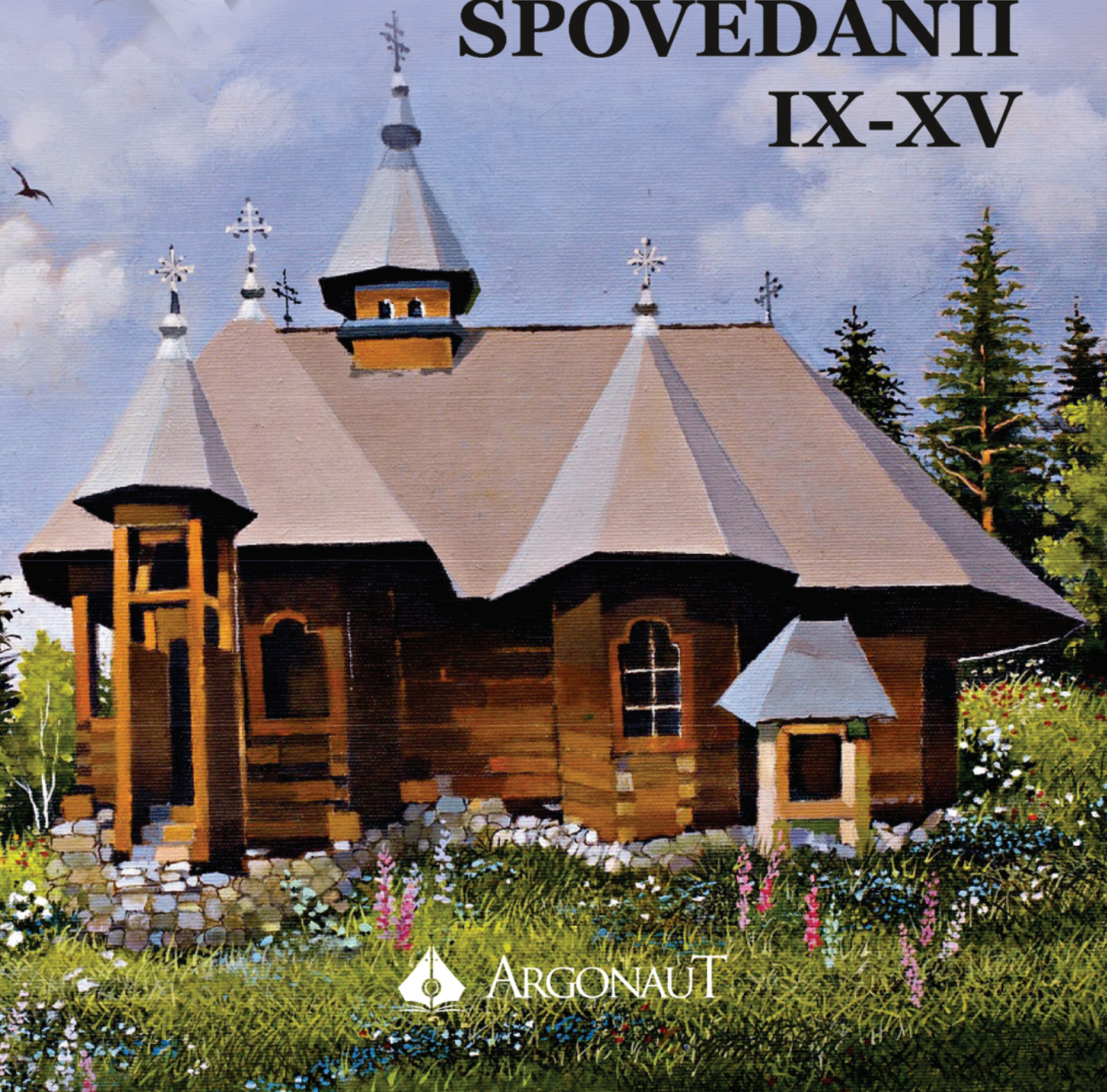

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

SPOVEDANII IX-XV

ARGONAUT

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

SPOVEDANII

IX-XV

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

**SPOVEDANII
IX-XV**

Ediție îngrijită de:
dr. George-Bogdan Tofan

Prefață de:
Pr. conf. univ. dr. Constantin-Valer Necula

Postfață de:
Gelu Voican Voiculescu

Apare cu binecuvântarea Preasfințitului Părinte † Ignatie, Episcopul Hușilor

Argonaut
Cluj-Napoca
2020

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

TĂSLĂUANU, OCTAVIAN C.

Spovedanii / Octavian C. Tăslăuanu ; apare cu binecuvântarea Preasfințitului Părinte Ignatie, Episcopul Hușilor. - Cluj-Napoca : Argonaut, 2020

3 vol.

ISBN 978-973-109-981-1

Vol. 3 : IX-XV / ed. îngrijită de dr. George-Bogdan Tofan ; pref. de pr. conf. univ. dr. Constantin-Valer Necula ; postf. de Gelu Voican Voiculescu. - 2020. - ISBN 978-973-109-984-2

I. Tofan, George-Bogdan (ed. șt.)

II. Necula, Constantin (pref.)

III. Voiculescu, Gelu Voican (postf.)

821.135.1

Volumul a fost tipărit cu sprijinul financiar al Primăriei și Consiliului Local din Comuna Bilbor și Editura Argonaut.

Coperta: Andrea Jánosi

Imaginea de pe coperta I reprezintă *Biserica de lemn „Sf. Nicolae”* din Bilbor, monument istoric, construită între anii 1795-1801, de șase meșteri bucovineni, în stil ștefanian. La altarul acestui sfânt lăcaș a slujit timp de 51 de ani preotul Ioan Tăslăuanu. Este locul drag, pe care fiul acestuia, Octavian îl menționează și la care se raportează în momentele de cumpănă ale vieții sale.

Pe clapeta I este transpusă imaginea bustului lui Octavian C. Tăslăuanu, operă realizată de sculptorul mureșean Florin Gherendi, în anul 2006. Coperta IV ilustrează țințirul satului, cu mormântul familiei Tăslăuanu (părinții și fratele mai mic Cornel) și o parte din sat. Fotografia portret cu Octavian C. Tăslăuanu datează din luna noiembrie a anului 1937.

Ilustrația copertelor reproduce o pictură în ulei pe pânză, special realizată pentru această serie memorialistică, având semnătura dlui George Moldovan, căruia doresc să-i mulțumesc și pe această cale.

Tehnoredactare: lect. univ. dr. George-Bogdan Tofan

Corectura: prof. Gheorghe Tofan

Cartografia: lect. univ. dr. Adrian Niță

© Autorul & Argonaut

Editura Argonaut

Str. Ciucaș, nr. 5/15

Cluj-Napoca

Tel. 0730.015.485

e-mail: edituraargonaut@yahoo.com

www.editura-argonaut.ro

Consilier editorial atestat: Emil POP

Editura Argonaut este acreditată CNCSIS/CNCS din anul 2002

CUPRINS

Îndemn către cititor – pr. conf. univ. dr. Constantin-Valer Necula, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Sfântul Andrei Șaguna” din Sibiu.....	17
---	----

SPOVEDANII IX

DRUMUL SPRE BIRUINȚĂ

– Contribuții la începuturile de organizare ale statului român reîntregit, 1919-1930 –

PAN-EUROPA ȘI ORIENTUL

Utopiile veacului al XX-lea.....	23
Siguranța statelor din Orient.....	24
Insomnia Europei.....	27
Mica înțelegere și siguranța statelor din Orient.....	28
Soarta statelor din Orient.....	31
Congresul Paneuropean din Viena.....	33
Pan-Europa.....	35
După intrarea Germaniei în Liga Națiunilor.....	37
O politică anglofilă.....	38
Protocolul de la Moscova.....	39
Între două revoluții.....	44
Răspunsuri la memorandumul Briand asupra Pan-Europei.....	46
Statele Unite ale Orientului.....	47

SPOVEDANII X

VALURI POLITICE

Prefață.....	51
Proiecte vechi.....	53
Unitatea sufletească.....	55
Strălucirea Coroanei.....	57
Statul capitalist.....	59
Restaurarea economică.....	62
Reforma monetară.....	67
Politica aurului.....	78
Stat țărănesc.....	84
Reforma statului.....	88
Planuri economice.....	92
La index.....	98
„Afaceri grăbite”.....	108
Blocul ardelenilor.....	112
Statele Unite ale Orientului.....	114
Moscova.....	116

Țara hoților.....	121
Paraziții capitalismului.....	123
Situația politică și economică.....	124
Introducere.....	124
Mările și oceanele în viața omenirii.....	124
Extremul Orient.....	126
Mancecuo.....	128
Oceanul Pacific.....	129
America anarhică.....	131
Imperiul britanic.....	133
Europa.....	134
Mica Înțelegere.....	135
Criza economică mondială.....	144
Problema monetară.....	146
România.....	157
Criza constituțională.....	157
Criza partidelor politice.....	167
Acordul cu Geneva.....	169
Conversiunea.....	173
Înfăptuirile guvernului Vaida.....	174
Încheiere.....	176

S P O V E D A N I I X I

O C T A V I A N G O G A

– Amintiri și contribuții la istoricul revistei «Luceafărul» –

PARTEA I-a

E P O C A B U D A P E S T A N Ă

1902 – 1906

<i>Nota</i>	179
I. 1902-1903: <i>Anii de mizerie și de dibuiri</i>	181
Cum l-am cunoscut pe Goga – Goga redactor responsabil la <i>Luceafărul</i> – Criza sufletească a lui Goga – Rolul lui Gh. Alexici – Salvarea <i>Luceafărului</i> – Dibuirile lui Goga – Drumul urmat de <i>Luceafărul</i> – Independența noastră – Tradiția Junimii – Mizeriile începutului – Cine a înființat <i>Luceafărul</i> – Tinerimea academică – Activitatea poetică a lui Goga – „Tragedia omului” – Poșta redacției – Accidentul U. T. Mihaiu – Ideea națională	
II. 1904: <i>Anul de temelie</i>	203
Situația reală a redacției – Numărul de probă – Sprijinul lui M. Popovici – Programul revistei – Contribuția lui Goga – Numărul Carmen Sylva – Situația din Ungaria – Poezia Oltul – Poezia Dăscălița – Poezia Apostolul – Poezia Dimineața – Mărioara Dogée – Pesimismul lui Goga – Studiile universitare ale lui Goga – Poșta redacției – Rolul lui Al. Ciura – Jubileul Familiei – Prăznuirea lui Ștefan cel Mare – Numărul japonez – Idila din Rășinari – Goga bursier al Societății Transilvania – Goga la Berlin – Poșta redacției – Premiul <i>Luceafărul</i> – Curentul nou	
III. 1905: <i>Anul de triumf</i>	233
Numărul Grigorescu – Crezul estetic al revistei – Plugarii – Crăciunul lui Goga la Berlin – Numărul Vlahuță și „Lăutarul” – Favoruri pentru preoți și învățători – Deputații români din 1905 –	

Premiul *Luceafărul* pentru poezie – Viața nouă a lui Ovid Densusșianu – Continuarea idilei din 1904 – Alte poezii ale lui Goga – Schimbul de scrisori dintre Goga și Societatea Transilvania – Tipografia *Luceafărul* – Articolul Pro Domo – Dinamitarzii – Nuveliștii din Regat – Serbările de la Sibiu – Sfârșitul idilei din 1904 – Poezia Noapte – Goga și literatura italiană – Planul lui Goga de a pleca la Paris – Volumul Poezii – Moartea părintelui Iosif Goga – Goga la sfârșitul anului 1905 – Încheierea anului de triumf

IV. 1906: <i>Anul de grea criză</i>	259
Logodna mea – Planuri de viitor – Noul ajutor al lui M. Popovici – Poezia Lăcaș străbun – Prestigiul și îndrăzneala <i>Luceafărului</i> – Alte poezii ale lui Goga – Premiera poeziilor lui Goga – Poezia Carmen – Expoziția din București – Poezia Așteptare – Numărul Carol I – Claudia Goga – Soarta tipografiei și a editurii	
V. <i>O discuție despre artă și alte articole</i>	271
Artă pentru artă și artă cu tendințe – Grupări literare.....	273
<i>Încheiere</i>	278

PARTEA a II-a
EPOCA SIBIANĂ
1906-1914

VI. <i>Mutarea la Sibiu</i>	280
VII. 1907: <i>Un an de muncă și de orientări</i>	294

SPOVEDANII XIII

CONTEMPORANII

Liviu Rebreanu.....	295
Delavrancea.....	296
Caragiale.....	296
Alexandru Vlahuță.....	297
Nicolae Iorga.....	300

SPOVEDANII XIV

GOENLANDA	303
------------------------	-----

SPOVEDANII XV

ARTICOLE

Pentru neam. De ce România nu putea urma altă cale.....	311
Statele Unite ale Orientului.....	323
Era confederațiilor.....	325
Confederarea Orientului.....	328

Viitorul Confederației Orientale.....	332
Orientări în politica economică a României.....	337
Partea I – În largul vieții mondiale.....	339
Introducere.....	339
Unitatea vieții economice a Pământului.....	340
Partea a II a – La vatra noastră națională.....	355
Situția României.....	355
Cultura românească. Lupta dintre sate și orașe.....	365
Ce scriu tinerii despre România.....	370
Cultura transilvăneană.....	372
Statul și viața economică.....	374
Porunca destinului istoric.....	375
Numerus valahicus.....	376
Experițe culturale.....	377
Din leagănul norocului în ghiarele satanei.....	378
<i>Luceafărul</i> – Sub dominația maghiară a trăit liber – în România liberă nu poate reappare înlăntuit.....	379
Lămuriri istorice – Pe marginea destăinuirilor d-lui Aurel Vlad.....	380
Organizarea apărării naționale.....	381
La un popas.....	382
Răspândirea culturii în popor.....	384
Lupta dintre două neamuri.....	386
Spațiul vital românesc.....	402
Macedo-românii.....	405
Banatul.....	405
<i>Luceafărul</i>	405
Tradiția imperială.....	406
Pericolul rusesc.....	408
Ce a urmărit <i>Luceafărul</i>	408

POLITICA ECONOMICĂ A ROMÂNIEI, 1930 – CONTRIBUȚII LA REZOLVAREA CRIZEI –

PARTEA I POLITICA FINANCIARĂ

<i>Introducere</i>	415
<i>I. Politica monetară</i>	422
Stabilizarea.....	422
Moneda și populația.....	423
Moneda și bugetul.....	425
Moneda și volumul afacerilor.....	427
Moneda și nivelul prețurilor.....	432
Etalonul monetar.....	437
Soluții.....	446
<i>II. Politica bugetară</i>	450
Reformele financiare.....	450
Bugetul pe anul 1931.....	452
Bilanțul de stat.....	453

Regimul impozitelor.....	453
Casele autonome și regiile publice comerciale.....	457
Rectificarea bugetului pe 1931.....	458
III. <i>Datoria publică a României</i>	460
Soluții la partea I: Politica financiară.....	462
Balanța plăților României.....	463

PARTEA a II-a
POLITICA AGRARĂ

I. <i>Cultura agricolă</i>	467
Revoluția mecanică în agricultură.....	467
România e un stat rural.....	469
Valorile agricole și valorile industriale.....	474
Producția agricolă a României.....	477
Sarcinile agriculturii în România.....	484
Comerțul produselor agricole.....	489
Tehnica și țărănimea.....	496
Concluzii.....	499
II. <i>Creditul agricol</i>	501
Istoric.....	501
Criza de credit agricol în România.....	501
Politica de credit în agricultură.....	502
Comasarea și cadastrarea proprietății.....	505
Concluzii.....	505
III. <i>Documente privitoare la conferințele grâului și la criza economică</i>	506
Soluții la partea a II-a: Politica agrară.....	514

PARTEA a III-a
POLITICA INDUSTRIALĂ

I. <i>Industrializarea României</i>	519
Industria și agricultura.....	519
Industria alimentară.....	525
Industria zahărului.....	525
Industria morăritului.....	528
Industria alcoolului.....	529
Industria textilă și a pielăriei.....	530
Industria lemnului și a materialelor de construcție.....	531
Industria chimică.....	533
Industria metalurgică.....	534
Concluzii.....	536
II. <i>Punerea în valoare a bogățiilor miniere</i>	537
Industria aurului.....	537
Industria gazului metan.....	539
Industria cărbunilor.....	543
Industria petrolului.....	544
Concluzii.....	546

III. <i>Sindicalizarea și raționalizarea industriilor</i>	547
Rentabilizarea industriilor.....	547
Raționalizarea industriilor.....	548
Sindicalizarea industriilor.....	550
Concluzii.....	552
IV. <i>Protecționismul</i>	553
Politica comercială.....	557
Concluzii.....	558
<i>Încheiere</i>	559
<i>Postfață</i>	575

CONTENTS

<i>Advice for the reader – pr. associate prof. PhD Constantin-Valer Necula, Faculty of Orthodox Theology “St. Andrei Șaguna” of Sibiu.....</i>	17
--	----

CONFESSIONS IX

ROAD TO VICTORY

– Contributions to the start of the organisation attempts of the reunificated Romanian state,
1919-1930 –

PAN-EUROPE and THE ORIENT

20th century utopias.....	23
Eastern state safety.....	24
Europe’s insomnia.....	27
The Little Entente and the safety of Eastern states.....	28
Fate of Eastern states.....	31
The Paneuropean Congress of Vienna.....	33
Pan-Europe.....	35
After Germany’s admission to the League of Nations.....	37
A pro-English policy.....	38
The Moscow protocol.....	39
Between two revolutions.....	44
Reactions to the Briand Memorandum on Pan-Europe.....	46
The United States of the Orient.....	47

CONFESSIONS X

POLITICAL WAVES

<i>Preface.....</i>	51
Old projects.....	53
Soul unity.....	55
Radiance of the Crown.....	57
The capitalist state.....	59
Economic recovery.....	62
Monetary reform.....	67
Gold polititics.....	78
Peasant state.....	84
State reform.....	88
Economic plans.....	92
At the index.....	98
„Hasty affairs”.....	108
The Ardeal block.....	112
The United States of the Orient.....	114

Moscow.....	116
Country of thieves.....	121
Parasites of capitalism.....	123
Political and economic situations.....	124
Introduction.....	124
Seas and oceans and mankind.....	124
The Extreme Orient.....	126
Mancecuo.....	128
The Pacific Ocean.....	129
America of anarchy.....	131
The British Empire.....	133
Europe.....	134
Little Entente.....	135
World economic crisis.....	144
The monetary problem.....	146
Romania.....	157
Constitutional crisis.....	157
Crisis of political parties.....	167
The Geneva Accord.....	169
Conversion.....	173
Deeds of the Vaida government.....	174
<i>Closure</i>	176

CONFESSIONS XI

OCTAVIAN GOGA

– Memories and contributions to the history of «Luceafărul magazine» –

PART I

BUDAPEST

1902 – 1906

<i>Note</i>	179
I. 1902-1903: <i>Years of misery and doubt</i>	181
How I met Goga – Goga, editor in chief of <i>Luceafărul</i> – Goga’s internal crisis – Role of Gh. Alexici – saving the <i>Luceafăr</i> – Goga’s doubts – The path of <i>Luceafărul</i> – Our independence – The tradition of Junimea – Miseries of the beginning – Who founded the <i>Luceafărul</i> – Academic youth – Goga’s poetic activity – „Man’s tradey” – Mail – The U. T. Mihaiu accident – The national idea	
II. 1904: <i>Founding</i>	203
The actual situation – Trial number – Support of M. Popovici – Programme of the magazine – Goga’s contribution – The Carmen Sylva issue – Situation in Hungary – „Oltul” poem – „Dăscălița” poem – „Apostolul” poem – „Dimineața” poem – Mărioara Dogée – Goga’s pessimism – Goga’s university studies – Mail – Role of Al. Ciura – Family Jubilee – Consecration of Stephen the Great – The Japanese issue – Love affair in Rășinari – Goga, scholar of Transilvania Society – Goga in Berlin – Mail – <i>Luceafărul</i> Award – The new current	
III. 1905: <i>Year of triumph</i>	233
The Grigorescu issue – The magazine’s aesthetic creed – Ploughmen – Goga’s Christmas in	

Berlin – The Vlahuță issue and „Lăutarul” – Favours for priests and teachers – Romanian deputies in 1905 – The *Luceafărul* Award for poetry – The new life of Ovid Densusăianu – The continuation of the 1904 affair – Other poems of Goga – Letter exchange between Goga and Transilvania Society – *Luceafărul* Publishing House – The Pro Domo article – Anarchists – Novelists from the Kingdom – Sibiu celebrations – End of the 1904 affair – “Noapte” poem – Goga and Italian literature – Goga’s plan to leave to Paris – The Poem Volume – Death of Iosif Goga – Goga at the end of 1905 – End of triumph year

IV. 1906: <i>A year of crisis</i>	259
My engagement – Plans for the future– The new help of M. Popovici – “Lăcaș străbun” poem – Prestige and audacity of <i>Luceafărul</i> – Other poems by Goga – Awarding Goga’s poems – Carmen – Bucharest expo – “Waiting” – Charles I issue – Claudia Goga – Fate of the publishing house	
V. <i>A discussion about art and other articles</i>	271
Art for art and art with tendencies – Literary groups.....	273
<i>Closing</i>	278

PART II
SIBIU
1906-1914

VI. <i>Moving to Sibiu</i>	280
VII. 1907: <i>A year of work and orientations</i>	294

CONFESIONS XIII

CONTEMPORARIES

Liviu Rebreanu.....	295
Delavrancea.....	296
Caragiale.....	296
Alexandru Vlahuță.....	297
Nicolae Iorga.....	300

CONFESIONS XIV

GOENLANDA	303
------------------------	-----

CONFESIONS XV

ARTICLES

For the people. Why Romania had no other choice.....	311
United States of the Orient.....	323
Era of confederations.....	325
Confederating the Orient.....	328

Future of the Oriental Confederation.....	332
Economic policy of Romania.....	337
Part I – In the wide space of the world.....	339
Introduction.....	339
The unity of the world’s economic life.....	340
Part II – At our national core.....	355
Romania’s situations.....	355
Romanian culture. Fight between rural and urban.....	365
What young people write about Romania.....	370
Transylvanian culture.....	372
The state and economic life.....	374
Demand of the historical destiny.....	375
Numerus valahicus.....	376
Cultural experiences.....	377
From the fortune to Satan’s tallons.....	378
<i>Luceafărul</i> – Free under Hungarian domination – in a free Romania, it cannot reappear in chains.....	379
Historical clarifications – Aurel Vlad.....	380
Organising the national defence.....	381
At a stop.....	382
Culture transmission in a people.....	384
Fight between two generations.....	386
Vital Romanian space.....	402
Macedo-Romanians.....	405
Banat.....	405
<i>Luceafărul</i>	405
Imperial traditions.....	406
Russian danger.....	408
Aim of <i>Luceafărul</i>	408

ROMANIA’S ECONOMIC POLICY, 1930

– Contributions to crisis resolve –

PART I

FINANCIAL POLICY

<i>Introduction</i>	415
<i>I. Monetary policy</i>	422
Stabilization.....	422
Currency and population.....	423
Currency and budget.....	425
Currency and business volume.....	427
Currency and price level.....	432
Monetary gold standard.....	437
Solutions.....	446
<i>II. Budgetary policy</i>	450
Financial reforms.....	450

The 1931 budget.....	452
State balance sheet.....	453
Taxes.....	453
Autonomous houses and public commercial enterprises.....	457
1931 budget corrigendum.....	458
III. <i>Romania's public debt</i>	460
Solutions for part I: Financial policy.....	462
Romania's payments.....	463

PART II
AGRARIAN POLICY

I. <i>Agriculture</i>	467
Mechanical revolution in agriculture.....	467
Romania is a rural state.....	469
Agricultural values and industrial values.....	474
Romania's agricultural production.....	477
Agricultural tasks in Romania.....	484
Agricultural trade.....	489
Technology and the peasantry.....	496
Conclusions.....	499
II. <i>Agricultural credit</i>	501
History.....	501
Crisis.....	501
Credit policy in agriculture.....	502
Property cadaster and pooling.....	505
Conclusions.....	505
III. <i>Documents regarding wheat and economic crisis conferences</i>	506
Solutions to part II: Agrarian policy.....	514

PART III
INDUSTRIAL POLICY

I. <i>Romania's industrialisation</i>	519
Industry and agriculture.....	519
Food industry.....	525
Sugar industry.....	525
Grain industry.....	528
Alcohol industry.....	529
Textile and leather tanning industries.....	530
Wood and construction industry.....	531
Chemical industry.....	533
Metalurgy.....	534
Conclusions.....	536
II. <i>Capitalizing on underground resources</i>	537

Gold industry.....	537
Methane industry.....	539
Coal industry.....	543
Oil industry.....	544
Conclusions.....	546
III. <i>Industry unionisation and rationalisation</i>	547
Industry rentabilization.....	547
Industry rationalisation.....	548
Industry unionisation.....	550
Conclusions.....	552
IV. <i>Protectionism</i>	553
Commercial policy.....	557
Conclusions.....	558
<i>Closure</i>	559
<i>Postface</i>	575

ÎNDEMN CĂTRE CITITOR

OCTAVIAN CODRU TĂSLĂUANU – DESCOPERIND UN OM CÂT O LUME...

Dintre personalitățile care mi-au marcat lectura în ultimii ani, fără a socoti aici icoanele strașnicilor sfinți ai Bisericii, Octavian Codru Tăslăuanu este inimii mele un soi de dăruire din roua de aur a cerului livresc. Mi l-au descoperit cercetările dedicate anului 1918 și importanței sale în construcția conștiinței naționale¹. Îl trăseseră după el, în vârtejul documentării mele, Ioan Broșu² și Horia Petra-Petrescu³ al căror nume rezona cu acest Tăslăuanu aristocratic. Un artefact de rezistență latină într-o fulminantă epocă de transgresiuni spre animalitate a unei Europe care epuizează decența în conflicte sângeroase. Descopeream în ei un soi de boieri ai efortului de a defini națiunea română prin cultură și politică, prin persuasiunea acțiunilor diplomatice ca și prin literatură. La momentul *Luceafărul* – din perioada budapestană și apoi sibiană⁴ – am descoperit scriitorul. După ce dintâi, citindu-i descrierile și amintirile de război, mi-am dat seama că un condei slujit de un ochi ager și de o inimă încălzită de idealul național pot face mai mult decât multe divizii de tunuri și obuze. Citindu-i amintirile de sub flamurile habsburgice, ori de sub mandora de sunet aprins a obuzelor⁵ m-am simțit sub arme. Un verb conjugat la prezentul-militar.

O tăietură a realității în praguri mici, digerabile și emoționante deopotrivă. Conjugau într-un fel eforturile lui Tăslăuanu cu dinamica vieții sale de la Budapesta unde nu, nu doar biroul de atașat al Ambasadei îl ocupa, ci și atenția unor oameni pentru care iubirea de Țară însemna asumarea cu viața a libertății de a muri. Prietenii lui au devenit și prietenii mele, am plâns la moartea Adelinei⁶ și m-am bucurat că s-a reîndrăgostit, deși cred că mereu avea câte un „cineva” de iubit.

M-am sfădit cu el pentru idei și l-am purtat o vreme în atitudini. Până când am urcat la mormântul alor săi de la Bilbor. Și atunci am înțeles. De fapt am rămas pe retina memoriei mele cu excelențele sale descrieri din copilăria sa, cu imaginea bunicii și părinților săi, care undeva, în acordul de cord al vieții, au devenit și neamurile mele.

¹ Unul din rezultatele cercetării a fost studiul *Edificarea unei pedagogii naționale sistemice. Contribuția Sibiului Ortodox (1750-1920)*. În vol. *Centenarul Unirii Românilor și Europa azi. Religie și geopolitică*. Edit. Presa Universitară Clujeană / Edit. Reîntregirea, Cluj Napoca / Alba Iulia, 2018, pp. 225-239. Pentru personalitatea lui Tăslăuanu medalionul *Octavian C. Tăslăuanu, o memorie vie a României Mari...* în vol. *Sibiu – Case cu suflet la un Centenar de Unitate*, autori Constantin Necula și Sorana Maier, Edit. Eikon, București, 2018, pp. 123-127.

² Pr. Constantin Necula, *Ioan Broșu (1886-1943): A Laic Preacher of the Gospel and Diplomat of Romania*. În *Transylvanian Review* (Academia Română, Centrul de Studii Transilvane), 2018, vol. XXVII (3): 77-91.

³ Pr. Constantin Necula, *Horia Petra-Petrescu, de la moarte la uitare...* În *Horia Petra-Petrescu, Viața și scrierile lui Ion Luca Caragiale. Teză de doctorat publicată în Leipzig 1911*, traducere din limba germană de Maria Curtean, Sibiu, Edit. Armanis, colecția Texte Fundamentale ale Teatrului Românesc, 2020, pp. 9-15 și studiile *Horia Petra-Petrescu și Revista Teatrală (1913-1914). Artefacte ale gândirii teatrale românești în Ardeal*, în *Jurnalul Artelor Spectacolului*, Edit. Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2019, 2: 47-53 și *Cum se educa satul acum 100 de ani – o pagină din Revista Teatrală din Ardeal*. În *Eroii Neamului*, Anul XI, 2019, 4(41): 13-18.

⁴ Merită amintit minunatul său volum *Amintiri de la „Luceafărul”* (Spovedanii V), Tipografia „Bucovina” I. E. Torouțiu, București, 1936, 212 pag.

⁵ Cuprinse, mai nou, în subciclul *Din Vârtejul Războiului*, vol. I, ediție îngrijită de Gelu Voican Voiculescu, Editura Rao, București, 2001, 359 pag.

⁶ Despre Adelina Maior-Tăslăuanu, a se vedea medalionul *Adelina Maior-Tăslăuanu, aripa de înger a Luceafărului*, în volumul Sorana Maier, Constantin Necula, *Chipuri feminine sibiene din alte veacuri*, Edit. Eikon, Cluj-Napoca, 2019, pp. 97-106.

De aceea, înainte de a afla și apoi primi de la Gelu Voican Voiculescu, nepotul său după fată, o ediție cvasicompletă a operelor sale, înainte de a asculta amintirile acestuia din amintirile Fatmei – fostă Sturdza – ori înainte de a inhala praful Arhivei Naționale de la Sibiu în căutarea documentelor sale legate de ASTRA și perioada sibiană, am respirat prin el aerul tare al istoriei României. E un soi de pulmon ozonat de brazii Bilborului care a transmis, cu fiecare pagină, încredere în idealuri personale și un curaj inalienabil.

Am început să-i cumpăr primele ediții de carte, documente și să caut tot soiul de urme ale existenței sale. Ca și cum aș fi fost pe urmele unui apostol. Și o spun, știind cum este să fii pe urmele istorice ale unui apostol. Astfel în inima, mintea și chiar în biblioteca fizică de acasă „raftul Tăslăuanu” a devenit reperul pentru pomenirea unui idealist fără pereche, a unui enciclopedist autodidact în mare parte. A unui gânditor. Cum nu mai avem astăzi între liderii politici. A unui vizionar. Astfel se descoperă înaintea mea întreaga sa viziune de analist economic a lui Octavian C. Tăslăuanu. Ideile legate de Statele Unite ale Orientului, Pan-Europa și Orientul, ori discernerea unor direcții de dezvoltare în politica economică a României, dovedesc toate izbutite exerciții de integrare a economiei românești în arealurile macro-economiei și a politicii economice mondiale.

Nu este un școlar neatent la istorie care-și dă cu părerea. Am descoperit, la prima lectură a textelor, elemente de doctrină economică, pe care vremea le cultiva, iar presa de specialitate le disemina cu mult mai mare atenție decât în zilele noastre. Tăslăuanu scrie mereu ca un jurnalist. Cu nerv. Exemplificând. Argumentând. Recunosc, cuminte, că nu mi l-aș fi vrut oponent de idei. Mușcă. E acid și idolatru în raport cu orice chestiune legată de Transilvania. Fără a fi un creștin fervent – deși nepot și fiu de preot – Tăslăuanu știe folosi doctrina creștin-democrată cu abilitate. Se simte opoziție la orice fel de anarhie ori falsă ierarhie. Poet din acest motiv aventura sa politică, zic eu, i-a grăbit destrămarea. Cred că dintr-o istorie lucidă a gândirii economice românești, Tăslăuanu nu poate lipsi nu pentru noutățile aduse în gândire, ci pentru sintezele sale și intuiția *in nuce* a influenței gândirii sociale a comuniștilor în anii care puțini o intuiau. Sau intuind-o, tăceau. Texte la prima vedere răzlețite în timp (1931, 1932, 1934), dovedesc fluentă luată în întregul lor. Definesc orizontul de cunoaștere a unui om impresionant ca duranță și aport la realizarea României Mari, pedepsit prin uitare, pe nedrept, de istoriografia timpului și modernă⁷.

Nu sunt laturi ale omului acestuia, Octavian C. Tăslăuanu, care să nu te îmbie la cercetare. Spirit de foc, din cele care au aprins focul cel mare al României Mari, mobilizat în permanență, atent și naiv, curajos și trădat, aproape că fiecare text al său te cheamă sub arme. Nu e dificil să-l citești. Pare, repet, un cronicar de jurnal al vieții și istoriei – nu doar politice – a vremii. Icoană de bărbat, ar zice bătrânii. Sufletului meu îi e drag un autoportret scris de sine, cu sepie vremii, într-unul din textele prilejuite de împlinirea a 60 de ani de viață, și mulți de ideal național: „*Toată viața mea a fost o trudă grea stăruind în cinste. Până la sfârșit, am plătit această cinste cu muncă amară, iar la sfârșit m-am ales cu o faimă pe care n-am meritat-o [...] pentru tot binele ce l-am făcut și pentru credința curată a idealismului meu nu m-am ales decât cu conștiința împăcată. Am rămas sărac și necăjit, dar nu înfrânt. [...] Sufletul meu și-a păstrat prospețimea tinereții și credința în triumful binelui*”⁸.

Recuperarea scrierilor sale și o mare parte din iconografia ce-l surprinde, în aceste volume strânse cu grijă și migală euharistică de către dr. George-Bogdan Tofan, sper să lărgească familia iubitoare de literatură mărturisitoare de ideal național. Așa s-a născut forța unei generații de oameni care a zdruncinat o robie ce părea neîncetată (Vasile Lucaciu). Din astfel de construcții de gând. Scriitura lui Tăslăuanu și a celor din ethosul său de ideal ne dovedesc în ce mod

⁷ Date suplimentare despre geneza textelor în volumul Octavian C. Tăslăuanu, *Obsesia Europeană. Studii politice*, Ediție îngrijită de Gelu Voican Voiculescu, Postfață de prof. dr. Vasile Secăreș, Edit. Scripta, București, 1996, 207 pag.

⁸ Din textul „*La un Popas*”, publicat în *Octavian C. Tăslăuanu. Volum comemorativ*, Miercurea Ciuc, 1978, p. 144.

mecanismele gândirii pot schimba mersul osiilor istorice ale lumii. Puterea gândului, puterea de sacrificiu, iubirea de Patrie, nezdruccinata încredere în ideal, munca îndreptată spre împlinirea nației nu a propriei economii, lipsa de prejudecăți politice în a rosti adevărul, sunt trepte ale Libertății puse înaintea generațiilor care vin.

Luați și acest volum ca o restituire de cultură românească. Și învățați să gândiți la Libertatea Țării.

Sibiu, 8 mai 2020

Pr. conf. univ. dr. Constantin-Valer Necula,
Facultatea de Teologie Ortodoxă Sf. Andrei Șaguna, Sibiu

SPOVEDANII

IX

DRUMUL SPRE BIRUIŢĂ

-CONTRIBUŢII LA ÎNCEPUTURILE DE ORGANIZARE ALE

STATULUI ROMÂN REÎNTREGIT, 1919-1930-

PAN-EUROPA ŞI ORIENTUL

UTOPIILE VEACULUI AL XX-LEA

Pentru a da o informație completă asupra confederației orientale propusă de mine, în 1924, voi reproduce studiile și articolele pe care le-am scris.

În lucrarea *Producția*, încheiată la 15 decembrie 1923, scriam (p. 93 și urm.): „Eu n-am cerut autonomia economică pentru realizarea unor aspirații imperialiste. Noi trebuie să căutăm a trăi în cea mai bună înțelegere cu toți vecinii. Aș fi încântat, dacă această bună înțelegere ar lua o formă concretă, dacă, de pildă, statele mărunte de-a lungul Dunării și din Balcani s-ar putea închege economicește într-o confederație orientală, în care nu văd de ce n-ar intra și statele Asiei Minore până în Caucaz.

Confederația orientală ar realiza „confederația dunăreană”, urmărită de Austria și propusă pe vremuri, de Kossuth și pentru care se însuflețește azi sociologul ungar pribeag, Jaszi Oszkar (*Magyarország Jovoje es a Dunai Egyesult Allamok – Viitorul Ungariei și Statele Unite Dunărene – Budapesta, 1918*) și „confederația balcanică”. Această confederație orientală s-ar rezema pe Alpi și pe Caucaz la periferie, pe Carpați și pe Balcani la centru. Ea ar fi pavăza cea mai sigură a civilizației mediteraneene. Chestiunea e așa de importantă, încât merită o lucrare specială.

O asemenea confederație de state e în spiritul vremii. În fața stăpânirii anglo-saxone a lumii, întemeiată pe o uriașă organizație colonială, se ridică, amenințătoare, rasa galbenă, în frunte cu Japonia, care desigur va reînvia China, cu vechea ei civilizație, și „pericolul galben” va deveni o altă realitate. Anglia a hotărât să-și creeze o puternică bază navală la Singapore, pentru a preveni surprinderile (...). Singura soluție practică și realizabilă pentru popoarele din Valea Dunării, din Balcani și din Asia Minoră, e înjgheberea unei confederații economice, ce s-ar rezema pe trei centre: Viena, Galați și Constantinopol.

Confederația orientală ar fi singura garanție serioasă de existență durabilă pentru toate statele ce ar alcătui-o și care, toate împreună, ar reprezenta o forță politică, militară și economică ce ar ține echilibrul între imperiile mondiale de astăzi. Realizarea confederației ar trebui începută printr-o propagandă în toate statele interesate, prin convenții economice și tarifare, prin înființarea de camere de comerț în centrele comerciale importante, prin stabilirea unui plan unitar în construirea căilor ferate, prin înființarea de societăți de navigație, etc. Formularea mai amănunțită a realizării s-ar face de statele ce ar fi dispuse să o discute.

Realizarea confederației se poate începe și parțial, fie prin înjgheberea confederației dunărene, fie a celei balcanice; oricare dintre ele care ar lua ființă, ar însemna un pas înainte. Mica Înțelegere e un început. Se vede deci, că nu e o utopie așa de disprețuit această confederație economică orientală⁹, oricâte dificultăți s-ar pune în calea realizării ei. E de prisos să mai arăt ce rol ar avea România în această confederație și ce-ar câștiga românii din Balcani. Dar și fără această confederație, România Întregită nu va

⁹ Pentru a da o orientare a diferitelor proiecte de confederații ce s-au propus, amintim că Europa Centrală, formulată de Naumann, în cursul războiului, era în serviciul germanismului; confederația dunăreană – care a găsit propagandiști și la noi – ținea dărâmarea Imperiului Austro-Ungar și înlocuirea lui prin o federație dunăreană, având ca centru de gravitate Ungaria; confederația balcanică a fost agitată mai ales de socialiști. Într-o vreme ea a servit și ca armă îndreptată împotriva dominației turcești în Balcani.

Singură confederația orientală credem că ar servi interesele tuturor popoarelor din Răsăritul european și a celor din Asia Mică, aici, în special a Turciei actuale. Această confederație ar stabili un echilibru permanent între cele trei mari puteri continentale: Franța, Germania și Rusia, care prin asocierea lor parțială amenință pacea Europei. Problema confederației orientale pare o utopie, totuși ea ar fi singura garanție serioasă a păcii din viitor, de aceea merită să fie luată în cercetare mai amănunțită. În cursul tipăririi volumului mi-a căzut în mână *Pan-Europa* de R. N. Coudenhove-Kalergi (Wien, Pan-Europa Verlag, 1923), strălucita și luminoasa propunere pentru întruparea Statelor Unite ale Europei. Autorul vede pericolul rusesc pentru Europa și stăruie pentru o federație a statelor europene. „Acest pact de garanție european – zice autorul... ar fi un act de înțelepciune, politică și de dreptate, căci orice atac rusesc asupra Varșoviei, Lembergului sau Bucureștiului se îndreaptă indirect și asupra Berlinului, Vienei și Parisului. Franța, Germania și Italia n-ar apăra la Nistru deloc o frontieră străină, ci propriile lor frontiere” (p. 60). Noi credem deocamdată că Pan-Europa e mai greu de realizat decât Statele Unite ale Orientului propuse de noi. Vom arăta altă dată de ce.

putea fi înlăturată de la rolul ei firesc în aceste regiuni străbune. Ca să-și poată îndeplini acest rol are nevoie de autonomie economică. În fața uriașelor frământări ale lumii, pe care le-am schițat în trecut, în câteva cuvinte, nu putem rămâne cu brațele încrucișate, ci trebuie să urmăm o linie de conduită conștientă și să prevenim eventualele primejdii ce ne-ar putea amenința existența”.

După aceea, am scris broșura *Statele Unite ale Orientului*, subintitulată: *O confederație a statelor orientale și ale Asiei Minore – Propuneri pentru Mica Antantă*, care a apărut în septembrie 1924.

După apariția acestei broșuri, Institutul Social Român a publicat într-un volum intitulat *Politica externă a României*, Cultura națională, București, 1925, conferințele ținute pe această temă între anii 1923-1924. Această lucrare cuprinde informații bogate asupra problemelor externe, dar, ca orice operă de colaborare, e lipsită de unitate. Conferințele tratează diferite subiecte în legătură cu societatea națiunilor. Din ciclul de conferințe lipsește însă subiectul cel mai important – politica externă a României. Fiindcă în broșura noastră aminteam de Institutul pentru Studiul Europei Sud-Orientale, condus de marele Iorga, domnul profesor Gusti a protestat printr-o scrisoare că n-am pomenit și de Institutul Social de sub conducerea dumisale. Credem că Institutul Social are altă menire și că domnul Gusti ar trebui să-i limiteze activitatea. Dacă totuși domnul Gusti a organizat un ciclu de conferințe asupra Pan-Europei în cadrul Institutului, bine a făcut. O idee prin orice mijloace se servește, n-are decât de câștigat.

Ne-ar fi plăcut însă ca problema paneuropeană să se fi examinat pe măsura intereselor românești. S-ar fi adus o contribuție originală. O conferință asupra Statelor Unite ale Orientului propuse de noi ar fi fost necesară. Propunerea noastră a reînviat în forma economică a blocului statelor agrare din Europa Orientală, impusă de realitățile materiale. Ținem să subliniem că propunerea noastră are un substrat mai adânc și mai complex decât cel arătat în schița noastră improvizată în pripă.

SIGURANȚA STATELOR DIN ORIENT¹⁰

În vremea din urmă se vorbește tot mai des de siguranța statelor europene. Marile puteri din Occidentul Europei (Anglia, Franța și de curând Germania), au propus o serie de soluții pentru garantarea păcii. Statele din Orient, satelite fidele ale Apusului, cască gura și stau într-o expectativă fatalistă. Ele speră, că marii aliați nu le vor sacrifica. Cred că soarele păcii occidentale, dacă va fi să răsară, se va milostivi să trimită câte un mănunchi de raze senine și pentru cerul lor încărcat de norul primejdiilor. Așteaptă ca de la ospățul păcii apusene să cadă fărâmituri de siguranță și pentru hotarele lor trase pe hărțile tratatelor.

Prea puțini se întreabă: Care e cauza febrei de siguranță din Occident? Ce primejdie amenință Europa? De ce nu se înțeleg puterile apusene, dacă într-adevăr vor să servească pacea?

Vara trecută, la Londra, s-a rezolvat greua problemă a reparațiilor prin acceptarea planului Dawes, iar pe urmă la ședințele Ligii Națiunilor din Geneva, Franța a propus un pact de siguranță, pe care guvernul laburist al Angliei l-a proslăvit în intențiile lui. Anglia conservatoare sugerează acum Germaniei propuneri pentru un alt pact de siguranță, iar unele cercuri conducătoare engleze stăruie pentru o izolare a Imperiului Britanic de Europa, urmând atitudinea Americii.

Cum se explică aceste divergențe de păreri și ezităările de a semna un pact de garanție în spiritul tratatelor de pace? Vom încerca să le lămurim, pe scurt. Întreaga politică mondială de astăzi se învâрте în jurul Oceanului Pacific și în jurul întinsului continent al Asiei. Centrul geografic al împrăștiatului Imperiu Britanic e de multă vreme Oceanul Indian, care e un fel de Mediterană anglo-saxonă. India e fortăreața puterii asiatice și coloana de existență a imperiului colonial englez.

¹⁰ Textul unui articol scris la 15 martie 1925, dar publicat în mai 1925, în *Peninsula Balcanică* [Gelu Voican Voiculescu].

De curând s-au putut citi proiectele de lucrări ce le face Britania pentru crearea unei baze navale la Singapore, cheia maritimă între cele două oceane, Indian și Pacific; precum și intențiile Japoniei de a înjgheba un triunghi de alianțe, cu baza rezemată pe coastele asiatiche ale Pacificului și cu creștetul înfipt în Europa Orientală. Alianța ruso-japoneză e primul pas spre înfăptuirea acestui grandios proiect ce ar mobiliza neamurile Asiei împotriva invaziei europene. Nu putem stărui asupra complexului problemei Pacificului și a problemei Asiei. Cei ce urmăresc atent evenimentele, le cunosc. Aici e destul să amintim: rivalitatea dintre America și Japonia, mișcarea națională antibritanică din India, convulsiile interne de reorganizare din China, *propaganda rusească sub forma imperialistă a bolșevismului, izolarea Americii de Europa continentală și înarmările Statelor Unite. Toate acestea nu pot sfârși, decât printr-o conflagrație universală.*

Imperiul Britanic, ce se întinde pe toate continentele, e pus la grea încercare. Dominioanele, coloniile și țările de sub influența lui sunt amenințate de dezagregare. Forța ce le ține legate e flota imperiului. Politica britanică știe că pentru a menține coeziunea imperiului, trebuie să se rezeme pe superioritatea forței sale maritime. Chiar și conferințele de dezarmare și orice pact de siguranță sunt dictate de această doctrină politică a imperiului. Fără să ne dedăm la profeții, e de prevăzut că viitorul război va izbucni între anglo-saxonii Americii și galbenii Japoniei, pentru stăpânirea Oceanului Pacific și a Asiei. Preparative uriașe se fac în vederea acestui conflict. Britania, după obiceiul ei tradițional, va interveni pentru a hotărî lupta și pentru a dicta pacea, păstrându-și partea leului din pradă. *Acest război, apropiat sau îndepărtat, va angaja la luptă toate continentele. Va fi cu adevărat un război planetar.* Rusia – prin orice schimbări interne ar trece – va merge împotriva Angliei, vechea ei rivală. Franța, având colonii importante de apărut în Asia, nu va putea fi decât alături de Anglia. Neamurile din Asia vor socoti sosit momentul pentru a se scutura de jugul străin, deși escadrilele de aeroplane britanice le bagă de pe acum în groază.

Ce va face Germania?

Anglia vrea să o țină în lanțul unui pact de garanție. Face toate eforturile pentru a nu fi tulburată în Europa Occidentală de niciun atac de diversiune. Într-adevăr, dacă Germania s-ar alătura la Japonia, masele Asiei ar fi încadrate între două puteri industriale înaintate, având la mijloc Rusia, proprie pentru organizarea unei tehnici moderne de război. Prin trecerea Germaniei în tabăra inamică, pe lângă teatrul de luptă principal din Extremul Orient și Asia, s-ar crea în Europa un nou câmp de luptă, ce ar amenința țara-mamă a Imperiului Britanic și ar sili-o să-și lase acasă o parte importantă a forțelor. Iată de ce, atât americanii cât și englezii dau o deosebită atenție Germaniei și de aceea vor să încheie cu ea un pact de siguranță în Apusul Europei, lăsându-i mână liberă în Orient și oferindu-i ca pradă teritoriile slave, întotdeauna prielnice expansiunii germane.

Germania cunoaște precis situația și nu scapă niciun prilej pentru a slăbi cătușele tratatelor de pace în care a ferecat-o Franța. De aceea primește sugestiile Angliei și profită de orice aranjament pentru a-și redobândi libertatea de acțiune. Indiferent dacă Anglia va reuși sau nu în planurile ei de a câștiga Germania printr-o alianță, soarta statelor din Europa Centrală și Orientală e limpede. Dacă Europa Occidentală se va alia, într-un viitor război, pe altarul Germaniei, vor fi jertfite de aliați statele mărunte de la Marea Baltică până la Marea Adriatică. Manifestațiile recente pentru anexarea Austriei e primul pas al Germaniei spre sud-est. Vechiul proiect al *Mittel-Europei* a lui Naumann poate reînvia. Credința noastră este, însă, că Germania, chiar dacă va semna un pact de garanție pentru Occident, va întrebuința acest pact numai spre a se pregăti în liniște pentru marea revanșă.

În ultimul moment va călca în picioare „petecul de hârtie” și se va năpusti împotriva vechilor ei rivale: Anglia și Franța, una rivală pe întinsul oceanelor și cealaltă pe continent. Tratatul ruso-german de la Rappallo, de acum doi ani e o indicație precisă pentru orientarea ei politică de viitor.

Polonia, strânsă între Rusia și Germania, va cădea cea dintâi. Joncțiunea dintre Germania și Rusia odată terminată, operațiunile în Europa sud-estică vor fi deschise. Cehoslovacia, strâmtorată și de Austria și de Ungaria, va urma soarta Poloniei, iar România și Iugoslavia, cu toate ajutoarele, ce eventual li se vor trimite pe mare, au puțini sorți de a rezista. Întreg Orientul va lua foc. Atacurile cele mai îndârjite se vor da în jurul Dardanelor și Suezului pentru a tăia orice comunicație a Angliei, pe uscat și pe apă, cu India, prin Asia Occidentală. Tabloul pe care-l zugrăvim poate fi socotit pesimist. Noi suntem cei dintâi cărora ne-ar plăcea să nu aibă nicio relațiune cu calculul real al posibilităților și probabilităților. Decât că politica prevăzătoare, cu decenii înainte, trebuie să aibă în vedere și să prevină toate eventualitățile. Dorim din inimă ca duhul păcii să se pogoare pe pământ și să sălășluiască buna învoire între oameni, dar experiențele trecutului și prevederea ne povățuiesc să veghem și să ne pregătim.

Întreaga politică mondială de astăzi se învârte în jurul luptei viitoare dintre Asia și Europa. Lupta se va da între rase. Frontul european al rasei albe se identifică cu neamul anglo-saxon din vechiul și noul continent.

Iată cum se poate explica febra de siguranță a Occidentului și neliniștea ce zgâlțâie perna odihnei de sub capul omenirii culte. Ce fac popoarele Orientului? Ce atitudine iau și cum se pregătesc pentru a preveni norii de furtună ce le întunecă cerul viitorului? Într-o broșură a noastră, intitulată *Statele Unite ale Orientului. O confederație a Statelor Europei Orientale și ale Asiei Minore*, propunem o soluție *integrală* a problemei Orientului. Recunoaștem că realizarea practică a acestei confederații întâmpină enorme dificultăți, mai ales din cauza ignoranței și micimii oamenilor îmbătați de fraze fără niciun miez. Realizarea confederației orientale se poate însă începe prin convenții comerciale și prin diferite acorduri economice, îngăduite de politica de consolidare a statelor naționale, răsărite după războiul din 1914-1918 în aceste părți ale lumii.

Dar, realizarea cea mai nimerită o pot începe aceste state printr-un pact de siguranță al Orientului. Statele din Europa Centrală și Orientală, precum și Asia anterioară să încheie un pact de garanție defensivă împotriva oricărei agresiuni. Alianțele parțiale de astăzi să le închege într-un sistem unitar de alianță. În calea acestui pact de siguranță al Orientului nu sunt piedici serioase.

Conferința Miciei Înțelegeri, ce se întrunește în România, dacă ar lua inițiativa acestui pact de siguranță, ar dovedi că dorește sincer pacea și înfrățirea între popoare. Ar mai dovedi că Orientul știe să inaugureze o politică conștientă și independentă, care ar servi și interesele marilor aliați din Apus. Aceasta e soluția ce poate garanta siguranța tinerelor state din Europa Centrală și Orientală, precum și a popoarelor a căror existență e legată de bazinul oriental al Mediteranei.

Pactul de garanție al Occidentului, completat cu cel al Orientului, propus de noi, poate vor netezi calea spre o Pan-Europă, sub ocrotirea Ligii Națiunilor de pe întreg rotocolul pământului. Cei ce au minte, să judece și să treacă la fapte.

15 martie 1925

Adaos. După încheierea acestui articol s-au petrecut evenimente importante, care sprijină propunerea noastră. Le vom înșira în ordinea lor cronologică.

Domnul Beneș, Ministrul Afacerilor Străine al Cehoslovaciei, ar fi propus, la Paris, o uniune europeană, împărțită în două grupuri: grupul occidental și grupul oriental. Ideea era firească în urma discursului domnului Chamberlain de la Geneva. Știrea a circulat fără să fie oficial confirmată. Cert este că, pentru a menține în vigoare tratatele de pace, Europa nu se poate împărți în state cu granițe asigurate și state cu granițe susceptibile de rectificări. Pactul de siguranță al statelor din Orient ar înlătura această posibilitate. A mai circulat știrea că Mica Înțelegere se va lărgi prin încorporarea Greciei și Poloniei. Știrea avea un substrat real. Alianța Iugoslaviei cu Grecia, deși urmărește un scop local, atrage Grecia în sfera de influență a Miciei Antante.

De curând, domnul Beneș a vizitat Polonia. Convenția economică, cu apropierea dintre cele două state slave, are o deosebită importanță politică. Atentatele din Bulgaria au subliniat cu sânge politica de expansiune a Rusiei comuniste în Balcani.

Alegerea lui Hindenburg ca președinte al Republicii Germane a dezvăluit înainte de vreme intențiile ei pangermaniste. Acest fapt politic a pus capăt unui echivoc și a lămurit o situație. Statele din Europa Centrală și Orientală au fost trezite la realitate și tulburate în calculele lor mărunte și mioape. Pactul de siguranță propus de noi e singura mântuire. Dacă vor urma greșeala de a privi problema europeană prin prisma europeană și se vor mărgini la rolul nătâng de satelite ale marilor puteri, soarta lor intră în domeniul fatalităților. Aceste evenimente confirmă și întăresc prevederile noastre cuprinse în lucrările pe care le-am scris.

Ca încheiere, mai amintim că presa balcanică a discutat și ea proiectul confederației orientale propus de noi, dar s-a poticnit de diferendele trecătoare dintre popoare și n-a putut să adâncească seriozitatea propunerii. Grecia a văzut în ea intențiile ascunse de reînviere a dominației latine în orient, iar „La Bulgarie” s-a năpustit asupra Greciei. Socoli mărunte! Nădăjduim totuși că ideea va răzbate și poate va triumfa, fiindcă nu e născută din domeniul imaginației, ci e sinteza unor realități și interese de viață ale popoarelor din Orient.

29 aprilie 1925

INSOMNIA EUROPEI¹¹

– Proiect de confederații ale statelor occidentale și ale statelor orientale –

Bătrâna Europă a încărunțit de griji și orizonturile zilei de mâine sunt mereu încărcate de nori de furtună. Pacea, din an în an, se reduce la un simplu armistițiu între neamurile vechiului continent. Granițele trase între țări se discută din nou și, cu excepția Franței, nu înclină să le garanteze nicio mare putere. Propunerile pentru asigurarea păcii europene se țin lanț. Ele dovedesc că pericolele persistă. Tratatul de asistență, din 28 iunie 1919, prin care Anglia și Statele Unite ale Americii garantează siguranța Franței, arată că, îndată după încheierea păcii, se simțea primejdia viitoarelor conflicte. Încercările ulterioare de a garanta pacea europeană au rămas numai intenții, fără rezultate practice. Se credea că protocolul de la Geneva, din 20 octombrie 1924, a găsit soluția de a definitiva tratatele de pace, adoptând sistemul de alianțe regionale și arbitrajul împotriva agresorului.

Dar, după cum senatul american respinsese tratatul de asistență din 1919, așa Anglia conservatoare, prin ministrul său de externe, domnul A. Chamberlain, s-a declarat împotriva protocolului de la Geneva, din anul trecut. După șase ani, situația siguranței statelor europene e aceeași ca după încheierea păcii, cu deosebirea fundamentală că statele învinse au început să se consolideze și să ridice glasul. Insomnia Europei are așadar, motive întemeiate. La propunerile recente ale Angliei, prin gura Germaniei, de a încheia un pact de siguranță pentru statele Occidentului, Franța a răspuns că nu poate sacrifica pe aliatele sale: Polonia și Cehoslovacia, iar domnul Beneș a lansat proiectul unui pact de siguranță a Orientului, necesitatea căruia a fost recunoscută și de domnul Hymans, Ministrul de Externe al Belgiei.

Ideea unirii Orientului în fața primejdiilor ce-l amenință a fost concepută întâi de noi, înainte cu doi ani, în volumul *Producția* (p. 93) și reluată, după apariția cărții domnului Coudenhove-Kalergi, *Pan-Europa*, în *Statele Unite ale Orientului, o confederație a statelor din Europa Orientală și din Asia Mică*, apărută anul trecut. Prevedeam dificultatea de a trece de-a dreptul la o federalizare sau o înțelegere a statelor europene și, utilizând organizația paneuropeană, propusă

¹¹ Articol apărut în *Lupta*, din 30 martie 1925 [Gelu Voican Voiculescu].

de domnul Coundenhove-Kalergi, stăruiam pentru confederarea statelor Orientului, cu o etapă spre Pan-Europa.

Propunerea noastră a fost relevată de „Le Temps” (27 decembrie 1924) și discutată de presa din Balcani. La noi, proiectul a fost dezbătut numai de revista „Peninsula Balcanică”. Restul presei a tăcut. Acum, după ce propunerea e lansată de domnul Beneș ca un pact de siguranță, prea puțin precis, al Statelor din Europa Centrală și Orientală, s-a trezit și presa noastră! Nu știe, însă, ce atitudine să ia, fiindcă Ministrul de Externe al României e preocupat de marea problemă a reorganizării departamentului pe care îl conduce de patru ani. Realizarea propunerii, chiar numai în forma unui pact de siguranță al statelor Orientului, nu e deloc ușoară. Fără a încorpora Austria, Ungaria, Bulgaria și Turcia în acest sistem unitar de alianțe defensive, pericolele tulburărilor și revendicărilor teritoriale rămân în picioare. Pentru viața politică și economică a statelor legate de Valea Dunării și de apele Mării Negre, e necesară și alăturarea platoului Armeniei și a versantului sudic al Caucazului, care sunt cheile relațiilor, pe uscat, cu Asia Centrală și cetății de apărare împotriva imperialismului rusesc. Italia nu poate lipsi din acest pact de siguranță oriental, fiindcă *hinterlandul* ei, Europa Centrală, e amenințat de Germania în drumul ei spre Răsărit și spre Adriatică. Realizarea acestei grupări a statelor din Orient, e de mirare că nu s-a înfăptuit până acum.

Mica Înțelegere, dacă nu are intenții obscure, n-are niciun motiv să amâne constituirea acestui bloc, care ar transforma-o într-o *Mare Înțelegere a Orientului*. Pactul de siguranță al statelor Orientului s-ar putea desăvârși ulterior, prin convenții și colaborări economice, care ar pregăti, încetul cu încetul, termenul pentru o confederație politică. Orientul astfel constituit ar deveni o putere mondială și ar izbuti ușor să-și cucerească un rol hotărâtor în politica internațională.

Apropierile, pe de o parte, între statele Orientului, pe de alta, între cele ale Occidentului, vor putea să urmărească și înfăptuirea idealului paneuropean, demn de civilizația rasei albe.

Abia după realizarea *Pan-Europei* se va potoli insomnia Europei. Cel dintâi pas practic și imediat spre acest ideal, e pactul de siguranță al Orientului, așa cum l-am recomandat noi. Pactul de siguranță al Orientului odată înfăptuit, Occidentul nu va putea decât să-l urmeze.

24 martie 1925

MICA ÎNȚELEGERE ȘI SIGURANȚA STATELOR DIN ORIENT¹²

– Reflexii după conferința Miciei Antante din mai 1925 –

Diplomația de școală veche n-a murit, deși potopul de revoluții a dărâmat atâtea instituții vechi. Persistă mai ales în țările întârziate, în care clima civilizației e mai temperată și în care rodirea progresului sosește cu decenii în urmă. Cu cât înaintezi spre Orient cu atât unda de evoluție a civilizației europene e mai înapoată. Nu e deci nicio mirare că statele Miciei Înțelegeri, întrunite la București, în zilele primăvăratice ale lunii mai, au ținut să apară în fața lumii așa cum sunt: înapoate și dezorientate. Două dintre ele, Iugoslavia și România, nu degeaba păzesc porțile Orientului. Ce au hotărât statele Miciei Înțelegeri în conferința lor din mai? Singurul rezultat pozitiv e accentuarea *solidarității* dintre ele, solidaritatea, desigur, sinceră și necesară unei alianțe.

Solidaritatea! dar față de care probleme? Să cercetăm hotărârile conferinței: *nu* a admis anexarea Austriei la Germania, *nu* a încuviințat ca Bulgaria să-și sporească contingentul armatei și *nu* a tolerat aspirațiile orgolioase ale Ungariei. *Trei nu*. Și câți *da*? Nici unul. Solidaritatea – altă solidaritate – cu aliații din Apus era de prisos să o mai repete. În vremea când Europa se zbuicumă și caută o nouă grupare de forțe, Mica Înțelegere se mulțumește cu o politică de negație, de

¹² Articol apărut în *Peninsula Balcanică*, anul III, nr. 3-4, iulie-august 1925 [Gelu Voican Voiculescu].

înfrângere a vecinilor învinși. Nicio idee nouă, nicio concepție și nicio faptă nouă care să atragă în cumpăna politicii continentale.

Ce ar fi putut face Mica Înțelegere? Ce trebuia să facă?

Dacă cei trei miniștri de externe ar fi avut în vedere realitățile politice, s-ar fi grăbit să transforme Mica Înțelegere într-o Mare Înțelegere Orientală și ar fi încheiat alianțele parțiale dintre statele lor într-un sistem unitar de alianțe. Intrarea Poloniei și Greciei în Mica Înțelegere și o apropiere a Italiei ar fi realizat un progres în situația diplomatică europeană. Care trebuie să fie bazele de discuție ale Micii Înțelegeri? Faptele externe cuprinse într-un mare expozeu făcut de România, ca gazdă a conferinței. Înșirarea acestor fapte ar fi înlesnit aducerea hotărârilor.

Care sunt aceste fapte?

În Europa apuseană, Anglia vrea liniște la Rin din partea Germaniei. Într-un eventual viitor război asiatic, Anglia n-ar vrea să vadă Germania alături de Rusia. De aceea, pentru siguranța de la Rin și pentru o eventuală colaborare, îi oferă compensații și drum liber spre Orient. Politica de expansiune continentală a Germaniei n-ar tulbura deocamdată politica maritimă și asiatică a Britaniei. Franța nu are nimic de obiectat împotriva pactului de siguranță a Rinului.

Dar, expansiunea Germaniei spre Orient îi amenință situația de mare putere continentală; ea ar fi mai bucuroasă, dacă ar vedea pe teutoni îndreptându-și din nou aspirațiile politice spre mare. Acest joc de rivalități între Anglia și Franța, vechi de secole, e axa în jurul căreia se învârtă întreaga politică externă a statelor din Apusul Europei; chiar și tratatele de pace din 1919 sunt născute din leagănul acestor rivalități.

Neînțelegerile dintre ele au izbucnit pe față în jurul chestiunii Orientului. Franța a reușit să revizuiască tratatul de la Sèvres și să-l înlocuiască cu cel de la Lausanne. A izbutit deci să izgonească pe englezi din Constantinopol și să dărâme opera Marii Britanii de a stăpâni drumurile pe uscat ale Asiei Occidentale ce duc spre Indii. Anglia a răspuns Franței cu revizuirea reparațiilor prin planul Dawes din anul trecut, zădărniciind o bună parte din opera de refacere economică și financiară a aliatei sale de peste Canalul Mânecii. Tratatele de pace s-au putut deci revizui.

Cele dintâi spărturi au fost greu de făcut. Celelalte vor urma... Acum jocul se dă în jurul pactului de siguranță, la temelia căruia e lupta de supremație dintre Franța și Germania. Britania sprijină Germania împotriva Franței. Acesta e adevărul, pe care naivii din Orient nu vor să-l înțeleagă. Cine cunoaște istoria Imperiului Britanic nu se miră deloc de atitudinea guvernelor engleze de după război. Marea Britanie își urmează tradiția ei politică, fără puterile continentale, precizată de Sir Polak, în 1911: „*Câtă vreme puterile europene vor fi divizate în grupuri, pe care le vom putea opune unele împotriva altora, Marea Britanie n-are de ce să-și teamă imperiul său*”.

În fața acestor aliați occidentali, ce se luptă între ei, Germania, în frunte cu Hindenburg, cântă *Deutschland über alles*. Franța știe foarte bine că o națiune, îndoit de numeroasă ca a ei, disciplinată, muncitoare și cu o organizație socială și economică superioară, va fărâma toate cătușele ce i se făuresc la Paris. ***Îngenuncherea Germaniei, din partea Franței, e o iluzie deșartă în care nu mai crede nimeni.*** Era o vreme când Franța acceptase proiectele de înțelegere și de colaborare economică făcute de Loucheur și Rathenau care ar fi putut scăpa de jocul Angliei. Dar s-a lăsat călăuzită de sentimente – desigur foarte frumoase și foarte firești – și politica sentimentelor e cea mai rea. Astăzi politica Europei continentale e condusă de Britania, iar interesele ei cer o apropiere cât mai strânsă de Germania pentru a o rupe de grupul puterilor asiatice și pentru a o îndrepta împotriva Rusiei.

Germania profită de jocul politic al Angliei și se pregătește să anexeze Austria – un bolnav care, cu toți doctorii și cu toate rețetele primite de la Liga Națiunilor, nu vrea să se întremeze – să se revizuiască frontierele orientale în favoarea ei, desființând mai ales coridorul Dantzigului ce o desparte de Prusia Orientală. La îndemnul pangermanismului s-aud dorinți de revizuire pașnică a tratatelor și din oloaga Ungarie a lui Horthy. Restul puterilor europene își au și ele calculele lor mărunte. Italia fascismului visează la stăpânirea Mediteranei. Statele slave își ascund cât pot aspirațiile

de a încheia confederația slavă, iar celelalte state se învârt neputincioase în jurul marilor puteri. Aceasta e situația reală cu care conferința Micii Înțelegeri avea să se ocupe. Și cu încă ceva.

La hotarele Europei se întinde uriașa Rusie bolșevică, enigmatică, agresivă și primejdioasă. Această Rusie și-a îndreptat politica externă spre Asia, înlocuind politica țaristă, cuceritoare și de agresiune din trecut, cu o politică de eliberare a popoarelor asiatice subjugate de europeni, mai ales de englezi. Înainte de război, politica de libertate a Rusiei era îndreptată spre Europa și în special împotriva Turciei din Balcani și împotriva Monarhiei Habsburgice. Politica asiatică a Rusiei prinde teren și Marea Britanie știe și simte pretutindeni influența Rusiei. Privirile Britaniei sunt ațintite astăzi spre Asia și Oceanul Pacific, unde se pregătește marea dramă a omenirii din viitor.

Atitudinea Angliei față de Germania e determinată mai ales de situația din Asia. Pentru a-și apăra interesele din Asia, Marea Britanie e gata să jertfească toate tratatele din Paris care privesc Europa Orientală, unde ea nu are interese vitale. În cadrele acestei situații mondiale – care oricâte modificări ar suferi în amănunte, în esența ei e puțin probabil că se va schimba – trebuia să fie căutate și orientările politice ale statelor mărunte de la Marea Baltică la Marea Mediterană și din Caucaz până în Alpi, între care se găsesc și statele Micii Înțelegeri. Toate statele din această regiune dibuiesc pe întuneric. Numai statele baltice se pare că au găsit o cale sigură spre politica viitorului.

Mica Înțelegere nu mai poate sta rigidă pe temelii puse la înființarea ei. Ea trebuie să se întregească mai repede. Fiecare an pierdut creează dificultăți noi, pe care trebuie să le înlăture. Înainte cu 2-3 ani câștigarea Austriei era o jucărie, astăzi, firește, e mai grea și mâine va fi și mai grea, dacă nu imposibilă. Mica Înțelegere accentuează mereu solidaritatea cu aliații din Apus. Cu care aliați? Cu Franța ori cu Anglia? Se înțelege că se gândește la cea dintâi. Dar cu ce scop?

Crede Mica Înțelegere că Franța nu o va părăsi, dacă interesele ei vor cere să ia altă atitudine față de Germania și crede că interesele Franței se acoperă întru totul cu interesele statelor din Europa Orientală și sud orientală? Ar fi o prea mare naivitate să se încreadă în asemenea iluzii. ***Statele din Orient să nu uite că revizuirea tratatelor a început și că tratatele pe care se reazemă ființa lor politică vor fi respectate numai întrucât ele vor fi în stare să le apere solidar.***

O conferință economică urmată de cea politică a statelor Orientului, așa cum am propus-o noi, ar fi singura lor mântuire. Ea ar transforma statele dintre Alpi și Caucaz într-o mare putere mondială, care ar putea inaugura o politică independentă, stând pe picior de egalitate cu marile puteri ale lumii. Propunerea noastră în parte a și început să se realizeze. Acordul pentru construirea unitară a căilor ferate strategice ale Micii Înțelegeri e un punct câștigat. El va trebui completat cu o înțelegere economică nu numai dunăreană – despre care se tot vorbește – ci cu una orientală, din care trebuie să facă parte, pe lângă statele Micii Înțelegeri, Polonia, Grecia, Italia și Turcia. Dacă ar adera la această înțelegere și statele învinse: Austria, Ungaria și Bulgaria, confederația orientală ar avea un început serios de înfăptuire. Înțelegerea economică ar putea fi urmată de una militară și pe urmă de una politică. Evenimentele externe poate vor provoca constituirea acestei confederații.

Mica Înțelegere, dacă ar avea oameni, conducători hotărâți să treacă la fapte, lăsând la o parte gândurile ascunse de mărire, și dacă ar invita la o conferință statele interesate, suntem siguri că ar obține rezultate strălucite.

De ce întârzie Mica Înțelegere să treacă la fapte? Ce așteaptă? Nu putem ști...

30 mai 1925

Adaos. Ziarele aduc știrea unei înțelegeri între Anglia și Franța în chestiunea pactului de siguranță occidentală, pe care urmează să-l accepte și Germania. Acest pact de siguranță n-a ieșit încă din faza propunerilor. Deocamdată, atât Africa, cât și Asia sunt în luptă cu Europa. În Africa e atacată Franța de către riffani, iar în Asia, China s-a revoltat, mai ales împotriva anglo-saxonilor.

Politica Sovietelor în Asia a început să-și recolteze roadele, iar armatele ruffane sunt conduse de ofițeri germani. Europa și rasa albă ar avea, așadar, motive să-și strângă rândurile. Austriei iar i s-au dat baloane de oxigen, împlinindu-i-se toate cererile din partea Ligii Națiunilor. Mica Înțelegere a mai câștigat timp pentru a o încadra în sfera ei de influență. Va scăpa și acest prilej, poate cel din urmă?! Încă un fapt e vrednic de reținut. Senatul american a aprobat sporirea efectivului armatei active cu 32 000 oameni, destinați să apere Filipinele.

25 iunie 1925

SOARTA STATELOR DIN ORIENT¹³

– După pactul occidental de la Locarno –

Pactul oriental e problema cea mai de actualitate ce așteaptă să fie rezolvată în cursul anului 1926. Înainte de a intra în analiza ei, să ne fie îngăduit a reaminti o utopie a noastră.

A trecut un an și jumătate de când într-o broșură, apărută în limba română și limba franceză, am propus constituirea *Statelor Unite ale Orientului*, din următoarele 6 grupuri de state și țări; 1. Polonia cu țările baltice; 2. Țările dunărene (Austria, Ungaria, Cehoslovacia și România); 3. Țările Peninsulei Balcanice (Iugoslavia, Bulgaria, Albania și Grecia); 4. Italia cu coloniile; 5. Asia Minoră (Turcia și Siria); 6. Țările caucaziene (Armenia, Georgia, Azerbaidjan).

Această confederație orientală s-ar întinde pe un teritoriu de peste 4,5 mil. km² și ar avea peste 160 000 000 de locuitori. Capitala confederației n-ar putea fi decât Constantinopolul.

Confederația orientală astfel constituită ar deveni o putere mondială și ar fi o barieră de neînving în calea tuturor tendințelor de expansiune imperialistă, fie europene, fie asiatice.

Națiunile dintre Caucaz și Alpi, dintre Marea Baltică și Marea Mediterană orientală s-ar asocia liber pentru a-și apăra independența națională și pentru a-și garanta siguranța unei dezvoltări pașnice. Principiul care ar fi la temelia acestei confederații, astăzi e un adevăr elementar: societatea umană ajunsă în *faza națiunilor*, organizate în state omogene, se asociază în confederații, ca prin cooperarea forțelor, să preîntâmpine primejdiile și să învingă greutățile cu care națiunile izolate nu se mai pot lupta. Acest principiu a pus la ordinea zilei și problema confederației națiunilor europene. În vremea din urmă se vorbește tot mai des de proiectul Statelor Unite ale Europei, care e îmbrățișat de oameni politici serioși din Apus. Pactul de la Locarno e considerat ca un început de realizare a acestei utopii europene.

Dacă aruncăm o ochire fugară asupra grupurilor de forțe ce se frământă pe scoarța pământului, vedem: statele unite panamericane, cârmuitoarele puterii financiare și economice a lumii; uriașul Imperiu Britanic, stăpân pe diplomația internațională; colosul rusesc, chinuit de idealurile noi ale umanității; oceanul de oameni al Asiei – ce adăpostește jumătate din locuitorii pământului – bătut de furtunile haotice ale unor închegări naționale și, la urmă, Europa, o împărăteasă bătrână, detronată și hărțuită de dușmăniile dintre proprii ei fii.

Națiunile Occidentului european încep să înțeleagă faptul că o lume nouă e pe drum a se naște și că în această lume numai printr-o cooperare de forțe, printr-o *confederație europeană* mai pot recuceri prestigiul de odinioară al bătrânului continent. Noi popoarele din Orientul Europei și din Orientul propriu-zis pentru care dintre aceste două confederații, europeană sau orientală, trebuie să ne însuflețim?

¹³ Articolul destinat pentru *Giornale d' Italia*, din Roma, a rămas nepublicat, deși a fost cerut de un reprezentant al intereselor italiene în România. Îl publicăm neschimbat, deși cuprinde părți care repetă ceea ce am spus în articolele anterioare. Italia fascistă e împotriva ideii de federalizare a statelor. Prin revista lunară *Antieuropa*, apărută în 1929, la Roma, sub direcția domnului Asvero Gravelli, o combate cu vehemență (notă Octavian C. Tăslăuanu; textul este datat 31 decembrie 1925).

Proiectul cel mai cunoscut al Statelor Unite ale Europei e *Pan-Europa* domnului R. Coudenhove-Kalergi, care elimină din confederația europeană Anglia, iar Asiei Minore nu-i găsește loc în niciuna dintre grupările federative mondiale, ca și Siamului și Abisiniei.

Domnul Coudenhove-Kalergi, deși în lucrarea sa din 1923 susținea că Nistrul e frontiera naturală dintre Pan-Europa și Rusia, totuși a cedat propagandei rusești și și-a schimbat părerea.

Acum, în urmă, pretindea că Pan-Europa nu poate garanta decât frontiera Prutului și sfătuia România să retrocedeze Basarabia Rusiei în schimbul unei compensații. Un astfel de proiect nu ne poate însufleți și din alte motive, care nu ne privesc numai pe noi. Realizarea Statelor Unite ale Europei, fără Anglia ar însemna dominația Germaniei pe continent, pe care nu o dorește nimeni și de care abia a scăpat Europa, în 1918. Proiectul nostru, al *Statelor Unite ale Orientului*, e mai atrăgător. Toate popoarele din Orient simt că nu pot trăi izolat, că forța împrejurărilor le împinge ființa lor fragmentară spre o integrare confederativă. Constituirea confederației orientale atârnă numai de voința popoarelor Orientului, pe când confederația europeană nu se poate realiza decât la inițiativa și sub conducerea marilor puteri din Occident. În confederația orientală, n-ar avea niciun stat hegemonia, între statele asociate s-ar stabili un perfect echilibru de forțe și o colaborare frățească, pe când în confederația europeană statele din Orient ar fi numai sateliții marilor puteri din Occident. Confederația statelor orientale, bineînțeles că nu se poate înfăptui integral și de-a dreptul. E în firea popoarelor să se teamă de necunoscut de idei generale, de principii noi și de consecințele aplicării lor. De aceea, ea trebuie pregătită încet, desțelenind din sufletele oamenilor și a popoarelor o serie de erezii și de nebunii. Începutul practic și imediat de realizare a confederației orientale – după cum am spus și altă dată – îl vedem posibil:

a. prin organizarea păcii, încheind un tratat de arbitraj între statele Orientului după modelul celui de la Locarno;

b. prin încheierea unor convenții economice, care să rezolve problemele tarifare și de circulație a producției în sensul unei uniuni economice.

La pactul Occidentului de la Locarno, Orientul trebuie să răspundă cu un pact de siguranță care trebuie să zădărnicească pescuirea în apă tulbure a celor interesați. Acest pact oriental ar fi digul ce ar apăra civilizația Europei de valurile crotopitoare ale Asiei. Acest pericol asiatic e real pentru cei ce cunosc temeinic situația. Lupta popoarelor asiatice, aflătoare în faza agrară, e, de altfel, și firească împotriva statelor europene, în frunte cu Anglia, ajunse în faza capitalismului financiar. S-a vorbit mult de o confederație dunăreană și de pactul balcanic, în care era vorba să intre și Turcia, care acum, sub presiunea Angliei, pe chestiunea Mossul, a căzut în brațele Rusiei.

Confederația dunăreană a fost respinsă, nefiind firească și nerezolvând nici problema siguranței, nici pe cea economică, iar tratatul de arbitraj balcanic, propus de profesorul A. Aulard și însușit de A. Rentis, Ministrul de Externe al Greciei, a căzut din aceleași motive și din altele nemărturisite. Un pact de siguranță, care n-ar cuprinde toate statele din centrul, sud-estul și orientul Europei, apoi Turcia și țările caucaziene, nu rezolvă decât parțial situația tulbure din Orient. Pentru a înlătura de la început orice ambiții imperialiste, fățișe sau ascunse, ar trebui câștigate, pe de o parte Austria și Ungaria, care pot servi ca avangardă pangermanismului spre dominația Orientului, iar pe de cealaltă parte Turcia, care a înlocuit panislamismul cu panturanismul. Atât panislamismul, cât și panturanismul sunt cu dibăcie utilizate de Rusia împotriva marilor puteri europene. Țările caucaziene sunt cheia acestei legături a Rusiei cu lumea turanică și islamică, ce pleacă din Indii și Mongolia peste Turkestan – Afganistan – Asia Minoră – Egipt și se întinde pe coastele nordice ale Africii până în Maroc.

Numai prin legarea Turciei și a țărilor caucaziene de Europa răsăriteană printr-un pact, s-ar putea avea garanții serioase, că între popoarele Orientului european și ale Occidentului asiatic s-ar așeza temeliiile unei colaborări sincere și durabile. Chiar și mandatele marilor puteri occidentale ar

deveni de prisos în Asia anterioară, când pacea s-ar rezema pe o colaborare trainică a acestor popoare și ar fi garantată de o înțelegere a statelor ce au dreptul să fie stăpâne în Orient.

România de după război, preocupată de consolidarea ei internă, n-a putut să dea atenția cuvenită evenimentelor externe. Ea nu poate însă întârzia să înceapă a da directive în gruparea forțelor ce sunt chemate a avea un rol hotărâtor în politica mondială. România Întregită e în stare să dea ceea ce așteaptă lumea de la ea.

De încheiere trebuie să stăruim asupra unei obiecțiuni ce ni s-ar putea face. Aceste propuneri nu urmăresc separarea Orientului de Occident; confederația orientală ar putea întregi confederația europeană, după ce statele Orientului ar ajunge la conștiința puterii lor, având o organizație creată prin voința și forța lor proprie. Această fază de organizare le-ar scăpa de hegemonia marilor puteri din Apus și ar ușura gruparea lor așa cum cer interesele actuale.

Dacă Occidentul civilizată dorește sincer o înfăptuire cu Orientul înapoiat, ar avea obligația morală să-l încurajeze și să-l ajute în aspirațiile sale îndreptățite. Aceasta nu numai călăuzit de principii etice și de o recunoștință pentru tot ce-i datorește acestui Orient, ci dintr-un îndemn practic al prevederii: Occidentul se va bucura în viitor, dacă acest Orient va fi puternic și se va alia cu el pentru apărarea civilizației europene.

CONGRESUL PANEUROPEAN DIN VIENA

În ședința senatului din 12 iulie 1926 am citit următoarea:

Propunere

Subsemnații senatori propunem ca o delegație dintre membrii corpurilor legiuitoare ale României să ia parte la Congresul „Uniunii Paneuropene”, convocat pe ziua de 4 octombrie 1926, la Viena, cu scop de a expune punctul de vedere al României în chestiunea paneuropeană.

Cerem urgența acestei propuneri și transmiterea ei Adunării Deputaților.

12 iulie 1926

Propunerea s-a trimis în studiul comisiei a II-a, care, prin subsemnatul, a întocmit raportul ce urmează:

Raport

Primul congres paneuropean convocat la Viena de „Uniunea Paneuropeană” de sub conducerea domnului R. N. Coudenhove-Kalergi pe ziua de 7 octombrie 1926, va fi o manifestație politică menită să caracterizeze vremurile în care trăim și să contribuie la limpezirea idealurilor ce frământă omenirea după marele război. Senatul are, prin noua sa alcătuire, sarcina grea de a lua inițiativa și de a săvârși realizările mari în epoca de organizare a statului român. Pentru a putea împlini această misiune grea, senatorii, pe lângă cunoașterea precisă a fazei în care se găsește țara noastră, trebuie să urmărească de aproape frământările din lumea întreagă, de pe întreg cuprinsul pământului.

Astăzi, domnilor senatori, viața unei națiuni nu este decât o undă din ritmul vieții universale. Vremea națiunilor izolate, închise între hotarele lor, a trecut deodată cu faza civilizației agrare de la începutul veacului al XIX-lea. Revoluția mecanică din cei din urmă 100 de ani a încheiat întreg pământul, deocamdată într-o unitate economică, ce nu se mai poate dezagrega fără catastrofe și fără crize permanente.

După interdependența economică a întregului pământ, organismele politice încep și ele să părăsească vechea ideologie agrară și să se adapteze realității economice. Încearcă să se integreze în confederații politice

continentale. Există, domnilor senatori, o mișcare panamericană, panasiatică și paneuropeană. Desigur, nu e numai o întâmplare că în acest an se țin trei mari congrese continentale: panamerican, panasiatic și paneuropean.

Mișcarea panamericană e veche. Trei ani după anunțarea faimoasei doctrine Monroe: „America americanilor”, s-a ținut primul congres, în 1826, în Panama. Pe urmă a stagnat. În ultima jumătate a veacului trecut, propaganda a fost reactivată. Anul acesta, tot în Panama, printr-un congres foarte reușit, mișcarea panamericană și-a serbat centenarul.

Panasiatismul datează abia de la revoluția boxerilor din China, dar prinde aripi doar după războiul ruso-japonez, când triumful armelor japoneze asupra puterii europene a trezit încrederea de sine a asiaticilor. Panasiatismul e condus de Japonia, reprezentanta civilizației mecanice în Extremul Orient. Primul congres panasiatic se va ține anul acesta la Tokyo.

Mișcarea paneuropeană nu e nouă. În forma ei de astăzi datează însă numai din 1923, când a apărut cartea intitulată PanEuropa a domnului K. M. Coudenhove-Kalergi, ai cărui străbuni au trăit în Moldova, după informațiile scriitorului C. Gane, din ultimul nostru număr al „Convorbirilor literare”.

Pan-Europa, așa cum o concepe autorul ei vienez, ar însemna confederarea statelor europene într-o unitate economică și politică, având o constituție după modelul celei a Statelor Unite ale Americii. Suveranitățile naționale ar fi respectate, dar ar fi subordonate unui parlament european, care s-ar compune din reprezentanții tuturor statelor. Pan-Europa ar forma un grup cu interese speciale în Societatea națiunilor, care dintr-o oligarhie a statelor industriale cum este astăzi, s-ar transforma într-un arbitru politic internațional mondial, așa cum a fost concepută de realistul Wilson.

Din Pan-Europa n-ar face parte Anglia, metropola Imperiului Britanic, care, după război, s-a organizat într-o uniune a națiunilor britanice. N-ar face parte nici Rusia, care s-a constituit pe baza uniunilor libere a națiunilor într-o „Federație a republicilor naționale ale Sovietelor”.

După publicarea lucrării Pan-Europa, Coudenhove-Kalergi a înființat „Uniunea paneuropeană”, cu sediul în Viena, și o revistă intitulată „Pan-Europa”. De la 1923 propagă neconținut ideea concepută de dânsul și începe să înființeze secțiuni în toate țările. În Franța, președintele uniunii paneuropene, secția franceză, e fostul președinte de Consiliu, Herriot, vicepreședinte – domnul Barthélémy, iar membrii sunt cei mai de seamă conducători politici ai Franței. În Anglia președintele uniunii paneuropene, secția engleză, e însuși ministrul coloniilor, Amery. Anglia urmărește cu simpatie mișcarea paneuropeană, dar nu va participa la constituirea ei. În Belgia, uniunea paneuropeană numără între membrii ei pe rectorul Universității din Bruxelles, domnul Brachet, apoi pe domnul Brunnet, președintele Camerei Deputaților, și alți fruntași ai vieții politice. Toți aceștia vor lua parte la congresul „Uniunii Paneuropene” ce se va ține la toamnă, la Viena.

Pe noi, românii, acest congres ne interesează, întâi fiindcă nu putem rămâne străini de o mișcare europeană din care fac parte și foștii noștri aliați. Ne mai interesează și fiindcă domnul Coudenhove-Kalergi, în proiectele sale de confederații, nu găsește loc pentru Asia Minoră. Întreaga civilizație europeană își are rădăcinile adânc înfipte în pământul Asiei Minore, care nu poate fi lăsat pradă panturanismului, ce pleacă din Turkestan peste Asia Minoră și prin Egipt, de-a lungul coastei nordice africane până în Marocul de curând înfrânt. Panturanismul e un instrument în mâinile Rusiei imperialiste. Toate națiunile, ale căror interese sunt legate de bazinul oriental al Mediteranei, trebuie să ceară ca Asia Minoră să fie încorporată în confederația europeană.

Înainte de Locarno, referentul dumneavoastră a și conceput o confederație a statelor Europei Orientale și ale Asiei Minore, ce s-ar fi întins din Caucaz până în Alpi și din Marea Baltică până la Marea Mediterană. Această propunere, făcută pentru Mica Antantă, astăzi trebuie cuprinsă ca parte întregitoare a proiectelor domnului Coudenhove-Kalergi. Congresul paneuropean ne interesează însă și dintr-un punct de vedere strict românesc.

În cartea sa din 1923, domnul Coudenhove-Kalergi scria textual: „Acest pact de garanție european ar fi un act de înțelepciune politică și de dreptate, căci orice atac rusesc asupra Varșoviei, Lembergului sau

Bucureștiului se îndreaptă indirect și asupra Berlinului, Venei și Parisului. Franța, Germania și Italia n-ar apăra la Nistru deloc o frontieră străină, ci propriile lor frontiere” (Pan-Europa, p. 60).

Mai târziu, în 1925, în revista sa „Pan-Europa” nr. 9/10, domnul Coudenhove-Kalergi revine asupra frontierelor Pan-Europei dinspre Rusia și scrie: „Frontiera dintre Rusia și Europa are o gaură. Această gaură e Basarabia. Rusia nu a recunoscut niciodată frontiera românească” etc. Atâta timp cât există această divergență și ambele aceste state nu fac pace, Basarabia înseamnă cea mai acută primejdie pentru pacea europeană”. Mai departe: „De aceea chestiunea aceasta nu trebuie privită de către Europa și de către lumea întreagă ca o chestiune ce privește numai România și Rusia, căci ea stă în legătură directă cu pacea mondială și trebuie să dea loc, în timp apropiat, la o catastrofă, dacă nu va fi rezolvată din vreme”.

Aceste cuvinte le spune promotorul ideii paneuropene și cred că bărbații politici ai României trebuie să meargă la congresul din Viena pentru a lămurii opinia publică europeană în chestiunea Basarabiei, care, desigur, se va discuta. Congresul paneuropean din Viena mai interesează viața politică românească și pentru alte motive. În Ungaria uniunea pan-europeană numără printre membrii săi pe cei mai de seamă oameni politici (Lukács Gheorghe, baronul Szerényi, Hegedus Lorant, Contele Teleki etc.). Șeful lor, Rainprecht Antal, în „Esti Kurir” face următoarele declarații: „Iată câteva din punctele programului paneuropean-maghiar:

1. prin mișcarea paneuropeană se caută tămăduirea rănilor de la Trianon;
2. scopul principal: revizuirea granițelor etc.”.

Nu mai citez. Concluzia este: mișcarea noastră, a societății maghiare paneuropene, va aduce reînvierea Ungariei”. Cum vedeți, domnilor senatori, la congresul paneuropean din Viena de la toamnă, nu se va discuta numai utopia simpatică a Pan-Europei, ci se vor ridica și chestiuni ce ating interesele de viață ale statului nostru. De aceea, vă rog să primiți propunerea de a trimite delegați cât mai mulți și mai ales cât mai pregătiți pentru a apăra punctul de vedere românesc: susținerea ideii paneuropene fără știrbirea actualelor noastre frontiere și fără jignirea demnității noastre naționale.

Comisia a II-a judiciară și a afacerilor străine vă roagă, prin raportul ei, să primiți propunerea și să delegați din sânul dumneavoastră ca reprezentanți ai Senatului la primul congres paneuropean din Viena pe domnii: C. Rădulescu-Motru, St. Zeletin, Onisifor Ghibu și pe raportorul dumneavoastră.

Raportor:

/ss/ Oct. C. Tăslăuanu

PAN-EUROPA¹⁴

Senatul, prin graiul președintelui său, domnul general Coandă, a declarat că nu poate primi propunerea, dar că senatorii sunt liberi să participe la primul congres paneuropean ca particulari. Aceeași hotărâre a luat-o și Adunarea Deputaților. În urma acestor decizii am publicat în ziare¹⁵ următorul mesaj:

Un apel

La senat am făcut propunerea, ca parlamentarii români să ia parte la primul congres al „Uniunii paneuropene” ce se va ține în octombrie 1926, la Viena. Am observat oarecare interes printre parlamentarii intelectuali față de mișcarea paneuropeană. De aceea, vă rog pe toți cei ce se interesează de această problemă, ca până în septembrie a.c. să se înscrie membrii ai „Uniunii paneuropene”, trimițând pe o simplă carte poștală înscrierea lor la adresa: Paneuropäische Union, Zentralbuero, Wien, I Hofburg, împreună cu suma de 1,50 șilingi austrieci. Cei ce vor să primească și revista „Pan-Europa” vor mai adăuga 8,50 șilingi austrieci (=265,70 lei). Totodată, îi rog a-mi anunța înscrierea lor (București, Bd. Dacia, nr. 4).

¹⁴ Montaj de texte publicate în presă, asamblate și legate prin comentarii scrise de Octavian C. Tăslăuanu în 1930 [Gelu Voican Voiculescu].

¹⁵ *România nouă*, nr. 45 (268), 25 iulie 1926, p. 2, Chișinău [George-Bogdan Tofan]

În septembrie, membrii români ai „Uniunii paneuropene” vor fi convocați la București pentru a înființa „Uniunea românească paneuropeană” și pentru a alege delegația ce va participa în octombrie la congresul din Viena.
București, 16 iulie 1926

Oct. C. Tăslăuanu
senator, fost ministru,
Bd. Dacia, nr. 4.

La acest apel au răspuns prea puțini, așa că, de o delegație românească nu mai putea fi vorba. Din motive independente de voința mea, am fost împiedicat a lua parte la congres, pentru care pregătisem următoarea cuvântare pe care o public cu titlul de document.

Statul român la cel dintâi congres paneuropean

Domnilor,

Salut cel dintâi congres paneuropean în numele unei țări care nu are încă organizată o secție a „Uniunii paneuropene” pe care însă sper să o înființeze. Salutul meu îl rostesc în limba germană, ca un omagiu ce țin să-l aduc Vienei, vechiului oraș de cultură din bazinul dunărean, între zidurile cărui s-au întrunit reprezentanții atâtor națiuni pentru a scrie prefața unei noi ere în istoria Europei. Salutul țării mele, al României, e o închinare în fața unei idei – a ideii ce călăuzește popoarele Europei spre o înfrățire și o colaborare armonică. Opera de la Locarno și de la Geneva se întregeste prin acest congres din Viena, ce se ține în „spirit european”, spirit care așteaptă cu încredere ziua deplinei biruințe. După interdependența economică a lumii, realizată de mașinism, trebuie să urmeze și solidaritatea politică a popoarelor pământului.

Organizațiile pancontinentale, ce se anunță, pot fi considerate ca faze de tranziție spre împărăția pământului, spre GEON, cum a fost botezat suprastatul, chemat să îmbrățișeze întreaga omenire.

Salutul meu, ce se îndreaptă către reprezentanții ideii paneuropene, aduce cerul senin al țării mele, ce întregeste limita orientală a Pan-Europei. Unii au descoperit pe acest cer și un nouă plin de furtuni viitoare care se numește Basarabia. Descoperitorul acestui nor, ce plutește tulburător pe orizontul dinspre Răsărit al Pan-Europei, este însuși domnul Richard N. Coudenhove-Kalergi. Aș dori să împrăștii acest nouă, ce a întunecat, o clipă, seninătatea gândirii domnului Coudenhove-Kalergi și poate și a altora dintre dumneavoastră.

Declar în numele țării mele că Basarabia face parte din trupul și sufletul României. Dacă ținutul dintre Prut și Nistru a putut servi în trecut ca punte de trecere pentru visurile imperialiste rusești spre Constantinopol, nu înseamnă că această provincie a încetat vreodată să fie românească. Mărturii rusești oficiale, ca de pildă cea publicată de curând în „Neues Wiener Journal”, (15 septembrie 1926) declară că, din punct de vedere etnic și național, Basarabia a fost și este identică cu România.

În interesul *Pan-Europei*, discuția asupra problemei Basarabiei sper că nu va fi eliminată din preocupările acestui Congres. România n-ar putea niciodată face parte dintr-o federație politică sau economică fără Basarabia și nu poate admite o dezbatere asupra integrității sale teritoriale. Respectarea integrității naționale e condiția fundamentală, pentru toate statele Europei, care vor să purceadă la construirea Pan-Europei.

În Europa sunt o serie de probleme teritoriale ce ar putea fi aduse în discuție. Dacă vrem însă să servim ideea paneuropeană, cred că asemenea probleme trebuie de la început înlăturate din discuții și fiecărui stat să i se respecte demnitatea și unitatea națională, altfel nu va fi posibilă o apropiere a statelor ce vor să-și dea mâna pentru a construi o operă mare și durabilă. În această nădejde închei salutul meu, urând deplin succes congresului și strigând: *Trăiască Pan-Europa de la Nistru până la Atlantic!*

La congresul paneuropean din Viena, în numele României a vorbit Ghica Dumbrăveni.

În anul 1929 s-a înființat și în România o secție a „Uniunii paneuropene”, sub președinția de onoare a domnului profesor N. Iorga. La construirea secției nu au fost invitați vechii membri ai „Uniunii paneuropene”, după obiceiul românesc, și nu s-a ținut seama de cei ce au crezut în Pan-Europa înaintea altora, cărora le place să figureze în comitete, ca să nu facă nimic pentru triumful ideii.

DUPĂ INTRAREA GERMANIEI ÎN LIGA NAȚIUNILOR¹⁶

Toamna anului 1926 a adus pe orizontul politic al Europei câteva raze înviorătoare. Războiul dintre Franța și Germania, continuat și după tratatele de pace, s-a curmat prin intrarea Germaniei în Liga Națiunilor. Cu acest prilej, reprezentanții celor două țări rivale s-au îmbrățișat și au făgăduit, în fața lumii, că vor merge pe calea păcii creatoare.

„Umanitatea va fi mai bine slujită de acela care, adânc înrădăcinat în viața poporului său, va dezvolta, în cel mai mare grad, patrimoniul moral și intelectual pe care l-a câștigat și care, înălțându-se deasupra națiunii sale, va fi astfel în măsură să aducă servicii întregii umanității”. (...) Ideile de națiune și umanitate se unesc pe teren intelectual. Ele se pot uni deopotrivă în domeniul aspirațiilor politice, în clipa în care ești hotărât să slujești, în spiritul acesta, evoluția comună”. Astfel a vorbit reprezentantul Germaniei, domnul Stresseman. Iar Briand, Ministrul de Externe al Franței, a cuvântat despre pacea lumii și despre pregătirea „spiritului european”.

La Liga Națiunilor e firesc să se audă mereu melodiile bune înțelegeri și ale păcii. Le-au început MacDonald și Herriot în sesiunea din toamna anului 1924. Iată, că după doi ani, scepticii s-au convins că împăcarea Franței cu Germania e un fapt împlinit. Liga Națiunilor a repurtat un succes neașteptat. Prestigiul ei a crescut în ochii tuturor națiunilor, cu toată nemulțumirea Spaniei și a Braziliei. Prin intrarea Germaniei în Liga Națiunilor, această instituție internațională se consolidează și devine o autoritate necontestată în viața internațională a popoarelor.

Contribuția Germaniei pentru înălțarea ligii va fi prețioasă nu numai din punct de vedere politic, ci și intelectual. Știința germană, migăloasă, stăruitoare și obiectivă, va ridica valoarea studiilor ce se întreprind în cadrele ligii și ale deciziilor de ordin politic, social și economic, ce se aduc de specialiștii acestei instituții. Intrarea Germaniei în Liga Națiunilor și apropierea ei de Franța înseamnă un triumf al politicii anglo-saxone. Marea Britanie a izbutit să scape de orice pericol ce ar fi putut-o amenința dinspre occidentul european, în cazul unei conflagrații.

După pactul de siguranță, occidentul, și, după ruperea Germaniei de grupul puterilor asiatice, Britania își poate concentra întreaga atenție și forță asupra Rusiei ce le amenință în Asia. Dacă occidentul european a scăpat de primejdia rusească, orientul european privește îngrijorat spre acest colos care n-a uitat trecutul. Pactul de siguranță oriental – deși unele tratate parțiale de amicitie intervenite între puterile occidentale și orientale au pus bazele unui pact de siguranță european – rămâne încă o problemă învăluită în tainele viitorului.

Noi am indicat, altădată, cum se poate rezolva integral siguranța statelor din orient. În calea realizării propuse de noi persistă, însă, mari dificultăți, pe care numai vremea le va putea înlătura.

Deodată cu intrarea Germaniei în Liga Națiunilor, România a încheiat tratate de amicitie cu Franța și cu Italia. Marea Britanie, care ar avea cel mai mare interes să întărească România, întârzie să se intereseze de soarta ei. Calculele diplomației britanice, oricât ar fi de complexe și de tănuite, ni se va îngădui să credem că, în cazul nostru, sunt greșite. O Românie puternică ce ar stăpâni cursul inferior al Dunării și Marea Neagră nu poate fi nesocotită de Anglia în lupta pe care o duce împotriva Rusiei. Să nu se uite că flota aeriană a Italiei lui Mussolini periclitează hegemonia britanică din Marea Mediterană. Gibraltar-Malta-Suez-Aden nu mai e o cale absolut sigură spre Oceanul Indian. O forță aliată cu Britania în Marea Neagră ar putea să-i aducă servicii imense împotriva Rusiei. Până când se va rezolva problema paneuropeană, care cucerește mereu aderenți, politica reală a României rămâne ațintită, în așteptare, spre Anglia.

Această așteptare este însă, limitată. Dacă Germania se va ține de legămintele recente și dacă va da dovezi că nu înțelege să se mai sprijine pe Rusia în politica ei europeană, România nu mai are niciun motiv să nu reînvie vechea ei prietenie economică și politică cu Reich-ul.

¹⁶ Articol publicat în *Politica*, din 26 septembrie 1926 [Gelu Voican Voiculescu].

După tratatul cu Franța și cu Italia – acesta din urmă încheiat în condiții speciale, – România nu mai poate întârzia să reia relațiile normale cu Germania, de la care poate primi sprijinul pentru refacerea ei economică. Când interesele României se vor acoperi cu ale Germaniei, nu avem niciun motiv să fim neliniștiți de politica ei rezumată în faimosul *Drang nach Osten* și nici să ne temem de realitatea economică a *Mittel-Europei* lui Naumann.

În viața popoarelor joacă un rol hotărâtor și fatalitățile geografice. *Nicio putere europeană nu poate înlocui Germania în destinul nostru economic și politic*. Dacă altădată în Germania vedeam un dușman primejdios în noua constelație politică ea ne-ar putea deveni un prieten. Ea ne-ar putea lega și de Anglia care până acum ne-a socotit o cantitate neglijabilă. Iată de ce intrarea Germaniei în Liga Națiunilor și împăcarea ei cu națiunile latine din Occident deschid politicii românești noi perspective...

24 septembrie 1926

O POLITICĂ ANGLOFILĂ¹⁷

Când a luat domnul N. Titulescu conducerea Departamentului Afacerilor Străine, ne-am așteptat la o expunere a politicii mondiale de astăzi și la o fixare a politicii externe a României în cadrele largi ale frământărilor și conflictelor de pe globul pământesc. Dacă n-ar fi venit din Londra, din centrul politicii mondiale, firește că nu ne-am fi făcut nicio iluzie despre ceea ce trebuie să vrea și trebuie să poată realiza noul ministru al afacerilor străine. Calea bătătorită până la dânsul în România Întregită a fost mai mult o lipsă de atitudine sufletească în treburile din afară ale țării și o lipsă de îndrăzneală de a tăia drumuri noi, ce duc la cuceriri și la izbânzi.

Domnul general Averescu rupsesse tradiția și inaugurase, cu mâini sigure, o apropiere de Italia și de Germania. Și domnul general Averescu mai desfundase și alte drumuri mai spinoase pe care dl. N. Titulescu nu avea decât să le continue. Dl. N. Titulescu, strălucitul titular al Departamentului Afacerilor Străine n-a făcut nicio expunere pragmatică. A tăcut. Credeam că avea alte socoteli. De aceea am așteptat.

*

* *

Într-un vechi articol al nostru spuneam: „*În epoca de consolidare și de organizare a statului român, calea ce ne poate mântui e cea care duce, prin Constantinopol, la Londra, fără a ocoli Parisul și Roma*” (21 februarie 1923). În altă serie de articole am arătat cum politica britanică se străduiește să smulgă Germania din brațele Rusiei. Pactul de la Locarno a încununat cu succese reale politica Marii Britanii. Germania a intrat în Liga Națiunilor și în sfera de influență a finanței anglo-saxone. După aceste succese Anglia a îndepărtat și Italia și Rusia, deschizând noi perspective de cuceriri imperialismului fascist. Pentru moment, aruncase însă Turcia în brațele Rusiei, care a reușit să tulbure o clipă liniștea leului britanic cu chestiunea Irakului.

Lupta cea mare dintre Rusia și Anglia se angajase violent în Asia. Toate măsurile luate de Anglia erau în vederea acestei lupte, care abia începuse. Anglia a rupt pe față relațiile cu Rusia bolșevică. A izbutit să o alunge din China și să dărâme opera ei de propagandă în Asia.

Anglia organiza frontul antibolșevic. Recunoașterea Basarabiei de către Italia se datorește, de bună seamă, și acestor calcule și influențe britanice, care s-au întâlnit cu intențiile guvernului român de atunci. Din Marea Baltică până în Marea Mediterană orientală și până în Caucaz, politica britanică a încercat să închege un front unic împotriva Rusiei. Ne întrebam: Dl Titulescu, care venea din Londra, va lucra oare pentru întărirea acestui front în România? Un Locarno oriental,

¹⁷ Articol apărut în *Țara noastră*, nr. 29, 15 iulie 1928 [Gelu Voican Voiculescu].

care ar fi cuprins eventual și Asia Minoră, ar fi netezit diferențele dintre statele balcanice și cele ale Europei dunărene. Un ministru român, plin de inițiativă și de energie, ar fi găsit în politica britanică un sprijin pentru realizarea acestui bloc de state, care ar fi servit planurile ei în Europa Orientală și în Asia Apuseană.

Dl N. Titulescu era chemat să întreaacă pe maestrul său Take Ionescu, evoluând de la Mica Înțelegere la pactul de arbitraj al statelor Orientului. După ce s-a tămăduit de rana optanților unguri, credeam că poate va îndrăzni să-și întindă aripile și spre aceste orizonturi. Ne surprinde, însă, cu un concediu.

*
* *

Prietenia anglo-română n-a prea fost cultivată oficial de statul nostru. N-a ieșit din cadrele convenționale, fiindcă, până de curând, ne credeam grozavi, „prin noi înșine”. Cea dintâi condiție a unei bune și statornice prietenii sunt legăturile economice. Dacă de la început am fi inaugurat o politică de apropiere de Anglia, întemeiată pe interesele de ordin economic, situația noastră ar fi astăzi alta. Sfatul, experiența și sprijinul Angliei ne-ar fi ferit de crizele ce ne-au secătuit puterile de la întregirea hotarelor. O politică alături de Marea Britanie, de stăpâna lumii, e singura politică de realism a României! E singura politică ce poate deschide țării și neamului nostru perspective mondiale și un rol conducător în Europa răsăriteană.

Dl deputat național-țărănist Gh. Popp e pentru o politică slavofilă. Argumentele ce le aduce pentru încadrarea noastră într-o confederație slavă sunt cunoscute din proiectele panslaviștilor și a neoslaviștilor. Se pare că dl Gh. Popp nu e pe deplin informat asupra fazelor mișcării panslave, care nu e o „gogoriță”, ci o realitate cu întinse ramificații de propagandă. Faptul că siguranța și viitorul statului român se reazemă azi, în bună parte, pe un sistem de alianțe cu trei popoare slave, nu trebuie să ne abată de la aspirațiile noastre. *Sistemul de alianțe actual va dura până în clipa când Rusia va reînvia ca mare putere militară. O Rusie nouă va schimba întreaga configurație a diplomației mondiale.* O singură rivală a ei va rămâne cu certitudine în picioare: Marea Britanie. Nu văd ce-am câștiga, inaugurând pe față o politică slavofilă. Ar fi o chestiune de timp să ne contopim, de voie sau nevoie, în uriașa împărăție slavă. Marea Britanie e singura care ne-ar putea asigura existența națională și un rol de frunte la porțile Orientului.

15 iulie 1928

PROTOCOLUL DE LA MOSCOVA¹⁸

Semnarea protocolului de la Moscova de reprezentanții Rusiei, Poloniei, României, Estoniei și Letoniei, în ziua de 9 februarie a. c, a fost, fără îndoială, un eveniment important, care a mai adăugat o cunună de biruință pe creștetul de aur al capitalismului. Guvernul Maniu s-a grăbit să ceară și el de la opinia publică niște frunze de lauri pentru succesul de la Moscova, fără să-și dea seama că acest succes i-a fost dăruit de jocul unor realități la crearea cărora n-a putut contribui cu nimic.

Statele semnatare ale protocolului Litvinov s-au legat să apere pacea în Europa răsăriteană, depunând armele agresiunii și angajându-se să nu recurgă la război pentru reglarea sau rezolvarea diferendelor sau conflictelor de orice natură ar fi ele. S-au supus deci tratatului întocmit de Frank B. Kellogg, secretarul de stat al Statelor Unite ale Americii. Inițiativa de a încheia protocolul de la Moscova a plecat de la Soviete, a căror rațiune de existență nu este să umple largul lumii cu

¹⁸ Articol apărut în *Îndreptarea*, 7 și 8 iunie 1929 [Gelu Voican Voiculescu].

porumbeii albi ai duhului de pacificare, ci să aprindă și cerul și pământul cu torțele revoluției. Cum se explică această inițiativă? Vom încerca să o lămurim pe larg.

Pentru a înțelege rostul protocolului de la Moscova trebuie știute o serie de fapte și de situații specifice rusești. Rusia de ieri, ca și cea de astăzi e prea puțin cunoscută europenilor, cu toată literatura imensă ce s-a scris asupra ei. Sufletul european se apropie greu de cel rusesc, deoarece raționalismul greco-latin nu poate cuprinde nici în silogisme și nici în formule matematice misticismul înaripat de revelații și de credințe mitice. Rusia nu e numai cea țaristă, nici numai cea sovietică. Regimul țarist ca și cel sovietic sunt forme ale organizării de stat clădite pe niște concepții străine de spiritul neaș rusesc. Absolutismul țarist, învățat de la europeni, și terorismul bolșevic, de origine asiatică, dar botezat în apele doctrinelor din Apus, n-au rădăcini înfipte în sufletul poporului rus.

Rusia cea adevărată, cea așa de puțin cunoscută, e a norodului de mujici, a celor peste 100 de milioane de țărani, care n-au nicio idee despre stat și despre legile de organizare ale societății umane. Țăranii ruși nici nu știu unde începe și unde se sfârșește țara lor. Pentru ei Rusia e infinită, fără hotare, ca și împărăția cerului din mila căruia trăiesc. *Această nemărginire teritorială, în lumea sufletească a norodului se preface într-un universalism mistic, într-o credință că „Sfânta Rusie” e adevărata reprezentantă a lui Dumnezeu pe pământ, predestinată să stăpânească, în numele lui, toate neamurile. După acest mesianism primitiv, Rusia, orice ar pătimi și orice ar săvârși, voia și porunca Tatălui Ceresc o împlinește.*

Rusia țaristă, organizată în spirit european de la Petru cel Mare, n-a fost înțeleasă de mulțimea norodului, după cum și Rusia Sovietică a rămas străină sufletului mujicilor. Amândouă Rusiile sunt valuri trecătoare peste stânca maselor de țărani, peste Rusia eternă a satelor. O anchetă sovietică, făcută de curând, constată cu întristare, că țăranii au rămas cu ideile lor conservatoare, cu credințele și obiceiurile lor seculare, pe care le apără cu îndărătnicie.

Rusia primitivă a norodului, în simplitatea ei patriarhală, osândește și capitalismul și socialismul (comunismul), pe care le crede pedepse trimise de Dumnezeu pe capul poporului spre ispășirea păcatelor. Lupta împotriva lor se face prin rugăciuni și prin mătânii. Procleții bolșevici vor fi pedepsiți de mânia Tatălui de sus, fiindcă au batjocorit sfintele lăcașuri și pe slujitorii lor. Mișcările țărănești, în vremea din urmă, au început să se manifeste chiar prin violențe împotriva bolșevicilor. Flamurile roșii ale Sovietelor sunt amenințate de praporii lui Hristos. Acest Hristos rusesc trebuie să biruiască toată lumea.

De acest mesianism religios a fost împinsă și Rusia țaristă de la începutul existenței sale politice, militare și economice în expansiunea ei spre sud, spre Marea Mediterană. A împlinit voia lui Dumnezeu, anexând teritoriu după teritoriu. În 1774 anexează regiunea Azov, în 1783 Crimeea, în 1792 Odessa, în 1812 Basarabia, în 1831 Abcham și Mongolia, în 1864 Caucazul, în 1875 litoralul Cercheziei, în 1878-1880 Batum și litoralul mării. Politica rusească urmărea metodic prefacerea Mării Negre într-un lac rusesc și cucerirea Constantinopolului (cetatea imperială a Răsăritului) și a Sfântului Mormânt. Rusia țaristă a stat mereu cu fața întoarsă spre Europa.

Dincolo de frontierele Rusiei, din inima Europei Centrale până în Balcani, trăiau sub jug străin atâtea popoare slave, care așteptau să fie eliberate și încorporate la marea Rusie.

După războiul din Crimeea, mesianismul religios a fost întregit cu cel panslav. Ofensiva Rusiei țariste împotriva Austriei și Turciei a fost inspirată de ideea imperialismului panslav de rasă. Dar, n-a biruit nici crucea pravoslavnică și nici panslavismul. Pe ruinele Austriei și Turciei europene s-au întemeiat state naționale, mândre de independența lor. Deodată cu prăbușirea celor două împărății s-a sfârșit și Rusia țaristă. Rusia sovietică, a proletarilor, a plecat la luptă împotriva capitalismului. Cu ajutorul proletariatului voia să dărâme regimul burghezo-capitalist și să-l înlocuiască cu republici socialiste. Aceste republici socialiste de pe întreaga suprafață a pământului s-ar fi unit într-o singură *Uniune a Republicilor Sovietice*. Rusia ar fi rămas în fruntea Uniunii, iar

Moscova ar fi devenit centrul lumii. *La temelie comunismului bolșevic întâlnim sub alt aspect același universalism primitiv al sufletului rusesc.* Principiile dreptului de autodeterminare a popoarelor, formulate de Wilson – spun bolșevicii – încheie epoca burghezo-naționalistă. Societatea capitalistă s-a dovedit însă prea slabă pentru a îndeplini idealurile naționale ale popoarelor. Capitalismul n-a reușit să grupeze popoarele într-o confederație armonică și frățească. Această misiune să o îndeplinească socialismul, singurul în stare să creeze o atmosferă de încredere reciprocă între națiunile pământului.

Bolșevismul a început să organizeze acasă la el republici naționale socialiste, pe care le-a întrunit în Uniunea Sovietelor. În această uniune poate intra de bună voie orice republică socialistă din lume și – în teorie – se poate retrage când vrea din sânul uniunii, fără îndeplinirea vreunei formalități. La republicile naționale existente ale Rusiei se pot alipi conaționalii din alte state.

Basarabia de pildă, poate să se alipească oricând la republica moldovenească de peste Nistru sau un regim socialist ar putea proclama intrarea întregii României în Uniunea Sovietelor. Ceea ce n-a voit să realizeze imperiul țarist unificator și panslavist au realizat Sovietele, dând libertate națională tuturor popoarelor din cuprinsul Rusiei. Sovietele au îndeplinit postulatele neoslavismului, formulate încă înainte de război.

După înfrângerea revoluțiilor din Ungaria și Austria, atenția Sovietelor s-a concentrat asupra Asiei. Sovietele au făcut un joc dublu, o politică de apropiere față de statele europene și o politică de agresiune asupra „frontului colonial”, agresiune îndreptată mai ales împotriva Imperiului Britanic. Lupta din Asia s-a dat sub steagul eliberării popoarelor de sub jugul capitalismului și a organizării lor în state naționale. Privirile popoarelor din Asia s-au îndreptat pline de nădejdi spre Moscova mântuitoare, unde țineau congrese, urmau cursurile școlilor națiunii înființate de Soviete și unde aranjau expoziții. *Rusia sovietică și-a întors fața spre Asia, cu gândul să cucerească Europa cu ajutorul ei.* E îndeobște recunoscută influența covârșitoare a Rusiei sovietice asupra deșteptării naționale a popoarelor asiatice. În Turcia, Persia și Afganistan, Rusia a reușit să înlăture orice amestec al Marii Britanii în treburile dinlăuntru ale acestor țări. Capitulațiile, concesiunile și protectoratele Imperiului Britanic au fost desființate. Mongolia, care, prin tratatul de la Kiachta, 25 mai 1915, ajunsese sub suzeranitatea Rusiei, a fost și mai strâns legată de Uniunea Sovietică¹⁹.

În Asia, Rusia sovietică nu a pierdut nicio fâșie de pământ din cel cucerit de Rusia țaristă.

În vara anului 1927 Sovietele au suferit o înfrângere. Anglia descoperindu-le jocul ipocrit, rupe relațiile diplomatice cu bolșevicii, iar revoluția din China, organizată cu îndrăzneală și iscusință de Karachan, ministrul plenipotențiar al Sovietelor se prăbușește. Rusia n-a renunțat însă la planurile ei de cucerire a lumii întregi. Pactele de neagresiune îi vor servi numai ca alte metode în lupta pe care o pregătește.

II

Politica economică inaugurată de comunismul rus lămurește mai răspicat pactele de neagresiune pentru Soviete. În vechea Rusie, capitalismul începuse să pătrundă cuceritor, mai ales la populația urbană, de 25,8 mil. locuitori (18,4% din cele 139,5 mil. cât era populația întregii Rusii înainte de război). Dar, capitalismul nu reușește încă să dizolve regimul feudal. Grosul populației era – după cum am mai spus – străină de acest sistem economic. Cu toate acestea, raportul dintre producția agricolă și industrială, în 1913, în actuala Rusie, era: agricultura 10 225 milioane ruble aur, industria 7 749 milioane ruble aur, adică 51,3% față de 48,7%. Acest raport arată inferioritatea

¹⁹ Atrag atenția asupra importanței lucrării lui Ivan Iakowlewitsch Korostowetz, *Von Genggis Khan zur Sowietrepublik, Eine kurze Geschichte der Mongolei unter besonderer Berücksichtigung der neuesten Zeit*, Berlin u. Leipzig, 1926.

și primitivitatea metodelor aplicate în producția agricolă, care era națională, a celor peste 100 de mil. de mujici, pe când industria, în cea mai mare parte, era proprietate străină.

Rusia sovietică, printr-o siluire a vieții economice și sociale reale, voia să lichideze deodată, prin mijloace revoluționare, regimul feudal și pe cel capitalist, înlocuindu-le cu regimul socialist (comunist). Lenin era convins că marele eveniment al revoluției a înmormântat sistemul vechi, capitalist, care nu va mai reînvia niciodată. Credea că a sosit ceasul socialismului și că la revoluția rusească se vor alătura toate statele globului pământesc. Or, aceste revoluții n-au avut loc. Cele câteva puncte incendiate de scânteile bolșevice au fost repede stinse. Lumea civilizată și-a urmat calea tradițională a capitalismului, luând avânt și mai maiestos, iar Rusia s-a trezit izolată.

Vreme de patru ani, Lenin a încercat să organizeze un stat socialist fără bani, fără proprietate și fără inițiativă privată. Văzând că bolșevismul economic integral duce de-a dreptul spre prăpastia prăbușirii, a încercat o cotitură spre dreapta inaugurând, de la 1921, noua politică economică, *Nep* adică sistemul capitalismului de stat, care persistă până astăzi. S-au naționalizat: industria, transportul și comerțul interior, cooperația s-a pus sub controlul statului, iar creditul s-a transformat aproape într-un monopol de stat.

Acest sistem economic asigură unitatea de stat față de republicile naționale din Rusia sovietică, întrucât desființează frontierele economice și întrucât toate bunurile devin proprietatea comună a Uniunii Sovietice. Pe lângă acest sistem economic de stat s-a admis și sistemul economic privat, care, în realitate, cu cele 25 milioane de mici exploatari țărănești și cu cele 1/2 milioane de întreprinderi comerciale rurale etc., reprezintă 88% din venitul întregii economii a Rusiei sovietice, iar economia de stat numai restul de 12%. Această întoarcere a *Nep*-ului la sistemul capitalist înseamnă cea dintâi înfrângere grea a regimului socialist sovietic. Capitalismul, pe care Lenin îl socotea înmormântat, a triumfat în însăși economia sovietică.

Această înfrângere economică coincide cu cea politică în Europa. Bolșevismul ajunsese la o răspântie grea. Atunci s-a hotărât dublul joc de a relua relațiile cu statele europene și de a ataca în Asia. Atunci ni s-au făcut și nouă propuneri concrete de înțelegere. *Prietenii aliați ne-au împiedicat să primim propunerea. Singurul om de stat român, care printr-o intuiție a realităților a judecat just, a fost dl general Averescu. Îmi aduc aminte cât a stăruit să se încheie înțelegerea cu Sovietele. Ionel Brătianu, Take Ionescu și Mișu, în frunte cu Regele Ferdinand, au fost de altă părere, adică să așteptăm primul pas să-l facă prietenii noștri din apus. Astfel s-a pierdut prilejul de a înlătura din relațiile noastre internaționale discuțiile asupra Basarabiei, care au rămas în picioare și după semnarea protocolului Litvinov. La conferința din Viena, Sovietele uitaseră propunerile vechi în care ne recunoșteau Basarabia și vorbeau de sus. Nu mai aveau nevoie de noi.*

Noua politică economică de stat a Sovietelor, ca să se poată dezvolta, trebuia să intre în legătură cu economia mondială capitalistă. Până la 1927 a reluat relațiile cu Apusul european – care ne împiedicase pe noi la o înțelegere cu bolșevicii, – dar de la 1927 Rusia sovietică a rămas izolată.

Statul sovietic, în curs de 12 ani, n-a stat cu mâinile în sân. Și-a organizat o armată echipată cu cele din urmă invenții tehnice. Efectivul activ e de 700 000 de oameni, cu cadrele lor de rezervă. Trei sferturi din armata roșie sunt fii de țărani, deci s-a străduit să lege și norodul mujicilor din cea de a treia Rusie de regimul sovietic. A mai organizat batalioanele de lucrători. Lucrătorii din fabrici sunt instruiți militarmente, înarmați și puși sub comanda ofițerilor. Aviația sovietică e foarte numeroasă. La ultimele manevre din toamna trecută, în regiunea Kievului, pe lângă stolurile de avioane de observație și de vânătoare au apărut 380 de avioane de bombardament. *Industria de armament și de gaze e perfect organizată cu ajutorul Germaniei.*

Armata bolșevică a fost creată pentru apărarea regimului înlăuntrul, dar o armată bine organizată și bine instruită, gata de luptă, dă un mare prestigiu și propagandei sovietice în țările învecinate. Apărarea cea mai bună e atacul, atâta lucru știu și bolșevicii. Pericolul amenință Sovietele dinspre Europa. De aceea s-au străduit să câștige simpatia popoarelor Orientului și la

momentul oportun să-și concentreze toate forțele împotriva Europei și în special împotriva Marii Britanii. Zinoviev, la al doilea congres internațional al popoarelor Orientului, ținut în 1920, la Baku, a spus-o limpede: „*Lovitura noastră de grație e îndreptată împotriva capitalismului englez*”.

Această ură a sovietelor împotriva capitalismului e restrânsă numai la Europa. Față de Statele Unite ale Americii, Sovietele au o politică de cea mai surprinzătoare curtenie. Li se oferă cele mai largi condiții pentru o colaborare economică, li se recunosc datoriile ante și postbelice, iar cu „Standard Oil Company” se fac înțelegeri pentru exploatarea terenurilor petrolifere din Rusia.

Statele Unite ale Americii trebuie câștigate cu orice preț pentru o alianță cu Uniunea Sovietică împotriva Imperiului Britanic. Stalin însuși o spune limpede: „*Legătura inspirației revoluționare rusești cu spiritul practic al Americii, aceasta este esența leninismului*”.

Arma cea mai puternică a Uniunii Sovietelor pentru realizarea acestui scop este monopolul comerțului exterior. Exportul și importul se fac numai de către organele statului sovietic prin Comisariatul Comerțului, care cumpără mărfuri din străinătate de la cine vrea și vinde produsele interne cui vrea. Rusia sovietică comercială, e un organism unitar față de străinătatea fărâmițată în state naționale și în firme particulare. Arma monopolului comerțului sovietic se întrebuițează spre scopuri politice. Sovietele, dacă vor să se răzbune împotriva unui stat, nu mai importă nimic din produsele acestuia. Așa, de pildă, după 1927, Sovietele n-au mai cumpărat aproape nimic din Anglia. Dintre statele europene numai Germania se bucură de atenția importului rusesc.

Astăzi, însă, cea mai mare parte a comenzilor se adresează Statelor Unite ale Americii. Sovietele știu că americanii sunt mai presus de toate, oameni de afaceri. Cererea imensului stat rusesc e prea importantă ca oferta americană să nu sacrifice orice considerație pe altarul unui cvasimonopol de plasare a mărfurilor sale pe o piață așa de vastă. În America se și simte un deosebit interes față de Soviete. Statele Unite ale Americii vor căuta colaborarea și chiar alianța cu Rusia și pentru politica de dominație pe care o urmăresc în Oceanul Pacific. Sovietele au însă un păcat: amenință lumea cu război. Pactul Kellogg vrea să pacifice lumea, ca America, în plină ascendență financiară, să aibă liniștea necesară pentru uriașele ei operațiuni comerciale.

Sovietele s-au grăbit să adere la pactul Kellogg pentru a dovedi Statelor Unite ale Americii că o colaborare cu Sovietele este nu numai dorită, ci și posibilă. Dacă acest pact Kellogg ar fi fost un pact Chamberlain, Sovietele ar fi avut cu totul altă atitudine. Încercările de pacificare a lumii de la Geneva, în 1924, o dovedesc răspicat. Protocolul de la Moscova a fost o probă nouă pentru Statele Unite ale Americii, că Sovietele au într-adevăr, cele mai curate intenții de pace și că negustorii de peste ocean pot avea încredere în ele.

Situația internă din Rusia sovietică a trecut printr-o transformare neașteptată. Regimul socialist al proletarilor, în loc să industrializeze, în loc să creeze o formă superioară a organizării economice, cum era în intenția și logica bolșevică, a promovat dezvoltarea micilor și primitivilor cultivatori agricoli. Mujicii au fost singurii care au avut un profit real de pe urma regimului sovietic. Norodul satelor, al Rusiei așa de puțin cunoscute, e pe cale de a se închea într-o mică burghezie rurală, care va fi temelia națională a Rusiei de mâine. Această mică burghezie devine un consumator în masă al mărfurilor americane. Lumea satelor nu mai așteaptă nimic de la Soviete, de aceea a început să se revolte împotriva lor. Satele vor libertate. Același lucru îl vor și negustorii americani. Dar, reforma agrară va pauperiza țărâtimea rusă, înrobind-o.

Pactele de neagresiune servesc noua politică a sovietelor formulată de Stalin: ***întărirea Rusiei sovietice cu ajutorul capitalismului american***. Inițiativa dlui Litvinov urmărește această politică. Protocolul de la Moscova e mutarea unui pion în jocul de șah al Sovietelor cu puterile mari capitaliste, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii. Protocolul de la Moscova și politica Sovietelor mai dovedește că un stat comunist nu se poate menține în mijlocul lumii călăuzite de spiritul capitalist, care a subminat întreg edificiul economic bolșevic. Sovietele totuși speră că aceste capitulări în fața atotputerniciei capitaliste, vor servi scopul urmărit de ele, adică de a

întemeia o uriașă uniune a statelor asiatice și europene. La momentul oportun, oricâte pacte de neagresiune ar semna, Rusia nu va sta o clipă la îndoială, să-și realizeze idealul prin război, dacă va fi nevoie. Chiar dacă visul sovietic nu se va realiza, ceea ce e aproape cert, Rusia nu ne va fi prietenă niciodată. Prea îi tulburăm socotelile și planurile ca să se poată împăca cu noi. Existența și dezvoltarea firească o silesc să nu poată renunța la expansiunea ei spre sud și spre Constantinopol.

Îndată după semnarea protocolului de la Moscova, ziarul sovietic oficial „Isvestia” scrie: „Litvinov a remarcat categoric că protocolul nu rezolvă chestiunile litigioase cu România. Renunțarea la război nu poate fi o renunțare la drepturile asupra teritoriului ocupat de România” (adică la Basarabia).

Iar mai departe: „Faptul că delegatul român (adică dl Citta Davila) a luat cunoștință de această declarație a lui Litvinov și a lăsat-o fără răspuns, ilustrează din nou încercarea dlui Mironescu de a induce în eroare opinia publică a țării și a Europei”. Domnul Mironescu și întreg guvernul Maniu credeau că prin fraza introductivă a protocolului, Sovietele ar fi recunoscut actualele granițe. Pe urmă s-au convins că chestiunea Basarabiei, și după semnarea protocolului de la Moscova, a rămas pentru Rusia o problemă deschisă. La Moscova delegatul român a tăcut, fiindcă pentru rezolvarea problemelor de asemenea natură nu se recrutează oameni de la cluburile din București, care cred că și diplomația e un joc de noroc. Diplomația e o știință vastă și o artă grea, care numai la noi nu e apreciată cum se cuvine.

Adeseori rămâi uimit de sărăcia de cunoștințe a celor ce sunt chemați să ne apere interesele în străinătate. În nicio altă țară un om ca dl Citta Davila, cu pregătirea și trecutul domniei sale, n-ar fi putut ajunge ministru plenipotențiar. Intrarea domnului Davila în diplomație înseamnă o lipsă de respect față de țară și față de corpul diplomatic²⁰. *După protocolul de la Moscova nu ne putem gândi să semănăm florile păcii și ale prieteniei de-a lungul Nistrului, ci o pădure deasă de baionete, sprijinite de cât mai multe guri de tun și de stoluri de avioane.*

ÎNTRU DOUĂ REVOLUȚII²¹

– Revoluția fascistă și revoluția sovietică –

Revoluția latină din Mediterană și revoluția slavă din stepa rusească reprezintă două concepții de viață, două doctrine, două aspirații, care ne privesc de aproape în realizările lor practice. Aceste realizări ne îndeamnă să scriem rândurile de față. Revoluția fascistă e reacționară, întemeiată pe naționalismul imperialist, pe dreptul popoarelor de a-și cuceri prin forță locul ce cred că li se cuvine în lume.

Pentru realizarea acțiunii de cucerire, doctrina dinamismului fascist a impus o severă disciplină națiunii italiene. Imperativele disciplinei se reazemă pe o specializare ierarhică și pe clasele avute. Libertatea tuturor e înfrântă și subordonată intereselor superioare ale statului. Lucrătorii, salariații sunt ocrotiți, dar trebuie să fie mulțumiți cu situația pe care o au. Sunt opriți de a tulbura, prin greve, ritmul progresiv al producției și al organizării naționale.

Doctrina disciplinei italiene a fost îmbrățișată, fără rezerve și fără ezitare, de toți cei ce au reușit să acumuleze bogății în această lume. Vedeau în ea doctrina reacțiunii, strâmtorată în toate țările de curentele din stânga. Ducele însuși, în discursul său de la Livorno, a mărturisit: „Suntem numiți reacțiunea”, dar a adăugat îndrăzneț și sfidător: „Noi suntem, însă, o revoluție”.

Adevărul e că fascismul Ducelui Mussolini constituie o revoluție reacționară, a cărei țintă finală este reînvierea Imperiului Roman din vremea splendorii lui ca întindere teritorială și ca bunăstare economică. Aspirațiile italiene de expansiune trezesc răsunset în sufletul tuturor popoarelor nemulțumite cu statutul întemeiat de tratatele de pace. Ducele își îndreaptă privirile spre Galia și Illyria și, într-un discurs, profetea că până în 1935 furiile războiului se vor dezlănțui.

²⁰ Domnul Citta Davila, după succesul de la Moscova, a fost mutat ca ministru plenipotențiar de la Varșovia la Washington, unde spera să facă o strălucită carieră cu unul dintre miliardele americane.

²¹ Articol publicat în *Îndreptarea*, 2 iulie 1930 [Gelu Voican Voiculescu].

Fapt este că întreaga Italie fascistă se înarmează și generația tânără e crescută în spiritul ofensivei naționale. *Aliatele firești ale Italiei vor fi Germania, Ungaria, Bulgaria și chiar Turcia, care așteaptă de la războiul fascist o revizuire a frontierelor, dacă nu o restaurare a situațiilor dinaintea războiului mondial.* Așa se explică dușmănia Ducei împotriva Micii Înțelegeri și prietenia cu Ungaria, pe care o sprijină pe față în aventurile ei romantice. Revoluția fascistă ne vizează indirect, prin alianțele ei care ne pândesc la Tisa și în Dobrogea. În cazul unui război fascist care poate coincide cu un atac sovietic – cum vom vedea îndată – locul țării noastre va fi în tabăra celor de care ne leagă convențiile. Revoluția sovietică urmărește obiective mai vaste. Nu se mulțumește numai cu reînvierea imperiilor asiatice din trecut, ci vrea să bolșevizeze lumea întreagă. În vederea acestui scop lucrează cu perseverență și cu o metodă diabolică. Într-un studiu, *Pactul de la Moscova*, am zugrăvit situația din Rusia, până la introducerea noului program economic pe cinci ani, cunoscut sub numele de *Piatiletca*²², ale cărui prime rezultate s-au înregistrat în cursul anului 1929.

Scopul urmărit de acest program economic e socializarea producției agricole, adică desființarea proprietății individuale. Informații demne de crezare spun că Sovietele, cu toate împotrivirile țăranilor chiaburi – *culacilor* – și cu toate rebeliunile din unele regiuni, au izbutit să realizeze reforma lor agrară, „tractorizarea Rusiei”, cum o numesc. Același program economic a perfecționat monopolul de stat în ramura comerțului, pe care îl întrebuițează ca o armă politică pentru ruina materială a Europei prin dumping. Sovietele lucrează cu tenacitate pentru atingerea scopului urmărit. Pentru bolșevici, Rusia nu e decât o bază de acțiune, un câmp de experiență și un instrument pentru sovietizarea lumii. Milioanele de oameni care mor de foame sunt jertfe pentru idei. Bolșevicii exportă tot și vând ieftin, încât bat orice concurență. Dumpingul lor îl resimte întreaga Europă agrară. Importul e redus la minim și restrâns numai la articole indispensabile producției. Cu ajutorul exportului își refac tezaurul, necesar pentru înarmări și pentru războiul în perspectivă. *Asupra primejdiei ce amenință România dinspre Nistru e de prisos să mai stăruim. Prin ruina economică a Europei, Sovietele știu că prepară un teren favorabil propagandei bolșevice și că slăbesc forța de rezistență a statelor burgheze față de ofensiva armatelor roșii.* Această ofensivă coincide aproximativ (1935) cu cea profetită de Ducele fascismului. La sfârșitul programului de cinci ani, Sovietele cred că vor putea trece la fapte de arme. Iată cum se întâlnește naționalismul imperialist al Italiei, cu visurile de expansiune ale Rusiei sovietice. Europa, astăzi, e amenințată de cele două revoluții, care, deși urmăresc scopuri deosebite, pot târî popoarele bătrânului continent într-o adevărată catastrofă, ale cărei consecințe nu se pot prevedea. Acestor două revoluții se opun tendințele de pacificare ale Franței, care prin *memorandum-ul Briand* cheamă la o colaborare frățească popoarele Europei. *Ideea federației statelor europene va triumfa, chiar dacă propunerile Briand ar suferi o amânare din cauza dezlănțuirii unui război.* Ideile, pentru triumful lor, cer adeseori jertfe de sânge. E legea creației.

Privirile României vor fi ațintite spre cerul albastru al credinței în pace, dar nicio clipă nu poate uita realitatea, că trăiește două revoluții, care îi întunecă orice nădejde de liniște. Cele două revoluții impun României o reculegere, fără o zi de întârziere. O țară care trebuie să se aștepte în orice clipă la un atac, nu poate fi lăsată pradă experienței făcute de minora democrație, abia ieșită din leagănul votului obștesc. Țara noastră trebuie supusă unei discipline de fier și cârmuită de energii creatoare, de personalități înzestrate cu experiență și darul organizării.

Între cele două revoluții România nu poate fi guvernată decât de o mână tare și o minte luminată, de un mareșal politic secundat de floarea intelectuală a țării. Numai o astfel de guvernare poate ține piept pericolelor ce o amenință. Vremea retoricilor mincinoși și a maniacilor interesați s-a încheiat. Lumea așteaptă și de la noi o revoluție: revoluția muncii ordonate și a disciplinei creatoare.

30 iunie 1930

²² Plan cincinal.

RĂSPUNSURI LA MEMORANDUL BRIAND ASUPRA PAN-EUROPEI²³

Utopie! Politică fantezistă!

Parcă aud și acum exclamația politicianilor și diplomaților noștri, când, în vara anului 1926, am vorbit cel dintâi în parlamentul român despre Pan-Europa. Mulți n-au priceput despre ce este vorba. Alții, auzind că un om realist stăruie pentru *Uniunea Statelor Europene* – după ce înainte de Locarno, în 1924, se îndeletnicea să propună o confederație a Statelor din Orient – ridicau din umeri și zâmbeau nedumeriți.

Politica, fără să fie propriu-zis o știință, e totuși supusă gândirii științifice, rațiunii reci, ca fenomenele din domeniul matematicii, în special, în politica externă se cere o putere de observație, o informație bogată, precisă și un discernământ fin. Peste datele pozitive și difuze ale realității, trebuie să treacă însă suflul puterii creatoare, spre a trăi. Darul special al intuiției trebuie să le dea viață. Prin acest proces creator al spiritului, politica este și o artă. Imaginile întâmplătoare ale fenomenelor caleidoscopul realității, se încheagă în imagini sinteze, care simplifică în articulații matematice sensul ascuns în dosul realității. Omul politic e încătușat de realitate, dar fără sprijinul talentului care-l ajută să întrezărească imponderabilele tănuite ale evenimentelor, fără privilegiul demoniac ce îndrumă destinele statelor și națiunilor e condamnat să rămână un spectator în turmă.

Din această cauză, politica e greu de învățat fără înclinații înnăscute. Nu oricine poate fi om politic, chiar dacă ar face parte din elita socială sau dacă în alte domenii ar fi o personalitate.

De aceea, așa-numiții specialiști, de câte ori nu sunt în stare să pătrundă misterul evenimentelor și aud de o nouă interpretare a lor, se burzuluiesc și vorbesc de sus despre amatorii de politică fantezistă. Ignoranța pretențioasă nu le permite să-și părăsească rolul de papagali sau de lachei ai ideilor curente și comune gregarilor. Realitatea dă azi dreptate celor ce se îndeletniceau cu politica fantezistă a Pan-Europei. Pentru ei, cea mai mare satisfacție este că au știut să prevadă realitatea și să încerce a o încadra, ca o posibilitate de înfăptuit, în politica de stat. Disprețul lor pentru mărunții specialiști cârtitori e firesc. După memorandumul Briand, Pan-Europa a trecut din faza utopică și fantezistă, în faza de realizare, deși în calea ei mai sunt destul de mari piedici.

Totuși credem că până la sfârșit ideea va triumfa, fiindcă e în spiritul vremii, dominat de concepția mecanică a vieții și a organizării lumii. Naționalismul evoluează spre continentalism și universalism, determinat de unitatea economică mondială, creată de spiritul european și desăvârșită de anglo-saxonii americani. La memorandumul Briand, care a luat inițiativa Uniunii Federale Europene, au intrat răspunsurile celor 27 de state, membre ale Societății Națiunilor.

Câteva din aceste răspunsuri merită să fie relevate. Marea Britanie nu susține proiectul francez. Ea nici nu putea să se încadreze în federația europeană. Imperiul Britanic e el însuși o confederație a națiunilor și, cum spune în răspunsul său: „*Guvernul Majestății Sale din Regatul Unit, consideră că e o datorie a sa de a întreprinde acest examen (al memorandumului), împreună cu toate guvernele Majestății Sale din comunitatea britanică*”.

Guvernul britanic crede că înființarea Uniunii Federale Europene, așa cum e concepută, ar trezi rivalități și ostilități intercontinentale. Stăruie pentru rezolvarea problemei cooperăției europene – mai ales a celei economice – în cadrele Societății Națiunilor. Atitudinea Marii Britanii nu surprinde pe cei ce cunosc chestiunea și nu credem că se așteaptă cineva la alt răspuns, care de altfel e provizoriu și nu se poate ști dacă până la toamnă nu va mai fi revizuit. Se aștepta cu nerăbdare răspunsul Germaniei. Acesta era cel important. Dacă Franța și Germania, de comun acord, găsesc formula fericită pentru întemeierea Uniunii Federale Europene, s-a înlăturat piedica cea mai mare din calea ce duce la realizarea ei. Răspunsul Germaniei e cumpănit și rezervat. Consideră organizarea politică și economică a Europei necesară pentru dezvoltarea firească a

²³ Text publicat în *Îndreptarea*, la 30 iulie 1930 [Gelu Voican Voiculescu].

popoarelor. Într-un ton moderat face aluzie la revizuirea tratatelor și la construirea unei Europe întemeiate pe principiile justiției și egalității. Memorandul Briand prevede înfăptuirea simultană a federalizării politice și economice, tocmai pentru a înlătura revizuirea tratatelor, care în loc să pacifice Europa, ar tulbura-o. Atitudinea Germaniei, deși nu s-a lepădat complet de simpatiile pentru Rusia, de o extremă importanță, cum am arătat altădată, totuși se poate socoti favorabilă comunității europene. Italia a rămas tradiționalistă. Apără universalismul. Ducele fascismului reînvie dictonul: *Pro patria per orbis concordiam*. „Nu e vorba numai de a defini un sistem de coeziune european, ci de un sistem care să fie într-un regim de solidaritate și de coeziune mondială”.

Obiecțiile ridicate de Italia nu exclud realizarea *Uniunii Federale Europene*; dimpotrivă, îi accentuează necesitatea ei. Dorința de a da o soluție integrală problemei generale, întemeiată pe principiul universalității și al interdependenței popoarelor, credem că se izbește de dificultăți practice. În loc să simplifice problema, și așa destul de greu de rezolvat, o complică. Presa italiană mai descoperă în memorandumul Briand tendința Franței de a-și asigura supremația napoleoniană asupra Europei. Celelalte răspunsuri sunt favorabile memorandumului Briand. Dezbaterile de la toamnă promit a fi cele mai interesante din câte au avut loc în sânul Societății Națiunilor.

De la Locarno până la Uniunea Federală Europeană e un pas uriaș, făcut numai în câțiva ani. Iată ce vertiginos se transformă utopiile și fanteziile în realități.

29 iulie 1930

STATELE UNITE ALE ORIENTULUI²⁴

În legătură cu proiectul de program al Partidului National-Țărănesc, care preconizează o nouă orientare a politicii noastre externe, stăruind pentru încheierea unui bloc al statelor sud-est europene, și în legătură cu vizita domnului Venizelos, ne-am adresat fostului ministru, domnului Octavian C. Tăslăuanu, care, în 1924, publicase o broșură intitulată *Etats Unis d'Orient* comentată de presa din Balcani și de *Le Temps* și care știam că e un bun cunoscător al chestiunii. Pe dl Tăslăuanu l-am găsit făcând corecturile noii sale lucrări *Politica economică a României, 1930*, un studiu de peste 250 de pagini, în care se aduc reale contribuții la rezolvarea crizei.

Arătându-i scopul vizitei noastre, dl Tăslăuanu ne-a declarat:

– Da, într-adevăr, înainte de Locarno și înainte de intrarea Germaniei în Societatea Națiunilor, inspirat de Pan-Europa dlui R. Coudenhove-Kalergi, am propus constituirea Statelor Unite ale Orientului.

Propunerea a fost numită o utopie, cum a fost și mai este încă considerată și propunerea strălucitului ministru de externe al Franței, dl Briand, privitoare la Statele Unite ale Europei. Tocmai sunt pe cale de a relua problema Statelor Unite ale Orientului și a o trata în forma ei concretă de realizare. Materialul îl am în bună parte adunat și sper să-l pot redacta. Propunerea mea din 1924 trebuie revizuită și adaptată posibilităților de înfăptuire. Statele Unite ale Orientului le concep ca pe o *confederație de națiuni libere*. Organizarea acestei uniuni confederative astăzi intră în domeniul posibilităților.

În confederație ar intra: Polonia cu țările baltice (Estonia, Letonia și Lituania); țările dunărene (Austria, Ungaria, Cehoslovacia și România); țările Peninsulei Balcanice (Albania, Iugoslavia, Bulgaria, Grecia și Turcia europeană) și Asia Minoră cu Turcia. Intrarea acesteia din urmă în confederație o socotesc foarte importantă. Dacă una dintre țările înșirate a cărei situație geografică nu ar tulbura continuitatea teritorială, n-ar adera la confederație, ea ar putea fi lăsată la o parte. Austria, de pildă, ar întâmpina oarecare dificultăți, după încheierea convenției cu

²⁴ Interviu apărut în *Curentul*, 21 august 1931 [Gelu Voican Voiculescu].

Germania, să adere la confederație. Dacă toate statele înșirate ar alcătui o unitate confederativă, ar dispune de 1 milion km² cu o populație de 122 de milioane. Ar fi o forță economică și politică mondială, care s-ar rezema pe Dardanele și pe Dunăre, pe lanțurile munților ce o străbat și pe mările ce-i scaldă frontierele. Dacă dl Maniu îmbrățișează această problemă politică, îl felicit. *E și vremea să deschidem alte orizonturi preocupărilor noastre politice. Cu înjurăturile și calomniile nu ajungem departe...*

– Dar, cum credeți că s-ar putea realiza, practic, această confederație de state, aruncându-se punți de unire peste atâtea dușmăanii și uri seculare?

– Dificultăți sunt și încă destul de mari. Meritul omului politic e să învingă aceste dificultăți. Cu ocazia vizitei domnului Venizelos s-ar putea discuta această problemă. În 1924 propuneam ca inițiativa să o ia dl Iorga, fără să prevăd că va ajunge vreodată șef de guvern.

Confederația poate fi la început și mai restrânsă. Fie că s-ar realiza numai confederația țărilor din Balcani, fie că numai cea a țărilor dunărene, ar însemna un pas uriaș spre scopul final: *Statele Unite ale Orientului*. Știu că dl Venizelos e pentru o confederație a Statelor Balcanice la care ar adera și Turcia. Dacă s-ar realiza această confederație, am putea fi, deocamdată, mulțumiți. Ce formă va lua confederația orientală e greu de prevăzut. Temelia ei ar fi pregătită prin uniuni vamale, pe bază de convenții între statele naționale, convenții care să asigure libera circulație a mărfurilor principale în sânul confederației. Raporturile de schimb cu statele în afară de confederație s-ar regla prin convenții contractuale tip, ratificate de toate statele confederate. În sânul confederației s-ar organiza syndicate puternice de producție și de desfacere ale produselor agricole, industriale și minerale. În loc să se concureze, cum fac astăzi, statele confederate ar apărea ca o unitate economică pe piața mondială. Confederația ar avea și o bancă de emisiune și o monedă care s-ar putea numi *rua* conținând 1 gram sau 10 grame aur 9/10. Băncile Naționale ale fiecărui stat confederat ar funcționa netulburate, menținând, dar uniformizând moneda națională în ceea ce privește conținutul greutateii de aur.

Confederația s-ar putea organiza și politicește, cu un parlament compus din delegați ai tuturor parlamentelor naționale, care s-ar ocupa de politica externă, de politica economică a confederației, de uniformizarea și de stabilirea unui statut al minorităților. Acesta din urmă e punctul cel mai delicat și cel mai greu de rezolvat spre mulțumirea tuturor. Pare o astfel de confederație o imposibilitate, o utopie? Eu cred că e mai ușor de realizat decât propunerea domnului Briand. Deoarece Europa Orientală e mai slabă decât Europa apuseană, e în interesul ei să se organizeze separat. Organizarea Europei Orientale pe baze confederative nu ar exclude *Pan-Europa*. Chestiunea e cine îndrăznește să ia inițiativa? Cine se hotărăște să convoace o conferință a statelor interesate pe baza unor proiecte și propuneri concrete? Dl N. Iorga și dl Venizelos ar avea autoritatea s-o facă.

SPOVEDANII

X

VALURI POLITICE

Domnului Iuliu Maniu

închin aceste pagini.

P R E F A Ț Ă

În acest volum am întrunit o serie de articole și studii scrise pentru a motiva întoarcerea mea în Partidul Național Țărănesc, de care m-am despărțit în 1920. În cursul celor 12 ani am luptat din răputeri pentru înjghebarea unui puternic partid democrat, dar străduințele mele n-au dat roade. Am ajuns, după îndelungată reflexie, la convingerea că întreaga mea concepție despre viață, ideile mele sociale și politice le pot încadra mai bine intrând în Partidul Național-Țărănesc, azi deosebit, ca structură și ideologie, de cel din 1920. De aceea am adresat șefului acestui partid următoarea scrisoare:

Iubite domnule Maniu,

La apelul d-tale din Cluj, răspund: vreau să mor în partidul în care m-am născut. Experiența mea de 12 ani, de când m-am despărțit de partidul de sub șefia d-tale, a fost amară și am intenția să o spun într-o serie de articole adresate intelectualilor din Ardeal. Dorința mea este să fiu trecut în organizația județului Mureș, județul meu natal.

Primește, te rog, salutările mele cele mai călduroase.

București, 20 august 1932.

Oct. C. Tăslăuanu

Volumul de față răspunde promisiunii făcute în scrisoarea de mai sus. Seria de articole lămurește îndeajuns motivele care m-au îndemnat să mă întorc în Partidul Național-Țărănesc, unde știu că mă așteaptă o luptă grea. A fost suficientă cererea mea de reînscrisoare în partid, ca să dea naștere unui schimb de cuvinte tăioase la adresa mea, în senat, între dl M. Manoilescu și dl Virgil Madgearu. Din acest prilej, am publicat în Dreptatea, organul oficios al Partidului Național-Țărănesc, cu data de 27 august 1932, următoarea scrisoare:

Domnule Director,

În ședința de ieri a senatului, dl M. Manoilescu s-a folosit de o manevră urâtă împotriva dlui ministru Virgil Madgearu. Dl M. Manoilescu a fost subalternul meu la Ministerul de Industrie și Comerț, în 1920, și cea dintâi treaptă a ascensiunii d-sale are să mi-o mulțumească mie. Eu l-am făcut din simplu director al Refacerii, Director General al Industriei. D-sa e deci în măsură să știe precis dacă gestiunea mea de la minister a fost bună sau rea, dacă a fost folositoare sau dăunătoare țării. Eu am conștiința împăcată, că, în acele vremuri de anarhie, mi-am făcut pe deplin datoria.

Dl M. Manoilescu, voind să mistifice pe dl Madgearu, a recurs la mijloace neonestе. A insinua împotriva onorabilității unui om ce urcă de 10 ani calvarul mizeriilor, cu crucea calomniilor în spate, nu face cinste dlui Manoilescu. În ce privește părerea șefului Partidului Poporului despre gestiunea mea, îmi voi permite să reproduc scrisoarea ce mi-a trimis-o la demisia mea din guvern.

Présidence du Conseil de Ministres

31. XII. 1920

Iubite domnule Tăslăoanu,

Pe ziua de mâine 1 ianuarie 1921 este primită demisia d-tale. Regret din adâncul sufletului că din considerații politice de partid sunt obligat de astă dată să-ți primesc și să supun Înaltei aprobări demisia d-tale. Aceasta nu micșorează întru nimic recunoștința mea pentru concursul ce mi-ai dat la alcătuirea partidului, prin fuzionarea elementelor din toate părțile României Mari, precum și pentru aportul d-tale în actele noastre de guvernământ. După aprecierea și convingerea mea personală, d-ta ești și vei rămâne unul dintre membrii cei mai de seamă ai tânărului nostru partid în care sunt convins că activitatea d-tale luminată va aduce servicii reale țării.

Cu aceste sincere încredințări și cu speranța că vom lucra din nou alături, te rog a primi o cordială și amicală strângere de mână.

G-I Aверescu

Punerea mea la index nu se datorește atât șefului Partidului Poporului cât bunului meu prieten Octavian Goga. Asupra acestei chestiuni, de ordin pur politic, voi vorbi altădată, pe larg. Acum, când s-a depus legea pentru controlul averilor, pe care o aplaudă dl Stelian Popescu de la Universul, se va face deplină lumină. E vremea ca cei ce-și fac din calomnie o profesie de asasini morali să-și primească pedeapsa.

Primiți, vă rog, asigurarea stimei ce vă păstrez.

25 august 1932.

Oct. C. Tăslăuanu

Scrisoarea a fost pe larg comentată de presă, dar niciun ziar – după cunoștința mea – n-a încercat să stabilească și să spună adevărul. Presa de partid și chiar Universul cel independent au repetat calomniile și insultele la adresa mea. De aceea în câteva articole mă ocup și de aceste calomnii, fără să mă cobor la nivelul intelectual și moral al presei noastre.

*Volumul de față, scris în cea mai mare parte în cursul verii 1932, l-am încadrat în ciclul **Spovedaniilor**, pe care le voi lăsa moștenire urmașilor, moștenire curată ca apa izvoarelor din munții de unde a plecat în lume sufletul meu zbuciumat și neîndreptățit.*

Septembrie 1932.

AUTORUL

PROIECTE VECHI

Generația unirii e încheștată încă în luptă și nu are răgaz să răscolească arhivele faptelor la care a luat parte. Totuși, în vârtejul realizărilor ce adeseori se pierd în huietul și praful învălmășelilor, cad și mărturisiri care aruncă lumini noi asupra trecutului. În lămuririle cu care mă simt dator intelectualilor ardeleni, voi începe cu reîmprospătarea unei mărturisiri, făcută de curând, pe care o voi întregi cu alte amănunte. Iat-o:

Îmi aduc aminte de entuziasmul ardelenilor refugiați în Moldova, când dl general Averescu a desfășurat steagul de luptă pentru inaugurarea unei vieți noi. Cel cu care aveam legături mai dese pe vremea aceea, dl Argetoianu, stăruia să ne înscriem și noi în Liga Poporului, și eu îi răspundeam: «*Nu, noi ne vom alătura cu întreg Partidul Național din Ardeal, la noua acțiune pornită de generalul Averescu*». Îmi aduc aminte că am făcut tot ce mi-a stat în putere ca să se realizeze ceea ce plănuisem la Iași. Abia se instalase Consiliul Dirigent la Sibiu, eu eram încă militar când m-am prezentat într-o audiență la dl Maniu și i-am vorbit de noua mișcare a generalului Averescu, stăruind pe lângă d-sa să caute o apropiere de Liga Poporului. Dl Maniu a primit propunerea cu rezerve, dar cu vădit interes. Mai târziu, după cele dintâi alegeri în România Întregită și după formarea guvernului Vaida, eu am propus acestuia, în restaurantul Enescu, să-l invite pe dl general Averescu să intre în guvern; ceea ce s-a și întâmplat pe lângă următoarele patru condiții acceptate de ambele părți: 1. Dl Vaida asigură majoritatea în parlament; 2. Dl general Averescu recunoaște celor două corpuri legiuitoare caracterul de adunare națională constituantă; 3. Fuziunea imediată a Ligii Poporului cu Partidul Național și întemeierea unui nou partid politic; 4. Dizolvarea parlamentului îndată după votarea legilor unirii și alegeri noi. Spre marea mea bucurie vedeam un început de realizare a proiectelor mele de la Iași. Punctul esențial pentru mine, era fuziunea dintre cele două grupuri politice. Dl Maniu n-a făcut însă fuziunea. Motivele nu interesează.

Pe această chestiune m-am despărțit eu de dl Maniu, dar fără să renunț la speranța că fuziunea totuși se va realiza. Chiar după alegerile din 1920, eu am propus dlui general să reia tratativele de fuziune cu Partidul Național, oferindu-i demisia mea din guvern și propunând intrarea dlor Maniu și Vaida. Toate încercările de fuziune n-au reușit, deoarece unii își făceau iluzia că pot distruge Partidul Național din Ardeal, iluzie care nu ținea seama de spiritul conservativ și de realitățile din Ardeal, unde puterea tradiției e mai vie ca în alte părți.

Am amintit toate acestea ca să scot în evidență, că ideea ce m-a călăuzit când am intrat în viața politică militantă a fost crearea unui partid democrat întemeiat pe popor, care în Vechiul Regat își alesese de șef pe dl general Averescu, iar în Ardeal pe dl Iuliu Maniu. Partidul Țărănesc al dlui Mihalache, întemeiat pe lupta de clasă, se găsea încă în stare embrionară. Era hotărât ca și acesta să fi absorbit de noua formațiune politică care avea ca lozincă armonia socială. Cel dintâi proiect de program al noului partid, în acest sens, a fost întocmit chiar de mine.

*

* *

La aceste mărturisiri azi pot adăuga altele, fără să denaturez *adevărul* căruia m-am închinat cu sfințenie toată viața. Dl general Averescu, după încheierea păcii, era cel mai popular om din Vechiul Regat. Având o veche răfuială cu Partidul Național-Liberal, la Iași a desfășurat steagul de luptă al *răspunderilor* pentru greșelile săvârșite în cursul războiului. Era o dorință obștească. Masele țărănești ce intrau în viața politică militantă, ca factor hotărâtor, prin votul obștesc și împrăștiat, au găsit în dl general Averescu pe salvatorul pe care îl căutau zadarnic de la Tudor Vladimirescu încoace. Țărănimea din Vechiul Regat, ținută până atunci de ideologia și practica liberală și conservatoare într-o stare de neoiobăgie, cum a numit-o socialistul Dobrogeanu-Gherea, era un element nou, cu multe necunoscute, în arena politică.

În același timp, au mai intrat alte elemente noi în viața politică a României Întregite; provinciile eliberate și în special Ardealul de sub șefia dlui Iuliu Maniu. Era, deci, firesc, logic și politic ca noi ardelenii, care doream nu numai o Românie Întregită, ci și o Românie nouă, să căutăm a grupa toate aceste elemente noi, sub conducerea nouă a dlui general Averescu, căruia îi închinam cinstită credința sufletului nostru. Iată de ce am propus dlui Maniu și dlui Vaida fuziunea cu Liga Poporului de sub conducerea dlui general Averescu. Dl general Averescu nu avea, însă, încredere în valul de popularitate și de adulație ce-l ridica în slavă și făcea din d-sa un idol al poporului. Spirit raționalist, deprins din educația militară, cu scrutarea migăloasă a realităților, d-sa își dădea seama că împotriva atotputerniciei liberale nu putea inaugura o acțiune de primenire a organizației de stat, rezemându-se numai pe un sentiment al norodului lipsit de rigoarea disciplinei militare. Nu avea încredere nici în ardeleni, cărora le atribuia psihologia dezrobiților. Fuziunea proiectată de mine, nu s-a realizat din motivele pe care dl dr. Alexandru Vaida-Voevod le-a spus abia acum, în sesiunea parlamentului din august 1932.

Eu am intrat în Partidul Poporului la început în speranța că totuși voi putea realiza proiectele mele de la Iași, dar și dintr-o datorie morală: dlui general Averescu, cu care tratasem fuziunea, trebuia să-i dau o satisfacție, urmându-l, altfel nu-i puteam câștiga încrederea și nu puteam lucra pentru ideile mele. A intervenit, însă, un spirit negativ și distructiv, care a zădărnicit intențiile de fuziune pe care știu că dl general Averescu a voit sincer să le realizeze în repetate rânduri, îndemnat de alte considerații, fără nicio legătură cu planurile mele inițiale. Spiritul rău, care a învrăjbit Ardealul și a împiedicat înțelegerea din Partidul Național și Partidul Poporului, a fost Octavian Goga.

*

* *

Dl Ioan Mihalache plănuia un Partid Țărănesc cu revendicări radicale, dar n-avea decât un început de organizație. Dl Mihalache desigur își aduce aminte că între cei dintâi cărora s-a adresat, am fost eu. Răspunsul meu a rămas același ca și cel dat dlui Argetoianu: „*Sunt membru al Partidului Național și toate elementele democratice trebuie să se grupeze într-un singur partid*”. Pe vremea aceea dl Mihalache era însoțit numai de câțiva inși. Îmi aduc aminte de dl Berbecaru. Am avut deci legături și cu Partidul Țărănesc al d-ului Mihalache de la zămisirea lui.

La înjghebură Partidului Țărănesc a avut un rol important și Vasile Pârvan, cu care eram prieten și în biroul căruia de la Universitate nu mai conteneau consfătuirile. Pârvan, spirit superior și dezinteresat – întrucât el nu voia să aibă nicio situație – era împotriva Generalului Averescu pe care îl socotea lipsit de însușiri politice și nepotrivit pentru șefia unui partid de masă cu idei și aspirații noi. Pârvan a făcut legătura dintre țărăniști și grupul de intelectuali de la „Reforma Socială”, condus de dl profesor D. Gusti și dl Virgil Madgearu. Vasile Pârvan în cel dintâi număr al publicației *Arhiva pentru știința și reforma socială*, apărut la 1 aprilie 1919, într-un studiu intitulat *Ideile fundamentale ale culturii sociale contemporane*, în care analiza frământările spirituale ale omenirii din pragul veacului al XX-lea, căuta să justifice străduințele sale de a organiza noua mișcare țărănească. Între altele spunea: „*Ideea democratică devine mai ales roditoare în cultura socială, dacă se întovărășește cu ideea aristocratică... Din respectul și iubirea personalității pentru marea masă, bună, răbdătoare și harnică, – din respectul și iubirea masei pentru personalitatea creatoare, care luminează, conduce și însănătoșează, rezultă puterea și armonia socială*”.

Pârvan n-a reușit să convertească pe dl Mihalache la acest crez. Acest serviciu Partidului Țărănesc și organizației de stat a reușit să-l facă, mai târziu dl Iuliu Maniu. Iată împrejurările în care m-am despărțit de Partidul Național, devenit Partidul Național-Țărănesc. Am fost de bună credință când voiam să se întemeieze în România un puternic partid democrat.

Când mă întorc la matcă nu reneg niciuna din ideile ce m-au călăuzit în activitatea politică. Rămân credincios ideilor pe care le văd realizabile, sub altă formă, în partidul politic de sub șefia dlui Iuliu Maniu, sub steagul căruia se adună democrația.

UNITATEA SUFLETEASCĂ

Temelia pe care se reazemă România de azi e unitatea sufletească rezultată din procesul etnic și politic al neamului nostru. Toată viața mea am stat în serviciul unității sufletești continuând tradiția cărturarilor ardeleni, care au redeșteptat conștiința națională și în Vechiul Regat. Așa că-mi va fi îngăduit să vorbesc deschis și răspicat, fără să fiu bănuț de regionalism. De altfel regionalismul aplicat mie, care sunt de obârșie moldovean și care îmi pot număra strămoșii preoți până la popa Toma din veacul al XVII-lea, fiul căruia, la bătrânețe, a trecut la Unire sub Atanasie, ar fi o curată neghiobie.

Unitatea sufletească nu-i de astăzi. Ea a fost făurită de țărani prin migrații, prin *transhumanțe*, care au creat unitatea limbii cu ușoarele nuanțări provinciale. Cărturarii n-au făcut altceva decât au constatat această unitate, căutând să trezească, prin scrisul lor, conștiința originii latine a neamului nostru și conștiința mândriei naționale. Ardealul a avut partea lui de contribuție pozitivă în trezirea conștiinței naționale. Însăși redeșteptarea națională a Vechiului Regat se datorește Ardealului. Și ca să nu fiu bănuț că preamăresc provincia mea natală, voi lua de mărturie spusele dlui N. Iorga, acerbul critic al ardelenilor de la cărma statului. În lucrarea sa *Partea românilor din Ardeal și Ungaria în cultura românească*, scria adevăruri rămase actuale până azi și pe care marele istoric e păcat că le-a uitat. Voi cita fragmente: Cu Gheorghe Lazăr vine în Regat „*însuși sufletul școlii ardeleni de înălțare a sufletului național prin amintirea originii glorioase*”.

Regățeanul N. Iorga, care tună și fulgeră azi împotriva invaziei ardelenilor la conducerea statului, n-ar trebui să uite, că pe vremea lui Gh. Lazăr, protipendada Bucureștiului vorbea grecește. Mai departe: „*În anii 1850 ardelenii luaseră în stăpânire învățământul public*”. Au învățat deci carte pe regățeni și le-au trezit conștiința națională. Flacăra sufletească a soldaților ce au luptat pentru întregirea neamului a fost aprinsă de dascălii ardeleni. Dar nu numai atât. „*Ardelenii reprezentau o varietate politică determinată. În cultură erau inovatori, radicali, revoluționari, așa cum sunt totdeauna raționaliști, ideologiști, filosofi care nu privesc lucrurile cum sunt, decât sub unghiul critic a ceea ce trebuie să fie*”.

Inovatorul dl Nae Ionescu de la palatinul *Cuvântul* desigur că va avea o zi de bucurie descoperind precursori așa de îndepărtați, care, fără nicio îndoială au propovăduit verbul scriitor al dialecticii raționaliste și în Brăila d-sale de pe malurile Dunării, străină pe vremea aceea. Ardelenii au mers mai departe: „*De la 1859 înainte, în România Unită, cu forme de stat libere, ardelenii începuseră a juca un rol politic*”. Papiu Ilarian fu cel dintâi căruia i se încredința un portofoliu de ministru. Boerescu era și el ardelean, cum erau atâția alții. Toți acești ardeleni se deosebesc fundamental de mentalitatea oamenilor politici din țară. Ne-o spune dl Iorga: „*Se formaseră toți (ardelenii) sub înrâurirea ideilor epocii lui Iosif al II-lea, împăratul cugetător, arhitectul de construcții școlare, sociale și politice, și această notă sufletească au păstrat-o totdeauna. Acești ucenici ai împăratului anti-clerical și anti-aristocratic, ai nivelatorului încoronat, au urât boierimea. Ardelenii erau în politică, dacă nu sprijinatorii inimoși ai țărănimii, erau cel puțin dușmani neîmpăcați ai regimului, care, cu libertatea formelor de stat, ascundea sclavia relațiilor economice, sociale și politice*”.

Cred că pot încheia citatele. Din ele rezultă, că unitatea sufletească și unitatea națională nu exclude diversitatea ideilor politice, a concepțiilor asupra organizației de stat și că această deosebire de vederi e chiar necesară procesului de evoluție al națiunii. *Lupta dintre ardeleni și răgățeni nu e deci nouă, ea nu datează de la unirea din 1918, ci înainte de unirea din 1859*. După cum Gheorghe Lazăr, când a „bombardat” Bucureștiul, cu școala lui de *dezrobire*, nu a periclitat unitatea națională și, după cum toți ardelenii inovatori și revoluționari veniți în Regat n-au dărmătat edificiul statului român, ci l-au consolidat și educat pentru fapta mare a Războiului de Întregire, tot așa ardelenii „*încăpățânați*” de azi, care dau năvală asupra capitalei și asupra puterii, nu

primejduiesc nici unitatea națională, nici unitatea de stat, *ci continuă opera începută de înaintașii lor de a crea o România nouă, constituțională și democratică.*

Ziarele independente, liberale, agrare, naționaliste, etc., care tună și fulgeră împotriva ardelenilor, nu dovedesc numai o rușinoasă ignoranță, ci se fac vinovate de crima inconștientă a învrăjbirii sufletești. Opinia publică ar merita să le ardă, cum ardea disciplina medievală ereticii, pe rug. Lupta dintre ardeleni și oligarhia regățeană, pe lângă mentalitatea deosebită, mai are un substrat care merită subliniat. Oligarhia din Vechiul Regat – reprezentată prin Partidul Liberal, care cu blajinul dascăl de Istorie, dl Alexandru Lapedatu prinde așa de greu rădăcini între românii din Ardeal – își închipuia că noile provincii „eliberate” vor fi tot atâtea domenii pentru expansiunea capitalului lor bancar și industrial. Liberalii erau convinși că prin dominarea economică își vor asigura și dominarea politică. Au și cucerit marile bogății ale Ardealului: uzinele Reșița, cărbunii din Valea Jiului și gazul metan, ca să nu pomenesc decât de cele mai importante.

Întreb: Ce bogății ale Ardealului sunt stăpânite și exploatare de românii ardeleni? Sau ce bogății din Vechiul Regat au fost cucerite de ardeleni, ca de unire să nu beneficieze numai liberalii? Niciuna! Ardelenii, când din puterile lor proprii au reușit să înjghebeze fie organizații bancare, fie întreprinderi comerciale sau industriale, liberalii le-au persecutat până le-au slăbit sau distrus.

Ce fel de politică economică *națională* le-a dictat această linie de conduită? Vreți cazuri concrete? Iată-le: *Banca Agrară, Banca Centrală pentru Industrie și Comerț*, întreprinderile forestiere, etc. Numai pe *Albina* n-au putut-o distruge. Tehnicienii au reușit, însă, să surpe temeliile întregii organizații bancare din Ardeal. Tehnicienii în colaborare cu liberalii. Substratul economic al luptei dintre ardeleni și oligarhia regățeană e și mai larg, dacă aceștia din urmă îi mai rupem câteva broboade fățarnice cu care se mândrește. Liberalii au dat drepturi țărănimii ca să-și creeze din ea o nouă clientelă. Din iobagii pământului stăpânit de boierii conservatori, voiau să-i facă iobagi ai capitalismului lor bancar și industrial. Chiar și cooperativele erau în slujba acestor interese. Această politică hrăpăreață, reprezentată prin Vintilă Brătianu, e una din cauzele principale ale dezastrului economic de astăzi. Liberalii n-au vrut să clădească statul român pe stâncile milenare ale satelor, armonizându-le cu orașele, cu centrele de pulsație economică și de polarizare culturală, ci au așezat alcătuirea de stat pe stratul subțire ale burgheziei urbane, în bună parte străină de elementul autohton traco-latin. Iar azi, când ardelenii vreau să repare greșeala fundamentală pe care au săvârșit-o liberalii, aceștia îndrăznesc să-i acuze de lupta de clasă și de bolșevism. Au uitat cine a atacat principiul proprietății și cine a exasperat satele cu nenorocita politică monetară și cu cămătăria. De aceea liberalii dorm cum și-au așternut. Nu e greu de profetizat, că visul lor de dominare și de cucerire va mai suferi multe înfrângeri. Când vorbim de unitatea sufletească și de unitatea națională, să nu ne ascundem după vorbe mari pentru a falsifica realitatea. România Întregită nu poate fi un câmp de exploatare în favoarea unei minorități de oameni de afaceri. Partidul Național-Țărănesc e singurul în stare să restabilească un echilibru între forțele rurale și cele urbane pentru a da un nou avânt statului român. Iată alt motiv al întoarcerii mele în partidul în care m-am născut. Continuu tradiția ardelenescă pe care o reprezintă dl Iuliu Maniu.

STRĂLUCIREA COROANEI

Când amicul meu din tinerețe, dl Octavian Goga, s-a rupt de Partidul Poporului, a lansat o teorie nouă, și anume: *că partidele politice trebuie să stea în serviciul Coroanei*. Bietul poet Goga, abia după ce a fost proclamat *doctor honoris causa*, a descoperit acest adevăr pe care-l știu pe de rost și copiii din clasele primare ca pe:

Moș Crăciun, Moș Crăciun!
Slujim slujba satului,
Țarina bogatului,
Pajura-mpăratului,
Moș Crăciun!

Eu nu mă sfiam, însă, să-i reîmprospătez în memorie d-ui Goga lecțiile învățate în cei doi ani de universitate de la profesorul său de Istorie din Budapesta, Marczali, pe care nu le-a putut uita când a îmbrăcat uniforma agrară de gardian voluntar al Coroanei. Nu știu dacă Goga mai este și astăzi un tot așa de entuziast apărător al Coroanei sau dacă e mai apropiat de cumnatul d-sale Bucșan, cel mai proaspăt reprezentant al Ardealului ieșit din turma anonimatului, fără să aibă nimic reprezentativ în d-sa. Eu îi aduceam aminte dlui Goga, că monarhiile constituționale sunt rezultatul unui compromis, al unui *pact* între Coroană și națiune. Când Coroana nu-și exercită prerogativele sale după indicațiile suveranității naționale sau chiar le nesocotește, națiunea de la care emană toate puterile statului (art. 33 din Constituție), deci și puterea Coroanei, își apără drepturile împotriva Coroanei prin partidele politice, prin sufragiile corpului electoral sau chiar prin revoluții.

Lupta partidelor politice, ca reprezentante ale națiunii, împotriva Coroanei nu implică răsturnarea formei de stat monarhice. Ea se reduce la controlul unui factor constituțional de către celălalt factor. Această luptă e chiar în spiritul monarhiilor constituționale și în spiritul democrației. De aceea lupta împotriva prerogativelor Coroanei și mai ales a interpretărilor arbitrare ale Constituției nu e nicio crimă. Reprezentanța națională, întrupată în instituția parlamentului, nu e decât o restrângere a drepturilor Coroanei. Aceste drepturi pot fi oricând revizuite, așa cum se prevede în pactul fundamental. Alegerile generale sunt o repetiție intermitentă a războaielor civile, cu scopul de aduce mereu aminte Coroanei că drepturile ei nu sunt nici intangibile și nici eterne. Partidele politice de guvernământ monarhice sunt datoare să vegheze ca drepturile ambilor factori constituționali, adică ale Coroanei și ale națiunii, să fie strict respectate în interesul ordinii și al justiției statului. Cei ce se pun în serviciul Coroanei pentru a deveni instrumente ale monarhiei absolutiste sau ale dictaturii, gata să violenteze voința și suveranitatea națiunii, fac un rău serviciu țării și ideii monarhice. Cei ce se lasă înjugați la toate experiențele, în aceste vremuri de cumplită criză, au apucat pe un drum greșit. Apărătorii Coroanei sau arhanghelii tronului, cum au fost numiți, sunt în realitate ariviști care vor să-și dureze cuib sub streșinile palatului. Noi ardelenii suntem monarhici prin tradiție și, de câte ori ni s-a dat prilej, ne-am dovedit loialitatea noastră față de dinastia habsburgilor, chiar și atunci când am suferit amare decepții. *Loialitatea noastră față de tron e firesc să fie și mai neclintită, acum când neamul nostru s-a constituit într-un stat sub sceptrul unei dinastii naționale*, dar nu înțelegem să facem din dinasticismul nostru o ofrandă pentru a fi milostivi cu harul puterii.

Gogiștii mi-au spus că am avut deplină dreptate. Goga însuși, după ce Coroana a însărcinat pe dl Vaida cu formarea guvernului, era hotărât să se adreseze *poporului*, să străbată țara în lung și în lat, să meargă din sat în sat, chiar dacă ar ajunge să umble desculț ca Gandhi, și să biciuiască inerția proștilor cu văpaia de foc a credinței sale de misionar. Cineva i-a spus: „*Numai să nu ai cu poporul o și mai cumplită decepție cum ai avut-o cu Coroana*”. Profetia s-a împlinit. Corpul nostru

electoral, așa nevârstnic cum este, a dat dreptate Partidului Național-Țărănesc și în special dlui Iuliu Maniu, care, în sihăstria d-sale de la Bădăcin, s-a identificat cu loialitatea tradițională și cu bunul simț al sufletului ardelean.

Slujitor credincios al Coroanei prin atitudinea d-sale de om de stat, s-a jertfit pentru a nu arunca umbre asupra purpurei regale și pentru a păzi ideea monarhică, principiul de autoritate și de continuitate în organizația noastră de stat. Greutățile prin care trecem nu pot fi complicate și cu crize constituționale. Nu a făcut acte lipsite de demnitate, fiindcă cine e convins de utilitatea ideii monarhice, a principiului *ereditar*, întregit de principiul *electiv* al suveranității naționale, reprezentat prin partidele politice, nu adulează când *Coroana* când *poporul*, ca dl Octavian Goga din Rășinarul plin de neguțători, și nici nu provoacă învrăjbirea lor, ci cultivă armonia și echilibrul dintre factorii constituționali, chiar și atunci când, fie unul, fie celălalt, funcționează cu imperfecțiuni sau cu greșeli. După ce corpul electoral s-a pronunțat pentru dl Maniu, trebuie să recunosc că o parte a declarațiilor și a credințelor mele, până la alegerile din 1932, au nevoie de o revizuire, nu în sensul de a le renega, ci numai de a le încadra în altă organizație politică înzestrată cu o tactică de luptă mai dibace și mai sigură de izbândă. Strălucirea Coroanei nu e importantă numai pentru echilibrul lăuntric, ci și pentru prestigiul României în afară. Am convingerea adâncă, pe care aș dori să o sădesc în sufletul generației tinere, că țara noastră nu e chemată numai de datoria firească de a-și apăra integritatea hotarelor, ci e menită să aibă un rol conducător în Orientul grupat în jurul Constantinopolului. De aceea cei ce aruncă umbre asupra Coroanei, cum a făcut dl N. Iorga cu broșura *Doi ani de restaurație*, pe care a crezut-o necesară pentru „priceperea și pentru onoarea” d-sale, numai după ce i s-a luat crucea guvernării de pe umeri, guvernare în care, după propria-i spovedanie, s-a pretat la rolul trist de marionetă, fac un rău serviciu țării și tronului. De asemenea sfetnici, oricât s-ar crede „oamenii zilelor rele ai tronului”, să ne ferească Dumnezeu în viitor. Ei creează zilele rele și alungă pe cele bune. Strălucirea Coroanei, pe care a apărât-o dl Iuliu Maniu, cu jertfa persoanei d-sale, e și temelia restaurării economice și financiare a țării. Coroana și țara trebuie să-i rămână adânc recunoscători acestui om de linii mari.

Devotații tronului nu sunt nici frondorii cârtitori și nici lingușitorii târâitori, nu sunt nici conspiratorii și nici lacheii răzbunători, ci oamenii cu caracter de oțel care slujesc interesele superioare ale țării cu demnitate și cu discreție. Dl Iuliu Maniu a rămas credincios tradiției ardeline apărând ideea monarhică, autoritatea și prestigiul Coroanei, atât de necesară așezării, consolidării și dezvoltării statului român. Intelectualii din Ardeal au datoria să se grupeze în jurul dlui Maniu și a Partidului Național-Țărănesc, care străjuiesc strălucirea Coroanei și a dinastiei noastre domnitoare, în urma și în sensul mandatului primit de la națiune, de la care emană toate puterile. Iată alt motiv care m-a îndemnat să dau ascultare apelului făcut de dl Maniu la Cluj și să mă întorc în Partidul Național-Țărănesc.

STATUL CAPITALIST

Am stăruit asupra importanței principiului monarhic, fiindcă *stabilitatea și pacea politică e condiția primordială a asanării crizei economice în care ne zbatem de la întemeierea României Mari*. Restabilirea echilibrului lăuntric, tulburat de dictatura exploatoare a Partidului Liberal, de criza dinastică, nu sunt trageri de sfori sau intrigi – cum crede dl Nae Ionescu – ci fundamentul pe care se reazemă construcția de stat.

„Crearea posibilităților pentru o politică de lungă durată, după un plan bine chibzuit, cu excluderea frământărilor lăaturalnice” – de care vorbește *Cuvântul* – nu se pot realiza într-o atmosferă de imoralitate, de capricii și de abuzuri. Purpura regală, da, trebuie să rămână imaculată și inviolabilă, nu prin opreliștile legii, ci prin respectul adânc și credința sacră izvorâtă din credința obștească față de supremul și permanentul factor al alcătuirii noastre de stat. Curtenii sunt cei dintâi datori să apere cu grijă migăloasă de fiecare clipă, strălucirea Coroanei. Calitatea oamenilor cu care se înconjoară regele se resfrânge și asupra prestigiului Coroanei.

Dl N. Iorga în *Doi ani de restaurație* (la pagina 17), spune că dlui C. Argetoianu i se „rezervase cândva rolul lui Mussolini”²⁵, pe care mai târziu „filosoful” Nae Ionescu i-l conferea regelui, înzestrându-l cu drepturi tradiționale românești de *stăpân* al țării, iar *Epoca* dlui Gr. Filipescu cerea pe față reînvierea epocii lui Vlad Țepeș. Toate rătăcirile de acest fel, la care s-au adăugat multe altele n-au contribuit la „restabilirea echilibrului lăuntric”, pe care l-a încercat, într-o lume de mincinoși, trădători și sofiști, străduințele de granit ale dlui Iuliu Maniu.

Am pomenit de aceste frământări pentru a dovedi, că nu ne înșelăm numai cu iluzia unui stat constituțional, ci și cu fățarnicia unui stat capitalist. E vremea ca intelectualii conștienți de primejdiile ce pândesc România, să spună răspicat adevărul, mai ales când știința și prevederea le dau certitudinea că nu vor fi dezmințiți de evenimente. Corabia statului nostru capitalist a fost lovită de o torpilă ce a avariat-o în toate încheieturile ei. Torpila se numește reforma agrară. Începutul a fost greu. Restul a urmat, cu o logică și impetuoșitate bolșevică, până la legea asanării datoriilor agricole. Capitalul imobiliar, pe urmă cel mobilier a fost distrus prin intervenționismul de stat. Teorii, principii, argumente și motive se găsesc din belșug pentru orice experiențe. Voi cita și eu îndată câteva. Teoriile pot să fie adevărate, dar practica diletantă ce le aplică e hotărât greșită.

Reformatorii noștri uită că în vecinătatea Rusiei Sovietice, statul român trebuie să rămână un stat capitalist, în care toate legile sistemului economic capitalist urmează să fie riguroso păzite. Cu cât va fi mai puternic organizat statul nostru capitalist, cu atât va rezista mai bine împotriva tendințelor comuniste de peste Nistru. Stat capitalist nu înseamnă, însă, hegemonie bancară.

Stat capitalist! Azi când se vorbește de stat comunist, de stat fascist, de stat țărănesc, etc., cred că o lămurire a noțiunilor pe care le întrebuițăm nu e de prisos. Jocul de-a cuvintele intră în obiceiul inteligențelor superficiale. Nevoia lămuririi capitalului nu e simțită numai de noi, ci de toată lumea. Pretutindeni e subiectul unor discuții aprinse interminabile. Unii profeteșc prăbușirea sistemului capitalist, alții constată că își trăiește ultimele clipe de agonie. Capete teoretice ca a lui Werner Sombart se întrebă care va fi viitorul capitalismului (*Die Zukunft des Kapitalismus*, Berlin-Charlottenburg, 1932) și constată, că sistemul economic capitalist diferă după regiuni, în unele părți e mai înaintat, în altele mai înapoiat, cum e România, care abia a intrat în faza sistemului economic precapitalist, ca toate statele de țărani. Sombart cercetează sistemul postcapitalist, în special pe cel din Germania, pe care-l datează de la Războiul Mondial încoace și ajunge la următoarele concluzii surprinzătoare: 1. Că pe lângă sistemele economice capitaliste s-au dezvoltat forme noi ale vieții economice; 2. Că economia individuală anarhică e înlocuită cu o economie îndrumată (Planwirtschaft) sau organică, în care sistemele individuale sunt armonizate cu cele

²⁵ Se repetă și în *Supt trei regi*, p. 395.

naționale, întrucât economia îndrumată nu poate fi decât națională; 3. Că toate condițiile favorabile dezvoltării economice mondiale sau internaționale au dispărut și că mecanismul liberului schimb dintre națiuni s-a prăbușit, fiind înlocuit cu prohibiții, cu ziduri vamale, cu denunțări de credite și, acum în urmă, cu năruirea sistemelor monetare întemeiate pe etalonul internațional al aurului; 4. Că fiecare stat e silit să adopte principiul „prin noi înșine”, al economiilor închise, al *autarhiilor*, și că în viitor comerțul liber, clauza națiunii cele mai favorizate, vor fi înlocuite cu contracte comerciale, uniuni vamale, tarife vamale preferențiale, contingentări, etc; 5. Că țările cu o bază agrară sănătoasă și largă – cum este România – au posibilitatea să-și creeze o industrie în strânsă legătură organică cu ramura principală de producție națională – iar țările industriale vor trebui să se reagrarieze, cum a început Germania cu Freiherr von Braun, ministrul Agriculturii.

Concluziile eruditului economist sunt edificatoare. Economia închisă și industrializarea pentru țara noastră – soluții formulate în lucrarea mea *Politica economică a României, 1930* – sunt confirmate nu numai de teoreticieni ca Werner Sombart, ci de savantul savanților, de *realitate*.

Economiile închise au nevoie de sate înfloritoare, cu o putere de consumație sporită, de aceea ridicarea țăranimii, punct capital din programul național-țăranesc, este condiția fundamentală a economiilor naționale. Reforma agrară din acest punct de vedere a fost o necesitate, dar ea nu trebuia să se facă în temeiul principiului brutal și nedrept al spoliației capitalului imobiliar rural, ci al transferării obligatorii a pământului necesar țăranimii sub controlul – nu prin intervenția de intermediar – a autorității de stat. Soluțiile ce le-am dat pentru politica agrară, în lucrarea mea, le mențin, cum mențin și colaborarea dintre agricultură și industrie. Unele modificări și întregiri neesențiale sunt în firea lucrurilor. Aici vreau să ridic altă problemă care își așteaptă rezolvarea și care e temelia oricărei organizații capitaliste, orice formă ar avea ea. Greșelile intervenționismului de stat, care a călcat în picioare legile sistemului economic capitalist, se răzbună azi. Trist și dureros este că remediile adevărate pentru tămăduirea de frigurile crizei trebuiesc începute cu repararea greșelilor din trecut, care nu se poate face decât prin aplicarea aceluiași metode. Criza nu numai la noi, ci în întreaga lume se datorește fluctuației nivelului general al prețurilor. Dovada: indicele prețurilor în România era 100 în 1913, 108 în 1929, 65 în 1930, 49 în 1931. Deci, în 3 ani, de la stabilizarea leului, a scăzut cu 59 de puncte; s-a coborât sub 50%²⁶. Din acest dezechilibru dintre valoarea bunurilor (a serviciilor, a muncii) și valoarea monedei rezultă toate tulburările în producția, circulația, distribuția și consumația bunurilor; toate tulburările în bugetele economiei publice și private. Fenomenul nu e nou – e de mult observat și dezbătut de economiști – dar niciodată nu s-a manifestat în proporțiile din zilele noastre.

În alte părți s-a suspendat etalonul aur, deci stabilitatea monedei, subordonând-o intereselor economiei naționale. Începutul l-a făcut Marea Britanie, care a fost urmată de cele mai multe țări, așa că sistemul mondial monetar s-a prăbușit. Noi am procedat invers, am subordonat politica economiei naționale politicii monetare, deși aceasta din umbră nu e decât o funcție a celei dintâi. Același dezechilibru a silit statul să recurgă la alte măsuri anticapitaliste, să se amestece în ordinea de drept a convențiilor dintre particulari. Amestecul îl motiva cu apărarea liniștii sociale și cu interesele generale care primează. Legile excepționale, în loc să înlăture tulburările și nedreptățile cauzate de instrumentul de măsură al valorilor, le-a agravat și mai mult. Statul nu a descoperit adevăratele cauze ale catastrofei economice, fluctuațiile mari ale puterii de cumpărare a monedei, și nu a căutat să curme răul de la rădăcină, ci și-a făcut un titlu de mândrie din stabilitatea leului și din înghețarea creditelor. Ceea ce dovedește lipsa de familiaritate cu complicatul mecanism economic capitalizat. S-a lăsat amăgit de învechita teorie a automatismului economic. Greșelile din trecut trebuiesc reparate. *Primul pas pentru restabilirea ordinii capitaliste, este*

²⁶ În *La Roumanie a la conférence de Stresa*, publicată de dl V. Madgearu, se dă (p. 15) media pentru patru categorii de produse exportabile: 1929: 10; 1930: 82, 29; 1931: 56, 75. Ceea ce revine la o scădere de 43,25% în 1931 față de 1929.

restabilirea echilibrului dintre valoarea bunurilor și valoarea monedei. Echilibrul se poate obține sau prin urcarea valorii bunurilor sau prin adaptarea valorii instrumentului de măsură la realitate, cu scopul precis de a lichida trecutul și, prin o serie de măsuri, a pune întreaga economie națională în stare de funcționare normală. Cum urcarea prețurilor nu e posibilă, nu ne rămâne decât dureroasa operație asupra monedei. Un nou regim monetar poate înlătura în viitor fluctuațiile dezastruoase ale instrumentului de măsură al valorilor. Asupra problemei voi reveni, când voi vorbi de restaurarea economică.

De încheiere trebuie să spun, că sistemul economic capitalist, dacă e legat de dogme, care nu se lasă călcate în picioare fără să se răzbune, nu înseamnă că economia capitalistă, ca orice creație a spiritului uman, nu se supune principiului de viață dinamic, a neîntreruptei transformări și adaptări. La noi, țară agrară, în loc ca statul capitalist să se dezvolte organic din această ramură de producție, a făcut salturi, subordonând agricultura capitalului bancar și industrial. Rătăcirea își primește acum sancțiunea. Partidul Național-Țărănesc e singurul care are datoria să îndrume dezvoltarea capitalistă a României pe bază agrară, restabilind echilibrul dintre sate și orașe, dintre țărănime și de burghezie și armonizând diferitele ramuri de producție. E o întreagă reformă a statului²⁷.

La această operă, anunțată de dl Iuliu Maniu, cred că pot aduce și eu o contribuție. Politica economică, întemeiată pe o concepție unitară, am început-o la lucrarea mea pomenită. Sper să pot colabora la înfăptuirea ei practică în Partidul Național-Țărănesc.

²⁷ Dl V. Madgearu în discursul de la senat, rostit la 25 august 1932, după scrierea acestor rânduri, formulează astfel scopul urmărit de Partidul Național-Țărănesc: „Noi, prin urmare, avem nevoie să punem de acord dezvoltarea social-economică a țării cu întreaga suprastructură social-politică și acesta este rostul acțiunii politice a țărănismului”. Dl Madgearu nu a avut, însă inspirații fericite când s-a coborât pe terenul realizărilor.

RESTAURAREA ECONOMICĂ

Problema restaurării economice nu e specific românească, e mondială. Ca dovadă voi cita un pasaj dintr-un articol al dlui Bertrand de Jouvenal, publicat în *La Republique* din 6 iulie 1932, în care constată mizeriile economice publice și private mondiale. Iată ce scrie: „Îngreunarea sarcinii ipotecare care apasă asupra agriculturii este un fenomen universal, care, adăugându-se la vânzările insuficiente ale produselor agricole, distruge pe agricultori. Îngreunarea sarcinii obligatorie care apasă industria este un fenomen internațional și contribuie la paralizarea industriei. Îngreunarea sarcinii datoriiilor publice este un fenomen internațional care necesită o sporire a sarcinilor fiscale impuse contribuabililor”. Fenomenul insolabilității nu e deci o boală care face ravagii numai în țările agrare din Europa Orientală, unde se găsește și România. Toate conferințele economice mondiale, caută să găsească remedii împotriva falimentului general. În ele se vorbește de restabilirea relațiilor de schimb – liber sau preferențial – dintre națiuni, de asistența și tutela financiară a țărilor debitoare arierate, de reîntoarcerea principiului de bază a întregului regim capitalist, a *încrăderii*, de revizuirea sau anularea datoriiilor de război și a reparațiilor și, în sfârșit, de lichidarea trecutului prin devalorizările monetare pentru nivelarea creditorilor și debitorilor în sărăcie comună.

Conferințele mondiale se țin lanț de ani de zile, dar nu ajung la nicio soluție mântuitoare, practică și imediată. De aceea fiecare țară a început să-și revizuiască gospodăria. Unele apelează la experți străini, care într-o formă amabilă, le descoperă scăderile și le dau sfaturi de îndreptare. Cazul României sub guvernul de tehnicieni. Chiar și guvernul Vaida în declarația-program din august 1932, ne spune: „Vom întreprinde opera de restaurare economică și financiară, ținând seamă de avizul Societății Națiunilor și cu concursul ei tehnic”. Pasajul a fost aprobat de aplauzele majorității²⁸.

Încercarea trebuie făcută, deși nu legăm speranțe de rezultatele ei²⁹. Greutățile restaurării economice sunt mari și ele sporesc cu fiecare zi de întârziere, mai ales când guvernele se leagă în iluzii și nu au îndrăzneala să privească realitatea în față și să aplice soluțiile eroice, înlăturând haosul de astăzi. În fond problema restaurării economice la noi se reduce: a) la simplificarea întregii administrații de stat, deci la reducerea cheltuielilor publice inutile; b) la organizarea economiei naționale prin ridicarea satelor pentru a întări temeliiile pe care se reazemă alcătuirea de stat și pentru a crea noi piețe de consumație a mărfurilor agricole și industriale. Deoarece studiez de lungă vreme aceste probleme, să-mi fie îngăduit să spun, că *fără lichidarea radicală a trecutului nu se poate începe nimic sănătos și durabil, nu se poate ieși din haos*. Această lichidare a trecutului ridică, însă, probleme grave și delicate, pe care nu ne este îngăduit să le privim decât prin prisma intereselor generale ale economiei naționale. Le vom analiza cu obiectivitatea cuvenită.

*

* *

Lichidarea trecutului fiind cel dintâi pas al restaurării economice se poate examina din punct de vedere reacționar, conservator și radical. Concepția conservatoare e reprezentată de obicei de guverne și ea s-ar putea numi politica antireului lui Arvinte, a jumătăților de măsură.

Concepția conservatoare, influențată de valurile evenimentelor și de spiritul vremii a ajuns un compromis între trecutul reacționar și viitorul revoluționar, între economia individualistă clasică și etatismul economic al intervenționismului reformator, care e în flagrantă contradicție cu

²⁸ După căderea guvernului Vaida, noul guvern, prin graiul președintelui, al dlui Maniu, a declarat: „Guvernul trecut a început negocieri cu Societatea Națiunilor pentru o colaborare tehnică în vederea restaurării financiare și economice a țării. Aceste negocieri au fost amânate, dar am credința că vor fi duse la bun sfârșit și că printr-un acord, compatibil și cu interesele superioare și cu demnitatea statului român, vom izbuti să facem un pas hotărâtor pentru consolidarea țării, ușurând sarcinile ei bugetare și contribuind la restaurarea ei financiară și economică”.

²⁹ Sub a doua guvernare a dlui Vaida s-a încheiat colaborarea tehnică cu Societatea Națiunilor.

ideea conservatoare a evoluției lente, treptate și firești. La noi, guvernele de la Unire încoace au practicat concepția compromisurilor, care a nemulțumit toată lumea. Însăși lichidarea trecutului, care ne preocupă, a rezolvat-o printr-un intervenționism de stat în ordinea de drept a convențiilor private, tulburând întreaga construcție financiară capitalistă a țării. Concepția reacționară vrea să ne întoarcem la economia liberă din trecut, la sistemul capitalist adevărat, dominat de inițiativa și concurența economiei individualiste, al cărui punct negru e producția anarhică.

Această concepție cere riguroasa respectare a angajamentelor, deci lichidarea trecutului, pe baza dreptului comun. Posedantul nu vrea să știe de interese generale; rapacitatea imprudentă și egoistă e singurul lui principiu călăuzitor. Posesiunea e reacționară, fiindcă are orizonturi înguste, confundă inerția cu echilibrul. A treia concepție, cea radicală, e a economiei îndrumate, a economiei organice, care reprezintă o nouă fază a capitalismului. Economiiile individuale conduse după un plan rațional trebuiesc încadrate în economia generală națională, care cere să fie îndrumată tot după un plan în vederea unui scop determinat de către stat.

După această concepție, ramurile de activitate și măsurile ce se iau trebuiesc armonizate cu interesele generale ale economiei naționale. Lichidarea trecutului nu poate fi, deci lăsată nici la voia întâmplării, a automatismului economic preconizat de reacționari, și nici nu se poate face prin dărâmarea spiritului capitalist, a concepției compromisurilor. În realitate, în România, niciuna dintre aceste trei concepții nu le întâlnim reprezentate de grupuri distincte. Mai curând ele trăiesc amestecate, învârstate în spiritul tuturor grupărilor politice, ceea ce explică și haosul măsurilor ce se iau și haosul situației din care nu vede nimeni o cărare luminoasă de ieșire.

*
* *

Lichidarea trecutului cuprinde:

- a) datoriile interne publice și private;
- b) datoriile externe.

Lichidarea trecutului nu se poate face fără jertfe și tocmai de aceea e greu de rezolvat. Jertfele pot fi sau liber consimțite sau făcute sub imperiul unei constrângeri din partea autorității de stat. Oricare metodă s-ar practica ea are ca rezultat anihilarea unei părți a capitalului acumulat, atât de necesar restaurării economice. Totuși fără amputări de capitaluri nu se poate ajunge la inaugurarea unei restaurări în viața economică. E unul din paradoxurile brutale ale realității prinse în mrejele crizei. Dacă ar fi posibilă o restabilire a echilibrului dintre valoarea monedei și valoarea bunurilor prin urcarea prețurilor, lichidarea trecutului ar fi înlesnită și n-ar mai rămânea decât o amputare a dobânzilor. Urcarea prețurilor nu intră în domeniul imposibilităților. De pildă un război în Extremul Orient sau marele război în perspectivă al oceanului Pacific ar schimba fundamental nu numai situația economică a României, ci a întregii Europe, presupunând că ar putea rămâne neutră. Pe un asemenea eveniment nu e permis, însă, să se reazeme politica economică a unei țări.

Evenimentele de asemenea natură intră în calculele neprevăzutului, pe când politica economică a unui stat trebuie să aibă în vedere realitățile date și să se ia măsuri în cadrele acestor realități pentru a reduce la minimum posibil ravagiile crizei. Lichidarea datoriilor interne publice și private se poate face mai ușor cu ajutorul unei reforme monetare, menită să restabilească echilibrul dintre valoarea unității monetare și valoarea bunurilor. Noua reformă monetară se va îngriji ca în viitor fluctuațiile instrumentului de măsură al valorilor să nu tulbure factorii producției, când cu pierderi dezastruoase, când cu câștiguri fabuloase, ci să mențină echilibrul dintre acești factori în măsura cu care contribuie fiecare la venitul național. Asupra reformei monetare voi reveni, dând toate amănunțele și dovedind că cei mai mulți nu cunosc politica monetară, deși o discută cu pretenții de specialiști. Din nenorocire nu o cunosc nici cei ce ar fi obligați să cunoască în urma situațiilor pe care le ocupă. Aici mă voi mărgini să relev haosul ideilor și dezorientarea penibilă a celor ce discută lichidarea trecutului cu ajutorul

reformeii monetare. Unii susțin și devalorizarea monedei și conversiunea³⁰, iar alții vreau să apere stabilitatea monedei și creditul, menținând conversiunea. E o babilonie jalnică.

*
* *

Voi discuta chestiunea amputării capitalului în jurul căreia se învârtă și reforma monetară și asanarea datoriilor. Constituția garantează proprietatea (art. 17), dar statul are dreptul să intervină, prin legi, în raporturile dintre factorii producției pentru a preveni conflicte economice și sociale (art. 21). Baza de drept a unei intervenții a statului între debitori și creditori există. Problema este, cum e mai cuminte, mai practic și mai echitabil să fie exercitat acest drept. Dacă se admite principiul capitalist sever al respectării angajamentelor, economia națională e supusă unei ample amputări a capitalurilor, fără să treacă integral în favoarea creditorilor. O parte a capitalurilor se anihilează. Lichidările forțate, în temeiul dreptului comun, ar provoca uriașe mutații de averi și o adevărată spoliație a debitorilor, care n-au nicio vină că angajamentele lor în monedă s-au dublat și chiar împătrit în urma deprecierei bunurilor. Riscul e una din temeliile sistemului capitalist, răspund reacționarii. Dacă ar fi o problemă economică, presupunând că ea s-ar putea rezolva practic, doctrina ar putea fi susținută, dar mutațiile de averi provoacă, pe lângă tulburările economice, și profunde tulburări sociale, cu caracter revoluționar.

Dacă se recurge la intervenționismul de stat, fie în forma unei devalorizări a monedei fie sub forma asanării datoriilor, se amputează capitalurile în contul creditorilor și se provoacă tulburări în mecanismul de credit al organizației capitaliste. Spoliația creditorilor e tot așa de primejdioasă ca și spoliația debitorilor. *Fapt este că lichidarea trecutului nu se poate face fără o amputare a capitalului și fără o dureroasă spoliație.* Dacă este așa, atunci trebuie aleasă calea care prin amputarea capitalului provoacă tulburări de scurtă durată și care dă posibilitatea unei îndrumări al economiei naționale spre o viață nouă. O reformă monetară poate îndeplini mai bine acest rol. Deodată cu reforma monetară s-ar abroga toate legile excepționale care au pretenția de a regla raporturile ce decurg din obligațiile intervenite între particulari și s-a luat o serie întregă de măsuri. Reforma monetară ar soluționa și datoriile publice interne. Măsura pe care o propun pentru lichidarea trecutului ar pune capăt diferențierii în materie de asanare între țărani și orașeni și luptei dintre creditori și debitori. Atât economia privată cât și cea publică ar aranja datoriile din trecut, ar reinvia operațiunile de credit și viața economică națională ar renaște.

Să se întrebe și debitorii și creditorii ce preferă: o lichidare generală imediată cu o reducere la 25-30% din creanțe sau legile excepționale? Sunt convins, că toată lumea preferă pe cea dintâi. O reformă monetară e necesară și din alte motive pe care le voi arăta mai pe urmă. Mărturisesc că n-aș fi scris niciun rând asupra acestei chestiuni delicate, dacă n-aș fi văzut că din devalorizarea monedei se făuresc pedestale politice, împodobite cu reclama celei mai periculoase demagogii. N-aș fi scris nimic, deoarece reforma monetară e ca dragostea, se poartă înfășurată în valurile discreției și preferă întunericul tăcerii.

*
* *

În ceea ce privește datoriile externe, nu este decât o singură soluție: reducerea lor cu consimțământul creditorilor și amortizarea lor într-o perioadă mai lungă, începând cu anul 1936. Alte discuții și frământări sunt inutile și fără niciun rezultat practic³¹. Datoria externă a României

³⁰ Dl Gr. Iunian, discursul de la Târgu-Jiu, după *Cuvântul* din 6 iulie 1932.

³¹ Ziarele aduc știrea că la începutul lunii octombrie 1932, guvernul Vaida a început negocieri cu cercurile financiare interesate. Scopul acestor negocieri – după ziare – este: 1) De a asigura o examinare, de comun acord cu creditorii externi ai statului român, asupra capacității de plată a României. În această

de la 1 ianuarie 1931 se cifra la 185 miliarde lei³², la care mai vine adăugat și împrumutul de dezvoltare din 1931. Datoria externă astăzi e aproape încă o dată așa de mare ca venitul național, care din 1929 a scăzut de la circa 174 miliarde lei la circa 99 miliarde lei în 1931, adică aproape cu 50%. Venitul național nu suportă sarcina datoriilor externe. Tratatul cu Geneva nu duc la niciun rezultat practic. Dacă ar fi posibilă o reformă monetară pe plan internațional, așa cum o propunem noi, s-ar lichida și datoriile externe ale tuturor statelor.

* *
*

Dacă se vor aplica măsurile pe care le propun, *insolvabilitatea* se va transforma în *solvabilitate*, iar criza sugrumătoare de azi se va atenua și încetul cu încetul va dispărea, chiar dacă reluarea relațiilor de schimb normale dintre națiuni va mai întârzia. Cei ce cred că economia națională poate fi sacrificată pe altarul stabilizării monetare, dovedesc că nu cunosc nici mecanismul sistemelor monetare întemeiate pe un etalon internațional, astăzi complet avariat și viciat, – după cum se recunoaște din chiar concluziile finale ale *Delegației aurului* de pe lângă Comitetul financiar al Societății Națiunilor³³ – și nici legile economice care nu se lasă călăuzite de idei fixe, de constrângeri și paleative. *Dar se înșeală și cei ce cred, că o simplă reformă monetară ar putea îndrepta situația de azi, după cum se înșeală și cei ce cred în restaurarea economiei naționale, fără reforma monetară. E nevoie de un complex de măsuri izvorâte dintr-o concepție unitară.*

* *
*

Echilibrarea bugetului și menținerea stabilității monedei naționale e o problemă care întrece puterile oricărui guvern, dacă nu intervine vreun hazard care să provoace urcarea prețurilor produselor agricole pe piața internațională. Conferințele economice internaționale nu vedem cum ar rezolva urcarea prețurilor, despre care tot vorbesc. E de mirare că opinia publică și chiar miniștrii de finanțe au descoperit dezechilibrul bugetar numai după raportul dlui Charles Rist, urmat de isonul dlui Auboin, care nu ne-au fost de niciun folos, fiindcă nu ne-au dat soluții realizabile, după cum nu ne vor da nici experții Societății Națiunilor. Nu fiindcă nu vor, ci fiindcă nu pot. Obârșia bolii noastre bugetare trebuie căutată și în planul de stabilizare al monedei, întocmit de însuși dl Ch. Rist. Ea nu se poate vindeca decât printr-o altă reformă monetară, care nu mai poate fi întocmită după normele băncii Franței, azi învechite. Se înșeală cei ce speră într-o îndreptare cu ajutorul împrumuturilor externe. Ele chiar dacă ni se vor oferi, în condiții oricât de avantajoase, trebuiesc categoric refuzate, deoarece orice sarcină nouă agravează situația visteriei și așa destul de jalnică. În lucrarea mea³⁴ admiteam un mare împrumut pentru conversia datoriilor externe contractate cu dobânzi prea urcate. Un asemenea împrumut ne-ar ușura bugetul și ar contribui la normalizarea situației economice, dar nu ne-ar dispensa de reforma monetară. *Trebuie*

privință s-a stabilit ca negocieri directe, între delegații guvernului român și creditorii externi, să înceapă după 20 ale lunii octombrie; 2) Eșalonarea pe termen mai lung a plăților reprezentând serviciul ultimelor împrumuturi românești (de stabilizare și de dezvoltare), precum și o eventuală reducere a dobânzilor și o suspendare a cotei de amortizare a acestor împrumuturi; 3) Corectarea creanței totale reprezentată de rentele unificate ale împrumuturilor antebelice; 4) Un aranjament cu creditorii externi, care să permită guvernului român semnarea acordului privitor la asistența financiară tehnică a Societății Națiunilor. Acest aranjament ar face posibilă modificarea condițiilor de control fixate de comitetul financiar al Ligii Națiunilor, condiții care, după cum se știe, n-au putut fi acceptate de guvernul român.

³² Această datorie externă s-a redus la 141 miliarde lei la sfârșitul anului 1932, conform *Argus*, 26 august 1932.

³³ Société des Nations, *Rapport de la délégation de l'or du comité financier*, Genève, 1932. C. 502. M. 243. 1932. II; A.

³⁴ *Politica economică a României*, 1930, pp. 284-285.

să ne intre în cap că nu mai putem primi în România capitaluri din afară, decât ca investiții în economia privată sau publică, bucurându-se de același tratament ca și capitalurile indigene. Atunci cum echilibrăm bugetul și cum facem față cheltuielilor publice?

Operația restabilizării monedei, revizuirea și amânarea sau consolidarea plăților externe, precum și simplificarea birocratismului va degreva mult bugetul, iar noua lege a contribuțiilor directe și revizuirea impozitelor indirecte vor asigura statului suficiente izvoare de venit, chiar cu începerea anului nou. Amănuntele ar cere un volum întreg. Un impozit unic va căuta să extindă efectele reformei monetare și asupra bunurilor imobiliare, restabilind echilibrul și echitatea între toate categoriile de bunuri. A trecut vremea oportunistelor, a dibuirilor, a amânărilor și a speranțelor deșarte. Recunosc, opera e uriașă și grea. Am convingerea că energiile proaspete ale Partidului Național Țărănesc, disciplinate până la supunerea oarbă față de conducătorii aleși pe sprânceană, vor izbuti să facă acest serviciu țării. E cea mai frumoasă operă la care poate aspira un partid tânăr.

REFORMA MONETARĂ

I

Deoarece majoritatea cetățenilor nu-și dau seama de mecanismul reformei monetare, sunt silit să stăruie mai pe larg asupra ei, deși îmi dau seama că înfăptuirea unei reforme de asemenea natură cere discreție, dacă nu vrem să-i anihilăm din capul locului toate efectele. Mi-ar plăcea să văd pe adeptii devalorizării monetare venind la putere cu un asemenea program și încercând să-l realizeze. Ar provoca un adevărat dezastru economic și financiar. E ușor să-ți clădești un piedestal politic din devalorizarea monedei și să fâgăduiești lumii necăjite toate fericirile din cer, dar când ai fi chemat să înfăptuiești ceea ce promiți, numai atunci te-ai izbi cu fruntea de pragul realității.

Înainte de a pune în discuție reforma monetară, trebuie să spun că ea e cerută de dezechilibrul dintre valoarea volumului producției și dintre valoarea circulației monetare. Dacă s-ar putea urca prețurile produselor, revizuirea legii monetare ar deveni de prisos în unele părți ale ei. Urcarea prețurilor atârână, în primul rând, de cerere și de ofertă, legea de fier în mecanismul căreia nu e posibil niciun intervenționism național sau internațional. Urcarea prețurilor pe plan internațional se poate provoca într-o măsură restrânsă cu ajutorul tarifelor preferențiale, deși în practică se izbesc de dificultăți greu de învins și care în fond se reduc la etatizarea comerțului așa cum se practică în Rusia Sovietică³⁵.

Urcarea prețurilor pe plan național s-ar putea obține prin intervenția statului și a băncii de emisiune în operațiunile de schimb valutar. Dar aceste operațiuni presupun, fie o rezervă metalică, fie un fond monetar în sensul celor propuse la Conferința de la Stresa. În lipsa acestor rezerve, operațiunile valutare sunt cu neputință de făcut. În realitate statele și băncile lor de emisiune au recurs la clearing de devize, ceea ce înseamnă o restrângere a relațiilor de schimb pentru a apăra fuga aurului necesar acoperirii circulației fiduciare, deci la măsuri tocmai contrare de la ceea ce ar trebui să se ia. Urcarea prețurilor nefiind posibilă, suntem siliți a revizui legea monetară, ceea ce, firește, este o amputare dureroasă și delicată pe care trebuie să o suporte capitalul național.

Când ne gândim la o reformă monetară, ni se impune nu numai prudență, ci și prevedere. Trebuie să ne dăm seama până la cele mai îndepărtate repercusiuni pe care le-ar provoca reforma proiectată în structura noastră economică și financiară. În vederea unei eventuale reforme monetare, am întocmit un proiect de lege, pe care îl voi publica în întregime, iar pe urmă voi da lămuririle necesare, arătând motivele ce m-au îndemnat să-l întocmesc așa cum este, și voi termina cu examinarea repercusiunilor ce le-ar avea, dacă s-ar înfăptui.

Iată textul proiectului de lege.

LEGEA MONETARĂ

Art. 1. – Unitatea monetară română este *galbenul*, cântărind două și jumătate grame aur 9/10. Galbenul se subîmparte în *zece taleri*, talerul în 100 lei și leul în 100 bani. Galbenul va circula ca unitate monetară română exclusivă de la 1 ianuarie 1935. Galbenul are curs legal și eliberator de la data promulgării legii de față.

Art. 2. – Se confirmă privilegiul de emisie acordat băncii naționale prin legea organică din 17 aprilie 1880 și prorogat prin legile din 7 martie 1886, 26 ianuarie și 23 iunie 1901 și 19 iunie 1925. Biletele băncii naționale în lei continuă a avea curs legal și eliberator până la retragerea lor din

³⁵ Ele duc fatal la contingentări în schimbul mărfurilor. Conform Ch. Rist, *Egalitatea importului și exportului*, reprodus de *Universul* din 23 noiembrie 1932. La 22 noiembrie 1932, Consiliul de Miniștri a semnat un jurnal prin care se și reglementează importul și operațiunile de compensație.

circulație și înlocuirea lor cu noua unitate monetară. Toate tranzacțiile și obligațiile din trecut se vor lichida în lei având cursul fixat prin legea de față.

Art. 3. – Biletul băncii naționale sunt convertibile la purtător și la vedere la sediul central și la alegerea băncii, fie în lingouri de aur, fie în devize străine convertibile în aur. În acest din urmă caz cesiunea devizelor pentru plata angajamentelor externe se va efectua pe un preț care nu va putea depăși paritatea teoretică, majorată cu cheltuielile de expediție ale aurului. Banca asigură convertibilitatea biletelor fără a limita cantitatea, totuși nimeni nu-i poate prezenta spre rambursare mai puțin de 1 000 galbeni deodată. În caz de război banca națională este autorizată a suspenda, cu avizul Consiliului de Miniștri, convertibilitatea biletelor.

Art. 4. – Banca națională este ținută să aibă o acoperire în aur, în casă sau în depozit liber la principalele bănci de emisiune din străinătate, egal cu cel puțin 30% din suma totală a angajamentelor la vedere. Din acoperirea metalică cel puțin jumătate trebuie conservată exclusiv în România. Pentru balanța conturilor, banca națională este ținută să-și asigure, la alegere, disponibilități de devize străine, corespunzătoare eventualelor deficite de acoperit, astfel ca minimul stocului metalic legal să rămână ca rezervă permanentă.

Art. 5. – Banca națională este autorizată a schimba în taleri devizele străine obținute din export după un indice derivat din prețurile mondiale ale principalelor produse ale României (cereale, vite, petrol, cherestea). Aurul liber achiziționat de banca națională și fondul monetar special ce se va crea vor servi pentru acoperirea acestor operațiuni, care au în vedere menținerea echilibrului dintre valoarea volumului monetar și valoarea volumului producției naționale. Aceste operațiuni vor fi în funcție de disponibilitățile aurului liber și ale fondului monetar. Ele se lasă la libera apreciere a băncii naționale.

Art. 6. – Galbenul va putea fi bătut numai în piese de aur de 10 și de 20 de glabeni sau tipărit în bilete de 1, 5, 10, 50, 100, 500 și 1 000 de galbeni. Talerul se va bate în piese de argint de 1, 2, 5, 10 și 100 de taleri. 100 de taleri va cântări 45 grame argint. Talerul se va putea tipări și în bilete de 500 și 1 000 taleri. Leul – după retragerea actualelor monede din circulație – se va bate numai în piese de 1, 2, 5, 10, 20 și 50 de lei din argint în aliaj cu aramă. Banul – după retragerea actualelor monede din circulație – se va bate în piese de 25 și 50 de bani din cupru. Totalul tuturor monedelor divizionare fiind emise de banca națională nu se limitează. Ele totuși nu vor putea întrece jumătate din volumul circulației monetare. Pentru emiterea monedelor divizionare se va încheia o convenție specială între stat și banca națională. Monedele divizionare metalice, emise de banca națională, vor avea ca acoperire rente de stat cu o dobândă de 5%, sub denumirea „renta monetară”, care se va putea transforma în datorie publică perpetuă. Toate piesele se vor bate în monetăria băncii naționale din metale indigene, după modele aprobate de Consiliul de Miniștri. Toate monedele divizionare, la cerere, se vor putea preschimba la ghișeurile băncii naționale, în galbeni.

Art. 7. – Importul și exportul aurului este rezervat exclusiv statului și băncii naționale.

Art. 8. – Aurul și argintul extrase din exploatările miniere ale României se vor cumpăra exclusiv de către oficiile de schimb ale statului. Articolul 80 și 81 din legea minelor din 4 iulie 1924 și modificată prin legea din 28 martie 1929 se completează prin dispozițiile legii de față.

Art. 9. – Statul și banca națională vor lua măsuri pentru încurajarea și intensificarea exploatărilor miniere de metale nobile din țară.

Art. 10. – Dispozițiile art. 6 din legea monetară din 1929 se mențin.

Art. 11. – Statutele băncii naționale se modifică în sensul legii de față.

Art. 12. – Legea monetară din 7 februarie 1929 se abrogă.

II

Legea prevede o nouă unitate monetară, întemeiată pe sistemul etalonului aur, numită galben³⁶, care va avea putere eliberatoare îndată după promulgarea legii. Leul va circula paralel, cu cursul fixat prin lege, timp de doi ani, cu scopul de a lichida trecutul, iar pe urmă va rămâne numai ca monedă divizionară. Am prevăzut o nouă unitate monetară, cu acoperire metalică, pentru a înlătura în opinia publică ideea primejdioasă a unei inflații. Prin reforma monetară se urmărește începerea unei vieți economice noi, care, prin politica monetară a băncii naționale, va preveni dezechilibrul dezastruos dintre valoarea bunurilor și valoarea monedei și va căuta să mențină o stabilitate în nivelul general al prețurilor. Restaurarea creditului e cu neputință de realizat fără lichidarea trecutului și fără o nouă reglementare a obligațiilor luate. Cu ajutorul noii unități monetare, chiar cu începerea anului nou, se pot face rectificări bugetare importante, după cum voi arăta când voi vorbi de reforma legii impozitelor directe și indirecte.

*
* *

Moneda destinată lichidării trecutului suferă o amputare de 75%. Baza la acest calcul îl formează indicele prețurilor:

1913 = 100; 1929 = 108 – anul stabilizării leului; 1930 = 65; 1931 = 45.

De la 1929 până la 1931 coeficientul scăderii prețurilor e de 63. Am mai adăugat 12 puncte pentru a reduce și dobânzile exagerate din trecut la dobânzi normale. Amputarea de 75% corespunde și situației reale a pieței de azi, când cu 25% numerar se pot lichida majoritatea creanțelor chirografare. Coeficientul de 75% corespunde și la scăderea valorii majorității efectelor publice și private. Această amputare a capitalului mobilier ridică o obiecție fundamentală, pe care n-au relevat-o apărătorii reacționari ai sistemului capitalist. Într-o țară săracă în capitaluri mobiliare, în loc să se ia măsuri pentru sporirea vitezei de circulație a capitalurilor existente, cu scopul de a înviora ritmul vieții economice și de a înlesni acumularea de noi capitaluri, se recurge la o reformă monetară, care reduce capitalurile mobiliare cu 75%, promițându-se că, după această operație crâncenă, va reînvia *încrederea* și va începe o viață nouă economică. Măsura pare paradoxală și dezastruoasă. Obiecția are temeieri serioase, la care trebuie dat un răspuns lămuritor și convingător.

Încep din nou cu afirmarea, că în caz când am avea în perspectivă o urcare a prețurilor, operațiunea dureroasă a amputării capitalurilor ar fi de prisos, deși procesul de întremare al economiei naționale ar urma o cale înceată și plină de sacrificii. Cum această urcare a prețurilor nu o putem prevedea, suntem siliți să luăm măsurile impuse de realitate pentru a restabili echilibrul dintre valori. Scăderea prețurilor a distrus o parte a capitalului și dacă recurgem la paleative sau ne lăsăm purtați de evenimente ruinăm întreaga noastră economie capitalistă cu moneda stabilizată cu tot. De aceea împotriva amputării capitalului existent nu se poate ridica nicio obiecție serioasă, deoarece operațiunea amputării o săvârșește însăși realitatea. Problema esențială este, cum putem reduce la minimum această amputare și cum putem începe o viață nouă care să ne permită compensarea pierderilor din epoca deflației și a crizei mondiale? Părerea mea este, că trebuie procesat ca în întreprinderile particulare. Dacă, printr-o reducere cât de dureroasă, pot salva întreprinderea și o pot îndruma spre o viață nouă, trebuie făcută fără ezitare. De aceea prefer să reduc capitalul mobilier cu 75% și încep o activitate nouă cu ceea ce a rămas decât să las întreaga economie națională într-o permanentă agonie, fără nicio certitudine de îndreptare în

³⁶ Denumirea de *galben* și *taler* sunt îndeobște cunoscute și au mai funcționat ca monede românești. Noua unitate monetară s-ar mai putea denumi *dac* sau *aur* sau *liră*, iar *talerul* – *coroană*.

viitor, iar pe deasupra să țin colectivitatea socială într-o neîntreruptă agitație și dușmănie. Perspectivele automatismului economic sunt neguroase și nu făgăduiesc zorile unei îmbunătățiri a crizei ruinătoare. În situația dată, reforma monetară apare ca singura salvatoare. Ea vindecă economia națională de boala trecutului și, prin viguroase eforturi, încetul cu încetul ea se poate întrema. Cred că am dat un răspuns convingător la obiecțiunea amputării capitalului mobilier³⁷.

*
* *

Acum, când întreg sistemul monetar internațional e zdruncinat, se poate proceda cu ușurință la reforma monetară preconizată de mine. Reforma monetară urmărește ruperea cu trecutul postbelic și organizarea unui nou sistem financiar. România fiind o țară producătoare de aur, trebuie să mențină etalonul aur, deși azi numai șase țări au mai rămas credincioase acestui sistem monetar. Aurul, la noi, poate fi considerat și ca etalon național. În legătură cu reforma monetară va trebui să inaugurăm o nouă politică a exploatării minelor noastre de aur, pentru intensificarea cărora stăruim de 12 ani. Banca națională, în înțelegere cu Ministrul de Industrie și Comerț, va fixa prețul aurului. Acest preț chiar dacă ar fi mai urcat decât prețul mondial, economia noastră națională ar fi în câștig.

De aceea era necesară reglementarea prin legea monetară a importului și exportului aurului. Până acum exportul era interzis în baza deciziei ministeriale nr. 64 361 din 15 octombrie 1923. Era necesar să se reglementeze și importul, ca să nu poată intra aur în țară și să se vândă ca produs al exploatărilor noastre, în caz când aurul indigen s-ar plăti peste prețul mondial. Pentru a spori rentabilitatea minelor noastre, am prevăzut o largă întrebuințare a argintului și cuprului. Toate piesele se vor bate în monetăria băncii naționale din metale indigene. Banca națională se va îngriji să finanțeze exploatările miniere și rafinările pentru a putea spori la maximum producția anuală de metale prețioase. În vederea acestui scop am prevăzut un articol nou în lege. Oficiile de schimb vor fi menținute și organizate ca instituții de stat, dar vor fi finanțate de banca națională.

*
* *

În legea monetară am prevăzut o acoperire de aur a circulației fiduciare de 30%, separând aurul de devize. În legea din 1929 se prevede 25% aur și 10% devize aur. Societatea Națiunilor, în raportul definitiv al delegației aurului, recomandă o acoperire metalică de 25%. Vezi paragrafele 211 și 212. România fiind o țară agricolă, expusă la recolte slabe și la scăderea prețurilor, care pot provoca o amploare în fluctuația balanței de conturi, am fixat acoperirea aur la cel puțin 30%. În realitate ea va fi cu mult mai urcată, dacă politica exploatării minelor noastre de aur se va aplica stăruitor și metodic și dacă va da rezultatele așteptate. Am separat stocul de devize de stocul metalic de acoperire, deoarece devizele, în momentul când se suspendă convertibilitatea lor, nu mai pot servi ca acoperire a emisiunii interne. Stocul de devize l-am făcut dependent de angajamentele și exigibilitățile la vedere din străinătate. Stocul de devize, care nu mai servește ca acoperire a circulației fiduciare interne, asigură și lichidarea băncii naționale. În viitor întreg comerțul bancar va funcționa sub un regim nou. Băncile comerciale, ca să nu mai ajungă în „jenă”, vor fi obligate să verse o parte a depunerilor pe termen scurt, ca rezerve, la banca de emisiune. Această din urmă, la rândul ei, va avea obligația să dispună de o rezervă lichidă față de străinătate. Stocul de devize va îndeplini acest rol.

³⁷ În ultimul timp se agită tot mai stăruitor „asanarea generală”. O reformă monetară ar satisface acest deziderat.

Trebuie să subliniez, că valoarea unei monede naționale nu e determinată numai de acoperirea metalică. Cursul valutar al unei monede nu e o funcție a procentelor de acoperire aur, ci un preț ca oricare altul, format din cerere și din ofertă, preț care nu rezultă din piese și bilete monetare, ci din pretenții sub formă de cambii, securi și alte mijloace debitoare. Aurul nu e decât un reglator al soldurilor, cum spune un economist de frunte. Din cele trei sisteme ale etalonului aur: *Gold Specie Standard*, *Gold Bullion Standard* și *Gold Exchange Standard*, n-am menținut decât *Gold Bullion Standard*, deoarece cel dintâi a ieșit din uz și n-are nicio rațiune, iar cel din urmă, într-o țară producătoare de aur, e un nonsens. Am prevăzut posibilitatea baterii pieselor de aur mai mult dintr-un interes numismatic, decât dintr-o necesitate practică. Piesele de aur n-au circulat niciodată în România, decât într-o măsură foarte restrânsă. Ele nu au niciun rol în viața economică. În realitate și în practică chiar și *Gold Bullion Standard* va funcționa numai teoretic, deoarece celor ce se vor prezenta cu bilete spre rambursare, li se vor plăti devize. Aurul va avea un rol numai la reglarea soldurilor, în lipsa devizelor.

*
* *

În legea monetară, cesiunea din partea statului a dreptului de emisiune a monedelor divizionare, e o inovație. O convenție ce se va încheia cu banca națională va asigura statului beneficiile ce le avea până acum din acest drept de emisiune, beneficii, care la început vor servi la amortizarea datoriilor statului către banca națională, iar pe urmă vor alimenta „fondul monetar” de care se face mențiune în lege. Stocul de monede divizionare, în concepția noii legi, va avea un rol important în circulația internă. *Galbenul* va avea mai mult rolul unei monede valutare, moneda internă curentă va fi *talerul*. Impozitele în majoritatea lor se vor percepe în taleri. Lefurile se vor plăti tot în taleri. *Galbenul* e rezervat pentru tranzacțiile interne mari, pentru buget și pentru bilanțuri, apoi pentru străinătate. Tranzacțiile interne curente, prețurile pe piață, etc., vor întrebuița *talerul*. Se va vedea îndată pentru ce.

Stocul de monede divizionare până acum era un împrumut deghizat de circa 3 miliarde lei pe care statul l-a făcut de la cetățeni. Monedele divizionare nu aveau nicio acoperire afară de creditul statului. Acest împrumut e mai avantajos să se încheie în regulă, prin emiterea de „rentă monetară” purtătoare de dobânzi, care se poate transforma în datorie publică perpetuă, ca în Anglia. Prin punerea în circulație a monedelor de argint în taleri – argint, care nu încarcă balanța comercială ca în alte țări; îl avem în țară – se asigură și mai mult acoperirea aur pentru cursul valutar al galbenului. Monedele de argint au o valoare intrinsecă, deoarece, fără să reînviu bimetalismul, am stabilit greutatea piesei de argint față de aur la 1: 15, cât era înainte de război, deși raportul de valoare între aur și argint astăzi e circa de 1: 70. Am prevăzut cesiunea dreptului de emisiune a monedelor divizionare băncii naționale pentru a da o unitate emisiunii monetare și pentru a apăra stocul legal de acoperire aur. Monedele divizionare, destinate exclusiv circulației interne, au o anumită autonomie față de moneda cu curs valutar, de aceea emisiunea lor are posibilități de sporire peste cea de astăzi. Volumul monedelor divizionare și în special al *talerului* e în funcție de volumul afacerilor interne, care în România reprezintă circa 80% din totalitatea afacerilor. Ce sens are deci ca aceste afaceri să se încheie într-o monedă cu curs valutar?

Limita emisiunii monedelor divizionare și în special a *talerului* trebuie să fie cu mult mai amplă ca în trecut; fixarea acestei limite din punct de vedere al tehnicii monetare nu ar avea nicio îndreptățire, ea e necesară numai pentru a înlătura neîncrederea opiniei publice care s-ar putea teme de o inflație. De aceea am fixat în lege limita de 50% din totalul circulației monetare.

În vederea volumului afacerilor interne am prevăzut și tipărirea *talerilor* în bilete. Monedele divizionare, fiind destinate numai afacerilor interne ale economiei naționale, nu ar avea nevoie de nicio acoperire. Pentru a dobândi încrederea publicului ar fi fost suficientă dispoziția, că ele se pot

oricând preschimba în galbeni. Totuși în sistemul monetar pe care l-am construit, am ținut seama și de prejudecățile trecutului. Stocul metalic de 30% aur servește pentru acoperirea întregii emisiuni monetare, deci și pentru monedele divizionare. Raportul dintre galbeni și monedele divizionare va fi respectat, deși stocul de devize destinate plăților externe, deținute de banca națională, permit o elasticitate amplă. În realitate în anumite epoci ale anului, banca națională va ține seama de realitățile și necesitățile economiei naționale. Talerul mai are și o valoare intrinsecă; conținutul de argint. Monedele divizionare ar mai avea ca acoperire renta monetară amintită și în plus portofoliul de cambii. La toate acestea s-ar mai putea adăuga un fond monetar special de argint, cum fac și alte țări monometalice. Încrederea publicului în monedele divizionare are deci o serie de garanții. Orice teamă de inflație devine cu neputință. Prin acest sistem monetar unitar – al cărui mecanism e mai complicat și mai complet decât cel actual – cu *un singur* etalon, aurul, deci cu *un curs valutar*, se asigură circulația internă cu o putere de plată limitată la teritoriul țării. Volumul monetar intern (taleri etc.), oricând se poate transforma în monedă cu curs valutar, adică în galbeni. Sistemul monetar din noua lege monetară e construit în baza propunerii dlui Ernest Wagemann (*Gold-und Kreditreform*, Berlin, 1932), care preconizează disocierea stocului metalic de emisiunea financiară internă și menținerea aurului pentru plățile externe, cu scopul de a reduce la minimum oscilațiile puterii de cumpărare și de măsurare a valorilor în funcțiunea monedei. În soluționarea practică a propunerii dlui Wagemann am introdus modificări esențiale și cred că am găsit formula cea mai bună. Am prevăzut numai posibilitatea unei disocieri a emisiunii interne, păstrând acoperirea aur pentru întreaga emisiune, deși e de prisos. Se pot ridica, însă două obiecțiuni:

1. Propunerea se reduce în fond la crearea unei monede interne alături de una valutară destinată pieței internaționale. Dar monedele interne sunt aleatorii și nimeni nu va voi să-și asume răspunderea pentru riscul diferențelor de curs între moneda internă și moneda aur;

2. Dacă și moneda internă și cea valutară au ca acoperire același stoc metalic, de ce e necesară disocierea monedei interne de cea externă? De ce e nevoie de o monedă divizionară ca *talerul*, când același rol l-ar putea îndeplini moneda valutară aur? Dacă prin *taler* nu se urmărește o sporire deghizată a volumului monetar ce nevoie e să i se dea rolul de monedă internă în circulația monetară?

La cea dintâi obiecție am răspuns în bună parte, când am stabilit un sistem monetar unitar, cu un singur etalon, aurul, cu un curs valutar și dând întregii circulații monetare o acoperire metalică de 30%. Deși n-am disociat stocul metalic de emisiunea internă – cum propune Wagemann – totuși am atribuit un rol *talerului*, deoarece schimbul nostru cu străinătatea reprezintă numai 20% din totalul producției și deoarece într-o țară agrară circulația bunurilor, mecanismul monetar și de credit nu e îngăduit să fie stânjenit de instrumentul de schimb valutar. Dacă este adevărată axioma ca valoarea totală a produselor și puterea totală de cumpărare, de absorbire a lor sunt două mărimi echivalente care variază totdeauna simultan și în aceeași măsură, atunci sărăcia organismului monetar întemeiat pe un sistem internațional – care de altfel nu mai există – nu e permis să constituie o cauză primordială a tulburărilor economice. În legea monetară am prevăzut o acoperire metalică de aur și de argint, am sporit deci masa metalică, evitând bimetalismul, pentru a da o elasticitate emisiunilor monetare și pentru a face din instrumentul de schimb o funcție a economiei naționale, iar nu un scop al ei. Disocierea monedei interne de cea externă am prevăzut-o și în vederea operațiunilor cuprinse în art. 5 din lege, operațiuni explicate în aliniatul ce urmează. Pentru cei obișnuiți cu secretele sistemelor monetare, lămuririle de mai sus sunt suficiente.

*

* *

În lege am prevăzut (art. 5) o dispoziție cu totul nouă care e în funcție de aurul liber. Sub *aur liber* se înțelege aurul de care dispune banca de emisiune peste cota legală de 30%. În baza acestei rezerve de aur, am dat băncii de emisiune autorizația de a interveni pentru restabilirea

echilibrului dintre valoarea monedei și valoarea bunurilor. Dacă n-am avea zăcăminte de aur, nu m-aș fi încumetat să legiferez această dispoziție, deși plusul de aur poate fi realizat și din balanța comercială și balanța de plăți. Această posibilitate este exclusă în situația de azi a României, rămasă tot țară agricolă încărcată de datorii. Putem avea însă un stoc de aur liber, fie în tezaurul statului, fie în tezaurul băncii naționale, fie în amândouă, prin intensificarea minelor noastre de aur. Stocul de aur liber poate avea diferite destinații:

- a) o rezervă pentru acoperirea metalică a emisiunii fiduciare a băncii naționale;
- b) o rezervă a tezaurului statului, în special pentru caz de război;
- c) o rezervă a statului și a băncii naționale pentru remedierea decalajului dintre nivelul general al prețurilor și monedă, dintre valoarea volumului producției naționale și valoarea volumului monetar, decalaj care provoacă tulburări economice și sociale.

Practic intervenția în acest din urmă caz, se izbește de greutate mari, deși ea e recomandată de multă vreme de economiștii cei mai de seamă. În esență ea se reduce la sistemul monedelor dirijate, adică în loc să varieze prețurile mărfurilor față de aceeași greutate de aur considerată ca unitate monetară, prețurile mărfurilor să rămână stabile și să varieze în plus sau în minus greutatea de aur a monedei. Cum practic această operație e aproape imposibilă, deoarece ar avea repercusiuni asupra cursului valutar al unității monetare și ar da naștere la speculații, m-am gândit la altă posibilitate și ea destul de greu de înfăptuit.

Talerul, moneda intermediară între unitatea monetară și monedele divizionare mărunte, ar îndeplini eventual această funcție. O exemplificare va lămurii mai ușor operațiunea. Să presupunem că un vagon de grâu, ca să prezinte o rentabilitate pentru agricultură, s-ar vinde la export cu 200 de galbeni (50 000 lei actuali). Să mai presupunem că pe piața mondială prețul vagonului de grâu de 10 tone ar scădea la 100 de galbeni (25 000 lei actuali, preț care a și fost).

În acest caz banca națională ar interveni, fiind în întregime acoperită de stat în operațiunile sale, și ar compensa cursul devizelor străine obținute pe vagonul de grâu exportat cu un plus de 100 galbeni, care s-ar plăti însă în taleri, adică de fiecare vagon de grâu 1 000 de taleri. În acest fel pentru vagonul de grâu exportat producătorii ar încasa 200 de galbeni, deși pe piața mondială au obținut numai 100 de galbeni. Admițând că exportul de grâu anual ar fi de 50 000 de vagoane, banca națională ar plăti un plus de 50 milioane de taleri (1 250 000 000 lei actuali). Aceeași operație s-ar face cu principalele noastre produse. Angajamentele statului față de banca națională, în urma acestor operațiuni, s-ar urca la câteva miliarde lei actuali în anii când produsele principale ar avea prețuri slabe pe piața mondială. Prin această operațiune s-ar putea menține echilibrul dintre valoarea monedei și valoarea mărfurilor agricole, apărându-se rentabilitatea agriculturii și evitându-se crizele acute ca cea de astăzi cu alaiul lor de asanări agricole și moratorii. Întreaga operațiune e în funcție de aurul liber, care ar permite sporul de emisiuni fără a zdruncina sistemul monetar. Iată încă unul din motivele pentru care stăruim de 12 ani să se intensifice exploatarea minelor noastre de aur.

Deoarece nu dispunem de un stoc de aur liber, am prevăzut în lege că operațiunea rămâne la aprecierea băncii naționale, adică e facultativă. Împrumutul de stat dat agriculturii prin intermediul băncii naționale s-ar putea încasa în diferite forme. În anii buni, cu prețuri urcate, cu ajutorul taxelor de export care s-ar vărsa în devize aur direct băncii naționale sau printr-o rentă agricolă emisă de o instituție specială, cum ar fi Creditul ipotecar agricol. Am prevăzut această dispoziție în lege, ca să avem posibilitatea să evităm în viitor legile excepționale care zguduie până în temelii întreg edificiul nostru financiar. Agricultură fiind temelia economiei noastre naționale nu poate fi lăsată la voia întâmplării.

III

Am spus că legea monetară singură nu poate provoca o restaurare economică și că deodată cu ea trebuie luate o serie de măsuri. Le voi înșira pe cele principale.

1) Legea pentru abrogarea tuturor măsurilor excepționale. În aceeași lege se va acorda un memoriu general intern pe șase luni pentru datoriile private;

2) Legea pentru convertirea rentelor, titlurilor și scrisurilor de stat și înlocuirea lor în noua unitate monetară, cu o dobândă de 6%, adică cu 1% peste scontul băncii naționale, care nu va putea fi mai mare de 5%;

3) Legea pentru reglementarea emiterii scrisurilor de către societățile particulare sau regiile autonome, județe și comune, etc.; lege în care se vor fixa normele de emisiune și obligația de a înlocui scrisurile vechi în lei cu altele emise în noua unitate monetară, într-un termen determinat. Fiecare instituție nu va putea emite decât un singur tip de scrisuri, amortizarea și cupoanele cărora vor fi acoperite de garanții reale. Reglementarea pieții scrisurilor e o condiție esențială pentru înlăturarea anarhiei de astăzi;

4) Legea pentru reglementarea comerțului de bancă care va cuprinde: a) minimumul de capital în raport cu numărul locuitorilor unde funcționează; b) fixarea unei proporții între capitalul social și depuneri; c) dispoziții precise pentru protecția depunerilor și fixarea maximumului de dobândă; d) limitarea operațiunilor și reglementarea conturilor curente, în special cele cu străinătatea; e) lichiditatea fondurilor de rezervă; f) asigurarea lichidității prin obligarea băncilor de a păstra o parte a depunerilor pe termen scurt ca rezerve la banca de emisiune;

5) Legea privitoare la cambii trebuie completată în sensul că polițele să fie investite cu formula executorie;

6) Legea contribuțiilor directe se va revizui în întregime. Principiile de care va ține seama noua lege vor fi următoarele: a) Impozitele pe venit se vor menține numai când constatarea lor e posibilă. Impozitul agricol de exemplu, cu numeroasele gospodării țărănești, se va face pe hectar după categoriile de proprietate (art. 4 alin. 1 și art. 11 din actuala lege), fiindcă veniturile sunt cu neputință de constatat. Agricultură și în special gospodăriile țărănești vor fi ocrotite de noua lege a contribuțiilor. La gospodăriile țărănești impozitul pe clădiri (cu excepția celor închiriate), va fi cuprins în cel agricol, care se va percepe în taleri;

b) La toate impozitele se vor scădea cotele și se va prevedea că acestea nu se aplică decât veniturilor reale;

c) Desființarea curbei pe salarii și întocmirea unei legi noi pentru armonizarea salariilor, după ce birocratismul de azi se va reduce la necesitățile reale ale funcționării organizației de stat;

d) Revizuirea impozitului progresiv și pe venitul global;

e) Revizuirea și simplificarea modalităților pentru constatarea veniturilor;

Întreaga lege a contribuțiilor directe va primi o nouă redactare.

7) Se vor revizui și impozitele indirecte și anume:

a) Legea tarifelor vamale se va aduce în concordanță cu noua politică economică care are în vedere ridicarea satelor și industrializarea României. Această reformă e una dintre cele mai importante;

b) Spirtoasele trebuie organizate în așa fel ca să aducă statului veniturile vechi;

c) Cifra de afaceri revizuită în sensul propunerilor Uniunii Camerelor de Comerț și Industrie;

d) Timbru sporit, întrucât e mai ușor suportat de contribuabili.

8) Deodată cu reforma monetară trebuie luate toate măsurile pentru a înlesni investițiile de capitaluri străine. O infuzie de capitaluri străine în economia particulară ar contribui simțitor la refacerea economică a țării și la echilibrarea balanței plăților în primii ani. Infuzia de capitaluri, cu toată criza, e posibilă și e de o importanță deosebită. În acest scop restricțiile privitoare la devize trebuie desființate;

9) Deoarece prin reforma monetară se amputează numai capitalul mobilier, e necesar ca și capitalul imobiliar să suporte un sacrificiu, contribuind cu un impozit unic asupra tuturor bunurilor imobiliare, impozit care să reprezinte 5% din valoarea lor actuală. Acest impozit cerut de spiritul de echitate și de principiul solidarității riscurilor, ar fi stabilit pe categoriile de proprietate imobiliară de către comisiile de impunere și s-ar repartiza pe 5 ani. Ar reveni deci 1% pe an. Venitul realizat din acest impozit s-ar întrebuința exclusiv pentru plata datoriilor statului pe trecut;

10) S-ar revizui întreaga politică a tarifelor de transport, care în ultimii ani a fost antieconomică. Lista tuturor măsurilor care trebuie luate deodată cu reforma, ca ea să-și aibă efectele dorite, nu e completă, dar mă opresc aici, fiindcă cele înșirate sunt suficiente pentru a arăta seriozitatea și importanța reformei propuse³⁸.

IV

Opinia publică de la noi e împărțită în două tabere: unii cer respectarea angajamentelor, admițând numai o revizuire a dobânzilor, iar ceilalți vreau reducerea creanțelor, a tuturor creanțelor. Acești din urmă reprezintă majoritatea. Din problema datoriilor rurale și urbane cu caracter economic și social s-a făurit și o problemă politică. Când dl C. Argetoianu a atacat problema asanării datoriilor agricole, cu o ușurință inconștientă și cu o ignoranță rușinoasă, sub guvernul N. Iorga din 1931/1932, voia să clădească un pedestal de popularitate politică nu numai pentru d-sa ci și pentru Majestatea Sa Regele Carol al II-lea, în numele căruia și cu fotografia căruia, imprimată pe manifeste³⁹, făcea propagandă pentru „conversiune”, cum s-a numit cu un cuvânt impropriu. Partidele politice se găseau în cea mai mare și mai ridicolă încurcătură. Trebuiau să vâneze după popularitate și să soluționeze o problemă economică nouă și așa de grea.

Au început compromisurile și târguiețile. O singură grupare, cea a dlui Gr. Filipescu, aleasă din generozitatea guvernului N. Iorga ca, colaboratoare în parlament, a avut de la început o atitudine potrivnică amestecului statului între creditori și debitori. Gruparea dlui Gr. Filipescu a rămas consecventă, spre onoarea ei, până a ajuns să creeze un front cetățenesc împotriva „bolșevismului economic”. Liberalii au declarat că sunt și pentru și contra „conversiunii”. După ce au votat legea, au atacat-o, prin Creditul Rural, în Casație. Nu a existat problemă care să provoace o mai mare confuzie în capetele cele mai limpezi. Organul palatin *Cuvântul* lua o atitudine de stângă, trădând o dezorientare în problemele economice, și încurcând și mai mult mințile, deoarece se presupunea că după spatele celor ce vorbeau în coloanele ziarului se găsea dorința de a se manifesta a unor tendințe inovatoare mai înalte. În urma acestor îndemnuri, lipsite de seriozitate și mai ales de știință, s-a rupt de Partidul Național-Țărănesc dl Gr. Iunian care a descălecat la Câmpulung și a întemeiat un nou partid „radical țărănesc”, deși s-ar fi putut uni cu dl Octavian Goga, care, cu o jumătate de an mai înainte, înființase Partidul „Național Agrar”, aproape cu același program ca al dlui Iunian. Înființarea de partide probabil va continua, fiindcă și pe Caesar anarhia din Roma l-a făcut mare. La noi fiecare șefuleț de grupare politică aspiră la rolul

³⁸ Guvernele național-țărăniste din 1932-1933, au realizat o parte dintre aceste măsuri, fără a face și reforma monetară. Din această cauză ele nu vor avea rezultatele dorite.

³⁹ Dl N. Iorga în *Neamul Românesc* din 23 noiembrie 1932, vorbind de „Hotărârea Casației” în ce privește legea dlui C. Argetoianu scrie: „Ca președinte al unui consiliu alcătuit cu un anume scop: pentru ca, fiecare având atribuții limitate, voința regelui să se poată manifesta în fiecare moment, n-aveam să mă amestec și n-am fost niciodată rugat să o fac. Mi-am purtat crucea și în această privință”. Cu alte cuvinte legea asanării datoriilor agricole exprimă voința regelui și primul ministru N. Iorga a considerat-o, în tăcere, ca o cruce pusă pe umerii săi. Cine vrea să se convingă de rătăcirile dlui C. Argetoianu să citească broșura *În apărarea conversiunii*, apărută în 1932, în care stăruie pentru generalizarea conversiunii.

cuceritorului Galliei și a întemeietorului Imperiului Roman. Parcă un duh necurat, mefistofelic, aprinde ambiții faustiene aspirând la zboruri de vultur și în cele mai zburdite suflete de vrăbii.

Mai grav e că problema datoriilor agricole a răscolit țara și că a provocat un antagonism primejdios între debitori și creditori. Nimeni nu vrea să plătească, și un vânt de anarhie suflă pe întinsul țării, vânt care aprinde din când în când flăcările rebeliunii. Asanarea datoriilor agricole a intrat în faza în care era exproprierea; aruncată în dezbaterile publice și legiferată, ea nu se mai poate retrage. Trebuie soluționată definitiv și cât mai repede pentru a stârpi agitațiile și pentru a restabili liniștea și încrederea, fără de care nu poate prospera o viață economică. Pentru a putea găsi soluțiile cele mai nimerite, trebuie știut: Ce reprezintă datoriile agricole și ce suprafață socială au?

Datele statistice nu se cunosc nici astăzi. După niște date întocmite de Direcția statisticii judiciare, în octombrie 1932 (*Argus*, 7 octombrie 1932), proprietățile agricole sub 10 hectare au o datorie de circa 32 miliarde lei, ceea ce înseamnă că 70% din micii agricultori țărani sunt debitori.

Aceste date aproximative sunt suficiente pentru a ne da seama de gravitatea problemei datoriilor agricole care apasă $\frac{3}{4}$ din țărănime. La cele 32 miliarde lei, datoriile proprietăților agricole sub 10 hectare, trebuie să adăugăm datoriile proprietăților agricole peste 10 hectare, care reprezintă desigur cel puțin atât cât proprietățile mici. Dar pe lângă datoriile rurale mai sunt și cele urbane. După o statistică (*Argus*, 5 octombrie 1932) numai datoriile ipotecare urbane reprezintă 32 miliarde lei. Toate aceste datorii la care se mai adaugă cele comerciale și industriale, așteaptă să fie reglate⁴⁰. Dacă datoriile s-ar rezolva fie printr-un moratoriu, fie printr-o asanare parțială sau generală, eșalonându-se achitarea lor pe o serie de ani, ar însemna că, și într-un caz și în celălalt, economia națională nu ar putea reveni la normal, fiind tulburată de aceste lichidări amânate prin intervenția statului. Ar fi o prelungire voită a stării de criză de astăzi. Capitalurile împrumutate fiind imobilizate, nu ar contribui la producția și circulația bunurilor. Aceste capitaluri prin asanare ar fi și amputate, în unele cazuri până la 50%. Dacă s-ar aplica metoda reacționară a lichidărilor forțate, în situația de azi când valorile imobiliare sunt scăzute cu peste 60%, ar însemna să se amputeze capitalurile deținute de debitori cu circa 80% din valoarea lor reală, presupunând că s-ar găsi cumpărători pentru transferul de averi a majorității locuitorilor țării. Ceea ce e o imposibilitate. Lichidările forțate n-ar tulbura numai întreaga economie națională, ci ar răscoli instinctele revoltei sociale și cu drept cuvânt.

De aceea datoriile economiei private din România nu se pot soluționa decât prin reforma monetară propusă de mine, care ar avea avantajul că ar lichida datoriile într-un termen relativ scurt și că amputările de capitaluri ar fi cele mai echitabile. Orice întârziere agravează situația și periclitează și efectele reformei monetare.

V

Reforma monetară ar avea și alte urmări binefăcătoare, dintre care voi aminti numai câteva fără să intru în amănunte.

1) Datoria publică a statului s-ar reduce la un sfert. Deodată cu conversia rentelor s-ar putea face unele compensații;

2) Impozitele, repartizate printr-o nouă lege, s-ar armoniza cu noul buget întocmit în noua unitate monetară și ar fi circa de 120 milioane galbeni;

⁴⁰ Ministrul Justiției, în senat, cu ocazia votării legii privitoare la suspendarea executărilor silite, a prezentat următoarele date oficiale: „Datoriile agricole se cifrează la 37 376 797 000 lei pentru debitorii agricoli sub 10 ha și 14 970 798 636 lei peste 10 ha. În total sunt 52 954 593 446 lei”. Ca întindere sunt grevate 5 675 620 ha (58,86%) din cele 9 641 537 ha cât dețin proprietarii sub 10 ha. Datoriile ipotecare urbane sunt de 33 miliarde lei la 1 ianuarie 1932. *Dreptatea*, 11 decembrie 1932.

3) Prin simplificarea administrației statului, s-ar reduce corpul funcționarilor, s-ar desființa curba pe salarii și cele actuale s-ar spori cu 25%, ceea ce ar constitui și o frână pentru urcarea prețurilor pe piață;

4) Institutele bancare, care au slăbit economia națională prin perceperea dobânzilor urcate, ar suferi o amputare împreună cu deponenții, așa că ar putea începe o viață nouă. E preferabilă această amputare, decât o lichidare și desființare a institutelor bancare;

5) Celelalte întreprinderi capitaliste ar suferi o amputare în capitalul lor social și în creanțe, care ar fi însă compensat prin conturile debitoare și prin vânzarea mărfurilor disponibile cu beneficii și prin noua circulație a produselor;

6) În urma reformei monetare, nivelul prețurilor va crește, dar nu în aceeași proporție la toate mărfurile. Mărfurile destinate exportului împreună cu derivatele lor se vor ridica la prețurile mondiale, care vor fi transmise, ca și în trecut, în interiorul țării cu reduceri însemnate. La unele alimente de primă necesitate va fi totuși nevoie de o reglementare, care nu se va face în contul remunerației agriculturii, ci a fabricației;

7) Asupra agriculturii, comerțului și industriei, în ceea ce privește rentabilitatea, reforma monetară va avea o influență salvatoare. Vor scăpa de datoriile contractate în vremea regimului cu dobânzi anormale și a prețurilor urcate, vor fi ușurate de impozitele excesive și se vor bucura de noile condiții de credit cu dobânzi scăzute. Ramurile principale de activitate economică vor avea deci posibilitatea să ia un avânt. Întreg organismul economic de astăzi va respira prin degrevările din trecut și prin infuziunea mijloacelor de plată.

VI

Iată analizată pe scurt sub diferite aspecte reforma monetară pe care o propun. Realizarea ei, firește nu este așa de ușoară cum își închipuie cei ce cred că punând pisicii clopot mai poate prinde șoareci. Reforma monetară care urmărește redresarea economiei naționale e una dintre reformele cele mai grele, cele mai delicate și cele mai complicate, care, dacă nu se iau toate măsurile și dacă nu este făcută de oameni competenți, cu cunoștințe vaste în toate domeniile, în loc să limpezească, agravează și mai mult situația⁴¹.

⁴¹ Acest studiu în părțile lui esențiale a fost predat celor chemați să-l înfăptuiască încă în iulie 1932, înainte ca dl Gr. Iunian să devină eroul restabilizării.

POLITICA AURULUI

Ziarele aduc știrea că Ministerul de Industrie și Comerț, în înțelegere cu banca națională, a decis să intensifice extracția aurului din minele noastre. Am avut o deosebită satisfacție citind această veste și voi avea o reală bucurie când intențiile autorităților care au vizitat regiunile noastre aurifere vor deveni fapte. Îmi dau seama că ideile sunt precursorile realizărilor și că de la o intenție până la înfăptuirea ei, adeseori se cere un drum lung. De astădată se pare însă că hotărârile anunțate vor trece repede la executare, fără ucigătoarele și plicticoasele formalități care stânjesc inițiativa și munca practică. Înainte cu 12 ani, în 1920, într-un Consiliu de Miniștri, ținut sub președinția regelui Ferdinand, am atras atenția pentru întâia oară și cel dintâi asupra importanței industriei miniere a aurului. Propunerile mele de atunci, publicate mai târziu în lucrarea *Producția* din 1924, au trecut aproape nebagate în seamă, deși trăiam în epoca de înflorire a inflației monetare și a acoperirii emisiunilor cu bonuri de tezaur. Nu m-am mirat, fiindcă am avut prilej să constat ce puține lucruri știu și ce haos e în capul celor mai mulți oameni chemați la conducerea destinelor țării.

În recenta mea lucrare, *Politica economică a României, 1930*, apărută în 1931, am așezat la temelie refacerii noastre economice intensificarea producției minelor noastre de aur. De atunci încoace s-a început o discuție mai vie în jurul aurului nostru, fie în conferințe, fie în articole de ziare, până când sub guvernul dlui Iuliu Maniu s-a hotărât să se treacă la fapte. Satisfacția pe care o am, că, după 12 ani pierduți, se ajunge la soluția preconizată de mine, cred că e îndreptățită. Și sunt convins că nu peste multă vreme evenimentele vor împinge pe factorii hotărâtori spre îmbrățișarea întregului complex de soluții formulate în lucrarea mea și întregite sau modificate prin aceste studii suplimentare. Că nu s-a pomenit de propunerile și stăruințele mele, n-are nicio importanță. Am risipit atâta suflet în viață, cu generozitatea omului care face binele și-l aruncă în mare, încât florile grațitudinii sau măcar ale recunoașterii n-au fost nici dorite, nici acceptate din partea mea. Mă simt încă destul de bogat sufletește ca să am ce risipi, fără păreri de rău. Prind ocazia și-mi îngădui a atrage atenția celor ce trec la înfăptuiri, să nu înceapă fără să stabilească din capul locului un program, care urmează să fie executat succesiv. Să nu meargă la întâmplare și pe dibuite. La început nu trebuie bruscată situația, care nu e aceeași în Munții Apuseni ca în Baia Mare.

E suficient dacă deocamdată se iau măsuri ca topitoriile să funcționeze în plin și oficiile de schimb să plătească regulat orice cantitate de aur li se prezintă. Pe urmă Ministerul de Finanțe să intervină ca explozivii să se ieftinească, fiindcă n-am înființat, în 1920, fabrica din Făgăraș, ca să plătim produsul intern mai scump decât dacă l-am importa. Sistemul paraziților care vreau să trăiască o viață luxoasă pe spinarea economiei naționale, trebuie curmat cu cruzime, orice persoane simandicoase s-ar fi aciuiat pe spinarea întreprinderii din Făgăraș. Ministerul de Finanțe să încerce reînființarea pulberăriei de la Bistra, dacă societatea de explozivi nu vrea să se încadreze în politica economică a țării, deși această datorie de a o sili ar avea-o comisarul guvernului pe lângă numita societate. La noi însă din însărcinările cele mai importante se fac glume și sinecuri. Mai târziu, fie statul împreună cu banca națională, fie societățile în regie comercială sau societățile anonime ca, concesionare, ce s-ar constitui după regiuni, să instaleze uzine electrice, ca locuitorii minieri să aibă la îndemână mijloace moderne pentru extragerea minereului de aur, iar minele să fie legate cu uzinele de prelucrare a minereului prin căi ferate înguste. Aceasta presupune o specializare. Șteampurile primitive trebuie să dispară și locuitorii din regiunile aurifere să se mărginească la extragerea minereului, pe care îl vor vinde uzinelor după calitate.

Regiunile aurifere urmează să fie supuse unui studiu amănunțit și unor prospecțiuni sistematice, paralel cu intensificarea succesivă a extracției minereului de aur. Am indicat în treacăt câteva puncte noi de vedere pe lângă cele cuprinse în lucrarea mea recentă. Știu că atât banca națională cât și Ministerul de Industrie și Comerț, se preocupă stăruitor de problema aurului și că

sunt în posesia multor memorii și studii care urmăresc inaugurarea unei politici a aurului în România. E și vremea să se realizeze, mai ales că o putem face cu puterile și capitalurile noastre proprii. Politica aurului caracterizează întreaga politică economică din trecut a României, care se rezumă într-un singur cuvânt: inconștiență⁴².

*
* *

Politica mondială a aurului a fost amănunțit dezbătută în ultima vreme. Voi examina, în treacăt, problema insuficienței aurului și a repartizării lui asupra cărora am stăruit în lucrarea mea *Politica economică a României, 1930*. Am arătat acolo că unii economiști, în baza unor calcule, arătau că în 1934 producția de aur nu va mai fi suficientă și că, din această cauză, se va diminua circulația monetară întemeiată pe etalonul aur, provocând o și mai accentuată scădere a prețurilor. Profeția nu s-a împlinit întocmai. Producția de aur a crescut peste prevederile cele mai optimiste, au sporit chiar și circulațiile monetare, cu toate acestea prețurile au scăzut mereu. Producția aurului în 1929, 1930 și 1931 e următoarea:

Producția mondială de aur	Tone	Milioane dolari
1929	609	403
1930	640	423
1931	680	450

În cursul anului 1932, producția aurului a fost în continuă creștere. Se vorbește chiar de un record. În 1930 producția de aur a crescut cu 4,9%, iar în 1931, cu 6,3%. Experții Societății Națiunilor prevedeau o producție de aur pe 1930 de 404 milioane dolari și pe 1931 de 402 milioane de dolari, iar maximum cererii de 3% pe an pentru o acoperire de 40% a circulației fiduciare. Producția de aur a sporit, deoarece s-au redus cheltuielile de exploatare și s-au

perfectonat procedeele tehnice de extracție. Pe lângă aurul extras din mine, s-au pus în circulație mari cantități din aurul teaurizat de Indii. De o insuficiență a aurului nu se poate deci încă vorbi. Iar tainele viitorului cine le cunoaște? Poate vor reuși experiențele de a obține aur pe cale chimică.

În ceea ce privește repartizarea aurului pentru scopuri monetare, e lămuritor următorul tablou al depozitelor de care dispun diferite bănci de emisiune, la sfârșitul anului 1932, în milioane de dolari:

Statele Unite ale Americii	4320000000
Franța	3265322000
Anglia	685353000
Elveția	492551000
Spania	433043000
Olanda	415057000
Belgia	361528000
Italia	306314000
Germania	214032000
România	56668000
Polonia	56372000
Cehoslovacia	50339000
Iugoslavia	31121000
Austria	21033000
Ungaria	16888000

După experiențele monetare din ultimii ani, toate statele caută să-și sporească rezervele de aur. Cu toate aceste rezerve ale băncilor de emisiune, etalonul aur trece printr-o criză, care are repercusiuni asupra relațiilor comerciale internaționale și asupra cursului valutar al monedelor, ca instrumente de schimb. Relațiile de schimb dintre popoare și normalizarea vieții economice internaționale nu sunt posibile fără restabilirea etalonului aur. Conferința economică mondială are în programul său, cu drept cuvânt, și valuta aur.

Un tablou pe care-l găsesc în ziarul *Argus* redă fazele diferitelor crize valutare din ultimii ani.

Dacă România ar fi avut o politică a aurului de la 1920, situația ei economică ar fi fost alta. Intensificarea minelor de aur i-ar fi îngăduit să se întoarcă la etalonul aur încă în 1925, deodată cu Anglia, fără să viseze la paritatea leului antebelică, și anii de prosperitate până la 1928 i-ar fi ușurat consolidarea monedei și acumularea unei rezerve metalice, care ar fi pus-o la adăpost de criza valutară al cărei calvar îl urcă acum.

⁴² Acest fragment a apărut în *Patria* din 15 decembrie 1932.

Lipsa de prevedere și lipsa de concepții în îndrumarea politicii economice au contribuit și ele la dezastrul în fața căruia ne găsim.

STATE	1928	1929	1930	1931	SEPT. 1932
Anglia	100	99,8	99,9	69,7	71,5
Germania	100	100	99,7	99,5	99,6
Statele Unite ale Americii	100,1	99,5	99,8	100	99,8
Canada	99,9	99,3	99,9	81,7	87,2
India	100,2	99,8	99,6	70,5	72,5
Suedia	100	100	100,2	70,4	66,8
Norvegia	99,6	99,6	99,9	69,1	65,6
Austria	99,7	100	84,6	84,6	88,0
Ungaria	99,7	99,8	100	8,5	-
Grecia	99,7	99,8	99,9	95,4	49,6
Iugoslavia	-	-	99,17	100,1	87,9
România	-	99,6	99,3	100,4	100,4
Polonia	99,4	100,4	100,1	100,1	100,2
Australia	99,4	98,4	92,0	56,3	57,5
Argentina	99,0	96,5	73,7	60,0	51,3
Brazilia	99,6	92,0	76,3	51,2	62,7
Bolivia	98,2	97,9	97,3	71,1	71,5
Chile	99,4	99,0	99,2	97,8	49,9
Columbia	99,7	99,1	99,0	99,6	97,9
Ecuador	100	98,2	99,8	83,3	65,5
Mexic	93,6	92,3	77,6	83,7	54,0
Peru	82,2	77,8	72,7	99,6	71,5
Uruguay	98,6	90,6	61,1	42,6	40,1

*

* *

Târziu, la 1 aprilie 1933, găsesc în *Argus* câteva știri pe care le reproduc în întregime. Prevederile mele și politica aurului preconizată de mine se realizează. Ce păcat că oficialitatea s-a trezit așa de târziu.

Iată ce scrie *Argus*:

După cum am mai anunțat guvernul este preocupat și de problema intensificării producției de aur. În acest scop dl Lugoșianu, Ministrul Industriei și Comerțului, și dl C. Anghelescu, guvernatorul băncii naționale, au făcut câteva anchete în regiunile aurifere pentru a studia la fața locului măsurile ce trebuiesc luate în acest scop. Rezultatul acestor anchete a fost întocmirea unui proiect de lege pentru autorizarea regiei publice comerciale a întreprinderilor miniere și metalurgice ale statului din Ardeal de a contracta un împrumut, la Banca Națională a României, în sumă de 114 000 000 lei. Iată textul acestui proiect de lege care se află acum în studiul Comisiei de Mine și Industrie a camerei:

ART. 1. – Pentru facerea instalațiilor și lucrărilor necesare sporirii producției de aur a minelor și uzinelor statului, date în administrarea regiei publice comerciale a întreprinderilor miniere și metalurgice ale statului din Ardeal, „R. I. M. M. A.”, se autorizează, această regie să contracteze la Banca Națională a României un împrumut de 114 000 000 lei în condițiile prevăzute de statutele Băncii Naționale a României. Restituirea acestui împrumut se va face de „R. I. M. M. A.”, în conformitate cu convenția ce se va încheia cu Banca Națională a României.

ART. 2. – Se autorizează „R. I. M. M. A.” să cedeze Băncii Naționale a României întreaga sa producție de aur pentru asigurarea împrumutului ce va contracta conform art. 1 din prezenta lege. În expunerea de motive a acestui proiect de lege se arată și investițiile ce urmează să se facă din acest credit.

Astfel:

Pentru mărirea producției de aur de la cca 700 kg cât este în prezent, la 2 100 kg cât vom realiza când vom instala toate investițiile propuse, avem nevoie de următoarele instalații de preparare mecanică și instalații anexe la

exploatări, precum și de următoarele instalații, care vor permite prelucrarea fie a concentratelor în topitoare, fie a aurului brut în stația de afinare de la Baia Mare.

Mărirea și modernizarea instalației de afinarea aurului aflată în curs de execuție.

Capacitatea de prelucrare a noii instalații de afinare va fi de cca 6 000 kg aur fin și 24 000 kg argint fin anual:

- a) Pentru mașinile comandate la Siemens Halske din Germania încă la 16 iulie 1932, 1 303 168 lei;
- b) Pentru mașinile comandate la firma Phansauser din Germania la aceeași dată, 223 516 lei;
- c) Pentru mașinile comandate la firma Energia din Cluj la aceeași dată, 602 926 lei;
- d) Pentru lucrări de zidărie și montaj ce facem noi în regie proprie, 500 000 lei;
- e) Un trezor special pentru depozitul de aur, din beton armat, făcut în regie, 800 000 lei;
- f) Amenajarea laboratorului central, 1 000 000 lei.

4 429 610 lei.

Neprevăzute 580 390 lei

Total 5 000 000 lei.

Din care cca 1 700 000 lei plăți în străinătate și 3 300 000 lei plăți în țară.

Mărirea capacității topitoarelor noastre la firiză și zalatină

La topitoarele noastre din Firiza sau Zlatna sau în altă localitate care ar fi mai rentabilă, se va mări capacitatea de prelucrare totală la 40 000 tone, pentru a putea prelucra toate minereurile de aur, argint, plumb și cupru ce se vor produce în țară, în următorii 5 ani după prevederile noastre.

Depozite și antepăjire:

Magazii, ce se vor face cu personalul nostru și cu materiale ce se vor procura în țară, 2 000 000 lei.

Instalația mecanică de cântărire și luat probă, necesară recepției minereurilor: mașini ce se vor procura din străinătate, montaj, fundații ce se vor face cu personalul nostru și materiale procurate din țară. Total 1 600 000 lei. Reparația a 32 cuptoare Maletta 1 000 000 lei. Un cuptor de prăjire pentru Zlatna 1 650 000 lei; 2 filtre electrice pentru curățirea gazelor de SO₂, unul de 1 500 m³/min. și altul de 600 m³/min. 4 000 000 lei.

- b) O instalație de ieșire a zincului și cuprului din piritele aurifere, 2 000 000 lei;
- c) Cuptoare de aglomerare cu flacăra, probabil 2 bucăți, 1 800 000 lei;
- d) Cuptoare de topit, 6 000 000 lei;
- e) Filtrul electric pentru cuptorul de topit 3 000 000 lei;
- f) Dezargintarea și rafinarea plumbului, 4 000 000 lei;
- g) Prelucrarea metalelor în cupru metalic prin convertizare 3 500 000 lei;
- h) Laboratoare, 1 000 000 lei;
- i) Ateliere 1 000 000 lei

36 550 000 lei

Completarea fabricii de sulfat de cupru la 300 vagoane capacitate la uzinele Zlatna și completarea secțiunilor anexe topitoarelor 5 000 000 lei.

41 550 000 lei

Neprevăzute 2 450 000 lei

Total 44 000 000 lei

Din care cca 15 000 000 lei plăți în străinătate și 29 000 000 lei plăți în țară.

Mărirea capacității flotației de la Dealul Crucii

Această capacitate se va mări la cca 72 000 tone anual, pentru a prelucra minereuri exploatare din Dealul Crucii și Valea Roșie (instalație centrală pentru ambele mine):

- a) Instalație de zdrobire preliminară: 1 concasor, 3 valțuri cu motoarele și clădirea și stația de distribuție necesară, 2 750 000 lei;
- b) Completarea flotației propriu-zisă cu o nouă moară cu bile și apareiajul necesar, 2 450 000 lei;
- c) Completarea atelierului mecanic, 500 000 lei;

- d) Amenajarea minei Dealul Crucii pentru cca 50 000 tone anual, cu mașina, de extracție, compresor pentru noi deschideri, un nou grup de motopompe, transformator de forță, 3 280 000 lei;
- e) Construcția liniei ferate Valea Roșie – Dealul Crucii 1 000 000 lei;
- f) Amenajarea minei Valea Roșie pentru cca 24 000 tone (compresoare, etc.), 1 000 000 lei;
- 10 980 000 lei
- Neprevăzute 1 020 000 lei
- Total 12 000 000 lei**
- Din care cca 4 000 000 lei plăți în străinătate și 8 000.000 lei plăți în țară.

Dedublarea instalației de la Baia Sprie

Pentru minereul aur exploatat la Baia Sprie și Cavnic se prevede dublarea instalației de la Baia Sprie la 72 000 tone, după cum urmează:

- a) Completarea instalației de flotație la 240 tone pe 24 ore, 6 800 000 lei;
- b) Instalații și amenajarea minei Baia Sprie, turn de extracție, mașina de extracție motopompe de rezervă, perforatoare, cabluri 3 700 000 lei;
- c) Un funicular de 11 km pentru legarea Cavnicului cu flotația Baia Sprie, cu cablul și restul materialului de la Hunedoara, montat în regie 4 000 000 lei;
- d) O instalație de concasare la gura galeriei Ferdinand din Cavnic inclusiv conducta electrică, 600 000 lei;
- e) Amenajarea minei, repararea galeriei Ferdinand, pompă nouă pentru adâncirea minei și un motor diesel de cca 100 HP, rezervă la centralele hidroelectrice, 3 000 000 lei;
- 20 100 000 lei
- Neprevăzute, 2 900 000 lei
- Total 23 000 000 lei**
- Din care cca 5 500 000 lei plăți în străinătate și 17 500 000 lei plăți în țară.

Construcția instalației de flotație de la Săcărâmb

La Săcărâmb se va construi, o instalație de flotație cu o capacitate de 200 tone în 24 ore.

- a) Clădirea și fundațiile 3 000 000 lei;
- b) Mașinile transportate la Săcărâmb 9 000 000 lei;
- c) O uzină termică din 2 motoare diesel de câte 350 HP., 5 000 000 lei;
- d) Un funicular de 6 km de la galeria Maria Nouă la flotație, cu material demontat de la Hunedoara 2 500 000 lei;
- e) Atelier mecanic 800 000 lei
- 20 300 000 lei
- Neprevăzute 2 700 000 lei
- Total 23 000 000 lei**
- Din care cca 10 000 000 lei plăți în străinătate și 13 000 000 lei plăți în țară.

Terminarea instalației de flotație Băiuț

Pentru terminarea acestei instalații sunt necesare următoarele investiții:

- Ratele II și III din costul mașinilor 3 390 000 lei;
- Plata gazogenului, inclusiv fundațiile 420 000 lei;
- Plata turbinei, inclusiv fundațiile 450 000 lei;
- Plata stației de distribuție, inclusiv local și fundație 500 000 lei;
- Cheltuieli de montarea funicularului 2 000 000 lei;
- 6 760 000 lei
- Neprevăzute 240 000 lei
- Total 7 000 000 lei**
- Din care cca 4 000 000 lei plăți în străinătate și 3 000 000 lei plăți în țară.

Amenajarea minei Roșia-Montană

Pentru deschideri și constituirea rezervelor 3 000 000 lei;

Modernizarea instalației de prepararea minereurilor de la Roșia Montană 3 000 000 lei

Total 6 000 000 lei

Toate aceste lucrări se vor face în țară.

Rezultatele tehnice ce s-ar obține în urma realizării investițiilor

Vom examina fiecare exploatare în parte și vom cita aportul de producție ce-l vom aduce în urma investițiilor proiectate:

a) Amenajarea minei, de aur de la Valea Roșie va mări producția de la 30-100 kg aur anual cât era în 1919-1930 și 170 kg cât s-a obținut în 1931 la cca 300 kg aur fin;

b) Dublarea instalației de flotație de la Dealul Crucii va produce 600-700 kg aur fin anual, față de 80-120 kg cât se producea până în 1930;

c) Amenajarea unei instalații de flotație și unui funicular la mina Băiuț-Văratec va permite mărirea producției de aur de la cca 30 kg anual cât a fost de la 1919 și până acum, la 240 kg aur;

d) Amenajarea unei instalații de flotație și unui funicular la mina Săcărâmb va permite mărirea producției de aur a acestei mine de la circa 15-40 kg anual cât a fost de la 1919 până la 1930 și de la circa 70 kg anual cât a fost pe 1932, la 600 kg anual. Concomitent cu această mărire de producție se anulează deficitul de 2-6 000 000 lei anual ce am avut până acum transformându-se într-un beneficiu de minimum 15 000 000 lei după scăderea cotelor de amortizare;

e) Amenajarea minei Cavnic cu un funicular de 11 km și o instalație de flotație, așezată la Baia Sprie, va permite mărirea producției de aur de la circa 10-15 kg anual la circa 200 kg aur deosebit de mărirea foarte mare a producției de plumb, de care avem absolută nevoie la prelucrarea minereului de aur la topitorul Firiza de Jos. În modul acesta, producția de aur a minelor noastre se va ridica la circa 2 000 kg aur fin anual, față de 380 kg cât era în 1930 și circa 600 kg cât avem acum, deci un plus de 1 400 kg aur anual. Prin amenajarea minelor, producția de 2 000 kg aur se va prezenta cu un coeficient de 20%, sub formă de amalgam aur și argint, care trebuie separat și purificat prin electroliză la instalația noastră de rafinare din Baia Mare și cu 80% sub formă de concentrate, conținând pe lângă aur, importante cantități de argint, cupru, plumb, zinc și sulf, ce trebuie să fie prelucrate pentru obținerea aurului și argintului, plumbului și cuprului la topitoarele noastre din Firiza de Jos și Zlatna.

Considerăm că este absolut necesar ca toate minereurile atât aurifere, cât și de alte metale să fie prelucrate în România, ceea ce implică ca uzinele de mai sus să fie completate cât mai modern posibil, pentru a fi capabile să prelucreze toate minereurile aurifere și de celelalte metale diferite de fier, produse în minele din țară. Astfel capacitatea actuală de prelucrare a topitorului Firiza de la 20 000 tone cât este astăzi se va ridica la 40 000 tone anual, producția de aur fin a țării va întrece probabil cifra de 6 000 kg anual față de circa 3 200 de kg cât a fost în 1931.

Ceea ce am prevăzut în lucrarea mea *Politica economică a României, 1930*. Pe lângă aceste măsuri de intensificare a producției noastre de aur, banca națională trebuie să-și revizuiască politica de achiziționare a aurului în sensul propus de mine. Sper că o va face împinsă de la spate de împrejurări sau poate chiar de spiritul de prevedere încadrat în orizonturile largi ale economiei naționale.

STAT ȚĂRĂNESC

Problema se poate pune și se poate analiza sub aspectul ei social, economic și politic. Dar înainte de a trece la lămurirea problemei, e firesc să ne întrebăm: Cum a ajuns să se pună această problemă la noi și de ce sporesc în jurul ei tot mai multe discuții?

Pe urmă cred că e necesar să se dea problemei o fundamentare mai largă. Încep cu aceasta din urmă, înădind-o în formă de corolar la studiile anterioare. O voi întregi când voi vorbi despre reforma statului. Am amintit că statul capitalist trece printr-o criză, că unii îi cântă chiar irmoasele prohodului pentru odihna de veci. Criza capitalismului are rădăcini adânci care se ramifică până în straturile sufletului uman, unde se plămădesc concepțiile de viață, idealurile. Cu Renașterea, spiritul european, spiritul occidental se eliberează de cătușele ierarhiei conceptelor aristotelice și medievale. Spiritul începe să cerceteze liber realitatea, pe care o înlănțuie în legile cauzalității și o măsoară după regulile matematice. Personalitatea omului devine centrul lumii. Omul nu se mai entuziasmează pentru scopul transcendent al vieții, ci îl caută aici pe pământ și devine el însuși un *creator* – un Dumnezeu. Limitele gândirii, ale vrierii și ale aspirațiilor sunt spulberate. Omul își făurește noi idealuri de stăpânire, de cuceriri și de plăceri, care se încadrează în energia nemărginită a cosmosului. Astfel ajunge societatea umană să-și smulgă toate ancorele ce o legau de anumite instituții fixe și astfel ajunge să se trezească, încetul cu încetul, purtată pe oceanul existenței, fără busolă în goană nebună, spre *ilimitat*. A triumfat concepția materialistă a vieții, ale cărei porunci morale utilitare se reduc la satisfacerea plăcerilor fizice, la acumularea de bogății. O tulburare în echilibrul valorilor materiale a fost de ajuns, ca toată construcția acestei concepții să se prăbușească și să amenințe însăși civilizația umană cu spectrul barbariei și haosul primitivității.

Iată fundamentarea largă, cuprinsă în câteva cuvinte, a crizei organizației capitaliste a societății occidentale urbane. Omul mărginit s-a rătăcit pe oceanul nemărginirii. Criza capitalismului burghez de la orașe a provocat reacția satelor, care n-au fost dislocate de concepția materialistă a vieții. Satele au rămas cu ancorele sufletești adânc înfipte în concepția statică despre lume, concepută ca un întreg cârmuit de legile eterne ale Creatorului, cărora omul se supune cu smerenie. Reacția satelor, cu spiritul lor închinat muncii și lui Dumnezeu, era firească. Reprezentanții satelor au pus problema statului țărănesc și la noi, problemă care e departe de a fi lămurită cu toată sporovăiala de vorbe din jurul ei, dintr-un motiv foarte simplu: nu cunoaște încă nimeni satele în mod științific. Dar pe lângă această fundamentare generală, umană, mai e una națională, asupra căreia nu pot închide ochii, fiindcă prea e izbitoare. Voi sublinia-o, deși știu că va supăra pe neofiii democrației țărănești.

Până la război, vechea Țară Românească a fost cârmuită de boierimea ei cu multe virtuți și plină de păcate. Boierii mari, deținătorii latifundiilor, erau grupați în Partidul Conservator, cu o clientelă politică pestriță, de origine fanariotă și levantină. Boiernașii, trecuți prin școlile Apusului, au încetățenit și la noi democrația burgheziei liberale, făcând salturi catastrofale și călcând în picioare tradițiile și realitățile naționale. Nu le fac o învinuire nici unora nici altora, fiindcă toți au urmat cărările unei fatalități istorice. Trăiau în climatul Europei și nu se puteau sustrage ideilor, curentelor și influențelor, care în zilele noastre au revoluționat și pe cele mai înapoiate popoare.

Democrația burghezo-liberală a învins abia după război, când șeful ei, un Caesar oriental, cucerise nu numai stăpânirea țării, ci însăși regalitatea. România mărită, cu bogatele ei provincii anexate, oferea un câmp larg de exploatare și înavuțire pentru partizani. Exproprierea pământului a distrus baza economică și politică a boierimii conservatoare. Azi întreaga boierime e ruinată. Bătrânii își mângâie zilele pline de privațiuni cu amintirile trecutului, iar tinerii viguroși s-aruncă în lupta vieții, dobândindu-și pâinea prin muncă. Dacă boierimea a fost învinsă, ciocoimea liberală mai rezistă și după prăbușirea șefului și după restaurarea regalității. Rezistă, dar nu mai stăpânește țara. Burghezia e un strat prea subțire, cu prea puține rădăcini în realitatea românească și prea copleșită de elemente străine, ca să reprezinte o forță prin ea însăși. Era deci firesc ca țărănimea să reacționeze,

să dea glas trecutului românesc. Acesta e meritul învățătorului Ion Mihalache. Conducerea democrației țărănești au luat-o ardeleni, deoarece în Ardeal și înainte de război democrația țărănească era o realitate, ca și în Bucovina și în Basarabia, cu deosebiri pe care nu e locul să le arăt acum. Noua democrație țărănească a găsit un șef ideal, un om prudent, plin de bun simț, înzestrat cu o intuiție a realităților, un spirit ponderat care știe ce vrea: Iuliu Maniu. Fără acest om democrația țărănească ar pluti în haos. El vrea și va reuși să organizeze națiunea pe temelii solide ale țărănimii.

Democrația țărănească e încă tânără și suferă de unele păcate ale vechii clase boierești. Sub streășina noului partid țărănesc s-a aciuiat un stol de străini, elemente de pripas, pleavă levantină. Unii s-au așezat pe jilțurile de conducere, falsificând, cu note stridente, spiritul întregii mișcări.

România a avut întotdeauna nenorocul de a fi reprezentată și de oameni, care în structura lor sufletească, oricât ne-ar vorbi limba, au rămas neasimilați. E un *ce* imponderabil și inexprimabil, care ne face să ne simțim străini de ei. Îi tolerăm, dar nu-i putem recunoaște de reprezentanți ai nației noastre. Oricât ar fi sângele nostru de amestecat, instinctul ne spune cine are morminte vechi în pământul țării și cine-i pasăre călătoare. Țărănimea îi simte și îi va înlocui cu băștinași. Boierii și țărani se vor găsi nu peste multă vreme iarăși în aceeași tabără, lucrând într-o armonioasă înfrățire pentru noua așezare a României. Democrația țărănească s-a născut dintr-o necesitate și de aceea trebuie examinată cu luare aminte.

*
* *

După această introducere putem trece la analiza problemei statului țărănesc, mărturisind cinstit insuficiența cunoștințelor noastre și, deci, a concluziilor la care vom ajunge.

Din punct de vedere social, dualitatea dintre sate și orașe, asupra căreia am stăruit într-o serie de conferințe închinată amintirilor despre revista *Luceafărul*, e hotărâtoare. Burghezia orașelor și țărănimea satelor sunt două lumi, două *realități* deosebite ca structură sufletească. Satele au creat civilizația agrară care a dat naștere *națiunii, patriei* cu hotare determinate, ca și moșia fiecărui gospodar, iar orașele au creat civilizația mecanică, din care s-a zămislit internaționalismul, cosmopolitismul. Statul burghez de negustori și de fabricanți, prin însăși firea lui are ca deviză vagabondă: *ubi bene, ibi patria*, pe când statul țărănesc e legat de pământ. Statul burghez, e cuceritor, în neîntreruptă ofensivă pentru a-și asigura piețe noi mărfurilor sale; statul țărănesc e defensiv, e pașnic, fiindcă el n-are ce căuta peste hotare. Burghezia orașelor și țărănimea satelor sunt două mentalități deosebite. Cea dintâi frământată de duhul satanic al răzvrătirii, al primenirii și al cuceririi, iar cea de a doua resemnată într-o imobilitate de suferință, visând la fericirile vieții de veci. Ideea statului țărănesc la noi nu e nouă. Ea a început însă azi să intre în faza de realizare. Construcția artificială a statului burghez a fost remarcată, între alții de Mihail Kogălniceanu, de Mihai Eminescu și de Titu Maiorescu. Acesta din urmă scria: „*Singura clasă reală la noi este țăraniul român și realitatea lui este suferința, sub care suspină de fantasmagoriile claselor superioare*” (*Critice*, vol. I, p. 152, Edit. Minerva).

Înainte de război, revista ieșană *Viața Românească*, făcea o propagandă poporanistă – împrumutată din Rusia – care cerea o atitudine de simpatie față de țărănime. În fond era un socialism poporanist, a cărei doctrină sentimentală se rezuma într-o compătimire față de popor și în dorința unui sacrificiu pentru eliberarea lui. Statul țărănesc, îmbrățișat în teorie de unii fruntași ai Partidului Național-Țărănesc, s-ar construi pe realitatea clasei țărănești, având ca scop smulgerea țărănimii din imobilitatea sufletească și încadrarea ei în ritmul energiilor creatoare și cuceritoare. Satele au început să aibă o nouă mentalitate, care trebuie îndrumată spre înflorirea unei culturi răsărită din cultura populară, ce va imprima statului pecetea sa în toate instituțiile.

Statul țărănesc, din punct de vedere social, nu s-ar concepe, deci, ca o întoarcere la primitivitate, ci ca o îndrumare spre o nouă civilizație a satelor, a pietrelor de temelie, pe care se reazemă construcția României.

*
* *

Din punct de vedere economic, statul țărănesc răscolește antinomia dintre statul industrial și statul agrar, dintre capitalismul bancaro-comercial și capitalismul cooperativ. Asupra acestui punct nu voi stăruie, fiindcă el e pe larg tratat la capitolul *Industria și agricultura* din lucrarea mea *Politica economică a României, 1930*, în care se arată cum industria e chemată să contribuie la bunăstarea țărănimii. De altfel cel dintâi program industrial rațional, ne aplicat încă, a fost întocmit de Partidul Național-Țărănesc sub guvernarea trecută (1928-1931), prin urmare de partidul care se reazemă pe țărănime și pe agricultură. Acum toată lumea s-a trezit la realitate și vede că singura temelie pe care se poate clădi e agricultura. De aceea grupările politice agrariene se înmulțesc ca ciupercile. Statul țărănesc rămâne un stat capitalist, care nu subordonează interesele generale ale majorității de 80% din populația țării, minorității de 20%, proporția dintre locuitorii satelor și orașelor după recente date statistice.

Orașele cu întreprinderile lor comerciale și industriale nu au niciun motiv să se alarmeze împotriva statului țărănesc, fiindcă dacă satele vor deveni înfloritoare, întreaga economie urbană se va rezema pe un strat sănătos, pe o burghezie rurală, în avântul ei spre progres. Nu se va surpa la cel dintâi crivăț al crizei, cum s-a întâmplat sub regimul burghez urban, egoist și lacom.

*
* *

Din punct de vedere politic, statul țărănesc e al votului universal, deci țărănimea rămâne factorul cel mai important în alcătuirea statului. Statul țărănesc fiind legat de votul universal e profund democratic. Liberalii, care au meritul de a fi accelerat formarea unei burghezii naționale, sub regimul colegiilor, nu mai pot avea pretenția să revendice stăpânirea exclusivă a acestei țări. Strigătele disperate ale liberalilor dovedesc că-și dau perfect seama de prefacerea prin care trece România și simt instinctiv că au pierdut pentru totdeauna terenul hegemoniei politice. Statul țărănesc, ca organizație concretă, nu se va putea înfăptui decât printr-o evoluție lentă. Vechiul sistem de a subordona întreg aparatul de stat, cu birocratismul luxuriant, partidului burgheziei liberale își trăiește azi zilele de agonie, iar Partidul Național-Țărănesc, chemat să înfăptuiască *reforma statului*, nu a avut încă timpul necesar să se hotărască pentru fapta eroică. Partidul Național-Țărănesc ezită să meargă de-a dreptul spre țintă. Situația grea de azi îi împăienjenește vederea și îi încurcă pașii. Mai sunt și alte piedici ce i se aștern în cale și care îl rețin să-și dea toată amploarea puterii pentru opera mare a reformei statului.

*
* *

Am analizat din diferite puncte de vedere problema statului țărănesc. Dar ea e departe de a fi epuizată. Fiindcă în timpul din urmă amatorii de reforme vorbesc de stat corporativ, de statul breslelor, îmi permit să le atrag atenția că și statul corporativ, tot la statul țărănesc ar ajunge, deoarece breasla cea mai numeroasă și care contribuie cu 64% din întreaga producție a țării sunt tot satele agricole, adică țărănimea. Mai rămâne o problemă esențială de lămurit pe care am indicat-o, în trecut, prin articolul dintâi, într-un citat din Vasile Pârvan. Statul țărănesc nu poate fi înfăptuit de țărani, care nu au pregătirea necesară pentru complicatul mecanism de stat și cu știința lor nu pot aspira la roluri conducătoare. Într-un studiu mai vechi spuneam: „*Problema țărănească, problema fundamentală a statului român nu o poate rezolva decât o elită intelectuală. O aristocrație, alcătuită din individualități ce se închină dezinteresate idealurilor, e chemată să găsească mijloacele și căile de armonizare a vieții sătești cu a celei orășenești. Aristocrația exclude privilegiile, înlocuindu-le cu spiritul de jertfă, dictat de conștiința superioară a civilizației. Nobilimea și boierimea va fi*

înlocuită cu o aristocrație spirituală. Pentru această nouă aristocrație, puterea nu va fi un drept și un mijloc de exploatare, ci o datorie”.

Astăzi sunt semne că lamura intelectuală a țării se va grupa în jurul steagului național-țărănesc, pentru a face o nouă descălecare de întemeiere a statului țărănesc. Noi ardelenii nici nu concepem altă formă de stat, fiindcă noi toată viața noastră am lucrat pentru țărănime și în cea mai deplină comunitate sufletească cu ea. Statul țărănesc se va adapta spiritului vremii, de a cuceri natura cu ajutorul științei și al tehnicii. Va fi un stat cultural al muncii, întemeiat pe cultul personalității și a lui Dumnezeu. În studiul despre *reforma statului* voi aduce noi contribuții.

REFORMA STATULUI

De la o vreme încoace se vorbește mereu de reforma organizației de stat, fără să se precizeze în ce sens trebuie făcută și de ce e necesară. Ziarul care s-a specializat în reforme e *Cuvântul* dlui Nae Ionescu, dar până acum n-a reușit să precizeze nimic. Afirmațiile vagi, că statul trebuie să se adapteze „realităților românești”, în orice dialectică ar fi îmbrăcate, nu cuprind decât deziderate. Din spiritul articolelor dlui N. Ionescu, se poate deduce, însă, că d-sa ar dori un stat absolutist, întrupat în persoana suveranului. Dar nu o spune pe față. Nu e de mirare, fiindcă ideea anacronică a monarhiei absolutiste e greu să fie susținută de o minte instruită și deprinsă cu principiile directive care rezidă azi la alcătuirea unui stat.

Dacă dl N. Ionescu n-ar fi socotit ca un consilier al tronului, teoriile d-sale ar trece la bazarul curiozităților și nici nu le-am fi menționat. Reforma statului preocupă și pe unii oameni politici, dar într-un sens opus dorințelor directorului *Cuvântului*. Înainte de a schița punctele principale ale reformei organizației de stat, trebuie să vedem care sunt formele de stat existente și de ce principii sunt călăuzite. Cea mai mare parte a statelor, fie ele monarhice sau republicane, sunt state burghezo-liberale, în care personalitatea individului e o realitate. Statul e o abstracție și toate funcțiile lui au în vedere numai interesele reale ale individului. Nu e nevoie să facem excursii istorice asupra concepțiilor și teoriilor din trecut, fiindcă scopul ce-l urmărim e de ordin practic și actual.

De câțiva ani s-a organizat în Italia statul fascist, în care *statul* e o realitate, iar indivizii, grupați în corporații, sunt subordonați colectivității. Individul e trecător, *statul* e etern. Ideile fasciste se găsesc în *Republica* lui Platon. Mussolini e înfăptuitorul teoriilor genialului filosof grec. Cu câțiva ani înainte de statul fascist a luat ființă statul sovietic, care se închină cultului proletarilor, mesianismului acestora de a reforma lumea în temeiul legilor materialismului istoric. Statul sovietic, spre deosebire de statul fascist, nu admite principiul proprietății private și libertatea individuală; fascismul e călăuzit de o concepție spiritualistă, întemeiată pe tradiție, pe câtă vreme sovietele vreau să clădească o nouă societate pe baze pur materialiste ale vieții.

În realitate – după cum observă cei mai mulți cercetători – organizațiile statelor trec prin preschimbări radicale și concepțiile din trecut au suferit revizui fundamentale, impuse de progresele tehnice și de „fenomenul maselor”. Cine urmărește talazurile de idei de pe imensul ocean al cugetării omenești și cuceririle tot mai îndrăznețe ale spiritului uman – între care televiziunea lui Marconi e o adevărată minune – rămâne surprins de imensitatea problemelor ce se pun tot mai imperative conducătorilor politici ai statului. Ele întrec adeseori puterea de comprehensiune a unui singur creier chemat să țină cârma statului în mână, să-l pregătească și să-l îndrume spre biruință. E firesc ca diferitele curente de idei și de concepții asupra organizării statului să fi pătruns și la noi și să fie reprezentate de grupuri mai largi sau mai restrânse. Statul românesc e întemeiat pe concepția burgheză-liberală, care n-a fost însă respectată nici chiar de Partidul Liberal.

După război, „fenomenul maselor”, la noi reprezentat de țărănime, a cărei expresie politică e Partidul Național-Țărănesc, a ridicat vijelios problema rurală, cu un accentuat aspect al luptei de clasă. Burghezia liberală și-a dat seama de pericolul acestei lupte și s-a aliat cu Partidul Poporului de sub șefia generalului Averescu, cu deviza „armoniei sociale”, deviză care, mai târziu, a fost îmbrățișată și de partidul țăranilor, după ce a renunțat la stindardul luptei de clasă. Organizația de stat privită prin prisma intereselor țărănești, trebuie să aibă altă înfățișare decât cea concepută de liberali în 1923, anul votării noii constituții a României Întregite. De aceea reforma statului trebuie începută cu revizuirea pactului fundamental. Noua constituție va fi astfel alcătuită, ca să nu mai poată fi călcată și interpretată după bunul plac al guvernului. Principiul fundamental: „*Toate puterile statului emană de la națiune*”, trebuie circumscris, ca reprezentanța națională să nu fie la discreția arbitrară a altei puteri constituționale. Drepturile și obligațiile constituționale ce decurg din principiul ereditar și din principiul electiv au nevoie de o precizare amănunțită, ca să nu mai

dea loc la interpretări și la abuzuri. Lacunele și inconsecvențele constituției actuale trebuiesc suplinite și înlăturate. Compunerea reprezentanței naționale urmează să fie modificată, diferențiind cele două adunări și anume: adunarea deputaților rămâne să fie aleasa votului universal, cu scopul de a reprezenta curente de opinii ale maselor, iar senatul să fie compus din senatori de drept și din aleșii profesiilor, suprimându-se votul universal. Numărul reprezentanților în ambele adunări va fi redus pentru a descărca bugetul de cheltuieli inutile. Legea electorală, modificată, va desființa prima. Corpurile legiuitoare vor fi deschise și închise prin mesajul regal numai la începutul și sfârșitul legislaturii, decât 5 ani, sau în caz de dizolvări. În cursul celor 5 ani adunările vor fi în permanență deschise. Vacanțele și le vor hotărî singure.

Descentralizarea administrativă a puterii executive, exercitată de guvern în numele regelui, trebuie să devină o realitate, care să apere interesele diferitelor regiuni. Spre acest scop se vor prevedea dispoziții în Constituția revizuită. În noua fază în care intră economia capitalistă vor trebui să se prevadă dispoziții constituționale, în ceea ce privește drepturile și obligațiile statului în economia publică și privată. Statul liberal, cu concepțiile individualismului anarhic de care era călăuzit, nu mai corespunde dezvoltării de astăzi a *statului național*, chemat să îndrume și să coordoneze întreaga viață economică. *Unitatea nu va mai fi reprezentată de individ, ci de națiune.*

Iată câteva puncte din reforma statului în ceea ce privește constituția. N-am atins unele chestiuni nevralgice, ca să nu răscolesc pasiunile. În constituția revizuită trebuie să se prevadă și posibilitățile de a intra în unități mari confederative, economice și politice. Deși trecem prin faza economiilor închise și protecționiste, viitorul e al unităților mari, a căror formă concretă nu o putem preciza.

*
* *

Statul burghez întreține o armată de funcționari crescuți în spirit servil, cu agenți docili ai regimului. Se știe că în România, în lipsa unei păături burgheze solide, regimul s-a străduit să o fortifice cu un aparat birocratic luxos. Liberalii noștri făcuseră agenți ai partidului lor pe funcționarii puterii executive până în cele mai îndepărtate cătune, sprijiniți de agenții forței publice. Tot la discreția partidului lor era și puterea judecătorească, prin magistrații superiori, și armata, prin înaltele comandamente. La fel școala și biserica. Tot ce reprezenta o putere în stat era și mai este încă la ordinele burgheziei întrupată în Partidul Național-Liberal.

Conducerea de stat, în viitor, va trebui să restabilească echilibrul dintre burghezie și țărănime, subordonând întreg aparatul puterilor în stat intereselor naționale. Simplificarea aparatului birocratic – cu multe elemente parazitare – va fi una din problemele fundamentale ale reformei statului. Reforma va fi grea și dureroasă, dar ea e inevitabilă, dacă nu vrem să încărcăm bugetul cu cheltuieli care n-au surse de venituri și dacă nu voim să ajungem în fundul prăpastiei. Această simplificare nu înseamnă slăbirea și dezorganizarea funcțiilor de stat, ci dimpotrivă întărirea lor. Statul românesc poate funcționa mult mai bine cu jumătate din slujbașii actuali, dacă vor fi sever selecționați și bine plătiți. Pe urmă atât puterea legislativă, cât și puterea judecătorească și cea executivă dau prea puțină atenție satelor. Mă feresc să citez fapte, fiindcă nu vreau să fac recriminări. Oricare intelectual înzestrat cu darul observației le poate descoperi.

Cele trei puteri în stat au în vedere mai ales orașele, așa că proștii de la sate se simt străini de ele. Simt instinctiv că nu sunt făcute pentru ei, ci pentru „boieri”, cum se zice în Vechiul Regat și pentru „domni”, în Ardeal. Corectarea acestor neajunsuri, pe care ne este așa de greu să le recunoaștem, cere o mentalitate nouă hrănită de realitățile românești și de o conștiință națională superioară. Numai când această mentalitate nouă va lua ființă, va putea dicta noile directive ale reformei statului.

*
* *

România Întregită are ca elemente componente provincii, rupte vremelnic din trupul țării și supuse unor stăpâniri străine, sau provincii care au fost aproape în permanență sub dominații străine. Aceste provincii trăiesc sub legi diferite, ori unitatea legilor este o condiție esențială a unității statului. Am în fața mea *unificarea legislativă*, proiectată de regretatul Hamangiu, în care citesc: „Unitatea legislativă a unui stat înseamnă stânca de granit de care se pot sparge, prefăcându-se în boabe de spumă, toate valurile vieții sociale”. Mai departe: „Niciodată ca acum poporul nostru n-a fost chemat să-și spună cu hotărâre rolul lui în cartea lumii. Niciodată ca azi perspectivele viitorului nu s-au arătat mai înălțătoare și niciodată n-a apăsât mai grea răspundere pe umerii unei generații. Suntem împlinatorii gândului unui neam și avem datoria de a fi creatorii unei mentalități care să integreze această mare devenire istorică”. Frumoase și adevărate cuvinte, scrise de un învățat care și-a închinat toată viața științei.

Unificarea legislativă cuprinde altă problemă fundamentală a reformei statului. Marea devenire istorică, de care vorbește Hamangiu, nu se va putea însă realiza, fără acea mentalitate nouă de care pomeneam. Unificarea legislativă a țării nu poate fi întreprinsă decât de un partid care se reazemă pe masele norodului de țărani și care reprezintă majoritatea covârșitoare a locuitorilor țării. Opera unificării legislative se proiectează de la Unire. Partidul Național-Țărănesc speră să o înfăptuiască.

*
* *

Reforma statului va mai trebui să cuprindă dispoziții care să încadreze țărănimea în viața de stat, ca să nu rămână o lume de sine stătătoare. Îmi aduc mereu aminte de vorbele unui țăran îndrăzneț din jurul Reghinului, care, la un discurs de propagandă electorală în ultimele alegeri, a strigat: „Dumneavoastră, domnii, nu mai sunteți în stare să îndreptați relele de care suferă țara, rele care sunt feții neputinței dv. Dacă nu puteți să ne conduceți, lăsați-ne pe noi țărani să luăm în mână cârma statului. Poate ne vom pricepe mai bine ca dumneavoastră”. Unde ar fi îndrăznit un țăran să vorbească așa, înainte cu 10 ani. Semnele vremii!

Reforma statului va trebui să aibă în vedere întreg învățământul public, care nu mai poate urmări pregătirea elementelor rurale pentru viața urbană. Școala rurală trebuie să fie școala muncii care urmărește educația țăranului în vederea nevoilor lui de toate zilele. Încă în 1923 spuneam: „Înmulțirea și reformarea școlilor în vederea acestui scop practic al vieții, e una dintre problemele fundamentale ale noului stat român”. (*Producția*, p. 21). Ministerul de Instrucție Publică e condus azi de dl D. Gusti, sociologul care a început să studieze metodic și științific satele noastre. Credem că școala rurală va găsi în domnia sa un reformator competent.

Încheiasem acest studiu, când citesc următoarele declarații ale dlui ministru D. Gusti, făcute la întrunirea învățătorilor din județul Baia: „Învățătorii pot face ca o bună parte dintre temeiurile încordării dintre sat și oraș să dispară, înfăptuind școala cea nouă, care să nu mai fie orășenește străină satului. Neam de țărani, trebuie să avem instituții potrivite acestei împrejurări”. E un program pentru întreaga reformă a statului, pe care eu am spus-o de mult, înainte de război, în articolul: *Două culturi*, pentru care am fost așa de vrăjmaș atacat⁴³.

*
* *

Mă opresc aici, fiindcă reforma statului nu se obține numai prin legi, ci printr-o reformă cu mult mai greu de realizat prin *reforma spiritului*, a mentalității și a moravurilor. Partidul Național-

⁴³ Problema școlii țărănești e tratată și de dl Rădulescu-Motru într-o serie de articole apărute în *Adevărul*, la începutul anului 1933.

Țărănesc a pornit la drum în viața politică urmărind acest scop. Greutățile ce le-a întâmpinat la fiecare pas au fost imense. Ele n-au dispărut încă și nu vor dispărea ușor, fiindcă nimic nu se schimbă mai încet și mai anevoie ca sufletul.

În Ardeal se vorbește de generația tânără și de generația bătrână, *de părinți și fii*, cum spunea Turgheniev. Tineretul are aspirații noi. E chinuit de eterna însetare a spiritului uman după perfecțiunea formelor vieții prin neîncetata primenire. Idealul acestui tineret nu se deosebește în fond de a generației bătrâne. Toți s-au străduit și se străduiesc să creeze o Românie puternică. Tineretul, cu avântul însuflețirii și cu energia vârstei e chemat să lupte mai aprig pentru *reforma spiritului, temelia reformei statului*.

PLANURI ECONOMICE

Azi domină pretutindeni nebunia planurilor.

Fr. Nitti

În faza în care se găsește economia mondială nu se mai poate conta pe așa numitul *automatism* în restabilirea echilibrului dintre producție și consumație, dintre valoarea produselor și puterea de absorbire a acestor produse. Înainte vreme din jocul liber al cererii și al ofertei se restabilea automat acest echilibru, înlăturând crizele economice ciclice.

Am amintit, că criza actuală a împins statele la sisteme economice aproape închise, cu prohibiții și cu protecții vamale, cu tarife preferențiale și cu alte restricții, care au destrămat minunata și uriașa construcție a economiei mondiale. În epoca postbelică a început conferințele internaționale și fel de fel de planuri pentru o economie îndrumată. Dintre toate, planul cvincvenal al Sovietelor a întrecut în ingeniozitate și în amploare pe celelalte. Înainte de a mă ocupa de aceste planuri, să-mi fie îngăduit să stăruiesc asupra unor greșeli săvârșite în politica economică a României întregite. Nu fac parte dintre oamenii care nu recunosc meritele reale ale Partidului Național-Liberal, merite trecute în domeniul istoriei, dar nu pot lăsa nerelevante rătăcirile grosolane din care-și împletește cununii de lauri, exploatând ignoranța mulțimii în materie economică. Partidul Liberal se laudă că a normalizat finanțele țării în 1923 și că a pregătit stabilizarea, îndrumând economia națională spre o perioadă de înflorire, cum a fost cea dintre anii 1925-1927. În realitate fiscalitatea inaugurată în 1923 și întârzierea stabilizării leului în speranța ignorantă a revalorizării lui, în baza „plafonului” dement, au fost cele mai mari greșeli din primul deceniu ale României Mari. Și ele au partea lor de vină la criza de astăzi. În niciun caz ele nu pot fi uitate, cum nu poate fi uitată nici uzurăria legală a băncilor, sub despotismul cărora gemea întreaga economie națională. Aceste greșeli n-au fost făcute de un partid tânăr, fără experiență, ci de rutinatul partid istoric, Național-Liberal, reprezentantul autorizat al „capitalismului financiar”, al burgheziei cuceritoare de ieri.

Partidul Liberal se mai laudă cu formula: „*Prin noi înșine*”, devenită de o actualitate neașteptată în toată lumea, deși ea nu duce apa la moara părăsită a Partidului Liberal, deoarece formula azi la modă nu era izvorâtă în practica liberalilor dintr-o concepție economică, ci dictată de spiritul de acaparare. Sub șefia dlui Duca, partidul a revizuit chiar vechea formulă, aproape a părăsit-o. După stabilirea acestor fapte, trebuie să mai spun, că Partidul Liberal în temeiul individualismului nu putea întocmi un plan economic, care admite o reglementare și o înfrânare a liberalismului. Cel dintâi program economic l-am întocmit eu în 1920, apărut în lucrarea *Producția* din 1924, iar al doilea *Plan economic național* a fost al guvernului național-țărănesc, publicat în 1931.

România n-a rămas mai prejos în ceea ce privește planurile. Din nenorocire n-a urmat niciun plan, ci prin intervenționismul și abuzul puterii și autorității publice a tulburat întreaga dezvoltare a economiei naționale. După această digresiune necesară pentru restabilirea adevărului, revin la planurile economice, care sunt de diferite categorii și anume: planuri economice mondiale, planuri economice continentale, apoi regionale și, în sfârșit, naționale. E incontestabil că economia mondială, în jumătatea a doua a veacului al XIX-lea și începutul veacului nostru, a luat ființă fără prea multe planuri, fără Geneva Societății Națiunilor și fără interminabilele conferințe economice. Economia mondială a fost creată de capitalismul imperialist întemeiat pe liberalismul economic.

Dacă națiunile visează la raiul trecutului și se întrunesc în conferințe, înseamnă că au intervenit schimbări importante în mecanismul schimbului dintre popoare; dacă însuși Imperiul Britanic a reluat politica lui Joe Chamberlain din 1885 și a părăsit tradiționalul „*laissez faire*”, înseamnă că într-adevăr condițiile economiei mondiale, întemeiate pe liberul schimb nu mai există.

Dovada o face conferința economică mondială, care e vorba să se întrunească în cursul anului 1933 și care are de gând să se ocupe: a) cu problema monetară și de credit, cu piedicile ce

stau în calea schimbului, apoi cu nivelarea prețurilor, cu circulația capitalurilor, etc; b) cu ameliorarea schimbului de produse, cu politica vamală, cu restricțiile privitoare la import și export, cu contingentările și cu alte piedici puse în calea comerțului, etc. Unul dintre cei mai de seamă economiști, John Maynard Keynes, face următoarele propuneri pentru conferința economică mondială, pe care le reproduc în întregime, fiindcă aruncă ulterior lumini apusene asupra studiilor orientale din acest volum:

„Chestiunea principală cu care conferința va trebui să se ocupe e: încordarea financiară dintre națiuni și ajutorul financiar pentru înlăturarea ei. Măsurile de ajutorare directă se împart în patru categorii principale; cine mai cunoaște și a cincea categorie, s-o desemneze. Din prima categorie fac parte măsurile pentru consolidarea datoriilor pe termen scurt. E vorba de o problemă tehnică, rezolvabilă poate în sensul următor: să se despartă debitorii care în anumite condiții pot plăti în valuta lor națională de acei care nu pot plăti. Băncile centrale ar trebui să garanteze pentru prima grupare și să pună băncilor la dispoziție mijloacele care să împiedice ca gruparea aceasta să nu fie târâtă de gruparea cealaltă.

Al doilea, va trebui să se ia măsuri ca datoriile particulare internaționale să fie armonizate cu fluctuațiile valorilor monetare în așa fel ca țările producătoare de materii prime să nu fie nevoite să exporteze dublu pentru acoperirea datoriilor. Exprim aici simțământul meu de dreptate, deși simțul meu practic e plin de îndoieli.

Dacă prețurile nu se urcă, coboară datoriile sub presiunea greutății lor. Pentru aceasta nu-i nevoie de o conferință internațională. Dar dacă se manifestă o voință fermă pentru urcarea prețurilor, folosirea unui alt remediu e de prisos. Mai mult decât atât n-ar fi deloc recomandabil de a surpa încrederea în bonurile deponenților, tocmai în momentul când dorim să animăm interesul pentru astfel de obligații. Al treilea punct ar fi să se invite statele creditoare de a deschide punga pentru a pune la dispoziția celorlalte state credite sigure. Acest lucru va fi cerut de mulți. Sunt însă convins că tezaurul american și britanic se vor opune și cu drept cuvânt căci acest fel de filantropie nu este suficient. Nu se va ajunge la un acord cu privire la împărțirea sarcinilor, nici în ce privește împărțirea problemelor. Ne-am străduit de câțiva ani cu atâtea mijloace pentru a ne debarasa de această afacere, dar străduințele noastre au dat mereu greș. Am avut o singură dată o ocazie bună – în 1919 la Paris, când s-a făcut împrumutul de refacere în legătură cu un plan general de asanare a lumii. Dar această șansă a fost orbește ignorată.

Al patrulea plan singurul pe care îl recunosc ca bun, deși în fond același, are diferite variații. Următoarea versiune, care nu-mi aparține, se bucură de simpatia multor specialiști de seamă. Planul trebuie să fie concis, evident și să aibă capacitatea de a schimba spiritul oamenilor. Trebuie să fie aplicabil simultan la toate țările. Toate trebuie să simtă simultan posibilitatea de a dărâma digurile comerțului și de a elibera traficul. Pentru ca să se deschidă deodată toate liniile de circulație, e necesar ca toate statele să fie puse în posesia mijloacelor. Stimulările pentru activarea comerțului sunt diferite după națiuni. Într-un cuvânt: un mijloc contra tarifelor vamale, un program de lucrări publice, pregătirea creditului, îndepărtarea piedicilor din drumul exportului și schimbului, achitarea datoriilor urgente, liniștirea spiritelor, în genere – o încurajare a conducătorilor comerțului ca să pornească iar activ și cu pas sigur. Unde-i vrăjitorul care să trezească din somn această zână? Cum să ne suim pe muntele de sticlă fără să alunecăm? Am bătut până acum monede de aur naționale. De ce n-am bate monede de aur internaționale? Nu-i niciun motiv care să se opună, afară doar că ne tremură mâna și ne este spiritul tulburat.

Iată planul: O instituție internațională – Banca pentru plățile internaționale, sau o altă instituție înființată în acest scop – să emită de acord cu națiunile unite, certificate aur în sumă de 5 miliarde de dolari. Participarea statelor să fie legiferată în sensul că numitele certificate aur reprezintă un echivalent de aur legal, acceptabil pentru toate obligațiile contractuale și bănești. Acest echivalent fixat de lege nu înseamnă însă un echivalent între aur și valuta națională. Certificatele vor fi împărțite între participanți, în conformitate cu raportul care corespunde importanței lor în economia mondială. Se va percepe și o dobândă mică pentru înființarea unui fond, reprezentând o rezervă pentru cazul unor anumite abuzuri. Aceste sume vor fi înapoiate, când scopul pentru care au fost destinate va fi atins. Acest mijloc de garanție internațională va fi retras din circulație în raport cu urcarea prețurilor asupra produselor principale de pe piața mondială – urcare până la un anumit nivel dinainte stabilit de comun acord. Acest plan se adresează acelor care doresc de urgență reînțocirea lumii la standardul aur și care își pun toate speranțele într-o reglare a dezvoltării economice pe temelul unui etalon de aur. Acest plan nu cere altceva decât ca, competențele să dea dovadă într-o bună zi de mai multă elasticitate. Delegații conferinței economice mondiale ar trebui să vină la adunare îmbrăcați în pânză de saci și cu cenușă pe cap, modești și pocăiți”.

Propunerile eminentului economist englez sunt iluzii foarte frumoase, dar ele nu au sorti să se realizeze. Mă aștept ca, conferința economică mondială să le adopte în întregime sau să redacteze altele și mai minunate, dar ele vor rămâne în dosarele din arhivele Genevei, ca tot atâtea documente ale spiritului uman, dornic să coboare împărăția lui Dumnezeu pe pământul răscolit de patimi, de nedreptăți și de imperfecțiuni. Fiindcă suntem în domeniul iluziilor și visurilor, să-mi fie permis a spune și modesta mea părere. Economia mondială, așa cum a fost, nu va mai reînvia, dar calea spre realizarea ei va fi alta și anume: politica economică a continentelor sau mai bine a unităților mari de producție și de consumație. Statele Unite ale Americii și Rusia Sovietică sunt o pildă. Aristide Briand a încercat să realizeze *PanEuropa*, care s-a dezbătut pe larg la Societatea Națiunilor în ianuarie, mai și septembrie 1931. În cazul unei înțelegeri a Germaniei și Italiei cu Franța poate totuși se va înfăptui cu vremea. Statele Unite cu Panamerica și mișcările nebuloase din jurul Panasiei stau în serviciul ideii continentale, care firește va cere multe jertfe și multe convulsii până când se va întrupa. Dintre planurile continentale, ne interesează cele întocmite pentru Europa. Dintre toate mai atrăgător e al ilustrului economist Francis Delaisi, intitulat *Un plan quinquennal européen*. Iată cuprinsul lui pe scurt:

„Di Delaisi pleacă de la ideea ridicării nivelului de viață al locuitorilor Europei Orientale. Domnia sa arată că țăranul din estul european când vinde produsele sale, primește prețuri derizorii, iar când cumpără produsele industriale importate, plătește prețuri excesive. Domnia sa propune înzestrarea Europei Orientale cu un aparat modern de transporturi și de credite, cum este al americanilor. În acest scop domnia sa a stabilit, în cadrul planului cvincvenal european, un vast program de lucrări publice, care urmează să pornească din Finlanda și să înainteze până în Grecia, cuprinzând 10 țări. În 5 ani vor trebui să se construiască 400 000 km de șosele pietruite, de-a lungul câmpurilor, mai mult de 10 000 km de cale ferată și de canaluri. În 5 ani aceste investiții ar reprezenta o cheltuială de 70 miliarde franci, din care, 30 de miliarde ar reveni industriilor apusene pentru livrările de materiale de cale ferată, poduri, mașini, automobile, etc., micșorând în bună parte șomajul din părțile apusene și provocând reluarea afacerilor, iar restul de 40 de miliarde, ar fi cheltuite în Europa Orientală pentru salarii, materii prime, etc. Acest credit important, nu se va putea însă obține pe cale de împrumuturi separate, pe garanția celor 10 țări; el s-ar putea obține însă sub forma unui împrumut internațional al lucrărilor publice din estul european, sub controlul Societății Națiunilor și al Băncii Plăților Internaționale și cu garanția statelor industriale interesate la comenzi”.

E de prisos să spun că și planul european al dlui Fr. Delaisi e admirabil, dar cred că va mai trece multă apă pe Dunăre până când se va urni din loc și dacă se va urni vreodată, mă îndoiesc că el va da rezultatele dorite, înainte de a se crea condițiile necesare reușitei. Se va vedea îndată care sunt acele condiții. Cu mult mai interesante sunt planurile economice regionale, care ne privesc pe noi, adică acelea referitoare la Europa Orientală sau la Europa Centrală, cunoscute sub diferite denumiri, după teritoriul pe care-l îmbrățișează: confederația balcanică, confederația danubiană, confederația orientală, etc. Niciunul dintre aceste proiecte nu e nou. Ele au mai fost propuse și discutate sub diferite forme, după interesele sau gândurile nemărturisite care le-au dat naștere.

Germania, de pildă, înainte și în timpul războiului a urmărit cu încordare realizarea Mitteleuropei lui Naumann, după cum Franța, după război, a dat o deosebită atenție confederației danubiene, cu scopul de a zădărnici Anschlussul austriac. Nu e locul aici să mă ocup de fiecare plan în parte, dar țin să atrag din nou atenția asupra propunerii mele din 1924, privitoare la confederația orientală, pe care o tratez mai pe larg în volumul *Drumul spre biruință* și căreia îi închin câteva informații, în formă de interviu, și în cuprinsul paginilor de față, ca dovadă a preocupărilor mele neîntrerupte în jurul acestei idei. Nădejdea de a închina o lucrare mai intensă acestei probleme, mai e încă vie în sufletul meu. Atârnă de împrejurările vieții și de îngăduința necazurilor ce-mi țin calea ca niște furii ai ceasurilor de muncă creatoare. Cine a urmărit cu atenție seria conferințelor agrare din estul Europei, s-a putut convinge că această confederație orientală, are o bază reală. Statele din estul și sud-estul european s-au constituit în „bloc agrar” și ele se

prezintă solidaritate la conferințele internaționale, cum s-au prezentat de pildă, la Stresa în septembrie 1932, unde delegatul român, în numele tuturor, a făcut următoarele propuneri, după *La Roumanie à la conférence de Stresa*, publicată de dl V. Madgearu:

A. Privitoare la plățile externe. — Pentru a înlătura dificultățile transferului de plăți, trebuie să se acorde statelor agricole debitoare contingente suficiente pentru a face față angajamentelor lor financiare și achitări restanțelor de pe urma creditelor comerciale. Politica de contingente în vigoare astăzi prin echilibru la schimbul de mărfuri nu poate înlătura imposibilitatea în care se află țările agricole de a face față plăților. Singurul mijloc care ar permite statelor agricole de a face față datoriiilor lor și altor angajamente financiare este de a li se acorda contingente suplimentare, al căror produs ar putea fi blocat de către statele creditoare, pentru a servi la lichidarea datoriiilor și a statelor agricole și a particularilor. Este absolut necesar și urgent de a se pune la dispoziția băncilor din țările agricole, în condiții foarte avantajoase, fonduri speciale, care să le permită lichidarea prin ventilație a portofoliului lor agricol și de a ușura apoi finanțarea conversiei datoriiilor agricole, ceea ce ar ajuta la asanarea creditului și la reorganizarea lui în raport cu nevoile agriculturii.

Ca urmare să se pună la dispoziția lor, în condiții extrem de favorabile, capitalurile necesare pentru crearea unui fond special, la fiecare bancă de emisiune din țările agricole exportatoare, grație căror capitaluri s-ar putea răscumpăra întâi portofoliul agricol imobilizat în aceste bănci ca și în instituțiile de credit privat și ar ajuta apoi la conversia datoriiilor agricole. Față de imposibilitatea de a prevedea restabilirea concomitentă a capacității de plată a țărilor agricole, din cauza nivelului foarte scăzut al prețurilor în comparație cu cel de la data când au fost contractate obligațiile financiare, față de parțiala și lentă ameliorare adusă de tarifele preferențiale și alte măsuri economice și față de arieratele acumulate și persistența crizei mondiale, trebuie să ne întrebăm dacă amânarea soluționării problemei privitoare la ajustarea datoriei publice și a celei private a țărilor agricole, n-ar reprezenta un element de agravare a situației prezente și dacă acest fapt n-ar contraria rezultatele ce ar putea fi așteptate de pe urma altor măsuri economice și financiare. Deci trebuie să se studieze amenajarea datoriiilor publice a țărilor agricole în raport cu situația actuală și cu perspectivele de ameliorare.

B. Privitoare la comerțul internațional. Soluția radicală susceptibilă a reanima comerțul internațional ar fi abolirea tuturor măsurilor care au creat situația de azi și reînțoarcerea la sistemul clasic al convențiilor bilaterale și la libertatea de circulație a mărfurilor, împrejurările, însă, nu permit o întoarcere imediată la acest sistem. Pentru azi România crede că este realizabilă aplicarea unui plan european de sistematizare a unor anumite măsuri de politică de comerț și apoi o intensificare progresivă a schimburilor. Dacă statele importatoare nu pot reduce tarifele vamale pentru a ușura reluarea afacerilor cu țările agricole europene trebuie să acorde acestora: a) contingente corespunzătoare volumului importurilor lor normale, pentru a se vinde toate surplusurile; b) înlăturarea formalităților ce fac iluzoriu avantajul contingentelor; c) asigurarea recuperării valorii produselor exportate, neputându-se bloca eventual, pentru datorii, decât transferul valorilor din contingentele suplimentare; d) dacă unele state mențin monopolul de import, acest monopol să garanteze cumpărarea contingentelor la un preț remunerator pentru producător; e) dacă s-ar continua regimul defavorabil de azi, ar fi indispensabil să se consolideze cel puțin nivelul taxelor vamale asupra produselor agricole, pe toată durata acestui regim și să se încheie acorduri asigurând un minimum de stabilitate economică țărilor agricole, cel puțin pentru perioada de tranziție.

Cât timp criza mondială va persista, soluția tratamentului preferențial, pentru cerealele de origine europeană, rămâne singurul capabil de a îmbunătăți situația economică. Preconizată cu o soluție excepțională, limitată și temporară și aplicată cu toate garanțiile pentru agricultorii din țările importatoare, acest tratament trebuie să fie considerat ca absolut indispensabil pentru refacerea economică a Europei. În ce privește diversele lui aplicări se pot face următoarele constatări:

a) Forma de *ristorno* ar putea fi eficace, dacă exportul agricol ar putea fi concentrat în mâinile unei organizații de producători. Altfel – cum se și întâmplă – n-ar putea rezulta, decât dacă *ristorno* ar fi încasat de stat, care l-ar utiliza, la rândul său, la reducerea impozitelor agricole sau la procurarea de credit abundent și ieftin pentru agricultori. În ambele cazuri totalul *ristorno*-ului trebuie să fie apreciabil, ca să poată fi un avantaj real;

b) Dacă e sub forma unei reduceri a taxelor vamale, tratamentul trebuie să fie aplicat de toate țările importatoare ale Europei, care practică regimul protecționist în ce privește producția lor agricolă. În acest caz reducerea taxelor vamale trebuie să fie apreciabilă;

c) Dacă tratamentul se aplică la contingentele acestea trebuie să cuprindă surplusul global al producției agricole;

d) Propunerea de a realiza tratamentul preferențial pe căi indirecte, ca avantaje de transport și de credit, nu poate fi considerată ca eficace.

Oricare ar fi forma lui de realizare, dacă există în țările importatoare organizații de import, acestea trebuie să asigure vânzarea. Iar din alt punct de vedere, dacă facem o comparație cu situația dinaintea crizei, este sigur că aplicarea tratamentului preferențial măbind puterea de cumpărare a țărilor agricole, va crea noi debușeuri pentru țările industriale. Față de sugestiile, propunerile făcute și încercările cunoscute, România face în această privință următoarele observații:

1) S-a propus drept compensație ca țările agricole să excludă orice discriminare în tratamentul produselor industriale prin extinderea avantajelor acordate, prin tratat de comerț unui stat industrial, pe baza clauzei națiunii celei mai favorizate. Propunerea e de natură să fie acceptată de către toate statele agricole europene;

2) Propunerea de a acorda tratament preferențial pentru produsele industriale, ca un schimb, ar pune în discuție crearea de regiuni economice în interiorul Europei. În afară de alte laturi, o astfel de realizare, ar amenința să creeze situații economice privilegiate pentru unele state industriale;

3) Propunerea de a reduce protecția produselor industriale în statele agricole, ca o compensație pentru tratamentul preferențial european, n-ar putea fi acceptată de statele agricole, decât dacă s-ar ține seamă la aplicarea ei, de gradul și posibilitățile de industrializare a fiecărei țări și de nivelul de protecție vamală de fiecare articol. Dar aplicarea tratamentului preferențial n-ar putea constitui o soluție suficientă, față de agravarea situației economice a țărilor agricole, decât dacă ar fi completată cu unele măsuri și anume:

a) înlesniri pentru organizarea și valorificarea cerealelor pe baze raționale; b) realizarea unei înțelegeri internaționale asupra planului european, pentru a pune capăt anarhiei de acum din comerțul internațional față de cereale și lemne, situație ce agravează depresiunea economică din țările agricole exportatoare de aceste produse.

Pentru îmbunătățirea condițiilor în care s-ar dezvolta producția agricolă în perioada de depresiune, România consideră de importanță capitală problema organizării creditului agricol. De aceea, România crede că, în cadrul măsurilor destinate să învingă dificultățile de azi din statele agricole ale Europei, este necesar: a) organizarea creditului internațional cu termen scurt (9-12 luni); b) organizarea creditului internațional agricol ipotecar.

Memorandumul, pe care l-a prezentat delegația română conferinței de la Stresa, se încheie arătând că dificultățile în care se zbat statele agricole ale Europei nu pot fi înlăturate decât dacă se realizează tratamentul preferențial, dacă se organizează rațional comerțul de produse agricole și dacă se înființează pe baza unei colaborări internaționale, creditul agricol pe termen scurt și mediu și pe termen lung pe seama acestor state.

Aceste propuneri confirmă prevederile economistului Werner Sombart, rezumate în studiul *Statul capitalist* din prezenta lucrare. Economia capitalistă tinde spre noi forme de organizare. Caracteristică e, însă, confuzia ce se vede în aceste încercări, în care se fac propuneri în vederea economiei mondiale, întemeiată pe liberul schimb. O economie mondială întemeiată pe tarife preferențiale și pe alte restricții e lipsită de condițiile fundamentale ale unei dezvoltări. În aceste proiecte se mai vorbește de „blocuri agrare”, deci de unități mari de producție și de consumație, de un antagonism între țările industriale și între țările agricole. Mai firesc ar fi ca țările agricole să-și dezvolte industria proprii având o imensă piață de consumație. Confederația Orientală propusă de mine ar urmări acest scop. Dar nici aceste proiecte, oricât ar fi de ispititoare și de convingătoare, în viața reală nu duc la rezultate, fiindcă niciunul dintre state nu renunță la libertatea de acțiune și la completa neatârnamare.

Dintre toate planurile cele naționale sunt mai aproape de realitate. De aceea le-am și lăsat la urmă. Înainte de a trece mai departe, trebuie să fim în clar cu scopul urmărit de planul economic și cu mijloacele cu ajutorul cărora se înfăptuiește. În timpul din urmă ortodocșii au ridicat fel și fel de obiecții împotriva „economiei îndrumate”, fiindcă o confundă, fie cu capitalismul de stat, fie cu intervenționismul supărător al autorității publice. În realitate planul economic (Planwirtschaft, cum spun nemții sau Planned economy, cum spun englezii), nu are în vedere decât o economie ordonată, care nu înseamnă neapărat control, reglementare sau înfrânare, ci mai curând organizare. După cum într-o întreprindere particulară se lucrează sistematic și metodic după un plan de mai înainte stabilit, tot așa trebuie să se procedeze și în economia națională, fără ca să se restrângă inițiativa privată. Economia îndrumată sau ordonată trebuie să îmbrățișeze toate ramurile de activitate: producția, circulația, distribuția și consumația și să fie condusă dintr-un

centru, stabilindu-se pentru fiecare ramură de activitate un plan. Dar formele și sistemele de realizare să se lase libere. Agricultură și industria, de pildă, care urmăresc scopuri deosebite, vor lucra după planuri deosebite. Tot așa comerțul și comunicațiile, etc.

Evident că și statul, cu autoritatea lui, va trebui să intervină, dar mai mult indirect, prin politica fiscală și prin politica lui comercială, dar mai ales prin politica monetară și de credit. Aceste idei ale lui Werner Sombart sunt suficiente pentru a arăta că planul economic național e cel mai realizabil. Astăzi în toate economiile naționale se iau o serie de măsuri, care, fiind parțiale și succesive, tulbură activitatea economică, în loc să o promoveze. Dacă măsurile s-ar lua după un plan general și s-ar aplica simultan, efectele lor ar fi binefăcătoare și frigurile crizei ar dispărea.

Fără a se organiza în acest sens economiile naționale e iluzoriu să se vorbească de „blocuri sau de unități mari economice”. Economiile naționale organizate sunt condițiile de colaborare dintre națiuni, fie în forma confederațiilor regionale, fie în forma confederațiilor continentale. Chiar temeliile economiei mondiale sunt constituite din economiile naționale organizate. Am prea mult dezvoltat simțul și intuiția realității ca să nu-mi dau seama de minunatul joc al spiritului uman în toate planurile acestea. Știu că formele rigide și anacronice ale trecutului nu vor mai învia, deși inerția noastră s-a înamorat de ele. Dar nici „lumea nouă” ce se anunță, purtată în carul de triumf al tehnicii și al mecanicii, încă nu o vedem cum va împleti cununile de fericire pe creștetul omenirii. De aceea mi se par așa de adevărate cuvintele fostului ministru italian Fr. Nitti, pe care le-am așezat în fruntea acestui studiu.

LA INDEX

În scrisoarea adresată ziarului *Dreptatea*, reprodusă, în prefața acestui volum, am promis că voi reveni asupra motivelor care l-au îndemnat pe dl mareșal Averescu să mă pună „la index”, după expresia amicală a dlui Virgil Madgearu.

Dacă ar fi vorba numai de reabilitarea persoanei mele, mărturisesc că aş continua să tac, fiindcă reabilitarea privește exclusiv pe calomniatori, pe cei ce și-au făcut un pedestal politic din asasinat morale. Înainte de a începe destăinuirile la care am dreptul, nu pot să nu-mi exprim mirarea față de imprudența dlui Virgil Madgearu de a stărui în niște erori de la începutul carierei domniei sale politice, când, firește, nu spera să-i vină și domniei sale rândul să poarte în spinare crucea celor mai grele acuzații. Campania de ponegriri purtată de domnia sa, în 1920, împotriva mea a fost floare la ureche pe lângă furtuna ce s-a dezlănțuit asupra capului domniei sale când a ajuns ministru. Cu toate acestea dl Madgearu activează și e socotit ca unul din stâlpii Partidului Național-Țărănesc și mie nu mi-ar fi trecut niciodată prin minte să cred ceea ce se spune și se scrie despre domnia sa. În atmosfera luptelor noastre politice, cei ce se perindă pe fotoliile ministeriale, ar trebui să aibă grijă pentru prestigiul și autoritatea oamenilor ce cârmuiesc, statul. Conștiința domnului Madgearu putea să-l povățuiască la revizuirea opiniilor domniei sale din 1920 despre mine. Fie că o va face fie că nu, eu nu am nimic de pierdut sau de câștigat.

Despre dl M. Manoilescu nu spun niciun cuvânt. Firea domniei sale l-a pedepsit până acum îndeajuns. Faptele domniei sale vor ieși cu vremea la iveală. Îl pândesc atâția inși. Campania domnului Madgearu din 1920, a servit „amicilor” mei din Partidul Poporului și în special ardelenilor să-mi dea lovituri dictate de invidie. Prin insinuări și prin calomniile plasate în presa dornică de scandaluri au reușit să creeze în jurul meu o atmosferă de banditism, care a prins rădăcini de crezare până și în sufletele oamenilor, de știință, cum sunt domnii N. Iorga și S. Mehedinți. Lumea mă credea tipul reprezentativ al abuzurilor și al ilegalităților, deși eu personal, în guvernul Averescu din 1920, nu am săvârșit niciun act care să nu fie emanația hotărârii Consiliului de Miniștri. La interpelarea dlui Madgearu, care avea să fie lovitura de grație, am răspuns punct cu punct, în baza documentelor oficiale. Cea mai gravă acuzație a interpelatorului era exportul de porumb acordat lui Schuller, care s-a făcut, în lipsa mea, ilegal, de către dl C. Argetoianu. Totuși, dl Argetoianu a continuat să rămână om cinstit și om de stat, nu știu prin ce concurs de împrejurări, deoarece faptele săvârșite și însușirile personale l-ar fi indicat să-și încheie de mult cariera politică. Șeful guvernului și ceilalți colegi de pe banca ministerială, precum și camera, au fost pe deplin satisfăcuți de răspunsul meu dat interpelării dlui Madgearu. Un singur om a rămas consternat că nu mi s-a dat un vot de blam, în urma căruia ar fi trebuit să demisionez. Era amicul meu Octavian Goga. Parcă-i văd și acum neastâmpărul, cum ieșea și intra, îmbufnat și încruntat, dând semne de nemulțumire față de răspunsul meu, în nădejdea că va impresiona majoritatea din Cameră. Pe vremea aceea amicul meu Goga era, însă, a cincea roată la car și în guvern și în parlament, de aceea, nemulțumirea sa a trecut neobservată. Eu însumi m-am făcut că n-am înregistrat-o.

Amicul meu Goga a continuat să mă sape, cu mijloacele pe care le știu toți cei ce-l cunosc. Unor intimi le-a dat ordin să adune orice document ce ar putea servi împotriva mea. Firește că n-au putut aduna niciunul, deoarece nu există. Fără să vreau mie mi-au căzut, însă, în mână unele documente compromițătoare pentru dl Goga pe care nu le-am utilizat, deși, după purtarea sa din 1926, ar fi meritat să-i fie izbite în față. În sufletul meu nu vibrează coarda răzbunării. Eu mi-am croit drum în viață prin munca și vrednicia mea proprie. Sub pedestalul măririi mele nu zace muștrător niciun cadavru. N-am dărâmat și n-am vorbit de rău pe nimeni, ca să mă înalț eu. Dimpotrivă, cât am putut, am înfășurat pe semenii mei în atmosfera de bunătate a inimii mele iertătoare și înțeleghătoare. Celor haini și răi le-am întors spatele, fără să le fac niciun rău.

În 1921, intriga clicei Goga a izbutit să mă treacă pe lista celor ce au votat pentru guvernul Take Ionescu, deși eu votasem împotriva, fiindcă am fost de la început contra intrării lui Take Ionescu în guvern. Dl Goga, înainte de a se forma guvernul Averescu din 1920, îmi spunea, că nu primește niciun portofoliu fără participarea lui Take Ionescu la guvernare. Goga nici n-a intrat în guvern decât mai târziu, ca ministru fără portofoliu. La sfârșitul guvernării, totuși, Goga a fost acela care s-a ridicat în parlament împotriva „feloniei” lui Take Ionescu. Despre această „felonie” putea să vorbească oricine, în afară de Goga, care avea un pomelnic de obligații față de șeful Partidului Conservator-Democrat și care când rostea discursul săvârșea cea mai urâtă „felonie” față de binefăcătorul său Take Ionescu.

În ședința Comitetului executiv al Partidului Poporului, care a votat excluderea celor vinovați de pe listă, Goga a fost proclamat șef al Ardealului. În sfârșit ajunsese și dânsul șef. Putea deci lua angajamente ferme că va distruge pe singurul șef al Ardealului, pe dl Iuliu Maniu, „*bête noire*”-ul poetului din Rășinari. Excluderea mea a fost mereu tăgăduită de dl mareșal Averescu și repede mi-am reluat locul în partid spre indignarea prietenului Goga. N-am recunoscut niciodată șefia lui Goga în Ardeal, fiindcă un om care toată viața lui n-a urmărit și nu urmărește decât scopuri personale, nu are însușiri de șef. Pe urmă Goga este un om cu desăvârșire nepregătit pentru cârmuirea statului, care dacă e o artă, e și o știință. Insuficiențele culturii sale nu le poate nici azi suplini numai cu talentul, iar pentru învățătura metodică și sârguincioasă, Goga a avut întotdeauna o repulsie. De aceea nu știe și nu va ști nimic temeinic. Citiți discursurile și declarațiile sale de când e șef de partid. N-am recunoscut șefia lui Goga și din alte motive. Îl cunoșteam prea bine, ca să nu ghicesc ce urmărește. Știam că vrea să ajungă șef al Partidului Poporului, cum voia să ajungă, încă în 1920, dl C. Argetoianu, care ne cerea deschis membrilor din guvern să ne lepădăm de generalul pe care nu-l scotea din „dobotoc”. Deși dlui Argetoianu i-am atras atenția, în repetate rânduri, să-și pună pază gurii sale, fiindcă e inadmisibil ca un ministru să vorbească în asemenea termeni despre șeful partidului și al guvernului, nu a încetat cu epitetele cele mai grosolane la adresa dlui general Averescu. Ceea ce nu-l împiedeca pe dl Argetoianu să se arate intim și prietenos cu dl general Averescu. Caracterul dlui Argetoianu e reprezentativ în lumea politică de la noi. Lipsa de scrupule și lipsa de caracter sunt tainele succesului politic.

Goga, după „*revoluția proștilor*” din Partidul Poporului, a scăpat și de Argetoianu, avansând de la șef al Ardealului la Kronprinț al partidului. Atitudinea mea, cu rezerve, nu mi-a iertat-o bunul meu amic Goga, care a făcut tot ce a putut pentru a nu mă reîntoarce la șefia organizației mele din Ardeal, deși dl mareșal Averescu îmi încredințase conducerea organizației din județul Mureș. Goga a convocat de nenumărate ori, la Cluj, organizațiile Partidului Poporului din Ardeal, fără să mă fi chemat o singură dată. Fostul tovarăș de la *Luceafărul* și de la *Asociațiune* mă expulzase, pur și simplu, din Ardeal. Văzând cum crește influența poetului în partid, mi-am permis să-i atrag atenția dlui mareșal Averescu asupra loviturii ce o pregătește Goga. Mareșalul s-a supărat foc pe mine și m-a mustrat, că-mi pot trece prin minte asemenea bănuieli. Era înainte de venirea la guvern în 1926. Eu lucram din răspuțeri pentru întoarcerea dlui Argetoianu în partid cu scopul de a reface unitatea partidului și cu intenția de a împiedeca pe Goga să facă o nouă ruptură.

Dl Argetoianu cerea însă capul dlui mareșal și proclamarea sa ca șef al partidului, ceea ce cred că s-ar fi putut face chiar cu asentimentul dlui mareșal, dacă dl Argetoianu nu ar fi fost un om pripit și un încrezut. În februarie 1926, dl Argetoianu era așa de convins că va veni la guvern, încât spunea: „*Să-mi tai nasul dacă va mai ajunge vreodată la putere generalul tău*”. Peste o lună s-a format guvernul Averescu. Cu nasul dlui Argetoianu, înzestrat cu un asemenea fler politic, n-aveam ce face. I l-am lăsat netăiat. La formarea guvernului, dl general Averescu a avut o surpriză. Regele i-a cerut să-i încredințeze lui Goga portofoliul Internelor. Generalul a primit, dar i-a încolțit în suflet germenii bănuielii. Ce s-a întâmplat, se va vedea mai târziu, dar subliniez că diferendul cu Goga, izbucnit la congresul partidului din 1931, de atunci datează.

Goga se lăuda la toată lumea – a spus-o chiar și în comitetul de direcție al partidului – că în 1926 dânsul, a adus partidul la putere. Avusese o înțelegere, în ianuarie 1926, cu prințul Barbu Știrbey în casa decedatului Al. Constantinescu. În realitate Goga, se făcuse mai demult vasalul șefului Partidului Liberal, al lui Ion I. C. Brătianu, după cum voi arăta. După articolul din *Țara Noastră*, scris îndată după Consiliul de Coroană de la Sinaia, despre principele Carol, lui Goga îi era ușor să intre în solda lui Ion I. C. Brătianu pe această chestiune. De aceea a fost impus ministru de Interne. În asemenea împrejurări, eu care eram postavul roșu în ochii liberalilor, compromis cu concursul domnului Madgearu, firește că nu puteam fi pus decât „la index”. Nu eram de aceeași părere nici în ce privește actul de la 4 ianuarie 1926. Generalul Averescu, în 1926, nu era liber pe mișcările domniei sale. Fusese adus la putere de liberali pentru a consfinți actul expulzării Principelui Carol. Dușmănia lui Goga față de mine era așa de accentuată – dușmănie care avea la origine un singur temei: *invidia* – încât nici nu m-a pus pe listele de candidați pentru Adunarea deputaților, deși șeful partidului îmi dăduse cuvântul de onoare că voi fi cap de listă.

După alegerile de deputați s-a învoit să fiu candidat la Consiliile comunale din județul Mureș, dând însă ordin organizației locale să lucreze împotriva mea, ceea ce s-a și făcut. Totuși, am reușit la alegeri. Izbânda mea a plătit-o prefectul ing. Florea Bogdan, care a fost izgonit din fruntea județului Mureș, fără nicio altă vină. Guvernul Averescu din 1926, deși I. C. Brătianu își pusese un om de încredere la Ministerul de Interne – Ion I. C. Brătianu declarase că în generalul Averescu nu are încredere – era suspectat. Și cu drept cuvânt, deoarece șeful guvernului începuse anumite demersuri pentru reîntoarcerea principelui Carol, demersuri pe care eu le știam și despre care nu vreau să vorbesc cu acest prilej. Cărămida din iulie 1927 a căzut datorită și acestei cauze. După ministeriatul de la Interne, influența amicului Goga în partid a crescut și mai mult. A culminat în tratativele din aprilie 1931 pentru formarea guvernului Titulescu. În această vreme nu era chip să fiu scos de la index, deși se restabilise oarecare apropiere între mine și Goga. Tratativele din aprilie 1931, duse de Goga cu dl Titulescu, își au cântecul lor. Mareșalul Averescu se retrăsese din fruntea partidului, dând mână liberă comitetului de direcție să hotărască ce va voi. A fost un gest de curtoazie al mareșalului față de Majestatea Sa Regele, punându-i partidul la dispoziție.

Goga plănuia atunci să debarce pe mareșalul Averescu, dacă dl Titulescu i-ar fi oferit Ministerul de Interne. Goga înainte de a începe tratativele era aproape sigur că-l va obține și oamenii de casă ai poetului se priveau cu înțelesuri, șopteau misterioși la ureche și jubilau. Lovitura n-a reușit, deoarece dl Titulescu a deprecia rolul lui Goga și al Partidului Poporului, care, fără mareșalul Averescu, într-adevăr nu trăgea prea mult în cumpănă. Goga a reușit să diminueze valoarea Partidului Poporului în cursul tratativelor, trecându-l în rândul fracțiunilor de partide, cum erau grupările dlor Gheorghe Brătianu și dr. N. Lupu. De atunci am văzut clar că Partidul Poporului a început să intre în faza dezagregării. Totuși, când în primăvara următoare, adică în februarie 1932, a izbucnit pe față neînțelegerile dintre mareșalul Averescu și Octavian Goga – împlinindu-se profeția mea – am făcut o ultimă încercare pentru a împiedica spargerea partidului. Am mijlocit o împăcare între șeful și subșeful Partidului Poporului.

În ziua de 22 februarie 1932, m-am dus acasă la dl mareșal Averescu și i-am vorbit cu căldură și cu convingere despre necesitatea politică a unei împăcări cu Goga. Parcă văd și acum uimirea bătrânului mareșal. Stătea în fotoliul din fața mea, în biroul domniei sale de primire, și cu degetele mâinilor împreunate – degetele acelea lungi și fine, de o sensibilitate de antene – mă privea scrutător și îmi cântărea fiecare cuvânt. Am pledat pentru menținerea solidarității partidului cu orice jertfe, deși eu însumi nu credeam că încercarea mea va avea vreun rezultat favorabil. Am apărat pe Goga, spunând că în tot ceea ce a făcut, chiar dacă a greșit, n-a urmărit decât interesul partidului. Mareșalul m-a întrerupt și, întinzându-mi blocul domniei sale de note, îmi spuse: „*Scrive și comunică-i lui Goga ceea ce îi reproșez*”. Însemnările i le-am citit mai târziu dlui mareșal Averescu, așa că sunt controlate. Le voi reda întocmai întrucât ele nu constituiesc niciun

secret și deoarece dl mareșal Averescu le-a povestit și altor partizani. Părți din ele au apărut chiar și în ziare. Le-am controlat împreună cu dl mareșal Averescu, fiindcă-mi spusese să le confirm când se va referi la mine.

Capetele de acuzații formulate de dl mareșal Averescu la adresa dlui Goga sunt grave și le voi transcrie intervertind ordinea în care mi-au fost dictate și lăsând la o parte unele chestiuni prea delicate, apoi expresii tari dintr-o parte și alta. – Acuzațiile i le-am citit punct cu punct lui Goga, care m-a întrebat: „*Ce vrea Mareșalul: Să-i răspund în scris?*” Cum eu voiam să întind punți de apropiere între ei și cum știam că Goga nu va răspunde în scris, am preferat să ascult răspunsul lui verbal, pe care-l voi reproduce, după însemnările mele, la sfârșitul fiecărui cap de acuzație. Trebuie să spun că în anumite chestiuni sunt silit să cruț pe Goga, eliminând din expunere unele părți gingașe și atenuând altele. Dar ceea ce pot să aștern pe hârtie e suficient pentru a prezenta pe amicul Goga în lumina caracterului său. O fac pentru a atrage atenția factorilor hotărâtori asupra firii acestui om, căruia dacă i s-ar încredința cârma statului, l-ar târî, cu siguranță, într-o aventură cu urmări dezastruoase.

Încep.

Prima acuzație a mareșalului. Întrebă-l pe Goga pe ce cale a obținut Ministerul de Interne în 1926?

Dl mareșal mă lămurește: Grandomania lui Goga a început în 1926, după ce l-a „narcotizat” Brătianu la Karlsbad în 1925, voind să aibe cuiul lui Pepelea în guvernul ce urma să-l formeze. La alcătuirea guvernului din 1926, m-am pomenit că regele Ferdinand îmi cere să încredințez portofoliul Internelor lui Goga, lucru la care nici nu mă gândisem. Am cedat și Goga a considerat ministeriatul de Interne ca un triumf. Goga mi-a răspuns că: „*Da, m-am înțeles cu Brătianu la Karlsbad și pe urmă cu principele Barbu Știrbey în casa lui Alexandru Constantinescu, cam pe la începutul anului 1926, ca să aduc partidul la putere. Ce, și din asta îmi face mareșalul un cap de acuzație? Dar fără mine nu venea niciodată la putere, cum nu va veni de aici încolo partidul, dacă mareșalul nu se retrage de la șefie sau dacă nu ne dă mână liberă să intrăm în viitorul guvern de concentrare.*”

Această chestiune a fost discutată și în publicitate. E bine să o reîmprospătez, fiindcă completează declarațiile celor doi conducători ai Partidului Poporului. În *Adevărul*, cu data 6 martie 1932, sub semnătura ironică X³, un intim al lui Goga, declară: „*După congresul de la Arenele Romane, Ionel Brătianu făgăduise guvernul Partidului Poporului. Pactul a fost încheiat de dl Goga cu Ionel Brătianu, care i-a spus însă că face aceasta pentru domnia sa (Goga) și nu pentru generalul Averescu, în care nu are încredere. La fel a vorbit și regele Ferdinand*” – „*În martie 1926, când Partidul Poporului a fost chemat la putere ca o urmare a acestui pact, dl general Averescu a prezentat regelui o listă de miniștri în care dl Octavian Goga nu figura ca Ministru de Interne. Regele a fost neplăcut surprins și a cerut ca o condiție principală ca la Departamentul Internelor să figureze Goga. Generalul Averescu s-a supus, firește...*”

Sursa acestor declarații e ușor de ghicit, dar ele, ca tot ce pleacă de la Goga, nu cuprind adevărul. Între șeful Partidului Poporului și Ionel Brătianu intervenise într-adevăr o înțelegere politică pe o anumită chestiune, dar înainte de Congresul de la Arenele Romane. Generalul Averescu a dat lămuriri publice amănunțite despre această înțelegere în câteva rânduri. Mareșalul Averescu, sub semnătura Y³, în *Adevărul* cu data 8 martie 1932, răspunde lui X³ următoarele:

„*Dl Octavian Goga nu a avut niciun amestec în aceste tratative (cu Brătianu)... Dl Goga a jucat într-adevăr un rol, dar mai târziu și numai în interesul domniei sale personal, pe un preț de a cărui valoare și calitate pare că intimul domnului Goga nici azi nu a putut să-și dea seama. Mult după întrunire (de la Arenele Romane), către sfârșitul verii, găsindu-se dl Goga cu I. Brătianu la Karlsbad, a stăruit pe lângă acesta din urmă să ceară să fie numit ministru de Interne când va veni la putere Partidul Poporului (care este adevăratul înțeles al cuvântului arivism, domnule director?) Dl Goga a reușit din nenorocire. Mâna șefului nostru a fost forțată și a primit o numire pe care nu ar fi făcut-o. Acestei numiri se datorește pata ce s-a aruncat asupra partidului din 1926, precum și toate brutalitățile inutile comise cu presa, pe care*

președintele de Consiliu le-a acoperit pentru a evita o criză prematură... Căderea de la guvern (cărămida) se datorește unui exces de colegialitate din partea șefului nostru, pentru că a refuzat să sacrifice pe Ministrul de Interne, care exasperase toată lumea... – Brătianu, întradevăr, era supărat pentru că generalul Averescu nu a primit să-i cedeze capul ministrului de Interne⁴⁴... Brătianu era supărat pe dl Goga pentru că acesta, aflându-se la Sovata, a pornit cu același entuziasm și cu aceeași căldură pe un drum cu totul altul decât acela pe care se află azi”.

Din acestea rezultă: a) Goga a trădat pe șeful Partidului Poporului, făcând o înțelegere secretă cu Ionel Brătianu pentru a apăra actul de la 4 ianuarie. Lua deci o atitudine ostilă față de principele Carol. Prețul trădării și-a împlinirii misiunii sale a fost portofoliul Ministerului de Interne; b) Pe urmă a trădat pe Brătianu, căutând să schimbe alcătuirea regenței, după cum se va vedea îndată la punctul ce urmează; c) Actualul apărător al Coroanei, care „se ține cu dinții de pulpana regelui Carol al II-lea” a fost de două ori dușmanul principelui Carol, întâi când a pactat cu Brătianu și a doua oară când voia să schimbe alcătuirea regenței, făcând imposibilă întoarcerea principelui Carol în țară.

A doua acuzație. Întrebă-l pe Goga care a fost atitudinea lui când s-a dus la Majestatea Sa regina Maria, la Sovata, și i-a propus să o facă regentă? Demersul l-a făcut fără autorizația și fără știrea mea. Eu am aflat intențiile lui Goga de la Brătianu care-mi cerea capul lui Goga. Această acțiune secretă a ministrului de Interne a fost adevărata cauză, a căderii noastre din 1927. Când i-am cerut socoteală lui Goga, a avut îndrăzneala să spună că Majestatea Sa Regina i-a propus. Ori, Majestatea Sa Regina mi-a afirmat tocmai contrariul.

La acuzația mareșalului, Goga a început să facă fețe și a tăcut o bucată de vreme. Nu știa, să spună sau nu ceea ce plănuise. Pe urmă cu un glas dulce și insinuant s-a hotărât să mărturisească: „*Da, am vrut să fac pe Majestatea Sa Regina Maria singură regentă pentru a ne asigura guvernarea*”. Majestatea Sa Regina a primit. Generalul spunea: „*Să se declare Majestatea Sa Regina și eu o voi susține*”. Dar Majestatea Sa Regina cum era să se declare? Trebuia să-i pregătim noi calea și situația. Brătianu a aflat de la principele Știrbey întreg planul și firește că s-a supărat pe mine. Nemaiavând încredere nici în mine nici în mareșalul a urmat „cărămida”. Apoi nu era mai bine și mai politic să susțină și mareșalul pe Majestatea Sa Regina Maria? Aici l-am întrerupt pe Goga: bine, dar tu nu știai că mareșalul, la dorința regelui Ferdinand, era să readucă în țară pe principele moștenitor, că era fixată și o dată când trebuia să se întoarcă și că generalul – după cât am auzit – lucra de acord și cu Iuliu Maniu?

Goga mi-a mărturisit că generalul nu-l ținea la curent cu nimic, dar știa că regele Ferdinand bolnav era îndurerat de îndepărtarea fiului său. Mai multe știa însă Ionel Brătianu, care încă de la începutul anului 1927 pregătise înlăturarea generalului de la guvern. De ce-mi atribuie deci mie căderea din 1927? încheie indignat fostul ministru de Interne.

⁴⁴ *Îndreptarea, de la 7 decembrie 1932, într-o notă aduce contribuții noi: „Semnatarul articolelor „glose”, de la Adevărul întreabă dacă: da sau nu, dl Goga (de altfel pe atunci membru al Partidului Poporului), a fost desemnat la portofoliul Internelor, în 1926, de regele Ferdinand? Noi n-am ascuns niciodată că da. Aceasta însă nu numai că nu schimbă problema „lașării în politică”, ci din contră aruncă o lumină și mai vie asupra contrastului celor două cazuri. Care au fost manevrele, și prin cine a ajuns fostul nostru fruntaș să se arate ca indispensabil la Ministerul de Interne, îl privește pe dânsul. Fapt este că aceleași persoane prin care venise dl Goga la Ministerul de Interne, – ca singurul în care aveau încredere, – cereau, la câteva luni după aceea, pe motive diametral opuse, plecarea d-sale de la acel minister. Ce era mai simplu, – omenește și politicește vorbind, – decât ca primul ministru, profitând de cererea regelui Ferdinand, să spună colaboratorului său: – ai înăspri relațiile cu Coroana și cu partidele politice, ai creat o atmosferă rea în opinia publică, ai încordat în mod inutil raporturile partidului cu presa, – ai datoriat să sacrifici cel puțin departamentul. Și totuși mareșalul Averescu n-a urmat omenescul și politicul, ci eticul la exces, și a preferat să cadă împreună cu întreg guvernul, decât să lașeze pe unul din colegii săi, deși acel coleg și-ar fi primit poate prin aceasta o pedeapsă bine meritată”.*

Dl mareșal Averescu ulterior, când i-am relatat convorbirea cu Goga – m-a lămurit: „În legătură cu regența Majestatea Sa Regina Maria, mi-am permis să o rog să-și examineze conștiința, sufletul ei propriu și să-mi spună, dacă crede că e hotărâtă să facă acest pas, dacă e folositor pentru dinastie și țară (era vorba să se pună în calea întoarcerii fiului său) și pe urmă să-mi confieze mie hotărârea sa”. Majestatea Sa Regina Maria trăiește și poate confirma cele afirmate de mine. Mareșalul Averescu, în articolul *Adevărul despre Bellinzona*, apărut în *Îndreptarea* din 7 martie 1932 spune: „Fapt este, că regele Ferdinand se împăcase în ultimul timp al domniei sale, cu gândul readucerii fiului exilat... Rămânea ca generalul Averescu, primul ministru de atunci, să caute a se înțelege cu prințul asupra eventualei reveniri. A fost în acest sens și o corespondență... dar... generalul Averescu trecuse în opoziție, fără să fi putut da urmare dorinței monarhului”. Din acest punct de acuzație rezultă, că Goga făcea o politică pe cont propriu încă în guvernul Averescu din 1926, în baza actului de la 4 ianuarie, pe care voia să-l utilizeze pentru scopurile sale personale prin modificarea alcătuirii regenței și că această politică era îndreptată împotriva Principelui Carol.

A treia acuzație. E în legătură cu o chestiune intimă a Majestății Sale Regelui Carol, pe care a exploatat-o dl C. Argetoianu și pe care voia să o exploateze și Goga. Refuz să dau amănunte asupra ei, întrucât e o chestiune delicată, care e încă la ordinea zilei. Goga apare într-o lumină urâtă și în această chestiune.

A patra acuzație. Ce atitudine a avut Goga la întoarcerea principelui Carol, când noi am stabilit precis ce cale să urmărim și el, fără știrea și autorizația mea, a precipitat lucrurile, contra celor stabilite și contra opiniilor partidului? Dl mareșal mă lămurește, că nici la Bellinzona și nici la Cotroceni (în noaptea întoarcerii principelui) n-a fost vorba decât de intrarea în regență a Alteței Sale Principelui Carol. Dl mareșal îmi comunicase de mult cele trei condiții de care legase amestecul d-sale în organizarea întoarcerii prințului, condiții de care se face amintire și în articolul *Adevărul despre Bellinzona*. Înainte de a relata răspunsul lui Goga, voi reproduce un pasaj din articolul X³ din *Adevărul* de la 6 martie 1932, necesar pentru înțelegerea atitudinilor: „Dl Goga s-a dus la generalul Averescu și i-a pus problema principelui Carol. La început generalul a ezitat, dar după presiuni și stăruințe a cedat și a convenit să convoace congresul din martie 1930, când s-a vorbit întâia dată în public de chemarea principelui Carol. A urmat apoi întrevederea de la Bellinzona, unde dl general Averescu s-a prezentat prezumțios și programatic. Nu este momentul să se descrie azi în amănunte această întrevedere. Suficient să spunem că dl general îl voia pe principe „al său”, mai întâi în regență și, în tot cazul, să nu revină decât atunci când îi va spune domnia sa, adică după ce va face domnia sa nu mai știu ce plebiscit prin intermediul șefilor de organizații județene”.

Goga în discursul său de la Sibiu, rostit îndată după ruptură, a declarat, după *Dimineața* din 8 martie 1932: „Eu am spus mereu ce am crezut, că singura soluție salvatoare e aducerea regelui Carol. M-am dus la generalul Averescu și domnia sa s-a lăsat convins și amândoi am plecat în străinătate unde am făcut ce se știe. Dacă regența a fost dată la o parte și principele adus în țară, aceasta se datorește nouă în bună parte”. Dl mareșal Averescu, în articolul *Adevărul despre Bellinzona* dă amănunte asupra rolului ce l-au avut conducătorii Partidului Poporului în aducerea principelui Carol în țară. Primul articol se încheie, însă, cu o declarație tocmai contrarie celor afirmate de Goga la Sibiu. Mareșalul spune: „...acțiunea generalului Averescu a urmărit scopul de a aduce la îndeplinire dorința regelui Ferdinand. Dar atât întoarcerea cât și întronarea Prințului Carol, s-au făcut fără amestecul său. De aceea în actul „Restaurării” generalul Averescu nu are niciun merit și nicio răspundere ceea ce șeful nostru a declarat la două zile după săvârșirea acestui act în comitetul de direcție al partidului”.

Goga, la Sibiu și în alte părți, se lăuda că generalul Averescu și el, Goga, l-au adus pe prințul Carol în țară, iar mareșalul declară că reîntoarcerea prințului s-a făcut fără amestecul său.

Goga, care și-a făcut un pedestal politic din dușmănia față de prințul izgonit, după reîntoarcerea acestuia sa agățat cu dinții de pulpana mantiei regale, proclamându-se singurul „apărător al Coroanei”. Se va vedea îndată până unde mergea acest precupeț de sentimente dinastice. Goga, care într-o vreme spunea: „Pe mine nu mă interesează chestiunea prințului Carol, decât dacă ea ar putea mâna apa la moara național-țărăniștilor lui Maniu”. Goga, care în realitate n-a făcut nimic pentru întoarcerea prințului, se laudă că el l-a adus, iar mareșalul, care, la dorința regelui Ferdinand, a întreprins o acțiune pozitivă, spune: „N-am niciun merit!” Ce deosebire de firi!

La Iași, mareșalul avusese o atitudine ostilă față de principele moștenitor, dar iată cum mi-a explicat-o în cursul tratativelor de împăcare cu Goga: „E adevărat că la Iași am fost pentru îndepărtarea prințului, dar i-am declarat regelui Ferdinand, că șeful statului dacă va hotărî altfel, mă voi supune și voi executa hotărârea suveranului. Atunci Prințul Nicolae era de 15 ani și printr-o educație severă se putea pregăti pentru a deveni un bun rege. În 1926, situația era schimbată. La mijloc era principele moștenitor Mihai. De aceea mi-am schimbat și eu părerile de la Iași. Majestatea Sa Regele vrea să se răzbune acum împotriva mea și ca să lovească în mine utilizează pe Goga, pe care când, eram în exil, într-o scrisoare, îl numise „cette canaille de Goga” – lucru pe care, în loialitatea mea față de Goga, i l-am comunicat și l-am sfătuit să ceară explicații prințului, – dar te asigur că-l disprețuiește. Noi militarii ne servim și de trădători, dar îi disprețuim. De altfel, am fost demult prevenit nu numai de domina ta, ci și de alții, că Goga e un element dizolvant”.

Îmi aduc aminte de o convorbire din mai 1923 cu dl Iuliu Maniu, când tratam fuziunea. Eram în casa lui Teodorian-Carada, fiind de față și Episcopul Frențiu. Dl Maniu se împiedica de Goga, iar la asigurările mele că Goga nu se va opune fuziunii, dl Maniu mi-a spus: „Domnule general, Goga îți va face buclucuri când îți va fi lumea mai dragă”. Toate acestea le știam când i-am citit punctele de acuzație lui Goga. Dar nu i-am amintit decât de capul de acuzație formulat de dl mareșal și de aprecierile prințului pribeag asupra lui. Goga în ce privește aprecierea defavorabilă mi-a explicat, că prințul Carol îl numise într-adevăr „canalie”, fiindcă din ordinul regelui Ferdinand desfăcea scrisorile pe care le trimitea prințul din străinătate în țară. Dar, când am fost la Paris – continuă Goga – l-am lămurit că eu jurasem credință regelui Ferdinand și că eram dator să execut ordinele suveranului meu.

Goga afirma că a stăruit pe lângă mareșal să îmbrățișeze ideea întoarcerii prințului Carol și să se ducă la Bellinzona. Acum când regele nu l-a adus la putere, cum era vorba, mareșalul îmi reproșează: „Vezi, m-ai făcut să-l iau în brațe și acum după ce l-am ajutat să se urce pe tron, nu mai vrea să știe de mine”. Originea nemulțumirii mareșalului trebuie căutată în acest refuz al regelui de a-l aduce la putere, ca la începutul domniei să stea sub aripile tutelei sale. De aceea voia să intre prințul întâi în regență, iar pe urmă, printr-un plebiscit al națiunii, să fie proclamat rege.

Mareșalul credea că asta nu era atât în interesul său personal și al Partidului Poporului, cât în interesul regelui și al dinastiei. Autoritatea și experiența mareșalului ar fi înlăturat multe din greșelile începuturilor de domnie. Dar regele nu vrea să audă de nicio tutelă. E un om care merge pe picioarele sale proprii și domnește cum îl taie capul. E inteligent și un sentimental. Caută ca între el și colaboratorii săi să fie o afinitate de simțire. Ori, de mareșalul spune: „De câte ori vorbesc cu moșul, îngheț”. Burzuluiala bătrânului mareșal, a început de la însărcinarea lui Maniu cu formarea guvernului după depunerea jurământului. Toamna, când Maniu a demisionat și regele l-a însărcinat cu formarea guvernului pe Mironescu, mareșalul a început să se supere. Eu umblam pe o sfoară între doi poli, purtam ștafeta între rege și mareșal, fără să-i pot apropia. Supărarea bătrânului a degenerat acum în dușmănie, care merge până la gândul de detronare. Eu l-am ispitit, cum vrea s-o facă? Dar mareșalul mi-a răspuns, că nu-și poate divulga armele arsenalului său.

Eu sunt, însă, hotărât să iau toate măsurile pentru apărarea regelui. Sunt gata să iau răspunderea situației chiar ca prim-ministru și să-mi pun tot sufletul, întreg talentul și avântul pasiunii pentru a birui pe toată linia. N-aș fi vrut să trec peste cadavrul mareșalului, dar nici nu

pot să mă angajez într-o mișcare antiregalistă, pe care o socotesc primejdioasă. Dacă ar fi înlăturat regele Carol, iar am ajunge la regență, cu un rege minor, care abia peste 20 de ani ar fi în stare să domnească. Recunosc că în situația grea de azi ar fi mai ușoară o guvernare cu mareșalul în frunte, dar lucrurile au ajuns unde sunt. L-am trimis pe Cudalbu să-l roage pe mareșal să convoace Comitetul executiv, dar nu vrea. Zice că are depline puteri de la congres. Atunci ce vrei să fac? Partizanii năvălesc pe capul meu, mi-au stricat toată mobila, și mă imploră: „Șefule, scapă-ne!” Regele însuși, după articolul *Cuza Vodă* din *Îndreptarea*, mi-a cerut să-mi lămuresc situația. Din declarațiile amicului Goga rezultă că din anticarlist s-a trezit cel mai înfocat apărător al regelui Carol. Măine ar putea fi un republican tot așa de entuziast, în caz când regele Carol l-ar ignora și nu ar apela la serviciile sale pentru mântuirea țării amenințată de revoluție.

A cincea acuzație. La formarea guvernului Mironescu, Goga a declarat că dacă, după acest provizorat, nu va fi chemat la putere Partidul Poporului va rupe legăturile cu palatul. Întrebă-l: De ce n-a făcut-o?

Goga m-a lămurit că după o disensiune ivită între rege și mareșal, în legătură cu interviul lui Argetoianu din *Universul*, nici n-a mai fost la palat câteva luni. Dar asta e o copilărie. Ce vrei să fac politică ignorând Coroana?

A șasea acuzație. Când a fost numit guvernul Iorga, Goga spunea că va adresa o interpelare în sensul următor: „Nu crede guvernul că e necesar să pună capăt unor zvonuri defavorabile țării și dinastiei noastre în legătură cu o doamnă?”

Întrebă-l: „De ce n-a făcut interpelarea? și de ce când, la deschiderea parlamentului, i s-a dat aceeași decorație ca lui Puiu Dumitrescu, a declarat că nu va purta niciodată vreo decorație?”

Goga îmi mărturisește că, da, odată s-a răzvrătit împotriva „doamnei”, dar de ce era să facă el interpelarea? Să o facă mareșalul.

A șaptea acuzație. Goga pretindea că e intermediar între rege și mine, că umblă pe o sfoară între doi poli, cum spunea dânsul. La un moment dat s-a hotărât să se dea jos de pe sfoară și să declare regelui că-i rămâne credincios, dar nu se desparte de mine. Goga n-a făcut-o, ci a pus la cale o nouă audiență și, la sugestia lui, regele mi-a cerut să nu mai țin congresul. Goga se întinde la vorbă. Mareșalul mă acuză că eu fac politică cu regele peste capul dânsului, în loc să-i declar că politica partidului o conduce președintele. Ori, eu mă duceam la suveran ca să stărui pentru aducerea la putere a partidului în frunte cu mareșalul Averescu.

Eu țineam la curent pe șeful partidului despre toate întrevederile mele cu regele. Cu o zi înainte de Congresul din 1931, m-am dus la Sinaia, unde regele mi-a spus vesel că „a spart gheața cu moșul”, că s-ar putea constitui un guvern Averescu, cu oarecare colaborări național-țărăniște. De la Sinaia i-am telefonat lui Papacostea că seara, la 11, după sosirea în capitală, mă voi duce direct la mareșal să-i comunic ce am vorbit cu regele. La gară m-a așteptat Papacostea, cam misterios, spunându-mi că mareșalul s-a culcat și că mă așteaptă a doua zi dimineața la ora 8½.

M-am dus la orele 9. Mareșalul m-a primit cu o întârziere de o jumătate de oră, privindu-mă pieziș. Mă bănuia. La tot ce i-am comunicat, nu mi-a răspuns un cuvânt. La congres l-a pus pe Bucșan să vorbească în numele Ardealului, iar când a strigat adunarea să iau eu cuvântul, ai văzut ce brutal s-a purtat. E o lipsă de eleganță din partea mareșalului să uzeze de Bucșan ca să creadă lumea că joc pe două tablouri. Chiar și regele mi-a făcut o observație, că Partidul Poporului, prin cele trei articole ale lui Bucșan apărute în *Îndreptarea*, îi dă lecții, I-am răspuns regelui: „Sire, prin legături de alianță nu se poate câștiga și bunul simț”.

După congres, mareșalul m-a invitat la Severin ca să discutăm liniștiți. Mi-a spus: „Gândește-te asupra următoarelor trei puncte: 1) Părăsesc șefia partidului și ți-o trec d-tale sau 2) Rămânem

cum am fost, dar fără nicio divergență în conducerea partidului, sau 3) Dacă avem deosebiri de vederi, să ne despărțim, luând fiecare cu sine pe cei care ne împărtășesc vederile”.

I-am răspuns pe loc: „*Domnule mareșal, voi veni la Severin, dar de pe acum vă spun că punctele 1 și 3 le înlăturăm din discuție*”. Am fost deci delicat cu mareșalul. Goga mai adaugă: „*N-am fost de părere să se țină congresul, care aducea numai o încordare între partid și coroană*”.

A opta acuzație. La Severin s-a învoit să declare regelui, că e disciplinat. Am convenit să ne împăcăm pe lângă această condiție. Nu s-a ținut de cuvânt. Goga n-a fost loial cu mine. Dar asta nu i-o poți spune. La Severin – după declarațiile dlui mareșal Averescu făcute în Comitetul de direcție după ruptura cu Goga, publicate în *Îndreptarea* din 21 martie 1932 – „*Am examinat în amănunt această a doua soluție (citată mai sus) și am ajuns la concluzia rezumată în următoarele două puncte: 1) Dl Goga să roage pe Majestatea Sa, ocazia ivindu-se, că legătura cu partidul s-o aibă direct cu șeful partidului, iar nu prin intermediari; 2) În ce anume condiții ar putea primi partidul puterea, pentru ca fiind chemat de Majestatea Sa la guvern, să aibă posibilitatea cu tot respectul constituției, deci natural cu respectul prerogativelor suveranului, să poată scoate țara din criză, părerea mea fiind că important nu era de a veni cu orice preț la putere, ci de a veni în așa condiții, încât să fiu întradevăr folositor. Am căzut perfect de acord asupra acestor două puncte. L-am crezut loial*”. Goga nici n-a vrut să răspundă la această acuzație pe care o găsea cazonă. Cu cine să fac politică, dacă nu cu regele? Mareșalul crede că partidul politic e o cazarmă, în care n-are cuvânt decât șeful?!

Despre loialitate n-am vorbit cu Goga, deoarece nu-i citisem reproșul șefului. N-am vorbit, fiindcă Goga nu e loial nici față de el însuși, necum față de alții. Din aceste acuzații nu se desprinde numai portretul sufletesc al politicianului Goga, ci și icoana vieții și moravurilor noastre politice. Un observator atent descoperă, fără multă bătaie de cap, că firul conducător în politica internă nu e tors de interesele țării, ci de meschinele interese, ambiții, și pasiuni personale. Am intervenit pentru împăcarea lui Goga cu mareșalul Averescu, deși interesele mele personale mi-ar fi dictat să alimentez dușmănia dintre ei și să împiedic o împăcare. Un prieten vechi, neînțelegând ce voiam, îmi spunea: „*Chiar dacă ar fi posibilă o împăcare a lui Goga cu mareșalul, noi ar trebui s-o zădărnici*”. Am făcut încercarea de împăcare, ca să salvez unitatea partidului pentru care îmi jertfisem 12 ani din viață, așa „la index” cum eram, în credința că Partidul Poporului ar mai putea fi un instrument util de guvernare. Când stăruiam pe lângă dl Averescu pentru împăcarea cu Goga și după ce s-a convins că aveam în vedere numai interesele țării și ale partidului mi-a spus: „*E o ironie a vieții să intervii tocmai d-ta să mă impac cu Goga, care a fost piedica apropierii mele de dumneata și cauza multor nedreptăți ce ți s-au făcut, adeseori împotriva dorinței și voinței mele*”. I-am răspuns: „*Domnule Mareșal, știi, dar era o datorie a mea să încerc această împăcare. Alte explicații nu pot da, fiindcă aș strica tot ce am făcut până acum*”.

Dl Mareșal era pentru o reconciliere cu Goga, deși n-avea niciun interes personal și nici de partid, fiindcă, după cum spunea, o biruință ar cuprinde și pe Goga, care e un element dizolvant.

Goga, după pledoariile mele, părea și el hotărât pentru o împăcare, dar s-a răzgândit în ultimul moment. În realitate – cum am aflat mai târziu – Goga primise zestrea unor angajamente, care îl sileau la divorț. Ce a urmat se știe, Goga n-a reușit să organizeze un partid, n-a rezolvat „problema mareșalul Averescu”, iar Partidul Poporului s-a anemiat. Amicul Goga, după această ispravă politică, nu poate avea decât mângâierea sfidătoare a curtezanelor romane: *Nigra sum, sed formosa*. În Sibiul tinereții noastre, totuși, încerca să facă pe mironosița strigând biblic „*Cine va găsi o bubă pe trupul meu, să mă bată cu pietre*”. De bubele sufletului n-a vorbit. Cum și frumusețea talentului său e în declin, în curând îl vom auzi tânguindu-se:

E noapte-acum... Pe fața bolții
Plâng ochii stelelor senine,
Când blestemă înșelatul meșter
Și strigă bietul din ruine...

Meșterul a fost înșelat de propriul său caracter plin de contradicții interne, care nu-l puteau duce decât la pieire. Ce trist apus de viață va fi, când nu va mai putea spune, decât: „*Nigra sum...*”

*

Iată cum am stat eu „la index” în Partidul Poporului. Las pe alții să aprecieze, dacă din catadicsirea „la index” ies eu micșorat sau alții. În orice caz, dau un sfat dlui Virgil Madgearu să nu mai vorbească cu ușurință despre lucruri pe care nu le cunoaște. Aparențele înșeală numai spiritele superficiale.

„AFACERI GRĂBITE”

Dl N. Iorga este un fenomen rar în lumea intelectualității. Dacă noi contemporanii îi descoperim uneori umbrele scăderilor omenești, posteritatea desigur că-l va socoti o apariție excepțională, care, în epoca de întregire a neamului, a fost un far luminos, spre care, în vremuri de vifor s-a îndreptat adeseori corabia celor mai puternici bărbați de stat ai României, ca spre un liman de îmbărbătare. Chiar și suveranii au poposit cu drag sub streășina științei și inimei domniei sale înflăcărată de credința într-un ideal. Cei ce vreau să se convingă de rolul domnului Iorga în viața publică, să citească *Supt trei Regi* o lucrare scrisă neîngrijit, dar plină de informații și de caracterizări adeseori subiective. Nimeni nu-i va lua în nume de rău domnului Iorga, dacă se străduiește să tragă spuza evenimentelor la amfora personalității domniei sale, plină de amărăciuni și de neizbânzi. Dl Iorga a trăit tragedia tuturor personalităților mari, pe care un filosof rus a încercat să o închege într-un sistem îmbrățișând întreaga omenire. El scrie: *„Viitorul omenirii este întemeiat nu pe aceia care triumfă azi, convinși că ei posedă binele și dreptatea, ci pe aceia care fără să cunoască odihna somnului și bucuriile, luptă și caută, părăsind idealurile vechi, să găsească o nouă realitate”*.

E cazul domnului N. Iorga, cu adaosul, că unul dintre idealurile domniei sale, cel național, s-a realizat, rămânând de înfăptuit cel moral, care, firește, e temelia și garanția de existență a statului național realizat sub cei trei regi. Amărăciunea domnului Iorga se resfrânge într-o mărturisire dureroasă. După ce spune cum a fost scăpat la evacuarea Bucureștilor, în vremea războiului, de un prieten, adaugă: – *„Dar cine știe dacă și pentru mine, așa cum trăiesc azi, n-ar fi fost mai bine!”* – adică să-și fi sfârșit zilele atunci când au năvălit armatele dușmane în capitala țării.

Amărăciunea domnului Iorga nu e izolată. Ea sălășluiește în sufletele multor intelectuali, care au luptat – fiecare după puținătatea puterilor lui – și azi regretă, că un glonț nu le-a înflorit fruntea cu sărutarea unei răni ucigașe pe câmpul de luptă, sau că trupul lor n-a fost otrăvit de dragostea paraziților exantematici. Crucea deziluziilor nu o poartă pe umerii oboșiți numai dl Iorga, ci aproape întreaga intelectualitate a țării, care știe ce a fost înainte de război și vede și simte ce este după ce ne-am lărgit hotarele puterii și bogăției noastre. Calvarul e mărcinos și totuși, cu sufletul însângerat, îl urcăm... și ne mângâiem cu răsplata pe cealaltă lume. Atât ne-a mai rămas.

De ce ne-am ales cu atâtea amărăciuni? De ce ne-am otrăvit sufletul cu atâtea înfrângeri morale, căci cele materiale nu ne-au impresionat niciodată, deși ele sunt o condiție a activității intelectuale, a creației?

Întrebările oricât am vrea să le ocolim, ne ies în cale la fiecare pas. În criza cumplită de astăzi, asemănătoare unui crivăț siberian, vedem înainte de toate o criză sufletească, o criză morală. Parcă tot ce a fost bun și nobil în ființa omenească a înghețat. Fiecare dintre noi, coborându-ne în adâncimile conștiinței proprii, nu ne mai recunoaștem. Ne-a cotropit o apatie, o indiferență față de tot ce se petrece în jurul nostru. Îngenunchem la altarele vechi ale credințelor noastre, dar nu mai credem în ele cu însuflețirea, cu evlavie sfântă de mai de mult. Simțim că ceva s-a prăbușit în sufletele noastre, că și credințele noastre au îmbătrânit. În rarele clipe de liniște și de reculegere, la lumina străfulgerărilor interioare ale intuiției, ni se arată zămisirea unei lumi noi, cu alte idealuri, cu alte concepții de viață și cu alte țeluri ale organizației sociale. Parcă se plămădește o viață nouă, străină de a noastră, în care nu ne mai simțim la noi acasă. De aceea e firesc să regretăm că nu ne-am încheiat zilele deodată cu împlinirea celei mai frumoase și celei mai importante părți ale idealurilor noastre, cu întregirea neamului. Dar dacă urcăm calvarul atâtor amărăciuni, neatârnatore de voința noastră, oare de ce le mai sporim cu bună știre?

De ce, de pildă, chiar dl N. Iorga găsește o plăcere să se facă ecoul clevetirilor despre unii din contemporanii domniei sale care au putut greși, dar n-au putut păcătuți? Domnul N. Iorga nu-și dă seama că ceea ce apare sub semnătura domniei sale, sărutată de suflul eternității, are o altă importanță și că urmașii o vor folosi ca izvor de informație? De ce conștiința domniei sale

nu-i dictează o scrupuloasă iubire de adevăr și o scrutare mai migăloasă a zvonurilor cu care se distrează cafenelele, mahalalele și șezătorile?⁴⁵

După ce în *Memoriile* domniei sale scrisese cele mai revoltătoare calomnii și neadevăruri la adresa mea, în *Supt trei regi* care va servi ca istorie a epocii de întregire a neamului, dl N. Iorga scrie: „Domnul Tăslăuanu, care a doua zi fu atacat ca ministru al afacerilor grăbite” (p. 342). Istoricul evenimentelor contemporane, n-a descoperit în scurta mea activitate ministerială decât „afaceri grăbite”, în urma cărora eram dornic de o îmbogățire repede, firește, după cum se arată amănunțit în *Memoriile* aceluiși autor. Dl N. Iorga sub titlul *Supt trei regi* pune un subtitlul *Istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național*. Mă întreb: Și calomniile fac parte din „idealul moral” pe care dl Iorga l-a urmărit o viață întreagă fără să-l vadă înfăptuit? Domnia sa, care a fost adeseori ponegriț și clevetit, nu era oare dator să se informeze și să spună numai ceea ce este și ce se poate dovedi? Doar suntem în viață, lespedea mormântului nu s-a lăsat încă mută peste ființa celui condamnat să citească ororile atâtor calomnii ce-i otrăvesc zilele.

Răspund dlui Iorga, deși „idealul moral”, mi-ar porunci să utilizez vremea în vederea unui scop mai util. O fac cu dezgust. Înainte de toate să lămurim cuvântul „afacere”, căruia mentalitatea noastră rurală – cea boierească ne lipsește– îi dă un sens peiorativ, rușinos. A fi om de „afaceri” înseamnă a fi un om deochiat, cu care nu stau bucurosi de vorbă persoanele onorabile. În realitate, în lumea capitalistă, întreaga viață e un lanț de afaceri. De la țăran, negustor, industriaș, bancher și până la autorul ce-și vinde –câte unii încă cu ce reclamă – produsele, toți fac afaceri. N-ar intra în lumea afacerilor magistrații, funcționarii și militarii. Dar întreb: Câți dintre aceștia nu fac afaceri, căci și ei cumpără și vând, uneori chiar ceea ce într-adevăr n-ar fi permis? Dar statul însuși nu face cele mai uriașe afaceri? Căile ferate, telefoanele, monopoliurile etc., ce sunt, dacă nu afaceri? Ministerul de Finanțe englez, Chamberlain, într-un discurs, iată cum caracteriza noua politică a Imperiului Britanic: „*L' Empire, c' est le commerce*”.

În lumea capitalistă, omul de afaceri – business-man – se bucură de considerație și cei mai de seamă ajung în fruntea treburilor publice. Cazul președintelui Statelor Unite ale Americii, Hoover. Numai la noi e rușine să zică cineva: „Ești un om de afaceri”, fiindcă în binecuvântata noastră țară, cu adevărat, că cele mai multe afaceri sunt necurate. Va veni vremea când nu va mai fi nici la noi rușine să fi „om de afaceri”. Acum să vedem, „ce afaceri grăbite” am făcut eu ca ministru? Și ce m-a îndemnat să le fac? Interese personale sau interese obștești?

În cartea mea *Producția* am dat destule lămuriri și dl N. Iorga era dator să țină seama de ele, ca și dl S. Mehedinți. Ziariștii n-au scris aproape nimic despre această lucrare, fiindcă n-am avut cu ce-i plăti. În țara noastră pline de „idealuri morale”, cei mai mulți plătesc și reclamele și campaniile de presă. Să face o „afacere” și din laude și din calomnii. Când am venit la Ministerul de Industrie și de Comerț, am găsit un adevărat haos, creat de furtunile războiului. Dezbrăcasem hainele militare numai de câteva luni și întreaga mea ființă era încă sub impresia suferințelor și jertfelor cu care am plătit nepregătirea noastră. Văzusem cu ochii toate lipsurile, străbătusem drumul tristei retrageri de la București la Vaslui, pe jos, îndurasem orgolioasa sfidare a Armatei Rusești, trăisem pe front între soldații goi și flămânzi, secerăți de oastea oribilă a păduchilor exantematici și de tifos, am urcat

⁴⁵ Dl N. Iorga, în *Neamul Românesc* din 29 ianuarie 1933, vorbind de agitația profesorului Gr. Forțu, găsește de cuviință să facă morală și să vorbească de „lipsa de măsură”. Ascultați-l: „*Un profesor face de câtva timp o agitație care e desigur nepotrivită cu înalta și nobila misiune care i s-a încredințat. El adună tot ce se spune prin colțuri și le proclamă ca adevăruri cercetate și dovedite. Le strigă sau, ca să întrebuițez propria lui expresie, le răcnește*”.

Dar dl Iorga ce a făcut în *Memoriile* d-sale? Tot ce cuprind *Memoriile* sunt „adevăruri cercetate și dovedite”? Gr. Forțu e un înger pe lângă dl Iorga. D-sa e tartorul cel mare al dărâmarilor și clevetirilor. A făcut școală.

întreg calvarul patimilor din Moldova, până în ziua măreței biruințe⁴⁶. Războiul trăia încă în sufletul meu. Tocatul mitralierelor și bubuitul năpraznic al tunurilor nu-și stinseseră ecourile. Le mai auzeam. Ambuscații care m-au atacat n-au gustat din paharul amar al frontului de luptă.

Ajuns pe fotoliul de răspundere al ministerului, la ce puteam să mă gândesc? La front și la apărarea națională. Găsisem la minister o direcție a refacerii regiunilor dăunate de război care făcuse câteva bordeie, cheltuind sume enorme. Cu camioanele direcției, în loc să se care materialul pe front, diferiți interesați făceau negoț particular. Scandaluri și abuzuri intrate în obiceiul pământului. De aceea m-am gândit să înființez o societate pe acțiuni, la care trebuia să participe națiunea întreagă și căreia statul trebuia să-i dea o serie de avantaje, ca regiunile frontului udate cu atâta sânge și cu atâtea lacrimi să se refacă repede. Aceste regiuni, sfinte pentru neamul nostru, meritau orice jertfe. Dar nici Consiliul de Miniștri și nici societățile de construcție – la îndemnul liberalilor – n-au înțeles intențiile mele. Acestea din urmă au început târguiețile și drămuirile. Rezultatul: din proiectul meu a ieșit o caricatură, *Reconstrucția S. A.*, lipsită de condițiile de prosperare, iar regiunile devastate de război s-au refăcut singure, cum le-a ajutat Dumnezeu.

Aceeași concepție, dictată de inima mea, m-a călăuzit la înființarea *Societății Refacerea industrială*, care avea ca scop refacerea industriilor cu mașini și materiale, necesare activității lor. Funcționarea acesteia a fost mai satisfăcătoare, dar a rămas departe de ceea ce am vrut să fac eu din ea. Iată primele două „afaceri” realizate de mine ca ministru. Flăcările războiului din sufletul meu m-au îndemnat să le săvârșesc. Dacă am greșit, primesc să fiu bătut cu pietre. Dar dacă s-ar mai întoarce odată aceleași vremuri și aș fi în aceeași situație, aș rămâne nestrămutat în convingerea mea, că era o datorie elementară de a ajuta pe cei năpăstuiți de război. Cred că nu se va găsi niciun ticălos pe întinsul pământului românesc, care să îndrăznească să spună că am urmărit sau am avut vreun profit personal din aceste „afaceri”. Dar „afacerile” mari de abia acum încep. Lipsa de scule ale armatei noastre a fost una din cauzele înfrângerilor ce le-am suferit. Cei ce m-au calomniat și m-au insultat, n-au plâns cum am plâns eu de atâtea ori, când vedeam neputința noastră. N-au văzut, cum am văzut eu frumusețe de flăcăi, tot unul și unul, intrând cu sutele dimineața în foc și prefăcându-se într-un morman de cadavre până la prânz. Ei nu puteau înțelege ce era în inima mea, dar dl N. Iorga putea, era chiar dator moralicește să dea o altă justificare activității mele, decât banala și meschina caracterizare, aruncată din vârful condeiului, de „afaceri grăbite”.

„Afaceri grăbite?” A organiza viitoarea apărare națională, înseamnă a înjgheba afaceri grăbite? Căci fabrica de dinamită din Făgăraș, Reșița, proiectata fabrică de arme și muniții de la Brașov, proiectata fabrică de tuburi de la Alba-Iulia, naționalizarea industriei de petrol (*Steaua Română* și *I. R. D. P.*) ce interese serveau, dacă nu ale apărării naționale? Puține dintre aceste întreprinderi înființate de dragostea mea de neam și-au atins scopul. Fabrica de explozibile din Făgăraș există, dar nu a ieftinit produsele, cum se angajase, și nici n-a luat dezvoltarea proiectată. Reșița îndeplinește un rol important în economia națională și dacă, în epoca guvernării liberale, n-ar fi fost vacă de muls, ar fi azi în altă situație. Fabrica de arme și de muniții nu s-a înființat și despre armamentul oștirii noastre ne este rușine să vorbim. Copșa Mică-Cugir s-a născut moartă. Un general, unul din eroii noștri spunea, într-o vreme, în plin parlament, că ne vom apăra țara cu pumnii. Biată țară! Biet soldat român!

Fabrica de tuburi a fost zădărnicită de răutatea și lăcomia liberalilor. Fabricile noastre nu au putut face instalații decât pentru producția anumitor materiale, așa că am rămas tributari străinilor⁴⁷.

⁴⁶ În seria *Sposedaniilor* va apărea un volum cu descrierea amănunțită a Războiului de Întregire, sub titlul *Sub flamurile naționale*.

⁴⁷ „Afacerea Skoda”, dezbătută cu vâlvătați de pasiune în corpurile legiuitoare aruncă o lumină asupra conștiinței celor chemați să se îngrijească de apărarea națională. Dacă eram lăsat să realizez proiectele mele din 1920, afacerea Skoda nu s-ar fi putut înjgheba și obrazul țării scăpa de rușine. Mă mândresc că am

Industria națională de petrol s-a prăbușit. *Steaua Română* a fost vândută din capul locului de dl ing. Osiceanu străinilor și răscumpărarea acțiunilor, în nădejdea stupidă a revalorizării leului, s-a încheiat în franci elvețieni, așa că participația a ruinat pe subscriitorii români și colaborarea națională la această întreprindere a devenit iluzorie⁴⁸. Dar ce-i pasă domnului ing. Osiceanu? Domnia sa e director general și atât e suficient. I. R. D. P. deși a primit cele mai bogate terenuri petrolifere, fiind condusă de la început cu nepricepere și abuziv, e pe pragul falimentului. Din toate visurile mele de a organiza, în primii ani ai României Mari, industriile necesare apărării naționale, s-a ales sau fum sau niște biete ruine.

N-am avut niciun profit material de pe urma acestor afaceri. N-am intrat nici măcar în consiliile de administrație, deși omenia cea mai elementară ar fi putut sfătui pe conducători să dea o pâine celui ce le-a conceput și celui ce a suferit ocară pentru ele. Sărăcia mea e martora cea mai dureroasă, că, da, în Țara Românească s-a găsit un idealist care să-și bată capul cu „afaceri” de interes obștesc, din care n-a știut să beneficieze personal. Un *dobitoc* zic cei mai mulți și mai ales cei ce au profitat din greu pe urma întreprinderilor făcute de mine. Las să judece opinia publică, dar nu cea reprezentată de ziarele venale, dacă pentru aceste „afaceri grăbite” merit osândă. Astăzi, dacă mi s-ar da conducerea Ministerului Economiei Naționale, aș face la fel, ori cu cât noroi aș fi împroșcat, fiindcă și astăzi industriile apărării naționale, își așteaptă înfăptuirea spre marea noastră rușine. Dar permisele, nici acestea nu erau „afaceri grăbite”? Împotriva nenorocitului sistem al permiselor, pe care l-am găsit la minister, am căutat să iau măsuri din primele luni. Nu e vina mea, dacă ele n-au fost imediat desființate, ci a împrejurărilor și a Consiliului de Miniștri. Eu personal nu am eliberat permise. Cu ele se ocupa secretarul general și o comisie specială.

Știu, că s-au făcut nu numai abuzuri, ci și afaceri. Dar nu le-am făcut eu, ci alții. Dovadă averea lor și palatele lor sfidătoare. Acestea se văd și se știu azi, atunci oricâte anchete s-ar fi ordonat, n-ar fi putut constata nimic. Acum, cu legea provenienței averii oamenilor care au avut situații în conducerea statului, poate va ieși adevărul, la iveală, deși eu nu mai cred în triumful dreptății și a cinstei în frumoasa și trista Românie Întregită.

Da, da, dle Iorga, pentru mulți dintre noi ar fi fost mai bine să nu mai ajungem traiul zilelor amare de azi. N-am fi siliți să citim, că am făcut „afaceri grăbite”, că am furat țara și ne-am îmbogățit, când, în realitate, de 12 ani împliniți, luptăm cu cele mai cumplite și umilitoare mizerii, adeseori neștiind ce vom da a doua zi de mâncare copiilor noștri. Ce folos de atâta carte, de atâta știință și de atâta „luptă pentru un ideal moral”, când cei mai străluciți, intelectuali *ne* sunt lipsiți de omenie și de bun simț? Asta-i tragedia noastră! Și a României Mari!

avut spiritul de prevedere înaintea tuturor. Păcatul de a nu se fi organizat industriile apărării naționale de atunci îl poartă în primul rând Partidul Liberal.

⁴⁸ Înainte de a ieși de sub tipar aceste pagini, găsesc în *Adevărul* din 24 ianuarie 1933, următoarea informație: „Zilele acestea a fost la Paris și Londra o comisie în frunte cu dl Nae Ștefănescu, directorul general al Băncii Românești. Delegația a tratat cu grupul englez și grupul francez un nou aranjament în ce privește celebra naționalizare a societății petrolifere „Steaua Română”. Precum se știe, situația acționarilor interni de la această societate era foarte precară. Pe când acționarii străini primeau dividende din comisionul încasat de grupul englez și francez de la exportul de petrol făcut de Societatea „Steaua Română”, acționarii români nu primeau nimic. Acum situația s-a schimbat și acționarii români vor primi dividende pe 1932. Un alt rezultat al demersurilor delegației românești a fost că s-a modificat esențial aranjamentul în ce privește obligațiile băncilor românești care au semnat obligațiile pentru naționalizarea Societății „Steaua Română”. Grație acestui aranjament și până la 1950 obligațiile vor fi plătite într-o formă așa încât băncile nu vor mai avea de suportat obligațiile grele de până acum”.

BLOCUL ARDELENILOR

După alegerile din 1919, cei mai mulți intelectuali din Vechiul Regat, exasperați de tirania liberalilor, exclamau ușurați: Vin ardelenii! Parcă așteptau să fie eliberați din lanțurile unei robii. Oameni cu greutate, ca fostul ministru S. Mehedinți, spuneau că ardelenii vor deveni punctul arhimedic al politicii românești. Și au devenit, după o luptă acerbă de un deceniu.

Ardealul are astăzi un rol precumpănitor în politica internă și externă a țării. Repet: în politica internă și cea externă, fiindcă mulți în vârtejul frământărilor nu-și dau seama prin ce transformări radicale trece România în aceste clipe. Ardelenii au reușit să înoade iar firul rupt al tradiției, de astădată nu prin negația opoziției, ci prin creația guvernării. În cel dintâi deceniu al României Întregite, sub domnia regelui Ferdinand, a stăpânit vechiul spirit oriental, cu toate deprinderile lui bizantino-levantine, care se caracterizează printr-o guvernare arbitrară a țării, în favoarea unei oligarhii absolutiste, iar provinciile unite cu patria-mamă erau socotite „eliberate” și, în consecință, tratate ca și colonii de pradă. Noii cetățeni aveau să se deprindă, după concepția oligarhiei, cu libertățile cetățenești și până atunci erau invitați să țină trena politică a „cuceritorilor”, al căror reprezentant tipic a fost Ion I. C. Brătianu. Personalitatea și autoritatea acestuia erau așa de covârșitoare, încât și cei ce îl amenințau cu arestarea au sfârșit prin a fi instrumente docile ale manevrelor lui politice. Numai ardelenii de sub șefia dlui Iuliu Maniu i-au rezistat. Despotul oriental născut, cum era Brătianu, a încercat zadarnic să înfrângă cerbicia ardelenescă, deși nu s-a ferit de mijloacele cele mai drastice. Istoria politică a primului deceniu după unire e un capitol care ar merita o lucrare specială⁴⁹. Dominarea absolutistă a lui Ion I. C. Brătianu s-a mai izbit de principele moștenitor, pe care n-a ezitat să-l despoaie de drepturile sale, după obiceiul pământului de pe vremea voievodatelor, greșeală care a devenit fatală pentru întreg viitorul politic al Partidului Liberal.

Meritul ardeleanului Iuliu Maniu este de a fi știut ține deschisă această problemă constituțională, pe care Ionel Brătianu ar fi dorit să o vadă „definitiv închisă”. Dl Iuliu Maniu n-a căutat în principele moștenitor pribeag un aliat pentru manevrele sale politice, ci, cu mentalitatea occidentalului, convins de necesitatea principiului monarhic-constituțional, nu putea admite ca, Coroana să fie o jucărie în mâna unui șef de partid, după cum nici partidele nu pot fi jucăria Coroanei. Monarhia constituțională nu e o formă goală, ci principiul de autoritate și de continuitate în viața de stat. După cum nici partidele nu sunt capricii ale norodului sau asociații de exploatare ale puterii, ci instrumente de cărmuire ale țării. Cine caută să slăbească aceste organisme politice, care reprezintă diferitele interese ale grupurilor sociale, contribuie intenționat sau inconștient la slăbirea guvernării, deci la împiedicarea evoluției statului. Dl Iuliu Maniu a apărut, ca om politic, atât prestigiul Coroanei, prin actul restaurației de la 1930, cât și drepturile națiunii. Acești doi factori constituționali în alcătuirea noastră de stat au ieșit întăriți din guvernările prezidate de ardeleanul Iuliu Maniu. Opera, firește, nu e încă terminată, dar cu tenacitate ea va fi dusă la bun sfârșit. În opera întreprinsă, rolul Ardealului e covârșitor. Ardealul e temelie de granit pe care se reazemă dl Iuliu Maniu în acțiunile sale politice și datorită acestui pedestal solid a reușit să se înalțe și să devină cea mai proeminentă figură a vieții noastre publice.

După moartea lui Ion I. C. Brătianu, dl Iuliu Maniu a devenit axa vieții politice românești și provinciile „eliberate” au ajuns pe picior de egalitate cu Vechiul Regat. România a intrat într-o nouă fază de consolidare, cea sufletească. Cu toate acestea asistăm la o reacție sentimentală a „regățenilor”, care se manifestă printr-o aversiune față de ardeleni și printr-o învoială tacită de a-i ține la o parte. Pătrund greu în funcții și mai ales în cele înalte și cei care reușesc să-și cucerească un loc prin

⁴⁹ Dl N. Iorga a încercat-o în a sa lucrare *Supt trei regi*, istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național, București, 1932.

vrednicie, simt la fiecare pas atmosfera acră din jurul lor. E un proces sufletesc cu repercusiuni sociale adânci, pe care generația Unirii are trista misiune de a-l trăi și de a-i sorbi cupele de amărăciune pentru a lăsa generațiilor viitoare o singură Românie. Generației Unirii i se cer multe jertfe și nu știu dacă celor cu pletele cărunte le va mai fi dat să vadă România așa cum au visat-o.

Blocul Ardelenilor – pe care unii dintre noi, răpiți de dorința unei iluzii a unificării precipitate, l-au spart – nu e deci o izolare negativă, ci o apărare agresivă în vederea unității sufletești, care va rezulta din armonizarea diferitelor mentalități, aspirații și concepții de viață. După cum Vechiul Regat nu poate avea pretenția de a absorbi provinciile alipite, impunându-le felul său de a fi, tot așa nici provinciile trăite sub regimuri străine nu pot urmări răsturnarea așezămintelor din România antebelică. Din colaborarea frățească a tuturor – colaborare care, firește, nu va putea evita ciocnirile și fricțiunile – va ieși România de mâine, primenită și renăscută.

Într-un studiu succint m-am ocupat de *reforma statului* și aici trebuie să adaug că o adevărată reformă a statului nu o poate realiza decât Partidul Național-Țărănesc, deoarece e singurul partid politic în care alcătuirea forțelor se echilibrează după provincii, deoarece acest partid reprezintă masele țărănești, noul și importantul factor politic, și deoarece șeful acestui partid e singurul om înțelegător al curentelor extremiste ce frământă azi România și e singurul în stare să țină cumpăna dreaptă a concilierii tuturor intereselor dătătoare de viață nouă.

Reforma statului nu este o simplă reformă ca oricare alta, ci e fundamentul pe care se va clădi viitoarea organizație de stat. Constituția Partidului Liberal din 1923 nu corespunde nici vremii, nici intereselor tuturor părților ce compun România. Blocul ardelenesc, pe care se reazemă dl Iuliu Maniu este chemat să colaboreze la înfăptuirea acestei reforme a statului, care, firește, nu se reduce numai la revizuirea constituției, ci la revizuirea întregii alcătuirii de stat. În Ardealul școlii latiniste, conștiința originii noastre romane e cu mult mai puternică decât în alte părți ale României. În Ardeal chiar și țărănimea știe de Roma Imperială. În rătăcirile mele prin Dobrogea, am întâlnit mulți ciobani ardeleni, care semănau cu legionari români, trimiși de cetatea eternă în Sciția, Unul dintre ei, rezemat pe ghioagă și cu cușma într-o ureche, privea cu o mândrie de proconsul împrejurimile. Întrebându-l ce face în Dobrogea, mi-a răspuns: „*Ia, păzesc oile și pe varvarii aștia*”, arătând cu brațul întins turma de oi de sub o colină și satele de pîmprejur. Rolul ardelenilor în întreg cursul veacului al XIX-lea a fost să reînvie tradiția română și instituțiile române. Ardelenii din România Întregită vor desăvârși opera începută, legând trecutul de prezent și de viitor, cu uriașele transformări impuse de spiritul vremii.

Noaptea târziu, când aștern pe hârtie aceste rânduri, îmi apar spectrele suferințelor îndurate și ale iluziilor din cimitire; mă muștră că mai pot toarce nădejdi de îndreptare și că mai pot crede în triumful binelui. Între atâtea candelă stinse, sufletul meu totuși mai păstrează una neatinsă de crivățul pustiului: candela credinței în viitorul neamului în care m-am născut. Ca orice credință, ea își răsfiră sursele în lumea transcendentală, care scapă de controlul vămirilor de la hotarele rațiunii. De aceea nu încerc să o supun niciunei îndoieli povățuită de criticism. O primesc așa cum răsare din misterele subconștientului ancestral și o cultiv ca pe o flacără nestinsă ce-mi încălzește sufletul, dând un scop mai înalt vieții. Omul în comunitatea națiunii se simte mai puternic și mai plin de avânt. În zborul imperialist al visurilor mele, întărirea interioară a țării nu o consider decât ca o temelie solidă a cuceririlor viitoare. Căci România sau va domina sau va pieri.

Cred că blocul ardelenilor e una din pietrele de granit ale acestei temelii pe care se reazemă credința mea în viitorul neamului, iar dl Iuliu Maniu – neînțeleș de atâtea lume – precursorul măririi neamului românesc. De aceea sufletul ardelenesc abia acum descalecă pe întinsul ogoarelor politicii românești, aruncând sămânța nouă a ideilor și a faptelor din care va răsări, cu vremea, marea împărăție românească.

„Vin Ardelenii!” de acum 12 ani, începe să fie un simbol de actualitate.

În legătură cu proiectul de program al Partidului Național-Țărănesc, care preconizează o nouă orientare a politicii noastre externe, stăruind pentru încheierea unui bloc al statelor sud-est europene, și în legătură cu vizita dlui Venizelos, ne-am adresat fostului ministru, dlui Octavian C. Tăslăuanu, care, în 1924, publicase o broșură intitulată *Etats Unis d' Orient*, comentată de presa din Balcani și de *Le Temps* și care știam că e un bun cunoscător al chestiunii. Pe domnul Tăslăuanu l-am găsit făcând corecturile noii sale lucrări *Politica economică a României, 1930*, un studiu de peste 250 pagini, în care se aduc reale contribuții la rezolvarea crizei. Arătându-i scopul vizitei noastre, domnul Tăslăuanu ne-a declarat:

– Da, într-adevăr, înainte de Locarno și înainte de intrarea Germaniei în Societatea Națiunilor, inspirat de *Paneuropa* dlui R. Coudenhove-Kalergi, am propus constituirea *Statelor-Unite ale Orientului*.

Propunerea a fost numită o utopie, cum a fost și mai este încă considerată și propunerea strălucitului ministru de Externe al Franței, domnul Briand, privitoare la Statele Unite ale Europei. Tocmai sunt pe cale de a relua problema Statelor Unite ale Orientului și a o trata în forma ei concretă de realizare. Materialul îl am în bună parte adunat și sper să-l pot redacta. Propunerea mea din 1924 trebuie revizuită și adaptată posibilităților de înlăptuire. Statele Unite ale Orientului le concep ca o confederație de națiuni libere. Organizarea acestei uniuni confederative astăzi intră în domeniul posibilităților. În confederație ar intra: Polonia cu Țările Baltice (Estonia, Letonia și Lituania); Țările Dunărene (Austria, Ungaria, Cehoslovacia și România); țările Peninsulei Balcanice (Albania, Iugoslavia, Bulgaria, Grecia și Turcia europeană) și Asia Minoră cu Turcia. Intrarea acestora din urmă în confederație o socotesc foarte importantă. Dacă una din țările înșirate, a cărei situație geografică nu ar tulbura continuitatea teritorială, n-ar adera la confederație, ea ar putea fi lăsată la o parte. Austria, de pildă, ar întâmpina oarecare dificultăți, după încheierea convenției cu Germania, să adere la confederație. Dacă toate statele înșirate ar alcătui o uniune confederativă, ar dispune de 2½ milioane km², cu o populație de 122 milioane. Ar fi o forță economică și politică mondială, care s-ar rezema pe Dardanele și pe Dunăre, pe lanțurile munților ce o străbat și pe mările ce-i scaldă frontierele. Dacă domnul Maniu îmbrățișează această problemă politică, îl felicit. E și vremea să deschidem alte orizonturi preocupărilor noastre politice. Cu înjurăturile și calomniile nu ajungem departe.

– Dar cum credeți că s-ar putea realiza practic această confederație de state, aruncându-se punți de unire peste atâtea dușmăanii și uri seculare?

– Dificultăți sunt și încă destul de mari. Meritul omului politic e să învingă aceste dificultăți. Cu ocazia vizitei dlui Venizelos s-ar putea discuta această problemă. În 1924, propuneam ca inițiativa să o ia domnul Iorga, fără să prevăd că va ajunge vreodată șef de guvern.

Confederația poate fi la început și mai restrânsă. Fie că s-ar realiza numai confederația țărilor din Balcani, fie că numai cea a țărilor dunărene, ar însemna un pas uriaș spre scopul final: Statele Unite ale Orientului. Știu că domnul Venizelos e pentru o confederație a statelor balcanice la care ar adera și Turcia. Dacă s-ar realiza această confederație am putea fi deocamdată mulțumiți.

Ce formă va lua confederația orientală e greu de prevăzut. Temelia ei ar fi pregătită prin uniuni vamale pe bază de convenții între statele naționale, convenții, care să asigure libera circulație a mărfurilor principale în sânul confederației. Raporturile de schimb cu statele în afară de confederație s-ar regla prin convenții contractuale tip, ratificate de toate statele confederate. În sânul confederației s-ar organiza syndicate puternice de producție și de desfacere a produselor

⁵⁰ *Curentul*, 21 august 1931.

agricole, industriale și miniere. În loc să se concureze, cum fac astăzi, statele confederate ar apărea ca o unitate economică pe piața mondială.

Confederația ar avea și o bancă de emisiune și o monedă care s-ar putea numi aur, conținând un gram sau 10 grame aur 9/10. Băncile naționale ale fiecărui stat confederat ar funcționa netulburate, menținând, dar uniformizând moneda națională în ceea ce privește conținutul greutateii de aur. Confederația s-ar putea organiza și politicește, cu un parlament, compus din delegați ai tuturor parlamentelor naționale, care s-ar ocupa de politica externă, de politica economică a confederației, de uniformizarea legilor și de stabilirea unui statut al minorităților. Acesta din urmă e punctul cel mai delicat și cel mai greu de rezolvat spre mulțumirea tuturor. Pare o astfel de confederație o imposibilitate, o utopie? Eu cred că e mai ușor de realizat decât propunerea domnului Briand. Deoarece Europa Orientală e mai slabă decât Europa Apuseană, e în interesul ei să se organizeze separat. Organizarea Europei Orientale pe baze confederative nu ar exclude Paneuropa. Chestiunea e, cine îndrăznește să ia inițiativa? Cine se hotărăște să convoace o conferință a statelor interesate pe baza unor proiecte și propuneri concrete? Domnul N. Iorga și domnul Venizelos ar avea autoritatea să o facă.

MOSCOVA

– Din prilejul tratatului franco-polono-rus, 1932 –

Seria de studii, întreprinsă în volumul de față, nu ar fi completă, dacă nu aş întregi-o cu o cercetare privitoare la politica externă, care, în concepţia mea, e o parte întregitoare a politicii interne. De aceea şi în studiile mele anterioare i-am dat o atenţie deosebită, deşi nu suficientă.

Încep cu o constatare gravă, menită să zburlească frizurile îngrijite de pe căpătâniile goale ale corpului nostru diplomatic şi să le încremenească zâmbetele de politeţe amabilă de pe feţele simandicoase. Constatarea este următoarea: *În România Mare nu am avut nicio politică externă.*

Guvernul Averescu din 1920-1921 încercase să inaugureze una, începutul concretizându-se în Mica Înţelegere, care a încremenit, însă în forma ei primordială, fără să evolueze şi fără să devină în politica europeană, factorul important şi independent, așa cum era în intenţia, nemărturisită a inițiatorilor ei. Tot atunci generalul Averescu obținuse de la Soviete Basarabia, în schimbul tezaurului de la Moscova. Take Ionescu s-a opus. Generalul Averescu era hotărât să-l debarce din guvern pe această chestiune, dar împotriva înțelegerii era și Ion I. C. Brătianu, care se temea de propaganda bolșevică în România. Brătianu l-a convins și pe regele Ferdinand să se opună și astfel fericita inițiativă a generalului Averescu n-a reușit și Take Ionescu a rămas în guvern. Să nu se uite că atunci, în 1921, Sovietele nu erau recunoscute de nicio putere și că era o situație favorabilă pentru a obține orice de la Moscova. România, în loc de o acțiune independentă, a preferat să rămână satelita marilor ei aliați, care, firește, s-au înțeles mai târziu, cu Sovietele fără să întrebe sau să poarte grija slugilor plecate și credincioase din Palatul Sturdza de la București.

După această încercare, politica externă a României și-a urmat drumul ei de satelită a marilor ei aliați, ajungând adeseori în cea mai mare încurcătură, neștiind nici din ce sistem solar politic face parte, nici care e planeta înspre care gravitează. Franța e desigur aceea care ne consideră ca făcând parte din sistemul ei de alianțe. Dar România nu se întreabă, dacă interesele simpaticilor și străluciților noștri aliați sunt identice sau congruente cu ale ei. Pentru diplomația românească, deprinsă a gândi, a vorbi și a scrie franțuzește, a judeca evenimentele prin prisma Bucureștilor ar fi și o prea mare bătaie de cap. Care ar trebui să fie politica externă a României? E o întrebare la care trebuie să răspund după ce mi-am permis să aduc învinuiri așa de grele politicii noastre oficiale. O fac în liniamente generale, lăsând documentația diplomatică la o parte. *Politica externă a României sau mai exact a neamului românesc, din vremurile cele mai îndepărtate, e întoarsă cu fața spre răsărit, spre linia ce pornește de la Marea Baltică și sfârșește în Mediterana Orientală.* De la sciții preistorici, de la năvălirile barbarilor până la ruși și turci, aproape toate furtunile ce s-au dezlănțuit pe pământul nostru dintre Nistru și Tisa au pornit de la răsărit. Primejdiile ce amenință astăzi și în viitor România se găsesc tot spre acest punct cardinal geografic, cu deosebirea că linia s-a redus la frontiera ce ne desparte de Rusia, care n-a renunțat și nu poate renunța la visul ei pravoslavnic, învăluit într-un misticism mesianic, de a înfige crucea ortodoxiei pe cupolele Sfintei Sofii din Țarigrad și de a-și muta capitala în vechea cetate imperială a Bizanțului.

O singură eventualitate ne-ar putea pune la adăpost de această primejdie: organizarea unui stat ucrainean, care ne-ar despărți de moscoviți și care ar fi silit să se alieze cu noi pentru a-și menține neatârnamarea. Încercări de a întemeia statul ucrainean s-au făcut și un fruntaș al Partidului Național-Țărănesc, dl Gh. Pop, a atras atenția asupra importanței lui din punct de vedere românesc. Politica de stat și diplomația noastră nu i-au dat însă, nicio atenție. Deși sprijinirea ucrainenilor prin toate mijloacele posibile de a-și întemeia un stat independent, ar trebui să intre în preocupările politicii noastre externe, România nu poate conta pe această eventualitate pentru a scăpa de primejdia rusească. De aceea apărarea noastră împotriva Rusiei trebuie să se reazeme pe proptelele concrete ale altor puteri. Alianța noastră cu Polonia urmărește acest scop.

Această alianță, la rândul ei, se încadrează în sistemul de alianțe europene ale Franței, îndreptat spre Rin. Până la tratatul franco-polono-rus, acest sistem de alianțe era singurul care ne apăra împotriva Rusiei. După tratatul franco-polono-rus din iarna anului 1932, încheiat de dl Herriot, România a rămas izolată oricâte declarații ar face Franța sau Polonia. Aliții noștri au trecut prea ușor peste noi din considerații lesne de înțeles, dar greu de admis. Probele de foc ale alianțelor nu sunt numai războaiele cu armele, ci și războaiele diplomatice. La ce critici ar fi fost expusă România, în 1921, dacă, lăsându-se călăuzită numai de interesele ei, ar fi încheiat o înțelegere cu Sovietele, trecând peste Franța și peste Polonia și dacă ar fi căutat o apropiere și de Germania, care pe vremea aceea era gata să ne ofere integral despăgubirile ce ni se cuveneau.

În 1920 am îndrăznit să inaugurez o politică românească față de Austria și eram pe cale să mă înțeleg economicște și cu Germania. Despre aceste încercări, pe care bineînțeles, că le făceam cu aprobarea șefului guvernului, poate vom vorbi odată mai pe larg, fiindcă nu mă sfiesc să o spun, că generalul Averescu avea o politică externă prevăzătoare și nu e vina domniei sale dacă n-a izbutit să o realizeze până în ultimele ei consecințe. Un alt sistem de alianță, inițiat și realizat de politica românească, e Mica Înțelegere, care urmărește un alt scop: paza împotriva reînvierii Imperiului Habsburgic și înfrânarea tendințelor de revizuire a tratatelor de pace din partea Ungariei și Austriei. Construcția Micii Înțelegeri în concepția lui Take Ionescu era cu mult mai largă și o încercase încă la Paris, când voia ca statele Europei Orientale, care fuseseră alături de aliați, să apară la conferința de pace în bloc, constituind o mare putere și cerând un reprezentant pe picior de egalitate în toate forurile conferinței⁵¹. Take Ionescu voia să nu existe la conferința de pace „state cu interese limitate”. Dacă Take Ionescu ar fi condus politica externă a României, cum a condus-o pe aceea a Cehoslovaciei dl Beneș, desigur că Mica Înțelegere n-ar fi încremenit locului, ci ar fi îmbrățișat ideea Confederației Orientale, creându-și un sistem de alianțe propriu. Confederația Orientală ar fi fost cea mai formidabilă, putere eurasiatică.

Greșeala sau neglijența politicii noastre externe de la Unire încoace e că nu a încercat să-și organizeze alianțele împotriva primejdiei rusești, ci s-a mulțumit să fie satelita marilor aliați, ale căror interese nu se acoperă întotdeauna și în toate cu ale noastre, deși se întâlnesc în multe puncte. Să luăm un exemplu ipotetic pentru ilustrarea părerilor de mai sus, cărora sper că nu li se va da altă interpretare.

Franța, prin digul polono-român, își întărește apărarea ei pe Rin. Franța e ostilă Rusiei, fiindcă aceasta e aliata Germaniei. Dacă Franța ar putea câștiga de partea ei Rusia – fosta ei aliată dinainte de război – digul polono-român ar pierde din importanță. La spatele acestui dig s-ar strădui să organizeze colosul rusesc. În această, ipoteză – care nu poate fi exclusă din calculul probabilităților, mai ales după prăbușirea bolșevismului și înlocuirea lui cu un regim democrat burghez – sistemul de alianță francez, nu numai că nu ar mai cadra cu interesele noastre, dar ar fi de-a dreptul potrivnic, întrucât privirile Rusiei s-ar îndrepta din nou spre apus, spre Marea Neagră și Constantinopol. Polonia nu ar fi în aceeași situație, deoarece dintre cele două primejdii ce o înclăștează, cea germană e mai periculoasă. Noi avem litigii teritoriale cu Rusia, iar Polonia are litigii de aceeași natură cu Germania. De aceea în recentele tratative franco-polono-ruse am fost sacrificați. În această ipoteză, România s-ar putea gândi să-și îndrepte privirile iar spre Germania, cu care n-are nimic de împărțit și al cărei Drang nach Osten n-ar supăra-o în aceeași măsură ca tendințele de expansiune ale Rusiei. Din alianța cu Germania, România ar câștiga economicște, am putea fi chiar avangarda ei spre sud-est. Și această politică ar fi de satelită, dar mai fructuoasă și mai firească decât cea actuală. Politica de apărare a României împotriva Rusiei și împotriva tendințelor ei panslaviste ar avea un reazem firesc și solid.

⁵¹ O spune și Xenii, la p. 429, a lucrării sale despre Take Ionescu. Eu știam informația direct de la Take Ionescu, încă în 1920.

De altfel să analizăm puțin însuși textul tratatului franco-sovietic, încheiat de domnul Herriot, care într-un interviu acordat ziarului bolșevic *Izvestia* de la 1 decembrie 1932⁵², e entuziasmat de regimul sovietic. În articolul II al tratatului se spune: „*Dacă una din înaltele părți contractante va fi obiectul unei agresiuni din partea unei sau mai multe terțe puteri, cealaltă se angajează a nu da nici direct, nici indirect asistență agresorilor în timpul conflictului*”. Ce valoare mai are, deci, alianța noastră cu Franța? Scrisoarea lui Stalin dată domnului Herriot? Important e că Franța a putut iscăli un asemenea tratat fără noi. Scopul principal urmărit de Franța a fost să rupă legăturile dintre Germania și Soviete, care sunt de natură militară, financiară și economică. Presa germană făcea glume pe socoteala iluziilor domnului Herriot și a vecinilor de peste Rin. Alianța noastră cu Germania nu intră în domeniul imposibilităților, mai ales dacă s-ar pregăti și sprijini pe concursul Marii Britanii, nemulțumită de tratatul franco-sovietic.

Marea Britanie este puterea căreia îi datorăm o bună parte din începuturile avântului nostru economic și tot ei avem să-i mulțumim, că Rusia a fost îndepărtată în câteva rânduri de la stăpânirea Constantinopolului. Legațiunea noastră de la Londra nu este numai un post de observație al politicii mondiale, ci un important și activ oficiu de legătură al relațiilor politice și economice, dintre cele două țări. Însăși Geneva nu e decât un instrument al dominației britanice, pentru oricine știe să vadă dincolo de aparențe. În legătură cu sistemele de alianțe ale politicii noastre externe, trebuie să pomenesc și de confederația danubiană și de cea balcanică. Amândouă au preocupat destul de intensiv cercurile politice, fiindcă iluzionismul confederațiilor e în spiritul vremii. Politica franceză are un spin în ochi cu Anschluss-ul Austriei la Germania, căruia era să-i cadă victimă Aristide Briand cu paneuropenismul său. Acest Anschluss silește Franța să dea o deosebită atenție statelor din Europa Centrală, pe care cu ajutorul creditelor ar vrea să le închege într-o confederație danubiană. Politica franceză speră, că prin această confederație, pe care ar domina-o politicește cu ajutorul finanțelor ei, ar împiedica mărirea rivalei sale pe continent, a Germaniei. Ce am putea câștiga noi din această confederație danubiană în orice formă s-ar realiza?

Nu e nevoie să înșir date statistice ca să dovedesc că avantajele economice ar fi reduse; iar inițiativa politică a confederației desigur că nu ar fi la București, ci la Viena și Budapesta. Noua carte a lui Elemér Hantos⁵³ o dovedește limpede. În sistemul de alianțe actual, coordonat în jurul axei franceze și încercuit de amicitia ruso-germană, confederația danubiană s-ar părea că ar fi un bloc pe care s-ar putea rezema digul polono-român. În realitate, însă, acest bloc s-ar sparge la cea dintâi dezlănțuire a unui conflict armat, deoarece interesele politice ar fi mai puternice decât cele economice. Austria și Ungaria nu s-ar lupta împotriva Germaniei, iar Praga și Belgradul ar rămâne credincioase confederației numai până la înlocuirea regimului sovietic cu unul burghez. Vechiul panslavism a adormit numai, dar n-a murit.

Confederația danubiană nu rezistă deci la analiza cea mai ușoară. Credința Franței, că printr-o confederație danubiană ar împiedica Anschluss-ul Austriei la Germania, e o iluzie ca multe altele din tratatele de pace de la Versailles. Dar mai sunt și alte considerații. Axa politicii externe franceze, îndreptată cu frontul spre Rin, de la Italia fascistă încoace trebuie să se dubleze. Fascismul imperialist militând pentru cucerirea hegemoniei în Mediterană silește Franța să-și creeze al doilea front spre sud. Rivalitatea veche dintre Roma și Gallia a fost reînviată de ducele Mussolini. Fascismul opune sistemului de alianță francez înțelegeri cu Germania lui Hitler (așa numita „alianță verticală”) și cu Rusia Sovietică. În Europa Centrală, Italia, s-a aliat cu Ungaria.

Confederația dunăreană ar avea în sânul ei Austria cu tendințe centrifugale și Ungaria revizionistă sprijinită de Italia. E clar că, confederația dunăreană n-ar putea servi decât două scopuri politice: pe cele iluzorii ale Franței și pe cele reale ale revizionistilor. În niciun caz

⁵² Reprodus în *Revue des deux Mondes*, 15 ianuarie 1933.

⁵³ *L' Europe Centrale*, Alcan, Paris, 1932.

interesele românești, atât din punct de vedere politic cât și din punct de vedere economic, nu pot fi încadrate în această confederație.

Pe lângă confederația dunăreană se agită și confederația balcanică, la care a aderat și Turcia. Această confederație e cu mult mai interesantă, deoarece nu e inițiată și sprijinită de nicio mare putere. Ea ar trăi prin ea însăși dacă s-ar realiza și în sânul căreia România ar putea avea un rol precumpănitor. Din punct de vedere românesc, confederația balcanică ar merita toată atenția diplomației noastre, fiindcă ea s-ar grupa în jurul Constantinopolului, spre care sunt ațintite și privirile Rusiei de la prințul Oleg din veacul al X-lea. Rusia, prin tratatul de Adrianopol, 1829, dobândise dreptul de a ocroti popoarele creștine din Peninsula Balcanică de sub suveranitatea Turciei. În urma acestui protectorat influența rusească, în cursul veacului al XIX-lea, a câștigat teren mai ales în Bulgaria și Serbia, luând forma de panslavism. Dacă regele Carol I al României, fostul aliat al țarului în războiul din 1877, purtat împotriva Turciei, a inaugurat o politică de apărare împotriva Rusiei, a făcut-o silit de panslavism, care împrejmuia România din toate părțile. Dovadă că acest panslavism nu era ideologia unor doctrinari o face intervenția Rusiei pentru apărarea Serbiei slave și ortodoxe, în 1914. Printr-un tratat secret încheiat cu „marii aliați”, deci și cu Franța, Rusia își asigurase stăpânirea asupra Constantinopolului.

Ce ar fi însemnat stăpânirea Constantinopolului de către ruși e de prisos să mai arăt. Statele din Balcani, împreună cu România, ar fi fost anexate imperiului moscovit, rând pe rând. Toate acestea sunt fapte, cărora politica noastră mioapă le dă prea puțină importanță. Confederația balcanică ar putea interesa în cel mai înalt grad și biserica noastră ortodoxă. O acțiune în jurul patriarhiei ecumenice ar fi mai firească, decât cochetațiile cu biserica anglicană sau cu protestanții. Dar asupra acestei chestiuni altădată. În politica ministerului nostru de Externe ar trebui să intre și asemenea preocupări.

Confederația balcanică și-a ținut a treia conferință în București, de la 21-28 octombrie 1932, pe care am urmărit-o cu deosebită atenție, deși n-aveam nicio calitate oficială. Voiam să am impresii directe asupra spiritului ce animează pe reprezentanții României, Turciei, Greciei, Albaniei, Bulgariei și Iugoslaviei în conferințele lor plenare. Ministrul de Externe al României, care a deschis conferința, avea minunatul prilej să țină un mare discurs, în care să fi pus baze noi politicii externe românești și să dea, prin autoritatea sa oficială, alt curs dezbaterilor, realizând *pactul balcanic*, care s-a depus ca anteproiect pe biroul conferinței. O acțiune în stil mare a Ministrului de Externe al României ar fi înlăturat discuțiile sterpe în jurul problemei minorităților, care e menită să despartă, să unească popoarele din Balcani. Ministrul de Externe Român ar fi putut convoca pe miniștrii de externe ai statelor balcanice, așa cum hotărâse conferința a doua, balcanică. În acest caz dezbaterile nu s-ar fi înnămolit în chestiuni de amănunt, ci ar fi avut altă amploare. Ministrul de externe român are o singură scuză: abia își ocupase fotoliul din Palatul Sturdza și nu avea când să pregătească o acțiune de o asemenea importanță.

Aici o observație care privește întreaga viață noastră politică. Jocul de a fărâmița partidele și de a schimba guvernele e adânc dăunător intereselor superioare ale țării. E o distracție pe care o plătim prea scump. Spiritul conferinței a III-a balcanice, deși s-a vorbit așa de mult despre apropierea popoarelor balcanice și deși s-au prezentat și discutat atâtea probleme interesante și actuale, a fost călăuzit de egoismul național. Reprezentanții popoarelor balcanice priveau problemele fie prin prisma îngustă a intereselor lor, fie prin ochelarii negri ai primejdiilor ce le pândesc la orice propunere. De aceea rezultatul practic al conferinței a III-a balcanică a fost neînsemnat. Dar ceea ce nu s-a putut realiza până acum, nu este exclus să se poată face în viitor. O muncă stăruitoare și o credință neclintită poate birui imensele obstacole ce se aștern încă în calea realizării uniunii balcanice.

Eu totuși continuu să stăruiesc pentru confederația orientală, oricât ar părea de puțin probabilă realizarea ei. Centrul acestei confederații ar fi Constantinopolul, care rezemat pe o asemenea putere s-ar opune în primul rând Moscovei, dar și celorlalte mari puteri. În această confederație, Austria nu s-ar mai însufleți pentru Anschluss, fiindcă ar găsi un vast debușeu pe seama mărfurilor sale industriale, iar aprovizionarea ei cu materii prime și alimente ar fi asigurată. Ungaria n-ar mai putea avea rolul de

agent tulburător și ar fi silită să se resemneze. Politica Italiei în Balcani și în Mediterana Orientală s-ar izbi de o rezistență invincibilă.

Aici o paranteză. În proiectul Statelor Unite ale Orientului din 1924, prevedeam ca și Italia să facă parte din Confederația Orientală. Dar am abandonat-o, deoarece Italia urmărește politica ei imperialistă specială de expansiune în Balcani și de dominație în Europa Centrală și Orientală.

Pe urmă Italia nu s-ar învoi ca centrul confederației să nu fie Roma. Revenind la compoziția Confederației Orientale, mai spun că Turcia ar fi smulsă din brațele Rusiei, iar digul împotriva Rusiei și Germaniei ar câștiga un sprijin formidabil. Marea Britanie și Franța ar avea tot interesul să sprijine acest bloc de state ce s-ar forma în sud-estul Europei. *Politica externă a României, prin această Confederație Orientală, și-ar crea un sistem de alianțe propriu și n-ar mai atârna de sistemele de alianțe actuale, care urmăresc alte interese. Ar repara greșeala pe care a făcut-o până acum. De aceea Confederația Orientală sau Statele Unite ale Orientului, cum le-am numit eu, merită să fie inițiată, urmărită și propovăduită, prin toate mijloacele de statul român. Dificultățile ce se aștern în calea realizării nu trebuie să-l sperie. Pentru asemenea realizări se cere o ordine internă, un prestigiu și o autoritate, apoi o bună stare materială. Am evitat să discut câteva chestiuni delicate privitoare la slavii de sud și la cei de vest, fiindcă într-un studiu limitat la câteva pagini, aș fi fost silit să mă restrâng la câteva afirmații, cărora li s-ar fi putut da o interpretare greșită. De aceea mai bine am renunțat la ele, deși sunt actuale pentru politica din sudul Dunării și din regiunea Mării Baltice.*

În legătură cu Confederația Orientală, îmi permit să fac o propunere și anume: Înființarea unui *Institut Oriental* la Constantinopol, care să urmărească specializarea în limbile orientale, cercetarea bogatelor arhive din Orient privitoare la trecutul românesc și publicarea unei reviste lunare științifice cu cercetări și studii privitoare la popoarele din Europa Orientală și în special din Peninsula Balcanică, apoi publicarea de monografii. Statul român, cu toată sărăcia în care se găsește, ar putea jertfi o sumă importantă pentru acest Institut Oriental, care ar aduce reale servicii țării, științei și ideii Confederației Orientale. În recente tratative ale României pentru încheierea unui pact de neagresiune cu Rusia, care au stârnit atâtea discuții și frământări în țară și străinătate, rolul Moscovei în politica noastră externă s-a scos răspicat în evidență. Când s-a încheiat pactul Briand-Kellogg, am examinat pe larg situația din Rusia, într-un studiu intitulat *Protocolul de la Moscova*, cuprins în volumul *Drumul spre biruință*. Situația internă din Rusia a trecut de atunci prin transformări radicale în urma aplicării planului cvincvenal, dar tendințele politicii externe moscovite au rămas aceleași⁵⁴.

În cercetarea de față am subliniat pericolul rusesc pentru neamul nostru și am încercat să schițez câteva posibilități de apărare împotriva lui. Cercetarea e departe de a corespunde importanței subiectului ales, dar e suficientă pentru a atrage atenția asupra lui. Am pus numai probleme. De încheiere trebuie să spun: *România își așteaptă pe realizatorul politicii sale externe*⁵⁵.

⁵⁴ În ce privește idealurile de expansiune rusești recomand:

Princesse Catherine Radziwill, *Nicolas II, le dernier Tsar*, Payot, Paris, 1933. E o carte plină de învățăminte pentru România, care merită să fie studiată. Visul țarului Nicolae al II-lea era cucerirea Constantinopolului, pe care l-a urmărit toată viața. La începutul, domniei spunea generalului Cerevin: „...*la Providence avait assigné une grande mission à la Russie, grâce à elle la Croix se dresserait à nouveau sur Sainte-Sophie à Constantinople*” (p. 105). În cursul Războiului Mondial panslaviștii sperau că „*La France remettrait Constantinople à la Russie pour la récompenser de son aide contre l'Allemagne*” (p. 200). Informația e nouă, cum o spune și autoarea. Alianții i-au și garantat Rusiei posesia Constantinopolului și a strămtorilor după război (p. 222). Pentru politica românească e interesant de reținut și pasajul din discursul țarului rostit în fața Dumei la deschiderea ostilităților, în 1914: „...*nous combattons pour tous nos frères slaves. Je me régouis de voir en cet instant solennel que les slaves sont unis si étroitement et si indissolublement à la Russie*” (p. 204). Cartea Princessei Radziwill merită citită de suveranii cărora principiul ereditar monarhic le-a încredințat soarta țărilor și a popoarelor. De curând au apărut și documentele secrete ale Ministerului de Externe Rus, sub titlul *Constantinople et les Détroits*, în două volume, asupra cărora voi reveni.

⁵⁵ Asupra politicii externe a României revin în *Situația politică și economică mondială* de la sfârșitul volumului.

ȚARA HOȚILOR⁵⁶

Am fost cel dintâi ardelean care am stăruit pentru intrarea românilor din provinciile eliberate în cadrele partidelor politice organizate pe întreaga țară. Eu am fost inițiatorul fuziunii Partidului Național ardelean cu Liga Poporului pe vremea când dumneavoastră prezidați primul parlament al României Întregite. Nu pot fi deci bănuir de spiritul regionalist care li se reproșează și astăzi ardelenilor dlui Iuliu Maniu.

Un observator cât de superficial al moravurilor noastre politice din ultimii 10 ani poate constata, cu ușurință, un fenomen care se repetă cu o regularitate obsedantă. După fiecare guvernare apare câte un tip reprezentativ al abuzurilor întrupat într-un ardelean. Dacă dumneavoastră n-ați cunoaște atmosfera și disciplina morală în care au trăit ardelenii, nu v-aș adresa aceste rânduri. Cărturarii care s-au zbuțuit o viață întreagă pentru întruparea unui ideal, pe care l-au slujit cu credință, se văd, azi, rând pe rând, luați la ochi și împrăștiați cu noroiul celor mai grosolane insulte și calomnii. Unii n-au fost asasinați numai moralicește, ci distruși în însăși existența lor. Bietul părinte Lucaci, cel acuzat cu traficul de vagoane, s-a stins în cea mai neagră mizerie și după el au urmat și vor mai urma alții. Ardelenii care erau așteptați să introducă alte deprinderi în viața publică a țării, să fie oare într-adevăr așa de plini de păcate, încât după fiecare guvernare, în loc să fie model de moralitate și de corectitudine, devin clienții parchetului? Să fie Ardealul un fel de Codru Vlăsiei al Țării Românești? Cum se explică acest salt mortal și rușinos în viața ardelenescă cu moravuri patriarhale?

E o întrebare la care trebuie să se dea odată un răspuns categoric și fără posibilități de interpretare. Cunosc pe toți ardelenii cărturari din generația mea, fiindcă am trăit și am lucrat cu ei. Știu că cei ce au fost acuzați de afaceri, de malversații și de incorectitudini sunt oameni care duc o viață modestă, cum au dus-o întotdeauna. Nu cunosc un singur ardelean de seamă care să se fi pricopsit pe urma situației ce a avut-o în viața publică. Să-i luăm pe rând, în ordinea cronologică a atacurilor. Cel dintâi a fost Victor Bontescu, pe care în *Memoriile* dumneavoastră îl învinuiți de malversații. Interesați-vă de situația lui materială și de beneficiile ce le-a avut și le are din institutele create de dânsul. Alții au tras foloasele, iar el s-a ales numai cu ponoasele și cu ostracizarea. Cam în aceeași vreme au fost acuzați dr. Aurel Vlad și Ion I. Lapedatu cu traficul coroanelor, ambii cunoscuți în tot Ardealul ca oameni de cinste. Am urmat eu, tipul reprezentativ al afacerilor și abuzurilor, cu sute de milioane, cu vile la Paris și la Nisa. Despre situația mea materială, în cursul celor 10 ani de la Unire încoace, mi-e și silă să vorbesc. Au fost anii cei mai odioși din viața mea, fiecare zi punându-mi problema existenței.

Octavian Goga, poetul, cel cu 13 milioane, stă cu chirie și ar fi fericit dacă s-ar găsi cineva să-l „asaneze”, cum aș fi și eu. Ion Lupaș, istoricul colegul dumneavoastră, batjocorit „popa seringă”, duce aceeași viață de muncă, cum a dus-o întotdeauna. Dr. Al. Vaida-Voevod, acuzat pentru schimburi de moșii, îl știe toată lumea că s-a războit o viață întreagă pentru binele nației. Pentru bravura sa din parlamentul unguresc, când s-a desprins Ardealul de Monarhia Habsburgică, ar fi meritat ca nația să-i dăruiască o moșie. Omenia și dreptatea ar fi impus această răsplată nu numai pentru domnia sa, ci și pentru dumneavoastră. Însuși Iuliu Maniu, ascetul, n-a scăpat de acuzațiile țigănești din România Întregită. Vasile Osvadă a închis ochii cu mobila sechestrată. Dr. Aurel Dobrescu și-a primit pedeapsa pentru insulta ce mi-a aruncat-o în Cameră din 1920. Să așteptăm cercetările justiției.

Din acuzațiile împotriva lui Sever Bocu vom vedea până la sfârșit câte vor rămâne în picioare. Gh. Crișan a fost arestat pentru falimentul unei băncuțe din provincie, dar la prăbușirile

⁵⁶ Articolul de față și *Paraziții capitalismului* s-au publicat ca scrisori deschise adresate dlui N. Iorga, pe când era prim-ministru al României.

băncilor mari din București nu s-a găsit până acum niciun vinovat. Cazul recent cu Romul Boilă, căruia i se controlează averea, va rămânea celebru.

Iată galeria acuzaților. Cum se explică acuzațiile împotriva lor? Foarte simplu. Cei ce fac afacerile și abuzurile au nevoie de o diversiune, de un țap ispășitor, pe care-l aruncă în gura presei și a opiniei publice, pentru ca să se pună ei la adăpost. Rețeaua profitorilor e atât de ramificată, așa de dibaci organizată și așa de rutinată, încât reușește. Încep campaniile ziarelor, anchetele, cercetările justiției împotriva victimei, iar cei vinovați râd în vizuină. Victimele sunt alese de regulă dintre ardeleni. Știu cazuri când oameni cu adevărat abuzivi, în loc să fie judecați și osândiți, au urcat tot mai sus ierarhia demnităților în stat. Cei ce au golit vistieria statului cu miliarde și care vă vor vinde pentru arginții puterii roiesc în preajma dumneavoastră. Uitați-vă bine în jurul dumneavoastră domnule prim-ministru, și veți descoperi că nu Ardealul e țara hoților.

Curentul, 30 august 1931.

PARAZIȚII CAPITALISMULUI

Sunt oameni, ca de pildă dumneavoastră care, în idealismul lor fac binele și-l aruncă în mare, în marea obștească a națiunii, fără să se gândească la vreo răsplată. Fapta lor nu e determinată și speculată de beneficiile intereselor personale. Generozitatea e un dar al sufletului lor bogat în sentimente frumoase. Fac binele de dragul binelui. Există însă o altă categorie de indivizi, o clasă întreagă, recrutată de regulă din așa numita elită socială, care fac negustorie din fiecare strângere de mână, din orice zâmbet amabil și din cea mai mică intervenție când binevoiesc să se „deranjeze”. Aceștia sunt paraziții capitalismului bancar și industrial. Îi întâlnești în toate consiliile de administrație, în naționalizări, la punerea în valoare a bogățiilor țării, în tratativele de împrumuturi cu străinătatea, în lojele francmasonice, în cluburi și în saloanele legațiilor. Pretutindeni se prezintă eleganți, graseiază jargonul parizian, sfidând lumea cu onestitatea și corectitudinea lor. Dacă le cercetați mai de aproape spița sunt urmașii veneticilor din Fanar și din Levant care ne-au negustorit țara. Au rămas deci credincioși deprinderilor atavice, convertind la tagma lor și protipendada noastră.

Au reprezentanții lor în viața politică și legături strânse cu cercurile care hotărăsc de soarta țării. În palatele lor fierbe cazanul Satanei descoperit de ochiul dumneavoastră ager. Sunt cei mai devotați supuși ai Coroanei, când pot profita pe urma ei. La cea dintâi nemulțumire personală, urzesc comploturi și țes intrigi pentru alungarea dinastiei din țară. La ei totul e negustorie. Își vând până și soțiile. Marfa ce o au de vânzare e căutată: demnități, însărcinări, subvenții, protecții, etc. Negustoria lor prostituează și otrăvește întreaga viață de stat. Virusul lor patogen infectează organismul social al țării. Puterea toxinelor lor atacă însuși centrul cerebral al suveranității noastre naționale. Nu știu prin ce ironie a destinului în uniunea dumneavoastră națională au pătruns foarte mulți reprezentanți ai acestor paraziți. Sunteți chiar prizonierul lor. Altfel nu se explică goana ce s-a pornit sub guvernul ce vă poartă numele împotriva ardelenilor.

Paraziții capitalismului bancar și industrial au nevoie de scandaluri publice, de acuzații și de cercetări judecătorești, îndreptate împotriva altora, ca să-și poată vedea liniștiți și neobservați de afaceri. Îmi permit să vă atrag atenția asupra unui mic amănunt. Un ardelean a fost arestat pentru preținse iregularități în gestiunea unei modeste bănci din provincie. Dar depunătorii Băncii Generale a Țării Românești în zadar protestează pe străzile capitalei că li s-a risipit averea.

Niciunul din gestionarii băncii, ce stă cu ghișeele închise în fața însăși a băncii naționale, nu a fost chemat la parchet. Vigilența justiției a descoperit repede vinovatul din fundul Ardealului, dar procurorul general al statului nu găsește motive de intervenție, controlând averea celor ce au administrat economiile cetățenilor ce strigă în urechile guvernului: „Faceți-ne dreptate!”

Ciudată țară și ciudate moravuri! Trimiteti, de curiozitate, un expert al dumneavoastră să cerceteze registrele Băncii Generale a Țării Românești și veți constata, cu uimire ce sume s-au încasat, sub diferite titluri și misiuni, de administratori. Poate veți descoperi între ei tipuri reprezentative ale paraziților capitalului. Acești paraziți sterpi, care nu s-au poticnit în viața lor de o problemă, care n-au vegheat nopți citind cărțile dumneavoastră foșnesc în jurul dumneavoastră, iar intelectualii ardeleni, care au făcut din dumneavoastră un idol al tinereții lor, care au luat lumină din lumina sufletului dumneavoastră, sunt urgisiți. Nu e dureros, nu e trist și nu e umilitor, domnule profesor, pentru cei ce s-au desprins să creadă în oameni și în idealuri?

La scrisorile mele nu aștept niciun răspuns. Mi-am permis să vi le scriu ca izvorâte dintr-o adâncă durere, pe care nicio explicație nu o poate mângâia. Răspunsul îl bănuiesc: așa e viața! Fie, că urâtă viață ne-a fost dat să trăim în mult visata noastră Românie Mare.

Curentul, 11 septembrie 1931.

SITUAȚIA POLITICĂ ȘI ECONOMICĂ MONDIALĂ

– Sfârșitul anului 1932 –

Volumul de față a fost terminat în toamna anului 1932, îndată după înscrierea mea în Partidul Național-Țărănesc. Ulterior, după obiceiul meu, am întregit unele părți cu date și explicații noi, iar câteva articole au fost redactate către sfârșitul anului, care, în lipsa mijloacelor materiale și a editorilor, m-a apucat cu lucrarea netipărită. A trecut și anul nou fără să fi putut da manuscrisul la imprimat.

Deoarece România Întregită nu are nevoie de serviciile mele, timpul liber îl petrec studiind și cercetând, dar mai ales urmărind, zi de zi, evenimentele din țară și din străinătate cu ajutorul publicațiilor pe care mi le poate pune la îndemână sărăcia. Mi s-a părut că volumul nu are o încheiere potrivită, de aceea m-am gândit să-i adaug studiul de față, în care încerc să zugrăvesc situația politică și economică mondială. Titlul e pretențios și recunosc că subiectul întrece posibilitățile mele de informație. Cu toate acestea m-am hotărât să-l scriu, în credința că servesc pe cei și mai puțin orientați decât mine, care sunt mulți, și în credința că ceea ce voi spune va interesa și cercurile intelectuale, întrucât mă lepăd de clișeele minciunilor convenționale și oficiale.

Privesc și cercetez evenimentele prin prisma cetățeanului liber de la gurile Dunării, care pleacă la drum să facă ocolul lumii fără idei preconcepute și, întors acasă, se încumetă să spună adevărul, așa cum i s-a reoglindit în suflet, atât asupra străinătății, cât și asupra țării sale proprii. Adevărul, oricât ar fi el de subiectiv, se întemeiază pe fapte și pe documente, cărora le dau locul de cinste, părerile mele personale retrăgându-se modest în colțul ferit al turnului de observație obiectivă.

*

* *

Înainte de a deschide cronică evenimentelor externe, voi face loc unui scurt studiu, pe care, oricât s-ar părea de nepotrivit cu actualitatea, îl găsesc necesar. E scris mai demult și destinat pentru altă lucrare. Evenimentele din Extremul Orient m-au făcut să-mi aduc aminte de vremea, când îmi băteam capul cu un vast proiect, intitulat *Geon*, în care îmbrățișam *unitatea globului pământesc*. Era să fie opera de bază a vieții mele. Am lucrat părți întregi, dar – acest veșnic și neputincios dar – câte nu plănuiește omul în viață și ce puține realizează! Gândul meu, scaldat în oceanul de lumină al optimismului, își întinde aripile neobosite și zboară mereu spre idealul unei credințe: cea de a face cât mai mult bine în lumea aceasta. Uneori a izbutit, învingând toate greutățile. Alteori, însă, a rămas tîntuit locului de grijile de toate zilele. Florile gândului s-au scuturat înainte de a rodi.

Mările și oceanele în viața omenirii. Apele întinse, mările și oceanele, acoperă 363 500 000 km². De la facerea lumii – tălmăcită prin ipoteze de ignoranța noastră – uriașele ape se tălăzuiau învăluite în misterele necunoscutului... Nicio minte înțeleghătoare nu pătrunsese în „mișcătoarea lor singurătate”.

Omul, ființă născută și crescută târziu pe uscat, – abia la sfârșitul epocii terțiare și la începutul celei cuaternare, – s-a uitat multă vreme cu groază la balaurii ce trăiau în împărăția nemărginită a apelor. După ce geniul iscoditor al omului, știința lui l-a ajutat să găsească mijloacele de plutire, iar în urmă pe cele de navigație, s-a încumetat să cutreiere mările de-a lungul coastelor.

Omenirea n-a stăpânit însă apele întinse până când n-a izbutit să opună forței naturale a valurilor o altă forță naturală: *vântul*. Când pânzele de in (fenicienii și elinii) sau de bumbac (cabairii) sau vintrelele împletite fie din palmieri fie din bambus (malaesi) ale corăbiilor au fost mânate de forța naturală a vântului, înlocuind forța musculară a mâinii, abia atunci omul s-a depărtat de coaste și a ieșit în largul mărilor. Nu toate popoarele care au venit în atingere cu mările au cunoscut arta navigației. Unele (perșii) au văzut în apele lor întotdeauna un dușman. Altele chiar și în Războiul Mondial n-au putut trece „apa neagră”, numai după ce autoritățile religioase brahmane le-au dat

dezlegarea cuvenită (neamul Gurkas din Nepal între Tibet și India, pe versantul de miazăzi al Himalayei). După Herodot, egiptenii erau marinari neîndemânatici, iar, după cartea lui Hiob, iudeii aveau o teamă de valurile mării.

Popoarele care s-au deprins cu navigația au ajuns repede la o civilizație superioară și la o hegemonie. Cei dintâi marinari ai Mediteranei au fost egeenii și fenicienii, de la care au învățat meșteșugul plutirii pe apă elinii veniți din nordul Europei. Chiar și cuvântul grecesc *thalassa* (mare) e de origine preelenă. Latinii au învățat arta navigației de la etrusci, popor de origine asiatică, care întemeiaseră un imperiu pe coastele apusene ale Italiei Centrale și care au creat *etrusco ritu* și Roma pentru misiunea ei de mai târziu. Lumea antichității care a roit în jurul Mediteranei, după multe zburciunări, s-a încheiat, prin *pax romana*, în unitatea Imperiului Roman, care prin *forță* a reușit să organizeze politicește întreg uscatul ce privea spre apele mării calde.

În istoria civilizației omenești, această eră se numește *mediteraneeană*. Expresia ei cea mai înaltă e civilizația greco-latină, care e la temelia întregii civilizații umane de astăzi. Cu descoperirea drumului pe apă de-a lungul coastelor africane spre bogățiile Indiei și cu descoperirea neașteptată a Americii se încheie era Mediteranei și începe noua eră a Atlanticului, care a durat până în pragul veacului nostru. În era Atlanticului navigația europeană ia un avânt nebănuț. Prin perfecționarea corăbiilor cu pânze, prin vapoarele mânate de aburi (1819) și, în zilele noastre prin maiestroasele transatlantice, se desființează domeniile de navigație închise în deosebitele părți ale pământului. Domeniile de navigație autonomă dispar și toate se încheagă într-un sistem unitar al mărilor și oceanelor, cu comunicații regulate și permanente.

Pe drumurile apelor, Europa a început să se întindă în America de Nord și de Sud, în Africa, în Asia și în Australia. Pe vremuri drumurile mari ale umanității de vânători și de păstori erau stepele. Șiruri de veacuri, nomazii războinici ai Asiei s-au revărsat spre Europa pe aceste drumuri. Neoliticii brahicefali, neamurile cu graiul indo-european și mongolii au venit toți pe stepele dintre Nistru și Asia Centrală. Stepele uscatului au distrus Imperiul Roman. Imperiul stepei arabe ca și cel al stepei mongole, întemeiat de Marele Han (Tsinguishan), n-au putut să-l înlocuiască. Nici moștenitorii civilizației mediteraneene, cu caesarismul lui Napoleon în frunte, n-au mai izbutit să închege Europa într-un nou imperiu durabil.

În era Atlanticului, stepele de apă au creat însă, cel mai mare imperiu de pe pământ, Imperiul Britanic și civilizația numită *occidentală*, care stăpânește astăzi lumea. Civilizația mecanică a Occidentului a prefăcut globul pământesc într-o unitate economică indisolubilă. Această unitate e opera civilizației occidentale. E biruința dionisiacă a spiritului activ european, iubitor al spațiului infinit, e biruința omului alb ce se înarmează neîncetat pentru a cuceri, pentru a stăpâni și pentru a exploata, în folosul lui, toate tainele și toate bogățiile naturii. Imperiul Britanic și civilizația capitalistă a occidentului a revoluționat toate continentele. Mările și oceanele nu s-au mulțumit cu stăpânirea coastelor, ci au început să pătrundă în interiorul continentelor, pe calea fluviilor navigabile și cu ajutorul căilor ferate îndreptate spre porturile fluviale și maritime. Raporturile dintre mări și continente au trecut printr-o profundă schimbare. Continentele au început să reacționeze și unele (Asia prin Japonia și America de Nord prin Statele Unite), au intrat ca forțe tinere, alături de Europa, în politica de hegemonie a oceanelor. Continentele cele mai întinse privesc spre apele cele mai întinse. Între aceste două categorii ale pământului se stabilesc legături strânse, iar între locuitorii continentelor ce se întâlnesc pe aceleași ape se nasc rivalități de moarte. Suprafața cea mai întinsă de apă e Oceanul Pacific de 180 000 000 km², mai mare ca a întreg uscatului, care e de 146 450 000 km². Pentru stăpânirea acestui ocean se pregătesc astăzi cele două mari continente America și Asia.

Iată de ce, cu veacul al XX-lea, începe era Pacificului. Oceanul cel mare e acum centrul politicii mondiale și pentru dominarea lui se va încinge poate cea mai uriașă conflagrație din istoria omenirii. Războiul Mondial din 1914-1918 se va reduce la un preludiu al acestei încăierări cu adevărat planetare, deși pactul Kellogg-Briand s-a încheiat ca să o împiedice. Cine poate prevedea

cum se va sfârși era Pacificului... când deodată cu ea se zămislește și era oceanului atmosferic și se visează la străbaterea spațiilor interplanetare?

*
* *

Extremul Orient. În politica mondială, Europa a rămas în umbră. Nici Geneva cu Societatea Națiunilor și nici Moscova cu internaționala a III-a nu mai domină evenimentele și politica mondială. Europa Imperialistă, Rusia Sovietică și America Statelor Unite își îndreaptă privirile spre energia viguroasă a Japoniei galbene, care s-a apucat să cucerească Asia. Întreaga acțiune diplomatică a lumii se concentrează în jurul acestui eveniment început în cursul anului 1931 și continuat fără ezitare și cu o mai mare amploare până în primăvara anului în care am intrat, 1933. Cât va mai dura și ce complicații va avea, cine poate prevedea?

Studiul de mai sus deschide perspective, de aceea l-am și încadrat ca preambul al războiului din Extremul Orient, care se pregătește de multă vreme și care urmărește două scopuri: dominația economică și politică asupra imensului Imperiu Chinez, deci a continentului asiatic, apoi hegemonia maritimă în apele întinse ale Oceanului Pacific. Cine vrea să stăpânească uscatul trebuie să înlăture pericolele ce pot veni pe valurile oceanului. Expansiunea Japoniei spre continentul asiatic e o chestiune de existență. Întreaga civilizație occidentală pe care a împământănit-o, cu o uimitoare repeziciune, e o armă de luptă în serviciul neatârării politice și economice a japonezilor. Această civilizație mecanică adoptată de insularii Mării Galbene, nu a alterat fondul lor moral. Spre deosebire de europeni și americani, japonezii renunță la plăcerile efemere ale vieții materiale. Pentru ei datoria de a muri are aceeași valoare ca și datoria de a trăi.

Patriotismul și imperialismul japonez se reazemă mai mult pe această disciplină morală, decât pe tehnica armamentului învățată de la albi. Tehnica pentru japonezi nu e o necesitate sufletească, ci un mijloc pentru dărâmarea supremației rasei albe, cum spune O. Spengler.

În cursul războiului mondial, Japonia izbutise să-și asigure supremația în China prin faimoasa convenție din ianuarie 1915, cu cele 21 de articole, care cuprind programul politic imperialist actual al japonezilor. Pentru înțelegerea evenimentelor de azi, convenția din 1915 merită să fie rezumată. China se obliga să nu cedeze provincia Shandong unei terțe puteri, adică să o recunoască posesiune japoneză. Mancuriia sudică și Mongolia răsăriteană treceau în sfera de interese a Japoniei; China nu putea dispune asupra acestor regiuni fără autorizația Japoniei.

Minele de fier și cărbuni și concesiunile de cale ferată ale concernului Hanyeh-Ping din Valea Jance – cu o mare participare engleză – se transformau într-un concern chinez-japonez cu caracter de monopol privat, finanțat de marile bănci japoneze (Mitsui și Mitsubishi); China se mai obliga să nu acorde în viitor nicio concesiune altor societăți străine. China se obliga să nu cedeze niciun port puterilor străine. China primea controlul financiar, polițienesc și militar japonez, apoi se obliga să cumpere întreg materialul de război numai în Japonia și tot de la ea să primească toate împrumuturile pentru marile întreprinderi industriale. Cu un cuvânt, China, prin acest tratat, devenea vasala Japoniei.

Triumful Japoniei era desăvârșit. Aliata ei, Marea Britanie – împotriva intereselor sale – a fost silită să recunoască supremația japonezilor asupra Chinei. Tot așa America lui Wilson, care a consemnat-o și în tratatele de pace. Această slăbiciune a decapitat pe Wilson și pe democrații săi. Trusturile americane voiau „porți deschise” și nu „sfere de influențe” în China. De aceea Conferința din Washington – 1922 – a dărâmat cuceririle Japoniei și a desfăcut alianța anglo-japoneză. China a fost dată spre exploatare unui consorțiu compus din trusturile financiare ale celor patru puteri: în primul rând Statele Unite ale Americii, apoi Anglia, Franța și Japonia. Rusia, cu grupul Rotschild la spate, de astădată n-a luat parte la împărțirea bogatei prăzi, din cauza regimului ei comunist.

Lupta pentru China s-a dat, așadar, între trusturile financiare. Albii au smuls prada din ghearele hrăpărețe ale „maimuțelor galbene”. Japonia imperialistă a suferit la Washington, una dintre cele mai dureroase înfrângeri. Scrâșnind din dinți a fost forțată să cedeze. Rivala ei, America, i-a risipit mărețele visuri de stăpânire asupra Asiei. Primul ministru japonez Hara a plătit cu viața această umilință a Niponului. Poporul japonez e însă un popor războinic. Înfrângerile îl oțlesc și-l silesc la noi încordări naționale. Într-o substanțială anchetă făcută de curând de doamna Andrée Viollis, *Le Japon et son empire* (Paris, Grasset, 1933) găsim izbucniri patriotice uimitoare. Ministrul de Război, generalul Sadao Araki, care nu prea ține seamă de opinia colegilor săi din minister și își arogă atribuții de dictator, într-o revistă militară, scrie mesianic: „*Noi suntem cea dintâi putere asiatică și noi trebuie să ne punem în fruntea Asiei. Noi trebuie să lucrăm și să cheltuim până la ultima particulă din forțele noastre naționale. Trebuie să ne pregătim pentru o luptă disperată*”.

Iată împotriva cui: „*Albii au făcut din națiunile Asiei pur și simplu niște obiecte de opresiune. Japonia Imperială nu poate și nu trebuie să mai lase nerușinarea lor nepedepsită*”. Iar, la sfârșit, generalul e obsedat de un delir patriotic: „*Țara noastră e sortită să propovăduiască idealul ei național, peste șapte mări, să-l răspândească peste cele cinci continente ale Pământului, chiar dacă ar fi silită să recurgă la forță. Noi suntem descendenții zeilor; noi trebuie să stăpânim pământul*”.

Se pare că războinicul general Araki, în ziua în care a scris articolul, a gustat peste măsură din *sake-ul* național (vinul japonez preparat din orez). Dar și un fost prim-ministru japonez, baronul Tanaka, într-un document secret – din 1929 – destinat Mikadoului, se exprimă cam la fel: „*Pentru a cuceri China, noi trebuie să cucerim Manciuria și Mongolia, iar pentru a cuceri lumea trebuie să cucerim China*”. Câte popoare nu se cred „alesele lui Dumnezeu” ca să stăpânească pământul! Rușii, japonezii, anglo-saxonii, germanii, italienii și descendenții lui Israel răspândiți pe tot rotogolul încălzit de soare. Toți cred că au o misiune divină să cucerească lumea. Și totuși au fățarnicia să se întrunească în conferințe de dezarmare! Cu gândul la război, vreau să organizeze pacea.

Mărul de ceartă al Extremului Orient e imensul imperiu al cerului, cu una dintre cele mai vechi civilizații ale pământului. Pentru europeni e greu să explice situația în care a ajuns China. Dezordinea și dezmembrarea internă nu e un fenomen nou în istoria ei. Mentalitatea chineză, care privește evenimentele prin perspectiva secolelor, nu e surprinsă de furtunile de astăzi, pe care le atribuie năvălirii „barbarilor” din Europa. Chinezii nu au pierdut nădejdea, că unitatea imperiului lor va mai renaște, deși China reprezintă mai mult o civilizație decât o organizație de stat. Misticismul e substratul vieții și în China, ca în toate țările cu „mentalitatea primitivă”, după concepția noastră apuseană. Expansiunea europenilor în China o caracterizează lordul Snowden într-un articol intitulat *Civilizația occidentală amenințată de imperialismul japonez* (*Le Mois*, nr. 15, 1933): „*Națiunile albe, înainte cu o 100 de ani, au văzut marile posibilități comerciale pe care le oferă China. Războaiele pe care le-au purtat erau destinate să le faciliteze debușeele comerciale. Achiziția porturilor și „sferelor de influențe” nu era decât unul din mijloacele accesorii pentru a-și atinge scopul lor. Rivalitatea dintre aceste națiuni le-a împins, încetul cu încetul, să săvârșească acte ce urmăreau „împărțirea” Chinei, deși toate se angajaseră, prin tratate, să-i respecte integritatea teritorială*”. Lordul englez are curajul sincerității și recunoaște, că: „*Japonia, urmărind o politică imperialistă, nu face decât să imite exemplul rău al țărilor occidentale. Replica mușcătoare a dlui Matsukoa, pe care a aruncat-o când a părăsit Societatea Națiunilor, e plină de adevăr: Acela dintre voi care n-a păcătuit niciodată să arunce piatra*”.

Adevărul este, că haosul din China și tulburările din Extremul Orient se datoresc „civilizației europene”, care a început să civilizeze China cu opiu. Lordul Snowden se pare că a uitat multe. A uitat și răspunsul pe care l-a primit regele Angliei de la împăratul Chinei, în 1793, când lordul Macartney se prezentase la Peking, încărcat de bogate plocoane, pentru a obține legături comerciale mai strânse. Împăratul Chinei, Tsien Lung, lămurea pe Majestatea Sa George al III-lea al Marii Britanii: „*Împărăția noastră cerească posedă toate produsele cu o prisosință îmbelșugată și înlăuntrul granițelor sale înfloresc de toate. De aceea nu simte necesitatea să introducă mărfurile barbarilor*”.

străini în schimbul propriilor sale produse. Dar, deoarece națiunile europene și tu însuși aveți absolută nevoie de mătase, de ceai și de porțelan, produse de împărăția Orientului, de aici înainte să fie îngăduit un comerț limitat în Canton”.

Împărăția Chinei, împrejmuită cu zid de jur împrejur, zid ce simboliza o autarhie și o limită înlăuntrul căreia fiii cerului se simțeau mulțumiți și fericiți, a scăpat de barbarii ce o amenințau pe uscat, dar n-a putut scăpa de barbarii albi veniți pe apele oceanului. Englezii așezați în Canton au fost cei dintâi briganzi. De atunci nu sunt nici 100 de ani. Câți lorzi englezi sunt urmașii nerușinaților piraiți îmbogățiți din vânzarea opiului, pentru care au purtat vestitele războaie de o sălbăticie și cruzime respingătoare? La ele a participat și rafinata Franță a lui Napoleon al III-lea. Bandiții europeni înmulțiți, rând pe rând, au smuls din posesia Chinei provincii după provincii. Cuvintele tari pe care le întrebuițez sunt eufemisme pe lângă faptele oribile săvârșite.

Acești europeni întruniți în Societatea Națiunilor condamnă „operațiunile” Armatei Japoneze în Manciuria. Aceiași europeni se sperie de spectrul „pericolului galben”. Câtă ipocrizie și barbarie mai sălășluiește în inima nobilei rase albe!

*

* *

Mancecuo. E „țara abundenței”, cum se numește singură, în limba chineză, Manciuria. Are o întindere de 1 200 000 km² – deci de patru ori mai mare ca România – și vreo 30 milioane de locuitori în majoritate chinezi refugiați din China în ultimii ani. Japonezii sunt numai câteva sute de mii. Alții îi întrec ca număr. E o țară agricolă, cu bogății forestiere și cu pășuni proprii pentru creșterea animalelor. Are și bogății miniere importante, exploatate de consorții străine. Principalul articol de export e soia. Regiuni întregi nu sunt puse în valoare. Pentru Japonia e o pradă bogată, dar e departe de a se asemana cu regiunile furate de europeni din trupul Chinei în cursul vremii.

Dezbaterile ce au avut loc în sânul Societății Națiunilor în jurul Manciuriei sunt așa de încurcate și lipsite de actualitate, încât nu merită să fie rezumate. Fapt este că Manciuria e locuită de chinezi, dar n-a fost niciodată o provincie chineză, ci s-a bucurat de o independență oarecare. Japonia a câștigat asupra unor regiuni din Manciuria anumite drepturi și a investit în diferite întreprinderi vreo 70 miliarde de lei (1 700 000.000 yeni). Japonia a avut dibăcia să ocupe Manciuria militarmente și să-i proclame independența, dându-i o formă republicană, condusă de un regent. Japonia s-a grăbit să recunoască independența noului stat manciurian. Societatea Națiunilor neputincioasă a fost pusă în fața unui fapt împlinit, împotriva căruia în zadar protesta guvernul național chinez din Nanking, nerecunoscut de întreaga Chină. Manciuria trăiește și se organizează sprijinită de baionetele japoneze. La Manciuria se va alătura și Mongolia interioară, care s-a grăbit să se închine noului regent, urmaș al dinastiei manciuriene ce a stăpânit China de la 1644-1912. Dl Puyi, regentul Manciuriei, e firesc să viseze la palatele imperiale din Peking construite de strămoșii săi. Cei ce pretind că cunosc situația din Extremul Orient spun că nu este exclusă o alianță a Chinei de Nord cu Manciuria în vederea constituirii unui nou stat, întemeiat pe tradiția trecutului, cu capitala în Peking. Că aceasta s-ar face cu sprijinul Japoniei militariste, e de la sine înțeles. A stăruii asupra amănunțelor din Manciuria e de prisos. Discuțiile în jurul drepturilor istorice și ale tratatelor sunt inutile. Cine vrea să le cunoască să deschidă cartea dlui J. C. Balet, *Le drame de l' Etreme Orient, la Mandchourie*, Payot, Paris, 1932, care e entuziasmat de opera civilizatoare și de dreptatea japonezilor.

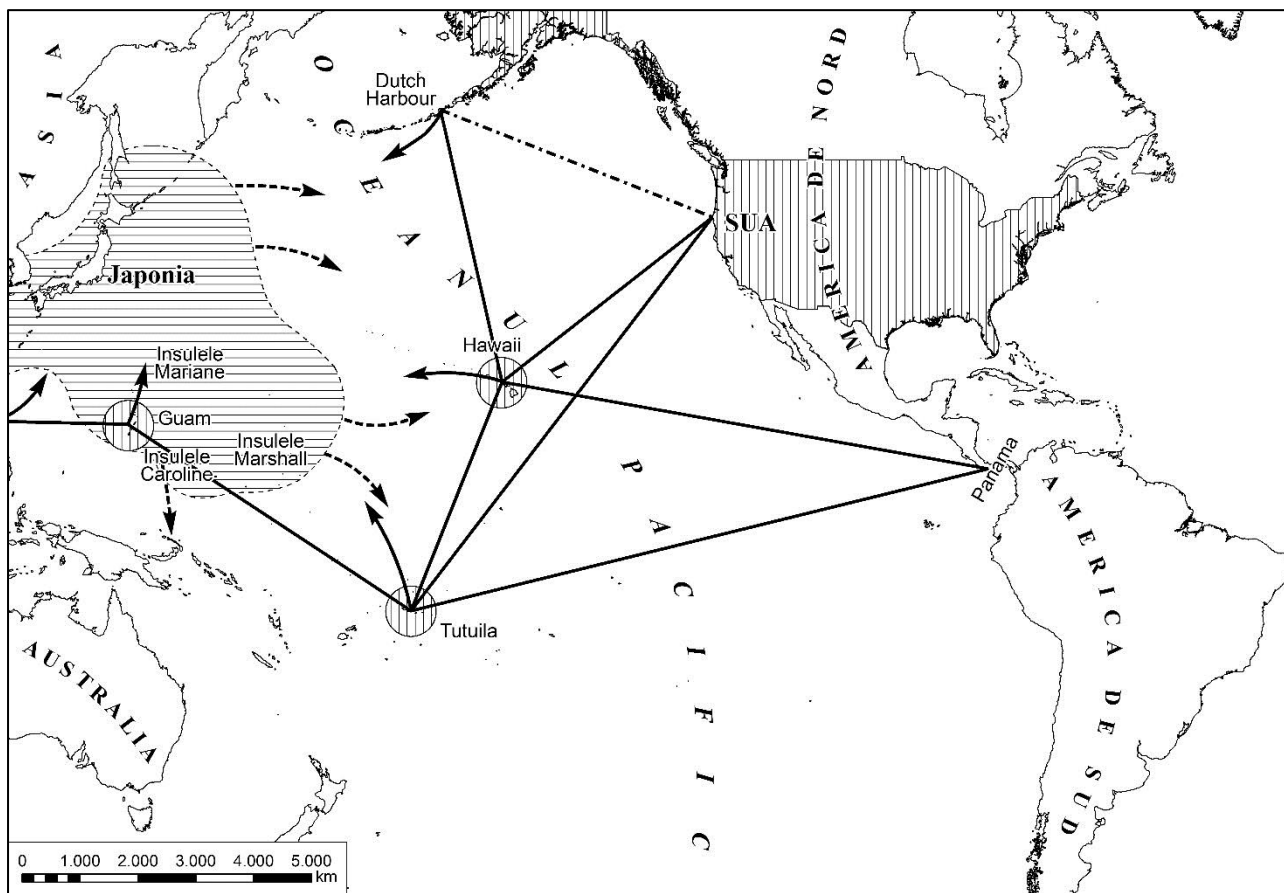
Importante pentru noi sunt complicațiile politice ce se țin în jurul acțiunii întreprinse de Japonia în Manciuria. Japonezii, acasă la dânsii, declamă pe față că Manciuria le este prețioasă nu numai din punct de vedere economic, ci și din punct de vedere strategic. Ea face parte din sistemul defensiv al Japoniei. Așa declară Ministrul de Război, generalul Araki. Independența Manciuriei e deci o glumă, iar regentul de viță domnească, o simplă păpușă. În Asia sunt interesate: În imediată

apropiere Rusia, amenințată să-și piardă ieșirea la Vladivostok în Oceanul Pacific și cuceririle din Mongolia. Sovietele imperialiste nu pot privi pasive întărirea Japoniei pe coasta răsăriteană a Asiei. Se și anunță concentrări de trupe roșii la frontiera Manciuriei. – Marea Britanie stăpânește sute de milioane de locuitori ai Asiei și Japonia nu odată a sprijinit și a profitat de mișcările naționaliste ale popoarelor ce gem sub jugul britanic.

Dominionurile britanice din Pacific urăsc de moarte pe japonezi și ele au silit metropola să construiască baza navală de la Singapore. Marea Britanie e alarmată de situația din Extremul Orient, dar nu va începe o acțiune. Va sta la pândă și va interveni într-un eventual conflict americano-japonez, ca să-și ia partea leului din pradă. Va rămâne consecventă obiceiurilor și tradiției ei seculare. – Franța e prea obosită de apărarea hegemoniei europene, ca să se gândească la vreo inițiativă. Va fi mulțumită dacă își va păstra prada veche – Cei mai înverșunați dușmani ai japonezilor sunt americanii, care au investit imense capitaluri în China și care vreau să o prefacă într-o colonie americană. În vederea acestei cuceriri se pregătesc de mult și programatic. Nu scapă nicio ocazie pentru a se proclama arhanghelii păzitori ai independenței și integrității teritoriale a împărăției cerului. Lupta dintre japonezi și americani ia caracterul unui război al continentelor pentru stăpânirea Oceanului Pacific. Cine vrea să domine Asia trebuie să fie stăpân pe apele întinse ale oceanului.

*
* *

Oceanul Pacific. Se spune că trăim în era Pacificului. Denumirea e americană și exprimă tendințele imperialiste ale republicii anglo-saxone din lumea nouă. Amestecul Statelor Unite în afacerile Extremului Orient e recent.

Lupta dintre Japonia și America pentru stăpânirea Oceanului Pacific.

Scopul urmărit e tot China. Deoarece americanii s-au trezit târziu, când europenii voiau să împartă împărăția cerului între ei, păstrându-i numai de formă independența, secretarul de stat al Uniunii Americane, Hay s-a făcut apostolul „porților deschise”. Era singura politică în stare să servească interesele întârziaților, care nu s-ar fi mulțumit cu o zonă de influență oarecare, ci se lăcomeau după China întregă.

Americanii și-au dat seama că înaintea Chinei trebuie să cucerească Oceanul Pacific. De aceea, de pe la 1890, au început să-și caute puncte de reazem și să-și asigure drumul cel mai scurt spre oceanul apusean. Cu o repeziciune, care nu cunoaște piedici și scrupule, au ajuns stăpâni pe Cuba, Haiti, Puerto Rico, Panama, Hawaii, Tutuila și Manila Filipinelor. La 1913 au inaugurat canalul Panama, care le-a scurta drumul spre Pacific cu 8 000 de mile. Programul imperialist de cuceriri al americanilor a fost însoțit de programul înarmărilor navale și astăzi Statele Unite dispun de o puternică flotă de război, cu ajutorul căreia speră să învingă Japonia. Planul de atac al americanilor pe Oceanul Pacific e ilustrat în graficul alăturat, luat din lucrarea lui Ernest Reinhard, *Die imperialistische Politik im Fernen Osten*.

Câteva informații asupra eventualității unui război dintre Statele Unite și Japonia, cred că sunt de interes. Le iau după *Le Mois* nr. 27/1933, fiind cele mai recente. După decizia Conferinței din Londra (1930), forțele celor trei puteri care vor avea un rol în Oceanul Pacific, în 1936, vor fi următoarele:

Tonaj:			
	Japonia	Statele Unite ale Americii	Anglia
Cuirasate	315000	520000	525000
Portavioane	81000	135000	135000
Crucișătoare cuirasate			
Categoria A	108400	180000	146800
Categoria B	100450	143500	192200
Distrugătoare	105500	150000	150000
Submarine	52700	52700	52700
Total	763050	1181200	1201700

Superioritatea flotei americane este evidentă. Cu toate acestea într-un război intervin și adeseori hotărăsc atâția factori. Statele Unite sunt pregătite pentru orice eventualitate. Temându-se să nu fie distrus Canalul Panama de Japonia, și-au trecut flota de război în Oceanul Pacific și au hotărât să rămână acolo până la 1934. Atacul desigur nu-l va începe Japonia, deși frunțași ai vieții publice japoneze fac declarații ca cea care urmează: „*Pentru a controla China, trebuie să zdrobim Statele Unite, cum a trebuit să zdrobim pe ruși*”. Amenințarea e tot a fostului prim-ministru baronul Tanaka. Statele Unite au baza navală la Manila. În caz când ar pierde Filipinele, atacul american pe apă împotriva Japoniei ar deveni extrem de anevoios, dacă nu imposibil. Or, tocmai acum Filipinele vor să scuture protectoratul „inamicului venit de la răsărit” și să-și proclame independența. Congresul american, călăuzit de interese economice, a și aprobat, la 22 decembrie 1932, că peste 10 ani Filipinele se vor bucura de deplină independență. Statele Unite își vor păstra în arhipelag stațiunile militare și navale. Iată un prim semn de primejdie pentru baza navală americană din Manila. Altă bază navală americană fortificată e Hawaii, la o depărtare de 5 000 mile de Manila. Bazele navale japoneze cele mai apropiate de Manila sunt numai la 1 700 și 1 300 de mile. Șansele sunt pe partea Japoniei, dacă Anglia nu se învoiește să pună la dispoziția americanilor Singapore. Atitudinea Angliei și a Olandei – în ce privește aprovizionarea cu petrol a flotei japoneze – vor fi hotărâtoare într-un război al Oceanului Pacific, pe care omenirea îl așteaptă cu groază.

America anarhică. Înțeleg întreg continentul american vânzolit de revoluții permanente, întreținute desigur în parte și de finanța Statelor Unite, care mai bine de un secol urmăresc o Panamerică. Imperialismul Statelor Unite vrea să transforme întreg continentul într-o bază uriașă a tendințelor sale de dominație a lumii. Arma cu care manevrează sunt banii. Expansiunea financiară a Statelor Unite după război a luat proporții americane. Banul e avangarda cuceririi și dominației americane. Mulți nu știu, că Statele Unite țin în frâu Franța cu datoriile de război, în speranța să fie plătite cu posesiuni franceze în Pacific și în Asia. E în tradiția americanilor să cumpere cu bani posesiuni europene. America miliardarilor, ca să doboare hegemonia financiară a Angliei, a recurs la mijloace care au provocat haosul și nenorocirile de azi din lumea întreagă. Le voi arăta pe scurt. Democrația Statelor Unite și-a propus, după război, să domine lumea cu ajutorul finanțelor sale, de aceea a proclamat dictatura dolarului. Spre acest scop s-a folosit de sistemul monetar întemeiat pe etalonul aur, pe care l-a pus în serviciul politicii sale de prestigiu imperialist. Aurul s-a ales ca etalon monetar, fiindcă valoarea lui, în condiții normale, e determinată de costul producției și, deci, prezintă cele mai ușoare fluctuații, care fac posibilă o stabilitate relativă a prețurilor. Acesta e avantajul etalonului aur în economia mondială. Ca etalonul aur să funcționeze normal se cere ca aurul să circule liber, ca nicio bancă de emisiune să nu acumuleze din metalul prețios cantități superioare minimului cerut de circulația fiduciară, fiindcă orice rezervă de aur în plus constituie un pasiv. Aceasta e legea fundamentală a etalonului aur, pe care-l vedem azi părăsit și considerat de toată lumea învechit și defectuos.

Realitatea e însă, alta. Funcția economică a etalonului aur a fost pusă în serviciul politicii. Statele Unite ale Americii l-au pus în serviciul politicii lor de dominare economică a lumii. După război, când cele mai multe state au adoptat etalonul aur, în realitate au adoptat etalonul dolar, cum spune prof. Cassel. Dolarul era o valută independentă și ea dicta valoarea aurului. Pentru a face dependent de dolar sistemul etalonului aur s-a recomandat *Gold Exchange Standard*, adică, acoperirea cu dolari hârtie a emisiunilor fiduciare din diferite țări. Prin acest mijloc dolarul lua locul aurului în economia mondială. Ne aducem și noi aminte, când în România dolarul era sfânt și multe tranzacții se încheiau în moneda americană.

În Statele Unite ale Americii politica monetară e în mâinile statului prin *Federal Reserve Board*. Esența sistemului federal e că toate băncile afiliate trebuie să verse rezervele metalice la Federal Board, așa că statul poate face politica monetară care-i place și să impună o politică a prețurilor cum vrea. Plutocrația americană, în vederea acestui scop, a sechestrat stocuri imense de aur, le-au scos din circulație, închizându-le în pivnițe și dând dolarului hârtie valoarea aurului, valoare pe care au stabilit-o cum au vrut. Aceasta înseamnă dictatura dolarului. Când celelalte țări s-au întors la etalonul aur au fost silit să adopte valoarea artificială a aurului impusă de băncile americane.

În sistemul internațional al etalonului aur a intervenit, deci, un factor politic: imperialismul Statelor Unite de a domina piața monetară mondială. Statele Unite scumpind aurul, prin urmare dolarul, au provocat scăderea prețurilor pe piețele europene. Europa, debitoarea Americii, trebuia pusă în situația, de a deveni insolubilă. În același timp Federal Board a inundat piața americană cu dolari, provocând o sporire a prețurilor în interior și o prosperitate, care trebuia să ispitească fuga capitalurilor europene peste ocean. Planul american nu a reușit. Nu e locul aici să arăt pentru ce⁵⁷. Astăzi a ajuns să suspende convertibilitatea dolarului și să numere 15 milioane de șomeri.

Dictatura dolarului s-a prăbușit, dar a provocat haosul de azi din care nimeni nu mai știe cum să iasă. Noul președinte al Statelor Unite, dl Roosevelt vrea să facă minuni și a cerut

⁵⁷ Cine se interesează de amănunte să citească: Arturo Labriola, *L'etat et la crise, Étude sur la depression actuelle*, M. Rivière, Paris 1933 – și A. Halfed, *Amerika und der Amerikanismus*, Iena, 1927, pe care le-am utilizat și eu.

împuterniciri extraordinare, care i s-au și dat. Telegramele, datate Washington 29 aprilie 1933, aduc următoarele știri: „Senatul a adoptat cu 63 contra 21 voturi proiectul de lege pentru inflație. Proiectul autorizează pe președintele Roosevelt să reducă titlul aur al dolarului până la 50%. De asemenea autorizează libertatea baterii monedei de argint și emisiunea a 3 miliarde de monedă curentă. Creditul intermediar al băncilor federale de rezervă va fi extins prin emisiunea unor bonuri de tezaur în sumă de 3 miliarde dolari. Președintele Roosevelt este autorizat să accepte în plata parțială a datoriilor de război 200 milioane dolari în monedă de argint sau în lingouri de argint”. Ceea ce înseamnă că valoarea dolarului s-a redus la jumătate. Revalorizarea argintului și introducerea lui ca monedă divizionară e o nouă afacere americană. Ea nu e străină nici de politica Statelor Unite în Extremul Orient, unde etalonul argint nu a fost părăsit. Altă știre: „Legea pentru ajutorarea agriculturii votată de senat, în cadrul căreia se dă președintelui Statelor Unite autorizarea de a face inflație monetară, acordă administrației puteri discreționare în vederea ridicării prețurilor la grâu, bumbac, porumb, orez, tutun, zahăr de trestie și de sfeclă și la produsele de lăptărie. Povara datoriilor ipotecare va fi ușurată cu 850 milioane dolari. Președintele Roosevelt este autorizat să realizeze o mărire a creditelor și a circulației monetare cu 6 miliarde dolari, în care se cuprinde și 2 miliarde bonuri, emise de Băncile Federale Agrare, care vor răscumpăra titlurile datoriilor ipotecare, reducând dobânda de la 6 la 4 și jumătate la sută. Emisiunea de 20 milioane dolari a corporației pentru reconstrucția financiară va ușura celelalte datorii agricole. Ministrul Agriculturii va putea să fixeze prețul minim de cumpărare de la producători care va permite acoperirea cheltuielilor de producție și asigurarea unui câștig rezonabil. El va putea de asemenea să negocieze cu producătorii diverse acorduri pentru restrângerea producției. Proiectul de lege pentru ajutorarea agriculturii comportă un capital care autorizează pe domnul Roosevelt să adopte una din următoarele metode, pentru a spori valoarea materiilor prime în raport cu dolarul:

1) Sporirea creditelor lui „Federal Reserve Board” la maximum 3 miliarde dolari;

2) O emisiune de bonuri de tezaur, până la 3 miliarde dolari, garantate nu cu aur, ci cu avuția națională și destinate să răscumpere obligațiile guvernului.”

În același timp se anunță: „În cea mai mare parte din Statele Unite au izbucnit răscoale ale fermierilor. În statul Java; unde răscoala e mai accentuată, s-a proclamat starea de asediu. În mai multe locuri s-a tras cu mitraliere asupra răsculaților”. Acestea sunt începutul tulburărilor. Politica monetară fără scrupule și fără rușine a miliardarilor americani a ruinat populația a cărei ură se revarsă asupra celor ce visau la un imperialism mondial. Un fost ministru englez dl L. Smith, întors din America, declară: „Înaintea când mă duceam în Statele Unite, constatam că bancherii acolo erau Dumnezei. Acum un bancher caută să ascundă în fața celorlalți profesia sa. Întreaga structură a civilizației americane se clatină. Încrederea a dispărut odată cu prăbușirea băncilor”. Iar liderul democrat, dl Henry T. Rainey, a spus de curând de la tribuna Camerei din Washington: „Ultima alegere a însemnat sfârșitul domniei bancherilor și a marilor oameni de afaceri, de la care ei (republicanii dlui Hoover) primeau ordine. Vom trimite pe mulți din acești oameni la pușcărie”. S-a și ținut de cuvânt. Anchetele au descoperit o corupție rușinoasă mai ales la Banca Morgan și societățile afiliate ei. Iată rezultatele amestecului politicii în domeniul economic. Faimoasa deviză a Wall Street-ului (cartierul financiar al New-Yorkului): „Safety first!” – Siguranța înainte de toate, s-a prefăcut în scrum.

Japonia a nimerit momentul pentru „operațiunile” ei din Extremul Orient, dacă nevoile interne nu-i vor pune piedici⁵⁸. Statele Unite prin inflație nu rezolvă nimic. Complică și agravează și mai mult situația. Cred că n-am exagerat, când am numit America, anarhică. Anarhia abia a început.

⁵⁸ La 31 mai 1933 s-a încheiat un armistițiu între Japonia și China. Aceasta din urmă a declarat că nu mai poate continua ostilitățile din cauza lipsei de bani și de arme. Prin acest armistițiu China a împiedicat intrarea Armatei Japoneze în Peking.

*
* *

Imperiul britanic. La dictatura dolarului, Anglia a răspuns cu suspendarea convertibilității lirei sterline, care, în urma acestei măsuri, s-a depreciat cu circa 20%. Lupta dintre dolar și lira engleză s-a sfârșit cu biruința celei din urmă. Dolarul s-a prăbușit dintr-o dată cu 50% și întreaga structură economică a Statelor Unite s-a clătinat din temelii. Asupra problemei monetare voi reveni pe larg. Imperiul Britanic a trecut și prin alte crize. Irlanda și India au dat mult de lucru guvernului central, care n-a reușit să potolească nemulțumirile și să încadreze cele două țări în comunitatea națiunilor britanice. Dar evenimentul cel mai important, în cursul anului 1932, a fost conferința imperială întrunită la Ottawa (Canada) între 21 iulie-20 august. Anglia a început să-și revizuiască politica tradițională. După introducerea protecționismului, asupra căruia am stăruit în lucrarea mea *Politica economică a României, 1930*, în conferința de la Ottawa, metropola pentru întâia oară a încheiat acorduri cu dominionurile și dominionurile ele între ele.

Când dl Neville Chamberlain, actualul ministru de Finanțe al Marii Britanii, era în opoziție propovăduia un sistem economic imperial închis. Realizarea practică a acestui sistem întâmpină, însă, dificultăți din partea dominionurilor, care țin la independența lor economică. De aceea la Ottawa, unde au fost de față toate dominionurile, nici nu s-a pus în discuție blocul imperial britanic, ci, prin concesii reciproce, toți au căutat să împace interesele comunității britanice cu interesele membrilor ei.

În conferința de la Ottawa s-a accentuat protecționismul și pentru întâia oară a admis Anglia să pună taxe pe produsele alimentare. În schimb, în acordul cu Canada, s-a prevăzut că industriile dominionurilor nu se pot bucura de un protecționism față de industriile patriei mame. Concurența între produsele industriale indigene ale dominionurilor și ale Marii Britanii trebuie să fie loială. Taxele vamale pentru fabricatele Marii Britanii nu pot întrece diferențele prețurilor de cost. Conferința a luat atitudine, și față de dumpingul Sovietelor, adoptând următoarea formulă: „*Se vor lua măsuri pentru a împiedica practicile comerciale neechitabile exercitate sub un control de stat, când asemenea practici sunt în dauna comerțului de export a dominionurilor cu patria mamă*”. Această formulă ar putea fi înscrisă în programul economic al tuturor țărilor europene.

Clauzele acordurilor de la Ottawa presupun o colaborare între guvernele din Imperiul Britanic pentru a desăvârși sistemul preferențial și regimul tarifelor-vamale. Această nouă colaborare a imperialismului economic britanic poate va reuși să realizeze specializarea și raționalizarea diferitelor ramuri industriale în sânul imperiului. Dacă Europa n-ar fi roasă de cancerul dușmăniilor stupide, colaborarea dintre membrele comunității britanice ar putea fi luată de model. Rezultatele practice ale Conferinței Imperiale Britanice de la Ottawa, cu toate acestea nu vor putea fi strălucite, deoarece la importul total al Angliei, dominionurile participă abia cu 25%, iar din exportul Angliei numai 35% se îndreaptă spre dominionuri. Marea Britanie trăiește din comerțul cu țările în afară de cadrele imperiului. Anglia totuși s-a legat, la Ottawa, de dominionuri pe 5 ani. MacDonald a avut ideea convocării unei conferințe economice mondiale la Londra. Data ei s-a fixat la 12 iunie 1933. Participă vreo 66 de state. Programul conferinței îl public în altă parte.

Imperiul Britanic după război a trecut prin încercări grele și structura sa a început să-și arate simptomele destrămării. Încercările de a restabili armonia, liniștea și echilibrul în sânul comunității, până acum n-au reușit. Un ochi atent poate descoperi în Marea Britanie boli care o împing fatal spre coborâșul decadenței. Rasa anglo-saxonă are, însă, atâta putere de viață, încât poate va reuși să-și ia din nou zborul spre culmile măririi. Ar fi așa de trist, ca stăpâna mărilor să moară închisă în cavoul ei insular și să fie petrecută la groapă, ca o împărăteasă detronată, de convoiul vasalilor ei de odinioară, mândri că, sub ocrotirea ei și cu sprijinul ei, au ajuns să-și cucerească libertatea. Dar cine îndrăznește să ispitească tainele destinului și ale viitorului?

*
* *

Europa. După război a ajuns ca o Macedonie, un cuib de agitații și de lupte sterile. O criză economică tot mai grea a sărăcit-o până la cerșetorie. Nimeni nu mai crede în nimic și toți așteaptă ziua de mâine cu groaza nesiguranței în suflet. Viața europenilor, a cuceritorilor lumii, a devenit un infern. Din Asia rânjește hidros comunismul sovietic, iar de mai departe se desemnează în perspectivele sumbre ale viitorului spectrul fioros al „pericolului galben”. De peste ocean, miliardarii americani, „bandiții” disprețuiți de odinioară, își permit să fie arbitrii în conflictele europene. Dacă nu sunt ascultați, amenință cu rușinea falimentului pe debitorii insolvăbili din vechiul continent în care s-a plămădit capitalismul. Europa, din împărăteasă a lumii a ajuns o scăpătată urâtă de celelalte continente. Nu poate avea nici măcar mângâierea că vremurile de mărire apuse se vor mai întoarce vreodată...

Să poposim câteva clipe la poarta puterilor europene mai importante. Anglia nu se consideră o putere europeană, ci stăruie să rămână mondială. Treburile europene o interesează numai pentru a-și apăra dominația din trecut. Sovietele nici ele nu mai știu ce sunt: europene sau asiatice?

După dezastrul experienței comuniste, concepută de visătorul Lenin, nimeni nu mai dorește să ajungă în raiul dictaturii proletarilor, cu libertatea individuală suprimată, cu economia de stat îndrumată și cu planurile cvincvenale ce-au înfometat Rusia. Sovietele au ajuns în conflict cu noul stat al Manciuriei. Agenții sovietici au retras în Siberia 3 400 vagoane și 200 locomotive de ale căii ferate orientale. Manciuria cere înapoierea lor până la 10 mai 1933. Sovietele sau capitulează sau intră în război cu japonezii din Manciuria.

Probabil că nu vor repeta greșeala țarului Nicolae al II-lea, altfel regimul bolșevic ar fi în pericol. Bolșevicii au renunțat la speranța de a cuceri lumea, prefăcându-o în Statele Unite ale Republicilor Sovietice. Uraganele anarhiei dezlănțuite asupra bieteii noastre planete au pregătit terenul pentru propaganda Internaționalei a III-a de la Moscova, dar omenirea se ferește de casa Sovietelor plină de umbrele morții. Omenirea vrea să trăiască, e dornică de aer și de lumină, nu de întunericul odihnei de veci. În bătrâna Europă se încrucișează trei imperialismele; cel francez, consacrat și fortificat de tratatele de pace, cel musolinian, clădit pe tradiția apusă a Imperiului Roman și cel german înfrânt în cataclismul Războiului Mondial. Franța domină, rezemată pe un sistem de alianțe pe care vrea să-l mențină cu mijloace și cu metode financiare americane, asupra cărora voi stăruie, când voi vorbi de politica monetară.

Anul 1932 a accentuat tendințele de revizuire ale tratatelor de pace încheiate de aliații biruitori. Ciudat este că dintre aliații de ieri, Italia s-a pus în fruntea taberei revizioniste pentru a hărțui Franța. Dacă ar cere, însă, cineva știrbirea teritoriului italian, cămășile negre ale oastei ducelui, l-ar cufunda în apele Styxului. Franța rezistă pe pozițiile cucerite prin tratate și, cu toate cascadele guvernelor, linia de conduită a politicii externe franceze a rămas neschimbată și după moartea lui Aristide Briand. Preocuparea de căpetenie a politicii franceze e îndreptată spre evenimentele din Germania, care, cu Hitler la putere, a intrat într-o fază de naționalism pangerman. Întâmplător am citit, în traducere franceză, cartea domnului Friedrich Sieburg, *Défense du nationalisme allemand*, care tâlmăcește noul naționalism german într-un stil ditirambic.

„Organizarea rezistenței împotriva timpului prin conjurația forțelor naționale, iată ce face Germania astăzi. Voința de reînnoire a Germaniei e așa de puternică, așa de intensă și de absolută, încât ea nu tolerează, în anumite împrejurări, niciun adevăr în afară de al său propriu. În realitate azi nu e nimic mai universal decât națiunea. E singurul popor (cel german) din Europa care se înalță în perspectiva viitorului asemenea unui gigant ale cărui picioare se sprijinesc pe pământ și a cărui frunte scrutează, pe deasupra norilor, orizontul îndepărtat”.

Aceste câteva fragmente redau psihologia hitlerismului, de care s-a speriat Europa. Noul „Führer” desăvârșește opera lui Bismarck, făurind o Germanie unitară, cu o singură conștiință și

o singură voință. „Reichul” german nu mai poate rămâne un „Bund” de state, ci trebuie sudat într-o singură și indivizibilă patrie a tuturor germanilor. Lupta a început cu violențe și brutalități, cu persecuții și cu asasinat. Orice viață nouă cere să fie botezată cu sânge⁵⁹. Italia își continuă drumul fascist, fără să înregistreze deosebite succese. Aliată cu Germania și cu celelalte popoare nemulțumite cu tratatele de pace, s-a angajat la o stăruitoare persuasiune pentru revizuirea unor frontiere care nu-i convin. Celelalte țări europene sunt și ele pe scenă, ca statiste. De curând în Europa Centrală s-a făcut un gest de independență, care pe noi românii ne privește de aproape. Să-l cercetăm mai de aproape.

*
* *

Mica Înțelegere. Studiul „Moscova” privitor la politica noastră externă l-am început cu o acuzație grea: „În România Mare nu am avut nicio politică externă”, fiindcă a fi la remorca altei țări nu înseamnă a avea o politică proprie. Sfârșeam studiul cu o dorință: „România își așteaptă pe realizatorul politicii sale externe”, fără să îndrept vreun ghimpe împotriva cuiva. Sunt cel dintâi gata să aduc prinosul admirației mele omului în stare să așeze politica noastră externă pe noi temelii. După studiul scris în anul trecut au intervenit două evenimente deopotrivă de importante în configurația politică a Europei: a) Triumful hitlerismului în Germania; b) Statutul Micii Înțelegeri.

Cu frământările din Germania m-am ocupat în altă parte. Ipoteza preconizată de mine are perspective de realizare, dacă acțiunea hitleristă durează. Rusia desfăcută de Germania cade în brațele Franței, care a și început să cocheteze cu Sovietele prin condeiu oportunist al radicalului domnul Ed. Herriot. Sistemul de alianțe politice din Europa Orientală e amenințat să treacă prin transformări radicale, înlăuntrul cărora nu s-ar mai putea încadra interesele României.

Mai rămâne să examinez evoluția Micii Înțelegeri, care ne privește de aproape. Înaintea oricărui comentariu, reproduc textul pactului încheiat la Geneva:

Majestatea Sa Regele României,

Președintele Republicii Cehoslovace, și

Majestatea Sa Regele Iugoslaviei

Doritori de a menține și organiza pacea, având ferma voința de a intensifica raporturile economice cu toate statele fără deosebire și în special cu statele Europei Centrale;

cu grijă de a vedea salvagardată pacea în toate împrejurările, de a asigura evoluția spre o stabilizare definitivă a condițiilor în Europa Centrală și de a face să se respecte interesele comune ale țărilor lor;

decizi să dea, în acest scop, raporturilor de amicitie și de alianță care există între cele trei state ale Micii Înțelegeri, o bază organică și stabilă, și convingși de necesitatea de a realiza această stabilitate, pe de o parte, prin unificarea completă a politici lor generale și, pe de altă parte, prin constituirea unui organ director al acestei politici comune, grupul celor trei state ale Micii Înțelegeri, formând astfel o unitate internațională pentru fiecare caz în parte;

au hotărât să stabilească cele ce urmează în dispozițiile de mai jos și au desemnat ca plenipotențari ai lor:

Majestatea Sa Regele României, pe Excelența Sa domnul Nicolae Titulescu, Ministru al Afacerilor Străine;

Președintele Republicii Cehoslovace, pe: Excelența Sa domnul Eduard Beneš, Ministru al Afacerilor Străine;

Majestatea Sa Regele Iugoslaviei, pe Excelența Sa domnul Bogoliub Jeftici, Ministru al Afacerilor Străine;

care după ce și-au prezentat deplinele lor puteri, au convenit asupra dispozițiilor următoare:

⁵⁹ E interesant de știut că de la începutul mișcării național-socialiste a lui Hitler, din 1919, au participat la ea mulți germani din regiunea baltică și ruși refugiați în Germania. Însuși Alfred Rosenberg e un balt. Din mișcarea hitleristă face parte și un general Skoropadsky, fost adjutant al țarului, pe care Wilhelm al II-lea îl făcuse hatman al Ucrainei. Așa se explică „independența Ucrainei” în programul cancelarului german. Părintele spiritual al mișcării național-socialiste e Houston Stewart Chamberlain, care ne-a încântat tinerețele cu a sa *Die Grundlagen des XIX-ten Jahrhunderts*.

Art. 1. – Un consiliu permanent al statelor Micii Înțelegeri, compus din miniștrii afacerilor străine ai celor trei țări respective, sau de delegați speciali, numiți în acest scop, este constituit ca organ director al politicii comune a grupului celor trei state, hotărârile Consiliului Permanent vor fi luate cu unanimitate;

Art. 2. – Consiliul Permanent, în afară de raporturile sale regulate pe cale diplomatică, se întrunește în mod obligatoriu cel puțin de trei ori pe an. Una din întrunirile anuale obligatorii are loc, rând pe rând, în fiecare din cele trei state, cealaltă se va ține la Geneva cu ocazia adunării Societății Națiunilor;

Art. 3. – Președintele consiliului permanent este Ministrul Afacerilor Străine al statului unde se ține întrunirea obligatorie anuală. Dânsul ia inițiativa în vederea fixării datei și desemnării locului întrunirii, stabilește ordinea de zi și prepară deciziile de luat. Până la prima reuniune obligatorie a anului viitor, el rămâne președintele consiliului permanent;

Art. 4. – În toate chestiunile care sunt discutate precum și în toate deciziile care sunt luate, fie în ce privește raporturile statelor Micii Înțelegeri între ele, fie în ceea ce privește raporturile lor cu terții, principiul egalității absolute a celor trei state ale Micii Înțelegeri este respectat în mod riguros;

Art. 5. – Conform nevoilor situației, consiliul permanent poate să hotărască ca, într-o chestiune determinată, reprezentarea sau apărarea, punctului de vedere al statelor Micii Înțelegeri să fie încredințată unui singur delegat sau delegației unui singur stat;

Art. 6. – Orice tratat politic al fiecăruia din statele Micii Înțelegeri, orice act unilateral schimbând situația politică actuală a unuia din statele Micii Înțelegeri față de un stat terț, precum și orice acord economic care are consecințe politice importante, va cere de aici înainte consimțământul unanim al Micii Înțelegeri. Tratatul politic actual al fiecăruia din statele Micii Înțelegeri cu statele terțe vor fi, în mod progresiv și pe cât posibil, unificate;

Art. 7. – Un Consiliu Economic al statelor Micii Înțelegeri pentru coordonarea progresivă a intereselor economice a celor trei state fie între ele, fie în raporturile lor cu statele terțe, este constituit. El va fi compus din specialiști și din experți în materie economică, comercială și financiară și va funcționa ca organ auxiliar consultativ al consiliului permanent în politica sa generală;

Art. 8. – Consiliul permanent are facultatea de a crea alte organe stabile sau temporare, comisii sau comitete, fie pentru o chestiune specială, fie pentru grupuri de chestiuni determinate în vederea studierii lor și pregătirii soluției lor pentru consiliul permanent;

Art. 9. – Un secretariat al Consiliului Permanent este creat, sediul său este stabilit totdeauna pentru un an în capitala președintelui în exercițiu al Consiliului Permanent. O secțiune a secretariatului va funcționa în mod permanent la sediul Societății Națiunilor;

Art. 10. – Politica comună a consiliului permanent trebuie să fie inspirată de principiile generale conținute în toate marile acte internaționale ale politicii de după război, precum sunt: Pactul Societății Națiunilor, Pactul din Paris, Actul general de arbitraj, Convențiile eventuale asupra dezarmării și Pactele de la Locarno. De altfel, nimic în prezentul pact nu poate fi contrar principiilor și dispozițiilor din Pactul Societății Națiunilor;

Art. 11. – Convențiile de alianță între România și Cehoslovacia, din 23 aprilie 1929, între România și Iugoslavia, din 7 iunie 1921, și între Cehoslovacia și Iugoslavia din 31 august 1922, care au fost prelungite la 21 mai 1929 și care sunt completate prin dispozițiile prezentului pact, precum și Actul general de conciliație și arbitraj și regulament judiciar, semnat de către cele trei state ale Micii Înțelegeri la Belgrad la 21 mai 1929, sunt reînnoite pentru un timp nelimitat;

Art. 12. – Prezentul pact va fi ratificat și schimbul de ratificări va avea loc la Praga, cel mai târziu cu ocazia celei mai apropiate reuniuni anuale obligatorii. El va intra în vigoare în ziua schimbului de ratificări. Drept care plenipotențiarilor sus numiți au semnat prezentul pact.

Făcut la Geneva, la 16 februarie 1933, în trei exemplare identice.

(ss) N. Titulescu

(ss) dr. Beneș

(ss) Jeftici

Din acest pact rezultă că cele trei state, în politica externă și chiar în politica economică, în viitor vor acționa pe un plan unitar, conduse fiind de un consiliu permanent, iar politica stabilită de acest consiliu permanent se încadrează în pactul Societății Națiunilor. Acest pact a făcut impresie în diplomația europeană și el a fost atacat, criticat sau aprobat, după cum prezintă un avantaj sau un dezavantaj ori era socotit neutru pentru interesele diferitelor puteri. Chiar și la noi, pe lângă aprobările aproape unanime, s-au găsit glasuri, care au făcut rezerve. Dl N. Iorga, în *Neamul Românesc* din 18 martie 1933, crede că ajungea actul încheiat de Take Ionescu.

„A lua însă asupra noastră sarcini – continuă dl Iorga – de politică generală, contopind formal și absolut politica României în politica unui grup, având până acum numai misiunea de apărare contra revanșei maghiare, dar care se prezintă astăzi ca o nouă mare putere și a ne pune în situația de a face din politica statului adversara eventuală a legăturilor de rasă, ni se pare un act grăbit și plin de primejdii”.

Dl N. Iorga, în perspectiva cunoștințelor domniei sale istorice, știe că alianțele se fac și se desfac, dacă nu sunt clădite pe o temelie sufletească. Dl Iorga probabil a văzut și mai departe – cum *simțim* mulți dintre noi duși de apele păraielor izvorâte din ponoarele instinctelor noastre – că România poate avea altă misiune în orientul european, clădită pe un vechi substrat de civilizație tracă unitară. Idealul unui popor izbucnește uneori și din rocile milenare ale trecutului cu care are de ce se mândri. Dl Iorga, în sfârșit, s-a gândit, fără nicio îndoială, la legăturile noastre cu Italia, care, prin glasul ducelui, nici n-a întârziat să trimită câteva fulgere împotriva pactului Micii Înțelegeri.

Fapt pozitiv este că Mica Înțelegere a evoluat, că nu mai este ceea ce a fost. Rămâne de văzut, dacă ea va trăi și dacă își va atinge scopurile urmărite. Cred că va trăi numai în caz când va reuși să se dezvolte, lărgindu-și sfera de influență și câștigându-și noi sprijinitori. *Statele Unite ale Orientului* propuse de mine ar fi idealul, dacă s-ar putea realiza. Cea dintâi întregire firească ar fi cu Polonia, care ar întări Mica Înțelegere pe două fronturi, pe cel rusesc și pe cel german. Pe aceleași fronturi, Polonia s-ar rezema pe trei țări aliate, dintre care una interesată pe frontul german, iar a doua pe frontul rusesc. A treia, amenințată de Italia, ar săvârși un act de solidaritate. Dacă n-ar fi alte piedici, această lărgire a Micii Înțelegeri n-ar avea de ce să mai întârzie.

Noua construcție a Micii Înțelegeri a fost determinată de curentul revizionist, urzit de von Papen din Berlin și îmbrățișat de ducele fascist al Italiei, care avea să se întrupeze într-o tetrarhie europeană, într-un directorat al celor patru mari puteri, la care aderase și înțeleptul MacDonald. Franța, la stăruința dlui Titulescu și în urma ofensivei hitleriste, a respins pactul celor patru puteri, deoarece submina principiile de existență ale Societății Națiunilor. Acesta a fost cel dintâi succes al Micii Înțelegeri reorganizată. Primejdia revizionismului a fost îndepărtată deocamdată, dar – ea va reveni sub altă formă⁶⁰. Acțiunea Micii Înțelegeri, la început, s-a mărginit la o formulă negativă de a împiedica realizarea planurilor germano-italiene. În viitor va trebui să treacă la o politică pozitivă. Care ar putea să fie? Se spune că o confederație a statelor dunărene ar corespunde acțiunii pozitive. Nu se precizează ce state ar intra în compoziția acestei confederații dunărene deși asta-i important.

O confederație dunăreană, am arătat în altă parte, urmărește, în primul rând, împiedicarea Anschluss-ului. E îndoielnic că în situația de azi, Austria și Ungaria s-ar învoi să intre într-o confederație condusă de Mica Înțelegere. Chiar dacă s-ar învoi e de cercetat, în care situație sunt

⁶⁰ Ziarele din 8 iunie 1933 aduc știrea că la 7 iunie 1933, în palatul Venezia din Roma, s-a parafat totuși pactul celor patru mari puteri: Italia, Franța, Anglia și Germania, inițiat de ducele Mussolini. Dl N. Titulescu declară, că pactul celor patru în noua redacție, nu mai prezintă nicio primejdie. Palatul, prin pana dlui Nae Ionescu de la *Cuvântul*, e, însă de altă părere. Palatul crede că prin pactul celor patru puteri se urmărește transformarea ținuturilor din Europa Centrală și Sud-Estică în zone de influență italiană și germană. Aceasta ar fi și cauza protestului ridicat de Polonia împotriva pactului celor patru. Bâzâiala dlui Nae Ionescu în jurul aripilor fracului dlui Titulescu ar fi interesantă, dacă ar pleca de la o informație temeinică din sferele înalte.

mai primejdioase, intra ori extra-muros? Dacă politica Miciei Înțelegeri nu ar fi fost mioapă, în alte vremuri, mai prielnică, atragerea lor în sfera ei de influență ar fi avut sorti de izbândă. Azi, a avea pe Austria, cu Germania la spate, și pe Ungaria, sprijinită de Italia, într-o confederație, ar însemna că Mica Înțelegere și-ar semna actul de deces la constituirea ei. O confederație dunăreană fără Austria și Ungaria, restrânsă la statele Miciei Înțelegeri, nu mai e dunăreană. Confederația economică a Miciei Înțelegeri, prevăzută în pactul de la 16 februarie 1933, e desigur o politică pozitivă, dar nu e satisfăcătoare din punct de vedere românesc. Am accentuat că primejdia reală și permanentă pentru România o constituie slavismul.

Prin pactul Miciei Înțelegeri, noi ne apărăm împotriva Rusiei și Bulgariei rezemându-ne pe alianțe slave. E o fatalitate geografică, greu de evitat, care ne silește la această politică paradoxală, pe care o primim forțați de împrejurări, dar pentru care nu ne putem însufleți. Întărirea și apărarea slavilor nu poate fi încadrată în sfera intereselor românești nici măcar ca faze trecătoare dictate de oportunism. Locul nostru nu poate fi în tabăra celor ce se reazemă pe slavi în politica lor de existență.

Când Mussolini amenință Iugoslavia și când Hitler a luat în programul său învierea statului ucrainean – care n-a existat niciodată, – ar trebui să fim mai circumspecți și să ne lăsăm mâinile mai libere. Ceea ce s-a făcut până acum e suficient pentru manevrele diplomatice ale momentului. A merge mai departe sau prea departe e imprudent și primejdios numai în cadrele Miciei Înțelegeri.

În haosul sau infernul european de azi nicio situație nu poate avea pecetea definitivului. Totul e într-o neîntreruptă devenire și cei ce ancorează în apele rigide ale absolutului riscă să fie înghițiți de talazurile prefacerilor cu neputință de prevăzut. România e încă un stat mic și tânăr, care are nevoie de cea mai agilă mobilitate. Numai așa poate avea sorti să se mențină la suprafață pe apele politicii europene bântuită de uraganul furtunilor. Politica externă a României, cu toate aceste rezerve cerute de prudență, a intrat într-o fază pozitivă. *Prin pactul Miciei Înțelegeri, România începe să aibă o politică externă.*

Dezideratele din articolul „Moscova”, cuprins în lucrarea de față, prin noua organizare a Miciei Înțelegeri, își au un început de realizare. Eu, care am criticat uneori activitatea dlui N. Titulescu, mai ales în domeniul economic, recunosc, că în situația actuală a devenit realizatorul așteptat al politicii externe a României. Este omul cărui trebuie să i se dea cel mai larg sprijin și cărui trebuie să i se creeze înlăuntrul cel mai solid pedestal de autoritate și de prestigiu, ca să poată obține maximul de rezultate în străduințele, sale în afară. Dl Titulescu va găsi căile pentru o politică externă pozitivă a României, care nu e exclus să ducă la *Statele Unite ale Orientului*, într-o formă sau alta, mai curând sau mai târziu. Un om de talia dlui Titulescu are nevoie de o mare putere de sine stătătoare, ca să-și spună cuvântul în problemele mondiale. *Statele Unite ale Orientului* i-ar oferi acest pedestal meritat.

Dl Nicolae Titulescu azi încarnează tipul reprezentativ al mobilității pentru îndrumarea politicii externe a României. Cu „masca mongolă” altoită pe tulpina românească întrunește toate calitățile diplomatului. Să-l lăsăm să lucreze și să-l ajutăm, fiindcă ceea ce face el, alții nu pot face. Obiecția, că, prin activitatea sa descoperită, dl Titulescu întărește dușmăniile față de România și-i agravează situația, o susțin numai cei obișnuiți să fie sateliții altora și cei lipsiți de îndrăzneala creatoare. Decât o Românie slugarnică, mai bine o Românie plină de inițiativă, care-și croiește singură destinele. Dușmăniile îi dau viață, pe când prietenii binevoitoare o condamnă la somnolență orientală. Pe întreg rotogolul pământului se ridică altare zeului Marte. Omenirea n-a uitat încă războiul, cu toate ororile lui, și se pregătește pentru saturnalele unui nou măcel. Pacea nu se poate organiza cu toate străduințele Societății Națiunilor. Pentru eventualitatea unui război, pactul Miciei Înțelegeri e un fapt pozitiv pe care ne putem rezema⁶¹.

⁶¹ Țin să accentuez necesitatea unei strânse colaborări și pregătiri militare, mai ales după semnarea pactului celor patru, pe care Consiliul Permanent al Miciei Înțelegeri, ținut la 30 mai 1933, la Praga, l-a aprobat. Comunicatul oficial e prea important ca să nu-l reproduc în întregime:

Consiliul permanent al statelor Micii Înțelegeri, reprezentate prin domnii N. Titulescu pentru România, Jevtici pentru Iugoslavia și Beneș pentru Cehoslovacia, s-a întrunit sub președinția dlui Beneș, la 30 mai, la Ministerul Afacerilor Străine din Praga, în prima sa sesiune obligatorie anuală. Cei trei miniștri ai afacerilor străine au procedat mai întâi, la schimbul instrumentelor de ratificare ale pactului de organizare al Micii Înțelegeri, semnat la Geneva la 16 februarie 1933. Ei au trecut apoi la discuția situației politice internaționale și a chestiunilor politice internaționale și a chestiunilor care privesc politica externă a țărilor lor, care sunt la ordinea de zi a sesiunii consiliului permanent din Praga.

I. În privința pactului celor patru puteri occidentale și a ultimei faze a negocierilor acestui pact, cei trei miniștri ai afacerilor străine formulează punctul lor de vedere după cum urmează:

În comunicatul lor din 25 martie 1933, cei trei miniștri ai afacerilor străine ai statelor Micii Înțelegeri au stabilit principiile care trebuiau să călăuzească politica lor în raport cu pactul celor patru. Ei spuneau:

a) Orice colaborare a statelor care are de scop să rezolve chestiunile care le privesc în mod exclusiv, este de dorit și salutară;

b) Statele Micii Înțelegeri n-ar putea recunoaște că este servită cauza bunelor relații între diferitele țări prin acorduri, care ar avea drept scop să dispună de drepturile tratatelor, fie printr-o hotărâre concretă, fie prin presiuni ce s-ar exercita asupra unor țări altele decât acelea care au încheiat aceste acorduri;

c) Cum nu se poate dispune de bunul altuia nici direct nici indirect, cei trei miniștri ai afacerilor străine ai Micii Înțelegeri formulau la 25 martie 1933 rezervele cele mai exprese în ceea ce privește semnarea eventuală a unor astfel de acorduri pentru tot ce privea drepturile lor și politica lor.

Date fiind noile texte pe care guvernul francez, credincios politicii comune a Franței și a Micii Înțelegeri, i le-a comunicat, cum și informațiile ample pe care guvernul Republicii nu a încetat de a i le da în cursul negocierilor în chestiune, consiliul permanent al Micii Înțelegeri constată faptele următoare:

a) Prima versiune a pactului, al cărui spirit era contrar principiilor de drept internațional și drepturilor Societății Națiunilor, a fost definitiv părăsită. Noul text comunicat celor trei miniștri ai afacerilor străine ai Micii Înțelegeri este în conformitate cu memorandumul guvernului francez din 10 aprilie 1933, care stabilește principiul că pactul în patru nu poate atinge decât chestiuni care se referă exclusiv la interesele proprii ale semnatarilor acestui acord. Prin aceasta s-a dat satisfacție celor două obiecții principale ridicate prin declarația statelor Micii Înțelegeri, cu data de 25 martie 1933;

b) Cei trei miniștri ai afacerilor străine ai Micii Înțelegeri iau act de asigurările, care le-au fost date de ceilalți reprezentanți ai puterilor occidentale semnatare ale pactului eventual în patru, cu privire la limitele acțiunii pe care înțeleg să o întreprindă cu privire la intangibilitatea completă a competenței Societății Națiunilor, la care semnatarii eventualului pact declară că nu se gândesc să aducă vreo atingere și în sfârșit la regula unanimității ce este aplicabilă art. 19 al pactului Societății Națiunilor;

c) Garanții formale au fost date statelor Micii Înțelegeri de către guvernul francez în virtutea angajamentelor mutuale anterioare, împotriva tuturor încercărilor de revizuire. Aceste garanții sunt de așa natură încât nicio primejdie pentru interesele lor, cum și pentru politica comună de urmat între statele Micii Înțelegeri și Franța, nu s-ar putea ivi din faptul semnăturii tratatului. Prin aceste garanții, pactul în patru nu poate să devină un acord care ar avea ca scop să tindă direct sau indirect la revizuirea frontierelor țărilor lor. În aceste condiții statele Micii Înțelegeri având garanții suficiente ca pactul în patru să nu poată atinge interesele lor, speră că hotărârile celor patru puteri asupra chestiunilor, care le sunt proprii vor putea să le apropieze mutual, să întărească spiritul lor de colaborare și astfel să readucă liniștea în Europa, îndeosebi în Europa Centrală.

II. Cei trei miniștri ai afacerilor străine au examinat din nou problema revizuirii clauzelor teritoriale ale tratatelor de pace; în această privință ei proclamă de data aceasta solemn și definitiv punctul de vedere al celor trei state, voind să facă să dispară orice echivoc și pentru prezent și pentru viitor:

1) Ei constată mai întâi identitatea absolută a punctului lor de vedere în această privință, așa cum l-au precizat de mai multe ori la semnarea pactului de organizare a Micii Înțelegeri la 16 februarie 1933 la Geneva;

2) Ei constată că chestiunea revizuirii frontierelor țărilor lor nu se pune pentru ei. Cu toate acestea, din principiu, ei nu ar putea admite ca vreo presiune, în vederea revizuirii, să fie făcută față de nu importă

care țară, soarta teritoriului depinzând în mod exclusiv de factorii constituționali responsabili și de parlamente, în virtutea dispozițiilor diferitelor Constituții naționale.

3) E constată că atingând chestiunea revizuirii nu se face altceva decât să învenineze raporturile mutuale dintre state, trezind speranțe nerealizabile și făcând astfel să sporească obstacolele în calea normalizării relațiilor dintre state.

III. După ce au examinat situația și stadiul lucrărilor conferinței de dezarmare, cei trei membri ai Consiliului Permanent păstrează mai departe convingerea că negocierile de la Geneva vor putea, duce la rezultate pozitive. În această privință, statele Micii Înțelegeri acceptă planul guvernului britanic ca bază a negocierilor viitoarei convenții și înregistrează cu satisfacție contribuția președintelui Roosevelt la ideea de securitate care totuși va trebui să fie dezvoltată mai mult încă în sensul ultimelor hotărâri ale comitetului de securitate, îndeosebi în ceea ce privește definiția agresorului.

Reprezentanții guvernelor Reichului german, a Regatului Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord, al Republicii Franceze și al Regatului Italiei, întruniți la Roma la 7 iunie 1933, au dat consimțământul lor proiectului de pact de înțelegere și de colaborare aici inclus, care este de acum parafat, ne varieturi, care va purta data acestei zile, guvernele sus-menționate convenind de a proceda la formalitatea semnăturii cât mai curând aceasta va fi cu putință.

Președintele Reichului german, președintele Republicii Franceze, Majestatea Sa Regele Marii Britanii, al Irlandei și al teritoriilor britanice dincolo de mări, împărat al Indiilor și Majestatea Sa Regele Italiei, pătrunși de responsabilitățile particulare, pe care li se impun, faptul de a fi reprezentanți cu titlu permanent în Consiliul Societății Națiunilor față de Societatea Națiunilor însăși și față de membrii săi, cât și de acelea care rezultă din semnătura comună a acordurilor de la Locarno.

Convinși că starea de îngrijorare care domnește în lume nu poate fi risipită decât printr-o întărire a solidarității lor susceptibilă, de a consolida în Europa încrederea în pace.

Credincioși angajamentelor pe care le-au luat prin Pactul Societății Națiunilor, prin Tratatul de la Locarno și prin Pactul Briand-Kellogg, și referindu-se la declarația de nerecurs la forță al cărei principiu a fost proclamat în declarația semnată la Geneva la 11 decembrie 1932 de către delegații lor la Conferința dezarmării și adoptată la 2 martie 1933 de către Comisia politică a zisei Conferințe.

Doritori de a da deplina lor eficacitate tuturor dispozițiilor pactului Societății Națiunilor și conformându-se metodelor și procedurilor pe care le prevede și de la care înțeleg să nu deroge.

Respectuoși de drepturile fiecărui stat de care nu se va putea dispune în afară de cel interesat, au hotărât de a încheia în acest scop un pact și au desemnat ca plenipotențari ai lor, pe:

Președintele Reichului german...

Președintele Republicii franceze...

Majestatea Sa Regele Marii Britanii, al Irlandei și al domeniilor britanice dincolo de mări, împărat al Indiilor...

Majestatea sa Regele Italiei...

Care, după ce au schimbat deplinele lor puteri, recunoscute în bună și cuvenită formă au convenit asupra următoarelor dispoziții:

Art. I. – Înaltele părți contractante se vor concerta asupra tuturor chestiunilor care le sunt proprii. Ele se angajează a face toate eforturile pentru a practica în cadrul Societății Națiunilor o politică de colaborare efectivă între toate puterile în vederea menținerii păcii.

Art. II. – În ce privește pactul Societății Națiunilor și îndeosebi articolele sale 10, 16 și 19, înaltele părți contractante hotărăsc de a examina între ele și, sub rezerva deciziilor care nu pot fi luate decât de organele regulate ale Societății Națiunilor, toate propunerile relative la metodele și procedurile proprii pentru a da efect acestor articole.

Art. III. – Înaltele părți contractante se angajează a face toate eforturile lor pentru a asigura succesul conferinței dezarmării și își rezervă în cazul în care la sfârșitul acestei conferințe chestiunile care le-ar privi în mod special ar fi rămas în suspensie, de a le relua, între ele, pentru examinare, prin aplicarea prezentului pact cu scopul de a asigura soluționarea lor prin mijloace apropiate.

Art. IV. – Înaltele părți contractante afirmă voința lor de a se concerta asupra tuturor chestiunilor de ordin economic prezentând un interes comun pentru Europa și în special pentru restaurarea sa economică în vederea unei reglementări de căutat în cadrul Societății Națiunilor.

Art. V. – Prezentul pact este încheiat pentru o durată de 10 ani socotită de la punerea sa în vigoare.

Dacă, înainte de sfârșitul celui de al 8-lea, niciuna din părțile contractante nu a notificat celorlalte intenția sa de a-i pune capăt, el va fi considerat ca reînnoit și va rămâne în vigoare fără limită de durată, fiecare din înaltele părți contractante având, în acest caz facultatea de a-i pune capăt printr-o declarație făcută cu acest scop cu un preaviz de 2 ani.

Art. VI. – Prezentul pact redactat în limba germană, engleză, franceză și italiană, textul francez fiind hotărâtor în caz de divergență, va fi ratificat și ratificările vor fi depuse la Roma cât mai curând aceasta va fi cu putință.

Guvernul Regatului Italiei va remite fiecăreia din înaltele părți contractante o copie certificată conform de pe procesele verbale de depunere. Prezentul pact va intra în vigoare de îndată ce toate ratificările vor fi fost depuse. El va fi înregistrat la Societatea Națiunilor conform cu Pactul Societății. Făcut la Roma, la 1933, într-un singur exemplar care va rămâne depus în arhivele guvernului Regatului Italiei, și de pe care, copii certificate conforme vor fi remise fiecăreia din înaltele părți contractante. Pentru care plenipotențiarii sus numiți au semnat prezentul pact.

Schimbul de note între Franța și România

Paris, 7 iunie 1933

Domnule Ministru,

La 7 iunie a fost parafat în numele guvernelor german, britanic, francez și italian, tratatul a cărui copie este anexată la prezenta notă. Doritor de a se conforma dispozițiilor tratatului din 10 iunie 1926, prin care cele două guverne s-au angajat a-și face cunoscut, respectiv, tratatele și acordurile pe care le-ar fi încheiat cu terțe puteri în chestiuni atingând politica europeană, guvernul republicii a ținut guvernul român cu prisosință informat asupra împrejurărilor în care s-a angajat și asupra condițiilor în care s-a desfășurat negocierea ce s-a încheiat.

În același spirit și doritor de a dovedi odată mai mult că noul tratat nu va afecta cu nimic politica pe care cele două guverne o urmăresc pe baza tratatului care le leagă. Guvernul Republicii ține să atragă atenția guvernului român asupra textului definitiv al art. 2 al tratatului parafat astăzi. Această dispoziție care exclude examenul principiului revizuirii și a cazurilor concrete de aplicare, putând totuși să ducă la examinarea propunerilor privitoare la metodele și procedurile proprii de a da deplina lor eficacitate articolelor pactului Societății Națiunilor, și îndeosebi a mai multora dintre ele în enumerarea cărora figurează art. 19, guvernul republicii dorește să precizeze principiile care îl vor călăuzi în ce privește acest art. 19. Mai întâi nu poate fi vorba de a introduce nicio chestiune de revizuire în afară de regulile fixate prin art. 19 al pactului Societății Națiunilor.

Pe de altă parte, în eventualitatea examinării unei proceduri aplicabile în cazul în care unul sau mai multe state, doritoare de a ridica o chestiune teritorială regulată prin tratate și ar propune de a cere adunării de a delibera în această privință pe baza condițiilor în care conform cu termenii pactului, adunarea poate în mod valabil invita pe unii membri ai Societății Națiunilor a proceda la o nouă examinare a tratatelor devenite inaplicabile sau a acestui art. 19 al pactului Societății Națiunilor, guvernul republicii nu va accepta nicio propunere care ar tinde la modificarea situațiilor internaționale a căror menținere ar putea primejdui pacea lumii. Unanimitatea membrilor prezenți, inclusiv vocea părților, actualmente necesară la aplicarea principiilor generale ale pactului, va trebui deci să continue a fi indispensabilă pentru ca adunarea să poată emite votul de care este vorba.

Primiți vă rog, domnule ministru, asigurarea înaltei mele considerații.

(ss) J. Paul Boncour

În vederea războiului și nu a păcii trebuie să ne pregătim fără preget și fără teamă de dușmani. Românii mai au încă multe războaie de purtat ca să iasă biruitori. România Întregită e numai începutul. De încheiere reproduc sub titlul de document textul pactului celor patru parafat la Roma, precum și garanțiile primite de România din partea Franței.

Domnule Ministru,

Din ordinul guvernului meu, am onoarea a vă face următoarea comunicare:

Confirmându-vă primirea notei din 7 iunie 1933, am onoarea, în numele guvernului Majestății Sale, a vă mulțumi în chip foarte sincer. Continuând tradiția colaborării intime și prieteniei statornice care determină politica comună a ambelor noastre țări, ați avut amabilitatea de a-mi comunica textul tratatului ce l-ați parafat cu guvernele german, britanic și italian. Totodată ați binevoit a-mi transmite o notă care precizează în ce condiții și în ce spirit s-au desfășurat negociațiile în chestiune și în special în ce condiții a fost adoptat art. 2 din tratat. Am onoarea a vă aduce la cunoștință că guvernul regal al României împărtășește în întregime punctul domniei voastre de vedere în virtutea căruia semnarea acestui tratat nu va putea afecta în niciun fel și întru nimic politica noastră comună care va rămâne în viitor așa precum a fost și în trecut și astfel cum a determinat-o tratatul, din 10 iunie 1926 încheiat între ambele noastre guverne. Fiind pe deplin de acord cu guvernul Republicii Franceze că art. 2 din tratatul ce a fost parafat exclude examinarea principiului revizuirii și a cazurilor concrete de aplicație; fiind deopotrivă de acord cu privire la regula unanimității, inclusiv voturile părților, pentru eventuala aplicare a art. 19 din Pactul Societății Națiunilor, guvernul regal român ia act cu satisfacție de faptul că guvernul Republicii Franceze nu va accepta nicio propunere care ar tinde să modifice condițiile în care, potrivit termenilor pactului, adunarea poate în mod valabil să invite pe membrii Societății Națiunilor să procedeze la o nouă examinare a tratatelor devenite inaplicabile sau a situațiilor a căror menținere ar putea pune în pericol pacea lumii.

După ce guvernul republicii a precizat-o în sus zisa notă, unanimitatea membrilor prezenți, inclusiv voturile părților actualmente necesară pentru aplicarea principiilor generale ale pactului, va trebui deci să continue a fi indispensabilă pentru ca adunarea să poată emite votul de care este vorba. Guvernul regal român este de asemenea de acord cu guvernul republicii că nu poate să fie vorba a se introduce nicio chestiune de revizuire în afară de regulele fixate de art. 19 din pactul Societății Națiunilor. Confirmându-vă această notă și asigurându-vă că ambele guverne sunt în perfectă armonie și în perfectă comunitate de idei și de intenții, vă rog, domnule ministru, a primi expresia sentimentelor considerației mele celei mai înalte.

(ss) D. Cesianu

Cercurile noastre oficiale trag de pe urma situației creată de semnarea pactului celor patru și schimbul notelor de mai sus, următoarele concluzii:

Rezultă din examenul acestor texte oficiale:

1. – Că acordul celor patru mari puteri nu mai privește decât interesele lor proprii;
2. – Că în ce privește articolele din pactul Societății Națiunilor, în special articolele 10, 16 și 19 nicio modificare nu se poate face decât sub rezerva deciziilor care nu pot fi luate decât de organele regulate ale Societății Națiunilor. Or, amendamentele la pactul Societății Națiunilor nu pot fi adoptate decât cu unanimitate de voturi, adică cu consimțământul celor interesați;
3. – Că acordul în patru exclude și examenul principiului revizuirii și examenul cazurilor concrete de aplicare;
4. – Că nicio chestiune de revizuire nu se poate discuta în afară de regulamentele fixate de art. 19 al pactului Societății Națiunilor;
5. – Că guvernul francez s-a angajat a nu primi nicio propunere care să modifice actuala procedură în materie de revizuire teritorială, ceea ce asigură România de a nu rămâne niciodată izolată în fața unei cereri de revizuire;
6. – Conform pactului această revizuire nu se poate face decât cu unanimitate de voturi inclusiv votul părților interesate;
7. – România rămâne astfel stăpâna hotarelor sale de care nimeni nu poate dispune în afară de consimțământul ei.

România, – ca și celelalte membre ale Micii Înțelegeri – își va apăra mai sigur hotarele, dacă se va înarma și dacă va sta trează, gata în orice clipă de război. Regele are datoria să vegheze, ca șef al oștirii. Mica Înțelegere speră că nu-și va apleca trupul cu trei capete pe așternutul odihnei după încheierea pactului celor patru. Pactul mai trebuie semnat și ratificat. Cei 10 ani poate nu vor ajunge să-l pună în vigoare⁶².

⁶² Interesantă e interpretarea pe care o dă presa hitleristă pactului celor patru. *Völkischer Beobachter* din 9 iunie 1933, sub titlul: *Die Bedeutung des Viermächtepakts und seine Aufnahme in den verschiedenen Staaten*, scrie:

Berlin, 8 Juni.

Wie zu dem gestern abend veröffentlichten Viermächtepakt, der heute abend paraphiert worden ist, verlautet hat sich die Reichsregierung nach eingehender Prüfung entschlossen, dem Pakt ihre Zustimmung zu geben. Im ganzen lässt sich der deutsche Standpunkt etwa folgendermassen zusammenfassen: *Der Pakt erfüllt in seiner jetzigen verwässerten Form keineswegs alle Hoffnungen. Er enthält noch nicht die Einigung über alle wesentlichen Punkte*, aber er eröffnet Perspektiven einer stärkeren Friedensarbeit für die Zukunft. Das wesentlichste ist die Tatsache, dass in dieser Zeit ein solcher diplomatischer Pakt überhaupt abgeschlossen werden konnte. Wie schwer es war, das Abkommen zustande zu bringen, das zeigt sich am deutlichsten darin dass volle drei Monate diplomatischer Verhandlungen notwendig waren.

Der Kerngedanke des Mussolinischen Planes ist geblieben. Er findet seinen Niederschlag in Artikel 1, in dem ganz klar statuiert wird, dass die politische Führung der europäischen Politik in Zukunft in den Händen der vier Mächte liegen soll und dass ihr Ziel die Erhaltung des Friedens durch Zusammenarbeit ist. Dieser Artikel wird noch erläutert in der Präambel.

Es liegt in der Präambel deutlich die Idee, dass der Völkerbund allein es nicht schafft sondern die Zusammenarbeit der vier Mächte erforderlich ist.

Der Pakt stipuliert nicht einen neuen Gottesfrieden, sondern den Willen zur Zusammenarbeit. Damit gibt er einen neuen Ausgangspunkt für die Behandlung der europäischen politischen Probleme, wobei übrigens selbstverständlich ist, dass er sich nicht gegen andere Staaten wendet. Das gilt vom deutschen Standpunkt aus vor allem auch in Beziehung auf Russland und Amerika. *Als eine recht wesentliche Festlegung muss man übrigens die Tatsache ansehen, dass der Artikel 19 des Völkerbundpaktes, der die Revision des Versailler Vertrages behandelt, hier zum erstenmal ausdrücklich in einen neuen Vertrag hineingenommen worden ist. Dahinter verliert die Beziehung auf Art. 10 und 16 ihren praktischen Werr.*

Bei der Beurteilung des Paktes muss auch die Tatsache in Rechnung gestellt werden, dass alle Versuche der Isolierung Deutschlands damit erledigt sind. Deutschland ist nicht mehr Objekt, sondern mitbestimmendes Subjekt der europäischen Politik. Der Pakt nimmt Frankreich auch jeden Vorwand. Noch Schwierigkeiten in der Abrüstungsfrage zu machen. Diese Ergebnisse sind die wesentlichen Wertmesser des Erfolges, den die Reichsregierung mit dem Pakt erzielt hat. Er wird auch nicht dadurch behindert dass Deutschland durch seine Bereitschaft zur Paraphierung ein verständnisvolles Entgegenkommen an die Ziele einer gemeinsamen Politik, einer Zusammenarbeit einer Politik des Friedens gemacht hat, obgleich die innerpolitischen Schwierigkeiten anderer Länder nicht in allen Formen Formulierungen zuliessen, wie wir sie gewünscht hätten. Sind auch nicht alle Hoffnungen erfüllt, so ist das nicht ein Schaden für Deutschland, sondern für alte Länder. Wir haben die Geduld und den Mut gezeigt, bis zur Verwirklichung eines wahren Friedens weiterzukämpfen. Die Wahrscheinlichkeit periodischer Zusammenkünfte der vier Regierungen, die durch den Pakt eröffnet wird, bietet sicher Gelegenheit in diesem Sinne weiterzuwirken.

Domnul Alfred Rosenberg, care conduce politica externă a Reichului hitlerist – după *Völkischer Beobachter* din aceeași zi – își vede realizate ideile exprimate în congresul Volta, în care, între altele spuse: „*In den grossen Kampf um die Schicksale des Erdballes muss das Dogma überwunden werden als könnte man kleine und kleinste Völker – all ihre Werte anerkannt – mechanisch den grossen Nationen gleichstellen, die Kultur, – staaten – und typengestaltend im Kampf der Jahrhunderte dastanden und noch heute, dank ihrer zahlenmässigen Dynamik und ihrer Kraft dastehen*”.

În același congres dl Alfred Rosenberg propunea colaborarea celor patru mari puteri pentru a menține unitatea Europei. Din ecurile de presă ale celor patru puteri contractante rezultă, că Franța a pierdut tronul hegemoniei pe continent și că locul ei a fost ocupat de noua tetrarhie. Dintre cele patru puteri,

*
* *

Criza economică mondială. Asupra crizei economice am stăruit în atâtea părți ale lucrării de față. Nu-mi mai rămâne decât să reîmprospătez evenimentele mai importante și să le însoțesc de câteva comentarii.

Ca intrare în materie, găsesc necesară determinarea noțiunii criză, devenită la modă. Voi alege dintre multele teorii pe cea a unui economist italian, care mi s-a părut mai apropiată de adevăr. Nu există o „criză”, ci o serie de „crize” fiecare cu particularitățile ei. Ele se reduc la disproporțiile dintre diferitele ramuri ale producției și dintre diferitele categorii de capitaluri, la aritmiile dezvoltării ciclurilor economice, la lipsa de armonie între diferitele manifestări ale vieții economice. Crizele actuale care bântuie în economia mondială, rezultă din străduințele tuturor statelor de a înlocui vechea economie internațională cu economii locale, naționale. Pretutindeni se practică naționalismul economic, dar toată lumea dorește să se întoarcă la o colaborare mondială.

Trebuie să ne împăcăm cu ideea, că nu există un singur sistem economic desăvârșit. Fiecare dintre ele, capitalism liber schimbist sau protecționist, național sau internațional, e bun, cu condiția să-l lăsăm să funcționeze. Dar când statele practică, în același timp, și naționalismul și internaționalismul sau protecționismul și liberalismul, atunci, firește, că se creează un haos.

Economiile naționaliste din zilele noastre au concentrat forțele sociale în jurul ideii de stat, care ne apare sub diferite etichete: fascism, naționalism, sovietism, unionism imperial și colonial, etatism etc. Mai adaug, că revoluțiile radicale din istoria omenirii sunt legate de războaie și de urmările războaielor. De aceea conservatorii sunt pacifiști și predică dezarmarea, iar reformatorii doresc războiul. Soarta naționalismului economic, născut din încrucișarea armelor, se va decide de o nouă încăierare, semnele căreia se întrezăresc. Am accentuat că viața economică nu e numai în funcție de viața politică, ci de cele mai multe ori e subordonată ei. În cursul anului 1932 evenimentele mai de seamă au fost dezarmarea, reparațiile, acordurile vamale ale lumii britanice, planurile pentru redresarea Europei Centrale, care s-au dezbătut în conferințele de la Geneva, Lausanne, Ottawa și Stresa. Asupra unora dintre ele se găsesc suficiente informații în cuprinsul lucrării. Altele au nevoie de o nouă lămurire.

Dezarmarea dezbătută cu pasiune la Geneva, începând, de la 2 februarie 1932, a stârnit mare vâlvă. La rezultate n-au ajuns membrele Societății Națiunilor din simplul motiv că dezarmarea nu se va realiza decât atunci când vor lua ființă Statele Unite ale Pământului sau când rătăcitoarea noastră planetă se va fărâma în bucățele, cum se fărâmă partidele politice din România sub fericita domnie a Marelui Rege Carol al II-lea. Dezarmarea are un aspect economic, deoarece la conferință au luat parte și americanii care, printr-un mesaj al președintelui Hoover, au cerut reducerea tuturor armamentelor și a tuturor efectivelor cu o treime, altfel refuză să acorde europenilor orice păsuiri ale datoriilor. Americanii susțineau că nu mai sunt dispuși să înnarmeze Europa cu banii lor. Conferința dezarmării a reușit totuși să se înțeleagă parțial asupra următoarelor rezoluții: reducerea bugetelor militare, controlul fabricației armelor, oprirea războiului chimic, bacterologic și incendiar, prin bombardament aerian. Germania, Italia, Austria și Ungaria au refuzat să semneze rezoluțiile. Germania, spre sfârșitul anului, a obținut un triumf: i s-a recunoscut egalitatea dreptului de înnarmare.

Conferința de la Lausanne a început la 25 ianuarie 1932 și s-a ocupat cu problema reparațiilor, fiindcă moratoriul Hoover expira la 1 iulie 1932. Încă în cursul anului 1931 se întrunise comitetul consultativ al planului Young, care recomanda o ajustare a datoriilor interguvernamentale pentru a restabili încrederea, singura condiție a stabilității economice și a păcii. Conferința de la

trei sunt pentru revizuirea tratatelor de pace, așa că asigurările Franței date Micii Înțelegeri și Poloniei n-au multă valoare practică. Începutul revizuirii tratatelor s-a accentuat și în parlamentul francez.

De aceea să nu ne facem iluzii. Cei 10 ani de pace, prevăzuți în pact, sunt numai pe hârtie parafată.

Lausanne a fost una dintre cele mai agitate. După discuții îndelungate și pasionate, la 8 iulie 1932, s-a ajuns la un acord. Reparațiile germane s-au stabilit la o sumă forfetară de 3 miliarde de mărci aur, plătibilă în 15 ani, cu începere de la 1935. Germania se obligă să depună la banca reglementărilor internaționale din Basel bonuri de tezaur pentru o sumă corespunzătoare, purtătoare de 5% dobânzi.

Reparațiile germane sunt, însă, legate de datoriile de război europene către Statele Unite ale Americii. Puterile europene au condiționat ratificarea acordului de la Lausanne de așa numitul „gentlemen’s agreement”, în virtutea căruia așteaptă și ele de la americani să le reducă datoriile de război. America urmărea o politică de sărăcire și extenuare a Europei, de aceea n-a voit să recunoască legătura dintre reparații și datoriile de război. Din această cauză acordul de la Lausanne a rămas suspendat până când Statele Unite se vor decide să renunțe la exploatarea Europei.

Marea Britanie într-o adresă trimisă Statelor Unite spunea câteva adevăruri crude, care arată cauzele nenorocirilor de azi: *„...reparațiile și datoriile de război n-au la originea lor decât distrugerea, și, prin ea însăși, nu poate produce nicio formă de bogăție, care să permită rambursarea lor. Ele cer transferuri anormale și periculoase pentru schimburi. Până acum plățile au avut ca urmare, din punct de vedere monetar, reaua distribuție a metalului galben, care, la rândul ei, a provocat căderea prețurilor, dezastruoase atât pentru puterile creditoare cât și pentru puterile debitoare”*. Americanii n-au vrut, însă, să asculte de sfaturile cumiți ale Angliei. Conferința de la Lausanne a recomandat Societății Națiunilor convocarea unei conferințe financiare și economice mondiale al cărui program se găsește în cuprinsul acestui volum. La cererea Franței, conferința a numit și un comitet special care să studieze reconstrucția economică și financiară a Europei Centrale și Orientale. Acest comitet a convocat conferința de la Stresa, la 5-20 august 1932, de care m-am ocupat pe larg. Numai când străbați atent drumul străduințelor omenești de a ieși din haos, îți dai seama de puținătatea celor mai strălucite inteligențe și de zădărnicia conferințelor de la masa verde.

Viața e o neîntreruptă mișcare, mai ales cea economică, și nu poate fi oprită în loc până când reprezentanții statelor se vor întruni la Londra ca să hotărască soarta lumii. Presupunând că faimoasa conferință economică mondială va reuși să ajungă la rezoluții, mă întreb: Ce valoare practică vor avea ele? Fiecare stat le va interpreta și le va aplica în spirit național. Eu mă tem, însă, că la Londra se vor încurca limbile mai rău ca la turnul Babilonului. Oamenii sunt încă așa de departe să se înțeleagă asupra unor probleme mai simple și mai limitate, cum e, de pildă, Uniunea Europeană. Cum au să se înțeleagă asupra problemelor economiei mondiale, cu atâtea interese ce se încrucișează? Am în fața mea date statistice, tablouri grafice și fel de fel de informații privitoare la dezastrul economiei mondiale. Le cercetez și mă întreb: De ce utilitate practică sunt? La ce servesc? Să ne explicăm stolul de nenorociri ce s-au abătut pe capul omenirii? Desigur e o satisfacție a inteligenței umane să știe, cum a ajuns în infernul de azi, dar găsirea căilor de mântuire nu atârna numai de rațiunea și voința oamenilor, ci de legile supraumane ce stăpânesc toate câte sunt, așa cum sunt.

Nu cercetez aceste legi. Renunț la zădărnicia datelor statistice și mă mărginesc să înșir câteva fapte din cronica anului 1932. Producția mondială în materii prime și fabricate s-a redus cu aproape 40%, cu excepția produselor agricole, care au sporit. Din această cauză prețurile unor materii prime și fabricate au avut perioade de urcare, pe când rentabilitatea în agricultură a fost în continuă descreștere.

Comerțul mondial în cursul anului 1932 a scăzut cu 40% față de 1931 din cauza măsurilor ce s-au luat în cele mai multe state pentru împiedicarea schimburilor de mărfuri. Marea Britanie a introdus tariful vamal cu taxe de 10% ad valorem și celelalte state i-au urmat exemplul de a se îngrădi cu bariere vamale. Unele țări au mai introdus și sistemul contingentărilor și a restricțiilor valutare. Bugetele aproape a tuturor țărilor au fost deficitare și s-au făcut silințe crâncene pentru reducerea cheltuielilor publice. Unele țări au suspendat și plata amortimentelor datoriilor publice.

Anglia a procedat la convertirea titlurilor datoriei de război purtătoare de dobânzi de 4% și 5%, înlocuindu-le cu altele cu 3½%. Conversia s-a făcut pentru titluri în valoare cam de 2½ miliarde lire

sterline și a avut un strălucit succes, reducând simțitor sarcinile datoriei publice. Franța, Olanda și Elveția au urmat exemplul Angliei. Șomajul a fost în continuă creștere în țările industriale. Cifra acestora la sfârșitul anului 1932 în lumea întreagă, e înspăimântătoare: 38 de milioane. Pentru a încuraja circulația capitalurilor, principalele bănci de emisiune au redus scontul, cu toate acestea capitalurile au stat în rezervă, temându-se de noi plasamente din cauza nesiguranței și neliniștii care au înnoțat perspectivele viitorului.

Aurul a început să se reverse iar spre Europa. Stocul de aur al Europei a sporit de la 6,2 miliarde dolari în 1931 la 7 miliarde dolari la sfârșitul anului 1932. Aurul Statelor Unite a scăzut de la 4,4 miliarde dolari în 1931 la 4,3 miliarde dolari în 1932. Întreaga situație a economiei mondiale o reiau în capitolul ce urmează privitor la problema monetară, pe care o socotesc că e temelia refacerii economice a lumii.

*
* *

Problema monetară. Studiul despre problema monetară este unul dintre cele mai importante din acest volum. Reforma monetară se discută în lumea întreagă. Raportul comisiei pregătitoare în vederea conferinței monetare și economice, apărut în ianuarie 1933, și un articol al economistului I. M. Keynes, publicat în *Adevărul* din 7 februarie 1933, mă îndeamnă să revin asupra problemei monetare, examinând-o cu ajutorul studiilor străine din noi puncte de vedere.

Această reprivire fiind informativă, încep cu interesantul articol al profesorului I. M. Keynes, pe care-l reproduc în întregime.

Cinci miliarde de dolari – bani internaționali

Am scris în 1923: „Standardul de aur este o relicvă barbară”. Dacă acest lucru a fost adevărat cu 10 ani în urmă, cum se face că i se mai prezice azi un viitor respectabil, după ce a înșelat toate iluziile amicilor săi? Asta nu înseamnă însă că în viitorul sistem monetar nu mai e loc pentru aur. Dacă-i introdusă în opera de împeticire a unui nou sistem controlat, această relicvă barbară, de care sunt legate o mulțime de tradiții și mult prestigiu, mai poate avea o valoare simbolică sau convențională. Astfel de transformări se întâmplă regulat la schimbări constituționale, ce se desfășoară fără revoluție. Am prevăzut de asemenea că în viitor, ca și în trecut, băncile centrale vor continua, în scop de a-și apăra polițele și ca mijloc salutar în balanța lor internațională, să strângă rezerve de aur, – în cazul când chimia metalurgică nu va reuși să rezolve problema extragerii ieftine a aurului care se mai găsește în natură în cantități importante. Această rezervă este foarte importantă, căci sunt gata să fac orice prinsoare că mai curând sau mai târziu chimiștii vor reuși să rezolve problema. Ce rol va juca aurul într-un viitor sistem monetar ideal este o chestie secundară; mult mai importantă e problema diplomației financiare, de activitatea căreia va depinde dezvoltarea evenimentelor ce vor urma peste un an sau doi.

Actuala situație e foarte paradoxală. Țările care au renunțat la standardul de aur sunt vădit în câștig față de celelalte țări care mai depind de acel standard. Țările care au părăsit standardul de aur au prețuri mai stabile, schimbul lor notează cifre ce permit industriei lor de export să trăiască, chiar față de concurența mondială; iar băncile lor centrale, dispensate de a păzi rezervele de aur, sunt în stare să mențină o taxă de scont scăzută, acordând pieței interne credite suficiente. Ne-am fi putut aștepta că vecinii lor invidioși se vor grăbi să-i imite. Cu toate acestea nu-i așa. Dimpotrivă. Deși faptele nu pledează de loc în favoarea standardului de aur, totuși întreaga diplomație internațională se pronunță pentru restaurarea lui. În America, de pildă, domnul Walter Lippmann a afirmat, într-unul din discursurile sale importante, că politica monetară a Angliei este un mijloc de represalii contra datoriei de război. De aceea a cerut ca „poporul american să respingă orice plan pentru regularea datoriei de război, până nu se va discuta politica valutară engleză”. Asta-i un semn că presiunea puternică exercitată asupra Angliei în legătură cu datoriile de război și cu conferința internațională are de scop s-o silească să revină la standardul de aur. Deși în forurile înalte se găsesc multe simpatii pentru Anglia, totuși puterea se află în mâna acelor cercuri care și în trecut s-au luptat cu orice preț în favoarea tradiției aurului. Perspectivele sunt deci foarte complicate.

În primul rând, Anglia trebuie să cumpănească faptul că aranjamentele în vigoare, chiar dacă îi convin, contrazic în genere pe vecinii săi, întrucât au păstrat standardul de aur, fiindcă toată sarcina acomodării cade asupra

lor. Nu trebuie să se subvalueze piedicile practice ce vor întâmpina celelalte țări, dacă ar dori să urmeze pilda engleză. Ideea unei experiențe valutare provoacă la țările din Europa Centrală, care își mai amintesc de marea inflație, o panică isterică. Și în Franța, ultima țară care a mai păstrat o concepție ultraconservatoare în toate chestiunile care privesc problema banilor, domnesc mari dificultăți; de asemenea în Statele Unite, unde sunt piedici legale din cauza bonurilor de tezaur, precum și insurmontabile bariere constituționale. Afară de asta, Anglia ar pierde o parte din privilegiile sale, dacă și alții ar urma pilda ei.

Principiile ideale ale administrației monetare nu pot îndritui mai departe marile fluctuații în prețul aur al lirei sterline, din ultimii ani. Din toate punctele de vedere e de dorit o stabilitate mai mare și de facto a lirei sterline. Nu sunt decât două pricini adevărate ale fluctuației valutare: compensarea fluctuației prețurilor sau măsura de a face neprofitabilă acea mișcare fără sens a creditelor internaționale pe termen scurt, care circulă de la un centru internațional la celălalt. Căci această circulație a influențat foarte mult schimbul, întâi la Londra, apoi la New-York, și, după cum cred, va infecta în curând și Parisul. Dar și aceste momente nu pot îndritui o fluctuație mai mare decât pentru un timp foarte scurt.

Anglia trebuie deci să reflecteze dacă poate să propună un compromis rațional pentru a preîntâmpina această presiune și plângerile vecinilor care afirmă că instabilitatea cursului lirei sterline este o piedică mare în calea asanării mondiale chiar dacă ei exagerează valoarea acestui factor. Singura formă a unui compromis, practic, pe baza căruia se poate discuta, ar fi o încercare din partea Angliei de a fixa punctul culminant al oscilațiilor prețului aur al lirei la 5%, pe timp de 12 luni – cu condiția, se înțelege, ca între timp să nu intervină prăbușiri importante în prețul aur al mărfurilor. Ca bază se poate adapta media cursurilor actuale și a celor din lunile trecute pentru a fixa o cifră mijlocie.

Ar fi oare o atare încercare rațională și inofensivă? Sigur! dacă poate aduce cel puțin o liniștire parțială pe târâmul finanțelor.

Înainte, ar trebui, firește, să fie rezolvată chestiunea datoriilor de război și ratificat acordul de la Lausanne cu Germania. Dar opinia publică engleză mai cere ceva de la o întoarcere fățișă la standardul aur, și anume: o împărțire mai egală a rezervelor de aur din lume. Asta nu înseamnă, – ar fi și un lucru imposibil – că băncile Federal Reserve și Banca Franței trebuie să împartă rezervele lor de aur cu statele care duc lipsă de bani. Există însă un drum mai practic și mai bun pentru a ajunge la țintă. Am în vedere emisiunea unei bancnote cu garanție internațională, pe baza unui echivalent de aur. Se repetă astfel pe o scară internațională ceea ce s-a făcut până acum pe scară națională. Detaliile merită să fie menționate îndeosebi. Cred că banca pentru plățile internaționale sau, și mai bine, un institut internațional înființat să fie însărcinat cu emiterea de dolari, să zicem: în suma de 5 miliarde. Toate statele participante ar trebui să accepte aceste note ca echivalent legal de aur, să le admită drept capital de rezervă la băncile centrale contra bonurilor de tezaur ale guvernelor, cu anumite dobânzi pentru cheltuieli. Aceste bonuri se vor da în măsura necesității rezervelor de aur ale fiecărui stat în parte. Statele interesate vor trebui să renunțe la toate restricțiile valutare și la toate barierele care împiedică comerțul internațional.

Această completare a rezervelor de aur disponibile pentru emisiuni monetare, ar facilita celor mai multe state reîntoarcerea calificată la standardul aur. Iată o politică pozitivă pentru care trebuie să mobilizăm opinia publică a lumii și să trezim entuziasmul națiunilor. În caz contrar, ne amenințăm alunecarea într-un haos și mai mare. Una după alta, națiunile vor renunța la standardul de aur. Dificultățile națiunilor, care mai păstrează această relicvă barbară, se vor înăspri și mai mult.

I. M. Keynes

Economistul englez e cunoscut ca un adversar al etalonului aur, pe care-l numește o „relicvă barbară”, cu toate acestea recunoaște că reîntoarcerea la standardul aur al tuturor statelor civilizate e o condiție esențială a restaurării economice și financiare internaționale.

Propunerea privitoare la înființarea unui institut internațional pentru emisiunea unei monede, care să servească drept rezervă a băncilor naționale, înseamnă întoarcerea la *Gold Exchange Standard* în baza unei bancnote cu garanție internațională. Propunerea e veche. Ea e importantă, dar nu atârnă de noi, iar în soluțiile internaționale, rezervate conferinței economice mondiale, cuvântul nostru e un fir de nisip în cumpăna hotărârilor. De altfel soluțiile internaționale sunt departe de realizare.

Politica valutară engleză se găsește în centrul problemei monetare mondiale. Ea e examinată de economistul francez Marcel Chaminade, care stăruie asupra războiului dintre lira sterlină și dolar. Rețin câteva fragmente din articolul intitulat *Conferința economică internațională* apărut în *Adevărul*, 11 februarie 1933.

Una din cele mai mari autorități engleze în materie financiară, profesorul Gregory, a spus recent într-o conferință pe care a ținut-o la Londra:

*„Acei care produc materii prime pe bază de aur, trebuie să le vândă în lire sterline. Deci țara noastră a dictat prețurile în aur și nu prețurile în aur au dictat prețurile în lire sterline ale mărfurilor. Situația de cumpărător a Angliei este puternică. Suntem singurul cumpărător și suntem în măsură să impunem condițiile noastre”. În câteva cuvinte numai, și cu claritate absolută, economistul englez a rezumat astfel o stare de fapt, explicând, în același timp rolul suveran al Marii Britanii în marea conferință economică a cărei întrunire se pregătește în momentul de față și ale cărei ședințe vor avea loc la Londra. **Politica monetară, financiară și economică engleză rânduiește sau dezorânduiește, în voie, schimbul, fiindcă Londra controlează prețurile internaționale. Ea controlează cu o monedă depreciată și neconvertibilă.***

*Scăderea prețurilor engleze, din cauza deprecierei lirei, provoacă și menține dezrădăcinarea prețurilor internaționale. Misiunea conferinței economice este de a restabili funcționarea normală a schimbului, astăzi dezaxat, și de a urca prețurile al căror nivel scăzut provoacă depresiunea generală. Reușita acestei întreprinderi nu se poate concepe fără bunăvoința și concursul efectiv al Angliei. Scăderea prețurilor internaționale nu poate să fie înfrânată și cu atât mai vârtos nu se poate obține o urcare a lor, dacă moneda care dictează aceste prețuri nu este ea însăși fixă, – adică sustrasă fluctuațiilor care o influențează în momentul actual, – deci la adăpostul unei eventuale prăbușiri și mai profunde. **Cine zice: stabilizarea prețurilor internaționale, zice: stabilizarea monedei conturilor internaționale, în speță: a lirei sterline.** Problema ce trebuie să fie rezolvată de către conferința economică, problema primordială, centrală, care comandă pe toate celelalte, este deci o problemă monetară. Nimic nu se poate face fără de dezlegarea ei prealabilă. Cheia acestei probleme se află în mâinile Angliei, care devine astfel stăpână absolută pe destinele conferinței. Ce perspective are soluția aceasta? Deși din diferite părți se pun mari speranțe în lucrările conferinței, pare totuși, dacă examinăm situația mai de aproape că **șansele de succes sunt deocamdată minime, ca să nu zicem inexistente.** În bătălia aprigă ce se va da în jurul principiilor monetare fundamentale, armele de care vor dispune conducătorii părților în luptă nu sunt de calitate egală. Acele de care dispune Anglia îi dau avantaje însemnate. Într-adevăr Anglia subordonează întoarcerea ei la etalonul aur, de înfăptuirea unui anumit număr de condiții. Aceste condiții au fost enumerate de către Sir Frederick Leith Ross, delegatul britanic, în comisia experților de pregătire a conferinței, care s-au întrunit luna trecută la Geneva: regularea definitivă a datorilor interguvernamentale, încetarea războiului tarifar, suprimarea restricțiilor comerciale, inflația creditului pentru urcarea prețurilor.*

*Londra nu-și face iluzii că programul ei va fi acceptat. Nu numai că un atare plan nu poate da încă rezultate bune, în starea actuală de lucruri, dar **Anglia nici nu dorește, deocamdată, executarea lui.** Toate eforturile politicii sale sunt îndreptate cu tot dinadinsul spre un rezultat contrar. Departele de a favoriza restabilirea apropiată a convertibilității în aur a devizelor începând cu devizele sale. Anglia speculează, dimpotrivă, asupra necesității în care ea crede că se vor găsi sub presiunea evenimentelor acele țări care au mai rămas încă credincioase etalonului aur, **de a abandona la rândul lor baza de aur.** Sir Frederick Leith Ross a lăsat să se înțeleagă destul de lămurit acest lucru la Geneva. Înainte de a pune capăt acestei anarhii monetare, Anglia se gândește să tragă maximul de profit pentru devizele și economia sa. Pe slăbiciunea celorlalte monede, ea înțelege să așeze forța și dominația monedei sale; **cu alte cuvinte ea vrea să instaureze o ordine nouă, o ordine a ei, cu ajutorul dezordinii generale.***

Am reprodus aceste două articole care se întregesc și care prezintă problema monetară din preajma conferinței mondiale în adevărata ei lumină. Noi urmăm o politică monetară conservatoare ca și Franța, deși situația generală ar trebui să ne povățuiască la părăsirea formulelor rigide și adaptarea la realitățile date. O flexibilitate la bănci de emisiune în vederea înviorării forțelor economice e singura politică înțeleaptă. Reîntoarcerea tuturor statelor la etalonul aur presupune revenirea la liberalismul economic, la schimbul liber al mărfurilor, serviciilor și capitalurilor, apoi la circulația aurului. Etalonul aur e un internaționalism monetar, care nu poate funcționa normal în atmosfera închisă a naționalismului economic. Dificultățile de neînving ce se

aștern în calea liberalismului economic le-am arătat în altă parte. De aceea față de rezultatele practice ale conferinței economice mondiale păstrez un scepticism îndreptățit.

Dacă este adevărat că Anglia a suspendat convertibilitatea lirei sterline pentru a diminua datoriile de război față de America, atunci lichidarea trecutului cu ajutorul reformei monetare, propusă de mine, se confirmă pe plan internațional. În orice caz se recunoaște unanim că fără o reformă monetară pe plan mondial e cu neputință o refacere a vieții economice. Că această reformă monetară, întemeiată pe etalonul aur, va căuta să înlăture privilegiile acumulatorilor de aur și va reprezenta o amputare a vechilor creanțe, e clar pentru cine urmărește de aproape problema.

*

Proiectul ordinii de zi a conferinței monetare și economice mondiale, care urmează să se întrunească la Londra, nu cuprinde nicio soluție; se mărginește să accentueze necesitatea întoarcerii la un „veritabil etalon monetar internațional”, adică tot la aur, în vederea stabilității prețurilor. Țin să reproduc un pasaj al lucrării întocmită de comisia de experți, pasaj care luminează problema în adânc: „*Dezorganizarea monetară, scăderea prețurilor, diminuarea schimburilor au reliefat importanța și dificultatea problemelor datoriilor, în fața cărora se găsesc numeroase țări, dacă nu cea mai mare parte dintre ele. Actualmente, valoarea totală a exporturilor în anumite țări nu reprezintă nici sumele necesare serviciului datoriilor externe*”.

Restabilirea echilibrului dintre valoarea bunurilor și monede – de care se leagă și problema datoriilor – și stabilitatea prețurilor sunt problemele fundamentale ale restaurării economice pe plan național și internațional. Ambele nu se pot rezolva decât cu ajutorul unei reforme monetare, care pentru trecut să cuprindă devalorizarea monedelor la nivelul deprecierei bunurilor, iar pentru viitor să prevadă măsuri monetare – pe lângă cele economice și financiare – ca fenomenele rupturii dintre valori să fie evitate sau reduse la un minimum de fluctuații. Expunerea ce însoțește proiectul meu de „Reformă monetară” dă suficiente lămuriri în această privință.

Pe plan internațional – urmând propunerea profesorului Keynes, – banca reglementărilor internaționale ar putea emite, nu dolari, ci monede denumite *aur*. Greutatea unității monetare internaționale ar putea fi de 10 gr aur 9/10. Aceste monede ar avea putere circulatorie și eliberatoare în toate țările și în tranzacțiile internaționale. Toate statele s-ar obliga să adopte ca unitate monetară valutară această monedă, cu denumirea în limba fiecărei țări, și să devalorizeze monedele naționale actuale cu un procent care să corespundă la scăderea prețurilor. În cazul propus de mine în „Reforma monetară” – în care am admis o reducere a leului cu 75% — *galbenul aur* ar conține 10 gr aur 9/10 în loc de 2½; s-ar schimba numai subdiviziunea în taleri și anume în loc ca galbenul să se împartă în 10 taleri, s-ar împărți în 40 de taleri, iar talerul în 100 lei, etc. Rezultatul ar fi același. Dacă printr-un acord internațional s-ar admite alt procent de scădere al monedelor naționale, de pildă de 50% sau de 60%, în loc de 75%, cum am propus eu, întreg sistemul subdivizionar s-ar adapta procentului stabilit. Monedele valutare ar avea ca acoperire stocurile metalice existente și s-ar tipări în limba fiecărei națiuni.

Prin adoptarea acestui sistem monetar internațional cu etalon aur s-ar putea evita o serie de dezavantaje în operațiunile schimburilor valutare. Băncile de emisiune, în loc de nenumărate devize, ar dispune numai de moneda băncii reglementărilor internaționale, pe care ar garanta-o solidar toate băncile naționale de emisiune⁶³. Solidaritatea internațională ar permite să se evite și

⁶³ După *Argus* din 4 mai 1933, la primul congres internațional al schimburilor, ținut la Paris, la sfârșitul lunii aprilie crt., cunoscutul economist Francis Delaisi a propus „devalorizarea generală și egală (?) a tuturor monedelor” în legătură cu o nouă distribuire a aurului mondial prin banca reglementărilor internaționale.

Devalorizarea generală e inevitabilă în vederea lichidării trecutului, cum am arătat. Devalorizarea nu va putea fi însă egală, deoarece puterea de cumpărare a aceleiași greutate de aur variază în diferitele țări. Ar fi

fluctuațiile dintre valori, așa cum am prevăzut în art. 5 din proiectul de lege, care, în acest caz, ar trebui revizuit și argumentat.

Dacă o reformă monetară singură ar fi în stare să scoată lumea din haosul în care a ajuns, aş putea spera într-o înțelegere internațională. Am spus, că o reformă monetară singură nu poate înțelege schimbul de bunuri dintre națiuni și trezi circulația capitalurilor. Se mai cer o serie de măsuri. Ori, înțelegerea asupra măsurilor de luat e mult mai grea, dacă nu imposibilă. De aceea mărturisesc, că rămân neîncrezător în rezultatele practice ale conferinței economice mondiale.

*

Ca să se vadă greutatea pe care trebuie să le învingă, conferința economică mondială, voi reproduce seria de măsuri recomandate de Camera de Comerț Internațională, care exprimă opinia reprezentanților industriei, finanței, comerțului și transporturilor din 47 de state europene și transoceanice. Raportul Camerei de Comerț Internaționale cuprinde 14 puncte, pe care le reproduc după rezumatul făcut de economistul Mercator de la *Curentul*:

1) *Guvernele reprezentate la conferința monetară și economică trebuie să consacre toate eforturile lor ca să realizeze, pe terenul politic, condițiile de pace și de încredere care trebuie să constituie baza esențială a oricărui plan de redresare economică;*

2) *E necesar ca guvernele interesate într-o reglementare a problemei datoriilor politice interguvernamentale să se înțeleagă de îndată pentru a elimina acest subiect din discuție;*

3) *Restabilirea unui etalon monetar internațional satisfăcător este de primă importanță. Acest etalon va trebui să asigure:*

a) *stabilitatea cursurilor schimbului;*

b) *într-o proporție rezonabilă, o oarecare stabilitate a prețurilor, în măsura în care prețurile sunt supuse influenței factorilor monetari.*

suficient, dacă schimbul valutar s-ar normaliza prin adoptarea uniformă a aceleiași greutate de aur, ca bază a noului sistem monetar internațional. Congresul internațional al schimburilor a ajuns la următoarele concluzii:

„a) *punerea în studiu a unei cooperări internaționale în domeniul monedei și al regulării conturilor între națiuni prin dezvoltarea mijloacelor și atribuțiilor băncii reglementărilor internaționale;*

b) *punerea în aplicare a concluziilor la care a ajuns conferința de la Stresa spre a veni în ajutor economiilor țărilor danubiene;*

c) *punerea în aplicare și dezvoltarea pe un plan internațional a unor înțelegeri vamale, oferite tuturor statelor, de tipul celor de la Oslo și Ouchy”.*

De încheiere mai adaug că sistemele monetare internaționale sunt în funcție de lira sterlină și de dolar. Când aceste monede vor ajunge la stabilizare în baza etalonului aur, celelalte le vor urma. Pentru restabilirea schimburilor de bunuri între națiuni va avea o deosebită importanță și rolul ce se va atribui argintului.

O revenire la sistemul monetar al etalonului aur e necesară pentru a avea o bază de calcul al valorilor de schimb. În realitate tranzacțiile ce se încheie în comerțul internațional nu se achită cu monede efective, ci prin sistemul creditelor, viramentelor și compensațiilor. În serviciul acestui scop stau organizațiile bancare moderne, cu ramificații pe întreaga suprafață a globului. Aurul, cum am spus, nu servește decât la reglarea soldurilor. Când se pun restricții circulației libere a aurului și când băncile de emisiune suspendă convertibilitatea monedelor, întreg mecanismul schimbului internațional de valori e tulburat și toată construcția civilizației moderne, întemeiată pe sistemul monetar al etalonului aur, care permite operațiunile bancare pe credite și compensații, e amenințată în temelii ei.

Reforma monetară propusă nu are de scop înmulțirea mijloacelor de plată prin sporirea banilor, cum cred unii profani, ci lichidarea trecutului și începerea unei vieți normale al schimbului de valori pe baza unui instrument de calcul stabil, adică al monedei aur. Devalorizarea monedelor pe plan internațional nu urmărește o inflație monetară, în vederea viitorului, ci o lichidare a trecutului tulburat de epoca inflațiilor și deflațiilor monetare postbelice și inaugurarea unei epoci normale cu un sistem monetar bancar corespunzător civilizației de astăzi.

Conferinței mondiale îi revine rolul să inaugureze mișcarea spre o revenire generală la un etalon aur, stabilind condițiile care să permită unui asemenea etalon să funcționeze în mod satisfăcător. Buna funcționare a unui etalon aur liber, nu depinde numai de condițiile necesare unei funcționări satisfăcătoare a oricărui alt etalon – de pildă, suprimarea dificultăților în schimbul mărfurilor și reducerea tarifelor vamale, condiții care au o importanță vitală pentru redresarea economică, – dar ea depinde și de numeroase condiții tehnice, care sunt menționate în acest raport;

4) Un număr de devize au astăzi un curs nestabil; guvernele interesate să se străduiască a remedia cât mai curând acest rău. Stabilizarea de facto a monedelor este una din condițiile prealabile care nu sunt numai esențiale pentru abolirea restricțiilor impuse tranzacțiilor în devize străine, dar de ele atârnă și suprimarea piedicilor aduse comerțului și reducerea tarifelor vamale;

5) Guvernele trebuie să consimtă să pună ordine în finanțele lor naționale, să-și echilibreze bugetele, în primul rând printr-o reducere a cheltuielilor și înlăturând, cu strășnicie, inflația. De nu, o mare parte din celelalte măsuri de refacere economică ar întâmpina piedici sau ar fi neutralizate;

6) Toate guvernele trebuie să contribuie pentru a stimula urcarea prețurilor produselor de bază, creând, prin suprimarea restricțiilor, condiții favorabile unei înviorări, a comerțului internațional;

7) E nevoie să se faciliteze soluționarea problemei datoriilor internaționale. Pentru aceasta trebuie:

a) ca țările creditoare să urmeze o politică economică care să îngăduie acceptarea plății datoriilor în mărfuri și în servicii;

b) ca țările debitoare să facă toate eforturile pentru a evita suspendările de plată;

c) ca atât creditorii cât și debitorii să se întâlnească, într-un spirit de bunăvoință, pentru a regula fiecare caz după elementele lor specifice, din moment ce o reajustare a datoriilor e dorită sau a devenit inevitabilă;

d) că în acest scop să se constituie grupuri naționale și internaționale cu reprezentanți autorizați ai purtătorilor de obligații și ai celorlalte categorii de creditori;

e) să se recurgă la organismele existente pentru a accelera încheierea de înțelegeri între debitori și creditori și, dacă se va constata că ele sunt insuficiente, să se stabilească un mecanism special în acest scop;

f) Culegerea regulată și exactă a datelor statistice complete privind mișcarea capitalurilor și angajamentelor debitoare între națiuni.

8) Paralel cu soluționarea problemelor menționate, guvernele vor trebui să elibereze schimburile cu străimătatea de rețeaua actuala de restricții;

9) Nu trebuie cruțat niciun efort pentru a obține atenuarea sau suprimarea piedicilor și restricțiilor actuale din calea circulației persoanelor, mărfurilor, capitalurilor și serviciilor;

10) Guvernele să se pună de acord asupra urgentei necesități de a se reduce tarifele vamale de la nivelul exagerat la care se mențin azi și asupra metodelor care vor permite realizarea acestei reduceri. În condițiile actuale, orice nouă expansiune a producției produselor de bază ar trebui evitată, deoarece ar împiedeca urcarea prețurilor și înviorarea comerțului;

12) În măsura în care o supraproducție cu consecința ei imediată, a dezechilibrului prețurilor, poate fi atenuată pe calea unei bune înțelegeri între producători, guvernele trebuie să privească în mod favorabil încheierea unor astfel de convenții;

13) Trebuie să se suprimate sau diminueze piedicile privind traficul maritim și aerian;

14) Oricât de utilă ar putea să fie pentru orientarea politicilor naționale formularea unor principii generoase care să implice eliberarea comerțului internațional și restabilirea unor finanțe sănătoase, adevărata misiune a conferinței monetare și economice trebuie să consistă însă în a redija, pretutindeni unde e posibil, textele precise ale acordurilor internaționale susceptibile de a fi imediat ratificate și care să cuprindă un program vast de restaurare economică. După ce va fi ajuns la un acord, conferința va trebui să asigure aplicarea constantă și dezvoltarea programului întocmit sub egida ei.

Presupunând că, conferința economică mondială ar găsi soluții la seria de probleme înșirate și că statele ce vor lua parte la conferință ar înțelege să le primească, am convingerea că traducerea lor în faptă ar întâmpina atâtea dificultăți, încât rezoluțiile conferinței economice mondiale vor rămâne deziderate așternute pe hârtie, ca atâtea altele.

*

Ulterior găsesc o strălucită confirmare a părerilor mele, semnată de prof. G. Cassel în Buletinul trimestrial editat de Skandinaviska Kreditaktiebolaget din Stockholm, tradusă în *Cuvântul* din 24 aprilie 1933, după care o reproduc în întregime, intercalând-o. Titlul articolului e:

Deși foarte variatele idei, privind caracterul crizei prezente și calea pe care poate fi remediată, dă impresia unei confuzii cel puțin fără nădejde, – putem distinge două vederi fundamentale, care sunt absolut incompatibile una cu alta și în fața cărora trebuie să luăm în primul rând o atitudine.

După una din aceste păreri diametral opuse, deflația, adică o continuă scădere a nivelului general al prețurilor mărfurilor, însoțită de o urcare corespunzătoare a valorii monetare, este un proces extrem de primejdios, care, până la urmă, este menit să ducă la ruina completă a întregii economii mondiale. Acei care au adoptat o asemenea vedere, au prevenit desigur lumea împotriva unui atare proces de deflație, când totuși începuse și când a înaintat atât de departe unde este astăzi, se silesc să-i remedieze efectele dezastruoase printr-o contra-mișcare, având drept scop restaurarea nivelului prețurilor, dacă nu exact la punctul de plecare, în orice caz la un nivel considerabil mai sus decât cel care a rezultat din procesul deflației. În acest scop este necesar în chip evident să se ia măsuri care altcum nu sunt normale, și ar putea fi necesar să se intervină activ, în chip artificial, pentru a provoca o urcare a nivelului prețurilor mărfurilor, mărinđ stocul mijloacelor de plată.

Cei care împărtășesc părerea opusă nu recunosc deloc că un proces de deflație s-ar fi întâmplat. Ei privesc scăderea nivelului prețului mărfurilor mai curând ca rezultatul factorilor economici; sunt cu totul neputincioși să conceapă prăbușirea prețurilor ca un fenomen monetar, refuză să constate că unitatea în care prețul mărfurilor este exprimată s-ar fi schimbat cumva și privesc orice încercare de restaurare a unui nivel înalt de prețuri, ca nesănătos. Dacă prețurile mărfurilor se prăbușesc, și prin aceasta echilibrul economiei sociale este zdruncinat, cei care împărtășesc aceste noțiuni nu au alt remediu de sugerat pentru restaurarea echilibrului, decât reducerea generală a prețului de cost în aceeași proporție. El ignoră în întregime greutățile unei asemenea „ajustări” și insistă asupra întinderii ei la orice preț de cost. Aceștia nu văd că presiunea ce trebuie exercitată în acest scop va conduce la o viitoare depresiune a prețurilor mărfurilor în așa fel, încât pe această cale echilibrul nu va fi niciodată restabilit. Aceștia nu se tulbură în ce privește lupta socială pe care o forțată reducere a salariilor o provoacă, și ei cer ca orice datorie existentă să fie ajustată la nivelul, în continuă scădere al prețurilor, fără ca să priceapă ce completă ruină economică urmează necesar unei asemenea întinderi a insolabilității.

Noțiunea că prăbușirea prețurilor este un proces natural la care trebuie să ne supunem cu resemnare, a fost proclamată în timpul întregii perioade în care deflația s-a perfectat, acei care au proclamat-o neînvățând niciodată nimic din teribilele consecințe pe care deflația le-a adus. Nici chiar o asemenea catastrofă, ca dezastrul sistemului internațional al standardului aur din septembrie 1931 n-a putut să-i aducă la înțelegere. Deflaționismul nu-și recunoaște nicio responsabilitate pentru pagubele cauzate, și chiar în Statele Unite a continuat până în ultimul moment, când o catastrofă generală începuse să amenințe, să strige în favoarea unei continuate „ajustări” la căderea prețurilor mărfurilor. A combate vederile celor care au dovedit că sunt atât de incapabili de a pricepe ceva chiar din cea mai crudă experiență, este o încercare fără nicio șansă. Nici nu-mi propun să-mi rezum campania pentru o chibzuită stabilizare a sistemului monetar pe care am dus-o încă de atunci, în memorandum-ul prezentat de mine la conferința din Bruxelles în 1920 și în care am accentuat primejdii unei deflații. Ceea ce vreau acum să spun e mai curând că, orice compromis între aceste două puncte de vedere opuse, este imposibil și că acele țări care se decid să meargă mai departe pe panta deflației, singure vor păstra responsabilitatea ruinei rezultând din aceasta. La vreo conferință internațională ar fi zadarnic de a încerca să se cadă de acord pe o formulă mai mult sau mai puțin goală cu intenția de a masca conflictul insolubil al ideilor care sunt în joc. Dimpotrivă, singura nădejde rămâne în convingerea crescândă că peste această prăpastie nu poate fi construită nicio punte.

În Statele Unite deflaționistii scot în evidență că criza a fost pricinuită de-o expansiune dezordonată încurajată de o prea liberală și nejustificată acordare de credite. Ei susțin că America s-a înșelat în această hazardată politică din dorința de a se acomoda politicii monetare a Europei și în special a Marii Britanii. Această atitudine este de-a dreptul falsă (am respins-o, în fundamentele ei, în numărul din octombrie 1932 al acestui buletin), dar noi trebuie să recunoaștem că aceasta persistă încă și este un factor important în atitudinea Americii față de problema economică a lumii. Dacă această părere continuă să prevaleze cu greu s-ar putea aștepta ca America să dorească a coopera cu Anglia și restul lumii la extinderea stocului monetar și prin aceasta la distrugerea forței deflației, urcând nivelul general al prețurilor. Cooperarea în asemenea chestiuni importante trebuie să fie întemeiată pe acordul în ce privește principiile de bază. Putem risca să sperăm că dezastrul fără precedent al farmer-ilor americani va forța Statele Unite să-și revizuiască în chip fundamental atitudinea față de problema monetară. În orice caz, până ce o asemenea schimbare nu se va fi produs, nu se poate aștepta ca criza să fie depășită de către o politică mondială unitară pentru reglementarea sistemului monetar. Cu toate acestea, fiecare țară, în particular, are libertatea, în propria ei sferă, să oprească procesul deflației să

ducă la o asemenea urcare a nivelului prețurilor cât este absolut necesar, și apoi să mențină o oarecare stabilitate în puterea de cumpărare internă a monezii sale. Pe această cale, o țară poate să-și protejeze industria și comerțul de cele mai serioase primejdii de care este amenințată în urma procesului continuu al deflației. Dacă acest curs sensibil este adoptat numai de un grup mic de țări, acest grup nu va fi de bună seamă apt pe de-a întregul să scape de relele efecte ale declinului continuu al economiei mondiale.

Experiența a arătat totuși că dreptul de autodeterminare al unei țări oarecare în sfera monetară poate fi rău înțeles și rău utilizat. În loc de a se concentra eforturile asupra unei reglementări judicioase a puterii de cumpărare internă a monedei, deseori s-a îndreptat atenția asupra cotațiilor externe ale monedei. Această tendință a fost însoțită de o dorință rău intenționată de a duce la un nivel mai scăzut aceste cotații în scopul de a câștiga avantaje comerciale. În Anglia s-a presupus că lira sterlină, la restaurarea standardului aur, în 1925, a fost cotată la schimb mai sus de cât puterea de cumpărare internă a monedei și că aceasta a avut un efect nefavorabil asupra balanței comerciale. Pe de altă parte, Franța, când, în 1928, s-a reîntors la standardul aur la o nouă paritate, și-a fixat această paritate atât de jos, încât exportul ei a fost favorizat, cel puțin pentru un timp, în vreme ce importul i-a fost handicapat.

Această experiență a fost în chip evident luată ca o bază de îndreptățire a încercărilor universale de a ține în scădere valoarea internațională a monedelor. De când Anglia, în septembrie 1931 a fost forțată să abandoneze standardul aur, politica monetară britanică a atins în chip conștient, la joasa valoare internațională a lirei. „Fondul de egalizare al schimbului”, care a fost creat în primăvara anului 1932, a fost de fapt utilizat direct la prevenirea unei asemenea urcări a cotei de schimb a dolarului, față de liră, atât cât ar putea fi considerată ca defavorabilă balanței comerciale a Angliei. Încercări similare au fost făcute apoi în alte țări. O asemenea concurență în valorile de schimb nu este desigur compatibilă cu echilibrul sistemului monetar internațional. Acest echilibru cere în chip imperativ ca toate monedele să fie aduse la valoarea care corespunde în mod aproximativ parității puterii lor de cumpărare. Totuși, dacă o conferință monetară mondială ar încerca să săvârșească ceva între timp, un acord sine qua non trebuie realizat în sensul ca să nu se mai facă niciun pas având drept scop menținerea valorii externe a vreunei monede la un nivel mai jos decât acela corespunzător puterii de cumpărare interne a monedei. Pe de altă parte, trebuie să se lase pe seama fiecărei țări să-și determine puterea de cumpărare internă, pe care dorește să o dea monezii sale, cu alte cuvinte: unitatea monetară în care dorește să socotească. Interesele internaționale cer mai ales ca această putere de cumpărare să fie menținută constant. Nu a venit încă timpul unei asemenea stabilizări. **Ceea ce este de un interes superior în clipa de față, este de a reduce puterea de cumpărare a monezii, ca prin aceasta să se obțină o urcare a nivelului prețurilor mărfurilor. Ar fi desigur de mare folos dacă țările ar putea să cadă de acord asupra unei asemenea politici în așa chip, încât nivelul prețurilor să poată fi ridicat în chip simultan de toți. Dar, după cum s-a indicat mai sus, nu este de prevăzut un asemenea acord general.**

În multe țări totuși, lumea a sperat că Anglia va lua conducerea în partea lumii care a abandonat standardul aur și că va merge în chip hotărât la ridicarea nivelului prețurilor exprimate în lire sterline. Se pare în chip sigur că o asemenea politică ar câștiga imediat o aderență foarte largă și că pe această cale s-ar putea realmente crea atât de des proclamata „suprafața sterling”, prin care apoi moneda să poată fi menținută stabilă. Guvernul britanic și-a exprimat în chip repetat simpatiile pentru o urcare a nivelului prețurilor. Negocierile monetare ale conferinței din Ottawa s-au terminat cu o asemenea declarație de politică monetară. În asemenea chestiuni totuși nu se ajunge încă prea departe cu o declarație generală de simpatie. Se cere o intervenție activă în scop de a duce în chip efectiv la urcarea nivelului prețurilor, iar această intervenție trebuie să porceadă dintr-o privire clară a problemei, ca o chestiune pur monetară. Atâta timp cât lumea amestecă noțiunile în așa fel încât se crede că o urcare a nivelului prețurilor poate fi promovată printr-o restrângere a producției și importului, nu se poate face nimic. Și nici nu se va mulțumi lumea în sfera monetară cu reflecția, consolatoare că dobânzile au scăzut. Dobânzile scăzute nu vor aduce o urcare a prețurilor, până ce nu vor conduce la o creștere a investițiilor de capital la asemenea condiții anormale ca ale prezentului, va fi necesară o acțiune în scopul de a mări puterea, de cumpărare.

Măsura care se recomandă de la sine în acest scop, în chip imediat, este ca banca centrală să cumpere acțiuni și prin aceasta să forțeze mijloacele de plată pe piață. Dacă o asemenea politică ar fi fost adoptată la timpul său, și cu scopul predeterminat de a ridica nivelul prețurilor la o anume limită, fără îndoială că ar fi fost plină de succes. În condițiile prezente totuși poate fi necesar de a sprijini o asemenea politică printr-o emisiune directă de bancnote spre a acoperi cheltuielile unor anumite lucrări publice, necesare în chip absolut pentru restrângerea șomajului. Într-un asemenea caz este de o importanță vitală ca bugetul ordinar să fie balanțat în așa chip, încât nu statul să fie constrâns să creeze mijloace de plată pentru a-și acoperi cheltuielile sale curente. Dacă statul ar fi constrâns să facă aceasta, inflația care poate rezulta, nu ar mai avea limite. Este esențial ca noul stoc de mijloace de plată să aibă scop definit de a conduce la o urcare predeterminată a nivelului prețurilor. Un asemenea program de urcare a prețurilor este deseori

combătut prin obiecția că o țară care-și urcă nivelul prețurilor sale în chip izolat, își va slăbi puterea de concurență pe piața mondială. Această obiecție nu stă în picioare. Admițând că țara își ridică nivelul prețurilor, valoarea de schimb a monezii sale pe piața mondială va scădea în așa fel, încât puterea de concurență a țării va rămâne neschimbată.

Când Anglia s-a sforțat să-și scadă valoarea de schimb internațională a lirei prin cumpărări pe o largă scară de devize străine și de aur, ea avea, după cum am arătat mai sus, scopul de a-și subevalua moneda sa, ceea ce este incompatibil cu echilibrul economiei mondiale. Ar fi fost cu mult mai bine, dacă moneda disponibilă ar fi fost întrebuințată pentru a urca puterea de cumpărare pe piața internă. Pe această cale, nivelul prețurilor ar fi fost forțat în sus, iar urcarea temută a cotației schimbului dolarului față de liră, ar fi fost îndrumată pe o cale naturală.

Observațiile făcute mai sus sunt aplicabile tuturor țărilor cu standard hârtie. Anglia a fost luată ca un exemplu în vederea deosebitei importanțe a lirei și în dorința ca Anglia să ia conducerea reconstrucției sistemului monetar. Însă luând o asemenea conducere, celelalte țări nu trebuie neapărat să rămână în întregime pasive. Nimic nu le oprește de a face încercări individuale pe calea dreaptă și a introduce o urcare a nivelului prețurilor lor. O țară mică, constrânsă să acționeze independent, va fi obligată desigur de a-și urca prețurile în limite mai curând strâmte. Chiar astfel fiind, pașii activi în direcția cea bună vor fi mult în avantajul țării însăși și se vor dovedi extrem de utili pentru o lume care de abia așteaptă să fie dat adevăratul semnal și pentru a se face primul pas înspre reconstrucția unui sistem monetar sănătos.

Gustav Cassel

Părerile prof. Cassel – traduse într-o limbă greoaie – sunt hotărâtoare în materie. E îmbucurător că au început să se familiarizeze cu ele și patronii dlui Gr. Iunian de la *Cuvântul*.

Au rămas în urmă numai administratorii băncii noastre de emisiune. Inflaționiștii noștri să citească încă odată cu atenție lucrările profesorului Cassel și se vor convinge că nu metoda simplistă de a face dintr-un leu trei rezolvă problema. A opri procesul deflației printr-o reformă monetară și a menține echilibrul dintre volumul afacerilor și valoarea bunurilor și dintre volumul și valoarea monedei, nu înseamnă inflație. Degeaba a tipărit *Cuvântul* cu litere groase pasajul privitor la o nouă emisiune de bilete. Trebuia să sublinieze alt pasaj, care vorbește de menținerea stabilității puterii de cumpărare internă a monedelor naționale pentru a proteja industria și comerțul. Apoi alt pasaj pe care îl citez: „În loc de a se concentra eforturile (fiecărei țări) asupra unei reglementări judicioase a puterii de cumpărare internă a monezii, deseori s-a îndreptat atenția asupra cotațiilor externe ale monezii”. Prof. Cassel nu stăruie îndeajuns asupra tulburărilor monetare provocate de amestecul politicii. Continuu analizele mele scrise înainte de a cunoaște articolul eminentului economist suedez.

*

De reforma monetară se leagă o serie de probleme care răscolesc în adâncimi însăși structura economică și socială a vremurilor noastre. Se vorbește stăruitor de falimentul capitalismului, fără să se precizeze ce se înțelege sub această noțiune vagă. Asupra acestui faliment, nu voi stăruie, fiindcă economia capitalistă a existat de când lumea și va exista câtă vreme vor trăi oameni pe pământ. Am arătat în altă parte că structura economică a diferitelor unități naturale sau politice de producție trec prin transformări ce se abat de la cele din trecut. Dacă aceste transformări vor reuși sau nu să dea naștere unei noi organizații economice, nu e om care să o știe.

De aceea, când cineva se așează la masa de scris sau se urcă la o tribună publică, trebuie să-și măsoare cuvintele pe care le spune, dacă e un om conștient de relativitatea cunoștințelor noastre, oricât ne-am crede de învățați și de geniali. În vremuri tulburi, ca cele de astăzi, cei ce lansează soluții și formule simpliste, crezând că au descoperit piatra înțelepciunii, fac un rău semenilor pe care se simt datori să-i servească. Mărturisesc cu umilință, că deși în țara mea sunt printre cei foarte puțini care au aprofundat problema monetară, mă apropiu cu smerenie și cu cutremur de tainele ei. Dacă mi-am îngăduit să dau câteva soluții, am adăugat că le condiționez de o serie de măsuri, care urmează să fie verificate de realitate. Politica monetară a unei țări nu poate fi izolată

de întregul complex al vieții economice, politice și sociale. E fundamental greșit să se creadă că moneda are o funcție de sine stătătoare. Nu poate exista o monedă sănătoasă într-o economie bolnavă și, invers, nu poate fi o economie înfloritoare cu o monedă șubredă. La noi se crede, că e suficient să i se dea monedei acoperirea metalică cerută de lege, să avem un buget echilibrat și chiar o balanță de plăți fără pierderi, ca economia națională să fie prosperă. E o rătăcire.

Astăzi lumea e împărțită în două tabere: cei ce apără talonul aur și cei ce părăsesc acest etalon. Dacă aurul ar fi circulat ca înainte de război și dacă politica n-ar fi făcut din el o armă economică, problema nici nu se punea în discuție. Am arătat în altă parte jocul politic al Statelor Unite ale Americii cu aurul, joc care s-a răzbunat și se va mai răzbuna chiar împotriva americanilor care și-au ruinat agricultura și au 15 milioane de șomeri.

Nu funcția metalului galben în mecanismul monetar e de vină, că sistemul monetar cu etalon aur provoacă dezastre economice și creează situații ca cele de azi, când întreg edificiul creditului s-a prăbușit. Nu, aurul și-ar îndeplini rolul, dacă n-ar fi pus în serviciul unor scopuri străine de economie sau chiar antieconomice. Am spus că politica și economia sunt două aspecte ale vieții și că ele se influențează reciproc. Sistemul monetar întemeiat pe etalonul aur s-a prăbușit mai mult din cauze politice, decât din cauze economice. Situația de azi e așa de gravă, încât ea nu se mai poate remedia decât printr-o reformă monetară în sensul propus de cei mai de seamă economiști ai lumii.

Țara debitoare	Datoria publică			Datoria privată	Total datorie externă	
	Datorii politice	Celelalte datorii publice	Total		Inclusiv datoriile politice	Fără datoriile politice
Germania	1253,0	5324,4	6577,4	16000,0	22847,4	21324,4
Anglia	6803,8	1067,4	7871,2	-	7871,2	1067,4
Franța	13823,2	1237,0	15060,2	-	15060,2	1237,0
Belgia	1205,0	1477,6	2682,6	-	2681,6	1477,6
Austria	240,8	1082,1	1322,9	962,3	2285,2	2044,4
Bulgaria	1,8	491,6	493,4	68,8	562,2	560,4
Grecia	329,1	1394,2	1723,3	178,2	1301,5	1572,4
Ungaria	66,1	1568,4	1634,5	1478,3	3112,8	3846,7
Polonia	1127,8	858,4	1986,2	1244,6	3331,6	2203,0
ROMÂNIA	494,7	1663,6	2158,3	454,4	2612,8	2118,1
Cehoslovacia	437,2	490,1	927,3	469,8	1397,1	959,9
Iugoslavia	476,6	1335,9	1812,5	-	1812,5	1335,9

Celelalte soluții sunt sau paleative sau deziderate fără nicio repercusiune asupra vieții practice. Pentru ilustrarea situației voi reproduce câteva date publicate de Institutul german de conjunctură din Berlin, privitoare la datoriile internaționale. Iată tabloul datoriilor câtorva state în mărci germane. Totalitatea datoriilor reprezintă formidabila sumă de 200 miliarde mărci germane sau 8 bilioane de lei. Cum e posibil să se lichideze aceste datorii în perioada de răsturnare a tuturor valorilor și a diminuării traficului de mărfuri?

E clar, că numai prin revizuirea valorii monedelor și a reducerii datoriilor la valoarea bunurilor de azi se poate restabili echilibrul în economia mondială. Dar dezordinea monetară a lumii mai are și alt aspect, căruia cercetătorii superficiali nu-i dau atenția cuvenită.

Tulburările monetare, care provoacă scăderea prețurilor, deci a salariilor și a veniturilor clasei muncitoare, sunt fermentul anarhiei sociale, a bolșevismului. Greșelile politicii monetare le suportă mulțimea muncitoare, care nu are nicio vină, că bancherii și oamenii de afaceri fac experiențe politice imperialiste și specule nerușinate pe spinarea ei. Nu e de mirare că mulțimea caută să se răzbune împotriva conducătorilor lipsiți de scrupule. În Europa, Franța imită politica monetară a Statelor Unite, acumulând aurul și scoțându-l din circulație. Cu ajutorul lui vrea să domine Europa Centrală și Orientală. Urmărește un scop politic, nu economic. De aceea francul francez probabil va avea aceeași soartă ca și dolarul.

*

În „Reforma monetară” propusă de mine, am prevăzut și monetizarea argintului pentru circulația internă. Am făcut această propunere pentru a urca prețul argintului în interiorul țării și pentru a mări rentabilitatea exploatărilor noastre miniere. Am mai făcut-o și pentru a crea o monedă internă, a cărei importanță am arătat-o. Propunerea mea nu are nicio legătură cu problema argintului care se discută în străinătate. Cum România nu are colonii și nici interese în țările cu etalon argint, nu mă puteam gândi la o soluție pe plan internațional, care are cu totul alte aspecte. În timpul din urmă se dezbate stăruiitor problema argintului și bimetalismului, care, firește, își găsește apărători și adversari. Cei care vreau să urmărească problema din punct de vedere internațional, găsesc informații prețioase în lucrarea distinsului economist englez T. E. Gregory, *Das Silber-Problem*, Berlin, 1932 și în *Questions monétaires de l'heure présente*, Sirey, Paris, 1932.

*

Am ajuns la sfârșitul cercetării asupra situației politice și economice mondiale, pe care am încercat să o zugrăvesc în câteva linii sumare. Ca, concluzie aș putea spune, că epoca postbelică în realitate a fost un război și mai crâncen decât cel cu armele. Pacea de la Paris n-a suspendat ostilitățile. Ele s-au continuat cu alte mijloace și mai înverșunate pe întreg rotogolul pământului⁶⁴.

⁶⁴ În ediția a doua a acestui volum, apare următoarea notă: „Am suprimat trei coli din urmă, care cuprindeau analiza stărilor din România, deoarece sub regimul actual e suprimată libertatea scrisului. Partea privitoare la România va apare fie în broșură separată, fie într-o nouă ediție”.

ROMÂNIA

Dacă România n-ar fi țara noastră, în perspectiva orizontului mondial ar rămâne un punct așa de neînsemnat încât am putea-o caracteriza prin câteva rânduri, alături de alte țări din Europa Centrală și Balcanică. Am putea spune: E o țară care s-a mărit pe ruinele Imperiului Habsburgic și ale celui Rusesc, dublându-și teritoriul și populația. Deși e o țară înzestrată cu imense bogății naturale, n-a reușit să-și consolideze situația politică și economică, din care cauză a recurs la asistența tehnică a Societății Națiunilor, asistență de care nu s-au bucurat decât câteva țări învinse.

Lipsită de o conducere pricepută, plutește încet spre haos, care e agravat și de vecinătatea comunismului sovietic. Cum, însă, nouă ni-e dragă țara în care ne-am născut, credem că evenimentele cele mai neînsemnate au o importanță deosebită. De aceea le tratăm și le dezbatem zilnic în ziare, apoi le reluăm în studii amănunțite. E și firesc să fie așa. Egocentrismul nu e numai individual, ci și național. De aceea mă supun și eu slăbiciunii autohtone și încep povestirea evenimentelor ce mi se par vrednice de reținut.

*

* *

Criza constituțională. Nouă românilor ne plac interpretările juridice, în care cred că suntem cei mai tari. Nu există lege pe care nu o putem răstălmăci și eluda. Iată de pildă legea fundamentală, constituția. Fiecare o interpretăm și o aplicăm cum ne place. De aceea în fruntea crizelor din România e cea constituțională. Să o luăm de departe și să încercăm a o desluși cu toată sinceritatea.

De la așa numita „restaurație”, frământările din România se țin lanț, răspândind neliniște și nesiguranță. Situația e descrisă obiectiv de un străin, de reputatul publicist William Martin, în *Journal de Genève* din 17 Ianuarie 1933. Articolul a fost tradus și publicat în românește de *Epoca* din 24 ianuarie 1933. Găsesc că e vrednic de reținut în întregime, fiind un document și un avertisment serios, de care ar trebui să țină seama România. Iată articolul:

Monarhie sau republică?

Cine mai are nevoie de dovezi asupra decăderii ideii monarhice în Europa, de aceea s-a petrecut de curând în România – ca urmare logică a celor ce se petrec acolo de ani de zile – îi va furniza destule. La începuturile sale moderne, pentru a asigura continuitatea autorității de stat, România a socotit folositor să aleagă forma monarhică și, pentru a evita competițiile între marile familii ale țării, care, se dovediseră de atâtea ori în trecut fatale, să cheme o dinastie străină. Din nefericire, această socoteală, atât de dreaptă în teorie și atât de înțeleaptă la prima vedere, s-a dovedit falsă în practică. Deși din alte cauze, ca și în Grecia și în Bulgaria, dinastia de obârșie nemțească nu a adus României stabilitatea și pacea pe care o aștepta. Aceasta, pentru că avantajul principal al monarhiei, regularitatea și automatismul în transmiterea puterii, a lipsit.

Carol I, decedat fără a lăsa vreun copil, a fost urmat de un nepot, care era tot atât de român ca și el; asimilarea dinastiei în națiune, care ar fi trebuit să se petreacă la a doua generație, a fost lăsată pentru cea de a treia. Tocmai în acest moment, a doua transmisiune de putere, aceea care ar fi trebuit să asigure complet contopirea regelui cu poporul său, nu s-a putut desfășura în mod normal. România și-a dat seama atunci că dacă avea o dinastie, nu avea în schimb o familie regală. Nu e nevoie să amintim întâmplările care, a doua zi după moartea regelui Ferdinand, au depărtat de tron pe fiul lui cel mai în vârstă. România a făcut, timp de 4 ani, încercarea cu regența care nu s-a dovedit fericită.

După aceea și-a rechemat regele. Dar acesta nu se întoarse ca monarh de drept divin, care ajunge suveran în ceasul morții regelui înaintaș – după vechea formulă: „Regele a murit, trăiască regele!” El se întoarse, chemat de voința națiunii – ca și când ar fi fost ales, ca un președinte de republică, a cărui desemnare s-ar fi făcut în mijlocul competițiilor personale și a luptelor electorale. Ceea ce pare foarte rău. Căci alegerile se petrec la lumina zilei și produc adeseori oameni de stat – pe când exilul este mai curând școala conspirației. Cu sau fără voia sa și fără a i se putea reproșa, regele Carol al II-lea s-a întors, după 4 ani – în care timp fusese șicanat de agenții puterii – încărcat de amintiri, de dorința de a răsplăti și de oarecare pică. Printre credincioșii lui, de altă parte, erau unii care pentru a se

înălța, aveau interesul să-l îndemne la greșeli, ajutându-l chiar în acest scop. Dar ceea ce e mai rău, este că viața lui particulară a fost dezvăluită poporului. Divorțul său, care fusese impus legal soției, ca și lui, a avut un caracter curat politic. La fel s-a petrecut după reîntoarcere în ce privește primele întrevederi cu principesa Elena. A lipsit elanul, pentru că s-a amestecat în chestiune prea multă lume. Ca tată și ca soț, regele a suferit. S-a ajuns acolo ca să i se împotrivescă nu numai o familie divizată, ci chiar un popor care nu fusese totdeauna prea scrupulos cu obiceiurile de la Curte. Semnul loialismului monarhic consta dintr-o dată în aceea că poporul nu-și judeca suveranul. Astăzi îl judecă – și iată pentru ce în zilele noastre nu mai există adevărate monarhii.

După reîntoarcerea lui Carol al II-lea, viața politică românească a fost falsificată din cauză că regele nu poate lucra cu anumiți oameni. Cel mai mare dintre partidele istorice a fost înlăturat de la putere – din care cauză între el și suveran, nu partidul are de suferit mai mult. Căci regele nu mai are astfel de ales decât între un singur partid și guvernământul personal. Așa că: ori se înconjoară de prieteni personali, în care caz răspunderea este a lui – ceea ce este direct împotriva ideii monarhice – ori cheamă pe național-țărăniști, rămânând astfel la discreția lor. Dar mai mult. Între rege și domnul Maniu nu au existat niciodată simpatii prea mari. Aceasta este una dintre nenorocirile României: în grozava criză politică prin care trece, cei doi bărbați mai de trebuință, în care poporul are încredere, nu se înțelege.

Regele, care nu poate governa cu liberalii, nu poate governa decât cu domnul Maniu. Or, acesta ar vrea să aranjeze situația personală a regelui, să ia garanții contra puterii personale, care, în unele cazuri, poate deveni foarte ușor o putere femeiască. De aici o neînțelegere persistentă al cărei rezultat este că, fiecare dată când ajunge domnul Maniu la putere se petrec curând incidente de natură personală între rege și primul său ministru. Din timpul exilului, regele a rămas cu un fel de neliniște. Știe ce sunt intrigile politice și crede – pe drept sau pe nedrept – că siguranța sa nu ar fi completă, dacă nu ar fi păzită de prieteni devotați, de aceea ține să aibă pe lângă el un personal în care are deplină încredere. Tocmai acest fapt explică rezistența opusă voinței guvernului de-a înlocui pe prefectul poliției și pe șeful jandarmeriei – care, pe deasupra mai este și tatăl secretarului particular al regelui. Ministrul Internelor, domnul Mihalache, fără îndoială că avea motive binecuvântate să se debaraseze de aceste două personaje. Dar regele avea alte și mai binecuvântate să le păstreze pe lângă el, pentru siguranța-i personală.

D. Maniu, solidar cu ministrul său de Interne și potrivit oricărui amestec al regelui în administrație, și-a dat demisia. Regele, fără să schimbe echipa politică, a chemat pe domnul Vaida-Voevod, care lăsase puterea numai cu câteva săptămâni mai înainte. Dar ca această soluție să poată fi aplicată, a trebuit întâi o împăcare a dlui Vaida cu ministrul său de Afaceri Străine, domnul Titulescu. Chestiunea aceasta dă naștere, pe bună dreptate, la o mulțime de încurcături și de alte împăcări. Faptul ilustrează importanța disproporționată ce o au, în politica românească, chestiunile personale.

Lucrurile o vor mai duce astfel încă câțva vreme. Dar ne-am înșela, dacă am socoti această combinație ca o soluție durabilă și adâncă a unei complicații nedezlipită – de însăși fondul chestiunii. În timp ce regele încearcă să guverneze singur cu prietenii săi, i se aruncă piatra. Presa franceză, mai ales, care tolerează suficient puterea personală în Iugoslavia, este cât se poate de severă cu orice aparență de dictatură în România – poate pentru că oamenii care ar avea s-o exercite nu-i inspiră atâta încredere ca regele Alexandru. Dar, dacă e chestiunea ca regele să scape de dictatură, el nu mai poate governa nici cu liberalii, nici cu domnul Maniu. Nu poate governa decât cu echipa Vaida-Titulescu – și aceștia doi se înțeleg rău. În afară de ei, nu mai are pe nimeni, regele nu mai are o soluție de schimb. Se poate situație mai neplăcută pentru un rege constituțional și mai primejdioasă pentru o țară?

România are o monarhie, dar nu are foloasele ei, care sunt: stabilitatea, nepărtinirea și neresponsabilitatea puterii. Ea este deci, într-un anumit fel, o republică de fapt – dar fără foloasele republicii, care sunt: liberul joc al așezămintelor și puterea dată celor mai merituoși. Nu este cazul a spune, repetând un cuvânt celebru: „Faceți un rege – sau faceți pacea!”

William Martin

În studiul „La index” m-am străduit să scot în relief rolul covârșitor al „chestiunilor personale” în politica Țării Românești, pe care le relevă și dl William Martin. Acestor „chestiuni personale” se datorește însuși actul Unirii de la 1859, după cum arată dl I. C. Filitti într-un studiu apărut în *Adevărul* din 24 ianuarie 1933, pe care de asemenea îl reproduc în întregime, fiind în legătură cu încheierea ideii monarhice din Vechiul Regat, care a pregătit terenul pentru dinastia străină.

Ideea unirii Principatelor, care încă de acum 100 de ani frământa clasa noastră conducătoare, era strâns legată de aceea a domnului străin. Una fără cealaltă, era compromisă. Ele se confundau. Într-adevăr, fără domn străin, unirea nu era cu putință din cauza rivalităților dintre familiile indigene fruntașe. Cu rezerva că domnul amânduror Principatele va fi un străin, erau unioniști în Muntenia, pe vremea divanului ad-hoc, și foștii domni G. Bibescu, B. Știrbei și Al. Ghica. Convenția de la Paris din 1858 nu admise însă unirea cerută de divanele ad-hoc. În aceste condiții, unioniștilor din amândouă principatele nu le rămânea decât să caute mijloace de a ajunge ulterior la realizarea scopului. Pentru aceasta trebuia, în primul loc, ca domniile ce urmau să fie aleși în fiecare țară, să fie ei înșiși partizani ai unirii, pentru ca sub scutul lor să se lucreze mai departe pentru unire. O scrisoare, de curând publicată, care din cabinetul împăratului Napoleon al III-lea era trimisă lui Ion Bălăceanu, atunci la Paris, cuprinde îndemnul că, odată ce azeziunea puterilor pentru unire nu se poate obține, este bine să se recurgă la o soluție provizorie, alegându-se domnul numai pentru patru ani, pentru a se da vreme puterilor să mai reflecteze și să revină la altă părere. Această scrisoare n-are astfel înțelesul pe care i l-a atribuit Academia noastră, de a fi fost îndemnul deghizat dat românilor de a realiza unirea pe calea piezișă a alegerii aceluiași domn în amândouă Principatele.

Odată ce congresul european a respins unirea și fiecare țară avea astfel să-și aleagă domnul ei, rivalitățile pentru scaun au renăscut. Cu greu a putut fi ales la Iași Alexandru Cuza, în ziua de 5/17 ianuarie 1859. La București, candidații rivali erau foștii domni Bibescu, Știrbei și Ghica, toți de altfel unioniști. Dezbaterile lor personale se altoiau pe acele ale clasei conducătoare de atunci. Ea se împărțea în conservatori, progresiști și radicali, dezbinați însă numai în privința problemelor de organizare internă. Deosebirile, din acest punct de vedere, dintre partide, le-am expus în studiul de anul trecut „Alegerea de la 24 ianuarie 1859”. Candidații conservatorilor erau Bibescu și Știrbei, al progresiștilor Alexandru Ghica, iar radicalii sau roșii, conduși de Ion Brătianu și C. A. Rosetti, susțineau pe Nicolae Golescu, în îndoita lui însușire de „om de la 1848” și de boier mare, opozabil celorlalți. Caimacamii, care formau atunci guvernul provizoriu al Țării Românești, erau împărțiți și ei. Doi, Ion Manu și Emanuil Băleanu, susțineau pe Bibescu, iar al treilea, Ion Al. Filipescu, pe Știrbei. Pentru a combate pe amândoi rivalii, Al. Ghica înclinase, încă din timpul căimăcămiei sale, încheiate în octombrie 1858, spre oamenii de stânga, și era învinuit că favorizase pe revoluționarii de la 1848. În aceste condiții nu putea fi vorba, firește, de unire. Cel dintâi căruia totuși, îndată după alegerea lui Cuza la Iași, îi trecu prin minte că unirea s-ar putea înlăptui prin alegerea aceluiași domn și la București, a fost beizadea Grigore M. Sturdza. Ideea lui a fost, se vede, imediat înregistrată de vreun străin, căci numai astfel se poate explica depeșă de chiar a doua zi, 6/18 ianuarie, a ministrului de Externe Austriac către plenipotențiarul său de la Paris: „Cuza a fost ales la Iași, va fi ales și la București”.

Dimitrie Bolintineanu a scris, mai târziu, că deputații trimiși de Cuza Vodă la Constantinopol, ca să notifice Porții alegerea lui la Iași, ar fi avut misiunea de a trece prin București, spre a cerceta dacă unirea nu s-ar putea realiza prin alegerea și aici a aceluiași domn. Fapt este însă că ideea n-a prins. La 28 februarie 1859, un intim al lui Ion Ghica scria: „După alegerea lui Cuza ca domn al Moldovei, multă lume vorbea de alegerea lui în Valahia, cum se vorbește de mii de alte lucruri, fără a se opri serios la această idee, care era privită ca imposibilă, sau himerică”. Încă la 22 ianuarie, radicalii, fără a mărturisi că aveau candidat pe N. Golescu, scriau numai că voiesc un „Domn al poporului, adevărat principe constituțional”. Erau însă de acord cu Al. Ghica pentru a împiedica alegerea lui Bibescu sau a lui Știrbei. Împreună și dau lupta, în prima ședință a Adunării electivă, din dimineața zilei de 22 ianuarie, contestând regularitatea alegerilor. În această zi Cezar Bolliac, care nu era deputat, se prezintă la Barbu Vlădăianu, șeful oștirii, și-i zice: „Știu că poți să mă trimiți de aici drept la închisoare, dar iată propunerea ce am să ți-o fac: Să alegem pe Domnul Moldovei”. Vlădăianu îi răspunse că „având cineva asemenea idei mari nu se poate teme de închisoare”. Vlădăianu era, ca și șeful poliției, colonelul Caragea, devotatul lui Al. Ghica. Amândoi fuseseră menținuți în funcțiile lor prin mijlocirea acestuia pe lângă comisarul turc din București, contrar voinței caimacamilor. Azeziunea lui Ghica la propunerea lui Bolliac se putea obține cu atât mai ușor, cu cât el însuși avea mai puțini sorți de a fi ales, majoritatea adunării fiind compusă din partizani ai lui Bibescu și ai lui Știrbei.

Așa se face că încă din seara de 22 ianuarie, pe bariera Colentinei, sosiră în oraș țărani de pe moșiile învecinate ale Ghiculeștilor, pe când Brătianu și Rosetti ridicau mahalalele. Totuși, această lume amenințătoare, strânsă astfel în curtea mitropoliei, de agenții lui Ghica și ai radicalilor, în dimineața zilei de 23 ianuarie, nu avea încă de scop să asigure alegerea lui Cuza, asupra, căreia acordul cu radicalii nu se stabilise, ci numai să împiedice alegerea lui Bibescu

sau a lui Știrbei. Ordinul dat de doi din cei trei caimacami, de a se împrăștia mulțimea cu forța, n-a fost executat de Vlădăianu, sub pretextul că nu emana de la căimăcămia întreagă.

Seara, conservatorii văzându-se dezbinăți, unii fiind partizani ai lui Bibescu, alții ai lui Știrbei, s-au arătat dispuși să renunțe la amândoi, cu condiția ca și adversarii să renunțe la candidaturile lui Ghica și Golescu. Progresiștii și radicalii, chemați să delibereze, s-au adunat în sala Concordia. Acolo, beizadea Dimitrie Ghica, nepot de frate al lui Alexandru Vodă, a propus, ca soluție tranzacțională, alegerea lui Cuza și realizarea astfel a unirii. Cei din urmă care se raliară propunerii au fost Ion Brătianu și C. A. Rosetti. La izvoarele ce am adus în amintita mea broșură, mai pot adăuga memoriile colonelului Ion Voinescu I, publicate în *Trompeta Carpaților* la 1860. Patru ani în urmă, Brătianu scrie el însuși că se temuse că opiniile sociale și politice ale radicalilor munteni, fiind puțin gustate în Moldova, ei să nu rămână în minoritate, prin unirea Principatelor sub un moldovean. (Vezi volumul „Lui Ion C. Brătianu”, București 1921, p. 533). Acordul s-a stabilit, astfel, abia la ora, 02 a dimineții de 24 ianuarie. Atunci se duce Ion Brătianu la generalul Vlădăianu, unde găsi „saloanele luminate și ofițerii adunați să hotărască ce să facă a doua zi”.

Vlădăianu îl întrebă: „Ce vreți de la mine? Care vă este candidatul? Este Golescu?”

– „Nu, răspunse Brătianu, să alegem pe Domnul Moldovei”.

– „Atunci îi dădui mâna că vom merge împreună”.

Mai târziu, la 1869, într-o întrunire publică, Brătianu pretindea, fără a observa contrazicerea, că cu două zile înainte de 24 ianuarie ceruse să vadă pe Vlădăianu, cu care de mult nu mai avusese raporturi, să se înțeleagă cu el ce vor face a doua zi. Și încheia, atribuindu-și o inițiativă pe care n-o avusese, că „acei care se laudă azi că ei au făcut pe 24 ianuarie, nici nu le venise în minte aceasta; ei se certau să ia domnia, pe când generalul Vlădăianu cu mine, hotărâsem”.

Această declarație făcu pe Niculae Blaremburg, nepot de soră al lui Al. Ghica, să ceară în mod public, lui Vlădăianu, să arate cum se desfășuraseră evenimentele și acesta răspunse printr-o scrisoare ce s-a publicat de mai multe ori și pe care alte izvoare, de atunci încolo, au venit s-o confirme. Acordul stabilit astfel între partizanii lui Ghica și radicali, în zorii zilei de 24 ianuarie, fu adus dimineața la cunoștința conservatorilor, care, constatând că nici Bibescu, nici Știrbei, nu puteau întruni majoritatea primară să voteze și ei pentru Cuza. Când începuse ședința nu mai era nevoie de presiune populară asupra adunării. Ea nici nu s-ar fi putut exercita, de altfel, dacă șefii oștirii și poliției, Vlădăianu și Caragea, ar fi ascultat de căimăcămie și nu de Ghica. Se păstrase însă perfect taina hotărârii luate de capii celor trei partide și ea trebuia adusă acum la cunoștința tuturor deputaților. De aici necesitatea ședinței secrete, propuse de Vasile Boerescu și în care, în urma inimosului discurs al acestuia, se obținut unanimitatea în favoarea Domnului Moldovei. Perspectiva unirii realizată pe această cale, descătușase sufletele de pornirile lor mărunte și le înfrățise într-un mareș avânt național.

Ion C Filitti

Domnitorul României a fost, deci, ales ca un președinte de republică. În temeiul aceluiași principiu electiv a devenit familia Hohenzollern dinastie națională ereditară în România. Prerogativele constituționale ale Coroanei, la noi, nu sunt de origine divină, ci democratică. Constituția noastră prevede chiar și cazul când dinastia Hohenzollern s-ar stinge și ar trebui înlocuită, prin alegere, cu altă dinastie. Toate acestea ar trebui să le știe cei ce vreau să atribuie domnitorului nu știu ce drepturi divine de *stăpânitor*. Drepturile regelui nostru sunt conferite în întregime de națiune prin constituție, care e supusă revizuirii. Pot fi, deci, revizuite și drepturile regelui, dacă abuzează de ele. La Curtea Angliei nu poate fi numit niciun funcționar fără asentimentul guvernului. La noi au început să fie numiți înalți funcționari de stat – nu funcționari la Curtea regală – despre a căror numire prim-miniștri nu știu nimic și o află, ca oricare cetățean, din Monitorul Oficial. Guvernele care au încercat să se opună la asemenea practici au fost silite să demisioneze. Guvernele prezidate de dl Iuliu Maniu au demisionat în câteva rânduri din această cauză, iar Partidul Liberal n-a fost chemat la putere fiindcă se știa că nu va admite injocțiuni în actele de guvernare, întrucât ele subminează autoritatea publică.

„Chestiunile personale” au introdus o dezorientare în viața politică a țării. Cronicarul revistei *Le Mois*, într-o dare de seamă asupra evenimentelor din 1932, vorbind de România, scrie: „Ce pays se ressent d’ un mauque presque total de direction ferme et judicieuse”.

În legătură cu aceste „chestiuni personale”, aş vrea să reîmprospătez în memoria cititorilor câteva fapte. Majestatea Sa Regele Carol al II-lea, în discursul rostit în ziua proclamării sale ca rege al României, după depunerea jurământului pe constituție, a declarat solemn: *„Eu n-am venit să mă răz bun pe nimeni, ci, cu inima caldă și iubitoare, să strâng într-un mănunchi pe toți acei care au voința și puterea de a colabora pentru propășirea patriei”*. Promisiunea regală a stârnit un uragan de entuziasm. Să vedem cum a fost răscumpărată această promisiune generoasă. Mă mărginesc la câteva fapte, în legătură cu viața publică, pe care le voi împleni în rețeaua cauzală, fără să le comentez. Încep cu o chestiune personală intimă, familiară, pe care a adus-o însuși Majestatea Sa Regele în discuție publică și care s-a transformat într-o problemă politică. Voi trata-o cu discreția cuvenită – lăsând la o parte o serie de lucruri delicate, cum am făcut și în altă parte a acestui volum – și mă voi ocupa de ea numai întrucât e în legătură cu practica exercitării prerogativelor Coroanei.

Îndată după urcarea pe tron, regele a conferit titlul de *Majestate*, Alteței Sale Principesei Elena a României. Țara întreagă a aplaudat. Credea că regele Carol al II-lea intenționează să-și reia viața conjugală normală și să restaureze prestigiul familiei domnitoare, consolidând dinastia. Ar fi fost diamantul primei fapte cu care regele ar fi împodobit strălucirea Coroanei. Lumea s-a înșelat. Regele Carol al II-lea avea alte gânduri. Întâi au început zvonurile și pe urmă declarațiile categorice. În presă s-a lansat știrea privitoare la modificarea statutului Casei Regale, în sensul, că *„membrii familiei regale pot contracta căsătorii morganatice”* (*Curentul*, 27 noiembrie 1930), știre dezmințită a doua zi de președenția Consiliului de Miniștri. Pe urmă, în *Universul* din 30 noiembrie 1930, apar faimoasele declarații ale dlui C. Argetoianu, care au pus bazele *ritmului* nou prezidat mai târziu de dl N. Iorga.

Dl Argetoianu spunea brutal: *„Divorțul n-a fost cerut de principele Carol, ci pronunțat cu împotrivirea lui și a avut ca urmare o îngreunare morală a situației principelui în legăturile lui cu copilul său. Totuși Majestatea Sa Regele, la înapoiere, a acordat principesei Elena dreptul să poarte titlul de Majestate. Aceste stări legale nimeni nu se gândește să le atingă. Ele consfințesc o stare de lucruri creată în absența suveranului din țară, ale cărei consecințe firești Majestatea Sa le trage astăzi, căci la înapoierea sa a găsit aceste dispoziții neschimbate. Acest divorț este și rămâne definitiv”*. Asemenea declarații nu s-au putut face fără știrea Majestății Sale Regelui. Ele au fost confirmate în curând de însuși regele Carol al II-lea. Aceste declarații au făcut din dl Argetoianu *homo regius* și ele au fost preludiul guvernelor personale. Spre sfârșitul anului 1930, ziarele publicau următoarea știre: *„În unele cercuri care se afirmă inițiate, aflăm că înainte de sărbătorile Crăciunului, Majestatea Sa Elena va pleca în străinătate pentru un timp mai îndelungat”*. Tot atunci Majestatea Sa Regele într-un interviu acordat ziarului *Daily Mail*, reprodus de *Cuvântul* declara: *„Un rege constituțional nu poate soluționa problemele țării sale, decât punând în acțiune și cooperare toate forțele vii ale națiunii. Detaliile rămân parlamentului și membrilor cabinetului. Regele coordonează și asigură continuitatea principiilor”*.

În același interviu confirmă cele spuse de dl Argetoianu privitoare la divorțul său: *„Este o stare legală cunoscută și n-am nimic de adăugat”*. Epoca publică, în sfârșit, memoriul politic al domnului Argetoianu, între timp exclus din Partidul Liberal, dând pe față ce se plănuia: *„Guvernul de mâine va trebui să dispună de autoritate..., libertate... și de durată. Aceste trei indispensabile însușiri ale viitorului guvern de refacere nu ne par realizabile în nicio formulă de guvern de partid sau de partide... Sunt încredințat că sub un guvern (în afară de partide) prezidat de un om de încredere al opiniei publice și alcătuit sub auspiciile Coroanei... ar culege marea majoritate a voturilor în alegeri), fără nicio presiune. Avantajele acestuia ar fi de nu s-ar călca nici litera, nici spiritul Constituției...”*

Iată cum s-a transformat o chestiune intimă familiară, *„chestiunea Elena”*, într-o chestiune politică și cum a izbutit dl Argetoianu să inaugureze *„ritmul nou”* prezidat de dl N. Iorga sub auspiciile Majestății Sale Regelui. Ne mai rămâne să urmărim soarta Alteței Sale Principesei Elena a României și promisiunea regală de la 8 iunie 1930. Dl I. Maniu se retrage (22 iunie 1931)

din fruntea partidului, iar la 15 iulie 1931 ziarele publică o scrisoare a doamnei de onoare a Alteței Sale Regale Principesei Elena a României adresată dlui mareșal al Curții Majestății Sale Regelui, cu următorul cuprins:

București, 15 iulie 1931

Domnule Mareșal,

Din Înalt ordin al A. S. R. Principesei Elena a României, vă rog să binevoiți a transmite Serviciului presei de pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri, spre publicare, următorul comunicat:

„A. S. Principesa Elena pleacă zilele acestea în străinătate spre a vizita familia și a urma o cură. Alteța Sa Regală se va înapoia în țară la sfârșitul lunii octombrie. Aceste hotărâri au fost luate de acord cu Majestatea Sa Regele”.

Primiți, vă rog domnule Mareșal, încredințarea sentimentelor mele distinse.

Doamna de Onoare
(ss) *Elena E. Catargi*

Alteța Sa Regală Principesa Elena și-a pierdut titlul de Majestate. Atunci și mai pe urmă s-au luat și alte măsuri privitoare la soarta principesei Elena a României, mama marelui voievod Mihai. Simpatiile mute ale obștei o însoțesc în pribegie și ca o muștrare își aduc aminte de augustele cuvinte: „*Eu n-am venit să mă răzbun pe nimeni!*”

*

...Am pomenit de retragerea dlui Iuliu Maniu din fruntea Partidului Național-Țărănesc, căreia i sa atribuit fel și fel de explicații, fără să se împrăștie misterul acestei retrageri, întrucât dl Iuliu Maniu a refuzat să vorbească. Tăcerea și misterul sunt armele predilecte ale dlui Maniu.

Retragerea dlui Maniu era un protest de linii mari. Sihăstria de la Bădăcin nu era o înfrângere, ci ea ascundea tactica specială, întemeiată pe un prestigiu indestructibil și o voință de granit, a unei biruințe viitoare. Ziarul Curții, *Cuvântul* din 29 iunie 1931, sub semnătura directorului său, ridică vălul de pe misterul retragerii dlui Maniu: „*S-a opus în chip constant restaurației..., iar în ziua de 7 iunie s-a împotrivit cu îndârjire propunerii de proclamare ca rege a principelui sosit de peste graniță... și a dimisionat din președinția consiliului ca să nu prezideze ministerul sub care se făcea proclamarea Regelui...*”

Însărcinat din nou cu formarea cabinetului... a făcut o politică de constantă sabotare a noii ordine constituționale... A organizat răspândirea de zvonuri subversive, și a deschis, în chip intempestiv, o chestiune familială de caracter strict particular – în care justiția se pronunțase categoric – încercând să implice în ea pe dl Titulescu chemat dinadins din străinătate, și propunând la miezul nopții, în sâmbăta care a precedat plecarea acestuia (în august trecut), demisia cabinetului pe această chestiune”.

„Chestiunea familială de caracter strict particular” deschisă de dl Maniu a fost „chestiunea A. S. R. Principesei Elena”, pe care la o lună și jumătate, după căderea dlui Maniu, a soluționat-o dl Argetoianu prin interviul din *Universul*. Această chestiune străbate ca un fir roșu întreaga criză politică internă. Guvernul Mironescu era socotit ca provizoriu până când se prepară dictatura. Opinia publică a început să ia atitudine împotriva intențiilor palatului. Un ziar (*Curentul* din 21. XII. 1930), scria sub titlul *Febra spaniolă*: „*Cum spune Francesco Nitti în prefața cărții: «Spania și dictatura» scoasă de Santiago Alba: „Dificultatea nu este să intri într-o dictatură; dificultatea este să ieși. Orice dictatură, în cuprinsul unui stat cu regim monarhic angajează și pe rege, fiindcă nu se pot exercita puterile dictatoriale fără girul regelui, fără acoperirea morală a suveranului ce recunoaște necesitatea tutoratului pentru poporul ale cărei destine le conduce”.*”

Totuși planurile dictatoriale ale dlui Argetoianu au triumfat, în primăvara anului 1931, angajând direct persoana regelui în acțiunea sa. Rezultatele tutoratului instituit asupra națiunii se știu. La acuzațiile ce i s-au adus, dl Maniu a răspuns într-o ședință a Comitetului de direcție al Partidului Național Țărănesc, îndată după dimisia d-sale din octombrie 1930, declarând: *„Datoria și dreptul de a restabili ordinea dinastică revenea Partidului Național-Țărănesc, pentru că acest partid de la început a reprezentat respectul ordinii dinastice firești, a dezaprobat înlăturarea fostului moștenitor al tronului și actualului rege. A reclamat fără încetare revenirea la ordinea legală și a făcut ca Majestatea Sa Regele Carol al II-lea să fie domnitor efectiv al acestei țări. Acest partid și reprezentantul lui, atât în opoziție cât și la guvern nu a avut alte sentimente decât cele de loialitate și devotament față de regele Carol”*.

Cauzele diferendului dintre suveran și domnul Maniu nu s-au accentuat decât mai târziu, după retragerea acestuia de la șefia Partidului Național-Țărănesc, când ziarul *Curtții* i-a adus acuzațiile citate. Dl Nae Ionescu nu a avut și nu va avea curajul să spună și alte cauze de ordin intim, pe care le știe de altfel toată lumea.

În ședința Comitetului Central pentru Ardeal și Banat al Partidului Național-Țărănesc, ținută în Cluj, la 4 iulie 1931 dl dr. Al. Vaida-Voevod a ripostat vehement, apărând pe dl Maniu:

„Om cu suflet puritan, după o viață de lupte grele, o mână de oameni i-au stat în cale organizați în coterie. O clică care s-a proclamat carlistă cu de la sine putere, un fel de camarilă sui generis, care a șoptit... că în România regele poate fi influențat prin șoaptele lor. Unii se supralicitează asupra sentimentelor lor dinastice și asupra atitudinii lor urmate la 8 iunie 1930 arogându-și titlul la coroana de spini... Nu acela este vrednic de coroana de spini care face marfă de comerț din carlismul său... care fac sport de lichelism din carlismul lor...”

Dl Vaida arăta și motivele demisiei dlui Maniu din șefia partidului: *„Primul ministru (N. Iorga) aruncă în permanență consecințele guvernării sale asupra regelui. El, care ar avea cel dintâi misiunea să-i dea sfaturi bune, îl descoperă. Iuliu Maniu, care a pregătit sufletele și posibilitățile din zi în zi, din ceas în ceas, pentru istoricul moment al restaurației, nu putea să concureze alături de o clică, compusă din 5-6 oameni, care au ideea complet greșită să prezinte revenirea regelui și restaurația drept opera unei conjurații. Dl Maniu are credința că așa cum sunt lucrurile nu se pot tolera. Ele trebuiesc schimbate. Schimbate prin persuadarea suveranului. Dar d-sa este de părere, că nu se bucură de încrederea desăvârșită a regelui Carol al II-lea pentru ca să îndeplinească acest rol. Dl Maniu a ajuns la această convingere după un groaznic zbcium sufletesc”*.

La sentimentele de loialitate și de devotament ale dlui Maniu, regele Carol al II-lea i-a răspuns cu lipsa de încredere, care s-a menținut și după revenirea dlui Maniu la șefia partidului, în vara anului 1932. Țara și străinătatea, după demisia dlui Iuliu Maniu de la începutul anului 1933, au rămas surprinse de metodele constituționale ale Coroanei. Refrenul acestor stări este același: *„N-am venit să mă răzibun pe nimeni!”*

Ca încheiere la acest capitol aș mai adaugă unele fapte în jurul dinastiei. Alteța Sa Principesa Elena a României trăiește în exil. Alteța Sa Principele Nicolae e într-un concediu permanent, tot în străinătate, iar Majestatea Sa Regina Maria pribegește din loc în loc, ca mamă fără de noroc. Din întreaga familie regală n-avem permanent în țară decât pe Majestatea Sa Regele și pe Voievodul Mihai. Refrenul la aceste fapte, care slăbesc temeliile ideii monarhice, e tot promisiunea augură: *„N-am venit să mă răzibun pe nimeni!”*

Concluziile și comentariile să le facă cititorii...

Fac o intercalare. Camarila noastră e de-o stângăcie hazlie. Orice gândește și orice face apare în ziarul *Curtții*. Cine își dă osteneala să-l urmărească află toate secretele așa numitului „guvern nevăzut”. Iată, de pildă, o mărturisire prețioasă din *Cuvântul*, 28. I. 1933: *„Nu-și va închipui nimeni că exagerăm când vom afirma că noi suntem destul de informați asupra celor ce se petrec în politica românească. De când există Cuvântul (asta-i exagerare, nota mea), orientarea lui precisă și lipsa lui de greș (?) se datorează în bună parte și vastelor noastre posibilități de informație”*.

Semnează dl Nae Ionescu, prezent la toate crizele ministeriale. D-sa are nedibăcia să scrie ce se gândește la Curte, descoperind Coroana, deși le prezintă ca păreri personale. Dl Nae Ionescu se ocupă, firește, și de căderea guvernului Maniu de la începutul anului 1933. Se întreabă grav:

– „Care e diagrama politică a dlui Maniu?”

Și răspunde:

„Simplificând lucrurile... am putea spune că în genere d-sa urmărește instituirea unui constituționalism în care persoana regelui să devină cu totul pasivă. Coroana mărginindu-se la funcția de a iscăli pur și simplu, cu rosturi exclusiv formale, și ca atare, în ultima analiză, superflue, toate hotărârile guvernului – chiar și prerogativele ei încetând de a mai fi sprijinite în exercitarea lor pe inițiative personale”. Mai departe: „...Domnul Maniu vrea instituirea, pe cale de interpretare a constituției noastre, a unui regim parlamentar excesiv...” când există „pretutindeni o tendință de accentuare a puterilor capului statului (sau cel puțin a executivei), în detrimentul parlamentului”.

Cu alte cuvinte dl Nae Ionescu, convins că e „în spiritul vremii și al realităților de azi” înclină spre dictatură. Acestea sunt intențiile Curții. Lumea politică le știa și fără destăinuirile directorului *Cuvântului*. Dl Nae Ionescu le confirmă numai. Dl Iuliu Maniu e un monarhist convins și ține prea mult la monarhia constituțională, ca să se gândească măcar la ceea ce se străduiește să-i atribue dl Nae Ionescu. Curtenii, însă, își îndeplinesc meseria lucrativă de a îndepărta și înstrăina de rege pe oamenii integri și de caracter, pe cei ce iubesc dezinteresați instituția monarhică. Conflictul dintre Coroană și șeful Partidului Național-Țărănesc e pur constituțional și s-a iscat din practica constituțională, pe care fiecare parte o interpretează altfel.

Așa fiind, singura în drept să hotărască și să dezlege acest conflict e națiunea, fiindcă „toate puterile statului emană de la națiune”, chiar și „accentuarea puterilor capului statului” dorite de teoreticianul Curții. Națiunea, fiind suverană, poate, într-adevăr, lărgi sau restrânge drepturile capului statului, fiindcă la noi Constituția nu e un dar al Coroanei, ci e opera națiunii. Prin constituție națiunea poate conferi capului statului puteri discreționare, așa cum vrea dl Nae Ionescu. Regele se poate investi și singur cu asemenea puteri printr-o lovitură de stat, neținând seamă de drepturile națiunii. În acest caz suportă toate consecințele și din iresponsabil devine responsabil. Fiindcă dl Nae Ionescu citează dictatura din Italia, să se gândească la rolul regelui pe lângă ducele B. Mussolini.

Discuția dorită de domnul Nae Ionescu e răsufletă și arhibanală. Nu merită pierdere de vreme și cerneală. La noi, din nenorocire, imperativul „toate puterile statului emană de la națiune” e falsificat, deoarece în realitate toate drepturile emană de la rege, care aduce la cârma statului pe cine vrea, schimbă prim-miniștrii după plac și se înconjoară de favoriți, fără să țină seama de nimeni și de nimic. Din această practică pretinsă constituțională – împotriva căreia se ridică energia dlui Iuliu Maniu – a decurs de la restaurație încoace o bună parte din destrămarea țării.

Nestabilitatea și nesiguranța nu pot da naștere decât haosului. Camarila Curții pledează pentru dictatura regelui sau pentru „accentuarea puterilor capului statului”, cum spune dl Nae Ionescu, cu guverne personale, fiindcă numai așa poate beneficia de mana puterii. Guvernele parlamentare ar putea cere deparazitarea Curții de favoriți și îndepărtarea oamenilor protejați din situațiile pe care nu le-au cucerit prin merite, cum a cerut-o dl Maniu, care are o psihologie prea puțin înrudită cu a mediului românesc, – ar spune poetul Goga, – fiind un caracter dârz, cu o coloană vertebrală inflexibilă și cu o inalterabilă repulsie pentru promiscuități. Camarila după ce și-a împletit soarta de a regelui, nu se mai gândește la convulsiile ce le poate dezlanțui un regim dictatorial și nici la eventualele urmări catastrofale. Curtenii nu au învățat nimic din istorie. Dimpotrivă înșiră pilduri istorice pentru apărarea dictaturii și se întreabă: „Tendințele acestea de întărire a puterii centrale sunt ele aberații ieșite din pofta de stăpânire a câtorva indivizi sau sunt liniile firești de polarizare a așezărilor politice de azi?”

Curtea, țintind dictatura, recurge la vechea metodă „divide et impera”. Fărmițează partidele și le compromite, în nădejdea că pe ruinele partidelor politice se va accentua puterea și prestigiul capului statului. Dacă cei ce săvârșesc această operă de dărâmare și de destrămarea ar avea urechi ca să prindă zvonul șoaptelor și izbucnirilor din sufletul mulțimii, ar vedea cât sunt de rătăciți și ce crimă săvârșesc. Vorbesc de autoritatea puterii executive și nu-și dau seama că răsturnarea unui guvern din cauza funcționarilor favoriți e începutul anarhiei.

Eu personal și mulți oameni de bine nu se îndoiesc că regele e bine intenționat și că își iubește profund țara, dar ne dăm seama că până când nu va scăpa de camarila de la Curte nu va domni liber. Regele Carol al II-lea, dezlănțuit, poate deveni un rege mare. Astăzi lumea știe că interesele particulare și chestiunile personale întunecă pe cele obștești și că slăbesc autoritatea Coroanei. Scrisul meu sincer și devotat ideii monarhice cred că slujește adevărul, țara și dinastia.

Închid intercalarea și revin la promisiunea regală din 1930.

*

N-am văzut o izbucnire mai elementară și mai sinceră de entuziasm ca la înscăunarea regelui Carol al II-lea. Când a coborât Dealul Mitropoliei ca rege, mulțimea fu cuprinsă de delir. Instinctul popular sărbătorea triumful dreptății. Norodul știa că principelui moștenitor i se făcuse o nedreptate și acum o vedea reparată. Nădejdi de îndreptare a relelor de care suferea țara zburau în stoluri spre noul rege, născut și crescut pe pământul românesc. Era cel dintâi rege al nostru. Nu cred ca un rege să fi avut o popularitate mai mare ca regele Carol al II-lea al României atunci. Ce păcat că ea s-a risipit așa de repede! Astăzi lumea trece pe lângă Palat cu capul în pământ, ca pe lângă un mormânt al frumoaselor ei nădejdi de acum trei ani. Ele însă vor reînvia, trebuie să reînvie, fiindcă altfel ne așteaptă prăpădul.

Regele Carol al II-lea avea o răfuială cu Partidul Național Liberal, care-i pusese toiagul pribegiei în mână. Rezerva ce o arăta față de liberali era firească, deși după declarația „*Nu am venit să mă răz bun pe nimeni!*” și după ce Vintilă Brătianu, șeful partidului, se duse la Canossa, un organism politic ca cel liberal putea fi utilizat chiar în interesul consolidării noii domnii. Regele a preferat să rupă partidul în două și să-l țină așa divizat în opoziție, trecând peste indicațiile corpului electoral. Partidul Liberal de sub șefia dlui I. G. Duca și dlui Gh. Brătianu a făcut toate eforturile să cucerească încrederea Coroanei, fără să reușească. În special dl Gh. Brătianu, un tânăr distins și cultivat, a trebuit să aibă amare decepții pentru loialitatea ce a dovedit-o față de noul suveran. Astăzi probabil vede că a săvârșit o greșală când s-a rupt de vechiul Partid Liberal. Aceeași atitudine neînțeleasă a avut-o regele și față de bătrânul general Averescu, despre care am vorbit în altă parte. („*La index*”).

Concepția pe care o are regele Carol al II-lea ca suveran se reoglindește într-o cuvântare pe care a ținut-o la 14 aprilie 1931, când a întrunit pe toți șefii de partide la palat și i-a invitat să-și dea mâna pentru constituirea unui guvern de uniune națională sau de concentrare. Regele își sfârșea cuvântarea așa: „*Dacă din păcate această „Uniune națională” nu se va înfăptui, eu unul nu voi purta nicio răspundere (sublinierea mea), având conștiința că am făcut toate eforturile ce le poate face un suveran în această împrejurare*”. Ziarul *Îndreptarea* din 24 aprilie 1931, îndată după numirea guvernului N. Iorga, în articolul *Coroana, guvernul, partidele*, semnat X X X, aducea aminte regelui o declarație mai veche, publicată în *Îndreptarea* din 18 aprilie 1918, și anume: „*Spiritul și litera Constituției pun pe rege deasupra fricțiunilor politice. Regele nu poartă răspunderea niciunui act care se săvârșește în stat și este declarat inviolabil*”.

Regele când spunea „*Nu voi purta nicio răspundere!*” scăpa din vedere constituția, la care se referă curtenii de câteori e vorba de prerogativele capului statului. Cam la data (22 iunie 1931) când domnul Iuliu Maniu, în semn de protestare, se retrăgea din fruntea Partidului Național-Tărănesc, tot *Îndreptarea*, din 23 iunie 1931, în articolul *Completarea restaurației*, tot sub semnătura X

XX, spunea fățiș: „Actul restaurației de acum un an are desigur o valoare foarte mare, dar este mai mult de natură afectivă. El nu va începe să aibă o valoare istorică, decât în ziua în care se va înfăptui restaurarea constituției, pentru ca poporul românesc, decăzut din drepturile sale politice, să reintre în aceste drepturi”.

În jurul constituționalismului se încing atâtea discuții și se dau atâtea interpretări⁶⁵. Îmi aduc aminte de un articol mai vechi al dlui Nae Ionescu din 25 martie 1930, intitulat „Se face ziua”, când iată ce scria despre generalul Averescu: „D-sa este primul om politic care a avut clar vederea să înțeleagă că criza noastră e de natură constituțională”. Asta era sub regență. Același lucru l-a făcut mareșalul Averescu și după restaurație, cum se vede din citatul de mai sus din *Îndreptarea*. Camarila pe vremea campaniei celor trei X detesta pe generalul Averescu și nu-i mai recunoștea „clarvederea”, îl făcea chiar „condotier”.

La începutul lui martie 1933 s-a săvârșit o minune... Mareșalul Averescu a fost primit în audiență de rege, iar *Cuvântul* admitea o formațiune de guvern Averescu. Minunea, care a stârnit senzație în cercurile politice, își are cântecul ei, știut de puțină lume... Se va povesti la vremea lui.

Nu știu cum și de ce regele a ținut departe de palat și a jignit, din bun senin, pe mulți devotați ai tronului⁶⁶. Așa că „Nu am venit să mă răzbun pe nimeni!” a rămas o generoasă promisiune nerăscumpărată. Săgețile răzbunării au rănit ființe nevinovate și prietene restaurației. E vremea să închei capitolul „chestiunilor personale” din politica Țării Românești. Regele României nu e permis să fie subiect de clevetiri și de ponegriri. Nu e îngăduit ca întreaga țară de la cafenelele orașelor până la șezătorile satelor să vorbească de viața lui intimă, prestigiul capului statului și al dinastiei suntem datori să-l apărăm cu toții, trecând peste sentimentele sau resentimentele noastre personale. Regele și dinastia nu aparțin numai prezentului, ci și viitorului. Adevărul spus fără înconjur, pe față, cu respectul cuvenit e cel mai bun mijloc de îndreptare a greșelilor din trecut.

Nu se poate, nu se mai poate tolera ceea ce a fost până acum. Așa spunea și dl Vaida odinioară. Partidele politice serioase își dau seama de primejdiile ce pândesc România, dacă se pretează să fie jucăriile unei camarile inconștiente. Regele trebuie eliberat de umbrele care întunecă strălucirea și prestigiul Coroanei. Dl Maniu a încercat să o facă, dar n-a fost sprijinit de propriul său partid. În marea tulbure a frământărilor românești, adevărul cuprins în aceste pagini va rămâne un strop de lumină. Puteri mai tari decât prudența conservării m-a împins să-i dau aripi și să nu-l țin ascuns sub lepedele tăcerii oportuniste. Boala crizei constituționale e veche, de la 1923, când Partidul Liberal a votat o constituție, care nu corespunde spiritului nou al României Întregite.

⁶⁵ Domnul N. Iorga în conferința sa ținută la Paris, despre *Istoricii români și Istoria Română (Adevărul literar și artistic din 16 aprilie 1933)*, vorbind despre școala istorică ardelenescă, mărturisește: „Pentru transilvăneni există adevăruri nestrămutate, pe care noi le respectăm, dar pe care ne este greu să le împărtășim în același fel. Dacă e vorba de constituție, de politică sau de istorie, ei admit numai absolutul pur, pe când noi ne complacem într-o relativitate, care după mine trebuie să existe ori de câte ori e vorba de gânduri și acțiuni omenești. În relativitatea prescripțiilor constituționale se complace regele și camarila palatului. Această relativitate duce la destrămare, dl Iuliu Maniu e continuatorul tradiției ardeleni, care se închină credințelor și legilor fundamentale nestrămutate, absolut necesare unui popor ce vrea să-și clădească un viitor. Păcat că unii ardeleni s-au abătut de la tradiție”.

⁶⁶ Ziarele de la 5 mai 1933 aduc următoarea știre: „Domnul N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine a adresat dlui Vasile Goldiș, fost ministru următoarea telegramă: Am plăcerea a vă comunica că Majestatea Sa Regele, apreciind marile servicii aduse cauzei unității naționale, a binevoit să vă aprobe decorarea Domniei-Voastre, cu Ordinul Ferdinand în gradul de Mare Cruce.

Vă adresez, cu acest prilej, cele mai calde felicitări, pentru această meritată distincție și cele mai bune urări de sănătate”.

Titulescu

Toate nulițăile Ardealului au fost decorate din capul locului cu Ordinul Ferdinand. De ce au fost uitați unii care au contribuții reale la opera de unificare a neamului? Asemenea distincții tardive sunt jigniri, care nu se uită.

În studiul „*Reforma statului*” am stăruit asupra necesității de a revizui actualul pact fundamental. Partidul Național-Țărănesc are această intenție. Realizarea ei nu va fi însă ușoară.

Am stăruit pe larg asupra crizei constituționale, fiindcă ea e la temelia celorlalte crize. Când există o stabilitate, o siguranță și o autoritate a puterii publice cu prestigiul neștirbit, restul crizelor sunt mai ușor de suportat și de remediat. Dar când de la restaurație încoace guvernele se schimbă de mai multe ori într-un an, când capriciile și răzbunările conduc destinele țării, atunci destrămarea și dezordinea încep de sus. Nu e nicio mirare că germeii disoluției atacă ordinea socială și organizația de stat.

*
* *

Criza partidelor politice. Ideea monarhică, înfiptă cu rădăcini adânci în conștiința țării, e cert că nu a suferit nicio zguduire care să merite mențiune. Forma de stat monarhică a rămas neatinsă. Coroana, ca factor constituțional, și-a menținut drepturile și prerogativele neștirbite. A avut chiar tendințe de a le spori. Al doilea factor constituțional, națiunea, organizată în partide politice, în temeiul principiului reprezentativ, a trecut însă prin crize adânci, mai ales de la „restaurație” încoace. Însuși regimul reprezentativ a fost atacat și socotit îmbătrânit. Se critică statul politic, care la noi își are reazemul de existență în deținerea puterii executive și în clientela bugetară. Statului politic se opune statul corporativ sau statul dictatorial, fără ca aceste forme de stat să fie răsărite din spiritul și necesitățile realităților românești și fără ca ele să poată constitui un ideal. Practica constituțională sub domnia regelui Carol al II-lea a dat lovituri brutale partidelor politice, căutând să accentueze fragilitatea acestor organizații și să compromită regimul reprezentativ. Din nicio declarație a regelui ori a consilierilor oculți ai tronului nu rezultă cu ce vreau să înlocuiesc regimul democratic întemeiat pe autonomia personalității și pe libertatea individuală încadrată în viața de stat.

Regele de la începutul domniei sale stăruie pentru o „uniune națională”, adică pentru o guvernare a tuturor partidelor, lăsând în opoziție numai pe reprezentanții minorităților și ai curentelor extremiste. Ideea regală e călăuzită de un naționalism sacru, care nu admite diferențieri și adversități în fața problemelor ce se pun statului român spre rezolvare în aceste vremuri de grea cumpănă. Ideea presupune unitate de vederi în găsirea soluțiilor, practica aceluiași metode în aplicarea lor și o disciplină impusă în actele de guvernare. Ceea ce înseamnă militarizare, adică o înfrânare a libertății de gândire și de acțiune. După concepția regelui națiunea trebuie să aibă, ca în armată, un singur comandant suprem, o singură voință și un singur scop: cu minimum de forțe să atingă maximul și optimul de realizări. Luptele dintre partidele politice sunt risipiri de energii, pierdere de vreme și lipsă de acțiune concertată.

Ideea e demnă de un cap încoronat. Dar realitatea vieții nu se lasă călăuzită și dominată de idei, ci de interese; iar interesele din sânul unei națiuni sunt multiple, variate și divergente. Ele nu se pot înmănunchea și supune unei discipline, decât prin forța dictaturilor sub diferitele lor forme, care aproape întotdeauna sau încheiat cu zguduirea sau chiar cu disoluția statelor ce au ajuns la ele. Regele Carol al II-lea, văzând că nu izbutește să domnească cu un guvern de „uniune națională”, a început să fracționeze partidele politice, așa că, în cursul celor trei ani de la „restaurație”, din trei partide de guvernământ am ajuns să avem vreo zece. Fiecare șef sau șefuleț de partid așteaptă cu înfrigurare augusta favoare să i se încredințeze puterea pentru a-și croi majorități. Când șefuleții sunt prea mărunți, sunt gata să intre în „guverne de colaborare sau de concentrare”. Corpul electoral e socotit ca o turmă oportunistă, care își aduce voturile orbește spre urnele cu clopot guvernamental.

Regimul democratic și constituțional a devenit o ficțiune, în funcție de voința Coroanei iresponsabile. Dacă regele vrea poate desființa cel mai puternic partid politic, ținându-l departe de

putere. Ori poate impune unui partid să-și lașeze șeful, dacă așa-i place Palatului. Sub domnia regelui Carol al II-lea s-a inaugurat o adevărată întrecere după favoritism. Partidele politice, cu excepția Partidului Poporului și Partidului Conservator, n-au reacționat împotriva acestor practici constituționale. Atitudinea cea mai dârză a luat-o dl Iuliu Maniu, care n-a fost însă susținut de Partidul Național-Țărănesc. S-au găsit chiar fruntași din acest partid care s-au răzvrătit împotriva intransigenței dlui Maniu, spunând că partidul nu poate trece în opoziție deschizând lupta împotriva Coroanei. Criza partidelor politice e un corolar al crizei constituționale și remedierea ei nu va fi ușoară. Dacă partidele politice ar avea rădăcini mai adânci în conștiința corpului electoral și dacă existența lor ar corespunde unei voințe a maselor, s-ar putea dispensa de favoarea suveranului. Puterea nu ar mai fi dăruită, ci ar fi cucerită.

Partidul Național-Țărănesc a dat dovadă de spirit de disciplină în opoziția lungă de 10 ani. În special ardelenii au rămas un bloc a cărui importanță politică am subliniat-o în câteva pagini ale volumului de față. După întoarcerea regelui Carol al II-lea rămăsese singurul partid care nu suferise defecțiuni importante. Opera de spargere a partidului, din partea celor ce urmăreau programatic fărâmițarea și slăbirea organizațiilor partidelor politice n-a reușit. Intriga curtenilor a recurs la alte metode: să încerce a dezbină partidul, aducându-l din nou la putere, când dl Maniu demisionase din șefie. Partidul a reacționat cu un gest politic și moral, chemând stăruitor pe dl Maniu să-și reocupe locul de conducător. Partidul demonstra, cu șefia dlui Maniu, împotriva Coroanei și își exprima dorința, ca după alegeri, guvernul să fie alcătuit de dl Maniu, restabilindu-se unitatea și armonia în partid în interesul Coroanei și al țării. Coroana n-a cedat însă. N-a vrut să țină seama de dorința reprezentanților națiunii. Guvernul a fost încredințat tot dlui Vaida. S-a creat o situație paradoxală. Guvernul era prezidat de dl Vaida, dar în realitate frâiele conducerii se găseau în mâinile dlui Maniu. Lupta dintre Coroană și partid se dădea după culise, cu unele izbucniri neplăcute pentru palatiști.

Palatul trebuia să dea o dovadă partidului, că șefia intransigentă a dlui Maniu e indezirabilă, că nu respectă voința națiunii. A dat-o, aducând pe dl Maniu în fruntea guvernului și concediindu-l pe o chestiune de încredere. Partidul trebuia să aleagă între putere și dl Maniu. A ales puterea, frângându-și linia de conduită și sprijinind triumful bine calculat al camarilei. Dacă toate aceste manevre n-ar fi adânc dăunătoare țării, nici nu m-aș ocupa de ele. De altfel până când în România se vor găsi șefi de partide gata să se umilească în fața funcționarilor palatului pentru a fi aduși la putere, nu e nicio nădejde de îndreptare. Unul dintre acești șefi acceptă chiar să fie ascuns în odaia de baie, când vizite neașteptate îl surprind în situații neplăcute. Cum vreți ca, Coroana și națiunea să respecte și să aibă încredere în asemenea indivizi lipsiți de demnitate?

Totuși să nu se uite că nimănui nu e îngăduit să surpe temeliele unei organizații, – bună-rea, cum e – până când n-a înlocuit-o cu alta. A dărâma e mai ușor, decât a construi. Cei care își încep activitatea cu distrugeri, pot foarte ușor să-și găsească sfârșitul între ruine. Iar noua formă de stat, care va răsări dintre ruine, cu certitudine, că nu va mai fi cea veche. Mișcările țărănești ce se aprind sporadic, ici și colo, în cuprinsul țării, ar putea lumina, cu pâlpâirile lor de flăcări, mințile celor pe care destinul i-a pus la cârma României. Numai să nu se trezească la realitate prea târziu...

*

Înainte de a ieși de sub teasc această lucrare s-au petrecut evenimente importante. Dl Iuliu Maniu și-a dat din nou demisia din șefia partidului. Dl dr. Al Vaida-Voevod a fost ales șef în locul devenit vacant, împlinindu-se astfel dorința palatului. Dl Maniu, ostracizat de Coroană și neurnat de partid, s-a dat la o parte. A adus o jertfă pe altarul intereselor superioare ale țării. Camarila e convinsă că a înfrânt pe dl Maniu, fără ca palma aplicată pe obrazul Ardealului să usture prea tare. Cealaltă parte a obrazului ardelenesc e sărutată deocamdată și chiar omenită cu ospățul puterii. Ospățul va trece, dar palma va rămâne și se va ține minte. Așa au făcut și habsburgii cu Avram

Iancu, până când au avut nevoie de el l-au ospătat, l-au decorat și pe urmă și-au bătut joc de dânsul. Domnul Iuliu Maniu va sorbi și dânsul din paharul amărăciunii lui Avram Iancu, dar sufletul Ardealului nu se va despărți de șeful său politic...

Roata vremii se întoarce și vânturile se schimbă, iar nedreptățile și imoralitățile, mai curând sau mai târziu, își primesc osânda. Așa e legea creștinească a lui Dumnezeu, căreia ne închinăm cu smerenie. Observatorii atenți au mai notat, că în ziua în care Comitetul executiv al Partidului Național-Țărănesc primea demisia dlui Iuliu Maniu, Majestatea Sa Regele a invitat la masă pe dl mareșal Averescu.

Fără comentariu...

*
* *

Acordul cu Geneva. E fără îndoială unul dintre cele mai importante acte încheiate de România de la război încoace. Originea acestui acord, după cum s-a recunoscut în cursul dezbaterilor parlamentare, e nenorocita intenție de a contracta un împrumut sau de a obține avantajele operațiilor de trezorerie între banca noastră națională și banca Franței. În urma ministeriatului dlui C. Argetoianu, care cu cinismul și inconștiența celor ce se bucură de titlul „*homo regius*”, ducea politica financiară a țării la faliment, situația s-a agravat. Raportul sau mai bine rechizitoriul dlui Ch. Rist a arătat străinătății ceea ce noi știam prea bine și de mult. Un lucru e cert, că acordul cu Geneva, colaborarea tehnică a Societății Națiunilor nu e privită cu simpatie de opinia publică. Țăranii noștri au o zicătoare înțeleaptă: „*Ferește-te de cui străin în casă!*”, și curios e că tocmai, Partidul Național-Țărănesc a fost împins parcă de o fatalitate să nu țină seamă de această înțelepciune românească.

Dl Madgearu, în discursul rostit la senat, a mărturisit adevărul: „*Este adevărat că ceea ce se propunea în actul pregătit de delegația Societății Națiunilor care ne-a vizitat în septembrie (1932) era un control financiar asupra, țării noastre*”. Acest control s-a respins de dl Iuliu Maniu, în octombrie 1932, iar, în ianuarie 1933, formula de control a fost înlocuită cu formula de colaborare. Ce avantaje oferă țării noastre această colaborare?

Înșir tot ce s-a invocat de apărătorii acordului cu Geneva: perfecționarea sistemului de contabilitate și de trezorerie cu ajutorul experților, colaboratorii trimiși de Societatea Națiunilor, vor constitui un baraj împotriva nebuniilor noastre financiare, rapoartele întocmite de experți ne vor scuti de umilința unor cercetări făcute de reprezentanții bancherilor în privința capacității noastre de plată și, în sfârșit, România prin acordul cu Geneva își apără existența și dezvoltarea în viitor sau, cu alte cuvinte, se încadrează în politica internațională a Societății Națiunilor. Apărătorii acordului mai spun că suveranitatea și demnitatea națională rămân neatinse. Toate aceste afirmații pot izvorî din cele mai curate intenții de a face bine, dar ele nu sunt convingătoare. Numai viitorul va arăta dacă colaborarea va fi binefăcătoare sau dacă ea va rămâne preludiul unei epoci de triste umilințe. Mărturisirea dlui V. Madgearu, cu care și-a încheiat discursul de la senat, e de-o sinceritate brutală. Ascultați-o: „*Dacă ar exista o organizație politică care să asigure continuitatea acțiunilor politice în stat, poate că, chiar în situația în care ne-am aflat în vara trecută, n-am fi cerut colaborarea Societății Națiunilor. Dar ținând socoteala de vicisitudinile vieții noastre politice, de lipsa oricărei asigurări de continuitate a eforturilor noastre, vă recomand să votați ratificarea actului acestuia*”.

Regele se va mira de aceste constatări ale ministrului său de Finanțe și poate își va aduce aminte de declarațiile din *Daily Mail* din 1930, în care spunea: „*Regele coordonează și asigură continuitatea principiilor*”. Regele să fi abdicat de la această misiune în politica Țării Românești în favoarea Genevei? Sau dl Madgearu a ținut să constate, după 2 ani de la acele declarații regale, că suveranul nu și-a putut îndeplini rolul ce și l-a atribuit de a fi un factor de coordonare și de continuitate a eforturilor noastre?

Sunt întrebări la care cred că nu ar putea să răspundă cu ușurință nici palatiștii care vor „accentuarea puterilor capului statului” și nici susținătorii acordului cu Geneva. Lipsa de continuitate în actele fundamentale ale politicii românești e într-adevăr izbitoare. Oricâți experți am importa, am convingerea că ea nu va fi remediată, deoarece principiile de coordonare și de continuitate nu se învață, ci răsar din conștiința milenară a neamului nostru, care a străbătut vremuri mai grele ca cele de azi, fără sfatul niciunui expert străin. Conștiința asta nu o pot avea cei ce au învățat graiul nostru, fără ca sufletul lor să aibă rădăcini autohtone.

Colaborarea Genevei s-a născut din ideea unui împrumut, lansată mai întâi de dl N. Titulescu. Colaborarea era să degeneze în control, cu pierderea neatârării noastre financiare. Ca să ne legănăm într-o iluzie deșartă și să ne dăm un certificat de incapacitate și de lipsă de seriozitate, ne-am învoit să aducem magistri delegați de Societatea Națiunilor, de care nu avem nicio nevoie. Asta-i o politică de minori străină de mândria noastră. Ea nu poate fi încadrată în politica Partidului Național-Țărănesc, ca reprezentant al cumințeniei țărănești. Dl Madgearu a greșit și împreună cu d-sa toți cei ce l-au susținut. Majoritățile au votat legea din disciplină de partid, fără să fie convinse de necesitatea și de utilitatea ei.

* *
*

Problema agrară. Într-un articol scris de unul dintre cei mai distinși agricultori români, care a ocupat și fotoliul de ministru al Agriculturii, găsesc o confirmare competentă a ideilor mele cuprinse în lucrarea *Politica economică a României, 1930*. De aceea îl reproduc în întregime. Îl supun și deosebitei atenții a conducerii Partidului Național-Țărănesc, căruia îi atrag luarea aminte și asupra politicii agrare a ducelui Mussolini și asupra nereformelor agrare din Germania lui Hitler.

„ÎNAPOI LA BRAZDĂ!”

de G. Ionescu-Sisești

fost ministru al Agriculturii, director al Institutului de Studii Agronomice

Gospodării țărănești sau uzine agricole?

Evoluția agriculturii americane, în ferme mari, cu multe mașini și puțini oameni, ca și întemeierea în Rusia Sovietică de mari exploatații socializate a făcut să se nască întrebarea: Încotro merge agricultura lumii? Înspre dezvoltarea exploatațiilor mici? sau înspre marile întreprinderi mecanizate? Spre gospodăriile țărănești libere sau spre uzinele agricole ale doctrinei comuniste? Vom încerca să răspundem la aceste întrebări.

Elementul de competență în această controversă este țăranul. E o făptură milenară pe care nu l-au creat doctrinele, ci care a răsărit spontan, întocmai ca brazii în munte și stejarii în plaiuri. De mii de ani el întoarce brazda și asigură viața sa, în legătură intimă cu pământul și cu viețuitoarele lui. În lunga dezvoltare a omenirii, îl întâlnim pretutindeni, când liniștit și trăind în îmbelșugare, când bătuit de furtunile războaielor, ale invaziilor, ale bejenii și rătăcirilor pe meleaguri necunoscute. Satul țăranilor este forma străveche și generală de așezare omenească. În necurmata scurgere a vieții omenești, orașul și industria, cu îngrădirile ei, apar ca un accident, ca o congestie nesănătoasă. Industria europeană s-a dezvoltat în veacul al XVII-lea și mai ales al XIX-lea, după ce știința îi pusese la îndemână puteri necunoscute. Industria a tulburat vechea viață a satelor.

Milioane de plugari au părăsit ogoarele și au intrat în uzine, în goana după o viață mai ușoară și mai plăcută. Dar dacă pământul a putut și poate hrăni pe toți plugarii, industria nu a putut și nu poate hrăni pe toți lucrătorii. În industrie și în orașe s-au născut stări de mizerie și de nenorocire, pe care nu le-a cunoscut niciodată nici chiar plugarul cel mai oropsit de soartă. Astăzi

sunt pe pământ 30 de milioane de lucrători fără lucru, despărțiți de uzinele lor, dar niciun plugar despărțit de brazda lui. Câteva zeci de milioane de oameni din industrie sunt hrăniți din fonduri publice în diferite țări; plugarul se hrănește din munca lui. În marile îngrămădiri ale muncii istovitoare, urmată de lipsa de lucru, s-au născut doctrinele de ură și de distrugere. Pe pământul ars de funinginea uzinelor, nu crește floarea iubirii de oameni. Iată de ce oameni cu privirea limpede a viitorului, încă înainte de grelele zbuciumări ale Europei și ale lumii, au căutat să întoarcă pe lucrătorul uzinelor din nou la pământ. Anglia face toate eforturile pentru a reface țărănimea slăbită de exodul spre orașe. În toate țările s-a urmărit și continuă a se urmări scoaterea lucrătorilor din cazarmele de locuit și așezarea lor, mai departe, în preajma câmpului, a pădurii și a florilor.

Era greu să se mai facă din lucrători din nou niște plugari, dar mântuirea lor fizică și morală nu putea fi realizată decât punându-i din nou în contact cu pământul. Am văzut astfel născându-se orașe-grădini, am văzut lucrători industriali, dobândind o mică bucată de pământ, pe care el se refugia duminica și în orele libere. Acesta e cel mai frumos omagiu ce se poate aduce plugăriei și plugarului.

Astăzi, în îndemnul marilor conducători de oameni ca și în ecoul marilor mulțimi, răsună cuvintele: „*Înapoi la brazdă!*” – Brazda asigură plugarului viața neatârnată, eliberarea de coșmarul foamei și al lipsei de adăpost. Când aceasta este înțelepciunea veacului, este de mirare cum răsturnătorii din Rusia Sovietică și-au pus înainte țeluri potrivnice. Ei vor să transforme gospodăriile țărănești în uzine agricole. Se urmărește menținerea plugăriei, dar distrugerea plugarului, adică a omului liber, trăind neatârnat din munca sa și a familiei sale. Cu o îndrăzneală fără margini și o cutezătoare hotărâre, iluminată, care conduc destinele poporului rus, vor să întoarcă înapoi cursul istoriei. În adevăr dacă urmărim evoluția țărânimii, vedem că ea este o luptă necurmată de eliberare. În antichitatea depărtată, potențații Asiei sau ai Egiptului erau stăpânii pământului și ai plugarilor. Plugarii munceau pentru monarh sau pentru prepușii lui. Antichitatea romană a cunoscut pe plugarul liber, al Italiei, dar și pe plugarul rob al provinciilor. În Evul Mediu plugarul era șerbul stăpânului teritorial. Serbia s-a perpetuat până în veacul al XIX-lea, când, rând pe rând, în toate țările a fost desființată și țăranul a dobândit stăpânirea pământului și neatârnată deplină. Niciodată omenirea nu a cunoscut o mai mare liniște, o mai mare stare de mulțumire, decât atunci, când în milioane de case de țară, plugarii binecuvântau libertatea de a munci, de a se mișca, de a se hrăni, după puterile lor.

A fi sigur de sine, tihnit în căminul său, mulțumit în mijlocul familiei sale – a fost un ideal pe care sute de ani l-a urmărit țăranul. De abia atins acest ideal, bolșevismul vrea să-l dărâme. Țăranii sunt concentrați în uzinele de grâu, libertatea este desființată, familia sacrificată, țăranul devine un număr în colhoz sau în sovhoz, el redevine robul autocratului, care și-a schimbat numele, dar nu metodele de îngenunchere. Dar această încercare de întoarcere a cursului istoriei nu se face fără rezistență. În marea țară de la răsărit se dă o luptă înspăimântătoare și crâncenă, care trebuie să răspundă la întrebarea: „*Va trăi sau va muri țăranul?*” În această luptă, conducătorii bolșevici, care vor să toarne viața societății în noi tipare, nu sunt lipsiți de argumente doctrinare.

Obsedați de formele de organizare și de creațiile americane, ei vor să „americanizeze” industria și agricultura rusă. De vreme ce grâul cel mai ieftin și cel mai bun se produce în marile exploatații înzestrate cu motoare, ei au pornit să desființeze gospodăria țărănească și să pună în locu-i exploatația uriașă. Tehnica, mașina, exploatații uriașe, au ajuns în Rusia scop în sine; omul a căzut pe planul al doilea, omul e ieftin, omul e numai mijlocul de a atinge scopul. Aceasta este marea greșală a revoluției ruse, care, chiar dacă a realizat unele progrese în ordinea mecanică și materială, le-a realizat cu îngenuncherea nemiloasă și crudă a omului în general și a plugarului în special. Chiar dacă s-ar dovedi că grâul produce mai mult și mai bine în fabricile de grâu – ceea ce pentru Rusia nu e dovedit – încă problema nu e rezolvată, căci omenirea nu cere numai grâu. Ea cere legume, fructe, carne, plante industriale. Ori, acestea nu se fac nici în America, nici în Rusia,

nici în alte țări, în mari uzine agricole, ci în gospodării limitate, în care știința plugarului, unită cu supravegherea și destoinicia lui, ceas de ceas, poate asigura producția.

Argumentul principal al celor ce văd idealul în America și în Rusia este că producția este mai mare, și că se face economie de oameni. În acest argument este toată rătăcirea tragică a făuritorilor uzinelor agricole. Căci ce folosește producția mare fără oameni? Cine o va consuma?

Producția nu este și nu poate fi scop în sine, independent de existența omului, ci producția este numai mijlocul ca să existe și să progreseze acesta. Interesul său suprem este să fie menținut omul, țăranul independent, chiar dacă producția lui ar fi mai scumpă. Țările europene dau anume o varietate nesfârșită producției agricole. Astfel ele își mențin echilibrul social cu țăranii care trăiesc pe câteva mii de metri pătrați, în timp ce Rusia a pierdut acest echilibru, după ce milioane de țărani au fost uciși și zeci de milioane desprinși de pe brazdele lor.

S-au căutat argumente împotriva gospodăriilor țărănești în faptul că producția și venitul la hectar, sunt mai mici în aceste gospodării, decât în marile exploatații. Este adevărat că la noi producția la hectar ce se obține de țăranii la plantele de mare cultură, este mai mică decât cea care se obține de marea exploatare. Dar venitul brut la hectar, este mai mare, în gospodăria țărănească, pentru că aceasta se întregeste cu venitul din o serie întreagă de ramuri de activitate: creșterea vitelor, creșterea păsărilor, cultura legumelor și a pomilor, cărăușia, care, fiecare sau toate împreună, sporesc baza de existență a familiei țărănești. În această privință sunt adunate date foarte interesante de către secția de *Economie Rurală a Institutului de Cercetări Agronomice*.

Într-o mare exploatare agricolă specializată și unilaterală nu vor putea exista niciodată, socotite la hectar, atâtea izvoare de venit accesoriu ca în mica și mijlocia exploatare. De aceea marea exploatare înseamnă îngustarea posibilităților de viață a unei populații numeroase. Iată cauza adâncă, economică, pentru care trecerea la marile exploatații colective a însemnat, în Rusia, o agravare a aprovizionării. Dacă pâine există încă, aprovizionarea cu carne, ouă, legume, fructe – trece prin greutăți de neînviș. Pretutindeni, în afară de Rusia Sovietică, țăranii nu numai că nu au fost sacrificării, dar, dimpotrivă, toată viața statului e determinată, în primul rând, de interesele plugarilor liberi. Plugarii mijlocii și mici conduc azi politica în Franța și în Germania. Ei au impus măsurile protecționiste și prohibitive menite să-i apere de scăderea prețurilor și de concurența produselor agricole din alte țări. În această politică, interesele industriei au fost lăsate pe al doilea plan, comerțul exterior al acestor țări a scăzut. Cu aceste sacrificii Franța, Germania, Italia au plătit biruința plugarilor lor.

Italia dinaintea războiului trimitea în fiecare an peste granițele sale câteva sute de mii de oameni care căutau o posibilitate de muncă pentru brațele lor. Azi ei sunt păstrați în patrie. Cu o știință și o energie pe care Italia n-a mai cunoscut-o decât în vremea Imperiului Roman, se seacă mlaștinile, se sparge lava, care acoperă solul, se construiesc baraje și canale de irigație, se plantează coastele aride, pentru a se da un nou mijloc de muncă plugarului italian. Dar întinderile care sunt cucerite, nu sunt organizate în mari uzine agricole, cu multe mașini și puțini oameni, ci sunt parcelate în ferme țărănești mici și mijlocii. În Olanda nu se mai construiesc fabrici, ci s-a secăt marea pentru a se da pământ plugarilor. Golful Zuiderzee a fost barat, apa împinsă dincolo, de baraje și acest sân de mare a dispărut pe harta geografică. În locul lui răsar grădini și ogoare cultivate în ferme mici, nu în uzine agricole. În Danemarca untul, ouăle și carnea de porc, produse de plugari, au aceeași importanță pentru economia țării ca fierul în Germania, ca petrolul sau cerealele la noi. Toate acele produse sunt ale micii agriculturi. Japonia dezlanțuie războiul și se desparte de statele prietene cu care a stat alături, pentru a cuceri un teritoriu nou destinat plugarilor ei, înghesuieți peste măsură în insulele lor neîncăpătoare. Pretutindeni trăinicia statelor și fericirea popoarelor se confundă cu viața plugarului. Și la noi, în zbuciumul crizei, în fiorul amenințării de tot felul, de bună seamă țăranul, e centrul rezistenței naționale; el este cel care

suferă mai puțin. Ajunși stăpâni pe cea mai mare parte a pământului țării, plugarii mici, au ajuns hotărâtori și în ceea ce privește conducerea țării.

Din stăpânirea pământului, ca și din instrumentul politic, pe care-l au în mână, decurge pentru țărani o mare datorie. Cum vor ști să se achite de ea, atârnă de conducătorii lor de azi și de mâine. Un prim rezultat este ca spectrul mizeriei, care bântuie Rusia, e departe de România. Hrana e asigurată tuturor și trebuie să fie prea becisnic cineva azi, ca să moară de foame la noi, când pământul țării e de abia muncit la suprafață și când cu o muncă mai silitoare el poate da îndoit decât dă astăzi. Piedicile tot mai mari în schimbul internațional și scăderea prețurilor au micșorat, ce e drept, puterea de cumpărare a plugarilor, a stăvilit propășirea industriei și comerțului, a subțiat în mod neașteptat, veniturile statului. Organizarea statului trebuie să fie simplificată; mulți oameni care trăiau din buget sau se pregăteau pentru funcții, vor trebui să-și caute altă îndeletnicire.

Încotro? spre plug, spre brazdă? Întoarcerea la pământ este porunca vremii de azi. Pământul României poate hrăni un număr îndoit de plugari decât acela de azi. Privim cu admirație ce poate scoate plugarul vrednic din Banat, din Transilvania, din Oltenia, din lunca Dunării, de pe bucată sa de pământ. Cu o muncă mai stăruitoare și mai pricepută, cu mai mult spirit de prevedere și de socoteală, toată România poate ajunge o grădină, îmbelșugată și încântătoare. Mulți plugari mari și mici au păcătuit până acum prin lipsa de iubire pentru pământ. Păcătuiește prin lipsă de iubire țăranul care rupe pe feciorul lui de la plug și-l face scriitor într-o cancelarie. Păcătuiește plugarul mare care părăsește moșia în seama administratorului și stă în orașul politicii. Păcătuiește țăranul care nu ară la timp, care nu alege sămânța, care nu stârpește buruienile, care nu îngrijește vitele. Păcătuiește plugarul mare care nu și-a dat osteneala să învețe tainele meseriei sale, pe care necunoscând-o, nu o poate iubi. Dar astăzi orașele nu ne mai dau îmbelșugarea. Cei întorși la pământ îl vor iubi mai mult și-l vor cultiva mai bine. Păstrând în sate energiile cele mai bune, care fugeau până acum în orașe, va răsări o generație de plugari care va face mai mult și mai bine ca cea de azi.

În epoca, care începe pentru agricultura românească, nu poate fi nicio deosebire între plugarul cu mai mult și plugarul cu mai puțin pământ. Înfrății în meșteșugul lor, având aceleași interese, ei trebuie să muncească alături, să se sprijine pentru ridicarea plugăriei. Plugarul luminat cu mai mult pământ, trebuie să fie îndrumătorul, conducătorul asociației micilor plugari, purtătorul lor de cuvânt în toate împrejurările. Astfel vom împăca satele, sfârtecate de politică, și vom crea din plugarii români o burghezie națională, în stare a susține cu dârzenie statul în vremuri oricât de vitreg⁶⁷. *Statul țărănesc*, de care se vorbește de la o vreme încoace, căruia i-am închinat și eu câteva rânduri, în realitate există în România. El trebuie numai perfecționat, dându-i posibilități de dezvoltare.

Așteptam oarecare măsuri de la dl Virgil Madgearu, care mai demult atinsese câteva probleme doctrinare țărănești, dar d-sa a sacrificat totul, până și partidul, pe altarul ambiției de a fi un bun ministru de finanțe, priponind economia țării de două idei fixe: stabilitatea leului și echilibrul bugetar, – ireale amândouă. După conferința economică de la Londra sunt perspective că gospodăria țării noastre va suferi o radicală revizuire. Problema fundamentală a statului român este: *sporirea puterii de cumpărare a satelor*. În vederea acestui scop trebuie îndrumată întreaga economie națională.

*

* *

Conversiunea. În studiul „*Reforma monetară*” am făcut propuneri concrete privitoare la restaurarea economică și la soluționarea chinuitoarei probleme a așa numitei „conversiuni”, creată de dezechilibrul dintre valoarea bunurilor și valoarea monedei. Propunerile mele au fost înmânate

⁶⁷ *Argus*, 11 iunie 1933.

la vreme celor chemați să rezolve problema, dar n-au fost luate în considerare din motive pe care mi le închipui și anume: lipsa de familiaritate cu mecanismul tehnicii monetare.

Guvernul Național-Țărănesc prezidat de dl dr. Al. Vaida-Voevod a propus parlamentului votarea legii pentru reglementarea datoriilor agricole și urbane deodată cu votarea acordului cu Geneva. A fost o procedură plină de contradicții, amatoare chiar de paradoxuri. Într-adevăr prin acordul cu Geneva noi ne-am închinat ortodoxiei în materie economică capitalistă, iar prin conversiune aruncăm torța revoluționară la temelia edificiului nostru capitalist. Pe deoparte apelăm la Societatea Națiunilor ca să ne apărăm viitorul constructiv, iar pe de altă parte permanentizăm, vreme de mai mulți ani, dărâmare lentă și sigură a creditului, temelia restaurării noastre economice și financiare.

Toate planurile și toate programele de refacere, întocmite cu ajutorul celor mai geniali tehnicieni, se vor risipi în vânt în fața realității care nu e iubitoare de paradoxuri. Îndrăznesc să afirm, în deplină cunoștință de cauză, că legea pentru reglementarea datoriilor, așa cum a fost promulgată, nu rezolvă problema, ci o agravează. Legea se cunoaște, așa că nu mai stăruim asupra ei.

*

* *

Înfăptuirile guvernului Vaida. Sub titlu de document în care se reoglindește hărnicia și credința guvernului național-țărănesc prezidat de dl Vaida, reproduc în întregime manifestul adresat țării la 21 mai 1933:

Cetățeni,

Partidul Național-Țărănesc a fost chemat din nou la cârma țării în vara trecută, după ce guvernul precedent adusesse țara într-o situație primejdioasă. De fapt, moștenirea preluată de la guvernarea trecută a fost foarte tristă și grea. Visteria statului era complet secată, funcționari, militari, pensionari, invalizi, văduve și orfani erau neplățiți timp de câteva luni și statul era dator la toată lumea. Mersul normal al aparatului de stat era astfel amenințat. Viața economică era oprită în loc, prin paralizarea completă a creditului, rezultată în parte din împrejurările crizei generale, dar provocată și agravată printr-o serie întreagă de măsuri nechibzuite.

În general, acum un an domnea în țară o dezorientare desăvârșită și se răspândise o neîncredere în forța de rezistență a neamului nostru și în capacitatea de acțiune a statului român, pentru stăvilirea urmărilor dezastruoase ale crizei. În aceste condiții, sâmburii dezordinii începuseră să răsără, amenințând liniștea, avutul și viața cetățenilor.

În momentul când Partidul Național-Țărănesc a fost chemat la cârma țării, urmările crizei mondiale asupra vieții noastre naționale, păreau că atinseseră un punct culminant. Și totuși, de atunci și până acum, condițiile externe s-au agravat și au avut o înrâurire din ce în ce mai adâncă asupra mersului economiei noastre naționale. Valul restricțiilor monetare și comerciale a fost în anul din urmă în continuă creștere; în toate țările, cu care facem comerț, exportul nostru a fost stânjenit și greutățile de plată a obligațiilor din afară, s-au sporit. Cea dintâi datorie a guvernării Partidului Național-Țărănesc a fost să ne străduim a pune ordine în propria noastră casă și să întărim rezistența țării în fața crizei, dovedind și înlăuntrul țării și în afară, că forțele de rezistență ale națiunii sunt capabile să se opună cu succes urmărilor distrugătoare ale crizei. Deși nu s-a împlinit niciun an de când suntem la guvern, toată lumea recunoaște că fața lucrurilor s-a schimbat, dovada capacității de rezistență a țării este făcută și neîncrederea a dispărut.

Preocuparea noastră de competență a fost să restabilim funcționarea în condiții normale a administrației publice și a tuturor instituțiilor de stat, asigurând plata regulată a soldelor, salariilor și pensiilor, precum și îndeostularea celorlalte nevoi ale statului. Am reușit să atingem acest rezultat printr-o gospodărie strânsă și chibzuită, fără să sporim sarcinile care apasă asupra contribuabililor. Dimpotrivă, am ușurat dările, am desființat prestația, am redus taxele de pășunat în pădurile statului și regiunile inundabile, am ușurat plata anuităților pentru islazuri, am redus taxele în târguri și oboare, am redus apoi la jumătate impozitul agricol și am scăzut impozitul pe clădiri și cel profesional, precum și impozitul global. Am desființat taxa cifrei de afaceri pentru toți micii industriași și am micșorat taxele pe combustibilul întrebuințat de agricultori și morari. Am întocmit astfel un buget mai scăzut cu 4 miliarde decât bugetul anului trecut și am luat măsuri ca să asigurăm echilibrarea lui și să punem stavilă deficitelor care apasă greu nu numai asupra tezaurului țării, ci și asupra mersului gospodăriilor private ale cetățenilor. Pentru a ajunge la acest rezultat,

guvernul a dus tratative și a obținut scăderea cu peste 2 miliarde lei a sarcinei datoriei statului față de străinătate și are asigurarea că va mări această cifră la 3 miliarde jumătate, chiar în cursul anului acesta.

Am dus o politică de ușurare a sarcinilor cetățenilor și de adaptare a lor la nivelul scăzut al veniturilor. Am înlesnit realizarea pe căi sănătoase a micșorării sarcinilor debitorilor agricoli și urbani, prin noua lege a conversiunii datoriilor în așa fel încât să nu se distrugă creditul, fără de care întreaga mișcare economică este paralizată. În același timp, continuând lupta pentru micșorarea dobânzilor, am redus dobânda maximă la 11%, adică la 5 puncte peste scontul băncii naționale.

În sfârșit în aceeași direcție, prin reducerea taxelor de transport pe C. F. R., am contribuit la micșorarea prețului de cost al producției și la ieftinirea prețurilor. Politica noastră economică a izbutit să influențeze nivelul general al prețurilor, astfel încât costul vieții nu numai că nu s-a urcat, ci dimpotrivă continuă să însemne o tendință de scădere. În politica externă guvernul, menținând politica sa de bună vecinătate cu toate țările, a consolidat raporturile de prietenie cu țările aliate și amice și a izbutit să întărească poziția României, îndeosebi prin noua organizare a Micii Înțelegeri, care a ajuns astfel la rangul de mare putere, sporind și prestigiul României în afară de hotare.

Guvernul național-tărănesc a făcut până astăzi o politică de organizare a rezistenței țării, în fața urmărilor catastrofale ale crizei economice mondiale. Continuând pe această cale, guvernul este conștient de datoria sa de a lua toate măsurile, pentru a grăbi momentul intrării pe calea care trebuie să conducă la încetarea suferințelor și mizeriei economice și sociale, produsă de cei 3 ani de criză grozavă, în care s-a zbătut și România, ca și lumea întreagă.

În acest scop se va impune în curând o nouă îndrumare a economiei naționale și a întregii organizații a statului, pentru a se adapta la noile împrejurări create de schimbările adânci, produse de criza economică mondială. Pentru ca această îndrumare să corespundă intereselor noastre naționale și să ducă la scopul urmărit, trebuie să așteptăm rezultatele Conferinței Economice Mondiale, care se deschide la 12 iunie și unde se vor aduna toate statele din întreaga lume și vor căuta împreună să descopere căi și mijloace pentru învingerea și înlăturarea crizei.

În această așteptare, datoria care ni se impune în clipa de față, este să organizăm colaborarea cu toate statele agrare din Europa Centrală și Răsăriteană pentru întărirea poziției statului nostru, în apărarea intereselor noastre și a avea siguranța că recomandările și îndreptările la care se va ajunge la conferința economică mondială, în vederea rezolvării crizei, vor răspunde intereselor noastre naționale. În această privință, Partidului Național Tărănesc îi revine cinstea inițiativei creării blocului statelor agrare, care în conferința ce se va ține în București la începutul lunii iunie, va fixa atitudinea comună pe care o vor lua statele agrare la Conferința din Londra. În felul acesta guvernul are conștiința că a făcut toate pregătirile, pentru a duce cu succes lupta, împreună cu celelalte state agricole, pentru îndreptarea radicală a actualelor stări de lucruri. Dacă eforturile de colaborare economică și financiară ce se vor încerca la Londra nu vor reuși să ducă la dezlegarea crizei generale și la ușurarea greutății ce apasă mai ales asupra țărilor agricole, ca România, n-avem motive să disperăm. N-avem nicio grijă în ceea ce privește viitorul țării noastre. Vom putea face față celor mai grele împrejurări, chiar dacă vom rămâne la propriile noastre puteri. Suntem o țară agricolă și populația noastră rurală, ca și populația noastră orășenească, care a cunoscut lipsurile, suferințele și mizeriile din timpul războiului, are o capacitate deosebit de mare de a se restrânge, iar în cadrul bogățiilor noastre și în puterea noastră de muncă, vom găsi întotdeauna, printr-o gospodărie chibzuită, mijloace îndestulătoare pentru a trăi și a ne apăra existența.

Partidul Național-Tărănesc înțelege pe deplin avantajele conlucrării cu celelalte state pe tărâmul economic, și prin întreaga sa acțiune de guvernare a făcut și face toate eforturile pentru a lega raporturi comerciale strânse cu toate țările. Dar Partidul Național-Tărănesc care este reprezentantul păturilor agricole țărănești, va ști să dea țării programul de apărare a intereselor ei și în cazul nefericit când Conferința Economică Mondială nu va izbuti să restabilească temeliile comerțului internațional, înlesnind valorificarea producției naționale a fiecărui popor, ridicând prețurile și consolidând moneda. Partidul Național-Tărănesc va da și va realiza programul rezistenței naționale.

Guvernarea lui de până acum este cea mai sigură cheazășie. Condiția esențială pentru organizarea rezistenței națiunii și a statului românesc, în împrejurările vitrege ale zilelor de astăzi, este păstrarea cu orice preț a unității de acțiune națională, în marginile luptelor politice, permise de constituție și legile țării. În acest înțeles guvernul este hotărât să pună capăt tuturor încercărilor de aventură care ar urmări să atingă așezământul fundamental al statului nostru, încercând să imite curentele anarhice din alte părți, fără să-și dea seama de urmările dezastruoase care se pot abate asupra țării, prin slăbirea și nimicirea unității de acțiune națională a statului.

Partidul Național-Tărănesc s-a manifestat de la întregirea neamului românesc în granițele sale etnice continuu ca o forță politică, izvorâtă din toate regiunile țării, adânc împlântată în păturile largi ale națiunii și reprezentând ideea de unitate națională. El a dovedit că știe, în toate manifestările sale, să țină pas cu ritmul vremii și cu nevoile naționale. Partidul Național-Tărănesc, care în tot timpul crizei a fost singurul care a dat soluții și a

îndreptat situația grea în care a găsit țara, va lucra și pe viitor din toate puterile, pentru a scoate țara din greutățile care s-au abătut asupra ei asigurând patriei noastre existența netulburată, pacea și prosperitatea.

Președintele Partidului Național-Țărănesc
Al. Vaida-Voevod

Secretar general
Virgil Madgearu

În cursul lucrării de față am stăruit îndeajuns asupra unor probleme la ordinea zilei. Cred că e o greșeală să subordonăm soluțiile interne situațiilor ce se vor crea peste granițe. Azi fiecare stat își organizează gospodăria cum poate și pe urmă se uită la vecini ce au făcut sau ce au de gând să facă. Din manifestul guvernului subliniez promisiunea de a da o nouă îndrumare economiei naționale și întregii organizații de stat. E punctul esențial al programului național-țărănesc asupra căruia am stăruit și eu.

Celelalte, de-ar da Dumnezeu să fie așa! Ce bine ar fi!

*
* *

Încheiere. Nu știu dacă am izbutit să redau o icoană fidelă a situației politice și economice mondiale, în care am încadrat și România. O icoană completă nu e, fiindcă ea ar fi cerut mai multe volume. Cititorii care își vor da osteneala să consulte și lucrarea mea *Politica economică a României, 1930*, vor găsi o expunere mai largă scrisă în spirit științific.

Lucrarea de față a îmbrățișat mai mult aspectul politic al frământărilor din zilele noastre, dând o atenție specială, cum era și firesc, evenimentelor din România. Lucrarea e un mozaic alcătuit din fragmente care se armonizează între ele și se încheagă într-o unitate, deși au multe scăderi și tot atâtea lipsuri. Flacăra ce a luminat fiecare pagină e ideea națională și conștiința realității românești, singurele care pot deschide porțile culturii universale spiritului de creație al poporului nostru.

10 iunie 1933.

SPOVEDANII

XI

OCTAVIAN GOGA

-AMINTIRI ȘI CONTRIBUȚII LA ISTORICUL
REVISTEI «LUCEAFĂRUL»-

PARTEA I

EPOCA BUDAPESTANĂ
1902-1906

Începusem să scriu un studiu mai restrâns despre Octavian Goga, destinat pentru volumul *Contemporanii*, care, după sfârșitul zilelor mele, va încheia ciclul *Spovedaniilor*. Nu m-am gândit, că Goga va avea norocul să plece înaintea mea. După ce s-a dus, m-am hotărât să aștern pe hârtie o serie de amintiri din trecutul zbuciumat trăit împreună cu el.

Lucrarea de față, deși a luat proporții neprevăzute, e numai o contribuție la biografia și la dezvoltarea talentului lui Goga în prima fază a activității sale poetice. Poate se vor mai găsi și alții care să-și scrie

amintirile despre poetul Ardealului. Unii se vor hotărî, poate, să cerceteze în amănunte, pe bază de documente, viața acestui suflet fără astâmpăr. Amintirile mele despre Goga nu se puteau despărți de revista *Luceafărul*, de aceea am istorisit o bună parte și din trecutul acestei publicații, care a lăsat o dâră de lumină în mișcarea culturală a Ardealului înainte de izbucnirea războiului din 1914.

Un studiu complet despre Octavian Goga nu se va putea scrie până când nu se va aduna și publica, într-o ediție critică, tot ce a scris și tot ce a vorbit poetul și omul politic.

O astfel de lucrare ar fi cel mai frumos și cei mai durabil monument care ar eterniza memoria lui Goga. Nu știu dacă se va găsi cineva să o facă. Din arhiva revistei *Luceafărul* au dispărut, în cursul războiului, lăzi întregi de manuscrise și de corespondență, între care foarte multe de ale lui Goga, de o deosebită valoare pentru reconstituirea biografiei multora dintre colaboratorii revistei.

Octavian Goga în 1900, când s-a înscris la Universitatea din Budapesta (fotografia din index).

Mi s-a spus, că, după ce am trecut munții în România, în 1915, siguranța ungară le-ar fi transportat din locuința mea de la Sibiu la Cluj, spre a le cerceta. Dacă s-ar da de urma lor, rog pe cei ce le-ar găsi să mi le trimită, fiindcă nimeni, afară de mine, nu le poate utiliza și interpreta cum se cuvine.

Rog să mi se trimită, în original sau în copie, orice documente privitoare la viața și activitatea lui Goga, ca să le pot întrebuința fie într-o nouă ediție a lucrării de față, fie în partea a doua a acestei lucrări, care va cuprinde epoca sibiană de la 1906-1914.

Octavian C. Tăslăuanu
București, Str. Bruxelles 11 bis

CAPITOLUL I

1902/1903: ANII DE MIZERIE ȘI DE DIBUIRI

Începusem să scriu amintirile mele despre acest om, care a avut un rol important în viața mea. Scriam fără program, în orele libere, când și cum puteam. Tocmai voiam să le reiau, când am primit vestea stingerii lui fulgerătoare la Ciucea, unde își avea reședința de vară și de odihnă.

M-am hotărât să revizuiesc tot ce am așternut pe hârtie și să dau o formă definitivă amintirilor mele despre acest tovarăș de la *Luceafărul*. Încep lucrarea îndată după înhumarea lui și cine știe când o voi termina. Crăiasa lumii a respectat ordinea de pe revistă: Al. Ciura, Octavian Goga. Am mai rămas eu. Nu știu cât îmi va da și mie răgaz să mai trăiesc și nu știu dacă sănătatea îmi va îngădui să duc la bun sfârșit cele plănuite. Într-un noroc, pornesc la drum. Va fi cam lung și cu multe popasuri, cu hălăduiri încete, cu întoarceri și cu ocoluri. Așa-i și viața noastră. Nici nu știu de unde să încep povestea înfrățirii noastre sufletești.

Era în toamna anului 1902, când ne-am întâlnit pentru întâia oară în viață. Până atunci știam unul de altul, dar nu ne cunoșteam. Cu stolurile de studenți a sosit și Goga la Budapesta, ca să-și continue studiile universitare în vederea unei trudite cariere de profesor secundar.

Pro memoria, amintesc, că în aprilie 1902, descălecasem eu la Budapesta, iar în iulie 1902 a răsărit *Luceafărul*, dar, în cursul verii, nu cunoscusem decât pe Aurel P. Bănuțiu și pe Dionisie Stoica. Acesta din urmă îngrijea redactarea revistei. Ceilalți membri ai comitetului de redacție erau în vacanță, pe acasă. Toamna s-au adunat toți iar la Budapesta și, cum pungile tuturor erau doldora de parale, s-a încins un chef până în zorii zilei. Cântece, lăutari și discuții aprinse. Sticlele se goleau mereu, flăcările alcoolului năvăleau în vine și ne înfierbântau creierii. Unii, după moda ungurească la chefuri, au început să izbească paharele de pereți, după ce le deșărtau conținutul. Țândările de sticlă zburau în toate părțile, însoțite de chiote sălbatice și de izbiri vitejești cu pumnul în masă.

Venit din cercurile literare din București, unde terminasem de curând studiile universitare, tinerii din Budapesta, în majoritatea lor, mi se păreau niște primitivi. Vorbeau o românească stâlcită, erau lipsiți de cunoștințe și de însușiri literare și ocoleau discuțiile de idei. Excepțiile erau destul de rare. Pe vremea aceea nu prea cruțam oamenii. Le spuneam părerile mele fără înconjur și fără să-mi pese dacă se supără sau nu. Cum eram la chef, povățuit de latinescul: *in vino veritas* și mai ales de românescul: *Hai, să bem, să ne-mbătăm, să vedem ce minte avem!*, am dat drumul biciului criticii și, la cei mai mulți, le-am spus buchile. Pe unul singur l-am ridicat în slava cerului, pe Octavian Goga, deși mă întâlnisem numai în seara aceea cu el. Cei jigniți s-au risipit unul după altul. Până la urmă, am rămas numai cu Goga. Nu mai știu cum am ajuns acasă, dar a doua zi, pe la prânz, m-am trezit cu el în pat, lângă mine. Am început să râdem amândoi.

Aceasta a fost cea dintâi cunoștință a mea cu Octavian Goga. De cum ne-am întâlnit, destinul ne-a înfrățit viața și a hotărât și viitorul revistei *Luceafărul*. La acest chef a izbucnit cea dintâi criză a redacției. În amintirile mele despre Goga, voi istorisi unele amănunte din istoricul revistei *Luceafărul*, necunoscute, pe care istoriografii literari le vor putea întregi cu notele făcute de mine în colecția *Luceafărului*, proprietatea redacției, și în volumul de poezii al lui Goga, editura *Cultura Națională*, pe care le voi dărui Academiei Române. Deoarece criticasem felul cum era redactată revista, m-am simțit obligat să iau asupra mea îngrijirea *Luceafărului*. M-am așternut pe lucru și rezultatul străduințelor mele se cunoaște. Dar eu trebuia să rămân în umbră, fiindcă eram funcționar la Consulatul General al României și nu puteam expune la neplăceri țara pe care o serveam.

Trebuia să sparg întâi comitetul de redacție, sub aripa căruia se adăpostea Dionisie Stoica, redactor la *Foaia Poporului* a lui Birăuțiu, în tipografia căruia se imprima și *Luceafărul* și unde era și administrația și redacția revistei. Până la sfârșitul anului 1902, cei lipsiți de însușiri literare din

comitetul de redacție au fost dați la o parte și, prin această măsură, comitetul s-a desființat. Nu a mai apărut în revistă. Cu începerea anului 1903, am reușit să-l impun pe Goga ca „redactor responsabil”, ceea ce nu a fost lucru ușor. La 1 februarie 1903, am mutat redacția la mine, în Str. Zöldfa, unde aveam închiriate două odăi. Administrația a rămas mai departe la *Tipografia Poporului Român* pentru încasarea abonamentelor. Dionisie Stoica, sub a cărui influență era atât Bănuțiu cât și Birăuțiu, a căutat prilej să se răzbune. Până se încasau sume din abonamente, cam până la începutul lui aprilie, tipografia ne-a tipărit revista. Cum au încetat mandatele cu abonamentele, tipografia ne cerea plata la fiecare număr. Intenția era să renunțăm la revistă și să o cedăm din nou *Tipografiei Poporului Român*, adică lui D. Stoica. Atunci m-am hotărât să limpezesc definitiv situația *Luceafărului*, Bănuțiu s-a retras și, în locul său, am devenit eu proprietar și editor, dar nu mi-am pus numele pe revistă, deoarece nu aveam certitudinea că voi reuși să o scap de moarte. De aceea am tipărit: „*Editura redacției*”.

Deodată cu schimbările anunțate în nr. 7 de la 1 aprilie 1903, am mutat și administrația în locuința mea, unde se instalase și Goga, și am tipărit revista la *Franklin*, o bucată de vreme. Am dat o luptă disperată pentru salvarea *Luceafărului*. Sacrificam întreaga leafă pentru imprimarea ei și bietul Goga se uita uimit la mine, cum mă zbat pentru o credință și pentru o ambiție. El nu avea nicio încredere în izbândă, iar Ciura de la Blaj ne întreba, mereu: *Când vom avea prohodul?* După fiecare număr, *Luceafărul* murea și, cu fiecare număr nou, reînvia. Așa am dus-o până în iunie 1903, când a plecat și Goga acasă.

Acum la 62 de ani împliniți, cu ce drag îmi aduc aminte de vremurile acelea zbuciumate, pline de entuziasm și de suflet. Întreaga existență a *Luceafărului*, cât l-am condus eu, se datorește sufletului, care și la vârsta înaintată, când aștern pe hârtie aceste rânduri, e tot așa de treaz și tot așa de optimist, cum era în tinerețe. Necazurile și mizeriile nu mă întristau, ci mă îndârjeau. Cu cât greutățile erau mai mari, cu atât se întetea voința mea de a învinge. Cu o glumă, la o halbă de bere sau la o plimbare, în tovărășia lui Goga, îmi treceau toate supărările. Eu și cu Goga devenisem Castor și Polux, nedespărțiți, înfrățiți sufletește de o revistă, care avea să lase o dâră de lumină pe cerul culturii românești. Dar niciunul din noi doi, nu am fi îndrăznit să credem atunci, că vom reuși să străbatem drumul la care ne uitam cu atâta mândrie mai târziu. Goga, pe vremea aceea, era un tânăr foarte modest, sărac și necăjit. Când i-am oferit un pat în locuința mea, s-a simțit fericit. Nu mai plătea chirie. Cum eram mai în vârstă decât el cu 5 ani și cu studiile terminate, aveam o ascendență și o înrâurire asupra lui. Mă asculta și mă socotea un fel de protector al său.

Cu excepția orelor mele de birou de la consulat și a cursurilor pe care le urma Goga, eram veșnic împreună, ziua și noaptea. Dormeam în aceeași odaie și de multe ori ne apucau zorii zilei discutând. Eu, venit din București și fanatizat de un naționalism intransigent, pledam pentru manifestațiile izvorâte din răunchii neamului în toate ramurile de activitate, deci și în poezie. Și arta trebuia să stea în serviciul cauzei noastre naționale. Goga mă asculta și mă pricepea, dar se găsea într-o criză sufletească a deșănțării de la țară, aruncat în vârtoarea civilizației străine de la oraș.

Studentii români, în majoritatea lor, se găseau în aceeași situație, dar rezonanța sensibilității lor varia de la individ la individ. Unii se adaptau repede la noul mediu și nu le plăcea să-și aducă aminte de casa acoperită cu paie sau cu dranițe din sat. Ei se considerau *domni*, care nu mai aveau să se întoarcă la țărânie, la umilă clasă socială, abia eliberată din jugul iobăgiei. Mentalitatea burgheză străină, în cei câțiva ani de studiu, îi desfăcuse de legăturile din trecut și-i cucerise pentru un nou rol social, în care naționalismul adeseori era o platformă de existență și de îmbogățire. Rămâneau români, dar se diferențiau, după modelul străin, de pătura țărănească.

Alții, cei puțini, în sufletul cărora trăia intensiv lumea de la țară, simțeau și ei că-i fură orașul și-i înstrăinează de tradițiile și de obiceiurile vetrei părintești. Acest proces lent de

dezrădăcinare îi dorea și-i tulbura. Se desfăceau de sat, fără să se poată împrieteni cu lumea orașelor. Rămâneau la jumătatea drumului, dezorientați și demoralizați.

Așa era Goga în epoca budapestană, adică a studiilor universitare. Nu era bolnav numai sufletește, ci și trupește. Își închipuia că pătimește de fel și fel de boli, deși, în realitate, suferea numai de o ipohondrie, cauzată de zbuțumările lui psihice. Istoriografii literari, care vor cerceta creația poetică a lui Goga înainte de *Luceafărul*, vor descoperi un versificator neîndemânatic și tânguitor, un suflet bolnav, adânc influențat de pesimismul eminescian, la modă în epoca pubertății sale, când a început să-și înstrune lira. În tinerețile noastre toți eram robiți de tristețea lirică a genialului cântăreț moldovean. Până și în declarațiile de dragoste strecuram jeluiri din versurile lui Eminescu. Goga îmi spunea, că numai viața de la țară e sănătoasă, că se va însura cu o țărăncă voinică și frumoasă, ca să aibă copii rumeni și dolofani, pe care nu-i va învăța decât să citească și să-și iscălească numele. Pentru realizarea acestui plan, voia să se facă învățător de sat.

Acestor preocupări sufletești le-a dat expresie în poeziile: *Dorință* (apărută în *Luceafărul* din 15 septembrie stil nou, 1902) și *Bătrânii* (apărută în nr. de la 1 decembrie stil nou, 1902), care în volum au fost revizuite și unele strofe suprimate.

Atunci a scris:

De ce m-ați dus de lângă voi,
De ce m-ați dus de-acasă?
Să fi rămas fecior de plug,
Să fi rămas la coasă.

.....

Cu sfârșitul:

O cucuvaie trăgănat
Se vaieră pe șură –
– Ce-o fi făcând fecioru vost,
Că-i dus la învățătură.

Departeaș vrea de-aici să vii
În alte lumi senine,
În dimineața de Florii
Să mă cunun cu tine.

Să ne-așezăm în sat la noi
S-avem în deal o casă,
Să fiu cel mai cuminte-n sat
Și tu cea mai frumoasă.

Deși nu împărtășeam teoriile lui Goga îl încurajam, deoarece vedeam că în lumea de la sate își găsește izvoarele originale de inspirație și de creație. Poeziile citate pledau pentru teza mea. Și cu ele a triumfat Goga.

*

* *

Planul de a salva revista a fost ușor de făcut, dar realizarea lui se izbea de greutate de neînving. La tipografia *Franklin*, unde am ajuns cu sprijinul lui Gheorghe Alexici, am tipărit revista abia trei luni. După ce mi s-au isprăvit paralele, *Luceafărul* a apus. Goga a plecat acasă, lăsându-mă singur. Dionisie Stoica de la *Poporul Român* râdea satisfăcut. Era convins că *Luceafărul* a murit pentru totdeauna. Adevărat că nici eu nu mai speram să-l pot reînvia. Fiindcă s-a spus că Gh.

Alexici a avut un rol la apariția și la îndrumarea revistei, voi poposi o clipă să lămuresc relațiile noastre cu el. Nu era român, care să nu-l disprețuiască și să nu-l dezaprobe pe acest renegat a cărui origine era destul de obscură. Era în solda ungarilor și în familie nu vorbea decât ungurește. Ca să aibă trecere și să-și poată îndeplini rolul de trădător, se străduia să-și câștige cât mai multe cunoștințe din domeniul limbii și literaturii românești și să aibă relații personale cu românii. Dar nu îndrăznea niciodată să apară în societatea românească din Budapesta, care se întrunea la cafeneaua *Lägerhorn*.

Nici ungarilor nu aveau încredere în el și nu-l utilizau decât pentru servicii mărunte. Asta o știu de la Iancsó Benedek, specialistul politic al chestiunii românești, care scria la *Budapesti Hirlap* articolele privitoare la români. Str. Zöldfa era în apropierea cafenelei centrale (*Központi Kávéház*), vis-à-vis era *Tipografia Franklin*, unde își tipărea Alexici *Poporul*, foaie săptămânală subvenționată de guvernul ungar. În imediată apropiere se găsea universitatea. Noi umblam la această cafenea, unde venea și Alexici, ca să se întâlnească cu Iancsó Benedek. La început, când nu-i cunoșteam, stăteam la masa noastră, dar mai târziu Alexici a venit la noi și s-a prezentat. Ce era să facem? Deși l-am primit rece, el nu ne slăbea.

La 1 septembrie 1902, în nr. 5 al *Lucaefărului*, sub semnătura *Codru*, scrisesem despre el:

„Unii cred că au de a face cu *Poporul*, care e redactat de câțiva simbriași ai guvernului, oameni – sau mai bine om – cu chip de Iuda și cu suflet renegat, vrednic de dispreț”.

Dar Alexici avea obraz gros. Nu-l impresionau insultele, chiar când i le izbeai în față. Avea bunul simț să nu discute cu noi politică. Conversațiile noastre erau pur literare, din care profita numai el. De la primele întâlniri a observat că știu carte, că am mai multe cunoștințe decât dânsul în specialitatea sa, limba și literatura română. O bucată de vreme nu ne-am mai dus la cafenea, ca să nu-l mai întâlnim. Nu a îndrăznit să ne caute la redacție. Necazul ne-a silit să luăm iar contact cu el. După ce ne-am despărțit de *Tipografia Poporului Român*, nu puteam tipări revista decât la *Franklin*, singura care avea caractere grafice românești și culegători români.

Cât am tipărit *Lucaefărul* la *Franklin*, îl vedeam mai des pe Alexici, dar nu risca niciun sfat. Avea o atitudine de admirație față de noi, ca să ne măgulească. Lăuda îndeosebi traducerile lui Goga din literatura maghiară. Oricât am stat de vorbă cu el, nu ne-am putut împrieteni. Știa că e numai tolerat de noi. De altfel ne despărțea și o mare deosebire de vârstă. Gh. Alexici era inteligent și insinuant, dar lipsit de caracter. Se preta la orice serviciu împotriva românilor, dacă i-l cerea guvernul. Nu avea cunoștințe temeinice, dar era muncitor. A scris în limba ungară studii și lucrări privitoare la istoria literaturii românești. Reușise să aibă un schimb de scrisori cu învățații din Regat. Mi se spune, că în una din aceste scrisori, adresată dlui N. Iorga, s-a lăudat că e protectorul și conducătorul revistei *Lucaefărul*. A afirmat un neadevăr, pe care dl N. Iorga l-a luat de bani buni.

Am găsit necesară această precizare a legăturilor noastre cu Gh. Alexici, deoarece s-au făcut arme împotriva lui Goga din prietenia sa cu trădătorul de la foaia *Poporul*, la care a și colaborat. În realitate sentimentele românești ale lui Goga erau prea adânci și prea puternice, ca să poată fi știrbite de o fire șubredă ca cea a lui Alexici. Speram că, la intervenția lui, tipografia *Franklin* ne va onora cu mici credite. Ne-am înșelat. Când ni s-au isprăvit paralele, din nenorocire prea repede, tipografia a refuzat să ne mai tipărească *Lucaefărul*, Alexici nu a putut să ne dea nicio mână de ajutor. Nu avea trecere. Ca să nu apună *Lucaefărul*, a trebuit să cedez editura și încasarea tuturor abonamentelor *Tipografiei Poporului Român*. Numai așa a putut să mai apară revista.

Aceste frământări de la începutul existenței revistei, multora li se vor părea necazuri trecătoare și, poate, se vor mira că stărui asupra lor. Eu le atribui însă, o deosebită și hotărâtoare importanță în viața *Lucaefărului* și a lui Octavian Goga. Îndrăznesc să afirm, că Goga nu ar fi scris frumoasele lui poezii, dacă nu exista *Lucaefărul*. Nu ar fi desfășurat o activitate poetică programatică, fără să aibă la îndemână o revistă, în care publica ce voia. În epoca aceea Goga era un om nehotărât și neîncrezător în talentul său. Avea nevoie de stăruitoare încurajări și de

neîntrerupte îndemnuri. Această epocă a durat până la apariția volumului *Poezii*, care l-a consacrat ca poet.

Dacă nu reușeam să desființez comitetul de redacție și să-l fac pe Goga redactor, revista ar fi rămas sub conducerea lui Dionisie Stoica, adept al curentelor teosofice și spiritiste la modă.

În anul I al *Lucefărului* se găsesc urme suficiente despre aceste înclinări ale tinerilor din redacția revistei. La pagina 158 din anul 1902 se poate citi o dare de seamă elogioasă despre un conferențiar Edwin Böhme, venit la Budapesta din Germania, invitat de Silviu Suciu, șeful teosofilor români din capitala Ungariei. M-am dus și eu din curiozitate la aceste conferințe și m-am convins că teosofia e o doctrină filosofică interesantă, dar cu desăvârșire străină de sufletul neamului nostru. Au urmat, firește, discuții aprinse între mine și grupul teosofilor. Dacă ar fi învins ei, revista *Lucefărul* desigur nu ar fi trăit sau și dacă își prelungea viața câțiva ani, ar fi rămas o publicație obscură de imitație a curentelor de împrumut.

În nr. 7 din 1903, șef-redactorul Al. Ciura a fost silit să scrie un articol de apărare împotriva lui Ioan Slavici, care în *Tribuna Poporului* din Arad acuza *Lucefărul*, că e o ediție românească a spiritiștilor din Budapesta. Stăruința mea de a imprima revistei un caracter național, de a o preface într-un organ de luptă și de manifestație originală a românilor din Ungaria, a determinat soarta

Să va zăburi o horă, horă mare
Să prinde - atunci și Cosiuzca în horă
Și cântăret va fi bătrânul codru
Și blândul glas al zănelor feciore
De sub zăvor esiva mândra domă
Lui fet frumoasă cumură aducându-i
Și va nunti înbeg - înbegul ostrov
Și călăreți și oroduna în cetă
Văți obrotori să vadă buzduganell
Și mosi bătrâni cu barba de zăpădă
Și lui și siceag venitor patne sub
Aducători de pâine și de sare
De fet frumoasă să 'l' prine.
Mare noime.

Voiși zămbiros frandă fierii galben
Și hiebul ostrov - mândrul hainic ostrov.
— — — — —
Arum de du bătrân nepotăciș
Cuvântul nost' de rugăciune apune 'l'!
Octavian.

Fragment din manuscrisul lui Goga de la începutul anului 1903.
(Varianta a poeziei *Poveste de anul nou* din nr. 2/1903).

Lucefărului. Acesta e meritul exclusiv al meu, cu care mă mândresc. Eu stăteam în umbră, dar desfășuram o activitate febrilă pentru a convinge pe toți, că numai pe drumul național putem ajunge la biruință. Pe Goga îl exasperam, atrăgându-i, în fiecare zi atenția asupra literaturii originale românești, citindu-i bucațile care mi se păreau mai caracteristice.

În biblioteca mea aveam toate operele mai însemnate. Cercetătorii literari să-și dea osteneala să compare ortografia și limba *Lucefărului* înainte de a lua eu conducerea revistei și după 1 ianuarie 1903.

A trebuit să depun o muncă uriașă, instruind culegătorii și corectând manuscrisele, până am reușit să se scrie corect românește.

Am întâmpinat greutăți mari, dar, încetul cu încetul, le-am învins, însuși Goga, care n-a făcut studiile liceale la români, decât la sfârșit, când a fost eliminat de la liceul unghuresc din Sibiu, făcea greșeli, după cum dovedesc manuscrisele sale din vremea aceea. Goga avea însă un simț al limbii. Ca fiu de preot cunoștea limba bisericească și ca sătean știa o mulțime de cântece populare. Ortografia pe care am adoptat-o la *Luceafărul* a fost cea fonetică, după cum se poate vedea la pagina 227/1903 a revistei. În *Poveste de anul nou*, apărută în nr. 2/1903, Goga a dat expresie, în versuri, nesfârșitelor noastre discuții. Era un articol politic versificat, în care se punea problema eliberării noastre de sub jugul străin. Pentru mine această poezie a fost o dovadă ce comori ascunde talentul lui Goga. A fost cea dintâi poezie, care m-a convins de ce e în stare să scrie Goga, dacă se hotărăște să îmbrățișeze inspirația națională în creațiile sale. Pe atunci stătea încă la răspântie de drumuri, nu reușisem să-l câștig pe deplin, pentru părerile mele. Dovadă sunt poeziile din 1903: *De mult...*, *Și iarăși va să vie...*, *De-ași fi și Am plâns*, scrise sub diferite pseudonime.

*
* *

Anul 1903 a fost unul dintre cei mai grei prin câți a trecut *Luceafărul*. Propriu-zis a fost anul în care s-a hotărât soarta revistei, anul în care și-a fixat drumul existenței. Cele șase luni, de la 1 iulie-31 decembrie 1902, au rămas o simplă încercare tinerească, nereușită și fără nicio importanță. Dacă nu aș fi salvat și îndrumat *Luceafărul*, în cursul anului 1903, ar fi pomenit numai într-o simplă înregistrare bibliografică, fără să aibă vreo însemnătate în viața culturală a românilor ardeleni.

Zbuciumul acestui an merită, deci, o descriere cât mai amănunțită și din toate punctele de vedere. O voi face pe îndelete – fiind singurul care o cunosc – și cu deplină nepărtinire. Îmi voi îngădui unele observații critice pentru a sluji adevărul, fără să întunec meritele nimănui. Rolul pe care l-am îndeplinit în viața revistei *Luceafărul* e a se atribui, în bună parte, culturii naționale la izvoarele căreia m-am adăpat cât am urmat cursurile universității din București. Sămânța bună, sădită în sufletul meu de capitala României, a dat roade, pe care, la rândul meu, le-am dăruit tinerilor din capitala Ungariei, în desele întâlniri ce le aveam cu ei, iar, prin *Luceafărul*, le împăraștiam în țarina sufletească a românilor din Monarhia Habsburgică. În realitate nu am fost decât agentul de răspândire a culturii și a limbii din metropola românismului. Vechiul Regat, înainte de unire, găsisse în mine pe unul din cei mulți, care au înapoiat Ardealului împrumutul dăruit de stolul dascălilor ardeleni Principatelor Române, deșteptate de ei la conștiința națională, alături de cărturarii autohtoni. Am fost elementul care a contribuit la crearea procesului cultural de endosmoză și exosmoză între românii de pe cele două versante ale Carpaților, cum zicea profesorul meu Titu Maiorescu, el însuși unul din cei mai mari și mai străluciți precursori ai unificării culturale. Prin activitatea mea de la Budapesta, am adus cele mai devotate omagii de recunoștință culturii bucureștene la care, personal, nu am adăugat decât un suflet curat și o energie, dăruite de satul meu natal din creștetul Carpaților.

Eu nu eram adeptul niciunui curent din vechiul Regat, fiindcă naționalismul meu latent, moștenit de la părinți, s-a hrănit și s-a trezit la viață de sufletul românesc din toate vremurile, pe care m-am deprins a-l cunoaște ca student, mai întâi la liceele românești din Ardeal și mai pe urmă, în zborurile lui înalte și largi, la Universitatea din București. Asupra mea au avut o adâncă înrăurire nu numai profesorii pe care i-am ascultat, ci și cărțile pe care le-am citit cu setea vârstei de adolescent. Acest românism m-am străduit să-l imprim de la început revistei *Luceafărul*, ceea ce nu a fost tocmai ușor în climatul străin din Budapesta. Se săvârșește, deci, o greșală și o nedreptate, când mișcarea culturală și literară de la *Luceafărul* se clasează de istoricii literari ca făcând parte din școala *Sămănătorului*, condus de dl N. Iorga. Mai întâi *Luceafărul* a apărut aproape

deodată cu *Sămănătorul*, iar dl N. Iorga a luat conducerea acestuia din urmă târziu, și abia prin 1904-1905 a răzbătut, când a triumfat și revista noastră, cum se va vedea. Am mers, așadar, paralel.

Sămănătorul și profesorul Iorga desigur au slujit aceeași idee pe care am slujit-o și noi. Dar nu ne-am născut din coapsa sămănătoristă și nici nu am crescut sub aripele părintești ale nimănuia. Faptul că Al. Ciura a pus în fruntea revistei, când a apărut, două strofe din versurile lui Șt. O. Iosif, *Către tinerii poeți*, publicate în *Sămănătorul* nr. 1 din 1901, nu îndreptățește pe nimeni să ne înscrie în școala sămănătoristă. În versurile lui Iosif nu grăia tot tradiția ardeleană? Tradiția de redeșteptare națională a școlii latiniste. Când se vorbește de ambianța culturală și literară, în care s-a manifestat, de la început, mișcarea de la *Lucașfărușul* și activitatea lui Goga, nu se poate eticheta ca făcând parte decât din școala naționalistă, moștenită de noi de la înaintași.

Adevărul e cel spus de însuși dl Iorga: „*La Pesta Lucașfărușul dlui Tăslăuanu, căruia dl Goga, încă necunoscut, îi dădea frumoase versuri iscălite N. Otava, urma de la sine același ritm*”⁶⁸. Urma „de la sine” ritmul idealului național al cărturarilor din toate vremurile. Noi am mers de la început pe picioarele noastre proprii și am izbutit să îmbogățim cultura și literatura națională cu roade originale. *Lucașfărușul* a dăruit literaturii pe Octavian Goga și pe Ion Agârbiceanu, a căror activitate, dinainte de unire, nu se poate despărți de revista condusă de mine. Ei au crescut și s-au făcut celebri la școala *Lucașfărușului*. Pomenesc numai pe cei mai proeminenți, lăsând la o parte pe cei mai puțin cunoscuți, ale căror merite poate voi reuși să le scot, odată și odată, la iveală, fiindcă la izbânda revistei sunt toți părtași. Care era ambianța culturală a tineretului universitar am zugrăvit-o într-un articol *Pro domo* din toamna anului 1903, din care reproduc câteva părți mai departe.

Aceeași greșală se săvârșește de unii cercetători, când explică mișcarea de la *Lucașfărușul*, pe lângă curentul sămănătorist, cu tradiția junimistă, mai ales în ceea ce privește limba. Nu-mi trece prin minte să tăgăduiesc meritele *Convorbirilor literare* în mișcarea noastră culturală și literară. În ce privește însă influența lor în Ardeal se exagerează. De regulă se afirmă, că junimismul a pătruns în Ardeal prin I. Slavici, care a înființat *Tribuna* din Sibiu și a condus-o de la 1884-1890. Acest ziar scria o limbă, care se deosebea de a filologilor reformatori din școala latinistă, și-mi aduc aminte că o citeam cu sfîntenie. Dar se uită că și înaintea *Tribunei* au apărut în Ardeal publicații, care se deosebeau ca limbă de a filologilor. Amintesc, în treacăt, *Familia* lui Iosif Vulcan, apărută în 1865, și *Albina Carpaților* (1877-1880), la care a colaborat Ion Al. Lapedatu, cu o proză ce se poate citi și azi.

Dar cei ce vorbesc de influența junimistă în Ardeal scapă din vedere, că limba bisericească era curată și că poporul nu a vorbit niciodată limba cărturarilor latiniști. Literatura populară, cu doinele, baladele și poveștile ei, a trăit vie și, în unele părți ale Ardealului, a păstrat o limbă frumoasă. Prea se trece ușor peste tradiția ardeleană chiar și ca limbă. E interesant că cea dintâi contribuție a lui Slavici însuși la *Convorbiri literare* e *Zâna Zorilor*, o poveste adusă din satul lui din Șiria, și nu învățată la *Junimea*. Goga, deși nu învățase la români, vorbea limba din regiunea Sibiului și cunoștea admirabil limba cărților bisericești. Limba lui e a poporului și a bisericii, nu a *Junimii*. De altfel, în perioada când a apărut *Lucașfărușul*, limba literară era formată și aceasta nu datorită numai *Junimii* de la Iași.

*

În nr. 1/1903, sub titlul *Redacțional*, scriam:

„*Entuziasmul curat al unor suflete visătoare a dat naștere acestei reviste; călăuz ne-a fost pe drumul nostru nădejdea și șfiala drumețului pornitor pe căi neumblate încă. Astăzi suntem la un popas al îndelungatei călătorii. Dacă osteneala ne-ar fi copleșit puterile și ne-ar fi slăbit nădejdea glasul celor ce întâlnim în cale, ne-așeza spre veșnic repaos, asemenea drumețului sleit de vlagă și lipsit de nădejdea de a-și ajunge ținta. Dar auzit-am și cuvânt de dragoste, îndemn însuflețitor în calea noastră – glasul spus de buze*

⁶⁸ *O viață de om*, vol. II, p. 115.

meștere nu ne-a desnădăduit – deci, întăriți în putere, ne continuăm călătoria, ascultând glasul inimii noastre și răzimându-ne pe cuvântul de „Doamne ajută” al celor chemați de a înțelege și cinsti pe deplin nobila țintă la care tindem”.

Călătoria noastră, în întreg anul, a fost cu dese poticniri. Numărul 1, de probă, ni s-a înapoiat de mulți intelectuali de seamă. Eu am înghițit în sec și am tăcut. Decât „restanțieri”, mai bine numere refuzate. Dar Goga s-a indignat și a scris, în nr. 2/1903, un articol: *Retour* – dedicație celor ce nu vor să citească revista *Luceafărul* – în care spunea:

„Nu bani vrem noi, nu plată, nu paușale!
Vrem încurajare, vrem dragoste!
Ce ne-ați dat?
Lacronicul „retour”; desăvârșita ignoranță!”

Dar paharul amărăciunilor nu s-a isprăvit cu numerele refuzate la începutul anului.

După ce am luat asupra mea editura, au început necazurile. A trebuit să mut și administrația în locuința mea din Zöldfa. Registre, adrese, numere răzlețe, colecții de-ale *Luceafărului*, reviste, ziare, toate erau val-vârtej. Nu aveam niciun ajutor în afară de Goga, care nu trăgea însă bucuros la jug. Totuși a fost silit să-mi dea o mână de ajutor. L-am făcut „cancelist”, cum spunea el. Scria adrese pentru expedierea numerelor, care apăreau acum la *Franklin* și trecea cupoanele de la mandatele poștale în registrul abonaților. De multe ori lucram până după miezul nopții, îmbucând, în loc de cină, mezeluri și golind câte o sticlă de bere. Au venit însă, în curând, zile și mai grele. Mandatele poștale se răreau și tipografia cerea bani. Luam acoturi din leafa de la consulat și plăteam, iar hrana o subțiam. Un prânz la două zile nu ne lăsa să pierim de foame. Erau zile în șir, când beam numai câte un pahar de lapte acru la o lăptărie din vecini, cu o fată drăguță, cu care cocheta Goga, ca să-i mai dea și pe datorie. Amară sărăcie am mai îndurat în cele trei luni cât am tipărit revista la *Franklin*.

Fiindcă se tot scriu fel și fel de năzbâții privitor la înființarea *Luceafărului*, reproduc ce am scris în nr. 7/1903, când s-au anunțat schimbările de la revistă: „Dl Aurel P. Bănuțiu, nemaiputând purta și pe viitor sarcina de editor, din cauza unor afaceri private ale d-sale, a fost absolvit din acest post, împreună cu multe greutăți. Mulțumim... îndeosebi dlui A. P. Bănuțiu, căruia îi revine meritul de inițiator. Dl Bănuțiu a riscat obolul său pentru întemeierea revistei *Luceafărul*, risc atât de lăudabil, care ar putea servi de bună pildă tuturor oamenilor noștri, cărora nu le cade greu a-și aduce aminte că au inimă românească și generoasă”.

E clar. Mai adaug numai, că întemeietori de reviste au fost mulți, dar prea puțin au reușit să le dea viață îndelungată și, mai ales, să lase o urmă în mișcarea culturală. Dacă nu eram eu să duc 14 ani în cârcă revista, azi nu s-ar mai lăuda nimeni cu întemeierea ei, fiindcă în primul an de existență nu a însemnat mai nimic. În realitate nu am moștenit de la Bănuțiu decât titlul revistei. Atât. Restul e opera mea, pe care nu o pot împărți cu nimeni⁶⁹. Nici Ciura, nici Goga nu erau în stare să redacteze o revistă, fiindcă nu e de ajuns să scrii proză sau versuri, ci mai trebuie o mulțime de lucruri, dintre care cel mai greu e obiectivitatea; să deschizi larg porțile și pe cei ce bat ca să intre să-i judeci după vrednicie. Numai așa izbutești să faci dintr-o revistă un templu de credință națională. Altfel rămâne o bisericuță a unui grup restrâns, în care se tămâiază și se proslăvesc reciproc.

În cursul anului 1903, *Luceafărul* și-a menținut caracterul de revistă a tinerimii. De aceea s-au și publicat pagini întregi slabe, scrise de începători. Atât Ciura, în articolul *După un an*, din numărul

⁶⁹ Autorii care au scris istoria literaturii române și autorii de cărți didactice, când atribuie altora întemeierea revistei *Luceafărul* și meritul de a o fi dus la biruință, dovedesc sau ignoranță sau rea credință, amândouă deopotrivă condamnable.

de la 1 iulie 1903, cât și eu în articolul *Pro domo*, apărut în numărul de la 1 octombrie 1903, constatăm că tinerimea universitară nu ne-a dat niciun sprijin. În realitate eu îmi croisem planul să prefac *Luceafărul* într-o revistă românească, cum nu a mai fost alta. Dar trebuia să merg încet și să fac multe concesiuni, silit de împrejurări. În articolul *Pro domo* zugrăveam fizionomia tinerimii universitare despre care am vorbit. Reproduc câteva părți:

„Tinerimea noastră de la universități, din nenorocire, judecată cu oricâtă bunăvoință după manifestațiile ei de orice fel, arareori suportă piatra de probă că ar fi în clar cu rostul și greutatea chemării sale. Un schimb de vorbe cu lamura studenților noștri universitari, o participare la ședințele lor literare sau la așa botezatelor „conveniri”, ușor pot proba unui curios, pe lângă multele și incontestabilele calități, multele defecte de care e bântuită „floarea națiunii noastre”. Aceste defecte sunt ușor de explicat și tocmai de aceea, cu puțină stăruință, nu greu de înlăturat. Faptul foarte întristător că noi nu suntem în stare, din multiple și complicate cauze, să ne creștem copiii în spiritul și direcția cerută de aspirațiile noastre etnice, e cel mai hotărâtor factor lămuritor al leneșei noastre înaintări pe toate terenurile. Suntem – cum am fost întotdeauna – străini în țară străină. Tinerii noștri pentru capitalizarea forțelor intelectuale sunt constrânși să bată la porțile străinilor, să-și împovăreze mintea cu cunoștințe barbare firii românești, să-și răsucească gândul și limba pentru a înțelege tainele și subtilitățile științelor, ca la urmă, când fac potusul, să se trezească stăpânii unei culturi și educații intelectuale învâjbită cu priceperea clară și limba curgătoare românească.[...] Societățile noastre studentești trebuie să fie întruniri cu caracter serios, unde să se facă literatură și știință; să fie niște vetre patriarhale, la care să se întrețină cu sfințenie focul sacru al culturii naționale, pe care tinerii noștri nu o pot afla la universitate”.

Apoi constatam că *Luceafărul* nu a fost sprijinit de tinerii universitari: *„Așa că revista noastră în cele morale a fost susținută exclusiv de grupul de 4-5, iar în cele materiale de spiritul de jertfă al unor oameni străini de universitate”.*

Pentru ca să nu se creadă că zbuciumările și jertfele materiale sunt inventate ulterior, reproduc redacționalul de pe pagina 227/1903:

„Credem că nimenea nu ne va lua în nume de rău justa noastră jalbă împotriva alor patru sute și mai bine de onorați cititori, care, din motive pentru noi neînțelese, au scăpat din vedere să ne trimită neînsemnata sumă de 10 coroane pentru abonament, deși au primit regulat revista. Indiferența aceasta friguroasă a publicului, nu odată era să ne prohodască cu zile, dar noi nu ne-am dat, am cheltuit ultimul crișăraș pripășit prin punguțele noastre subțirele și am susținut revista. Editorul nostru sleit de puteri, nemaiputând, în cele din urmă suporta singur costisitoarele cheltueli s-a asociat cu Tipografia Poporul Român din localitate, chibzuind că unde-s doi puterea crește la nevoi... și la răbdarea de a soma neconținut pe stimații restanțieri...”.

Încercarea mea de a mă desface de *Tipografia Poporului Român* nu a reușit din cauza sărăciei. Ca să salvez revista i-am cedat editura, adică încasarea tuturor sumelor rezultate din abonamente, dar am păstrat redacția, ceea ce era important. Am scăpat de D. Stoica și de teosofi. Goga, în iunie, a plecat acasă. Ce-i păsa lui, ce voi face eu cu revista?

La pagina 299/1903, toamna, mai constatam: *„Indiferența răcoroasă cu care ne-a onorat o parte din publicul cititor ne-a făcut să ne poticnim o leacă... Mulțumim Celui de Sus și inimilor nobile – care, ascultându-ne deznădăjduita rugămintă, s-au grăbit a ne trimite ce era al nostru – că nu ne-am ales cu gâtul frânt... Astăzi privim cu fruntea mai senină – și cu pungulița mai veselă – către suișul ce ne călăuzește spre întruparea viguroasă a visurilor noastre, menite să aducă servicii reale neamului care ne-a dat fință. Excelsior!... Mâna ocrotitoare a Ziditorului ne e pavăză – și ne încredem în ea”.*

Așa, câine-câinește, am ajuns la sfârșitul anului 1903. Calvarul a fost greu, cu poticniri amare, cu răbdări prăjite și cu visuri de mărire... dar l-am urcat.

*
* *

Activitatea poetică a lui Octavian Goga din 1903 se împarte în două perioade distincte. Perioada întâi, a dibuirilor, durează până la plecarea lui acasă în vacanța de vară. Cum am spus, în această epocă se găsea la o răspântie de drumuri, într-o criză sufletească, alimentată și de mizeriile ce le îndura. Pentru istoria literară voi reproduce, în ordinea cronologică, versurile lui nepublicate în volum și necunoscute cercetătorilor. Pe cele apărute în volumul editat de *Cultura națională* le voi înșira, la locul cuvenit, cu titlul ce-l poartă.

În nr. 1.

DE MULT...

Că pogorâtu-s-a demult,
O înțeleg, o cred, o știu...
Că s-a-ntrupat dintr-o Mărie,
Să moară El cel vecinic viu...

Și că din groapa Lui de lespezi
S-a înălțat biruitorul –
Și că doar azi trăiește încă,
Isus Cristos Mântuitorul...

Îl înțeleg duiosul basm,
Prinos aduc povestei sfinte
Și-ngenunchind la liturghie,
Mă-nchin, și mâna mea nu minte.

Dar, uite, stau nedumerit,
Un gând în mintea mea tresare:
Spre mântuirea lumii noastre
Nu cred o altă întrupare.

De sus din slava Lui albastră
Eternul lumilor părinte
Cu ochiu-i văzător a toate
Zadarnic astăzi ne-ar cuprinde:

În drumu-i lung azi n-ar mai da
Pe-ntinsa Lui împărăție
De-o altă „Sfântă-Preacurată
Fecioară Marie”.

Octavian

„ȘI IARĂȘI VA SĂ VIE” ...

Era soborul sfinților din ceriuri
Și Dumnezeu pe tronul lui de aur
Sta răzimat povățuind norodul
Și zise el:

„Să vie vestitorul!”

Păși atunci din ceata cea de îngeri

Arhanghelul, de vești aducătorul
Și astfel zise-ngenunchind-n țărână:
„Cutreerat-am lumea pământescă
Și-n zborul meu supusu-le-am vederii
Palatele cu scările de-aramă

Și strașina bordeilor de paie
Și plâns-au, Doamne, ochii mei de jale
Și sufletul și inima mea plâns-a
Când au văzut și turma și păstorii
Și gândul lor și lupta-le împotriva,
Altarul tău e părăsit și mașter
Și nimeni nu-i s-aducă jertfa laudei,
Minciuna e pe lumea lor pitică
Catapiteazma templelor de bronz.
De ce-i mai lași? Îngheață-le, părinte,
Cuvântul Tău pe buza lor de vameși.
M-am pogorât și-n duhul lor îngust
Și m-am trudit să ies la suprafață,
Era să mor de fierea înrăirii...
Să pierzi, părinte, neamul ăst mișel
Cu trăznete, precum odat' Sodoma,
Genunchii lui să simtă tremurând
Mânia Ta de Tată și de Domn!”

.....
Astfel plângea arhanghelu-n țărână
Cu plâns închis...

Mânie-ncremenise
Pe fruntea Lui, de viață dătătorul,
Dar se pierdu în rostul unei clipe
Și Dumnezeu zâmbea:

– Nu voi să-i pierd!
E răsvrătirii firea lor supusă
Și sufletul și inima și mintea.
Începe-voi o nouă primenire
Lăsând din nou o dungă de lumină
Pe lumea lor pierdută-n întunec...
Să te pogori din slava Ta albastră
Isus, Tu învățător al lumii.
În întunec sămănând lumină
Va fi iar pace și-nvoire bună
Trezind din nou iubirea adormită!...

.....
Zâmbind amar, îngenunche Isus,
Și-apoi răspunse, înălțându-și fruntea,
Și zise el:

Părinte, nu Te-ascult!

Agog.

În nr. 2, la loc de frunte, a apărut *Poveste de anul nou*, semnată *Octavian*, din care am reprodus o bună parte în *Amintiri de la Luceafărul*.

Apoi, tot acolo:

„L-A LUAT DUMNEZEU”

(Vecina Safta)

Cum ar fi de bine astăzi
Să nu fi vândut cojocul,
Nici dumneata nu te-ai plânge
Că s-a stins în vatră focul!

Că-i atât de frig în casa...
– Spune-i îngerului mamă,
Să trimit-un ban de aur
Învelit într-o năframă!

Că ne-a spart fereastra vântul
Și nu-i jar pe fața vetrii
Și s-a isprăvit făina
Din bucatele cumetrii.

În firida din cămară
Am căutat, dar nu-i merinde,
Și să-i spui că nenea Naie
Fără bani nu ne mai vinde.

Morților li-e cald în groapă?...
Mamă știe îngerelul,
Că de frig alaltă seară
Ne-a murit Bufii cățelul?

Aiurea zâmbind copilul,
– Era frig nespun în casă
Și visa, că-l duce-un înger
Pe-o năframă de mătasă...

Nic. Otavă

În nr. 3 apare *Cantorul Cimpoi*, sub semnătura *Octavian*. În volum e la p. 112, complet refăcută. Apoi:

SĂRBĂTOARE

În strana dreaptă cântă-n stihuri
Diacul vecinica mărire
A celui ce a urzit o lume
Din golul, ce plutea-n neștire.
În cercuri fumul de tămâie
Imprejmue iconostasul.
În liniștea din sfânta casă
Își tremură diacul glasul:
– „Lăudați-l, că e bun și mare” ...
Icoanele de pe perete
Tresar, – Celui din Mira Lichiei
Îi tremură albele plete.

Cuvântă din altar preotul:
„Cântați-i lui cu glas de trâmbiți
Că, iată, s-a-mplinit Cuvântul”.
Făcliile își joacă para
În prelungiri tremurătoare.
E sfântă ziua cea de astăzi,
Plecați-vă la închinare!

Nicu.

Noul pseudonim e *Nicu* din *Nic. Otavă*. În nr. 4 apare *De-o să mor*, semnată *Nic. Otavă*. În volum e la pagina 35, modificată. Din această poezie strofa:

Dar că m-am născut pe semne
Într-o zodie ciudată,
De m-a bătut nenorocul
De pe lumea asta toată...

caracterizează epoca de mizerii în care trăiam.

Apoi:

ÎN ZADAR

Dintr-un vis de-o vară-ntreagă
Cu nimic nu ne-am ales.
Ne-a murit cu frunza toamnei
Blândul dragostei eres.

În zadar aş smulge-o clipă
Din al vremii întunerec,
De aripa vecinicieii
Sburătorul vis să-ş ferec.
Să-l pun gândului tovarăş
Stihurilor mele vornic
Şi să dorm în adumbrirea
Unui vis pe veci statornic.

Lia.

În nr. 5:

CÂNTECE

I

Foaie verde, foaie lată.
Este-n sat la noi o fată,
Cum aş vrea-o sărutată
Dimineaţa, ziua toată...
Foaie verde, foaie lată

Foaie verde, foaie lungă
Dorul mândrii mă alungă
Şi-mi mor oile din strungă,
Că nu-i cine să le mulgă...

Foaie verde, foaie lungă

II

Foaie verde tămâiță,
Hai deseară la portiță
Tu Aniță, cârcimăriță
Cu cămașă cu altiță
Și cu sorț în patru ițe...
Foaie verde tămâiță.

Foaie verde busuioc
Las-bucatele pe foc
Ori se coc, ori nu se coc...
Cârcimaru-i la iarmaroc,
Dumnezeu deie-i noroc...
Foaie verde busuioc.

Nic. Otavă.

Își bătea joc de stăruințele mele de a scrie versuri inspirate de poezia populară.

PLÂNGI COPILĂ

Mor în glastră trandafirii
Moare-n pieptul nost-iubirea,
Zâmbetelor noastre vino
Să le plângem adormirea.

Cu tropare de-ngropare,
Să ne-nmormântăm în lacrimi
Rostul albelor păcate,
Tresărirea dulcii patimi,

Și povestea minunată
A iubirii noastre moarte,
Trandafirilor sălbatici
Fluturi galbeni s-o mai poarte.

În otava înrourată
Licuriciul tresălta-va...
Și de-o dragoste-ngropată
Se va-nfiora otava.

Și zâmbi-vă ostenitul
Luceafăr al dimineții,
Basmul nost 'când o să-l cânte
Greurușii, cântăreții...

Azi pe urmă înțelegem
Licărirea găinușii...
Plângi, copilă... plâng în iarbă
Licuricii – greurușii...

Octavian.

DE CE?

De ce mor trandafirii galbeni
Și florile albastre de cicoare
Și fluturi albi și fluturi pestriți...
– De ce murim noi, dragă, oare?

Și visul nopților de vară
Asemeni rozelor din glastre,
De ce apune-n valul vremii,
Ca toate zâmbetele noastre?

Copil nebun cu ochii tulburi
Zadarnic îți zdrobești ghitară!...
– De ce-i albastră bolta nopții
Și lunca verde, primăvara?

Lia.

În nr. 6 apar *Cântece*, reproduse în volum la pagina 51.
Apoi, semnat cu trei stele:

AM PLÂNS

Cântau trei preoți de-ngropare,
Cu glasul lor încetinel,
Și înălțau, atât de jalnic,
Tremurătoarele tropare
Al neființei noastre cânt...
– Eu stam cu ochii în pământ
Și mă munceam din ei zadarnic
O lacrimă să-nșel.
– Am întâlnit un cerșitor,
Nenorocitul veteran
Viața lui mi-a povestit,
Avut-a și el un fecior
Și i-a murit și-i era drag...
– Să plâng zadarnic m-am muncit
Când l-am cinstit c-un ban!

– Era o noapte-atât de-albastră,
Atâtea stele s-au fost strâns
Să-mi vadă-un trandafir cum moare
În păhărelul din fereastră.
– Îngălbenitele petale
Au povestit atâta jale
Pleoapelor tremurătoare
Și-am plâns atunci, am plâns...

*
* *

În nr. 7:

NOAPTE

Suflet răstignit pe cruce
Stins de-al patimilor criveț,
Răzimat pe coate plânge
Un copil cu ochii vineți.

Mai rămâi o clipă-două,
Nu te duce, mai rămâi,
Să-ți simt caldă-nfiorare,
Dulce dragoste dintâi!

Să-mi auzi, în taina nopții
Leneș picurând ghitară,
Găinușa când adoarme
Și luceafărul de sara.

Să-mi ascuți duios povestea
Unui tremurat din gene,
Cum ascult-copiii basmul
Preafrumoasei Cosinzene.

Să tresalte lunca verde
De fioru-ndrăgostirii
– Leneș să-și aplece ramul
Trandafirii.

.....
Și zâmbeste-n aiurare
Cel copil cu ochii vineți,
Răzimat pe coate-adoarme;
Doarme-al patimilor criveț...

Liniștit, de-alungul bolții,
Trece luna călătoare,
Ea, a viselor pribege
Mărturie zâmbitoare.

Octavian.

În nr. 8 *Zadarnic*, în volum la pagina 62, modificată. În nr. 9 se continuă: *Cântece II*, în volum pagina 51. În nr. 10-11: *Cântece III*, în volum pagina 52. În nr. 12-13:

RĂMÂI...

Rămâi pe veci departe
Să nu cobori la mine,
Rămâi în adumbrirea
Poveștilor senine...

Cu trandafirii galbeni
Și visurile albe
Rămâie căpătâiul
Icoanei tale dalbe...

Căci zâmbetele alte-s
Și rostul unei lacrimi,
În calea ta de stele
Și-n lumea mea de patimi...

Rămâi cu primăvara,
Cu fluturii, copilă,
Și când mor trandafirii
Tu plânge-le de milă...

Și râzi când pe câmp iarăși
Zâmbi-vor ghiociei...
Și-adormi cuprinsă-n vraja
Poveștilor cu zmeii...

Și uită-ncet povestea
De-un cântăreț pribeag,
Biet precupeț de lacrimi
Ce ți-a zâmbit în prag.

Blaj.

Octavian.

Apoi poezia *De-aș fi...* semnată cu trei stele, reprodusă în *Amintiri de la Luceafărul*.

Cu aceste versuri se încheie perioada întâi din activitatea poetică a lui Goga în 1903. După cum se vede, e o perioadă de dibuiri, de tânguiri și de răzvrătiri. Poetul își căuta drumul... Uneori apuca pe cel indicat de mine, apoi iar se întorcea și... rățăcea.

*

* *

Perioada a doua începe cu întoarcerea lui Goga acasă, în satul său natal, Rășinari. Ca Anteu din poveste, cum a atins pământul satului, i s-a luminat sufletul și a descoperit izvorul adevărat al inspirațiilor sale. Din Rășinari mi-a trimis *Casa noastră*, apărută în fruntea numărului 14-15 de la 1 august 1903, semnată *Nic. Otavă*. Împreună cu poezia *Reîntors*, apărută în nr. 19, 1 octombrie 1903, semnată *Nic. Otavă*, inaugurează ciclul de poezii de mai târziu, care l-au făcut celebru, așa cum i-am profețit eu în nopțile de discuții. Și în aceste poezii cânta soarta dezrădăcinatului, a intelectualului de la oraș întors în viața patriarhală a satului.

În volum a suprimat strofa:

Primește-l tu-n împărăție
Pribeagul ostenit de luptă,
Neputincios mă-ntorc acum
Cu inima și haina ruptă...
Îngenunchiat îți cer iertare,
O, iartă-mă și tu și Oltul!...
– Amar și-a ispășit păcatul
Feciorul lui Iosif preotul.

care e caracteristică pentru starea sufletească a poetului. Aceleași strune vibrează în *Nepotrivire*, semnată Ion Codru, *Ruga mării*, semnată Octavian, cu rânduri ca acestea:

– Și cum aş vrea, Preasfântă,
Norocul să mi-l ție,
Să-l văd iar ca odată,
Cu fața-mbujorată,
Cu ochi de fată mare,
Cum a plecat de-acasă.

Sau în *Zadarnic*, semnată Nic. Otavă, unde mărturisește:

Depart-am fost eu, copii, la oraș,
Și legea pe-acolo nu-i bună,

și când se prinde-n horă, se-ncurcă:

Lăsați-mă! – Mă duc. Citesc
În ochii voștri-ai tuturor:
Nu e de rândul cetii noastre
Cine-a uitat să joace hora.

Toate poeziile scrise în partea a doua a anului 1903 sunt publicate în volum, cu unele mici modificări, ceea ce dovedește că poetul a început să ajungă la o versificație, pe care nu a renegat-o mai târziu. În niciuna din aceste poezii nu se găsesc stângăciile din partea întâi a anului. Poate numai *La stână* e mai dărăburoasă. Când era acasă, i-am scris să-mi aducă toamna pământ cu iarbă verde din Ardeal, de care mi se făcuse dor. Vara mă prăjeam în căldurile de cuptor ale Budapestei, în loc să stau în raiul din Bilbor. Era a doua vară a mea fără vacanță.

Toamna, când s-a întors Goga la Budapesta, a fost primit de mine cu alai și îmbrățișat ca un mare poet. Goga era rumen și refăcut sufletește, deși nu a încetat cu tânguiriile. Am tras un chef strașnic, ca să-i tămăduiesc norii pesimismului din suflet. S-a instalat iar în locuința mea, acum mai ordonată și mai liniștită, și-am început să croim planuri pentru viitor.

În același an a început Goga să traducă *Tragedia omului* de Emeric Madách, capodopera literaturii maghiare. Am publicat-o regulat în *Luceafărul* și în unele părți traducerea era superioară originalului. Această traducere a contribuit mult la formarea talentului lui Goga. Tălmăcind pe un măiestru, cu sârguință și cu muncă migăloasă, învăța singur meșteșugul scrisului. Gh. Alexici a vestit cercurile ungurești despre înfrățirea literară dintre cele două neamuri, deși Goga nu era preocupat decât de partea artistică. Goga în nota de introducere scria: „*Nu e un produs de literatură națională maghiară, fiindcă nu reprezintă în nicio parte a sa calitățile specifice de rasă ale unui popor, ci e clădită pe temeiul larg al unui spirit ce s-a frământat cu probleme de interes universal. Am crezut că o să fac un serviciu oarecare, dând în românește această operă tradusă în toate limbile europene, pusă, cu drept, alături de Faust Kain etc., celebrele creații de interes universal*”. E interesant că și în volumul *Tragedia omului* apărut în 1934, Goga a păstrat ortografia fonetică de atunci a *Luceafărului*.

Goga a început să traducă și din Petöfi. În nr. 16-18/1903 a publicat *Sfârșit de septembrie*. Activitatea poetică a lui Goga din 1903 se încheie cu:

SINGUR

Bolnăvit de doruri multe
Moare-n geam azi busuiocul.

– Ni s-a dus în altă țară,
Amândurora norocul.
Și grădina mi-e pustie,
Lăcrămând se stinge macul,
Văduvit de fluturi galbeni
Și de mâna ta săracul.
Purtători senini de grijă
Unde sunteți ochi căprui?
Neplivită-i buruiana
Celor patru cărării.

Nic. Otavă.

În volum, cu puține schimbări, la pagina 58.

*
* *

În poșta redacției, pe care am cultivat-o mereu, nu dădeam numai răspunsuri la ființe reale ce băteau la poarta *Luceafărului*, ci polemizam, plasam răutăți ori făceam glume, sub diferite inițiale sau pseudonime. Pentru istoria literară, cred că va fi de interes să adun câteva glume versificate de ale lui Goga, pe care le-a început încă din anul I al revistei. La început scria sub pseudonimul *Lia*. Poezia de la poșta redacției din nr. 2/1902 e reprodusă în volume la pagina 145. Sub același pseudonim publică în nr. 4/1902 următoarele strofe:

A fost de mult... și nu mai pot
Să știu ce-a fost atunci,
Izvoarele ne îngânau
Și fluturii din lunci.

A fost de mult – eram copii
În satu-ndepărtat,
A fost... sau poate nici n-a fost,
Ci numai am visat.

În nr. 9-10/1902:

IMPOSIBIL SĂ TE UIT

Viitor senin și tandru
Mi-așezai în perspectivă,
Tu pe lumea asta-ntreagă
Cea mai dulce respectivă.

Dacă m-ai supus atâtor
Mii de vise efemere,
E că minții mele-n toate
Tu ești punctul de vedere.

În zadar aș vrea uitării
Să dau farmecele tale,
Versurilor mele tu ești
Un veșnic „nexum causale”.

Cea care urmează, tot acolo, în hexametri, e tot a lui Goga.

În nr. 2/1903:

LA CAFENEA

Iar când conductul meu funebru
În pas mărunț va-nainta
Șir iac-așa, din întâmplare,
Va fi în cale o cafenea,

Să vă opriți în mers cu toții,
Începe popa-a cuvânta,
Iar voi strigați în contra-basso:
– „Iat-am ajuns la cafenea!”

Și dacă nici la vorba asta,
Voi, tresărind nu mi-ți vedea,
Puteți să mă-ngropați atunci,
Căci mort sunt, pe onoarea mea.

Cânta viața noastră de cafenea.

În acelaș număr:

IN AETERNUM

Vecinie te-oi purta în minte,
Dragă, până-n clipa morții,
Cum în buzunarul vestii,
Port eu vecinic: *cheia porții!*

Fără de care nu putea intra în redacție după ora 10 seara.

În nr. 4/1903:

Pribegirii mele tu ești
Far prevestitor de mal
Și-n iluziile mele
Tu joci rolul principal!

Îngeraș cu ochi albaștri,
Îngeraș cu părul blond,
Ești frumoasă și succeasă,
Și ca formă și ca fond!

În nr. 6/1903:

Noaptea, când adormi, frumoaso,
Vin la geamu-ți, pe-ntrecute,
Vin, călătorind pe raze,
Îngerașii, să discute.
Până-n zorii dimineții
Povestesc și cântă-ncet
Și-n povestea lor duioasă
Veșnic tu ești *pe tapet.*

Și a 15-a strofă:

Înainte mergător e
Chipul tău fenomenal,
Cum e-n cheștiile noastre
Comitetul național.

În nr. 7/1903:

Mai pe sus de toate-n lume
Este chipul tău cuminte,
Cum în ceriuri, între îngerii,
Dumnezeu e *președinte*.

Ori:

Uite parcă-ți văd icoana,
Chipul tău senin și mistic;
Pe obrazul stâng, frumoaso,
Porți un semn *characteristic*.

În nr.14-15/1903:

SEARĂ

Apune soarele pe dealuri
Strălucitor ca un opal,
Trandafiria boltă pare
Un uriaș mandat poștal.

Încetișor răsare luna
În ale norilor veștminte,
Întunecată-n strălucirea-i,
Ca o tigae de plăcinte.

Eu singur zic o rugăciune
Când cade frunza de pe plopi:
Tu, Doamne, dă-mi să văd aieva
Frumusețea mândrilor mei tropi.

*

* *

În 1903, am publicat *Un curent neîntemeiat în literatura românească*, semnat: U. T. Mihai. Când l-am primit la redacție, am văzut că e un galimatias, în care se susțineau idei potrivnice celor ce propovăduiam eu printre tinerii de la universitatea din Budapesta. Dar era vara, în august, și trebuia să umplu coloanele revistei. M-am hotărât să-l public, ca să provoc o discuție, care place cititorilor. Articolul lui Ulpiu Traian Mihai era așa de slab scris, încât nu i-am corectat greșelile grosolane de limbă. Într-o notă redacțională am spus că nu aprob părerile autorului. Nu aș face pomenire de acest articol, dacă dl N. Iorga în *Istoria literaturii române contemporane* nu mi-ar reproșa că *Luceafărul* era lipsit de un „îndreptar sigur”. Dl N. Iorga greșește, cum a greșit în multe altele la bătrânețe. E și puțină răutate în aceste aprecieri, după ce se cunoaște întreaga activitate a revistei *Luceafărul*.

În Ardeal erau doi scriitori cu care nu ne împăcăm: U. T. Mihai și Emil Isac, amândoi feciori de bani gata, cel dintâi din Orăștie, al doilea din Cluj. Amândoi, lipsiți de focul sacru al talentului, s-au lăsat robiți de curente literare la modă din străinătate pe care au cutreierat-o. Amândoi erau de părere, că satele noastre, cu tradițiile lor patriarhale, trebuiesc revoluționate prin industrii și integrate în ritmul vieții capitaliste apusene. Amândoi combăteau curentul național în literatură și în manifestațiile artistice, considerându-l înapoiat. E adevărat că în Ardeal nu-i prea asculta și nu-i urma nimeni sau prea puțini. Dar pentru accentuarea unei mișcări, ca a noastră, erau necesare și polemicile. Nu vreau să justific publicarea articolului lui U. T. Mihai. Admit, că a fost o greșeală, determinată de lipsa de material. Ea nu a avut absolut nicio urmare. Sextil Pușcariu, care era direct vizat, a răspuns și discuția s-a încheiat. Dar nu înțeleg ca dl N. Iorga să-mi facă un cap de acuzație dintr-un „accident”, fără importanță. Însuși dl Iorga a combătut articolul lui Mihai în *Sămănătorul* și l-am aprobat. De ce mai era nevoie să se ocupe de el în istoria literaturii?

*
* *

Până la sfârșitul anului, am reușit să grupez în jurul revistei un mănunchi de scriitori, a căror scris a început să trezească un interes în breasla intelectualilor și în cercul cititorilor.

Anul 1903, așa cu cerul întunecat de mizerii, ne-a ajutat să ne înfigem rădăcinile existenței în mișcarea literară a vremii și să pătrundem în casele românilor. Eu întrețineam o corespondență întinsă cu prietenii, cu noii colaboratori și chiar cu abonații. Scriitorilor le lăsam libertatea să se manifeste în cadrele programului, îi îndemnam la scris, le dădeam însărcinări și le primeam propunerile care mi se păreau bune. Preocuparea mea principală era să mobilizez în jurul revistei pe cât mai mulți scriitori cu nume și să încurajez talentele tinere. Căutam să încadrez *Luceafărul* în mișcarea literară și artistică a întreg românismului, fără să scap din vedere cultivarea specificului ardelenesc. Revista slujea ideea națională, alături de alte reviste contemporane, în serviciul căreia au stat și alte publicații beletristice dinaintea noastră. Continuam o tradiție și ne dădeam silința să desăvârșim cele începute de înaintași. Nu făceam, însă, un naționalism ieftin și zgomotos, ci ne străduiam ca, prin studii serioase și prin creații artistice de valoare, să ridicăm nivelul cultural al cititorilor. Dacă aveam uneori accente critice mai virulente, ne feream să cădem în polemici personale. Uneori se întâmpla, totuși, să ia naștere, dar le curmam imediat, chiar cu riscul de a supăra pe cei angajați în discuții.

Nu stărui, în acest loc, asupra concepției care ne călăuzea, deoarece, în 1903, ne asemănăm cu puii golași, cu aripile abia răsărite. Trebuie să spun însă, că sufletul meu întreg, cu toate resursele puterilor lui, a fost animatorul mișcării de la *Luceafărul* și în această epocă grea, ca și mai târziu. Am poposit cam mult la vatra amintirilor din 1903, căutând să arunc cât mai multe raze de lumină asupra drumului străbătut în acest an și cred că am reușit să zugrăvesc în amănunte câteva aspecte ale vieții și activității noastre de atunci. Mai pe urmă voi scoate în evidență și altele, pe care le voi încopcia de firul gândirii și înfăptuirii mature.

CAPITOLUL II

1904: ANUL DE TEMELIE

Am povestit cum am ajuns proprietar-editor al revistei *Luceafărul*. Am arătat cu câte jertfe materiale și cu câte chinuri morale am răscumpărat acest titlu, cu care m-am împăcat, deși, în realitate, eram și director și șef-redactor și redactor responsabil și administrator, cu un cuvânt fac-totum al revistei. M-am mulțumit cu acest titlu modest, fiindcă nu urmăream ambiții personale, ci voiam să dăruiesc neamului meu o revistă cum nu a mai avut în Ardeal și asta nu o puteam face, decât stând retras în umbră și lăsând altora să culeagă laurii muncii mele de salahor și de îndrumător spiritual. Dacă nu aș fi procedat așa, nici nu aș fi reușit să fac din *Luceafărul* cea mai bună revistă a românilor dintre Carpați și Tisa. Voi arăta mai târziu, că au fost încercări de a o transforma într-o revistă personală, într-o bisericuță de proslăvire a unui om, dar m-am opus cu îndârjire, mergând până la despărțire de cel mai de seamă tovarăș de muncă.

În 1904, am crezut că e bine să-mi tipăresc numele pe revistă ca proprietar-editor. Puteam să mă proclam director, căci eram stăpân, dar nu am voit din modestie. M-am mulțumit să iau locul lui Aurel P. Bănuțiu, rămas vacant. După patru numere a trebuit, însă, să-mi șterg numele de pe revistă și să pun: proprietatea și editura redacției, deoarece prim-ministrul ungar, Contele Ștefan Tisza, mă reclamase Consulatului României, al cărui funcționar eram, că fac agitații politice, după cum am arătat, cu documente, în volumul meu *Amintiri de la Luceafărul*.

În lupta pentru existență nu reușești, dacă nu ești îndrăzneț și dacă nu dai rolul cuvenit hazardului. Tinereții îi stă bine să fie înzestrată cu aceste însușiri. Îndrăzneala cucerește și hazardul te poate pune în picioare. Planul odată croit, urma să fie executat. Anul 1904 trebuia început cu un număr care să sfideze și care să bată la ușa multor cărturari din Ardeal. M-am apucat de lucru, din vreme, străduindu-mă să dau ceva nou, original, atât ca formă, cât și ca fond. Am reușit să scot un număr de trei coli, 48 de pagini, cu o copertă în culori, lucrată de pictorul V. Simonescu, de la Academia de Belearte din München, cu ilustrații, reproduceri după lucrările pictorilor noștri, cu colaborări noi, ca Vasile Goldiș, câștigat de O. Goga, N. Iorga, Șt. O. Iosif, mobilizați de mine. Numărul s-a tipărit pe hârtie velină și ediția de lux pe hârtie cromo, cum nu mai văzuse publicul de la noi. Numărul s-a tipărit din vreme, în 5 000 de exemplare – record! – și l-am trimis în toate satele noastre, culegând adresele din șematisme și din anuare.

După această ispravă, ne-am dus sus în Buda, la o crâșmă ținută de-un șvab – i-am uitat numele – și trage-i, nene, la ciorbe de pește, la fleici pe grătar și la vin auriu ca chihlimbarul. După miezul nopții ne-au simțit și lăutarii. Zdrânga-zdrânga din strunele viorilor, acorduri stridente din țambal și ne-am pomenit că ne cântă duios: *Ști tu...* Ne-au ghicit că suntem români. Eram cu Goga și cu Șchiopul. Acesta din urmă își legase soarta de noi și făcea de toate. Am așezat lăutarii la masă, a venit și birtașul, am băut „per tu” cu el, și întinde-o, redacție, până a doua zi la prânz, când ne-am dus să ne spălăm de păcate la băile Lukács de pe malurile Dunării. Cheltuielile le-a suportat editorul din abonamentele ce se reînnoiau. Așa am pornit la drum la începutul anului 1904. Ce-o vrea Dumnezeu și onorații cititori! Ca să micșorăm cheltuielile numărului de probă, am rugat pe Sextil Pușcariu să intervină pe lângă Mihai Popovici – amândoi stăteau în Viena – să suporte cheltuiala clișeele tricrome ale copertii. La el se referă rândurile din cronică: *„Cu acest prilej ne simțim obligați a mulțumi, în public, și tânărului nostru mecenat din Brașov, care, cu multă bunăvoință, a acoperit cheltuiala celor câteva sute de coroane, cât ne-au costat clișeele copertei lucrate în München”*.

Acesta a fost primul sprijin bănesc a lui Mihai Popovici dat *Luceafărului*. Pe tânărul „mecenat” nu-l cunoșteam încă, decât din auzite. Cum se vede hazardul era întovărășit de mici prevederi. Numărul, firește, a făcut o impresie pretutindeni unde a pătruns. Acum mă uitam eu de sus la Dionisie Stoica și la ceilalți desidenți, lăsându-i să priceapă: *Iaca, așa se face o revistă!*

Numărul, cu toate acestea, era departe de ceea ce trebuia să fie. În fruntea numărului scriam: „Programul rămâne cel din trecut, cunoscut publicului, propovăduirea culturii naționale; – și o revistă românească care își dă seama de misiunea ei, în vremurile noastre, nici nu-și poate alege alte cărări de activitate”.

Făgăduiam îmbunătățiri, pe care le-am și realizat. Ca revista să fie mereu interesantă și îngrijită, pregăteam materialul pentru 3-4 numere înainte. Nu mai stăteam cu sufletul la gură, la fiecare număr, ca în 1903. Lucram metodic. Numerele speciale erau scornite și pregătite, până în cele mai mici amănunte, de mine. Uneori reușeam strălucit, alteori mai așa. Numărul de probă se deschidea cu un articol *Literatura noastră* semnat Vasile Goldiș, în care stăruia pe lângă scriitori să se inspire din „viața noastră proprie”. Dl N. Iorga ne-a scos peri albi cu niște „mărunțișuri istorice”, care abia interesau pe specialiști. Cu toate acestea, în nota redacțională din fruntea numărului, îi mulțumeam, că în nemărginita-i dragoste de neam, își aduce aminte de noi cu o grijă părintească. N. Iorga era o autoritate, ascultată și respectată în Ardeal, și de sprijinul său aveam nevoie. I-am înghițit „mărunțișurile” numai pentru a-i tipări numele în revistă. Știam că, din acel moment, *Luceafărul* va fi lăudat în *Sămănătorul* și decretat ca o revistă bună. Așa s-a și întâmplat. A mers chiar mai departe și a afirmat că *Luceafărul* făcea parte din constelația revistelor de sub direcția sa spirituală. Se va vedea mai târziu cum s-a înșelat.

Șt. O. Iosif ne-a trimis o poezie mediocră: *Câmpul Libertății*, plină de retorism național fără valoare artistică. Goga și-a făcut de cap. A dat patru poezii sub diferite semnături. Marea rapsodie, fără rimă, *Mortua est*, apărută în volum sub titlul *Frumoasa cea din urmă*, a semnat-o cu numele întreg, ceea ce dovedește că ținea foarte mult la ea. Ideea e foarte frumoasă și mi-o povestea de mult, că are să o versifice. E vădit inspirată de Madách din *Tragedia omului*, cu cei din urmă oameni care populează pământul (conform Tabloul XIII și XIV). Goga cântă moartea celei din urmă femei. Steaua Venus cade pe vârful Olimpului și-l aprinde. Zeii Eladei privesc neputincioși flăcările ce-au cuprins lăcașul lor sfânt. Vin toți cântăreții și-și aruncă lirele în foc. Sosește grăbit și fătul pribeag cu ochi senini albaștri, cel din urmă ucenic al strunii, Goga însuși, să cânte ultimul cântec și, apoi, să-și arunce și el lira în foc. Cu frumoasa cea din urmă s-a stins și poezia și soarele, care nu avea la ce să mai lumineze pământul. Goga credea, că va avea un mare succes cu această poezie. Și nu l-a avut.

Atât *Mortua est* cât și *O, Tempora*, din același număr, sunt reveniri ale poetului la subiectele atât de dragi lui; ele nu au nimic de a face cu fondul național al poeziilor care l-au făcut celebru. Dacă în *Mortua est* aripile poetului băteau zărilor albastre ale artei universale, ale frumuseții eterne, *O, Tempora*, e un pamflet la adresa contemporanilor:

Azi de s-ar naște alt Isus
Și-o altă stea s-arete locul,
N-ar fi un singur om să-și lege
De licărirea ei norocul..
Căci alte vremi umblau pe-atunci.
Când se-ndrăgeau de stele unii,
Și alte azi când cred în stele
Numai poeții și... nebunii.

În același număr a apărut faimoasa și originala *La groapa lui Lae*, care a stârnit un tărașnic. Maiorescu a fost silit să-și revizuiască teoriile estetice, citind această poezie, iar nasurile subțiri ale lui Ovid Densusianu și Duiliu Zamfirescu s-au strâmbat, ascultând cântecul lui bietu' Niculaie, Lae Chioru, pe care eu l-am cunoscut. Cânta într-o magherniță, în colț unde se întâlnea Calea Moșilor cu Bulevardul Carol din București și unde rătăceam, după miezul nopții, cu poetul Iosif și cu alți cheflii. Maghernița se chema *La trei ochi în plapumă*. I-am povestit lui Goga chefurile noastre și făcea mare haz de ele. Nu știi dacă el a împrumutat țiganul din aceste povestiri sau, poate, a cunoscut și el, prin părțile Ardealului, vreun Lae Chioru, ceea ce nu-mi vine să cred.

Destul atât că, la cheful nostru de la crâșma din Buda, am închinat pahare cu spor atât pentru *Frumoasa cea din urmă* – pe vremea aceea le schimbam destul de des – cât și pentru *Lae Chioru*. Și-am avut dreptate, căci cântecul lăutarului a fost ascultat de Domnul din lăcașul său de mărgărint și ne-a dăruit steaua de pază, care, după 18 ani, ne-a mântuit de robie. Să fi știut birtașul șvab ce cărvunari iredentiști adăpostește sub acoperișul său, scoțând din beci vinurile cele mai de soi, ca să ciocnească cu ei *per tu*, cred că și-ar fi aprins cărciuma. Când a intrat armata română în Budapesta, mă hotărâsem să plec în capitala Ungariei cucerită, ca să-l ocrotesc și să mai închin cu el un pahar de vin. S-ar fi crucit, văzându-mă în uniformă românească. Deși șvab, era mare patriot ungar.

Numărul de probă, dacă n-a dat rezultatele materiale sperate, totuși ne-a sporit simțitor numărul abonaților. Îndrăzneala și riscul ne-au fost de folos. Puteam dormi liniștit, apariția regulată a revistei fiind asigurată. M-am gândit chiar să retribui colaboratorii, așa cum propunea Ciura în articolul *Scriitorul și banii*.

*
* *

Dar nu ne-am mulțumit să cucerim cititorii din Ardeal. Trebuia să avem un sprijin mai înalt, o consacrare din partea unui cap încoronat. Carmen Sylva împlinea 60 de ani. Era cel mai nimerit prilej să batem la porțile palatului din București printr-un număr special, să sărbătorim pe regina poeta și să dăm glas sentimentelor și convingerilor noastre iredentiste, fără să putem fi urmăriți de procurorii unguri. M-am apucat să adun materialul din vreme. Lui Goga i-am spus să scrie o poezie de închinare. Lui Ciura i-am scris să dea și el o contribuție. Eu am scris un mic studiu despre Carmen Sylva. Pictorul Virgil Simonescu din München ne-a lucrat coperta. Am mai adăugat câteva reproduceri și traduceri din opera reginei poete și am scos un număr drăguț, pe care l-am trimis în mai multe exemplare, la Palatul din București, care nu ne-a învrednicit, însă, cu niciun răspuns. Regele Carol I era prieten cu Împăratul Francisc Iosif I și noi eram supușii acestuia din urmă. Goga a scris poezia *Noi*, cu versurile:

Avem un vis neîmplinit,
Copil al suferinții –
De jalea lui ne-au răposat
Și moșii și părinții...

Visul neîmplinit era întregirea neamului sub un singur sceptru de domnie. Goga găsisese forma cea mai nimerită ca să exprime iredentismul nostru. Poezia s-a popularizat. Al. Marghiloman citase câteva strofe în parlament. Iar mai pe urmă a început să se cânte și, uneori, se mai aude și azi. Goga a mai tradus, pentru același număr, două poezii din Carmen Sylva: *Moara* și *Copilul meu*. În Ardeal s-a mai scris despre Carmen Sylva și despre dinastia română, dar nu îndrăznise nimeni să facă o demonstrație politică, așa cum am ticluit-o noi. Numărul, pătruns în casele cărturarilor din Ardeal, a stârnit senzație. Îmi aduc aminte, că am primit felicitări, unele pe față, altele mai discrete. Coperta, cu chipul reginei, a fost tăiată, încadrată și atârnată pe pereții odăilor mai ferite de ochii lumii. În rândurile preoților și învățătorilor din satele noastre s-au găsit cei mai însuflețiți pentru opera săvârșită de noi.

Numărul a făcut impresie și în Regat, de unde ne-au sosit încurajări mai retorice de la oameni necunoscuți. Am primit și abonamente noi, care pentru noi erau semnele cele mai concrete de apreciere. Ne-au scris și oameni cu greutate, laudându-ne și făcându-ne atenți să fim prudenți. M-a felicitat și consulul României, șeful meu din Budapesta, care a atras atenția Ministerului Afacerilor Străine asupra activității mele extraoficiale. Cel puțin așa mi-a spus.

Numărul Carmen Sylva era mai mult decât o închinare reginei poete. Avea un înțeles și un tâlc cu mult mai adânc, care a fost simțit instinctiv de unii cititori, dar nu a fost subliniat de nimeni.

A fost socotit ca un simplu gest omagial din partea unor tineri visători din capitala regilor Ungariei. Gândul meu, când am conceput acest număr, urmărea ținte precise. Nu l-am destăinuit nici celor din redacție, nici chiar lui Goga, de teamă să nu se sperie și să nu mi-l zădărnicească. Numărului i-am dat un caracter pur literar. În realitate exploatam situația politică din Monarhia Habsburgică și, în special, cea din Ungaria. De pe la 1900, ungurii au reînceput o luptă îndârjită împotriva Austriei. Urmăreau o Ungarie independentă și visau la un imperialism ungar. Pactul dualist li se părea un lanț ce-i stânjenea în libera lor dezvoltare. Lupta se dădea pentru concesiuni în armată, care loveau în prerogativele regale, și pentru o bancă de emisiune ungară și pentru teritoriu vamal autonom.

În 1903 și în 1904 conflictul se agravase. Ungurii atacau tot mai violent pe habsburgi și Austria. Fusesse chemat la cârmă contele Ștefan Tisza, cu misiunea de a înfrânge obstrucția din parlamentul ungar. Românii au mai cunoscut, nu demult, în 1848, revoluția ungarilor împotriva Vienei și a dinastiei. Atunci românii au trecut în tabăra împăratului. Eroul din 1848, Avram Iancu, înnebunise, văzând că împăratul Francisc Iosif nu s-a ținut de cuvânt și a lăsat pe români pradă șovinismului unguresc. 1903/1904 privirile românilor dintre Carpați și Tisa trebuiau îndreptate spre București, spre capitala Regatului liber și spre dinastia națională, reprezentată prin regele Carol I și augusta sa soție. În ea trebuia să-și pună nădejtile românii din Ardeal.

Acest înțeles îl avea numărul închinat Reginei Carmen Sylva. Ne adresam ei într-o formă literară, săvârșind, în realitate, o demonstrație politică. La cronică spuneam, că am voit să împodobim cu icoana senină a reginei-poete măsura românilor supuși altor legi și altor porunci, dar înfrățiți cu bucuria și venerația aceloră, care sub strălucirea unui cer mai senin, decât al nostru, au ținut, din acest prilej, o dreaptă sărbătoare. A fost prima noastră manifestare iredentistă reușită, care nu a scăpat vigilenței guvernului ungar, dar era așa de inteligent ticluită, că nu ne-a putut urmări. S-a mărginit la o reclamație împotriva mea, adresată consulatului, cum am amintit.

Când scriu, azi, aceste amintiri, mărturisesc, că mă uimește îndrăzneala cu care sfidam stăpânirea ungurească și mă miră toleranța organelor oficiale. Câțiva tineri, pripășiți în capitala Ungariei, ne dedam la acte revoluționare, îndemnând pe supușii împăratului și regelui Francisc-Iosif să-și îndrepte privirile spre tronul din capitala României și să nu mai aștepte nimic de la Viena sau de la Budapesta. Activitatea noastră era programatică, nu incidentală. Programul iredentist, urmărit consecvent și cu stăruință, e poate cel mai mare merit al revistei *Luceafărul*, conduse de mine. Meritul e cu atât mai vrednic de laudă, cu cât conducerea Partidului Național Român orienta politica noastră tot spre cele două capitale ale monarhiei dualiste. S-au găsit oameni politici – Aurel C. Popovici – care credeau în Austria mare a moștenitorului de tron Francisc-Ferdinand și care propuneau ca și regatul liber să fie încorporat Austriei și, împreună cu teritoriile locuite de români din monarhie, să formeze un stat autonom în confederația austriacă. Noi tinerii, abia trecuți de 20 de ani, vedeam mai limpede drumul politicii românești, decât bărbații maturi cu reputație și cu răspundere.

*

* *

Cum Goga stătea în locuința mea, transformată în redacție, între noi se încinsese o prietenie rară, care a ținut până a fost tulburată de veșnica femeie. Se va vedea când și cum. Goga din 1903, sfios și neîncrezător în talentul său, evoluase în 1904. Încurajările neîntrerupte, însoțite de expansiuni admirative, îl schimbaseră. Devenise conștient de valoarea sa și făcea încordări să aștearnă pe hârtie poeziile care îl frământau de mult. Văzând că versurile cu subiect național sunt remarcate, s-a hotărât să-și instrune lira și să cânte durerile neamului oprimat din care făcea parte. De obicei îmi povestea subiectele înainte de a le versifica. Cu o singură poezie a făcut excepție, cu *Oltul*. Mi-a citit-o scrisă gata. L-am luat în brațe și l-am sărutat:

– Asta-i poezie, mă! De acu și dacă nu-i mai scrii nimic, rămâi nemuritor.

Am publicat-o, cu litere mari, în fruntea numărului 4 de la 15 februarie stil vechi și, pe urmă, l-am luat pe Goga să-l sărbătorim. Merita. Scrisese una dintre cele mai frumoase poezii, cu accente viguroase și cu un sfârșit, pe care-l repetam mereu:

...să-ți aduni apele toate,
– Să ne mutăm în altă țară.

Goga dăduse iredentismului nostru cea mai înaltă și cea mai plastică expresie. Poezia apărea după o lună de la numărul Carmen Sylva. Ne așteptam la represalii din partea guvernului.

– De astă dată, mare minune dacă scăpăm, – ziceam.

– Să mă-nchidă, răspundea Goga. Am să vă trimit poezii și mai strașnice din temniță. Vațul ori Seghedinul sunt aproape, veniți să mă vedeți în fiecare săptămână.

– Mutăm redacția la tine, glumi Șchiopul.

Pe urmă, am început să cântăm și să ciocnim paharele în cor, uitând de legi și de procurori. Nu recunoșteam decât un singur stăpân, pe Dumnezeu, și o singură lege, naționalismul. Mă mir și azi, cum am scăpat. Poezia cuprindea părți provocatoare:

Neputincios pari și tu astăzi –
Te-a-ncins cu lanțuri împăratul.
Ca unda ta strivită, gemem
Și noi, tovarășii tăi buni,
Dar de ne-om prăpădi cu toții
Tu, Oltule, să ne răzbuni!

Cu poezia *Oltul*, Goga a intrat pe porțile împărătești în templul literaturii. E cea dintâi mare creație a poetului. Pe lângă nota națională, cuprinsă în versurile:

Așa domol te poartă firea
Căci duce unda-ți gânditoare:
Durerea unui neam, ce-așteaptă,
De mult, o dreaptă sărbătoare.

are părți de o valoare artistică durabilă:

În cetățuia ta de apă
Dorm cântecele noastre toate.

Cum tresăreau încremenite,
În jocurile lor buiestre,
Oștiri cu coifuri de aramă
Și roibi cu aur pe căpestre

Și-mbujorându-te la față
Treceai prin văile afunde,
Încovăindu-ți îndărătnic
Mărețul tău grumaz de unde.

Personificarea Oltului și înfrățirea lui cu neazul neamului nostru e nouă, originală și simbolică. Limba are suflul cărților bisericești și al cronicarilor, fără să fie îmbâcsită de arhaisme

sau provincialisme. Fraza e nouă, ca și ideea. Spre deosebire de cele mai multe poezii, scrise mai înainte de Goga, fiecare cuvânt e sculptat în piatră și nu se poate înlocui sau schimba. În volum e schimbat un singur cuvânt: *subțioară* în loc de *subsuoară*. Cred ca e o greșeală în volum. Nu am la îndemână volumul *Poezii*, editat de mine la Budapesta. Acolo nu poate exista această îndreptare, care, desigur, e făcută de editura din București, fără aprobarea autorului. Goga, în *Fragmente autobiografice*, afirmă că nu văzuse Oltul, când a scris această poezie. Ceea ce nu poate fi decât o scăpare din vedere. Oltul curge aproape de Sibiu și trece pe la Turnu-Roșu în țară. Să nu fi făcut Goga nicio excursie prin împrejurimile Sibiului cât a fost student? Când a fost eliminat din liceul unguresc din Sibiu, pe unde s-a dus la Brașov? Cum nu l-a văzut? La Călimănești, unde spune că l-a întâlnit întâia oară, Oltul, firește, e mai maiestos și mai haiduc, decât în ocolurile largi și leneșe, pe care le face în Ardeal.

Și fiindcă am început să vorbesc despre Goga, îl voi urmări până în iunie, când a plecat acasă la Rășinari și când a încetat să mai trăiască în intimitatea redacției până târziu la Sibiu, unde, firește, erau altele raporturile dintre noi, după cum se va vedea în altă parte.

Goga, în primăvara anului 1904, a pierdut pe sora sa Victoria, învățătoare, care s-a stins la 3 martie, doborâtă de tuberculoză. S-a dus la înmormântare și la întoarcere a scris *Dăscălița*, apărută în fruntea numărului 7. Poetul a făcut din ea tipul dăscăliței, eliminând notele subiective de frate, cum a zugrăvit în *Apostolul*, apărut în nr. 9-11, tipul preotului ardelean, care desigur e tatăl său. Ciclul satului se întregește prin aceste două figuri cu un rol așa de important în viața rurală.

Bălaia dăscăliță, sfielnică și cuminte prea devreme, e o fecioară ideală:

Victoria, sora poetului, † martie 1904.

Moșnegi ceteti ai cărților din strană
Din graiul tău culeg învățatură,
E scrisă parcă-n zâmbetele tale
Seninătatea slovei din scriptură.
În barba lor, cărunță ca amurgul,
Ei strâng prinosul lacrimilor sfinte,
Căci văd aieva întrupat ceaslovul
În vorba ta domoală și cuminte.

La tine vin nevestele să-și plângă
Feciorii lor în slujbă la-mpăratul,
Și tu ascunzi o lacrimă-ntre slove,
În alte țări când le trimiți oftatul...
Și fete vin să le-nflorești altița,
La pragul tău e plină ulicioara
Și fetele își șoptesc în taină:
– Ce mâini frumoase are domnișoara.

În *Apostolul* redă atmosfera satului, în comparații bisericești și evocând sfârșitul muncii țărănești:

Ca o vecernie domolă
Se stinge zvonul din dumbravă,
Pleoapa soarele-și închide

Sus pe-o căpiță de otavă.
Norodul a cuprins podmolul
Lângă frăgarul din uliță, –
De cârjă sprijinit răsare
Bătrânul preot la portiță

.....
.....
Atâtea patimi plâng în glasul
Cuvântătorului părinte
Și-atâta dor aprind în inimi
De clipa răzbunării sfinte.
– Bătrânul mag înalță fruntea,
Ce sfânt e graiul gurii sale:
Din el va lumina norocul
Acestui neam sfârșit de jale!

.....
.....
Din cetățuia strălucirii
Coboară razele de lună,
Pe-argintul frunții lui boltite
Din aur împletesc cunună.
– Cuvine-se hirotonirea
Cu harul cerurilor ție,
Drept vestitorule apostol
Al unei vremi ce va să vie!

Noi fiii de preoți am lăcrimat citind această poezie. E așa de adevărată. Gândul ne zbura acasă la bătrânii încărunțiți, care, din generație în generație, propovăduiau același crez la altarele bisericuțelor din sat. Și mulți din ei au avut norocul să-și vadă visul împlinit. Goga, după moartea surorii sale Victoria, devenise ipohondru. Își închipuia că-i atins și dânsul de necruțătoarea boală. În zadar căutam să-l convingem, că-i sănătos. Răspundea: *Nu se poate, trebuie că-i în familie.* S-a scurs multă vreme până s-a scuturat de închipuiri, dar de scăpat n-a scăpat de ele niciodată. Mereu i se părea că se îmbolnăvește la cea mai ușoară adiere de vânt. Se învălea și se îngrijea ca un bolnav, deși nu suferea de nimic.

Până în iunie Goga a mai scris, pe lângă cântecul:

Lună, lună, stea vicleană
Neam de fire de vădană,

semnată *Ion Codru* – deși scriam eu sub acest pseudonim – o prea frumoasă poezie *Dimineața*, apărută în nr. 8, în care revine la arta pură. O reproduc întregă, fiind una din cele mai reușite creații ale poetului, asupra căreia nu s-a stăruit îndeajuns. O reproduc cu modificările din volum:

DIMINEAȚA

Cu grele răsuflete apele dorm,
Pe lanuri dorm spicele grele,
Asupra pădurii veghează de sus
Cetatea eternelor stele.
Luceafărul bolnav în lumea de-nghet,
Clipește din gene molatic,

Când dorul pribeag de pe-o creastă de ulm
Și-l geme porumbul sălbatic.

În geamăt se-nalță durerea la cer
Câmpii de lumini să-nfioare,
Lucașfărul simte văpaia arzând
Și tremură bietul și moare.
Cu ochii plânși stelele toate se duc
Pe patul de nori să se culce;
Din dragostea stinsă în neguri de zări
Lin picură liniștea dulce.

În taina tăcerii pornește-se vânt
Să mângâie trestia-n vale,
Pe-ascuns o sărută, dar dragostea lui
O văd licuricii din cale.
Și-o spun licuricii la frunze de soc
Și socul pădurii o spune,
Și frunzele toate grăbite tresar
Și-ncepe pădurea să sune.

Se duce iar vântul, pribeagul drumet,
Sfios fâlfăind din aripă,
Din doru-i aprins și-n veci călător
O doină domol se-nfiripă.
Și doina o cântă alunii din crâng
Și-o tremură-n murmur izvorul,
Și doina trezește și turma din deal
Și turma trezește păstorul.

Din funduri de peșteri vin umbre șireag
S-asculte amarul cântării,
De patima doinei și umbrele mor,
Cu lacrimi plâng genele zării.
Și doina se zbate și frunzele plâng
Și codrul prelung se-nfioară,
Când, iată, prin neguri cu sânge străbătând
O rază solie coboară:

Deschideți larg poarta cărunților brazi,
Să vie-mpăratul măririi,
Să mângâie jalea nestinsului dor,
Să-mpace durerile firii.

Unii au atribuit lui Goga numai meritul de a fi cântat durerile neamului asuprit din Ardeal. S-a spus, că poeziile lui sunt articole politice scrise în versuri. Aceștia au uitat creațiile lui pur artistice, lipsite de orice tezism, cum e *Dimineața*, care împreună cu altele împletesc pe fruntea lui Goga cununa de lauri a eternelor frumuseți artistice. Am mai reprodus această poezie, ca să arăt că *Lucașfărul* nu jertfea arta pe altarul naționalismului, ceea ce deosebea revista noastră de publicațiile contemporane, după cum voi încerca să dovedesc mai pe urmă.

Aș vrea să zugrăvesc pe Goga, în câteva linii, și ca om până în iunie 1904, data despărțirii lui de redacție. O voi face sumar, deoarece între viața lui de toate zilele și creațiile sale poetice, deși se

pot stabili oarecare înrudiri și influențe, totuși cred că e o curată pierdere de vreme să se stăruie, cu dinadinsul, asupra tainei inspirațiilor poetului. Adeseori inspirația e trezită în clipa unui fapt divers, fără nicio importanță în viața artistului. Mai cred că disecările și despicările de acest soi nu lămuresc nimic. Sunt exerciții sterpe ale unor oameni indiscreți, care nu au de lucru sau care țin să ajungă celebri prin îndeletniciri de hienă. Am trăit între scriitori și artiști, pe unii i-am cunoscut de aproape, și pot spune că, de cele mai multe ori, între proza existenței și arta lor e o prăpastie. La un scriitor de seamă, cum a fost și Goga, amănuntele biografice desigur că prezintă un interes, dar nu atât pentru a înțelege și a aprofunda opera lui, cât pentru a-i cunoaște bucuriile și necazurile ca muritor de rând. E o simplă curiozitate omenească. Goga cât a stat în Budapesta era student, necăjit și sărac. Îndura, deci, tot felul de lipsuri. Viața și-o petrecea la universitate și la redacție. Asculța cursuri, citea și scria. După obiceiul românesc, uneori, când aveam gologani, ne înecam necazurile, închinându-se zeului păgân al libațiunilor. Niciunul dintre noi nu avea nicio legătură sentimentală, trăiam numai și numai pentru studii și revistă, deși eram tineri și dornici de dragoste.

Nu cunosc decât o nevinovată înflăcărare a lui Goga pentru o fată. Studenții români din Budapesta au făcut, de Paști, o excursie la Ghioroc în podgoriile Aradului, unde, la concertul dat de studenți, a cunoscut pe „prea frumoasa d-șoară Mărioara Dogée din Lipova”, o pianistă desăvârșită, cu ochi „atât de negri și frumoși”. Goga i-a făcut curte și, ca să aibă o amintire de la ea, i-a cerut o fotografie pentru *Lucaefărul*. În numărul 7 am publicat fotografia excursioniștilor, dar am refuzat să public și chipul „prea frumoasei domnișoare”.

– Unde ajungem, dacă publicăm fotografiile tuturor pianistelor care concertează? – îi răspundeam.

– Bine, mă, da i-am promis. Cum rămân eu?

– Trimite-i fotografia înapoi, scrie-i niște versuri și spune-i, că nu s-a putut publica din lipsă de spațiu.

Goga se uita cu ochii holbați de disperare la mine. A început să mă roage să nu-l fac de râs. Am cedat și am publicat fotografia domnișoarei în nr. 8, căutând să justific apariția ei prin următoarea notiță: „În numărul de față mai reproducem – drept amintire a frumoasei excursii a studenților din Budapesta – tabloul, care reprezintă excursioniștii în mijlocul poporului și fotografia d-șoarei Mărioara Dogée, care și-a câștigat atâtea merite pentru buna reușită a concertului”.

Goga era fericit. I-a trimis numărul din *Lucaefărul* și câteva versuri. Ea i-a mulțumit printr-o scrisoare duioasă. A fost un zbor trecător de fluture. Inima poetului a poposit o clipă la o prea frumoasă floare, pe care a uitat-o în curând. Așa sunt cântăreții, duduie Mărioara, dacă mai trăiești. Trebuie să fii fericită, că o clipă ai fost raza care a înseninat sufletul poetului. Poezia *Dimineața*, concepută mai de mult, a apărut în *Lucaefărul* deodată cu fotografia d-șoarei Dogée. Ar rămâne nemuritoare, dacă ar fi fost muza care a inspirat-o poetului.

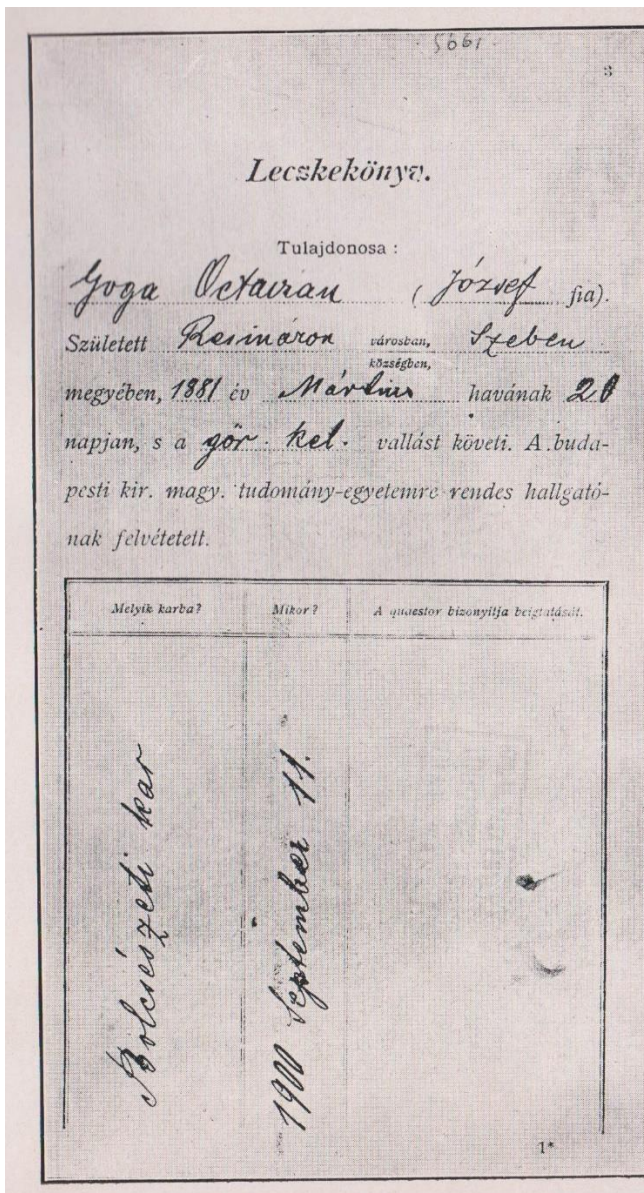
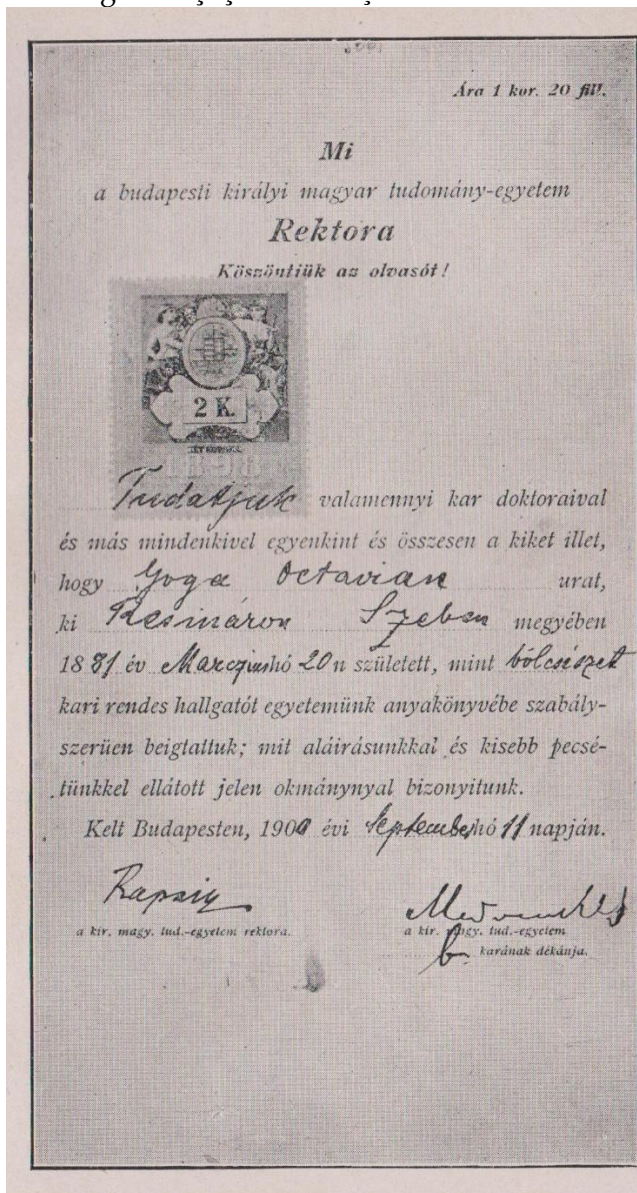
*

* *

Am spus în altă parte, că firea poetului Goga era urzită din pesimism, care l-a urmărit până s-a stins. După căderea lui de la guvern, în 1938, și după întoarcerea lui din străinătate, am stat ceasuri întregi de vorbă cu el în locuința sa din str. Puțul de piatră. Mi-a povestit tot ce a pățit în cursul guvernării, fără nicio reticență, ca în vremurile budapestane. De astă dată, în locul carafelor de vin, se perindau pe masă niște biete pahare de sirop, băutura cea mai potrivită pentru pesimiști.

Starea lui sufletească era, în fond, aceeași ca în redacția *Lucaefărului* din Strada Zöldfa, deși de atunci se scurseseră 34 de ani, prefăcându-ne pe amândoi în oameni cu tâmplele albe ca spuma de sirop. Aceleași neguri dese de pesimism pluteau în adâncul sufletului său, dar acum erau încălecate de o ambiție dârză și de o voință de fier. Omul politic stăpâna, cu rațiunea, pomirile sufletului. Îl ferecase în chingile unei disciplini severe și-l strunise în frânele unor calcule precise. În fața mea uita adeseori, că e șef de partid și fost prim-ministru și, în cursul povestirii, devenea

Goga cel de demult. Mi se destăinuia, dar îmi spunea: *Te rog să le ții pentru tine, să nu faci uz de ele.* I-am făgăduit și știa că mă țin de cuvânt.

Faximile din indexul de studii universitare ale lui Octavian Goga.

Pesimismul străbate și structura poeziilor lui Goga, pe care nu a încercat nimeni să-l analizeze din această latură. Fără a scruta până în cutele subconștientului fondul sufletesc primar al lui Goga, nu se va putea pătrunde niciodată în tainele vieții și activității lui. Această predispoziție sufletească a lui Goga nu e numai de ordin personal, ci derivă și din jelania suferințelor milenare ale păturii noastre țărănești, pe care o întâlnim în cântecele populare și în tânguirile graiului de toate zilele. La Goga e, deci, și o boală ancestrală, dacă această atitudine în fața zădărniceii existenței se poate numi boală. Poate fi, însă, și cea mai înțeleaptă filosofie.

Deocamdată mă mărginesc la constatări, fără a intra în amănunte. Goga era înzestrat cu însușiri rare, cu daruri hărăzite de la Dumnezeu. Când ieșea în lume sau când sufletul său era cu cer senin, devenea comunicativ și vesel. Părea cel mai mulțumit om din lume. Începea să povestească și să glumească, împrăștiind în jurul său lumină și stârnind râsete. Avea un talent rar de povestitor. Mai ales când își dezlega traista amintirilor din Rășinari, descriind și evocând tipuri și scene din satul său natal, era fermecător și spiritual. Ne ținea seri întregi cu poveștile lui, dintre

care pe unele le-a și scris mai târziu. Cunoștea admirabil graiul țăranesc al mărginenilor și-l reproducea întocmai, când povestea. Nu reușea, tot așa de bine, în scris. Când se întâmpla să ne găsim pe lângă un pahar de vin, în localuri mai patriarhale sau în camere separate, cu lăutari și cântăreți, Goga se avânta, cu vocea lui de tenor, și luând comanda, își epuiza repertoriul destul de bogat în romane și în cântece populare. Știa și o mulțime de cântece ungurești, pe care le cânta cu un temperament de pe pustă. Cunoștea toate cântările bisericești, din care împrumuta cuvinte și imagini aproape în fiecare strofă a poeziilor sale.

Aceste stări sufletești expansive, pline de exuberanța tinereții, induceau pe mulți în eroare, crezându-l un om vesel și îndrăgostit de viață. Trebuia să-l cunoști bine, ca să-i descoperi și celălalt aspect al sufletului său, pe cel fundamental, ascuns în adâncuri. Aceste stări sufletești opuse trăiau alături în ființa lui Goga, fără să se îmbine. Erau un Ianus cu două fețe, ce nu se întâlneau niciodată. Pesimismul îl păstra pentru clipele singurătății creatoare, iar veselia era ofranda ce o dăruia lumii în care își târa existența de toate zilele.

Goga, deși înzestrat cu o bogăție spirituală excepțională și cu un dar de a se exprima într-o formă originală și colorată, nu era atras spre studii aprofundate și metodice. În iunie, când a plecat din Budapesta, nici nu știam dacă a dat sau nu vreun examen. Nu-mi vorbea niciodată de ele.

Din bunăvoința d-nei Claudia Bucșan, sora poetului, care, între multe alte documente, a păstrat și indexul de student al lui Goga, azi se poate stabili precis ce studii a făcut la Universitatea din Budapesta. Le voi arăta în amănunt, fiind prețioase pentru pregătirea academică a poetului. Goga s-a înscris la Universitatea din Budapesta, la 11 septembrie 1900, la Facultatea Științelor Filosofice, după cum dovedesc cele două facsimile. A urmat cursurile, pe care le înșir în traducere românească, după originalul unguresc:

Anul școlar 1900-1901 Semestrul I

Disciplina	Profesorul	Calificativul
Istoria modernă	dr. Aladar Ballagi	eminent
Istoria Ungariei în epoca arpadiană	dr. Henrik Marczali	eminent
Exerciții de diplomatică	dr. Ladislau Fehér- pataky	eminent
Istoria civilizației ungare	dr. Remig Békefy	eminent
Geografia generală	dr. R. Kövesligethy	-
Istoria romană sub împărați	dr. Mangold Ladislau	-
Introducere în filosofie	dr. Bernat Alexander	-
Filosofii și poeții pesimiști ai veacului al XIX-lea	dr. Bernat Alexander	-
Istoria literaturii ungare moderne	dr. Zsolt Beöthy	-
Faludi Ferencz	dr. Ciril Horváty	eminent
Istoria literaturii române	Ion Ciocan	eminent
Izvoarele istoriei civilizației ungare	dr. R. Békefi	eminent
Horatius	dr. T. Ponori	eminent
Limba latină	dr. Șt. Hegedüs	-
Sintaxa latină	dr. Gustav Kassai	-

Semestrul II

Disciplina	Profesorul	Calificativul
Horatius	dr. Emil P. Thewrewk	eminent
Metrica	dr. Emil P. Thewrewk	eminent
Exerciții de interpretare	dr. Emil P. Thewrewk	eminent
Despre materialism	dr. B. Alexander	-
Istoria literaturii române	I. Ciocan	eminent
Cronicele românești	I. Ciocan	-
Faludi Ferencz	dr. C. Horváth	eminent
Exerciții latine	dr. G. Kassai	-
Tribullus și Propertius	dr. Géza Nemethy	-
Temesvári Pelbárt	dr. C. Horváth	eminent
Istoria Ungariei	dr. H. Marczali	-
Anonymus	dr. H. Marczali	-
Istoria civilizației ungare	dr. R. Békefi	-
Izvoarele secolului XVI	dr. R. Békefi	-
Istoria evului nou	dr. Aladár Ballagi	-
Diplomele papale	dr. Ladislau Fejér-pataký	-
Exerciții diplomatice	dr. Ladislau Fejér-pataký	eminent
Epocile istoriei românilor	dr. L. Mangold	-
Istoria filosofiei contemporane	Dr. Imre Pauer	-

Anul școlar 1901-1902 Semestrul I

Disciplina	Profesorul	Calificativul
Germania lui Tacit	dr. Emil P. Thewrewk	eminent
Martialis	dr. Emil P. Thewrewk	eminent
Exerciții de interpretare	dr. Emil P. Thewrewk	eminent
Enciclopedia filologiei clasice	dr. Șt. Hegedüs	-
Istoria contemporană	dr. Aladár Ballagi	-
Filosofia istoriei	dr. Aladár Ballagi	-
Istoria civilizației ungare	dr. R. Békefi	eminent
Izvoarele istoriei secolului XVIII	dr. R. Békefi	eminent
Exerciții de diplomatică	dr. L. Fejérpataký	eminent
Istoria Greciei	dr. L. Mangold	-
Istoria Ungariei 1301-1437	dr. H. Marczali	eminent
Comitatele ungurești până la 1848	dr. H. Marczali	eminent
Cronicile	dr. H. Marczali	eminent
Istoria literaturii ungare din sec. XIX	dr. Sigism. Bodnár	-
H. Taine	dr. B. Alexander	-
Limba română (Semantologia)	I. Ciocan	eminent

Semestrul II

Disciplina	Profesorul	Calificativul
Istoria contemporană	dr. Aladár Ballagi	-
Istoria Ungariei de la 1437-1526	dr. H. Marczali	-
Istoria civilizației ungare	dr. R. Békefi	-
Istoria romană	dr. Balint Kuzsinszky	-
Istoria Greciei	dr. L. Mangold	-
Antologia latină	dr. Emil P. Thewrewk	-
Exerciții de interpretare	dr. Emil P. Thewrewk	-
Filologia clasică	dr. Șt. Hegedüs	-
Sistemele mitologiei	dr. Șt. Hegedüs	-
Literatura prozei române	I. Ciocan	-

Anul școlar 1902-1903

Semestrul I

Disciplina	Profesorul	Calificativul
Epoca reformelor de la 1823-1848	dr. H. Marczali	-
Literatura istorică din sec. XVII	dr. H. Marczali	-
Tubero, Szerémy, Vevansich	dr. H. Marczali	-
Filosofia istoriei	dr. Aladár Ballagi	-
Istoria Germaniei	dr. Aladár Ballagi	-
Istoria prag. sec. XII	dr. Iuliu Lánczy	-
Ritmica	dr. Emil P. Thewrewk	eminent
Exerciții de interpretare	dr. Emil P. Thewrewk	eminent
Etica	dr. Imre Pauer	-
Izvoarele ist. civ. ung. sec. XVIII	dr. R. Békefi	-
Pedagogia aplicată	dr. Ernest Fináczy	-
Istoria literaturii poetice române	I. Ciocan	eminent
Istoria limbii române (Fonologia)	I. Ciocan	eminent
Clasificarea lexicului român	dr. G. Alexics	-

Semestrul II

Disciplina	Profesorul	Calificativul
Istoria Germaniei	dr. Aladár Ballagi	eminent
Filosofia istoriei	dr. Aladár Ballagi	-
Istoria civilizației	dr. R. Békefi	-
Izv. ist. civ. ungare sec. XIX	dr. R. Békefi	-
Metrica greacă, latină și ungară	dr. Emil P. Thewrewk	eminent
Livius	dr. Emil P. Thewrewk	eminent
Exerciții de interpretare	dr. Emil P. Thewrewk	eminent
Ovidius „Fasti”	dr. Șt. Hegedüs	eminent
Viața și opera lui Virgilius	dr. G. Némethy	eminent
Cicero „De finibus”	dr. G. Némethy	eminent
Istoria revoluției	dr. H. Marczali	-
Istoria secolului XVII	dr. H. Marczali	-
Istoria pragmatică a Evului Mediu	dr. Iuliu Lánczy	-
Istoria poeziei române	I. Ciocan	-
Limba română: Fonologia	I. Ciocan	foarte diligent
Elemente străine în limba română	Dr. G. Alexics	eminent

În aprilie 1903 a făcut examenul fundamentul de profesor secundar din istorie, limba latină și filologie, conform certificatului eliberat de universitate, cu data de 6 mai 1903, al cărui original se păstrează în arhiva d-nei Claudia Bucșan, alături de index.

Anul școlar 1903-1904
Semestrul I

Disciplina	Profesorul	Calificativul
Didactica	dr. Ernest Fináczy	-
Exerciții pedagogice	dr. Ernest Fináczy	-
Istoria educației în sec. XIX	dr. Antal Acsay	-
Cicero	dr. Emil P. Thewrewk	eminent
Exerciții de interpretare	dr. Emil P. Thewrewk	eminent
Plantus, Miles gloriosus	dr. Emil P. Thewrewk	eminent
Istoria Evului Mediu	dr. Aladár Ballagi	eminent
Filosofia istoriei	dr. Aladár Ballagi	eminent
Limba română: Morfologia	I. Ciocan	-
Istoria literaturii române sec. XVIII	I. Ciocan	-
Istoria literaturii bisericești	I. Ciocan	-
Istoria civilizației ung., ist. creștinismului în Ungaria	dr. R. Békefi	-
Istoria Ungariei 1711-1790	dr. H. Marczali	-
Terminologia creștină a limbii române	dr. G. Alexics	eminent

Semestrul II

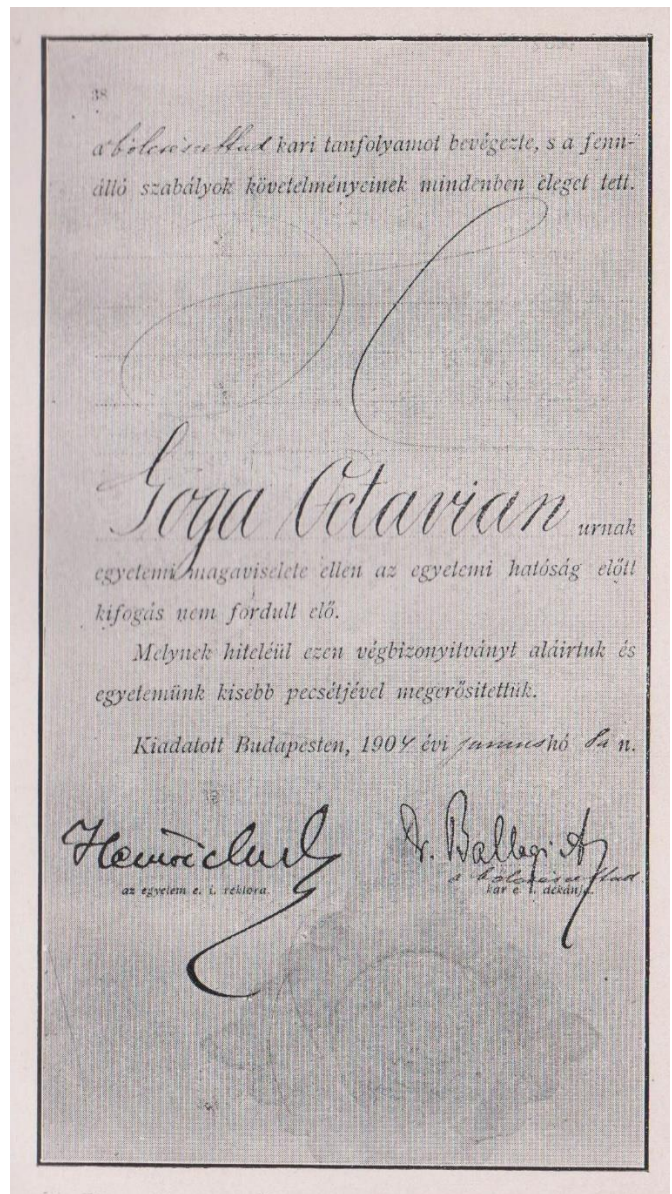
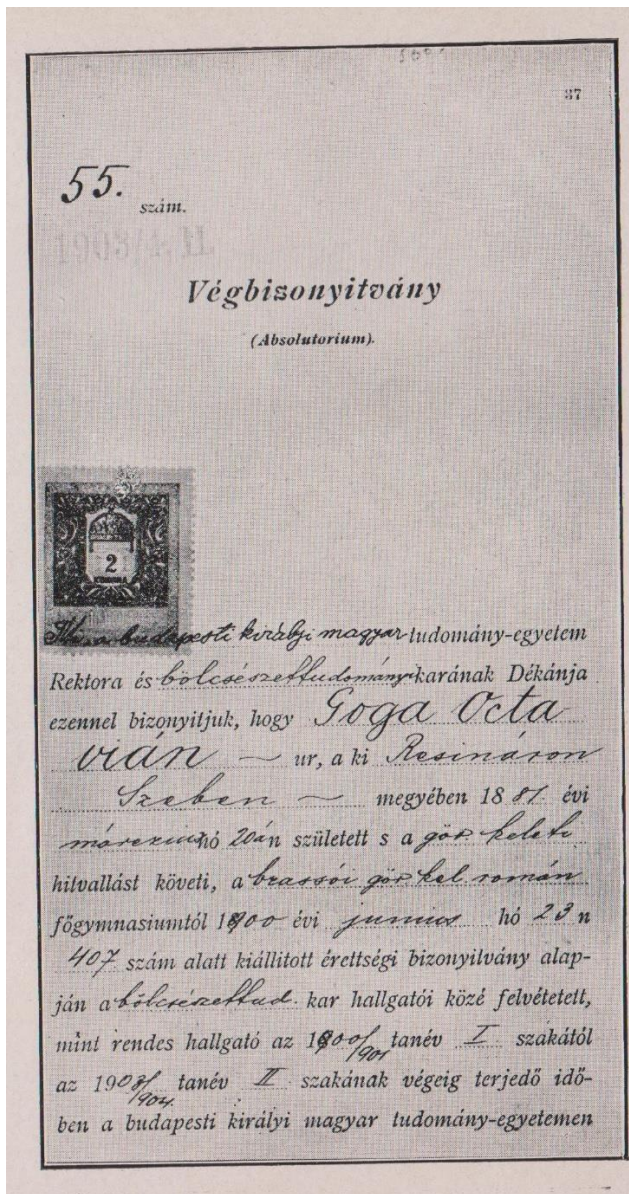
Disciplina	Profesorul	Calificativul
Istoria Spaniei	dr. Aladár Ballagi	-
Ius resistendi	dr. Aladár Ballagi	-
Istoria civilizației ungare	dr. R. Békefi	-
Estetica pe baze psihologice	dr. Ernest Fináczy	-
Ratio educationis	dr. Ernest Fináczy	-
Antichități romane	dr. Emil P. Thewrewk	-
Odele lui Horatius	dr. Emil P. Thewrewk	-
Poezia populară română	dr. G. Alexics	-
Limba română: Morfologia	I. Ciocan	-
Istoria literaturii române în sec. XVIII	I. Ciocan	-
Istoria literaturii bisericești	I. Ciocan	-
Istoria Ungariei de la 1790-1815	dr. H. Marczali	-
Istoria pactului	dr. H. Marczali	-

Acestea sunt cursurile pe care le-a urmat Goga la Budapesta. După cum se vede, la unele materii a dat examene (colocvii), la altele, nu. La 8 iunie 1904, Universitatea din Budapesta, Facultatea de Filosofie — cum se vede din facsimilele anexate — i-a liberat „Absolutorium”-ul:

Din aceste documente rezultă că Octavian Goga e absolvent al Universității din Budapesta. Nu a luat licența, fiindcă nu avea nevoie de ea, după ce a renunțat la cariera de profesor secundar.

Ca să termin cu prima jumătate a anului 1904, mai reproduc două glume de ale lui Goga, apărute la poșta redacției.

În nr. 3:

Faximile din indexul de studii universitare ale lui Octavian Goga.

TU EȘTI...

Tu ești îngerul de pază
În al vieții mele templu,
Cum în sfântul loc de rugă
Cantorul e de exemplu.

Din cetatea ta de stele
Chip strălucitor și pal
N-ai putea s-arunci o rază
Și-n spre min-eventual.

În nr. 9-11:

DURA LEX

Vin la sânul meu Ninon
Naivă, dulce baiaderă,

Atâtea visuri azi avem
Și-atâtea sticle de maderă.

Aleargă flutur auriu,
Căci visele se trec, Ninon.
Așa e legea firii-ntregi:
Maderă azi, mâine sifon.

*
* *

Conduceam *Luceafărul* de un an și jumătate și încă nu-l văzusem pe Al. Ciura. Îl cunoșteam din liceul din Blaj, dar de-atunci trecuseră aproape 10 ani. De când eram împreună la *Luceafărul*, schimbam scrisori, fără să ne fi întâlnit. În martie 1904, am fost concentrat la Mauer bei Wien, cu gradul de cadet. De la anul de voluntar nu mai făcusem decât o singură manevră prin regiunea Reghinului. Autoritățile militare austriece acum au pus mâna pe mine și m-au silit să-mi fac datoria. În lipsa mea din Budapesta, s-a nimerit să vină Ciura să viziteze și el redacția, unde trona singur Goga. Vizita e descrisă în articolul *La redacție*, apărută în nr. 8 de la 15 aprilie stil vechi, 1904.

Descrierea redacției e fidel făcută, cu excepția vestei lui Z. Bârsan și a amanetării hainelor mele. Acestea sunt invenții de ale lui Ciura. În 1903 nici nu fusesem la armată, dar de amanetat, mi-am amanetat tot ce aveam, ca să plătesc tipărirea revistei la *Franklin*. Statuile, făcute din mucava, aparțineau proprietăresei, văduva scăpătată a unui om de teatru. Pianul și mobilele, împreună cu leghioanele de ploșnițe, erau tot ale ei. Noi închiriasem cele două odăi. Văduva trăia în bucătărie, ca vai de capul ei. Era o femeie bătrână și neajutorată, ca toate femeile trăite în bogăție și rămase fără resurse de venit. Din când în când mai vindea câte un obiect prețios și-și prelungea zilele de mizerie. În articolul *La redacție*, Ciura spune singur, că „după doi ani de zile mi-a fost dat și mie să urc cele trei caturi ale redacției *Luceafărului*”. Cu alte cuvinte, deși figura ca șef redactor, nu avusese niciun contact cu redacția. Rămăsese un colaborator regulat al revistei. Noi, însă, pe vremea aceea nu dădeam nimic pe titluri. Ne era indiferent, dacă unul se numea redactor șef, celălalt redactor responsabil și al treilea editor. Lucrul de căpetenie era să reușim a face o revistă bună și să răzvim. De altfel, anul 1904 e ultimul în care am mai păstrat aceste titlaturi, fără niciun rost.

Ciura vorbește de cărțile mele. Aveam într-adevăr o bibliotecă frumoasă, adunată încă de pe vremea când eram licean. Citeam aproape tot ce apărea în domeniul literar. La redacție ne soseau multe publicații, cu care îmi spoream stocul cel vechi. Nu cumpăram decât cărțile străine, mai ales cele germane și admirabilele ediții ungurești ale literaturii naționale și universale.

În vederea *Luceafărului* mă documentam cu tot ce credeam că-mi poate fi de folos. De aceea în biblioteca mea se găseau cele mai variate publicații. Făceam studii speciale în vederea redactării revistei, pe care nu le-am întrerupt până la dispariția *Luceafărului*. Dacă revista făcea progrese, număr de număr și an de an, se datorește unei munci neîntrerupte și multor nopți nedormite.

Îmi aduc aminte, că aveam în vedere două reviste străine – la noi nu exista niciuna care să-mi fi servit de model – și anume *The Studio* și *Kunstwart*. Amândouă mai ales ca execuție tehnică și ilustrații. Aranjamentul revistei, așa cum visam eu, nu am ajuns să-l realizeze, decât în parte, abia în epoca sibiană. Atunci m-am izbit, însă, de alte dificultăți despre care va fi vorba.

Ciura era un om delicat, o fire blajină și înțelegătoare, care, atât în epoca budapestană cât și în cea sibiană, nu mi-a aruncat între picioare nicio buturugă, cum au făcut alții. În iunie 1904, revista *Familia* din Oradea-Mare, redactată de Iosif Vulcan și-a serbat jubileul de 40 de ani. Ciura a scris în *Luceafărul* articolul omagial, cu încheierea următoare: „În mijlocul celor ce se bucură, *Luceafărul* încă își reclamă, un loc modest, rugând pe bătrânul nostru dascăl să-i primească omagiile. Cea mai veche revistă literară nu va rămâne neînduioșată la urările de bine a celei mai tinere din surorile ei”.

În cronică eu eram mai protocolar: „Noi cei grupați în jurul revistei *Luceafărul*, care înțelegem și simțim jertfele de tot neamul de care e legată editarea unei reviste românești la noi, felicităm cu dragoste opera de străduință a dlui Iosif Vulcan”.

Goga s-a dus la Oradea și a luat parte la serbări. *Familia*, așa cum era, constituia o concurență pentru *Luceafărul*. O revistă veche, cu tradiție, redactată pentru publicul prea puțin pretențios din Ardeal, avea încă cititori. Unii spuneau: *Ni-e destulă o revistă. Ce mai vreau și tinerii ceia din Budapesta? Vrea să îngroape bătrâna Familie?*

Iosif Vulcan și revista sa au, desigur, un mare merit în viața culturală a Ardealului. Merit pe care noi îl respectam. Și Ciura și Goga au colaborat, ca începători, la revista bătrânului Vulcan. Pe urmă la noi era o tradiție bună: țineam seama de ierarhia vârstei. Dar după 1900 erau alte vremuri, cu alte exigențe și cu alte idealuri. Pe cerul cultural și politic al Ardealului trecuse, ca un meteor luminos, *Tribuna* din Sibiu. Ea lăsase urme în spiritualitatea tineretului. În Regat triumfase mișcarea *Junimii*, urmată de o pleiadă de scriitori cu alte idealuri și alte orizonturi.

În Budapesta am sosit cu o zestre culturală dobândită în Regat și am crezut că misiunea mea – după ce am luat conducerea *Luceafărului* – nu poate fi să mă cobor la nivelul *Familiei*, ci să dau un impuls și un avânt nou mișcării culturale și artistice din Ardeal. De aceea, fără să fi avut vreun resentiment personal împotriva bătrânului propovăduitor al culturii din Oradea, nu-l mai puteam aproba. Socoteam, că misiunea lui e încheiată și că generația tânără trebuie să se străduiască să urce cât mai multe trepte pe scara progresului. Și cu *Luceafărul* le-a și urcat, ajungând mai sus decât s-au așteptat cei ce l-au condus. Pluralul acesta e de cele mai multe ori majestatic.

Ca să reușim cu *Luceafărul* trebuia să fim inventivi. În 1904 am introdus schimbarea copertelor lucrate de artiști. Fiecare număr se prezenta cu o toaletă nouă. O revistă, ca și o femeie, trebuie să fie atrăgătoare și ca înfățișare exterioară. Unele coperte erau de toată frumusețea. Și azi mă uit cu plăcere la ele. Îi plăceau și lui Goga și mă ruga să-i dăruiesc originalul unora dintre ele. Cu ajutorul lor și a ilustrațiilor trezeam un interes față de revistă și în lumea artiștilor, iar cititorilor le făceam un început de educație estetică. În prima jumătate a anului 1904, am publicat (nr. 3) niște amintiri despre Eminescu, semnate Ștefan Cacoveanu, care se citează și azi ca izvor de informație.

Tot în prima jumătate a aceluiași an au intrat în rândul colaboratorilor Duiliu Zamfirescu și I. Al. Basarabescu, două nume consacrate în literatură. Îmi aduc aminte că manuscrisul lui D. Zamfirescu din Roma era pe o hârtie luxoasă și avea o caligrafie model. Versurile apărute în fruntea numărului 6 nu erau la înălțimea hârtiei și a caligrafiei. Jumătatea întâi a anului 1904 am încheiat-o cu un real triumf. Am creat o temelie de existență revistei, pe care puteam clădi.

*

* *

La 2 iulie 1904 se împlineau 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, voievodul Moldovei. Întreaga suflare românească se pregătea să prăznuiască această zi sfântă. La Putna, unde își doarme somnul de veci marele voievod, se organizau serbări strălucite, pe care noi le-am anunțat încă din nr. 4, iar la 1 iulie am publicat un număr (12-13) special, închinat amintirii Atletului lui Crist, cum îl numise Papa de la Roma. Îndrăzneala noastră de astădată era de-a dreptul provocatoare la adresa guvernului ungar, care, printr-o ordonanță, interzisese participarea tinerimii române la această sărbătoare, după cum anunțam în cronică numărului 9-10 și despre care scriam: „*Bieților studenți, care și de altfel au ocazie atât de rară să-și cinstească cu inimă curată icoanele de vrednicie ale neamului lor, le-a fost tăiată deocamdată cărarea, spre mirarea tuturor aceluia, care nu cunosc orânduielele noastre de trai și care au protestat împotriva acestei opreliști. Tineretul nostru e destul de cuminte, ca singur să hotărască asupra ținutei sale față de această poruncă. Un lucru însă e știut: sufletele tuturor vor alerga la Putna să îngenuncheze pe țărâna strălucirii noastre din trecut; aici se sfârșește hotarul poruncilor”.*

Pentru acest număr, pictorul Smigelschi lucrase o excepțional de frumoasă copertă cu portretul lui Ștefan cel Mare și cu motive decorative din vechile documente și cărți bisericești. Numărul se deschidea cu o poezie comandată a lui Goga, intitulată *De la noi*, care, deși e mai puțin reușită ca altele, are destule accente de răzvrătire tânguitoare și de invocări iredentiste:

Măria Ta! Suntem bătuți de nevoi,
La noi în zadar ară plugul,
Căci holdele noastre cu spicul de aur,
Străinul le fură belșugul,
Am vrea să purcedem cu jertfele laudei,
Dar n-avem nimica la casă.
Măria Ta! Toate străinii le duc
Și numai cu lacrimi ne lasă.

În această strofă e cuprins programul politic al lui Goga, profesat spre sfârșitul zilelor sale. Cam aceleași cuvinte, amplificate și cu variante, le va fi spus Goga și Regelui Carol al II-lea înainte de a i se încredința guvernarea țării, în 1938.

Poezia avea un sfârșit iredentist:

– De sus din a ta-mpărăție:
Crai tânăr, crai mândru, crai nou să le-ncingă
Trimite, rugămu-ne ție!

Rugasem pe colegul meu de universitate, Al. Lapedatu să scrie un articol de închinare. E articolul *Ștefan cel Mare*, semnat *Moș-Neagu*, cu următorul sfârșit: „... *cugetele noastre curate și smerite să se îndrepte în frumoasa Bucovină la mormântul scaldat în lumină. Căci atunci, atunci peste marginile mormântului acestui Christos al neamului românesc se va revărsa în toate părțile: și la răsărit, și la apus, și la miază-noapte și la miază-zi atâta duh de viață nouă sufletească, încât cu toții să ne putem împărtăși de el; iar Domnul Dumnezeu părinților noștri se va îndura spre noi și va întări cu dumnezeiasca sa pecete ceea ce fiecăruia din nou îi va putea da amintirea aceluia ce a fost – cum zice poetul:*

*Lumină din Lumină
Mușatin din Mușatin!”*

Mai reproduceam diferite poezii și articole ocazionale, iar eu, într-o dare de seamă despre cartea dlui N. Iorga, scrisă cu acest prilej, proceam: „*Niciunul dintre cei care au căutat a preamări în cuvinte memoria sfântă a Voevodului nebiruit, acum la împlinirea celor patru sute de veri de la moartea lui, nu a prăznuit cu mai dreaptă dragoste de neam și adevăr pomenirea vremurilor, care trezesc mândria trecutului în urmași și le oțlesc puterile pentru munca grea din viitor – când va să fie războiul cel mare*”.

Iar la cronică îmi măsuram cuvintele: „*Credem, că noi cei adunați împrejurul acestei reviste, atât cei cu penelul cât și cei cu condeiul, am interpretat sentimentele obștești de venerație ale neamului nostru, închinând acest număr luminatului și viteazului Domn al Moldovei. Nădăjduim că cititorii noștri îl vor primii cu aceeași dragoste, cu care noi i-am dat ființă*”.

Mai reproduceam și textul telegramei Cardinalului Merry del Val, prin care însuși Papa Pius al X-lea lua parte la serbările eroului, pe care Papa Sixt al IV-lea l-a numit *Atletul lui Cristos* și care îi scria: „*Biruințele tale înțelepte și viteze au adus atâta mărime numelui tău încât toate gurile îl repetă și toate inimile îl slăvesc*”. Numărul era cu chibzuială și cu tâlc întocmit, ca, pe cât posibil, să ne ferim de ghiarele procurorilor unguri și totuși să trezim în sufletele cititorilor noștri mândrie față de gloriosul trecut al neamului nostru. Cred că am reușit pe deplin. După numărul *Carmen Sylva*, prin paginile închinare lui Ștefan cel Mare atingeam culmile îndrăzelii în propaganda noastră

iredentistă. Mulți din „inteligența” Ardealului, crescută în școli străine, nici nu auziseră de viteazul voievod al Moldovei, iar noi veneam cu un număr special și-l așezam pe masa tuturor, arătându-le, că am avut și noi domnitori cu faimă în lume. Scrisul și icoanele din *Luceafărul* pătrundeau în casele modeste ale preoților și învățătorilor din cea mai mare parte a comunelor ardelenene și aprindeau făclia de pomenire în căminele lor. Cu *Luceafărul* în mână, românii dintre Carpați și Tisa se închinau rămășițelor sfinte de la Putna și multe buze de fecioare vor fi rostit, în taină:

Crai tânăr, crai mândru, crai nou
Trimite, rugămu-ne Ție...

Poruncile ungurești nu puteau înlănțui sufletele și inimile noastre. Cu numărul Carmen Sylva și cu numărul Ștefan cel Mare legam trecutul de prezent, legam una din dinastiile vechi cu dinastia nouă a românilor și deprindeam pe ardeleni să cunoască istoria răsfrântă prin prisma cercetărilor românești și-i obișnuiam să-și abată privirile de la Viena imperială și de la Budapesta șovinistă spre București, singura capitală de la care puteam nădăjdui o mântuire.

Pământul și neamul românesc era amenințat de trei împărății: de Imperiul Otoman, de Imperialismul Austriac și de Imperialismul Rusesc. Fiecare dintre aceste imperialisme, în mersul lor triumfător de expansiune, au căutat să ne cotopească și să ne rupă câte o fâșie din trupul nostru. În cursul veacului al XIX-lea, Imperiul Otoman a intrat în descompunere și celelalte două imperialisme vegheau, ca moștenitori, la căpătâiul „omului bolnav”. Prin proclamarea Regatului, românii au scăpat de rușinoasa vasalitate turcească. Una dintre cele trei primejdii a dispărut. Mai rămâneau două. Am arătat cum luptam noi, din cuibul nostru de la Budapesta, împotriva Imperiului Austro-Ungar, deși România făcea parte din sistemul Triplei Alianțe. Nu ne mulțumeam, însă, să subminăm împărăția ai cărei supuși eram, ci de câteori puteam atacam și pravoslavnică Rusie.

Prilejul cel mai bun ni l-a oferit războiul ruso-japonez. În lunile de vară, am alcătuit un număr japonez (nr. 14-16), prin care ne exprimam dorința ca Rusia să fie bătută, după cum a și fost România și neamul românesc numai profit putea trage din această înfrângere. Într-adevăr, Japonia învingătoare a făcut un bun serviciu țărilor din Europa Orientală râvnite de Imperiul Țarist.

Precum se vede, *Luceafărul* avea o politică bine stabilită, pe care a urmărit-o consecvent în cursul existenței sale, firește mai mult prin mijloace literare. La întocmirea numărului japonez, mi-a venit în ajutor și o întâmplare. O româncă, întoarsă din Japonia, d-na Otilia Cozmuța, mi-a pus la dispoziție material interesant și nou. Vizita ei la Budapesta mi-a sugerat chiar ideea numărului închinat Japoniei. Goga a colaborat cu niște traduceri din poezii japoneze și cu două traduceri din Petöfi. Eu scriam un articol informativ despre Japonia, deși pe vremea aceea știam destul de puține lucruri față de ceea ce știu azi. Cu toate acestea, articolul era suficient documentat pentru cititorii *Luceafărului*. Numărul japonez m-a scăpat de vacanța de vară, pe care a trebuit să o petrec tot în Budapesta.

*
* *

În vara anului 1904, departe de Budapesta, la poalele Carpaților s-a înfiripat o idilă, care a lăsat amintiri în literatură și care, mai pe urmă, a avut o înrâurire asupra soartei *Luceafărului* și asupra legăturilor mele de prietenie cu Goga. Acum idila se poate povesti, fiindcă reînvierea ei nu mai are pe cine să supere. De altfel e una dintre idilele cele mai nevinovate și dintre cele mai poetice. O cunosc în toate amănuntele din gura celor ce au trăit-o, eu personal neparticipând decât, mai târziu, în 1905, la finalul ei matrimonial, neașteptat și nevisat de niciunul dintre noi. Idila s-a înjghebat în satul natal al lui Goga, în Rășinari, pe care, pe vremea aceea, nu-l cunoșteam, fiindcă nu fusesem încă prin părțile Sibiului.

Goga a stat toată vara acasă până toamna târziu. În același sat a petrecut vara d-șoara Adelina Olteanu, care îngrijea de copiii orfani ai profesorului Daniil P. Barcianu și a surorii sale Silvia, amândoi decedați. Barcenii erau de baștină din Rășinari și înrudiți cu familia Goga, Aurelia Goga, mama poetului, era nepoata unei barcence, Stana, căsătorită cu Dan Bratu din aceeași comună, tatăl preotului Ion Bratu (1819-1878), bunicul lui Goga după mamă⁷⁰. Barcenii aveau o casă solidă de piatră în Rășinari. Împreună cu Adelina Olteanu venise și o prietenă a ei, Lili Vincenz, fiica profesorului Vincenz din Craiova.

Între aceste două domnișoare și poetul *Luceafărului*, cum era și firesc, s-a încheiat o prietenie. Adelina era și ea scriitoare, iar Lili învăța pictura în Germania. Amândouă erau blonde și cu ochi albaștri, instruite și inteligente. Poetul era ceva mai tânăr decât ele, ceea ce nu l-a împiedicat să le aștearnă în cale petale din florile sentimentelor sale. Inima lui Goga, plină de generozitate și de delicatețe, găsea că e datoare să le încânte pe amândouă. Maestru în povestiri și în cântece a risipit din belșug darurile cu care l-a înzestrat natura. Atenția lui Goga se concentra în jurul Adelinei, dar uneori roia și căuta pe Lili. Cele două prietene făceau haz de nestatornicia poetului. Idila din vara anului 1904 e interesantă, fiindcă e cea dintâi dragoste a lui Goga cu intenții serioase. Până la sfârșitul epocii sibiene cunosc toate legăturile sentimentale ale poetului, atât începutul cât și epilogul lor.

Rășinarul e un sat așezat sub poalele munților acoperiți de păduri de brădet, cu aer ozonat, cu lunci presărate cu flori de câmp și cu zăvoaie răcoroase. Grădina familiei Barcianu, plină de pomi bătrâni, cu colțuri discrete și cu miresme îmbătătoare, e un minunat loc pentru inimile îndrăgostite. Poetul, cele două domnișoare, însoțite și de fetișcana Claudia Goga, făceau plimbări dese, cercetând locurile cu priveliștile cele mai încântătoare. Sufletele tinerilor, după scaldarea în apele cristaline ale frumuseților naturii, se simțeau înviorate, prindeau aripi și se desfătau, când în melodiile cântecelor, când în cadențele versurilor, rostite de poetul nostru. Doine populare – cântate de Goga, de Claudia și de Adelina, toți trei înzestrați cu voci duioase – și romanețe din bătrâni răsunau prin cele lunci și zăvoaie. La umbra vreunui copac de veacuri se opreau. Cele trei grații, cu părul despletit, tolănite pe iarbă, împodobite pe creștet cu cununi de flori, ascultau recitățile bardului copleșit de atâta farmec. Nicăieri ființa umană nu simte mai curat și mai adânc frumosul ca în sânul naturii.

Seara răsărea luna, ocrotitoarea îndrăgostiților, și asculta poveștile tinerilor de sub un măr domnesc din grădina Barcenilor. Idila își țesea firele întraurite zi de zi și seară de seară. A fost una dintre cele mai încântătoare veri ale poetului Goga, după cum mi-a mărturisit singur. Atunci a scris poezia *Seara*, trimisă din Rășinari și publicată în nr. 17, de la 1 septembrie stil vechi. Pentru a reda atmosfera, o reproduc întregă.

SEARA

Bolta și-a cernit năframa
Ca o mamă întristată,
Floarea soarelui pe câmpuri
Pleacă fruntea-ngândurată.

Zarea-și picură argintul
Pe ovesele de aur,
Ostenit din aripi bate,
Ca un vis pribeag, un graur.

Codrul cântăreții-și culcă,

⁷⁰ În *Amintiri de la Luceafărul* am arătat greșit înrudirea familiei Goga cu familia Barcianu.

Doarme trestia bolnavă,
Dorm doi pui de nevăstuică
Sub o brazdă de otavă.

S-a oprit trudită moară,
Doarme apa la irugă,
Răzimat pe coate-adoarme
Un cioban întins pe glugă.

Doarme cerul și pământul
Într-o dulce-mbrățișare...
Doar izvorul mai tresaltă
Ca un sân de fată mare.

Idila din vara anului 1904 interesează numai întrucât e în legătură cu literatura. Am o repulsie și o oroare față de amănuntele care nu contribuie cu nimic nici la biografia, nici la lămurirea procesului de creație a poetului. De aceea trec mai departe la înregistrarea poeziilor inspirate de această idilă. Sentimentele lui Goga se concentrau în jurul Adelinei și numai delicatețea îl îndemna să se ocupe și de Lili. Poate și nestatornicia firii sale. Au fost zile, când cele două domnișoare nu știau, care e preferata inimii poetului. Așa de iscusit era jocul cântărețului îndrăgostit. Sufletul poetului pătimea de boala pesimismului despre care am amintit. Norii negri pluteau în adâncimi, fără să poată fi risipiți de soarele dragostei, ce-i încălzea inima. Poezia *Solus ero*, publicată tot în nr. 17, de la 1 septembrie stil vechi, face dovada:

Tu preacurată rază, ce-ai coborât din stele
Să luminezi în noaptea singurătății mele,
Ascultă-mi rugăciunea, ce-o gem cu buza arsă:
Din preajma vetrei mele fă calea ta întoarsă.
– Păcătuiește raza curată, viorie,
Când se oprește-n drumu-i pe-o strașină pustie,
Învestmântând cu picuri din sfânta ei văpaie
O scorbura, ce poartă un cuib de cucuvaie.
.....
.....
Zâmbind amar se-ntreabă deci mintea gânditoare:
De ce-ar veni la mine făptura ta de floare?
Tu înger cu ochii limpezi, cu aripi de mătăasă,
De ce să te cutremuri de-o luptă ne-nțeleasă?
Când zboar-atâția fluturi în necuprinsul firii
Și strălucesc pe câmpuri, în soare, trandafirii...

Poezia a fost citită de Goga celor două muze, fără să le destăinuiească la care s-a gândit când a scris-o. Și una și alta putea să fie „preacurata rază”. Eu știu, însă, că era Adelina. În *Solus ero* Goga își despică sufletul și ne lasă să-i întrezărim văgăunele cele mai ascunse ale firii sale. Poetul a putut scrie poezia, ca să impresioneze pe cele două domnișoare, dar a reușit să ne redea o stare sufletească reală, pe care altfel nu am fi putut-o descoperi. În aceeași vară e scrisă și poezia:

Dorurile mele
N-au întruchipare,
Dorurile mele-s
Frunze pe cărare,

Spulberate și strivite frunze
Pe cărare.

.....
.....
Tot ce-mi țese noaptea
Zorile-mi destramă,
Mi s-a dus norocul...
Nu-l mai plânge, mamă,
La icoana Preacuratei, nu-l mai plânge, mamă.

Cântecul a apărut tot în nr. 17 de la 1 septembrie 1904 și vibrează în el aceleași coarde pesimiste. Voi urmări idila până la sfârșitul anului, deși ea s-a curmat abia în toamna anului 1905, după cum se va vedea, când voi ajunge cu povestirea la evenimentele anului următor.

În plimbările lor, domnișoarele luau cu ele și pe orfanii Barceni, două fetițe mai mici, Lavinica și Silvia, și doi băieți mai răsăriți, Andrei și Achil. Ceilalți doi băieți, Sorin și Radu, erau mărișori, Sorin, cel mai mare, terminase liceul. Această suită supăra pe Goga, fiindcă atenția domnișoarelor nu rămânea concentrată asupra lui și fiindcă nu mai putea vorbi liber. Trebuia să-și pună frâne și conversația se îneca într-o albie convențională. Copiii înțeleg mai multe decât își închipuie cei mari, care nici nu-i bagă în seamă. Domnișoarele i-au reproșat poetului, că nu iubește copiii. Ca să le dovedească ce sentimente are față de odraslele omenești, a scris cele două poezii *Copiiilor*, cu accente de un pesimism bolnav, chiar crud. Poetul crede, că raiul său e pierdut pe veci, nu mai speră în primăvară:

Și-un gând păgân mă înfioară,
Și sufletul meu fierbe asemeni
Acelui crai de-odinioară,
Ce-a omorât în fașă prunci...

Adoratoarele poetului au clătinat din cap, îngrozite de barbarul setos de sânge nevinovat ce s-ascunde în grădina cu flori a inimii cântărețului. Cele două domnișoare, pe care eu nu le cunoșteam încă, au început să colaboreze la *Luceafărul* cu nr. 20 de la 15 octombrie stil vechi. Lili Vincenz ne-a lucrat o copertă, iar Adelina Olteanu Maior mi-a trimis la redacție mai multe poezii, dintre care, în nr. 20, am publicat *Cântec*, reprodus în ale mele *Amintiri de la Luceafărul*. La poșta redacției, din același număr, Goga publica un cântec glumeț cu înțelesuri, iar îndată după el, răspundeam d-șoarei Adelina Olteanu Maior, mulțumindu-i pentru drăgulele cântece.

Toamna târziu, idila din Rășinari s-a continuat prin versuri și schimburi de scrisori. Goga a scris poezia *Despărțire*, apărută în nr. 21 al *Luceafărului*, cu sfârșitul:

Să-i mai trimiți o rază, domnița mea bălaie.

Adelina susținea că „domnița bălaie” e Lili, dar cred că nu era sinceră. Dovadă următoarea poezie, scrisă de ea și apărută în nr. 22-23 din 1904:

DESPĂRȚIRE

I

Mă duc, mă duc și voi rămâneți...
Amarul inima-mi cuprinde
Și-un dor vrăjmaș fără măsură

În suflet flacăra-mi aprinde.

Mă duc, mă duc și cine știe
De ne-om mai revedea-ncurând,
Căci vânt de toamnă duce frunza
Și-a mele vise rând pe rând...

Mă arde-a inimii văpaie
Și trupu-mi zgribură de frig...
Mă duc, mă duc și nu m-aș duce
Și de durere-aș vrea să strig.

II

Copil dragălaș, mă răpune
Curata și sfânta ta jale
Atâta durere e scrisă
În lacrima genelor tale.

Aleargă-mi la sân și mă strâge
Cât poți, copilașe zglobiu,
Și zi-mi să mă-ntorc mai degrabă
Căci fără de min-ți-e pustiu.

Mai dă-mi înc-odată ochișorii
Să-ți șterg a pleoapelor rouă,
Călăul cu limba de-aramă
Îmi frânge inima-n două.

A. O. Maior.

Lili Vincenz și Adelina Olteanu Maior în vara anului 1904.

Adelina pretindea – mai târziu – că această poezie se referea la copiii Barcianu de care s-a despărțit, plecând în țară, de unde ne-a trimis o dare de seamă despre *Expoziția agrară* din București, publicată în nr. 24. În realitate poezia Adelinei era un răspuns la poezia lui Goga cu același titlu.

*
* *

În toamna anului 1904, Goga a plecat la Berlin. A trecut prin Budapesta, unde s-a oprit numai câteva zile. A venit cu el și Sorin Barcianu să se înscrie la universitate. Mi l-a adus la redacție și mi l-a recomandat, rugându-mă să am grijă de el. În nr. 21 din 1904 anunțam: „*Redactorul nostru responsabil, dl Octavian Goga, plecând la Berlin, rugăm ca toate scrisorile ce privesc redacția noastră să se adreseze: Redacția Luceafărul Budapesta*”.

Goga obținuse, la 2 octombrie 1904, o bursă de 1 800 lei anual, pe doi ani, de la *Societatea Transilvania* din București, cu condiția să studieze Științele Istorice la Berlin și Paris. Era foarte vesel că poate părăsi Ungaria și poate colinda străinătatea, deși ajutorul primit îl silea la economii. Cu 150 lei aur pe lună o ducea, însă, destul de bine. Pentru cheltuielile de călătorie își mai deschidea punga și părintele Iosif din Rășinari. Din bunăvoința dlui profesor I. Clinciu, actualul președinte al *Societății Transilvania*, care mi-a pus la dispoziție întreg dosarul Goga, păstrat de Societate, pot reconstitui cariera de bursier a poetului, interesantă pentru biografia sa. Aici voi reproduce numai datele și scrisorile din 1904, iar restul va urma, la locul cuvenit, în 1905, după originalele din dosarul Societății.

Societatea Transilvania pentru ajutorul studenților și elevilor meseriași români din Transilvania și părțile ei – cum e titlul întreg al Societății, al cărei istoric îl prepară dl prof. Clinciu – a publicat un concurs pentru stipendiul „Al. Papiu Ilarian” de 1 800 franci pe an. La concurs s-au prezentat două cereri, a prof. Emil Sabo din Blaj, poet și dânsul, și a lui Octavian Goga.

Cererea lui Octavian Goga e următoarea:

Domnule Președinte,

Subscrisul, absolvent al Facultății de Litere din Budapesta, în baza concursului publicat din partea Societății Transilvania, îmi iau voie a reflecta la bursa de 1 800 franci, alăturând următoarele acte:

1. Absolutoriu de la Universitatea din Budapesta;
2. Atestat de examenul de stat fundamental din studiile: Istoria, Limba Latină, Limba Maghiară;
3. Certificat medical;
4. Actul de naștere.

Dorința mea este de a urma cursuri din istorie și științele accesorii, un an la Universitatea din Berlin, iar al doilea la Paris.

Primiți, vă rog domnule președinte asigurarea deosebitei mele considerații.

București 15 Septembrie 1904.

Octavian Goga

Cererea e scrisă pe o coală de hârtie, cu o caligrafie îngrijită, iar pe ultima pagină – după obiceiul ardelenesc – e scris rubrum:

D-sale

Domnului Președinte al Societății Transilvania

București

Pe cerere, sus, în stânga, e scris cu creion albastru:

Primit la 17 septembrie cu patru acte
Missail.

Iar, sus, în dreapta, cu cerneală:

Nr. 52, 1904

În 2 octombrie adus în ședința comitetului de administrație și se va încheia proces-verbal. Iar actele ambilor concurenți se vor restitui imediat.

Președinte, *Missail*.

Amândouă rezoluțiile sunt scrise de mâna președintelui G. Missail.

La dosar nu a rămas decât următorul:

Atestat medical

Subscrisul doctor în medicină atestez, că Dl Octavian Goga, de 23 ani, absolvent al Facultății de Litere din Pesta, originar din Rășinari, Transilvania, este deplin sănătos.

București în 16 septembrie 1904.

Dr. Iuliu Grecu
Str. Regală 14

Certificatul e scris pe o coală timbrată de 1 leu. Din aceste acte rezultă, că Goga venise cu cererea personal la București și desigur și cu recomandății de la cunoștii din Sibiu, adresate ardelenilor din București. E aproape sigur, că Ilarie Chendi i-a întins o mână de ajutor. Dr. Iuliu Grecu era o rudă a lui Iosif Șchiopul, și el ardelean de origine. L-am cunoscut și eu. Știrea că i s-a votat bursa se pare că i-a fost comunicată de secretarul Societății Transilvania, Dr. Rațiu, fiindcă Goga îi adresează următoarea scrisoare, păstrată, în original, la dosar:

Rășinari, 4/17 Octombrie 1904

Onorate domnule secretar,

Mulțumindu-vă pentru știrea înveselitoare, ce-ați avut bunăvoința a-mi comunica, îmi iau voie a vă informa în următoarele despre hotărârile ce-am luat: Doresc să-mi continuu studiile anul acesta la Universitatea din Berlin, iar anul viitor la Paris. La Berlin aș dori să plec în timpul cel mai scurt, pentru că înscrierile la universitate se fac numai până la sfârșitul lui octombrie. Aș dori ca bursa de 1 800 franci să o primesc în rate lunare de 150 franci și vă rog dle secretar a-mi înmâna acum două rate, — pe lunile septembrie și octombrie, ca să am din ce să-mi acopăr speșele de călătorie, altfel mi-ar fi greu să plec. Bani aceștia vă rog să mi-i trimiteți la adresa: Rășinari — per Nagy-Szeben-Ungaria. Alăturat trimit și chitanța pentru 300 franci, asemenea și declarația cerută.

Din documente vă rog să-mi înapoiți: *indexul*, (caietul de cursuri) de la Universitatea din Budapesta, *atestatul* de la examenul de stat și *actul de naștere*.

Rugându-vă a transmite On. comitet al societății Transilvania expresiunea profunde mele recunoștințe. Vă rog să primiți onorate dle secretar asigurarea deosebitei mele stime.

Octavian Goga

P. S. Vă rog On. dle secretar să aveți bunăvoința a-mi expedia actele în epistolă recomandată ca să fie mai sigură primirea lor.

În fruntea scrisorii e următoarea rezoluție a președintelui societății:

În 10 octombrie nr. 55, octombrie 9 1904

Se va anexa la dosarul concursului, i se va notifica, concursul ținut la 1 octombrie, bursa nu poate începe decât atunci.

Missail

Declarația de care pomenește în scrisoare e următoarea:

Declarație

(Timbru de 1 cor.) Subscrisul absolvent al Facultății Filosofice din Budapesta, declar că primind din partea societății Transilvania din București stipendiul „Al. Papiu-Ilarian de 1 800 franci, după terminarea studiilor din străinătate voi rămâne în patrie. La caz contrar mă oblig a restitui suma primită din partea sus numitei societăți. Sibiu 18 octombrie 1904.

Octavian Goga

(Timbru de 1 cor.) Hivatkozással 575/1904 ügyszámu hitelesitesi jegyzőkönyvre tanusitom, hogy Rășinari lakos Goga Oktavián, tanárjelölt, (lakik 1359 hszám alatt), —kit személyesen ismerek, — jelen nyilatkozatot elöttem sajátkezüleg irta alá. Nagyszeben, ezerkilencszáz négy évi október hó tizennyolczadik napján. Díj és bély. 2 kor. 50.

Penciu Miklos

mint Zégoni Gábor nagyszebeni kir Közjegyzőnek helyettese.

Textul unguresc cuprinde legalizarea semnăturii lui Octavian Goga din partea notarului public. Sus pe această declarație e scris:

Nr. 55 octombrie 9 1904

Văzut de noi, președintele
Societății, astăzi la 10
octombrie 1904
G. Missail.

Iată și textul chitanței amintită în scrisoare:

Chitanță

Despre 300 franci, adică trei sute franci, care sumă subscrisul am primit ca rate pe lunile septembrie și octombrie 1904 din stipendiul „Al. Papiu-Ilarian” de 1 800 franci votat din partea On. comitet al societății Transilvania în ședința de 2/15 octombrie a. c.

Rășinari 4/17 octombrie 1904

Octavian Goga.

Sus pe chitanță e scris:

„S-au expediat 300 lei, la 11 octombrie 1904 — cu recipisa nr.”

La dosar se mai găsește următoarea ciornă a unei scrisori, semnată probabil de președintele societății:

Nr. 95/9 octombrie 1904
D-sale Dlui
Octavian Goga

Rășinari

Consiliul de administrație al societății întrunit în ședință la 2 octombrie stil vechi 1904 după examinarea actelor concurenților pentru stipendiul Al. Papiu-Ilarian, v-a conferit acest stipendiu pe timp de doi ani cu începere de la octombrie 1904 — octombrie 1906; cu îndeplinirea condițiilor prevăzute prin publicația concursului.

În același timp, avem onoare a vă răspunde că am primit atât chitanța despre 300 lei, cât declarația autentică de care luăm act.

Odată cu aceasta vă înapoiem actele și suma de trei sute lei în trei bilete de banca română.

Primiți, domnul meu, asigurarea considerațiunii mele
(fără semnătură)

Banii s-au trimis în scrisoare recomandată împreună cu actele. Chitanța poartă nr. 1 335 din 24 octombrie 1904. Cu o scrisoare, datată 1 decembrie 1904, Goga cere societății să-i trimită rata lunară pe decembrie la adresa Berlin-Charlottenburg, Goethe Strasse 45. II. Societatea i-a și trimis 150 lei, la 7 decembrie 1904. Goga a trimis, cu aceeași scrisoare, și actul de înscriere la Universitatea din Berlin, care e păstrat în copie la dosarul societății și are următorul cuprins în limba latină:

Virum ornatissimum Octavianum Goga, Hungalum civibus Universitatis litterariae Fridericae Guilelmae legitime adscriptum eumque nomen apud ordinem philosophorum rite professum esse testamur.

Berolini, die 2 mensis 12 MDCCCCIV.

I. S.

Univer.

Ad Erman

*Decanus et Professores ordinis
philosophorum Universitatis
Fridericae Guilelmae*

Cu acestea se încheie corespondența lui Goga cu *Societatea Transilvania* în 1904. În anul următor, 1905, ea se continuă. Textele le reproduc așa cum sunt scrise în original. Goga, în toamna anului 1904, s-a dus pentru întâia oară în străinătate și impresiile lui sunt cuprinse într-o bogată corespondență, adresată Adelinei, corespondență pe care am păstrat-o întregă până la izbucnirea războiului, în 1914. La o revizuire sumară a unei singure lăzi, salvată din arhiva mea, nu am mai dat peste ea. Se pare că a dispărut, împreună cu atâtea scrisori și manuscrise păstrate de mine în vreo trei-patru lăzi. Din Berlin mi-a trimis poezia *Departe* – în volum sub titlul *Părăsit* – și *Priveag*. În cea dintâi se adresa Adelinei:

Nu-i rază să-mi mângâie fruntea,
Încet coborându-mi din stele...
– Mai străluci-va vreodată
Altaru-nchinărilor mele?

Stejarul nădejdlor multe
Își scutură frunzele moarte...
Vai, tu ești atât de frumoasă
Și tu-mi ești atât de departe...

În *Priveag* cântă despărțirea ardeleanului de casă, subiect versificat înaintea lui de Șt. O. Iosif, cum am spus în *Amintiri de la Luceafărul*. Din Berlin, până la sfârșitul anului, nu mi-a mai trimis decât o traducere din Petöfi și o glumă, pentru poșta redacției, cu aluzii la idila din vară.

Goga, în jumătatea a doua a anului 1904, nu a publicat decât poezii lirice, cu excepția *Cântăreților de la oraș*, apărută în *Sămănătorul*, de unde am reprodus-o în nr. 20 al *Luceafărului*. Titu Maiorescu, când l-a întrebat, mai pe urmă: *Ei, bine, dar unde e Venus Anadyomene?*, nu cunoștea această epocă din activitatea poetului, altfel nu i-ar fi pus întrebarea.

Poeziile din această epocă au apărut în cel dintâi volum, intitulat *Poezii*, dar marele critic nu le-a dat atenția cuvenită, necunoscând geneza lor. De altfel era și greu ca cineva să se oprească și să se preocupe de aceste coarde ale lirei lui Goga, atât de sărace în vibrații erotice. El credea, că inima lui e o „scorbură”, „un cuib de cucuvaie” și că raiul lui „e pierdut pe veci”. Goga, când era cu cele două domnișoare, desigur, că nu le plictisea cu tânguiri și cu vorbe disperate, dimpotrivă le încânta cu povestirile sale vioaie, pline de înțeleșuri, și cu o veselie ștregărească. Cu ele vorbea bărbatul, dornic de cuceriri și de triumfuri. Dar când se închidea în singurătatea ființei sale și căuta să-și înveșnicească sentimentele în atelierul creației poetice, firea lui de toate zilele trăgea obloanele și amuțea, copleșită de adevăratul fond sufletesc plin de negurile pesimismului. Nu e de mirare, deci, că cele dintâi articole, care au început să se scrie, încă în jumătatea a doua a anului 1904, despre poeziile lui Goga, au subliniat noutatea limbii, a imaginilor și fondul lor românesc din Ardeal, fără să se oprească asupra creației lirice a poetului.

Goga nu a reușit să fie apreciat după poeziile socotite de dânsul ca cele mai reușite, ci după creațiile spre care l-am împins eu de la început. În mărturisirile sale autobiografice – scrise târziu, când avea un rol politic – spune multe lucruri adevărate, dar le privește de la sfârșitul unei cariere literare și uneori le subordonează crezului politic pe care-l servea când le-a așternut pe hârtie.

Nimenea din câți au avut parte să lucreze cu Goga și să se bucure de prietenia lui, în epoca antebelică, nu l-a cunoscut mai de aproape ca mine și nu l-a prețuit mai mult. Am pretenția să fi fost singurul lui confident, căruia îi comunica cele mai intime sentimente. Îi cunoșteam viața din fir în păr, până în cele mai infime amănunte. Pe unele, firește, le-am uitat, fiindcă toate notele mele s-au pierdut, iar altele sau nu se pot spune sau nu au niciun interes pentru alții. În aceste amintiri mă străduiesc să istorisesc purul adevăr. Am ales metoda cronologică, deoarece numai cu ajutorul ei se poate urmări dezvoltarea unei personalități. Când vorbesc despre Goga în 1904, nu-l confund cu Goga de mai târziu și nici nu-i pot atribui însușiri pe care nu le avea încă. Datele sale autobiografice sunt sintetice, nu analitice ca ale mele. Ca să termin cu Goga din 1904, mai citez câteva glume din poșta redacției, apărute în jumătatea a doua a anului:

Nr. 14-16/1904:

DIN VIAȚĂ

Primăvara am văzut-o.
– Să-mi fie pe veci crăiasă
Am jurat-o la candela
Unui tren... a treia clasă.

Vara, iar la gară, iat-o
Stă cochetă, măiestoasă.
M-a lovit c-o crisantemă
Din vagon... a doua clasă.

Cam pe toamnă... o madonă
Suie-n tren dintr-o căleasă,
Leneș și aristocratic:
Era ea... în prima clasă.

În nr. 20/1904:

CÂNTEC

Gândul meu la tine zboară
Ziua-ntreagă, noaptea-ntreagă,
Prin urmare, prin urmare
Tu îmi ești atât de dragă...

Viața mea-i atât de tristă,
Noaptea mea-i atât de mare,
Și-s atât de singur astăzi...
Prin urmare, prin urmare...

În nr. 21/1904:

Pe oceanul meu de vise
Tu plutești un astru fix,
Ți-aș da toate-a mele scrise,
Dac-ai vrea să-mi fi sufix.

Însă dacă ești tirană
Și vei râde de-al meu vis,
Pun un lexicon pe rană
Și m-apuc iarăși de scris.

În nr. 24/1904:

Ziua-ntreagă, noaptea-ntreagă
Veșnic eu te port în gând
Fată mare, tu-mi ești dragă,
Te iubesc așa zicând...

Vai, m-ar omorî necazul
Mi-ar fi jale viața-ntreagă,
Dacă, dacă – punem cazul
– Tu n-ai vrea să-mi mai fi dragă.

*

* *

În cursul verii 1904, voiam să creez o legătură mai strânsă între cititori și revistă, de aceea am publicat un premiu al *Luceafărului* de 100 coroane pentru cea mai bună povestire cu un subiect luat din viața românilor din Ungaria. Premiul se acorda, prin plebiscit, de cititori, fără să cunoască numele autorului. Scopul urmărit era să încurajăm scriitorii tineri și să descoperim talente noi. Rezultatul a fost destul de mulțumitor. Au intrat la concurs șapte bucăți publicabile și premiul s-a împărțit între autorii celor trei bucăți, care au avut voturi mai multe din partea cititorilor. Amănunte se găsesc în colecțiile revistei.

Pomenesc de acest premiu, fiindcă el arată străduința noastră de a crea o mișcare literară și de a trezi interesul publicului față de această mișcare. Toamna, administrația s-a mutat iar în locuința mea. De astă dată aveam ca ajutor, în locul lui Goga, pe Iosif Șchiopul, un om harnic și priceput. Făuream planuri mari, pe care în cursul anului viitor le-am și realizat. La sfârșitul anului anunțam: „*Urmând pe calea apucată, redacția va stărui și de aici încolo să realizeze îmbunătățiri tot mai*

mari, tot mai multe, atât în ce privește partea literară, cât și cea artistică, ținând astfel pe cititori în curent cu mișcarea artistică și literară românească”.

În anul 1905 am înființat și o ediție de lux, pe hârtie cromo, pentru a dezvolta și mai mult gustul artistic. Pentru mine nu era indiferentă haina în care se prezintă *Luceafărul*. Totul trebuia să fie armonios: cuprinsul, selecționat cu îngrijire, avea să fie înfățișat cititorilor într-o formă externă ireproșabilă. De aceea silința mea de a perfecționa fondul ținea seama și de perfecționarea tehnică. Aceasta nu o puteam face într-o tipografie străină, în care fiecare amănunt încărcă cheltuielile. De aceea am început să visez la o tipografie a *Luceafărului*. În revista *Făt-Frumos* din Bârlad, nr. 15/1904, dl N. Iorga a scris un articol intitulat *Curentul nou*, din care, în nr. 24/1904 al *Luceafărului*, reproduceam: „Astăzi – scria dl N. Iorga – sunt trei reviste tinere care îmbrățișează curentul cel nou în literatură și cugetarea românească. *Făt-Frumos* din Bârlad stă la mijloc între *Sămănătorul* bucureștean și *Luceafărul* din Budapesta. Aproape orice se cuprinde într-una din aceste reviste ar putea să-și afle locul și în celelalte două”.

Dl N. Iorga numea curentul nou românesc, fiindcă „în mijlocul românilor nu poate fi nicio literatură sănătoasă care să nu plece de la ei, de la viața sau de la felul lor de a simți pentru a se întoarce la dânsule. Numai această literatură poate fi în sine și folositoare; numai de dânsa se poate ține seama în viața culturală a popoarelor. De la aceste axiome plecăm”. „Aceste profesii de credință – adăugam din partea revistei – noi le-am mărturisit de repetate ori publicului nostru și suntem fericiți când le vedem acum precizate atât de lămurit de cea mai răspicată individualitate a timpurilor noastre”. Ceea ce prevăzusem, s-a împlinit. Dl N. Iorga ne-a luat în brațe și ne-a declarat fiii săi sufletești. S-a proclamat singur părintele nostru.

Noi mulțumeam marelui istoric pentru distincția cu care ne-a învrednicit și pentru dragostea ce ni-o arată, făgăduindu-i că ne vom strădui să fim vrednici de atenția sa, dar, într-o formă delicată, îi dădeam a înțelege că revista noastră profesa de la început credința națională și că nu domnia sa ne-a relevat-o pentru întâia oară. Puii golași de la sfârșitul anului 1903 au prins aripi și, după un an, s-au avântat sus de tot, alături de cele mai bune reviste literare ale vremii. Totuși nu îndrăzneau să luăm încă o atitudine fățișă pentru a ne accentua independența, deși nu ne-am făcut vinovați prin nicio coborâre a prestigiului nostru, ca să merităm calificativul de sateliți dat de dl N. Iorga. În realitate noi nu am inaugurat un „curent nou”, ci am continuat tradiția națională ardeleană. Anul 1904 a fost un an, în cursul căruia am reușit să consolidăm temeliile de existență ale *Luceafărului*, în urma muncii mele sânguincioase, cu sprijinul intelectual al colaboratorilor și cu cel material al cititorilor.

CAPITOLUL III

1905: ANUL DE TRIUMF

De la nr. 1/1905, fără să întreb pe nimeni, am schimbat vechile titulaturi de șef-redactor și redactor responsabil, care nu mai aveau nicio justificare și, ca să nu se supere nici Ciura și nici Goga – unul la Blaj și celălalt la Berlin – am pus revista sub direcția treimei noastre, în ordine alfabetică, deși, în realitate, am rămas singur director întreg anul. Redactor responsabil – cerut de lege – am pus pe Mihai Stan, numele bunicului meu după mamă, țăran din Bilbor, care nu mai era printre cei vii. Proprietatea și editura revistei a rămas a redacției, adică a mea. Împărțirea anului în două, în partea întâi până la 1 iulie și în partea până la sfârșitul anului, o voi păstra, fiindcă o impun evenimentele și fiindcă în viața noastră intimă au intervenit raporturi neprevăzute, care au avut o înrâurire asupra destinului nostru și al revistei. Voi respecta, deci, ordinea cronologică în povestire, singura metodă cu ajutorul căreia se poate desluși calea străbătută de *Lucașfărușul* și de poetul Goga.

Anul 1905 l-am inaugurat cu un număr Grigorescu. După numerele în care proslăveam trecutul și în care propovăduiam iredentismul, am început să atragem atenția cititorilor asupra figurilor artistice și literare ale neamului nostru, luând lupta cu stăruitoarea și sistematica propagandă a culturii maghiare, care pătrundea până în cele mai ascunse sate românești.

Pretutindeni găseai biblioteci, tablouri și publicații răspândite prin fel și fel de mijloace. Noi eram datori să arătăm publicului românesc, că nu suntem inferiori stăpânilor politici. Numărul Grigorescu a fost o revelație pentru ardeleni. Mai ales în ediția de lux ilustrațiile au ieșit ireproșabil. Numărul se păstra la loc de cinste în casele cărturarilor și, mai târziu, am găsit ilustrații tăiate din *Lucașfărușul*, încadrate și atârinate pe pereți. Și cuprinsul numărului era la înălțime. Dl N. Iorga, M. Sadoveanu, Delavrancea, I. Al. Basarabescu, I. Ciocârlan etc., semnau bucăți, alături de colaboratorii obișnuiți ai revistei. În acest număr am precizat pentru întâia oară crezul estetic al revistei. În articolul *Pictorul Grigorescu* scriam: „*Ochiul înarmat cu preceptele cele mai severe și mai strict științifice va recunoaște, în pânzele idilei noastre țărănești, însușirile rare ale acelei arte care te cucerește, te înalță în sferile transcendente ale frumosului desăvârșit. Opera pictorului nostru e curat românească; ea e smulsă din rărunchii sufletului nostru, reoglindește credincios natura Țării Românești și totuși se înalță la valoarea netăgăduită a creațiilor de artă pură. Arta plastică românească pentru prima oară învederează condițiile sublime ale artei pentru artă: impersonalitatea. În această calitate găsim noi dăinuirea veșnică a operei lui Grigorescu, care nouă ne place și ni-e scumpă îndoit, fiindcă fondul ei, lumea căreia i-a dat viață stătătoare, e a noastră*”.

Aceste precizări au importanța lor din mai multe puncte de vedere. Mai întâi, arată doctrina estetică sub influența căreia stăteam, doctrină pe larg dezbătută, mai pe urmă, în coloanele revistei în legătură cu o polemică provocată de G. Ibrăileanu de la *Viața Românească* din Iași. A doua, arată cum înțelegeam naționalismul în artă și în literatură, spre deosebire de *Sămănătorul* și de *Curentul nou* susținut de dl N. Iorga, precum și nedreptatea ce ni se face de aproape toți istoricii literari, înglobându-ne în mișcarea sămănătoristă. Asupra acestei deosebiri a *Lucașfărușului* de celelalte reviste, etichetate de dl N. Iorga și combătute de *Viața Nouă* a lui Ovid Densusianu și de poporaniștii din Iași, voi reveni. Goga, pentru numărul Grigorescu, a trimis cea mai nimerită poezie: *Plugarii*, cu strofe artistice ca următoarea:

Purtați cu brațele-amândouă
A muncii rodnică povară,
Supt strălucirea-nlăcrimată
A dimineților de vară.
Și nimeni truda nu v-alină,
Doar bunul cerului părinte,

De sus, pe frunte vă așează
Cununa razelor lui sfinte.

care se armonizează așa de minunat cu pânzele maestrului Grigorescu. Apoteozarea țărănimii în artă, începută de Alecsandri și continuată până la Goga, cu profeția sa, zguduitoare:

Ci-n pacea obidirii voastre
Ca-ntr-un întins adânc de mare,
Trăiește-nfricoșatul vifor
Al vremilor răsturnătoare.

are și un înțeles etnic și social adânc, asupra căruia nu s-a stăruit îndeajuns. Dacă cronicarii, cu letopisețele lor, și istoricii, cu cercetarea originii noastre, au trezit conștiința națională, scriitorii și artiștii cei mai de seamă au îndrumat spiritualitatea românească spre țărănime, singura temelie sănătoasă și temeinică a renașterii naționale. Nu au săvârșit această operă din îndemn politic propriu zis – sufletul lor fiind străin de astfel de preocupări în cele mai dese cazuri – ci povățuiți de o *intuiție* înăscută firii lor de proroci ai neamului. Numai după ce literatura și arta a îmbrățișat țărănimea, ea a devenit și punctul central al programelor politice. Goga mi-a mai trimis, pentru același număr, o poezie care caracterizează starea sa sufletească din capitala Germaniei. O voi reproduce întreagă pentru a urmări dorul de casă al poetului:

PACE

Luna-și picură argintul,
Tremurându-l pe fereastră;
Vede-atâta împăcare,
Străjuind căsuța noastră.

Lângă pat zâmbind stă mama
Adormindu-și copilașii, –
Cămășuță cu matasă,
Le-a cusut mâna nănașii.

Numai moșul povestește,
Așezat pe fața vetrii, –
Dumiriți de-o pildă veche
Îl ascultă doi cumetri.

Dar auzi! – Cățelul latră,
S-aud șopote-n ogradă
Și s-aude supt opincă
Scârțăitul de zăpadă.

S-a curmat deodat-povestea
Și-i tăcere mută-n casă, –
Osteniți dorm ochelarii
Pe ciaslovul de pe masă.

Licărind o raz-atinge
Geamul ușii de la tindă,
De trei glasuri legănată,
Se-nfiripă o colindă.

De supt țol, ridică fruntea
Două fețe bucălaie...
– Blând zâmbește din icoană
Cuviosul Niculaie.

Parcă-l văd la Berlin, în noaptea de Crăciun. Seara se va fi dus, cu câțiva prieteni, într-o hală de bere, va fi ascultat holca graiului nemțesc și a zângănitului de pahare de bere, apoi zgribulit, într-un paltonaș, a luat repede drumul spre odăița lui din Krumme Strasse 32. I, unde se mutase din Str. Goethe, și cu gândul a poposit acasă, la viața patriarhală a satului din Ardeal, cu povești și cu colindători. Rezemat cu capul într-o palmă, a luat condeiul și a așternut pe hârtie pastelul din locul său natal, așa cum l-a trăit, în noaptea nașterii Domnului, în odăița lui de student.

Fotografiile după tablourile Grigorescu ni le pusese la dispoziție poetul Al. Vlahuță, unul din prietenii și admiratorii pictorului. Ni le trimisese prin Virgil Cioflec, un om cu stare și amator de artă și literatură, prieten cu Sextil Pușcariu, cu artiștii și cu scriitorii. Acesta din urmă a stăruit să închinăm un număr și lui Vlahuță. Am primit propunerea, fiindcă, în timpul studiilor mele universitare, ucenicul lui Eminescu mă făcuse să-i învăț pe de rost câteva poezii. Numărul 2 a ieșit bine, cu ilustrații și cu material inedit. Goga a trimis din Berlin poezia *Lăutarul*, închinată „moșneagului cu mâinile în tremur”. Și această poezie e, deci, scrisă la comandă ca și *Plugarii*. Așa trebuie apreciată.

Vlahuță era puțin cunoscut în Ardeal. Noi îl popularizam, continuându-ne programul de a atrage atenția cititorilor asupra scriitorilor noștri de seamă. Revista, cu fiecare număr, se avânta tot mai sus, având colaborările condeielor consacrate și apărând regulat. Ca să o răspândim și mai mult, în nr. 3 anunțam pe preoți și pe învățători: *„Temelia culturală a unui neam fiind poporul și mai ales conducătorii lui firești, preoții și învățătorii, ne-am dat seama că la noi orice mișcare literară nu poate avea chezașia trăinicieii și a dreptei căi, până când nu pătrunde și în această pătură socială. Am dori, deci, ca revista noastră să-și aibă rădăcinile în acest pământ bogat și sănătos. Această dorință a noastră numai atunci se va întrupa când grosul cititorilor noștri îl vor forma cărturarii de la sate. Ne-am hotărât, așadar, să facem acestor cititori favoruri și anume: preoții, învățătorii și țărani frunțași, care nu sunt și nu au fost abonații revistei noastre, vor primi gratuit Luceafărul pe anul curgător 1905, dacă în cursul lunilor februarie și martie a. c. vor trimite abonamentul de 7 cor. pe anul 1906... Numărul exemplarelor ce le putem da în aceste condiții e numai de cincizeci”*.

Firește, a urmat o năvală de cereri, dintre care o bună parte a trebuit să fie respinsă. Am constatat, însă, interesul ce-l au cărturarii satelor pentru revistă și celor care ni s-au părut mai săraci le-am făcut alte reduceri, în limitele mijloacelor materiale disponibile. Am mai primit și daruri în bani ca să răspândim revista între cărturarii necăjiți, așa că *Luceafărul* se tipărea în mai mult de 2 000 de exemplare. În același timp îmbunătățeam și cuprinsul revistei. Au urmat, până la jumătatea anului, numere închinare pictorului Luchian, tinerimii artistice, lui Coșbuc – cu date biografice și fotografii inedite – lui Schiller, lui Alecsandri și membrilor Academiei Române. Fiecare număr era o revelație nu numai pentru publicul ardelean, ci și pentru cercurile literare. Unele dintre ele au rămas ca izvoare de informație până astăzi.

La începutul anului 1905, Partidul Național Român a hotărât să părăsească politica pasivității și să ia parte la alegerile parlamentare. A fost un eveniment care a inaugurat o nouă epocă în viața politică a românilor din Ungaria. Noi, firește, eram de partea celor ce au îmbrățișat apărarea drepturilor națiunii române în parlamentul țării. Cum nu aveam depusă cautiunea cerută de lege pentru publicațiile periodice ce se ocupă cu chestiunile politice, ne-am mărginit să publicăm, în nr. 4, fotografiile și biografiile deputaților români aleși și a slovacului Milan Hodza.

Izbânda naționalităților a provocat un entuziasm în toată țara și atunci s-a ținut cel dintâi congres al naționalităților din Ungaria, încurajat și binevăzut de cercurile vieneze. Conflictul dintre

Ungaria și Austria și dinastie ajunsese la punctul culminant. În aceste alegeri a căzut contele Ștefan Tisza, care nu a mai revenit la putere decât în preajma Primului Război Mondial.

Deoarece, în 1904, contele Tisza mă reclamase la Consulatul României, că mă amestec în luptele politice din Ardeal, mă feream să fac o propagandă provocatoare, fără să renunț, însă, la programul iredentist. Aveam la îndemână atâtea mijloace de a-l sluji, ocolind scandalurile și neplăcerile. Numerele speciale, toate, stăteau în serviciul aceleiași idei, a unității culturale, premergătoarea unității politice. Deși cărturarii neamului, atât cei de dincoace cât și cei dincolo de Carpați, au propovăduit de la început această unitate, totuși mai era nevoie de o propagandă neîntreruptă pentru a o ține trează în conștiința păturii intelectuale. Unele regiuni erau sub influența culturii maghiare, iar altele sub influența celei germane. În aceste regiuni intelectualii vorbeau, în familie, mai bucuros ungurește ori nemțește, decât românește. *Luceafărul* avea să dea lupta cu aceste greutăți ale înstrăinării.

Ca să trezim interesul cititorilor, în 1905, am publicat un premiu, pentru cea mai bună poezie. Premiul s-a împărțit, ca și cel pentru proză, prin plebiscitul abonaților. Rezultatul concursului nu a prea fost strălucit, dar am avut mulțumirea de a dărui o sumă de bani Mariei Cunțan, care a întrunit cele mai multe voturi. Premiul, de altfel, îl oferiseră domnișoarele române. Ele erau cele mai chemate să ocrotească poezii.

La 1 februarie stil vechi, a apărut la București *Viața Nouă* sub direcția lui Ovid Densusianu, care, în programul publicat în numărul cel dintâi, adresându-se scriitorilor îi sfătua: „...spuneți în graiul plin, vibrator, magic al adevăratei arte; lăsați sufletul vostru să vorbească așa cum e, cum vi s-a dat, cum l-ați făurit; rămâneți fiecare ce sunteți, nu vă schimbați chipul și căutați să vă deosebiți cât mai mult de altul...”

Deci

„...nu trebuie să se impună scriitorilor drumul pe unde are să meargă, și numai un drum; unde-i îndeamnă însușirile fiecăruia, într-acolo să se ducă, și să fie lăsați liberi; lumea de altădată și de azi sunt destul de mari ca să dea fiecăruia ce voiește, ce se potrivește cu firea lui; suflet să aibă numai, și suflet ca adâncurile mării, întins, bogat, frământat de fiori ce ridică valuri uriașe”.

Față de acest program am luat o atitudine obiectivă, fără să țin seama de atitudinea celorlalte reviste în slujba „curentului nou”.

Iată ce scriam:

„Aceste mărturisiri de credință, bineînțeles, nu se spun pentru prima oară. Literatura românească cunoaște asemenea crezuri ale dreptei legi în artă. Cum însă curentele artistice nu există decât prin opere de artă, astfel de chemări răsună în pustiu, cu atât mai mult că adevăratele individualități artistice rar se îndeletnicesc cu rătăcirii literare, ele merg așa cum li-e dat să meargă. Apariția acestei reviste, cu acest program, care admite românismul în artă, nu va însemna un popas nou în viața literaturii noastre, decât atunci când își va răscumpăra prin opere de artă principiile, de care nu sunt străine nici alte reviste românești”.

Acestea le scriam în nr. 4 de la 15 februarie stil vechi. Aprecierile mele nu au plăcut *Sămănătorului*, care ne cerea o atitudine mai bătaioasă. Muștrările revistei dlui Iorga ne-au dat prilej să ne accentuăm, pentru întâia oară, independența. În numărul 9 de la 1 mai stil vechi declarăm: „*Cele scrise de noi le menținem absolut, apărându-ne prin asta independența de vederi, pe care nu o putem subordona nimănui*”.

Declarațiile *Luceafărului* au surprins cercurile literare, fiindcă eram socotiți – cum am rămas etichetați până astăzi – ca făcând parte din sistemul solar literar al dlui N. Iorga. Până în 1905 am tăcut, fiindcă eram niște începători sfioși și cuviincioși. Am mai tăcut, fiindcă noi nu puteam fi împotriva curentului românesc în literatură. Dar nu am înțeles niciodată să fim slugile plecate ale nimănui și nici măcar ecoul paginilor din *Sămănătorul*. Noi mergeam pe drumul nostru propriu. Propovăduiam naționalismul, fiindcă întreaga noastră ființă se închina acestui crez din leagăn și fiindcă el dădea un sens și o menire vieții noastre.

Din februarie până în mai revista lui Ovid Densușianu a început să ne atace, silindu-ne să ne apărăm. Tot în numărul 9 de la 1 mai ne răfuiam cu *Viața Nouă*: „În numărul prim al acestei reviste se afirma că drumul ce și l-a ales în timpul din urmă literatura românească e o rătăcire. Cel ce spunea acestea e profesor la Universitatea din București – fiul ardeleanului naționalist Aron Densușianu – prin urmare o autoritate în materie. Așteptam ca numerele următoare să ne dovedească această afirmație prin o analiză obiectivă, temeinică și demnă de revista unui profesor universitar, al cărui cuvânt ne-am obișnuit să-l cinstim. Mai așteptam să ni se dea în corpul revistei bucăți de o netăgăduită valoare artistică, care să reoglîndească puterea de creație a sufletului românesc. Acestea le așteptam de la o revistă serioasă, care are pretenția de-a face o școală literară”.

Apoi continuam: „...hârjonirea d-sale cu noi nu-și găsește tălmăcirea decât în o nefericită eclipsare a conștiinței, în care uită împrejurările cu care avem să dăm piept aici, împrejurări pe care, prin ascendență, d-sa ar trebui să le cunoască foarte de aproape”.

Iar la rubrica *Poșta redacției* anunțam: „Colaboratorilor acestei rubrici. Vă vestim o bucurie. O revistă din București scrie: „nu e nevoie de poșta redacției, răspunsurile le dă sumarul acestei reviste”. Ați înțeles? Aveți o revistă specială numai pentru d-voastră. Aviz și redacțiilor care, în lipsă de coșuri redacționale, nu știu ce să facă cu manuscrisele. Adresa revistei: *Viața nouă*, Calea Victoriei 184”.

La răutățile lui Ovid Densușianu, răspundeam și noi cu o răutate. Polemica s-a oprit, deocamdată, destul de blajin, ca mai târziu să fie reluată cu flăcări de violență.

*

* *

Goga a stat toată iarna la Berlin și colaborarea lui la *Luceafărul* a fost destul de neregulată și săracă față de iarna trecută. Lumea nouă din Germania, pe care dorea să o cunoască, i-a lăsat prea puțin timp pentru scris. În capitala Prusiei a făcut cunoștință cu mai mulți tineri români, veniți și ei la studii. Între alții cu Vasile Pârvan și cu Marin Simionescu-Râmnicăneanu, cel dintâi vechi colaborator al *Luceafărului*, iar al doilea un colaborator în perspectivă. Tot atunci a cunoscut și pe Caragiale la o reuniune studențească, recomandându-se arhitect. Idila din vara anului 1904 dintre Goga și Adelina Olteanu s-a continuat prin schimburi de scrisori. În una din aceste scrisori, Adelina l-a lăsat să înțeleagă că iubirea și admirația ei se oprește la hotarele literaturii, că omul Goga să nu-și facă nicio altă iluzie. Poetul a răspuns cu un cântec, apărut în nr. 4 de la 15 februarie 1905, intitulat *Îngropare*:

E îngropare azi la mine,
Din ochii veșnicilor stele,
Cad razele tremurătoare
La groapa visurilor mele.

Se zbuciumă înfiorată
De-un tremur geana lor de aur,
Atât de jalnică-i povestea
Înmormântatului tezaur.

Truditul suflet se întrebă:
De ce chiar cea mai dragă mână,
Ursită-i pe sicriu s-arunce
Întâiul bulgăr de țărână?

În nr. 5 de la 1 martie 1905, poetul continuă cu tânguiri:

ÎNVINS

I-am zis într-un amurg de vară
Robit de chipul unei stele:
Durează, suflete măiestre,
Altar nădăjduirii mele.

I-am dat temuta mea comoară,
Temeiul sfânt al suferinții,
Argintul visurilor toate
Și marmura curat-a minții.

Și el mi-a întruchipat altarul,
Lăcaș de mândră strălucire,
Zidindu-și în catapeteazmă
Întreagă setea de mărire.

Dar vifor s-a pornit din noapte,
Și-n goana vitregă și crudă
O clip-a sfărâmat nătângă
Prisosul lunilor de trudă...

E noapte-acum... Pe fața bolții
Plâng ochii stelelor senine,
Când blestemă-nșelatul meșter
Și strigă bietul din ruine...

Adelina a primit versurile înaintea redacției *Luceafărul*, căci în același număr (5) răspunde cu câteva versuri slabe:

CÂNTEC

A pornit dintr-o scânteie
Și-ntr-o clipă s-a făcut
Munte de jărătic.
Dar spre munte s-a pornit,
Călător din răsărit,
Aspru vânt iernatic.

Se va prăbuși văpaia
Și-ncurând n-o să rămână
Nici o scânteiușe;
Iar subt haina lui de ger,
Muntele până la cer
Va fi de cenușe.

Idila începută „într-un amurg de vară”, cum spune Goga în *Învins*, s-a continuat, apropiindu-se de sfârșit, în vara anului 1905, după cum se va vedea. Până la 1 iulie 1905, Goga nu

mai trimite decât trei poezii: *Părășiți*, un pastel din viața rurală, *Așteptare*, scrisă anume pentru numărul (8) Coșbuc, cu strofa:

Tot mai ostenită-i doina
Fluerului de la munte,
Tot mai părăsite-s astăzi
Bietele piscuri cărunte.
Doar-arare, câteodată,
Vreun rătăcitor, departe,
Satului pierdut în umbră,
Mai trimite-i câteo carte.

și *În codru*, una din poeziile programatice, cântată pe strune naționale, ca o variantă întregitoare a poeziei mai vechi *Reîntors*:

Departes-a aprins un fulger
Lovind în creasta ta năpraznic
Și-n tot hotarul tău mânia
Și-a început păgânul praznic.

E-al răzvrătirii noastre tunet
Și-n neagra ta cutremurare,
Atâtea veacuri umilite
Își gem strivita răzbunare.

Cu sfârșitul:

Pe strunele neputincioase
S-ar zămisli cântarea sfântă,
Dând înțeleș vieții mele
Și morții, ferecându-i țintă!

Asupra lui Goga din 1905 voi reveni la sfârșitul anului, când i-a apărut și volumul de *Poezii* în editura *Luceafărului*.

*
* *

Aici intercalez continuarea schimbului de scrisori între Goga și *Societatea Transilvania* după dosarul ce mi-a fost pus la dispoziție de dl prof. Clinciu. Societatea, ca să cruțe cheltuielile, a propus lui Goga să-i trimită banii trimestrial. La sfârșitul anului 1904 stil vechi, i-a și expediat la Berlin, prin mandat poștal suma de 450 lei sau 360 mărci, ratele pe lunile ianuarie-februarie și martie. Goga confirmă primirea sumei printr-o scrisoare datată 3 ianuarie 1905, trimițând o „chitanță” cu aceeași dată. Noua lui adresă e Krumme Strasse 32. I. La 23 februarie 1905, trimite următoarea scrisoare:

Berlin 23 februarie 1905.

Mult stimate domnule secretar,

Dorind să folosesc pentru îngrijirea sănătății feriile universitare ce încep aici cu luna martie și sfârșesc la jumătatea lui april – sunt hotărât să petrec acest timp într-un loc cu vreo climă mai domoală.

Vă rog deci foarte mult să binevoiți a-mi trimite cu 1 martie stil vechi rata a treia ce mi-ar compete numai la 1 april. Nădăjduind că veți binevoi să luați în considerare motivul ce mă îndeamnă să vă adresez această rugămintă, vă rog primiți mult stimate domnule doctor asigurarea deosebitei mele stime.

Octavian Goga

Adresa: Berlin-Charlottenburg Krumme Str. 32. I.

Cu scrisoarea trimite și o chitanță de 450 lei. Societatea i-a și trimis un cec de 360 mărci, cu observația „că pe viitor nu se vor mai acorda asemenea avansuri”, ci ratele se vor trimite numai la începutul fiecărui trimestru. La 4 martie 1905 Goga, printr-o carte poștală – adresată dlui dr. D. Rațiu, secretarul *Societății Transilvania*, București, Str. 13 septembrie 68 – confirmă primirea cecului de 360 mărci și promite că în viitor se va conforma celor cuprinse în scrisoare, adică de a nu mai cere avansuri.

După cum se vede din cărțile poștale trimise mie la Budapesta, Goga, în aprilie 1905, era prin Italia, pe care o cutriera pentru întâia oară. Dacă îmi aduc bine aminte atât la Berlin cât și în Italia i-am trimis și eu ajutoare bănești de la *Luceafărul* dar nu mai știu când și ce sume.

În dosarul *Societății Transilvania* se mai găsește următoarea scrisoare:

Berlin Charlottenburg 1 iunie 1905

Mult Stimate Domnule secretar,

Alăturat trimit chitanța – pentru ultima rată de pe anul acesta – rugându-vă – dacă e posibil –să-mi trimiteți banii în timpul cel mai scurt – deoarece sunt în lipsă. Vă rog primiți asigurarea deosebitei mele stime.

Octavian Goga

Adresa: Berlin-Charlottenburg
Goethe Str. 45. II.

Chitanța poartă data de 29 iunie stil nou 1905 și e de 450 lei pentru trimestrul iulie-august-septembrie. Goga scrie sub semnătură: „absolvent în filosofie”.

Banii i s-au expediat de societate cu următoarea adresă, păstrată ca ciornă:

Nr. 34 iunie 21 1905

D-sale dlui dr. Octavian Goga

Charlottenburg-Berlin Krumme Str. 32. I.

Alăturat vă tritem un cec în valoare de 450 lei sau 360 mărci, pe care îl veți încasa de la banca respectivă, rata din stipendiu convenită pe trimestrul iulie 1905, cu care se și expiră anul școlar 1904-1905, pentru care urmează a vă legitima la comitet despre rezultatul progresului obținut la studii în cursul acestui an. De primirea banilor ne veți răspunde alăturând chitanța convenită.

Primiți

Octavian Goga, la Berlin, 1905.

Cum se vede, cei de la *Societatea Transilvania* erau foarte severi. Cereau de la bursieri acte justificative despre isprava ce au făcut-o la studii. Dintr-o ultimă scrisoare ce se găsește la dosar rezulta că Goga a și trimis societății un certificat de studii de la Universitatea din Berlin. Scrisoarea o voi reproduce mai încolo, când voi vorbi despre Goga în toamna anului 1905.

*
* *

În nr. 12 anunțăm următoarele:

Tipografia Luceafărul

„Tuturor voitorilor noștri de bine, precum și tuturor acelorora, care se interesează de mișcarea noastră culturală, le vestim, cu bucurie, că în primele zile ale lunii iulie a. c. se va deschide institutul tipografic și de editura Luceafărul. Se împlinesc tocmai trei ani de când a apărut primul număr al revistei noastre. În cursul acestor ani de existență, revista a avut să dea piept cu multe și felurite greutăți, care de multe ori ne-au poticnit și ne-ar fi zădărnicit intențiile curate, dacă n-am fi avut întotdeauna încredere în sfințenia cauzei pentru care ne-am angajat la luptă, dacă n-am fi avut încredere în sprijinul publicului românesc, care, încetul cu încetul, ne-a înțeles și ne-a întins o mână de ajutor. Suntem convinși că lărgind cercul nostru de activitate și propagandă culturală, nu ne va lipsi nici în viitor de acest sprijin binevoitor. Acesta fiind ultimul număr ce apare în tipografia Poporul Român, ne credem datori a aduce mulțumirile noastre dlui Dimitrie Birăuțiu pentru serviciile de până acum aduse revistei”.

Înființarea tipografiei *Luceafărul*, în centrul capitalei ungurești de niște tineri români, după trei ani de existență a revistei, a fost un triumf, care a întrecut pe toate celelalte de până acum. Era o consacrare a străduințelor noastre și o întărire a temeliei din trecut, pe care puteam clădi o strălucită operă culturală în viitor, ținta vieții mele de atunci. Când, pe la sfârșitul anului 1902, am luat asupra mea conducerea revistei *Luceafărul* nu mi-am închipuit că voi reuși să secer o astfel de biruință. Toată truda mea, toate mizeriile îndurate au fost răsplătite, când am închiriat o pivniță în Str. Molnar 10 din Belváros și am instalat tipografia nouă-nouță. Nu mai atârnăm de bunăvoința lui Birăuțiu, care dacă ne-a făcut servicii, ne-a pricinuit și destule necazuri. Acum aveam tipografia noastră și puteam să dau un nou avânt artistic revistei și să-mi realizez atâtea planuri neîmplinite.

Cu tipografia îmi luam, însă, noi sarcini și noi obligații, de care nu mă speriam, deoarece activitatea mea principală se concentra în jurul programului cultural pe care îl urmăream, slujba de la consulat rămânând secundară. Mă împăcasem chiar și cu hotărârea de a mă despărți de consulat, dacă voi reuși cu noua întreprindere. Înființarea tipografiei s-a făcut cu ajutorul material al lui Mihai Popovici de la Viena, care ne mai dăduse oarecare sprijin în formă de abonamente.

Gestul lui Mihai Popovici a pornit din același entuziasm al tinereții ca și ființa *Luceafărului*. La Viena trăia, pe atunci, și Sextil Pușcariu, colaboratorul nostru regulat, căruia, ca unui fost coleg, de școală la liceul din Brașov, îi scriam toate gândurile mele. Deoarece pe Mihai Popovici nu-l cunoșteam, m-am adresat lui Sextil, rugându-l să vorbească cu Mihai și să-l pregătească pentru această jertfă pe altarul culturii românești. Intervenția lui Sextil a găsit un teren prielnic. Am plecat la Viena, unde l-am găsit și pe Goga într-un sanatoriu, întors de curând din Italia⁷¹ și am făcut cunoștință cu mecenatele nostru, cam de aceeași vârstă cu noi și tot așa de însuflețit pentru cauza românească. Mihai Popovici, un tânăr cult și călătorit, a înțeles din câteva cuvinte planurile ce le

⁷¹ Între manuscrisele și corespondența *Luceafărului*, nu știu prin ce minune, s-au salvat trei cărți poștale ilustrate adresate de Goga mie la Budapesta. Cea dintâi e datată din Milano, la 23. IV. 1905 și reprezintă Domul, cu următorul comentariu: „Aici trăiește Dumnezeu! Goga”. A doua: Florența 24 (IV) 1905 „Dragă Tăslăuane, sunt aici: flori și artă. – Pentru mine astăzi a învoiat Christos. Te sărut, Goga”. – A treia: Firenze, 2. V. 1905. „Dragă Tăslăuane, astăzi plec din frumoasa cetate a Beatricei. Deseară sunt la Bologna. Te sărut, Goga”.

urmăream și importanța lor. Nu a mai rămas în discuție decât suma de care aveam nevoie și forma convenției dintre noi.

Contractul care a intervenit între noi nu-l mai păstrez. S-a pierdut în cursul războiului. Mihai Popovici afirmă că-l mai are undeva printre hârtiile de la Brașov. Dacă îl va găsi, poate îl voi publica într-o nouă ediție a acestei lucrări. Dar îmi aduc aminte de condițiile mai importante ale contractului. Mihai Popovici îmi punea la dispoziție suma de 5 000 coroane, în schimbul căreia devenea proprietar, cu drepturi egale, al revistei *Luceafărul* și al întreprinderii grafice proiectate, care aparținea revistei, fără să i se dea o formă comercială nouă. Eu eram însărcinat cu conducerea întreprinderii, cu obligația de a ține registre în regulă și a încheia, la sfârșitul fiecărui an, un bilanț, începând chiar cu anul 1905, dacă nu mă înșeală memoria.

Fiindcă era și Goga de față la încheierea contractului, cei doi proprietari ne-am învoit să-i asigurăm și lui un sfert din beneficii, cu obligația să-și publice poeziile ce le va scrie numai în *Luceafărul*. Cam aceasta era învoiala dintre noi. Nu pot să-mi aduc aminte când am semnat-o. Dar trebuie să fi fost în mai 1905. Cu bani luați de la M. Popovici am comandat o tipografie la firma Wörner din Budapesta în valoare de vreo 30 000 de coroane ungurești. Din cele 5 000 am plătit chiria localului pentru tipografie și aconturile cerute de firma Wörner. Socoteala era următoare: cum nu mai aveam să plătim niciun ban pentru imprimatul revistei, afară de hârtie, cu abonamentele revistei urma să amortizăm ratele restante ale tipografiei, iar din tipăriturile externe curente și din edituri aveam să acoperim regia tipografiei. Socoteala nu era rea, dar se va vedea cum a ieșit. Îmi pare rău, că războiul mi-a risipit toate documentele și nu mai pot arăta amănunțit întocmirea ce am făcut-o și rezultatele pe care le-a dat. Înțeleg pe cele materiale, căci cu cele morale am rămas pe deplin mulțumit. Dar, deși a trecut atâta vreme de atunci, îmi aduc aminte de o mulțime de lucruri, pe care le voi povesti la vremea lor.

*
* *

În numărul 13-14, apărut la 15 iulie stil vechi 1905, am scris în fruntea revistei un articol, pe care-l reproduc în întregime, fiindcă face parte din istoricul *Luceafărului* și fiindcă are o valoare documentară:

PRO DOMO

Entuziasmul și idealismul cel mai curat al unor suflete visătoare au dat ființă acestei reviste. Tocmai acum se împlinesc trei ani, de când un grup de tineri de pe băncile universității din Budapesta s-au gândit să întrupeze un vechi ideal al generațiilor studențești premergătoare: înființarea unei reviste literare a tinerimii noastre academice.

Era în primăvara anului 1902, anotimpul florilor și al iluziilor, când prin cafenelele și birturile din capitala Ungariei întâlneai regulat o ceată de flăcăi români surtucari, veniți aici, la învățătură mai înaltă, de prin toate provinciile românești, supuse Coroanei Sf. Ștefan. Acești reprezentanți ai românismului ciscarpatin, în obișnuitele lor întâlniri își frământau mintea, cum și-ar putea învrednici neamul cu o revistă. Prin ceața fumului de tutun, ce-i îmbrobodea într-o aureolă de mucenici cumiți, îi zăreai noaptea târziu, prin vreun colț de cafea, cum, cu ochii aprinși și fețele îmbujorate de focul discuției și de nectarul șireagului de sticle goale – la noi, nănașele indispensabile acestor fel de planuri – croiesc planuri peste planuri, vorbind toți deodată, apoi cum se domolesc și aplecându-se pe lespede de marmură a mesei, ascultă, cu luare aminte, glasul de nemulțumit al celui mai tânăr⁷², care nu găsea în viața tinerimii noastre academice nici avânturi mari nici preocupății nobile, – sau cum aprobă, legănând paharele goale între degete,

⁷² Aurel P. Bănuț.

graiul celui din Țara-Bârsei⁷³, care se jeluia cumplit de seceta și de sărăcia noastră literară și culturală... Fiecare avea ceva de spus și ceva de îndreptat.

Numai uscățivul de pe Târnave⁷⁴ privea, pierdut, drept înainte. Sufletul lui simțea toată bucuria și însuflețirea tovarășilor, dar știa bine că firea lucrurilor e mult mai îndărătnică, decât să o poți schimba de azi pe mâine. Cu un gest lin de împăcare și cu glas domol de dascăl cuminte, încerca să-i potolească pe cei porniți, căuta să talmăcească, pe ales, cauzele neputinței și nevredniciei noastre și se trudea să-i facă a înțelege că nici dâșii nu vor răsturna lumea din țâțâni cu mărețele lor planuri. Și o clipă unii credeau spuselor lui. Dar numai o clipă, căci, iată pe poetul cu plete blonde⁷⁵ suit pe scaun, străfulgerând pe toți din ochii lui albaștri, tăind cu gesturi largi negura de fum și în energice cuvinte într-aripate făurind, ca un profet războinic, tot viitorul încununat de izbândă al visurilor ce le înfrăteau ființa și al planurilor menite să îndrepte cultura neamului românesc de aici pe alte cărări mai vrednice de cinste... Însuflețirea își luă din nou zborul, veselia îi făcea să-și uite toate necazurile, nu se mai gândeau decât la izbândă. Iar în vremea asta, printre perdelele întredeschise, luceafărul de sus „veșnica minune”, își revărsa razele-i senine pe capetele flăcăilor, care cântau, în cor, un imn de redeșteptare...

Numele de *Luceafărul* a primit în botez și revista lor, departe de neamul românesc, ca și steaua de acest pământ rătăcitor. Astfel s-a zămislit înființarea revistei noastre.

*
* *

În dricul verii, zorea acelorași *dies caniculares* de acum, a apărut primul număr. Cei care au scos vreodată reviste, își vor putea închipui clipele de bucurie și de entuziasm legate de astfel de momente. Și s-au legănat flăcăii noștri vara întregă și parte din toamnă tot cu nădăjdi. Munceau cu toții din răputeri, fiindcă cauza era sfântă. Dar, după senin, au urmat, rând pe rând, zilele noroase ale decepțiilor, care au întunecat doi ani împliniți împărăția *Luceafărului*.

Tinerimea academică de la noi, în loc să le întindă idealistilor dreapta de înfrățire, i-a întâmpinat cu un zâmbet suveran de încurajare. În zadar s-au făcut chemări la adresa tinerimii, în zadar li s-a atras binevoitoarea luare-aminte, că revista se poreclește a tinerimii, în zadar, căci „floarea națiunii” n-avea urechi s-audă nici minte să înțeleagă. Au urmat apoi războirile cu returiștii venerabili și preonorati, gâlcevile neplăcute cu restanțierii îndărătnici – a căror sămânță, durere, nici astăzi nu-i stărpită – lupta pe viață și pe moarte cu indiferența publicului și câte alte necazuri, de care cu greu își mai aduce omul aminte. Am trăit vremuri de cumplită încercare, noi visătorii la ceruri albastre, – nu odată era să ni se zădărnicească intențiile curate, dar nu ne-am dat spre veșnic repaos, ci, ascultând de glasul inimii noastre, am răzbit, cu fruntea ridicată, pe suișul ce ne-a călăuzit la izbândă. Chiar și rândurile ni s-au rărit în cursul vremurilor grele. Din „grupul de tineri”, rămas-am, la sfârșit, abia trei oameni stegari credincioși. Am dat revistei un caracter mai pronunțat românesc, i-am lărgit programul de activitate, până am reușit să o ridicăm la nivelul ei de astăzi, când *Luceafărul* nu se mai poate numi organ literar studentesc, nici măcar revista tinerimii, ci ceva mai mult.

Astăzi, când intrăm într-o nouă fază de existență, ne simțim datori a ne aduce aminte de toți aceia care ne-au sprijinit, fie cu vorbe de încurajare, fie cu obolul în realizarea gândurilor și intențiilor noastre. Mulțumim, deci, înainte de toate, prea cinstitului public cititor pentru încrederea ce a avut-o în putința năzuințelor noastre, dându-ne mijloacele materiale necesare pentru susținerea revistei. Cu cât interesul publicului va fi mai intensiv, cu atât va crește și dragostea noastră de muncă și cu atât vom putea îndeplini mai ușor trebuințele lui intelectuale și artistice. Aducem apoi mulțumirile noastre dlui profesor universitar Nicolae Iorga, ale cărui cuvinte calde din revista *Sămănătorul* au

⁷³ Ion Lapedatu.

⁷⁴ Alexandru Ciura.

⁷⁵ Octavian Goga.

contribuit mult la întărirea noastră morală și intelectuală. Dacă am reușit să creăm *Lucașfăru* un nume în viața noastră culturală, pe lângă munca și străduința noastră, avem s-o mulțumim d-sale, presei de la noi și din Regat, care a urmărit cu deosebită atenție activitatea revistei noastre.

În sfârșit, nu putem uita nici de prietenii noștri intimi, care, în vremuri de restriște, n-au cruțat jertfa scumpă a osteneții pentru triumful idealului nostru. Lor are să le mulțumească publicul și noi, mai mult decât oricărui, că am putut ajunge unde suntem. Tot a lor e și meritul că acum, după trei ani, am reușit să înființăm *Institutul de Arte Grafice și de editură Lucașfăru*, care e un moment îmbucurător nu numai în viața revistei noastre, ci și în dezvoltarea noastră culturală, dedicându-se exclusiv literaturii și artei. Pentru ca și publicul să fie pe deplin în clar cu programul muncii noastre, îl vom schița în linii generale:

a) Vom edita operele scriitorilor grupați în jurul revistei *Lucașfăru*, precum și ale altora, dacă ele vor prezenta vreo valoare. Prin aceasta vom să ușurăm, pe de o parte, tuturor scriitorilor de valoare de la noi puțința de a se manifesta aici acasă și de a le asigura un oarecare venit după munca lor, pe de altă parte vom să dăm cititorilor opere scrise de oameni ieșiți din sânul lor, care le înțeleg păsurile și frământările sufletului;

b) Vom porni o bibliotecă teatrală, care va cuprinde piese originale, bucăți bune deja publicate și localizări. Această bibliotecă, scrisă într-o limbă românească corectă, va fi destinată diletanților noștri, pe care vom să-i ferim în viitor de trista dezorientare de până acum în ce privește alegerea pieselor. Dacă ne va fi cu puțință, vom intra în legături mai strânse cu *Societatea pentru Fondul de Teatru Român*, care, în prezent, fiind lipsită de o astfel de bibliotecă, ar putea ușor să ne întindă o mână de ajutor;

c) Vom publica o bibliotecă a scriitorilor străini, în care vor intra operele de valoare ale literaturii străine, din care publicul și scriitorii vor putea învăța ceva. Scopul acestei biblioteci, în primul rând, e înlăturarea traducerilor în limbi străine de pe mesele publicului nostru, care, în timpul din urmă, citește mai ales, foarte multe traduceri ungurești;

d) Vom scoate, în fiecare an, un *almanah literar-artistic*, care, pe lângă materialul literar inedit, va cuprinde informații exacte despre viața culturală a românilor de pretutindeni, notițe despre mișcarea literară din străinătate, cronică artistică și științifică a anului, reproduceri după tablourile artiștilor noștri și lucrări de actualitate folositoare și de interes. Anul acesta, fiind deja timpul înaintat, nu știm dacă vom reuși să servim publicul cu acest almanah, care pretinde muncă multă și cheltueli mari;

e) Vom executa cărți poștale ilustrate, stampe, reproducând porturi românești, opere artistice, vederi, fotografiile scriitorilor și bărbaților noștri mai de seamă etc., etc. Toate acestea, însă, reclamă timp și sprijinul intensiv al publicului românesc, fără de care străduințele noastre nu pot avea un bun sfârșit.

*

* *

Programul revistei *Lucașfăru*, baza întregii noastre activități, nu se va schimba întru nimic nici în viitor. Ca și până acum – exceptând epoca când se găsea în fazele de vaccinare ale începutului – va urma același principiu robust, că manifestarea unui popor, în artă și în literatură, nu poate pleca decât din rărunchii individualității lui proprie, reoglindind credincios notele alese și caracteristice ale ființei lui etnice. Acesta e principiul cel mai firesc și cel mai larg, care e îndreptățit a călăuzi, – nu a reglementa – în artele frumoase, programul de activitate al unui neam, ca și al nostru. Mai cu seamă aici la noi, unde se zăresc numai zorile unei mișcări literare, e singurul îndreptățit. Urmând acest principiu, clădirea perfecționării și înaintării noastre va avea de bază fondul sufletesc moștenit de la înaintașii noștri, pe care nu ni-l putem falsifica cu teorii exotice din cultura apuseană. Împrumutul cumpătat și folositor, nu maimuțarea năroadă și inconștientă de la alții mai înaintași decât noi,

trebuie să se admită, dar numai ca un fel de povăţuitor în alegerea mijloacelor prin care ne putem întrupa mai ușor idealurile. Aceasta e calea pe care credem că e mai bine să mergem.

Octavian C. Tăslăuanu

Acest articol are nevoie de unele comentarii întregitoare. Partea întâi e un tablou zugrăvit din câteva date reale și împodobit de fantezia mea. Scena din colțul de cafea și cuvintele întraripate ale poetului cu plete blonde sunt inventate. În realitate au fost câteva consfătuiri intime între câțiva tineri – aceia din primul comitet de redacție – care au hotărât înființarea revistei *Luceafărul*. Titlul revistei l-a dat Al. Ciura.

Partea a doua a articolului redă o situație reală, amănunțit povestită în volumul de față. Proiectul de activitate arată speranțele ce le legam de Institutul de Arte Grafice înființat. Din acest program nu am reușit să realizăm decât o parte. Cuvintele adresate dlui N. Iorga erau amabilități din partea unei redacții cuviincioase. Nu trebuie să li se dea alt înțeles. În partea finală accentuam, pentru a treia oară programul revistei. Prima oară l-am formulat în articolul despre N. Grigorescu. A doua oară în polemica avută cu *Viața nouă*. Rețin aceste date necesare pentru precizarea atitudinii revistei *Luceafărul* de mai târziu.

*
* *

Nu pot descrie bucuria ce am simțit-o când au apărut cele dintâi numere ale *Luceafărului* în teascurile proprii. Tiparul curat, litera frumoasă și ilustrațiile reușite erau o încântare. Pe coperta numărului 13-14 de la 1 iulie, apărut cu întârziere, am pus ciobanul lui Grigorescu, iar în corpul revistei publicam o lungă variantă a Mioriței, culeasă de învățătorul George Cătană în comuna Brebu din Banat, care a avut parte de largi și amănunțite comentarii. Redacția a rămas tot în locuința mea din Zöldfa până la sfârșitul anului, dar, în afară de orele de birou de la consulat, eram toată ziua în tipografie, supraveghind lucrările și completând instalațiile.

Goga în *Fragmente auto-biografice*, spune: „Am făcut mai târziu o tipografie; și era desigur interesant să vezi în acest oraș (în Budapesta), în această capitală, adunate mănunchiuri de 10-15 băieți, care, în subsolul unei case unghurești, singularizați sufletește și diferențiați de ceea ce era în jurul lor, întocmai ca dinamitarzii, pe sub pământ, lucrau la prăbușirea Imperiului Austro-Ungar”. Am arătat cum s-a făcut tipografia și fiecare ce rol a avut la înființarea ei. Restul din afirmațiile lui Goga e poezie. Dinamitarzii, care lucrau pe sub pământ, nu erau 10-15 tineri, ci numai doi: eu și Iosif Șchiopul. Câțiva curioși – între care și Goga – veneau să ne vadă și plecau. Numai noi doi rămâneam statornici să ne delectăm în hurelul mașinii, să înghițim praful din subsol și să mirosim plumbul literilor și sudorile lucrătorilor.

Șeful tehnic al tipografiei era unul dintre culegători, Rodina, din neamul gasconilor, care ne declama, în fiecare zi, viitorul de aur ce ne așteaptă. El făcea și paginația și tot el primea comenzile străine. Mașinistul era un unghur, al cărui nume l-am uitat. Tehnician desăvârșit și inventiv, dar socialist până în măduva oaselor. Copertele numerelor 17, 18 și 19, în mai multe culori, sunt lucrate din cartoane, de el. Era un artist. De la cel dintâi număr, apărut în teascurile proprii, anunțam: „Editura *Luceafărul* a pus sub tipar: Octavian Goga, Poezii; I. Agârbiceanu, De la țară; A. Ciura, Icoane. Trebuie să începem cu editura, fiindcă altfel tipografia nu avea ce lucra. Editura cerea însă, capitaluri noi: pentru plata lucrătorilor și pentru procurarea hârtiei. Până la sfârșitul anului am reușit să facem față cheltuelilor. Ca să dăm de lucru și mașinistului, am început să tipărim cărți poștale ilustrate. Recurgeam la tot felul de jonglerii, ca să ținem în funcțiune permanentă tipografia. Agenții angajați, cu achiziționarea de lucrări din oraș ne aduceau prea puțin, ca să putem trăi.

În cursul verii, am mai scos un număr dublu, 15-16, în care am publicat o prea interesantă anchetă între „nuveliștii din Regat”. Scopul urmărit era să trezim în cercul scriitorilor un interes față de *Luceafărul* și să popularizăm în Ardeal pe povestitorii din Regat. Unele răspunsuri se pot citi și azi cu folos. Ne-au onorat cu răspunsuri următorii: N. Gane, Iacob Negruzzi, Ioan Slavici, Duiliu Zamfirescu, Ion Gorun, Constanța Hodoș, Ion Al. Brătescu-Voinești, I. Al. Bassarabescu, Ion Ciocârlan, Vasile Pop, Ioan Adam și Mihail Sadoveanu. Cei mai mulți dintre ei au devenit colaboratorii *Luceafărului*, după această anchetă. Unii erau colaboratori mai vechi.

În august, mă pregăteam să plec și eu la Sibiu unde, în ziua Schimbării la Față, se începeau serbările pentru inaugurarea Muzeului „Asociațiunii” și unde se ținea și adunarea generală anuală a bătrânei noastre instituții culturale. Înainte de a pleca am publicat, în numărul de la 15 august, fotografii ale familiei Cosma, – stăpâna Sibiului după informațiile ce le aveam, – din prilejul apariției albumului de cusături și de țesături românești, întocmit de d-șoara Minerva Cosma, iar pe coperta revistei reproduceam chiar coperta albumului. Voiam să fiu bine primit în cetatea de pe malul Cibinului. Mă duceam pentru întâia oară în acest oraș, fără să visez că cei mai frumoși ani ai vârstei mele aveam să-i petrec între zidurile lui. Despre „serbările de la Sibiu” am publicat dări de seamă amănunțite în *Luceafărul*, așa că nu mai stăruie asupra lor. Rețin numai un fragment din articolul meu introductiv – apărut în numărul de la 1 septembrie, care caracterizează sentimentele de care eram călăuzit:

„Vechea cetate săsească – mâine, poate, noua cetate românească – întrunise în sânul ei pe cei mai de seamă de la noi și din Regat. Dorul unei înfrățiri sincere, sub flamura albă a culturii, a chemat obștea lamurii noastre cărturărești, acolo, unde, îngenunchiați înaintea altarului zidit culturii, într-un gând, pot înălța rugăciuni de milostivire Celui ce toate le știe și toate le poate... Și ar fi fost bine ca alături de vlădicii celor două biserici, de sfetnicii înțeleptului Crai Carol, de apostolii luminați ai învoățăturii, de propovăduitorii smeriți ai legii creștine și de alți aleși ai neamului nostru, să-și fi împreunat palmele aspre, la rugă, și țăranul, căruia avem să-i mulțumim multe din harurile cu care azi ne mândrim. O serbare populară, alături de cele multe ale „intelligenții”, a fost o lacună simțitoare în decada de la Sibiu”.

Mărturiseam, deci, iredentismul pe față și arătam ce sentimente aveam față de țărănime.

La Sibiu venise tot ce avea Ardealul mai distins între intelectuali. Am stat de vorbă cu o mulțime de lume, pe care doream de mult să o cunosc. Deși tânăr, aveam un nume și mă bucuram de oarecare atenție din partea multora. Mă interesau îndeosebi sibienii, care se întruneau, în fiecare zi, la un pahar de bere pe la ora 12. Toți se grupau în jurul bătrânului Partenie Cosma, om cu o autoritate meritată și cu un trecut bogat în înfăptuiri. Cosma sta ca un patriarh între ei, povestind domol și hazliu întâmplări din trecut. Era ascultat cu sfințenie. Numai Victor Tordășianu, președintele „sodalilor” (a meseriașilor) îl critica, răsturnând paharele de bere pe gât la altă masă, a săracilor. Atunci am cunoscut Rășinarul lui Goga, pe părinții săi, îndeosebi pe părintele Iosif, care îmi cerea o mulțime de amănunte despre viața fiului său Octavian. Voia să mă spovedească. Era îngrijorat de viitorul lui *Tavi*, mai ales că nu avea încă o diplomă.

Am făcut cunoștința colaboratorilor și colaboratoarelor pe care nu-i mai văzusem.

Mă interesa, în special, Adelina Olteanu, despre care îmi vorbise atâta Goga. Când am întâlnit-o întâia oară purta o pălărie sură, de păslă, cu borduri late, de care atârna pe spate un voal alb, ce flutura în bătaia vântului. Mi-a atras atenția de departe. Goga a făcut prezentările și, în tovărășia mai multor scriitori și scriitoare, ne-am dus la un restaurant, unde am sărbătorit întâlnirea întâmplătoare. Adelina, de cum am văzut-o, mi-a făcut o deosebită impresie. Era frumoasă, veselă și plină de spirit.

Idila din vara anului 1904 s-a continuat și în vara anului 1905, după ce Goga s-a întors la Rășinari, unde, de astă dată, a găsit numai pe Adelina tot în casa Barcenilor. Romantismul din trecut a fost înlocuit cu propuneri concrete de căsătorie din partea poetului. Adelina le asculta, dar era prea delicată, ca să le respingă și prea cuminte, ca să le primească. În plimbările lor, uneori căuta să-l convingă de nepotrivirea de vârstă dintre ei – Adelina avea trei-patru ani peste ai poetului – și-i vorbea de o mulțime de dificultăți, care se aștern în calea viitorului lor. Dar Goga, încăpăținat și ambițios, nu voia să audă de nimic. Deși fără o situație materială și fără o carieră, stăruia mereu și, cu fantezia lui, torcea întruna firul de aur al fericirii lor casnice. Idila din trecut, intrând în această fază concretă a proiectelor matrimoniale, nici nu a mai instrunit lira poetului.

În fond propunerea lui Goga dovedea o ușurință, păcat care l-a urmărit până la sfârșitul zilelor. Lua hotărâri prea ușor și tot așa de ușor le părăsea. Într-o zi, pe înserate, m-am dus cu Goga la Barceni, ca să cercetez biblioteca plină de cărți vechi și rare. Am stat ore întregi, răsfoind mai multe volume pe care le știam numai bibliografic, fără să le fi văzut. Cele mai multe erau privitoare la începuturile istoriografiei noastre. Cufundat în lectura lor, uitasem că mă găsesc într-o casă străină. Mi s-a adus o lampă și eram în stare să rămân până a doua zi dimineața, mai ales că descoperisem și câteva volume manuscrise necunoscute de ale popii Sava. Unul din copiii Barcianu a venit, într-un târziu, și mi-a spus să mă duc în grădină, unde mă așteaptă Adelina, care până atunci se plimbasese cu Goga pe sub pomii plini de roade.

Răsărise luna, Adelina m-a rugat să ne așezăm pe un trunchi uscat, întins sub un pom. Goga intrase în casă, lăsându-ne singuri. Nici nu bănuiam, ce vrea să-mi spună muza poetului. O simțeam, că-i tulburată, dar la lumina slabă a lunii, strecurată în fâșii subțiri printre crengile arborelui nu-i puteam distinge fața. Câteva clipe de tăcere și de reculegere... Apoi, începu mărturisirile:

– Știi, că d-ta ești cel mai bun și cel mai intim prieten al lui Goga. O știi de la el. De aceea îmi permit să-ți fac o rugămintă.

– Voi fi fericit, dacă vă voi putea servi, domnișoară.

– Știi, că ești un om bun și înțeleghător și știi cât îți la Goga. E vorba despre viitorul lui. Trebuie să-mi dai o mână de ajutor să-l abatem de la un pas greșit pe care vrea să-l facă. Eu nu am reușit să-l conving și m-am gândit că, poate, vei izbuti d-ta să-l împiedeci să stăruie în hotărârea luată.

– Nu știi. Să vedem despre ce-i vorba.

Nici nu-mi trăznea prin cap ce vrea să-mi destăinuiească. Îmi închipuiam, că cine știe ce nenorocire a dat peste prietenul meu și mă miram, că nu mi-a spus-o el însuși.

– Uite ce e. Între noi, stând aici, în Rășinari, două veri împreună, s-a înfiripat o prietenie literară. El, cu strălucitul său talent, ne-a citit versuri, ne-a încântat cu istorisiri din viața d-voastră de la Budapesta și, de ce să tăgăduiesc, simțeam o adevărată încântare sufletească să fiu împreună cu dânsul. În vara asta prietenia noastră literară, senină și curată din trecut, a început să fie tulburată cu vraja și otrava dragostei. Inima poetului s-a aprins și îmi vorbește mereu de căsătorie. Am încercat să-l abat de la acest gând, dar el e tot mai stăruitor. Chiar și astăzi mi-a cerut să-i fixez ziua logodnei. Deși nu i-am dat nicio nădejde, nu pot să-i spun un *nu* brutal. Mi-e milă de el. Te rog pe d-ta să-l determini să-și ia gândul de la mine...

A urmat o tăcere grea. Luna se ascunsese după un nor și ne-a lăsat într-un întuneric negru ca păcatul. Nu se auzea decât respirația pripită a ființei ce-și descărcase sufletul.

– Grea însărcinare îmi dai, domnișoară. Grea și delicată, fiindcă nu văd cu ce drept m-aș putea amesteca între ițele încurcate ale inimilor d-voastră. Goga e adevărat că mi-e prieten, e adevărat că țin la el, ca la un frate, dar cum pot eu să mă pun de-a curmezișul sentimentelor sale? Și, la adică, ce te face pe d-ta să-l refuzi așa de categoric?

– Nu ne potrivim. Sunt mai în vârstă decât dânsul; sunt săracă; el n-are niciun rost; cu ce avem să trăim, chiar dacă m-aș hotărî să-i primesc propunerile? Ceea ce mă face, însă, să-l refuz „categoric” e că nu-l iubesc. Îl apreciez ca scriitor, îi admir talentul, îmi place să-l ascult vorbind, dar nu mi-l pot închipui ca tovarăș de viață. E peste puterile mele. Apoi sunt convinsă, că și el e rob de un capriciu, pe care, dacă s-ar împlini, l-ar regreta mai târziu...

– Poate că ai dreptate. Da, hotărârea d-tale e absolut irevocabilă? – am întrebat-o apăsând cuvintele.

– Irevocabilă. M-am gândit mult și am cântărit-o bine.

– Îți mai dau timp trei zile. Poate te răzgândești. Nu uita, că Goga are un viitor strălucit...

Goga își pierduse răbdarea, așteptând sfârșitul conversației noastre:

– Ei, ați isprăvit? A venit trăsura să ne ducă la Sibiu.

Ne-am luat rămas bun de la gazde. La despărțire i-am mai șoptit Adelinei:

– Răspunsul peste trei zile, la balul „Asociațiunii”.

Pe drum, Goga a încercat să mă descoase.

– Las, că-ți spun tot mai târziu. Acum sunt prea obosit. În cele trei zile, în zarva serbărilor, m-am întâlnit în treacăt cu tovarășul meu de la *Luceafărul*. Pe Adelina nu am mai văzut-o.

În cele trei zile destinul și-a tors firul, la început pornit subțire, ca tortul de păianjen, apoi îngroșându-se mereu. A sosit și seara de bal. Lume multă și înghesuială neplăcută. Am fost printre cei dintâi în sală. Voiam să văd și să notez tot ce se petrece. Balurile „Asociațiunii” erau vestite în Ardeal. Se legau cunoștințe durabile și se încheiau chiar și logodne. Așteptam să sosească Adelina cu răspunsul.

Eu nu vorbisem cu Goga și nici nu-mi dădeam seama cum voi ieși din această încurcătură. Dar un gând, trimis de nu știu ce diavol, îmi răsărea mereu în minte, apoi dispărea, și-l simțeam că-mi răscolește adâncurile inimii. Dacă-l alungam, se întorcea și mai îndrăzneț și mai stăruitor...

În sfârșit a apărut Adelina, însoțită de familia Goga. M-am ferit să o întâlnesc. Mă apucase un fel de sfială. Am văzut, că mă caută. Când m-a zărit într-un colț retras, s-a îndreptat, singură, spre mine. Era îmbrăcată într-o rochie cafenie, încheiată până sus, iar pe după gât îi atârna un lanț lung de argint ce-i ajungea până la brâu. Părul bălai, de o bogăție rară, îl purta înfioat, în formă de coroană în jurul capului. Ochii ei albaștri străluceau... când mi-a întins amândouă mâinile:

– Rămân pe lângă hotărârea mea. Dar d-ta nici n-ai vorbit cu Goga.

– Nu. – i-am răspuns, ținându-i strânse amândouă mâinile și privind-o drept în ochi. Simțea, că o admir... Era foarte frumoasă.

– Atunci?

– Dacă-mi dai mie cadrilul al doilea, vei afla soluția la care am ajuns. Acest răspuns a fost o improvizație a clipei.

A început să râdă. Cadrilul al doilea, la balurile din Ardeal, era al îndrăgostiților.

– Cu cea mai mare plăcere! exclama mirată, îmbujorându-se la față.

A pornit dansul cu tradiționala hora. Au urmat apoi valsuri, polce, cadrilul întâi și romana, pe urmă iar dansuri mărunte. Cum eram un dansator vestit, mi-am făcut datoria față de toate cunoștințele noi. Goga nu știa dansa, de aceea a rămas privitor printre matroane și babalâci. La un vals, am trecut pe lângă dânsul cu Adelina în brațe, care râdea cu hohote. Ne-a petrecut cu niște ochi holbați de bănuială.

Înainte de cadrilul al doilea, Goga m-a luat de scurt:

– Ai cerut tu cadrilul al doilea Adelinei?

– Da.

– Te rog să renunți în favoarea mea.

– Renunț, dacă vrea și ea.

Adelina nu a voit să renunțe și Goga s-a supărat. Până aici nu se petrecuse nimic deosebit. De aici încolo intervine jocul destinului. Venisem la Sibiu să văd serbările Astrei, să iau contact cu

lumea intelectuală din Ardeal, să-l cercetez pe Goga în cuibul satului său natal. Nu mă preocupa niciun alt gând. Până la convorbirea aceea fermecată de sub pomul din grădina Barcenilor, nu mă tulburase niciun sentiment, deși întâlneam atâtea femei cu ochi frumoși. Nici când am început cadrilul al doilea, în sala de la Gesellschaftshaus, nu-mi dădeam bine seama ce sfârșit va avea hârjonirea asta cu zeul dragostei. Mă lăsam dus de valurile întâmplării spre un țărm necunoscut.

A început faimosul cadril. Tot perechi fericite, cu ochi strălucitori și cu obraji aprinși. Dansau și perechi căsătorite, ca să-și reîmprospăteze amintirile iubirii din trecut. În sală plutea o atmosferă îmbătătoare. Inimile zvâcneau, parcă băteau tactul muzicii. La braț cu Adelina, mă simțeam dus pe altă lume. Între noi se torceau fire din care aveau să se țese haine de mire și de mireasă. Adelina era de o veselie și cochetărie cuceritoare, cum numai femeile înzestrate cu un spirit fin știu să fie.

– Ne apropiem de sfârșitul cadrilului și încă n-am auzit *soluția*, – mă provocă Adelina. În gândul meu, recitam versurile lui Vlahuță: Tot fetele mai îndrăznețe.

– Soluția? Ai găsit-o d-ta, acceptând cadrilul al doilea. Dacă vrei să-l jucăm tot împreună și în restul vieții.

A doua zi i-am dus un buchet de flori și ne-am logodit noi între noi, fără nicio publicitate. Am hotărât, ca la iarnă să facem logodna oficială, iar spre sfârșitul primăverii anului 1906, nunta.

Înainte de a pleca din Sibiu, Goga m-a invitat la un chef, cu lăutari, în cafeneaua de pe Bretter. Am băut cumplit până în zorii zilei. Poetul mă tot ispitea, doar-doar voi scăpa vreo mărturisire sau vreo aluzie. Cu Adelina ne înțelesesem să nu-i spunem nimic. M-am ținut bine la chef. El a început să mă provoace:

– Mă, tu-mi ascunzi ceva. Ce-ai vorbit atunci seara în grădina Barcenilor?

– Las, că-ți spun la Budapesta.

– De ce nu-mi spui acum? Ce-i vreo taină?

– Nu-i nicio taină. Nu-i nici măcar poezie, e proză de toate zilele.

– Atunci de ce taci?

– M-a rugat Adelina să-ți spun mai târziu. I-am făgăduit și trebuie să mă țin de cuvânt.

– Hm!

Goga comandă un nou rând de sticle și a dat ordin lui Brașoveanu, lăutarul, să cânte:

Auzi valea, valea cum răsună

Eu cu mândra n-o duc bună...

Cânta din gură, după lăutari, și-l năpădiseră lacrimile. Deodată se ridică și-mi strigă:

– Hai cu mine. Veniți și voi Brașoveanu.

Se crăpa de ziuă. Ne-am dus amândoi sub fereastra Adelinei și i-am făcut o serenadă cu lăutarii. Am trezit toate săsoaicele din vecini. Au început să se miște perdelele și să apară de după ele câte un cap de fată somnoroasă.

– Așa, mă, să-i cântăm. Eu de adio și tu de bun sosit! – repeta într-una, cu glas răgușit, Goga.

După ce am plecat din Sibiu, Goga a aflat de logodna mea cu Adelina și proiecta să scrie o serie de poezii, în care să-și plângă dragostea sfărmată. Mi-a trimis poezia *Noapte*, apărută în *Luceafărul* de la 15 septembrie 1905, pe care, pentru frumusețea ei, o reproduc întreagă, cu modificările din volumul *Cultura națională*.

NOAPTE

Nemărginită bolt-a nopții,

Deschide tainica ta carte,

Și-ascultă-mi glasul zbuciumării

Neputincioase și deșarte.
Doar mila ta n-o să se stingă,
Când două mâini tremurătoare
Își împreună nevolnicia
În chip de rugă și iertare.

Azi, țintele de nestemate
Culege-le din cingătoare,
Căci ochii stelelor mă mustră
Și plânsul stelelor mă doare.
Azi orice picur de lumină
Din fața ta îmbujorată,
În țintirimul larg al minții
O cruce proaspătă-mi arată.

Le văd șireag... și mă cutremur,
Și fiecare clipă-mi pare
O fărmitură ce se smulge
Ca dintr-un cântec de pierzare,
Simt mintea, dezgropându-și morții,
Căzând la fiecare groapă –
Și jalea trecerii eterne
Mi-apasă plumbul pe pleoapă.

Când tu-mi aprinzi în mii de facile
Senina dragostii dovadă,
Înfiorându-se-n adâncuri.
Plâng ochii osândiți să vadă.
Aducerea aminte vine
Și din oglinda-i blestemată
Învie rostul celor duse...
Iar eu ascult ce-a fost odată...

O lume-și desfăcea-nainte-mi
Comoara tainelor bogată,
Zvâcnea eternul ei cutremur.
Sub tâmpla mea înfierbântată.
O patimă-mi robise ochii
Cu strălucirea ei păgână
Și mă smulgea cu braț de vifor
Din valul lumii de țărână.

Simțeam fiorii-ndrăgostirii.
Măreța-mbrățișare mută,
Când în amurg târziu de vară
Pământ și boltă se sărută.
Și-n zmalțul pulberii de rouă
Ce strălucea pe câmp mărunță,
Părea că firea-i hărăzește
Nădejdiile mele dar de nuntă.

Eu mi-am zidit în nori altarul,
Și inima, zmerita roabă,

Îngenunchiată-n umilire,
Jertfia curata ei podoabă...
– Azi nu mai este... Și mă doare
Când vraja razelor senine
Aprinde-o candelă de veghe
Într-o biserică-n ruine...

Azi fulgerele mele-s stinse
Și moarte-s zâmbetele toate
Și nu va mai rodi nisipul
Din biata mea pustietate.
În lanț de neguri și uitare
Aș vrea amarul meu să-l ferec...
Nemărginită bolt-a nopții,
Îmbracă-ți haina de-ntunec!

Aruncă vălul tău de umbră
Pe toate farmecele firii
Și-ngroapă-n adâncimi de ape
Ispitele îndrăgostirii.
Pe scânteierile de rouă
Și peste câmpul nins de floare,
O beznă grea, ca giulgiul morții,
Să cearnă pace-adormitoare.

Când glasul tinereții moarte
Și-al viselor înfrigurate,
Rătăcitor, fără repaos,
La poarta sufletului bate,
Eu, învălit în întunec,
Să-nchid zăvorul de la poartă
Și nici o stea să nu mai vadă
Singurătatea mea deșartă.

Poezia nu a mai avut nicio urmare. Idila, începută în vara anului 1904, s-a încheiat cu această creație literară.

*

* *

În partea a doua a anului 1905, poeziile lui Goga publicate în „Luceafărul” sunt reproduceri din volumul *Poezii*, pus sub tipar în cursul verii, îndată ce a început să funcționeze tipografia.

În nr. 15-16 de la 15 august apare *Dascălul*, care e o completare a poeziei *Dăscălița*, fără să știu dacă a fost inspirată de vreun model real. Cred, că nu. Deși dascăli de lege veche mai erau destui, în Ardeal, pe vremea noastră⁷⁶. În nr. 17 de la 1 septembrie, am reprodus poezia *Rugăciune*, scrisă ca prefață pentru volumul de sub tipar. E o poezie programatică și mă voi opri asupra ei, când voi încerca să fac analiza creației artistice a lui Goga.

După poezia *Noapte*, am mai reprodus din volum *Clăcașii*, în nr. 19 de la 1 octombrie al *Luceafărului*. În mărturisirile sale literare Goga afirmă că e scrisă la Berlin. Se prea poate, deși nu avea obiceiul să țină poeziile scrise în sertar, ci le dădea la tipar. Am spus, că procesul de creație a

⁷⁶ Poate fi învățătorul Frățilă din Rășinari, pe care l-am apucat și eu.

lui Goga se întemeia pe memorie. El, de regulă, avea gata lucrate poeziile când le așternea pe hârtie. Nu lucra, ca alții, chinându-se în fața foii albe, ca apoi să revină, să șteargă și să dea o altă formă inspirației. Goga, când scria o poezie, o copia din memorie și o dădea la tipar. Poeziile adunate în volum treceau printr-o revizuire și numai rareori le schimba, înlocuind strofele vechi cu altele noi. Poezia *Clăcașii* e inspirată de Ada Negri⁷⁷, dar întreaga atmosferă e de pe Târnave, unde

⁷⁷ Pentru cercetători reproduc, în întregime și în originalul italian, poezie *Vaticinio* de Ada Negri din volumul *Fatalita*, Fratelli Treves editori, Milano, 1901, paginile 243-246.

Raccoglie le pesanti ombre la sera
Sovra il giaciglio dove il bimbo posa,
Preme nel sonno una tristezza fiera
La bocea dolorosa.

Soavissima e cara un di venia
D'una madre la voce a questa cuna,
E, qual canto d'amor, lenta salia,
Trillando, a l'aura bruna;

Ed aleggiando per le chete stanze,
De la notte fra l'alte ombre perduta,
Di sorrisi parlava e di speranze...
Or quella voce e muta.

...Povero bimbo senza madre, oh, posa,
Posa le membra sul deserto strame,
Domani, a la frizzante alba nevosa.
Ti sveglia la fame.

Bello ne l'ingiocondo occhio superbo,
Nel serio labbro e nella fronte scura
Cui segna il fosco, inesorato, acerbo
Stigma de la sventura.

Predestinato del dolor, vivrai,
Sconosciuto dal mondo, a Dio sol noto,
Pensosamente sollevando i rai
Su, ne l'immenso ignoto:

E, solo, errante, macero, fremendo
D' inconscio sdegno fra le vesti grame,
A quell' ignoto chiederai l'orrendo
Perchè de la tua fame.

Pur, qual vergine palma infra i deserti,
Qual fior che, sorto da silvestri dumi,
Soavemente innalza ai cieli aperti
Aerei profumi,

Tu, d' abbandono e di dolor nudrito,
Tu, condannato da la sorte rea,
Lo spirto librerai nell' infinito

erau destui latifundiari unguri, care exploatau munca iobagilor români. În Rășinari și în regiunea Sibiului nu se găseau mari proprietari de pământ și nici iobagi. Înrudirea *Clăcașilor* cu creația scriitoarei italiene nu scade într-o nimic valoarea artistică a poeziei lui Goga. Dimpotrivă, talentul

Su l'ali dell' idea.

Tu poeta sarai! Come invadente
Luce d' incendio nel silenzio nero,
Splendida sorgera ne la tua mente
La fiamma del pensiero;

Poiche, se riso di belta non resta,
Se tutto al suolo le sue spoglie rende,
Sola del Genio la possanza mesta
Fra le procelle splende.

Tu poeta sarai – coi gravi incanti
De la schietta, virile arpa sovrana,
Evocherai le veglie e i lunghi pianti
De l'infanzia lontana;

E gli schianti ribelli, e l' impovente
Tua giovinezza, e la miseria atroce,
E la secreta nostalgia struggente
De la materna voce:

E quel fiero singulto, o qual lamento
D' onda che al lido querula si frange,
D' un popol tutto il doloroso accento
Che s' affatica e piange.

Te, poeta dei miseri, vissuti
Oscuramente col destino in guerra,
Dei martiri, dei prodi e dei caduti
Salutera la terra:

Tutto un mondo che passa e soffre e tace,
Tutto un mondo di laceri e d' affranti,
Di suprema rivolta un grido audace
Avra dentro i tuoi canti:

Per te, sorto dai nulla a la vittoria,
Della lotta su l' erta aspra e fatale,
Innamorata serbera la Gloria
Il suo bacio immortale.

Conform și poezia *Madre operaia* din același volum, paginile 143-146. Goga a citit pe Ada Negri în traducere germană a lui Paul Heyse, poetul care a tradus pe Leopardi și pe alți scriitori din literaturile neolatine. În grădina de la Charlottenburg e probabil că i-a venit inspirația, citind traducerea germană din opera Adei Negri, probabil că a făcut și cele dintâi note, pe care le-a elaborat după obiceiul său. Goga a înlocuit lucrătorii din uzinele italiene cu clăcașii din Ardeal. Poezia socială a lui Goga e influențată în bună parte de Ada Negri. Traduceri din Ada Negri apăreau și în revista *Uj Idök* din Budapesta, de sub direcția lui Herczeg Ferencz. S-ar putea căuta în colecția revistei din 1903-1905 ce poezii au fost traduse în limba ungară.

poetului ardelean a îmbrăcat într-o formă superioară ideea versificată și de Ada Negri și a localizat-o, deși în cuprinsul *Clăcașilor* e un singur rând:

Biserica nădăjduirii noastre

care-i leagă de Ardeal, în afară de notele subiective ale poetului:

Căci inima purcede să-mi dezgroape

Comoara ei de doruri ne-mplinite

etc.

Goga în mărturisirile sale literare spune, că s-a gândit la „ imaginea clăcașului român”, când a scris această poezie în grădina de la Charlottenburg. În ce privește influența literaturii italiene asupra sa, Goga mărturisește: „*O influență directă am resimțit-o pe urma contactului cu literatura italiană și, în special, remarc o înrudire cu poezia Adei Negri, care însemnează o răscolire de frământări a sufletului italian, o răscolire a tuturor elementelor care reprezintă principiul de suferință și de muncă: Tempeste și Fatalita*” (Fragmente autobiografice pagina 38).

Ar merita să facă cineva un studiu amănunțit despre influența ce a avut-o literatura italiană și în special Ada Negri asupra lui Goga nu numai în *Clăcașii*, ci și în alte poezii⁷⁸. Țin minte că Goga avea volumele *Fatalita* și *Tempeste* de Ada Negri și în original, deși nu știa italienește; dar limba italiană are atâtea înrudiri cu a noastră, încât o poți pricepe și fără să o fi învățat. În orice caz poetul putea compara originalul cu traducerea germană sau ungară.

*

* *

În dosarul *Societății Transilvania* găsesc următoarea scrisoare a lui Goga:

Mult stimată domnule Rațiu,

Mulțumindu-vă pentru deosebita amabilitate ce-mi arătați cu orice ocazie – și rugându-vă să mă iertați că fiind departe de casă pentru câteva zile – numai astăzi pot răspunde șirelor d-voastră – trimit alăturat chitanța, asemeni și certificatul de la Universitatea din Berlin. Vă rog ca certificatul să binevoiți a mi-l înapoia, căci mi-e de lipsă când mă voi înscrie în curând la universitate. Eu peste vreo două-trei săptămâni voi pleca la Paris, în urma condițiilor din concurs. Aș mai avea o rugare – cu care vă incomodez. V-aș ruga o listă a domnilor membri din comitet, cărora aș dori – ca în semn de neînsemnată recunoștință să le trimit câte un exemplar din încercările mele literare ce se află acum sub tipar și vor apare în timp de două-trei săptămâni. Vă rog să mă iertați – pentru această incomodare, dar nu am niciun cunoscut căruia m-aș putea adresa.

Primiți stimată dle Rațiu asigurarea deosebitei mele stime,

Rășinari 27 septembrie 1905.

al d-voastră devotat

Octavian Goga

În chitanța de 450 lei pe trimestrul octombrie-noiembrie-decembrie 1905 sub semnătură scrie: „*candidat de prof.*”. Pe scrisoare, președintele Missail pune următoarea notă: „*Nr. 21 septembrie 20 905. S-a luat act în ședința din 25 septembrie (st. v.) și actul se va înapoia*”. Ar fi interesant dacă s-ar da de urma certificatului de la Universitatea din Berlin, ca să se vadă ce studii a urmat.

Din scrisoare rezultă că, în toamna anului 1905, Goga voia să plece la Paris pentru a îndeplini condițiile din concurs. Știu că prin octombrie a venit la Budapesta. Volumul de *Poezii* l-am anunțat că a apărut în nr. 18 de la 15 septembrie 1905, în care am publicat și poezia

⁷⁸ Ar fi un subiect vrednic de osteneală pentru un student al școlii dlui Claudiu Isopescu din Roma.

Noapte. Dar nu mai țin minte unde s-a dus din Budapesta. Lunile octombrie, noiembrie și decembrie 1905 rămân deocamdată nelămurite. Probabil a fost la București. După informațiile primite de la *Societatea Transilvania*, – deși nu se poate stabili documentar – Goga a mai ridicat și a doua rată trimestrială din bursa pe 1905-1906. Restul nu i s-a mai plătit.

Relațiile noastre de prietenie, în această epocă, erau tulburate de ochii albaștri ai Adelinei, la care visam amândoi. Îmi părea rău, că veșnica femeie, cu farmecele ei, se amestecase în viața noastră senină, închinată idealurilor naționale și artistice. În vremea aceea țineam la Goga mai mult ca la un frate și orice supărare a lui mă durea. Prietenia noastră era prea adâncă, prea puternică și prea veche, ca să poată fi desfăcută de imaginea ființei ce plutea între noi, dar amândoi simțeam, că nu mai suntem cei de demult, că umbrele unor bănueli își flutură aripile între inimile noastre. Lipsa colaborării lui la *Luceafărul*, în parte a doua a anului 1905, se datorește numai în parte acestei înnegurări a prieteniei noastre. Cauza principală a fost apariția volumului *Poezii*. Poetul aștepta să vadă cum va fi primit și cum va fi apreciat de public și de critică. E de prisos să spun, că succesul volumului a întrecut toate așteptările. S-a vândut în câteva luni aproape întreaga ediție, iar presa l-a primit cu laude unanime. O consacrare mai strălucită nu putea visa niciun scriitor și însuși Goga se mira de laurii, ce i se trimiteau din toate părțile, ca să-și încununare fruntea.

Vasile Goldiș de la Arad l-a proclamat, într-un articol, „*cântărețul pătimirii noastre*”, după strofa de încheiere din poezia *Rugăciune*. Această caracterizare i-a rămas până astăzi. Despre critica vremii, privitoare la volumul *Poezii*, voi vorbi în legătură cu întreaga creație a poetului și cu aprecierile de mai târziu, ce s-au scris despre opera lui Goga. La acest loc, mă mărginesc la descrierea unei seri petrecute în restaurantul Gambrinus de lângă Teatrul Național din București.

La o masă din fund juca șah Ion Gorun cu George Coșbuc, iar Caragiale chibița. Pe canapea, lângă Gorun, era un volum nou de poezii, cu foile netăiate, adus de Nerva Hodoș, care se așezase și el să chibițeze. Nenea Iancu s-a chiorât de câteva ori la volum, pe urmă l-a luat în mână, deschizându-l, așa, la întâmplare. A citit câteva strofe. Și-a dres ochelarii, s-a uitat la coperta volumului; autorul un nume necunoscut. A tăiat câteva foi și, cu vădită curiozitate, a citit o poezie întreagă. A deschis volumul în altă parte și a dat peste *Oltul*. Când l-a terminat a mormăi: „*Mă, al dracului!*” A oprit pe jucători și i-a silit să asculte poezia întreagă. „*Da, cine-i ăsta, bre?*” întrebă maestrul Caragiale. „*Un poet de la noi din Ardeal*” – îl lămurii Gorun. „*Mă, da știi, că are talent!*” – „*Ia să-l luăm de la început*” – și Caragiale a citit, cu glas tare, poezie, după poezie, așa cum numai el știa să citească, subliniind frumusețile și comentând fiecare bucată. Se făcuse miezul nopții, când maistrul a închis volumul, entuziasmat de noul „ucenic al strunei”. „*Să bem câte o halbă în sănătatea lui*” – propuse badea George. „*Să bem, că-i vrednic*”, întăriri ceilalți. Și cei trei maieștri ai scrisului, împreună cu instruitul și scăpărătorul Nerva Hodoș, au întârziat până în zorii zilei, reluând lectura volumului și cântărind fiecare strofă. A fost cea mai strălucită consacrare a poetului Goga, pe care o povestea cu mult haz maestrul Caragiale, aducându-și aminte de „*chiulul*”, pe care i l-a tras Goga la Berlin, recomandându-se „*arhitect*”.

În viață bucuriile și durerile se perindă ca ziua și noaptea. Sufletul bietului om e pus mereu la cele mai grele încercări. După triumful secerat cu volumul de *Poezii*, Goga a pierdut, în sărbătorile Crăciunului (24 decembrie 1905), pe tatăl său, pe părintele Iosif. A fost silit să se întoarcă acasă și să-l petreacă la cele veșnice. M-am dus și eu la înmormântare, ca să-i fiu de ajutor și de mângâiere bunului și nenorocitului meu prieten. Din Sibiu, de la mitropolie, veniseră la Rășinari înalte fețe bisericești, ceea ce dovedea că părintele Iosif se bucura de alese prietenii în sânul Bisericii Ortodoxe. În casa modestă de preot de la țară, așezat în sicriu, dormea bradul de bărbat pe care-l cunoscusem cu câteva luni mai înainte. În jurul lui jelea văduva și copiii, dintre care Octavian era cel mai mare. Toți sfâșiați de durere. Prietenul meu era ca ieșit din minți. Când m-a văzut sosit tocmai de la Budapesta, mi-a căzut în brațe în hohote de plâns. S-au adunat credincioșii din sat și l-am așezat creștinește pe părintele Iosif în cimitirul vieții de veci.

În numărul *Luceafărului*, care a deschis anul 1906, scriam la cronică: „Pe când glasurile argintii ale colindătorilor vesteau pe la ușile credincioșilor bucuria nașterii lui Cristos, unul dintre noi, cu ochii împăenjeniți de lacrimi, sta la căpătâiul iubitului său tată, care, după o scurtă boală, îl părăsea pentru totdeauna. Moartea părintelui Iosif din Rășinari, unul din cei mai aleși preoți ai arhiepiscopiei ortodoxe, a fost deplânsă de toți cei ce l-au cunoscut și stimat. S-a născut în anul 1851 în comuna Crăciunelu de pe Târnave, din părinți țărani. Studiile liceale le-a terminat în Blaj, iar cele teologice la Seminarul Andreian din Sibiu. După terminarea Teologiei, în 1873 și 1879, a fost învățător în Rășinari, unde în primăvara anului 1880 fu ales preot. Prietenii de aproape știu bine virtuțile ce împodobeau acest suflet distins, cinstean firea îngăduitoare și pururea senină, curățenia caracterului, spiritul viu și original al părintelui cu inima și casa deschisă tuturor”.

Am făgăduit că voi încerca să descriu pe Goga la sfârșitul anului 1905, când era cu desăvârșire altul, decât în anii trecuți. Nici nu am întâlnit, în viața mea, o fire mai schimbătoare, ca a prietenului meu de la *Luceafărul*. Din ucenic, neîncrezător în talentul său și în valoarea creațiilor sale poetice, devenise un om conștient că reprezintă o forță în literatură și chiar și în viața publică.

Până acum, trăia o viață de boem, preocupat numai de clipele prezentului, fără să se gândească ce îl așteaptă în viitor. După studiile de la Universitatea din Budapesta a pornit-o haihui în străinătate, așa ca să vadă ce-i în alte țări, dar nu avea un program și nu urmărea o țintă precisă. Sufletul său era dornic de orizonturi largi și firea lui de artist însetată să cunoască o lume nouă. La vârsta de 24 de ani orice tinerețe trează e robită de același dor de ducă.

În mărturisirile sale literare povestește un fragment din viața studentească de la Berlin:

„Mergeam la universitate, unde audiam pe cunoscutul arheolog, ginerele lui Momsen, Wilamowitz Möllendorff. El vorbea despre cultul Dianei și al lui Dionisos. Ei bine, se aduna în sala cea mai mare a universității din Berlin lume din toate păturile sociale și afară era zgomotul de târg și de vehicule, în acest centru pozitiv industrial, era toată alergarea acestui oraș americanizat. În mijlocul acestor frământări, ne vorbea despre Diana și făcea apoteoza clasicismului. Îmi aduc aminte, se stingeau toate lămpile; lumina una singură, peste capul lui. Sala era plină și nu lua nimeni note: vorbea magistrul!

La lumina lămpii, se părea că e o aureolă peste acest cap, care avea o mască trudită. Jur-împrejur, pe trepte, erau diverse tipuri, care reprezentau cele cinci continente, figuri din toată lumea: malaezi, japonezi, gâturi goale de anarhiști ruși, și, în mijlocul lor, vorbea magistrul. El vorbea despre Diana, în cuvinte atât de pregnante, încât trecea un fior de colaborare de la om la om; se resimțea legătura sufletului care crează, cu mediul care participă și care crea și el”.

Această amintire a poetului e târzie. Dar am avut impresiile lui proaspete de pretutindeni pe unde a umblat, cuprinse în teancuri de scrisori. Ce păcat că s-au pierdut. După moartea tatălui său, realitatea brutală i-a aruncat în cale problema gravă a viitorului. De ce are să se apuce, fără studiile terminate, ca să poată trăi?

Când era încă în viață, părintele Goga s-a gândit să-l așeze într-o slujbă. Postul de secretar al II-lea la „Asociațiunea” din Sibiu devenise vacant. Părintele Goga a vorbit cu prietenii săi de la consistor să-l aleagă pe fiul său în postul vacant. Cererea – după cum spune sora poetului, Claudia – a fost semnată de dânsa, deoarece Octavian nu era în Ardeal, și predată asesorului N. Ivan.

În ședința comitetului central al *Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român*, ținută la 16 decembrie 1905 a și fost ales cu o majoritate de un vot⁷⁹, asigurându-i o existență materială modestă și deschizându-i un câmp de activitate birocratică, nepotrivită cu firea și însușirile lui Goga.

Goga, odată ajuns la conștiința valorii lui, a început să făurească planuri, cum are să-și valorifice darurile cu care era înzestrat și cum are să-și cucerească o situație de dominație în Sibiu.

⁷⁹ Conform *Transilvania*, ultimul număr din 1905, p. 310. Goga a întrunit numai 7 voturi din 12. Concursul pentru postul de secretar al doilea s-a publicat la 10 noiembrie 1905. Conform *Transilvania* 1905, p. 308.

Nu știa încă ce drum are să urmeze. Se găsea în faza dibuirilor, împins de o ambiție îndrăzneată, cârmuită de un admirabil instinct de orientare, ca al tuturor mărginenilor. Mai întâi a început să mă descoase, dacă nu aș fi dispus să mă mut și eu la Sibiu, bineînțeles împreună cu revista *Luceafărul* și cu tipografia. Găsea argumente ispititoare: că vom avea alt teren de activitate în Ardeal, între români; că vom intra amândoi secretari ai *Astrei*, în condiții egale; că de acum trebuie să ne încheiem viața de boemi și să ne gândim la un cămin ca toți oamenii; că vom putea deschide un cont curent la *Albina* din Sibiu și ne vom realiza, liniștiți, programul cultural, că... și câte alte argumente, pe care le ascultam, fără să dau niciun răspuns.

Am rămas, însă, surprins de mintea așezată, calculată și de cumiștenia lui Goga. Devenise alt om. Triumful literar, cu volumul de poezii, îi trezise coarde noi în suflet, de seriozitate și de maturitate. La strunirea lor a contribuit, desigur, și nenorocirea ce l-a lovit la sfârșitul anului.

Pe neașteptate s-a pomenit cap de familie, cu o mamă văduvă și cu orfani minori în jurul ei, pe care trebuia să-i crească. Rar am văzut un om care să țină la familia sa ca Goga și să se creadă obligat a-i ocroti pe toți. Inima poetului ascundea comori de bunătate, dar nu-i plăcea să și le descopere. Le socotea slăbiciuni sentimentale, cărora le aducea ofrande discrete, fără să-și dezbrace armura orgolioasă și severă de luptător. De atunci, de la sfârșitul anului 1905, a început Goga să-și clădească din însușirile sale literare un pedestal pentru viața publică. Se va vedea, mai pe urmă, în epoca sibiană a activității noastre, cu ce avânt s-a aruncat în lupta politică activă, cu zestrea sa literară, și ce crize a provocat în sânul Partidului Național Român din Ardeal.

Volumul de *Poezii* al lui Goga a fost numai o prefață în versuri a activității lui politice ulterioare, care l-a urcat până la culmile cele mai înalte, activitate prin care străbate, ca un fir roșu, o dârză iubire de neam. Atât înainte, cât și după Goga au fost și alți poeți care s-au inspirat, în creațiile lor, de ideea națională, dar niciunul nu a reușit să trezească valuri de însuflețire, pe întreg cuprinsul pământului românesc, ca dânsul. Este adevărat, că poezia lui era nouă, atât prin substanța ei, cât și prin forma ei. Introducea o notă originală și personală, de o vigoare telurică, în literatură. Striga durerea milenară a unui neam obidit în versurile sale, împletite din fulgere și din tunete, ce prevesteau furtuna răzbunării înfricoșate.

Superioritatea lui Goga e ușor de înțeles. În opera lui nu a sacrificat arta pe altarul naționalismului, dimpotrivă, în creațiile sale poetice a rămas un slujitor credincios al artei. Așa se explică recunoașterea lui unanimă. La încheierea anului 1905, Goga se găsea în realitate la o răspântie grea. Se simțea pentru întâia oară aruncat în mijlocul valurilor vieții și silit să-și cârmuiască singur barca spre țărmurii biruinței ardelenene sau să ia drumul Oltului și să se mute în altă țară. Acest din urmă gând l-a și ispitit. Darul său de orientare l-a povățuit să nu treacă munții, ca atâția scriitori și cărturari ardeleni, ci să rămână acasă și să se identifice cu soarta pământului în care s-a născut. Drumul ales era mai spinos și mai primejdios, dar singurul spre care îl împingea firea sa de luptător.

N. Iorga i-a profețit de atunci, că va deveni un poet național, dacă va pleca de la nemărginita dragoste pentru casa sa, pentru brazda sa, pentru biserica sa, pentru satul său, pentru ținutul oltean și pentru țara sa ardelenă. Am înfățișat pe Goga sub un aspect nou. Unele note s-ar părea că sunt în disonanță cu cele zugerite mai înainte. Sufletul lui Goga era, însă, o harpă cu multe coarde, pe care cânta după situațiile în care se găsea. Unele strune au rămas încă necunoscute. Va veni vremea să le descoperim pe toate.

*

* *

Anul de triumf s-a încheiat cu greutate, ca la orice început, dar cu cele mai bune nădejdi pentru anul viitor. Revista se răspândise pretutindeni unde se citea românește și era apreciată, ca una dintre cele mai bune. Din începători modești și sfioși, ajunsese o redacție cu prestigiu, al

cărei cuvânt trăgea în cumpănă și era ținut în seamă de cercurile intelectuale și de public. Aveam existența asigurată și nu ne rămânea decât să desăvârșim cele începute, fiindcă, deși triumfasem, mai erau multe lipsuri de împlinit la revistă. După cum am arătat, Goga părăsise redacția în iunie 1904. De atunci și până la mutarea la Sibiu, în toamna anului 1906, am dus tot greul singur, ajutat numai de tovarășul meu drag și harnic, Iosif Șchiopul. Goga are meritul, că a colaborat regulat la *Luceafărul*, cum făcea, de altfel, și mai înainte, când stăteam împreună la Budapesta, fiindcă el nu era omul deprins cu o muncă metodică și stăruitoare, ce se cere la conducerea unei reviste.

În epoca de triumf a *Luceafărului*, Goga colinda prin cele țări străine. Dacă nu reușeam să înființez tipografia și să-i editez volumul de *Poezii*, în toamna anului 1905, nu ar fi avut parte nici de consacrarea strălucită, care a fost hotărâtoare în viața poetului. E aproape sigur, că, după moartea părintelui Iosif, ar fi părăsit Ardealul, gând care l-a preocupat după întoarcerea din străinătate. Lumea și atmosfera din Ardeal îl înăbușea. O socotea neprielnică pentru un intelectual. Nici după ce a fost ales secretar al „Asociațiunii” nu a renunțat la acest gând. Numai legăturile matrimoniale l-au fixat de pământul său natal, cum se va vedea.

Colaborarea și consacrarea ca poet a lui Goga firește că au contribuit foarte mult și la prestigiul revistei *Luceafărul*. Ceea ce nu îndreptățește pe unii istorici literari să atribuie triumful nostru numai lui Goga. El însuși o știa foarte bine și o recunoștea. De altfel, spunând adevărul, noi eram așa de înfrățiți, încât munca tuturor, fiecare cu partea lui, servea o cauză. Izbânda unuia dintre noi o socoteam, că e izbânda cauzei înseși și o sărbătoream împreună. Între noi nu era nicio rivalitate. Meritele fiecăruia erau recunoscute cu dragă inimă. Numai cei de azi țin să le ocolească.

Cu tipografia, deși nu aveam lucrări străine decât incidental, am scos-o, cum am putut, la capăt, sporind editurile proprii, pe care le-am răspândit pe la librării și așteptam încheierea anului ca să vedem rezultatul vânzărilor și al încasărilor. Gospodari buni, cum eram, am început să facem pregătirile pentru socoteli, urându-ne noroc și spor la muncă pentru anul ce ne aștepta.

CAPITOLUL IV

1906: ANUL DE GREA CRIZĂ

Cu începutul anului 1906, mi-am pus numele pe revistă, ca redactor, fiindcă eram hotărât să mă despart de slujba de la consulat, dacă guvernul ungar ar încerca să-mi mai facă dificultăți.

În cursul iernii, m-am repezit la Viena, unde se găsea Adelina, la familia Argetoianu, și ne-am logodit oficial. Constantin Argetoianu era secretar la Legațiunea României din capitala Austriei și părinții săi veneau iarna să-l vadă. Adelina, vară dulce cu mama diplomatului Argetoianu, era oaspele lor. Împreună cu Adelina am discutat și propunerile lui Goga de a mă muta la Sibiu. Ea pleda pentru ele, dacă alte interese nu mă leagă de Budapesta, dar era prea cuminte ca să stăruie. Mă lăsa să hotărâsc singur, ca să nu aibă nicio răspundere. Totodată mi-a spus, că ar dori să pornească o publicație nouă: *Biblioteca copiilor*, pe care am și anunțat-o în nr. 3 al revistei. Această publicație umplea un gol de mult simțit în literatura destinată micilor odrasle. Ne-am înțeles, ca nunta să o facem în iunie, la Breasta, pe moșia familiei Argetoianu din apropierea Craiovei. Cu anul 1906 se isprăvia, deci, viața de boem de până acum și pe lângă grijile *Lucașfărului*, veneau și cele ale căsniciei cu atâtea necunoscute.

De la 1 ianuarie m-am mutat, cu locuința și cu redacția, în Str. Molnar, deasupra tipografiei, ca să o am sub supraveghere ziua și noaptea. Dacă voiam, să-mi leg soarta de noua întreprindere, trebuia să o am mereu sub ochi și să caut a face economii, fiindcă mai aveam în restanță rate de plată, la firmele ce ne-au furnizat instalațiile. Cum ne găseam la începutul anului, când se reînnoiesc abonamentele, una din rate era asigurată, dar celelalte urmau la termene, când încasările de la abonații revistei se răreau și nu știam încă ce beneficii vom realiza din vânzarea volumelor. Cele mai multe librării răspundeau greu, unele nu voiau deloc să încheie socotelile, cerând amânări, iar bani ne trimiteau prea puține dintre ele.

Cu bunul meu tovarăș Iosif Șchiopul umblam, seară de seară, la Mátyás Pincze (Pivnița Matia), unde soția proprietarului. Zsuzsi néni (Nana Juji), ne îndopa cu halbe de bere și cu mezeluri. Asta era hrana noastră de seară. Aveam masa noastră, la care venea și Goga și alții când se abăteau prin Budapesta. Eram stâlpi de berărie și știa toată lumea unde ne găsește. Nu ne schimbam programul zilei numai când – rar de tot – se oprea pe la noi Mihai Popovici, care ne întreba: cum merge întreprinderea, în care investise un capital în numerar. Atunci deveneam boieri și beam șampanie, plătită de mecenatele nostru. Despre întreprindere îi dădeam informații fidele și exacte – am întocmit chiar și un bilanț în toată regula – fiindcă așa înțelegeam prietenia și fiindcă ne gândeam, că poate vom mai avea nevoie de dânsul. Făceau mult haz pe socoteala sfertului din beneficii, atribuit lui Goga. Când rămâneam numai cu Schiopul, începusem să croim planuri pentru viitor, zărilor căruia se anunțau întunecate. Cu editurile nu mai puteam continua până nu desfăceam măcar jumătate din depozitul de volume, ce ne ocupa o bună parte a tipografiei.

Tipărisem următoarele volume: Octavian Goga: *Poezii*, I. Agârbiceanu: *De la țară*, I. Ciocârlan: *Traiul nostru*, Al. Ciura: *Icoane*. M. Gorki: *Nuvele*. Z. Bârsan: *Ramuri*, Coșbuc Gy.: *Költemények*, traduse în ungurește de Révai K. Dintre ele, numai *Poezii* de Goga s-au vândut mai bine. Cererile pentru restul volumelor nu se înteteau deloc. Câteva librării ne-au înapoiat pachete întregi de volume nevândute, de ne-am îngrozit. Ce ne facem? La ce mijloc să recurgem, ca să ne scoatem cel puțin cheltuielile și regia? Altfel falimentul se apropia, cu pași siguri și nu prea întârziati, de scumpa noastră operă, cu care ne mândream. Oricât eram noi de inventivi și oricâte halbe de bere se perindau, seară de seară, pe masa noastră din butoaiile pivniței, nu găseam nicio scăpare. Planul nostru de a înființa o tipografie românească în centrul Budapestei era lăudabil și frumos. Reînviăm doar o tradiție veche de la începutul veacului trecut de a face din capitala Ungariei un centru de propagandă culturală românească.

Socoteala noastră de a edita lucrările scriitorilor români, în special a celor din Ardeal, era de asemenea admirabilă. Pusesem tot sufletul tinereții noastre în serviciul ideii, ce ne îndemnase să plecăm la drum. Duceam o viață modestă de asceți, închinată în întregime idealismului celui mai curat, netulburat de nicio ispită materială. Banii, literale, mașinile și toate instalațiile din pivniță le consideram o capelă, cu ajutorul căreia putem vesti și altora credința din inimile noastre.

Dacă mulțimea nu ne-a înțeles și nu ne-a sprijinit să prefacem capela într-un templu durabil, nu e vina noastră. Nepăsarea publicului nu ni se poate reproșa nouă. Noi nu eram în stare să dăm mai mult decât am dat, căci ne-am dat ce aveam mai bun în noi: *sufletul*. Dacă la sfârșitul anului trecut ne legănam încă în iluzii, primele luni din 1906 ne-au trezit la realitate. După ce am încheiat socotelile și am întocmit un proiect de buget pe anul în curgere, am văzut limpede situația. Ne rămânea o singură soluție: să apelăm din nou la sprijinul lui Mihai Popovici. Și am apelat. Inima generoasă și tot așa de credincioasă idealului pe care-l urmăream ne-a înțeles și ne-a ajutat, din nou, cu o sumă importantă. Așa am reușit să ne mai prelungim zilele.

*
* *

Anul l-am pornit cu două numere închinare picturii catedralei din Sibiu, pe care a zugrăvit-o Octavian Smigelschi. Fotografiile după aceste picturi le retușase însuși pictorul, de aceea au reușit reproducerile așa de admirabil. Pe Iisus Pantocratorul de pe cupolă l-am reprodus în culorile originale și l-am dat ca anexă. Pictura lui Smigelschi a revoluționat concepția privitoare la decorarea lăcașurilor sfinte. Făcuse studii temeinice asupra picturii bizantine la Ravenna și introdusese motive din ornamentica populară românească în pictura bisericească. Această inovație a creat, pe urmă, o școală. Nu e locul aici să discut, dacă inovația era fericită sau nu.

Inspirat de catedrala ortodoxă, ridicată în mijlocul cetății săsești, Goga a scris în nr. 2 poezia *Înviere*, care în volum e publicată, cu oarecare modificări, sub titlul *Lăcaș străbun...* (p. 118), cu note subiective:

.....
Eu, ostenitul călător al nopții,
Neputincios, azi, poposesc în cale.
– Lăcaș străbun, cu turnul subțiratec,
Mă primești sub zidurile tale?

Atâtea legi și-au picurat otrava
În inima rătăcitoare-n lume
Și-atâtea duhuri privegheau în umbră
Toți mugurii nădejdi să-mi sugrume.
Pentru atâtea poticniri în cale
Și ispitiri de-nvățături deșerte
Și-atâta suflet risipit pe drumuri
Putea-va oare cerul să mă ierte?...

După pribegiile în străinătate, poetul mărturisește, că a fost mânat de „demonul celor pribegi în lume” și că în această vreme:

– Eu, rob supus al patimilor mele,
Atât de mult m-am îngropat în mine!

E cea dintâi poezie scrisă după apariția volumului și după pierderea tatălui său. E o închinare „bisericii bătrâne” din satul său – cum îl îndemnase dl N. Iorga – sub bolțile căreia își primenește sufletul:

.....
Aici în umbra potolită doarme
Măreța taina morții și-a vieții,
Tu suflete întunecat de gânduri,
Tu simți prelung fiorul dimineții...

.....
Clopotnița se-ndoaie și se frânge
Din bielele încheieturi bătrâne,
Un suflet e ce-i înfioară lemnul
Și din adâncul altor vremi străbate.

E clopotul... copilăria-și plânge
Comoara ei pierdută-n pribegie,
Cu limba lui de rugă și chemare
Strămoșii toți își spun mustrea mie.
Azi îmi trimit nădejtile de veacuri
Strigarea lor ce vine de departe,
Eu o ascult și-n suflet îmi învie
Sămânța bun-a vremurilor moarte.

Aceste reîntoarceri la sat și la strămoși e un izvor pururea proaspăt, în apele căruia sufletul poetului renaște și prinde puteri noi. Urmărindu-i activitatea, pas cu pas și în diferitele epoci ale vieții sale, vom vedea că e una din notele caracteristice organice ale firii lui Goga. Numerele dintâi ale *Luceafărului*, au apărut cu colaborările cele mai distinse ale vremii. Îmi aduc aminte cum ne-a impresionat manuscrisul elegant, trimis din Roma, al lui Duiliu Zamfirescu și copertile lucrate anume pentru revista noastră de *Societatea Albina* din București, sub conducerea d-nei Elisa Marghiloman, devenită mai târziu d-na Brătianu.

Aceste atenții însemnau, că revista noastră pătrunsese în cele mai înalte straturi sociale și că se bucura de un mare prestigiu. Nu era nume de scriitor mai de seamă pe întinsul pământului românesc, care să nu fi ilustrat paginile revistei. Țineam cel mai strâns contact și cu artiștii din celelalte bresle, așa că *Luceafărul* era o oglindă a mișcării culturale și artistice din vremea sa, înfăptuind unitatea sufletească, premergătoarea unității politice la care visam. În numărul al doilea, sub titlul *Grupări literare*, am început să iau o atitudine pe față împotriva celor ce combăteau sau slăbeau curentul național în literatură. În aceste articole, care au avut parte de comentarii, arătam că mișcarea culturală de la *Sămănătorul* nu e nouă, ci continuarea mișcării inaugurate de *Dacia literară* a lui M. Kogălniceanu și dezaprobam pe cei ce imită străinătatea sau se pun în slujba străinilor. Articolele, pe care le reproduc neschimbate în capitolul următor al acestei lucrări, însemnau accentuarea independenței *Luceafărului*. În ele apăram crezul *Sămănătorului* și pe animatorul furtunatic al curentului național, pe dl N. Iorga, fără să identific revista noastră din Budapesta cu cea din București. Mărturiseam aceeași credință, care pentru noi era o moștenire de la cărturarii ardeleni, ce au trăit și activat înaintea lui M. Kogălniceanu, dar nu ne închinam niciunui idol, cum am fost pe nedrept clasificați. În sufletele noastre ridicasem altar ideii naționale și am fi dorit ca la acest altar să slujească toți scriitorii noștri de pretutindeni cu evlavie, fiindcă numai așa puteam realiza visul unității noastre politice. Acest țel mai înalt îl urmăream cu articolele *Grupări literare*.

Ca să se vadă fanatismul și îndrăzneala cu care ne apăram credința noastră națională, în mijlocul Budapestei, voi reproduce câteva părți din articolul scris, în nr. 7 de la 1 aprilie 1906, cu prilejul scandalului provocat de societatea *Obolul* din București. Articolul e intitulat:

ÎNVIERE

Și iarăși va să vie cu mărire ziua *învierii* naționale, a acelei *învieri*, când toată obștea neamului nostru va serba izbândirea unui gând pribeag încă... întruparea *ideii mari*... Mulți din multe părți nu putem să ne mărturisim credința, dar o purtăm cu sfințenie în suflet și o vom lăsa moștenire copiilor noștri; și vor veni, din mila Domnului, vremuri când urmașii vor rosti fără sfială și fără de nicio frică: *Adevărat ca înviat! A înviat neamul întreg și credința în trăinicia lui*. Nădejdele acestei *învieri* ni le întăresc și cele petrecute acum sunt două săptămâni în București, unde o parte din boierimea Țării Românești, în dragostea-i nemărginită pentru cultura Apusului, a găsit de cuviință să disprețuiască ce avem mai scump: *limba*.

O societate de binefacere, *Obolul*, alcătuită din doamnele clasei boierești, voia, ca în fiecare an, să dea o reprezentație pe scena teatrului național. Diletanții erau dintre boieri, care sunt străini de *limba* și literatura românească. În trecut programul reprezentațiilor date de dânsii era pe deplin străin. Mai anii trecuți, arătându-se unele nemulțumiri și protestări din partea celor ce-și cinstesc neamul și *limba*, programul reprezentanței din acest an se milostivi să aibă și o scurtă piesă românească. Astăzi e mai puternică însă și mândria vieții românești și tinerimea universitară, cu profesorii lor în frunte, au protestat energic împotriva boierilor ce nesocotesc *limba* și literatura românească, jucând pe scena teatrului național piese în *limba franceză*. Protestarea, pașnică la început, a degenerat într-o cumplită bătălie între cetățenii care au oprit cu forța ținerea reprezentației și între poliția și armata țării, păzitoarele ordinii.

La această mișcare s-au alăturat toți preoții artei și toți fruntașii cugetării românești protestând, într-un singur glas, împotriva aceluia, care, ca un blestem al veacurilor de încercare din trecut, sunt și azi o piedică a celor mai sfinte străduințe ale noastre, care și astăzi apasă creștetul neamului cu plumbul sufletului lor înstrăinat.

Pe urmă reproduceam *Chemarea* din 15 martie 1906, semnată Al. Vlahuță și continuam: la 20 martie, în sala *Dacia* din București s-a ținut o întrunire de protestare, convocată de dnii N. Iorga și A. C. Cuza, unde s-au tălmăcit drepturile limbii și literaturii românești și îndreptățirea culturii naționale. Din toate părțile locuite de români au sosit telegrame și scrisori de aderență, dovedind că întreg neamul e un singur suflet, cu o singură credință, când e vorba de „idealul național”.

Redacția noastră a adresat dlor N. Iorga și A. C. Cuza următoarea scrisoare:

Budapesta, 21 martie 1906

Redacția revistei noastre a primit prea târziu – abia astăzi – apelul semnat de domniile-voastre, pentru ca să fi putut aduce cu drag jertfa participării în persoană la întrunirea publică din 20 a lunii curente, unde, alături de ceilalți cărturari români, ne-ar fi plăcut să ne rostim și noi cuvântul hotărât pentru apărarea intereselor sfinte ale limbii și literaturii românești. În numele tinerimii grupate în jurul acestei reviste, trimitem însă, pe această cale, urările noastre de izbândă tuturor oștenilor ce au pornit cu bărbăție lupta împotriva înstrăinaților din România. Toată suflarea românească de la noi aplaudă din inimă ținuta lor energetică și se solidarizează întru toate cu mișcarea înălțătoare susținută de dânsii.

Noi înțelegem și simțim mai bine îndreptățirea luptei pentru întruparea aceluia *vis neîmplinit*, de a cărui jale

...ne-au răposat
Și moșii și părinții.

Noi, cei care întrezărim în ceața viitorului zorile unei sorti mai drepte și mai bune, știm prețui mai bine străduințele României *tinere* de a-și clădi existența durabilă pe baze *morale* și *naționale*. Mulți dintre ai noștri au trecut pe pământul Făgăduinței și în cursul vremii am cheltuit multe puteri, în paguba intereselor noastre de acasă, pentru a propovădui, printre cei de un neam cu noi, cuvântul de deșteptare și de întărire

națională. Noi, nepoții lor de astăzi, care trebuie să muncim și în locul lor pentru destelenirea ogorului părăsit de ei, simțim mândria răsplătirii, văzând că ostenele celor pribegiți nu s-au risipit în vânt, văzând că sămânța sădită, cu atâta dragoste și entuziasm, de moșii și părinții noștri începe să aducă roadele visate de dânsii. Ei știau, cum știm și noi, că trăinicia neamului nostru de pretutindeni e chezeșuită numai de o Românie națională în toate așezămintele ei și în întreaga-i manifestație de viață. Această Românie e visul nostru și ea trebuie creată și răscumpărată cu orice jertfe.

Evenimentele sublimе și jalnice, petrecute în acea zi de luni, sperăm că nu vor fi exploatare numai de dușmăniile politice, că nu vor servi numai vanitatea unora și altora de a se proclama idoli naționali, că nu vor înmulți numai cronica demonstrațiilor naționaliste, – ci ele vor fi un popas serios, o piatră de hotar, stropită cu sângele unor inimi înflăcărate, de la care va începe o nouă viață cu moravuri primenite de cinste și luminată de o stăruitoare conștiință națională.

În această credință, vă rugăm pe d-voastră, apostoli luminați care propovăduiți legea nouă și mântuitoare a vieții românești, să roștiți înspre cele patru cruci de țară și treimea cuvântului nostru:

„Trăiască România națională!

Oct. C. Tăslăuanu

Iată cum vorbeam noi, în 1906, din capitala Ungariei.

*

* *

Colaborarea lui Goga a început să fie mai regulată. În nr. 3 am publicat, la loc de frunte, bucata *De demult...* pe care o purta din Budapesta în gușă și o plimbase și în străinătate, fără să-i dea o formă definitivă. În sfârșit i-a venit și ei sorocul nașterii. E povestea bieților ardeleni care se duceau la Viena cu jalbă la împăratul.

În sclipirea dimineții, care rumenește satul

Radu Roată pleacă-n lume cu scrisoare la-mpăratul.

Versul e lung, epopeic, ca și suferințele țăranilor români din Imperiul Habsburgic. E o poezie care întregeste tabloul vieții sătești. Prin simplitatea ei e una dintre cele mai reușite creații ale lui Goga, pe care numai un suflet de ardelean, trăit sub stăpâniri străine, o poate înțelege și simți, așa cum a trăit-o poetul. În nr. 4 apare *Scrisoare* (în volum la p. 117). Pribeagul își cântă dorul de satul lui într-o formă țărănească:

Vezi, cum trece vremea

Și tu tot departe,

M-am gândit acuma

Să-ți trimit o carte.

.....

.....

Bată-le pustia

Cele țări străine

– Ne gătim de nunta

Și gândim la tine.

E o nouă icoană din repertoriul vechi, în care poetul zugrăvește viața patriarhală de acasă. În nr. 5 și 6 publică două poezii după Ada Negri *Sufletul* (în volum la p. 301) și *Singuri*, pe care o reproduc întreagă, lipsind din volum:

Vezi suntem singuri. Lasă-mă, mă lasă

În inimă din jalea mea să-ți picur,

Din plânsul meu strivit de anii vitregi,
Din patima atâtor doruri moarte...
– Mi-e dor acum de lacrimi...
La pieptul cald, azi, lasă-mă, mă lasă
Să plec odihnei mintea mea trudită,
Ca pasărea căpșoru-i supt aripă,
Ca trandafirul adormit supt frunze
– Mi-e dor acum de pace.

Și fruntea albă lasă-mă, mă lasă
Domol s-ating-a mele buze arse
Și-n șoapte să-ți tremure cuvântul
Ce ca un vaier sufletu-mi străbate...
– Iubire vreau, iubire!

Și înainte de a-și cânta noua iubire, poetul se coboară în sufletul său propriu și scrie una din creațiile sale cu adânci reflexe subiective, asupra căreia mă voi opri mai mult, când voi relua pesimismul lui Goga, despre care am amintit. Poezia e intitulată *Sufletul* (în volum la p. 139), în *Luceafărul* nr. 8, de la 15 aprilie, din care la acest loc citez numai începutul:

Pustietate largă și-atâta de săracă,
Lumina ta mă arde și bezna ta mă-neacă.

În nr. 7, de la 1 aprilie, al *Luceafărului* anunțam:

„Cu o deosebită bucurie vestim cititorilor noștri că volumul de Poezii al dlui Octavian Goga a fost premiat de Academia Română cu premiul Năsturel-Herescu de 4 000 lei. E o dovadă nouă de încurajare pentru noi și totodată o bucurie a răsplătirii drepte pentru toți aceia care muncesc în via Domnului”.

Raportul la Academie pentru premiera poetului îl făcuse (în februarie 1906) nestorul criticii românești, Titu Maiorescu, revizuindu-și, din acest prilej, teoriile estetice și confirmând principiile de care eram călăuziți. *„Cu toate acestea – scrie Maiorescu – patriotismul este în inimile sincere, în afară de orice tendință politică, un simțământ adevărat și adânc, și, întrucât este astfel, poate fi, în certe împrejurări, născător de poezie. Și în asemenea împrejurări excepționale ne pare a se afla autorul nostru, când într-o parte a poeziilor sale reprezenta și rezuma iubirea și ura, durerile și speranțele unui neam amenințat în existența sa”.*

Și Maiorescu definește caracteristica poeziei lui Goga: *„Dar unde se vede arta scriitorului, nu este în patriotismul simțit, ci în manifestarea lui menținută în dreapta măsură a frumosului”.* Goga primea cea mai înaltă consacrare, a Academiei Române și a lui Titu Maiorescu, consacrare care i-au deschis toate ușile, înlesnindu-i să-și dureze un piedestal solid activității lui ulterioare.

Familia care domina nu numai Sibiul, ci aproape întreg Ardealul, era familia directorului Băncii *Albina*, Partenie Cosma, un om cu un trecut strălucit și de o excepțională valoare. Cuvântul lui era hotărâtor în toate treburile obștești ale românilor ardeleni. Fiica cea mai mică a directorului *Albinei*, Hortensia (intim: Tani), cam de aceeași vârstă cu poetul, era o ființă distinsă, blândă, cuminte, instruită și de o înfățișare plăcută. Cei mai de seamă și mai chipeși tineri din Ardeal s-ar fi simțit fericiți să-i poată cuceri inima și să o facă tovarășă de viață. Ceea ce nu au reușit alții, a reușit Goga să găsească drumul ce duce la sufletul acestei ființe delicate. Uitând de idila ce se încheiase cu poezia *Noapte* și alungându-și negurile din elegia *Sufletul*, primăvara ce reînvia îi frământa sufletul cu îndemnul unei dorințe: *„Iubire vreau, iubire!”* – cum se poate citi în poezia *Singuri*, citată – și în luna mai, luna dragostei, izbutește să scrie:

CARMEN

Mireasa mea albă cu chipul bălai.
Ascultă a nopții povață
Minuni spune glia-n poveștile ei
Și tainele vieții ne-nvață.
Nu simți tu fiorul ce-n tremur prelung
Tresare-n adâncuri de ape,
Răsufletul verii cum vine și-n drum
Purcede vieți să dezgroape?

E dragostea mare – ascunsa pornire
Ce sânul pământului poartă;
E ceasul când glia în truda ei mută
Învie-și țărâna sa moartă;

E clipa când vechiul prisos de viață
În straturi de flori se adună,
Când bobul sfielnic din spice răsare
Zâmbind în poleiul de lună.

Lumina și cântul nuntesc peste fire
În zvon de evlavie sfântă,
Cu brâne de aur e bolta încinsă
Și iarba livezilor cântă.
Azi lunca-i o mândră biserică largă,
Iar plopul străjeri la irugă,
Par preoți cărunți în odăjdii de praznic
Cu brațe-nălțate spre rugă...

Mireasa mea albă cu chipul bălai,
În fața lor blândă și dragă,
Smerită să-și plece genunchii trudiți
Și dragostea noastră pribeagă;
Și cerul și glia ne-ascultă pe noi,
Și marginea zării albastre
Aprinde-o sfioasă făclie de veghe
Și-n drumul nădejzilor noastre.

Noi suntem copiii pământului bun,
Drumeți ai poruncilor firii,
Și-n sufletul nostru-i același îndemn
Ce-nvie pe câmp trandafirii.
Stăpână e firea ce bolta aprinde
Și seamănă flori în dumbravă,
În dragostea noastră-i un picur senin,
Din veșnicu-i cântec de slavă!

Poezia e născută mai mult din izvoarele rațiunii decât ale inimii. E mai mult filosofică, decât lirică. Parcă-i o lecție versificată despre tainele vieții și despre poruncile firii. Nu mi-a trimis-o mie la *Luceafărul*, probabil ca să nu râd, ci *Vieții Românești* din Iași, unde a apărut în nr. 4 de la 1 iunie 1906. A rămas foarte mirat, când a văzut că am reproduș-o în *Luceafărul* de la 15 iunie.

În schimb, m-am pomenit la Budapesta, încă înainte de a apărea poezia *Carmen*, cu însăși „mireasa albă cu chipul bălai”. Venise cu familia să-și facă târguieli și Goga mă ruga să o călăuzesc și să o însoțesc pretutindeni, arătându-i și frumusețile mai însemnate din jurul capitalei ungare. Am găsit pe mireasa prietenului meu sprintenă, voinică și frumoasă. I-am și scris, că-l felicit pentru minunata alegere și pentru norocul ce i-a ieșit în cale.

Prin această legătură, Goga își cucerea un loc predominant în Sibiu și în ierarhia socială ardeleană. A fi „ginerele lui Cosma” însemna mai mult decât a fi „poetul pătimirii Ardealului”. Calculele lui vagi, de care pomeneam la sfârșitul anului trecut, luau o formă concretă și solidă.

Hortensia Cosma, mireasa lui Octavian Goga, în 1906.

La faima numelui său de cântăreț, se adăuga o situație materială independentă și o mare influență în toate domeniile, sprijinită de puterea socrului său. Eram fericit, că, fără vreun gând de mai înainte tors din partea mea, îl desfăcusem de idila din anii trecuți și-i înlesnisem această strălucită carieră matrimonială, cu ajutorul căreia avea să ajungă departe.

În urma acestui eveniment, propunerile lui Goga de a mă muta și eu la Sibiu deveneau serioase și, în cursul primăverii, m-am și hotărât să mă instalez, împreună cu Goga, la „Asociațiune”, unde s-a și înființat un secretariat literar și unul administrativ⁸⁰, egal retribuite și cu atribuții determinate. Am fost ales secretar administrativ în locul lui Goga⁸¹), pe care adunarea generală de la 21 septembrie 1906, ținută la Brașov, l-a ales secretar literar. Ni se deschidea, astfel, un nou câmp de activitate.

*
* *

În cursul anului 1906 s-a aranjat și marea expoziție din București prin care se serbau 40 de ani de domnie ai regelui Carol I. La această expoziție trebuia să participăm și noi românii din Transilvania. La început statul ungar voia să ne înglobeze sub pavilionul ungar, deși „Asociațiunea” făcuse toate pregătirile să avem casa noastră proprie. După tratative și proteste, guvernul ungar a cedat și ne-a îngăduit să ne înfățișăm fraților din Regat așa cum voiam.

În numărul 11-12 de la 15 iunie 1906 al *Luceafărului* scriam la cronică următoarele:

⁸⁰ Posturile s-au înființat în ședința Comitetului Central din 7 iunie 1906. Conform *Transilvania, Anale*, p. 58.

⁸¹ Goga a funcționat ca secretar al II-lea din Ianuarie 1906. În ședința comitetului central din 14 și 15 august, Goga și-a dat demisia din postul de secretar al II-lea. În aceeași ședință am fost eu ales secretar administrativ, cu obligația să intru în serviciu la 1 septembrie 1906. Conform *Transilvania*, în paginile 203 și 204.

„Expoziția din București. Am reușit să scăpăm de sub ocrotirea tricolorului roșu-alb-verde. Ne-ar fi fost și rușine să ne prezentăm fraților din Regat sub acoperișul celei mai urâte clădiri din expoziție, care e pavilionul unguresc. Ne pare rău că țara noastră s-a făcut de râs cu baraca ei de scânduri, mângălită cu tulipani, care place numai presei ungare. Aceasta, după evreiescul ei obicei, spune cititorilor naivi, că pavilionul unguresc e o podoabă a expoziției și că toate frumusețile expoziției românești sunt a se atribui concetățenilor noștri de bun gust. Fără concursul și participarea lor, desigur, că întreaga expoziție nu avea nicio valoare. Publicul românesc, ducându-se la București, va putea controla informațiile presei ungare, pe care o citește și o plătește cu atâta dragoste.

Noi, românii din Ungaria, avem un pavilion al nostru, o căsuță modestă, cu poartă românească, unde am adunat tot ce ne-a îngăduit hărnicia și împrejurările. Mai bogați și mai desăvârșiți suntem în țesături, cusături și porturi, secție aranjată de d-na Maria Cosma din Sibiu.

M. M. L. L. Regale și A. A. L. L. Princiare au admirat mult podoabele noastre artistice și d-na M. Cosma a avut un gând fericit atunci când a oferit M. S. Reginei, în semn al aducerii aminte de noi, albumele de cusături și țesături ardelenesti, lucrute cu o desăvârșită rigoare artistică de d-șoara Minerva Cosma. Norocul nostru a vrut ca pagina uneia dintre aceste comori artistice țărănești să fie împodobită cu scrisul mânei cântărețului plugarilor și clăcașilor ardeleni. E o înălțătoare înfrățire a lacrimilor și nădejdlor noastre din cântece cu lacrimile și nădejdlile „cusute în pânză albă”. Scrisul mânei e cel următor:

*Majestății Sale Elisabeta
Regina Țării Românești
în semnul iubiri celor de departe.*

AȘTEPTARE

Majestății Sale Reginei poete Carmen-Sylva

În umbra plopilor cărunți
Străjeri bătrâni la casă,
Cu ochii umezi și frumoși
O fată stă și coasă.
Drumeți se miră-n drumul lor
De mâinile măiestre
Și de minunile ce dorm
În lada ei de zestre.

Pribeagă blândului amurg
De peste deal se lasă,
Urzindu-și tortul argintat,
În firul de mătasă.
Ea vede-n ochii osteniți,
C-o lacrimă se cerne,
Că-n urma meșterului ac
Șireag de flori s-așterne.

Se scutură cărunții plopi,
Durerea ei îi doare,
Și frunzele cad pe pânzele
Sfielnicei fecioare.
Ea-și împletește-un dor pribeag
În florile cusute
Și coasă-n firul alb de in
Nădejdlile ei mute.

În farmecul nelămurit
Al nopților de vară,
Vrăjite iele în drumul lor
Un vis îi arătară;
E chipul unui Făt-Frumos
Și mai presus de fire,
Orfanei fete, din botez,
Ursit să-i fie mire.
Și ielele i-au spus cuvânt:
„Tu coasă la năframă,
Căci într-o țară-n răsărit
Te înțelege-o mamă.
Când vei găti năframa ta,
Să i-o trimiți să știe, –
Și craiul tău bălan din vis
Ea ți-l trimite ție”.

De-atunci cu acul ei trudit
Ea firele împarte,
Gândind la chipul bun și sfânt
Al mamei de departe.
Din vise-n așteptarea ei,
Ea-și face mândra salbă,
Sunt numai lacrimi și nădejdi
Cusute-n pânza albă.

Octavian Goga

„D-nele Maria și Lucia Cosma, d-șoarele Minerva și Hortensia Cosma și dl Octavian Goga au fost invitați să aducă în persoană la palat albumele prezentate M. S. Reginei în expoziție. Noi considerăm această audiență ca o înaltă distincție a artei noastre țărănești și a bogăției noastre de talente, care au făcut cu putința reprezentanților de azi ai neamului nostru să urce treptele palatului regal din București. E un îndemn și o mândrie pentru noi toți această rară apropiere”.

T. Codru

Goga intrase în familia Cosma și urca din nou, împreună cu ea, scările palatului regal.

În câteva luni făcuse un salt uriaș. Goga s-a logodit cu d-șoara Hortensia Cosma cu prilejul deschiderii expoziției.

*

* *

Activitatea noastră din Budapesta am încununat-o cu numărul Carol, apărut în iulie 1906. Cu acest număr, pregătit cu multă trudă și mare cheltuială, în mărime de 98 de pagini, un adevărat volum, am atins culmile visate de noi. Satisfacția morală de a-l fi putut tipări răscumpăra toate necazurile îndurate și pe cele ce se anunțau. În capitala Ungariei, am reușit să desfășurăm, cu îndrăzneală, steagul unității neamului, care era o propagandă iredentistă fățișă. Ce avea să urmeze, nu ne păsa. Cum eram redactorul revistei, luam întreaga răspundere asupra mea și pe sfânta dreptate, fiindcă întreg numărul, atât ca idee, cât și ca alcătuire, îmi aparținea. Coperta numărului, lucrată în fir de mătăasă cu motive țărănești, de d-șoara Hortensia Cosma, era împodobită cu chipul

lui Traian și al regelui Carol I, ceea ce însemna că neamul românesc, coborâtor din legionarii lui Traian, se închină regelui din București și nu celui din Buda.

În fruntea numărului, Goga scrisese anume pentru acest număr poezia *În munți*, cu strofe iredentiste:

Voi munților mândri, moșnegi cununați
Cu stelele bolții albastre,
În leagănul vostru de codri și de stânci
Dorm toate poveștile noastre,

Alături de șoimi cu ochii aprinși,
Din tainica voastră dumbravă,
Se-nalță-ndrăznește-n lumina din cer
Și visele noastre de slavă.

.....
O vitregă soartă cu patima ei
Pe-ntinsele culmi și poiene,
În vremuri pitice, iubirii de frați
Ziditu-i-a graniți viclene...
A pus miezuine și stavil-a pus
Rupându-vă creștetu-n două,
Căci Domnul stăpân pe pământ și cer
Pe voi v-a dat munților nouă!

.....
Din urletul vostru sub cerul aprins,
Din ploaia de trăsnete grele
S-a naște odată, plutind peste vremi,
Cântarea cântărilor mele!

Urma o minunată frescă a istoriei neamului românesc, semnată N. Iorga. Alți istorici, ca Vasile Pârvan, George Murnu, Ioan Lupaș, Alex. Lapedatu au scris câte un capitol, așa că numărul cuprindea istoria românilor de la început până în zilele regelui Carol. Adelina colaborase și ea, scriind despre Carmen Sylva. Toți colaboratorii ne-au dat cel mai larg sprijin. Ilustrațiile privitoare la dinastia română, spuneau ceea ce nu se putea scrie. În realitate, Ardealul, prin *Luceafărul*, a proclamat, în vara anului 1906, pe regele Carol de domn al tuturor românilor și, astfel, sufletește s-a înfăptuit de pe atunci România Mare.

Într-un articol, intitulat *Neamul Românesc*, scriam: „Unitatea unui neam e reprezentată prin conștiința lui națională înainte de toate, iar această conștiință e chemată la viață mai ales prin cunoașterea trecutului propriu și prin cunoașterea de aproape, din prezent, a celor ce sunt de un neam și vorbesc o limbă. ...această încopciere a traiului de ieri cu cel de azi, face cu puțință limpezirea viitorului; ea ne călăuzește pașii spre ținta finală: visul unității noastre”.

În același număr debutează sora poetului, Claudia Goga, sub pseudonimul Maria Bratu, cu un drăgălaș:

CÂNTEC

– Lună, lună, sită deasă,
Sită de mătăasă
De ce-ți cerni așa mărunță
Pulberea cărunță?
– Fată mare, albă fulg,
Nu vezi, tu, pe cărăruie
Cum o umbră-ncet se suie?

Lămurit s-aude-n noapte
Cum își țese ruga-n șoapte...
De n-aș cerne pulberea
Umbra nu mi te-ar vedea,
N-ar ști brațele să-ntindă,
Nici pe cine să cuprindă.

Maria Bratu

Împreună cu Goga am dus acest număr, legat în cusătura originală a copertei, la Sinaia și l-am prezentat regelui Carol, care ne-a primit pe amândoi în audiență și ne-a reținut la dejun. Ceea ce nu a reușit cu numărul Carmen Sylva, în 1904, am reușit cu numărul Carol, în 1906: ni s-au deschis și porțile palatului regal. Cu acest număr ne-am încheiat activitatea din Budapesta. „Numărul viitor al revistei – scriam – va apărea la Sibiu, unde se mută redacția și administrația noastră la începutul lunii septembrie”.

*
* *

Mai rămâne să spun câteva cuvinte despre soarta tipografiei și a editurii. În cursul anului am mai editat: *Versuri* de Elena Farago, *Biblioteca Copiilor* de A. O. Maior, *Mara* – roman – de Ioan Slavici, *Iliada*, tradusă de George Murnu.

Cu începutul anului și-a realizat și Iosif Șchiopul un vis: a scos foaia umoristică *Nuelușa*, care se tipărea, în condiții ireproșabile, tot în tipografia noastră. În numărul ultim, apărut în Budapesta, făceam următoarea constatare: „Se împlinește un an de când revista *Luceafărul* și-a înființat Institutul de Arte Grafice și de editură. Scopul ce l-a urmărit a fost cel de a înlesni o mai intensivă propagandă culturală și cel de a lărgi activitatea literară a celor grupați în jurul revistei, prin editarea de cărți bune. Când am văzut primele coloane de plumb ieșite din mâna spornică a culegătorilor români și când s-au pornit vârtelnițele mașinii de tipar, ni se părea că începem o viață nouă. Ne legănam în cele mai altruiste visuri de izbândă. Zilele unui an sunt, însă, multe și pentru noi au fost tot atâtea vieți din greu trăite, a căror hărnicie, ascultând povața înțeleaptă a lui Seneca: *Singulas dies, singulas vitas puta, se cade să o examinăm în câteva rânduri. Experiența unui an ne-a dovedit, că obștea cărturărească de la noi nu înțelege încă însemnătatea unei mișcări literare, prin urmare nu-i dă nici sprijinul așteptat de cei idealști. Aceasta e cauza, că din cele câte făgăduiam, în numărul din iulie 1905 al revistei noastre, nu am putut împlini decât o parte*”.

Pe urmă făceam o dare de seamă despre cele săvârșite și apelam la public, ca în viitor să ne întindă o mână de ajutor mai largă. Când scriam acestea, nu puteam prevedea încă ce soartă va avea tipografia. Speram să găsim o soluție, ca să o salvăm și să o ducem cu noi la Sibiu, unde speram să ne meargă mai bine. Creditorii, aflând că vrem să părăsim Budapesta, au ajuns la altă concluzie: au pus sechestru pe tot ce aveam. Nenorocul a vrut ca, în august, să fiu concentrat la manevre tocmai în Bosnia, la Banja Luka. Când m-am întors, am găsit tipografia închisă și ușile sigilate. Abia am putut intra în locuință, ca să-mi iau lucrurile personale și să mă dezbrac de hainele militare. Triumful moral al epocii budapestane era însoțit de o catastrofă materială. Se va vedea cum am scăpat teafăr de aceasta din urmă.

CAPITOLUL V

O DISCUȚIE DESPRE ARTĂ ȘI ALTE ARTICOLE

În cursul anului 1906 s-a încins o polemică aprinsă între *Luceafărul* și *Viața Românească* din Iași în jurul teoriilor „artă pentru artă” și „arta tendențioasă”. Trebuie să mă opresc, la acest loc, asupra acestei polemici, fiindcă ea mi-a dat prilej să fixez principiile estetice despre care am făcut pomenire în capitolele anterioare și fiindcă ele îmi vor înlesni analiza operei literare a lui Goga. Am spus, în câteva cuvinte, de ce crez estetic eram călăuzit în redactarea revistei *Luceafărul* înainte de a primi colaborarea dlui Marin Simionescu-Râmnicăneanu și înainte să fi apărut *Viața Românească* (conform pp. 126 și 151). Acest crez estetic era un ideal, pe care nu am izbutit să-l ating decât foarte rar.

Dacă s-ar apuca cineva să judece tot ce am publicat în *Luceafărul* după principiile estetice pe care le aveam în vedere și despre care va fi vorba, desigur că cea mai mare parte a paginilor revistei ar putea fi aruncate la coș, deoarece nu-mi puteam permite luxul de a sta încremenit și intransigent pe piscurile unor criterii estetice, fără să țin seama de frământările vieții noastre ardelenice de pe vremuri, cu scăderile și lipsurile ei, cu însușirile ei bune și rele, cu manifestațiile zbuciumate, complexe și multiple ale unui popor subjugat. Revista noastră era o biată barcă în apele capitalei ungurești, unde avea să dea piept cu grindina mizeriilor și cu furtuni dușmănoase și, după cum s-a putut vedea, de câteva ori am fost răsturnați și scufundați în abisurile cenușii ale dispariției de veci. Numai o voinicie dârză și viguroasă ne-a ajutat să ieșim iar la suprafață și să ne urmăm calea destinului. Ni s-ar face o mare nedreptate, dacă am fi judecați după niște teorii asupra frumosului, când eram înclistați în luptă aprigă pentru triumful ideii și culturii naționale.

Am spus, că nu m-am coborât niciodată la nivelul publicului cititor, ci dimpotrivă m-am strădui, prin toate mijloacele și în toate ramurile de activitate, să înalț pe cititori în sfere mai siderale. În artă și în literatură, domeniul nostru propriu-zis, am fost călăuzit de aceleași principii. Ceream ca artistul să fie în creațiile sale, expresia sufletului românesc, dar nu în dauna frumosului. În selecționarea materialului, de aceste criterii țineam seama. De cele mai multe ori, constrâns de împrejurări, făceam concesii și publicam lucrări mediocre sau chiar slabe. Numai cine a stat într-o redacție și a lucrat în condițiile noastre mă va înțelege și mă va cântări după vrednicie.

Polemica s-a iscat dintr-o dare de seamă a dlui Marin Simionescu-Râmnicăneanu despre volumul de nuvele *În urma plugului* de Sandu-Aldea, publicată în *Luceafărul* nr. 4 și 5 de la 15 februarie și 1 martie 1906. Dl Marin Simionescu-Râmnicăneanu mi-a trimis darea de seamă, ca și studiile ulterioare, din Berlin, unde își desăvârșea studiile și de unde a început colaborarea la *Luceafărul* din îndemnul lui Vasile Pârvan, cu care se împrietenise în capitala Reichului.

În partea introductivă a dării de seamă, noul colaborator făcea unele afirmații, care întăreau părerile mele anterioare, de pildă: „Numai expresia sufletelor mari, care cuprind spiritul neamului și al timpului lor, au produs arta mare cu valoare universală și veșnică, atât cât poate fi vorba de veșnicie în creațiile omului trecător”. Mărturisesc, că dării de seamă nu i-am dat prea mare atenție, deși autorul dovedea o judecată dreaptă și cunoștințe solide. Îmi părea bine, că cineva îmbrățișa, în cadrele largi ale teoriilor despre artă, opera bunului prieten Sandu-Aldea, pe care-l credeam cel mai reprezentativ scriitor al pământului românesc din generația noastră. După ce a apărut *Viața Românească* la Iași (1 martie 1906), sub direcția lui C. Stere, un socialist din Rusia, pripășit în Moldova, care a introdus și la noi *poporanismul*, împrumutat din împărăția țarului, fără să o spună, a început să-și creeze și o teorie estetică pe lângă cea socială. Cu această mișcare teoretică mă voi ocupa mai târziu, când voi vorbi de ancheta *Luceafărului* asupra *poporanismului*. Va trebui să mă opresc la *poporanism* – deși n-a lăsat nicio urmă în creația literară – fiindcă Goga în *Mărturisirile literare* afirmă că a fost atras de această mișcare.

Când a apărut *Viața Românească*, în nr. 7 al *Luceafărului* o întâmpinam așa cum merita.

„Din Iași, vechiul centru de cultură, deodată cu soliile primăverii ne sosesc și solii de nădejdi într-un nou avânt cultural pe căi drepte și cumini. Paginile bogate ale revistei, lunare *Viața Românească* – primul număr, a apărut la 1 martie – ne vestesc zorile unei vieți pe a cărei flamuri stă scris poporanismul. După atâtea dibuieli și rătăcirii, roditoare de neghină, e vremea ca în vechiul centru moldovenesc să răsară holda de aur a cugetării și simțirii românești. Nădăjduim că cei pocăiți de socialism și cosmopolitism, reîntorși pe calea dreptilor, care sunt grupați intim în jurul acestei reviste, vor rămâne credincioși noului crez, desăvârșindu-l și propovăduindu-l prin regiunile înstrăinate și idealiste (aluzie la *Revista Idealistă*) din partea locului. Ne vor dovedi aceasta prin numerele viitoare, în care nădăjduim că nu-și vor mai ridica cuvântul pentru apărarea nenorocitei chestiuni evreiești, ci mai bine ne vor da informații cât mai bogate despre frații noștri basarabeni despre suferințele cărora știm și auzim așa de puțin”.

Această întâmpinare nu a plăcut celor de la *Viața Românească* și au căutat să se răzbune.

C. Stere (sub pseudonimul Șărcăleanu) din primul număr a început să cânte osanale poeziilor lui Goga, stăruind asupra notei sociale, așa că era greu să atace *Luceafărul* al cărui poet le confirma teoriile poporaniste. Au recurs la subterfugii. Teoria estetică a poporanismului a început să o formuleze Garabet Ibrăileanu, și acesta un fost socialist, în nr. 2 al *Vieții Românești*, răspunzând dării de seamă apărută în *Luceafărul*. Așa a pornit polemica.

Discuția dintre *Luceafărul* și *Viața Românească* o rezumam într-un articol, apărut la sfârșitul anului (nr. 21-24/1906), din care voi reproduce numai părțile ce lămuresc problema, lăsând la o parte notele polemice personale: „În ce privește estetica, dl G. Ibrăileanu susține că „orice artă e tendențioasă”. Iar sub „tendință” în artă e a se înțelege atitudinea, aprecierea ce o are artistul în fața vieții – intrupată în opera sa. Scriitor fără tendințe nu se poate, căci scriitor absent față de opera sa nu se poate. Prin urmare o operă de artă va fi judecată: cum redă lumea și cum e apreciată de artist. Atitudinea aceasta a artistului, îndată ce apreciază subiectul operei sale, presupune că artistul, în timpul cât crează opera de artă, pe lângă frumos are în vedere și binele. Acest din urmă e așa de important în opera de artă, încât călcarea lui înseamnă „distrugerea” impresiei estetice.

După teoria artei tendențioase, opera de artă e judecată deci nu numai din punct de vedere al frumosului, ci și din punct de vedere al binelui. Opera de artă, deci, nu e numai frumoasă, ci e morală sau imorală. Morală sau imorală nu numai după impresia ce o produce asupra publicului, ci mai ales după atitudinea artistului însuși față de opera sa. Nu moralitatea sau imoralitatea faptului din opera de artă constituie moralitatea sau imoralitatea operei, ci atitudinea artistului cu faptul, adică felul de a trata faptul.

Teoria susținută de dl Simionescu-Râmniceanu admite și ea atitudinea artistului față de opera sa. Atitudinea aceasta are, însă, în vedere numai frumosul; în timpul cât crează opera de artă, artistul e numai artist, sentimentul estetic predomină celelalte stări afective. După această teorie, opera de artă urmărește frumosul și ea se judecă din acest punct de vedere.

Ceea ce impresionează estetic și ceea ce e tratat din punct de vedere al frumosului – atitudinea artistului – nu poate fi imoral. Mai simplu: ceea ce e frumos nu poate fi imoral. Artistul atunci când crează opera de artă, când săvârșește o „creațiune pentru creațiune”, nu e dezbrăcat de personalitatea lui. Dimpotrivă, la aprecierea subiectului, din punct de vedere al frumosului, contribuie neamul, timpul și personalitatea artistului. De aceea arta oricărui timp exprimă concepția despre lume a aceluia timp. De aceea în arta oricărui popor se găsesc notele specifice, care reoglindesc, prin personalitatea artistului, sufletul aceluia popor. Acestea sunt în fond deosebirea dintre cele două teorii.

În literatură arta tendențioasă e mai ușor de susținut. Când vrei, însă, să explici atitudinea morală a artistului în celelalte arte, pictură, sculptură, arhitectură, muzică – mai ales în acestea două din urmă – teoria se clatină.

*

Luceafărul părtinește și propovăduiește dragostea pentru arta națională (nu numai țărănistă, cum afirmă dl Ibrăileanu). Artă națională – zice dl Ibrăileanu. – e tendențioasă, fiindcă presupune o apreciere de simpatie – și

în bine – a artistului față de subiectele luate din viața neamului. Noi nu admitem țărănismul ca teorie estetică. Îl admitem, însă, ca un crez al unor luptători politici, de pildă, care întrebuințează și mijloace artistice pentru atingerea scopului. Noi am accentuat caracterul specific românesc pe care trebuie să-l aibă nu numai literatura ci și celelalte arte. Noi am accentuat românismul în artă. Aici e, însă vorba de structura sufletească a artistului, care, atunci când geniul lui crează opera de artă, întrupează în ea sinteza sufletului românesc... în o operă de artă se reogîndesc notele alese și caracteristice ale neamului, cum ziceam altădată. Crearea operei, însă, e provocată de o necesitate estetică. O fire artistică e impresionată de frumusețile naturii, alta de frumusețile și farmecele luptei etc.

Încă o lămurire. Noi românii de aici urmărim un ideal, luptăm pentru realizarea aceluia cu toate mijloacele de care dispunem. Ca un mijloc de luptă întrebuințăm și literatura. Cred, însă, că în această privință suntem pe deplin lămuriiți atât cu dl Ibrăileanu cât și cu dl Râmnicăneanu. În acest caz artistul e tezist, vrea să fie naționalist, prin urmare cade în afară de discuție”.

Oct. C. Tăslăuanu

Acest articol e important, fiindcă precizează credințele estetice ale *Lucașfărarului*, așa cum le înțelegeam atunci. Deși credințele din 1906 sunt valabile pentru întreaga activitate a *Lucașfărarului*, le-am reprodus la acest loc, deoarece ele aparțin epocii budapestane, căreia i-am închinat paginile volumului de față.

*

* *

Discuția despre artă se întrecește cu două articole intitulate *Grupări literare*, apărute în nr. 2 și 3 de la 15 ianuarie și 1 februarie 1906 ale *Lucașfărarului*, în care luăm o atitudine față de întreaga mișcare literară contemporană, pe care o legăm de tradiția din trecut. Reproduc în întregime aceste articole pentru a dovedi independența revistei noastre, după cum am amintit în anii precedenți.

GRUPĂRI LITERARE

I

În România se desfășură un crâncen război literar de o deosebită importanță în mișcarea culturală. Lupta se dă între tabăra plăieșilor de la revista *Sămănătorul* și între insurgenții unor idei străine, grupați în jurul mai multor reviste efemere. E o încăierare între românismul de baștină și între străinismul ce vrea să-și dureze altar pe pământul Țării Românești. Se știe că *Sămănătorul* propovăduiește și apără naționalismul în artă, ca și în oricare altă manifestare a sufletului românesc. Acest crez în literatura noastră nu e nou, el străbate ca un fir roșu cursul veacului trecut, începând mai ales de la activitatea lui M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, A. Russo și V. Alecsandri. Toate operele de seamă ale literaturii noastre intră în albia acestui curent sănătos și singurul firesc.

Obârșia mișcării actuale e a se căuta în poezia primăvărată a lui Coșbuc. Vigoarea și seninătatea acesteia a înăbușit oftările și suspinurile ce mohorâseră, înainte cu un deceniu, atmosfera literară; generația tânără se însufletește din nou pentru dragostea de viața și de luptă, în inimi răsare din nou iubirea pentru comorile poporului și comorile trecutului. O ceată de tineri se adună și înființează revista *Floarea-Albastră*. În această revistă romantică se ivesc pentru întâia oară zorile mișcării literare, care astăzi stăpânește în lung și în lat pământul românesc. Floarea ideală a cântăreților însuflețiți, nesprizinită și dusă pe cărări greșite de o minte războinică și încâlcită, se ofilește însă după o scurtă viață.

Același grup de tineri, după doi ani, în 1901, înființează o nouă revistă: *Curierul Literar*, la care colaborează însuși maestrul Coșbuc. Programul acestei reviste e un extras din *Introducția*

Daciei Literare, de la 1840, a lui M. Kogălniceanu, în care ni se spune: „Țelul nostru este realizarea dorinței ca România să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți. Dorul imitației s-a făcut la noi o manie primejdioasă, pentru că omoară în noi duhul național. Această manie este mai ales covârșitoare în literatură... Noi vom prigoni cât vom putea această manie ucigătoare a gustului original, însușirea cea mai prețioasă a unei literaturi. Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre țări sunt destul de mari, obiceiurile noastre sunt destul de pitorești și poetice pentru ca să găsim și la noi subiecturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuință să ne împrumutăm de la alte nații”.

Un program nu se poate mai cuminte, care și astăzi e pe deplin actual. *Curierul literar*, prin acest program, reia conștient tradiția literară de la 1840 și încopie mișcarea națională din literatura prezentului cu cea inaugurată de înaintașii noștri, vrednici. Sufletul acestor două reviste, zămislite din cel mai curat idealism, au fost până mai ieri frați de cruce Șt. O. Iosif și Ilarie Chendi, care astăzi – neglijând povața bătrânului Kogălniceanu din același program: „moralul să fie pentru noi pururea o tablă de legi și scandalul o urâciune izgonită” – trăiesc învrăjbiți unul cu altul.

Roade *Curierul literar* n-a adus, din cauza, vieții lui scurte. Au apărut numai cinci numere. În ultimul număr ni se spune, că se contopește cu noua revistă ce va apărea sub direcția celor mai luminați poeți ai noștri, A. Vlahuță și G. Coșbuc. La 2 decembrie 1901 apare primul număr din *Sămănătorul*, vestind: „Ne strângem cu credință și cu dragoste în jurul aceluiași stindard, stindard de pace și de înseninare și de înfrățire intelectuală, de apostolică muncă pentru dezmoțirea inimilor care tânjesc, pentru chemarea atâtor puteri risipite la o îndrumare mai sănătoasă, la sfânta grijă a întăririi și a înălțării neamului acestuia”.

Această chemare de înfrățire ideală a adunat în jurul revistei lamura scriitorilor. Grupul tinerilor de la *Curentul literar* s-au întâlnit în coloanele *Sămănătorului* cu sfetnicii literaturii noastre și împreună au dat publicului una dintre cele mai bune reviste românești. Apostolica muncă a durat un an, răspândind roade îmbelșugate, care n-au putut trezi însă de ajuns luarea aminte a lumii. Cu stindardul de pace și de înseninare nu s-ar fi putut dezmoții inimile celor mulți.

După un an, frunțașii poeți se retrag și revista slăbită rămâne pe umerii celor doi frați buni, Iosif și Chendi. Lupta era grea, iar puterile erau și prea puține și prea slabe. Atunci s-au gândit ei să cheme în fruntea revistei un căpitan războinic, care să-i dea viață și să o ocrotească de orice năvăliri barbare. Căpitanul era ușor de găsit, căci dl Iorga tocmai atunci pornise în coloanele ziarului *Epoca* o înverșunată lupta împotriva insanităților din țară.

Venirea dlui Iorga la *Sămănătorul* a fost hotărâtoare pentru viața acestei reviste și pentru triumful curentului inaugurat de dânsa. D-sa a dat revistei aureola individualității sale puternice în toată complexitatea ei omenească și supraomenească, îndrumarea sănătoasă a început să se reverse în vuiete înfricoșate pe toată câmpia românească. D-sa are meritul de a fi determinat și popularizat curentul românesc în literatura de astăzi, susținut de o pleiadă întregă de scriitori de seamă. Îndată după intrarea d-sale la *Sămănătorul* precizează criteriile culturii naționale: „Când un popor își dă seamă că viața ce se bate în milioane de inimi, ce luminează în milioane de minți, nu se aseamănă cu viața altor neamuri și că o vrednică să fie păstrată pentru desăvârșirea și armonia lumii, că ea cere forme particulare pentru a fi statornicită, recunoscută și admirată, când, după multe cercetări răbdătoare și puternice avânturi, aceste forme se află și când individualitatea, neapărată, a fiecărui scriitor sau artist se desface din acest fond adânc și larg al rasei sale, conștient de însușirile ei – atunci trăiește cultura națională”.

Credincios acestui adevăr, *Sămănătorul* și-a împlinit conștiincios și bărbătește apostolatul. Astăzi nu există minte dreaptă care să nu se închine ideilor bune propovăduite de această revistă, nu se află minte românească care să nu se bucure de triumful naționalismului nu numai în artă, ci în toate manifestațiile vieții noastre. Orice cap luminat înțelege că aici nu e vorba de o apărare individuală, precum nu poate fi vorba nici de un sentiment șovinist îngust și agresiv, ci de un adevăr universal, cu care ne întâlnim în viața tuturor popoarelor civilizate.

Sămănătorul, cu toate ideile lui sănătoase și mântuitoare ce le predică neconținut, în timpul din urmă și-a sporit binișor dușmanii. Cauza era ura personală împotriva dlui N. Iorga. O armă puternică a acestuia cu ajutorul căreia străbate, sfărâmand orice obstacole, e polemica, care, după d-sa, înseamnă luptă și care „n-are nimic a face cu polemica intereselor personale jicnite sau a vanităților atinse, cu aceea care se războiește din invidie, din josnic simț de răzbunare sau chiar din mania vrednică de milă de a face rău”. Mulți însă nu cred în această mărturisire ideală a dlui Iorga; mulți se poticnesc numai de slăbiciunile trecătoare ale d-sale, inerente oricărei făpturi omenești. Pe unii îi vedem indignați, că astăzi literatura se îndrumă cu cnutul, pe alții îngrijați, că polemicile d-sale, prin caracterul lor violent, sălbătesc moravurile, iar pe alții îi auzim tânguindu-se de despotismul *Sămănătorului*, care altora nu le recunoaște decât dreptul de a primi fără discuție scrisul lui. Nemulțumirile se prefac în ură, sub stăpânirea căreia unii cad în greșeala de a-și renege activitatea din trecut, împreună cu părerile despre artă și literatură.

Cel dintâi nemulțumit, retras de la *Sămănătorul* e dl Ovid Densușianu, care și-a întemeiat revista sa proprie *Viața Nouă*, cu un ascuțit violent împotriva tendințelor naționale și a ardelenilor în literatură. Campania aceasta a d-sale e de-a dreptul caraghioasă și vrednică de compătimire.

E știut, ca d-sa e născut în Țara Făgărașului și că tatăl d-sale, Aron Densușianu, era cel mai aprig apărător al naționalismului, cum era și d-sa până mai ieri. Învățatul pogorător din viță domnească e, deci, de două ori renegat. Felul umilitor cum vorbește de păsurile transilvănenilor și necuviința cu care judecă năzuințele noastre artistice, dispensează pe orice om de bun simț să stea de vorbă cu d-sa. Glasul nostru al celor care ne dăm seama de soarta vitregă ce am îndurat-o, de toate împrejurările fatale în care trăim, și așa nu ar putea trezi în acest suflet cernit de patimă o singură scânteie de dreptate. De altfel activitatea d-sale, ciudată și plină de contradicții, nu întâmpină niciun sprijin. Nu are nici colaboratori, nici cititori.

La sfârșitul anului trecut, din Galați s-a pornit a cruciadă nouă împotriva *Sămănătorului*. O seamă de scriitori evrei au ridicat flamura roșie a socialismului, întemeind *Curentul nou*, cu care vreau să mântuiască literatura românească de imoralitatea țărănească. Toate teoriile și scrierile străinătății sunt mobilizate pentru a dovedi, că îndrumarea de astăzi a literaturii românești rătăcește pe cărări înguste și barbare. Răspunsul convenit la clevetirile acestor cavaleri ai artei cosmopolite se poate citi în ultimele numere ale *Sămănătorului*, ce au încheiat zilele de luptă ale anului 1905. Ultimul, care a părăsit *Sămănătorul*, e dl Chendi. Despărțirea de foștii lui tovarăși de luptă a fost determinată de niște neînțelegeri personale care nu au nicio înrudire cu literatura, și e păcat că ele au rămas eternizate în analele moravurilor noastre literare. Din această nouă neînțelegere s-a născut o nouă revistă: *Viața literară*.

Dl Chendi a putut să se înțeleagă cu întreprinderea evreiască de la *Adevărul*, ca să scoată revista și a reușit să o pună sub direcția a lor doi dintre fruntașii scriitorilor, G. Coșbuc și Ion Gorun. *Viața literară* își deschide coloanele tuturor scriitorilor, dându-le „libertatea cât mai deplină a manifestării talentului lor”, neîntrebându-i „de curent sau de program”, care lipsesc acestei reviste.

În primele două numere, care s-au vândut în 10 000 exemplare, găsim o pleiadă întreagă de scriitori tineri. Alături de poeziile lui Coșbuc, citim cele semnate de G. Tutoveanu, Andrei Naum, Ion Minulescu, D. Nanu, Fatma, Z. Bârsan, Alice Călugăru și următorul cântec de M. Cunțan:

Ciocârlie ce-ai cântat
Prevestindu-mi răsăritul
Ți-a fost cântul blăstemat,
Că mi-ai fermecat iubitul.

Vine trist și tot mai rar,
Nici din frunză nu mai zice...
Păsărică, cântă iar
Farmecele să se strice.

Dintre prozatori, alături de Ion Gorun, aflăm pe I. A. Bassarabescu, Arthur Gorovei, Vasile Pop și alții. Partea informativă e foarte bogată. Cronica artistică e redactată cu competență de V. Cioflec, cronica teatrală de Xeni și cronica literară de Chendi. În una din cronicile literare se vorbește de poeziile lui Goga, arătându-se greșelile și lipsurile criticilor de până acum. Acestea ar fi revistele care nu se uită cu ochi buni la *Sămănătorul*. De altele redactate de niște condeie inconștiente nici pomenii nu putem. Motivele care au creat aceste grupări literare sunt evidente pentru oricine.

II

Dintre grupările literare din România, de care ne-am ocupat în numărul trecut, cea mai importantă și cea care trebuie să ne intereseze pe noi mai mult e gruparea de la revista *Viața literară*. Făcând abstracție de la motivele mărunte ce au contribuit la zămislirea ei și de la faptul dureros că o știm susținută de o întreprindere evreiască cu un trecut și prezent ticălos, – singurele motive care ne-au îndreptățit să o înșirăm alături de *Viața nouă* și *Curentul nou* – aceasta e gruparea cea mai serioasă, cea mai apropiată de noi sufletește și cea mai înrudită cu sănătoasa direcție națională în literatură.

În fruntea revistei *Viața literară* stau doi dintre scriitorii noștri de seamă, dintre care unul e părintele sufletesc – alături de dl Vlahuță – al mișcării de la *Sămănătorul*, iar al doilea e unu dintre foștii stâlpi ai acestei reviste. Întreaga lor activitate e una dintre cele mai frumoase manifestări ale minții românești. Despărțirea de fosta lor odraslă și întemeierea unei reviste noi ne-a surprins, fiindcă știam bine că munca, dorul lor de o nouă și mai sănătoasă îndreptare „pe căi normale a mișcării noastre literare” și le puteau vedea realizate întorcându-se din nou la altarul *Sămănătorului*. Dacă n-au făcut-o, noua grupare trebuie că-și are motivele ei temeinice și binecuvântate, pe care cititorul, dacă le caută pe paginile primelor numere, le și găsește învăluite în duhul blândeței și al păcii.

Insistăm asupra acestor motive, nu cu gândul nesocotit de a jigni pe unii sau pe alții, nici cu cel de a ne da aere că știm mai mult decât ni se spune, ci numai și numai pentru a spune adevărul, arătând publicului, cum adeseori lucrurile mărunte stau la temelia celor mari. Mai suntem adânc convinși că fruntașii noștri, stimați și iubiți de noi, au săvârșit o greșală fundamentală atunci când și-au dat mâna cu străinii. E vorba de călcarea unui principiu moral, care pentru noi cei de acasă e tablă de legi, și de aceea oriunde și din orice motive ar trece ai noștri peste dânsul, nu-i putem aproba. Auzind, că ardelenii noștri din România se „înfrățesc cu iadul” pentru a porni o nouă revistă toți așteptam cu nerăbdare primul număr, în care nădăjduiam că ni se va spune limpede și răspicat ce i-au îndemnat să se grupeze aparte, ce idei de ordin mai înalt i-au determinat să-și dea în teascul *Adevărului* rodul sufletului lor românesc?!

Cuvântul înainte, semnat de cei doi directori, nu ne-au risipit însă nedumerirea, fiindcă ne spune numai lucruri vagi: că revista se deschide fără a formula programe și fără gândul de a determina curente, că în coloanele revistei se pot răsfața toate talentele – o promisiune cam largă – că în aprecierile critice o iscălitură nu obligă pe cealaltă – aidoma ca la *Curentul nou* – că tinde a deveni o oglindă a întregii mișcări literare, după cum ne arată titlul ei. Adevăratele motive, care au dat ființă *Vieții literare*, ni se tăinuesc. Alte vederi, decât ale *Sămănătorului* în materie literară nu pot fi; nevoia de o grupare literară ardeleană aparte, asemenea nu se poate admite; faptele sau munca pozitivă din coloanele revistei tot așa, fiindcă scriitorii sunt cei de la *Sămănătorul* – cu excepții prea disparente – care nu au putut găsi vreo constrângere sau vreo restrângere a talentului lor la această revistă, întrucât activitatea lor artistică a fost întotdeauna bine apreciată de directorul ei. Care sunt atunci motivele acele temeinice și binecuvântate?

Pe unele ni le spune articolul *Luptele literare* din nr. 3 al *Vieții literare*. Ele sunt îndestulătoare. „Ne trebuia o atmosferă mai curată, o școală – dacă voiți – în care talentul, munca și străduința spre desăvârșire sunt mai prețuite, iar abuzurile săvârșite „în numele poporului” și în acela al

„ideilor înaintate” sunt înlăturate; ne trebuia o școală în care însăși persoana scriitorului e mai cruțată și libertatea dezvoltării lui individuale mai sigură. Școala aceasta serioasă nu ne-o pot da „războinicii” – care în general nu pot să creeze sau să schimbe curente, ci să și le însușească cel mult pe ale altora – ne-o promit însă doi din cei care prin munca lor pozitivă au stat totdeauna în fruntea vieții culturale și a căror nume și trecut sunt în același timp în întreg program de acțiune în viitor”.

Acei „războinici”, care își însușesc curente create de alții, care se îndeletnicesc cu „trâmbițarea” lor, care se laudă mereu că „am reușit să creez un curent”, să nu-și închipuie ceva că sunt vreo tabără de oameni fioroși și răi; e un singur om: dl N. Iorga! Aici e a se căuta unul dintre factorii cardinali care au determinat gruparea de la *Viața literară*. Nouă ne-ar fi plăcut, și tuturora care se uită spre București ca la un soare cultural, să-i vedem pe cei aleși ai neamului nostru adunați umăr la umăr, susținând, desăvârșind și răspândind crezul sfânt al *Sămănătorului*, iar noi cei de aici să propovăduim, să tălmăcim neconținut printre ai noștri scrisul bun al apostolilor din Regat. Aceasta era dorința noastră *ideală*!

Iată de ce ne doare când îi vedem pe frunțași divizați, când îi știm împrăștiați din pricina unor sentimente mărunte și trecătoare și când, mâine ori poimâine, îi vom vedea pășind bărbătește, pe față, unii împotriva altora. Evident că învrăjbirea lor, de va urma – și ne-ar plăcea dacă aluziile reciproce de până acuma ar rămânea proroci mincinoși – o să fie în paguba *ideii* ce o profesează și unii și alții: *Viața sănătoasă artistică și literară*.

OCT. C. TĂSLĂUANU

ÎNCHEIERE

Cred că am făcut un serviciu literaturii, scriind aceste amintiri despre tovarășul de viață al tinereții mele. Deși am dus o viață grea și de mizerii totuși a fost plină de avânt și de visuri.

În primăvara vârstei, zilele rîd ca florile. Credința, că avem o misiune de îndeplinit în sânul neamului în care ne-am născut, ne-a dat aripi și energie să mergem mereu înainte spre ținta idealurilor noastre. Dumnezeu ne-a dăruit cu zile și ne-a ajutat să le vedem îndeplinite. Epoca budapestană din viața noastră e prea puțin cunoscută și nimeni în afară de mine nu o știe în amănunte. Ea este epoca de formare a poetului O. Goga. Ca să poată fi urmărită, pas cu pas și an de an, am ales metoda povestirii cronologice, deoarece numai cu ajutorul ei puteam istorisi o serie de mărunțisuri din activitatea noastră, interesante și caracteristice pentru vremurile când ne jertfeam sufletul pe altarul culturii naționale în centrul capitalei ungare.

În epoca budapestană, spre deosebire de cea sibiană, care va urma, contribuția lui Goga la revista *Luceafărul* s-a mărginit aproape numai la poezii. Cele câteva articole în proză și vreo două notițe nu contează, de aceea abia am făcut mențiune de ele. În schimb, întreaga activitate poetică a lui Goga din această epocă – cu disparte excepții – de la poezia *Rapsodie* din 1902⁸² până la *În munți* din 1906, e cuprinsă în *Luceafărul*. Cu drept cuvânt a fost, deci, numit poetul *Luceafărului*. Aceste contribuții ale lui Goga au fost firește, hotărâtoare pentru prestigiul și valoarea revistei *Luceafărul*, deoarece poeziile lui au atras atenția criticii chiar înainte de a fi adunate în volum și deoarece publicul cititor din Ardeal găsea, în ele, pe lângă o adevărată desfătare sufletească, crezul aspirațiilor naționale. După *Baladele și idilele* lui Coșbuc, poetul epic și descriptiv al vieții rurale, după blîndul și duiosul Șt O. Iosif venea un cântăreț nou, în glasul căruia plîngeau, pline de revoltă, suferințele de veacuri ale norodului ardelean, într-o formă artistică superioară.

Dar și revista a fost un îndemn pentru Goga să-și țină lira mereu încordată și tovarășia mea – cum am arătat – l-a îndrumat spre genul de creații cu care a triumfat. Pot să mai fac o mărturisire. Goga nu ținea nici pe departe la poeziile sale naționale și sociale, cum ținea la celelalte, fiindcă el era mai presus de toate un artist, care visa la împărăția frumosului etern. Cîntecele naționale i se păreau efemere, legate de timp și de un petec de pământ. O și spune:

Sărmane cîntecele mele,
Îmi vine să vă plîng de milă.
.....
.....
Vă las.....
Mă duc în țara fermecată
A cântecelor necântate.

⁸² Dl Șerban Cioculescu, într-un studiu despre Octavian Goga, publicat în *Revista Fundației Regale* de la 1 iulie 1938, pagina 150, spune că cea dintâi poezie a poetului, apărută în *Luceafărul*, e *Acasă* din nr. 2 de la 15 iulie 1902. Se înșeală. Cea dintâi poezie a lui Goga e *Rapsodie* din nr. 1/ 1902, semnată Othmar, publicată cu același titlu în volumul *Cultura națională* la p. 135. În același studiu, dl Cioculescu dibuiește o serie de cărări, ca să încerce o apropiere de taina procesului sufletesc al lui Goga în creația sa poetică. Voi fi mulțumit, dacă amintirile cuprinse în acest volum și în cele ce vor mai urma i-ar putea servi de călăuză atât d-sale, cât și altora. În introducerea „ediției definitive” – care numai definitivă nu e – a poeziilor lui Șt. O. Iosif, dl Cioculescu are aprecieri nedrepte atât despre Iosif cât și despre Goga. „La drept vorbind – scrie, de pildă, dl C. – *Poezii* (1905) de O. Goga, nu sunt decât un ecou amplificat al Patriarhalelor, trecute printr-o sensibilitate virilă, răsvrătită”.

De ce se fac asemenea apropieri între creații izvorâte din structuri sufletești și din firi așa de deosebite? Stăruie în unele greșeli și dl I. Chinezu în articolul din *Revue de Transylvanie* nr. 3-4/1938 cu toate lămuririle ce i s-au dat. Are aerul să cunoască faptele mai bine decât noi, care le-am trăit.

Versurile *Din umbra zidurilor* le socotea mult superioare celor din alte volume. Va și trebui să se cerceteze creația lui Goga sub aspecte noi, care să depășească miezuinile înguste ale subiectelor naționale. Goga e un poet cu mult mai bogat decât l-au înfățișat până acum criticii și istoricii literari. În amintirile despre Goga, m-am oprit pe larg și la *Luceafărul*, ca să redau atmosfera în care am trăit și fără de care nu se poate înțelege nici activitatea literară a lui Goga și nici geneza celor mai multe poezii ale sale. Viața noastră era *Luceafărul* și *Luceafărul*, viața noastră. Ele sunt cu neputință de despărțit. Cei ce vor încerca să judece poeziile lui Goga, fără să știe când și de ce au fost scrise, vor dibui pe întuneric și nu le vor înțelege și aprecia așa cum se cuvine.

Un studiu critic aprofundat despre poeziile lui Goga nici nu va fi posibil, până când nu se va reconstitui actul lor de naștere. De aceea, și în partea a doua a acestei lucrări, voi urma aceeași metodă, cu oarecare deosebiri, care se vor vedea. La sfârșit, poate, voi încerca să fac o analiză a operei lui Goga și poate voi reuși să arunc asupra ei lumini noi, pe care cercetătorii de până acum nu le-au observat, fiindcă toți s-au oprit la coardele naționale ale cântecelor sale, fără să încerce a se coborî în sufletul poetului. El care a cântat durerile și dorurile altora

...a înțeles că nime nu-i,
În tot norodul adunat
Să vază lacrimile lui.

Și aceste lacrimi sunt mai amare și mai tulburătoare, decât durerile norodului. Răsvățirea din poeziile sale naționale își au izvorul în inima autorului nemulțumit cu soarta sa proprie, înlănțuită, printr-un accident al nașterii, de „lumea de țărână”, de Ardeal. Numai cine l-a cunoscut pe Goga intim și a reușit să-i surprindă zborurile sufletului la înălțimi amețitoare știe suferințele lui de a fi fost osândit să trăiască, așa cum a trăit. Aș fi mulțumit, dacă, prin aceste amintiri, acum când s-au stins toate patimile pământești dintre noi, aș izbuti să contribui cât de puțin la descoperirea unui Goga necunoscut și vrednic de alte aprecieri, ca poet. Nu atât pentru el, cât pentru mândria neamului care l-a născut.

P A R T E A a II-a

E P O C A S I B I A N Ă

1 9 0 6 – 1 9 1 4⁸³

CAPITOLUL VI

MUTAREA LA SIBIU

În toamna anului 1906 Goga a început o viață nouă de om așezat la căminul său, alături de o soție încântătoare, a cărei fire potolită și blajină contrasta cu vijeliile din sufletul poetului. S-au însoțit două ființe care se întregeau una pe alta. Răsvățirea, dornică de luptă și de izbucniri pururea noi din inima încă tulbure a lui Goga, se liniștea lângă soția sa tânără și senină, ca o zi de primăvară. Încă în cursul verii publicase în *Viața Românească*, nr. 6/1906 o închinare miresei sale, poezie reprodusă în *Luceafărul*, nr. 17-18/1906, cel dintâi apărut în Sibiu. Ea merită reprodusă cu modificările din volum.

O RAZĂ

Te-apropie, te-apropie de mine
Și-ascultă-mă, frumoasa mea minune:

Eu sunt supusul firii înțelepte,
Închinător la glie și la soare;
M-au învățat poruncile ei drepte,
Îndemnul lor cuvântul meu îl spune.

Sunt cântărețul celor fără nume,
Un strigăt smuls de-a vremilor vârtoare
Din viforul durerilor din lume,
Mult tăinuia firii îndrumare
M-a plămădit din ură și iubire,
Mi-a dat durerea lumii moștenire,
Amarul ei să-l ocrotesc pe strune.

Te-apropie, te-apropie de mine,
Vreau mâna ta, minunea mea bălaie:
Azi sub aprinsa cerului văpaie,
În strălucirea mândrei bolți albastre,
Să se înfrățească sufletele noastre,
Să se topească-n firea-ndrăgostită
Atâta prisos de viață netrăită,
Ce răsvățit îmi fulgeră prin vine.
Azi sufletul, trudit cetet de stele,
Străjerul treaz al visurilor mele,
Într-aripat străbate bolta-ntreagă;
Pătrunde sus și-n drumu-i se-nveșmântă

⁸³ Octavian Goga, *Amintiri și contribuții la istoricul revistei Luceafărul*, vol. II, inedit, continuă lucrarea apărută în 1939, cuprinzând epoca budapestană a revistei. Deși foarte scurt, cu unele repetări în ceea ce privește aprecierile creației lui O. Goga, îl publicăm pentru informațiile ce le oferă despre epoca sibiană a revistei *Luceafărul* și activitatea Astei [Gelu Voican Voiculescu].

Cu revărsarea cerului senină,
Cu cingătoarea albă de lumină,
Cu tot argintul pulberii mărunte;
În calea lui din stele-și face punte,
Pătrunde sus, în bolta care cântă,
Și-atâtea taine-acolo sus dezleagă.
Azi, mintea, simt, purcede să-nțeleagă
Al vieții mele rost ascuns în stele,
Căci stelele îmi spun cuvânt anume:
Că-n patima îmbrățișării mele
Și-a ferecat iubirea ei o lume.

Toți cei lipsiți de-a dragostei povață,
Rătăcitori prin negură și ceață,
Toți cei feriți de-a soarelui căldură,
Îngenuncheați de rele și de ură,
Înfrigurate suflete muncite
De-o veșnică, zadarnică arsură,
Ce n-au primit iubire în viață,
Cu patima durerii lor unite
Își înfrățesc aprinsa mea pornire,
Îi dau avânt și nouă întărire, –
Și glasuri noi struna mea învață.

Mă cheamă țara celor fără soare,
Durerea lor și azi mă înfioară.

Privește-o rază blândă cum coboară
De sus din cer și fruntea ne sărută:
Solie sfântă, tainică și mută,
A pribegit din lumea ei de gheață
Spre lamura văpăii noastre sfinte,
Dorind iubire strălucirii sale.
Frumoasa mea, ea se va duce-n cale,
Rătăcitoare, undeva departe,
Lângă-un bordei păraginit de soarte,
Unde-o fecioară harnică, trudită,
Cu chipul stins de-a lipselor otravă
Ce moarte-au scris pe fruntea ei bolnavă
Cu acu-n mâna albă, ostenită,
A adormit pe pânza chinuită;
Tremurător va trece prin fereastră,
În chilioța umedă de lacrimi,
Lăsând un strop din fericirea noastră.

În clipa asta tainică și mare,
Când noi, topiți în dulce-mbrățișare,
Jertfim iubirii sufletele noastre,
Tremurătoarea rază călătoare
Alintă somnul trudnicei fecioare
Și-i luminează fața ostenită,
Cu vraja ei întruchipînd un zâmbet
Fericitor pe buza ofilită.

Am reprodus anume în întregime această poezie de dragoste în care se reoglindește firea poetului, după apariția volumului. Se proclamă singur „cântărețul celor fără nume” și din „dulcea-îmbrățișare” cu „frumoasa lui bălaie” se crede obligat să arunce o fărâamă de fericire, trimisă pe o rază, în chiliuța unei fecioare harnice și trudite, ce a adormit, cu acu-n mâna albă, pe pânza udată de lacrimi. În vraja dragostei, ce topește într-una singură două inimi, acest sentiment altruist poate fi privit ca un frumos gest de generozitate, ca un prinos dăruit celor „ce n-au primit iubire în viață”, dar și ca o atitudine mesianică voită, căutată, nepotrivită cu intimitatea sfântă a clipei, când două suflete îngenunche la altarul iubirii și ard într-o flacără, înălțând imnuri de slavă vieții.

Iubirea erotică, prin firea ei, e un sentiment zăvorât de cel mai sălbatic egoism, care nu se împacă niciodată cu „raza” generoasă, chiar dacă e pogorâtă din cer. Ființa umană, când proslăvește perpetuarea creatoare a speței, nu cunoaște dărnicia și nu vrea să știe de împărțirea fericirii. Pare așa de straniu ca un îndrăgostit ce se prostearnă în fața iubitei să-i spună:

Mă cheamă țara celor fără soare,
sau:
Că-n patima îmbrățișării noastre
Și-a ferecat iubirea ei o lume.

Poza e evidentă. Frumoasa minune bălaie, căreia i se făceau aceste mărturisiri, desigur nu s-a oprit să cerceteze înțelesul versurilor ce o înveșmântau într-o aureolă strălucitoare. Era prea blândă și prea încrezătoare, ca să fie ademenită de ispitele unor bănuieli. Se simțea fericită că lira unui poet de talia lui Goga o trece la nemurire. Totuși „raza” sprintară a avut un rol în căsnicia poetului.

Toamna, 1/14 octombrie 1906, s-a făcut nunta, socotită un eveniment în viața patriarhală a orașelului de pe malurile Cibinului. A venit lume multă și aleasă din toate părțile Ardealului (se nimerise în aceeași zi și deschiderea Congresului Național Bisericesc), să se înșire în alaiul tinerilor ce se împărțeau de sfânta taină a căsătoriei. Era o pereche vrednică de sărbătorit. La ospăț m-am dus și eu cu Adelina, căsătoriți și noi numai de câteva luni. Ceremonia religioasă, în Catedrala Mitropoliei din Sibiu, a îndeplinit-o Elie Miron Cristea, patriarhul de mai târziu. Nuni mari au fost soții Alexandru și Alexandrina Vlahuță, care călcau pentru întâia oară pământul Ardealului.

Goga nici nu-și putea alege alt naș, decât pe maestrul, care a scris:

Să plângi în plânsul tuturor...
Din zbuciumul eternei lupte,
Să smulgi fulgerătoare versuri,
Bucăți din inima ta rupte.

În *Luceafărul* de la 15 octombrie 1906, nr. 17-18, sub titlul *Vlahuță în Ardeal*, sub semnătura T. Codru, am scris următoarele: „Într-o zi senină de toamnă, printre plaiurile munților ce străjuiesc matca Oltului, la strâmtoarea Turnu-Roșu, venea la noi starețul poeziei românești, dl Alexandru Vlahuță.

Venirea lui nu ne bucura numai pe noi, cei robiți de pravila frumosului, ci parcă și Făt-Frumosul din creștetul bolții albastre se încălzea de bucurie, trimițând, în calea oaspetelui rar, potop de pulbere aprinsă; – iar vârfulurile bătrânilor munți, în sclipirea de raze, păreau că-și leagă frunțile albe în semn de: Bine ai venit! Sosise pentru întâia oară pe pământul nostru să poposească 2-3 zile și să pună cununa de mire pe fruntea celui mai tânăr ucenic al strunei, să-i fie naș sărbătoritului poet Goga, care din ceata cântăreților mai de frunte ce-au răsărit la noi e cel dintâi care-și statornicește vatra traiului pe plaiurile noastre, e cel dintâi care vrea să-și vadă apusul zilelor aproape de mormântul părinților și străbunilor. Să vă spun cum o fost nunta? E greu! Cine îndrăznește să se atingă de lucrurile sfinte? Sfințenia clipei în care se leagă două suflete e o taină mare, mult prea mare, ca tu, minte muritoare, să o poți tâlcui cu vorbe...

O să spun însă cuvântul înțelept al nunului mare, care, binecuvântând pe tineri grăi: „Astăzi poezii nu mai au jilț de odihnă în cer lângă Dumnezeu, astăzi poezii, la neamuri cum e al nostru, nu pot fi numai niște visători ori cântăreți ai frumuseții veșnice, ci trebuie să fie poeți cetățeni, care trăind pe pământ și între semenii lor, luptă pentru idealurile acestora; – cântă luptând și luptă cântând”. A spus maestrul ucenicului, cu graiul lui limpede, povestea poetului erou al neamului japonez, care într-o luptă navală cu rușii, s-a urcat într-o luntre, a luat cu sine o făclie de rășină, și a vâslit până în apropierea flotei dușmane, unde, aprinzând făclia, a arătat țințașilor de pe văile japoneze unde au să tragă. Tunurile bubuia, gloanțele șuierau năpraznic în văzduh, smoala de rășină îi cădea picur de picur pe frunte, brăzdându-i obrazul, cu răni dureroase, dar el ținea neclintit făclia deasupra creștetului, privind fericit în fața morții, cu gândul la triumful patriei sale, al neamului său și al idealului cântat de dânsul.

Tot așa, cântărețul pătimirii noastre va avea să țină pururi aprinsă făclia minții sale, în fața primejdiilor, aici acasă. El să fie cel dintâi erou al izbânzii ce va să vie!

Au ascultat mirii și au ascultat nuntașii minunata poveste și au simțit cu toții că sufletul prinde aripi și s-avântă departe să vadă sărbătoarea mare a nunții românești... Cu fiorii acestei taine din viitor în suflet ne-am despărțit de miri și de nănași. Și nu știu bine, a fost aievea, sau am visat numai frumusețea acestei nunți”.

Această descriere a nunții e un document vrednic de reținut. Tânăra pereche a plecat, în aceeași zi, seara, în călătorie de nuntă prin Italia și sudul Franței. S-a întors la Sibiu numai în ajunul sărbătorilor de Crăciun. Goga își luase de la „Asociațiune” un concediu de trei luni⁸⁴, cu începere de la 14 octombrie stil nou, 1906. Mă lăsase iar singur să mă descurc cum voi ști în lumea nouă în care ajunsesem.

Toamna, în septembrie 1906, m-am mutat și eu cu Adelina la Sibiu, în Str. Schewis, nr. 2, unde am instalat și redacția revistei *Luceafărul*. Cum nu știam ce mă așteaptă la Sibiu, ca măsură de prevedere, îmi luasem un concediu de un an și, după achitarea datoriilor contractate cu întreprinderea din Budapesta, aveam de gând să mă întorc la cariera diplomatică pe care mi-o alesesem, lăsând revista în grija lui Goga, mai ales că – după cum se va vedea îndată – dorea să o stăpânească. Dar socotelile omului nu se potrivesc întotdeauna cu realitatea. Lichidarea încurcăturilor din Budapesta mi-a dat mai mult de lucru decât credeam și s-a prelungit ani întregi.

Voi povesti, pe scurt, cum am scăpat de povara datoriilor, care nu mă lăsau să am zile și nopți liniștite. După multe alergături și tratative, până la îmbolnăvire, am reușit să ajung la o înțelegere cu creditorii și cu firma W. Krafft din Sibiu. Creditorii au ridicat sechestrul după ce firma W. Krafft a garantat plata datoriilor. Tipografia din Budapesta – scumpul nostru Institut de Arte Grafice, cum ne plăcea să-l numim – a trecut în proprietatea lui W. Krafft din Sibiu, evaluată la 14 000 coroane. În prețul acestei sume, W. Krafft se obliga să ne imprime *Luceafărul* până la amortizarea celor 14 000 coroane. Nu primeam, deci, în numerar niciun ban. Datoriile urma să le plătim din abonamentele revistei, care ne rămâneau în întregime la dispoziție până la epuizarea sumei de 14 000 coroane. Dintr-un proiect de contract, scris de mâna lui Goga, păstrat nu știu prin ce hazard, rezultă că datoriile erau următoarele: 1 900 coroane plus procentele la *Institutul Albina* din Sibiu; 9 500 coroane firma Wörner din Budapesta, care ne-a livrat instalația tipografică; 9 200 coroane lui Mihai Popovici, care ne avansase această sumă, pe rând, în numerar. În total am avut, deci, o datorie de 20 600 coroane, ceea ce în valuta de azi ar face cam 1 milion de lei sau, socotind puterea de cumpărare a monedei de atunci și a leului de azi, chiar mai mult.

Am fi dorit ca tipografia noastră să ajungă în mâini românești, nu săsești. În Sibiu era o singură tipografie românească mai mare, *Tipografia arhidiecezană*, cu care am și avut tratative, după cum se vede dintr-o polemică a lui Goga cu *Telegraful român*:

⁸⁴ Conform *Transilvania*, anale pe 1906, p. 255 [Gelu Voican Voiculescu].

„Când s-a oferit spre vânzare tipografia arhidiecezane din localitate, tipografia Luceafărul, proprietarii ei au prezentat și oferta de cumpărare a tipografului Krafft, care oferea cu 2 000 de coroane mai mult decât era prețul fixat pe seama tipografiei arhidiecezane. Principiul era la această modestă tipografie să nu ajungă în mâini străine. Se înțelege că nu a fost apreciat de către bunii noștri gospodari și astfel tipografia Luceafărul s-a vândut dlui Krafft, care a plătit cu 2 000 de coroane mai mult”⁸⁵. Acesta e bilanțul material al activității noastre din Budapesta. Atâta ne-a costat triumful moral al revistei și al editurii, cu care ne mândream și despre care istoriografiile literari de astăzi vorbesc cu atâta ușurință. Am dat aceste informații, fiindcă unii adversari – cum a fost Aurel C. Popovici – voiau să făurească împotriva mea personal un cap de acuzație că am încheiat activitatea din Budapesta cu un „faliment”. Cei ce m-au atacat erau de rea credință și nu cunoșteau faptele așa cum s-au petrecut. Dacă din cărțile apărute în editura noastră se desfăceau cel puțin jumătate, nu ajungeam nici la sechestru și puteam muta tipografia la Sibiu, unde poate ne-ar fi mers mai bine. Cei ce afirmă azi că prin anii 1905-1906 în Ardeal bântuia o adevărată „epidemie a cititului”, iată cum se înșeală; cum se înșeală și în alte afirmații despre lucruri pe care nu le știu exact și nu au elementara sânguință să le studieze. Cu trudă și cu economii, încetul cu încetul, în câțiva ani am achitat toate datoriile. Ele m-au legat de Sibiu, împiedicându-mă să mă mai întorc la consulat. După expirarea concediului, mi-am și dat demisia. Dintre datorii a mai rămas în suferință cea față de Mihai Popovici. Cum știam că nu ne pune sula-n coaste, l-am lăsat să aștepte, așteptând și noi vremuri mai mănoase, care, din nefericire, nu au mai sosit. Până la urmă datoria față de prietenul Mihai a rămas sacrificată pe altarul culturii naționale. E o jertfă care-i face cinste și se mândrește cu ea, cum mi-a mărturisit-o. După atâția ani, îi exprim recunoștința noastră și-l dau drept pildă pentru generațiile ce vin după noi. După mutarea la Sibiu, Goga și-a exprimat dorința să devină coproprietar al revistei *Luceafărul*, dorință pe care am găsit-o firească. L-am rugat să fixeze în scris condițiile unui proiect de contract. Sunt scrise pe trei file și le reproduc:

Contract

încheiat astăzi între dnii Octavian Goga și Oct. Tăslăuanu în calitate de proprietari și editori ai revistei *Luceafărul*.

- 1) Revista *Luceafărul* este proprietatea numiților având fiecare drepturi de proprietate egale;
- 2) Toată averea rămasă pe urma întreprinderii de editură *Luceafărul*, precum colecțiile revistei *Luceafărul* pe anii trecuți, volumele apărute în editură și toate clișeele sunt proprietate comună;
- 3) Toate abonamentele revistei, prețul volumelor ce se vor desface și toate încasările ce se vor face în numele revistei de asemenea sunt proprietatea comună a părților contractante;
- 4) Toate datoriile revistei și ale fostului institut tipografic *Luceafărul*, și anume 1 900 coroane plus procentele la *Institutul Albina*, 9 500 la Wörner și 9 200 la M. Popovici îi privesc în mod egal pe amândoi contractanții. Datoriile se vor plăti din veniturile revistei *Luceafărul*;
- 5) Toate ziarele, revistele și volumele ce vor sosi la adresa revistei *Luceafărul* formează proprietatea exclusivă a dlui Oct. Tăslăuanu;
- 6) Localul redacției va fi în apropierea locuinței dlui Oct. Tăslăuanu și se va plăti din veniturile revistei;
- 7) Încasările revistei *Luceafărul* se vor face prin *Institutul Albina*;
- 8) Obligațiile proprietarilor sunt următoarele:
 - 1) Amândoi proprietarii sunt datori a se îngriji de material pentru revistă, și a publica cea mai mare parte a lucrărilor lor literare în această revistă;
 - 2) Dl Oct. Goga se îndatorește a face revizuirea poeziilor intrate la revistă – iar dl Tăslăuanu va îngriji partea redacțională și administrativă a revistei;
 - 3) Chestiunile de controversă de orice natură în legătură cu revista *Luceafărul* sunt a se aplană în comitetul de redacție alcătuit din dnii: dr. I. Barcian, dr. Lupaș, T. Brediceanu și ambii proprietari, și dl A. Bârseanu. Hotărârile acestui comitet vor fi obligatorii pentru fiecare dintre proprietari;

⁸⁵ *Țara noastră*, an. II, nr. 40, 28 septembrie (11 octombrie) 1908, p. 329 [Gelu Voican Voiculescu].

4) Retribuțiile colaboratorilor revistei se vor face în înțelegere comună a ambilor proprietari;

5) În absența unuia dintre proprietari – cel rămas la conducerea revistei e răspunzător pentru întreaga întreprindere. Acela dintre proprietari care nu se va conforma întru toate angajamentelor formulate în acest contract – sau nu va colabora la revistă timp de trei luni – nemotivat – pierde dreptul de proprietar. Retragerea unuia dintre proprietari aduce cu sine împărțirea averii existente la timpul retragerii și implică pierderea tuturor favorurilor precum și obligațiilor materiale de la acest timp.

Acest proiect de contract a suferit modificări. Textul definitiv e transcris în curat de Iosif Șchiopul și semnat de noi la 12 octombrie stil nou, 1906, cu două zile înainte de cununia lui Goga. Îl reproduc în întregime, după originalul care s-a păstrat.

Contract

încheiat astăzi între domnii Octavian C. Tăslăuanu și Octavian Goga în calitate de proprietari și directori ai revistei *Luceafărul*, în următoarele condiții:

1. În urma mutării directorilor revistei la Sibiu, *Institutul de Arte Grafice Luceafărul* s-a desființat, trecând în proprietatea tipografiei W. Krafft în preț de 14 000 coroane, care preț se va plăti în muncă, prin tipărirea revistei *Luceafărul* și a volumelor ce se vor edita de revistă;

2. Revista *Luceafărul*, colecțiile revistei de pe anii trecuți, volumele editate până acum și care se vor mai edita, precum și toate clișeele devin proprietatea dlor Octavian C. Tăslăuanu și Octavian Goga;

3. Abonamentele revistei, prețul volumelor ce se vor desface și toate încasările ce se vor face în numele revistei, de asemenea vor fi proprietatea comună a părților contractante;

4. Toate datoriile revistei și ale fostului institut tipografic *Luceafărul* îi privesc, în mod egal, pe amândoi contractanții. Datoriile acestea se vor plăti din veniturile întreprinderii literare *Luceafărul*;

5. Dl Octavian Goga se obligă să-și publice poeziile în revista *Luceafărul*, să scrie mai multe articole de actualitate sau cronici și să-și publice volumele numai la revista *Luceafărul* în condițiile următoare, valabile pentru toate operele: venitul, după substragerea cheltuielilor, se va împărți în mod egal între autor și editură. Tot dl Octavian Goga va avea să facă revizuirea poeziilor ce vor sosi la redacție și va îngriji de materialul părții pur literare a revistei;

6. Dl Octavian C. Tăslăuanu va fi conducătorul revistei atât în ce privește partea intelectuală, cât și cea materială, va îngriji de administrația întreprinderii literare *Luceafărul*, se va îngriji de manuscrise, va purta corespondența redacției și editurii și va scrie articole și cronici. Dl Octavian C. Tăslăuanu se obligă, de asemenea, să-și publice volumele în editura revistei *Luceafărul* în aceleași condiții ca și dl Goga. Pentru administrație și redacție va putea angaja una sau mai multe persoane ca ajutor. Retribuția acestora se va stabili, în comun, prin ambii proprietari;

7. Toate gazetele, revistele și volumele ce vor sosi pe adresa revistei *Luceafărul* vor fi proprietatea dlui Octavian C. Tăslăuanu. Redacția va fi întotdeauna la locuința dlui Octavian C. Tăslăuanu. Chiria locuinței se va plăti din veniturile revistei și nu va putea întrece suma de 800 coroane anual;

8. Începând cu anul 1906, fiecare dintre cei doi directori va primi o retribuție, a cărei minim va fi de 1200 coroane, iar maximul ei de 2 400 coroane anual;

9. În absența dlui Octavian C. Tăslăuanu, pentru toată întreprinderea va fi responsabil dl Octavian Goga, care va avea, pe această vreme, și conducerea ei;

10. Retragerea unuia dintre proprietari, care nu se va putea întâmpla înainte de 1909, iar după această dată numai în urma unei schimbări a domiciliului și cu abdicere de 1 an – va avea ca urmare împărțirea averii;

11. Acela dintre proprietari, care nu va ținea întru toate angajamentele stabilite în contract, va putea pierde fie retribuția anuală, fie dreptul de proprietar, după felul și durata neîmplinirii angajamentelor;

12. În caz când revista ar înceta din cauze neprevăzute, toată averea și toate datoriile revistei și ale editurii vor fi împărțite, în mod egal, între amândoi proprietarii, cu excepția celor înșirate sub p. 7.

Sibiu, la 12 octombrie stil nou, 1906.

(ss) Octavian C. Tăslăuanu

(ss) Octavian Goga

Deși am risipit atâtea jertfe materiale și morale pe altarul revistei *Lucașfărul*, deși am îndurat atâtea mizerii ca să o susțin, în vreme ce Goga cutreiera străinătatea, deși dreptul meu de proprietar și de conducător al ei a fost cumpărat cu sângele energiei mele, m-am învoit, cu dragă inimă, să-l iau tovarăș pe poetul care contribuise, în așa de largă măsură, la prestigiul și la răspândirea *Lucașfărului*. Goga nu s-a ținut însă de angajamentele luate în contract. Așa că, în realitate, *Lucașfărul* a continuat să apară tot sub conducerea și îngrijirea mea exclusivă până la 1909, când a izbucnit o nouă criză, despre care va fi vorba mai pe urmă.

Retribuția noastră, cuprinsă în punctul 8 al contractului a rămas literă moartă, deoarece veniturile revistei nu au suportat-o. În epoca sibiană am reușit, totuși, să plătim aproape regulat colaborările externe și să angajăm permanent un administrator. Din prisosul încasărilor, după achitarea datoriilor, uneori ne mai cădea și nouă câte o sumuliță modestă, drept răsplată a muncii încordate ce o depuneam. Prisosurile le întrebuițam de regulă pentru îmbunătățiri la reviste, în dauna nevoilor noastre personale. Aveam obiceiul – atât de rar azi – să ne jertfim mereu pentru promovarea culturii obștești. Din proiectul de contract redactat de Goga transpiră lămurit intenția lui de dominare, care, în epoca sibiană, se va accentua tot mai răspicat în toate ramurile de activitate. E o notă nouă a firii sale.

Reapariția revistei la Sibiu a întâmpinat destule greutăți, pe care am izbutit să le înving și, cu două numere duble și cu unul triplu, să încheiem anul de criză 1906, atât de important în viața noastră și a *Lucașfărului*. În cel dintâi număr, apărut în Ardeal, sub titlul *Acasă*, scriam, între altele următoarele, adresându-mă cititorilor: „*Iertați-ne zăbava și nu ne mai întrebați de cauzele ei, căci ar fi să fărâșăm în cuvinte povestea lungă a unor zile grele, ca să ne putem justifica. Salba de amintiri amare vouă nu v-ar aduce nicio mângâiere, iar nouă, reînvierea lor ne-ar cerni sufletele. Mulțumim Celui de Sus, că ne-a ajutat să poposim în bună pace pe pământul românesc... Ajunși aici, în preajma munților fără de noroc, sufletele noastre se simt înviorate de nădejdi noi; ca Antheus din poveste ne simțim primeniți de puteri proaspete pentru lupte și izbânzi ce trebuie să vină. Culmile munților, în haină albă de moșnegi cuminți, ne cheamă zi de zi, din revărsatul zorilor și până-n seară, să le curățim crestele de rușinea miezuinelor, pe care vremurile maștere le-au încremenit între sufletele celor de un neam.*

Și le vom asculta chemarea! Din toate colțurile românești ați fost, de curând, la București, ați văzut acolo icoana vredniciei neamului nostru, v-ați întors, din țara fraților, întineriți de entuziasm și de nădejdi, căci ați văzut, ca Moise, Canaanul viitorului nostru”.

Cum se vede, programul iredentist, început la Budapesta îl propovăduiam, cu aceeași, îndrăzneală, și la Sibiu, când ne-am inaugurat activitatea. Programul iredentist, urmărit cu stăruință de noi, oricât s-ar părea de firesc unor cercetători de astăzi ai generației trezită la viață după Unire, se hrănea dintr-o credință pe care mulți nu aveau curajul să o mărturisească, în Ardeal, pe vremea aceea. Acum, după înfăptuirea României Mari, toți se îmbulzesc la onoruri, laudându-se că au fost ostași credincioși ai idealului național. Când s-a înființat decorația pentru răsplata meritelor aduse ofrandă pe altarul Unirii, au răsărit o puzderie de eroi, dintre care mulți sub regimul străin au trăit sau în întunericul anonimatului sau pe la periferia vieții publice.

Dacă în sufletul unora pâlpâia timid credința în întregirea neamului sub un singur sceptru de domnie și într-un stat al tuturor românilor, ea nu prindea glas, ci rămânea ascunsă în cojoacele prudenței. Acesta e adevărul. Dovadă atitudinea celor mai mulți în cursul războiului, când „visul neîmplinit” trebuia răscumpărat cu jertfe și cu sânge.

În Sibiu am găsit o atmosferă românească, cu puternice tradiții naționale și prielnică unei activități culturale. Deși străin, am fost primit cu căldură și cu atenție din partea diferitelor categorii sociale. O revistă literară, cum era *Lucașfărul*, își găsisese mediul cel mai potrivit în Sibiu, care trecea drept un centru cultural, economic și religios al românilor din Ungaria. Aici, revista putea să ia un avânt și să grupeze în jurul ei forțe noi, să devină o oglindă a spiritului de creație ardelean. Eram în apropierea frontierei și puteam întreține legături mai strânse și cu scriitorii și cu

artiștii din Regat. Realizarea idealului nostru, unitatea culturală, era mult înlesnită. În Sibiu, trăia încă vie amintirea lui Andrei Șaguna, întemeietorul Mitropoliei Ortodoxe Române din Ardeal. Mai erau în viață bătrâni care aveau un cult pentru personalitatea excepțională a marelui arhiereu, îndrumătorul vieții publice românești din epoca absolutismului, austriac.

După Șaguna, tot în Sibiu, s-a organizat și Partidul Național Român, care cerea autonomia Ardealului și care a întemeiat ziarul *Tribuna*. Lupta Partidului Național și a organului său a culminat în procesul Memorandumului când fruntașii politici au fost întemnițați. *Tribuna* a înscris pagini nepieritoare nu numai în mișcarea politică a românilor, ci, și în istoria literară și culturală. Sub influența mișcării de la *Tribuna*, a crescut o generație întreagă, din care făcea parte și Octavian Goga, care a și colaborat la acest ziar, trimițându-i cele dintâi încercări poetice scrise ca licean.

În Sibiu, mai erau în viață câțiva foști colaboratori ai mișcării de renaștere națională în toate ramurile de activitate, creată de organul de publicitate, condus, la început, de Ioan Slavici și la care și-au făcut ucenicia George Coșbuc, G. Bogdan-Duică și alți publiciști de seamă din Ardeal. *Lucașfărul*, mutat la Sibiu, avea să lege firul tradiției din trecut cu prezentul, străduindu-se să întrețină vie flacăra aprinsă de înaintași și să o înalțe și mai sus.

Am spus în partea întâi a lucrării de față, că rădăcinile revistei noastre s-au hrănit de la început din seva pământului ardelean, că *Lucașfărul* a crescut și a înflorit de sine stătător, încălzit de spiritul ardelean, fără a se izola de climatul cultural al neamului românesc de pretutindeni.

A cultivat specificul ardelenesc, încadrându-se în mișcarea literară și artistică a vremii. A slujit mereu la altarul unității culturale, fără să uite, o clipă, misiunea ce o are de îndeplinit față de cei de acasă. Așa se explică gruparea în jurul revistei *Lucașfărul* a celor mai de seamă scriitori, din toate părțile locuite de români, fiindcă toți acești scriitori, împreună cu dl N. Iorga, se închinau unui ideal căruia ne închinăm și noi. Am fost, așadar, slujitorii idealului moștenit de la părinți, nu ai dlui Iorga.

În jumătatea a doua a anului 1906, s-au mai întâmplat o serie de schimbări, dintre care voi nota pe cele ce mi se par mai importante. În cel dintâi număr, apărut la Sibiu, am anunțat trecerea sprijinitorului și colaboratorului nostru Sextil Pușcariu de la Viena la Universitatea din Cernăuți, ca profesor de Limba și Literatura Română. Prietenului drag îi uram din suflet să-i ajute Dumnezeu să desțelenească ogorul cultural al fraților din Bucovina, din „moșia înstrăinată”. Iar în numărul ultim (21-24) îi închinam un articol întreg, scris de mine, în care arătam meritele și activitatea tânărului filolog și critic literar. Cu mutarea la Cernăuți a lui Sextil Pușcariu, legăturile noastre cu Bucovina aveau să devină și mai strânse. Unitatea culturală, pe care o urmăream programatic, avea să facă un pas înainte. *Junimea literară*, ce apărea la Cernăuți sub conducerea tânărului istoric I. Nistor, desăvârșea programul revistelor călăuzite de același ideal în epoca premergătoare marelui război.

Până la sfârșitul anului 1906 a dispărut și *Familia* din Oradea a lui Iosif Vulcan, despre jubileul căreia am pomenit în partea întâi a acestei lucrări. În numărul ultim (21-24), O. Goga a scris, sub titlul *Încetarea Familiei*, următoarele rânduri: „O scurtă notiță din nr. 40. al Familiei ne vestește că bătrâna revista de la Oradea n-o să mai apară. Cu toate scăderile ce se vedeau tot mai mult în timpul din urmă al apariției – când în coloanele Familiei se întâlneau numai bătrâni prea bătrâni și îndrăzneții tineri nevârstnici, – totuși avea și această revistă cercul ei de cititori. Dar nu astăzi, când Familia era pentru abonații ei mai mult o moștenire din părinți și nu răspundea celor mai minimale cerințe literare, – ci în activitatea-i îndelungată de peste 40 de ani este a i se căuta însemnătatea și vrednicia. Dl Vulcan nu a avut nici pentru acele vremi ale anilor '60 când nemurirea era destul de ieftină, nici îndemânarea slovi, nici vigoarea unui talent literar, dar a fost înzestrat cu răbdarea și stăruința care l-au ajutat în susținerea atât de îndelungată a revistei sale. Nu a putut săvârși nicicând o grupare de talente în jurul său, ci cu o ospitalitate patriarhală și-a deschis coloanele totdeauna tuturor condeielor. Are meritul de a fi tipărit întâiele încercări literare ale câtorva fruntași ai noștri și are păcatul, în timpul din urmă, de a fi ieftinit – înaintea lumii supusă învâțăturii – valoarea scrisului nostru, prin publicarea rândurilor necontrolate ale multor nepricepuți.

În trecutul ei, Familia a avut altă însemnătate. Dl Vulcan a înțeles necesitatea de a se întoarce cu privirea către Țara Românească și prin contribuția ocazională a mai multor condeie bune și generoase de acolo a adus, din când în când, o picătură de învățătură dreaptă în revista sa. Când răsfoiești paginile vechi ale bătrânei reviste, alături de nuvelele naive ale acelor vremi, alături de „bomboane” și poeziile ce preamăreau pe Traian, găsești rândurile senine ale lui Alecsandri și limpezimea curgătoare a limbii românești, care începuse a se dezlega de cătușele robiei bătrânești. În această împrejurare e însemnătatea de căpetenie a Familiei, care numai într-acest chip a contribuit la munca mare a apropiării.

Încetarea Familiei nu va surprinde. Trecând peste cinstea unui mare jubileu, împlinind muncă destul de bună și îndelungată, era timpul să lase sarcina grea a luminării literare pe umeri mai tineri și mai viguroși, care, gârbovindu-se și ei la vremea lor, se vor feri și ei în lături, urmând porunca înțeleaptă a veșnicei primeniri...

Clipele de despărțire toate își au duioșia lor. O simțim și noi aceasta la încetarea Familiei și aducem tributul nostru de cinste dlui Vulcan pentru o hărnicie de o jumătate de veac”.

În cel dintâi număr al *Luceafărului*, apărut în Sibiu, am anunțat și retragerea lui N. Iorga de la conducerea revistei *Sămănătorul*. Sămănătorismul său a durat, deci, 3 ani, de la 1903-1906. Mișcarea sămănătoristă se atribuie, de obicei, lui N. Iorga, deși revista și-a desfășurat programul înainte de venirea sa în fruntea ei și deși revista reînvia o tradiție literară națională. *Floarea darurilor*, întemeierea căreia a fost anunțată de Iorga înainte de sfârșitul anului 1906, nu a mai reușit să înscrie în istoria literaturii române pagini nemuritoare. Nu vreau să scad nicio fărâcă din meritele istoricului Iorga, dobândite prin răspicată propagandă națională de la *Sămănătorul*, dar „sămănătorismul” nu e numai opera sa, ci a tuturor care au colaborat la revistă, atâta vreme cât a trăit. Dacă ar trăi, stabilirea acestui adevăr desigur l-ar supăra, cum l-au supărat rectificările făcute în partea întâi a acestei lucrări, privitoare la legăturile ce le-a avut cu *Luceafărul*. Deși am păstrat o atitudine obiectivă și cuviincioasă în expunerea faptelor.

În revista *Cuget clar*, nr. 51, din 1939, vorbind despre primul volum ce l-am închinat lui O. Goga, a găsit de cuviință să scrie pagini întregi pline de răutăți la adresa mea, cu care, firește, nu mă voi ocupa. Voi stăruie numai asupra câtorva afirmații greșite din articolul său *Un curios panegiric*. Era firesc, ca înainte de a închide ochii pentru veșnicie, să înfățișez mișcarea literară de la *Luceafărul* așa cum a fost. Am răbdat destul falsificările de tot soiul, care ignorau sau întunecau contribuția modestă, dăruită revistei în tinerețea mea, tinerețe cu umbrele și luminile ei, ca a oricărui muritor plin de scăderi și de virtuți. Am arătat rolul și activitatea îndeplinite în epoca budapestană a revistei noastre și am restabilit adevărul privitor la legăturile noastre cu Iorga și cu *Sămănătorul*. Dacă istoriografiile literari, pentru simplificarea lucrurilor, nu respectă acest adevăr, ci ne înglobează în mișcarea „sămănătoristă”, nu e nimic de făcut.

În lucrarea mea despre Octavian Goga – care nu e un panegiric, cum o numește Iorga – m-am străduie să zugrăvesc atmosfera în care s-a format talentul poetului în epoca budapestană a activității noastre, precum și calea ce a străbătut-o până la apariția volumului *Poezii*. N. Iorga, în articolul din *Cuget clar*, trage la îndoială prietenia mea față de Goga și vrea să mă scoată un fel de detractor al lui. Iorga nu avea de unde ști ce a fost între mine și poetul *Luceafărului*. Am povestit faptele așa cum s-au petrecut și nimeni nu are dreptul să le răstălmăcească. Nu am obiceiul să mă împodobesc cu pene smulse din cununa de merite ale altora. Afirmația că eu l-am făcut pe Goga naționalist nu-mi aparține. Nu am spus-o și nu am scris-o. De aceea o las în întregime în sarcina autorului ei.

Iorga stăruie și în afirmația greșită din *Istoria literaturii românești contemporane*, privitoare la rolul ce l-a avut G. Alexici la *Luceafărul* împotriva rectificărilor mele repetate. Iorga se întemeiază pe niște scrisori ce i-au fost adresate de G. Alexici. Fără să cunosc conținutul acestor scrisori, le primesc cu multe rezerve, fiindcă autorul lor era un lăudăros și un fanfaron. În ce privește rolul ce și-l atribuie că l-ar fi avut la *Luceafărul*, inventează pe de-a-ntregul. Alexici vorbea, firește, și

românește în familie, când primea vizitele românilor de seamă, dar în intimitate limba sa de conversație era cea ungiurească. Voi fi știind eu mai bine decât N. Iorga cine a fost Alexici și ce rol a avut în Ungaria față de neamul nostru. În critica ce o face lucrării mele, N. Iorga nu se oprește măcar în treacă asupra muncii pozitive desfășurate de noi, programatic și îndrăzneț, la Budapesta, pentru trezirea conștiinței naționale și pentru cultivarea credinței în unitatea neamului, ci se leagă de nevinovatele noastre petreceri.

Părerile lui Iorga despre valoarea literară, intelectuală și morală a lui Goga au variat după împrejurări. După ce poetul a trecut dincolo de hotarele vieții pământești și nu mai stătea în calea nimănui, Iorga s-a crezut dator să-l proslăvească. Așa era firea savantului istoric și critic literar.

Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român, cunoscută astăzi sub denumirea de *Astra* – care e prescurtarea vechiului ei titlu *Asociațiunea transilvană* – la început era socotită ca un fel de academie, care se ocupa mai mult cu cercetări științifice și cu adunarea de documente ce apăreau în organul său *Transilvania*. Când am ajuns noi la conducerea „Asociațiunii”, revista *Transilvania* era în decadentă și nu trezea niciun ecou în pătura cărturărească a Ardealului. Sub secretariatul lui dr. Cornel Diaconovich, înaintașul nostru, s-au săvârșit lucrări importante. Merită o mențiune specială clădirile „Asociațiunii”, între care muzeul unde instituția și-a instalat, în condiții confortabile, birourile; apoi *Enciclopedia română*, în trei volume; pe urmă expozițiile din Sibiu și București. Aceste realizări, împreună cu altele, încununau activitatea unui om vrednic, plin de inițiative, practice și utile.

În ce privește revista *Transilvania*, dr. Cornel Diaconovich în raportul său prezentat ședinței plenare a secțiunilor științifice-literare, ținută la 1/14 și 2/15 iulie 1906, spune: „...publicul nostru și în special cercurile Asociațiunii noastre, nu simt trebuința unei reviste ca aceea de care vorbim⁸⁶, apoi se întreabă dacă mai merită să fie susținută cu atâtea jertfe”.

O. Goga, în calitate de secretar al doilea, sub primsecretariatul lui dr. C. Diaconovich, a conceput un program nou pe seama vechii instituții culturale, propunând apropierea ei de popor cu ajutorul unei reviste scrise pe înțelesul sătenilor. Propunerea e cuprinsă în raportul adresat aceleiași ședințe a secțiunilor științifice-literare din vara anului 1906. E cea dintâi manifestație a lui Goga mai importantă în sânul „Asociațiunii”, care merită să fie cunoscută. O reproduc în întregime:

Raportul
secretarului II către ședința plenară

Onorată ședință plenară!

Cu acest prilej, am cinstea pentru întâia dată a lua parte la întrunirea bărbaților noștri de litere, care la adăpostul celui mai de frunte așezământ al nostru sunt chemați să lămurească și să ducă la îndeplinire trebuințele noastre culturale. Timpul scurt de când mi-am pus străduințele sub scutul acestei instituții nu mi-a dat încă putința de a-mi fixa în toate amănunțimile cadrele activității și mijloacele de propagare prin care „Asociațiunea” noastră și-ar putea ajunge ținta ce urmărește mai potrivit datorii sale. Dar normele statutare prin care dragostea de înaintare și buna înțelepciune a fruntașilor noștri de odinioară a clădit temelie acestei „Asociațiuni” și pildele de activitate roditoare a instituțiilor similare prin care alte neamuri îmi promovează interesele culturale, îmi lămuresc întinderea vastă a acestui ogor de muncă. Acestea și îndeosebi așteptările îndreptățite ale lumii noastre românești de astăzi, care începe a se străbate tot mai mult de spiritul de propășire culturală – ne arată care anume ar fi interpretarea justă a datorii acestei instituții.

Lipsurile culturale ale poporului nostru, în al cărui nume „Asociațiunea” și-a formulat misiunea ei, sunt astăzi mai mari ca oricând. Poporul nostru, care nu se bucură de adăpostirea unor legi ce ar izvorî din îndemnul trebuințelor sale specifice, trăiește astăzi alături de neamuri care sau prin o cultură tradițională

⁸⁶ *Transilvania*, nr. IV, iulie-august 1906, p. 165 [Gelu Voican Voiculescu].

istorică – sau prin lustrul improvizat al unei culturi oficiale, amândouă străine, e supus tuturor înrâurilor păgubitoare care lovesc direct în aspirațiile noastre.

Noi știm că cea mai de căpetenie condiție de existență a poporului nostru e o cultură națională care pleacă de la trebuințele lui. Noi știm că notele specifice ale caracterului nostru etnic nu pot fi susținute astăzi – când toate atribuțiile forței și tot viclesugul făgăduințelor tind la strivirea lor – decât prin o sistematică muncă. Munca aceasta însă trebuie îndreptată mai ales asupra păturii largi a țărânimii noastre. Clasa noastră cărturărească își poate câștiga lămuririle ei pe diferite căi. Avându-și o oarecare educație culturală – simte și trebuințele sufletești în măsura civilizației de care s-a împărtășit. În aceeași măsură ia parte și la acel proces de fermentare culturală – care se pornește de către fruntașii vieții noastre publice. Dar țărâtimea – acele cete fără număr de plugari – nu poate fi atrasă spre o mișcare de propășire decât printr-o sistematică îngrijire – prin o povățuire îndelungată. Noi vedem cum în toate acțiunile noastre publice țăranul nostru în urma insuficienței sale culturale e condamnat la cel mai pasiv rol, la o stare de neînțelegere, la o dibuire continuă care trece cu vremea într-o îndoială a sufletelor. În mișcarea noastră politică – apelăm la sentimentul țăranului și-i cerem votul – în acțiunile noastre de întărire economică, îi cerem contribuția bănească fără ca să-i dăm în schimb vreun mijloc de sanare a nevoilor sale. Acel vechi principiu de echitate a maximei *do ut des* n-a prea fost urmat de către cei chemați a conduce destinele noastre. Societățile noastre culturale nu și-au prea dat silința să creeze un contact imediat cu păturile țărânimii.

Tot ce s-a făcut a fost mai mult o activitate în cadrele înguste ale intereselor clasei de cărturari – iar țăranul a fost totdeauna elementul „*exta-muros*”. Nu a fost un singur organ de publicitate condus cu pricepere și cu adevărată tragere de inimă care să se adreseze țăranului nostru. Toate câte se scriu și tipăresc astăzi sunt sub conducerea sau a nepricepuților sau a oamenilor care fac comerț din această îndeletnicire.

E destul să răsfoim câteva numere din aceste publicații ca să rămânem pe deplin lămuriiți, că felul lor de redactare pătimește de amândouă aceste nevoi. E foarte firesc deci că țăranul, lăsat să rătăcească în neștiință, ajunge pe mâna exploataților de toată categoria și, în urmă, pățit de atâtea ori, nu mai poate fi angajat la nicio mișcare priincioasă lui. Pentru ca să ne ferim de urmările acestei stări de lucruri, ar fi timpul suprem ca toate instituțiile noastre publice, care au în programul lor de muncă luminarea poporului, să se pătrundă de vechiul adevăr că o mișcare culturală adevărată nu se poate inaugura altfel decât prin crearea unei legături sufletești, a unei încopcieri de interese cu pătura țărânimii.

Rolul principal în această acțiune de regenerare îi revine „Asociațiunii” noastre. Cred pe deplin justificată părerea că și „Asociațiunea” poate fi supusă acestui nou fel de interpretare a datorii sale. „Asociațiunea”, în urma tuturor împrejurărilor noastre de trai, nu poate fi o corporațiune chemată să săvârșească sau ocrotească o activitate de caracter pur literar sau științific.

Pentru împlinirea acestei misiuni avem românii de pretutindeni altă instituție, care nefiind de caracter local adăpostește cu drag năzuințele literare și științifice ale oamenilor noștri chemați. Scopul „Asociațiunii” este inițierea și susținerea mișcărilor de propagare a culturii noastre. Poate nu e întemeiată părerea că „Asociațiunea”, prin mijloacele care îi stau astăzi la dispoziție, nu acopere pe deplin trebuințele culturale care sunt în programul său de activitate. Organul ei de publicitate nu e accesibil poporului de la sate, nici nu ajunge în mâna lui revista *Transilvania*, chiar prin însuși programul de muncă – are să fie astăzi mai mult o publicație care găzduiește lucrări științifice – a căror înțelegere reclamă o pregătire specială, nu se adresează deci mulțimii.

Și dacă ne vom ierta câteva accente de sinceritate pe care le pretinde totdeauna discuția cumpătată a chestiunilor noastre obștești, vom putea spune că această revistă de timp îndelungat – exceptând puține lucrări ce s-au trimis – e condamnată să rămână la rostul ingrat al proceselor verbale și la publicarea diferitelor încercări literare-științifice, care nu vădesc închegarea unui program de activitate – necesar oricărei publicații de acest fel. Pe de altă parte, vedem cum în întreaga organizare actuală a „Asociațiunii” e desconsiderat principiul de propagandă culturală în înțelesul amintit. Despărțămintele noastre – exceptând foarte puține – țin câteva ședințe la an în care membrii comitetului cercual rezolvă așa-numitele „afaceri curente” – încasează taxe, se constituiesc și o dată la an țin o adunare cercuală în care spun câteva cuvântări. Rar împlinesc o misiune mai înaltă. Vedem deci, că nici pe această cale nu ne-am asigurat mijloacele de a pătrunde cât mai adânc în toate păturile lumii noastre românești.

Bărbaților chemați de a conduce destinele „Asociațiunii” le revine deci datoria de a căuta mijloacele potrivite cu ajutorul cărora această instituție să fie trecută în conștiința publică a poporului nostru prin crearea unui contact direct cu toate păturile lui. Noi vedem că țăranilor noștri astăzi li se dă rar de tot puțința

înțelegerii și aprecierii scopului ce urmărește „Asociațiunea”. Pentru ca „Asociațiunea” deci să-și poată împlini misiunea ei culturală e necesară crearea unui mijloc de propagare a țintei sale. Acesta nu poate fi decât un organ de publicitate. Am socotit potrivit să supun aprecierii onoratei ședințe plenare această părere care nu e străină, ba a întrunit, chiar și învoirea onoraților membri din comitetul central.

Părerea este ca organul oficial al „Asociațiunii”, revista *Transilvania*, să fie schimbată într-o publicație periodică scrisă pentru popor. Revista să apară sub conducerea unui comitet de redacție în frunte cu secretarul literar al „Asociațiunii”. Chestiunile care astăzi se publică în anale – să fie date publicității într-un anuar – cum se obișnuiește la alte instituții similare. Revista să apară de două ori pe lună și în programul ei de muncă să se asemene revistei *Albina* din București.

Această revistă – care ar avea articole istorice, economice, literare – ar trata chestiunile de actualitate și ar avea pagini de informație, s-ar publica în caiete de 1 coală și jumătate și s-ar da pe lângă un abonament de preț minimal în mâinile preoților, învățătorilor și țăranilor noștri.

Existența ei ar fi asigurată pe lângă abonamente prin subvenția ce astăzi se dă revistei *Transilvania*. Această publicație periodică, al cărei scop l-am schițat în aceste cuvinte, ar înlocui cu prisos biblioteca noastră populară și – pe lângă că ar introduce în casa țăranului nostru și rânduri de tipar care sunt alcătuite din pricepere și dragoste creând astfel mijlocul cel mai potrivit de propagare lentă a unei educații culturale – ar aduce la cunoștința țăranimii noastre rostul și menirea „Asociațiunii”. Fiind revista scrisă anume pentru trebuințele culturale ale poporului, ea nu va fi trimisă gratuit ca până astăzi membrilor „Asociațiunii”, care sunt mai mult din clasa noastră cărturărească și năzuințele vor tinde într-acolo ca să se trimită cu vremea gratuit țăranilor, care sunt membri ajutători ai „Asociațiunii”.

Acest proiect, rog onorata ședință plenară să-l supuneți unei judecăți cumpănitoare și să vă exprimați părerea dacă realizarea lui ar fi folositoare așteptărilor culturale, a căror împlinire cade în sarcina „Asociațiunii” noastre. Rog totodată pe onorații membri ai diferitelor secțiuni ca, realizată fiind această revistă, să binevoiască a sprijini cu vrednicia condeului lor înaintarea acestui organ de publicitate. Anuarul ce vor primi membrii „Asociațiunii” gratuit va conține toate chestiunile care astăzi se publică în anale și fiindcă se adresează păturii noastre culte va cuprinde și o dare de seamă cu lămuriri critice asupra producției literare-științifice anuale.

În deosebire de actualul *repertoriu bibliografic*, care nu e decât înșirarea nominală a cărților apărute peste an. Această dare de seamă să deie povețele trebuincioase și lămuririle pricepute asupra scrisului nostru. Să se facă sub conducerea secretarului literar, cu eventuala colaborare a membrilor din secțiuni care ar fi să-și împărțească între sine munca potrivit competenței fiecăruia.

Un anuar în acest fel ar fi de cea mai mare valoare pentru noi. Aceste două chestiuni le supun deocamdată onoratei ședințe plenare dorind a avea mai mult o învoire principială. Lămuririle mai amănunțite se vor cuprinde în propunerea ce voi avea onoarea a prezenta adunării generale din toamna aceasta. O altă chestiune a cărei importanță nu trebuie trecută cu vederea e cea a premiului „*Andrei Mureșanu*”. Ar fi negreșit în interesul „Asociațiunii”, care s-ar achita în acest chip de o năimplinită datorie morală față de scriitorii ardeleni, dacă din când în când i-ar împărtași de câte un sprijin bănesc. În această privință, poate în viitor s-ar putea aduce unele înnoiri, deocamdată nu dispunem decât de premiul de 300 coroane „*Andrei Mureșanu*”.

Secțiunea literară e chemată să hotărască în această privință, să statornicească concursul împreună cu condițiile. Cred că ar fi bine ca să se rămână la condițiile de concurs din anul trecut, dându-se premiul unei lucrări de conținut literar. D-voastră sunteți mai mult în măsura dreaptă să cunoașteți cât de ingrat e rostul material al unui scriitor la noi și cred că „Asociațiunea” și-ar împlini numai datoria, când, din an în an, ar contribui cu câte ceva la sprijinirea oamenilor de condei. Acum, în timpul din urmă, se observă un interes destul de viu pentru literatură și oarecare hărnicie și întrecere a condeielor. În timpul din urmă, ne-au dat între alții apreciate bucăți literare de I. Agârbiceanu, A. Ciura și Z. Bârsan, dintre care niciunul, asemenea altora, sunt sigur că nu a primit aproape nicio retribuție materială pentru munca lor, căci institutul de editură ce le-a scos cărțile luptă cu greutatea celui mai silnic început și jertfește peste puterile sale ca să deschidă cărări pe acest teren. Vă rog a aduce în această privință hotărârile pe care le credeți mai potrivite trebuințelor – și sunt sigur că înalta d-voastră pricepere și bunăvoință va fi cea mai bună călăuză a membrilor din secțiunea literară. Aceste sunt în trecut chestiunile pe care – conformându-mă obiceiului din trecut – m-am socotit dator să le accentuez, riscând cu toată sinceritatea câte o obiecțiune.

În orice caz, inițierea chestiunilor mari nu cade în cadrul competenței mele. Am însă nădejdea că mi se va da posibilitatea ca să-mi iau și eu cu vremea o mică parte, potrivită puterilor mele, din munca de organizare și primenire ce am speranța că vor inaugura bărbații chemați să conducă destinele „Asociațiunii” noastre⁸⁷.

Octavian Goga, secretar II

Secțiunile științifice-literare, în ședința lor plenară, au aprobat înființarea revistei populare, propusă de Goga, și au hotărât să apară cel mai târziu la 1 ianuarie 1907, sub conducerea secretarului literar. Au mai hotărât suprimarea părții literare și științifice din revista *Transilvania* și apariția ei de patru ori pe an, cuprinzând numai partea oficială a „Asociațiunii”⁸⁸. Aceste decizii și le-a însușit și comitetul central al „Asociațiunii”⁸⁹. În ultimul număr al revistei *Transilvania* Goga a mai publicat următorul articol⁹⁰:

Cuvânt de încheiere

În urma hotărârii secțiunilor „Asociațiunii” – întărită și de ultima adunare generală – revista *Transilvania* nu va mai apărea în viitor în condițiile de până acum. S-a decis anume suprimarea părții literare-științifice a revistei, care va apărea de aici înainte numai la intervale de trei luni, redactată fiind de secretarul administrativ, publicând numai chestiunile oficiale ale „Asociațiunii” și trimițându-se ca și mai înainte gratuit membrilor. Suprimarea părții literare-științifice a rezultat din convingerea că „Asociațiunea” noastră nefiind o grupare de scriitori, ci o instituție menită să îmbrățișeze problemele culturale ale poporului nostru, ea trebuie să aibă în vedere lipsurile culturale ale țărânimii noastre și nu e chemată să pornească o mișcare literară sau științifică.

Hotărârea de a se înființa revista *Transilvania* a fost adusă în anul 1867, deci pe acele timpuri când purtătorii de condei ai neamului nostru ridicându-se aproape numai din Ardeal erau oarecum îndreptățiți în credința că această „Asociațiune” va deveni cu vremea o instituție protectoare a literelor românești, un fel de „academie” chemată să grupeze în jurul ei oamenii de litere și știință. Astfel, revista *Transilvania* redactată atunci de G. Barițiu, apărea de trei ori pe lună și se poate considera ca o oglindă a îndemnurilor culturale din această vreme, având de preț aproape numai lucrările istorice ale redactorului ei. Cu timpul, această revistă a pierdut tot mai mult din făgăduințele începutului, și-a rărit tot mai mult apariția, fiind în vremea din urmă – de mai bine de un deceniu – o publicație periodică, în care afară de câteva folositoare contribuții istorice s-au dat mai mult ușoare ispitiri din toate ramurile de știință, iar în ce privește partea ei „literară”, aceasta a rămas numai o dorință veșnic neîntrupată. În cursul vremii, talentele literare s-au dezvoltat și au rodit dezlegate de ocrotirea acestui așezământ, iar pentru găzduirea năzuințelor noastre științifice, pentru cuvenita răsplătire și aprecierea pricepută a acestora avem la locul potrivit instituția chemată să fie focarul românilor de pretutindeni.

Rolul nostru adevărat, de „Asociațiune” culturală a poporului nostru din această țară, este de a ajutama răspândirea tuturor mijloacelor cu care se pot acoperi trebuințele culturale ale acestui neam. Nu preocupările strict literare sau științifice pot duce lumina la sate, ci învățătura de popularizare a condeielor care înțeleg meșteșugul apropiării de sufletul și mintea țaranului nostru.

Pentru acest scop, „Asociațiunea” va edita cu începere de la 1 ianuarie 1907 revista populară *Țara noastră*, menită să pătrundă în toate păturile poporului nostru și îndeosebi la sate. Suntem încredințați că această nouă interpretare a datoriei culturale ale acestei „Asociațiuni” e mai apropiată de cărarea trebuințelor noastre și în această credință ne adresăm tuturor oamenilor noștri pricepuți și voitori de bine – cu rugămintea de a ne da mâna de ajutor în începutul nostru de muncă nouă.

Octavian Goga, secretarul Asociațiunii

⁸⁷ *Transilvania*, nr. IV, iulie-august 1906, pp. 167-171 [Gelu Voican Voiculescu].

⁸⁸ *Transilvania* nr. IV, 1906, p. 158. Conform și pp. 182-183 [Gelu Voican Voiculescu].

⁸⁹ Ibidem, p. 205 [Gelu Voican Voiculescu].

⁹⁰ Ibidem, nr. IV-V, septembrie-decembrie 1906, pp. 85-86 [Gelu Voican Voiculescu].

Iar în *Luceafărul*, nr. 21-24/1906, la cronică, sub titlul *Alt an, alte nădejdi*, scria între altele:

„O revistă ce prinde viață iarăși, cu începerea de la 1 ianuarie stil vechi, este gazeta populară a „Asociațiunii”, Țara noastră. Așezământul nostru cultural, prin înființarea unei reviste pe seama poporului, împlinește o veche poruncă a vremii. Prin articole de „știință”, alcătuite în ruginitul stil curial, de care pătimea răposata revistă *Transilvania* și sprintenul ei dirigiuitor, nu se putea săvârși niciodată munca de deșteptare culturală a acestui neam de oameni necăjiți. Revista „Asociațiunii” va fi un îndreptar al poporului – unde toți care au de spus un cuvânt de povață de bună îndrumare vor fi datori să deie mână de ajutor”.

În sfârșit, în ședința comitetului central al „Asociațiunii” ținută la 15 decembrie 1906, în lipsa lui Goga, am prezentat un buget al Țării noastre, care s-a și aprobat⁹¹. Am dat aceste informații amănunțite privitoare la revista populară a „Asociațiunii” și a răspândirii culturii în straturile largi ale poporului, fiindcă acesta a fost programul cu care a intrat Goga, în calitate de secretar literar, în fruntea bătrânei instituții culturale ardelen. Se va vedea ce a reușit să realizeze, ca să-și răscumpere promisiunile atât de categoric accentuate, pe care lumea le-a onorat cu toată încrederea convenită strălucitului talent al lui Goga.

În călătoria de nuntă, Goga și cu soția sa au cutreierat Budapesta, Fiume, Palermo, Roma, Florența și Nisa. După mărturisirile fostei sale soții, Goga avea de gând să se ducă la Paris, din sudul Franței, ca să-și continue studiile întrerupte. Angajamentele ce le luase față de „Asociațiune”, de a scoate cu începerea anului 1907 revista *Țara noastră*, l-au împiedicat să-și urmeze drumul spre capitala Franței și de la Nissa, în preajma sărbătorilor Crăciunului, s-a întors acasă. Înainte de a sfârși anul, pentru numărul 21-24 din *Luceafărul*, a dat două poezii: *Graiul pâinii* (în volum cu modificări destul de importante, la p. 102) și *Copiilor* (în volum sub titlul *Moș Crăciun*, la p. 147), scrisă pentru *Biblioteca copiilor*, redactată de soția mea Adelina.

A mai colaborat și la *Cronica revistei* din același număr, stârnind polemici aprinse cu *Revista politică și literară* din Blaj și cu *Revista teologică* din Sibiu. Astfel am încheiat, cu chiu cu vai, anul de grea criză, 1906.

⁹¹ Vezi *Transilvania*, anale, pp. 235-236 [Gelu Voican Voiculescu].

CAPITOLUL VII

1907: UN AN DE MUNCĂ ȘI DE ORIENTĂRI

Intrați la „Asociațiune”, ne-am propus probleme noi: ridicarea și organizarea prin cultură a maselor țărănești. Sensul și ținta programului ales de noi era politic. În 1906 am reușit să trimitem în parlamentul din Budapesta un număr însemnat de deputați. Conștiința națională a mulțimii se manifestase viguroasă, cu toate opreliștile autorităților și ea cerea să fie cultivată și trezită în cercuri tot mai largi printr-o propagandă stăruitoare. Cine putea să o facă mai bine decât „Asociațiunea”? Țărănimea în Ardeal avea un trecut, pe temelia căruia s-a clădit istoria neamului.

Sub atâtea furtuni a rezistat eroic oțelindu-se în dârzenia de a se apăra. Sub Horia a luat ofensiva împotriva stăpânilor străini. Sub Iancu a trecut la fapte de arme. Sub cărturarii școlii latiniste – țărani și ei – au așezat ideea latinității la temelia unei acțiuni politice, de redeșteptare și de revendicări de drepturi naționale. Sub absolutism, a început să scape de iobăgie și să-și creeze, prin intelectuali, așezăminte de cultură și de gospodărie economică. Sub dualism, tot prin intelectuali, s-a organizat politicește și a formulat îndrăzneț crezul lor de autonomie.

Prin pasivitatea politică a apărat ideile revoluționare. În 1905, a decretat tactica de luptă. Se impunea deci o educație a maselor țărănești. În 1907, în Regat au aprins conacele arendașilor și proprietarilor, în Ardeal, cu ajutorul băncilor cumpărau pământ.

Pământ voiau și rebelii din țară...

Eram în nota vremii cu programul nostru de răspândire a culturii în popor⁹².

⁹² Restul manuscrisului a fost distrus de umezeală [Gelu Voican Voiculescu].

SPOVEDANII

XIII

CONTEMPORANII

LIVIU REBREANU⁹³

A împlinit 50 de ani și e sărbătorit. Cred că e un prilej potrivit să însemn și eu câteva crâmpoie din amintirile mele despre acest scriitor. La ușa revistei *Luceafărul* băteau mulți începători, din toate colțurile locuite de români. Cum nu am înțeles să fac o bisericuță din *Luceafărul* nostru, în care să se închine artei o tagmă restrânsă de scriitori, proslăvindu-se reciproc unul pe altul, cum e obiceiul la cele mai multe reviste de la noi, ci o tribună liberă pentru toți cei ce aveau talent și mărturiseau aceeași credință națională, aveam să mă lupt cu o năvală de colaboratori, mai ales din partea începătorilor. Selecția lor nu era ușoară, cerea o muncă migăloasă și multă pierdere de vreme. Citirea tuturor manuscriselor, cu diferite caligrafii, era o imposibilitate materială, îndeosebi la bucățile în proză. Cu poeziile mergea mai ușor. Le citeam repede și, când mi se părea că întrezăresc o licărire de talent, îi trimiteam o încurajare prin poșta redacției, pe care o cultivam cu o deosebită grijă. La bucățile în proză procedam altfel. Citeam începutul, câteva pagini, dacă găseam că merită lectura întreagă, o făceam, dacă dădeam peste stângăcii de la început, treceam manuscrisul la arhivă; de obicei nu aruncam nimic. De aceea, arhiva *Luceafărului* era foarte bogată și e păcat că cea mai mare parte s-a risipit în cursul războiului.

În selecționarea materialului rar m-am înșelat, deși uneori eram silit să fac concesii: să public și ceea ce nu merita să vadă lumina zilei. În una din zile, am primit două bucăți deodată din părțile Năsăudului. Erau caligrafic scrise și semnate Liviu Rebreanu. Le-am citit și le-am publicat. Nu-mi mai aduc aminte dacă i-am scris sau dacă i-am răspuns în poșta redacției autorului, îndemnându-l să continue să ne trimită povestiri. Nu știam cine e Liviu Rebreanu, ce meserie are, dacă e tânăr sau bătrân. După cât țin minte, ne-a mai trimis bucăți și mie îmi părea bine că pe plaiurile Ardealului răsare un nou prozator. Dar, spunând adevărul, nu mi-am închipuit că va ajunge așa departe.

Într-o zi, m-am pomenit cu el la Sibiu. Un flăcău înalt, tip din părțile Năsăudului, îmbrăcat cu pantaloni negri militari, strânși la genunchi, cu o haină sură, bălțată. Avea înfățișarea unui vântură țară. Ochii albaștri, șterși, și fața imobilă nu mi-l făceau simpatic. O clipă m-am îndoit că e scriitorul povestirilor trimise. Mi-a spus cine e, ce a făcut până acum și că a venit la Sibiu fiindcă vrea să fugă în țară. Am încercat să-l abat de la acest gând, dar nu am reușit. A trecut prin vama Cucului și s-a dus în București, unde l-am și găsit mai pe urmă. Bietul a îndurat multe. Dar nu s-a lăsat și a scris într-una. O bucată de vreme l-am pierdut din vedere, dar pe urmă îl întâlnim.

Îi urmăream scrisul. Am citit ciudata *Ciuleandra*, *Crăișorul*, *Pădurea spânzuraților* și în sfârșit *Răscoala* care, după mine, e o capodoperă a literaturii universale. Nicăieri nu am citit descrisă cu atâta putere și plasticitate mișcarea maselor de țărani. Romanul are și scăderi, dar ele dispar, pe

⁹³ Acest text cu caracter ocazional a fost scris în ianuarie 1934 și a fost publicat postum de Fatma Tăslăuanu, în revista *Plaiuri năsăudene*, februarie 1944 [Gelu Voican Voiculescu].

lângă marile calități ce le cuprinde. După citirea acestei lucrări, cu care cred că a ajuns la apogeul talentului său, voiam să-i strâng mâna, dar nu mi-a ieșit în cale. Într-un interviu din *Rampa* a recunoscut că eu sunt „părintele său literar”, ca pe urmă să o uite iar și să vorbească de Goga, care, la început, habar nu avea de existența lui. Ascensiunea acestui talent literar caracterizează îndărătnicia ardelenescă. A muncit cu o perseverență de catâr, până a învins. Biruința acestui scriitor e într-adevăr pilduitoare. La sărbătorirea celor 50 de ani n-am fost, dar am scris aceste aduceri-aminte.

DELAVRANCEA

Când eram student la Universitatea din București, opoziția aranjase o întrunire la *Dacia* (martie 1899), ca să răstoarne guvernul Sturdza. Așa se făcea politica pe atunci: se puneau la cale demonstrații de stradă, ciocniri cu poliția, șarje de jandarmi călări, câțiva răniți, uneori chiar câte un mort și guvernul trebuia să plece. Îmi aduc aminte, că la întrunirea opoziției de la *Dacia* vorbise Elena [?], căruia îi admiram dinții albi, profesorul nostru Titu Maiorescu, care, cu argumentația lui rece și logică, n-a stârnit niciun entuziasm, apoi mulți alți oratori pe care i-am uitat. Deodată apare Delavrancea, cu părul vâlvoi, cu capul înțepenit pe piept și cu ochii înfipti, pe sub sprâncene, în mulțime, îl văd și acum, când scriu, după vreo 40 de ani.

Începu cu o voce coborâtă, aproape plângătoare: „*Domnilor, am urmat vorbele Bibliiei: «Ia-ți patul tău și umblă». M-am sculat din pat, ca să vin în mijlocul d-voastră și să protestez împotriva trădării guvernului Sturdza*”. Urale nesfârșite. Întreaga sală era electrizată. Delavrancea își zvârli capul pe o parte, scuturându-și coama de leu, ridică vocea și porni, în fulgere de fraze, să atace guvernul și în deosebi pe Sturdza, pe care l-a comparat cu dogele care a trădat republica Veneției și al cărui portret e învelit în zăbranic negru în palatul dogilor. De atunci mi-a rămas figura lui Delavrancea întipărită în memorie. De câte ori îi citeam cărțile sau urmăream piesele lui pe scena Teatrului Național, îl vedeam în fața mea și îl auzeam vorbind. Oratorul de la întrunirea de la *Dacia* trăia în fiecare frază din opera lui literară. Pe urmă l-am cunoscut de aproape pe „nenea Barbu”, mai ales în cursul neutralității. Era protectorul nostru, al ardelenilor refugiați. Cum colaboram la *Epoca* lui Nicu Filipescu și cutreieram țara, propovăduind aceeași idee: intrarea în război alături de aliați, ne-am apropiat și sufletește. Ne primea în voia lui și, oriunde ne întâlneam, ne îmbrățișa frățeste. Nenea Barbu se ridicase de jos, cu ajutorul însușirilor sale, de aceea avea o fire mândră și independentă. Nu datora nimănui nimic⁹⁴...

CARAGIALE

Cea mai scăpărătoare și mai bogată inteligență pe care am întâlnit-o în drumul vieții mele. Trăia în el strălucirea spiritului elen, fermecătoare și subtilă, variată și cuceritoare, atotștiutoare și inepuizabilă. L-am văzut întâia oară în berăria Gambrinus din București, de lângă Teatrul Național. Stătea de vorbă, lângă o halbă de bere, cu un mahalagiu, desigur un tip pe care îl studia.

Eram student la Facultatea de Litere din București și citisem tot ce a scris. Sus din galerie aplaudasem piesele lui ce se jucau pe scena Teatrului Național, deși mie, ca ardelean, îmi era necunoscută lumea pe care o descria. În berărie, masa noastră încărcată numai cu țapi era aproape de a lui. Îl vedeam bine, dar nu-i puteam desluși vorbele. Ne uitam la el cum își potrivește ochelarii pe nas și cum se apleacă spre tovarășul său, ca să-l audă mai bine. Pe urmă l-am auzit vorbind la niște întruniri politice, dar nu mi-a plăcut. Nu mai țin minte care partid politic îl angajase ca orator popular, dar Caragiale nu era acasă la el în atmosfera vulgară a demonstrațiilor

⁹⁴ Text neterminat, rămas inedit [Gelu Voican Voiculescu].

politice. Spiritul său iubea orizonturile largi ale libertății și se simțea micșorat alături de cei priponiți de un crez politic îngust. Mai târziu l-am auzit bătându-și joc de discursurile pe care le vorbise la întruniri.

Nu l-am mai văzut pe Caragiale multă vreme, până în 1911, când am avut norocul să-l cunosc personal, să-i fiu prezentat și să-l ascult de aproape, în cercul intim al prietenilor și admiratorilor săi, pe lângă un pahar de vin. În vara anului 1911, s-a ținut adunarea generală a „Asociațiunii” la Blaj, unde venise și Caragiale și a stat până la sfârșitul ei. Se serba jubileul de 50 de ani al instituției culturale din Ardeal. Înainte de a se începe serbările, la unul din fruntașii locali se citeau telegramele sosite. Între ele, și una de la N. Iorga. Erau de față mai mulți intelectuali, în frunte cu Caragiale. Niciunul n-a putut citi un cuvânt din telegrama lui Iorga. În calitatea mea de secretar al „Astrei” trebuia să adun toate telegramele și pe cele mai importante să le citesc la deschiderea adunării generale. Mi s-a atras atenția asupra telegramei trimise de N. Iorga. O citesc fără să mă împiedic la niciun cuvânt. Câțiva de la spate, care mă urmăreau, au vestit întregul grup: „a descifrat-o Tăslăuanu” – Care-i Tăslăuanu? se interesă maestrul Caragiale, pe care l-am observat numai când s-a ridicat din fundul unei canapele și s-a îndreptat spre mine. Întrebarea maestrului m-a măgulit. Știa cine sunt. M-am prezentat reverențios. După ce m-a măsurat, cu ochii lui iscoditori, de sus până jos, m-a rugat:

– Citește telegrama lui Iorga.

I-am citit-o. Mă urmărea de la spate. Cuvântul cu care își bătuseră capul cei dinaintea mea era *vremi*.

– Bine, dar se zice *vremi*, nu *vremuri*? mă luă de scurt Caragiale, parcă eu aș fi scris telegrama.

– Se zice și *vremi* – fu răspunsul meu sfios.

– Zice, cine nu știe românește – mă mustră maestrul. Am început să-i recitez:

O, mamă, dulce mamă, din negura de *vremi*...

– Asta-i pentru rima *chemi*, mă întrerupse maestrul. Am continuat cu:

De-așa *vremi* se-nvredniciră cronicarii și rapsozii...

Maestrul își potrive ochelarii, se încruntă la mine și, întorcându-se către grupul ascultătorilor, zise râzând:

– Mă, al dracului! M-a bătut.

Mărturisesc că această primă cunoștință cu marele Caragiale a fost una dintre cele mai mari bucurii ale vieții mele. Firește, nu-l bătusem deloc, după cum ne-a dovedit cu prisosința mai târziu, dar i-au plăcut răspunsurile mele prompte⁹⁵.

ALEXANDRU VLAHUȚĂ

Eram student, tânăr cu inima caldă, când recitam cu evlavie versurile:

Iubire, sete de viață,
Tu ești puterea creatoare,
Sub care inimile noastre
Renasc ca florile în soare...

Vlahuță a fost poetul care, după Eminescu, a avut cea mai adâncă înrâurire asupra anilor mei de adolescent. Îi citeam cărțile cu o adevărată cucerire, fiindcă în ele se reoglindeau frământările sufletului meu abia înmugurit, dornic de a găsi cărările ce duc spre luminișurile frumosului și ale adevărului. Unele poezii le învășasem pe de rost. Firește, erau cele de dragoste. De câte ori îmi ieșea în cale câte un ideal, mă trezeam recitându-le, în taină, pentru a da fiecărui

⁹⁵ Text început în 1940, rămas inedit; fragment [Gelu Voican Voiculescu].

cuvânt înțelesul pe care îl simțeam. Când credeam că am reușit să le rostesc așa cum doream, le spuneam idealului. Dacă vedeam că idealul nu se înfioară la auzul lor, îl părăseam și-mi căutam altul înzestrat cu strune poetice. O fată, a cărei inimă nu vibrează când ascultă versuri, mi se părea o vioară fără coarde, o floare fără parfum. Frumusețea ei era mută și rece. O frumusețe fără aripi ce te înalță în slava fericirii, a veșnicei iluzii. Au trecut mulți ani până l-am cunoscut pe poetul care mi-a fermecat și încântat tinerețea.

POPAS LÂNGĂ AMINTIREA POETULUI VLAHUȚĂ

„Am suferit în viață cât nu-și poate nimeni închipui!...”

Alexandru Vlahuță

Am citit recent, undeva – într-o revistă literară – un atac violent împotriva poetului Alexandru Vlahuță. Rândurile în care se contesta poetului orice valoare, au apărut în preajma zilei de 19 noiembrie a anului acesta; atunci când un grup de iubitori ai slovei lui Alexandru Vlahuță au comemorat cu pietate 20 de ani de la moartea lui. Coincidența a fost calculată, dacă putem zice așa. Războinicul estet și critic a așteptat ziua comemorării, atunci când știa că vor apare câteva notițe elogioase despre Vlahuță și – ca lovitura să nimerescă în plin – a dat și el tiparului articolul de contestare a valorii lui Vlahuță. Nu ne interesează deocamdată problema în sine, dacă literatura lui Vlahuță, din punct de vedere estetic are valoare sau n-are. Faptul dureros e că atacul a fost dat tocmai în preajma comemorării. Există însă și plăceri pe care unii oameni nu le pot scoate decât din răutăți și injurii.

Dar să trecem de această întâmplare regretabilă. Regretabilă cu atât mai mult, cu cât ea pornește de la un profesor care dă lecții de literatură tineretului. Citind articolul de atac mi-au venit în minte câteva cuvinte dintr-o spovedanie a lui Alexandru Vlahuță: *„Am suferit în viață atât de mult cât nu-și poate nimeni închipui ...”*

Iată că suferința sa continuă. Nici lacrima unei comemorări nu poate să cadă limpede lângă lespede mormântului său. Totuși, noi acei care am trăit din clasele primare bucuria și frumusețea stihului său, ne plecăm cu pietate lângă amintirea lui – a poetului de la moartea căruia s-au împlinit 20 ani. A prevăzut Vlahuță ceva din cele ce aveau să se întâmple atunci când a scris sonetul de consolare pe care îl redăm:

Câți ochi frumoși și visători, poete,
N-or fi plângând pe versurile tale!
A, de-ai putea să le-nsoțești în cale.
Te-ai consola, văzând cu câtă sete
Le sorb fecioarele sentimentale,
Cum te-ndrăgesc – zeu palid cu lungi plete,
Și-și torc iluzii, și dorinți secrete,
Și basme dulci, din cântecu-ți de jale!

Pe cartea ta se-nvață să suspine
Atâtea inimi gingașe curate...
Tu nici le știi. Înstrăinat de tine,
De dor te mistui în singurătate;
Doar filele, de sufletul tău pline,
Strâng amintiri duioase – flori uscate.

Cât cald romantism, de adevărat poet, în aceste stihuri! Vlahuță a fost un poet de altădată, în adevăratul înțeles de azi. Pentru dânsul, poezia era o credință, un scop în viață și un har primit de la Dumnezeu. Domnul „critic și estet modern” care îl înjură pe Vlahuță cu prilejul comemorării

a 20 de ani de la moartea lui nu poate înțelege, desigur, aceste lucruri și nici formulele lirice – poate stângace, poate naive – ale lui Alexandru Vlahuță. Totuși – parafrazând – putem zice:

– Câți ochi frumoși și visători n-or fi plângând pe versurile lui!

M-am regăsit. Ce dor mi-era de mine –
Copilul visător de altădată!
Mă simt plutind, privirea mea-nsetată
Se pierde în orizonturi largi, senine.

De-acum, ispititor în van mai cată
Viclenii ochi... îi știu atât de bine!
O, nu mai tremur când mă uit la tine,
Și azi te iert, căci rana-i vindecată.

Iar visul tău – ca pânza Penelopii –
Se țese ziua, noaptea se destramă...
Noian de întuneric ne desparte!

Zadarnic zâmbitoare te apropii,
Și glasul tău tremurător mă cheamă –
Tot mai străină-mi ești – tot mai departe...

Dar sunt destine așa de dureroase. Vlahuță, care a suferit în viață atâta, trebuia poate printr-o vrere a soartei să sufere și aceste lovituri în viitor. A avut o copilărie bolnăvicioasă, săracă și fără bucurie. Fiul de țăran din comuna Pleșești, jud. Tutova, învață totuși liceul la Bârlad și anii de universitate la București. Au trebuit trecute multe praguri de suferință și umilire – dar mai ales de cumplita sărăcie – până a scăpat de ele. A urmat apoi o viață de zbucium și privațiuni: învățător, revizor școlar, profesor de liceu, apărător la diferite judecătorii din provincie, funcționar la Ministerul de Domenii și la sfârșit referent la Casa Școalelor.

Cărțile scrise de Vlahuță poartă toate pecetea unei suferințe resemnate și a unei mari mâhniri interioare. Amintiți-vă doar titlurile cărților: *Din goana vieții*, *Icoane șterse*, *Din durerile lumii*, *File rupte*, *La gura sobei* etc. Sfârșitul acestei vieți zbuciumate și mohorâte, în care nu a strălucit decât credința în poezie și slova frumoasă, a venit într-o zi mohorâtă a anului 1914. În ziua de 19 noiembrie. Vă mai amintiți poeziile lui Vlahuță? Poeziile lui de dragoste:

A fost să mi te-arăți în cale,
Asupra-mi ochii blânzi să-ți pleci,
În farmecul privirii tale,
Durerile să mi-le-neci.

Și-n trista mea singurătate
A fost să te înduri că vii.
Vieții mele-ntunecate
Stăpână pururea să fii.

Din șirul basmelor senine,
Mireasă dulce, te-ai desprins
Și dragălaș pășind spre mine,
Mănuța albă mi-ai întins.

Ș-am stat ca un copil cuminte
În fața ta înfiorat,
Uimit de-atâtea gânduri sfinte,
De-atât noroc ne mai visat.

De mult a noastre inimi poate,
Fără să știm, s-au cunoscut,
Căci prea ne-am înțeles în toate
Din clipa-n care ne-am văzut.

La acest popas, făcut cu prilejul împlinirii a 20 ani de la moarte, lângă amintirea lui, să deschidem iar cărțile cu poezii ale lui Vlahuță. Le vom citi cu bucurie. Și – fără îndoială – îl vom iubi mai mult. Pe bună dreptate, căci – oricâtă polemică s-ar face și oricâte lovituri ar încerca cineva – locul cucerit de Vlahuță în istoria noastră literară nu poate fi altul decât acela pe care l-a dobândit el cu atâta jertfă. Am fost acum câteva zile la cimitir. Ninsorea albă cădea ca o rugăciune a cerului peste mormântul sărac al poetului. Și – cu capul descoperit – sub perdeaua albă a fulgilor m-am închinat pentru sufletul bun și drept de poet al zbuciumatului Alexandru Vlahuță. 20 ani de la moartea lui! Cât de repede trec anii și cât de curând se așterne uitarea peste lespezile de mormânt ale visătorilor!⁹⁶

NICOLAE IORGA

Istoricul N. Iorga a fost un fenomen și, ca orice apariție fenomenală, poate fi privit din multe puncte de vedere. Nu-mi trece prin minte să încerc o biografie a marelui învățat, a poligrafului inepuizabil, la care scrisul se prefăcuse într-o necesitate fiziologică făcând parte din funcțiunile sale vitale. Dealtfel s-a îngrijit să-și scrie singur istoria vieții sale zbuciumate. Au mai contribuit la ea și alții. Așa că noutăți nu se prea pot adăuga la descrierea activității sale uriașe.

Se poate încerca altceva. Zugrăvirea omului Iorga, așa cum s-a reoglindit în sufletul contemporanilor în diferitele epoci ale manifestărilor sale publice. Aceste contribuții, oricât ar fi ele de subiective, uneori poate chiar greșite, rămân tot atâtea documente ce caracterizează nu numai omul, ci și epoca în care a trăit. Pornesc, deci, pe această cale și mă străduiesc să-l desprind pe profesorul Iorga din arhivele sufletului meu și să-l prezint în culorile cele mai vii.

L-am cunoscut când eram student la Universitatea din București. Era numai cu câțiva ani mai în vârstă decât noi studenții. Propunea Istoria Universală, pe care eram obligați să o ascultăm și cei ce urmam Filologia Modernă, orice specialitate ne-am fi ales. I-am ascultat, deci, cursurile trei ani, de la 1899-1902, deși îmi alesesem ca materii de specialitate limba română și istoria românilor.

Ce om interesant și ciudat!

Mai întâi, ca înfățișare fizică. Ce era să-l judecăm noi băieții? Plecam urechea la șoaptele fetelor, a vecinelor din bănci. Ele aveau să hotărască. Cele mai rele de gură l-au botezat repede. Unele îi ziceau Lungilă, altele Ochilă. Într-adevăr, când intra în sala de curs nr. 4, făcea doi pași de la ușă până la catedră. Alți profesori făceau șase, cei mai bătrâni și mai prudenți, chiar și zece. Cum ajungea la catedră, doi ochi mari și luminoși cutreierau, dintr-o privire, toate colțurile sălii, ticsită de ascultători. Ochii profesorului erau ca două faruri care te orbeau. Fetele mai sfioase își plecau capul, ca să nu se tulbure. Se așeza pe scaun. Nu vorbea, ca alți profesori, în picioare. Probabil fiindcă picioarele-i erau așa de lungi că întreceau înălțimea catedrei. Începea să vorbească.

Frazele curgeau șuvoi, fără să se închege într-o oratorie clasică, cum eram obișnuiți să o auzim la cursurile lui Titu Maiorescu. Profesorul Iorga istorisea, uneori perioade lungi, cu

⁹⁶ Text din noiembrie 1934, inedit, scris la 20 de ani de la moartea poetului [Gelu Voican Voiculescu].

intercalări, cu caracterizări pregnante, cu aprecieri noi și cu o bogăție de cunoștințe care ne uimeau. Cursurile lui erau prea încărcate și greu de urmărit, mai ales la început. Cu toate acestea erau ascultate cu sfințenie. Pe urmă, ne-am obișnuit cu felul său de expunere. Iar când a început să lege evenimentele din Istoria Universală de faptele din Istoria Românilor, cursurile profesorului erau sorbite cu o adevărată încântare sufletească. Erau și mai bine înțelese. Făcea tot mai multe repriviri asupra trecutului și aluzii la prezent, dând îndrumări și povețe, care prindeau rădăcini în mintea tinerilor și erau pe larg dezbătute de ei. Cursurile profesorului Iorga trezeau viață și idei.

Cum mie mi-a plăcut studiul Istoriei, pe care nu l-am întrerupt până azi, am urmat regulat cursurile profesorului Iorga și trebuie să mărturisesc că au avut o înrâurire binefăcătoare asupra tinereții mele. Deși profesor de Istorie Universală, avea un dar de a cultiva sentimentul național în inima studenților. E meritul său cel mai mare din epoca aceea. Naționalismul său avea o parte destructivă și alta constructivă. Printr-o critică severă și științifică, întemeiată pe cercetări serioase, căuta să înlăture frazeologia ieftină și reputațiile ce se rezemau pe un patriotism șubred⁹⁷...

⁹⁷ Text inedit, scris în 1941, neterminat [Gelu Voican Voiculescu].

SPOVEDANII

XIV

GOENLANDA

– Roman –

Partea întâi

Mărturisirile Domniței Irina

„Am zburat... Simt că am aripi mari, mari și albe ca ale goenlanzilor... Cu ele străbat înălțimile și mă îmbăt de aerul curat, de farmecul țărilor albastre... De aici, de sus mă uit la colivia părăsită, la viața mocnită și îngustă de pe pământ... oamenii îmi par mici, mici și urâți... Pfui”

Prietene, îmi spui că scrisoarea mea cu acest sfârșit, trimisă acum trei luni, din cuibul meu de pe malul Mării Negre, a întristat familia și cercul prietenilor, pe toți cei ce mă iubesc și de care mă leagă amintirea atâtor fire de dragoste și de simpatie. Dacă nu ai fi tu, Sorine, care îmi scrii mâhnit, trist, așa de simplu și așa de frumos despre durerea trezită de plecarea ta, nici nu m-aș fi gândit vreodată să dau cea mai mică lămurire despre ceea ce am făcut și despre ceea ce fac. Tu însă mă pui pe gânduri, mă faci să sufăr... Îmi reînvi trecutul cu care aș fi vrut să rup, să nu-mi mai aduc niciodată aminte de el... Aș fi vrut să-l îngrop într-un mormânt pe care să-l uit și să-l ocolesc. Trecutul meu a fost o robie...

În cele trei luni de când sorb libertatea așa cum am visat-o, n-am ieșit din căsuța mea de la Balcic, decât ca să îmbrățișez cu privirile întinsul zbuciumat al mării, să ascult cântecul valurilor și să mă purific trupește și sufletește în adierile vânturilor. Tu mi-ai tulburat libertatea și liniștea. Mă întrebi: De ce am plecat? Mă supui așadar la o spovedanie, mă înlănțui iar de trecut, mă silești să retrăiesc iar clipă cu clipă viața pe care o socoteam îngropată. Noaptea, în minunatele nopți de toamnă târzie, stau de atâta vreme cu scrisoarea ta lângă mine și o recitesc. Pentru tine, talmăcitorul și înțelegătorul tainelor vieții nu pot rămâne o enigmă. De aceea, m-am hotărât să urc calvarul și să încerc a așterne pe hârtie povestea vieții mele, cu luminile și cu umbrele ei. Când îmi aduc aminte de ochii tăi plini de lumină, de bunătate și totuși așa de severi, mai severi ca ai unui judecător de instrucție și te văd citind slovele mele mari, subțiri, ascuțite, zgâriate parcă de ghearele unei păsări, mă cuprinde o sfială. Ce vei zice tu? Cum mă vei judeca? Judecata celorlalți nu mă interesează. A ta, însă, da, Sorine, fiindcă tu nu ești ca ceilalți. Ai și tu păcate, of! și încă multe, dar ești bun și larg, înzestrat cu o minte deprinsă să scruteze tot și să înțeleagă tot. Tu ești singurul suflet în jurul căruia m-aș fi putut înfășura ca o iederă, fericită să mă pot urca pe tulpina gândirii tale până în zărilor siderale ale înțelegerii omenești.

Mai ții minte întâlnirea noastră de la Iași, la sfârșitul războiului, când am venit să vă văd logodiți! Serile acelea cu Cotnarul de la Stânca – nectarul zeilor din Olimp, cum îi ziceai tu – și cu talmăcirile sufletului până noaptea târziu, mi-au rămas întipărite ca niște oaze de lumină. Întins pe canapeaua largă, între noi două, cu dreapta îmbrățișându-ți logodnica, iar cu stânga netezindu-mi tâmplele, vorbeai așa de frumos, așa de adânc și așa de limpede. Vorba ta parcă era un freamăt de codru sau un murmur de izvor.

Atunci, fără să știi trecutul meu, într-o noapte de mai, când logodnica ta adormise, m-ai întrebat scrutător:

– Tu ești fericită?

– Dacă aș fi mereu lângă un om ca tine, cred că aș putea fi – ți-am răspuns cu ochii închiși.

Tu ai tăcut... Te-ai ridicat.

...Te-ai ridicat, mi-ai sărutat mâna ca unei străine și ai plecat...

Nu te-am mai văzut decât după un an, la botezul copilului tău, căruia m-ai rugat să-i fiu nașă. Pe urmă, te-am mai întâlnit de câteva ori, dar erai întotdeauna serios și ceremonios. Când vorbeam cu tine, parcă-mi acordai o audiență. Valurile politice te aruncaseră pe un jilț ministerial și te vedeai obligat să nu te dezbraci de marca oficialității. E singura oară când nu te-am putut suferi.

Într-o primăvară, când stăteam la voi mi s-a părut că mă săruți cu mai multă căldură, că brațul tău când îmi cuprinde mijlocul întârzie să se desprindă și că privirile tale mă căutau și mă urmăreau. Era acum patru ani. Abătut de înfrângerile politice și îngrijorat de boala soției tale, alergai după o mângâiere, după un îndemn de îmbărbătare.

O noapte întreagă mi-ai citit și mi-ai recitat versuri ca un îndrăgostit. Ședeam întinsă pe un scaun lung în minunata voastră terasă, împrejmuită de flori abia înbobocite. Cei doi lilieci de lângă scară dinspre grădină ne îmbătau cu mireasma parfumului lor. Tu îmi tălmăceai un cântec popular de o profunzime rară. Îl țin minte și te aud cum îl rosteai:

Mândră, de dragostea noastră

A' nflorit un pom în coastă,

A' nflorit

..... dar n-a rodit!

Repetai, cu ochii închiși: dar n-a rodit! Cu sfială ai îndrăznit să mă întrebi:

– Simți tu, farmecul acestor versuri simple, frumoase și adânci ca însăși natura?

– Dacă aș crede în înfloriri, poate le-aș trăi farmecul, ți-am răspuns mai mult șoptit. Voiam să-ți întind mrejele ispitelor, în care doream de atâta vreme să cazi. Am închis ochii și am așteptat să mă iei în brațe și să mă săruți prelung. Era o noapte parcă anume plăsmuită pentru dragoste. Ai ghicit gândurile și dorințele mele. Te-am văzut tresărind, dar te-ai stăpânit... Întocmai ca la Iași, te-ai ridicat și ai plecat, îngânând: *Dar n-a rodit!* De sus, din balcon ai aruncat un braț de flori pe terasa dorințelor mele neîmplinite și mi-ai strigat parcă în batjocură: *Noapte bună!*

De tine, Sorine, mă leagă mulți funigei torși de inima mea, funigei pe care de câte ori i-am întins spre tine, i-ai îndepărtat cu o prudență jignitoare pentru o „femeie frumoasă” cum ziceai că sunt. Dar te-am iertat și iată dovada cea mai bună a iertării: spovedania vieții mele. După ce vei citi aceste mărturisiri, aștept să-mi scrii.

Să nu-mi cerni spovedaniile prin sita criticii literare, fiindcă atunci când îți așezi pe creștet patrafirul numai la artă nu te gândești. Scrisul meu e un ciripit de pasăre pribeagă. Mă simt o goenlandă rătăcită pe marea vieții și acum încerc să-mi întind aripile obosite ca să ajung pe alte limanuri... Unde și cum vor fi acele limanuri singură nu știu...

Să-mi scrii și să mă încurajezi, Sorine, fiindcă sunt singură... La îndemnul tău poate voi izbuti să împletesc o cunună de încheiere a acestor rânduri și, poate și a vieții mele.

Sunt o orientală, născută în Constantinopol. Toată strălucirea Bizanțului, iubitor de purpură, de artă și de aventuri, simt că trăiește adormită pe pernele de aur ale visurilor mele. Port în sânge lumea poveștilor, a imaginației și a pasiunii din cetatea imperială a Răsăritului. Soarta a vrut să nu ajung împărăteasă într-un palat de pe țărmurile Bosforului, ci să rămân o biată principesă moldoveancă în lunca Siretului. Dar sufletul meu își are și acum tronul bătut cu pietre scumpe în umbra grădinilor din fundul Cornului de Aur. Sufletul meu n-a fost detronat de uzurpatorii barbari care au profanat splendorile Țarigradului.

Tata, Basil Paleologu își trage obârșia din spița împăraților ce-au stăpânit Orientul, iar mama mea, Catinca Balș, e din cel mai vechi neam de boieri moldoveni. După cum vezi am în vine cel mai curat sânge albastru, pe care-l port cu aceeași mândrie cu care păunii își poartă podoaba de pene. E un dar al naturii.

Tata fusese trimis la Constantinopol înainte de a-și proclama România independența față de Înalta Poartă. Tu care vii din Ardealul habsburgilor nu ști, nu poți să știi din cărți cum sau luptat boierii noștri pentru dobândirea neatârării Principatelor Unite și pentru proclamarea Regatului. Tata nu avea o însărcinare oficială. Era trimis de Vodă Carol, ca „observator” – cum s-ar zice azi – care, cu legăturile sale, cu prestigiul și dibăcia sa, trebuia să pregătească evenimentele ce aveau să urmeze.

A reușit. Îmi aduc aminte, că mai târziu, le spunea fraților mei: *„Am învins pe Sultanul Abdul Hamid. Am răzbunat pe cel din urmă Paleologu, pe Constantin, care și-a jertfit viața pentru apărarea Bizanțului. Urmașul biruitorului Mohamed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului, imbecilul Abdul Hamid trebuia să fie cel din urmă sultan. Eu am început opera de recucerire, voi, copiii, să vă urcați pe tronul împărătesc al strămoșilor. Bizanțul e al nostru. Cel mai vrednic dintre voi să-l stăpânească”*.

Frații mei se uitau cu admirație la tata, când le vorbea. Știam pe de rost istoria imperiului de răsărit și fiecare purta câte un nume de împărat: Mihail, Andronic și Jean. În acele zile de triumf al tatii, la 30 mai 1879, am venit eu pe lume. Tata era dus la Sтамbul și mama rămăsese în casa noastră din Pera, păzită de credinciosul cavas Ali, care abia a avut vreme să cheme pe doctorul francez din vecini. Când s-a întors tata acasă, spre seară, a bătut în palme de bucurie. Ali îi spusese vestea. A luat în brațe pe mama și a sărutat-o, mulțumindu-i că i-a dăruit o fată după trei băieți. Mama i-a răspuns: *„Ei, acum ai și o prințesă născută în luna florilor”*. Cât am stat în leagăn, tata mi-a făcut din odaie o grădină. Copilăria mea a fost un vis. Mama avea obiceiul să însemne o mulțime de amănunte din viețile fiecărui copil, cu o răbdare și un talent de cronicar. Transcriu din însemnările mamei, rămase mie moștenire, câteva fragmente, în care se... anii copilăriei mele.

1 iunie 1880. A împlinit un an. E odorul meu cel mai drag. Basil și-a pierdut mințile după ea; o răsfăță și o alintă toată vremea. De ziua ei, i-a adus un car de jucării și o grădină de flori. Caliope, manca ei, a îmbrăcat-o în rochița ei de mătăasă albă și înfășurată într-un cașmir cireșiu învrăstat cu fire de argint, mi-a adus-o în iatac. Am așezat-o între noi și mă rog, dumneaei Principesa așa era de mândră și de ceremonioasă de ne-a pufnit râsul. Împodobită cum era, părea un înger pogorât din rai ca să ne înveselească. Cărlionții ei de tăciune, legați cu fundulițe roșii, ochii mari, cu străluciri de diamant negru și obrazul ei de omăt rumenit ca un măr domnesc – îi dădeau cu adevărat înfățișarea unei Principese cum o chema Basil.

Frații i-au urat: „La mulți ani” și i-au adus câte un plocon. Mihai o păpușă cât ea de mare, Andronic un cărucior. Ceremonia a mers neted până a venit rândul micului Jean, care abia împlinise trei ani. Ținea în brațe un pui de urs, cu părul de catifea argintată, pe care nu voia să-l dăruiască Prințesei. A început să țipe și Basil abia l-a putut potoli, făgăduindu-i că-i va aduce altul. Cu chiu cu vai s-a hotărât să zvârle ursul în brațele Prințesei, strigându-i: „Ești o ulătă!” Am stat ziua întregă cu copiii noștri, ne-am jucat cu ei până la ceasul culcării. Nu știu dacă voi trăi o zi mai fericită în viață.

15 iunie 1882. Botezul. Zarvă mare. Eu aș fi vrut să o botezăm în țară, la Blânzi, după datinile noastre și aș mai fi vrut ca mama Smaranda să o țină în brațe și să o lepede de Satana. E leită mama Smaranda din neamul Rosetteștilor. Dar Basil ținea morțiș ca fata lui să fie botezată în metropola ortodoxiei și să se întreacă în pompă cu strămoșii săi bizantini. Voia să facă un botez cum nu s-a mai pomenit demult în Constantinopol. Pe mine m-a făcut să mă îmbrac într-o haină de împărăteasă bizantină. Cum Basil nu putea să-și lepede haina de rigoare, fracul, m-a ales pe mine

pentru demonstrația originii sale. Noi, femeile, mai ales în lumea politică și diplomatică, servim adeseori ca paravane, în dosul cărora soții își ascund fie intențiile, fie intrigile. E prea adevărat că uneori paravanele acestea vii țin toate firele politicii și ale intrigii, iar soții rămân niște păpuși cuminiți și ascultătoare. La noi, în Moldova, n-am fost deprinse cu asemenea rosturi: moldovencele își vedeau de gospodărie, fără să se amestece în treburile bărbaților. Mărturisesc că nici nu mi-am dat seama ce vroia Basil, când îmi toca mereu capul înaintea de botez: „*Vreau să fii cea mai frumoasă femeie. Să le întreci pe toate! Îmbracă hainele astea alese de mine!*” Numai după botez am priceput gândurile și ambițiile ce-l frământau.

Basil poftise la botez toată lumea aleasă creștină din Constantinopol. A venit clerul în frunte cu Patriarhul ecumenic, care a slujit pe grecește. Caliope tremura de bucurie și de evlavie. Odorul, hrănit la sânul ei era botezat după legea grecească a strămoșilor ei. Nașii au fost cumnatul Matei Paleologu cu soția sa Aglaia care veniseră anume din Iași și care au trebuit să învețe pe grecește „Lepădându-ne de Satana”. Coana Aglaia nu s-a putut însă răbda și a spus-o și pe moldovenește.

Ambasadorii din Constantinopol și o mulțime de alți prieteni ai lui Basil au umplut casa cu daruri. Pe urmă s-a întins un ospăț cu adevărat împărătesc. Petrecerea a ținut până noaptea târziu. Haina mea a stârnit admirația invitaților. Ambasadorul englez mi-a șoptit la ureche: „*Ești cea mai frumoasă împărăteasă bizantină!*” De botez s-a vorbit în tot orașul. A doua zi, Marele Vizir a trimis o salbă de perle într-o lacră încrustată cu sifed.

18 octombrie 1884. La Paști am împlinit șase ani de când stau la Constantinopol. Acum, am început pregătirile să ne întoarcem în Moldova noastră, de care mi s-a făcut dor. Bazil, cu treburile lui, a umblat des în țară, dar eu, cloșca puilor noștri, n-am mai văzut de șase ani și jumătate Lunca Siretului și casa părintească. Copiii sunt mărișori și, cu toți dascălii lor francezi, știu limba noastră moldovenească. I-am învățat eu, căci cu mine n-aveau voie să grăiască în altă limbă.

1 noiembrie 1884. Am ajuns ieri la Blânzi, la moșia părintească de pe Valea Siretului, cu toți copiii teferi. I-a luat în primire mama Smaranda, care i-a așteptat cu toate bunătățile din lume, ca bunicile. Irina nu s-a mai coborât de pe genunchii ei, iar seara i-a așternut patul în iatacul ei. A scris tuturor neamurilor să poftescă să-i vadă odoarele de nepoți. Stau în cerdacul casei bătrânești, în toamna asta târzie, cu soare, și din caietul amintirilor mi se desprinde copilăria și tinerețea mea. Împlinesc 36 de toamne și 12 ani de fericire casnică. Sunt așa de mulțumită cu tot ce mi-a dăruit viața și nu știu cum să-i mulțumesc lui Dumnezeu pentru zilele senine de până acum. Mă închin la sfintele icoane și mă rog Celui de Sus să ne ferească de cel rău. Lunca Siretului are darul să mă învăluie ca o mamă, într-o liniște fermecătoare, care îmi îngăduie să adâncesc frumusețea vieții...

Săraca mama, cu ce puține lucruri se mulțumea în lumea asta! Deși am plecat copilă din Constantinopol, mi-aduc aminte de o mulțime de lucruri, la care poposesc cu drag, în ceasurile închinare reveriilor. Cei cinci ani trăiți în cetatea Seraiului, cu poveștile celor *O mie și una de nopți*, sunt izvodul vieții mele de goenlandă călătoare. De suflet ce colindă vatra tuturor visurilor, fără să se facă vestala credincioasă a niciunuia. E mai ispititor să alergi după toate și să nu te lași robită de nici unul. Ceea ce mi-a adăugat vârsta, educația și societatea în care am crescut n-a schimbat fondul sufletului meu de orientală. Și acum alerg, cu aceeași patimă, după fluturi, cum alergam pe malurile Bosforului, dar fluturii de astăzi sunt idealuri ce se lasă mai greu prinse în plasa de rețea a realității, decât cei din copilărie. Când eram prințesă în Bizanț, mă plimbam întotdeauna cu Caliope, urmată la trei pași de albanezul Ali, câinele credincios al casei noastre. Caliope cunoștea toate colțurile orașului împărătesc și-mi dădea o puzderie de lămuriri în limba ei grecească, pe care o învățasem de la dânsa. Cum mă iubea și mă socotea copila ei, voia ca sufletul meu plâpând să

afle din gura ei cele dintâi cunoștințe despre Constantinopol și despre trecutul strălucitor al Imperiului Bizantin. Îmi alăptase trupul la sânul ei și credea că avea dreptul să-mi alăpteze și sufletul cu știința capului ei.

Caliope știa carte și povestea frumos, cu pasiune. Era o femeie trecută de 30 de ani și numai nenorocirea o făcuse să ajungă întâi manca și, pe urmă, guvernanta mea. Bărbatul ei fusese dragoman la Poartă, un grec din Fanar, din mahalaua de unde au roit atâția jăcmănituri în bieteles noastre principate dunărene. Caliope era însă, din Candia, cetate în Creta, și vorbea cu dispreț de grecii trădători din Fanar, care s-au pus în slujba uzurpatorilor. Ea vorbea cu însuflețire și admirație de vechea Elladă și-mi spunea că civilizația ei miraculoasă își are obârșia în străvechea civilizație egeeană al cărei leagăn fusese în Creta, în splendida cetate Cnossos, cu palate mărețe și statuete de fildeș, împodobite cu aur. În Caliope, trăia o tradiție multimilenară și copilăria mea a fost hrănită de luminile fermecătoare ale acestei candiene.

Seara, când luna își scâldea obrazul în apele liniștite ale Bosforului, adormeam în poala ei ascultând povești din mitologia elenă. De la ea, am auzit povestea frumoasei Helena, răpită de troieni și cântată de Homer. Nu uita niciodată să-mi spună: *Așa vei fi și mata răpită odată de un fecior de crai*, iar când îi răspundeam: *De ce să mă răpească și să se facă războaie pentru mine, că mă duc de bună voie dacă îmi place feciorul de crai*, Caliope râdea să moară și mă pâra mamei ce poamă sunt.

Visam nopți întregi la fiul regelui Priamos, la frumosul Paris alăptat de o ursoaică și mă întrebam cum m-ar găsi pe mine, dacă m-ar întâlni? Oare mi-ar oferi mie măruș de aur, pe care mai demult, l-a dat Afroditei?

Într-o zi, i-am spus Caliopei să vorbească stăruitor cu mama și să mergem împreună până la Troia. Speram să-l întâlnesc pe Paris și eram sigură că mă voi întoarce cu măruș de aur. Mama n-a vrut însă să vină și nici nu s-a învoit să plec numai cu Caliope, care-mi împuiase capul cu poveștile din mitologia elenă.

Cele mai frumoase amintiri din copilărie le am de la Blânzi. Când încerc să le încheg într-o icoană și să le aștern pe hârtie, văd cum se risipesc ca fulgii de păpădie la adierile vântului. Amintirile se torc în fragmente și la întâmplare. Cu puținătatea meșteșugului de a zugrăvi ceea ce văd și ceea ce simt, voi încerca să le înșir într-o salbă, așa cum îmi flutură pe dinainte. Începuse să fulguiască și bunica Smaranda se pregătea să primească rudele invitate. Noi, fetițele dereticam cu ea alături, ținându-ne de fustele ei. Parcă o văd în scurteica de vulpe, cu baticul negru strâns pe frunte și înodat la ceafă, cum își târa papucii de lână, dirijând jupânesele la curățenia, aerisirea și rânduirea odăilor de musafiri.

– Aici, stă Aglaia cu soțul ei Matei, nașii tăi, că vin tocmai de la Iași, ne lămuri bunica, afumând cu captalan paturile și dulapurile din lemn de trandafir.

– Iar aici, în odaia asta, alături de ei, va odihni moșul vostru Donici, de pe Valea Trotușului, care mi-a trimis vorbă că a și plecat în caleașca lui trasă de doi murgi cu cozile până la copite. Voi l-ați văzut pe moș Dinu? ne întrebă bunica, așternându-i patul și așezându-i împreună cu noi, fire de busuioc uscat sub căpătâi. E flăcău bătrân⁹⁸

⁹⁸ Textul se termină brusc, fără punct, fără continuare [Tofan George-Bogdan].

SPOVEDANII

XV

ARTICOLE⁹⁹

⁹⁹ Cuprinde o selecție a publicisticii de după Primul Război Mondial [George-Bogdan Tofan].

PENTRU NEAM¹⁰⁰

DE CE ROMÂNIA NU PUTEA URMA ALTĂ CALE

Față de situația creată României de evenimentele din Rusia, credem că este necesar să recapitulăm condițiile intrării noastre în acțiune și rezultatele ei, pentru a vedea în chip lămurit cum se prezintă lumii cauza noastră. Este cu atât mai necesar să facem aceasta cu cât constatăm că din cei trei ani de război, în perioada când noi am intrat în luptă au avut loc prefaceri mari și zguduirii de forțe care au putut prilejui pierderea șirului desfășurării întâmplărilor, și influența ce au avut unele asupra altora.

Pentru ce am intrat în acțiune?

Această chestiune trebuie cu atât mai mult lămurită, cu cât față de întorsătura împrejurărilor și îndeosebi a revoluției rusești, mulți vor fi ispitiți să se întrebe dacă hotărârea pe care am luat-o la 14 august 1916, a fost sau nu spre folosul neamului. Soarta viitoare a Orientului Europei și deci și a noastră, a fost pusă în joc de războaiele din 1912 și 1913, apoi de agresiunea Austro-Ungariei din iulie 1914. Prin Pacea de la București care încheia războaiele balcanice din 1912 și 1913 se consolida de fapt împărțirea Turciei europene și se dădea statelor mici din Orientul Europei dreptul de a hotărî singure soarta lor. Planurile imperialiste ale Bulgariei erau distruse, Austro-Ungaria își vedea visurile ei de hegemonie în Balcani pentru totdeauna risipite, drumul spre Salonic închis prin întărirea Serbiei și pierderea Sandjacului Novi Bazar, iar consolidarea la hotarele sale a unor state cu caracter național unitar ca România și Serbia, constituia o continuă amenințare pentru un stat heterogen. După ce zadarnic Imperiul Habsburgic încercase să împiedice încheierea sus menționatului tratat, căuta să se folosească de primul prilej pentru a precede la desființarea lui. Asasinarea arhiducelui moștenitor îi slujii drept nefericit pretext.

Intrarea deci în război a Austro-Ungariei în iulie 1914, reprezintă nu numai negarea dreptului popoarelor și în special a statelor balcanice de a dispune de propria lor soartă, dar în același timp prin distrugerea ce încearcă tratatul de la București, ajută politica de cotropire a Bulgariei, vrășmașul nostru de la sud. Cauzele pentru care ea intră în război erau atât de lămurit în contradicție cu interesele României, încât nimeni nu-și putea face vreo iluzie asupra putinței de a aplica tratatul de alianță defensivă ce-l aveam cu Tripla Alianță, pentru că trebuie reținut faptul că tratatul ce ne legă de Puterile Centrale era defensiv, pe când acțiunea Austro-Ungariei a avut un caracter specific ofensiv prin năvălirea în Serbia. Așa ne putem explica de ce părerea, ca România să refuze a da curs cererii ce i se făcea de a se alătura de Tripla Alianță, a întrunit aproape unanimitatea în Consiliul de Coroană din iulie 1914. Pe de altă parte politica României a fost determinată și de atitudinea Puterilor Centrale încă de la începutul războiului, față de anumite chestiuni. Germania avusese prudența să-și ascundă până atunci, cu dibăcie, adevăratele ei scopuri. În amestecul ce avusese în 1913 și în timpul tratativilor de pace de la București, părea că renunțase de a sprijini politica de subjugare a Austro-Ungariei în Balcani, precum și la faimosul proiect de a realiza o legătură directă între Berlin și Bagdad, prin state înfeudate ei.

Această bănuială însă a fost cu prisos dezmințită de agresiunea contra Belgiei și de cotropirea Serbiei de către Austro-Ungaria, ambele acte dovedind același dispreț de viața și dreptul popoarelor mici. În cursul celor dintâi doi ani ai războiului, Germania și-a evidențiat din ce în ce mai concret adevăratele ei țeluri și se gândea să realizeze programul de dominație mondială prin înfăptuirea mai întâi a aceluși cunoscut proiect al „Mittel-Europei”, care ne interesa în cel mai

¹⁰⁰ Broșură publicată la Tipografia *Dacia*, Petre Iliescu, Iași, 1918, fără autor [Tofan George-Bogdan].

înalt grad, și care nu era altceva decât acapararea politică și economică a tuturor statelor ce se găseau pe drumul Berlin-Bagdad.

În aceeași ordine de idei, din cauza dificultăților create de blocusul maritim, Germania a apreciat nu numai importanța ce reprezenta pentru ea cerealele noastre și terenurile petrolifere, dar și avantajele transportului pe Dunăre. Se afirma de Germania o nouă politică, aceea de a face din acest fluviu, de care se leagă soarta întregului nostru, neam, un fluviu german. În rezumat România nu putea să aplice tratatul său de alianță defensivă cu Tripla Alianță pentru următoarele motive:

1. Fiindcă Austro-Ungaria începea un război ofensiv contra Serbiei, aliata noastră naturală în Balcani, pe când tratatul nostru era defensiv;

2. Fiindcă se desființa Tratatul de la București, în care se recunoștea pentru prima oară dreptul statelor din Orientul Europei și deci și al nostru, de a hotărî singure de soarta lor;

3. Fiindcă războiul început de Austro-Ungaria era un război de negație a dreptului naționalităților, principiu care formează rațiunea de existență a statului român modern;

4. Fiindcă în condițiile în care se începea acest război, izbânda Austro-Ungariei însemna consolidarea vrăjmașilor neamului nostru: a ungarilor și a bulgarilor. Ar fi fost un ajutor pe care îl dam azi, pentru a sugruma frații noștri și pentru a primejdiu mâine, existența statului român;

5. Fiindcă în cursul acestui război atât Austro-Ungaria cât și mai cu seamă Germania, au afirmat o politică absolut contrară și cu interesele statului nostru național și cu posibilitatea lui de dezvoltare în viitor.

De la început dar, se vedea că participarea noastră la război, alături de Puterile Centrale, ar fi fost o imposibilitate, deoarece nu numai că jumătatea neamului român aflător în Regat ar fi contribuit la sugrumarea celeilalte jumătăți, dar fiind aliații asupritorilor lor, nu numai că am fi fost complici ai propriei noastre deznaționalizări, dar am fi renunțat pentru totdeauna, ceea ce e și mai grav, la unitatea neamului nostru, dărâmând un ideal ce nu l-am creat ci l-am moștenit și pe care nu avem dreptul să distrugem. Cu cât însă evenimentele se desfășurau, cu atât apărea mai limpede interesul nostru de a intra în luptă. N-avem decât să facem o simplă analiză a grupării popoarelor în război, pentru a înțelege care putea fi atitudinea noastră. Într-adevăr când erau în luptă două grupări de forțe, una care reprezenta spiritul reacționar de dominație al celui mai tare asupra celor mai slabi; concepția unei întocmiri mondiale în care drepturile naționalităților mici să fie sacrificate, și alta dimpotrivă reprezenta principiul democratic de viață liberă pentru toate naționalitățile, triumful în omenire al idealului de dreptate și de libertate care singur poate garanta existența și netulburata dezvoltare a națiunilor mici, România nu putea sta pe gânduri. Toate interesele ei o legau de Împătrita Înțelegere și viitorul ei atârna de izbânda acestui grup de puteri.

Dar pe lângă acestea, o îndreptau spre Împătrita Înțelegere și considerații de un realism mai practic și mai imediat. Victoria Germaniei împotriva unei coaliții cvasi mondiale apare tuturor minților cugetătoare ca o imposibilitate materială. Se poate ca prin defecțiunea neprevăzută a unora, prin greșelile neiertate ale altora, prin vicisitudinile armelor, această victorie să fie mai anevoiasă decât se credea, sau mai întârziată decât se spera, ea rămâne totuși un postulat care se impune minții omenești cu puterea unei certitudini, fiindcă este cu neputință să concepe o lume clădită pe răsturnarea tuturor principiilor care stăpânesc azi viața popoarelor și aspirațiile lor.

Dar și alte elemente hotărau atitudinea României.

Într-adevăr din zi în zi conflagrația lua un caracter mai general, mai ales prin participarea Angliei și Japoniei. Prin proporțiile lui războiul actual era menit să pună toate problemele naționale, economice și politice care agită nu numai continentul european, dar chiar lumea întreagă. În asemenea condiții, în mijlocul unor așa de mari prefaceri, evident nu puteau rămâne neutre decât acele state care nu aveau nimic de revendicat. Pentru țările însă care aveau un ideal național de îndeplinit, care nu au ajuns încă la realizarea unității lor etnice, a rămâne neutre însemna a renunța la orice viitor și a proclama abdicarea de la toate aspirațiile lor naționale. Așa

fiind, neamul românesc care până acum nu a izbutit să închege o viață neatârnată decât pe o parte din teritoriul său etnic, care are aproape jumătate din populația sa sub stăpânirea unei dominații străine ce tinde să o deznaționalizeze, neamul românesc nu putea rămâne neutru în acest război fără să nesocotească cele mai elementare datorii ale lui, fără să se compromită în viitor în mod definitiv și irevocabil.

Dar pe lângă acest caracter de generalizare, războiul actual prin intrarea Turciei și Bulgariei alături de Austro-Ungaria capătă o semnificare al cărui înțeles nu poate scăpa nimănui și care ne interesa foarte mult. Războiul lua un caracter balcanic, potrivit principiilor hotărâte prin Pacea de la București, la care luasem o parte așa de însemnată și din a cărei păstrare ne făceam un punct de onoare. Intrarea Turciei punea în discuție chestiunea strâmtorilor și totul ne da să înțelegem că un complet organism în care aceste două state balcanice erau angrenate se punea în mișcare, sub comanda Puterilor Centrale, organism dușman nouă și tuturor intereselor noastre și contra căruia trebuia reacționat curând și energic. După nereușita expediției din Dardanele, debarcarea de la Salonic n-a făcut decât să accentueze atât caracterul balcanic al războiului oriental, cât și nevoia imperioasă de a ne spune cuvântul în chestiunea sud-est europeană.

Tot deodată evenimentele militare din răstimpul celor doi ani de la începutul războiului, au avut și ele darul să determine hotărârea noastră. Înfrângerea de la Marna, sporirea continuă a forțelor engleze, colaborarea Italiei, dovedeau din ce în ce mai lămurit că încercarea Germaniei de a obține o victorie repede, era înfrântă și că războiul va fi de lungă durată. Cei doi ani de război dovediseră de asemenea lumii slăbiciunea armatelor austro-ungare și neputința acestui stat de a rezista prin propriile sale forțe. Germania nu numai că nu putea obține o izbândă rapidă, dar trebuia să-și împartă trupele sale ca să poată încadra forțele slabe ale aliaților ei de pe noile fronturi de luptă. Această slăbiciune a Austro-Ungariei, făcea să apară apropiată lichidarea monarhiei dualiste și deci rezolvarea chestiunii fraților noștri din Transilvania și Bucovina. Înaintarea în 1915 a armatelor ruse spre Carpați și câmpiile Ungariei, făcea să se întrezărească eventualitatea unei soluționări a acestei chestiuni capitale, fără ca noi să ne fi putut spune cuvântul. Care ar fi fost situația noastră, dacă Rusia țaristă cucerea teritoriile românești de peste munți fără participarea noastră?

Deși unii români sunt de altă părere, condițiile speciale din acel timp n-au îngăduit României să intre în război atunci. Chestiunea munițiilor și a aprovizionării nu era rezolvată cu aliații, bulgarii ne pândeau și de altfel ofensiva germană respingând trupele ruse dincolo de Lemberg, a justificat îndeajuns prudența noastră. Momentul intrării noastre în război nu era hotărât. Dar participarea României alături de Quadrupla Înțelegere în acest proces de rezolvare a chestiunii naționalităților și a dreptului popoarelor mici de a viețui, era o certitudine care nu mai putea fi înlăturată. În rezumat dar, România nu putea intra în luptă decât alături de aliați și pentru următoarele motive:

1. Prin intrarea Turciei în război, Germania punea față problema Mittel Europei, adică robia economică și politică a statelor balcanice, chestia Dunării, a strâmtorilor și viața viitoare a popoarelor din sud-estul Europei;

2. Intrarea Bulgariei alături de unguri accentua caracterul balcanic al războiului și mai evidența obligația de a nu sta afară de luptă contra lor, în Orient;

3. Desfășurarea războiului puse în lumină slăbiciunea Austro-Ungariei și necesitatea împărțirii ei pentru stăvilirea politicii imperialiste germane, deci intra în discuție soarta neamului nostru subjugat din acel imperiu;

4. Înțelesul pe care înțelegerea îl da din ce în ce mai mult războiului de luptă pentru dreptul naționalităților, al statelor mici și al democrațiilor.

Prin urmare atitudinea noastră era definitiv hotărâtă. Rămâne să vedem acum dacă momentul intrării noastre în acțiune mai putea fi amânat peste august 1916.

Războiul de înfometare pe care Înțelegerea îl ducea contra Puterilor Centrale, pune România într-o situație specială. Capacitatea ei de export în cereale și petrol, făcea din țara noastră singura rezervă de la care se mai putea alimenta Germania. În același timp Dunărea rămânea singura cale de transporturi mari, care unea Germania cu noi, și aceasta făcea ca bogățiile noastre să fie și mai râvnite. Continuarea vânzării cerealelor noastre Puterilor Centrale ar fi fost un act ostil Puterilor Occidentale, de la care așteptam ajutor, pentru o așezare mai temeinică a viitorului.

Timp de un an, România încă neutră, a fost nevoită să ducă o politică abilă, între amenințările Germaniei și muștrările aliaților. Se cunosc greutățile ce le-am întâmpinat după încheierea primului contract de vânzare a cerealelor cu Puterile Centrale și amenințările ce ni s-au făcut (discursul împăratului Wilhelm la Niș) după încheierea contractului englez. În august 1916, strângerea noii recolte pune din nou în discuție chestiunea vânzării cerealelor noastre. Apoi lipsa uleiurilor și produselor petrolifere din Germania o determina și mai mult să ceară o lămurire a atitudinii noastre. Blocusul maritim realizat de aliați crease o situație specială statelor neutre. E destul să amintim măsurile luate de înțelegere contra Suediei și contra Norvegiei și regimul la care au fost supuse Olanda și Elveția pentru a curma contrabanda.

Ne putem închipui care ar fi fost starea unei țări producătoare de cereale ca a noastră, așezată în mijlocul câmpului de război. Aceeași așezare geografică a României, despărțind pe unguri de bulgari și îngreunând deplasarea de trupe de pe frontul de sud pe cel de nord, obliga Puterile Centrale să imobilizeze o parte din forțele disponibile, pentru o eventuală intrare în război a noastră. Și din acest punct de vedere germanii aveau tot interesul să clarifice situația noastră.

Cursul operațiunilor militare de asemenea nu au îngăduit o amânare a intrării noastre în război peste termenul când am intrat. Într-adevăr, înaintarea rușilor prin Bucovina în Carpați, necesita din punct de vedere strategic o întoarcere a aripii drepte germane care nu se putea face decât prin România, și rușii înșiși, în Câmpia Ungariei, ar fi fost nevoiți să-și acopere aripa stângă și să facă legătura prin Moldova cu trupele din Transilvania. Din această întâlnire de forțe contrarii ar fi rezultat deplasarea câmpului de luptă care s-ar fi stabilit pe teritoriul nostru. Și această eventualitate își începuse confirmarea prin trecerea rușilor la Mamornița, cu toate protestările noastre, prin concentrările de trupe ruse în sudul Basarabiei, toate fapte care arătau și mai lămurit intenția vecinilor noștri și de la est și de la vest de a se surprinde prin călcarea teritoriului român.

Am fi fost deci siliți să intrăm în război fără voia noastră, sau în contra dușmanilor de azi, sau în contra aliaților și deci contra intereselor noastre, sau să privim pasivi la un război dus pe teritoriul nostru. Un alt element determinant al hotărârii noastre de a intra în acțiune la acea dată, a fost și ofensiva lui Brusiloff în iulie 1916, care eliberând Bucovina și începând dezrobirea Transilvaniei, ne-ar fi pus în fața unui fapt îndeplinit: dezrobirea fraților noștri de a cărui soartă ne interesam atât, săvârșită fără participarea noastră. Concomitent cu această ofensivă rusă, începută așa de strălucit, se producea și presiunea aliaților noștri care cerând intrarea României alături de ei, îi recunoșteau integral drepturile, întărindu-se astfel pentru prima oară în mod oficial de patru mari puteri europene, revendicările noastre naționale.

În rezumat, România nu putea amâna intrarea ei în acțiune peste termenul de august 1916 fiindcă:

1. Capacitatea de export a cerealelor și petrolului nostru constituind aproape singura puțință de aprovizionare a Germaniei, aceasta ne-ar fi putut sili să o realizăm în favoarea ei, ceea ce ar fi avut ca urmare o rupere a legăturilor ce le aveam cu aliații care urmăreau o politică de înfometare a Puterilor Centrale. În iulie 1916, conflictul de interese atinsese maximul lui de dezvoltare.

2. Presiunea aliaților amenințând să revoce toate făgăduielile și recunoașterile făcute;

3. Fixarea pozițiilor și interesele strategice ale beligeranților, expuneau România să devină câmpul de luptă al armatelor și deci să fie silită să iasă din expectativă;

4. Înaintarea Armatelor Ruse în Bucovina și Galiția și eliberarea unor teritorii revendicate de noi;

5. Situația generală a războiului se prezintă, după cum vom vedea mai jos, în condiții favorabile pentru aliați și cauza noastră.

Care era acea situație generală a războiului în 1916 când România a fost silită să intre în luptă?

Ofensiva lui Brusiloff ocupase întreaga Bucovină și se apropia de Lemberg. Germania obligată să ducă greul luptelor pe toate fronturile, era într-o situație din ce în ce mai dificilă. Turcia își vedea mare parte din forțele sale absorbite în Mesopotamia, Armenia și spre Canalul Suez. Frontul de Apus arătase în urma bătăliei de la Marna, neputința Germaniei de a-l străpunge, iar italienii, după ofensiva Brusiloff izbutiseră să alunge armatele vrăjmașe peste hotare și să se fixeze pe Isonzo. Pe frontul de la Salonic armatele în prezență erau în echilibru. Situația militară era deci foarte favorabilă Puterilor Înțelegerii. Participarea unui stat mic la un conflict armat în care se luptau forțe atât de puternice, trebuia pregătită cu mare atenție. Înfrângerea Belgiei, a Serbiei, și a Muntenegrului, erau o pildă vie în mintea tuturor. Statele mici izolate, nu puteau rezista forțelor puternice inamice care se concentrau asupra lor, iar pe de altă parte din cauza duratei mari ce războiul părea să aibă, ele nu găseau în rezervele lor puțința de a rezista unei sforțări mai îndelungate. Prima condiție a intrării noastre era deci ca războiul să fie scurt, și al doilea pentru a reduce riscurile participării noastre, să ne legăm acțiunea militară de aceea a unuia din fronturile mari ale războiului. Odată cu contraofensiva reușită a Rusiei din 1916, cooperarea unor noi forțe în luptă ca acelea ale României, nu puteau decât favoriza situația aliaților, contribuind simțitor la scurtarea duratei războiului. Din punct de vedere material, prin așezarea noastră geografică și prin alianță, acțiunea noastră militară nu putea fi decât una singură: alipirea de frontul oriental al războiului, adică de armatele rusești, care arătaseră timp de doi ani de zile o forță reală pe care se putea bizui acțiunea Împătritei Înțelegerii, și care în acel moment înaintau învingătoare spre teritoriile locuite de români din Austro-Ungaria. Revendicările noastre naționale ne impuneau și mai mult, pe lângă argumentele de mai sus, coordonarea acțiunii noastre cu aceea a lui Brusiloff, deci ofensiva în Transilvania, dând de la început războiului nostru adevăratul său caracter de dezrobire națională și înlesnind înaintarea armatelor aliate în Ungaria. Ar fi fost o acțiune nelogică și nepractică aceea susținută de unii, să lăsăm armatele ruse să dezrobească fără participarea noastră teritoriul național revendicat de noi.

Cât despre părerea unora că acțiunea noastră principală trebuia îndreptată spre Dunăre, ea nu se poate menține. În adevăr, înaintarea rușilor în Ungaria și Transilvania, impunea acestora acoperirea aripii lor stângi, fie prin prelungirea frontului rus prin țara noastră până spre munții Olteniei, fie prin luarea pe seama noastră a unui front în Transilvania de peste 300 km. În primul caz țara noastră devenea zona de etape a armatei rusești din Ungaria, iar în al doilea, frontul transilvănean căpăta o importanță principală și ar fi slăbit dacă nu ar fi împiedicat cu totul acțiunea riscată de ofensivă în interiorul Bulgariei. Pentru judecarea în dreapta lor valoare a evenimentelor desfășurate ulterior, trebuie în continuu să ne reamintim că România din cauza configurației sale nu poate duce un război defensiv, ci numai ofensiv. Defensiva, din cauza proeminenței pe care Muntenia o face între Bulgaria și Ungaria s-ar fi întins pe un front de 1 500 km, adică mai lung decât acela de la Dorna până la Riga. Ar fi fost o nebunie să intrăm în război cu nădejdea că vom putea apăra pe un front așa de mare teritoriul național și, de altfel evenimentele ulterioare ne-au îndreptățit temerile noastre.

Ce măsuri de prevedere trebuiau luate pentru a asigura succesul ofensivei noastre?

Apărarea contra unui atac de la sud, adică dinspre Dunăre. Iată de ce de la început România a pus două condiții: 1) Să se întărească forțele de la Salonic, pentru ca o parte din Armata Bulgară să fie reținută pe frontul sud; 2) Să se trimită în Dobrogea trupe suficiente pentru a paraliza orice atac de-a lungul graniței ei.

Ceream aliaților noștri ca forțe suficiente (200 000 oameni) să atace linia Rusciuk-Varna și să asigure astfel ofensiva noastră din Transilvania. Aceste forțe au fost reduse la 50 000 fiindcă

aliații afirmău pe de o parte întărirea trupelor de la Salonic, și pe de alta, inutilitatea unor forțe așa de însemnate în sud. În același timp Rusia țaristă își făcea iluzii asupra putinței de a ademeni pe bulgari; și, dacă primea să aibă o atitudine defensivă pe frontul dobrogean, refuza categoric să ia ofensiva contra Rusciukului și Varnei. Acest plan de coordonare a acțiunii noastre cu aceea a aliaților era făcut de acord cu aceștia; ei găseau pe români chiar prea prudenți, prea preocupați să-și apere spatele dinspre Dunăre. Pe de altă parte promisem asigurări că ofensiva Brusiloff va continua și că o ofensivă pe toate fronturile trebuia să pună Puterile Centrale în imposibilitate de a muta forțe importante pentru a le opune intrării noastre. Și această intrare în război a României, s-a făcut din punct de vedere politic cu toate garanțiile necesare și cu recunoașterea drepturilor noastre. În ziua când se vor putea publica actele care au procedat pășirea noastră hotărâtă în acest război, se va vedea că în ceea ce ne privește, toate măsurile au fost luate pentru a asigura cât mai temeinic eficacitatea acțiunii noastre, pentru a-i da importanța ce o merită, recunoscută de întreaga lume, și în sfârșit pentru a dobândi de la început legitimarea de către toți aliații a drepturilor neamului nostru. Dar un plan fie politic, fie militar oricât de bine ar fi el chibzuit, pentru aplicarea lui trebuie să dispui de forțe materiale.

Ne putem deci întreba, cum se prezintă Armata Română în momentul intrării noastre în război? Se luaseră toate măsurile pentru a-i utiliza energia cât mai economic și cât mai bine?

La vreme și cu date se va judeca sporirea forței noastre armate și condițiile grele, în care din cauza situației noastre politice și geografice, am fost nevoiți să facem această operă. Destul să spunem acum că România a intrat în august 1916 în război cu o armată de 500 000 combatanți echipată și armată, prevăzută cu serviciile dinapoi necesare. În tot timpul campaniei până la evacuare, această armată n-a suferit nici de îmbrăcăminte, nici de hrană, nici de lipsa munițiilor.

Am suferit desigur de unele lipsuri, de care azi putem vorbi în libertate, fiindcă au fost împlinite: așa de pildă întâi lipsa experienței războiului; armata noastră având să lupte din prima zi cu trupe care aveau doi ani de încercare, apoi lipsa de mitraliere suficiente, de artilerie și mai ales de artilerie grea, și în sfârșit de unele mijloace atât de utile războiului modern ca aeroplanelor și aerostația. Dar aceste lipsuri s-au datorat neglijenței sau necunoașterii însemnătății lor? Nu, ci situației politice în care ne-am aflat de la începutul Războiului Mondial. Precum am văzut, evenimentele ne-au silit să stăm întâi în expectativă. Această delicată împrejurare a făcut ca Germania, unde comandam până atunci munițiile și armamentul nostru, să nu ne mai dea nimic, iar viitorii noștri aliați, neîncrezători, să aibă și ei o atitudine identică față de noi.

Împătrita Înțelegere ne-a asigurat însă, că în ziua când vom intra în luptă vom avea tot materialul de artilerie grea ce ne lipsea, precum și aeroplanelor. De asemenea pentru a căpăta experiența războiului, trimiterea în perioada neutralității, de ofițeri pe frontul aliat ar fi descoperit politica noastră, și deci ne-ar fi silit să intrăm anticipat în război. Aceste trei lipsuri au fost desigur slăbiciuni care au făcut ca jertfele armatei noastre să fie mai mari decât cele necesare. Dar după cum se va vedea mai jos, oricare ar fi fost numărul mitralierelor, al tunurilor grele, ce le-am fi avut și cât de încercată experiența de război a ofițerilor și soldaților noștri, toate acestea ar fi putut reduce sacrificiile noastre, nu ar fi schimbat însă întru nimic situația grea a Armatei Române rămasă izolată și silită deodată să treacă de la ofensiva din Transilvania la apărarea pe 1 500 km a hotarelor sale. Împlinirea acestor lipsuri ar fi putut amâna puțin retragerea noastră în Moldova, însă nu ar fi izbutit să o înlăture. Și în privința acestor lipsuri se va putea judeca într-o zi, care au fost silințele puse spre a le împlini și răspunderea ce revine întru aceasta statului român.

După cum am văzut, acțiunea României era legată de aceea a Rusiei în Galiția și în Bucovina și de frontul rus în genere. Consumația mare de muniții și armament în războiul modern, ce impusese pe lângă sporirea producției stabilimentelor din țară, și asigurarea transporturilor din occident și din Rusia spre noi. Închiderea drumului Salonic-Dunăre prin intrarea Bulgariei în război, nu ne mai lăsa decât două căi: prin Vladivostok și prin Arhanghelsk.

Iată de ce, una din primele chestiuni care condiționau intrarea noastră în acțiune, era ca aliații să ne asigure puțința și regularitatea acestor transporturi. Rusia cu ajutorul aliaților trebuia să ne garanteze venirea din Arhanghelsk a unui tren zilnic de 35 vagoane rusești (aprox. 500 tone) și a zece vagoane din Vladivostok. Această chestiune, alături de nevoia completării de armament ce mai aveam era de primă importanță, și de aceea România nu a intrat în război decât în ziua în care s-a convins de puțința realizării în fapt a acestor transporturi și după ce primele trenuri cu muniții au ajuns la Iași. Trebuie să recunoaștem că acest serviciu a funcționat regulat și că nu mijloacele de transport au fost cauza lipsei armamentului nostru. În rezumat măsurile luate de România pentru a-și reduce riscurile intrării în război și de a da acțiunii noastre însemnătatea ce merita au fost:

- 1) Recunoașterea de către toți aliații în mod formal, a drepturilor neamului românesc și a revendicărilor noastre legitime;
- 2) Coordonarea cu toate garanțiile posibile a acțiunii noastre de aceea a fronturilor aliaților noștri;
- 3) Intrarea noastră în război s-a făcut într-un moment în care acțiunea generală a Împătritei Înțelegeri era într-o situație favorabilă și în care intrarea unor noi elemente, putea cauza o zdruncinare a puterilor vrăjmașe;
- 4) Armata noastră era o forță suficientă pentru a colabora cu Armata Rusă victorioasă în Ungaria, iar față de situația generală și cererile aliaților, lipsurile ce încă le aveam nu puteau justifica amânarea intrării noastre în acțiune;
- 5) Pentru împrăștierea munițiilor și completarea armamentului, transporturile din occident până în țară erau asigurate.

Acestea erau condițiile favorabile în care România intra în luptă. Care au fost cauzele înfrângerii sale?

Înaintarea Armatei Române în Transilvania și ajungerea ei pe Mureș a arătat că planul ofensiv fusese bine conceput și că, dacă politica noastră de expectativă în timpul celor doi ani precedenți ne silise la oarecare rezerve și deci la o întârziere în armament, ea ne-a cruțat în schimb de sacrificiile mari ce ar fi trebuit să le facem la trecerea Carpaților. Această acțiune principală n-a putut continua, fiindcă ofensiva Brusiloff s-a oprit lăsându-ne izolați numai cu propriile noastre forțe, și pentru că stagnația pe toate celelalte fronturi a îngăduit germanilor să concentreze noi forțe în contra noastră. Dar cauza imediată care a transformat acțiunea noastră ofensivă într-una defensivă a fost posibilitatea ce vrăjmașul a avut de a ne ataca dinspre miază-zi. Acel atac a fost posibil chiar din primele zile, fiindcă în loc ca acțiunea combinată ruso-română din Dobrogea să fie după cum o cerusem noi, ofensivă și concomitentă cu aceea ce trebuia să înceapă la Salonic, Armata Română a suportat singură loviturile Armatei Germano-Bulgare la Turtucaia, iar sosirea tardivă, succesivă și cu efective reduse a ajutoarelor rusești, nu a mai putut restabili situația în favoarea noastră. Pe de altă parte nici generalul Sarrail n-a fost în măsură să înceapă ofensiva la sud pentru a putea atrage forțele bulgare ce apăsau asupra frontului dobrogean.

Astfel Armata Română a fost silită să lupte singură pe un front de aproape 1 500 km și expusă prin urmare la orice incursiune a vrăjmașului pe această lungă linie de apărare. Din ziua în care România izolată și-a văzut schimbat planul cu care pornise în campanie, am putea spune că se prevedea nevoia de a părăsi Muntenia și de a scurta frontul pe linia Râmnicu Sărat-Viziru-Babadag-Marea Neagră. După cum am arătat mai sus, cu un armament mai complet și cu experiență mai multă de război, poate am fi putut prelungi rezistența, nu am fi putut însă în niciun caz împiedica această înfrângere. Armata din Dobrogea nu numai că n-a lovit în flanc armatele ce veneau de la sud, dar în scurtă vreme s-a retras dincolo de linia Cernavodă-Constanța, și mai târziu prin părăsirea întreagă a Dobrogei a silit armatele aliate să părăsească linia Râmnicu Sărat-Viziru, care altminterea ar fi putut fi menținută până la sfârșit, lăsându-ne libere Gurile Dunării.

Când se va scrie istoria acestei campanii, se va dovedi, lumii rezistența Armatei Române și vitejia cu care a apărat, teritoriul național. Silită să apere un front atât de lung, singură să facă față atacurilor de la nord și de la sud, trupele noastre fără rezerve au fost încontinuu pe linia de foc, timp de mai bine de trei luni. De altfel retragerea Armatei Române n-a fost datorată de fapt presiunii forțelor mari ale vrășmașului într-un punct, ci mai cu seamă posibilității ce a avut de a ataca frontul nostru și la nord și la sud și obligației care ni se impunea de a face față dușmanului, pe o linie de apărare atât de lungă. Așa că pe când inamicul putea grație stagnării celorlalte fronturi, să-și grupeze trupe și armate după nevoie, România era constrânsă să le împrăștie pe ale sale, sub amenințarea atacurilor dinspre Dunăre și a retragerii armatei din Dobrogea. Este vie înaintea fiecăruia admirabila rezistență a trupelor noastre la Cerna, Jiu, la Olt, la Câmpulung, în Valea Prahovei, în Munții Buzăului, la Oituz, etc. Numai când diviziile mereu în luptă și-au redus efectivele, și prin ducerea spre sud și-au redus forțele, numai atunci vrăjmașii au putut intra pe la Jiu și apoi pe la Zimnicea.

Această dâră rezistență s-a evidențiat și mai limpede cu prilejul retragerii trupelor române, căci numai ei se datorează faptul că armata lui Falkenhayn înaintată la Oituz și aceea lui Mackenzen dincolo de Hârșova n-au putut tăia retragerea armatelor noastre care se aflau încă dincolo de Olt. România nu era învinsă nici prin lipsa de vitejie a soldaților săi, nici din cauza planului său general de campanie, ci numai de condițiile speciale în care a fost pusă de împrejurări, independent de voința ei.

*
* *

Nu vom reaminti nici condițiile grele în care s-a făcut retragerea în Moldova, nici refacerea Armatei Române, reorganizare ale cărei roade s-au văzut în luptele de la Mărășești, Vrancea și Oituz. Azi lumea întregă recunoaște nu numai dreptatea cauzei noastre, dar și partea ce revine României și armatei sale în înfrângerea suferită toamna trecută. Este însă locul să ne întrebăm azi, mai cu seamă în mijlocul greutăților prin care trecem din nou și de rândul acesta tot fără voia noastră, dacă evenimentele care au urmat după intrarea noastră în acțiune, dovedesc că decizia României din august 1916 a fost greșită? Sau dimpotrivă, ele vin să ne întărească în convingerea că nu se putea și nu trebuia să luăm o altă hotărâre?

Putem spune că cu cât timpul trece cu atât evenimentele ce se desfășoară întăresc politica pe care România a înțeles s-o slujească intrând în război. Într-adevăr de atunci încoace în afară de cele amintite mai sus, elemente noi și de ordine externă au contribuit să ne întărească în convingerea noastră. Acestea sunt:

- 1) Intrarea Statelor Unite în război, a Republicii Chineze precum și a altor republici ca Brazilia, etc.;
- 2) Revoluția rusească și modificările aduse de ea în situația Orientului;
- 3) Caracterizarea din ce în ce mai precisă a politicii pangermaniste și rolul pe care sunt chemate să-l joace în acest concert, statele aliate Imperiului German.

Să ne întrebăm acum ce înrâurire pot avea aceste trei elemente în raționamentul ce-l facem asupra salvărdării intereselor permanente ale neamului și ale statului nostru. Transformarea din ce în ce mai vădită a războiului european, într-un război al lumii întregi împotriva militarismului german, accentuează izolarea Puterilor Centrale. Îndeosebi intrarea în luptă a celei mai mari și celei mai democratice republici, dă grupării de forțe de care ne-am legat soarta, pe lângă un neprețuit concurs material și un mare sprijin moral, precizând încă o dată că lupta pe care noi o susținem, este o luptă pentru izbânda în omenire a principiilor democratice și naționale. Ajutorul Statelor Unite în bani, material de război și oameni, dă Împătritei Înțelegeri un nou și puternic avânt pentru continuarea războiului, a cărui prelungire nu poate fi decât în paguba Puterilor Centrale.

În ce ne privește, participarea Statelor Unite la război are o însemnată influență. În America sunt numeroși emigranți din Austro-Ungaria: cehi, slovaci, români. Toți aceștia pornesc azi sub formă de legiuni naționale la dezrobirea fraților lor din Imperiului Habsburgic. Într-o concretă realizare apare deci în ochii lumii întregi ce este Austro-Ungaria și care e situația popoarelor care o compun. Dacă am fi rămas neutri, ne închipuim în ce stare ne-am fi aflat. Ar fi fost cu puțință oare ca pe când naționalitățile din Austro-Ungaria porneau la luptă pentru emanciparea lor și dezmembrarea imperiului dualist, noi să stăm nepăsători, să părăsim cauza a 4 000 000 de români în mâinile altora, care s-ar fi jertfit pentru dezrobirea lor? Dar dacă ne-am fi alăturat Puterilor Centrale? Am fi fost în tragica poziție de a scoate sabia contra celor ce se războiau pentru drepturile naționale ale fraților noștri. Din cauza vecinătății noastre cu Rusia, revoluția socială de acolo a avut o înrâurire mai hotărâtoare asupra situației noastre. Desigur că din punct de vedere militar tulburarea profundă din republica vecină a avut pentru noi urmări din cele mai grele. În primul rând a condamnat la inacțiune tot frontul oriental mai bine de nouă luni, în al doilea rând a împiedicat acțiunea noastră ofensivă din iulie și în sfârșit dezordinea și dese schimbări ce au avut loc în Armata Rusă în tot acest răstimp, ne-au pricinuit nesfârșite dificultăți. Nici acum nu putem încă judeca toate urmările directe ale revoluției rusești asupra situației noastre militare și politice imediate. Izolați cum suntem de ceilalți aliați, solidaritatea noastră cu frontul rus ne leagă de soarta lui și deci de măsurile chibzuite sau nechibzuite ce rușii le vor lua.

Cei ce vorbesc azi că rău am făcut de am creat această solidaritate prin alipirea noastră la Împătrita Înțelegere, uită că în august 1916 nimeni nu putea prevedea evenimentele din februarie 1917, nici aliații noștri, nici rușii cei mai înaintați; chiar cei ce începeau revoluția nu credeau că vor ajunge în mijlocul războiului la înlocuirea țarismului. Cei ce susțineau ideea că trebuia să mergem cu Puterile Centrale, își întemeiau argumentarea lor nu pe slăbiciunea și descompunerea Rusiei, ci pe primejdia regimului rus al strămtorilor, pe pericolul panslavist și țarist, pe pierderea pentru totdeauna a românismului din Basarabia, osândit astfel la o deznaționalizare fatală, de teama că Rusia punând mâna pe toate țările române din Austro Ungaria le va contopi în masa slavă pe care o reprezintă. Succesiunea întâmplărilor a dat cea mai formală dezmințire acestor aserțiuni.

Pe de altă parte însă revoluția rusă a pus în vedere adevăratele cauze ale înfrângerii noastre din prima parte a campaniei, și a făcut să apară mai clar situația din orientul Europei. Când a pornit în război alături de aliații ei, deși era un stat autocrat și cotropitor de naționalități, Rusia a luptat pentru libertatea națiunilor amenințate de ambiția cuceritoare a Austro-Ungariei. În mijlocul războiului, revoluția uită că luptă pentru dezrobirea altora, și își aplică ei însăși și cu exagerație principiile chiar pe care la început aliații le proclamaseră în lupta lor, contra Puterilor Centrale.

Revoluția ne înfățișează nu numai o democrație rusă împinsă la exces, dacă nu chiar la anarhie, dar a oferit prilejul ca numeroase națiuni aflate în Imperiul Rus de odinioară, să-și ceară dreptul la autonomie și chiar la neatârnamarea completă. Polonia, Finlanda, Ucraina, Basarabia se proclamă succesiv libere sau autonome. Așa că procesul de rezolvare a chestiunii naționalităților în Rusia, a fost soluționat mai devreme decât se credea și prin urmare oricare ar fi consecințele lui imediate asupra actualului război, grăbește transformarea lumii moderne, pe baza principiului naționalităților. Dacă revoluția rusă a putut influența, și va influența din ce în ce mai mult în raport cu prelungirea războiului asupra crizei sociale și situației interne din Germania, ea va avea o înrâurire și mai puternică asupra existenței conglomeratului Austro-Ungar. Prin această revoluție armele pe care Germania le făurise contra Rusiei țariste se întorc contra politicii sale. Prin eliberarea Poloniei rusești se crează provinciilor poloneze din Regatul Prusac o situație delicată.

Înființarea Ucrainei este o altă armă de care germanii și austro-maghiarii căutau să se servească contra Rusiei și care chiar sub forma autonomiei este sortită ca și Polonia să îngreuneze situația imperiului dualist. Revoluția rusă dar, punând chestiunea naționalităților face să apară tot mai evidentă situația reală a Austro-Ungariei și imposibilitatea menținerea ei. Politica pentru care

România a intrat în acțiune, primește altfel o nouă și puternică consfințire care nu va putea avea decât urmări însemnate pentru viitorul neamului nostru. Căci nu trebuie pierdut din vedere că statul nostru a pus pe față și în mod hotărât chiar în declararea lui de război, necesitatea de a se rezolva conflictul european prin soluționarea chestiunii naționalităților din Austro-Ungaria.

Oricare ar fi urmările revoluției și regimul definitiv al Rusiei de mâine, nimeni nu se îndoiește că prefacerile și zbuciumările vor dăinui încă mulți ani, până la o așezare temeinică. Este însă aproape sigur, că cel puțin Polonia se va dezlipi de statul rus, că Ucraina va căpăta un început de autonomie, că procesul pentru dobândirea unei vieți de sine stătătoare a naționalităților va continua sub un regim mai liberal ca cel țarist, că în sfârșit dacă nu pentru totdeauna, dar pentru multă vreme, Rusia nu va mai fi un stat cotropitor. Această stare de lucruri arată și mai bine, că pentru viitorul nostru, pericolul real nu e panslavismul, ci concepția germano-ungară a unei Mittel-Europe, dacă cumva Puterile Centrale ar reuși să o înfăptuiască.

Cu o Rusie țaristă, izbânda grupului central ar fi creat o situație desigur grea tuturor statelor naționale din orientul Europei; această izbândă însă astăzi, cu o Rusie care trece printr-o criză lungă de prefacere, ar fi un dezastru și mai mare pentru politica europeană. Statele mici au trăit până azi și grație concurenței dintre statele mari vecine. Rivalitatea seculară dintre Rusia și Turcia, apoi între aceste state și Austria, au salvardat existența statului nostru față de o Rusie în frământare și dezmembrare. Orientul Europei ar cădea sub completa dependență a unei Austro-Ungarii, încătușată în regimul Mittel-Europei și condus de Germania. E deci o absolută necesitate nu numai pentru noi, dar și pentru aliații noștri, pentru toți cei ce nu vor ca o stăpânire germană neîntreruptă să se întindă de la Berlin la Bagdad, ca Austria să fie înfrântă și în drumul spre Orient al Germaniei, să se înalțe state independente, puternice și clădite pe temelia nezuguduită a principiului naționalităților. Uitându-ne azi înapoi putem socoti ce am fi câștigat alipindu-ne la acțiunea Puterilor Centrale, și în ce situație penibilă am fi fost dacă rămâneam neutri. Toate popoarele din Rusia și Austro-Ungaria își proclamă dreptul la viață, unele prin declarații de independență și autonomie, altele luând armele în mână; lumea întreagă se ridică pentru a asigura condițiile unei vieți libere. Iar noi am fi auzit gemetele fraților noștri robiți, și pe altă parte ciocnirea armelor celor ce luptau pentru o viață națională. Regatul liber al României putea privi această luptă fără să participe la dânsa?

Sunt condiții morale careucid mai sigur oamenii și popoarele decât cele materiale. Dacă, după cum susțin încă unii, România ar fi mers alături de Puterile Centrale, cum ar fi putut sta armatele noastre alături de cele austro-ungare și bulgare, când legiunile române, cehe, slovace, poloneze și sârbești luptă pentru dezrobirea lor de sub coroana habsburgilor. Cum am fi putut lupta noi pentru întărirea politicii Austro-Ungariei și Germaniei în Orient, când statul nostru rămânea singur în fața acestora consolidate și prin victorie și prin scoaterea Rusiei pentru multă vreme din politica orientală. Să nu uităm că înainte chiar ca Austria să fie supusă politicește Germaniei, când acest stat avea interes și era obligat prin alianța defensivă de 30 de ani să ne apere contra încălcărilor Rusiei, am avut totuși de susținut în acest răstimp mai multe lupte pașnice cu ea decât cu toți vrăjmașii noștri. Am luptat contra cotropirii economice încercate la 1873 și 1875 prin acapararea căilor ferate române și convenția de comerț, apoi, pentru eliberarea Dunării de Jos, pe care Viena vrea să pună stăpânire, iar acum în urmă, la Congresul de la București din 1913.

Azi această politică este reluată de germani nu numai față de dușmanii ei din Orient, dar chiar față de aliați, pe care vrea să-i înfeudeze pe baza programului „Europei de Mijloc” și care nu e numai o încătușare politică a aliaților ei de astăzi, dar și o uniune vamală cu o Dunăre germană care să ușureze aceasta. Și se poate oare concepe ca România să fi luptat de bună voie pentru întronarea unei atare politici?

Putem afirma deci hotărât: de la intrarea noastră în acțiune, desfășurarea evenimentelor au pus și mai mult la vedere nepuțința morală și materială în care se afla România de a face altă

politică decât aceea pe care a urmat-o. Am suferit înfrângeri dureroase, am avut suferințe morale, trecătoare ce e drept, am pierdut două treimi din țara noastră, și poate că din cauza zbuciumărilor din Rusia vom avea încă noi suferințe de îndurat. Să cuvine însă să ne întrebăm dacă jertfele făcute în acest an de război, sunt ele deșarte sau au contribuit la întărirea și legitimarea drepturilor noastre în viitor?

Am zis că cele morale au fost trecătoare, fiindcă îndată ce s-au cunoscut condițiile reale în care am luptat, s-au recunoscut poporului și armatei noastre marile însușiri cu care e înzestrată, precum și jertfele rodnice ce le-a făcut pentru cauza aliaților. Repeziciunea cu care, în mijlocul atâtor greutăți, armata s-a reorganizat, vitejia de care a dat strălucite dovezi, la Mărășești și la Oituz, au dovedit lumii întregi vitalitatea și însușirile poporului nostru. Rolul important pe care Armata Română l-a jucat în consolidarea frontului oriental în timpul celor din urmă 9 luni, au pus și mai lămurit în evidență că la Gurile Dunării trăiește un neam pe a cărui viață neatârnată, politica europeană se poate rezema ca pe un factor de civilizație și progres. Votarea reformelor constituționale în mijlocul războiului au dovedit cu prisosință că suntem un popor conștient de datoriile lui față de straturile adânci ale populației și înțelegător al idealurilor care însuflețesc societățile moderne. E netăgăduit că acest an de război a însemnat pentru cauza și unitatea neamului, mai mult decât cei patruzeci de ani de pace înfloritoare ce au curs de la Războiul Independenței încoace. Jertfele făcute însă au întărit conștiința națională și în sânul neamului și peste hotare. Lumea întreagă a recunoscut dreptul de viață al poporului nostru. Sacrificiile făcute în prima parte a campaniei, măsurile luate de unguri contra populației române din Transilvania „trădătoare”, afirmarea maghiarilor chiar în mijlocul războiului că nu pot da vot universal, că trebuie oprită vânzarea moșiilor în teritoriile revendicate de noi din cauza populației române; au venit să lumineze la flăcările vii ale războiului drepturile noastre naționale și să confirme lumii prin actele vrăjmașilor noștri chiar, că ducem un război de dezrobire. Înrolarea de bună voie a mii de ardeleni în rândurile armatei noastre, ecoul ce a avut în depărtata Americă aceste înrolări, au evidențiat unitatea de simțământ a românilor de pretutindeni. Dar războiul și întâmplările din Rusia au avut un efect și mai neașteptat asupra unei alte părți a neamului românesc, a celor din Basarabia. Amestecul basarabenilor din regimentele rusești de pe frontul moldovenesc cu populația și Armata Română, populația dobrogeană refugiată în sudul Basarabiei, au trezit în poporul moldovenesc din acea parte a Rusiei, conștiința existenței unui stat și unui popor de același neam cu el. Revoluția rusească și principiile ce ea a pus înaintea, au făcut să nască dorința în sufletele acestor supuși ruși, de a trăi și ei o viață națională proprie. Victoriile de la Mărășești și Oituz, laudate și trâmbițate de ruși chiar, au făcut să nască și în aceste regiuni o mândrie națională, care a mărit dorința unei vieți de sine stătătoare în Basarabia; cum de altfel tot ele au contribuit să sporească și numărul voluntarilor ardeleni. Oricare ar fi regimul viitor al Basarabiei, poporul român de acolo, prin războiul nostru s-a redesteptat la conștiința națională.

România nu trebuie să uite că mai mult de jumătate din teritoriului ei etnic, este încă robit și mai ales că, fiind un stat a cărei reînviere e datorită aplicării pentru prima oară de către întreaga Europă a principiului naționalităților. Alăturarea noastră la acțiunea Puterilor Centrale ar fi însemnat negarea menirii statului român. Statul liber întărit prin unirea Moldovei și Munteniei, în loc să fie focarul împrejurul căruia să se facă unitatea națională, un fel de metropolă a românismului, ar fi fost în aceste timpuri de prefacere generală o piedică pentru reîntregirea neamului nostru și deci pentru asigurarea viitorului lui. Când majoritatea copleșitoare a statelor civilizate moderne se luptau pentru un așezământ mai temeinic al vieții popoarelor, când ele proclamau dreptul de viață a celor mici și a națiunilor în genere, când prima aplicare a acestor principii trebuia să aibă ca urmare descompunerea Austro-Ungariei, și deci dezrobirea unei mari părți a fraților noștri, când frământările Rusiei făceau să apară pentru frații noștri cei mai înapoiați o viață nouă națională, România ar fi putut oare fi alături de cei ce se opuneau acestei noi vieți a popoarelor?

Dar chiar dacă anihilarea în sufletul nostru a oricărei conștiințe de datorie, ar fi adus statul român la o atare uitare de sine, zbuciumările mari din jurul lui încă nu l-ar fi lăsat să stea de o parte. Fără voia lui el ar fi fost târât în vârtoare. România conștientă de prefacerile mari și de viața nouă pe care o vestește actualul Război Mondial, de idealul unui neam numai în parte dezrobot, de interesele permanente și de menirea acestui popor în viața civilizată a Europei Orientale, s-a aruncat în război. Sacrificiile pe care, le-a făcut și le face sunt mai mari decât cele la care ne așteptam, dar cu cât războiul se desfășoară cu atât și cauzele lui reies mai luminoase.

Azi prin aceste prefaceri, prin jertfele făcute, prin recunoașterea de către lumea întreagă a drepturilor noastre, prin manifestarea unanimă a conștiinței naționale, nu mai suntem în situația din august 1916, când prin declarația noastră de război, statul român singur proclama în fața Europei dorința lui de a-și dezrobi frații subjugăți. Azi după un an de război plămădind durerile poporului român liber cu acelea ale fraților subjugăți, întregul neam românesc ridică glasul său pentru o viață liberă și de sine stătătoare. Și acestui glas, aproape lumea întreagă îi răspunde prin recunoașterea revendicărilor noastre. Dar mai mult, faptele petrecute în acest an de război au pus în lumină și însușirile poporului românesc și menirea ce poate avea în viitor din punctul de vedere al intereselor generale. Suferințele și îndurările poporului român liber, au dovedit vitalitatea neamului nostru; vitejia soldatului român a arătat însușirile lui, strigătele de durere, și de dor de o viață mai bună, de la un cap la celălalt al tuturor teritoriilor pe care trăiesc românii, au proclamat lumii întregi, unitatea și importanța lui. Iar atunci când omenirea simte nevoia unei prefaceri, mari în Orientul Europei, și caută un punct de sprijin pentru o nouă politică europeană, ea vede la gurile Dunării aceste manifestări de energie și de conștiință de drepturi, ale unui popor care azi e aproape de 15 milioane de suflete și care poate, cu vitalitatea ce o are și în condițiile excepționale în care l-a așezat soarta, să se îndoiască în curând.

Iată de ce, cu convingerea că e cu neputință să nu triumfe până la urma urmelor, principiile pe care se întemeiază viața popoarelor moderne; putem afirma fără teama de a ne înșela și fără înconjur, că punând în cumpănă jertfele ce le-am făcut și am fi chemați să le mai facem, și câștigul deja dobândit pentru cauza cea mare a neamului nostru, oricare ar fi suferințele generației noastre, ne-am făcut pe deplin datoria și, prin faptele noastre am contribuit la asigurarea viitorului de sine stătător al neamului românesc. Precum sângele lui Tudor Vladimirescu, precum exilul celor care la 1848 au dat poporului nostru puțința să se trezească la o viață nouă și să pună temelie regatului neatârnat de azi, tot astfel și sacrificiile generației actuale, vor așeza în chip neîndoielnic, în mijlocul marilor prefaceri de azi, temelie definitivă și neclintită a unității naționale a întregului neam românesc.

STATELE UNITE ALE ORIENTULUI¹⁰¹

– O CONFEDERAȚIE A STATELOR EUROPEI
ORIENTALE ȘI ALE ASIEI MINORE –

PROPUNERI PENTRU MICA ANTANTĂ

STUDII POLITICE

¹⁰¹ Studiu publicat în anul 1924, la Tipografia *Ardealul* a Institutului de Arte Grafice din Cluj, filiala din Târgu-Mureș. A fost tradus și în limba franceză (*Les Etats-Unis d'Orient. Une confédération des etas de l'Europe Orientale et de l'Asie-Mineure. Proposition pour la petite Entente*, 26 pag., Imprimeria Branisteano) [Tofan George-Bogdan].

O utopie, ne vor întâmpina, din capul locului, cei ale căror orizonturi se îneacă în apele tulburi ale Nistrului și ale îndepărtatei Tisa. Se poate, le vom răspunde. Să nu se uite, însă, că multe utopii s-au schimbat în idealuri și au sfârșit prin a se întrupa. Șirul utopiilor e lung. Parte din ele, azi, sunt realități. Pomenim de *Le Grand Dessin* (Marele proiect) al lui Henric al IV-lea, în care se propunea un Senat European; în *Le nouveau Cynée* al francezului Émeric Crucé se găsesc ideile ce s-au realizat după trei sute de ani, în *Liga Națiunilor*; ideile englezului W. Penn – care propunea o dietă a Europei – au fost realizate de Statele Unite ale Americii, a căror independență s-a proclamat în Pennsylvania, ce-i poartă numele; mai amintim de abatele Saint Pierre (*Project de Paix Perpetuelle*) și Kant (*Zum ewigen Frieden*), apoi de kantianul Karl Christian Friedrich Krause care concepușe – alături de alții, – încă în 1814, după căderea lui Napoleon, un „Entwurf eines europaischen Staatenbundes”¹⁰³

După Războiul Mondial de acum, proiectele se sporesc. Amintim pe al lui Sir Max Waechter, apărut în „*The MorningPost*”, intitulat *Statele Unite ale Europei. Cum să facem războiul imposibil* și Walther Vogel, *Das. Neue Europa und seine historisch-geographischen Grundlagen*¹⁰⁴, – care dorește un *Staatenbund* pentru Europa, întemeiat pe puterea țărănească, care ar lucra cu ajutorul cooperativelor industriale și care ar fi călăuzit de o educație religioasă și națională. De asemenea și *Pan-Europa* dlui R. N. Coudenhove-Kalergi, care se străduiește să întemeieze, la Viena chiar o *Uniune paneuropeană* de propagandă. La noi, revista *Ideea europeană*, sub conducerea învățatului profesor dl C. Rădulescu-Motru, propagă, de cinci ani, solidaritatea națiunilor civilizate ale Europei. Ideea Statelor Unite ale Europei are la bază o civilizație, pe cea a continentului nostru – civilizație care a străbătut până în cele mai îndepărtate părți ale pământului – și comunitatea de interese față de primejdiile ce o amenință. Gânditori ca Oswald Spengler vorbesc de *Amurgul Apusului* (*Untergang des Abendlandes*, volumul I-II, München, 1922-1923), iar oamenii politici idealiști vor să-l mântuiască. Pacea de la Paris i-a creat o pavază, *Liga Națiunilor*, în care a refuzat să intre America lui Monroe și n-a fost primită Rusia lui Lenin. Japonia Extremului Orient, strânsă între acestea două, i s-a alăturat sub influența Imperiului Britanic. Statele Unite ale Europei nu sunt numai un ideal, ci o condiție pentru evoluția popoarelor ce au cârmuit până la război lumea. Dar în calea lor, deocamdată, se aștern piedici de neînlăturat.

În schimb, Statele Unite ale Orientului credem că sunt mai lesne de realizat; sunt un ideal mai apropiat și, pentru noi românii, mai util. Ele ar constitui prima fază a realizării Statelor Unite ale Europei. Punem problema înfăptuirii lor în discuție, căutând să o lămurim din mai multe laturi. Schițăm și un program de realizare fără să intrăm în amănunte. Specialiștii și opinia publică din toate țările ce urmează să intre în Confederația Orientală să-și spună cuvântul. În România avem un *Institut pentru Studiul Europei Sud-Orientale*, condus de personalitatea uriașă a domnului prof. Iorga. Acest institut reorganizat ar putea avea un rol hotărâtor în propaganda pentru apropierea sufletească a popoarelor din Europa Orientală și Asia Minoră. O secție politică a institutului ar fi chemată să studieze și să pregătească soluționarea tuturor problemelor practice. Suntem convingși că autoritatea de savant a domnului N. Iorga ar fi o cheazășie pentru o muncă așa de grea.

I. Era confederațiilor. Era noastră ar putea fi botezată era confederațiilor, la înjghebură cărora lucrează forța evolutivă a integrării. Dezagregările săvârșite de ideea națională au creat din popoare, națiuni organizate în state naționale. Procesul acesta nu e încă încheiat pretutindeni.

¹⁰² S-au subliniat cu aldine acele pasaje ce reprezintă surprinzătoare anticipări, confirmate de evoluțiile politice ulterioare [Gelu Voican Voiculescu].

¹⁰³ *Der Philosophischen Bibliothek*, Band 98, Verlag von F. Meiner, Leipzig, 1920.

¹⁰⁴ *Bücherei der Kultur und Geschichte*, hbg. von S. Hausmann, Bänd 16 și 17, Verlag Kurt Schröder, Bonn und Leipzig, 1921.

Războiul a fărâmat, de curând Europa Centrală și Orientală în state naționale, dar Asia e încă o pradă a puterilor străine ce o domină. Ideea națională a contribuit la formarea unităților etnice organizate în state necesare creării valorilor culturale. Asocierea acestor unități, confederarea statelor, constituie integrări ce par a fi precursorile solidarității umane pe Pământ. Confederațiile sunt determinate mai ales de interese politice și economice. Grupările de forțe strânse în confederații stăpânesc și cârmuiesc astăzi destinele lumii.

Să le cercetăm pe scurt.

Dintre toate grupările și organizațiile de state, Imperiul Britanic stă în fruntea tuturor. Din 146 450 000 km² ai uscatului de pe suprafața globului, Imperiul Britanic cuprinde 40 231 000 km² cu o populație de 476 200 000. Imperiul Britanic, după război, s-a transformat într-o confederație britanică a națiunilor (*The Commonwealth of British Nations*). Ideea lui Lionel Curtis a triumfat. Opera de organizare, pe baze naționale, a dominioanelor, a coloniilor și a teritoriilor din sfera sa de influență e în plină organizare. Confederația britanică a devenit o putere mondială; de Europa o leagă numai țara-mamă Anglia. Europa e un focar de neînțelegeri și de viitoare războaie, iar Britania face eforturi uriașe să o pacifice. Pacifismul britanic, de astă dată, e sincer, fiindcă într-o viitoare conflagrație europeană n-ar avea nimic de câștigat. Ar dori chiar confederarea statelor europene pentru a-și asigura liniștea și pentru a le încorpora, eventual, în marea confederație britanică. Propunerile dlui Coudenhove-Kalergi țintesc, parcă, acest scop. Pan-Europa ar fi un reazem solid pentru confederația britanică; cu ajutorul ei s-ar contrabalansa panamericanismul, panrusismul și confederația galbenă (Japonia și China). Cu Pan-Europa, confederația britanică ar câștiga vreo 25 milioane km² și vreo 400 milioane locuitori (jumătate din populația pământului – circa 1 750 de milioane – ar aparține, în acest caz, confederației britanice).

Statele Unite ale Americii sunt o confederație mai veche care, după război, s-a înălțat la rangul de putere mondială, ce amenință, prin forța ei tehnică și prin bogățiile ei, să smulgă hegemonia asupra lumii din mâinile surorii sale mai mari, Britania. Confederația Statelor Unite ale Americii de Nord se întinde pe 9 386 000 km² și are 106 070 000 locuitori. Ea tinde să-și desăvârșească organizația, federalizând, sub conducerea ei, America Centrală și cea de Sud, la care, cu vremea, se va alătura și Canada, azi britanică. *Uniunea Panamericană* propagă stăruitor ideea pentru federalizarea întregului continent dintre Oceanul Pacific și Atlantic. În acest caz, s-ar întinde pe 48 887 000 km², plus coloniile. Ideea panamericană, adică solidaritatea lumii noi față de lumea veche datează de la începutul veacului trecut (2 decembrie 1823), când s-a formulat doctrina lui Monroe: *America americanilor*. Cel dintâi congres panamerican s-a ținut, în Panama, la 1826, dar o propagandă mai intensivă s-a început abia în jumătatea a doua a veacului trecut. În 1923 s-a ținut al VI-lea Congres panamerican, în Chile. Panamericanismul a determinat Statele Unite să refuze a intra în *Liga Națiunilor*. În Conferința de la Washington (12 XI 1922 – 6 II 1923), s-au evidențiat aspirațiile politicii mondiale ale Statelor Unite, ce vor să aibă o situație dominantă între Europa și Asia, cu tendința de a stăpâni exclusiv Oceanul Pacific și de a împiedica penetrația Japoniei în China, admisă de tratatul de la Versailles. **Prin militarismul ei, Japonia amenință dominația americană pe Oceanul Pacific**¹⁰⁵. Confederația panamericană e o chestiune de timp. Ea se va realiza, fiind în sprijinul practic și activ al americanilor.

Altă confederație născută din zbuciumările războiului, e cea a Sovietelor rusești, care cuprinde vreo 22 milioane km² cu aproape 150 milioane locuitori. Confederația rusească actuală are, cum se știe, aspirații mari: vrea să comunizeze întreg pământul. Ea are la temelie ei o nouă ordine socială și economică, opusă ordinii europene și a celorlalte organizații de stat din lume. Sufletul nomad al poporului rus, care vibrează la suprafață, este împodobit de un misticism sentimental,

¹⁰⁵ Lupta pentru Pacific e descrisă, în amănunte, în *La Conférence de Washington*, Payot, Paris, 1923, de Léon Archimbaud și într-o lucrare recentă, de K. K. Kawakami, *Le Problème du Pacifique et la politique japonaise*, Ed. Bossard, Paris, 1924.

dezordonat, ce stăpânește și manifestațiile intelectuale rusești. E un creștinism primitiv, un chiliasm țărănesc, care încălzește cu focul sacru inteligențele cele mai mari. Credința într-o putere supranaturală, supraumană, într-o nouă pogorâre a lui Hristos pe pământ, e fondul mesianismului poporului rus. „Adevărata dogmă centrală a creștinismului e uniunea intimă și completă a divinului și a umanului, fără confuzie și fără diviziune. Urmarea acestui adevăr e regenerarea vieții sociale și politice prin spiritul Evangheliei, adică creștinarea statului și a societății” – zice cel mai ager gânditor rus, Vladimir Soloviov. Tot el profetește: „Caracterul profund religios și monarhic al poporului rus, câteva fapte profetice în trecutul lui, masa enormă și compactă a imperiului său, marea forță latentă a spiritului național în contrast cu sărăcia și golul existenței sale actuale – toate acestea par a arăta că destinul istoric al Rusiei este de a da Bisericii Universale puterea politică necesară pentru a salva și regenera Europa și lumea”¹⁰⁶.

Dumnezeul din cerul așa de întins al Rusiei nu poate fi decât cel adevărat, care are dreptul să stăpânească și să mântuiască întreg pământul. Această misiune teoretică a Rusiei explică bolșevismul, care îndeplinește partea distructivă a regenerării umane prin Sfânta Rusie, rămânând ca opera constructivă să o săvârșească apostolii lui Iisus, răsăriți din nemărginitele ei stepe. Bolșevismul apare, așadar, ca precursorul socialist al viitoarei teocrații rusești, care visează o nouă *Civitas Dei* pe pământ, înarmat cu ideologia și dialectica hegeliienilor Marx-Lenin, bolșevismul eliberează Asia de tirania Europei, întrebunțând metode autohtone deprinse de la antecesorul mongolic Gengis-Khan; o eliberează de cultura, de capitalismul și de instituțiile europene sub influența cărora gema de la Petru cel Mare, el însuși un Antihrist după o legendă populară. Lenin a înfăptuit dărâmarea pe care spiritul rusesc, în frunte cu cei mai de seamă gânditori ai lui, o făcuse teoretic în cursul veacului trecut: alungarea Europei din sânul Rusiei. Petrinismul trebuia să ajungă la bolșevism. Prin bolșevismul catalizator, Asia rusească s-a despărțit de Europa și a întemeiat o confederație, organizată pe baza uniunii libere a națiunilor, care constituie Federația republicilor naționale ale Sovietelor (art. 2 din Constituția Sovietelor)¹⁰⁷. Organizația de stat bolșevică vrea să cuprindă întreaga Asie și să o ridice împotriva tiranilor și exploatatorilor europeni. Într-un ordin de zi, adresat diviziei bolșevice din centrul Asiei, se spune: „Platoul Pamirului desparte Rusia revoluționară de India, în care trei sute de milioane de locuitori sunt robiți de o mână de englezi”.

În toamna anului 1920 s-a ținut un „Congres al popoarelor Orientului”, la Baku, care ținea eliberarea Orientului (Persia, Armenia, Anatolia, Mesopotamia, Siria, Arabia) de Occident. Zinoviev, la acest congres, declara: „*Internaționala comunistă a spus din primele zile ale existenței ei: în Asia e o populație împătrită decât în Europa. Noi vom elibera toate popoarele...*” și înșiră: China, India, Turcia, Persia etc. *Toate acestea dovedesc tendința de expansiune a poporului rus, care se tâlmăcește prin firea lui anarhică, iubitoare de spațiu, de suprafață, ocolind adâncimea și precizia, iar actele de violență ale sovietelor față de republicile independente, care au fost încorporate cu forța în federația rusească, arată că internaționalismul lor s-a sfârșit, în realitate, printr-o acțiune naționalistă*¹⁰⁸. *În timpul din urmă Sovietele s-au dovedit păstrătoarele și continuatoarele cele mai credincioase ale tradiției naționaliste și imperialiste rusești.*

Sovietele au despărțit biserica de stat și au persecutat-o. Patriarhul a afurisit bolșevismul, care voia să dărâme și vechile forme religioase, împrumutate tot din Europa. La 19 august 1922 s-a constituit, în Congresul din Moscova, noua „Biserică vie”, care vrea să reformeze biserica în spiritul Evangheliei. Mișcarea e prea nouă, ca să-i putem întrezări influența asupra „turmei drept credincioase” a poporului¹⁰⁹. Nu stăruim asupra inconsecvenței regimului bolșevic, fiindcă el e numai o stare de tranziție a unui popor ce vrea să reînvie și să mântuiască lumea prin creștinism.

¹⁰⁶ Vl. Soloviov, *La Russie et l'église universelle*, Paris, 1922; *Introducere*, p. XLVI și LIX.

¹⁰⁷ R. Labry, *Une législation communiste*, Payot, Paris, 1920.

¹⁰⁸ P. Ryss, *L'expérience russe*, Payot, Paris, 1922.

¹⁰⁹ *Die Neue Spaltung in der russischen griechisch orthodoxen Kirche* de W. Strejff, în *Das Heutige Russland, 1917-1922*, Berlin, 1923. După informația din *La Nuit qui vient de l'Orient* de Serge de Chessin (Hachette), Rusia sovietică

Rusia, în noua ei ipostază asiatică, e, însă, o forță și, oricare ar fi formele ei stabile de organizare, trage greu în cumpăna politicii mondiale. *Rusia e eternă; de aceea confederația rusească constituie un pericol real, nu numai pentru Europa, ci pentru întreaga omenire.* Acestea sunt confederațiile ce poartă în mâinile lor destinele lumii. Confederația galbenă a Extremului Orient, cu împărăția Japoniei și cu Republica China, nu a luat încă forme concrete, dar, cu vremea, poate se va realiza. La toată întâmplarea, Japonia, întoarsă cu fața spre Pacific (*Omotto-Nipon*, adică fața Japoniei e partea dinspre ocean, iar partea dinspre continent se numește în limba japoneză, *Ura-Nipon*, adică spatele Japoniei), e o putere mare între Asia și America. *În fața acestor organizații uriașe, Europa continentală, fărâmițată în state mărunte, otrăvită de dușmănie, va deveni, fatal, o pradă. La o viitoare pace nu vor mai dicta puterile europene, care din subiect al politicii mondiale au devenit obiectele ei.*

STATELE UNITE ALE ORIENTULUI

II. *Confederarea Orientului.* Trăind în era confederațiilor, a integrării de state, este firesc să ne gândim și la integrarea statelor naționale din Orientul european într-o confederație.

Statele Unite ale Orientului ar cuprinde următoarele țări: Polonia, cu țările baltice (Lituania, Letonia și Estonia); țările dunărene: Austria, Cehoslovacia, Ungaria și România; țările Peninsulei Balcanice: Iugoslavia, Bulgaria, Albania și Grecia; Italia, apoi țările Asiei Mince: Turcia și Siria; țările cauziene: Armenia, Georgia și Azerbaidjan (*Țara focului*).

Harta și tabelul acestor state confederate ar fi următoarele:

Grupa	Nr. crt.	State	Km ²	Locuitori
I	1	Polonia	385300	27160000
	2	Lituania	58700	2546000
	3	Letonia	65800	1728000
	4	Estonia	47700	1750000
		Polonia cu Țările Baltice	557500	33184000
II	5	Austria	84000	6428000
	6	Cehoslovacia	140000	13602000
	7	Ungaria	88000	7500000
	8	România	294000	16262000
		Țările dunărene	606000	43792000
III	9	Iugoslavia	249000	12017000
	10	Albania	30800	900000
	11	Bulgaria	103200	4861000
	12	Grecia	128700	4800000
		Țările Peninsulei Balcanice	511700	22578000
IV	13	Italia	293000	38836000
		Coloniile Italiei	1594000	1680000
		Italia împreună cu coloniile sale	1887000	40516000
V	14	Turcia	598000	12750000
	15	Siria	160000	3000000
		Asia Mică*	758000	15750000
VI	16	Armenia	125000	2200000
	17	Georgia	87000	3880000
	18	Azerbaidjan	165000	2850000
		Țările Cauziane*	377000	8930000
I-VI		Total general	4697200	164750000

*) Cifrele sunt aproximative.

a părăsit și „Biserica vie” (1929) și a început să asalteze cerul. Ateismul se propaga oficial și persecuțiile împotriva slujitorilor altarului bisericii sunt tot mai violente.

Pe un teritoriu de peste 4,5 milioane km² s-ar constitui o confederație cu peste 160 de milioane de locuitori. În sânul confederației ar fi șase grupuri de forțe ce ar avea misiuni speciale în promovarea și apărarea intereselor generale. Confederația ar avea pretutindeni frontiere naturale, cu excepția Poloniei. La extremitățile de est și vest s-ar rezema pe Caucaz și pe Alpi, iar la centru pe Carpați și pe Balcani, apoi pe Dunăre, Dardanele și bazinul Oriental al Mediteranei. Confederația ar fi scăldată de șase mări (Caspică, Neagră, Egee, Mediterană, Adriatică și Baltică).

Statele Unite ale Orientului.

Statele confederației, după popoarele predominante și mai importante, s-ar împărți: două state latine, cu 56 770 000 locuitori; patru state slave, cu 57 640 000 locuitori; patru state turanice, cu 26 100 000 locuitori, iar restul ar avea 24 232 000 locuitori. După religii: 15 state creștine (7 catolice, cu 98 652 000 locuitori; șase ortodoxe – cu Armenia și Georgia – cu 44 020 000 locuitori; două protestante, cu 3 478 000 locuitori), în total cu 146 150 000 locuitori și trei state islamice, cu 18 600 000 locuitori.

Ideile călăuzitoare de la temelia confederației orientale ar fi: desăvârșita libertate religioasă, culturală și națională a popoarelor ce ar constitui-o; pe lângă independența statelor naționale s-ar garanta și autonomiile naționalităților, în cadrele suveranităților naționale, toate împreună alcătuind unități organizate pentru a putea presta maximum de activitate; chestiunile religioase și naționale, aparținând conștiinței individuale și colective a grupurilor de popoare, confederația le-ar trata cu cea mai largă toleranță, fără să îngăduie însă agitații de ură și de dușmănie. Diferențele de această natură ar fi aplanate de o instanță superioară judecătorească. Confederația ar avea o constituție în spiritul celei a Statelor Unite ale Americii de Nord. Constituanta ce ar vota-o ar fi compusă din delegații parlamentelor (țările care n-au parlamente ar adera la ea prin reprezentanți oficiali și ar ratifica-o ulterior prin plebiscit sau prin parlamentele ce s-ar alege). Forma monarhică sau republicană a confederației s-ar hotărî de constituantă. Deși majoritatea statelor ce ar alcătui-o sunt republici, monarhia fiind în tradiția popoarelor Orientului, poate ar fi mai firească această formă de stat. Confederația ar avea o Cameră a popoarelor, compusă din delegați al Camerelor Deputaților din fiecare stat – fiecare Cameră ar trimite doi deputați la 1 milion de locuitori – și un Senat al Statelor, compus din câte un delegat de fiecare guvern și câte un senator la câte 5 milioane de locuitori. Acest Senat al Statelor s-ar completa, eventual, și cu alți delegați de drept.

Guvernul confederației s-ar ocupa cu politica externă, apărarea confederației, finanțe, comerț, comunicații, justiție și probleme culturale. Pentru fiecare din aceste chestiuni ar funcționa câte un minister. Guvernul confederației ar fi prezidat de un cancelar, numit de șeful confederației.

Pe lângă Ministerul de Război ar funcționa un Stat-Major compus din câte un general de fiecare stat, care s-ar ocupa cu organizarea uniformă a armatelor naționale din fiecare stat. Pe lângă Ministerul de Finanțe ar funcționa o bancă de emisiune, care ar reorganiza și băncile de emisiune naționale (după modelul celor din Statele Unite ale Americii). Confederația ar constitui o uniune vamală. Pe lângă Ministerul de Justiție ar funcționa un tribunal al confederației, care ar judeca diferențele dintre popoarele confederației. În Liga Națiunilor ar forma un grup independent, până la reorganizarea acestei instituții. În confederație nu ar avea hegemonia niciun stat, confederația fiind o alianță liberă a statelor și a națiunilor libere. În așezămintele de cultură superioară s-ar studia trecutul și prezentul tuturor popoarelor, organizându-se o întinsă propagandă pentru apropierea lor sufletească. Sediul confederației ar fi ales de Constituantă. Constantinopolul ar fi orașul cel mai indicat, din toate punctele de vedere. Limba oficială a confederației ar fi cea franceză, care e vorbită de toate clasele intelectuale ale tuturor popoarelor și e limba diplomatică.

Amănuntele organizației se vor putea stabili în conferințele care ar preceda convocarea Constituantei. Confederația Orientului n-ar avea intenții agresive, ea s-ar alcătui pentru a apăra existența tuturor statelor naționale din sânul ei, care sunt amenințate de invazia puterilor mari, care adeseori le asmut unele împotriva altora, ca să le domine. Pericolele ce le amenință sunt reale și mari, după cum vom vedea.

Începuturi ale confederației există: Mica Înțelegere, alianța Poloniei cu România, care va fi urmată, desigur, de cea a Turciei, alianțele Italiei etc. Aceste alianțe parțiale ar putea fi desăvârșite prin alianța tuturor într-o confederație, care, la rândul ei, va găsi mai ușor alianțe cu puterile mari, împotriva celor ce vor să tulbure pacea și libera dezvoltare a popoarelor. Statele Unite ale Orientului ar fi o putere formidabilă, ce s-ar putea repede organiza și care ar avea un rol hotărâtor în politica mondială. Realizarea practică a Statelor Unite ale Orientului s-ar putea începe prin convocarea unei conferințe din partea Micii Înțelegeri, la Viena, la care statele interesate ar trimite câte un delegat. Conferința s-ar convoca în baza unui program concret. Să examinăm piedicile ce stau în calea realizării acestui proiect.

Urile dintre popoare, antagonismele de interese și mai ales de aspirații, mărturisite și nemărturisite sunt, desigur, cele mai serioase. Vrajmășiile sunt de veacuri altoite de tradiție în

sânge și în suflete. A dura o punte de unire între Orientul Asiei Mici, care, de la Priam și Xerxes până la Pacea de la Lausanne, de acum un an, a trăit în neîntrerupte rivalități și lupte cu Occidentul civilizației europene, ar părea să încerci minuni. A potoli vatra de jărat a Balcanilor, a face pe slavii de sud să se apere împotriva Rusiei, alături de Austria și Turcia; a schimba pusta dintre unguri și români într-o coală de alianță și a fereca avânturile romane ale Italiei dlui Mussolini în cătușele unei confederații de pace – toate, toate par minuni, care ies din preocupările oamenilor obișnuiți cu calculul realităților.

Cine tăgăduiește aceste piedici, într-adevăr greu, dar nu imposibil de învins?!

Ce stă la temelia acestor dezbinări? *Trecutul, ca un frig întunecat într-o lacrimă*, cu tradiții, cu resentimente înrădăcinate adânc, de care popoarele nu se pot lepăda. La ele s-ar mai putea adăuga diferențele de rasă și de religie. În nicio parte a pământului nu e un amestec, o babilonie etnografică mai mare ca între Baltica și Mediterana și între Alpi și Caucaz. Din vremuri preistorice pe aici s-au scurs fel și fel de neamuri, contopindu-se unele într-altele și împetritând locurile, de nimeni nu e în stare să le mai deslușească compoziția etnică. Cu rasele, la ce ne-am mai pierde vremea? Unul dintre cei mai mari antropologi, Felix von Luschan¹¹⁰ spune: „*Un grup uman, cu caractere fizice unitare, la origine a avut și un grai unitar. Dar în cursul vremii, prin migrații, prin tot soiul de dislocări de popoare, prin penetrații pașnice sau violente, prin comerț și prin circulație, starea de la origine a dispărut aproape pretutindeni, așa că astăzi numai în cazuri cu totul excepționale rasa acoperă graiul*”. Mitul așa-ziselor rase trebuie deci revizuit și redus la influențele științifice posibil de urmărit, la influențele mediului (natural, social, politic etc.), la ereditate și la alți factori. În loc de a căuta și stăruia asupra diferențelor, mai uman, mai moral și mai înțelept e să se stabilească asemănările și apropierea dintre „rase”.

Religia? Într-o vreme ea închegase Europa într-o unitate creștină, cu o credință și cu un ideal. Încă Dante, pe la 1310, în *De Monarhia* lui, scria: „*Precum este Dumnezeu singur în cer, așa trebuie să fie o singură lege pe pământ și un singur domn*”. De la Grigorie al VII-lea și până la Inocențiu al III-lea, acest domn voia să fie Papa. Ideea națională a distrus această unitate și limba azi a devenit moștenitoare religiei, iar națiunea moștenitoare bisericii, cum așa de bine spune Coudenhove-Kalergi. Chiar și națiunile asiatice, teocratice, ca de pildă Turcia, care ne interesează, a început să despartă cultul de stat și să despoaie pe șefii religiei de orice putere politică. Până și Șahul Persiei e amenințat de valurile uzurpatoare ale democrației republicane. Azi toate religiile, în frunte cu creștinismul, trec printr-o agonie. Lumea mistică transcendentală, lumea cealaltă, își pierde credincioșii și toți se apropie de lumea asta, închinându-se puterii creatoare a voinței etice a omului. Cerul se coboară pe pământ. Omenirea își caută idealurile și fericirile în lumea reală; „valea plângerii” năzuiește să se transforme în valea demnității și a luminii, stăpânită de trupul activ și de sufletul creator al omului.

Noul Mesia nu se pogoară din cer pe pământ, ci se înalță de pe pământ spre nemărginit. *Ecce homo! Fiat voluntas sua!* – Facă-se voia lui! – va alcătui temelia învățaturii celei noi, pentru care s-a zbuțuit ca un erou și a murit cu moarte de martir Nietzsche. Nici „rasele”, nici religiile astăzi nu mai constituie o piedică pentru aprecierea națiunilor libere. Islamismul și creștinismul nu mai despart Europa Orientală de Asia Mică; acestea din urmă trebuie să se apropie astăzi, prin cultură și prin interese economice. Pericolele comune ce le amenință le vor sili să aleagă între cotropirile străine și între înfrățirea de apărare a independenței lor.

În societățile economice moderne, toate diferențele de ordin sentimental sau cauzate de aspirații de cotropire, toate conflictele rasiale sau religioase se subordonează noului ideal uman, ce caută, prin asociații federative, să asigure pacea creatoare, să sporească la maximum bunăstarea și cultura omenească. Națiunile Europei Orientale și ale Asiei Minore trebuie să-și dea seama, că e în interesul tuturor să-și apere suveranitățile, conștiința și cultura națională; în sânul unei confederații

¹¹⁰ În *Volker, Rassen, Sprachen*, Berlin, 1922.

trebuie să admită că e mai cuminte să rămână între granițele firești și, prin muncă înfrățită, să-și cheltuiască forțele pentru crearea de valori, decât să le risipească în rivalități prostești și în distrugeri. O propagandă stăruitoare ar putea lumina popoarele și națiunile din această parte a lumii, că *Orientul trebuie să fie al orientalilor* și că *Ex Oriente Lux* mai poate deveni o realitate.

III. *Viitorul Confederației Orientale*. În partea I, am arătat, în treacăt, grupările de forțe ce s-au cristalizat după război, precum și declinul Europei, în politica mondială. Pentru a mântui Europa de sfâșierile lăuntrice care-i anihilează forțele, pentru a-i reda un rol nou în politica lumii și pentru a-i asigura dominația culturală din trecut, se pune tot stăruiitor problema Statelor Unite ale Europei. Din punctul nostru de vedere, întrebarea este: Care din cele două confederații, europeană sau orientală, e mai ușor de realizat? Să vedem:

În Europa continentală, Franța, prin cultura, prin organizația ei militară și prin laurii culeși la Pacea de la Paris, e puterea dominantă și hotărâtoare. *Alianțele statelor europene se învârt în jurul axei politicii franceze, care ține în lanț Germania. Rivalitatea franco-germană e problema centrală a Europei. Ea este așa de încordată, încât o soluționare a ei, prin concesii sau înțelegeri amicale, pare puțin probabilă pentru generațiile ce au trăit ororile războiului*. Chiar dacă în chestiunea reparațiilor vor ajunge la o înțelegere, vrăjmășia dintre ele nu va dispărea. Această dușmănie de moarte, dacă nu face imposibilă, în viitor, realizarea Pan-Europei, o amână pe multă vreme. Realizarea Confederației Orientale nu se izbește de o piedică așa de uriașă. Rivalitățile din această parte a lumii sunt mai mărunte și chiar unde sunt aprinse, n-au aspirații ce nu se pot înfrâna și împăca prin bună înțelegere. La Confederația Orientală, mai târziu, după rezolvarea rivalității franco-germane, s-ar putea asocia și Occidentul. Confederația Orientală ar contribui mult la realizarea Pan-Europei, a cărei primă fază poate fi socotită.

Franța, care își caută alianțele în Răsăritul european, n-ar avea niciun motiv să fie împotriva înjghebării Confederației Orientale, în care și-ar găsi un sprijin firesc *în cazul unei agresiuni ruso-germane sau numai germane*. Până când agresiunea ruso-germană amenință Europa, toate statele din Europa Orientală și Asia Mică, fatal, vor fi aliatele Franței, care nu râvnește nici să le cucerească și nici să le domine economiceste. Aliate ale Franței sunt și astăzi cele mai importante state din Europa Centrală și Orientală: Cehoslovacia, Polonia, România și Italia. De aceea Franța va trebui să sprijine, din răspuțeri, realizarea Statelor Unite ale Orientului, care ar fi o forță de echilibru între Asia rusească și Germania. *Aceasta din urmă nu va renunța la ideea revanșei; chiar cu prețul zdrobirii Europei, ea se va răzbuca*. Franța, dacă ar lua în mână problema Statelor Unite ale Orientului și ar stărui pentru realizarea ei, nu și-ar servi numai interesele proprii, ci ale întregii umanități. Siguranța Franței și pacea Europei ar găsi în Statele Unite ale Orientului chezașia cea mai durabilă.

Britania, dornică de pace, deși în tendințele ei de a aservi scopurilor ei islamismul și iudaismul și de a-și întinde influența asupra Asiei Mici, ar fi tulburată, credem că nu ar pune prea multe obstacole în calea realizării Confederației Orientale, întrucât noua confederație ar sta în serviciul păcii și ar fi în spiritul anglo-saxon. Italia am cuprins-o în Confederația Orientală, fiindcă socotim rolul ei hotărâtor în sânul acestei confederații și, cu ajutorul ei, grupul latin contrabalansează predominanța grupului slav. Italia astăzi privește mai mult spre Răsărit decât spre Apus. Viitorul ei, ca o țară de veche cultură, e în Orient, dar nu în cel bolșevic, cu care s-a pripit să reia relațiile. Italia dlui Mussolini, care a reînviat cultul tradiției romane, își va aduce aminte că încă Caesar voia să-și mute reședința în Ilion, de unde pretindea că e de origine familia lui, presimțind parcă avântul ce-l va lua bizanțul. Italia ar avea un rol cultural în ținuturile pe care le-au cutreierat legionarii romani și, împreună cu vlăstarele veteranilor din Dacia și cu urmașii elenilor, ar cânta imnuri de mărire civilizației mediteraneene. Germania nu are nicio putere să împiedice constituirea confederației orientale, deși aceasta ar fi o barieră de neînving atât în calea idealului ei rezumat în *Drang nach Osten*, cât și a alianței ei cu Rusia. Confederația

Orientală ar avea rațiunea de existență tocmai pentru a înlătura pericolul german și rus, ce amenință atât statele Europei Orientale, cât și pe cele ale Asiei Minore. Statele Unite ale Orientului s-ar întemeia – repetăm – nu cu intenții ofensive, ci pentru apărarea independenței lor naționale împotriva acestor pericole: rus și german. *Germania, și mai ales Rusia, nu vor renunța de bunăvoie la visurile lor de expansiune și de cucerire.* Statele Unite ale Orientului ar putea fi singurele în stare, alcătuiind o singură forță militară organizată să desființeze aceste pericole ce amenință nu numai pacea Europei, ci a lumii întregi.

Rusia a atacat Polonia, a confederat cu forța țările caucaziene, amenință neîntrerupt România și visează la stăpânirea Constantinopolului, de care vrea să se apropie pe două căi: prin Anatolia și prin Peninsula Balcanică. Dacă Germania republicană și democratică s-ar putea resemna între granițele ei actuale, mulțumindu-se cu un rol cultural în sânul omenirii, Rusia nu o va putea face, deoarece între ea și restul lumii azi e prăpastia bolșevismului și mâine va fi alt nihilism întrupat în forme autocratice sau republicane. *Rusia, cum spuneam, e stăpânită de o conștiință anarhică, ce a distrus bruma de cultură ce o avea; spiritul rusesc neînfricat de nicio disciplină, cucerește, se întinde, fără a fi în stare să organizeze, să creeze.* Rusia caută mereu adevărul și poate nici atunci când va ruina civilizația unei lumi întregi, nu va izbuti să-l găsească. Adevărul e vrăjit, nu se arată decât sufletelor capabile să-l înțeleagă, fără să-l silească. *Pericolul rus și german e real și e cu mult mai mare decât antagonismele dintre statele chemate să constituie Confederația Orientală.* Din această cauză, credem că Statele Unite ale Orientului sunt mai ușor și mai firesc să se organizeze înaintea Statelor Unite ale Europei.

Statele Unite ale Orientului ar fi chemate să împace rivalitățile puterilor din Apus. Chiar și Mica Antantă s-a străduit și se străduiește să aplaneze multe neînțelegeri apusene. Confederația Orientală e și în spiritul Ligii Națiunilor. Ar fi o formă superioară de organizație politică, care ar pregăti întruparea Statelor Unite ale Europei. Să cercetăm, pe scurt, și interesele statelor ce ar urma să constituie Confederația Orientală.

Primejdia rusească va înlănțui Polonia, România și Turcia, într-o alianță firească. Acest brâu de apărare a hotarelor răsăritene ale Europei împotriva invaziilor rusești, nu credem că va putea fi slăbit, la spate, de panslavismul Cehoslovaciei și Iugoslaviei. Nu credem că aceste popoare s-ar simți fericite într-o confederație rusească. Dovadă e Polonia, care, deși slavă, se ridică, mândră de independența sa, împotriva oricărui soi de stăpânire rusească. Cehoslovacia și Iugoslavia – de Bulgaria nici nu vorbim – într-o confederație panslavă, sub suveranitatea Rusiei, ar fi fatal absorbite de oceanul rusesc. Dacă Germania, într-un război, ar merge alături de Rusia, panslavismul din Valea Dunării ar muri asfixiat de gazele otrăvitoare ale alianței Sfintei Rusii. Panslavismul slavilor de sud și occidentali avea o rațiune politică în vremea când ei se sprijineau pe Rusia ca să-și dobândească întregirea și independența națională. Azi panslavismul n-ar putea decât să-i despoaie de această independență. Dacă slavii din Valea Dunării n-ar voi să intre în Confederația Orientală, ar dovedi că sunt elemente tulburătoare de pace și cu intenții dușmănoase față de vecinii lor.

Turcia e amenințată direct de Rusia, iar Constantinopolul e visul ei și al confederației slave. Împotriva acestui pericol, Turcia nu se poate rezema decât pe Confederația Orientală. Islamismul, cu mișcarea wahabită de reformă, s-a concentrat în Arabia, sub protecția britanică¹¹¹. Turcia, prin alungarea califului și desființarea califatului, apoi prin proclamarea republicii, se pare că vrea să se europenizeze. Rivalitatea dintre ea și Grecia panhelenică numai în sânul unei confederații s-ar putea netezi și uita. Dacă Constantinopolul ar deveni capitala confederației, modernizarea Turciei ar înainta cu pași uriași. Națiunea turcă ar deveni o națiune de cultură. Civilizația ce ar străluci din nou în vechiul bizanț s-ar revărsa în valuri binefăcătoare asupra frumoasei Anatolii.

¹¹¹ Lothrop Stoddard, *Le nouveau monde de l'Islam*, Payot, Paris 1923.

Țările cauzaziene, astăzi silite să suporte jugul Sovietelor și-ar redobândi independența și, ca state naționale, s-ar bucura de desăvârșita libertate. Pentru aceste state, Confederația Orientală e singura mântuitoare. Austria și Ungaria, decât să fie înghițite, fie de Germania, fie de Rusia, credem că preferă să aibă un rol important în sânul confederației. Viena și Budapesta, într-un organism economic, a cărei arteră principală ar fi Dunărea, ar lua un nou avânt. Interesele tuturor statelor din Orientul european și din Asia Minoră sunt, deci, pentru constituirea Statelor Unite ale Orientului. Sentimentele și ambițiile deșarte trebuie să amuțească în fața intereselor politice superioare și permanente ale statelor dintre Asia și Europa Apuseană. Când statele și popoarele din aceasta parte a lumii se vor convinge că Orientul trebuie să fie al orientalilor nicio putere nu le va putea împiedica să-și întindă mâna frățească, pentru a-și apăra existența și pentru a reînvia vechea cultură orientală.

Problema, oricât ar părea de greu de realizat, merită să ne preocupe, în special pe noi, românii. Situația noastră este din cele mai expuse. O intuiție a viitorului și o cercetare profundă a realităților vor putea convinge pe toți oamenii prevăzători că Statele Unite ale Orientului, dacă nu se pot realiza de azi pe mâine, merită să constituie pentru noi un ideal și sunt vrednice de jertfa unei întinse propagande. Prin îmbrățișarea și propovăduirea acestui ideal, am da o nouă dovadă că suntem un factor de civilizație, de ordine, de pace și de organizare în această parte zbuciumată a lumii.

Iunie 1924

Adaos. După încheierea acestei lucrări (iunie 1924), în politica mondială s-au petrecut evenimente care merită să fie relevate.

Cel mai de seamă fapt a fost Conferința de la Londra în care Puterile Aliate și Germania au primit planul Dawes privitor la modalitățile de plată a despăgubirilor de război din partea Germaniei. Acest acord înseamnă cel dintâi pas pentru reconcilierea celor două rivale, Franța și Germania, pentru pacificarea Europei. În planul Dawes se spune că, pentru a fi aplicat, Europa trebuie să-și reorganizeze finanțele și sistemele economice. Reorganizarea propusă țintește înfăptuirea *STATELOR UNITE ALE EUROPEI*. Oamenii rațiunii reci și ai cifrelor, bancherii și economiștii practici, care au întocmit planul Dawes, nu văd altă posibilitate pentru mântuirea Europei, decât unirea statelor europene, reorganizarea monedelor depreciate și colaborarea economică. Fostul ministru al Franței, domnul Loucheur, într-un discurs rostit în ședința Camerei, din 23 august 1924, spune limpede: „*Nimic nu se va face pentru stabilizarea monedei germane, nimic nu se va realiza din ce e prevăzut în plan, dacă nu se vor rezolva întâi în Europa problemele monetare și economice care o apasă azi. Nu se va face nimic, dacă nu se va realiza în același timp reconstituirea financiară și economică a altor națiuni*”. E clar: nu reușește reorganizarea Europei, planul Dawes devine irealizabil și anarhia își va secera roadele... Utopia paneuropeană devine deci o necesitate, o condiție de existență a statelor europene. Ideea de integrare prin confederarea statelor face, așadar, cuceriri neașteptate.

Alt eveniment important sunt ședințele Ligii Națiunilor de la Geneva, ținute îndată după Conferința de la Londra. Cei doi prim-miniștri, ai Angliei și ai Franței, au rostit, în cursul dezbaterilor, imnuri de închinare păcii universale. S-a pus la ordinea zilei utopia dezarmării, a desființării războaielor. Intelectualitatea lumii a rămas uimită la auzul acestor noi melodii ce au legănat o clipă sufletele obosite de război, în iluzii și reverii de fericire. Omul nu mai vrea să fie bestie, ci supraom, călăuzit de rațiune și de iubire! Conștiința tulbure a omenirii a tresărit. Să creadă și în minunea asta?! Cei ce cunosc trecutul și urmăresc zbuciumările prezentului au ascultat pe noii profeți ai occidentului și au clătinat din cap neîncrezători. Thalassocrația Angliei, ce stăpânește lumea, îndeamnă omenirea la pace, la dezarmare! Ea care, în războiul din 1914-1918, a desființat tânăra thalassocrație a Germaniei, ea care nu vrea să renunțe la Irak și care e ținta

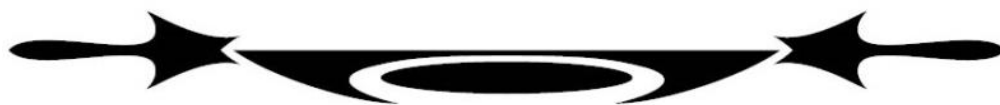
fulgerelor lui Gandhi din India naționalistă – vorbește de pace și de pedepsirea agresorului! Oamenii mai vedeau că, aproape în aceeași vreme când porumbeii păcii își luau zborul să cutreiere cuprinsul pământului, China clocotea de o revoluție întreținută de marile puteri, iar Georgia ce-și proclama din nou independența era înecată în sânge de soldații roșii ai Sovietelor. Aceste răspunsuri brutale ale realității n-au putut opri, însă, pe apostolii, de la Geneva să propovăduiască înaintea utopia păcii. *Ideea* trebuie să biruiască!

Un fapt mai mărunț, dar caracteristic s-a petrecut pe pământul țării noastre. La Sinaia, în zilele de 22 și 23 septembrie 1924, s-a ținut o conferință regională a „Alianței internaționale pentru înfrățirea popoarelor prin biserică”. O utopie și asta! Cum s-a deschis conferința, biserica bulgară s-a năpustit asupra celei sârbești. Înfrățirea popoarelor prin biserică s-a izbit de la început de urile naționale. Conferința totuși a slujit aceeași *idee* care a inspirat Conferința de la Londra și ședințele Ligii Națiunilor de la Geneva. Cred că este îngăduit să adăugăm la toate aceste utopii pe cea a Statelor Unite ale Orientului. E a noastră, ne privește de aproape și merită să o dezmierdăm cu nădejdele înfăptuirii. Viitorul va arăta care dintre atâtea utopii – la care desigur se vor mai adăuga și altele – se va apropia mai repede de realizare.

Noi credem că *spiritul nou* al vremurilor în care trăim le va înfăptui, rând pe rând, pe toate. De aceea credem și în întruparea utopiei noastre. Credem, căci credința și munca încordată pot face minuni. Să încercăm a săvârși această minune. E vrednică de orice jertfe, chiar dacă n-ar izbuti să ia ființă așa cum o visăm noi.

Septembrie 1924

ORIENTĂRI ÎN POLITICA ECONOMICĂ A ROMÂNIEI¹¹²

Soției mele

F a t m a

închin aceste cercetări din zile grele.

NOTĂ

Din cauze neatârnatore de voința noastră, partea a II-a a lucrării noastre nu a putut fi tipărită la vreme. Spuneam, cu drept cuvânt, în prefața scrisă acum doi ani: „Câte nu plănuiește omul și ce puține realizează”. Fiindcă partea I a lucrării a fost tipărită ca extras din revista «Convorbiri literare», apare acum în formă broșură trunchiată. Credem că va fi de oarecare folos și așa, mai ales acum, când România intră în cadrele finanței internaționale. Lucrarea revizuită și completată va apare mai târziu într-un volum de 250-300 de pagini așa cum a fost proiectată de la început.

Octombrie 1928

Autorul

¹¹² Studiu publicat într-o formă inițială în revista *Convorbiri literare*, – *În largul vieții mondiale* (Partea I) vol. LVIII, nr. 11, noiembrie 1926, pp. 815-838. Ulterior, în 1927 acesta a mai fost tipărit în extras – 1 000 de exemplare, la Atelierele grafice SOCEC & Co. [Gelu Voican Voiculescu].

ÎN LARGUL VIETII MONDIALE

INTRODUCERE

Viața politică, pe ale cărei valuri plutim, a deschis orizonturi noi curiozității noastre intelectuale. Am îmbrățișat o serie de probleme, cu intenția de a ne familiariza cu ele până în cele mai mici amănunte și a le supune unei analize științifice. După cercetări îndelungate, am izbutit să adunăm un material bogat, care nu așteaptă decât clipele de răgaz ale încheșării într-o formă definitivă. În cursul cercetărilor ne-am oprit adeseori, întrebându-ne: Care trebuie să fie ideea fundamentală, concepția ce înlănțuie lucrările într-un tot armonic și unitar?

Întrebarea ne-a dus departe, în alte domenii, străine preocupărilor noastre de mai înainte. Am străbătut multe dintre ele cu răbdarea sfântă pe care ți-o dă setea de a ști. După multe drumuri, am găsit piatra de temelie pe care o căutam: *unitatea globului pământesc*. Ne-am așternut pe lucru și-am început să dăluim din această Terra, opera de bază pe care se vor rezema toate celelalte.

În închipuirea noastră le vedem limpede pe toate cum se armonizează și se întregesc. În fiecare zi lucrăm cu zor la ele. Dar – acest veșnic și neputincios dar – câte nu plănuiește omul în viață și ce puțin realizează! Gândul nostru, scăldat în oceanul de lumină al optimismului, își întinde aripile neobosite și zboară mereu spre idealul unei credințe: aceea de a înfăptui cât mai mult bine în lumea aceasta. Uneori izbutește, învingând toate greutățile. De multe ori însă e ținut de grijile de toate zilele. Florile gândului se scutură, înainte de-a rodi. De aceea, cine îndrăznește să se laude cu făgăduieli? Paginile de față sunt un fel de *prolegomena* la opera noastră proiectată, un fel de schiță desenată pe un fond economic. Am crezut că ea poate fi de folos Țării Românești în clipele grele prin care trece. De la întemeierea României întregite ne zbatem neputincioși în mrejele crizei economice, care ne taie toate avânturile, ne stânjenește înaintarea în toate direcțiile. Principiile politicii economice odată limpede stabilite, realizarea lor e mult înlesnită, e o chestiune executivă. Toate proiectele de legi sau modificările celor existente trebuie întocmite pe baza acestor principii.

Lucrarea de față mi-a fost sugerată de cartea lui Francis Delaisi, *Les Contradictions du monde moderne*, care e o operă excepțional de bogată în idei. Din ea am reținut o serie de sugestii. Am mai utilizat o serie întregă de alte lucrări, pe care le cităm în note. Pe ideile generale ale politicii economice mondiale am clădit principiile politicii noastre economice, în cadre rezumative, stăruind numai asupra problemelor esențiale și înlăturând amănuntele, care ar fi dat prea mari proporții lucrării noastre. Aceasta e partea originală din lucrarea de față, pe care poate o vom relua, dacă nu se vor găsi alții să o întregescă. Poate unora de la noi li se va părea ciudată metoda noastră de a scruta temeliiile economiei naționale românești prin prisma vieții economice mondiale. Cu toate acestea, e metoda cea mai adevărată, după cum se vor convinge toți cei care-și vor da osteneala să citească lucrarea de față.

Totuși, ne așteptăm și la atacuri. Cei nătângi nu vor sta o clipă la îndoială să ne tăgăduiască chiar sentimentul național, sfânta făclie care ne-a călăuzit cărările vieții. Acest soi de atacuri nu vor atinge însă niciodată culmile disprețului nostru. Îi vom acoperi cu milostivenia tăcerii, cum am făcut și cu ceata de clevetitori care ne-au ponegrit numele curat și cinstit. Credem în biruința adevărului și a binelui, oricât ar întârzia ziua ce va aduce cununile de lauri!

UNITATEA VIETII ECONOMICE A PĂMÂNTULUI

Rareori au fost așintite privirile tuturor asupra problemelor economice, ca în zilele noastre. Viața popoarelor e concentrată azi în jurul axei preocupărilor *materiale*, altădată așa de disprețuite de preoții culturii *spirituale*, considerată ca singura creatoare de valori eterne. Categoriile vieții materiale și ale vieții spirituale, pe care mintea noastră analitică le desparte și le ierarhizează, în realitate sunt închegate într-un tot indisolubil și invizibil.

În vremurile de după Războiul Mondial, în toate țările se observă perturbații, ce iau formele unor crize sociale, morale sau economice. Mințile agere ale specialiștilor se trudesesc să dea explicații și soluții mântuitoare. Dintre toate crizele, cele economice sunt mai grave, întrucât ating interesele necesităților de toate zilele. Cei ce cercetează fenomenele economice fac, de obicei, greșeala, că le privesc prin prisma unilaterală a specialistului și vreau să le izoleze în spațiu și în timp. Economiștii străbat drumul credinței naționale, bătătorit de ideologia tuturor popoarelor europene în cursul veacului al XIX-lea. Prea puțini încearcă să se înalțe pe piscurile sintezei științifice, de unde se pot îmbrățișa și înțelege problemele ce frământă întreaga umanitate și noile idealuri ce răsar tot mai limpezi din haosul vremurilor postbelice. Dacă vrem să găsim directivele pe care trebuie să le urmeze politica economică a unui stat, trebuie să ne lărgim orizonturile, cuprinzând totalitatea pulsațiilor vieții economice mondiale. *Astăzi întreg globul pământesc e închegat într-o unitate economică, ce nu se mai poate dezagrega fără catastrofe și fără crize permanente.* Milioanele de celule din care sunt alcătuite organismele vii ale societăților umane desigur că au viața lor independentă, dar, cu toate acestea, rămân în cea mai strânsă solidaritate între ele, mai ales ca structură economică. Se va vedea din expunerile de mai jos, cum economiile mondiale tind să organizeze umanitatea într-o unitate materială și spirituală.

Economia mondială. Astăzi, ca să putem înțelege fenomenele economice suntem siliți să ne lărgim orizonturile și să îmbrățișăm totalitatea pulsațiilor vieții mondiale. O cercetare cât de superficială ne arată că globul pământesc a devenit o unitate economică sau, mai exact, e pe cale de a se închea într-un sistem economic unitar. Când cineva vrea să stabilească punctele cardinale în politica economică a unui stat, nu se mai poate închide în limitele înguste ale concepțiilor așa-numitei „economii naționale”, îngrădite de perspectivele unui teritoriu limitat. Aceste concepții, astăzi sunt învechite și vom vedea cum s-au născut și cum, într-o vreme, ele erau nu numai firești, dar și necesare dezvoltării societăților umane, constituite în state. A cerceta în veacul nostru fenomenele economice prin prisma „economiei naționale”, ar însemna să faci astronomie cu ochii liberi sau cu ocheane pe care le porți în buzunar ori – dacă vreți alte comparații – să te apuci să cutreieri largul oceanelor pe corăbii cu pânze alături de uriașele transatlantice. Ceea ce nu înseamnă, după cum vom vedea – că economiile naționale nu-și au rostul lor în complexul realităților economice mondiale. Războiul cel mare a făcut dovadă că interdependența națiunilor și a diferitelor țări e așa de strânsă, încât orice ruptură între ele sau orice zguduire are urmări dezastruoase pentru toate. După război și după încheierea păcii aproape toate țările suferă de mizerii și de tulburări, care iau formele unor crize sociale, morale și mai ales economice. Mințile agere ale specialiștilor se trudesesc să le explice și să găsească remedii, dar priceperea lor e biruită adeseori de brutalitatea realității. Soluțiile specialiștilor trebuie să aștepte colaborarea timpului și ajutorul experienței.

Dintre aceste crize, cele economice sunt cele mai grave, întrucât ele ating interesele cele mai sensibile și sporesc grijile și suferințele de toate zilele. Crizele economice tulbură echilibrul social și zguduie întreaga organizație de stat. Ele sunt resimțite mai ales de mase, care au început să aibă un

rol preponderent în viața omenirii, de când industrialismul a încheat, prin diviziunea muncii, categoriile producătoare. În noua ordine socială, ierarhia valorilor a fost înlocuită de funcția lor socială, în cea mai strânsă dependență unele de altele. Utilitatea ce o servesc aceste valori, constituie criteriul ce stă la temelia echilibrului societăților. Crizele economice tulbură tocmai acest echilibru, pe care statele sunt silite să-l mențină artificial, cu mari jertfe.

Crizele economice, astăzi, se prevăd aproape cu certitudine matematică. Numai cei rămași în urmă, între care ne numărăm și noi, nu știu că existența omenirii e supusă unor legi de „fizică colectivă”. Cetățenii României pot avea o mângâiere – întrucât egoismul le-o permite – că n-au fost singurii care n-au avut prevedere și a trebuit să îndure mizeriile postbelice. Întreaga Europă – cu toate prevederile unora dintre state – a ieșit sărăcită din furtunile războiului. Nu e nimic mai firesc, ca după război, privirile tuturor să se fi ațintit asupra problemelor economice și ca viața popoarelor să se fi concentrat în jurul axei preocupărilor *materiale*, altădată așa de disprețuite de slujitorii culturii spirituale, care își revendicau privilegiul, de origine divină, de a înzestra omenirea cu creații de o valoare eternă.

O tulburare în echilibrul valorilor materiale a fost de ajuns ca toate valorile spirituale și morale să fie amenințate de spectrul barbariei, de groaza prăbușirii în haosul primitivității. Și e logic să fie așa. Omul nu face decât să desăvârșească opera naturii, să o sporească cu valori noi, între care se înșiră și cele spirituale. Legătura dintre natură și cultură, dintre materie și personalitatea omului, e așa de îngemănată, încât numai în teorie – în atelierul conștiinței noastre – se poate desface pentru scopurile practice ale rațiunii care le cercetează și care se străduiește să le înțeleagă, unificându-le apoi. Aceste preocupări materiale de natură economică au făcut să se răspândească părerea că omenirea civilizată se închină Mammonului întrupat în materialism.

Deși, însăși știința economică nu mai e de mult atât de legată de doctrinele materialiste, credința care atribuie materiei o viață fără de început și fără sfârșit și care pretinde că nimic nu există în afara ei sau a transformărilor ei, mai are destui aderenți. Părerea aceasta greșită, întemeiată pe o confuzie s-a răspândit mai ales în urma uriașelor cuceriri ale omului asupra naturii prin numeroasele descoperiri și invenții științifice. Multă lume e convinsă că aceste cuceriri nu au nicio limită și că omul a devenit stăpânul Universului și al tuturor tainelor lui. Omul ajuns pe asemenea culmi orgolioase se socotește o ființă de-o seamă cu Dumnezeu, ale cărui porunci morale începe să le pună la îndoială și să le ocolească. Categoria aceasta de oameni își creează noi porunci morale, din *utilitate* și încearcă să-și găsească fericirea în satisfacerea plăcerilor fizice, în acumularea de bunuri materiale ceea ce determină o goană nebună după câștiguri.

Nu e locul aici să stăruim asupra rătăcirilor concepției materialiste asupra vieții, care se caracterizează prin lipsa oricărei noțiuni de finalitate. Vom aminti totuși, în treacăt, concluziile la care se opresc disciplinele științelor. Cercetările din domeniul acestora dovedesc că întreaga viață, în opera ei creatoare, e călăuzită de finalitatea unei forțe a naturii, că fiecare ființă lucrează în vederea unei finalități proprii. Ciclurile materiei vii întăresc credința într-o inteligență supremă, grație căreia florile vieții înmuguresc din tainele morții¹¹³. În realitate, viața materială nu se poate despărți de cea spirituală. Categoriile vieții pe care simțurile noastre le despart și le ierarhizează sunt încheiate într-un tot indisolubil și indivizibil. Sufletul și materia sunt aspecte ale aceleiași realități. După constituirea Imperiului Britanic, concepția transcendențială a creștinismului a fost înlocuită cu dogma filosofică a evoluției, mai potrivită mentalității empirice englezești. Erezia evoluționistă susține ascendența animalică a omului. Acesta ajunge să fie văzut ca un soi de maimuță perfecționată, triumfătoare față de semenele ei congenerice. În chip înșelător, evoluția lasă să se întrezărească pentru om un viitor de nelimitată perfectibilitate, de putere și de dominație.

¹¹³ Conform Jean Friedel, *La materialisme et les données actuelles des sciences de la vie*, în volumul „Le materialisme actuel”, Paris, 1920. Idem, *Personalité biologique de l'homme*, Flammarion, Paris 1921.

Această filosofie evoluționistă a produs în spirite o gravă deviere, determinând poate transformarea cea mai adâncă ce a avut loc în Europa de la creștinism încoace.

Omul, cu personalitatea lui, este o energie a naturii, care își are rădăcinile existenței înfipte în matricea universului cosmic și în straturile adânci ale biosului. Omul, spre deosebire de toate celelalte ființe, continuă opera de creație, prin munca gândită. Prin aceasta slujește pe Dumnezeu, ființa ce reprezintă cea mai înaltă expresie a muncii, „făcătorul cerului și al pământului, al tuturor văzutelelor și nevăzutelelor”. Prin apariția omului pe pământ, natura își slujește propria finalitate.

Omul, după această concepție, reprezintă o energie creatoare și fiecare individ atâta valorează câtă putere de muncă are. Credința în muncă disciplinată și ordonată dă omului adevăratele roade ale fericirii „Întru sudoarea frunții tale...” În lucrarea de față ne mărginim a cerceta aspectele economice ale vieții mondiale și a arăta că ea e opera spiritului creator și organizator a europenilor, care au izbutit să închege lumea terestră într-o unitate economică.

Fiecare celulă din multitudinea celor ce constituie organismele vii ale societăților omenești are, desigur, și o autonomie a ei, dar solidaritatea dintre celule e așa de strânsă, încât nu pot trăi fără să-și aducă servicii reciproce, fără să-și întregească funcțiile. Ceea ce e individul în societatea organizată de civilizația actuală sunt țările de pe suprafața globului în societatea mondială. Se va vedea din expunerile de mai la vale cum, de pildă, economiile naționale sunt tot atâtea unde ale ritmului vieții economice mondiale, care constituie substratul organizării viitoare a umanității într-o unitate materială, morală și spirituală. Această tendință spre unitate nu e un fenomen restrâns la viața economică. Ea face parte dintr-un ciclu de fenomene stabilizate de ultimele cercetări ale științei. Viața are o singură tulpină din care înmuguresc toate vlăstarele speciilor. În lumea viețuitoarelor natura lucrează după un plan unitar de adaptare la legi fixe, cu toată varietatea infinită a formelor de realizare. În lumea anorganică, a macrocosmosului sideral și a microcosmosului atomic, unitatea chimiei universale e cea mai strălucită lege cucerită de știință.

„O singură lege peste toate” – e ultima dogmă a științei, după cum „Cred într-Unul Dumnezeu” – e cea a religiei. În lumea economică – cu neputință de despărțit de restul naturii – credința ce biruiește este cea care se închină aceluiași principiu al unității. Individualitățile etnice și politice specializate sunt împinse de legea suverană a unității să colaboreze permanent și consimțit în vederea închegării într-o unitate a vieții umane de pe întreg pământul. Economia mondială e o realitate în curs de devenire, creată de spiritul uman.

Revoluția tehnică. Economia mondială e opera unei revoluții pașnice și lente al cărui ciclu nu e încă încheiat. În cursul veacului al XIX-lea, viața tihnită și patriarhală, aproape a tuturor popoarelor de pe suprafața planetei noastre, a fost tulburată de diavoli albi ai continentului european. Europa a izbutit să cucerească și să stăpânească întreg pământul. Taina cea mai mare a acestei izbânde a omului alb e mașinismul, subjugarea forțelor naturii cu ajutorul tehnicii.

Forța umană și animală e înlocuită cu forța mecanică. Munca brută a omului e săvârșită mai repede, mai bine și mai ieftin de mașină. Omul nu mai intervine în această muncă decât cu inteligența, cu spiritul. Mașina e eliberatoarea omului din sclavia puterii brutale a naturii, împotriva căreia, înainte vreme, se apăra cu rugăciunile și cu credințele deșarte ale superstițiilor. Omul subjugă natura, o face sclavă și, ca o răzbunare diabolică, îi măsoară forța de muncă după cai putere... Întocmește statistica rezervelor de cărbuni, de petrol etc., și, în prevederea că acestea ar putea să se epuizeze, captează cursul apelor, asigurându-și robia naturii, evaluată în HP, pentru eternitate. Omul veacului al XX-lea, cu ajutorul tehnicii, stăpânește cerul și iadul, aerul, apele oceanelor și măruntaiele pământului. El se încumetă să cerceteze și să dezvăluie toate tainele dumnezeirii. Mașina desființează iobăgia. Omul nu mai e legat, ca o plantă, de pământ, nu mai e *ascriptus globae*. Mașinismul dărâmă tiraniile feudale, înlocuindu-le cu proprietari liberi. Pământul devine o marfă accesibilă tuturor. Revoluția mecanică creează o nouă organizație socială de indivizi, conștienți de forța pe care o reprezintă în organizația de

stat și în sânul societății productive. Tehnica rupe cătușele ce fereau masele ignorante și, sub deviza democrației, le trezește la conștiința de sine. Democrația continuă opera creștinismului, care a început să cultive demnitatea individului, încercând să-l înzestreze cu o personalitate conștientă.

Masele populare încep să se cultive. Lucrătorul trebuie să fie instruit pentru a se specializa în mânăuirea mașinii. Democrația e deci o zână a mașinismului, o zână ce cheamă masele populare spre zările albastre ale raiului celor fericiți, prin știință și bunăstare. Ea ar trebui să fie exprimarea mulțimii în toate chestiunile ce o interesează, dar în realitate, asistăm la criza democrațiilor, rezultată din sistemele lor reprezentative. Revoluția științifică din cursul veacului al XIX-lea face o serie de descoperiri. Se descoperă pământul cu trecutul lui, cu înfățișarea lui actuală și cu locul pe care-l ocupă în Univers. Se descoperă rasele umane ce locuiesc pe pământ și, pentru întâia oară, *genus humanum* al lui Heraclit din Efes devine o realitate. Morfologia societăților umane și evoluția lor încep să fie cunoscute din cele mai îndepărtate timpuri. Legile cărora sunt supuse societățile umane, cu toate variațiile lor, încep să se cristalizeze și să ne ajute la înțelegerea *fazelor*, prin care trebuie să treacă organizațiile grupurilor umane pentru a realiza formele cele mai desăvârșite.

Așa s-a ajuns – datorită revoluției tehnice – la conștiința unității pământului și a umanității. Lucrările de sinteză încep să apară abia în veacul nostru, încă timide și cu multe lipsuri. Ele constituie dovada cea mai strălucită a uriașului program făcut în veacul al XIX-lea. Ne putem mândri că una dintre aceste lucrări e creată pe pământul țării noastre¹¹⁴. Din 1926 a început o nouă și foarte bună publicație: *Peuples et civilisations, Histoire générale*, sub direcția dlor L. Halphen și Ph. Sagnac. Cele dintâi sunt volume – din 20 câte sunt proiectate – remarcabile prin sistematizarea materiei și prin claritatea expunerii. Deși îmbrățișează istoria umanității, ca aproape toate lucrările de sinteză, își limitează însă domeniul de cercetare doar la civilizațiile Asiei Măre și ale Europei. Or, umanitatea din toate vremurile, desigur, nu se reduce numai la aceste teritorii. Revoluția tehnică, opera lui *Homo faber*, e cea mai măreață din câte s-au săvârșit pe pământ. Ea a deschis spiritului dionisiac al omului perspectivele infinitului și tot ea a încălzit, în sufletul gânditorilor, credința într-o umanitate supusă unei suveranități unice și cărmuită de aceleași legi drepte și ocrotitoare pentru cei tari, ca și pentru cei slabi, pentru cei înaintați pe scara progresului, ca și pentru cei rămași în urmă, fiindcă toți sunt cetățenii împărăției pământești. Această operă a lui *Homo faber* e vrednică de o cercetare mai amănunțită.

Civilizația agrară și civilizația mecanică. *Homo faber* începe cu invenția mașinii. Urmează, apoi creșterea animalelor. Nu ne mai extindem mai departe în analiza originii și evoluției spiritului tehnic. Revoluția mecanică a realizat interdependența economică a întregului pământ, a creat civilizația democratică a mașinismului ce tinde să armonizeze organismele politice particulariste într-o unitate și să le așeze sub o suveranitate unică mondială. În aceeași vreme au persistat însă ideile politice ale civilizației agrare din trecut, care au creat organizațiile politice cu suveranități naționale autonome, limitate de frontiere geografice, etnice, lingvistice și politice. Cu alte cuvinte, pe când tehnica vieții materiale trecea printr-un proces de integrare, tehnica spirituală a vieții rămânea conservatoare, apărând procesul de dezagregare formulat de ideologia națională. Religia naționalismului a devenit universală tocmai în era civilizației mașinismului. Așa s-a născut antagonismul dintre ideologia politică și realitatea economică.

¹¹⁴ N. Iorga, *Essai de synthèse de l'Histoire de l'Humanité. I. L'Histoire ancienne*, ed. J. Gamber, Paris, 1926; *II. Histoire du moyen-âge*, ibidem, 1927; *III. Epoque moderne*, ibidem, 1928. Această lucrare a istoricului român stă cu cinste alături de monumentală *Bibliothèque de synthèse historique*, condusă de Henri Berr; de mai vechea încercare germană: *Die allgemeinen Grundlagen der Kultur der Gegenwart*; de inimoasa *Esquisse de l'histoire universelle*, apărută în 1925, a scriitorului englez H. G. Wells; de avântata încercare filosofică a germanului Oswald Spengler, *Der Untergang des Abendlandes*, în special volumul II: *Welthistorische Perspektiven*.

Antinomia dintre idei și fapte. Acest conflict dintre ideea națională și realitatea economică internațională e problema de competență a veacului în care trăim. Un program economic desprinde clipa unei generații din pulsația uriașă a economiei mondiale. El se străduiește să lege, conștient, prezentul de calea lungă a trecutului, străbătută de forțele ce împing popoarele pe curba ondulatorie a progresului. Programul prezentului a trebuit să țină seama și de prelungirea, în viitor, a liniei ascendente pe care o va urma economia unei țări ca parte integrantă a relațiilor de schimb din lume. În zilele grele și tulburi de după război, realizarea unui program astfel chibzuit, este cel mai mare merit al omului de stat. Întocmirea unui program economic, așezat în cadrele largi ale perspectivelor mondiale, întâmpină o serie de dificultăți, mai ales de natură psihologică.

Ideile politice, urmând legea inerției, au evoluat și evoluează în urma forțelor economice. Era civilizației mașinismului începe în Europa abia pe la 1830. Evoluția grupurilor sociale umane din era anterioară, a civilizației agrare, n-a străbătut, în mii de ani, calea pe care a făcut-o de la 1830 încoace.

Această dizarmonie între evoluția lumii materiale și a lumii spirituale explică starea haotică, confuză și de nesiguranță din zilele noastre. „Insomnia lumii” – cum a numit-o G. Ferrero – nici nu va înceta până când suprastructura politică a societăților umane nu se va adapta la infrastructura lor economică. Desigur, nimeni nu s-a gândit că mașinile vor obliga omenirea să-și revizuiască instituțiile și chiar concepțiile pe care se întemeiază ele. Și, totuși, această vreme se anunță.

Astăzi, firește, trăim încă sub imperiul concepției naționale, care e o realitate binefăcătoare și fără de care n-ar fi fost cu putință să facem uriașul pas pe scara progresului în cursul veacului al XIX-lea. Totuși, în pragul veacului nostru s-au așezat temeliiile unor instituții ce dovedesc spiritul nou al solidarității umane. Le vom vedea îndată.

Lupta dintre suveranitatea unică și suveranitățile multiple. Pentru a pătrunde în adâncimile situației de astăzi și pentru a vedea limpede în viitor, trebuie să facem o scurtă rotire deasupra evenimentelor istorice. Ele ne vor ajuta să găsim, cu înlesnire, punctele de orientare în politica noastră economică. Societățile umane, ca și natura, sunt într-o continuă evoluție uneori lentă, alteori violentă. Necesitățile societăților umane au creat și creează instituții și organe, întocmai ca în lumea biologică. Viața fiind o neîntreruptă mișcare, nu poate atinge forme desăvârșite și statornice. De aceea, conservatorismul în toate domeniile evoluează și el, nu rămâne pe loc. E dinamic, nu e static. Nimic în natură nu e imuabil și absolut. Totul e într-o continuă prefacere, perfecționare sau degenerare.

Societățile umane, în faza civilizației agrare, au trecut de la organizația cetății elene autonome, cu suveranități multiple, la Imperiul Roman, întemeiat pe suveranitatea unică a supracetății Roma și a împăratului. Forța (armata de legionari) și dreptul de legiferare erau temeliiile de coeziune ale acestei suveranități unice. *Pax romana* a durat cinci secole. Cam în aceeași vreme, Asia a cunoscut cel mai întins Imperiu Chinez sub dinastia Tang, imperiu ce se întindea de la Marea Caspică (hotar vecin Imperiului Roman, în Asia Mică) până la Oceanul Pacific. Câte o suveranitate unică stăpânea, așadar, sincron, în Asia și în Europa. Islamul a reluat tradițiile orientale ale suveranității unice și a reușit, un moment, să închege o parte a Asiei, a Africii și a Europei într-un imens imperiu. După modelul lui, creștinismul a reînviat ideea romană, făcând din scaunul papal arbitrul lumii creștine. În Europa, *orbis romanus* a fost continuat de *orbis cristianus*, care, prin *pax ecclesiastica*, a izbutit să reîntroneze suveranitatea unică. Feudalitatea a fărâmițat această suveranitate unică în suveranități locale. Seniorii din burguri devin arbitrii provinciilor. Regalitatea a reintegrat suveranitățile provinciale, înfrânând pe feudali și punându-se pe picior de egalitate cu urmașii lumești și papali ai Imperiului Roman (Pacea din Westfalia, 1648).

Suveranitatea veche, imperială, e înlocuită cu suveranități regale independente, de drept divin. Arbitrul e monarhul absolut în fiecare regat. Aceste monarhii absolute sunt temeliiile naționalismului politic. După Revoluția Franceză, apare *națiunea*, care sau înlătură regalitatea,

înlocuind-o cu republica, sau o constituționalizează, adaptând-o noii ideologii. Suveranitatea e a națiunii și ea este „Indivisible, inaliénable et imprescriptible” (Constituția franceză din septembrie 1791). Regii, care rămân, adaugă la vechea formulă „din voința lui Dumnezeu” pe cea nouă „și din voința poporului”. Acum, după război, suveranitățile naționale s-au integrat, din nou în suveranitatea unică a „Societății Națiunilor”. Această luptă dintre monosuveranitate și polisuveranitate, bineînțeles, e departe de a fi sfârșită...

Națiunea. Asupra națiunii, ideologie care călăuzește astăzi lumea, s-a scris o bibliotecă întreagă¹¹⁵, fără să se ajungă la nicio definiție satisfăcătoare. Noi vom simplifica analiza națiunii, fiindcă intenția noastră e s-o lămurim pentru un scop determinat.

Națiunea, în istoria modernă, apare după Revoluția Franceză. Armatele revoluționare (la Valmy) strigau „Vive la Nation” și cântecul revoluției începea cu „Allons enfants de la Patrie”. Națiunea și patria, în epoca revoluționară, erau identice. Revoluția Franceză desființează regimul feudal. Poporul devine proprietar funciar. Idealul fiecărui cetățean era o proprietate. Întreprinderea-tip, în Europa, atunci, era întreprinderea agricolă. Revoluționarii francezi își apărau pământul (pe care-l aveau sau care li se făgăduia) împotriva „vechiului regim”. Principiul vechii cetăți agrare romane reînvie. După douăzeci de veacuri s-aude iar cuvântul *patrie, națiune*. Patria se concepe cu hotare, ca și proprietatea funciară, care e sfântă și inviolabilă. Din juxtapunerea micilor proprietăți, în mentalitatea simplistă a cetățenilor proprietari, s-a cristalizat ideea de patrie. Națiunea e deci de origine agrară.

Idealul omului ce-și măsoară bogăția, după mărirea moșiei, nu poate fi decât rotunjirea, lărgirea proprietății de pământ. Idealul patriei, după aceeași concepție, e să-și sporească teritoriul.

De aceea, încep luptele de cuceriri pentru teritorii noi. Pentru a justifica aceste lupte se făuresc o serie de teorii. În arhive s-a scormonit material pentru teoria dreptului istoric asupra unor provincii înstrăinate din patrimoniul țării. Deoarece acest drept istoric nu satisfăcea întotdeauna lăcomia cetățenilor a fost iscodit dreptul natural care cerea pentru patrie frontiere naturale (râuri, munți etc.). Diferitele regiuni ale patriei, altădată izolate, s-au apropiat în urma perfecționării mijloacelor de comunicație și s-au încheșat într-o unitate teritorială a ei. Pe lângă această solidaritate a solului, a patriei, care e temelia națiunii, mai târziu s-a adăugat solidaritatea sângelui. Grupurile etnografice, diferențiate prin izolarea geografică din trecut, acum cuprinse între frontierele patriei, devin o rasă, de aceeași origine, de același sânge. Această comunitate de rasă unește pe cetățenii aceleiași patrii și-i diferențiază de alții. Unitatea teritorială se completează cu unitatea rasei. Astfel, răsar noi rase în Europa: rasa germană, cea franceză, cea italiană, cea spaniolă etc. Comunitatea teritorială și cea a rasei, încetul cu încetul, își făurește aceleași tradiții istorice, aceeași limbă maternă și același geniu național. Patriotismul funciar se întregește, în acest fel, cu un patriotism intelectual. Unitatea materială a națiunii se desăvârșește cu o unitate spirituală.

Acest proces de formare a națiunii, schițat în câteva cuvinte, în realitate e cu mult mai complex și foarte variat. Națiunea și-a găsit o expresie politică și juridică a autonomiei naționale în suveranitatea națională, simbolul demnității, al dreptului de a trăi liber, independent și de a dispune de soarta cetățenilor numai prin voința lor consimțită. Toate funcțiile politice, sociale și economice se naționalizează. Din colaborarea maselor de cetățeni liberi în toate domeniile de activitate răsare strălucita civilizație a mașinismului în țările occidentale, ce revoluționează pământul. Întreaga lume civilizată, în cursul veacului al XIX-lea, se organizează pe suveranități

¹¹⁵ Ne restrângem a indica lucrările mai importante și mai recente: René Johannet, *Le principe des nationalités*, Paris, 1918; Ramsay Muir, *Nationalisme et Internationalisme*, traducere de Varigny, Payot, 1918 și mai ales Arnold van Gennep, *Traité comparatif des nationalités*, vol. I, Payot, Paris, 1922; conform și D. Gusti, *Problema națiunii*, Arhiva pentru științe și reformă socială, an I, pp. 547-577. Expunerea noastră se reazemă pe lucrarea ce o vom cita mai la vale.

naționale, monarhice sau republicane, luându-se la o întrecere vertiginoasă. Credința națională, astăzi, a devenit o religie universală. Aproape nu există colț de pământ, în care grupurile etnografice să nu se închine ideologiei politice naționale. Difuziunea ideii naționale e în plină pulsație pe întreaga suprafață a globului. Fiecare națiune se organizează și pe teren economic.

Națiunea creează și o economie națională autonomă. Fiecare stat național, pe lângă frontierele politice, s-a îngrădit și cu frontiere vamale. Astfel, s-a săvârșit completa sudură între viața politică și cea economică. Idealul fiecărui stat național era – și în țările rămase în urmă mai este și astăzi – să devină o *autarhie*, o entitate economică autonomă. O independență politică nu se putea și nu se poate închipui fără o independență economică. În cursul veacului al XIX-lea naționalismul politic s-a întregit cu naționalismul economic. Acest naționalism economic a creat, cu ajutorul protecționalismului, industriile ce lipseau fiecărei națiuni. Fiecare națiune avea ambiția de a trăi prin ea însăși. Fiecare stat național a început să se mândrească, pe lângă politica lui națională, pe lângă știința și arta lui națională, cu o industrie națională și cu o finanță națională.

În fiecare stat, activitatea economică a ajuns să fie subordonată organizației politice. La un moment dat, producția a început să întrecă necesitățile consumației naționale. Industriile ce s-au înfiripat mai vedeau că nu găsesc toate materiile prime pe teritoriul național. Atunci, pe la 1860, au început să se încheie cele dintâi tratate de comerț pentru schimbul de mărfuri între națiuni. Tratatul de comerț au fost cele dintâi care au spart barierele închise ale economiilor naționale. Principiul suveranității naționale autonome a făcut, prin aceste tratate, cele dintâi concesii necesității schimbului internațional al mărfurilor, care, încetul cu încetul, au dovedit că n-au patrie, cu tot botezul național al mărcilor de fabrică pe care le primesc în țara de origine. Când teritoriul patriei nu mai era suficient pentru activitatea economică națională în plină creștere, națiunile au recurs la un nou sistem politic și economic, la imperialism.

Imperialismul. După ce națiunile s-au încheiat politicește, prin instrucțiuni de stat (administrație, justiție, învățământ, armată etc.) și prin trezirea maselor la conștiința de cetățeni liberi, au luat un avânt nebănuț. Peninsula Europei începe să aspire la supremația tuturor continentelor. Statele Naționale ale Occidentului European devin centrul lumii. În fruntea acestor state occidentale stă Marea Britanie.

În țările occidentale are loc revoluția tehnică despre care am vorbit. Ea e caracteristică spiritului științific european, ce începe cu Renașterea și cu călătoriile de explorare a Pământului. Spiritul științific occidental se smulge din cătușele ierarhiei conceptelor aristotelice și medievale, cercetează liber realitatea pe care o înlănțuie în legile cauzalității și o măsoară după regulile matematicii. Personalitatea omului devine centrul lumii. Petrarca începe să vorbească, cel dintâi, de „sublimitatea spiritului omenesc”, iar tânărul conte Pico della Mirandola, în a sa *Oratio de hominis dignitate* (1468), lăsând pe Dumnezeu să vorbească lui Adam, spunea: „Nu te-am plăsmuit nici ca ființă cerească, nici ca ființă pământescă, nu te-am făcut nici muritor, nici nemuritor, pentru ca să poți fi propriul tău crescător și educator; poți să degenerezi în animal sau să te înalți spre Dumnezeu”.

Personalitatea omului nu se mai apropie de dumnezeire prin închinare și ispășire, ci prin creație. Renașterea italiană a spulberat limitele gândirii și ale vrerii. Omul începe să aibă noi idealuri de stăpâniri, de cuceriri și de plăceri. Revoluția mecanică înlesnește realizarea acestor idealuri. După descoperirea drumului spre Indii de-a lungul coastelor africane și după descoperirea Americii, occidentul devine intermediarul schimbului de mărfuri dintre Orient și Europa și dintre lumea nouă și cea veche. Dintre toate statele occidentale, Anglia reușește să-și cucerească, în cursul veacului al XIX-lea, locul de frunte în comerțul lumii. Ea devine regina mărilor și a oceanelor. Producția industrială care ia avânt, începe să nu-și mai găsească consumatori în Regatul Unit al Marii Britanii. Contoarele de comerț, din diferite puncte ale globului, nu mai erau suficiente pentru a desface mărfurile industriale în continuă creștere și

pentru a aproviziona patria mamă cu materii prime. Atunci începe o acțiune de cuceriri teritoriale pe care Cecil Rhodes, mai târziu, a exprimat-o brutal de îndrăzneț: „*Să luăm atâta din lume cât nu mai putem!*”. Prin acest imperialism teritorial, de origine agrară, cadrele politice ale Marii Britanii se largesc, întregindu-se cu o serie de țări complementare, necesare dimensiunii producției industriale. Anglia rămâne stăpâna comerțului pe apă, autonomia economică a metropolei e înlăturată și se proclamă liberul schimb al mărfurilor. Interdependența economică se realizează sub controlul Imperiului Britanic. Britania părăsește deci formula îngustă a *națiunii*, ea devine *imperiu*, creează un nou tip de sudură între ideea politică și realitatea economică, cucerind teritorii în măsura necesităților economice.

Se cunosc luptele agitate ce s-au dat în Anglia între liber-schimbști și protecționiști. Aceștia din urmă, în frunte cu Joe Chamberlain, voiau să închege Imperiul Britanic, după formula națională, într-o singură unitate politică și economică. Se știe că, după război, lupta s-a continuat și a sfârșit prin a se organiza într-o confederație de națiuni, ce se reazemă, ca și Imperiul Roman, pe coroana regală și pe forța armată (a flotei de război). După modelul Angliei, toate statele mari din Apus au devenit imperialiste. Franța, în curs de 30 de ani, și-a întemeiat un imperiu colonial asemănător celui britanic. Franța a făcut însă greșeala, că a impus coloniilor regimul protecționist al metropolei, ceea ce a împiedicat libera lor dezvoltare. Germania, de la 1890, nemaigăsind decât puține teritorii de anexat, s-a aruncat în concurența târgului internațional, înțelegând că imperialismul economic nu are nevoie de cuceriri teritoriale pentru a specula și beneficia de circulația mărfurilor. De aceea și-a creat o flotă de comerț, care a ajuns să fie o rivală a celei britanice. Când împăratul Wilhelm al II-lea a strigat: „*Viitorul nostru e pe apă!*” a formulat programul imperialismului german și a făcut pe englezi să vadă o nouă primejdie pentru Britania, stăpâna mărilor. Germania, pentru a cuceri piețele, a inventat *dumpingul*, vânzarea în exterior sub prețul de cost. Un impozit imperialist asupra consumatorilor germani, care trebuia să plătească diferența. Pe aceiași cale a imperialismului au înaintat Italia, Rusia, Japonia și Statele Unite ale Americii. Chiar și națiunile mai mărunte se leagă în iluziile imperialismului. Când necesitățile industriale nu justificau răvna după noi teritorii, s-a recurs la ideea de rasă, la eliberarea fraților de același sânge; astfel s-a născut panslavismul; sau la tradiții istorice – panhellenismul ori Italia imperială de astăzi; sau la geniul rasei, care e la temelia pangermanismului cu „*Deutschland über alles*” și cu *Herrenvolk*. Imperialismul economic s-a completat, astfel, cu imperialismul rasei și cu imperialismul intelectual.

La începutul veacului al XX-lea, pe emisfera de nord a planetei noastre se încheagă o centură de state (Anglia, Franța, Italia, Austria, Germania, Rusia, Japonia și Statele Unite) care pleacă de la naționalismul agrar și, prin dezvoltarea mașinismului, ajung să exploateze, să „pună în valoare” întreg globul pământesc. Fiecare națiune aspiră la un imperialism cesarian. Suveranitatea unică din vremea lui Caesar Divus, regele regilor, e visul fiecărei națiuni. Marele război din 1914-1918 se poartă în numele acestui naționalism imperialist.

Geon¹¹⁶. Acest sistem economic-politic al imperialismului, fatalmente trebuia să ducă la conflictul dezlănțuit în 1914. Cauzele profunde ale Războiului Mondial sunt rivalitățile statelor industriale și imperialiste. Războiul a dovedit însă că sudura creată de concepția națională, dintre politică și economie, e mortală pentru toate statele; a dovedit că interdependența economică, săvârșită de mașinism, pe întreg globului pământesc, e așa de strânsă, încât nu mai poate fi desființată de concepțiile civilizației agrare. Civilizația mașinismului a încheagat planeta noastră într-o unitate economică, în care celulele nu mai sunt autonome și juxtapuse, ci specializate și într-

¹¹⁶ *Geon* va fi și titlul unei vaste sinteze istorico-economico-politice, în care Octavian C. Tăslăuanu își propunea să trateze din perspectivă globală, devenirea omenirii la scara planetară, lucrare, din păcate, doar începută [Gelu Voican Voiculescu].

o dependență indisolubilă între ele. Pământul a devenit o ființă pe care dr. Jaworski a botezat-o *Geon*. Această ființă are organele necesare pentru împlinirea funcțiilor vieții. Funcțiile sistemului vascular și cardio-motor prevăd arterele internaționale de căi ferate și de vapoare, cu numeroase ramificații capilare, de interes local. Funcțiile sistemului nervos le îndeplinesc cablurile submarine, liniile telegrafice și telefonice, cu ajutorul cărora ziarele din toate centrele pământului reproduc aproape simultan aceleași știri. Funcțiile centrelor nervoase sunt reprezentate de bursele de comerț, cu ajutorul cărora materiile prime se cumpără și se vând din centrele de producție la cele de transformare, iar fabricatele, de la centrele de transformare la cele de consumație, fără deplasarea contractanților.

Geon are chiar și organe de reproducție, cu ajutorul cărora plasează prisosul de bogăție, economiile, reprezentate prin monedă, în întreprinderi noi, care sporesc viața creatoare. Funcțiile creierului, ale organului regulator, se concentrează în centrul financiar al lumii, care înainte de război a fost Londra. Acest centru, după război, s-a deplasat la New York. „Cu sistemul său vascular și nervos, cu centrele sale comerciale și bancare, ierarhizate și cu centrele de informație și de coordonare, globul pământesc, în mai puțin de un veac, a devenit o ființă unică, în care toate membrele solidare trăiesc în același ritm”. (Fr. Delaisi). Tendința de a se realiza un tip unic al civilizației materiale și intelectuale e incontestabilă. După cum remarcă C. Bouglé, sistemele de valori create de națiuni se revarsă dincolo de frontierele politice și expansiunea lor urmează legea interpenetrației¹¹⁷. După ce umanitatea s-a trezit la conștiința unității sale fizice, se trezește și la conștiința unității sale morale și spirituale. După cum indivizii și-au creat o etică, grupându-se în societăți, tot așa națiunile caută a găsi criteriile unei etici internaționale¹¹⁸. Patria nu va mai avea ca ideal dreptul pumnului (*Faustrecht*), ci colaborarea frățească și sprijinul reciproc. Luptele dintre națiuni se vor înlocui cu întrecerile la muncă armonică pentru desăvârșirea civilizației universale. Se va întemeia și o știință pentru organizarea păcii, cum s-a putut crea o știință a războiului.

Instituțiile interdependenței mondiale. Suveranitățile politice naționale, sleite de război, au simțit nevoia suveranității unice, după care omenirea s-a zbatut în toate vremurile. Nevoia unui arbitru, cu autoritate și investit cu putere executivă, e și astăzi în aer. Din propunerile realiste ale lui Wilson, care a văzut limpede, s-a realizat *Societatea Națiunilor*, fără să se respecte însă principiile fundamentale ale președintelui Statelor Unite. *Societatea Națiunilor*, așa cum e organizată, e un fel de oligarhie a marilor puteri industriale. Crizele prin care a trecut au dovedit că, construcția ei nu e perfectă și că trebuie revizuită. Pe lângă arbitrajul politic realizat în *Societatea Națiunilor* s-au mai creat o serie de organe, care toate stau în slujba aceleiași idei: *Camera de comerț internațională*, pentru arbitrajul economic, care își are sediul în Washington și care a elaborat planul Dawes; *Biroul internațional al muncii* din Geneva condus de Albert Thomas, pentru arbitrajul social; *Consiliul economic internațional*, înființat de curând pentru rezolvarea practică a problemelor economice internaționale. Lumea se îndreaptă spre idealul sintezei dintre național și internațional.

Suveranitățile multiple tind a se supune unei suveranități unice. *Societatea Națiunilor* va deveni, poate, o realitate, concretizată într-un parlament al lumii. Suprastructura politică națională va evolua după infrastructura interdependenței economice. Ideile se vor adapta faptelor, fiindcă viața tinde spre forme de organizare tot mai desăvârșite¹¹⁹.

¹¹⁷ Conform C. Bouglé, *Leçons de sociologie sur l'évolution des valeurs*, Edit. A. Colin, Paris, 1922.

¹¹⁸ Conform instructivei încercări a lui Pierre de Lanux, *L'éveil d'une éthique internationale*, Edit. Stock, Paris, 1924.

¹¹⁹ Celor ce doresc să urmărească mai de aproape problema, le recomandăm strălucita lucrare a lui Francis Delaisi, *Les contradictions du Monde moderne*, Edit. Payot, Paris, 1925. Conform și anchetelor făcute asupra Pan-Europei, publicate în revista „*Pan-Europa*”, an II, nr. 1/3, 6/7 și 8/9.

Forțele unității economice mondiale: trusturile. Unitatea economică mondială, tehnica vieții mecanice sub imperiul căreia trăim și spiritul civilizației universale încheșat din seva individualităților etnice și naționale sunt realități greu de înțeles, fără cunoașterea temeinică a forțelor ce le-au creat și le întrețin. Am văzut drumul străbătut de naționalismul agrar până a ajuns la imperialismul industrial care a înfăptuit interdependența economică a lumii. Forța care a determinat întreaga evoluție economică a globului pământesc e capitalul. Întreaga construcție a civilizației mecanice se reazemă pe această forță creatoare. Ca să ne dăm seama de puterea organizațiilor capitaliste în destinele popoarelor și ale lumii, vom părăsi zărilor albastre ale sintezelor și vom coborî în arena de luptă a oamenilor de afaceri și în birourile consorțiilor financiare, unde se țes firele marilor acțiuni diplomatice și politice din zilele noastre.

În țările imperialiste, capitalismul s-a organizat în trusturi, adică în consorții puternice, care tind la un monopol, la o stăpânire unică. Organizațiile trusturilor au întrecut organizațiile de stat. Statele au ajuns un instrument în mânuirea „regilor neîncoronați” ai banului. Organizarea acestor trusturi o găsim în fiecare țară imperialistă. Trusturile duc uneori o luptă pe viață și pe moarte între ele, de cele mai multe ori însă sfârșesc prin a se asocia pentru a da, cu puteri unite, marile bătălii de cuceriri economice. Vom înșira organizațiile principale, grupându-le după continente, pentru a le putea urmări mai ușor în acțiunea lor economică și politică. În *Europa*, începem cu trusturile britanice, care sunt cele mai puternice:

1. *Grupul britanic.* Capitalul britanic e organizat în două mari grupuri: *Federation of British Industries (F. B. I.)*, federația industriilor britanice, întemeiată în 1916, în cursul războiului, și grupul bancar *The Big Five*, care cuprinde 5 bănci mari:

Capital în mil. lire sterline	
Barclays Bank	24,8
Lloyd Bank	24,4
Midland Bank	25,3
National Provincial Bank	19,0
Westminster Bank	18,1
Total	111,6

Capitalul financiar al băncilor engleze e de 131,4 milioane lire sterline. The Big Five are 83% din depozitele engleze și din 7 250 filiale de bănci din Anglia, 6 005 aparțin acestui consorțiu.

Profilul curat al consorțiului *Big Five* a fost:

1920	14 675 000 lire sterline	1924	10 948 800 lire sterline
1921	11 407 400 lire sterline	1925	11 748 600 lire sterline

adică ½ din circulația fiduciară a României în fiecare an. *F. B. I.* e în cea mai strânsă legătură cu capitalul bancar. Ea cuprinde 1 798 firme și 107 societăți. Cel mai puternic e consorțiul *Baldwin*, din care a ieșit și actualul prim-ministru al Marii Britanii; apoi consorțiul *Wickers*, cunoscut și la noi prin participarea lui la „Reșița”, „Cugir” etc.; consorțiul *Armstrong*, de asemenea cunoscut la noi prin livrările de aeroplane; consorțiul *Lever Brothers* și trustul petrolifer *Schell*, acesta din urmă întemeiat, cu viclenie și violență, de decedatul Lord Curzon, Winston Churchill, Henry Deterding, Pearson, sir Cadman și sir Marcus Samuel, dintre care cei mai mulți au ocupat situații politice înalte în cârmuirea britanică¹²⁰. Consorțiul petrolului britanic, la noi reprezentat de Societatea

¹²⁰ Lupta pentru petrol este dramatic descrisă de F. Delaisi, *Le petrole*, Edit. Payot, Paris, 1921 și *La politique du petrole* (din „*Le producteur*”, 10 august 1920); de asemenea, E. Keinhard, *Petrol*, Berna, 1925.

„Astra”, are exploatare pe întreaga suprafață a globului și se laudă că are rezerve de petrol de 8 ori mai bogate decât ale consorțiului american *Standard Oil*, care astăzi controlează 85% din producția de petrol a lumii. *Federația industriilor britanice* are o administrație uriașă, împărțită în 10 departamente, dintre care cel politic e desigur, cel mai important. Afacerile și politica în Anglia merg mână în mână.

În parlamentul englez sunt 7 reprezentanți ai trusturilor, 255 directori de societăți pe acțiuni; în camera lorzilor, 242 mari proprietari, 372 reprezentanți de societăți capitaliste, 425 de membri reprezentând 761 de întreprinderi capitaliste; 70 de lorzi sunt membrii ai *F. B. I.*

Aceste penetrații în viața politică asigură pentru *Federația industriilor britanice* cea mai intimă colaborare cu guvernele marelui imperiu. Aceste trusturi stăpânesc presa și statul în Anglia.

2. *Grupul francez.* Împărțirea dublă a trusturilor, în întreprinderi industriale și bănci, există și în Franța, dar aici sunt cu mult mai strâns legate decât în Anglia. Industriile Franței sunt grupate în *Comité des Forges*, întemeiat cu 60 de ani înainte. Rolul acestei organizații începe numai de când îl conduce Robert Pinot. Acesta a legat de „Comitet” industria materialelor de căi ferate, a materialelor de război, a șantierelor navale și a minelor de fier, care au primit denumirea de *Union des Industries Métallurgiques et Minières*. Din uniune fac parte 112 întreprinderi, care, la rândul lor, conduc mii de alte întreprinderi. Pe urmă, uniunea metalurgică, împreună cu industria textilă, industria construcțiilor, industria chimică și industria alimentară au creat *Comité intersyndicale*, care mai târziu, s-a completat cu *Confédération générale de la production française*, toate conduse de un singur om, de Robert Pinot. Eugen Schneider stă în spatele organizației și, în calitatea lui de simplu deputat, dictează politica economică a Franței. El este autorul nevăzut al ocupării Ruhrului, urmărind distrugerea uzinelor metalurgice concurente din acea regiune. După ce n-a reușit, astăzi a încheiat un trust al industriei metalurgice europene. Ceea ce nici nu era greu, deoarece cucerise uzinele *Skoda* din Pilsen, uzinele *Huta-Bankowa* din Polonia și ținutul Saarului.

Băncile sunt stăpânite de aceiași oameni. Banca Franței e un instrument în mâinile acestor bănci. Pentru a se vedea influența pe care o au băncile asupra statului, e destul să arătăm sumele pe care le datorează acesta, la 6 martie 1924, băncilor:

Banque de Paris et des Pays-Bas	74 080 000
Banque de l'Union Parisienne	49 520 000
Rotschild Frères	49 796 000
Banque național de Crédit	114 017 000
Comptoir d'Escompte	111 500 000
Crédit Industrial et Commercial	73 997 000
Crédit Lyonnais	111 810 000
Société Générale	111 141 000

Total 695 861 000

Această datorie a statului către băncile particulare a sporit mereu și a atins cifra de 2½ miliarde de franci. De aceea Republica Franței e poreclită și „*Republique des banquiers*”. Același lucru vrea să-l facă și dl Vintilă Brătianu la noi, cu deosebirea orientală că a ales calea inversă – a satrapismului bancar, prin Banca Națională. În afară de aceste trusturi europene, mai sunt organizații similare și în celelalte state industriale, cum e Emil Franqui în Belgia, stăpânul celei mai mari bănci *Société Générale de Belgique*, apoi cum era Stinnes în Germania și alți reprezentanți ai marilor capitaluri, pe care nu-i mai amintim, deoarece astăzi au devenit aproape toți sateliții celor înșirați până acum¹²¹ sau ai organizațiilor americane.

¹²¹ Informațiile la întreg capitolul – conform Rubinstein, *Die Konzentration des Kapitals*, Berlin, 1924; E. Reinhard, *Die imperialistische Politik im Fernen Osten*, Bem und Leipzig, 1926, capitolul *Die Trusts*; apoi,

3. În *America* întâlnim cele mai puternice trusturi din lume, care astăzi domină toate continentele și ale căror capitaluri reprezintă sume fabuloase. Trusturile cele mai mari sunt: *Rockefeller, Harrimann, Ford și Morgan*. Cel mai mare e trustul Morgan. El controlează întreprinderi cu un capital de 22 miliarde de dolari. La acestea se adaugă alte 134 de societăți, controlate de cele dintâi, cu un capital total de 40 miliarde de dolari. Singur trustul Morgan controlează bănci și industrii cu un capital de 310 miliarde de lei aur (12 400 miliarde lei hârtie), sumă care întrece de câteva ori averea națională a României Întregite; numai căile ferate, controlate de trustul Morgan, sunt de 50 000 km, aproape de 5 ori mai lungi decât căile ferate ale României Mari.

Influența trusturilor asupra statului e covârșitoare. Statul e o jucărie în mâinile lor și nimic nu se face fără consimțământul lor prealabil. Întregul război l-au purtat aceste trusturi în frunte cu I. P. Morgan. Unul dintre directorii lui, E. R. Stettinius, era directorul munițiilor și al aprovizionării și tot el reprezintă America în Consiliul munițiilor al aliaților. După ce au ajutat pe aliații europeni să biruiască, creditorii americani i-au părăsit și Wilson a dispărut de pe scena politică a Statelor Unite. Americanii voiau să-i convingă pe europeni că nu mai pot trăi fără sprijinul lor.

Morgan, în 1923, când guvernul Poincaré era să cadă din cauza scăderii francului, a intervenit, punând la dispoziția Franței 100 milioane de dolari. Această lovitură i-a ruinat pe atâția europeni. În același timp, a cumpărat o serie de întreprinderi europene cu obligații de plată în franci scăzuți. I-a servit și polița dată de Franța. Fiind interesat în mai multe întreprinderi germane și în special în *A. E. G.*, avea interes să pună Germania în picioare. Astfel a ajuns în conflict cu grupul Schneider care reprezenta industria grea franceză și care urmărea distrugerea industriei germane. Morgan a silit Franța să trateze la Londra. Reprezentantii lui Morgan, la Conferința de la Londra, erau Kellogg, secretarul de stat al afacerilor străine de mai târziu și Moore, unul dintre directorii lui. Tratatul mergând greu, a venit în persoană la Londra și a silit Franța să accepte planul lucrat de Dawes, conducătorul unui trust al lui Morgan. Astfel a devenit Morgan arbitru politic cel mai important din lume și bancherul pământului. El e monarhul neîncoronat al unității economice mondiale. Tot Morgan urmărește cucerirea economică a Chinei, prin consorțiul său condus de Lamont și dominarea Oceanului Pacific. Interesele economice ale Statelor Unite în Oceanul Pacific explică atitudinea rigidă a acestora față de Franța. Americanii nu vor cumpărarea Franței, cum se plânge Clemenceau, ci cumpărarea posesiunilor franceze din Oceanul Pacific, pentru a putea strânge și mai mult cercul de fier în jurul Japoniei.

Pentru a avea metamorfoza economică a lumii, e destul să înșirăm câteva cifre. Statele Unite ale Americii, la 1 ianuarie 1925, aveau un stoc metalic de aur de 4,5 miliarde de dolari, adică mai mult de jumătate din aurul lumii. Înainte de războiul mondial aveau numai 1,9 miliarde de dolari. După socotelile unui specialist, economiile cetățenilor americani ating anual cifra de 6-7 miliarde de dolari. Averea națională a diferitelor țări de la 1872 până la 1920, în miliarde de dolari, a evoluat precum urmează:

	<u>1872</u>	<u>1890</u>	<u>1921</u>	<u>1920</u>
Statele Unite ale Americii	30	65,0	186,3	320,8
Marea Britanie	40	53,4	72,3	88,8
Franța	33	43,8	57,1	67,7
Germania	38	49,5	75,0	35,7

Statele Unite ale Americii, acum 50 de ani, ocupau locul din urmă între cele mai bogate țări din lume, iar astăzi au ajuns în fruntea lor. Franța, din bancherul de odinioară, a devenit

Richard Lewinsohn, *Historie de l'inflation*, Paris, 1926; G. Raphaël, *Le roi de la Ruhr, Hugo Stinnes – L'homme, Son oeuvre, Son role*, Edit. Payot, Paris, 1924. Aceste două lucrări din urmă descriu amănunțit situația din Germania și Europa Centrală.

supraîncărcată de datorii, iar Germania care, înainte de război, exportase vreo 60 de miliarde de mărci în străinătate, astăzi are nevoie să importe capital străin¹²².

4. Pe lângă aceste două continente, trusturile au cucerit și Asia. Trusturi asiatice nu întâlnim decât în *Japonia*. Cele mai importante sunt:

	Înainte de război	<u>1920</u>
	milioane yeni	
Yakohama Specie Bank	20	100
Mitsui	48	100
Bank of Taiwan	30	60
Mitsubishi	1	50
Industrial	30	50
Bank of Chosen (Coreea)	40	80

În 1920, capitalul bancar al Japoniei era de 1 597 milioane de yeni. În 1921 a ajuns la 1 786 milioane de yeni, cu un fond de rezervă de 633 milioane de yeni și depozite de 9 848 milioane de yeni. Trusturile japoneze sunt strâns legate de cele britanice și de cele franceze. În Asia anterioară până în Oceanul Pacific e o rețea a organizațiilor capitaliste care trezesc bătrânul continent din visurile patriarhale ale vieții agrare și-l cheamă spre împărăția industrialismului. Lupta se dă, mai cu seamă, pentru cucerirea imensului teritoriu al Chinei, bogat în materii prime și cu 400 milioane de consumatori. Luptele din China, despre care auzim în ultimii ani, sunt întreținute de marile trusturi mondiale. Aceste lumi sunt preludiul marii probleme a Pacificului care astăzi e în centrul preocupărilor mondiale.

Trusturile sunt o expresie majoră a spiritului capitalist. Concentrările mari de capitaluri, de la societățile pe acțiuni și carteluri au ajuns la trusturi, adică la monopoluri sub un comandament unic. Concurența, în procesul de producție și de circulație, e înlăturată, dar nu pentru a exploata munca și consumația, ci pentru a o organiza prin specializare, prin lucrul în serii, prin producția de masă și prin profilul cantitativ al mărfurilor. Trusturile cu organizațiile lor uriașe, pe lângă problemele economice, se încumetă să atace și probleme sociale. Tendința lor e și realizarea unei organizații sociale a umanității. Fordismul – de la șeful trustului american Henri Ford – a rezolvat în parte acest ideal în ramura industrială: salarii ridicate, educarea muncitorului și ieftinirea mărfurilor, pentru a fi accesibile tuturor. Fordismul desființează antagonismul dintre capital și muncă, armonizează tendințele maselor cu ale aristocrației plutocrate. Producția și vânzarea în masă, care sunt esența fordismului, așează temelile unui progres social și economic al societății umane din viitor¹²³. Trusturile, din acest punct de vedere, constituie o fază de evoluție în ritmul unității economice mondiale.

Organizațiile politice pancontinentale. Suprastructura politică a globului pământesc, ce se reazemă pe ideologia națională, începe să țină pas cu infrastructura economică. Unitățile politice naționale, urmând porunca legilor interdependenței economice mondiale, tind a se grupa în federații continentale. Pan-Europa, Pan-America și Pan-Asia sunt idealuri pe care azi le îmbrățișează oameni politici practici și le discută în congrese. Mișcarea pancontinentală e derivată din ideologia națională, cum era în veacul trecut pangermanismul, panslavismul etc., expresii imperialiste ale concepției naționale. Organizațiile politice pancontinentale au la temelia lor

¹²² După Kurt Freiherr v. Reibnitz, *Amerikas internaționale Kapitalwanderungen*, Berlin und Leipzig, 1926, Abth. IV. Heft. 3.

¹²³ H. Ford, *Ma vie et mon oeuvre*, Edit. Payot, Paris și Edward A. Filene, *Le problème européen et sa solution*, Edit. Payot, Paris, 1925.

realitatea economică a mașinismului, care a creat producția și consumația de masă și care tinde să confedereze statele naționale în unități mari de producție și de schimb. Interdependența și solidaritatea economică mondială silesc organismele politice naționale să se grupeze în „state unite”, în care noțiunile geografice ale continentelor alcătuiesc substratul organizațiilor politice.

Noi, care trăim în Europa Imperiului Roman, a Imperiului Bizantin, a Imperiului Roman Creștin de Apus și în Europa Statelor Naționale, înțelegem greu necesitatea poruncilor economice ale vremii. Exemplul „Statelor Unite ale Americii”, mai ales după Războiul Mondial, când ni s-au revelat tablele legii lui Wilson, a început să ne deschidă ochii. Toată Europa gânditoare vede că numai o *Pan-Europă* mai poate mântui vechiul continent de un declin trist și rușinos.

Oamenii politici europeni se conving de faptul că dușmăniile naționale le sapă tuturora mormântul. Discursurile care s-au ținut la Geneva, cu ocazia intrării Germaniei în Liga Națiunilor, se pare că inaugurează o eră nouă. În viitorul apropiat nu se va mai vorbi de politica Franței, a Germaniei sau a Italiei, ci de politica Europei. O mentalitate și o morală nouă încep să cucerească sufletele europenilor. Rivalitățile vechi se vor mai manifesta pentru cucerirea hegemoniei în Europa unită, dar ele vor trebui să amuțească în sufletul generațiilor noi ce vor vedea în Europa patria tuturora. Imperiul Britanic, orgolios și calculat, după război a fost și el nevoit să se transforme într-o confederație de națiuni. Structura veche imperială, pe care o preconiza un Joe Chamberlain, a fost sacrificată pe altarul spiritului nou al vremii. Deși Britania, ca și Rusia, pretinde că alcătuiește singură un continent, nu credem că va putea rezista mișcării pancontinentale, întrucât dominioanele ei împrăștiate până acum erau legate de patria mamă prin creditul Londrei și prin forța flotei navale, ce le apăra. Creditul Londrei, după război, a fost înlocuit de al S. U. A. Situația creditelor și plasamentelor americane e următoarea:

În milioane dolari	Împrumuturi de stat	Participații industriale	Total
În Canada și S.U.A.	1060	1400	2460
America Latină	840	3200	4040
Europa	1500	400	1900
Asia, Extremul Orient	440	250	690
Total	3840	5250	9090

Capitalul american a alungat deci pe cel britanic din Canada, S. U. A. și din America Latină. Capitalul american stăpânește astăzi toată America și pătrunde, metodic, în Asia și Australia.

Creditul Londrei a ajuns pe al doilea plan. Statele Unite ale Americii au întrecut și vestita flotă britanică. Așa că, prestigiul Britaniei e în decădere, ca al tuturor celorlalte puteri europene. Structura artificială a Imperiului Britanic va trebui să se dărâme și să cedeze locul grupărilor firești pancontinentale. Mișcarea panamericană e veche, dar numai în deceniile din urmă a început să se afirme mai intensiv. La ultimul congres, din Panama, s-a serbat centenarul mișcării panamericane și s-a hotărât înființarea unei Ligi a națiunilor americane. Finanța și trusturile industriale americane au un rol hotărâtor în această mișcare. Mișcarea panasiatică e condusă de Japonia, reprezentanta civilizației mecanice în Extremul Orient. Primul congres panasiatic s-a ținut anul acesta (1926). Panasiatismul e încă nebulos și destul de complicat din cauza imensului teritoriu și din cauza înapoierii populațiilor ce-l locuiesc. Mișcarea paneuropeană datează, în forma ei actuală, de la 1923, când a apărut lucrarea dlui R. N. Coudenhove-Kalergi din Viena, unde s-a întemeiat și o *Uniune paneuropeană*, care și-a ținut primul congres în toamna anului 1926.

Ca un preludiv al realizării „Statelor Unite ale Europei” se anunță constituiri de carteluri economice: Cartelul fierului s-a realizat în toamna anului 1926, al lemnului și al cărbunelui sunt în

studiu¹²⁴. Nu e nevoie să intrăm în amănuntele acestor mișcări pancontinentale. Le indicăm numai ca pe niște fenomene caracteristice din epoca civilizației mecanice. Dacă e posibilă astăzi discutarea unor organizații politice pancontinentale, nu vedem de ce generațiile viitoare nu s-ar strădui să realizeze *Statele Unite ale Pământului*, singurele care ar putea hărăzi umanității pacea democratică. Apostolii ideii încep să răsară în toate părțile lumii¹²⁵.

Concluzie. Acestea sunt perspectivele largi din înălțimea cărora trebuie privită viața unei națiuni care a devenit o funcție a organismului mondial, o undă din ritmul vieții universale. Întorcându-ne la țara noastră, vom încerca să fixăm directivele politicii ei economice, ținând seama de lupta ce se dă între monoteismul economic mondial și politeismul politic al suveranităților naționale.

¹²⁴ După ce s-au dat la tipar aceste pagini, ziarele au adus știrea despre întemeierea unui trust bancar internațional în frunte cu *Schroeder et. Comp.* din Londra, cu scopul de a acorda credite pe termene lungi. În spatele unui asemenea trust nu poate sta decât finanța americană, singura în stare să acorde astăzi credite pe termene lungi. Importantă este și publicarea „manifestului economic internațional” (*Argus*, 22 octombrie, 1926), care e documentul cel mai caracteristic al vremurilor postbelice. El dovedește realitatea unității economice mondiale. La noi a căzut ca o bombă. *Viitorul* (23 octombrie 1926) se ridică împotriva lui, deși e semnat și de guvernatorul Băncii Naționale a României. Această semnătură a fost nota veselă a manifestului. Camera de comerț internațională a aprobat manifestul. Economiile naționale se luptă în zadar împotriva concepțiilor fundamentale din manifest. Ele vor triumfa. Unele pasaje din manifest puteau lipsi, iar redactarea lui putea fi mai îngrijită. Atragem atenția și asupra conferinței economice internaționale ce se pregătește în cadrele Societății Națiunilor. Secția economică și financiară a Societății Națiunilor a elaborat un vast memoriu asupra producției și comerțului mondial, asupra balanțelor comerciale și balanțelor de plăți. Lucrarea cuprinde mai multe volume și e cea mai temeinică din câte există asupra economiei mondiale.

¹²⁵ Nu intră în cadrele cercetării noastre analiza unor probleme extrem de interesante, ca de pildă: *a)* Care e necesitatea psihologică și socială a concepției naționale, răsărită în faza civilizației agrare? Această problemă nu am găsit-o nicăieri analizată și tâlmăcită; *b)* Care e necesitatea unității economice mondiale? Spiritul civilizației mecanice corespunde unei necesități sociale? E o binefacere pentru omenire? Aceste întrebări au răspunsuri în o mulțime de lucrări, dar sunt privite din alte puncte de vedere; *c)* E posibilă o unitate a pământului? E în spiritul uman această unitate? Pacea universală n-ar însemna moartea umanității? Sunt tot atâtea probleme ce duc în domeniul filosofiei, unde, firește, întâlnim o serie întregă de răspunsuri, fără a rămâne pe deplin mulțumiți cu ele.

LA VATRA NOASTRĂ NAȚIONALĂ¹²⁶

SITUAȚIA ROMÂNIEI

După această excursie în largul vieții mondiale, ne putem întoarce la vatra noastră românească. Cunoștințele culese în drumul de cercetări ne vor ajuta să aprofundăm rostul ideologiei naționale și să ne dăm mai bine seama de valoarea devizei *prin noi înșine* care – după cum am văzut – nu e specific românească, nu e nici nouă și nici concepută de partidul nostru liberal. România a intrat în faza de realizare a idealului național, prin rotunjirea teritoriului și prin încadrarea în lăuntru frontierele politice a națiunii românești, abia după Războiul Mondial. Deci, mult în urma națiunilor din Apus.

Pe când Occidentul Europei, cu ajutorul mașinismului, a realizat interdependența economică mondială, pe când Statele Unite ale Americii și Japonia Extremului Orient asiatic au reușit să intre ca forțe industriale noi, în ritmul mondial creat de Occidentul european, Răsăritul Europei abia începuse să intre în faza naționalismului. Aspirațiile naționale ale popoarelor Europei răsăritene au fost consacrate numai după război, prin tratatele de pace din 1919. În întreaga Asie și parțial în Africa, zorile trezirii conștiinței naționale a popoarelor abia acum au început să mijiască¹²⁷. În cursul veacului al XIX-lea și începutul veacului nostru asistăm, așadar, simultan, la

¹²⁶ Studiu publicat în revista *Convorbiri literare*, vol. LXI, nr. 5-6, mai-august 1928, pp. 187-200. După apariția acestuia, Octavian C. Tăslăuanu a pregătit pentru tipar o versiune nouă, întrunind ambele părți, făcând doar unele corecturi și mici adăugiri, în special la referințele bibliografice. Deși urma să apară în toamna anului 1928, studiul astfel revizuit a rămas inedit. Lucrarea lărgită, anunțată că va apare mai târziu la proporțiile unui volum de 250-300 de pagini, Octavian C. Tăslăuanu n-a mai elaborat-o. Reproducerea textului acelei versiuni a fost realizată abia în anul 1996, în volumul *Obsesia europeană. Studii politice*, Edit. Scripta, ediție îngrijită de Gelu Voican Voiculescu. A rămas doar proiectul cuprinsului, redat astfel:

Partea I

ÎN LARGUL VIEȚII MONDIALE

Cap. I. *Unitatea vieții economice a pământului* (Economia mondială – Revoluția tehnică – Civilizația agrară și civilizația industrială – Antinomia dintre idei și fapte – Lupta dintre suveranitatea unică și suveranitățile multiple – Națiunea – Imperialismul – Geon)

Cap. II. *Producția internațională* (Începutul crizelor economice – cauze politice și tehnice...)

Cap. III. *Circulația internațională*

Cap. IV. *Repartiția internațională*

Cap. V. *Consumația internațională*

Cap. VI. *Chestiuni sociale*

Partea a II-a

LA VATRA NOASTRĂ NAȚIONALĂ

Cap. I. *Situația României*

Cap. II. *România – un stat rural*

Cap. III.

După cum se vede, partea a doua, care ar fi dezvoltat textul *La vatra națională*, nu are sumarul complet definitivat [Gelu Voican Voiculescu].

¹²⁷ Conform Hans Kohn, *Geschichte der nationalen Bewegung im Orient*, Verlag K. Vowinckel, Berlin, 1928.

un proces de integrare și la un proces de dezagregare, cel dintâi, determinat de statele ajunse la civilizația mașinismului, iar cel de al doilea întreținut, prin imitație, de aspirațiile naționale ale popoarelor rămase în urmă, în faza civilizației agrare, în categoria cărora intră și România.

În prefacerea societăților umane din epoca mașinismului a avut o înrăurire hotărâtoare și conducătoare capitalismul. După cum am spus în partea I a acestei lucrări, „întreaga construcție a civilizației mecanice se reazemă pe această forță creatoare”. Capitalismul e substratul economic al burgheziilor din diferitele state și din diferitele epoci. Evoluția capitalismului, după Werner Sombart și R. Hilferding¹²⁸ a străbătut și străbate trei faze principale:

1) faza capitalismului comercial care creează epoca mercantilistă a burgheziei și care se caracterizează prin înflorirea comerțului protejat de stat, prin întemeierea și unificarea statelor naționale. Epoca mercantilistă înseamnă începutul burgheziilor și a statelor naționale independente. În Europa se dezvoltă de prin veacul al XVI-XIX-lea;

2) faza capitalului industrial care creează *liberalismul* burghez. Caracteristica acestei epoci e individualismul, umanitarismul și cosmopolitismul. Liberalismul se ridică împotriva deosebirilor naționale și împotriva puterii de stat. Libertatea individului e totul. „Orice ființă umană este un corp în ea însăși”; liberalismul dă naștere democrației moderne;

3) faza capitalului financiar e caracterizată prin predominarea capitalului bancar, care finanțează atât industria cât și comerțul, devenind dictatorul producției și circulației. El creează *imperialismul* burgheziilor naționale. Statul dobândește iar o importanță și individul se prefacă într-o celulă a funcțiilor sociale. Capitalul financiar organizează producția din interior și o sporește.

Astfel, e silit să caute debușee în afară de granițe și zone de influență. Naționalismul, în calea cuceririlor imperialiste, caută să organizeze și să „civilizeze” întreaga lume. Aceste faze ale capitalismului și ale burgheziei – care sunt simple clasificări – ajută să se înțeleagă și mai bine o serie de fenomene sociale pe care le-am analizat în partea I a lucrării noastre. Marea finanță din zilele noastre organizează *Liga Națiunilor* și mișcările pancontinentale despre care am vorbit și care tind spre organizarea unității materiale și spirituale a globului pământesc. Se naște o nouă aristocrație cu noi idealuri umanitare care, prin formulele naționale, năzuiește să creeze o civilizație a omenirii întregi. Principiile acestor elite sociale și economice sunt: *creația și organizarea științifică*. Valorile individuale devin funcțiuni sociale, supuse unei discipline constructive. Limitele pământului odată descoperite, infinitul spre care aleargă omenirea de la Renaștere, infinit exprimat, în lumea materială, prin acumulări capitaliste, se limitează. Puterile omenești se opresc din avântul lor, din expansiunea spre suprafețele spațiale și se îndreaptă spre expansiunea conștiinței cu adâncimile ei etice. Capitalismul nu mai e un scop, ci devine un mijloc pentru organizarea omenirii. Această tendință, care în evoluția social-politică ia denumirea de *neoliberalism*, se observă în toate părțile globului pământesc, unde societățile umane au străbătut fazele civilizației capitaliste despre care am vorbit.

Cea mai mare parte a omenirii e însă înapoiată și de aceea evoluția ei nu va urma o linie dreaptă, fără ondulații, fără tulburări și fără ciocniri. În zilele noastre putem urmări, cum pământul e împărțit în două mari tabere: lumea civilizației mecanice de origine europeană și lumea civilizației agrare patriarhale ce trăiește mai ales în Asia. Evoluția societății românești e descrisă amănunțit de dl Șt. Zeletin, care arată, cum noi, de la faza mercantilistă, am trecut aproape de-a dreptul la faza imperialistă, de la capitalul comercial la capitalul financiar. Dl Zeletin explică criticismul nostru intelectual și dă o pildă generațiilor tinere, cum se poate îndruma spiritul

¹²⁸ R. Hilferding, *Das Finanzkapital*, Wien, 1910 și Werner Sombart, *Der moderne Kapitalismus*, ediția a IV-a, München u. Leipzig, 1921, vol. I și II; vol. III – *Das Wirtschaftsleben im Zeitalter des Hochkapitalismus*, apărut în 1927. Tot de W. Sombart, *Die Wandlungen des Kapitalismus*, în *Weltwirtschaftliches Archiv*, Band 28, 1928.

culturii române spre o activitate pozitivă, de creație¹²⁹. La acest loc trebuie să stăruim mai cu dinadinsul asupra *naționalismului*, ca expunerea noastră să nu fie greșit înțeleasă. Am arătat că naționalismul e de origine agrară. Legătura dintre om și pământ e temelia naționalismului.

În forma lui inconștientă, instinctivă și țărnută la regiuni restrânse, acest naționalism îl întâlnim aproape la toate popoarele agrare. La noi e vechi, din vremea dacilor, care se credeau nedespărțiți de pământul pe care-l locuiau și pe care, se știe cu ce vitejie și îndărătnicie l-au apărat împotriva Imperiului Roman. Patriotismul nostru regional din vremurile apuse mai trăiește și astăzi în denumirile țară (*terra*): Țara Oltului, Țara Moșilor, Țara Oașului, Țara Hațegului, etc.

Am mai pomenit că naționalismul agrar s-a întregit cu un patriotism intelectual, politic și economic. Naționalismul devine conștient și energic abia în veacul trecut. Națiunea începe să aibă un suflet, o conștiință și idealuri. Acest suflet cu aspirațiile lui, cu însușirile lui, cu realizările lui e marea *taină*, în fața căreia înțelegerea noastră rămâne nedumerită. Desigur, încercăm să o ghicim cu ajutorul inimii. După cum, fiecare dintre noi nu suntem decât tot atâtea vlăstare înmugurite, la lumina vieții, din tulpina strămoșilor cufundați în negura nepătrunsă a eternității, vlăstare în care trăiesc, gândesc și făptuiesc prin noi, tot așa *simțim* că un fluid, nevăzut și de nepriceput, ne leagă de neamul, de națiunea și de patria în sânul căreia ne-am născut și în care au viețuit străbunii noștri. Acest spirit de solidaritate dintre fiii aceleiași seminții, această iubire a patriei noastre, iubire ale cărei rădăcini se pierd în marea taină a subconștientului, felul de a judeca, de a simți și de a acționa în fața fenomenelor națiunii și ale vieții constituie esența naționalismului.

Tradiționalismul conservator e una din temeliiile naționalismului modern. De aceea, Lamartine spunea cu drept cuvânt: "*C'est la cendre des morts, qui crea la patrie*". Nu vom da o definiție a *națiunii*, fiindcă cei ce au încercat să o cuprindă în cătușele cuvintelor, făurite în atelierele rațiunii științifice, recunosc că sunt meșteri slabi. Fenomenele vieții sentimentale sunt greu de strâns în brăul sintetic al formelor țesute din tortul sărac al cunoștințelor omenești.

Națiunea – cum spunea Auerbach¹³⁰ – e o realitate imaterială, de neînțeles, cum e și electricitatea; e un fel de religie, de credință, care derivă din domeniul incontrollabil al sentimentului. De altfel, nu ne-ar fi de niciun folos practic, dacă am reuși să explicăm și să înțelegem, în toate amănunțele, fenomenul social pe care-l numim *națiune*. E suficient să constatăm, că e o *realitate* pe care nu o pune nimeni la îndoială. În evoluția socială a omenirii, *națiunea* constituie o *fază* pe care un destin suprem, un determinism cauzal complex al naturii ne-a impus-o să o trăim. Și, se pare că o lege a naturii poruncește tuturor fenomenelor să se îndrepte spre un țel. De la mișcarea atomilor ce se grupează în minunatele forme ale cristalelor și până la mișcarea planetelor ce se încheagă în sisteme solare, toate par a avea un scop. Tot așa, o rațiune supremă cârmuiește omenirea, prin viața națiunilor, spre un scop: propagarea vieții perfecționate și intensive în spațiu și în timp. Națiunile sunt unitățile cu ajutorul cărora *Marele Necunoscut* țintește să ajungă la o nouă organizare mai desăvârșită a umanității.

*

* *

La ciclul celor două tendințe antagoniste de integrare și dezagregare se mai adaugă și altele, dintre care lupta organizației capitaliste cu organizația muncii e cea mai formidabilă.

¹²⁹ Șt. Zeletin, *Burghesia română, Originea și rolul ei istoric*, Edit. Cultura Națională, București, 1925. – *Naționalizarea școlii*, Edit. Fundației Culturale Principele Carol, București (1926). – *Neoliberalismul, Studii asupra istoriei și politicii burgheziei române*, București, 1927.

¹³⁰ Bertrand Auerbach, *Les races et les nationalités en Autriche-Hongrie*, Edit. Alcan, Paris, 1917, p. 339. Lucrarea aceasta e una dintre cele mai bune din câte s-au scris asupra problemei naționalității. – Studii amănunțite în lucrarea *Nation und Nationalität*, Verl. G. Braun, Karlsruhe, 1927, în colecția *Jahrbuch für Soziologie*, herausgegeben von Prof. Gottfried Solomon. Lucrarea e o contribuție prețioasă la problema națiunii.

Organizația muncii a încercat să dărâme diviziunea verticală a grupurilor sociale în națiuni și să o înlocuiască cu internaționala socialistă, împărțind societățile umane, orizontal, în clase, în bogați și săraci, în capitaliști și salariați. *Concepția dualistă a lui Marx s-a dovedit că pleacă dintr-o analiză socială imperfectă și simplistă.* Interdependența economică a națiunilor, realizată prin capitalism, nu se poate înlocui nici prin distrugerea clasei capitaliste, nici prin exproprierea generală a capitalului și nici printr-o internațională întemeiată pe lupta de clasă, ci ar putea fi perfecționată cu o forță reală, cea a asociațiilor profesionale rezemate pe categoriile de producție.

România fiind o țară agrară, ideologia socialistă încearcă a organiza lupta de clasă pe teren țărănist, fără să aibă însă, în această formă, niciun substrat real și nicio perspectivă de izbândă.

*

* *

România mai face parte și din grupul țărilor așezate între orient și occident, între care, în vremea din urmă, e un antagonism tot mai pronunțat, deși așa de greu de determinat atât din punct de vedere geografic, cât și politic, moral și intelectual. Un scriitor rus, Ciadaev, încerca să stabilească următoarele deosebiri: „Lumea a fost întotdeauna împărțită în două: în Orient și Occident. Aceasta nu e numai o împărțire geografică... ci sunt două principii care răspund la două forțe dinamice ale naturii, două idei care îmbrățișează întreaga economie a geniului uman. Concentrându-se, retrăgându-se, întărindu-se în el însuși spiritul uman se forma în Orient; revărsându-se, strălucind în toate direcțiile, luptând împotriva tuturor obstacolelor, el se dezvoltă în Occident. Societatea se constituia pe aceste baze primitive. În Orient, gândirea retrasă în sine, refugiata în repaus, ascunsă în pustietate, lăsa ca puterea socială să devină stăpână a tuturor bunurilor pe pământ; în Occident, ideea, proiectându-se pretutindeni, îmbrățișând toate fericirile, crea puterea pe principiul dreptului. Orientul veni cel dintâi și revărsă pe pământ valuri de lumină din sânul meditațiilor sale solitare...”.

Rudyard Kipling susține simplist și tautologic că „Orientul e Orient și Occidentul e Occident și amândouă nu se vor întâlni niciodată”. Maeterlinck crede că în creierul uman e un lob oriental și un lob occidental, care își paralizează mutual eforturile. Antagonismul între Asia și Europa nu e însă așa de simplu. Cercetările din urmă dovedesc tot mai clar că între civilizațiile acestor două continente există o interpenetrație reciprocă, din cele mai vechi timpuri¹³¹. Asia a dat omenirii

¹³¹ Dintre numeroasele lucrări ce s-au scris asupra Orientului și Occidentului, cităm câteva mai recente: René Guénon, *Orient et Occident*, Edit. Payot, Paris, 1924, – o bună analiză filosofică a problemei. – *Les Appels de l'Orient*, în „Les Cahiers du Mois” 9/1, Paris, 1925, – cuprinde o vastă și extrem de instructivă anchetă asupra chestiunii. Guglielmo Ferrero, *L'Orient et l'Occident*, în volumul *Entre le passé et l'avenir*, Paris 1922. – P. Masson-Ourel, *La philosophie comparée*, Alcan, Paris și *L'Orient et l'Occident* în „La Nouvelle Revue Française”, articol reprodus în parte, în „Idea Europeană”. – Apoi lucrările temeinice ale lui René Grousset, *Histoire d'Asie* (3 vol.) – *Histoire de la philosophie orientale*, (cea dintâi încercare în acest gen) și *Le Reveil de l'Asie, l'imperialisme britannique et la revolte des peuples*; – Mois De la Mazelière, *Le Japon*, lucrare neterminată încă. Cele 8 volume se ocupă cu istoria Japoniei din cele mai vechi timpuri în legătură cu istoria umanității.

E o lucrare migăloasă și indispensabilă. Să se consulte în special vol. VII: *La civilisation au debut du XX-e siècle*. Hans Rohde, *Der Kampf um Asien*, vol. 1 – *Der Kampf um Orient und Islam*, 1924; vol. II – *Der Kampf um Ostasien und den Stillen Ocean*, 1925. – Asupra penetrației capitaliste, informații prețioase în Ernst Reinhard, *Die imperialische Politik im fernen Osten*, Bern u. Leipzig, 1926. Asupra Indiei sunt foarte utile de citit lucrările scriitorului indian Ananda K. Coomaraswamy, *La Danse de Çiva* (F. Rieder et C-nie, Paris) și noua lucrare: *Pour comprendre l'art hindou* (Bossard, Paris, 1926), ambele lămuresc raporturile dintre filosofia și estetica indiană. – Lupta intelectuală și politică dintre occident și orient continuă tot mai dârză. Francezul Henry Massis, care a contribuit la provocarea anchetei apărute, în „Les Cahier du Mois” 9/1 din 1925 (citată mai sus) publică o nouă lucrare – *Défense de l'Occident*, Plon, Paris, 1927, în care încearcă un atac împotriva tuturor influențelor orientale. Și fiindcă Massis crede că „Le Christ seul, place” au centre de tout, peu reconcilier l'Orient et l'Occident”; *Ut sint unum* și anume prin catolicismul pur, vom mai pomeni de o

marile religii cosmologice: iudaismul, mazdeismul; apoi marile religii morale și sociale dezvoltate pe temeliiile celor dintâi: budismul, creștinismul, islamismul. Chiar și spiritul rațional, care e temelia științei occidentale, e de origină asiatică. Europa, prin știință, a ajuns la idolatria forței și a banului, la știința fără conștiință, pe care unii asiatici o socotesc o stare de barbarie. Un hindus crede că știința occidentală este o știință ignorantă. Idealul unora dintre asiaticii înaintați e adâncirea vieții interioare a individului, e atingerea perfecțiunii lui morale. Această perfecțiune morală presupune însă noțiunea de libertate individuală și concepția domniei dreptului, care sunt rodite pe pământul Europei, stropit de sângele mării revoluții de la începutul veacului al XIX-lea.

Principiile fundamentale ale organizației de stat și ale diferențierilor sociale, ca o concepție politică de origine asiatică. Etatismul centralizator al monarhismului absolut caracterizează imperiile: asirian, egiptean, persan, bizantin, arab și rusesc. Politica colonială e și ea aplicarea principiilor orientale de dominație. Chiar și lupta de clasă a socialismului european e o atitudine împrumutată din Orient, unde între castele din India, de pildă, sunt praguri de netrecut. Europa cu principiile ei de libertate, de domnie a dreptului popoarelor de a se guverna singure, caută formule noi, corespunzătoare aspirațiilor sale¹³². Legăturile dintre Orient și Occident sunt vechi. Lăsând la o parte vremurile preistorice și pe cele protoistorice, învăluite în bună parte, în negura conjecturilor¹³³, ne vom opri numai la epoca mărturiilor scrise. Trebuie să amintim însă că Europa intra pentru întâia oară în istoria universală, când grecii atacă Troia și o cuceresc (veacul al XI-lea a. Cr.). Aceasta e cea dintâi biruință a europenilor asupra asiaticilor, eternizată în epopeea homerică.

De atunci și până la luptele de astăzi din China, războaiele dintre Europa și Asia n-au încetat. Legăturile dintre Orient și Occident se intensifică în epoca elenă. Întreaga civilizație elenă, reprezentanta Occidentului din antichitate și temelia civilizației occidentale de astăzi, se clădește pe relațiile de schimb dintre Elada și Orient: schimbul de idei și de mărfuri. E stabilit precis că Grecia a primit din Orient o bună parte din materialul ei intelectual: mituri religioase, cunoștințe practice și procedee tehnice. Grecia a creat însă, pe *homo significans*, înzestrat cu rațiune, cu spirit științific, cu setea de a ști și de a înțelege ordinea veșnică a lucrărilor și de a le tălmăci¹³⁴.

discuție interesantă. F. Ossendowski, în *Bêtes, Hommes et Dieux*, Plon, Paris, 1924, dă informații despre „Regele lumii” din tradiția asiatică, de o concepție spiritualistă surprinzătoare. René Guénon analizează această informație într-un volum *Le Roi du Monde*, Ch. Bosse, Paris, 1927, în care aduce o serie de explicații extrem de interesante asupra legăturilor spirituale dintre Asia și Europa. „Regele lumii” în realitate e *Manu*, legislatorul primordial și universal, al cărui nume sub diverse forme îl întâlnim la o mulțime de popoare vechi (*Menes* la egipteni, *Menw* la celți, *Numa* – anagramat – la romani, *Minos* la greci). Nu stăruim asupra problemelor speciale, tălmăcite de Guénon, dar trebuie să pomenim de unele asemănări dintre „Regele lumii” și Zamolxis al geților descrise de V. Pârvan în *Getica* (p. 151 sq. și în special nota 8 de pe aceeași pagină). –În lucrarea lui Guénon se dă o explicație ingenioasă și *svasticeii*. R. Guénon, într-o lucrare nouă: *La Crise du monde moderne* (Paris, Bossard, 1927) răspunde dlui Massis și analizează conflictul dintre orient și occident. Și el stăruie pentru uniunea forțelor spirituale dintre Răsărit și Apus, prin mijlocirea Bisericii Catolice. [Citarea celor trei cărți ale lui René Guénon este *prima menționare* a acestui autor în România – Gelu Voican Voiculescu]

¹³² A. Van Gennep, *op. cit.*, p. 41-46.

¹³³ Se pot urmări în: O. Montelius, *Der Orient und Europa*, Stockholm, 1900; Sophus Müller, *Urgeschichte Europas*, Strassburg, 1905; C. Schuchard, *Alteuropa in seiner Kultur-und Stilentwicklung*, Ed. a II-a, 1926; Jaques Morgan, *L'humanité préhistorique*, Paris, 1921; G. Goltz, *La civilisation égyptienne*, Paris, 1923; dr. G. Contenau, *La civilisation phénicienne*, Payot, Paris, 1926; A. Moret et G. Davy, *Des clans aux empires*, Paris, 1923; A. Moret, *Le Nil et la civilisation égyptienne*, Paris, 1926. Apoi, în recenta lucrare a lui Pârvan, *Getica, o protoistorie a Daciei*, Cultura Națională, București, 1926.

¹³⁴ Conform Leon Robin, *La pensée grecque et les origines de l'esprit scientifique*, Paris, 1923 p. XI, p. 37 și urm; G. Milaud, *Les Philosophes géomètres de la Grèce, Platon et ses prédécesseurs*, Paris, 1900.

Pe lângă acest schimb spiritual, important a fost și cel material, care sfârșește tot cu triumful Greciei asupra Orientului. Comerțul elen cucerește întreg Orientul și aduce la înflorire cetățile patriei mame și ale coloniilor grecești. Imperiul economic al elenilor din bazinul Mediteranei orientale și al Pontului Euxin se consolidează mai târziu, într-un imperiu politic¹³⁵. Prin Alexandru cel Mare, Occidentul elen triumfă asupra Orientului și realizează una dintre cele mai mărețe opere de cucerire politică. Alexandru macedoneanul sădește cel dintâi ideea imperiului pe pământul occidental, idee care mai târziu s-a întrupat durabil în Imperiul Roman. Alexandru cel Mare visa la o fuziune a raselor într-un imperiu universal, la o nuntă a Europei cu Asia. El credea că supremația culturii elene poate perpetua și dominația grecească asupra lumii cucerite de visurile lui îndrăznețe. Isocrate numea greci pe toți cei ce participau la cultura elenă, indiferent de originea lor.

Expansiunea civilizației elenistice a și fost una dintre cele mai puternice. În epoca alexandrină ea pătrunsese până în India și chiar în regiunile scitice. Căile de comerț erau toate grecizate, iar limba elenă devenise o limbă comercială internațională, impusă și răspândită și de către administrație. Forța de unificare a civilizației elene a așezat primele temelii ale politicii mondiale de mai târziu și a avut o influență extraordinară asupra dezvoltării umanității din veacurile următoare¹³⁶. Legăturile dintre Orient și Occident s-au menținut tot așa de intensive și sub dominația Romei. Orientul, prin fenicieni, cuceriseră încă din epoca elenă o parte a Mediteranei. Roma distruge Cartagina, centrul acestei expansiuni, iar mai târziu, ispitită de mirajul orientului, îl cucerește. Structura economică a societății umane sub *Pax romana* n-a evoluat însă în sens grecesc¹³⁷.

Imperiile Asiei Minore (bizantin, arab, otoman) au dat o nouă strălucire Orientului, care a avut triumfuri trecătoare asupra Europei. În epoca cruciadelor relațiile de schimb dintre Orient și Occident au reînviat, iar prin descoperirea drumurilor pe apă spre India, Europa ia un nou avânt. Bogățiile aduse din Orient și din America, comerțul intensiv cu aceste teritorii noi, așează temeliiile vieții economice înfloritoare a Occidentului și-l ajută să treacă la faza industrialismului¹³⁸.

Din aceste câteva exemple se poate vedea ce grea e despărțirea Orientului de Occident. Dacă observăm atent țara noastră, vedem că la noi amestecul principiilor și atitudinilor asiatice și europene trăiesc în fiecare dintre noi și în toate instituțiile noastre. În biserica ortodoxă orientală,

¹³⁵ A. Jardé, *La formation du peuple grèque*, Paris, pp. 221-229.

¹³⁶ P. Jogue, *L'imperialisme macedonien et L'hellenisation de l'Orient*, Paris, 1936. N. Iorga, *op. cit.*, vol. I, capitolele X-XIX.

¹³⁷ În lumea antică tendințele capitaliste s-au mărginit la capitalismul comercial, adică s-au oprit în fașă. Omenirea n-a ieșit nicăieri, până la sfârșitul veacului al XVIII-lea, din faza economiei casnice, a economiei agrare sau a „capitalismului” comercial. Capitalismul industrial, capitalismul creator e opera Europei, în cursul veacului al XIX-lea. Unele analogii între economia antică și cea modernă, desigur, că se pot stabili, dar numai până la începutul civilizației mașinismului (1830) – conform Ed. Mayer, *Geschichte des Altertums* (vol. II și III); Werner Sombart, *Der moderne Kapitalismus*, Ed. IV. München u. Leipzig, 1921, vol. II, concluzii; V. Pârvan, *Die nationalität der Kaufleute im römischen Kaiser eiche. Eine historisch epigraphische untesuchung*, Breslau, 1909; Salvioli, *Le capitalisme dans le monde antique*, trad. fr. A. Bonnet, Paris, 1926; E. Cavaignac, *Population et capital dans le monde méditerranéen antique*, Paris, 1923; I. Toutain, *L'économie antique*, în colecția „L'évolution de l'humanité”, Paris, 1927. În această lucrare se arată evoluția economică din epoca preistorică până la prăbușirea Imperiului Roman. Mi se pare cea mai limpede expunere a problemei. Apoi Șt. Zeletin, *Începuturile individualismului: contribuție la psihologia socială a culturii elene din a doua jumătate a veacului al V-lea a. Cr.* – Arh p. șt. și reforma socială, an V, nr. 3-4; D. I. Suchianu, *Posibilitățile de capitalism în Grecia veche*, *Indep., Econom.*, an IX, nr. 3-4; Brentano în *Die Anfänge des Modernen Kapitalismus* (München, 1916) susține că și înaintea grecilor și romanilor a existat un capitalism comercial. Același lucru îl susține V. Pârvan în a sa *Getica*, și-l dovedește.

¹³⁸ Asupra influențelor dintre Orient și Occident în Evul Mediu, conform N. Iorga. *Relations entre L'Orient et L'Occident au moyen âge*, Ed. I. Gamber, Paris, 1923.

pe baza ideii de autonomie și de descentralizare, fără să vrea și să știe, e întrupat un principiu european, iar absolutismul centralizator al Romei catolice reprezintă tradiția principiilor imperiale orientale. La noi sunt reprezentate amândouă. Cel ce se apropie mai mult de adevăr, în această luptă dintre Orient și Occident, se pare a fi istoricul italian Guglielmo Ferrero, care constată că și sufletul european tinde spre perfecțiunea morală, idealul întregii umanități. *Noi trăim într-un imens provizorat. Cadavrele vechilor civilizații, pe care le dezgropăm cu atâta ardoare și le păstrăm cu atâta sfințenie în biblioteci și în muzee, ascund scânteia din care se va aprinde torța civilizației viitorului, când opera de cucerire a pământului va fi complet terminată.* Pentru această civilizație a viitorului muncim cu toții, fără să ne dăm seama, atât cu lobul oriental cât și cu lobul occidental al creierului nostru¹³⁹.

Întreaga lume era dominată înainte de război de *Pax britannica*. Această pace se baza pe superioritatea spirituală, tehnică și economică a civilizației occidentale. Ea vrea să mențină pacea lumii pentru a o stăpâni și exploata. *Liga Națiunilor* e instrumentul politic internațional pentru controlul anglo-saxon al lumii, în sfera de influență a acestei politici sunt întreaga Europă, America, Africa și Australia. Împotriva acestei dominații anglo-saxone se ridică Rusia și întreaga Asie. Pe partea anglo-saxonilor e forța, pe partea rușilor e numărul. Lupta dintre aceste două puteri a împărțit lumea în două mari tabere pentru dominația mondială. Anglo-saxonii sunt deținătorii acestei dominații. Rușii luptă pentru a le-o smulge din mână. Politica internațională a anglo-saxonilor e conservatoare – politica internațională a Rusiei e revoluționară. Rusia e în fruntea sclavilor-proletari revoltați, a „tinerilor barbari” care vor o altă împărțire a puterii, a proprietății și a justiției. *Instrumentul politic al Rusiei e Internaționala a III-a. Lupta dintre Rusia și Britania e o luptă dintre două concepții asupra lumii și a organizării sociale*¹⁴⁰. Între aceste două lumi încărcate se găsește România, pe care soarta a așezat-o, împreună cu Polonia și cu statele Țărilor Baltice, la hotarul apusean al Rusiei. *România, alături de întreaga Europă continentală, poate fi o punte de apropiere între aceste două mari puteri. Europa dominată de Britania și Rusia – ce-și dispută hegemonia lumii.* Politica României trebuie să țină seama de ciocnirea dintre aceste două mari puteri și nicio clipă să nu-i scape din vedere cele mai mici amănunte în desfășurarea luptei formidabile dintre continentele ce stau la spatele acestor forțe mondiale.

Profesorul S. Mehedinți, într-o lucrare recentă¹⁴¹ stăruie asupra rolului pe care îl are România, ca inel de legătură între Europa Occidentală și lumea asiatică. Dl Mehedinți înșiră următoarele fapte geo-economice:

– România e așezată pe diagonala aglomerațiilor de populație deasă din lumea veche, adică pe diagonala Văii Rinului, Dunării, Eufratului, Indusului și Gangelui. Această diagonală, mai târziu, s-a prelungit spre nord-est până în Insulele Britanice și spre sud-est până în Java. România e chemată să aibă un rol de intermediar între schimbul de mărfuri pe care-l fac aceste populații;

¹³⁹ Articolul citat din *Entre le passé et l'avenir*.

¹⁴⁰ Conform R. N. Couddenhove-Kalergi, *Weltherrschaft*, în revista „Pan-Europa” an. III, nr. 2. Amănunțita lucrare a lui G. Gautherot, *Le monde communiste*, Edit. Spes, Paris, 1927. – Trotski atacă în două volume lumea angro-saxonă: *Euope et Amerique*, Libr. de l'Humanité Paris, 1926 și *Ou va l'Angleterre?* Libr. de l'Humanité, Paris, 1927.

¹⁴¹ S. Mehedinți, *Les pays et le peuple roumain*, Cartea românească, București 1927. Spre marea mea surprindere găsesc și în harta anexată acestei lucrări, scrisă de cel mai mare geograf al României, denumirea Munții Gheorghiuului. De la harta Teodorescu se repetă mereu această denumire greșită. – Bazinul de la izvoarele Mureșului, ungurește, se numește Gyergyó-Szent-Miklos. Românii din partea locului – de unde e originar și subsemnatul – numesc această regiune Giurgeu sau Gurghiu, iar orașul: Târg. – După Unire, administrația pripită a făcut din Gyergyó-Szt-Miklos – *Gheorgheni*, când mai nimerit i-ar fi putut zice: *Târgu-Giurgeului*. Catena de munți dintre Valea Bistricioarei și Valea Mureșului trebuie să se numească *Munții Giurgeului*. Denumirea de Gheorghiu n-are niciun sens, cum n-are nicio îndreptățire denumirea Gheorgheni.

– România e situată și de-a lungul diagonalei de circulație dintre Apus și Răsărit. Navigația pe Rin-Dunăre, legate prin „canalul Ludwig” – la care se va adăuga și legătura Dunării cu Elba, Oderul și Vistula, în proiect – scurtează drumul dintre Europa apuseană și Orient cu 4 000-6 000 de km. Această rețea de râuri navigabile s-a numit cu drept cuvânt „marea a opta”. România e așezată și pe diagonala de căi ferate internaționale și pe linia aeriană ce leagă Apusul Europei de Asia Mică, Mesopotamia și India. *Rusia visează de secole dominația asupra bizanțului ortodox, care este un nod cardinal pe această diagonală de circulație. Rusia nu în zadar vede în România pe cea mai mare dușmană a visurilor ei imperialiste, căci țărișoara noastră este una din cheile pe care se reazemă dominația anglo-saxonă în Răsăritul Europei și hegemonia britanică în Asia*¹⁴².

O apropiere a Asiei de Europa, prin intermediul României, presupune o evoluție a Asiei în spirit european, adică o renunțare a Asiei la formulele rigide ale tradiției religioase și o adaptare sufletească la independența gândirii și a cercetării. Fără să dăm o importanță exagerată țării noastre, ea poate avea, în scurtă vreme, un rol important, dacă conducătorii ei vor să-l pregătească. N-am intrat în analiza spiritului occidental și a celui oriental, fiindcă ea ne-ar fi dus prea departe. Ne-am oprit numai la câteva indicații, care pot arunca o lumină asupra laturii politice și economice a problemei. Orientul și Occidentul sunt o *stare de spirit*, care nu poate fi deslușită în câteva pagini.

Astăzi, aproape întreg pământul gânditor e sub puternica influență a spiritului occidental, care nu va înlătura, însă, spiritualitatea mistică a Orientului. Această antiteză se va contopi într-o sinteză care nu se poate întrevădea. *România noastră e și la răscrucea drumurilor spirituale dintre Orient și Occident. Sufletul românesc poate va reuși să contribuie la găsirea punții de unire dintre Europa și Asia.*

*
* *

România, intrând în plină fază națională, e firesc să urmeze calea tuturor țărilor din Apus; după integrarea teritorială să se străduiască a realiza integrarea sufletească și după neatârnarea politică pe cea economică.

Concepția neatârnării economice silește România să nu rămână numai o țară agrară, ci să devină și o țară industrială. Pe substratul agrar al trecutului să clădească sistemul economiei capitaliste burgheze, care culminează în industrialism. Industrialismul e chemat să o smulgă din categoria țărilor orientale și să o atragă în ritmul civilizației occidentale. De la 1880, Vechiul Regat

¹⁴² Când recitesc aceste rânduri, ziarele aduc următoarea știre: Dl Gabriel Alphanđ publică în Comedia un articol în care se ocupă de acțiunea germano-sovietică în Orient, îndreptată împotriva Franței. Articolul arată că solidaritatea germano-sovietică a dus la o formidabilă dezvoltare a industriilor militare în Valea Donului. Aici funcționează 60 de uzine, întrebuintând 800 de mii de lucrători, pentru fabricarea de puști, mitraliere și obuze. În cursul anului trecut, 45 dintre aceste uzine au produs 1 500 000 puști, 55 de mii de mitraliere, și 300 de tunuri cu tir rapid. Astăzi se află în Rusia două milioane de germani, lucrând exact ca într-o colonie. Fabricația de gaze asfixiante a luat o mare dezvoltare. Școala de piloți de aviație Egorievsk posedă 18 centre secundare, iar cei mai buni piloți fac apoi un stagiu de perfecționare la institutul germanorus din Koenigsberg. Trebuie să spunem că aliații, și în special Anglia, au dat prea puțin sprijin României după război. Ea s-a zbătut un deceniu întreg din cauza lipsei de capitaluri, într-o continuă criză economică.

Visul rusesc de a ocupa strâmtoarele nu e părăsit nici de Soviete. Într-o întrunire din Podolsk, (în 1924) însuși Trotski, vorbind mulțimii a spus categoric și fără ascunzișuri: „Trebuie să aruncăm peste bord ceea ce n-a fost bun în vechiul regim. Dar în chestia strâmtoarelor, guvernul țarului a procedat bine. Trebuie să proclamăm în fața lumii că voim să avem strâmtoarele de la Constantinopol. O țară mare ca a noastră nu poate fi înăbușită din cauza unor capricii sau interese ale altor țări. *Basarabia este extrem de importantă pentru noi, fiindcă reprezintă drumul spre Constantinopol. Dacă românii și uneltele lor, polonezii, vor îndrăzni să ne închidă acest drum, ne vom lupta cu ei. Suntem convingși că strâmtoarele ne vor aparține mai curând sau mai târziu, chiar și atunci când Franța și Anglia ar uita de promisiunile ce le-au făcut în cursul războiului și ar încerca să ne împiedice ca să ocupăm strâmtoarele*”.

a început să intre în faza industrialismului, iar pe la 1900 trece de-a dreptul la faza imperialismului financiar, adică la stăpânirea întregii economii naționale de către marea finanță. În plin avânt de realizare viguroasă România primește la timp un avertisment pe care nu-l poate nesocoti.

Țările occidentale au ajuns la o criză acută a industrialismului. În țara cea mai industrială, în Anglia, un om de stat de greutatea lui Lloyd George preconizează, ca program politic, întoarcerea la pământ, la agricultură. *Back to the land* – înapoi la țară! Concepțiile lui Lloyd George ni se par stranii. Trebuie știut că Lloyd George, încă în 1909, pornise „cruciada agrară” cu scopul de a împărți pământul poporului și de a desființa Camera Lorzilor. În Anglia, alături de regimul capitalist, trecut prin toate fazele lui, adică prin mercantilism, liberalism și imperialism, s-a menținut și regimul mării proprietăți latifundiare. În 1926, Lloyd George a ridicat din nou problema, cerând exproprierea moșilor lorzilor și împărțirea lor muncitorilor fără lucru, a voit deci, să lichideze proprietatea feudală. Acesta e sensul noului strigăt a lui Lloyd George.

Muncitorii fără lucru, pe care îi întreține statul ca pe niște trântori – șomerii – sunt o dovadă că economia capitalistă a nesocotit latura socială a evoluției capitaliste. Organizarea societății umane cu ajutorul marilor concentrări de capitaluri și prin intervenționismul statului e noul ideal spre care tinde umanitatea din faza civilizației mecanice. Greva din anii trecuți a lucrătorilor britanici organizați, ce amenința să ia proporții catastrofale, a dovedit și ea că structura capitalistă industrială nu reprezintă o organizare socială și economică ideală, că niște colectivități producătoare pot să tindă spre o exploatare proprie a muncii lor, spre o nouă organizare a structurii sociale și economice. Fostul prim-ministru al Franței, Raymond Poincaré, fost și președinte al republicii, unul dintre cei mai de seamă bărbați de stat ai vremurilor noastre, care a salvat finanțele țării sale, îndeamnă și el poporul francez să se întoarcă la agricultură. Problema e cam aceeași și în Franța, deși vechiul regim a fost lichidat de Revoluția Franceză. Vom arăta mai în jos calea pe care credem că trebuie să o urmeze România pentru a se feri de crizele economice și sociale prin care au trecut țările industriale, precum și posibilitățile și necesitățile de dezvoltare ale industrialismului în România.

*

* *

În legătură cu problema industrialismului în România trebuie să examinăm însăși baza științei economice. Economia, ca știință, s-a născut în Occident, unde societatea umană a trecut prin fazele capitalismului pe care le-am arătat. Evoluția cercetării economice a făcut un drum destul de lung până a ajuns să aibă la temelie principii științifice adică principii care sunt adevărate în toate vremurile, în toate locurile și pentru toate împrejurările¹⁴³. Economia „națională” sau „politică”, până de curând, s-a mărginit să examineze categoriile economice prin prisma mentalității capitaliste moderne, întemeiată pe profit și salariu, fără să observe că cea mai mare parte a umanității de pe globul pământesc nu e călăuzită în organizarea ei economică de concepția profitului în sens capitalist și că nu cunoaște sistemul salarizării. Din totalitatea locuitorilor pământului, de circa 1 800 000 000, jumătate (900 de milioane) trăiesc în Asia și cunosc numai economia familială. Abia câteva puncte de pe litoralul oceanelor și al marilor fluvii, ajunse sub influența capitalismului european, constituie excepții neînsemnate. În Rusia, majoritatea populației sunt țărani, iar în regiunea Europei răsăritene, de mijloc și balcanice forma economiei familiale e predominantă. Chiar și în țările apusene se mai găsește încă tipul economiei țărănești familiale.

¹⁴³ A se consulta G. H. Bousquet, *Essai sur l'évolution de la pensée économique*, în „*Bibliothèque internationale d'économie politique*”, Edit. Girard, Paris, 1927. Elevul lui Vilfredo Pareto supune unui studiu riguros științific doctrinele economice. Pătrunde până în miezul problemei știință, când constată: „*Știința nu vrea să cunoască decât fapte, dar ea însăși nu e un fapt*” (p. 290). Subiectivismul și sentimentul raționalității – în programatic – e farmecul acestei cărți.

Cum vedem, majoritatea omenirii n-a intrat încă în faza economiei capitaliste. Din această cauză, disciplina economică a și început să-și revizuiască temeliile pe care s-au clădit teoriile ei de până acum. O recentă lucrare a profesorului de la Universitatea din Berlin, Heinrich Cunow¹⁴⁴ își propune să studieze economia popoarelor actuale, înapoiate, cu ajutorul căreia speră să reconstituie evoluția economiei umane și să stabilească principiile pe care se reazemă.

Știința economică e pe cale de a se întemeia. Faptele vor fi din nou cercetate, coordonate și sistematizate; se vor trage concluziile sintetice și se va clădi noua teorie economică. Cercetările vor îmbrățișa teritorii vaste, suprafața întregului glob pământesc, viața economică a tuturor grupurilor geografice și sociale din vremurile cele mai îndepărtate. Se vor studia sistemele economice ale popoarelor, ale națiunilor și ale continentelor, stabilindu-se legătura dintre ele, închegându-le în sisteme tipice, care vor sta la baza economiei mondiale. La noi, în România, prin lichidarea mării proprietăți, economia țărănească a intrat într-o nouă fază. În economia rurală predomină forma familială și semifamilială. Numai o neînsemnată parte a satelor a intrat în sistemul exploatărilor semicapitaliste. Un economist rus¹⁴⁵ încearcă să-și clădească o teorie a economiei țărănești. Cercetările lui în această direcție ar trebui activate și la noi. „Pentru țări agrare, omul politic practic e chemat să asigure masei principale a populației un nivel de viață cât mai înalt posibil și o bunăstare cât mai mare”, – spune învățatul economist rus Ciaianov.

Vom încerca să arătăm, cum credem că se poate ajunge la această țintă ideală. Aceste considerații generale asupra situației României erau necesare înainte de a intra în analiza faptelor speciale și înainte de a încerca să fixăm directivele practice pentru activitatea ei economică¹⁴⁶.

¹⁴⁴ *Allgemeine Wirtschaftsgeschichte, Ein Uberisch über die Wirtschaftsentwicklung von der primitiven Sammelwirtschaft bis zum Hochkapitalismus*. Erster Band: *Die Wirtschaft der Natur- und Halb-Kulturvölker*, verlag Dietz Nachfolger, Berlin, 1926. Zweiter Band: *Wirtschaftsformen der indischen Arier, der Italiker, Kelten und Germanen*, 1927.

¹⁴⁵ Alexander Tschajanow, *Die Lehre von der bäuerlichen Wirtschaft. Versuch einer Theorie der Familienwirtschaft im Landbau*, Verlag Paul Parey, Berlin, 1923 – *Zur Frage einer Theorie der nicht. Kaphalistischen Wirtschaftssysteme in Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, Tübingen, 51 Band, 1923/1924, p. 577 și – *Zur Frage der Bedeutung der Familienwirtschaft im Gäsamtanfbau der Volkswirtschaft, Weltwirtschaftliches Archiv XXII (1925. II)* – Într-o lucrare nouă: *Die Landwirtschaft des Sowjetbundes*, aceeași editură, Berlin, 1926, cercetează economia rurală sub regimul sovietic. Mai are o serie de lucrări în limba rusă. Teoria lui a stârnit o întreagă literatură, din care cităm și cartea lui Victor Boret – *Pour ou contre la terre (Industrie ou Agriculture?)*, Hachette, Paris, 1929.

¹⁴⁶ Studiul nu se încheie cu o promisiune neonorată, ci doar amânată, întrucât tot în *Convorbiri literare* (vol. 64, nr. 6, iunie 1931, pag. 524-536) va publica studiul *Politica economică a României în 1930. Contribuții la rezolvarea crizei*. La finele manuscrisului prezentei ediții se afla următorul text, scris în 1929:

Program de lucru:

Prefață: M-am hotărât să public în fiecare an o lucrare asupra situației economice, cât timp va dura criza.

Introducere (lungă):

1 – Situația mondială sub toate aspectele: politic, economic și social. Se va stărui îndeosebi asupra politicii externe a principalelor puteri;

2 – Se va examina politica externă și internă a României în cursul ultimilor 10 ani, pe bază de documente;

3 – Problemele ce se pun politicii interne și externe românești.

Politica economică a unei țări se reoglindește în balanța de plăți, în indicele producției și consumației, apoi în indicele prețurilor în vigoare pe piața mondială.

Partea I

Războiul economic:

Cap. I – Politica producției agricole și industriale (Ce măsuri s-au luat?)

Cap. II – Politica consumației

Cap. III – Tarifele vamale

Cap. IV – Convențiile comerciale

S-a vorbit de o „ofensivă culturală”, pornită de un partid politic, care, în lunga lui viață, s-a distins mai mult printr-o activitate practică de îmbogățire și care a împământenit formele și instituțiile străine, căutând să modernizeze statul, fără să țină seama de tradițiile și de spiritul poporului românesc. Intelectualitatea țării a fost întotdeauna împotriva acestui partid și a concepțiilor lui. De la Eminescu până în zilele noastre toți fruntașii gândirii românești s-au ridicat împotriva culturii artificiale și străine a burgheziei orașelor noastre. Titu Maiorescu, ca și Eminescu, susținea, că singura clasă reală în structura noastră socială este țărănimea. Și aveau dreptate. De curând a îmbrățișat problema culturii românești Institutul Social într-o serie de conferințe și comunicări. Încercăm și noi o contribuție.

Vechimea satelor

O cercetare cât de fugară se izbește de un fapt rar în alte țări: originalitatea culturii noastre naționale nu e opera orașelor, ci a satelor. Între sat și oraș, la noi, e un contrast și o antinomie. Satul e de când lumea lume, adică de când un grup de oameni și-a așezat temelii statornice ale caselor pe un petec de pământ, lăsându-se de hoinăria nomadismului. Învățații susțin, aducând dovezi demne de crezare, că pe acest pământ dintre Nistru, Dunăre și Tisa oamenii sunt *sedentari* din vremea pietrei șlefuite și că de atunci, din epoca neolitică, până astăzi e o continuitate culturală, întreruptă numai în epoca bronzului. Acest hiat al epocii de bronz poate va fi înlăturat de noi descoperiri. Tânărul profesor de preistorie de la Universitatea din București, dl I. Andrieșescu a și reușit să înceapă a dovedi, că strălucita civilizație din epoca neolitică se continuă și în epoca bronzului. Continuitatea acestei culturi rurale multimilenare pe pământul nostru se poate mai ușor dovedi cu ajutorul industriei olăritului, aproape aceiași și astăzi ca înainte cu mii de ani.

O parte din studiile asupra ceramicii au apărut, dar lucrarea dlui Tzigara Samurcaș, directorul Muzeului de Artă Națională din București, pe care o așteptăm, va fi cea hotărâtoare. Mai rămâne de dovedit continuitatea etnică. Profesorul E. Pittard din Geneva, în lucrarea sa *Les races et l'histoire*, spune, că „rasa românească era formată în neolitic”. În orice caz, ultimele cercetări au arătat că substratul nostru etnic e trac, așa cum o ghicise încă B. P. Hașdeu în *Strat și Substrat*.

Tracii erau și ei amestecați, întrucât triburile lor sub diferite numiri cuprindeau reprezentanți ai tipului nordic și ai tipului alpin. Ilirii erau brahicefali și oacheși, iar daco-geții, în marea lor majoritate, înalți, blonzi și cu ochii albaștrii (Pârvan). Tracii erau coborâtori dintr-o ramură a indo-europenilor. Se pare că aceste popoare tracice au fost continuatorii direcți ai culturii neolitice din regiunea carpato-balcanică. Satul nostru se crede, că are un trecut de vreo 10 000 de ani în aceste părți ale pământului. Cuvântul sat e însă latin (*fossalum*, *fsat*, *sat*), ca și în limba albaneză născută din cea ilirică. Latinizarea regiunii locuite de geto-daci a fost desigur

Cap. V – Protecționismul = naționalism economic (Individul e liberschimbist, națiunea e protecționistă).

Partea a II-a

Politica financiară:

Toate aceste analize vor fi reluate ulterior de Octavian C. Tăslăuanu într-o lucrare în extenso *Politica economică a României, 1930* subintitulată *Contribuții la rezolvarea crizei*, studiu în trei părți, apărut la Atelierele Grafice Socec & Co., în 1931. Primul volum tratează politica financiară, al doilea politica agrară, iar al treilea politica industrială a țării. Este ultima carte cu tematică economică scrisă de Octavian C. Tăslăuanu [Gelu Voican Voiculescu].

¹⁴⁷ Articol publicat în revista *Țara noastră*, anul IX, nr. 27, 1 iulie 1928 [George-Bogdan Tofan].

evenimentul covârșitor în istoria carpato-balcanică. Peste substratul autohton trac s-a revărsat valul de sânge mediteranean al coloniștilor Imperiului Roman. Acest val de coloniști a modificat graiul băștinașilor, fără să le schimbe și fondul cultural. După această influență din sud, au urmat, în epoca năvălirilor barbare, puternicele unde de sânge ale seminiților germanice, coborâte de la nord. Cea a gepizilor pare a fi fost mai importantă, după lucrările dlui Diclescu. În același timp, mongolii asiatici au trecut furtunatici peste unele din regiunile noastre, lăsând și ei urme sporadice. Infiltrația lentă, stăruitoare și bogată a slavilor a pătruns până în ființa psihică a poporului român. Bizanțul a imprimat, direct și indirect, pecetea culturii sale imperiale asupra evoluției clasei conducătoare provinciilor românești. Turcii Imperiului Otoman, continuatorii Bizanțului cucerit, au lăsat și ei urme simțitoare în compoziția etno-psihologică a neamului nostru.

Cu toate aceste revărsări etnice venite din sud, din nord și din Răsăritul asiatic, se poate vorbi de o continuitate etnică pe acest pământ, dar numai la sate. Fondul etnic vechi n-a dispărut, după cum n-a dispărut nici fondul cultural preistoric.

Cultura noastră sătească

Cultura noastră originală (nu stărui asupra acestei originalități) e creația satelor. Omul care s-a legat de pământ, care a început să-l cultive, a săvârșit o operă de transformare a naturii, de creație. Acest proces energetic de creație a progresat lent, dar a progresat în undulații ascendente și descendente, după regiuni, după tihna traiului și după bunăstarea materială.

Asupra evoluției culturii satelor noastre nu s-a scris încă o lucrare. Noi cunoaștem și judecăm cultura sătească numai din ceea ce am văzut, am trăit în copilărie, din ceea ce observăm în cercul nostru strâmt în care ne învățăm. Uneori ne mai ajută și intuiția. Lucrările fragmentare ce s-au scris sunt departe de a ne da o oglindă a culturii noastre populare. E ciudat, deși explicabil, că nici acum după întregirea neamului, după unire, nu s-a început o cercetare sistematică a satelor noastre. Satele românești nu se cunosc. Fiecare dintre noi a văzut satele dintr-o regiune, dar nimeni nu s-a ocupat sistematic cu studiul științific al satelor, după cum nimeni nu s-a ocupat științific cu economia satelor. Cărturarii din orașe, ca și oamenii politici, ca și economiștii au dat până acum prea puțină atenție satului. *Institutul social* de sub conducerea dlui prof. Gusti a ținut o serie de conferințe *Sat și Oraș*, care au dovedit ce știm despre viața satelor. Însuși titlul conferințelor e o dovadă a insuficienței cunoștințelor noastre, deoarece sunt tipuri de sate și de orașe. Între sat și sat e o deosebire uriașă.

Rolul satelor

La noi nu s-a ocupat nimeni de studiul satelor, fiindcă ele, până după unire, n-au avut un rol hotărâtor nici în viața politică și nici în cea economică a națiunii. Satele n-au ieșit la lumina istoriei. Fenomenul maselor – pe care îl scoate în relief Lucien Romier – e nou în lumea întreagă.

Acest fenomen e opera industrialismului și a solidarității economice mondiale. Astăzi echilibrul economic al cererii și ofertei pe piața mondială se confundă cu echilibrul social din lumea întreagă. Masele economice pretutindeni își creează un *ideal* și cu aspirații de a cuceri puterea și de a conduce. În România țărănimea reprezintă majoritatea covârșitoarea a populației. Sufragiul obștesc a chemat-o să decidă, cu votul ei, cursul vieții de stat. Împărțirea pământului la țărani a desființat pătura subțire de boieri, care până la unire erau singurii care se îndeletniceau cu cârmuirea treburilor țării. Satele, cu masele lor, au devenit, după unire, un factor hotărâtor în viața națiunii. De aceea atenția tuturor s-a îndreptat spre sate. În cei dintâi 10 ani ai României Mari, partidele politice au revărsat un adevărat potop de demagogie asupra satelor. Agenții electorali făgăduiau țăranilor nu numai toate bogățiile pământului ci și fericirile din cer. Demagogia a avut

un rezultat practic. Țărănimea a început să se trezească la conștiința valorii ce o reprezintă. Dar, de organizarea țărănimii și de îndrumarea ei nu s-a ocupat nimeni, decât incidental. Nu s-a ocupat nimeni, fiindcă știința nu poate fi înlocuită de demagogie. Satele, în toate manifestațiile lor, trebuiesc științifice studiate și numai pe urmă e posibilă o îndrumare a lor pe calea dezvoltării firești. Fenomenul maselor, dacă nu e călăuzit de idealuri morale și dacă nu e încadrat în interese generale ale statului, devine un factor primejdios, anarhic. La noi acest pericol e atenuat de firea țaranului, care, cu familia lui constituie celule sociale sănătoase și refractare curenților tulburi venite de sus sau din afară. Țărănimea e cea mai sănătoasă temelie a unui stat, dar ea nu e o masă organizată. Interesele țaranilor sunt divergente, după regiuni și după felul ramurilor de culturi.

Țărănimea trebuie organizată întâi economic. În lupta de concurență mondială, cu mărfuri standardizate, produsele țărănești nu se pot valorifica, decât supunându-se legilor comerciale mondiale. Organizarea economică a țărănimii se poate face numai cu ajutorul cooperativelor. Sistemul economic mondial trebuie să revoluționeze și metodele de producție ale țaranului. Cultura națională și întrebuițarea cuceririlor tehnice ar avea o adâncă influență asupra întregii lui mentalități. Ofensiva culturală trebuie începută pe teren practic. Politica de stat trebuie să aibă în vedere același scop. O țărănime cu sate bogate și înfloritoare trebuie să fie aspirațiile statului român.

Psihologia satelor

Dl profesor universitar Rădulescu-Motru, un fiu de țăran din Oltenia, încercând să constituie un nou sistem filosofic: *Personalismul energetic*, spune: „*Psihologia satului românesc e psihologia cimitirului dorințelor de inovație și al ispitelor... Eternă imobilitate*”. Satul trăiește azi izolat și de aceea e condamnat la o stabilitate sufletească. „...*satul român nu poate să prospere, fiindcă de nevoile lui n-au nicio înțelegere clasele conducătoare ale statului român. Dacă ar fi această înțelegere, ce izvor de energie ar fi satul românesc*”. Cuvinte adevărate. Dar socotim, că dl Motru e alături de adevăr, când afirmă: „...*satul românesc nu ia parte la formarea culturii românești!*” La care cultură românească? La cea a orașelor? Noi credem, că până în pragul veacului al XIX-lea aproape întreaga cultură românească e opera satelor. Mănăstirile erau opaițe de cultură religioasă, prea puțin diferențiate de cultura populară. Chiar și cronicarii scriu într-o limbă saturată de graiul poporului de jos.

Orașele

Orașele noastre, deși sunt vechi, au contribuit prea puțin la formarea culturii românești până în veacul al XIX-lea. Însuși cuvântul oraș e de origine străină. E ungurescul *város*, care la rândul lui e derivat din *vár* (burg-cetate). Vechile noastre *bâlciori* și *târguri*, cu puține excepții, erau destul de primitive. Chiar reședințele domnești erau cetăți sau sate cu târguri. Suceava lui Ștefan cel Mare era clădită din lemn lângă o cetate. Curtea de Argeș, Câmpulung și Târgoviște sunt și astăzi, sate cu câteva clădiri de piatră, care nu se deosebesc întru nimic de satele mari săsești din Ardeal. În însăși capitala țării, în București, – la origine „Cetate a Dâmboviței” – se vede încă originea satului. Orașele, aglomerațiile urbane, sunt opera neguțătorilor. Civilizația comercială creează orașele.

Originea orașelor noastre

La noi pulsațiile comerciale, deși vechi, de pe vremea elinilor și dacilor, nu au avut o *continuitate* și deci nu s-au dezvoltat într-o linie ascendentă, din cauza neîntreruptelor zbugiumări ale acestei părți de lume. Elementele care purtau firele negoțului erau în marea lor majoritate străini: nemți, italieni, armeni, greci, turci, levantini și evrei. Organizațiile celor dintâi orașe ale noastre – după veacul al XII-lea – au un caracter german. Chiar și terminologia funcțiilor administrative ale orașelor e de origine germană, împrumutată direct sau, în Moldova, prin intermediul polonilor.

Di N. Iorga în *Istoria comerțului românesc* arată amănunțit cum s-au născut, cum au înflorit și cum au decăzut orașele noastre. Unul dintre capitolele acestei cărți se încheie: „Nu e de mirare, deci, că, afară de vechea cultură tradițională, elementele superioare care se produsese și înfloriră la suprafață nu putură pătrunde, pline de binecuvântare, în adânc” (pag. 181). Această constatare a istoricului român e valabilă până astăzi. Afirmarea noastră cuprinde prea puțină exagerare.

Două culturi

Între orașe și sate nu e legătură organică. Orașul nostru a rămas străin de spiritul culturii românești. Contrastul m-a izbit încă în tinerețele mele și m-a făcut să scriu un articol în revista *Luceafărul* din Sibiu, intitulat *Două culturi – Cultura domnilor și cultura țăranilor*. Articolul, deși scris fără nicio pretenție și în grabă, a stârnit vâlvă. Ideea celor două *culturi* nu am părăsit-o, însă. Am adunat material privitor la viața satelor din toate țările și am urmărit nașterea și dezvoltarea orașelor, care au creat civilizația europeană. Poate voi avea încă norocul unei liniști să completez acest material și să-i dau o redactare definitivă. Deși anii trec și umbrele amurgului se apropie...

Sufletul orașelor

Cercetați orașele României și vă veți cruci de străinismul lor. Sătenii cărturari, ceata de funcționari, neguțătorii, meseriașii și industriașii români n-au putut încă imprima spiritul autohton centrelor noastre urbane. Străinii, în parte românizați, devin frâiele activității orașenești și ei dau caracterul civilizației urbane, care e o civilizație de import, e o imitație după modelele altor țări.

Imitația e făcută la întâmplare, după curentele la modă. De aceea înfățișarea orașelor noastre își face impresia unei împetrișături, adeseori stranii și ridicole. Centrele de polarizație a civilizației urbane, la noi, nu sunt creația autohtonilor, nu sunt răsărite din energia vitală a neamului. Ele nu își au înfipte rădăcinile în pământul și în sufletul românesc. Sunt prea proaspete, ca să se fi putut boteza cu aghiazma sfințită de duhul satelor milenare și să se fi putut împărtăși cu cuminecătura dospită de căldura inimii românești. De aceea centrele de polarizație urbană nu sunt centre de cultură românească și nici nu vor fi, până când satele nu-și vor fi revărsat asupra lor potopul de energii, în stare să cotopească sămânța străină cu mîl proaspăt, din care să rodească un suflet nou. Acesta e un proces lung, și bun e Dumnezeu să ne dea răgazul și liniștea păcii, ca să-l putem înfăptui.

Lupta dintre sate și orașe

Am zugrăvit în câteva linii diferențierile dintre sate și orașe, privite prin prisma ideologiei naționale. Aceste diferențieri mai au și un substrat economic, și altul social. Le vom analiza și pe acestea în câteva cuvinte. Satele trăiesc și astăzi într-un sistem economic închis, familiar sau semifamiliar. Schimbul de produse e încă destul de neînsemnat. Ar fi interesant să avem o

statistică a categoriilor și a cantităților de articole orășenești consumate de sate. Satele au putut exista fără orașe de mii de ani, existența orașelor e, însă, condiționată și de hărnicia satelor.

Acest lucru îl știu țărani și de aceea au în toată ființa lor liniștea eternității și un dispreț pentru târgoveți. Însuși statul nu e pentru ei, decât un stăpân. Noțiunea de stat nu e înrădăcinată încă în mintea țărănilor. Ei vorbesc de *țară* și de *neam*, de Țara Hațegului, de Țara Oltului, etc., și de olteni, de bănățeni, de mocani, de moți, etc. Capitalismul, în forma lui modernă, e destul de recent la noi. El silește satele să producă pentru piețe și, prin întreprinderi, absoarbe brațele de muncă ale satelor, adică provoacă sporirea producției și slăbește și scumpește numărul de brațe muncitoare.

Fenomenul e general în toate statele capitaliste. Mijloacele de producție ale țaranului, cu lotul lui, cu brațele familiei și lipsit de capital, sunt foarte slabe. În ritmul uriaș al comerțului de astăzi, cu viteza lui și cu tipurile standard de mărfuri, devine o jucărie. Cum să intre grâul țărănesc, așa cum se cultivă azi, în concurența comerțului mondial? Țăranul simte această inferioritate a lui și începe să se gândească la remedii, la obștiile de producție. Dar statul nu l-a prea ajutat până acum nici prin centrele cooperativelor de credit, nici prin împărțirea semințelor selecționate, și nici prin organizarea desfacerii produselor sătești. Aceasta e cauza luptei instinctive a țaranului împotriva capitalismului orășenesc și a partidului politic ce își reazemă existența pe acest capitalism. Ramificațiile economice mondiale se întemeiază pe centrele comerciale urbane și nu pe așezările sătești. Nu e nevoie să ducem analiza mai departe, nici să o complicăm.

Diferențierea economică a satelor față de orașe e aceeași în orice ramură de activitate. Mai pomenim un singur fapt. Sătenii nu iau parte la valorificarea imenselor bogății ale subsolului românesc, decât ca salariați. Au fost câteva excepții în regiunea auriferă a Munților Apuseni, care astăzi aproape au dispărut. Unde sunt vremurile, când moții din Abrud purtau cizme cu potcoave de aur?

Azi iau lumea în cap, cu ciuberele măruntelor lor industrii a lemnului. Aceste diferențieri economice ale celor două categorii de așezări umane sunt opera trecutului, ca și diferențierile sociale născute în epoca feudalismului, a stăpânilor de pământ și a iobagilor. Deși în epoca democrației se vorbește de egalitatea drepturilor tuturor cetățenilor, realitatea e alta. Țărani sunt conduși – întrebuițăm un eufemism – de orășeni, care nu se pot identifica cu interesele săteanului și care, din această cauză, nici nu le promovează, decât întâmplător. Gruparea țărănilor într-un partid politic nu i-a dus și nu-i va duce mai departe. Mecanismul vieții de stat e așa de complicat, încât mentalitatea și știința săteanului nu pot aspira la roluri conducătoare. Frunțașii mișcării țărăniste nu sunt nici țărani, nici săteni. Sunt orășeni sau surtucari de la țară, care își clădesc pedestalul unei situații pe naivitatea țărănilor. Problema țărănească, problema fundamentală a statului român, nu o poate rezolva decât o *elită intelectuală*, o aristocrație, alcătuită din individualități ce se închină dezinteresate la altarele idealurilor, e chemată să găsească mijloacele și căile de armonizare a vieții sătești cu cea orășenească. O aristocrație a gândirii va reîmprospăta izvoarele culturii autohtone.

O aristocrație militară va organiza apărarea națională. O aristocrație politică va da statului nostru oriental spoit cu forme occidentale o organizație modernă în spirit românesc, iar o aristocrație socială va înlătura *mitocănișmul* înmănușat și pudrat, întemeind o solidaritate între forțele creatoare pe care se sprijină existența unei patrii și a unui stat. Aristocrația exclude privilegiile, înlocuindu-le cu spiritul de jertfă dictat de conștiința superioară a civilizației. Nobilimea și boierimea dispărută va fi înlocuită de o alta spirituală. Pentru această nouă aristocrație puterea nu va mai fi un drept, ci o datorie. Țărănimea noastră dorește din tot sufletul ei această nouă aristocrație. O anchetă în sânul țărănimii poate oricând verifica afirmația noastră. Orice stat nu se poate organiza și nu poate trăi fără să fie condus de o aristocrație ce nu caută îmbogățirea, ci se reazemă pe bogăție pentru a lucra dezinteresată.

Cultura agrară

România nu a intrat încă în faza industrialismului occidental. În realitate acest industrialism e opera Europei Nordice, de unde a început să se răspândească pe întreg globul pământesc. Puterea de cucerire a acestui industrialism e uriașă și se întemeiază pe o concepție pur mecanică, pur materialistă a vieții. Temelia lui de existență a fost cucerirea teritorială pentru procurarea materiilor prime și exploatarea brațelor de muncă a populațiilor subjugate. Brutalitatea și brigandajul fac parte din morala nordicilor. De aceea nordul întotdeauna a ieșit biruitor în luptă cu sudul, care nu trecuse dincolo de baza comercială a capitalismului. Economia capitalismului industrial, care stăpânește lumea prin Imperiul Britanic s-a născut și a înflorit în nordul Europei. Acest capitalism a creat din noțiunea agrară a patriei, noțiunea politică a națiunii, de o violență barbară. Spiritul științific și critic al lui, precum și idealismul creștin au fost jertfite pe altarul materialismului politic de origine romană. Acest naționalism materialist a atomizat unitatea mondială, pe care o simțea vie în sufletul nostru rupt din spiritualitatea divină a Cosmosului.

Universalismul s-a fărâmițat în cioburile particularismului, care a culminat în individualismul anarhic al personalității autonome. Naționalismul a balcanizat Europa și a pulverizat-o în unități național-politice, care se ceartă, se urăsc și seucid. Spiritul de dușmănie, de comitagiu e caracteristica balcanilor – după Keyserling, – spirit, care a contaminat întreaga Europă și în domeniul intelectual. România noastră e o țară de agricultori și de păstori, de oameni legați de pământ, a căror viață în multe părți are și astăzi un aspect patriarhal străvechi. Naționalismul acestei populații sătești a fost întotdeauna defensiv, de conservare etnică. Asimilările ce le-a făcut pe o scară întinsă se datoresc superiorității lui culturale multimilenare. Caracteristica acestei culturi agrare a țărănimii noastre e tradiția conservatoare, o concepție statică a vieții și un particularism regional, robit de natură. Când metodele culturii agricole vor fi revoluționate de mecanică și de spiritul științific, când satele noastre vor beneficia de sistemele economice ale tehnicii moderne, cultura agrară a satelor noastre va evolua spre cultura mecanică. Această cultură se caracterizează prin continua inovație și perfecționare a mijloacelor de producție, printr-o concepție dinamică a vieții și un spirit universalist, clădit pe sentimentul demnității și mândriei naționale. Când satele noastre vor intra în această fază, va înceta lupta dintre sate și orașe. Aceste două categorii de concentrări umane vor fi părți integrante armonice ale unităților economice naționale, închegate în unitatea economiei mondiale. Cultura națională abia atunci va începe o viață nouă, armonizând forțele sufletești ale națiunii în creații de o valoare universală. Acestea sunt aspectele culturii românești, pe care ne străduim cu toții să o înălțăm în sferele eternității.

CE Scriu Tinerii despre România¹⁴⁸

Noi de acum ne coborâm spre pragul bătrâneței, și deodată cu firele cărunte încep să se potolească și răzvrătirile din suflet, fără să ne taie însă avântul credințelor senine, ce ne-au călăuzit cu lumina lor cărările din cea mai fragedă tinerețe. Pe acestea le vom duce cu noi în groapă.

Începem să ne uităm în urma noastră, la cei ce vin îndată după noi, și să-i urmărim în mărturisirea credinței lor prin împărtășania scrisului. Să-i vedem ce cred despre România, pe care cu ajutorul lui Dumnezeu am izbutit să o facem îndoit de mare de cum ne-au lăsat-o înaintașii.

Începem cu un citat din scrisul unui tânăr sociolog, care nu poate fi nici ușuratic nici pesimist. Iată ce spune, după 10 ani de la Unire, dl Mihail D. Ralea în articolul *Profesioniștii naționali (Dreptatea, 11 februarie 1928)*: „De 10 ani trăim sub un regim anormal de corupție și brutalitate. Economia noastră e dizolvată, viața constituțională anulată, viața intelectuală și morală în descompunere. Un regim de otrăvire a

¹⁴⁸ Articol publicat în revista *Țara noastră*, anul IX, nr. 28, 8 iulie 1928 [George-Bogdan Tofan].

tuturor forțelor de tinerețe și energie ne domină până la sufocare". După război, s-au remarcat doi cercetători în domeniul sociologiei, dl St. Zeletin și dl Mihail D. Ralea. Cel dintâi e înzestrat cu o excepțională bogăție de cunoștințe, cu o gândire originală și cu un dar de a scrie.

Cel de al doilea nu mai puțin bogat în cunoștințe, dar mai eclectic și mai stângaci în expunerea ideilor. Citez intenționat scrisul dlui Ralea, fiind mai tânăr și deci cu un suflet mai proaspăt, nebiciuit încă de furtunile și de decepțiile vieții, din care abia a început să guste. Dl Ralea de curând s-a înrolat sub steagul politic al dlui Iuliu Maniu printr-o mărturisire de credință plină de optimism. Regenerarea țării o așteaptă de la partidul tânăr susținut de încrederea maselor, de la partidul care a primit în sânul său atâtea elemente turbulente, lipsite de experiență și de cultură. Constatarea dlui Ralea, pe care am citat-o, nu e izolată. O citim de 10 ani zi de zi în toate ziarele fără de nicio excepție. Au spus-o și atâția politicieni pleșuvi la minte, a căror predilecție e să ponegrească țara în fraze de bâlci. Dar, când e spusă de un om obișnuit să-și controleze gândul înainte de a-l arunca în lume pe aripile vorbelor scrise, are o deosebită greutate. Un alt tânăr, acesta poet, e mai drastic. Ascultați-l: „Zi cu zi organismul țării putrezește ca un hoit dezagregat de viermii colcăitori. Dă-te mai la distanță și ațintește-ți mirosul în vânt: Țara Românească pute a stârvo”.

Poetul e dl Nichifor Crainic. Sub titlul *Tâlharie și deznădejde* scrie cumplitele vorbe în ziarul *Curentul* 12 februarie 1928. Trebuie să amintim cititorilor, că ziarul *Curentul*, e condus de sângele revoltat și nomad al dlui Pamfil Șeicaru, care când a pornit la drum făgăduia un „scris nou”. „Scrisul cel nou îl concepem ca o colectivă împărtășanie cu pâinea zilnică a frazei frumoase și cu vinul tare al ideii” (*Curentul*, 11 ianuarie 1928). Până acum s-a întrecut cu celelalte ziare în criticism și violențe de limbaj. Le-a întrecut pe toate numai cu romanul *Papagalul alb*. În cei 10 ani de la unire s-au scris și s-au spus vorbe cu mult mai grele și mai urâte, ca cele pe care le-am citat. Totuși, în al zecelea an de la unirea visată și pregătită cu atâta sfințenie și atâta trudă de generațiile de cărturari, e din cale afară trist, ca floarea intelectualității neamului să nu zărească nicio rază de nădejde în viitor.

Constatările triste ale scriitorilor pe care i-am pomenit corespund unei realități, sau sunt păreri subiective, rodite de mizeriile trecătoare? Că în România Mare sunt multe neajunsuri e un fapt ce nu se poate tăgădui. Ele nu se pot înlătura, însă, decât prin *muncă*. N-aș vrea să mă poticnesc de banalități și de soluții clișeu. Când spun *muncă*, dau acestui cuvânt un înțeles filosofic, încadrând energia umană în energia naturii și a cosmosului. Creația se săvârșește, în domeniul social, prin muncă ordonată și disciplinată. Cea dintâi condiție a acestei munci e educația și îndrumarea pornirilor sufletești. Găsesc, că încurajarea faptei bune are o valoare educativă mult mai mare, decât toate criticile brutale ale faptelor rele. Tinerilor, care intră în viață, să nu li se vorbească despre ceea ce *nu* trebuie să facă, ci despre ceea ce trebuie să facă, și anume *cum* să facă.

Nu negația poate fi un îndreptar pentru viață. În sufletele tinere trebuie trezit și cultivat cultul acțiunii pozitive și productive, a energiei creatoare. Faptele rele trebuie înfierate și stârpite, dar să spui că întreaga grădină a Țării Românești e năpădită de pălămidă, ni se pare nu numai o nedreptate, ci și o jignire. Dacă ar fi adevărat, că norii faptelor rele au întunecat cerul nădejdelor de îndreptare în țara noastră, ar însemna că întreg neamul românesc a rătăcit pe calea pierzării?

Pe această cale să fi apucat România Întregită? Credem, că nu. Păcatele și greșelile sunt trecătoare și n-au pătruns în păturile largi ale poporului. Ieșiți odată în largul țării, cum e acum, când se îmbrățișează cerul și pământul în ritmul creației, și veți vedea un clocot de sănătate și de viață. Vi se va însenina sufletul, privind dezlănțuirea uriașei energii umane pe plaiurile noastre, și vă veți bucura văzând dărnicia naturii domesticită de muncă. Aceasta e adevărata viață a țării românești. Aici e viitorul ei, și tot de aici, de la țară, pornesc în valuri nădejdele ei de bine. Că sunt necazuri și mizerii, Doamne, dar ele dau farmecul izbânzii. De aceea, nu mai ocărăți țara, tineri intelectuali de la oraș, voi care credeți în țărănism. Mai bine cântați-i imnuri de îmbărbătare și de preamărire.

Există și o astfel de cultură? Dl dr. H. Zillich, redactorul revistei săsești din Ardeal, *Klingsor*, afirmă că da. (*Ideea Europeană*, an IX, nr. 12, 1 iulie 1928). Această cultură, după tânărul scriitor sas, nu e nici săsească, nici ungurească, dar nu e nici românească. La formarea culturii transilvănene au colaborat „*trei ramuri etnice, dându-i talmăciri diferite, potrivit fiecărei națiuni*” (sic!).

Mărturisesc, că citesc numai întâmplător revista *Klingsor* și nu știu bine ce poate înțelege dl Zillich prin *Siebenbürgische Saale*, prin sufletul transilvănean, care încheagă Ardealul într-o unitate culturală specifică. Dacă dl Zillich n-ar complica problema culturii d-sale transilvănene cu problema minorităților, deci cu o problemă de natură pur politică, poate nu ne-am fi oprit asupra teoriei d-sale, susținută, îndrăzneț, de o frumoasă inteligență.

I.

Mai întâi să lămurim supărătoarea problemă minoritară, lăsând la urmă teoria culturală a tânărului scriitor minoritar. Minoritățile vorbesc de drepturi la viață și le motivează cu teorii juridice și cu o superioară necesitate culturală: diversitatea formelor. Uniformizarea ucide vigoarea înfloririi culturale a statelor. Minoritarii afirmă – împreună cu dl Zillich – că „*soarta viitorului (adică a statului nostru) depinde de buna ori de greșita dezlegare a chestiunii minoritare*”. Dacă ne-am lăsa călăuziți de sentimentele personale, am declara că și noi cerem să se dea cea mai largă libertate minorităților, bineînțeles în cadrele unității statului român. Orice înfrânare a libertății o socotim o brutalitate rodită de pântecul unei prostii voluntare. Prin constrângere și prin violențe mitocănești nu se pot cuceri și stăpâni sufletele. Conștiința minoritarilor va trebui să probodască din îndemn propriu pietatea istorică a tradiției și să taie toate firele centrifugale ale spiritului lor, să se lepede de orice „străinism” și să devină cetățeni credincioși ai României. Dacă am vorbi așa, ne-am pierde în iluzia teoriilor sau, dacă vreți, ne-am închina unei fățarnicii politice. Realitatea e alta. Să o privim în față. Minoritățile se simt și se cred superioare elementului etnic dominant în statul român. O spune și dl Zillich. În Ardeal auzi, la fiecare pas, ocară: *walachische Wirtschaft*.

În centrele urbane, minoritățile nu trăiesc în comunitatea spirituală a statului român. Viața lor sufletească nu e o „diversitate de forme” a culturii românești, ci a celei germane sau maghiare. Transilvania nu e nicio Austro-Ungarie și nicio Elveție, cum ar dori dl Zillich. Elementele etnice din această parte a României de astăzi nu s-au împăcat nicicând. Transilvania avea o constituție¹⁵⁰.

Codificările verbocziene vorbesc de *populus* și de *plebs*. Cei dintâi sunt nobilii, sașii și secuii, iar cei din urmă românii. Așadar, de la început principiul național, temelia oricărei vieți și manifestații culturale, a fost un catalizator irezistibil, care, la orașe, a izolat cele trei elemente etnice din Transilvania. Pe dl Zillich îl supără, că „regățenii” îl consideră *străin*. Scriitorul minoritar, uitând ce datoresc orașele săsești Vechiului Regat, socotește pe „regățenii” balcanici și le strigă sfidător în față: „*Voi sunteți străini în Ardeal, fiindcă nu vorbiți și nu gândiți ca dl Iuliu Maniu și fiindcă între Ardeal și Vechiul Regat se așterne antinomia dintre Occident și Orient*”. Dl Zillich se laudă, că e iubitor de adevăr. De aceea credem că-i facem o plăcere, spunându-i adevărul în chestiunea minorităților. Într-un articol trecut, apărut în această revistă, am arătat diferențierile dintre așezările urbane și cele rurale. La sate, în Ardeal, s-a petrecut un proces dureros pentru sași. Ei au fost deznaționalizați în mase de români încă sub regimul austro-ungar. Se cunosc bine măsurile de apărare ce le-au luat ei împotriva primejdiei valahe. Cu toate alarmările intelectualilor sași, procesul de deznaționalizare e în plină evoluție. Sașii știu toți românește și dispersați cum trăiesc,

¹⁴⁹ Articol publicat în revista *Țara noastră*, anul IX, nr. 31, 29 iulie 1928 [George-Bogdan Tofan].

¹⁵⁰ Să-l trimitem pe dl Zillich la conaționalii săi: Fr. Schuller von Libloy, *Siebenbürgische Rechtsgeschichte*, 1867 și Ios. Bedeus von Scharberg, *Die Verfassung des Grossfürstentums Siebenbürgens*, 1844.

adeseori nu se pot înțelege între ei decât românește. La orașe, sașii au fost maghiarizați. Din cele „sieben bürgen” nu și-au mai păstrat decât câteva centre, dintre care Sibiul e cel mai puternic.

În fața acestor fapte, socotim că se pot trage oarecare concluzii. Minoritatea săsească e sortită dispariției. Forța ei de rezistență e artificial întreținută de o mână de intelectuali, care nu stau în slujba ideii de stat român. Ei nu vor putea, însă, împiedica opera de unificare a statului nostru, care de altfel e chiar în spirit paneuropean, după cum vom vedea îndată. Nu vom trata naționalitățile cu dispreț. Nu le vom numi „relicve etnografice” ca Mussolini sau „material etnografic” ca panslavistul Danielevschi, deși e incontestabil că ele sunt o amintire a trecutului, adică fragmente dintr-o diferențiere etnică determinată de anumite împrejurări geografice și istorice. Asupra *națiunii* și *naționalității* s-a scris o literatură întreagă, niciodată învățații n-au discutat mai mult aceste noțiuni ca în zilele noastre. Cu toate acestea nu s-a ajuns la o lămurire a lor și la o încheiere pozitivă¹⁵¹. Dintre tot ce s-a spus și s-a scris, găsim vrednice de reprodus păreriile lui Lolhorp Stoddard: „S-au făcut diferite teorii, căutând să identifice naționalismul cu limba, cultura, rasa, politica, geografia, regimul economic sau religia. Desigur aceste elemente și altele pot fi factori care contribuie la formarea conștiinței naționale; dar, în ultima analiză, naționalismul e un lucru superior elementelor sale constitutive, pe care le coordonează într-o sinteză nouă și superioară. În realitate, naționalismul e o stare de spirit. Naționalismul e credință, împărtășită de un număr important de indivizi, că ei constituie o «naționalitate»; e sentimentul că sunt legați unul de altul ca «națiune»”¹⁵².

Noul Messia al naționalismului a fost Wilson, cu cele 14 porunci ale sale, care au avut o influență de integrări naționale și de disoluții de state. Pentru minoritarii noștri e interesant de știut, cum se respectă principiul naționalității în patria lui Wilson. Lăsăm la o parte, exclusivismul american față de japonezi și ne mărginim a cita un simplu fapt divers, o știre publicată în toate ziarele, care aruncă o lumină brutală asupra sufletului american. Iată-o: „Un nou caz de linșare s-a produs ieri în orașelul Brookhaver, din statul Mississipi. Mulțimea furioasă a spart porțile închisorii și a ridicat doi negri, acuzați că au tras cu revolverul și rănit pe un alb, care le datora o mică sumă de bani. Negrii, legați de un automobil au fost târați până afară din oraș unde au fost spânzurați”. Toată ideologia wilsoniană despre drepturile minorităților e palmuită de monstruoșitatea vieții reale. La noi minoritarii se supără că sunt considerați străini, iar în America sunt spânzurați pentru că au îndrăznit să atace un majoritar. Problema rasei nu schimbă principiul de drept. Ce zici, tinere domn Zillich?

Azi începe să se înfiripeze o nouă *credință*, a comunității europene. Religia naționalismului se reintegrează într-o Europă unitară. Apostolatul paneuropean al dlui Coudenhove-Kalergi convertește, în lumea intelectuală, tot mai mulți credincioși. Statele Unite ale Europei – nu națiunile – vor fi odată o realitate, fiindcă corespund unei necesități economice, după cum am arătat altădată. Într-o Europă unită vor avea un rol numai națiunile mari. Naționalitățile sau minoritățile vor dispărea – nici astăzi n-au decât rostul de a plictisi pe cei mari cu plângeri – și se vor contopi de bunăvoie în marile unități economice și culturale. După cum creștinii caută să restabilească unitatea bisericii, așa și europenii se străduiesc, împinși de legile de fier ale vieții economice, să înlăture frontierele dintre state și să le închege într-o unitate politică. În calea acestor străduințe se pot pune minoritățile cu doleanțele lor anacronice? Credem, că e o copilărie să mai lungim vorba. Regiunea noastră e menită să facă parte din *România* care împreună cu *Germania* și *Slavia* va crea Europa unită. Și poate va veni o vreme, când un urmaș al dlui Zillich se va entuziasma mai tare ca galul Rutilius Namatianus și va preamări, ca și aceasta opera *României*, scriind: *Fecisti patriam diversis gentibus unam; profuit injustis, te dominante, capi*.

¹⁵¹ Recomandăm: *Nation und Nationalität*, Beiträge, în Jahrbuch für Soziologie, verl. G. Braun în Karlsruhe, 1927.

¹⁵² *Le nouveau monde de l' Islam*, Payot, Paris, 1923, p. 144.

II.

Acum e ușor să ne oprim și sub streășina teoretică a culturii transilvănene a dlui Zillich, fiindcă ea nu rezistă niciunei analize. În Ardeal sunt culturi etnografice la sate. Cea mai interesantă e cea românească, fiindcă e cea mai veche, multimilenară cum am arătat în articolul *Cultura românească*. Din această cultură luau exemple învățații sași și alții pentru a aduce dovezi despre vechile credințe indo-europene care nu se pot reconstitui decât pe baze arheologice și etnografice¹⁵³.

Cultura etnografică maghiară, în special ca manifestație artistică plastică, e aproape inexistentă. Ne-o arată Malonyai Dezső în voluminoasa sa lucrare. Cea săsească e și ea destul de modestă, după cum o dovedesc lucrările lui Sigerius din Sibiu. Acestea două din urmă au suferit adânci influențe românești, adică autohtone. La orașe e o civilizație burgheză capitalistă, care nu se deosebește de restul civilizației burgheze europene, decât prin oarecare variante asupra cărora nici nu merită să ne oprim. Atunci, care sunt elementele constitutive ale culturii transilvănene? Din ce fapte reale zămislește dl Zillich existența sufletului transilvănean? Scriitorul minoritar e impresionat de antinomia dintre Ardeal și Vechiul Regat, căreia îi așterne substratul larg al luptei dintre Occident și Orient. Problema e așa de vastă, așa de complicată și așa de grea, încât nici nu o atingem. Vom lămuri-o într-un studiu în curs de publicație. Ceea ce putem să spunem e că astăzi Occidentul pătimește de misticismul oriental, iar Orientul de naționalismul și materialismul apusean. Întreg globul pământesc se zbuciumă într-o criză de conștiință și într-o criză morală.

O lume nouă e în curs de devenire, ale cărei concepții de viață nu le putem încă fixa, deși le întrezărim. Antinomia dintre Ardeal și Vechiul Regat încadrată în aceste perspective largi dispăre. Minoritarii nu pot rămâne elemente retrograde, stăruind în mentalitatea trecută a civilizației agrare, cu diferențierile ei regionale și etnice. Ei trebuie să se supună legilor civilizației mecanice, care, cu viteza ei dinamică, încheagă umanitatea în unități mari. Omenirea nu se va mai întoarce niciodată la creații artificiale ca Austro-Ungaria sau Elveția, ci va înainta, cu pași uriași, spre Paneuropa, Panamerica și Panasia. Toate aceste unități continentale vor fi călăuzite de același suflet, de sufletul uman. Cultura umană va fi sintetizată într-una singură din diferitele culturi naționale, întocmai ca lumina solară ce se descompune în atâtea culori, deși e încheagată într-una singură.

STATUL ȘI VIAȚA ECONOMICĂ¹⁵⁴

Publicul nu prea e obișnuit cu gândirea sintetică a cunoștințelor doctrinare în materie economică. Fiecare categorie de interesați nu vrea să audă decât de ceea ce o privește direct și imediat. Restul e teorie și pierdere de vreme. Aceeași insuficiență o întâlnim la mulți din cei de sus, la cei chemați să conducă. De aceea orbesc în întuneric și fac experiențe pe spinarea țării.

Cetățenii totuși se miră, că toate merg anapoda într-o dezordine haotică. Trebuie să se știe, că crizele economice nu sunt fenomene izolate, că ele nu se pot înlătura, dacă sunt privite și tratate ca probleme ale unor interese unilaterale, ci numai dacă se îmbrățișează complexul activității care alcătuiește viața economică. Fără farul unor principii călăuzitoare e cu neputință să se găsească soluțiile practice în orice domeniu. Toată lumea cere astăzi intervenția statului în îndrumarea vieții economice. Dar prea puțini cercetează, dacă la noi principiile care stau la temelia organizației de stat sunt respectate sau nu, fiindcă în caz când puterea publică, care comandă, e viciată, orice intervenție a statului în viața economică devine o nenorocire. Să ne oprim o clipă și să examinăm cum se aplică și cum se practică la noi principiile constituționale. Am spus-o altădată că în țara noastră monarhia constituțională nu e de origine divină, ci democrată, suveranitatea națională a

¹⁵³ Citez întâmplător pe I. Teutsch, utilizat în ce privește „*Muma ploii*” de Georg Wilke, *Die Religion der Indogermanen in archäologischer Betrachtung*, in Mannus Bibliothek, Leipzig, 1923.

¹⁵⁴ Articol publicat în ziarul *A. B. C*, II, nr. 58, 7 ianuarie 1935, București [George-Bogdan Tofan].

delegat anumite drepturi Coroanei, care numește guvernele, dar ele nu se bucură de o legitimitate în exercitarea puterii publice până când nu sunt confirmate de voința populară liber exprimată prin votul obștesc.

Dreptul de a comanda al guvernelor, al puterii publice își are, deci, izvorul de drept în voința populară. Guvernele noastre jură pe constituție că o vor respecta, dar nu o respectă. După ce sunt numite de rege, violentează literitatea votului, suprimă libertatea cuvântului, libertatea presei și libertatea întrunirilor. Guvernează la adăpostul stării de asediu. În locul legalității se substituie bunul plac. Selecția valorilor chemate la conducerea statului nu se face după merite, ci după lipsa de convingeri și de caracter. Astfel democrația devine o minciună, iar legitimitatea puterii publice o ficțiune, lipsită de orice bază de drept. Voința populară e într-un permanent război cu puterea publică. Principiul suveranității naționale nefiind o realitate rezultată din liberul exercițiu al drepturilor cetățenești, întreaga viață publică e o sinistră comedie. În locul acestei comedii, ar fi de preferat o dictatură pe față. Legitimitatea puterii, în acest caz, s-ar rezema pe voința autocrată a suveranului. Conflictul între voința populară și puterea publică ar fi mai logic și mai firesc.

Dacă dreptul de a comanda al guvernelor nu izvorăște din respectarea principiilor constituționale, atunci puterea publică se reazemă pe abuz. La abuzurile puterii publice, cetățenii răspund și ei cu abuzuri. Neregulile, fraudele și anchetele se țin lanț. Viața publică e otrăvită de suspiciuni, de acuzații și de scandaluri publice. Dezordinea crește și se adâncește. Surpă din temelii însăși organizarea de stat. Iată ce urmări provoacă nerespectarea principiilor. Acestea nu sunt teorii, ci triste realități, care nu au înrâurire hotărâtoare și asupra vieții economice.

Cetățenii știu bine că organizația de stat e viciată și totuși apelează la ea în nădejdea că-i va salva din vârtoarea crizelor. Asistăm, așadar, la altă anomalie. Cetățenii n-au încredere în autoritatea statului și totuși recurg la intervenția lui. E un zbcucium cu zvârcoliri paradoxale dictat de exasperare. Dacă nici statul nu e în stare să facă ordine, atunci cui să ne adresăm? – se întrebă buimăciți bieții cetățeni. Statul intervine chiar fără să aștepte solicitări. Dar cu organizația pe care o are, îndată ce se amestecă în viața economică, recoltează roadele anarhiei pe care o întâlnim la fiecare pas. Ordinea în viața economică trebuie începută cu cea mai severă ordine în organizația de stat, așa cum o propovăduiește dl Iuliu Maniu. Astăzi, când economia e o știință, când viața e dominată de tehnică, când se cere o mobilizare intelectuală și o disciplină morală din partea întregii națiuni, noi ne sfidăm destinul cu distracțiile unor degenerați și cu experimentările tuturor slugilor cu capetele plecate și cu spinările încovoiate. Statul trebuie să reintre în ordinea de drept să-și restaureze autoritatea și să redobândească încrederea publicului, ca să poată avea rolul de regulator al vieții economice.

PORUNCA DESTINULUI ISTORIC¹⁵⁵

În *Istoria Românilor* de Constantin C. Giurescu, lucrare mult apreciată de domnul Nicolae Iorga, decanul istoricilor români, citesc un pasaj de actualitate, care merită să fie reprodus în întregime. „Născuți ca popor din necesitatea de apărare a graniței Imperiului Roman, am păstrat această caracteristică și această obligație în tot cursul istoriei. A face pază la Răsăritul Europei, a sta de strajă în fața lumii asiatice, e, fără îndoială, una din menirile noastre. Îndeplinirea acestei meniri a corespuns cu epocile de mărire și glorie ale neamului. Și de câte ori am uitat porunca destinului istoric, poruncă ce se desprinde parcă din cele patru cetăți care, de la Hotin până la țărmul mării, păzesc simbolic vadurile Nistrului, de atâtea ori am scăzut și am fost nebăgați în seamă”.

Într-o lucrare a mea mai veche *Valuri politice*, 1933, apreciată de domnul Vaida, care mi-a confiscat-o scriam: „*Politica externă a României sau mai exact a neamului românesc, din vremurile cele*

¹⁵⁵ Articol publicat în ziarul *Zorile*, I, nr. 26, 30 mai 1935, București [George-Bogdan Tofan].

mai îndepărtate e întoarsă cu fața spre Răsărit, spre linia ce pornește de la Marea Baltică și sfârșește în Mediterana Orientală”. În cursul marelui război, am călcat „porunca destinului istoric” și ne-am întors cu armele spre Apus, ca să ajungem stăpâni pe cetățuia Ardealului și să reconstituim vechea Dacie. Norocul a vrut să reușim peste așteptările noastre și împotriva cumplitelor primejdii ce ne pândeau. Dacă Rusia țaristă nu s-ar fi prăbușit în haosul bolșevismului, desigur că România n-ar avea înfățișarea de azi. Nici aliații biruitori din Apus n-au vrut să respecte tratatul încheiat în 1916, cu România. Ne-au ciuntit fruntariile dinspre Apus. Ce ar fi fost, dacă lua parte la conferința de pace și Rusia ca biruitoare? Ne-ar fi pedepsit că am călcat porunca destinului istoric. După război, până la triumful hitlerismului în Germania, am rămas iar în tradiția noastră istorică, cu fața întoarsă spre Răsărit. Ministrul afacerilor străine, dl Nicolae Titulescu, era cel mai aprig apărător al acestei politici. Împreună cu polonii formam digul de apărare al civilizației europene împotriva barbariei asiatice. În ultimii doi ani am făcut stânga împrejur și azi suntem iar cu fața spre Apus și încadrați în pace alături de Rusia, care a rămas tot cum era, când ne apăram împotriva ei. Pentru noi, primejdiile au rămas aceleași atât dinspre Rusia cât și dinspre Germania. Atunci, de ce am schimba frontul „destinului nostru istoric”?

Parisul a revenit la alianța franco-rusă dinainte de război. Azi crede că național-socialismul german e mai periculos decât bolșevismul pentru civilizația europeană. Această schimbare de front a Franței l-a îndemnat pe dl N. Titulescu să revizuiască și politica externă a României. Acum se pregătește să facă o vizită lui Stalin la Kremlin, de unde nu ni s-a întors încă tezaurul depozitat în cursul războiului. Politica externă a României se identifică, așadar, în tot cu aceea a Franței. Nu și invers. În 1920, Rusia bolșevică era gata să ne recunoască Basarabia – nu cu ocoluri și cu reticențe ca Litvinov – și să ne restituie tezaurul, în schimbul recunoașterii de drept a noului regim. Era în interesul nostru să facem această înțelegere cu vecina noastră. Take Ionescu s-a opus. Spunea că nu putem trăda Franța. Astăzi, Franța ne aruncă în brațele Rusiei și, prin publicității ei ne destăinuiește, că nu putea să lase Mica Înțelegere în aer, cum era până acum doi ani. Ne acoperă, deci, spatele împotriva Germaniei, cu care încheiem înțelegeri economice? Franța ne schimbă „porunca destinului istoric” de dragul apărării sale pe Rin. N-ar fi oare mai cuminte și mai firesc să păstrăm o neutralitate față de marile puteri, o neutralitate rezemată pe un bloc al statelor de sus de la Marea Baltică până la Mediterana Orientală? Dl Nicolae Titulescu are la îndemână Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică. De ce nu clădește mai departe și de ce nu consolidează ceea ce a început? Ar fi o politică vrednică de reputația unui mare realizator în diplomație.

NUMERUS VALAHICUS¹⁵⁶

Dl dr. Alexandru Vaida-Voevod n-a fost un luptător în primele rânduri de știință sau un semănător de idei. Fecior de bani gata, n-a fost silit să tragă la jugul de trudă al muncii. Cu relațiile ce le avea a fost primit de tânăr ca membru al Comitetului Național Român și ales deputat. Sub regimul unguresc a fost un luptător în primele rânduri pentru emanciparea politică a românilor fără să fie însă un îndrumător. N-aș vrea să fiu nedrept cu dl Vaida și n-am motive să-i contest meritele reale pe care le-a avut ca propagator al ideii naționale, dar nu pot să uit nici devierile de la linia de conduită a politicii naționale din cursul războiului. Dl Vaida e o fire nestatornică și iubitoare de aventuri, care are nevoie de frână și de o călăuză, ca să fie ferit de rătăcirii. Cât a luptat în Ardeal, frâna și călăuza d-sale era dl Iuliu Maniu. Protesta și discuta violent, dar, de cele mai multe ori, sfârșea prin a se supune sfaturile prietenului său, de îndrumările căruia asculta, de altfel, întreg Comitetul Național Român din Ardeal, oricât nu i-ar plăcea acest adevăr istoricului Nicolae Iorga și altora.

¹⁵⁶ Articol publicat în ziarul *Zorile*, I, nr. 29, 2 iunie 1935, București [George-Bogdan Tofan].

Dl Vaida nu se supunea, însă, întotdeauna, mai ales când i se deschideau drumuri largi, spre jilțurile măririi. Ambiția a jucat și mai joacă încă un rol de căpetenie în cariera politică a moșierului de la Olpret. Când trăia principele Francisc Ferdinand era un aderent și confident al politicii de la Belvedere, unde se făureau proiecte pentru o Austrie Mare, din care avea să facă parte și Vechiul Regat al României. Teoreticianul acestei idei habsburgice întârziate era vizionarul Aurel C. Popovici, care prelucrase propunerea mai veche a cehului Francisc Palacky de a transforma Austria într-un imperiu federativ al naționalităților. Însuși Aurel C. Popovici, înainte de a muri, a mărturisit, în scris, că ideile lui au fost o rătăcire și că Imperiul Habsburgic nu merită să trăiască. Pentru simțul politic și pentru sentimentele naționale ale dlui Vaida sunt caracteristice mărturisirile recente ale dlui Mihai Popovici. Când a intrat România în război – ne spune dl M. Popovici, – și când dl Vaida a aflat, la Viena, de începerea ostilităților, se pregătea să ia parte la o ședință a celor ce se legănau încă în iluzia unei Austrii Mari. Dl Vaida a ascultat știrea, a plecat capul în pământ și s-a dus la sfatul celor ce dezbăteau Gross-Österreich-ul. Intrarea Armatei Române în Ardeal nu l-a putut abate din calea ambițiilor sale de mărire. Dl Vaida, în cursul Războiului de Întregire a Neamului nostru, a mai avut atitudini, care pătează decorația „Regele Ferdinand” de pe piept. Poate va avea curajul să le facă singur istoricul și să le justifice.

În România Mare, dl Vaida a fost împins de dl Iuliu Maniu în fotoliul de prim-ministru, într-o vreme când statul român avea nevoie de un cap limpede, cu o bogată experiență în conducerea treburilor publice. A fost o greșeală a dlui Maniu, care s-a repetat și după restaurație. Dl Vaida s-a emancipat de sub tutela politică a dlui Maniu. Din prieten ascultător i-a devenit rival și a închis ochii, când se țeseau intrigi împotriva șefului Partidului Național-Țărănesc. A început chiar să spună că dl Maniu e creat de dânsul și că-i poate lua locul oricând. I l-a și luat. Iar când a crezut că a aplicat prietenului său lovitura de grație cu scandalul Skoda, s-a trezit concediat din bun senin. Într-un moment de furie a mărturisit că a greșit, că Maniu are dreptate. Dar ambiția nu l-a lăsat să doarmă. Dacă n-a avut norocul să se realizeze Gross-Österreich-ul și să aibă un rol ca sfetnic împărătesc al habsburgilor, dacă soarta a vrut ca Ardealul să se împreune cu țiganii din Vechiul Regat, s-a frământat cât s-a frământat, până și-a zis: «De ce nu aș ajunge eu voievodul acestor țigani?» Din acest proces sufletesc al dlui Vaida s-a născut mișcarea, căreia i-a dat un nume de ocară. Îmi aduc aminte că Amos Frâncu, de câte ori vorbea de dl Vaida, îl numea Bulibașa. Nu știu pentru ce. Poate actualii partizani, toți valahi negri, se vor strădui să cerceteze mai de aproape trecutul voievodului lor. Dl Vaida a observat că suprema inteligență în politica românească e să știi minții și înșela cât mai multă lume, că cinstea și caracterul n-are nicio căutare și că din orice problemă serioasă de stat poți face un cal de bătaie pentru a ajunge la buget. După ce ajungi la putere, uiți promisiunile, tragi fumuri groase din lulea și râzi de norodul valahilor proști care s-au luat după praporul pe care ai scris „*In hoc signo, vinces*”. „*Numerus valahicus*” nu e nici cea dintâi și, poate, nici cea din urmă rătăcire a dlui Vaida Voievod.

EXPERIENȚE CULTURALE¹⁵⁷

Problema capitală a statului român e ridicarea economică și culturală a satelor. Ea trebuie încadrată în politica oficială a guvernelor și realizată metodic cu ajutorul puterii executive și cu mijloace bugetare. La noi se fac o serie de experiențe de diferite societăți, dar ele nu lucrează după un plan studiat și de mai înainte stabilit; de aceea activitatea lor nu e coordonată și armonizată în vederea unui scop bine determinat. Înainte de o transformare structurală a mentalității orașenești nici nu sunt speranțe ca problema să fie deplin înțeleasă și metodic rezolvată. Dl prof. Dimitrie Gusti, într-o conferință despre „organizarea culturii” ținută de

¹⁵⁷ Articol publicat în ziarul *Zorile*, I, nr. 33, 6 iunie 1935, București [George-Bogdan Tofan].

curând, a afirmat că cele 25 200 de sate ale României s-ar putea transforma, ca structură culturală, în curs de patru ani prin echipe studențești și prin cămine culturale. Structura culturală milenară a satelor să se transforme în patru ani!

Ca unul care m-am ocupat, timp îndelungat, în Ardeal, cu problemele economice și culturale ale satelor, pot să spun că numai cine nu cunoaște satele se poate legăna în asemenea iluzii. Am văzut rezultatele obținute de primele 12 echipe studențești trimise vara trecută de „Fundația culturală Principele Carol”. Rezultatele erau departe de a fi mulțumitoare. În unele ramuri dovedeau chiar o dezorientare supărătoare. Aș fi curios să știu cât costă aceste echipe și cum își acopere fundația cheltuielile?

Păreră mea este că, prin echipele studențești, se poate aduna material pentru monografiile sociologice și studii etnografice, etc., dar nu se poate organiza cultura satelor. Oricât s-ar spori numărul echipelor studențești, nu cred că raza lor de acțiune s-ar putea întinde asupra tuturor satelor și să dureze ani de-a rândul, spre a culege roade. Mai nimerit ar fi ca cei chemați să conducă viața sătească, preoții, învățătorii și funcționarii administrativi să fie pregătiți în vederea unei asemenea acțiuni culturale și sumele ce se cheltuiesc cu echipele studențești să li se pună lor la dispoziție pentru realizări. Pe urmă trebuie coordonată sfera de acțiune a diferitelor societăți culturale, dintre care unele au tradiție și care ar putea fi colaboratoare prețioase la această operă.

În Ardeal e, de pildă, „Astra” din Sibiu, căreia i-am închinat și eu anii cei mai frumoși ai vieții mele și care are misiunea de a răspândi cultura în masele largi ale poporului, misiune pe care și-a îndeplinit-o sub dominația austro-ungară. Această veche instituție culturală a Ardealului azi se zbate neputincioasă în lipsă de fonduri, pe când Fundațiile regale, nou create, se bucură de bogate izvoare de venit, cu ajutorul cărora fac experiențe. De ce această nedreptate față de un așezământ cultural ca „Astra”? Mai sunt și alte societăți culturale – mă rețin să le numesc – care au în vedere tot cultura satelor. Cine cutreieră satele le întâlnește pe toate, propovăduind cultura.

Bieții țărani nu mai știu de care să asculte, căci toate vreau să-l lumineze. Norocul e că, după ce se mai potolesc valurile de propagandiști cam cu ivirea primilor fulgi de zăpadă, țărani încep să facă glume pe socoteala lor. Când vor fi înlocuite aceste experiențe culturale cu o organizație culturală metodic îndrumată și temeinic studiată? Organizarea culturală, fără organizarea economică a satelor e, însă, cu neputință. Omului sărac și necăjit nu-i arde de cultură.

De când am deschis ochii pe lume, se tot dezbate problema satelor, fără să se urnească prea mult din loc. Propaganda surtucarilor de la orașe trece, și satele rămân pe loc în bezna analfabetismului.

DIN LEAGĂNUL NOROCULUI ÎN GHIARELE SATANEI¹⁵⁸

România Mare s-a născut în leagănul prea slăvit al norocului. Când cerul nădejdlor noastre era mai mohorât, atunci a sosit, sprinten și șăgalnic, să ne mântuiască și să ne dăruiască mai mult decât am îndrăznit să visăm. Care dintre noi a crezut că deodată cu unirea Ardealului și Bucovinei, pentru care am pornit la luptă și am încheiat tratatele de alianță, se va uni și Basarabia răpită? Așa a vrut norocul. Dar norocul e cu toane. După ce ne-a rotunjit dolofan hotarele, ne-a părăsit, spunându-ne: v-am dăruit o țară mare și frumoasă, acum să vedem cât sunteți de vrednici s-o stăpâniți. Și cum a plecat, ne-am trezit:

Că s-a-ntors frunza pe tău
Și din bine-am ajuns rău...

Destinele României au trecut parcă în puterea Satanei, care-și fierbe mereu cazanul, ne otrăvește și ne încurcă ițele vieții publice. Câteodată ni se pare că ne paște un blestem. Mai ales de

¹⁵⁸ Articol publicat în ziarul *Zorile*, I, nr. 36, 9 iunie 1935, București [George-Bogdan Tofan].

un timp încoace nu mai știe nimeni ce va aduce ziua de mâine. Trăim într-o neliniște și într-o nesiguranță parcă ne-ar pândi nenorocirea unei catastrofe. Oamenii cu mintea cea mai sănătoasă nu mai înțeleg nimic și nu mai pot prevedea ce are să urmeze. Rațiunea, care stabilește ordinea într-un stat, care creează primatul spiritual al autorității, care activează energiile dornice de înaintare, armonizând interesele cetățenilor liberi cu interesele comune și permanente ale puterii de stat – această rațiune, moștenită prin sânge de la înaintații noștri români, a dispărut.

Viitorul e prizonierul capriciului, al arbitrarului și al hazardului.

Pilde:

Legea fundamentală a țării nu se respectă. Unii vor s-o modifice spre a-și servi interese pe care nu cutează să le mărturisească. S-a format un „front constituțional”, în frunte cu un bătrân conducător de oști din vremea Războiului de Întregire și cu un tânăr și energic descendent al celui care protestează, cu tăceri mai elocvente decât vorba, un amic mai temut ca savonarola din vechimea renașterii. Guvernele se schimbă mai repede decât anotimpurile. Nu știe nimeni: de ce vin și de ce pleacă. Valoarea oamenilor ce le completează nu se cântărește după vrednicie, ci după slugărnicie, lipsa de convingeri și de caracter. Sub fiecare guvernare ies la iveală noi scandaluri și noi abuzuri. Și răul crește și se adâncește, spre bucuria Satanei și a dușmanilor țării. Gospodăria publică e în pragul falimentului. Cheltuielile statului întrec veniturile lui. Fiscalitatea cea mai sălbatică nu poate calibra bugetul; datoriilor nu se mai poate face față. Funcționarii nu-și primesc nici lefurile de mizerie. Regimul schimburilor de mărfuri cu străinătatea a ajuns un haos. Se modifică numai cu dispoziții tot mai absurde, tot mai contradictorii. [...] Pe destrăbălarea națională și ruina materială a țării, Satana își aranjează Saturnalele biruinței. Șirul fără sfârșit al undelor îl pot întregii cititorii, [...] care are o traistă plină. E cu puțință o îndreptare? Oare avem puterea să ne lepădăm de Satana? Desigur. Dar pentru a scăpa de duhurile necurate trebuie să ascultă povața secretarului Senioritei Florența care spunea: „Soarta nu-și schimbă hotărârea unde nu se schimbă rânduiala; nici cerul nu vrea și nu poate susține un lucru care vrea să meargă singur la pierzare”.

„LUCEAFĂRUL”¹⁵⁹

Sub dominația maghiară a trăit liber – în România liberă nu poate reapare înlănțuit

Revista *Luceafărul*, apărută întâi la Budapesta, apoi, până la izbucnirea războiului, la Sibiu, iar după încheierea păcii la București, a fost publicația generației Unirii din Ardeal, a intelectualilor care au realizat unitatea culturală înaintea celei politice. Revista *Luceafărul* caracterizează o epocă și ea e trecută de mult în istorie, alături de celelalte reviste care au stat în serviciul ideii naționale. *Luceafărul* e opera cu care se mândrește tinerețea mea și, oricât ar fi de nerecunoscătoare firea omenească, acest merit nu mi se poate confisca, deși unii comentatori ai mișcării culturale de pe vremuri vor să atribuie altora vrednicia de a fi redactat această frumoasă revistă. Am scris câteva *Amintiri de la Luceafărul* și sper că ele vor putea apare în editura harnicului cercetător al trecutului nostru cultural I. E. Torouțiu. Aceste amintiri sunt fragmente din istoria revistei cu care se laudă atâția inși pe nedrept. Poate mă voi hotărî să scriu amănunțit istoria mișcării culturale a „generației Luceafărului” – cum s-a numit și care e identică cu generația Unirii, pentru a restabili faptele și a arăta contribuțiile reale ale tuturor.

Eu n-am nevoie să mă păunez cu penele altora, cum fac cei ce-și însușesc meritele mele pentru a-și justifica decorația Regele Ferdinand. Eu am primit cea mai mare decorație de la conștiința mea proprie. Așa că am putut renunța ușor la distincția împărțită unora dintre cei care au trădat ideea națională. Altoro care o meritau, cum a fost Eugen Goga, li s-a conferit numai după moarte. Deoarece se pun stăruințe să reeditez *Luceafărul*, țin să spun că, și în intenția mea este să

¹⁵⁹ Articol publicat în ziarul *Zorile*, I, nr. 40, 13 iunie 1935, București [George-Bogdan Tofan].

reapară revista care a adus servicii unității noastre naționale. Totul e pregătit demult, ca să ia din nou ființă. Dacă întârzie, cauza e starea de asediu și cenzura, rușinea care pătează obrazul României Întregite. *Luceafărul* n-a trăit sub cenzură nici sub regimul unguresc și nu înțeleg ca în România liberă să apară legat în lanțuri. N-a luptat pentru libertate ca să suporte o robie. Când va înceta regimul excepțional, va apărea și își va spune răspicat cuvântul ca întotdeauna, dacă îmi va fi dat să mai ajung asemenea vremuri. Dacă nu, voi regreta că ceea ce am putut face sub dominația străină, n-am mai putut continua sub stăpânirea românească și sub domnia voievodului culturii.

Din cauza întârzierii reapariției *Luceafărului*, s-au găsit câțiva indivizi fără de obraz, care și-au însușit titlul. Unul a șterpelit chiar și copertele vechi ale revistei, crezând că poate înșela lumea. E un dascăl incult din Sibiu. Altul a apărut la Timișoara. Bieții oameni n-au fost în stare nici să găsească un titlu nou publicației cu care au vrut să ferească neamul. În România Întregită a răsărit o faună bogată de reviste literare. În fiecare centru mai important apare cel puțin câte una. Dar cele mai multe sunt lipsite de o direcție, de o credință. În cuprinsul lor găsești flori frumoase, dar și multe buruieni, care nu contribuie cu nimic la progresul culturii românești. De aceea cred că ar fi necesară reapariția revistei *Luceafărul*. Ea ar putea selecționa talentele și pune în valoare creațiile scriitorilor tineri. În statul român întregit, ideea națională are orizonturi și în serviciul ei trebuiesc mobilizate toate energiile.

LĂMURIRI ISTORICE¹⁶⁰ Pe marginea destăinuirilor dlui Aurel Vlad

Nu-i nimic mai urât și mai vulgar în arena vieții noastre publice decât violențele și acuzațiile dintre foștii tovarăși de luptă. E un spectacol trivial, care trădează o lume sufletească puțin aleasă, lipsită de distincție și de demnitate. Urmăresc cu dezgust războiul pornit de „valahii” dlui Vaida împotriva românilor rămași credincioși Partidului Național-Țărănesc. Nu se discută doctrine, nu se desfășoară programe, nu se arată mijloacele practice de realizare a apărării și întăririi elementului autohton, ci se aduc acuzații, se fac destăinuirii, se insultă și se calomniază prietenii politici și personali de ieri. Prin aceste metode „valahiste” nu se întărește frontul românesc, ci se destramă, spre bucuria străinilor care râd de noi și își continuă opera de cucerire și de stăpânire a țării.

De curând am citit destăinuirile dlui dr. Aurel Vlad, privitoare la activitatea dlui Iuliu Maniu din cursul războiului. Cunosc multe fapte din activitatea politică a românilor ardeleni din preajma și din timpul războiului. La unele din ele am fost martor, iar pe altele le știu din documente. Orice contribuție nouă e bine venită. Ar fi de dorit chiar ca toți cei care au luat parte la aceste evenimente să le aștearnă pe hârtie, ca să poată fi utilizate de viitorii cercetători obiectivi. Dl Vlad constată că dl Iuliu Maniu în epoca războiului n-a participat la frământările politice din Ardeal, deoarece a fost mobilizat. *Dl Vlad uită să spună, însă, că dl Iuliu Maniu până la mobilizare a avut un rol politic conducător și că a fost mobilizat din ordinul contelui Ștefan Tisza, care aflase de tratativele fruntașilor români cu Erzberger peste capul Ungariei. Dl Vlad mai uită că dl Maniu ceruse membrilor Comitetului Național Român să nu facă absolut nicio declarație, în cursul războiului, care ar putea servi ca armă în mâinile ungarilor împotriva aspirațiilor naționale.* Membrii Comitetului Național Român n-au avut tăria de caracter să se impună acestui imperativ. Împrejurările au fost mai tari decât convingerile lor și au fost siliți să-și plece capul. Destăinuirile recente ale dlui dr. Aurel Vlad au nevoie de unele comentarii.

Dintre toți fruntașii politici rămași în Ardeal dl Iuliu Maniu e singurul căruia nu i se poate reproșa, în cursul războiului, nicio declarație potrivnică idealului național. E bine să se știe acest

¹⁶⁰ Articol publicat în ziarul *Zorile*, I, nr. 55, 28 iunie 1935, București [George-Bogdan Tofan].

lucru. Dl Vlad nu se poate lăuda cu o astfel de ținută politică. Cu atât mai puțin dl Vaida. Dl Vlad dă o deosebită importanță declarației citite de dl Vaida în parlamentul din Budapesta când Monarhia Austro-Ungară se prăbușise. Această declarație se exploatează prea mult. Trebuie deci redusă la adevărata ei valoare. Din punct de vedere politic, ea putea fi înlocuită printr-un simplu comunicat al Comitetului Național Român. Dar, după această declarație, trebuia refuzat orice contact cu guvernul revoluționar din Budapesta. Ce au mai căutat fruntașii români la palatul contelui Károlyi din capitala Ungariei?

Tratativele au continuat și delegatul guvernului Károlyi, sociologul Oscar Iăsz, în memoriile sale spune că *aceste tratative au fost rupte definitiv numai când a fost adus la Arad dl Iuliu Maniu cu un vagon special, pus la dispoziție de autoritățile maghiare, după afirmația dlui Vlad*. Dacă nu venea dl Maniu cu vagon special, tratativele poate ar mai fi urmat. Cuvântul hotărâtor a fost, deci, al dlui Iuliu Maniu, care, imediat a luat întinse măsuri pentru adunarea de la Alba Iulia și pentru „preluarea imperiului”. Într-un articol de ziar nu pot stăruii mai pe larg asupra evenimentelor. Va veni o vreme să fie amănunțit povestite. Dl Vlad să nu uite, însă, că dl Vaida a scris un articol despre *geniul politic* al dlui Maniu. Atunci spunea că e cel mai mare bărbat de stat al României, și că niciun fruntaș politic ardelean nu îndrăznește să iasă din cuvântul lui întotdeauna just. Greșelile pe care le atribuie azi dnii Vaida și Vlad dlui Iuliu Maniu n-au oare alt cântec? De ce n-au îndrăzneala să-l spună? Îl ciripesc și păsările dintr-un anumit parc al capitalei.

ORGANIZAREA APĂRĂRII NAȚIONALE¹⁶¹

Nu mai țin minte cine a spus că războaiele se pierd sau se câștigă din timp de pace. Acest adevăr l-am verificat și noi în cursul războiului, când Armata Română a plătit cu grele jertfe și cu multe vieți omenеști lipsa de pregătire din timp de pace. Într-o lucrare, terminată în primăvara acestui an, care cuprinde, în patru volume, amintiri și documente din Războiul de Întregire al Neamului, arăt calvarul oștirii noastre și greșelile conducerii noastre de stat. Când va înceta cenzura și lucrarea va putea apare, se va vedea lipsa de prevedere a statului român ca pregătire în toate ramurile apărării naționale. După experiența cruntă a războiului, în România Întregită, prima noastră grijă ar fi trebuit să fie organizarea apărării naționale, singura temelie serioasă pe care se poate rezema siguranța și autoritatea unui stat ca al nostru, pândit aproape din toate părțile de dușmani. Apărarea națională nu se poate improviza în clipele de primejdie. Ea cere o muncă îndelungată, conștientă și metodică în toate domeniile. Astăzi războiul nu cade numai în sarcina armatei și a întregii națiuni. În viitoarele conflagrații armate cele dintâi atacuri se vor da împotriva cartierelor vitale din dosul frontului de luptă. Dacă reușește distrugerea acestor centre de la început, armata rămâne o masă paralizată și lipsită de sursele ce-i alimentează puterea de acțiune.

Știm cu toții ce importanță are apărarea națională, cu toate acestea, în cei aproape 20 de ani de la încheierea păcii, n-am lucrat cât trebuia și cum cerea spiritul de prevedere. Azi, când de pretutindeni amenință furtuna norilor de război și când a început iar o întrecere de înarmări, ne trezim nepregătiți și într-o situație financiară dezastruoasă. În 1920 începusem să pun bazele unei industrii naționale pentru apărarea țării. Atunci s-a legiferat înființarea primei fabrici de explozivi, care există și azi la Făgăraș. Tot atunci s-a naționalizat Reșița în vederea realizării unui program complet pentru fabricarea armamentului în țară. Greșesc cei care susțin că, în primii ani după încheierea păcii, n-a existat preocuparea de a crea o industrie națională de armament.

Programul din 1920 a fost abandonat de liberali și înlocuit cu altul, din care a rezultat înființarea uzinelor de la Copșa Mică și Cugir și I. A. R., cărora nu li s-a dat, însă, comenzi, așa cum cerea cea mai elementară rațiune economică. Chiar dacă s-au făcut greșeli la înființarea acestor

¹⁶¹ Articol publicat în ziarul *Zorile*, I, nr. 81, 24 iulie 1935, București [George-Bogdan Tofan].

societăți, ele trebuiau îndreptate și uzinele puse în plină funcțiune. Aceași greșală s-a făcut și cu Reșița și cu alte uzine, care puteau fi utilizate pentru fabricarea unor piese importate din străinătate. Greșelile din trecut în parte au fost înlăturate și câte au mai rămas se pot și ele îndrepta. Când în Extremul Orient, Japonia cucerește, an de an, teritorii imense din Asia; când Italia concentrează trupe în Abisinia; când în Austria se reîntorc habsburgii, e clar că stăm în fața unui nou război și nimeni nu poate prevedea, ca și în 1914, ce proporții va lua.

În războiul ce se pregătește, România va fi pusă la grea încercare. Deși nu are niciun interes să aducă noi jertfe de sânge, va fi silită să ia parte la încăierarea generală. E o fatalitate de care nu poate scăpa. Intrată odată în foc, își va pune în cumpănă însăși existența în granițele ei actuale. Iată teribilul memento, care ne bate la ușă. Aceste primejdii ne poruncesc să fim cu ochii-n patru și să nu ne mai legănăm nicio zi în iluziile păcii. Orice zi pierdută e o crimă. Dacă nu ne organizăm apărarea națională cât mai avem timp, în viitorul război ne vom plăti păcatele cu mult mai scump decât în cel din 1916.

LA UN POPAS¹⁶²

Șasezeci de ani împliniți e un popas greu. Cei mai mulți când ajung la această vârstă, își încheie socotelile și se pregătesc să coboare spre lăcașul odihnei de veci. În acest an, 1936, la 1 februarie, am împlinit și eu șasezeci de ani, dar nici prin gând nu-mi trece să renunț la viață.

Noi, muntenii, suntem mai îndărătnici. Plămădeala fapturii și firii noastre e mai stâncoasă. Nu se lasă ușor învinsă de iernile anilor. Născuți pe creștete de munți, alături de brazi, avem rădăcini bine înfipte în solul existenței și ne place să ne bucurăm de răsăritul soarelui.

Deși popasurile vremii ne învăluie în melancoliile apusului, totuși nu ne întristează și nu ne taie gândul dragostei de a trăi, de a lupta. Deprinși să cucerim piscuri, râvnim să ne urcăm pe altele mai înalte, fiindcă așa e croit sufletul nostru: să năzuim mereu mai sus, *ad astra*, în slujba unei credințe, a unui ideal. Prind prilejul acestui popas pentru a face câteva mărturisiri intime.

Pornit din satul meu natal, din Bilbor, niciodată nu am visat la o viață ușoară și la prea multe măririi. Îmi dădeam seama de mic copil că viața mea va fi o trudă fără odihnă, cum a fost și a părinților și a străbunilor mei. În Ungaria, ca român, la ce puteai aspira? La o biată profesie liberă, cu ajutorul căreia să-ți poți agoniși pâinea de toate zilele. De aceea, în tinerețele mele m-am zbuțuit cumplit, neștiind pe ce cărare să apuc.

Octavian C. Tăslăuanu, 1936.

Tradiția familiei noastre și povețele tatălui meu mă îndemneau să mă fac slujitor al altarului, dar imponderabilele subconștientului din sufletul meu mă împiedicau să iau o hotărâre, care să-mi îngrădească aspirațiile. Nu știam deslușit ce vreau, nu aveam o țintă fixată, nu-mi dădeam seama de puterile și însușirile ce sălășluiesc în mine.

¹⁶² Manuscris publicat postum în revista *Vatra* din Târgu Mureș (anul IV, nr. 65, 20 august 1976) și inclus apoi în volumul comemorativ *Octavian C. Tăslăuanu*, apărut la Miercurea Ciuc, în mai 1979, operându-se mai multe cenzurări, marcate prin (...). Orice simplă referire la Dumnezeu obliga automat la astfel de amputări. Textul însă, a fost reprodus integral în volumul *Obsesia europeană. Studii politice*, Edit. Scripta, București, 1996 [Gelu Voican Voiculescu].

Simțeam, însă, nevoia unei libertăți, a unei mișcări nestânjenite de nicio opreliște. Această sete de libertate m-a îndemnat să iau lumea în cap, să trec în România, fără să o cunosc și fără să știu ce soartă mă așteaptă. Mi-am încercat norocul, cum zice românul. În România dinainte de război puteai câștiga ușor o pâine. Era o țară blagoslovită de Dumnezeu. M-am așternut pe muncă și am izbutit să învăț universitatea, fără să primesc vreun ajutor de la cineva. Dădeam lecții pe la liceele particulare ca să pot trăi, urmam cursurile Facultății de Litere, iar nopțile le vegheam în fața cărților de studiu. Eram fericit că puteam să-mi sporesc în fiecare an tezaurul cunoștințelor și nu aveam decât nemulțumirea de a nu putea învăța și mai mult. Mă uitam cu mâhnire, dar fără invidie, la cei bogați, care aveau tot ce le trebuie ca să se înarmeze pentru lupta cu viața. În adâncul sufletului meu oftam și-mi ziceam: *De-aș fi în locul lor!* Nu mă plângeam, însă, nimănui și continuam să trag în jug. Ca descendent din preoți și din țărani, am crezut mereu într-un destin.

Cu toată învățătura, nu am putut până astăzi să-i deslușesc tainele. Se pare că face parte din legile cosmice nepătrunse de mintea omenească. După terminarea universității, nu mi-a fost scris să mă bucur de cerul liber din România ca profesor la cine știe ce catedră liceală, – fiindcă mijloacele ca să urmez la universitățile din străinătate îmi lipseau, – ci m-am întors în Ungaria de care fugisem. Nu m-am putut fixa nici în Budapesta. Îndată după sosirea mea în capitala Ungariei a apărut *Luceafărul* și destinul meu a vrut ca să-mi leg viața de această revistă. Revista putea să nu apară tocmai atunci sau puteam să nu fac cunoștință cu tinerii care o scoteau. Puteam să rămân la Consulatul României, unde aveam perspective, sau puteam să ajung profesor universitar la Universitatea din Budapesta, după cum mi s-a propus. Destinul hotărâse altfel: să mă mut la Sibiu, ca secretar al *Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*. Aici mi se închideau posibilitățile de înaintare, dar aveam un larg câmp de activitate. Eram tânăr, plin de energie și de inițiativă. Îmi găsisem și o tovarășă ideală de viață, cu care mi-am clădit un cuib cald și senin.

Am muncit cu drag și plin de râvnă, deși trăiam într-o atmosferă cu orizonturi înguste și între oameni dificili, cu care aveam să mă lupt la fiecare pas. Am reușit să dau revistei *Luceafărul* o strălucire cum n-a avut-o nicio revistă culturală din Ardeal nici până atunci, nici după aceea.

Am izbutit să dau viață și vechii instituții culturale *Astra* și am convingerea că atunci luase un avânt cum nu l-a mai avut. Soarta își avea, însă, socotelile ei, pe care nu le puteam prevedea și înlătura. Întâi mi-a pustiiit cuibul căsniciei. M-a lăsat singur, cu pumnalul durerii înfipt în inimă. Am plâns ani întregi la crucea din cimitirul de lângă Dumbrava Sibiului, fără să știe nimeni și fără să găsesc o mângâiere. Mă împietrisem. Căutam distracții într-o muncă istovitoare, în chefuri și în cochetării frivole, ca să treacă vremea și să uit... Pe urmă a venit războiul. Am lăsat toate baltă, mi-am încuiat casa și am plecat în Galiția cu un batalion de români făgărășeni. Calvar apocaliptic. La suferințele și chinurile fizice să adăugau și cele morale. Luptam pentru izbânda unei împărății pe care o uram. Puteam să mor de o mie de ori în nenumăratele lupte cu rușii. Destinul hotărâse altfel. Să rămân în viață cu o mână de oameni. Semănam cu un strigoii, numai piele și oase, cu ultimele pâlپări de viață în mine. În Sibiu m-am refăcut. Croisem planul să trec cu unii soldați români înarmați pe la Turnu Roșu în România. Era în primăvara anului 1915. Norocul nu a vrut să ne ajute. Ne-a stricat toate socotelile. Mă amenința iar plecarea în Galiția. O simplă întâmplare m-a scăpat. Un doctor român m-a învățat ce să fac, ca să fiu trimis la Mehadia să-mi curez reumatismele. Am reușit. Planul meu de a trece în România era croit. De la Mehadia am ajuns de-a dreptul în București. Așa a vrut destinul meu.

Părăsisem România ca să îndeplinesc o misiune în Ungaria. Soarta m-a ales tocmai pe mine ca să propovăduiesc românismul între transilvănenii din Monarhia Austro-Ungară, cam cu un deceniu înainte de conflagrația mondială, pe care nu o prevedea nimeni și ale cărei încheieri nu le ghicea suflet de om. Misiunea mi-am îndeplinit-o bine. Am trezit conștiința națională până în cele mai ferite sate. Litera tipărită din inițiativa și sub îngrijirea mea pătrundea pretutindeni și întreținea candelile iubirii de neam în inimi. Ajuns în România neutrală aveam să urc alt calvar,

moral și material. Am rămas fără patrie și fără mijloace de existență, într-o atmosfera otrăvită de corupție și de vorbe nesocotite. Țara, în loc să se înarmeze și să se pregătească de război, vuia de vorbe de ocară, de invective demoralizatoare și de tranzacții rușinoase. Totul era de vânzare celor două părți beligerante, care cum plătea mai mult. De români din Ardeal nu avea nimeni nicio grijă. Se scriau sau se rosteau vorbe, neurmărite de fapte. Cei din Regat voiau să cucerească Ardealul cu cât mai puține riscuri și cu cât mai puțini ardeleni. În sfârșit, a intrat și România în război. Entuziasm. De la început am știut că Armata Română va fi bătută. Nimic nu era pregătit și comandamentele slabe. Destinul m-a împiedicat să lupt în primele linii, deoarece nu eram cetățean român. Ca să mor pentru eliberarea Ardealului, aveam nevoie de votul corpurilor legiuitoare. Am îndurat și aceste palme brutale peste obrazul sentimentelor mele naționale. M-am furișat pe portița din dos în armată și mi-am făcut datoria cum am știut mai bine. Conștiința mea proprie îmi cerea această jertfă.

În Moldova, unde ne înghesuise, mi-am dorit adeseori moartea. Aveam clipe când zărilor viitorului se cufundau într-o noapte neagră, fără nicio nădejde de scăpare. Ajunsesem să încheiem o pace separată și să depunem armele. Destinul a vrut totuși să se înfăptuiască România Mare, așa cum nu a visat-o nimeni. M-am prosternat și m-am închinat. Am devenit evlavios, exclamând: *Mari sunt minunile tale, Doamne!* Îmi părea bine că am scăpat teafăr și din acest război și simțeam o adevărată desfătare sufletească, când am străbătut pământul românesc adunat sub un singur sceptru de domnie. În Iași, destinul mi-a scos în cale o altă ființă cu care mi-am împletit viața.

Ea m-a împiedicat să mă mai întorc în Ardeal. Am hotărât să rămân în capitala României. Întregite și să intru în politica militantă. Lume nouă, cu răspunderi grele, înțesată de intrigi, de invidii și de răutăți. M-am așternut pe treabă cu idealismul din Ardeal. Vroiam să pun temelii solide la clădirea noului stat român. Am făcut sforțări până la istovire. Mi s-a răspuns cu o furtună de insulte și de calomnii, pe stâlpul cărora am fost crucificat. Am suferit cumplit. Eram socotit hoț și milionar, deși nu aveam nici casă și nici masă. Trăiam în mizerie, cu stigmatul pe frunte. Destinul. Am trăit așa toată vremea și așa trăiesc și azi când scriu aceste rânduri jubiliare.

Împlinesc 60 de ani și nu știu dacă mâine nu voi ajunge în stradă și nu voi muri de foame. Toată viața mea a fost o trudă grea stăruind în cinste. Până la sfârșit, am plătit această cinste cu muncă amară, iar la sfârșit m-am ales cu o faimă pe care n-am meritat-o. Bilanțul vieții mele la vârsta sexagenară e că pentru tot binele ce l-am făcut și pentru credința curată a idealismului meu nu m-am ales decât cu conștiința împăcată. Am rămas sărac și necăjit, dar nu înfrânt. Cu toate suferințele și batjocurile îndurate, mă simt destul de viguros pentru a cuceri culmi noi. Sufletul meu și-a păstrat prospețimea tinereții și credința în triumful binelui.

De aceea închei cu urarea: *Excelsior!*

1 februarie 1936

Octavian C. Tăslăuanu

RĂSPÂNDIREA CULTURII ÎN POPOR¹⁶³

Problema răspândirii culturii între săteni preocupă cercurile conducătoare de când democrația modernă a reușit să cucerească organizațiile de stat. Sufragiul universal presupune că individul din masa rurală are orizonturi și orientări care depășesc cercul strâmt al comunei unde trăiește și se identifică cu interesele obștești ale națiunii. Altfel dreptul lui de vot nu are nicio justificare, atât în teorie cât și în practică. Exercițarea drepturilor cetățenești în cârmuirea statului presupune o țăranime conștientă de puterea ce o deține prin votul său, o țăranime, care, pe lângă interesele ei înguste și locale, e în stare să înțeleagă și să judece problemele mari de stat, atât cele privitoare la organizarea internă cât și cele în legătură cu străinătatea. Când, la temelia vieții

¹⁶³ Articol publicat în ziarul *Societatea de mâine*, anul XIII, nr. 6, octombrie-noiembrie-decembrie 1936, pp. 164-165, București [George-Bogdan Tofan].

constituționale din România Întregită s-a așezat votul universal, s-a pus implicit și greua problemă a răspândirii culturii în popor. Ea ar merita, deci, să fie analizată sub diferite aspecte ale ei. În Ardeal, înainte de unire, m-a preocupat mult această problemă în calitate mea de secretar al *Astrei* culturale din Sibiu și cred că fac un serviciu celor chemați să continue munca noastră de atunci, dacă voi așterne pe hârtie câteva amintiri, pe care le scriu din memorie, deoarece nu e posibilitatea să am la îndemână documentele vremii.

La românii din Ardeal, sub regimul unghuresc, nu exista o democrație politică, deoarece principiul electiv parlamentar se întocmea pe sistemul cenșitar. Exista, însă, o democrație socială. Pătura conducătoare, crescută, în covârșitoarea ei majoritate, din sânul și cu ajutorul țărânimii, păstra cele mai strânse legături cu satele. Țăranii fiind părinții «domnilor» de la oraș, în viața socială nu se făceau deosebire între surtucari și opincari. Această democrație socială constituia substratul unei democrații naționale, care, în Ardeal, era organică și care de la începutul luptelor naționale slujea de reazem revendicărilor politice. Ușoarele diferențieri de clasă, accentuate de interesele economice ale orășenilor, erau atenuate de sentimentul solidarității naționale. În asemenea stări de fapt, politica culturală la românii din Ardeal devenea o problemă care domina pe toate celelalte. Atât organizarea economică a țărânimii, cât și cea politică, temelile biruinței naționale, atârnav de starea culturală a satelor.

Când am luat conducerea *Astrei* din Sibiu, în 1906, mi-am dat perfect seama de misiunea acestei instituții culturale, care până atunci făcuse prea puțin pentru răspândirea culturii în popor. Au trecut câțiva ani de observație, de studii și de încercări până am reușit să găsesc o soluție mulțumitoare a problemei care mă preocupa. Pe atunci nu existau alte mijloace de propagandă decât slova tipărită și cuvântul rostit în fața unui auditor restrâns. Nu existau: radio și megafone.

Îmi aduc aminte, că citisem, în niște autori străini, condamnarea democrației. Tocmai din cauza lipsei mijloacelor de a avea contact direct cu masa largă a populației. Atât cuvântul scris, cât și cel rostit se adresa unui număr disparent de neînsemnat al locuitorilor de la sate, analfabeți și răspândiți prin toate văgăunile. *Astra* totuși nu putea întrebuița înainte de război alte mijloace de propagandă. Ca să contribuie la bunăstarea economică a țărânimii angajase conferențieri economici, care cutreierau ținuturile cele mai înapoiate, țineau conferințe cu sătenii și le făceau demonstrații practice. Iar pentru împușinarea neștiutorilor de carte se țineau cursuri de analfabeți în lunile de iarnă. În raport cu mijloacele de care dispunea *Astra*, pe acele vremuri, rezultatele obținute au fost destul de mulțumitoare. Pe urmă m-am gândit la răspândirea cărții tipărite în popor. Greutățile erau două: lipsa de scriitori și lipsa de fonduri. Cea dintâi se putea înlătura culegând de pretutindeni ceea ce socoteam că poate interesa pe țărani. Cu lipsa de fonduri, am avut, însă, mult de furcă. Comitetul central al *Astrei* nu voia cu niciun chip să aprobe riscurile care fatal erau legate de întreprinderea unei edituri. Am recurs la altă argumentație. Taxa de înscriere la *Astra*, ca membru ajutător, era de 2 coroane pe an. Am propus ca în schimbul acestei taxe să dăm țăranilor care se vor înscrie ca membri ajutători în fiecare lună câte o broșură, cu excepția lunilor iulie și august, iar la sfârșitul anului, ca, compensație pentru cele două luni, să le trimitem un calendar. Am făcut socoteala, că cu câteva mii de membri ajutători, abonați la *Biblioteca populară a Asociațiunii*, se vor acoperi cheltuielile de tipar. M-am luptat aproape un an întreg până am izbutit să smulg hotărârea comitetului central al *Astrei* pentru a înlăptui programul pe care îl concepusem.

La 1 ianuarie 1911 a început să apară *Biblioteca populară a Asociațiunii* sub îngrijirea mea. A avut un rezultat neașteptat. Abonații «*Bibliotecii*», și deci membrii ajutători ai *Astrei*, au fost peste zece mii, care s-au menținut cu oarecare variații în fiecare an până la izbucnirea Războiului Mondial. Abonamentele acopereau cheltuielile de tipar și rămânea și un venit net, iar *Astra* își îndeplinea misiunea de a se coborî în mijlocul sătenilor. În cei trei ani și jumătate, cât a apărut «*Biblioteca*» s-au răspândit mai multe sute de mii de broșuri între țărani. Era un record. Programul făurit de mine reușise. *Astra* prinsese rădăcini adânci în popor, temelia existenței noastre naționale. Tot sub auspiciile *Astrei*, dar fără cheltuiala și riscurile ei, am început editarea *Bibliotecii scriitorilor*

de la noi, adică din Ardeal, destinată pentru cărturari. Editura o suporta Sebastian Bornemisa din Orăștie, cu care făcusem o înțelegere. A reușit și această publicație. Am reorganizat și revista *Transilvania*, organul oficial al *Astrei*, prefăcând-o în revistă lunară, cu material selecționat, destinată membrilor ordinari ai *Astrei*, adică intelectualilor. Revista *Transilvania*, reorganizată și redactată tot de mine, a trezit un viu interes printre membrii *Astrei*. După mai mulți ani de studiu, începusem realizarea unui program întreg, care dădea o viață nouă bătrânei instituții culturale din Ardeal. Activitatea mea a fost întreruptă de Războiul Mondial. Dar în România Întregită s-ar fi putut continua și completa programul început și înfăptuit de mine. Păcat că nu a mai reînviat.

În legătură cu problema răspândirii culturii în popor, voi face câteva observații, care mă preocupau și când eram la Sibiu. Să nu se creadă că eram mulțumit cu conținutul tuturor broșurilor pe care le trimiteam țăranilor. Îmi aduc aminte că broșura cea mai căutată de țărani era *Istoria marelui împărat Alexandru Macedon*, scrisă de M. Sadoveanu, apoi *Cântece din bătrâni* de Vasile Alecsandri. Unele dintre broșuri nu erau scrise pe înțelesul poporului și-mi erau impuse de împrejurări. Eu speram, însă, să ajung a da poporului cărți tot mai bune și să rezolv, cel puțin în parte, greaua problemă, rămasă și azi actuală: ce fel de cultură trebuie răspândită în sânul poporului?

Noi cărturarii de la oraș ne închipuim că depozitarii adevăratei culturi spirituale și etice suntem noi. Nu observăm că poporul are o cultură a lui proprie, deosebită de a noastră și în multe privințe superioară celei a orașenilor. În 1908 scrisesem în revista *Luceafărul* un articol, intitulat *Două culturi – Cultura domnilor și cultura țăranilor* – în care accentuam diferențierea dintre cultura orașelor și cultura satelor. Comitetul central al *Astrei* era să mă concedieze din funcția de secretar din cauza ideilor mele. Intelectualitatea din Ardeal se ridicase și ea împotriva mea, mai ales în urma atacurilor triviale ale lui Aurel C. Popovici, cunoscut pentru ideile lui reacționare și antidemocratice. Ideile mele din articolul *Două culturi* le găsesc confirmate, în 1935, de însuși președintele *Astrei*, dl dr. Iuliu Moldovan, în discursul de deschidere al adunării generale ținută la Satu Mare. Adevărul triumfă întotdeauna. Astăzi se ocupă mai multe așezăminte cu răspândirea culturii în popor. Era firesc să se facă mari progrese, dar suntem încă departe de o organizație vastă, care să caute a rezolva metodic și sistematic greaua problemă a culturii țărănești.

LUPTA DINTRE DOUĂ NEAMURI¹⁶⁴

POLITICA LUI ȘT. TISZA ȘI POLITICA LUI I. MANIU – O PARALELĂ ISTORICĂ¹⁶⁵ –

„...am fost totdeauna de părere că între poporul român și poporul maghiar nu poate să existe tranzație: ori noi, ori ei”.

Iuliu Maniu

Reînvierea Daciei. Declarațiile lui I. Maniu din fruntea acestor rânduri se integrează în tradiția luptelor dintre cele două neamuri care s-au întâlnit între Carpați, Tisa și Dunăre, începând din secolul al X-lea după numărătoarea creștină. Aceste lupte dintre băștinași și năvălitori au fost

¹⁶⁴ Extras din revista *Convorbiri literare*, nr. 7-12/1940, Tipografia *Bucovina* I. E. Torouțiu, București [George-Bogdan Tofan].

¹⁶⁵ În 1936, când s-au împlinit 30 de ani de la alegerea ca deputat a dlui Iuliu Maniu în Cercul Vinț, s-a proiectat tipărirea unui volum omagial. Mi s-a cerut și mie o contribuție. E studiul de față, care apare așa cum a fost scris atunci, deși unele părți ar fi meritat să fie dezvoltate. Am suprimat câteva pasaje de la sfârșit, ca să rămân numai pe teren istoric. Acest studiu apare cu întârziere din cauza regimului prăbușit. Lupta dintre cele două neamuri a devenit iar actuală.

AUTORUL

neîntrerupte, când surde și tăcute, purtate de norodul răbdător al satelor, când violente, cu izbucniri de revolte, sub conducerea câte unei căpetenii. Ungurii, deși după încreștinarea lor, și-au întins dominația de stat până la cununa Carpaților, n-au putut desființa, până târziu, organizațiile autohtonilor în cnezate și voievodate.

Unele dintre acestea au dăinuit până în veacul al XVIII-lea, când încep să lumineze zorile conștiinței naționale. Aceste instituții voievodale sunt mărturii doveditoare, că românii nu au putut fi complet supuși autorității de stat ungar. Dacă o parte a nobilimii române a fost asimilată, în cursul veacurilor, în clasa stăpânilor feudali, instituțiile străvechi ale poporului român au reușit să înfrunte vicisitudinile vremurilor. Pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea și în cursul veacului al XIX-lea, luptele dintre români și unguri iau un caracter sângeros și încep să se accentueze clar revendicările *națiunii române*, care cere *autonomia politică*, într-o vreme când ideea întemeierii unei Daco-Români formează

Iuliu Maniu.

obiectul de discuție a cancelariilor marilor puteri europene. După aproape 2 000 de ani, vechea Dacie reînvie și e legănată, ca un vis frumos, pe pernele de aur ale conștiinței naționale. Nouă ne-a fost dat să trăim și să vedem cea din urmă încheștare între reprezentanții tipici ai celor două neamuri, între contele Ștefan Tisza și Iuliu Maniu.

Din această încheștare cel din urmă a ieșit încununat cu laurii biruinței. De la năvălirea ungarilor în strămoșeasca împărăție a dacilor nemuritori e singura biruință hotărâtoare. Pajurile stăpânirii românești păzesc acum din nou apele Nistrului, ale Dunării și ale Tisei, iar urmașii pletoșilor viteji ai lui Decebal, încuscriți cu veteranii legionari romani ai lui Traian, s-au ridicat, pentru veșnicie, în lumina istoriei, ca să înscrie pe paginile civilizației umane un nou imn întru mărirea Celui ce cârmuiește și stăpânește a toate câte sunt pe acest pământ¹⁶⁶.

Visul ungarilor. Declarațiile lui Maniu din fruntea acestor rânduri cred că sunt valabile și pentru secolul nostru în care națiunile se organizează pe baza însușirilor etnice și spirituale. Cum nu a putut exista o tranzacție în trecutul antebelic între români și unguri, așa nu poate să existe nici în viitor, oricâte proiecte de înțelegere și de apropiere ar făuri iluzioniștii. Ungurii, ca să trăiască și ca ființa lor să aibă un sens în univers, își închipuie că vor reuși să reînvie Ungaria milenară, care domina bazinul dunărean și visa să-și întindă hegemonia peste ținuturile sud-est europene. Pentru realizarea acestor aspirații, ungurii bat la porțile marilor puteri, care în realitate râvnesc să domine fâșia de pământ ce a mai rămas sub suveranitatea ungurească. Aspirațiile ungurești de azi sunt potrivnice realizărilor noastre naționale și de aceea imperativul: *ori noi, ori ei*, rămâne mereu în paza precauțiilor noastre. România între hotarele actuale mai are o muncă grea de săvârșit până când va șterge petele de infiltrații străine, care ne-au rămas ca o amintire urâtă din trecut.

Poporul nostru are însă o putere de asimilare irezistibilă și un potențial prolific suveran, așa că nu avem motive să ne îndoim de cucerirea sigură a celor ce ne mai încurcă pașii în prezent. Nu se poate spune același lucru despre unguri, care, în granițele lor actuale, nu mai au nicio îndreptățire de a mai dăinui, deoarece nici nu au posibilitatea de a-și apăra existența prin propriile lor forțe. Centrul de iradiație ideologică al Budapestei nu are ecou în masele rurale, guvernate și

¹⁶⁶ Când apar aceste rânduri, pajurile stăpânirii românești s-au retras umilite de la Nistru și de pe Câmpia Tisei, din cauza unor împrejurări asupra cărora nu mă pot opri.

azi de un regim cu mentalitate și cu metode feudale. Spiritualitatea națiunii maghiare nu se reazemă pe un fond biologic unitar și nici pe virtuți sufletești omogene, din care răsare conștiința creatoare de valori originale și durabile. Ungaria de după război se aseamănă mult cu o stafie, adăpostită în niște ruine, care cu reclamațiile ei tânguitoare, răspândite în toată lumea, tulbură viața și evoluția firească a neamurilor cu misiune istorică. Iar cei ce-și bocesc trecutul sunt meniți pierii. Dar trezirea conștiinței noastre naționale nu-i îngăduie să-i piardă, nicio clipă, din raza ei de observație până când le vom putea cânta irmoasele veșnicei pomeniri.

Tisza și Maniu. Este necesară zugrăvirea situației politice din epoca în care apar în arena vieții publice, cam în aceeași vreme, cele două personalități reprezentative, contele Ștefan Tisza în Budapesta și Iuliu Maniu în Ardeal, care urmăreau două politici diametral opuse. Cel dintâi apăra, prin cele mai drastice mijloace, forma dualistă a Monarhiei Habsburgice și pregătea terenul pentru o Ungarie Mare, iar cel de al doilea se străduia să trezească în sufletele conaționalilor săi *misiunea mare a neamului românesc*, întreg și propovăduia *nestrămutata încredere în forțele de care dispune pentru împlinirea acestei misiuni*, a cărei consecință firească era întemeierea României Mari. Era ciocnirea dintre două idealuri, apărate de două voințe deopotrivă de tari, de intransigente, de tenace și susținute de două inteligențe strălucite, care ar fi făcut cinste oricărui neam civilizată. Dar pe lângă însușirile personale ale fiecăruia dintre cei doi combatanți, contele Ștefan Tisza avea avantajul de a fi omul de încredere al Curții imperiale din Viena, de a dispune de întreaga putere de stat a Ungariei, iar Iuliu Maniu nu avea la spate decât dragostea și sărăcia poporului românesc din Ardeal, abia eliberat din jugul iobăgiei. Stăteau față în față două suflete, dintre care cel dintâi se bucura de roadele bogatului domeniu familiar din Geszt și era înarmat cu întreg arsenalul forței publice, iar al doilea era un avocat necăjit al Consistoriului din Blaj, fără avere personală și înarmat numai cu însuflețită încredere de care se bucura în sânul poporului său, hărțuit de necazuri și de întreg aparatul administrativ al statului. Lupta se dădea, așadar, în condiții inegale, ca între David și Goliat din Biblie, și totuși bolovanul argumentelor zburat din praștia de mătăasă a inteligenței celui ce părea mai slab a nimerit ținta și a hotărât biruința, deoarece pe partea sa erau dreptatea și ocrotirea divină.

Habsburgii și românii. Ungaria milenară era și este o ficțiune a grandomaniei maghiare, deoarece Ungaria, ca stat independent, a încetat să existe în vara anului 1526, când s-a dat bătălia de la Mohács, după care turcii au prefăcut-o în pašalâc, iar după izgonirea acestora a devenit parte întregitoare a împărăției habsburgice. Transilvania a rămas principat independent, când sub influența sultanului, când a împăratului din Viena. În 1848, avocatul de provincie Ludovic Kossuth a încercat să elibereze Ungaria de sub stăpânirea habsburgilor, detronându-i, și să o prefacă în republică, proclamându-se președinte. Atunci s-a votat și unirea Ardealului cu Ungaria. Dar revoluția ungurească a fost repede înfrântă și Ungaria a devenit iar o provincie austriacă.

Transilvania și-a redobândit autonomia până la 1867, când împăratul Francisc Iosif a încheiat pactul dualist și s-a încoronat ca rege al Ungariei, recunoscând și unirea Transilvaniei cu Ungaria. Pactul din 1867 a împărțit monarhia, care de atunci s-a numit Austro-Ungaria, în două administrații de stat, cu două constituții, cu două corpuri legiuitoare, din sânul cărora se alegea o delegație pentru rezolvarea afacerilor comune. Monarhia forma o unitate vamală, cu o singură bancă de emisiune, cu o armată comună (cu câteva unități separate: landwehru în Austria și honvezii în Ungaria), cu finanțele și cu afacerile străine comune. În Austria dominau germanii, iar în Ungaria, maghiarii. Împotriva acestei forme de stat au protestat toate naționalitățile din monarhie, care, în revoluția din 1848, au luptat pentru dinastia habsburgilor. Drepturile promise naționalităților, prin legi, nu au fost însă respectate și protestele lor nu au fost luate în seamă. Deși în legea pentru egala îndreptățire a națiunii române, sancționată de împăratul Francisc Iosif la 26

octombrie 1863, se spunea: „§ 1. Națiunea română, religia greco-catolică ca atare și religia greco-orientală se recunosc prin lege întru înțelesul constituției transilvane întocmai ca și celelalte trei națiuni (a maghiarilor, secuilor și sașilor) și patru confesiuni recunoscute ale Transilvaniei (romano-catolică, evanghelic-elvetică, evanghelic-augsburgică și unitară)”, totuși în legea naționalităților din 1868, votată îndată după pactul dualist, se vorbește de o singură națiune maghiară și de o singură limbă oficială, de cea maghiară. Împotriva acestei legi s-au ridicat reprezentanții naționalităților, în frunte cu Alexandru Mocsonyi, care, într-un strălucit discurs, a arătat greșelile și nedreptățile legii.

Habsburgii și-au uitat de toate diplomele, de toate semnăturile prin care dădeau românilor drepturi. Francisc Iosif a uitat și pe Avram Iancu, care în 1848 s-a luptat pentru prea înălțatul împărat. Dinastia a trădat națiunea română, pe care a aruncat-o pradă națiunii maghiare. Românii, în semn de protest, au decretat pasivitatea politică, declarând că nu renunță la drepturile lor câștigate și pecetluite cu sânge. Românii au mai încercat să convingă Casa domnitoare din Viena, prin diferite memorii, arătând nedreptatea ce li s-a făcut. Ultimul a fost Memorandul din 1894, pe care împăratul Francisc Iosif nici nu a voit să-l primească, iar pe semnatarii lui i-a lăsat să-i întemnițeze unghurii. Când s-a ținut procesul Memorandului la Cluj, eram elev în clasa a șaptea a liceului din Blaj și-mi aduc aminte cu ce însuflețire s-a ridicat poporul satelor românești, ca să petreacă la osândă pe fruntașii neamului. Astăzi, când scriu aceste rânduri și când judec sub alte perspective evenimentele, îmi dau seama de imensul serviciu pe care l-au făcut neamului nostru atât habsburgii cât și unghurii. Trebuia să fim mereu persecutați și nedreptățiți pentru a trezi în conștiința noastră ura de moarte față de întreaga alcătuire a Monarhiei Austro-Ungare. Trebuia să fim biciuiți și umiliți, ca sufletul nostru să înțeleagă, că libertatea nu o vom putea cuceri decât trecând peste ruinele împărăției habsburgilor.

Pactul dualist. Greșelile pactului dualist s-au dovedit fără prea mare întârziere. Împăcarea unghurilor cu dinastia și cu Viena nu a fost sinceră. Dualismul nu a fost decât un armistițiu până când Ungaria se va simți destul de tare pentru a se declara independentă și pentru a uzurpa rolul Austriei în Europa Centrală și sud-orientală. În această privință nu era nicio deosebire între bărbații de stat ai Ungariei. Deosebirile de vederi începeau numai asupra momentului de ales. Unii credeau, că dualismul e încă necesar până când procesul de unificare al națiunii maghiare va fi terminat și până când conjunctura politică europeană le va fi favorabilă. Acești conducători lucrau din răspuțeri să păstreze și dinastia și să-i mute centrul de gravitate la Budapesta, deoarece titlurile de drept ale habsburgilor asupra diverselor provincii le puteau justifica expansiunea din viitor, la care visau. Alții credeau că națiunea ungară e destul de tare pentru a se desface de Austria, păstrând cu ea provizoriu numai legăturile unei uniuni personale. E de prisos să spun, că această politică unghurească era lipsită de simțul realității și suferea de boala grandomaniei, boală de care nu-i vindecată nici Ungaria de astăzi. Principalele partide politice din Ungaria erau cele două care reprezentau concepțiile politice mai sus amintite. Un partid din care se formau aproape toate guvernele și care apăra dualismul și un partid independent, aproape în permanență în opoziție. Caracteristic era, că partidul guvernamental își recruta majoritățile parlamentare în bună parte din ținuturile locuite de naționalități, iar partidul independent, numit și kossuthist, se alegea unde alegătorii formau mase compacte maghiare. Cu 10 ani înainte de izbucnirea Războiului Mondial, situația internă din Monarhia Austro-Ungară devenise extrem de critică. În Austria, naționalitățile (cehii, polonii și ceilalți slavi) sabotau funcționarea normală a mecanismului de stat. Guvernele se succedau unele după altele, fără să poată săvârși o operă pozitivă de îndreptare. Unghurii au profitat de această slăbiciune și, au început să atace pactul din 1867, cerând, autonomie vamală, bancă de emisiune ungară și armată națională cu limba de comandă și de serviciu maghiară. Opoziția din parlamentul din Budapesta, împiedica, prin obstrucție, opera legislativă, până când vor fi satisfăcute aceste cereri ale națiunii.

Contele Ștefan Tisza. În acest moment apare în fruntea guvernului pentru întâia oară, contele Ștefan Tisza (noiembrie 1903 – 18 iunie 1905), cu misiunea de a înfrânge obstrucția și de a restabili, prin orice mijloace, ordinea în Camera din Budapesta. Mă găseam în capitala Ungariei în vremea aceea și aveam însărcinarea să urmăresc de aproape evenimentele politice. Făceam note și trimiteam rapoarte la București, pe care, bineînțeles, nu le mai am la îndemână când scriu aceste rânduri. Ele nici nu mi-ar fi de prea mare folos pentru teza pe care o urmăresc.

Contele Ștefan Tisza era un bărbat de stat căruia îi ieșise faima de om voluntar și cu mână de fier. Ca înfățișare fizică era înalt, svelt, cu fața împrejmuțată de o barbă scurtă, cu ochi suri de oțel și cu o frunte înaltă. Se purta destul de modest îmbrăcat. Îți făcea impresia unei personalități care știe ce vrea și nu cedează nicio iotă din convingerile sale adânc gândite și bine cumpănite. Avea darul de a pătrunde în miezul lucrurilor și de a nu pierde nicio clipă din vedere liniile mari ale problemelor pe care voia să le rezolve. Când l-am auzit vorbind în parlament, mi-am dat seama că e cel mai de seamă bărbat de stat al Ungariei. Avea cunoștințe variate și temeinice, era familiarizat cu multiplele aspecte ale vieții reale din Ungaria și se documenta încontinuu până în cele mai mici amănunte. Din toată ființa sa iradia o convingere, apărută cu pasiune și cu fanatism.

Niciunul dintre adversarii săi unguri nu se puteau măsura cu firea sa deschisă și bărbătească, pe care o puneă în serviciul patriei sale, cu devotament și chiar cu sacrificiul persoanei sale. Era tipul reprezentativ al rasei, pe care o iubea mai presus de toate. Om corect, puritan și credincios, pentru care puterea nu era un scop, ci un mijloc pentru a sluji patria. Patriotismul contelui Ștefan Tisza era tot așa de mare ca al oricărui dintre fruntașii opoziției, care luptau pentru independența Ungariei, prin scandaluri și prin irosirea vremii destinată muncii creatoare. În fond și Tisza avea în vedere tot mărirea Ungariei, dar își dădea seama, că, în situația politică europeană de atunci, despărțită de Austria va ajunge mai curând pradă vrăjmașilor, care o pândesc din toate părțile. De aceea s-a străduit să apere pactul dualist, prerogativele regale în chestiunile militare și să facă ordine în țară, ca politica de mare putere a monarhiei să se reazeme pe o Ungarie disciplinată și consolidată, ca centrul de gravitate al monarhiei să se mute la Budapesta. Aceste motive – pe lângă altele – l-au determinat pe Tisza să se ocupe intensiv și cu chestiunea naționalităților din Ungaria, despre care va fi vorba mai târziu.

Scandalurile din parlamentul ungar. În cursul guvernării contelui Ștefan Tisza, obstrucția și scandalurile din parlament au devenit și mai violente. Tisza, după ce a încercat, prin toate mijloacele legale și persuasive, să restabilească ordinea în parlament, fără să reușească, a recurs la modificarea regulamentului Camerei. Am fost de față la ședința din 18 noiembrie 1904, când s-a votat această modificare în urletele sălbatice ale opoziției. A vorbit Tisza, biciuind abuzurile deputaților care își băteau joc de instituția parlamentului, iar, la sfârșit, prin surprindere, a cerut votarea. Majoritatea l-a secundat cu strigăte: *Să votăm, să votăm!* Președintele Camerei, Dionisie Perczel, în mijlocul unui uragan de vociferări, când nu se mai putea distinge niciun cuvânt, a pus la vot proiectul de modificare al regulamentului, cunoscut sub denumirea de *proiectul Daniel*, și în același moment a făcut semn cu batista majorității, care s-a ridicat în picioare și într-un singur glas a votat proiectul. Opoziția a năvălit spre tribuna prezidențială și spre banca ministerială, a început să rupă băncile, să arunce cu călimare, cu registre, spre Tisza și spre Perczel președintele, în mijlocul unui vacarm infernal, aparat de o gardă a majorității, a citit decretul regal prin care se proroga parlamentul până la 13 decembrie 1904. Tisza, între timp, luase măsuri de pază. Când s-a adunat opoziția la ședința de la 13 decembrie 1904 a fost întâmpinată de o gardă, răspândită pe toate coridoarele Camerei. Opoziția a intrat furioasă în sala de ședințe, pe care a devastat-o în așa hal, încât ședința nu s-a mai putut deschide. Tribuna prezidențială era complet dărâmată, iar fotoliile ministeriale făcute bucăți. Toate încercările lui Tisza de a restabili ordinea în parlament nu au reușit. De aceea s-a hotărât să apeleze la națiune și a dizolvat parlamentul. Alegerile au avut loc pe la sfârșitul lui

ianuarie 1905 și au fost favorabile opoziției. Partidul Liberal de la guvern, condus de Tisza, a rămas în minoritate. Tisza a suferit o înfrângere dezastruoasă.

Iuliu Maniu. În acest moment apare în arena publică Iuliu Maniu, care era un tânăr abia trecut de 30 de ani. Svelt, elegant, amabil, dar de o seriozitate profundă, care contrasta cu vârsta distinsului avocat din Blaj. Când Tisza suferise cea dintâi înfrângere, se ridica cel mai periculos adversar al său de mai târziu. Parcă era o fatalitate, un joc nepătruns al destinului, care cârmuiește viața oamenilor și a națiunilor. Iuliu Maniu, în 1905, avea un trecut politic. Atât ca student, cât și la diferite ocazii, când a luat cuvântul, atrăsese asupra sa atenția conducătorilor bătrâni ai românilor, care țineau seama de opinia tânărului avocat. De la procesul Memorandului trecuseră 10 ani și politica protestatară pasivistă a românilor nu a dat rezultatele așteptate. Ungurii, după ce au desființat Partidul Național Român, s-au așternut pe o maghiarizare sistematică, împotriva căreia românii se mărgineau fie la întâmpinări adresate guvernului din Budapesta, fie la proteste în congregațiile comitatense, fie la comunicate și articole în ziare. În viața practică, însă, disciplina și solidaritatea națională se destrămau și alegătorii români nu se țineau de pravila pasivității.

De aceea generația tânără a început să agite ideea ieșirii din amorteala pasivității și intrarea în activitate, cu participarea la alegeri și cu lupta pe față, în parlament, pentru apărarea drepturilor naționale. În vara anului 1903, avocatul din Orăștie, dr. Aurel Vlad, călcase disciplina de partid și se alesese deputat, cu programul național, în circumscripția Dobra din Hunedoara. Atunci a început o vie polemică în ziarele românești în jurul activității și pasivității politice. Iuliu Maniu încă de pe băncile universității se pronunțase pentru abandonarea pasivității și tinerii executau cuvântul său de ordine.

Alegerile din 1905. În preajma alegerilor din 1905, și anume la 10 ianuarie, s-a întrunit, în Sibiu, conferința națională, care a decretat *intrarea în activitatea parlamentară a alegătorilor români pentru toate cercurile electorale*. Programul Partidului Național din 1881 a mai fost întregit cu opt puncte noi, opera lui Iuliu Maniu în bună parte. Dintre candidați au reușit să fie aleși opt români și anume: D. Nicolae Comșa, medic în Săliște, în Cercul Cristian, județul Sibiu; Protopopul din Brad Vasile Damian, în Cercul Baia de Criș; dr. Teodor Mihali, avocat în Dej, în Cercul Ileana Mare, în județul Solnoc-Dobâca; dr. Aurel Novac, avocat, în Biserica-Albă, în Cercul Sasca-Montană; dr. Ștefan Cicio Pop, avocat, în Arad, în Cercul Șiria; Ion Rusu-Șirianu, directorul ziarului *Tribuna* din Arad, în Cercul Chișineu (Arad); dr. Ion Suci, avocat în Arad, în Cercul Boroșineu; dr. Aurel Vlad, avocat, în Cercul Orăștie. Tot atunci a intrat în parlament Milan Hodza ca unic deputat al slovacilor. Acești deputați au înființat, la 17 februarie 1905 – când s-a întrunit noul parlament – clubul partidului naționalităților sub prezidenția lui Teodor Mihali. Succesele candidaților naționali au trezit o mare însuflețire între români și a pus pe gânduri pe unguri. Iuliu Maniu nu a reușit să intre în parlament, dar îmi aduc aminte, că frecvența des Budapesta și lua parte la consfăturile deputaților români, când aveau să ia hotărâri mai importante. Conte Ștefan Tisza a fost ales în centrul Budapestei, în cercul care fusese al lui Francisc Deak, autorul pactului de la 1867 și unul dintre cei mai de seamă bărbați de stat ai Ungariei. După înfrângerea în alegeri, guvernul contelui Ștefan Tisza și-a prezentat demisia, dar a fost silit să gireze afacerile până în iunie, când împăratul a dat ordin generalului Baron Geza Fejérváry să formeze guvernul (14 iunie 1905 – 8 aprilie 1906).

Guvernul Fejérváry. Pactul dualist nu a fost niciodată în primejdie mai mare ca în acele vremuri. Națiunea maghiară se găsea în conflict cu Coroana și guvernul Fejérváry era considerat anticonstituțional. Din majoritățile parlamentare nu se putea forma niciun guvern, deoarece niciun fruntaș al opoziției nu voia să renunțe la reformele militare, cu care au intrat în alegeri și pe care Coroana le refuza categoric. Conferința națională din Sibiu, de la 10 ianuarie 1905, în punctul 2 al hotărârilor sale, insista *pe lângă susținerea neștirbită a unității armatei comune, în conducere, administrație și*

limbă de comandă. Luase deci poziție față de problema capitală care frământă opinia publică din Ungaria. Această atitudine a Partidului Național Român era pe placul Vienei și bătrânul împărat desigur se mira, că „die Walachen sind immer treu geblieben”, deși; în realitate, românii jucau un rol politic mai complicat de cum și-l închipuiau cei din Viena și Budapesta.

În lupta dintre cele două neamuri, între români și unguri, conducătorii neamului nostru întrebunțau toate astuțiile, dintre care cele mai frecvente și mai deochiate erau: credința față de patria ungară și loialitatea față de Casa de Habsburg. Nu-și trădau gândul, ascuns în adâncul sufletului, decât atunci când România era jignită și se simțeau datori să-i ia apărarea. Parlamentul sub guvernul Fejérváry abia a funcționat. Era mereu prorogat și majoritatea parlamentară boicota guvernul. În țară s-a organizat *rezistența națională*, refuzându-se impozitele și recruții; fișpanii numiți de guvern erau alungați, așa că până la sfârșit guvernul Fejérváry a înconjurat parlamentul cu armată și cu poliție, a trimis un comisar regal care a citit dizolvarea, iar în fruntea comitatelor a pus comisari ai guvernului, ca să restabilească ordinea. Întreaga Ungarie – cu excepția ținuturilor locuite de naționalități – era în stare de rebeliune. Ministrul de Interne Iosif Kristoffy, din guvernul Fejérváry, într-un memoriu, adresat împăratului la Viena, spunea, că împotriva suveranului s-a ridicat întreaga clasă istorică maghiară; înalta nobilime, arhierii, nobilimea de mijloc și clerul, ba chiar și burghezia înstărită. Ministrul Kristoffy continua: deoarece Coroana nu se mai poate rezema pe această clasă socială, trebuie să-și caute sprijin și aliați în clasele populare. De aceea propunea introducerea votului universal, singurul care ar putea curma conflictul dintre Coroană și națiune și ar putea scoate țara din impasul în care a ajuns. Conferința națională din Sibiu de la 10 ianuarie 1905 ceruse și ea, la punctul 5 din rezoluțiile sale: legea electorală pe baza sufragiului, universal, votarea secretă și reprezentarea minorităților. Cu această armă a votului universal a și reușit împăratul să înfrângă rezistența partidelor maghiare care atacau pactul de la 1867.

Curtea din Viena, cu o mentalitate absolutistă, întrebunța votul universal ca un mijloc de dominație, iar românii îl susțineau fiind considerat de dâșii ca un principiu al existenței naționale și ca un mijloc pentru a înfrânge hegemonia maghiară. De aceea magnații unguri, în frunte cu Tisza, îl refuzau. În realitate votul universal deschidea porțile spre disoluția monarhiei.

Guvernul Wekerle. După tratative îndelungate s-a ajuns la guvernul Alexandru Wekerle, în care au intrat cei mai de seamă corifei ai opoziției, în frunte cu Iuliu Andrássy, Adalbert Apponyi și Francisc Kossuth, bineînțeles după ce au suspendat, pentru moment, revendicările lor naționale și după ce s-au angajat că vor vota reforma electorală, introducând sufragiul universal.

Noul guvern a făcut alegeri în mai 1906 și a guvernat țara până în 1910. Conte Ștefan Tisza nu a mai luat parte la alegeri și mai târziu a dizolvat chiar și Partidul Liberal de sub șefia sa. În cursul acestei guvernări s-a restabilit, de bine de rău, liniștea internă în Ungaria. În mai 1906 intră în parlament și Iuliu Maniu, împreună cu alți 14 tovarăși, dintre care merită menționați: Coriolan Brediceanu, Vasile Goldiș, dr. Teodor Mihali și Șt. C. Pop. Slovacia aleg vreo 5 deputați, iar sârbii vreo 6. Frontul naționalităților s-a întărit. În parlamentul de pe malul valurilor albastre ale Dunării încep să răsunе melodii noi, care nu s-au mai auzit demult și ale căror ecouri pătrund până în cele mai umile colțuri ale țării și trezesc atenția opiniei europene asupra stărilor triste din Ungaria. Deputații români intră în luptă de la început și spun, fără sfială, adevăruri crude națiunii maghiare, care se legăna în iluzia Ungariei unitare.

Maniu începe lupta parlamentară. Iuliu Maniu în iulie 1906, începe să atace politica de maghiarizare. „*Apărarea drepturilor omenești și evitarea complicațiilor pe care dvs. nu vă pricepeți să le evitați e ținta luptei noastre, luptându-ne cu mijloacele curate și drepte și nu mi-e teamă că vom ieși înfrânți și compromiși din lupta aceasta*”. În această scurtă declarație izbucnește convingerea adâncă în biruința finală a românilor împotriva ungarilor. E rostită cu 10 ani înainte ca flamurile naționale

ale oștirii române să treacă peste Carpați și să sfârșească a fi arborate pe zidurile orgolioasei capitale a ungarilor. Iuliu Maniu motiva certitudinea acestei biruințe cu adevărurile eterne ale dreptății: „Tot ce e imoral și nenatural trebuie să se prăbușească; tot ce e înzestrat cu dăinuire și viitor se întemeiază pe dreptatea dumnezeiască și pe legile naturii. Politica asupririi și a violenței e imorală și nedreaptă, de aceea ea va trebui să se prăbușească”. Și s-a prăbușit, așa cum a profetit-o intuiția religioasă a lui Iuliu Maniu. Alt suflet îmbrăcat în platoșele credinței, cel al contelui Ștefan Tisza, a făcut adeseori, în cuvântările sale, aceleași profetii. Intuiția îl povățuia să se sacrifice și să încerce mântuirea neamului său, să-l întoarcă de pe calea pierzării pe care apucase.

Maniu atacă politica statului ungar. Un discurs substanțial a rostit Iuliu Maniu în ședința Camerei din 13 martie 1907, când a zugrăvit, în esență, întreaga politică greșită a ungarilor. Din acest discurs voi reproduce părțile cele mai dureroase pentru unguri, pe care le-au ascultat într-o tăcere de mormânt.

„Onorată Cameră, când noi, după 26 ani de pasivitate, am reintrat în parlament, ocupând băncile aceste, este natural ca dvs., ca și opinia noastră publică, să cereți de la noi să dezvoltăm punctul nostru de vedere pe care l-am avut față de înfăptuirile legislative de până acum, precum și punctul de vedere pe care-l avem față de un astfel de proiect de lege (e vorba de proiectul de lege privitor la reforma școlară, propus de contele Adalbert Apponyi). Lucrul acesta este necesar pentru cunoașterea stării de spirit, care stăpânește sufletul poporului nostru. [...] Știți foarte bine, că, înainte de 1867, icoana țării acestea era cu totul alta, decât după aceea. Știți foarte bine că țara aceasta, înainte de 1867, era compusă din mai multe individualități de drept public și din teritorii și popoare deosebite. Știți foarte bine, că Ungaria de astăzi, afară de Ungaria propriu-zisă, era compusă din Ardeal, din așa numitele Partium, din granița militară, Croația, Slovacia, Banatul timișan, Voivodina sârbească și din Fiume. Diferitele popoare și-au găsit condițiile dezvoltării lor culturale și economice în cadrele acestor unități de drept public, prin urmare, în mod natural, țineau la ele. Dar la 1867, unitățile acestea au căzut jertfă năzuințelor centraliste, iar mai târziu ele au fost suprimate cu totul din punct de vedere al dreptului public. [...] Însemnări contemporane confirmă, că, la 1868, adică la 1867, când s-a făcut tranzacția, exista temerea, că, în fața noii alcătuirii de stat, diferitele popoare vor face cea mai energică împotrivire politică. De aceea toți oamenii politici prevăzători ai țării s-au străduit să tempereze – cât s-a putut – ascuțișul acestei rezistențe politice. Avem informații absolut pozitive, că atunci când s-au făcut legile de la 1867, suveranul însuși a pus în cumpănă întreaga sa influență pentru ca diferitele popoare din țară să primească schimbarea aceasta cu toată liniștea.

M. Sa a rugat pe bărbatul conducător politic și bisericesc, cu cea mai mare autoritate la poporul român, pe arhiepiscopul celebru Șaguna, ca să meargă în mijlocul poporului român și să-l asigure, că, prin noile prefaceri, nu va fi împiedicat în dezvoltarea lui și nu va fi restrâns în drepturile lui. Și pot să spun, că dacă poporul român nu a manifestat împotrivire față de noua prefacere, faptul se datorește numai intervenției acestui conducător. Dar de aici mai urmează, că legile acestea nu au numai putere formală de lege, ci o putere cu mult mai mare, fiind întărite cu o promisiune specială nu numai din partea Majestății Sale, ci și din partea fiecărui factor hotărâtor în viața politică maghiară, astfel că putem spune, cu drept cuvânt, că legile acestea de la 1867 și 1868 au fost puse sub scutul onoarei naționale.

[...] On. Cameră, după cum mi-am permis a vă aminti, legile și promisiunile aceste nu au fost respectate, pentru că, pe de o parte năzuințele centraliste, pe de alta năzuințele manifestate tot mai mult din partea tendinței de preponderare a unei rase, au despoiat legile și promisiunile acestea de valoarea, puterea și aplicarea lor, pe care, cu drept cuvânt, o așteptam, umplându-ne astfel sufletele de îngrijorare. Știți foarte bine, că, imediat după codificarea legilor de la 1868, a început acțiunea de știrbire a autorității lor, la început cam fără curaj, dar, mai pe urmă, cu îndrăzneală tot mai mare, astfel că astăzi dvs. recunoașteți, împreună cu miniștrii, că legile acelea nu sunt executate și declarați că legile acelea nu pot fi executate și nu vor fi executate. Pe când astfel funcțiunea vieții de stat se caracterizează la dvs. tot mai mult prin desconsiderarea acestor legi, la noi românii o amărăciune adâncă a cuprins sufletele și nu a existat generație căreia să i se facă

mai multe imputări decât generația, care, la îndemnul bărbaților de stat de atunci, a lăsat să treacă și să primească întrupare la 1867 și 1868, opera de tranzacție, fără nicio împotrivire mai de seamă.

Amărăciunea noastră față de dvs. a crescut, din zi în zi, iar încrederea noastră în bărbații dvs. de stat s-a zdruncinat cu totul și ce e mai mult, la noi și în special la poporul român, s-a pus în primejdie gravă temeinicia sentimentelor dinastice și statornicia tradițională. Și lucrul acesta să nu vă mire. Pentru că, dacă un popor își îndreaptă privirea spre legile, care îi garantează existența sa ca neam, întărirea și cultura sa, dacă poporul acesta își îndreaptă privirile spre legile a căror menținere e asigurată nu numai prin jurământul regelui, ci și prin o promisiune specială, prin cuvânt dat în chip separat, și vede că legile acestea de fapt nu se respectă și aceasta nu numai prin faptul că diferitele dispoziții au fost anulate de dispoziții legale ulterioare, ci și pentru că nu se respectă nici dispozițiile existente, atunci să nu vă mirați că încrederea noastră în sfințenia legii, că încrederea în dvs., încrederea în bărbații de stat ai dvs., în acela care, înainte de toate și mai presus de toate, ar trebui să fie sfânt, a început să se clatine, ba s-a clătinat deja din temelie”.

Deputatul de Vinț dăruia până în temelii întreaga construcție dualistă și înfiera ipocrizia făgăduielilor habsburgice și minciuna pe care se rezema politica statului unitar ungar. Dădea lupta pe două fronturi: împotriva Budapestei și împotriva Vienei. Aceste declarații, în forma dibace în care au fost rostite, indicau limpede drumul ce-i mai rămânea deschis poporului român din Ardeal: *Unirea cu Vechiul Regat*. Aceasta era politica lui Iuliu Maniu, pe care ungurii mai inteligenți au simțit-o, deși cei mai mulți nu cunoșteau naționalitățile și aspirațiile lor. Ministrul de Interne, contele Iuliu Andrassy, încă în iarna anului 1906, amenința pe români: „*Datoria statului ungar este să ducă o luptă consecventă și forte împotriva politicii dvs., care se izbește de ideea de stat maghiar. Nu vreau să spun că gravitați în afară, pentru că nu am dovezi, dar pentru dvs. prins nu e statul, ci naționalitatea*”. Iar contele Ștefan Bethlen în aprilie 1907, acuza pe români de iredentism.

„Valoarea patriei ungare a scăzut în ochii românilor de la noi în comparație cu icoana statului pe care le-o prezintă România independentă, unde națiunea nu trebuie să se mulțumească cu o parte a drepturilor, fiindcă are drepturile depline, mai mult: are puterea deplină”. Iuliu Maniu răspundea, cu îndrăzneală, acestor conți unguri și le dovedea pentru ce românii nu mai pot avea încredere nici în legile, nici în promisiunile ungurești, chiar când ele sunt girate de autoritatea suveranului.

Se ridica energic, cu argumentări masive, împotriva întregii politici a statului ungar și denunța lumii întregi, persecuțiile poporului român din Ungaria, care nu mai poate aștepta nimic nici de la Viena, nici de la Budapesta. Contele Ștefan Tisza nu era în parlament în epoca ascensiunii politice a lui Iuliu Maniu, dar și-a dat seama, că acesta este adevăratul conducător spiritual al românilor, de aceea în tratativele de mai târziu, despre care va fi vorba, părerile lui Maniu au fost cele hotărâtoare pentru dânsul. Contele Ștefan Tisza, prin acele imponderabile greu de înțeles, proprii ființelor superioare, simțea că Iuliu Maniu e adversarul său cel mai periculos, că ei doi vor conduce lupta decisivă dintre cele două neamuri, dintre români și unguri¹⁶⁷.

Francisc-Ferdinand. Înainte de a urmări mai departe evenimentele, e nevoie de o scurtă expunere asupra atitudinii principelui moștenitor Francisc-Ferdinand, care reprezenta o politică diametral opusă celei oficiale a împăratului. Aceste două politici vieneze erau cunoscute sub denumiri speciale: politica Hofburgului și politica de la Belvedere, după reședința împăratului și cea a principelui moștenitor din Viena. Francisc Iosif, silit de împrejurări, săvârșise marea greșală de a încheia tranzacția (Ausgleich) din 1867, în nădejdea că prin dualism se va restabili echilibrul și liniștea internă a monarhiei. Nu i-a trebuit multă vreme spre a se convinge că s-a înșelat.

Evenimentele din parlamentul unguresc, pe care le-am schițat, împreună cu agitațiile slavilor din Austria erau dovada cea mai limpede, că monarhia alunecă spre prăpastie. Prestigiul

¹⁶⁷ Această afirmație e confirmată ulterior de corespondența lui Ioan Mișu cu Vasile Goldiș, publicată în noiembrie 1936 în volumul fraților Lapedatu, pag. 322.

ei de mare putere scădea încontinuu și în opinia publică europeană se vorbea tot mai des, pe lângă omul bolnav de la Constantinopol, și de cel de la Viena. Austria, care reprezentase imperialismul catolic german în trecut, a ajuns să fie o biată protejată a imperialismului protestant, de la Berlin.

Francisc Iosif era prea bătrân și prea sceptic ca să încerce o revizuire a faptelor sale. Spera să lucreze timpul în favoarea sa, fără să observe că fiecare an complică și îngreunează soluționarea problemei austriece, care se rezema pe doi pilăștri de temelie: pe dinastie și pe armată. Împăratul din Viena nu iubea pe unguri, care atacau tocmai cele două instituții de bază ale monarhiei sale, dar nu avea încredere în experimentările și schimbările constituționale. Mai era legat și prin jurământ de opera sa de la 1867 și ungurii reușiseră să convingă Berlinul – prin reprezentanții diplomați ai monarhiei, aproape în permanență unguri, și prin dibăcia politică a contelui Ștefan Tisza – că forma dualistă e singura pe care se poate rezema alianța dintre Germania și Austro-Ungaria. Mulți dintre bărbații de sfat ai Austriei vedeau că „otrava” megalomaniei maghiare, cu aspirațiile ei de a predomina politica monarhiei și, prin persecuția împotriva românilor și slavilor, îngreunează raporturile de bună vecinătate cu România și cu Serbia, dar nu puteau face nimic, deoarece împăratul Francisc Iosif nu le permitea să se amestece în treburile interne ale Ungariei.

Arhiducele Francisc Ferdinand vedea și dânsul primejdia disoluției spre care aluneca Austro-Ungaria și de aceea prepara terenul pentru reforme radicale. Avea intenția să-și asigure libertatea de acțiune în ce privește revizuirea formei dualiste a monarhiei – prin refuzul încoronării sale ca rege al Ungariei la urcarea sa pe tron – și se documenta asupra posibilităților de a reorganiza monarhia, ca imperiu așezat pe baze federative, singura formă de stat care ar fi corespuns caracterului poliglot al monarhiei. Executarea unei asemenea reforme, firește, nu ar fi fost ușoară și arhiducele își dădea seama de greutatea ce stăteau în calea planurilor sale. Era, însă, hotărât să o încerce. Nu se poate ști, dacă, ajuns pe tron, situația internă și externă a monarhiei, i-ar fi îngăduit să execute această reorganizare și nu se poate ști nici la care formă definitivă s-ar fi oprit și ce rezultate ar fi dat.

Austria Mare. Planurile federative ale arhiducelui Francisc Ferdinand nici nu erau noi. Ele s-au dezbătut pe larg în 1848 și 1849 și au luat chiar forme de proiecte și de promisiuni solemne. Însuși împăratul Francisc Iosif, îndată după urcarea sa pe tron, în Patenta din 2 decembrie 1848, făgăduia: „...pe baza egalei îndreptățiri a tuturor popoarelor imperiului... patria va reînvia... suntem încredințați că ne va reuși să unim într-un mare organism de stat toate țările și toate neamurile”.

În Patenta din 4 martie 1849: „*Popoarele Austriei așteaptă de la noi cu nerăbdare o constituție, care... să cuprindă întregul imperiu într-o comunitate (Gesamtverband)*”. În anii revoluției, proiectele de confederație erau foarte frecvente. De la Ludovic Kossuth, prințul Schwartzenberg, profesorul ceh Palacky, A. G. Golescu și până la Ion Maiorescu, împreună cu mulți alții, toți erau preocupați de a crea o Austrie mare pe baze federative. În petiția fruntașilor români din Ungaria, Banat și Bucovina adresată împăratului din Viena la 25 februarie 1849 se cerea: „*Unirea tuturor Românilor din Statele austriece într’o singură națiune autonomă sub sceptrul Austriei și ca parte integrantă a statului unitar*”. Arhiducele Franz Ferdinand a reluat, deci, o idee veche pe care unchiul său, împăratul Francisc Iosif, nu a putut-o realiza la urcarea sa pe tron. Una dintre cele mai serioase contribuții pentru planurile lui Francisc Ferdinand a fost cartea lui Aurel C. Popovici, *Die vereinigten Staaten Von Gross-Oesterreich* (Statele Unite ale Austriei Mari), apărută în 1906, care a făcut pe unii români să-și îndrepte din nou privirile spre Viena și să aștepte de acolo mântuirea. Cartea lui Popovici a fost interzisă în Ungaria și o informație postbelică susține, că ea a fost tipărită pe cheltuiala fondurilor secrete ale guvernului român sub domnia Regelui Carol I. Cu toată opreliștea, cartea a fost răspândită și citită în Ardeal, dar lumea nu credea în soluțiile lui Popovici, pe care cei mai mulți îl socoteau un vizionar. Unul dintre cei mai de seamă fruntași politici ai Ardealului, Vasile Goldiș, a găsit de cuviință să scrie în *Tribuna* din Arad două articole intitulate *Statele Unite ale Austriei Mari* – cartea dlui Aurel C.

Popovici, – apărute în numerele 40 și 41 din 11 și 13 martie 1906, în care lauda diagnoza autorului asupra boalii de care suferea Monarhia Habsburgică, dar respingea soluțiile propuse de autor. Articolele sunt semnate cu inițialele: (V. G.). Între altele, fruntașul arădean scria:

„Dacă statele s-ar înființa și desființa, cum desenezi cu creta pe tablă ori ștergi ce ai desenat, atunci, într-adevăr, rețeta dlui Aurel C. Popovici s-ar putea pune în aplicare. Nici popoarele nici statele nu s-au născut din rezonamente logice, ci s-au produs în chip organic sub puterea de fier a legilor evoluției firești. Viața popoarelor nu este o problemă matematică, pe care o poți rezolva cu facilități, dacă-i ști rostul, ci este, ca să rămânem pe terenul matematic, o ecuație cu mulțime infinită de mărimi necunoscute. Cu aplicarea de reguli matematice ori prin așezarea unui silogism, fie cât de corect logicește, nu se poate mântui soarta neamurilor”. [...] De fapt noi românii din țările Coroanei Sfântului Ștefan nu ne însuflețim de propunerea dlui Aurel C. Popovici. Suntem fii credincioși ai statului ungar și protestăm cu toată energia în contra tendințelor de a știrbi unitatea politică ori integritatea teritorială a statului nostru. În cadrele acestui stat ne căutăm fericirea și nu pierdem nădejdea, că în cele din urmă, nu ca rezultat al vreunui silogism ori în temeiul unei dizertații academice despre principiile de libertate și egalitate, ci sub povara factorilor reali, care determină evoluția firească a statelor și popoarelor, vom afla chipul înțelegerii și a bunei conviețuirii cu frații noștri maghiari”.

Aceste declarații nu i le-a cerut nimeni lui Vasile Goldiș și ele nu puteau servi cauzei românești. Îmi aduc aminte, că în presa contemporană se dezbătea stăruitor problema Austriei Mari și că la Viena apărea chiar o foaie intitulată *Gross-Osterreich*. Socialiștii austrieci îmbrățișaseră mai de mult chestiunea naționalităților din monarhie și o dezbăteau în lucrări obiective și științifice. Ei priveau chestiunea din punct, de vedere democratic și social. Așa că se crease o atmosferă în jurul ideii de reorganizare a Monarhiei Habsburgice pe baze federative și cancelariei arhiducelui Francisc Ferdinand se trimiteau fel și fel de proiecte, pe care moștenitorul tronului le lua la cunoștință, fără să știm la care dintre ele a rămas fixat. Mai probabil e, că la niciunul. Freiherr von Margutti afirmă că arhiducele Francisc Ferdinand a rămas până la urmă credincios acestei convingeri politice ale sale.

Într-o convorbire, la Ischl, în 1913, i-ar fi spus: *„Trăiesc și voi muri pentru federalism: este unica mântuire a monarhiei, dacă mai poate să o mântuie ceva. Dualismul este, în zilele noastre, un regim cu totul învechit, el intră în categoria absurdităților, anomaliilor”.* Acest federalism era pus, în concepția moștenitorului de tron, în serviciul Imperiului Austriac de odinioară, pe care visa să-l reînvie.

Pe Francisc Ferdinand și pe colaboratorii săi nu-i interesau nici drepturile naționalităților, nici reformele democratice, cu ajutorul votului universal, și nici reformele sociale, despre care nu se face nicio pomenire în proiectele lor politice. Ei erau preocupați numai de ideea centrală a monarhiei imperiale, pe care o credeau subminată atât de frământările și nemulțumirile dinlăuntru, cât și de pericolele din afară. Federalismul și sufragiul universal erau numai arme de apărare împotriva tendințelor de dominare ale Ungariei și împotriva mișcării pangermane (Alldeutschland), întreținută de Germania.

Ungurii și federalizarea monarhiei. Ungurii cunoșteau proiectele și intențiile arhiducelui Francisc Ferdinand și știau că cel care se opune categoric la orice concesiuni de ordin militar în favorul Ungariei e moștenitorul de tron. Planurile federaliste ale Austriei se comentau pe larg în presa din Budapesta și cel mai îndârjit adversar al acestor idei era contele Ștefan Tisza. Lupta dintre acesta și moștenitorul de tron se dădea în jurul hofburgului. Fiecare întrebunța toate mijloacele pentru a câștiga de partea sa pe împăratul Francisc Iosif. La amenințările arhiducelui, că își va realiza planurile sale chiar și printr-o lovitură de stat, contele Ștefan Tisza răspundea, dacă Francisc Ferdinand se va urca pe tron și va încerca să-și ducă la îndeplinire proiectele, îi voi răspunde cu o revoluție națională și ultimul cuvânt va fi al meu. Ungurii sperau, însă, să câștige de partea lor pe Francisc Ferdinand, recunoscând pe soția sa ca regină a Ungariei. Constituția ungurească recunoștea și succesiunea la tron a urmașilor rezultați din această căsătorie morganică. Federalismul de mai târziu, care a preocupat pe arhiducele Francisc Ferdinand, trebuie atribuit, poate, acestor ademeniri ungurești.

Ungurii și în special contele Ștefan Tisza, pentru orice eventualitate, au reușit să-și asigure și sprijinul Berlinului, care alina visurile de expansiune ale unei Ungarii independente, cu misiunea de a lua locul Monarhiei Habsburgice în Europa Centrală și sud-orientală.

Într-un discurs, ținut de contele Tisza la 11 iulie 1910, în camera ungară vorbea în termenii următori despre rolul Ungariei în politica orientală: „Dacă urmărim cu atenție dezvoltarea chestiunii orientale în istoria diplomației europene, vom constata, că până ce națiunea maghiară nu s-a afirmat în politica externă, au stat față în față numai două directive în problema orientală: pe de o parte directiva de expansiune, cuceritoare a marilor puteri, pe de altă parte politica externă conservatoare, care avea ca scop menținerea rigidă a statului quo, precum și menținerea neștirbită a dominației otomane. [...] Vecinii noștri din Răsărit să nu uite că nouă trebuie să ne mulțumească introducerea lor în politica europeană și pentru menținerea acestei direcții există numai atunci garanții, când aici, în Valea Dunării, dăinuiește o mare putere europeană”... [...] Ca monarhia să urmeze și mai departe această direcție, există numai o singură condiție, anume ca să se asigure națiunii maghiare independența politică. Căci dacă s-ar întâmpla nenorocirea ca monarhia să ajungă în ghiarele tendințelor federaliste, atunci federalismul întemeiat pe slavism va aduce cu sine și germenul aspirațiilor de expansiune (aluzie la panslavism), săpând mormântul acestei monarhii”. Tendințele de dominație ale Ungariei reies clar din aceste declarații.

Precum se vede, Tisza găsea pieirea monarhiei în federalism, iar arhiducele Francisc Ferdinand spunea lui Margutti: „Monarhia se duce de râpă, dacă această parte care se cheamă Ungaria continuă să se umfle într-o măsură ipertrofică”. Contele Polzer-Hoditz, secretarul împăratului Carol, ultimul habsburg, în memoriile sale afirmă, că ungurii întrețineau legături cu Berlinul, deoarece sperau, că între cele două pietre de moară: mișcarea pangermană și Ungaria independentă, ambele susținute de Berlin, se va măcina existența Austriei, urâtă de dânșii.

Românii și federalizarea monarhiei. Românii din Ungaria și cei din Bucovina nu puteau rămâne pasivi față de politica de la Belvedere. Partidul Național Român trebuia să exploateze dușmănia arhiducelui Francisc Ferdinand împotriva magnaților unguri și în special împotriva contelui Ștefan Tisza, care, prin talentul și iscusința sa, ajunsese să joace un rol important în politica monarhiei. Era logic și firesc ca naționalitățile din Austria și Ungaria să sprijine politica federalistă, care dăruia regimul dualist și le promitea o viață națională și autonomă în cadrele monarhiei. Unii dintre conducătorii politici ai naționalităților se însuflețeau pentru federalism din convingere, iar alții, mai puțini, îl îmbrățișau numai din calcul politic.

Dintre românii ardeleni dl Al. Vaida-Voevod a reușit să se impună ca agent de legătură între arhiducele Francisc Ferdinand și Partidul Național Român, care, după vizita moștenitorului de tron al Austriei la Sinaia, în 1909, s-a apropiat tot mai mult de politica de la Belvedere. Omul de stat iese în evidență în asemenea împrejurări, când, fără să părăsească linia mare a politicii pe care o urmărește, știe să joace pe mai multe tablouri și să uzeze de toate mijloacele pentru atingerea scopului urmărit. Așa a făcut Iuliu Maniu și aceasta e marea și fundamentală deosebire dintre el și cei mai mulți frunțași români. Iuliu Maniu a aprobat legătura Partidului Național Român cu propovăduitorii Austriei Mari din calcul politic. În această legătură nu vedea decât o alianță pentru desființarea dualismului și pentru slăbirea poziției de pe care lupta contele Ștefan Tisza împotriva națiunii române. Deși nu avea încredere în promisiunile și angajamentele solemne ale reprezentanților dinastiei habsburgilor, găsea că federalismul nu poate decât să promoveze și să accelereze disoluția Monarhiei Austro-Ungare și eliberarea românilor de sub dominația ei.

Iuliu Maniu nu s-a prezentat niciodată în audiență la Francisc Ferdinand și nu ar făcut parte din cercul celor ce căutau fericirea românilor în cadrele monarhiei imperiale habsburgice. Știa din experiența trecutului, că atât politica imperialistă a habsburgilor, cât și cea a ungarilor vrea să întrebuințeze pe români numai ca masă de manevră. O singură dată a fost în palatul Belvedere. Era mi se pare în anul 1911, când bătrânul împărat Francisc Iosif zăcea greu bolnav și se aștepta în fiecare zi

obștescul său sfârșit. Moștenitorul tronului se găsea la domeniul său din Konopischt, cu trenul sub presiune, gata să intre în Viena și să-și înceapă domnia. Adjutantul său colonelul von Brosch chemase și pe fruntașii români să-și dea consimțământul la proclamația ce urma să o adreseze popoarelor din monarhie la urcarea sa pe tron. Între români se găsea și Iuliu Maniu și îmi închipui ce s-a petrecut în mecanismul complicat al creierului său. Sunt sigur, că s-a dus numai în speranța că va putea aplica o lovitură de moarte adversarului său contele Tisza, care începuse tratative de împăcare cu românii. Au așteptat toată noaptea, dar dimineața le-a sosit vestea, că împăratul a scăpat de primejdie. Prin însănătoșirea sa prelungea, însă, boala monarhiei.

Tisza și românii. A fost necesară această schițare a situației politice din Monarhia Austro-Ungară pentru a se înțelege lupta dintre cele două neamuri, care s-a întezit după 1910. Guvernul coaliției prezidat de Wekerle a căzut, fără să voteze reforma electorală, în baza căreia trebuia să se aleagă noul parlament. Contele Ștefan Tisza a profitat de ocazie, și-a refăcut partidul sub denumirea de *Partidul Muncii*, și, prin teroare și corupție, a reușit să-și formeze, în alegerile din 1910, o majoritate. După două guvernări scurte, a contelui Khuen Héderváry (17 ianuarie 1910 – 22 aprilie 1912) și a lui Ladislau Lukács (22 aprilie 1912 – 10 iunie 1913), în timpul cărora opoziția a reeditat vechile scandaluri pe tema revendicărilor militare și naționale, Tisza a luat din nou, în mână frâiele puterii și a guvernat de la 10 iunie 1913 până la 5 iunie 1917, în care timp s-a și hotărât soarta Monarhiei Austro-Ungare.

Contele Tisza a căutat de la începutul carierei sale politice o apropiere de români. S-a făcut chiar apostolul înfrățirii maghiaro-române. Instinctul politic și prevederea bărbatului de stat îl povățuiau să nu treacă prea ușor și îngâmfat peste o problemă așa de importantă ca cea a naționalităților, cum făceau cei mai mulți conducători ai Ungariei. Intențiile sale erau sincere și ele cadrau cu politica pe care o urmărea cu o perseverență și pricepere vrednică de admirație. Omul de stat, care voia să realizeze o Ungarie mare credea că poate ademeni și contopi, prin concesiuni mărunte, naționalitățile din Ungaria și să le facă devotate ideii de stat unitar ungar, stăpânit de națiunea maghiară. Încă, în 1895, în consiliul județean din Oradea Mare, spunea: „*Acest stat a fost întemeiat de națiunea maghiară, națiunea maghiară și-a imprimat într-însul caracterul etnic și pentru nimic în lume nu ar renunța la acest caracter nici cât un fir de păr. Pornind de la faptul acesta, politica culturală nu poate să fie alta decât cea maghiară, iar chemarea societății maghiare și în special a statului este îngrijirea, dezvoltarea și răspândirea limbii și culturii maghiare, nu cu sila, ci cu mijloace pașnice și civilizate.*

Adevărul acesta este întregit de un al doilea adevăr fundamental, anume: exercitarea puterii statului ungar nu consistă în prigonirea naționalităților, ci în împlinirea dezideratelor lor și, prin atitudinea noastră demnă și prin respectarea drepturilor lor, putem să dobândim atașarea lor leală și stima lor față de noi.

[...] Puterea noastră e mică, iar chemarea noastră istorică e mare, așa că întemeindu-ne pe forța brută, nu ne vom putea menține poziția pe marea înviforată a evenimentelor mondiale. Trebuie să ne asigurăm nu numai simpatia și stima lumii culte, ci, înainte de toate, atașarea și hotărârea de a fi gata de jertfă a naționalităților care locuiesc în această țară, ca astfel cu toții, câți suntem cetățeni liberi și egali și acestei patrii, umăr la umăr, cu puteri unite să conlucrăm la înflorirea ei”.

Pe această vioară a patriotismului maghiar a cântat contele Tisza aceeași melodie, cu o serie de variante, la urechea românilor și s-au găsit destui care să se lase vrăjiți și să-l asculte. În 1903, când a luat pentru întâia oară puterea, în *Tribuna Poporului* din Arad, nr. 197 din 28 octombrie – 10 noiembrie 1903, un fruntaș de talia lui Vasile-Goldiș a scris un articol prim, intitulat: *Contele Tisza Istvan*, în care spunea: „...suntem, convingși, că existența unui stat puternic habsburgic în centrul Europei pentru existența naționalității, noastre românești este o mai puternică garanție, decât ar fi, în lipsa acestui stat-habsburgic, o Românie care să cuprindă în sine pe toți românii din Dacia lui Traian. Pentru aceea nu suntem iredentiști, ci, dimpotrivă, perhorescăm iredentismul și cu scârbă ne lepădăm de nebunii, care ar voi să ne pustiască cu veninul trădării de patrie, care pentru noi este identică cu trădarea de neam”.

Articolul e nesemnat, dar – ceea ce e grav – Vasile Goldiș îl recunoaște ca al său într-o adresă înaintată ministrului de Interne Sándor Iános – cumnatul lui Tisza – în 20 martie 1916. Dacă un om de seamă, ca Vasile Goldiș, căruia unii dintre cercetători îi atribuie un rol de îndrumător spiritual în politica românilor din Ungaria, a putut scrie, în fața conștiinței sale proprii, asemenea declarații, pe care le invocă ulterior, în adresa către autoritățile ungare, ca dovadă a atitudinii sale față de România și idealul românesc, e ușor de înțeles, că firi mai slabe au căzut cu și mai multă ușurință în cursa întinsă de politica lui Tisza. Se cerea o credință de granit în viitorul neamului și un eroism sufletesc, ca să nu rătăcești de la drumul drept pe cărările întortochiate ale oportunismului, însușiri pe care le au numai cei puțini și cei aleși. După 1910, contele Tisza a intensificat tratativele cu românii, fără să renunțe la punctul său de vedere. Într-un discurs, rostit la 3 martie 1910, cu ocazia constituirii Partidului Muncii, spunea cam ceea ce a scris Vasile Goldiș în 1903: *„Pentru că ori și cine, care judecă drept, trebuie să înțeleagă, că pentru libera dezvoltare a popoarelor mici, conlocuitoare, există numai, o singură garanție: existența Monarhiei Austro-Ungare ca mare putere, ocrotitoare binevoitoare a intereselor lor de cetățeni conștienți și credincioși”*. Și adăuga: *„Iar aceasta numai așa va fi posibil, dacă națiunea maghiară se află în situația de a se afirma în plină măsură, în monarhie”*. Apoi continua: *„Și dacă adevărul acesta se referă la toate neamurile din această țară, cu atât mai mult se referă la români. Să privim în jur. Oare ce vedem? Vedem, că atât maghiarii cât și românii nu au nicio înrudire cu neamurile din sud-estul Europei, vedem, că atât maghiarii cât și românii sunt avizați la propriile lor puteri de conservare națională; vedem, că și unii și alții trebuie să se pună umăr la umăr pentru a rezista puhoiului neamurilor mult mai numeroase. Iar dacă românii de pe teritoriul Ungariei se numesc români și dacă inima lor palpită mai tare la gândul, că peste Carpați se află o Românie liberă, eu înțeleg acest sentiment, dar și ei trebuie să se gândească la faptul, că au aici acea misiune pe care o au nemții în Austria, ungurii în Slovenia. Ei nu fac niciun serviciu independenței române, când, prin tendințe separatiste, slăbesc pe aliatul lor firesc, ci numai atunci când stabilesc aici astfel, de relații, din care se înfiripează o alianță, produsă din logica lucrurilor și menită să aducă un viitor mai bun”*. Și încheia cu o constatare de adevărat bărbat de stat prevăzător: *„...în starea de acum a țării, certurile și frecările dintre naționalități sunt o nenorocire pentru noi, pentru concetățenii de altă limbă, pentru dinastie, pentru poziția de mare putere a monarhiei. Certurile și neînțelegerile acestea nu vor putea înceta, chestiunea de naționalitate nu va putea dispărea de la ordinea zilei, decât numai în cazul dacă fiecare își subordonează interesele particulare celor ale statului, ideii mari, a unității naționale”*.

Din punctul lui de vedere, contele Tisza avea perfectă dreptate și avea destul curaj, ca să încerce toate posibilitățile, mergând până la limita extremă a concesiunilor, ca să-și atingă ținta. El își dădea seama și a spus-o, că Ungaria se găsește la o răspântie istorică și că rezolvarea chestiunii naționalităților este de cea mai mare importanță pentru existența națiunii maghiare. Concepția lui Tisza, de la care nu s-a putut abate, a rezumat-o singur în următoarele cuvinte: *„Statul național maghiar își caută realizarea misiunii sale naționale în înțelegere frățească cu cetățenii nemaghiari din țară”*.

În cursul tratativelor, ideile lui Tisza au evoluat. La început, în 1910, a declarat: *„Stau gata cu brațele deschise să închei un pact cu concetățenii mei nemaghiari, cu partidele naționalităților însă nu voi încheia niciodată compromisuri”*. Totuși, în iarna anului 1913 și 1914, a tratat oficial cu Partidul Național Român și într-un discurs lung, rostit, în Cameră la 20 februarie 1914, a arătat, după notele pe care le-a făcut în cursul tratativelor, toate concesiunile pe care le-a putut oferi românilor.

Cea dintâi biruință a lui Maniu asupra lui Tisza. Cu prilejul acestor tratative, impuse de evenimentele externe, s-au întâlnit reprezentanții celor două neamuri față în față, contele Ștefan Tisza și Iuliu Maniu. Francisc Ferdinand cu proiectele sale federaliste trăia încă, împăratul Francisc Iosif își târa bătrânețele neputincioase și boala monarhiei spre mormânt. În Ardeal, după alegerile din 1910, s-a așternut o atmosferă; apăsătoare, cu nemulțumiri adânci. Atacurile continue ale puterii de stat și ademenitoarele promisiuni ale lui Tisza au început să slăbească forța de rezistență a conducătorilor și să rărească rândurile disciplinei și solidarității naționale. Congrua preoților,

școlile de stat și amestecul organelor administrative în manifestările vieții naționale au făcut pe mulți cărturari să-și plece capul, și să se împace cu o înfrățire, maghiaro-română.

Maghiarizarea a început să fie tot mai simțită și în pătura rurală a satelor. În cursul vremii regiuni întregi de la periferia teritoriului locuit de români au început să-și piardă caracterul etnic și să se înstrăineze. Orașele deveneau încetul cu încetul centre de propagandă al șovinismului evreo-maghiar. Singura rază de lumină, răspânditoare de nădejdi, venea din România, care, în vara anului 1913, reușise să dicteze Pacea de la București popoarelor din Balcani. În locul vechilor rivale, Austria și Rusia, care se considerau ocrotitoarele popoarelor din Peninsula Balcanică, se ridicase Țara Românească la rangul de arbitru între cei ce nu-și puteau împărți prada cucerită de la turci. Intrigile austriece și rusești nu au izbutit să împiedice România să-și impună voința și să inaugureze o politică proprie în sud-estul european. Contele Ștefan Tisza, după anexarea Bosniei și Herțegovinei, în 1908, își dădea seama, că un război pentru Monarhia Habsburgică este inevitabil.

Cunoștea stăruințele marelui Stat-Major austriac de a întreprinde războaie preventive împotriva Serbiei și a Italiei, pentru a nu lăsa timp inamicilor monarhiei să se închege într-o coaliție la monumentul oportun. Tisza știa, că în 1909, monarhia proiectase un război împotriva Serbiei, pe care voia să o desființeze, iar, în 1911, după expediția Italiei în Tripolitania, Austro-Ungaria vroia să se răfuiască și cu aliata sa. Austria era hotărâtă să atace Serbia și în 1912, când s-a declarat primul război balcanic. De fiecare dată a fost împiedicată de Germania. Tisza, în colaborare cu ministrul de externe Berchtold, au îndemnat Bulgaria să se despartă de aliații ei și să provoace al doilea război balcanic. Triumful României și înfrângerea Bulgariei a fost o lovitură dureroasă pentru Monarhia Habsburgică și pentru politica lui Tisza. Tisza era în cele mai bune relații cu Wilhelm al II-lea și se bucura de aprecieri elogioase din partea acestuia. Arhiducele Francisc Ferdinand, în întâlnirile ce le-a avut cu împăratul Germaniei, abia l-a putut convinge, că Ungaria și în special politica lui Tisza, reprezintă cele mai mari pericole pentru Tripla Alianță și pentru alianța acesteia cu România. Împăratul Germaniei – informat în același sens și de regele Carol I – s-a angajat să stăruie pe lângă Tisza să înceteze cu persecuțiile împotriva românilor, deoarece *cauza românească* e cauza Triplei Înțelegeri. Sub aceste presiuni externe și-a revizuit Tisza părerile și a recunoscut Partidul Național Român, desființat de antecesorii săi, și a început tratative oficiale cu Comitetul Național Român. În darea de seamă despre aceste tratative, făcută în fața parlamentului, la 20 februarie 1914, Tisza a declarat că, concesiunile puse în vedere românilor nu schimbă „structura de drept a statului ungar”, nici „caracterul național al acestui stat” și ele nu știrbesc „politica națională de unica ei forță”, adică de unitatea organică a statului. Contele Tisza era un bărbat de stat prea priceput și prea bine informat, ca să nu-și dea seama de imensele dificultăți care se așterneau în calea politicii sale, dar nu putea renunța la ea nici de dragul împăratului Germaniei, nici de dragul Triplei Înțelegeri.

În tratativele cu românii și-a călcat pe suflet și a mers până la limita trasă de conștiința sa de ungar. Dosarele Comitetului Național Român despre aceste tratative nu s-au publicat. Se spune că ele s-au pierdut. Unele note inedite există în lăsamântul lui Valer Braniște. Dar știu, că foarte multă lume înclina și stăruia să se primească propunerile lui Tisza. Intelectuali de seamă, între care mai înainte era și Valer Braniște, stăruiau pentru o înțelegere cu ungurii. În Comitetul Național s-au ținut ședințe agitate, în care se auzeau glasuri de împăcare. Capii bisericilor doreau și ei încetarea luptelor cu statul, în schimbul avantajelor pe care le primeau. Atmosfera era extrem de tulbure și de apăsătoare¹⁶⁸. Trebuia o conștiință trează și departe văzătoare pentru a împiedica orice tranzacție cu guvernul ungar și cu poporul maghiar. Această conștiință a fost a lui Iuliu Maniu, care, susținută și de alții, a biruit. Comitetul Național Român din Ungaria, în ședința sa, ținută la

¹⁶⁸ La începutul anului 1938, a apărut lucrarea lui I. Mișu despre tratativele cu Tisza din 1910, tratative care, desigur, au servit ca bază celor începute în februarie 1913.

17 februarie 1914, printr-o rezoluție, redactată în spiritul vederilor lui Maniu, a respins propunerile ministrului președinte ungar, a contelei Ștefan Tisza. A fost cea dintâi biruință a lui Maniu asupra lui Tisza, care a avut urmări.

Triumful lui Maniu. În curând s-a dezlănțuit Războiul Mondial. Din documentele publicate de șeful de Stat-Major al Armatei Austro-Ungare, feldmareșalul Conrad, rezultă, că, din cauza nereușitei tratativilor cu Comitetul Național Român, contele Tisza s-a împotrivit declarării războiului împotriva Serbiei. La 8 iulie 1914 a înaintat împăratului un lung memoriu în care motiva pentru ce nu crede că e momentul potrivit să înceapă ostilitățile împotriva Serbiei. Se temea de o revoluție a românilor din Ungaria, de atacul României alături de ruși și de năvălirea armatelor române în Ardeal. Tisza propunea amânarea conflictului armat până când, printr-o acțiune diplomatică, monarhia va putea câștiga Bulgaria de partea Puterilor Centrale. Tisza, în Consiliul de Miniștri pentru afacerile comune, ținut în Viena, la 19 iulie 1914, nu a aprobat nota adresată Serbiei, decât după ce contele Berchtold a declarat, că monarhia nu urmărește cuceriri în Serbia.

Tisza se temea de dualism. Chiar și după mobilizarea Armatei Austro-Ungare, la stăruința lui Tisza, au fost reținute două corpuri de armată pentru a împiedica o revoluție românească și pentru a apăra Transilvania împotriva unui atac din partea României. În planul de operațiuni al Armatei Austro-Ungare împotriva Rusiei se prevedea și colaborarea Armatei Române și mareșalul Conrad o socotea chiar hotărâtoare (entscheidend), de aceea, după deschiderea ostilităților, a stăruit mereu ca Austria să câștige România de partea sa cu orice jertfe, dar nu a reușit.

După bătălia de la Marna, în 1914, și după cucerirea Bucovinei și a Galiției de către ruși, insistențele de la Berlin și Viena pe lângă Tisza, ca să se înțeleagă cu românii din Ardeal s-a întesit. Tisza scăpase de teama revoluției românești în Ardeal și de frica năvălirii oștirii române peste Carpați. Când Ungaria era amenințată de ruși a început să vadă în români niște „adevărați frați”, care își varsă sângele pentru patrie. A chemat din nou în cabinetul său din Budapesta pe cei mai de seamă membri ai Comitetului Național Român, în frunte cu Iuliu Maniu. Era toamna, când ruginesc frunzele și când dualismul avea să-și numere bobocii înțelepciunii politice. În timpul când fruntașii români discutau cu distinsul prim-ministru al Ungariei condițiile de împăcare, a sunat telefonul: „Halo! Aici Sighetu Marmăției. Am onoare a vă raporta că patrulele cazacilor au trecut strămtorile Carpaților și că Varmeghia (autoritățile județene) a luat-o la fugă”. Fața lui Tisza s-a crispat, oțelul ochilor săi s-a întunecat și spatele i s-a încovoiat de durere. Clipe de tăcere, penibile. Fruntașii români se uitau unii la alții...

Tisza, după ce s-a recules, a declarat: „Sunt gata să vă fac cele mai largi concesiuni. Vă dau tot ce ați cerut, în iarna trecută”. Vocea și mâinile îi tremurau. Atunci au sclipit triumfători alți ochi de oțel, ai lui Iuliu Maniu, și cu o răceală elegantă a răspuns, că românii doresc deplina autonomie națională, conform programului din 1848, că nu se mai mulțumesc cu cererile din iarna trecută.

Tisza a tăcut. S-a uitat lung la „frații, români” din cabinetul său de lucru și înfrânt a șoptit: „Condiția asta nu o poate mistui stomacul maghiar”. Iuliu Maniu, spre uimirea tovarășilor săi, a replicat calm și senin: „Firește, că nu, deoarece națiunea maghiară a trăit mereu într-o iluzie, greșită, decenii de-a rândul a fost exaltată de un spirit intolerant de dominație și de un șovinism brutal. Acum, când Ungaria e la strămtoare, nu mai poate face calea întoarsă și nu poate să dărâme ceea ce a clădit generații de-a rândul”. Iată cum se plătesc toate erorile și toate rățăcirile. Și Maniu le-a înșirat plastic pe toate.

Apoi a încheiat, deoarece neamurile noastre nu se pot înțelege, e mai bine să așteptăm voia și hotărârea lui Dumnezeu. Conștiința calvinului Tisza a tresărit. S-a ridicat și, întinzând mâna fruntașilor români, s-a despărțit de ei cu: *Fie voia lui Dumnezeu!*

Deoarece Germania ținea cu orice preț să câștige România de partea Puterilor Centrale, în 1915, a tratat direct, prin emisarii săi, cu românii ardeleni, peste capul lui Tisza. Maniu a împiedicat din nou orice înțelegeri cu Puterile Centrale. Nu era îngăduit ca românii din Monarhia

Habsburgică să pună piedica unui angajament în calea politicii Regatului român, care de la izbucnirea războiului avea în mâinile sale frâiele și răspunderea întregii politici a neamului românesc. Atunci a hotărât Tisza să scape de acest om periculos, care tratează cu Berlinul pe la spatele său, și a dat ordin să fie înrolat și trimis pe front, deși nu fusese soldat și deși legile îl dispensau de serviciul militar. Tisza credea că va scăpa de destinul ce-l așteaptă, înlăturând din drumul său pe acest reprezentant al neamului românesc. Voia lui Dumnezeu s-a împlinit. Nu a fost ucis cel trimis la moarte, ci s-a prăbușit reprezentantul cel mai neaoș al neamului unguresc, doborât de gloanțele propriilor săi conaționali și împreună cu el s-au năruit și visurile imperialismului maghiar. Pe ruinele Ungariei s-a ridicat imperiul românesc al Consiliului Dirigent.

Lupta dintre cele două neamuri s-a încheiat cu triumful politicii reprezentată consecvent și conștient de Iuliu Maniu. Așa a hotărât Dumnezeu de care a ascultat conștiința evlavioasă a smeritului avocat din Blaj.

SPAȚIUL VITAL ROMÂNESC¹⁶⁹

În tinerețe am ostenit, în Ardeal, la revista *Luceafărul*, care simboliza atunci un ideal ce ni se părea sideral: *Unirea tuturor românilor* într-o singură organizație de stat. Cu spada cuvântului sfărâmam granițele ce despărțeau trupul neamului nostru, ascultând de îndemnul: «*Îndrăzniți! Eu am biruit lumea!*» Și cu ajutorul lui Dumnezeu, al vredniciei și vitejiei ostășești am izbutit să înfăptuim visul cărturarilor, să reînviem vechea Dacie. Am trăit în ea mai bine de două decenii și credeam că e pentru veșnicie întemeiată. Urmașilor le lăsam sarcina mai ușoară să o consolideze, să o apere, și să ispitească zărilor de peste frontiere, spre a încerca desăvârșirea celor începute de generația Unirii. Un destin hain, înfrățit cu slăbiciunea cârmuitorilor, ne-au întors din drum, ne-au știrbit hotarele firești și au lăsat milioane de consângeni să geamă din nou sub jugul stăpânilor străine. Cum nu putem trăda pe frații năpăstuiți și mormintele părinților și străbunilor, lăsându-le să fie pângărite de năvălitori, trebuie din nou să ne încordăm energiile pentru a-i mântui din robie.

Redobândirea celor pierdute ne cere să golim iar potirul suferințelor și al jertfelor de sânge. De aceea, la bătrânețe, iată m-am înrolat voluntar în ceata scriitorilor tineri, hotărâți să lupte sub faldurile revistei *Dacia*, ce îmbrățișează panromânismul și spațiul vital al neamului nostru. De astă dată nu milităm pentru un vis, ca la *Luceafărul*, ci pentru realități trăite, pe care n-am fost vrednici să le păstrăm. *Dacia* reprezintă primatul spiritului autohton, al dreptului nostru istoric de a trăi pe acest pământ, pe care-l stăpânim, în continuitate neîntreruptă, din generație în generație și din veac în veac. Rădăcinile existenței noastre sufletești și trupești sunt adânc înfipte în această patrie moștenită din vremuri ce se pierd în negura trecutului. Strămoșii daci și țara lor sunt ctitorii ființei noastre etnice. Cuceritorii romani și cei ce-au venit pe urmă sunt straturi suprapuse pe temelii autohtone ale dacilor. De aceea, noi cei de azi, loviți de nedreptăți, îngenunchem, spre reculegere, pe țărâna sub care dorm oamenii vechi, ca din tăria și vitejia lor să împrumutăm fulgerul furtunilor și cremenea trăsnetelor în lupta ce ne așteaptă.

Mai demult, la *Luceafărul*, ne bucuram de libertatea gândirii și a scrisului. Opreliștile, câte erau, le înfrângeam cu îndrăzneală și nu ne păsa de sancțiunile și închisorile stăpânirii străine, pe care voiam să o dărâmam. Azi, sub cârmuirea românească, ca să ne propovăduim credințele, trebuie să recurgem la ocoluri și să invocăm mărturii ce ni se impun de împrejurări, fără să împărtășim concepția autoritară despre lume, ce urmărește un conformism universal, din care rezultă o uniformitate obligatorie de cugetare și de viață. Linia de conduită a acestei publicații e cea națională și are în vedere întregirea hotarelor vechi, înlăuntrul cărora se întinde, din antichitate, spațiul vital al neamului românesc, deși forța lui biologică a risipit revărsări masive și

¹⁶⁹ Articol publicat în revista *Dacia*, anul I, nr. 2, 1 mai 1941 [George-Bogdan Tofan].

dincolo de miezuinele fixate de tratate. Revendicarea acestui spațiu vital constituie singura politică externă a României de azi. Oricine ne va întinde o mână de ajutor pentru realizarea ei îl vom îmbrățișa ca pe un prieten, iar cei ce se vor pune de-a curmezișul aspirațiilor noastre îndreptățite nu vor putea fi socotiți decât ca vrăjmași. În cadrele spațiului nostru vital, va trebui să așezăm temeliiile de organizare ale unui nou stat al națiunii române. Menținem termenul de *națiune*, dându-i înțelesul ardelenesc, întrebuițat de înaintași, și nu cel cuprins în Constituția din 1923, care conferea drepturi românilor „fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie”.

În Ardeal nu făceau parte din națiunea română decât cei ce erau de aceeași origine etnică și vorbeau aceeași limbă. Democrația națională din Ardeal cea pur românească. Noul stat național, constituit între hotarele lui firești, va fi locuit numai de români. Curățirea țării de elementele alogene e o problemă tehnică asupra căreia nu ne putem opri, fiindcă ea presupune schimburi și mutații de populație, adică operațiuni complicate și de durată. Concentrarea românilor risipiți peste frontierele vechi și emigrați în alte continente, pentru a umple golurile rămase libere, e cel dintâi capitol de politică internă pentru România viitoare. Numai un stat național, organizat pe aceste baze, poate da României un nou avânt și poate asigura geniului autohton puterea de creație.

Să ne fie îngăduit a comenta câteva puncte din programul național-socialist, redactat în februarie 1920, pentru a sprijini cauza dreptății noastre și pentru a completa organizația de stat, în spațiul vital românesc, cu norme în spiritul vremii. În cel dintâi punct, programul Führerului cere ca toți germanii să se întrunească într-o singură Germanie Mare. Acest punct, întregit cu altul, în care se cer țări și pământuri, pentru a hrăni poporul german și pentru a plasa excedentul de populație, preconizează o politică imperialistă. Führerul, în cartea sa *Mein Kampf*, caută să justifice necesitatea acestei expansiuni teritoriale a poporului german. „Numai un spațiu îndestulător pe acest pământ asigură unui popor libertatea existenței. Pentru Germania, singura posibilitate de a duce cu succes o politică teritorială sănătoasă rezidă în dobândirea de pământuri noi chiar în Europa. — Dacă în adevăr este loc pe acest pământ pentru viața tuturor, atunci să ni se dea și nouă solul de care avem nevoie ca să trăim. Că n-are s-o facă nimeni de bună voie, nu mai încapе îndoială. Dar atunci intervine dreptul fiecăruia de a lupta pentru existența lui, — și ceea ce se refuză de bună voie, trebuie să se ia cu pumnul”. Citatele sunt suficiente pentru a vedea concepția politică a Führerului și pentru a înțelege realizările din cursul războiului actual. Dar tot Führerul, într-o declarație a sa, la Breslau, în martie 1936, spunea: „Una din bazele cele mai elementare ale relațiilor dintre popoare este de a lăsa pe fiecare să trăiască așa cum înțelege el”. Noi românii, nu cerem decât să ni se dea și nouă solul de care avem nevoie ca să trăim și să fim lăsați să ne orânduim viața așa cum înțelegem noi. Nu râvnim la teritoriile altora, deși am avea dreptul, în temeiul tradiției răsăritene, să inaugurăm o politică imperială. Greșeala neamului nostru a fost, că a stat mereu în defensivă, din cauza disensiunilor și rivalităților lăuntrice, și că a lăsat să se pripășească pe pământul țării stoluri de venetici din toate colțurile lumii, care i-au stors vloga și l-au ținut în șerbie.

Concepția germană de cuceriri se întemeiază pe inegalitatea raselor, după care popoarele tari de rasă superioară, creatoare de civilizații, se deosebesc de cele slabe și inferioare, condamnate pieirii. Această teorie ariană nu ni se poate aplica nouă, deoarece pe pământul Daciei înflorea o civilizație superioară, creată tot de rasa ariană, pe când barbarii din miazănoapte trăiau o viață primitivă. Iar cultura poporului nostru, din cuprinsul aceluiași pământ dacic, e superioară multor popoare ce se cred chemate să stăpânească lumea. Pe urmă, cum spune un învățat: „Rolurile cele mai mari din viața omenirii nu le-au împlinit în chip exclusiv statele cele mai întinse și popoarele cele mai numeroase”. În alte puncte, programul național-socialist precizează, că nu poate fi cetățean al Reichului decât cel ce este de sânge german. Numai cetățeanul are dreptul să decidă asupra conducerii afacerilor statului și asupra legilor lui. Cel ce nu e cetățean e oaspete în Germania și trebuie să se supună legilor ce privesc pe străini. Când statul nu poate procura mijloacele de existență cetățenilor, străinii trebuie să fie expulzați din Reich.

În spațiul vital românesc și în organizația noului stat al națiunii, aceste norme, valabile și posibile în Germania, trebuie să fie admise ca valabile și posibile și în România. S-a dovedit cu prisosință, că minoritățile din cuprinsul țării noastre constituie o primejdie permanentă pentru consolidarea și chiar pentru existența statului național. Conferința de pace din 1919 ne-a impus numai nouă un tratat special cu privire la minoritățile etnice, fără ca minoritățile românești, rămase sub stăpâniri străine, să se bucure de un tratament similar. De aceea în viitoarea organizație a statului național niciun grup etnic, străin de neamul nostru, nu poate fi investit cu privilegii și nu poate să se bucure de drepturi cetățenești. În noul stat al națiunii române, în cuprinsul spațiului ei vital, vor trebui să se introducă și alte reforme radicale, de ordin social și economic, în special privitoare la țăranime și la muncitorime. Dacă temelia pe care se reazemă neamul nostru e țăranimea, atunci ea trebuie să fie ocrotită și să i se creeze condiții prielnice pentru a ajunge la o bunăstare înfloritoare. O țară cu un potențial demografic rural, cum e a noastră, trebuie să se mai îngrijească de plasarea suprapopulației sătești în industrii raționalizate. Un neam fără industrii și fără mașini e prada celor puternici. În industrii muncitorimea va participa la beneficiile capitalului în proporția diverselor categorii de prestații. Capitalul urmează să fie pus în serviciul națiunii, nu invers. Deoarece nu mai e posibilă o întoarcere la economia mondială, în care relațiile de schimb ale bunurilor dintre economiile naționale erau reglementate de liberul joc al cererii și al ofertei, astăzi se proiectează spații economice regionale întinse, cu scopul de a organiza diferitele economii naționale în vederea unei colaborări strânse. România, cu întreg sud-estul european, cade în spațiul economic condus de Germania, după proiectele oficiale din ultimii ani ale Berlinului.

Ministrul Economiei și băncii Reichului, D. Walther Funk, în lucrarea sa *Wirtschaftliche Neuordnung Europa* stabilește planul de organizare al economiei germane și europene după încetarea războiului. El prevede încheierea unor convenții economice pe termen lung; cursuri stabile pentru monedele naționale, cu menținerea sistemului clearing; specializarea muncii pentru a obține un maximum de producție și, în fine, solidaritatea statelor ce vor intra în spațiile economice proiectate. Ministrul economiei germane nu uită să spună, că: „*Economia de pace ce va veni trebuie să garanteze Imperiului Marii Germanii un maximum de siguranță economică, iar națiunii germane un consum maxim de bunuri pentru ridicarea bunăstării*”. Sistemul blocului economic, cu asigurarea independenței politice, ar putea fi admis, la nevoie, ca util, cu o singură condiție fundamentală: să se rezolve, în prealabil, problema măsurării valorilor ce se schimbă între părțile componente sau, cu alte cuvinte, să se stabilească criteriile prețului. În cadrele spațiului vital românesc mai trebuie rezolvată problema naționalizării capitalului, pe care până acum națiunea română nu a reușit să o soluționeze. Ea nu se va putea face nici în viitor, decât cu sprijinul larg al statului și cu măsuri severe de apărare a patrimoniului public. Regimul de jaf din trecut trebuie să înceteze și colaborarea cu capitalul străin reglementată în așa fel, ca românii să dețină majoritatea în toate întreprinderile. Deși nu ne poate fi indiferentă doctrina juridică pe care se va rezema noua organizare a României, în cuprinsul vechii Dacii, totuși credem că ea nu poate fi nicio statocreație fascistă și nicio etnocrație național-socialistă. Noi trebuie să ținem seama de tradiție și să clădim construcția statului, conferind toate drepturile națiunii române, în înțelesul ce l-am precizat.

Orice organizație de stat e bună, dacă reușește să apere interesele norodului și dacă-i asigură bunăstarea și propășirea. Am schițat, într-o expunere condensată, ținuta acestei reviste, arătând țelurile precise ce le urmărește în problemele fundamentale ale neamului. În aceste vremuri de prefaceri ale continentului și ale lumii întregi, am dori să se grupeze în jurul publicației noastre elita gândirii românești din toate ramurile de activitate intelectuală, pentru a apăra, cu forțe unite, spațiul vital românesc și drepturile neamului nostru asupra pământului dacic. E o datorie elementară atât pentru cei tineri cât și pentru cei bătrâni.

MACEDO-ROMÂNII¹⁷⁰

În articolul nostru din fruntea revistei *Spațiul vital românesc*, am avut în vedere numai pe românii din Dacia, care, în 1918 au izbutit să se întrunească într-o singură organizație de stat. Temelia pe care trebuie să se reazeme neamul nostru e această regiune, unde blocul românesc e în continuitate geografică și unitar. Nu am uitat, însă, nici străvechile așezări românești din dreapta Dunării, care au avut un rol așa de important în trecut. Voiam să le închinăm câteva pagini în numerele viitoare. Evenimentele recente din Peninsula Balcanică s-au precipitat și puterile învingătoare au intenția să creeze noi împărțiri teritoriale sub diverse suveranități. În situația schimbată, e firesc ca și românii din dreapta Dunării să spere în realizarea aspirațiilor lor, neținute în seamă până acum. Și ei au dreptul la o viață națională și la un spațiu vital al lor, fără să mai fie aserviți unor stăpâniri străine. Conferința din Viena, care studiază noua organizare a regiunilor balcanice, desigur va lua în considerare cererile fraților macedoneni de a li se atribui ținutul Pindului, ca o organizație autonomă. Le dorim din toată inima izbândă. Noi nu uităm că sudul Dunării a fost odată trac, și, pe urmă, latin. Și ne aducem aminte, cu mândrie, și de imperiul românilor Petru și Ioniță Asan.

BANATUL¹⁷¹

Nu ne bucurăm de nenorocirea nimănui, dar drepturile noastre suntem datori să le apărăm, mai ales când vreau alții să ni le nesocotească. Banatul întreg până la Dunăre ne aparține. El ne-a fost recunoscut de Puterile Triplei Înțelegeri, în 1916, când a intrat România în război. În urma armistițiului de la Belgrad, din 1918, sârbii l-au ocupat militărește, fără să țină seamă de angajamentele aliaților. La conferința de pace, Ion I. C. Brătianu nu a reușit să obțină respectarea tratatului de alianță din 1916 și ni s-a dictat o frontieră de pedeapsă. Noi n-am renunțat, însă, niciodată la drepturile noastre, deși, forțați de împrejurări, ne-am supus sentinței de la Paris. Bănățenii au revendicat mereu teritoriul atribuit pe nedrept vecinilor noștri sârbi. Și cererile bănățenilor erau ale țării întregi, deși s-au găsit între noi unii prudenți, îmbătați de pacifism, gata să renunțe la Torontal. Abia azi se vede câtă dreptate avea Eftimie Murgu, când a pornit lupta de apărare a Banatului, prin curățirea lui de elementele alogene. Va suna oare ceasul reîncorporării lui la patria mamă, acum când se croiesc noi frontiere în Balcani?

LUCEAFĂRUL¹⁷²

Scriitorii din Ardeal au săvârșit o faptă bună, când s-au hotărât să reediteze, la Sibiu, vechiul *Luceafăr* al tinereții noastre. Au mai încercat și alții să-l trezească la viață, fără să reușească. De astă dată sperăm, că gruparea purtătorilor de condei va izbuti să dăruiască neamului un organ de luptă, așa cum a fost revista noastră de altădată. Greutățile începutului vor fi învinse și *Luceafărul* va străluci, desigur, și mai luminos pe cerul culturii noastre, decât cel pe care l-am susținut noi sub stăpânirea străină. Dl Grigore Popa face o justă apreciere asupra *Luceafărului* de odinioară. Dorim ca și *Luceafărul* de azi „să aibă aceeași credință tare în neam, în țară și în Dumnezeuul strămoșilor noștri”, cum am avut-o noi cei vechi. Dacă va stăruî îndărătnic pe această linie, va birui și se va împărtăși de bucuria reîntregirii hotarelor. Noului *Luceafăr* i-am dat binecuvântarea mea frățească verbal, i-o dau și în scris. Adaug urarea: Izbândă!

¹⁷⁰ Însemnare publicată în revista *Dacia*, anul I, nr. 2, 1 mai 1941 [George-Bogdan Tofan].

¹⁷¹ Idem.

¹⁷² Idem.

De când am înființat *Dacia*, am luat cunoștință de numeroasele reviste ce apar în cuprinsul țării noastre îndurerate. Ne-au căzut în mână publicații de a căror existență nici nu auzisem, împinși de curiozitate, le-am răsfoit pentru a desprinde din cuprinsul lor spiritul vremii, tristețea neamului și iubirea frățească față de cei năpăstuiți. Am mai căutat să descoperim seriozitatea celor ce se încumetă să scrie în aceste zile de restriște și răspunderea ce trebuie să o aibă fiecare conștiință românească pentru slova tipărită. Spre bucuria noastră, am citit studii și articole substanțiale, scrise cu știință temeinică și cu o vibrantă căldură, toate puse în serviciul cauzei naționale, apărând drepturile neamului de pretutindeni. Am întâlnit, mai rar, accente de mândrie și de demnitate românească, pline de optimism în destinul suveranității noastre din viitor.

În unele parcă reînviau glasuri din mormintele străbune, îndemnându-ne să nu disperăm și să nu ne plecăm capetele sub povara loviturilor crunte ale sorții. Furtunile de azi vor trece și noi tot stăpâni vom rămâne pe ce e al nostru. Dar am găsit și destule pagini închinată superficialității, frazeologiei sterpe, bârfelii frivole și răutății veninoase, Cu uimire am văzut și izbucniri de o violență vulgară din partea unor intelectuali de seamă. Să-i lăsăm pe aceștia din urmă în plata Domnului. Să-i lăsăm, fiindcă în revista noastră am înlăturat polemicele inutile și gâlceava muierască. Scopul urmărit de noi e solidaritatea și armonia națională, în vederea zilelor grele ce ne așteaptă. Ne străduim să cultivăm o disciplină intelectuală ostășească, îndreptându-ne săgețile împotriva vrăjmașilor ce ne-au cotropit patrimoniul străbun. Pentru a ne apăra acest patrimoniu și pentru a arăta că nu suntem un neam de pripas pe întinsul pământului ce-l ocupăm, adeseori ne coborâm în trecut până la obârșia cea mai îndepărtată a neamului nostru. Începând de la traco-geto-daci, din epoca protoistorică, constatăm că trăim în regiunea carpato-dunăreană și că acești strămoși ai noștri au fost poporul cel mai numeros din antichitate, care stăpânea întreg sud-estul european până în Asia Minoră. Cercetările arheologice din Orientul Europei sunt abia la începutul lor. Sunt mult în urma celor din Apus, care au permis lui Jacques de Morgan să scrie *L' Humanité Préistorique*, o sinteză, – cu multe lacune – a preistoriei generale.

Cunoștințele noastre din epoca paleolitică și neolitică, privitoare la România, sunt cuprinse în lucrarea *Der Stand der Vorgeschichtforschung in Rumänien*, de Ioan Nestor, apărută la Frankfurt, în 1933. Astăzi avem o pleiadă de tineri arheologi, care scormonesc mereu pământul pentru a da la iveală mărturii noi asupra trecutului îndepărtat al epocii preistorice a țării. Cele începute de V. Pârvan în *Getica* și alte lucrări ale sale, precum și contribuția dlui I. Andrieșescu în a sa *Dacia înainte de romani* (1912) și alte lucrări ale d-sale, – ca să nu amintim de alții – sunt continuate, cu râvnă și stăruință, de tineri familiarizați cu metodele științifice ale săpăturilor. Avem o știință românească a arheologiei, cu periodice închinată specialității, care ne face cinste. Ea aduce mereu contribuții noi privitoare la trecutul îndepărtat. Cunoștințele noastre despre traco-geto-daci, deși sunt destul de modeste, totuși ele sunt suficiente pentru a le reconstrui fizionomia trupească și sufletească. Săpăturile ce se anunță că vor începe în cetățile dace din regiunea Sebeșului, în cursul acestei veri, să sperăm că vor descoperi noi dovezi privitoare la strămoșii noștri. Noi trebuie să ne străduim din răspuțeri – fără să cruțăm jertfele materiale din partea statului – să dezgropăm toate urmele ce pot arunca o lumină asupra vechimei noastre în regiunea carpato-dunăreană.

Dacă ființa noastră etnică își are înfipte rădăcinile în acest pământ, suntem datori să cunoaștem cât mai amănunțit adâncimea acestor rădăcini, ca din seva lor să întărim conștiința neamului și să nu permitem străinilor să ne socotească o rasă inferioară. De aceea am îmbrățișat în revista noastră de la început popularizarea tradiției trace, care a creat imperialismul macedonean, prin Alexandru cel Mare, și care, după latinizarea semințiilor trace, a avut un rol așa de important

¹⁷³ Articol publicat în revista *Dacia*, anul I, nr. 4, 15 iunie 1941 [George-Bogdan Tofan].

în susținerea imperialismului roman. Tot unui trac, lui Constantin cel Mare, se datorește și crearea imperialismului creștin, continuatorul imperialismului roman. Dl Dan Botta, în cel dintâi număr al *Daciei*, a lămurit rostul acestor coborâri în trecut, spunând: „Conștiința istorică a unui popor, sentimentul misiunii sale în lume, aceștia sunt factorii de care depinde mărirea sau căderea lui”. Și e regretabil că unii nu l-au înțeles. În istorie, faptele se interpretează și cu ajutorul intuiției, ca și în alte ramuri ale științei, ca de pildă în geografie, etnografie, etc. Cel ce reușește să dea viață și să pună în valoare faptele seci, nu înseamnă că denaturează adevărul cu ajutorul fanteziei, ci că pătrunde în taina evenimentelor și fixează, în linii mari, sintezele spirituale, din care se naște conștiința istorică a urmașilor. Să ne gândim la școala latinistă din epoca renașterii noastre naționale de la începutul veacului trecut. După ce fiii iobagilor ardeleni s-au întors de la Roma, cu câtă mândrie și fanatism au accentuat originea latină a poporului nostru, pe care o cunoșteau și cronicarii moldoveni, fără să fi reușit să o pună în valoare. Nu rătăcirile și exagerările latinistilor, combătute de T. Maiorescu, trebuie să ne oprească, ci propovăduirea obârșiei noastre imperiale în masele largi ale poporului, care în colindele și orațiile lui păstrase amintirea tradiției romane, fără să treacă în conștiința lui ca o idee-forță.

Această conștiință i-au cultivat-o cărturarii ardeleni și mai ales preoții crescuți în școlile Blajului, unde mulți învățau să și vorbească latinește. Numai cine a trăit în Ardeal și a apucat vremurile acelea își poate da seama de revoluția spirituală trezită de latinisti în masele norodului.

Dascălii ardeleni, trecuți peste munți, în Moldova și în Muntenia, au difuzat această idee, săvârșind un nou descălecat intelectual. Școala latinistă a realizat un act politic, prin cultură, de cea mai mare însemnătate. Cercetările ulterioare au lărgit orizontul, așa că Vasile Pârvan, putea să scrie: „Noi, românii de azi, suntem nu numai urmașii romanilor din Dacia, ci, în aceeași vreme, urmași, și ca sânge și ca suflet, ai întregii împărății romane de Răsărit”. (*Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, pag. 14). Atunci de ce se împiedecă cronicarul unei reviste de următoarele constatări ale dlui Dan Botta: „Românii, afirm, sunt singurii moștenitori ai ideii imperiale romane, cum tot ei au fost, în cursul Evului de Mijloc, deținătorii ei”. Aceste afirmații se întemeiază pe cercetări științifice și numai cei interesați să ne răsluiască trecutul glorios pot să le tragă la îndoială. În ce privește rolul românilor în cursul Evului de Mijloc, semnalăm lucrarea dlui George Murnu, *Vlahia Mare*, care ar merita să fie retipărită și răspândită și în limbi străine. Nicolae Iorga în *Byzance après Byzance*, continuarea lucrării sale *Histoire de la vie byzantine*, în 3 volume, a dovedit, că Imperiul Roman de Răsărit, după căderea Constantinopolului, a fost substituit de Patriarhatul Ecumenic al Bisericii Ortodoxe, și, în secolul al XVI-lea, se credea în reînvierea moștenirii lui Constantin cel Mare, a lui Iustinian și a Comnenilor, prin șeful ortodoxiei, care avea o curte ca vechii împărați și care purta pe veștmântul său pajura Basileilor.

Tot acolo se arată, că rolul domnilor români în moștenirea Bizanțului e cu mult mai mare de cum s-a crezut. Ei au fost protectorii întregii creștinătăți ortodoxe. La Iași și la București veneau patriarhii Răsăritului, ca la noi basilee. Boierul Lupu, când ajunge pe tronul Moldovei, își ia numele de Vasile, ca împăratul legislator al cărui cod l-a și publicat. Cu ajutorul venețienilor și al polonilor spera să fie instalat chiar în Bizanț. Dimitrie Cantemir, savantul urcat pe tronul românesc, a dominat viața politică și religioasă a întregii ortodoxii, iar fanarioții, începând cu Mavrocordații, au urmărit și ei visul imperial. „Voievozii nu mai poartă titlul imperial” – spune dl Botta – dar în numele lor de domni străbate un ecou puternic din titlul imperial roman, „*Dominus noster imperator*”. „Pe zidurile ctitorilor domnești – continuă d-sa – ei pot fi văzuți în lung strai împărătesc, purtând pe cap înflorita coroană a Comnenilor și Paleologilor”. Tradiția noastră imperială nu e, deci un mit, ci o realitate, cu care trebuie să ne mândrim. Această tradiție imperială străveche ne-a servit întotdeauna ca scut de apărare împotriva „barbarilor” năvălitori, care socoteau că ne pot privi de sus și ne pot trata ca pe niște bieți înapoiați, ce ar fi avut nevoie de civilizația lor, deși răsăritul nostru strălucea – *Ex Oriente lux* – pe când ei abia ieșiseră din organizația clanurilor primitive.

PERICOLUL RUSESC¹⁷⁴

Spuneam, într-un articol trecut, că singura politică externă, de astăzi, a statului român e reîntregirea hotarelor. Acum adăugăm: reîntregirea hotarelor până la limita firească a întinderii populației românești și adunarea tuturor conaționalilor din regiunea carpato-dunăreană înlăuntrul acestor hotare. Vechile așezări din Peninsula Balcanică să fie sprijinite să dobândească autonomii locale, puse sub protectoratul nostru sau a puterilor prietene, care le vor garanta și ocroti drepturile naționale. Mai spuneam, în același articol, că cei ce ne vor întinde o mână de ajutor pentru realizarea acestor aspirații îndreptățite vor fi îmbrățișați de noi ca prieteni, iar cei ce se vor pune de-a curmezișul revendicărilor noastre, din orice motive, nu vor putea li socotiți decât ca vrăjmași.

La 22 iunie, Armata Română, alături de armata Reich-ului, puse amândouă sub comanda generalului Ion Antonescu, a atacat, din Bucovina până la gurile Dunării, monstrul rusesc, care, anul trecut, ne-a răpit, pentru a treia oară, Basarabia, trup din trupul Moldovei lui Ștefan cel Mare.

Iar Reichul german s-a hotărât să-și pună în cumpănă întreaga forță uriașă pentru a stârpi de pe fața pământului, otrava bolșevismului, care amenință de atâta vreme să surpe din temelii întreaga civilizație umană. România are meritul de a fi distrus cea dintâi bolșevismul, care, la sfârșitul războiului trecut, reușise să se cuibărească pe pământul vecinei noastre dinspre Apus, cu scopul de a cuceri pentru flamurile roșii întreaga Europă Centrală. Reacțiunea fascistă și național-socialistă împotriva comunismului a urmat abia după ce Armata Română răsturnase domnia lui Béla Kun, ucenicul dogmelor leniniste și troțkiste de la Moscova. Datoria întregii țări, azi, e să fie zid în jurul oștirii și în jurul steagurilor ei. Numai așa vom smulge biruința. Atitudinea noastră personală față de Rusia nu e dictată de evenimentele în curs de desfășurare. E cu mult mai veche.

Într-un studiu, intitulat *Moscova*, scris cu prilejul tratatului franco-polono-rus din 1932 și publicat în volumul *Valuri Politice*, apărut în 1933, spuneam: „*Politica externă a României sau mai exact a neamului românesc, din vremurile cele mai îndepărtate, e întoarsă cu fața spre Răsărit, spre linia ce pornește de la Marea Baltică și sfârșește în Mediterana Orientală. De la sciții preistorici, de la năvălirile barbarilor până la ruși și turci, aproape toate furtunile ce s-au dezlănțuit pe pământul nostru dintre Nistru și Tisa au pornit de la Răsărit. Primejdiile ce amenință astăzi și în viitor România se găsesc tot spre acest punct cardinal geografic*”. (pag. 184). Și iată, că a sunat ceasul, când s-a trecut la fapte de arme pentru eliberarea popoarelor de sub odiosul jug bolșevic. Războiul României spre Răsărit e pe deplin îndreptățit. Din documentele publicate de curând rezultă, că Rusia a ocupat volnic Basarabia și Bucovina de Nord, deși nu-și exprimase această intenție în acordurile din 1939, încheiate cu Reichul. În aceleași expuneri documentare se arată că Rusia Sovietică voia să atace România, după răpirea Basarabiei, spre a ajunge în Balcani și să revendica strâmtoarele. Urmărea, deci, vechiul vis panslavist. Ce robie ne pregătea Moscova e de prisos să o mai spunem. Dar războiul împotriva Rusiei pentru noi e și o reparație morală. Am început să spălăm de pe obrazul țării rușinea din anul trecut și o vom spăla până la sfârșit.

CE A URMĂRIT LUCEAFĂRUL¹⁷⁵

Patruzeci de ani de la apariția revistei *Luceafărul* la Budapesta: 1 iulie 1902! Doamne, cum trec anii! N-aș fi crezut s-ajung și la această numărătoare, mai ales că nu o fac cu plăcere, deoarece acum sunt alte vremuri, alți oameni, cu alte deprinderi, cu care noi, cei crescuți sub cerul libertății de a gândi și de a scrie, nu ne putem împăca. Adeseori, învăluiti în umbrele tăcerii din pragul

¹⁷⁴ Însemnare publicată în revista *Dacia*, anul I, nr. 5, 15 iulie 1941 [George-Bogdan Tofan].

¹⁷⁵ Articol omagial dedicat împlinirii a 40 de ani de la întemeierea revistei *Luceafărul*, inserat în cuprinsul revistei *Luceafărul*, serie nouă, anul II, nr. 7-8 iulie-august 1942, fiind ultimul text publicat de Octavian C. Tăslăuanu [George-Bogdan Tofan].

bătrâneței, ne încumetăm să rostim: *Fericiți, cei ce s-au dus!* Așa, cum ne găsim astăzi, cu pumnalul frontierelor rășluite înfipt în inimă, nici nu mai știu câți mai trăiesc din primul comitet de redacție al *Luceafărului* de acum 40 de ani. Din acest prilej, noul *Luceafăr* de la Sibiu a hotărât să închine un număr omagial, „de reculegere și de închinare”, vechiului *Luceafăr*. Intenție frumoasă și plină de omenie. Îmi cere și mie o contribuție. O dau, deși mă simt mereu stânjenit, la fiecare propoziție, de opreliștile oficialității.

De aceea nu trimit ceea ce aș dori, ci numai ce cred că poate trece prin vămile cenzurii. Când scriu, aducerile aminte își aprind făclile și-mi luminează drumul străbătut. Poposesc, cu drag, în locurile împodobite cu florile sădite de idealurile sufletului. Trec, în zbor pripit, peste piedicile, peste noianul de mizerii și de suferințe, întâlnite în cale, cât am redactat revista în cei 14 ani, de la 1903-1914 și de la 1920-1921. Cei de azi nici nu-și pot închipui greutatea cu care am luptat și, poate, dacă le-aș înșira, filă cu filă, nici nu le-ar da crezământ. Ele, totuși, ar merita așternute pe hârtie, nu pentru lauda mea și a celor ce au contribuit la înălțarea și strălucirea *Luceafărului*, ci pentru a încuraja pe cei de astăzi.

Cu muncă destoinică și cu voință dârză se pot învinge toate greutatea. Neputând scrie ce vreau, mă voi opri numai la ceea ce a urmărit *Luceafărul* în domeniul ideilor. Ca să spun tot și temeinic, mi-ar trebui un volum. Acum voi încerca să înjgheb numai o schiță fragmentară, silindu-mă să fiu cât mai substanțial. La temelia activității noastre se găsea o concepție despre lume și despre viață, universal recunoscută, ca un patrimoniu al spiritului uman. Nu va tăgădui nimeni că există valori, cuceriri ale civilizației, îndeobște admise de comunitățile popoarelor ieșite din faza barbariei și a primitivității. Există valori culturale, valori artistice, valori economice și valori sociale. Unele dintre ele au ajuns să fie codificate drept dogme indiscutabile. Voi stăruia asupra unora. Să nu se uite că noi, cei vechi, am trăit în epoca pozitivismului, a materialismului și a evoluționismului, care au avut o înrâurire asupra ființei noastre intelectuale. Eu am avut fericirea să le trec în zestrea mea sufletească, ascultând strălucitele cursuri ale lui Titu Maiorescu despre Istoria Filosofiei Moderne, de la care n-am lipsit o singură oră, timp de trei ani, nici când eram bolnav. Am crezut, îndeosebi, în ideea evoluției, a progresului, căruia azi i-aș zice mai bucuros: *propășire*. Dacă la *Luceafărul* am clădit pe temelia tradiției noastre ardelenice, nu am înțeles-o ca o moștenire încremenită, ca o comoară pe care trebuie să o păzim cu sfințenie, ci am socotit că suntem datori să o îmbogățim, să construim mai departe și să desăvârșim cele începute, cu trudă și cu sacrificii, de înaintașii noștri. Legăturile sufletești cu trecutul sunt de multe feluri și noi ne-am străduit să alegem dintre ele și să cultivăm firele ce ne ajutau să deschidem orizonturi noi spre viitor. Temelia activității noastre a fost ideea națională. Ea ne-a călăuzit pașii viața întreagă.

O consideram moștenirea cea mai prețioasă, pe care ne simțeam datori să o propovăduim și să o facem să triumfe. Naționalismul nostru nu era învățat din cărți sau împrumutat de la alții, ci era organic, înăscut, adus din straturile țărănești ale satelor, din sânul cărora ne-am ridicat cei mai mulți intelectuali. Cei de la *Luceafărul* am plecat, ne-am luat toți zborul, în viață, de acasă, de pe stâncile milenare ale așezărilor rurale, în care trăia o lume românească patriarhală, cu credințe și obiceiuri străvechi. Ideea națională s-a accentuat în cursul veacului al XIX-lea și a devenit o dogmă pentru valorificarea însușirilor sufletești ale popoarelor, dar ea nu și-a găsit o realizare practică și definitivă nici până astăzi. Înfrățirea ei cere luptă și sacrificii, pe care nu le dau decât popoarele ce au conștiința și puterea morală că o merită. Noi, la *Luceafărul*, ne-am străduit să trezim această conștiință și să întreținem un spirit de ofensivă împotriva dominației străine sub care trăiam. Și ne-a ajutat Dumnezeu să vedem cu ochii *Unirea*. Da, dar câte n-ar fi de spus despre cele ce au urmat...

Ideea națională, îmbrățișată de noi, cuprindea românismul întreg, de pretutindeni. Paginile revistei stau mărturie că nu am uitat niciun colț de pământ românesc. Panromânismul nostru

deriva din concepția ce o aveam despre națiunea română ca forță biologică și numerică, răspândită în atâtea ținuturi ajunse sub diferite stăpâniri, cărora le-a împrumutat energii și valori culturale de seamă. Aceste elemente trebuiau și ele cultivate, fără să ne gândim că vom reuși să le câștigăm în curând pentru sporul unitar al neamului. O făceam pentru a dovedi că nu suntem un popor pribeag și inferior, cum le plăcea dușmanilor să ne socotească. O mai făceam fiindcă sceptra de domnie națională nu putea renunța la nicio palmă de pământ românesc, oricât a rămas de răzlețită de trupul patriei. Noi nu ne puteam închipui ideea națională fără să fie încălzită de razele libertății.

Propășirea națională presupunea libera desfășurare a variatelor puteri ce dorm în adâncul sufletului unui popor. Conformismul și cingătorile ideologice obligatorii le consideram tot atâtea constrângeri care stânjenesc avântul sufletului, tot atâtea îngrădiri impuse manifestațiilor intelectuale. Nu voi pricepe niciodată de ce sunt necesare astfel de jertfe spirituale pentru desăvârșirea organizării vieții colective în diversele sectoare ale activității umane. Naționalismul nostru, deși agresiv, nu recurgea niciodată la violențe brutale, pe care nici nu le concepeam și e de mirare că unii din tagma intelectuală le pot practica. Terorismul și silniciile de orice fel, oricine s-ar îndeletnici cu ele, nu pot avea decât urmări tragice. Înarmarea noastră, culeasă din cărțile de știință și de la profesorii universitari, ne-a ajutat să apărăm dreptul și dreptatea poporului românesc împotriva organizației de stat, care nu le respecta. Dreptul la viață națională neatârnată și dreptatea pentru norodul cel umilit de servituți au început să fie formulate încă în *Supplex libellus Valachorum* de la 1791. Mai răspicat au fost spuse și repetate în întreg cursul veacului al XIX-lea, îndeosebi la 1848, la 1881 și 1892. Lupta începută de înaintași am continuat-o cu alte arme, dându-i alte orientări. Pe când, în 1905, Aurel C. Popovici tipărea cartea sa *Grossösterreich* și deputații noștri începeau din nou lupta în parlamentul unguresc, noi, cei de la *Lucașfărușul*, căutam să convingem națiunea română din Ardeal că nu are nimic de așteptat de la Viena și de la Budapesta, ci numai de la București, de la frații liberi. Și n-am greșit.

Știința, câtă o aveam, nu o întrebuițam pentru a construi teorii bizare, cele mai multe confuze, care nu folosesc nimănui, ci o puneam în serviciul unor idealuri ale neamului oprimat și înapoiat. Urmăream ridicarea maselor, nu prin goana după creații și ideologii originale sau împrumutate, îmbrăcate într-o limbă pășărească, ci prin mărturisiri de credință, spuse limpede și cumpătat, în spirit latin. Ne dădeam seama că o elită intelectuală nu are menirea să se închidă în zăbrelele unei caste, ci are îndatoriri de împlinit în sânul națiunii, îndatoriri dintre care funcția socială de îndrumătoare a poporului e cea mai de seamă. De aceea, în toate manifestațiile noastre intelectuale, țineam legătura cea mai strânsă cu lumea satelor, cu țărănimea. Nu e o simplă întâmplare că cel dintâi articol al meu, publicat în *Lucașfărușul* (1902), e închinat literaturii populare.

Fără să fim poporaniști, în înțelesul doctrinei propovăduită de *Viața românească*, împrumutată de la ruși, țărănimea trăia în ființa noastră și eram convinși că ea e categoria socială cea mai importantă a neamului nostru. Existența însăși a națiunii se rezema pe plugarii și păstorii satelor, nu numai ca producători de valori economice, ci și ca creatori de valori literare și artistice, care pot servi talentelor cărturărești drept izvoare de inspirație pentru opere superioare.

Când am ajuns la *Astra* și ne-am impus îndatorirea de a răspândi cultura în popor, ne-a întâmpinat întrebarea chinuitoare: Care cultură? Atunci am scris articolul *Două culturi* (1908), care a stârnit atâtea vâlvi. În realitate eu pledam pentru o solidaritate mai strânsă a păturii cărturărești – a domnilor – cu țărănimea și pentru o identificare cu aspirațiile ei. „Cultura pe care o câștigă feciorii și nepoții de țărani în școli... ar trebui să-i facă îndrumătorii și sfătuitoarii, dezinteresați materialicește, ai poporului, ajutând dezvoltarea puterilor spirituale și morale ale întregii țărănime”. Subscriu și astăzi aceste deziderate, fiindcă au rămas actuale și pentru generația tânără, care e preocupată de „ridicarea și culturalizarea (?) satelor”. Satele, mereu exploatate de orașe, nu au ajuns încă să fie integrate în ritmul economiei naționale și în organizația de stat, ca factor conștient, în măsura

valorii ce o reprezintă. Interesul națiunii cere ca antinomia dintre sate și orașe să dispară în viitor. Iată câteva crâmpoie din ideile și idealurile urmărite, pe vremuri, de *Luceafărul*.

Pe unele am avut norocul să le vedem împlinite în parte. Altele au rămas să fie urmărite, cu multă destoinicie, de lanțul generațiilor ce au venit și vor mai veni după noi. Am găsit cu cale să stăruiesc asupra preocupărilor noastre din trecut, fiindcă tinerii de azi, care se jertesc pentru o nouă orânduire a țării, trebuie să știe că lumea ce se va organiza după război, dacă va respecta principiile de drept și de dreptate, ocrotite de lumina senină a libertății, va dăinui. Altfel, se va prăbuși, înecat în noi valuri de sânge.

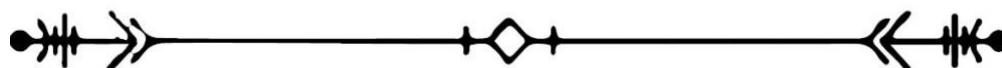
POLITICA ECONOMICĂ A ROMÂNIEI, 1930

-CONTRIBUȚII LA REZOLVAREA CRIZEI-

PARTEA I

POLITICA FINANCIARĂ

POLITICA MONETARĂ - POLITICA BUGETARĂ - DATORIA PUBLICĂ
A ROMÂNIEI

INTRODUCERE

În studiul de față vom încerca să zugrăvim situația economică a României la sfârșitul anului 1930, străduindu-ne să găsim soluții pentru îndrumarea și îndreptarea economiei noastre naționale în viitor. În vederea acestui scop vom supune unei analize amănunțite problemele speciale, nu călăuziți de îndemnul unui spirit critic, ci de intenții constructive, fiindcă nu ne interesează atât greșelile din trecut cât măsurile ce pot îmbunătăți situația de astăzi. Înainte de a intra în cercetarea problemelor speciale de la noi, ne vom opri la câteva considerații de ordin general care ne vor înlesni înțelegerea crizei și depresiunii în economia mondială.

Criza economică mondială din zilele noastre se spune că se datorește dezechilibrului dintre ramurile de producție și dintre puterea de consumație. Cu alte cuvinte e un dezechilibru între ofertă și cerere, care e legea fundamentală a economiei politice. Dezechilibrul e provocat de ambele părți, producția prea abundentă și consumație prea scăzută în urma slăbirii puterii de cumpărare.

În viața economică a societății burgheze, oscilațiile ciclice, cu perioade de prosperare și de crize, sunt legi funcționale ale sistemului de producție capitalist. Aceste oscilații, observate în producția industrială, sunt fenomene trecătoare și indică, de obicei, noi faze sau aspecte în evoluția lumii capitaliste. Credem, că nici criza mondială actuală nu iese din cadrele acestor legi, deși se manifestă în proporții necunoscute, atât ca extensiune, cât și ca profunzime, în principalele ramuri de producție, în industrie și în agricultură. De aceea e probabil, că criza de astăzi poate să însemne începutul unui proces adânc și de mai lungă durată în însăși structura societății capitaliste și în restabilirea unui echilibru între valorile industriale și cele agricole. Încă din veacul trecut, revoluția mașinismului a început să transforme complet metodele de producție cu ajutorul imenselor concentrări de capitaluri. Revoluția mecanică s-a rezemat întâi pe unitățile naționale sau politice înfiripate în epoca mercantilismului medieval. Acestor unități de producție se datorește avântul ce l-a luat industria și comerțul în cursul veacului al XIX-lea.

Economiile făcute de particulari în numerar au fost mobilizate și sporite de noile întreprinderi rentabile. Națiunile sau statele fiind suverane și libere să producă și să plaseze câte bunuri pot, a început o goană spre o producție ilimitată. Necesitatea plasării bunurilor produse au silit națiunile să-și lărgească teritoriile, să-și cucerească debușeuri coloniale, să-și asigure, prin convenții comerciale, piețe de desfacere, iar în urma necesității noilor investiții, să caute colaborări de capitaluri peste frontiere, și, mai târziu, diferitele categorii de întreprinderi să se asocieze în carteluri și trusturi de producție și de desfacere. Astfel au ajuns economiile naționale protecționiste în faza interdependenței internaționale, mondiale. Interdependența economică mondială a fost ajutată și de perfecționarea mijloacelor de transport, pe apă, prin vapoarele mânate cu aburi, iar pe uscat prin construirea drumurilor de fier – ambele coincid cu revoluția mașinismului de la începutul veacului al XIX-lea, – mijloace de transport care au dat avânt comerțului, schimbului de mărfuri dintre popoare și țări până atunci abia cunoscute. Factorul hotărâtor și dominant în transformarea uriașă a economiei mondiale a fost capitalul. El a fost și este încă forța organizatoare sub imperiul căreia bate ritmul vieții creatoare.

Întreaga activitate economică umană e stăpânită de capitalul financiar, de acest zeu la altarele căruia se cântă imnurile demoniace ale progresului. Capitalul financiar a creat imperialismul de astăzi. Arma cea mai puternică de a cuceri o țară a devenit banul în formă de credit. Capitalul a provocat și o adâncă prefacere socială. Întreprinderile mici individuale n-au putut ține piept cu întreprinderile mari specializate. Grossbetrieb-ul, cum zic nemții, a distrus Kleinbetrieb-ul aproape în toate ramurile de producție. În urma acestei biruințe, însăși concepția liberalismului individualist, prin uriașele concentrări de capitaluri și prin mașinismul tot mai perfecționat, a fost înlocuită cu concepția muncii colective specializate. Valorile individuale devin funcțiuni sociale, supuse unei discipline creatoare. Organizarea societății umane, cu ajutorul capitalului și a

intervenționismului de stat, e noul ideal spre care se pare că se îndreaptă omenirea în faza civilizației mecanice. Capitalul nu mai e un scop al individului, ci un mijloc al colectivității în vederea unei organizări raționale și echitabile a producției, a circulației, a repartiției și a consumației bunurilor materiale și spirituale. Aceasta e preocuparea fundamentală a vremurilor noastre, care va îmbogăți însuși conținutul științei economice.

Revoluția mecanică, după industrie, a trecut, în veacul nostru, și la agricultură. Ea silește și statele naționale agricole să intre în sistemul nou al vieții economice mondiale, care se caracterizează prin producția în masă a mărfurilor standardizate, prin exploatarea mecanică a unităților cu suprafețe întinse și prin concentrările de mari capitaluri. Costul producției, cu aceste mijloace, e mult mai scăzut și, întocmai ca în industrie, înlătură întreprinderile mărunte, țărănești.

În Europa, unde pământul e fărâmițat în proprietăți mici și mijlocii, organizarea unor astfel de exploatare e aproape cu neputință. Din această cauză statele agricole din Europa sunt amenințate să rămână într-o inferioritate fatală față de exploatarea mari din alte continente. Totuși o colaborare internațională, pe deasupra granițelor, se crede că le-ar putea scoate din impas.

Lumea capitalistă, fracționată în economii naționale cu năzuinți ilimitate, tinde să se integreze, prin acorduri internaționale, în unitatea economiei mondiale, care, printr-o nouă organizare, va încerca să stabilească etalonul valorilor în vederea unui scop determinat și limitat.

E un ideal spre care năzuiește umanitatea, fără să știe dacă va reuși să-l realizeze vreodată. După cum socializarea tinde să triumfe asupra individualismului, tot așa spiritul de asociație productivă se străduiește a grupa statele naționale în unități continentale. Națiunea devine intermediară între individ și umanitate. Astăzi statele și economiile naționale, deși îngrădite de frontiere protecționiste, nu se mai pot izola, nu se mai pot sustrage năzuințelor de cooperare și de colaborare supranațională. Înlăturarea crizei economice și financiare de care ne ocupăm fiind generală, măsurile de îndreptare nu atârnă numai de fiecare stat în parte, ci și de măsurile rezultate din o înțelegere a lor. Criza economică din România trebuie privită și analizată prin această prismă. Trebuie să înlăturăm unele neajunsuri atârnatore de noi și să ne pregătim pentru a intra ca factor potențial în economia europeană. Vom încerca să arătăm cum.

*

* *

În economia de schimb mondială, fiecare națiune intră cu mărfurile, cu valorile ce le produce. În balanța de schimb internațională se indică de obicei numai cantitățile de mărfuri, evaluate în unități monetare, fără să fie raportate și la numărul locuitorilor. Vom cita după *Anuarul Statistic al Societății Națiunilor* câteva cifre surprinzătoare. În traficul mondial de mărfuri, în anul 1928, România, cu un teritoriu de 295 000 km² cu o populație de 18 mil., participă cu 360 milioane dolari, ceea ce reprezintă 0,54% din comerțul mondial. Elveția, cu un teritoriu de 41 000 km², cu o populație de 4 035 000 participă cu 918 milioane dolari, adică cu 1,38% din comerțul mondial.

Austria învinsă și dezmembrată, cu un teritoriu de 84 000 km² și cu o populație de trei ori mai mică decât a României (6 695 000) participă la comerțul mondial cu dublul sumei ce revine României, cu 764 milioane dolari, adică cu 1,15% din totalul comerțului internațional. Inferioritatea României se datorește calității mărfurilor ce le exportă și le importă. Locuitorii României, într-o unitate de timp, produc valori de schimb întreit mai puține ca locuitorii Elveției care sunt de aproape cinci ori mai puțini ca ai României. Ceea ce înseamnă că un elvețian produce cât 15 români, cu alte cuvinte că venitul unui elvețian e de 15 ori mai mare ca a unui român.

Am citat acest caz, reducându-l la formule simpliste, pentru a arăta dezechilibrul dintre ramurile de producție, în special între agricultură și industrie. Acest dezechilibru între țările industriale și țările agricole, între produsele industriale și cele agricole, constituie cea mai mare nedreptate în organizația capitalistă a lumii și dă naștere la dezordini și la crize. Tendința de

îmbogățire a fiecărei țări, prin crearea de industrii, e firească și ea nu va fi oprită până când nu se va restabili un echilibru între rentabilitatea produselor agricole și cele industriale. Țările înapoiate nu vor să mai rămână iobagele țărilor industriale. Statele agrare vreau să se elibereze de sub jugul noului feudalism industrial de azi, care a luat locul feudalismului medieval.

Lupta e deschisă. Statele agrare din Răsăritul Europei s-au încheat într-un bloc în fața Europei apusene în chiar sânul Societății Națiunilor. Această înfrățire a Răsăritului, nedreptățit de Apusul european și amenințat de Soviete, noi o propuneam încă în 1924. Asia chineză și indiană vrea aceeași eliberare de sub dominația Europei industriale. Mișcările lor sunt călăuzite de idei și concepții europene și încercările Moscovei de a le orienta în sens sovietic n-au izbutit până acum.

Din cauza acestei nedreptăți economice, pe care știința economică a clasicilor o încadra așa de dibaci în doctrinele lor ce apărau capitalismul industrial, și din alte cauze de ordin sentimental, toate continentele se fracționează în unități cu aspirații naționale, economice și spirituale deosebite.

Toți vreau să-și organizeze gospodăria în vederea unei izolări naționale, cu îngrădiri protecționiste. Dl M. Manoilescu s-a ocupat special de această chestiune într-o lucrare în limba franceză. Colaborarea internațională totuși trăiește în subconștientul tuturor ca o putere misterioasă ce reprezintă unitatea mondială. Suferințele, în mijlocul unui belșug al producției, îi împinge pe toți să restabilească echilibrul dintre producție și consumație, dintre cerere și ofertă, problemă care nu se poate rezolva decât printr-o colaborare universală. Aceasta e doctrina de la Geneva a Societății Națiunilor. Statele care cred că se pot organiza într-o autarhie economică, cum sunt Statele Unite ale Americii și Rusia Sovietică, nu vor să se închine învățăturilor evangheliei de la Geneva. Tendințele de izolare, de care am pomenit, accentuează și ele criza, care în unele părți ale lumii se manifestă haotic, prin tulburări sociale și revoluții.

Când va triumfa doctrina economiei internaționale de la Geneva, protecționismul economiilor naționale de astăzi va rămâne o amintire a trecutului, cum au rămas privilegiile comerciale din Evul Mediu. Dar până atunci statele naționale nu pot sta cu brațele încrucișate. Viața le îndeamnă pe toate să lupte, să restabilească ordinea la ele acasă, să elimine piedecile ce stau în calea înțelegerii și cooperării colective a umanității. E cea mai frumoasă victorie la care poate râvni oricare națiune.

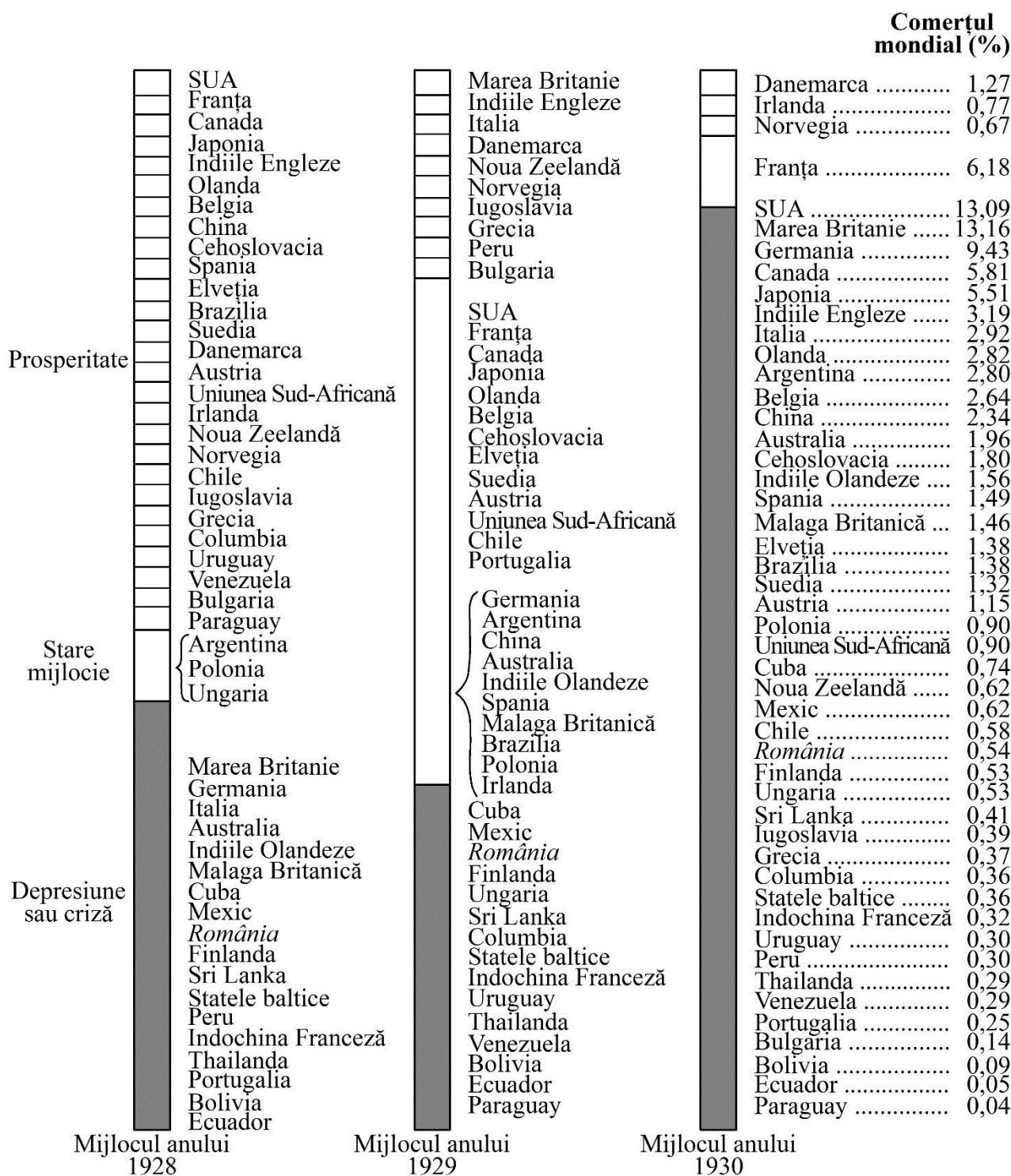
*
* *

Situația economică mondială e sugestiv caracterizată prin diagrama întocmită de „Institut für Konjunkturforschung” din Berlin și publicată în *Vierteljahrshefte zur Konjunkturforschung* nr. 2/1930. Din această diagramă se văd uriașele fluctuații de la 1928-1930. Cele 48 de state cuprinse în tablou monopolizau, în 1928, – participând cu 92,8% – întreg comerțul mondial. Fazele prin care au trecut în curs de trei ani și situația la care au ajuns la sfârșitul lunii iunie 1930 e destul de îngrijorătoare. Această situație în jumătatea a doua a anului 1930 s-a mai înrăutățit. Astăzi cele mai multe țări sunt în plină depresiune sau criză, cu tendința de a se readapta unei vieți normale tulburate de război și de dezordinea economică postbelică, care se caracterizează printr-o urcare excesivă a prețurilor și salariilor, ca urmare a inflațiilor monetare.

Cifrele comerțului mondial sunt socotite pentru fiecare țară după cantități, în lipsa unei posibilități de estimare a valorilor. Situația României nu e deci izolată. Ea se înșiră alături de majoritatea statelor din lume. Acest fapt, dacă nu e o mângâiere, e o explicație. Cei ce acuză partidele politice de dezastrul economic din România dovedesc o meschină îngustime de vederi.

Partidele politice din covârșitoarea majoritate a statelor ce suferă de criza sau depresiunea economică poate că au și ele o vină, dar cauzele crizei mondiale întrec puterea de prevedere și de acțiune singulară a oamenilor ce conduc partidele și statele. Realitățile materiale și spirituale impun o înțelegere internațională, singura de la care se pot spera soluții de îndreptare radicală.

Situația economică mondială

*

* *

Pe lângă cauzele de ordin economic, criza mondială de astăzi se datorește și cauzelor politice, pe care le socotim fundamentale și asupra cărora stăruie istoricul G. Ferrero. Războiul a frânt ritmul normal în încheierea vieții economice mondiale, iar după război aproape toate continentele sunt frământate de dezordini permanente. În Asia, China se zbate în convulsiile războaielor civile, amândouă Indiile sunt răscolite de fanatismul aspirațiilor de neatarnare, iar Rusia e torturată de experiențele comuniste ale bolșevismului. În America, Mexic și republicile din

sud își schimbă mereu regimurile prin lovituri de stat revoluționare. Republicanismul întreține o stare anarhică, exploatată de imperialismul financiar.

În Europa, tratatele ce au curmat războiul au împărțit statele în două tabere: unele cer revizuirea frontierelor stabilite de tratate, altele menținerea lor; unele vreau să consolideze pacea printr-o federație europeană, iar altele se agită prin discursuri incendiare. Toate se pregătesc de război. Conferințele dezarmării generale se termină, una după alta, fără niciun rezultat. În schimb războiul se urmează tot mai dârz în domeniul economic prin bariere vamale protecționiste și prin dumpinguri. Pe lângă toate aceste dezordini, a slăbit și principiul de autoritate în Europa, care dădea directive de guvernare întregii lumi. Popoarele crescute și obișnuite cu principiul de autoritate al monarhiei, căruia i-a fost subordonat principiul democratic al suveranității naționale, prin sistemul reprezentativ, după căderea dinastiilor din Germania, Austria, Rusia și – de curând – din Spania, sunt ispitite să încerce fel de fel de experiențe în guvernare. Unele se întorc la absolutismul monarhic sau la dictatură, iar altele se zbat în mrejele guvernării regimului electiv sub formă republicană. Și unele și altele se îmbracă în hainele pompoase ale doctrinelor pentru a justifica „salvarea” națiunii. Guvernarea nu e, însă, un domeniu în care experiențele și capriciile nu se plătesc scump de popoarele și statele ce le încearcă.

Aceste dezordini politice au o covârșitoare înrâurire asupra situației economice mondiale. Criza, credem se datorește mai mult acestor cauze politice. Totuși ideea unei colaborări internaționale trebuie să învingă, altfel o prăbușire a civilizației e inevitabilă. E un cerc vicios. Crizele economice slăbesc statele, iar slăbiciunea statelor sporesc primejdiile și suferințele crizelor economice. Pentru ca o înțelegere între popoare să restabilească autoritatea statelor și să înlătore crizele economice, trebuie ca aceleași concepții de viață, de morală și de organizare a statului să călăuzească omenirea. Substratul înțelegerii și colaborării dintre popoare e deci de ordin spiritual.

În România, după restaurarea ordinii constituționale monarhice, concilierea dintre principiul de autoritate monarhic și principiul suveranității naționale este deplină. Regele Carol al II-lea a declarat în repetate rânduri, că înțelege să rămână un monarh constituțional. Unele agitații ce împing și la noi guvernarea spre dreapta, spre o monarhie absolutistă sau spre o dictatură monarhică, cu salvarea formelor constituționale, nu sunt serioase și nu urmăresc decât satisfacerea unor ambiții personale dornice de aventuri. Așezămintele unei țări sunt statornice și nu pot fi lăsate pradă unor amatori de experiențe.

*

* *

În cercetarea noastră ne străduim să privim realitatea așa cum este, fără să ne lăsăm răpiți nici de iluziile optimismului și nici de descurajarea pesimismului. Dându-ne seama de pericolele și de greutățile ce ne așteaptă, avem deplină încredere în forța de rezistență a neamului și țării noastre, care cârmuită de oameni prevăzători și cu simțul realității, credem că va reuși să treacă cu bine și peste aceste vremuri de încercare.

Vom stărui mai mult asupra aspectului economic intern al crizei, fiindcă nici înlăturarea dezordinii politice nici a celei economice mondiale nu atârnă de la noi. Dacă vom reuși să restabilim și să menținem ordinea acasă la noi, ne-am făcut pe deplin datoria atât față de economia națională cât și față de cea mondială. Ținem să mai spunem, că cercetările noastre utilizează cifre și statistici, că o parte din documentările noastre se întemeiază chiar pe ele, deși ne dăm seama de relativitatea lor. Deducțiile făcute în baza cifrelor, statisticilor și formulelor matematice, oricâtă temeinicie științifică ar avea, nu exprimă întotdeauna realitatea sau nu o acoperă complet.

Omul politic e bine să țină seama de ele, fiindcă sunt călăuze utile, dar nu se poate lăsa robit de vraja lor. Știința economică lămurește trecutul, dar politica economică prevede viitorul, se străduiește din răspuțeri să satisfacă și această necesitate de oracol a sufletului omenesc.

Omul politic are datoria să pregătească prezentul în vederea viitorului. Aceasta e marea măiestrie a politiciii, demnă de acest nume. Uneori omul politic e silit să calce în picioare cele mai sacrosante doctrine pentru a ajunge la scop. Războiul mondial a dovedit-o. Necesitățile economice, politice și sociale sunt inexorabile. Cine nu se supune lor, piere.

*
* *

Credem instructiv să reproducem în întregime, încheierea Camerei de Comerț Internaționale, asupra cauzelor și efectelor crizei economice: „Consiliul Camerei de Comerț Internaționale, în sesiunea sa din iunie 1930, a atras atenția asupra unor cauze și manifestării ale depresiunii economice actuale, și este obligat astăzi să recunoască că nicio îmbunătățire bine definită nu a intervenit de la acea dată. Într-unele țări, depresiunea s-a accentuat și pe încet s-a întins și asupra altor țări care, până astăzi, nu fuseseră atinse de această depresiune. Trebuie odată mai mult, să subliniem interdependența diferitelor țări în organizarea economică modernă și necesitatea urgentă a unei anchete generale asupra cauzelor și efectelor crizei. După fiecare mare război s-a ivit criza. Depresiunea actuală diferă însă de cea mai mare parte din crizele asemănătoare din trecut, prin aceea că se întinde asupra întregii lumi. Reluarea cursului normal al afacerilor nu se va face decât prin colaborarea generală.

Cauze și simptome. Printre cauzele generale și simptomele depresiunii actuale se pot menționa:

a) Creșterea generală a capacității de producție care momentan depășește creșterea populației și capacitatea de consumație;

b) În urma unei îndelungi perioade de scădere în cursurile mondiale ale mărfurilor, o scădere subită și excesivă a prețurilor, în special pentru materiile prime și produsele alimentare – scădere nu numai prea rapidă, dar și prea mare pentru a permite o adaptare a cheltuielilor de producție, și care a provocat un dezechilibru între prețurile de detaliu și cele de en-gros. Întârzierea și lichidarea stocurilor împiedică rularea prețurilor, actualmente foarte scăzute;

c) Criza agricolă mondială;

d) Șomajul fără precedent, de care suferă industria;

e) Neliniștea prelungită cauzată de nesiguranța politică;

f) Închiderea parțială sau totală a unora dintre cele mai importante piețe mondiale;

g) Înceata reacordare a economiilor naționale cu situația economică internațională, din cauza bazelor diferite pentru stabilizarea monetară;

h) Piedecile în afaceri și în plasamente, impuse în numeroase cazuri de o diferență neobișnuită între dobânda pe termen lung și cea pe termen scurt;

i) Scăderea serioasă a prețurilor și a valorii banului care a redus și mai mult capacitatea de cumpărare a unei treimi din populația lumii întregi;

j) Faptul că Rusia Sovietică aruncă pe piețele mondiale mari cantități de cereale, de materii prime și de produse semifabricate, pe prețuri sub cele normale;

k) Sarcina grea, în multe țări a impozitelor naționale, percepute pentru a se face față datorilor naționale și internaționale;

l) Intervențiile excesive ale statului în domeniul întreprinderilor private, care durează și chiar în unele cazuri, împiedică efectiv, acumularea necesară de capitaluri particulare și de investiții în întreprinderile particulare.

Toate aceste fapte crează în lumea finanțelor statului și în lumea de afaceri o oarecare teamă și nesiguranță care împiedică revenirea imediată la condițiile normale.

Remedii. Ameliorarea situației economice mondiale incumbă în primul rând oamenilor de afaceri și financiarilor. Această depresiune ca și alte depresiuni economice trecute, este temporară, deși de proporții mai generale. Experiența a dovedit că fiecare criză a fost urmată de o reluare a cursului normal al afacerilor

și de un progres al bunei stări a popoarelor, grație muncii perseverente, economiei, răbdării, curajului și revenirii încrederii în stabilitatea afacerilor.

Consiliul recomandă în consecință fiecăruia dintre membrii săi, din orice țară și de orice situație ar fi, să nu se lase cuprins nici de teamă nici de pesimism și să lucreze pentru menținerea păcii colaborând, activ, cu curaj și perseverență, la îndreptarea rapidă a mecanismului economic, pentru a se putea grăbi astfel revenirea la condițiile normale”.

*
* *

Camera Internațională de Comerț pomenește numai în treacăt de rolul politicii monetare în criza mondială, deși întoarcerea sistemelor monetare la etalonul aur a rărit instrumentul de schimb și de repartizare a bunurilor și a tulburat echilibrul normal dintre cerere și ofertă în târgul internațional. Consumația, puterea de cumpărare din epoca inflațiilor monetare și a creditelor a sporit cererea mărfurilor și a provocat un avânt al producției. După întoarcerea la etalonul aur, în epoca deflației, adică a răririi circulației fiduciare, consumația nu a mai putut absorbi producția mărfurilor și a urmat criza economică a schimbului de produse, apoi scăderea prețurilor.

Producția oricât ar progresa, nu poate întrece necesitățile și dorințele consumației. Supraproducția și subconsumația, cauzele care se atribuie crizei mondiale, au o altă explicație: dezechilibrul dintre realitățile economice și posibilitățile monetare. Dovada, că politica monetară a etalonului metalic a avut o înrâurire hotărâtoare asupra crizei, o face însăși puterea de cumpărare a aurului. Înainte ca aurul să fie o măsură generală și exclusivă a valorii, puterea lui de cumpărare scăzuse cu peste 30%, pierdere pe care a redobândit-o în întregime după ce a devenit etalon monetar (1925-1930). Fie că producția aurului – adică oferta de aur – crește sau scade, fie că producția de aur rămâne la același nivel, dar crește sau se reduce producția mărfurilor – adică cererea de aur – puterea de cumpărare a monedei aur are o repercusiune asupra vieții economice și în special asupra nivelului general al prețurilor.

În timpul din urmă, comitetul financiar de pe lângă Societatea Națiunilor a dat o deosebită atenție politicii monetare și a formulat o serie de îndrumări în vederea funcționării normale a etalonului aur. Cercetarea noastră o vom începe cu politica monetară, pe care o așezăm la temelia refacerii noastre economice.

CAPITOLUL I

POLITICA MONETARĂ

Problema monetară, după războiul mondial, a devenit centrul preocupărilor economice. Când îi dăm prioritate nu suntem ademeniți nici de fetișismul chrisohedonist al mercantiliștilor medievali nici de părerea unui istoric al Europei, care susține că evenimentele cele mai importante din istoria omenirii, căderea Imperiului Roman și Renașterea, se datoresc monedei, cel dintâi reducerii, iar cel de al doilea sporirii instrumentului de circulație¹⁷⁶.

Începem cu problema monetară, deoarece ne ocupăm cu politica economică întemeiată pe valori. E firesc, deci ca înainte de toate să știm care este etalonul acestor valori, dacă moneda e într-adevăr un valorimetru și ce rol are în economia națională și internațională. În cercetarea noastră plecăm de la realitățile românești, pe care încercăm să le pătrundem cu ajutorul experienței altora și cu sprijinul înțelepciunii teoriilor. Legea monetară din februarie 1929 spune: „Unitatea monetară română este leul cântărind 10 miligrame aur 9/10” (art. 1). Statul stabilește, prin lege, greutatea unității monetare, îi dă un titlu legal și un nume: *leu*. Statul se mărginește, deci, la garantarea integrității monedei și-i asigură o putere eliberatoare obligatorie pe teritoriul țării. Statul nu-i conferă monedei și o valoare stabilă, nu-i determină puterea de cumpărare. Unitatea monetară, reprezentată prin cele 10 miligrame aur, e o simplă unitate fizică, denumită leu. Raportul acestei greutate de metal, față de mărfuri, variază, e într-o neîntreruptă creștere și descreștere. Moneda nu încarnează în ea o valoare fixă și nici nu poate încarna, spun unii teoreticieni, deoarece metalul etalon e și el o marfă supusă fluctuațiilor. De aceea de alți teoreticieni se propune moneda indice sau moneda dirijată. Totuși aurul are o tradiție monetară milenară, e o marfă mai puțin expusă fluctuațiilor ca alte mărfuri, apoi e un metal rar și dorit de toată lumea și mai prezintă avantaje practice și tehnice din punct de vedere monetar¹⁷⁷. Astăzi aurul e admis unanim ca singurul etalon al valorilor, ca un valorimetru relativ, care îndeplinește funcția de evaluare, de schimb și de cruțare (economii) în viața economică¹⁷⁸.

Stabilizarea. Reforma monetară din 7 februarie 1929, prin care s-a stabilit leul, trebuia să creeze o întremare și o prosperare în întreg organismul economic al țării. În expunerea de motive a legii monetare se și anunțau consecințele fericite ale stabilizării. După doi ani, de când e în circulație moneda stabilizată, situația economică și financiară a țării a devenit însă extrem de critică. A dat, deci, rezultate tocmai contrare celor așteptate.

Credem, că cei ce au atribuit stabilizării leului un rol prea important au fost alături de realitate, întrucât au scăpat din vedere, că o monedă sănătoasă nu e un scop în sine ci numai un mijloc pentru crearea de valori și pentru circulația bunurilor. Scopul e înflorirea economiei

¹⁷⁶ Archibald Allison, *Histoire, Histoire de l' Europe* la Hartley Withers, *Qu'est-ce que la monnaie? Le marché monétaire anglais*, cu o prefață de Charles Rist, Giard, Paris, 1920, p. 18.

¹⁷⁷ Aurul a avut un rol important în viața omenirii încă din epoca preistorică, după cum vom arăta într-o lucrare specială. La mercantiliști, aurul și argintul se confunda cu bogăția. Ideile și practicile mercantile, care pe planul economic sunt expresia sistemului monarhic, s-au păstrat până în zilele noastre. „Par-dessous les déclarations libérales des souverains ou des parlements, les administrations ont conservé les habitudes et les préjugés mercantilistes, maintenant ainsi une filiation continue du mercantilisme monarchique au protectionnisme naționaliste de l'époque contemporaine” J. Morini-Comby, *Mercantilisme et protectionnisme*, Essai sur les doctrines interventionnistes en politique commerciale du XV-e au XIX-e siècle. Alcan, Paris, 1930 p. 83.

¹⁷⁸ Conform R. Gonnard, *Précis d'économie monétaire*, Sirey, Paris, 1930. Pe lângă această lucrare ne-am servit și de altele, pe care le cităm când ne întemeiem argumentarea pe ele.

naționale. Deodată cu stabilizarea monedei trebuiau să se ia o serie de măsuri, ca menținerea monedei sănătoasă să nu ducă economia națională la ruină. Dintre aceste măsuri elasticitatea creditului era cea principală, după cum a mai făcut-o banca națională și altădată, în 1914.

Atunci direcțiunea băncii naționale motiva lărgirea scontului: „*nu voiam a lucra contra scopului nostru, acela de a înlesni publicului să găsească banii neapărat trebuitori, fie și scump (scontul era de 6-7%), decât să nu-i găsească deloc*”¹⁷⁹, cum este astăzi. O monedă sănătoasă nu se poate concepe într-o economie bolnavă. Din nefericire, epoca stabilizării leului a coincis cu o acută criză economică mondială, ale cărei repercusiuni sunt o calamitate pentru întreaga lume. Momentul ales pentru stabilizarea leului a fost fără de noroc. Moneda noastră a trecut prin patru faze principale: 1) prin convenția din 26 octombrie 1916 și prin decretul din 17 decembrie 1916, dat la Iași, s-a suspendat convertibilitatea în aur a biletelor Băncii Naționale. S-a deschis, deci, drumul inflației monedei hârtie. Tot atunci (21/XII/1916) s-a depus tezaurul băncii naționale la Kremlin în Moscova, în sumă de 315 179 980 lei aur¹⁸⁰, care s-a pierdut; 2) unitatea politică cerea unitatea monetară. În 1920 s-a făcut unificarea monetară printr-o emisiune de peste 7 miliarde bilete banca națională, având ca acoperire numai creditul statului. Această emisiune a urcat datoriile statului la peste 12 miliarde lei (90,10% din biletele puse în circulație); 3) în 1925, printr-o convenție cu banca națională, s-a oprit inflația. Atunci era momentul să se facă și stabilizarea monedei. În loc de stabilizare, s-a recurs la o revalorizare temporară și la limitarea emisiunii băncii naționale (circulația din 31 decembrie 1924, art. 9 din convenție); 4) Deflația consacrată prin reforma monetară de stabilizare din 7 februarie 1929.

S-a crezut că stabilizarea legală asigură și stabilitatea monedei. Fenomenele monetare – după cum vom vedea – sunt cu mult mai complicate și mai grele, decât le cred unii oameni politici, care întocmesc adeseori legile sub inspirația bunului simț, redus în cele mai multe cazuri la un empirism dăunător sau chiar catastrofal. Politica monetară a unui stat trebuie să țină seama de o mulțime de factori, de natura și de importanța lor, precum și de raporturile de cauzalitate dintre fenomenele economice, care asigură prosperitatea unei țări sau o duc la ruină când sunt desconsiderate. Realitatea noastră, oricât ar fi de tristă, trebuie privită în față pentru a o putea domina. Vom arăta mai întâi câteva anomalii, în măsură să ne înlesnească înțelegerea realității și găsirea soluțiilor.

Moneda și populația. În România veche, cu 7 milioane locuitori, circulația fiduciară, în 1913, era de 437 milioane lei aur, cu o acoperire de 47% stoc metalic¹⁸¹, iar în 1916 circulația fiduciară se urcase la 1 451 438 lei aur, cu o acoperire metalică de 39,55%. În România de astăzi, cu 18 milioane locuitori, circulația fiduciară, de la 1921-1930, a fost următoarea¹⁸²:

¹⁷⁹ Citat după Victor Slăvescu, *Istoricul Băncii Naționale a României (1880-1924)*, Cult. Națională, București, 1925, p. 180.

¹⁸⁰ Cifra e luată din *Expunerea de motive și proiectul de lege pentru ratificarea convențiilor încheiate între Ministerul Finanțelor și Banca Națională a României din 1925*, semnate de Vintilă Brătianu. Dl V. Slăvescu, *op. cit.*, dă alte cifre: 321 580 456 lei și 84 bani, la p. 220 și 315 154 980 lei la p. 227.

¹⁸¹ Am ales anul 1913 fiind un an relativ normal cu toată intervenția noastră armată în Balcani. Cifrele exacte sunt: circulație monetară 437 182 410 lei; stoc metalic: 208 044 945 lei, adică 47,58% acoperire metalică. În 1914, circulația monetară a crescut la 578 243 647 lei; stoc metalic: 216 997 840 lei, adică 37,52% acoperire metalică.

¹⁸² Datele sunt după *Annuaire Statistique International 1929*, Genève, 1930, publicat de secția economică și financiară a Societății Națiunilor. Datele din acest anuar nu sunt aceleași cu datele din publicațiile noastre oficiale. De ex. în *Raportul Consiliului de administrație al băncii naționale către adunarea generală din 1930* se arată, în 1929 o circulațiune monetară de lei 21 144 156 446, cu o acoperire de 52,21%. Am menținut datele din Anuar – banca națională s-ar putea îngriji să fie corectate și exacte – fiindcă diferențele sunt mici. Pentru a stabili precis circulația monetară de la 1921-1929, am calculat cifrele pe cursul mediu anual al leului hârtie în centime lei aur la New-York, care au fost următoarele: 1921 (6,44); 1922 (3,63); 1923

1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930
în milioane lei hârtie									
13908	15162	17917	19356	20126	20951	21026	21211	21150	19605
în milioane lei aur									
896	550	450	497	503	503	659	664	656	608

În România veche, anul 1913, reveneau 62,7 lei aur pe cap de locuitor. În România actuală, în 1929, revin numai 36,5 lei aur sau 1 175 lei hârtie pe cap de locuitor. În 1930 numerarul pe cap de locuitor a mai scăzut (33,7 lei aur). Moneda ce stă la dispoziția unui locuitor în România Mare s-a redus la jumătate decât era în România veche, deși numărul locuitorilor a crescut cu 2½.

Dacă circulația monetară din 1913 s-ar fi sporit în proporția populației, ar trebui să avem o emisiune de bilete de circa 1 100 milioane lei aur sau 35 200 milioane lei hârtie din 1929. Față de scăderea valorii aurului, în această epocă de 30%, circulația fiduciară trebuia sporită la cifra rotundă de 46 miliarde lei hârtie. Această cifră ar fi corespuns necesităților populației, dacă admitem, că structura economică a României actuale ar fi rămas aceeași cu a României vechi. Ori, nivelul de viață mediu al populației din România Mare e mult mai ridicat, așa că circulația fiduciară trebuia sporită în această proporție. Vom privi problema circulației monetare și din alt punct de vedere. Vom face o comparație¹⁸³ între câteva țări industriale și agricole din Europa pentru a dovedi inferioritatea acestora din urmă.

Țări	Nr. loc. 1929	Circulația fiduciară 1929	Pe cap de locuitor	În lei hârtie
<i>Țări industriale</i>				
Germania	63800000	6600 mil. mk.	103 mk. =	4120
Franța	41060000	67769 mil. fr.	1652 fr. =	10820
Elveția	4035000	999 mil. fr.	250 fr. =	7000
<i>Țări agricole</i>				
Iugoslavia	13290000	5818 mil. dinari	447 din. =	1341
Ungaria	8604000	501 mil. pengö	58 pen. =	1695
Bulgaria	5707000	3609 mil. leva	951 leva =	1141

Numai Bulgaria e inferioară României. Cetățeanul român și al țărilor agricole înșirate, are la dispoziție circa de 10 ori mai puțin numerar decât cel francez, de 7 ori mai puțin decât cel elvețian și de 4 ori mai puțin decât cel german. Comparația dusă mai departe ar fi și mai instructivă; ar dovedi că repartitia numerarului, în interior, pe cap de locuitor, pentru 80% din populația țării românești se cifrează la o sumă derizorie. Moneda indică nivelul de viață al populației, îi determină puterea de cumpărare și-i procură capitalul productiv. De aceea statul nu se poate dezinteresa de politica monetară. O populație care dispune de un volum monetar mai redus ca în trecut, înseamnă că a sărăcit, că nivelul general al valorilor pe care le produce a scăzut și că puterea ei de muncă s-a diminuat. Populația României s-a sporit cu 150%, iar puterea ei de muncă, exprimată în volumul monetar, a scăzut cu 50%. România Întregită are o bogăție cca cu 50% mai redusă ca a României mici. Puterea monetară e un atribut esențial și primordial al neatârării și suveranității naționale. După jertfele pentru întregirea României Mari, le vedem pe amândouă adânc știrbite. Coeficientul de spor al producției e socotit la 3% pe an, pe când al populației numai

(2,51); 1924 (2,57); 1925 (2,50); 1926 (2,40); 1927 (3,13); 1928 (3,13); 1929 (3,10). Conform *Annuaire S. N.* p. 254 și *Expunerea de motive la proiectul de buget general al statului pe exercițiul 1931*, anexa C II. Cele 21 miliarde lei hârtie din 1929, pe cursul 1 leu vechi = 32 258, reprezintă 658 751 000 lei aur, care ne-au servit de bază la calcule. Sub leul aur înțelegem leul aur vechi.

¹⁸³ Cifrele sunt luate din *Anuarul S. N.* pe 1929.

la 1% pe an. Volumul monetar ar fi trebuit să crească în această proporție. Dacă urmărim procesul producției în diferitele ramuri de activitate, ne convingem că România Întregită, după război, a întrecut mult producția dinaintea de război a Vechiului Regat.

Cum se explică atunci reducerea volumului monetar?

Explicația e una singură: s-a făcut o greșită politică monetară. Ceea ce vom dovedi mai la vale. Reținem următoarele concluzii:

Volumul circulației noastre monetare e insuficient în raport cu numărul populației. Economia României Întregite e într-un regres față de economia României vechi. Țările agricole au o putere de cumpărare, exprimată în monedă, mult inferioară țărilor industriale.

Moneda și bugetul. Banca națională și Ministerul de Finanțe sunt cei doi factori, care, în strânsă colaborare, sunt chemați să stabilească și să îndrume politica circulației monetare după nevoile și cererea pieței. Trebuie să cercetăm, deci circulația monetară din România veche și cea actuală în raport cu finanțele publice. În 1913-1914, bugetul României vechi avea la încasări 608 502 000 lei, iar la cheltuieli 512 235 000 lei. În 1914-1915, încasări: 567 718 000 lei, cheltuieli: 539 703 lei¹⁸⁴. În 1915-1916, încasări: 645 000 000 lei. Comparând cifra încasărilor bugetare cu circulația monetară constatăm, că, în 1913, stocul de lei în circulație trecea circa 1½ ori prin visteria statului; în 1914 numai circa odată, iar în 1915, când circulația monetară era de 762 210 210 lei, abia odată. Ca să putem face o comparație între bugetele României Întregite, vom lua cifrele în lei hârtie și lei aur la încasări din 1921-1929¹⁸⁵.

1921-1922	1922-1923	1923 9 luni	1924	1925	1926	1927	1928	1929
în milioane lei hârtie								
8079	14904	18792	27744	34038	44660	52624	48399	52371
în milioane lei aur								
519	541	472	713	851	1071	1647	1500	1689

În 1921, circulația monetară – în urma emisiunilor pentru unificarea monetară – e cu aproape 400 mil. lei aur mai mare ca cifra încasărilor bugetare. În 1922 și 1923 circulația monetară e aproape egală cu încasările bugetare, în urma prăbușirii cursului leului. De la 1924-1929 încasările bugetare depășesc circulația monetară ajungând, în 1929 aproape de 3 ori mai mare, ceea ce înseamnă că leul, într-un an, intra și ieșea de 3 ori prin visteria statului. Acest dezechilibru dintre circulația monetară și încasările finanțelor publice este una din cauzele crizei de care suferă România. Restabilirea echilibrului dintre buget și volumul monetar trebuie să fie una din preocupările statului și deci și a băncii naționale.

Dacă bugetul ar fi crescut în proporția numărului locuitorilor, adică 1: 2½, ar trebui să se cifreze la încasări 1 521 255 000 lei aur vechi, luând de bază anul 1913-1914. La această cifră trebuie să mai adăugăm cel puțin dobânda de 5% la datoria publică de 5 751 milioane lei aur vechi, ceea ce face peste 200 mil. lei aur anual, apoi investițiile și armonizarea salariilor, care pot fi socotite la alte

¹⁸⁴ Vintilă I. Brătianu, *Politica financiară a statului*, raport general la proiectul de buget pe exercițiul 1916-1917, broșură, București 1916, p. 15. Prof. I. N. Angelescu, în *Finanțele publice ale României în ultimii 20 ani*, Socec, București 1930, p. 8, dă alte cifre, pe 1913-1914, 639 466 653 lei la încasări, și 543 216 886 lei la cheltuieli.

¹⁸⁵ În totalul încasărilor se cuprinde și C. F. R. și P. T. T. și Casa Generală de Pensii. Leii aur sunt socotiți pe același curs ca și la circulația monetară, conform *Proiectul de buget pe 1931*, anexa C. II. Ca în publicațiile românești, cifrele nu sunt identice cu cele din *Buletinul Băncii Naționale* nr. 11 1930, p. 920.

200 mil. lei aur anual¹⁸⁶. Încasările anuale ale bugetului României ar trebui să fie circa de 2 miliarde lei aur vechi în care ar fi cuprinse și regiile și casele autonome. E lămuritoare o comparație între bugete și volumul monedei în circulație¹⁸⁷ pe anul 1929, a câtorva țări.

Țări	Locuitori milioane	Volumul monedei în circulație milioane	Bugetul
Germania	63603	6618 mărci	10875 mil. mărci
	7996	14683 fr. b.	11210 mil. fr. b.
Franța	41020	67769 fr. fr.	45430 mil. fr. fr.
Italia	41508	16854 lire it.	18775 mil. lire it.
Polonia	30733	1600 zoloți	2809 mil. zloți
Elveția	4035	999 fr. elv.	389 mil. fr. elv.
Cehoslovacia	14535	8466 cor. csl.	9569 mil. cor. csl.
Iugoslavia	13290	5818 dinari	7945 mil. dinari
Ungaria	8604	501 pengö	1360 mil. pengö
Bulgaria	5707	3609 leva	6740 mil. leva
România	17905	21115 lei	37700 mil. lei

În Belgia, Franța și Elveția cifra prevederilor bugetare e inferioară volumului monedei în circulație. În Italia și Cehoslovacia cifrele sunt aproape egale, cu mici diferențe, iar în celelalte țări volumul monedei în circulație e mult inferior prevederilor bugetare. Dintre acestea din urmă trei: Germania, Ungaria și Bulgaria sunt țări învinse, iar celelalte trei: Polonia, Iugoslavia și România sunt state noi sau întregite, totuși stau în categoria celor învinse și încărcate de reparațiuni.

Vom arăta și alte anomalii și dezordini în economia noastră publică și privată în raport cu volumul monetar. Venitul național anual al României e socotit provizoriu de însăși banca națională la circa 174 miliarde lei hârtie¹⁸⁸ în 1928, ceea ce revine circa 9 700 lei pe cap de locuitor.

Pentru a produce acest venit banca națională pune la dispoziția fiecărui locuitor circa 1 100 lei hârtie. Impozitele fiscale directe și indirecte în sumă de 22 579 milioane lei, prevăzute pe 1928, cereau de la fiecare locuitor să verse în visteria statului, 1 255 lei, adică peste volumul monetar ce îl punea banca națională la dispoziție. Bugetele României până la 1922 sunt deficitare, însumând de la 1916/17-1921/22 circa de 11 192 582 000 lei hârtie, iar de la 1922/23 până la 1927 sunt excedentare. Excedentele totalizate dau cifra de 24 447 316 000 lei hârtie. De la 1928-1930 urmează din nou bugete deficitare, cărora li se dă și câte un epitet: „ireal” 1928, „de ispășire” 1929 și „de sacrificiu” 1930. Deficitele bugetare în acești trei ani se urcă la suma de 13 453 971 879 lei hârtie, care în realitate, cu P. T. T. și C. F. R., etc., întrece suma de 21 miliarde. Totuși bugetelor excedentare li se

¹⁸⁶ În *Legea monetară din 1929*. Anexe A. Cap. III numai pentru investițiile C. F. R. se prevăd 130 000 000 dolari pe 6 ani ceea ce face peste 100 milioane lei aur pe an.

¹⁸⁷ Cifrele sunt din *Anuarul S. N. pe 1929*. La România e socotit numai bugetul statului, fără Casele Autonome C. F. R. și P. T. T.

¹⁸⁸ Conform *Le revenu national de la Roumanie*, în *Bulletin d'information et de documentation*, Banque Naționale de Roumanie, Service des études économiques, no. 7, Juillet 1930. Cifrele sunt aproximative și provizorii. I. Răducanu evaluează venitul național, în mijlociu, la 171 miliarde lei, (180 milioane lire sterline), în 1928, din care agricultura dă 64%, *Argus*, 25 decembrie 1930, articolul *Criza agriculturii în România*.

Față de venitul național, care în 1929 și 1930 a scăzut, datoria publică a României, la 31 decembrie 1930, e de 185 526 481 269 lei, la care trebuie adăugată datoria privată față de străinătate. Rentabilitatea avuției naționale e socotită la 7-8%. Conform *Proiectul de buget pe 1931*, Expunerea de motive, p. 81; Buletin d'inf. B. N. nr. 7 din 1930, p. 521. Asupra venitului național date noi în I. Răducanu, *Criza în agricultura românească*, Ind. Econ. nr. 2/1931 p. 104. Cifrele diferă de cele date de același autor în *Argus*.

zice bugete comprimate, bugete care nu prezentau situația reală a finanțelor publice și care nu erau adecvate realităților de la noi¹⁸⁹.

Prin urmare „bugetele normale” și reale ale României, cum sunt cele din 1929 și 1930, trebuie să prezinte deficite, care ating în trei ani aproape volumul circulației monetare, cum probabil va fi cazul după încheierea definitivă a socotelilor pe anul 1930. În acest loc, ne-am mărginit a indica dezechilibrul dintre volumul monetar și dintre finanțele publice. Asupra politicii bugetare vom mai reveni într-un capitol special.

Concluzii:

Din constatările de mai sus rezultă, că Ministerul de Finanțe și banca națională nu au urmat o politică monetară de comun acord, ci au mers paralel, Ministerul de Finanțe uzând de o fiscalitate excesivă, care a sfârșit prin a da bugete deficitare, iar banca națională îngrijindu-se de stabilitatea cursului monedei și de lichiditatea portofoliului său. Cei doi factori care determină politica monetară în vederea normalizării și prosperării economiei naționale au comprimat instrumentul de schimb prin restrângerea circulației fiduciare și astfel au oprit procesul producției și al desfacerii mărfurilor; au comprimat bugetele și au suprimat investițiile necesare evoluției statului. Au anemiât atât economia privată cât și pe cea publică, ambele încărcate de datorii paralizatoare și ambele abia capabile de funcționare.

Moneda și volumul afacerilor. Volumul monedei în circulație e determinat de volumul afacerilor și de nivelul prețurilor, deci de factori pur economici. Circulația monetară a României nu a ținut seama nici de porunca acestor legi economice. Se afirmă că volumul afacerilor în România actuală e redus la nivelul celui din România veche, că circulația fiduciară nu se poate spori până când nu se intensifică circulația bunurilor în interiorul țării și schimbul cu străinătatea.

Să comparăm câteva date privitoare la relațiile de schimb ale României cu străinătatea¹⁹⁰.

Anul	Cantitatea în mii de tone		Valoarea în milioane lei hârtie		Valoarea în milioane franci elvețieni			Valoarea medie în fr. elvețieni a unei tone		Cursul mediu anual al leului la Zürich	Circulația monetară în milioane lei aur
	Import	Export	Import	Export	Import	Export	Total	Import	Export		
1913	1375	4769	590	671	590	671	1261	429	141	100	437
1921	615	2713	12145	8263	912	621	1533	1483	229	751	896
1922	584	4070	12325	14039	407	463	870	697	114	330	550
1923	699	4901	19516	24594	531	669	1200	760	136	272	450
1924	826	4833	26265	28361	709	766	1475	858	158	270	597
1925	900	4664	29913	29127	745	725	1470	828	155	249	503
1926	918	6104	37135	38224	895	921	1816	975	151	241	503
1927	1007	7337	33842	38111	1063	1197	2260	1056	163	314	659
1928	-	5885	32145	26911	1019	853	1872	1170	154	317	664
1929	-	7064	29692	28941	914	891	1805	871	126	308	656

Dacă comparăm aceste date, la aparență raportul dinainte și după război dintre volumul afacerilor cu străinătatea și volumul circulației monetare, se menține cu oarecare variații. Acest

¹⁸⁹ Conform *Expunerea de motive a bugetului pe anul 1931* p. 33 și urm.

¹⁹⁰ După datele cuprinse în *Expunerea de motive la proiectul de buget pe 1931*, p. 28.

raport e influențat de doi factori: de cursul schimbului și de nivelul prețurilor. Volumul afacerilor n-a atins, în cantități de tone, raportul de 1: 2½ dintre România veche și cea actuală, dar de la 1927, ca valoare, e aproape 1: 2, fără ca circulația monetară să se fi adaptat în aceeași măsură nevoilor de credit ale pieței. Vom vedea care sunt motivele băncii naționale.

Ținem să scoatem în evidență, din nou, cu cât e inferioară valoarea muncii din România agricolă față de munca țărilor industriale. „Tona pe care o importăm ne costă în medie (media pentru ultimii 10 ani) 1 102 franci elvețieni, pe când pentru o tonă exportată, încasăm în medie, 159 franci elvețieni”¹⁹¹. Produsele unui lucrător din țările industriale trebuie să le plătim cu produsele muncii a 7 lucrători români, ceea ce înseamnă că România trebuie să plătească de 7 ori mai scump mărfurile pe care le cumpără decât cele pe care le vinde. Această inferioritate explică criza economică în care se zbate România și justifică măsurile de protecționism industrial pe care le-a luat în trecut, precum și străduințele de sporire a valorii muncii naționale prin industrializarea și raționalizarea producției¹⁹².

Dacă la volumul afacerilor cu străinătatea adăugăm volumul afacerilor din interior, insuficiența circulației monetare e și mai evidentă și apare potrivnică oricărei legi economice.

Banca națională, în raportul său către Adunarea Generală din 1930, spune: „Emisiunea va crește atunci când i se vor vinde mai multe devize sau i se va prezenta mai mult portofoliu ce ea poate reesconta și va scădea atunci când se vor cere mai multe devize sau i se va retrage portofoliul, care se plătește cu lei aflați în circulație”.

Iar mai departe spune și mai explicit: „Sub regimul convenției din 1921 din cauza plafonului, banca a fost nevoită să contigenteze nevoile scontului. Odată cu intrarea în vigoare a stabilizării, limita scontului nu mai este fixată decât de calitatea portofoliului. Orice portofoliu bun, îndeplinind cerințele statutare, se reescontează fără limită”¹⁹³. Banca națională ridică problema fundamentală a creditului asupra căreia vom stăruii mai cu dinadinsul, fiindcă volumul monetar, volumul afacerilor și volumul creditelor alcătuiesc însăși viața economică a statelor capitaliste. Politica monetară a Băncii Naționale, în colaborare cu statul, a fost următoarea:

¹⁹¹ Expunerea de motive a proiectului de buget pe 1931, p. 28.

¹⁹² În lucrarea citată a dlui I. Morini-Comby se face un istoric al protecționismului, ca mijloc de apărare împotriva industrialismului. Autorul afirmă; „Il n'existe pas à notre connaissance, d' étude doctrinale synthétique des principaux auteurs protectionnistes du XIX-e siècle. C'est la lacune que nous avons voulu combler” (Avant-propos, p. VIII). Autorul nu cunoaște lucrarea dlui M. Manoilescu, *Théorie du protectionnisme et de l' échange internațional*, M. Giard, Paris, 1929, în care acesta stăruie asupra diferenței dintre productivitatea agriculturii și a industriei. Dl Manoilescu încearcă să construiască o teorie a protecționismului și crede, că „le rôle du protectionnisme ne cessera jamais complètement, parce que jamais il n'y aura de nivelation parfaite dans la productivité de toutes les branches industrielles et agricoles d'un pays” (p. 207). Dl Rist e de părere că „Le protectionnisme est simplement la résistance instinctive des intérêts acquis à cette révolution inéluctable (l' interdépendance); ce n'est pas une doctrine, c'est un expédient” (citată de Morini-Comby, *op. cit.*, p. 185. – O lucrare care lămurește problema e a lui L. Brocard, *Principes d' économie nationale et internationale*, vol. I-III P. Syrei, Paris, 1929-1931. Nu e locul aici să stăruim pe larg asupra controverselor în jurul protecționismului. Tendința e ca diferența dintre produsele industriale și cele agricole să fie cât mai redusă. În acest caz protecționismul ar cădea de la sine și liber schimbismul, susținut de doctrina de la Geneva, ar triumfa. Cine poate, însă, prevedea și influența sosirea acelor vremuri?! Până atunci unității naționale și de producție, deși de origine politică, vor rămâne realități economice, care, împinse de necesități, intră într-o cât mai strânsă colaborare internațională și pregătesc terenul marilor formațiuni economice mondiale. Asupra lucrării dlui M. Manoilescu conform dării de seamă a dlui G. Țașcă în „Arhiva p. șt. și ref. socială”, An. IX, nr. 1-3, 1930, p. 307 și urm.

¹⁹³ Acest *fără limită* dovedește priceperea conducătorilor băncii naționale în materie monetară. Capacitatea de reescont a băncii naționale e, dimpotrivă, limitată de stocul de aur de care dispune și de volumul producției. „...l'émission de crédits par les banques de dépôt doit être conditionnée par les possibilités qu'a la banque d'émission de s'engager, on voit comment, en définitive, la circulation de crédits est en liaison étroite avec le stock d'or de l'institut d'émission”. A Poso, *Le rôle de l'or (l' Europe nouvelle*, 18 Avril 1931, p. 526).

1. Până la 1922 a emis bilete fără acoperire, a făcut ceea ce se cheamă inflație sub presiunea nevoilor statului. Prin această inflație a distrus conștient 97% din valorile mobiliare ale economiei naționale. Statul, în loc să-și acopere nevoile prin împrumuturi interne și externe, a preferat să recurgă la tiparnița de bilete a băncii naționale. În 1919, statul voind să modereze emisiunile băncii naționale, a apelat la un împrumut intern, numit „împrumutul Unirii”, care a adus tezaurului 1 143 143 800 lei, iar în 1920 a emis „împrumutul Refacerii”, care a produs 2 730 911 000 lei. Dacă statul ar fi apelat atunci la un mare împrumut extern, și împrejurările erau favorabile, și dacă ar fi retras cu ajutorul lui biletele neacoperite emise de banca națională, ar fi salvat și valoarea monedei și averea mobilă a economiei private. Era o chestiune de o elementară prevedere. Ținem să spunem, că ștampilarea acțiunilor *Societății petrolifere Steaua Română* și scoaterea ei de sub sechestru s-a făcut numai în vederea acestui împrumut, care din motive necunoscute nouă, nu s-a realizat. Statul a rămas deci păcălit și cetățenii au plătit;

2. Cu sfârșitul anului 1921 se pune capăt emisiunilor făcute pentru nevoile statului. Anul 1922 deschide un capitol nou în raporturile dintre stat și banca națională. „*Inaugurându-se o politică bugetară țărnută, în limita veniturilor generale ale statului... apelul statului la banca națională încetează și seria emisiunilor pentru nevoile directe ale tezaurului este închisă definitiv*”¹⁹⁴. Cu toate acestea inflația biletelor de bancă continuă. De la 13 908 milioane lei, în 1921, se urcă la 20 126 milioane, în 1925.

În curs de 4 ani s-a sporit deci cu circa 7 miliarde lei pentru a satisface nevoile de credit ale economiei private. În această epocă leul a avut cotarea medie anuală cea mai scăzută. În aceeași epocă, bugetul statului se sporește de la 8 074 milioane lei hârtie, în 1921-1922, la 34 038 milioane lei hârtie, în 1925. Această fiscalitate excesivă s-a făcut tot în contul economiei private;

3. De la 1925 se limitează circulația fiduciară, se „contingentează nevoile scontului”, cum zice banca națională, în realitate se comprimă volumul creditului economiei private și fiscalitatea merge progresând. Statul, în colaborare cu banca națională, în prima perioadă distruge valorile mobiliare ale economiei private, în a doua perioadă o stoarce prin fiscalitatea excesivă, alimentând-o cu oarecare credite, iar în a treia perioadă îi comprimă creditul și-i anihilează puterea de producție. După stabilizarea din 1929, banca națională totuși vorbește de calitatea portofoliului, de portofoliu bun. După ce ai sărăcit pe un om prin politica monetară și cea fiscală, îi spui: „*Te ajut să te refaci, dacă ești bogat, dacă îmi prezinți un portofoliu calitativ*”.

Iată greșelile politice monetare și financiare săvârșite de la 1921-1930. Din afirmațiile citate ale băncii naționale rezultă, că ea vrea să țină seama de nevoile pieței, de volumul afacerilor sănătoase, dar lărgirea creditelor nu o poate face decât conform cerințelor statutare, altfel ar emite lei fără acoperire, adică ar face inflație. Banca națională trebuia să lase o epocă de tranziție pentru a reface capacitatea de credit a țării și să nu o ferece în restricțiile riguroase și rigide ale dispozițiilor statutare. Creditul trebuie să fie elastic și să țină pas cu necesitățile afacerilor. Astăzi circulația monetară tinde să se adapteze volumului de credit și nu invers, ca înainte de război, când creditul se adapta volumului circulației monetare¹⁹⁵. Dacă Banca națională ar fi ținut seama de normele acestei politici monetare, nu s-ar plânge, că lărgirea importantă a creditelor a rămas în mare parte neutilizată (vezi raportul său către Adunarea Generală din 1930). Întreaga economie a țării suferă de o acută criză de credit și banca națională se tânguiește că nu are cui da bani. Altădată, în vremuri mai puțin grele, politica de credit a băncii naționale era mai suplă¹⁹⁶. Banca națională trebuie să fie mai largă și mai înțelegătoare a nevoilor economiei naționale, care de 15 ani trăiește într-o dezordine monetară și financiară, a cărei răspundere cade, în primul rând, asupra

¹⁹⁴ Vintilă I. Brătianu, *Expunerea de motive a proiectului de lege pentru ratificarea convențiilor, etc.*, 1925, p. 37.

¹⁹⁵ După J. M. Keynes, *La réforme monétaire*, Paris, 1924, p. 211.

¹⁹⁶ Vezi anul 1914 citat mai sus la *Stabilizare*.

Ministerului de Finanțe și a Institutului de Emisiune. Politica de credit a băncii naționale se reoglindește și în comerțul de bancă, lăsat fără niciun control și fără nicio îndrumare.

În țara întregă, la sfârșitul anului 1929, aveam 1 097 bănci, dintre care 318 cu un capital mai mic de 1 milion. Capitalul total al tuturor băncilor a fost de 11 180 692 332 lei hârtie sau circa 350 milioane lei aur. Depunerile spre fructificare și conturile curente creditoare se urcau la circa 47 800 milioane lei sau 1 451 milioane lei aur¹⁹⁷, care indica volumul circulației monetare.

Aceste institut bancare, în loc să se mărginească la operațiuni de credit și la alte operațiuni strict bancare, în nădejdea unor câștiguri fabuloase de bursă, s-au aventurat la tot felul de participări în întreprinderi industriale, în așa numitele naționalizări, care întâi le-a imobilizat capitalul, iar pe urmă, prin scăderea acțiunilor subscrise, le-a consumat o bună parte din capital și din rezerve, uneori chiar și din depozite. Însăși banca națională s-a lăsat răpită de curentul investițiilor și statul a fost obligat să o degreveze de un portofoliu imobilizat de 7 100 milioane lei hârtie. Băncile particulare n-au avut acest noroc¹⁹⁸. Întreaga organizație de credit a României, cu dobânzi uzurare, a fost lăsată în voia sorții, liberă să lucreze abuziv pe spinarea și în contul economiei naționale. A și reușit să-i distrugă capacitatea de credit, pe care contează banca națională la sporirea volumului monetar. Banca națională, după politica monetară catastrofală pe care a făcut-o în dauna economiei private, susține că România întregită trebuie să aibă același volum monetar ca și România veche, fiindcă nici volumul afacerilor și nici volumul creditelor sănătoase nu au sporit.

Accentuarea diminuării capacității de credit a țării din partea unei autorități ca banca națională are repercusiuni defavorabile în străinătate. Dacă banca națională nu găsește în România un portofoliu bun sau alte mijloace pentru normalizarea circulației fiduciare la nivelul necesităților interne, cum are să aibă încredere străinătatea în capacitatea noastră de credit? Aceeași „lipsă de încredere în siguranța plasamentelor de orice fel pe piața noastră” ține să o certifice oficial și Ministrul de Finanțe¹⁹⁹. Cei doi factori care au ruinat economia privată și care sunt obligați să o îndrume și să o ajute să se refacă, vin și o tratează tot ei cu lipsă de încredere.

Se pare că cei doi factori uită un adevăr elementar, cum au uitat și altele în cei 10 ani de la Unire și anume: moneda sănătoasă și ordinea în finanțele publice, cele două baze pentru propășirea țării, se reazemă pe economia privată. Lâncezirea sau prăbușirea economiei private zguduie sau dărâmă și cele două baze pe care se sprijină opera stabilizării monedei și bugetele echilibrate. Bugetul s-a și prăbușit, iar el va târî și moneta stabilizată spre povârniș. Nu stăruie nimeni ca banca națională să facă inflație, să mărească volumul circulației fiduciare fără acoperire, ci împreună cu statul, să găsească mijloace de acoperire pentru sporirea emisiunii cerute de economia națională. Mijloacele nu sunt tocmai așa greu de găsit. O emisiune de bilete acoperite, pentru deschiderea de credit, sporește masa bunurilor existente. Mac Kenna, în adunarea generală a acționarilor Băncii Midland, ținută la 28 februarie 1927, spunea: „Dacă dezvoltarea producției urmează pe cea a cantității monetare pusă în circulație și împiedică, prin însăși acest fapt, să se consolideze

¹⁹⁷ Băncile Populare nu sunt cuprinse în aceste date statistice. Capitalul lor și depunerile sunt de 2 753 milioane lei hârtie sau circa 85,3 milioane lei aur. Dl Gr. Mladenatz pentru începutul anului 1930 dă următoarele cifre: 4 757 bănci populare, cu un capital vărsat de 1 miliard 800 milioane lei, celelalte fonduri sociale 671 milioane, depuneri circa 1½ miliard lei (*Argus*, 1 ianuarie 1931). În *Anuarul S. N.* pe 1929, pentru conturi curente și depozite în băncile comerciale, pe 1929, se dă cifra 46 860 milioane lei, conform și *Expunerea de motive a proiectului de buget pe 1931*, Anexa B. IX.

¹⁹⁸ Sub guvernarea național-țărănistă totuși câteva au fost miluite. Miluirea s-a continuat și sub guvernul N. Iorga. De ce principii ale politicii financiare au fost și sunt călăuziți cei ce admit asemenea operațiuni, nu vom înțelege niciodată. Statul, cu bugete deficitare, își mai agravează situația cu portofoliu particular, care, se știe, că nu va fi achitat.

¹⁹⁹ *Expunerea de motive a proiectului de buget pe 1931*, p. 41.

urcarea prețurilor, nu avem de-a face cu o inflație”²⁰⁰. Banca națională sporind masa monetară și volumul creditelor prin băncile mari existente, contribuie la asanarea economică a țării, fără a periclita opera de stabilizare. Chemarea băncii naționale nu se poate mărginii numai la îngrijirea stabilității monedei și a lichidității portofoliului său, ci e datoare să ajute larg și întremarea economiei private, la a cărei ruinare a contribuit într-o mare măsură.

Dl consilier tehnic Roger Auboin spune: „În timp ce statul și banca națională continuă, în cadrul progresului de stabilizare, eforturile lor pentru a garanta țării aceste baze esențiale de muncă, o monedă sănătoasă și ordine în finanțele publice, economia particulară se adaptează încet noilor condiții astfel create, continuând, totuși să sufere de urmările dezordinii financiare, care s-au manifestat în ultimii 15 ani”²⁰¹.

Consilierul tehnic, din delicatețe, nu spune, că autorii dezordinii financiare, în cursul celor din urmă 15 ani, sunt statul și banca națională. Insuficiența circulației monetare se datorește, după cum vom vedea, insuficienței aurului și băncile de emisiune nu o pot suplini prin credite. Creatoarele creditului nu sunt băncile centrale, ci marile bănci comerciale, care cunosc mecanismul pieței și știu necesitățile reale și serioase ale afacerilor demne de sprijinul lor. Mărfurile, cu o desfacere și cu un beneficiu asigurat, sunt singurele care pot determina o sporire a creditelor. Banca de emisiune și băncile comerciale mari nu pot fi călăuzite în politica lor de credite de necesitățile și de dorințele consumatorilor. Sporirea sau scăderea creditelor și deci a circulației monetare e un proces pur economic, care nu poate fi stăpânit și cârmuit de voința băncilor comerciale sau de emisiune. Aceasta e teoria clasică. În vremuri normale poate fi adevărată. De altfel și aceasta, ca toate teoriile, e inspirată de interese. Câte teorii n-a susținut Anglia, pe care azi le combate. Între ele se găsește și teoria clasică de mai sus. În vremuri anormale și excepționale, nu teoriile dictează, ci interesele economiei naționale și internaționale.

După cum în cursul războiului s-a deschis un credit forțat statului prin sporirea circulației monetare, fără acoperire, în războiul economic de acum, care subminează întreaga gospodărie națională, se poate recurge la o politică de credit îndrumată fără a cădea în greșeala inflației. Autoritățile monetare sunt datoare să mențină nivelul general al valorilor în lăuntrul țării. Aceasta nu o pot face decât prin elasticitatea creditului. Băncile centrale nu se pot restrânge la rolul simplist și iluzoriu de a păzi stabilitatea monedei, dezinteresându-se de fluctuațiile volumului de credit, care determină echilibrul dintre valorile naționale. Banca centrală trebuie să găsească mijloacele, ca volumul capitalurilor lichide de la băncile comerciale să fie pus în circulație pentru a activa forțele productive ale națiunii. Nu cere nimeni o inflație de credite pentru sporirea consumației, ci pentru sporirea veniturilor prin munca productivă, deci pentru ridicarea nivelului general de viață. Puterea de cumpărare a unei națiuni crește în raport cu producția și cu beneficiile reale pe care le obține.

Concluzii:

Volumul monetar nu s-a adaptat volumului afacerilor și nevoilor de credit ale pieței românești. Politica monetară nu a fost completată cu o politică de credit. În ultimii 15 ani, statul și banca națională, prin politica lor monetară, au distrus o imensă parte a valorilor mobiliare, au compromis creditul public și privat al țării și au ruinat economia națională. Banca națională, după această operă, a contractat volumul monetar și acceptă numai portofoliul ce garantează circulația bunurilor puse în comerț nu și un portofoliu care ar stimula și intensifica producția calitativ și cantitativ sporind puterea de cumpărare a populației.

²⁰⁰ Citat de Alfred Pose, *De la théorie monétaire à la théorie économique*, Sirey, Paris, 1930. p. 127. Autorul e partizanul teoriei psihologice și face o critică acerbă teoriei cantitative a monedei. În ce privește rolul monedei în domeniul valorilor conform p. 156.

²⁰¹ *Buletinul Băncii Naționale*, nr. 11, 1930, p. 862. După terminarea acestui studiu a apărut *Raportul Consiliului de Administrație al Băncii Naționale către Adunarea Generală a Acționarilor* din 15 februarie 1931. În acest raport se repetă textual constatările consilierului tehnic (p. 6).

Această politică monetară e o greșeală și cauza fundamentală a crizei de care pătimizește azi România. Statul și banca națională trebuie să inaugureze o politică monetară care să asaneze economia țării și prin aceasta să asigure viața monedei sănătoase, creată de stabilizare, și ordinea în finanțele publice.

Moneda și nivelul prețurilor. În legătură cu criza mondială actuală, celebrul economist Cassel face următoarele constatări: „Scăderea prețului general al mărfurilor nu se poate explica decât prin rădirea mijloacelor de plată. Ea e deci un fenomen pur monetar. Prin urmare o politică monetară națională trebuie să tindă a menține neclintită media acestor prețuri; cu alte cuvinte, funcțiunea institutului de emisiune consistă în a pune la dispoziția țării mijloace de plată în proporție suficientă, ca nivel general al prețurilor să rămână invariabil”²⁰². Împotriva acestei păreri a profesorului Cassel s-a ridicat obiecțiunea, că ruptura dintre cerere și oferta mărfurilor provoacă variația, în cazul crizei mondiale scăderea prețurilor. Ori aceasta e un fenomen pur economic și nu monetar. Obiecțiunea e numai la aparență justă. Oferta și cererea e în funcție de producție și de consumație. Raportul dintre producție și consumație e determinat de standardul vieții. Criza mondială actuală nu se datorește atât supraproducției cât scăderii puterii de consumație, deci scăderii nivelului de viață.

Scăderea puterii de consumație înseamnă scăderea puterii de cumpărare. De aceea instabilitatea prețului mărfurilor e și un fenomen monetar. De la ce atârnă nivelul general al prețurilor? Nivelul general al prețurilor, după Irving Fisher²⁰³, depinde de cinci cauze:

1) de cantitatea monedei în circulație; 2) de viteza cu care circulă moneda; 3) de cantitatea substitutelor monedei sub formă de depozite în bănci cu conturi de cecuri; 4) de viteza cu care circulă aceste substitute ale monedei; 5) de volumul schimburilor comerciale sau totalul mărfurilor cumpărate într-un an.

Puterea de cumpărare a monedei se exprimă într-o ecuație mecanică și algebrică:

$$MV + M'V' = PQ + P'Q'$$

M - e cantitatea monedei în circulație;

V - e viteza ei de circulație;

M' - substitutele monedei;

V' - viteza lor de circulație;

P, P' - prețurile diverselor mărfuri;

Q, Q' - cantitatea vândută a acestor mărfuri.

Când cauzele de sub punctul 1, 2, 3 și 4 se accentuează, prețurile tind spre urcare, iar când volumul de schimb al mărfurilor, de sub 5, crește, prețurile scad. În caz când cantitatea monedei se dublează și viteza ei de circulație în același timp scade la jumătate, la aceeași cantitate de mărfuri schimbate, nivelul prețurilor rămâne același. În caz când cantitatea monedei s-a dublat și viteza de circulație rămâne aceeași, dar s-a dublat cantitatea mărfurilor schimbate, nivelul prețurilor rămâne constant. Prin urmare o dublare a cantității monedei în circulație nu dublează întotdeauna și

²⁰² Citat în *Le Temps économique et financier* din 25 august 1930, articolul lui Frédéric Jenny, *L'illusion de la monnaie dirigée*.

²⁰³ Irving Fisher, *Le pouvoir d'achat de la monnaie*, M. Giard, Paris, 1926. E o lucrare fundamentală în materie. Teoria cantitativă, oricât ar fi combătută, e adevărată și cea mai apropiată de realitate. Toți cei ce-i adaug și factorii psihologici, nu o răstoarnă, ci o confirmă, deși, cum recunoaște însuși I. Fisher, ea nu e, întru toate, aplicabilă și epocilor de tranziție. Teoria cantitativă e acceptată de cei mai mulți economiști fiindcă nu a putut fi înlocuită cu alta. Unii dintre factori, cum e viteza circulației, sunt greu de determinat, din cauza insuficienței datelor statistice. Se observă însă o străduință spre a întocmi date cât mai precise. Teoria cantitativă aplicată nivelului general al prețurilor e cu mult mai complexă decât o prezentăm noi. Nu e în intenția noastră să intrăm în amănunte de astă dată. De aceea am redus-o la cea mai simplă formulă.

prețurile, fiindcă moneda e numai unul din cei trei factori. Sporirea masei monetare chiar când ceilalți doi factori rămân invariabili, nu se traduce printr-o urcare proporțională a prețurilor, deoarece beneficiarii acestei sporiri o întrebuințează, în bună parte, pentru cheltuieli de producție²⁰⁴.

Părerea curentă la noi, că sporirea volumului scumpește viața, nu e întemeiată.

Dacă producția și schimbul mărfurilor e urmată de creșterea masei monetare, nivelul prețurilor nu e supus variațiilor. Inflația creditelor, cum s-a făcut în Anglia, nu are asupra nivelului general al prețurilor aceeași înrâurire ca inflația biletelor²⁰⁵. Statul și banca națională putea să recurgă la acest mijloc în epoca de tranziție, fără să treacă brusc la deflația monetară și la comprimarea creditelor. Prin aceste două mijloace din urmă voiau să obțină scăderea prețurilor și salariilor urcate din epoca inflației, deși consilierul tehnic al băncii naționale, încă din 1924, spunea tuturora, că deflația monedei și a creditelor au influență lentă și însoțită de multe catastrofe asupra scăderii prețurilor²⁰⁶. Deflația e cauza primordială a însăși crizei mondiale. Alți economiști făceau o analiză a experiențelor monetare și arătau, că o disponibilitate monetară nouă, ca acțiune asupra prețurilor, poate fi atenuată, anulată sau chiar compensată, după cum e utilizată²⁰⁷. Dar n-am ținut seama nici de sfaturile, nici de pățaniile altora. Problema capitală, care preocupă azi pe toată lumea e stabilitatea nivelului general al prețurilor. Variația continuă a prețurilor e mijlocul cel mai propriu pentru anarhizarea vieții sociale moderne. De aceea în jurul stabilizării prețurilor se coordonează astăzi problemele economice și financiare. Așadar și problema monetară. Pentru a înlesni normalizarea vieții economice, a nivelului prețurilor, a finanțelor publice și private se cere normalizarea circulației fiduciare. Belșugul monetar e semnul reînsuflețirii vieții economice.

Banca Națională a României oricâtă dreptate ar avea, când își concentrează atenția asupra stabilității monedei nu trebuie și nu poate să uite, că moneda nu e un scop în sine, ci numai o funcțiune în viața economică și socială. Nu cere nimeni băncii naționale să recurgă la mijloace artificiale pentru sporirea volumului monetar, cum a făcut când a emis bilete fără acoperire, dar faptul că a restrâns creditele, a urcat scontul și a tolerat, împreună cu statul, dobânzile uzurare, înseamnă că n-am avut o politică monetară. Banca națională trebuia să ajute formarea capitalurilor, care la noi, din cauza valorilor pe care le producem, nu e rapidă, ca în țările industriale, ci lentă.

În loc să sprijine formarea lor, banca națională le-a anihilat printr-o politică de scont greșită și antieconomică. Banca națională s-a lăsat călăuzită de teorii și de pilde din străinătate, uitând realitatea de la noi, care e cu totul alta. Capitalul și munca din țara noastră produc valori mult inferioare celor din țările industriale, după cum am arătat, așa încât dobânzile ar trebui să fie proporționale și creditele pe termene lungi. În teorie se spune că chiria banului atârână de cererea și oferta capitalului, pe termen scurt sau lung. Profesorul Cassel are o concluzie pe care n-ar fi trebuit s-o scape din vedere cei ce conduc politica noastră financiară: „*masa creditelor trebuie astfel reglată ca să nu se producă o urcare și, firește, nicio scădere a prețurilor*”²⁰⁸.

Banca Națională, când cererea de credite era mai mare, menținea scontul urcat și nu accepta decât portofoliu calitativ pe termen scurt, măsuri care nu se potriveau cu structura economică agrară a țării noastre. Ceea ce e normal în Apusul industrial e anormal la noi. Urcarea taxei scontului urmărește trei scopuri: împiedicarea emigrării peste graniță a capitalurilor indigene, atragerea capitalurilor străine și a aurului²⁰⁹, apoi restrângerea creditelor.

²⁰⁴ A. Pose, *op. cit.*, p. 96.

²⁰⁵ A. Pose, *op. cit.*, p. 120.

²⁰⁶ Charles Rist, *La déflation en pratique*, M. Giard, Paris, 1924, pp. 115-116.

²⁰⁷ George Edgar Bonnet, *Les expériences monétaires contemporaines*, Collection Colin, Paris, 1926, p. 155. E o bună sinteză a experiențelor monetare de după război.

²⁰⁸ Prof. Gustav Cassel, *La monnaie et le change après 1914*, Giard, Paris, 1923, p. 119.

²⁰⁹ Taxa scontului ridicat nu atrage aurul și nici nu împiedică emigrarea lui, azi în formă de devize. Firma Montagu et C-ie semnalează următorul fenomen: „*Oricât de paradoxal s-ar părea, fapt este că cererea de*

Dacă la un moment dat urcarea scontului a fost impusă de tendința emigrării capitalurilor indigene în străinătate, după ce a fost înlăturat acest pericol, menținerea exagerată a taxei scontului nu mai avea nicio îndreptățire. Reducerea taxei de scont era cerută și de lichiditatea cu care se mândrește banca națională. Băncile particulare au urmat pilda băncii naționale, luând dobânzi uzurare, pe care le motivau cu sarcinile fiscale exorbitante. Aceleași sarcini fiscale apăsau asupra tuturor ramurilor de producție, menite să sporească capitalurile și depozitele băncilor. Există o legătură strânsă între nivelul prețurilor și taxa scontului. Mișcarea prețurilor mărfurilor e factorul preponderent, elementul primordial al fluctuațiilor taxei scontului²¹⁰. După ce prețurile s-au prăbușit, Banca Națională a României are taxa scontului invariabilă, cea mai ridicată din Europa și continuă să o considere necesară și impusă de o circumspecție monetară²¹¹.

Asupra menținerii constante a nivelului general al prețurilor, cu variații neînsemnate, necesare spiritului de întreprindere, are o înrâurire covârșitoare și schimbul. Prețul intern al unui articol nu este egal cu prețul extern al aceluiași articol. Puterea de cumpărare a monedei din interiorul țării nu este aceeași pe piața altor țări. Nivelul general al prețurilor se echilibrează prin „paritatea puterii de cumpărare”, cum o numește Cassel²¹², rezultată din echilibrul cursului valutar dintre moneda națională și moneda străină. Evaluarea unei monede străine exprimată în propria noastră monedă atârnă de puterea de cumpărare a celor două monede în țările lor de origine. Media puterii de cumpărare în interior a monedei naționale și a monedei străine în țara proprie ne dă „paritatea puterii de cumpărare”.

Important este ca nivelul prețurilor să se armonizeze cu cursul schimburilor. În vederea acestui scop s-a făcut întoarcerea la etalonul aur și la stabilizarea monedei. În expunerea de motive a legii monetare din 1929 se promite țării: „Invariabilitatea relativă a prețurilor”, „încetarea variațiilor valutare”, și „scăderea dobânzilor”. Rezultatele sunt tocmai contrarii: variații catastrofale în nivelul prețurilor produselor principale ale țării, o dezarmonie între nivelul prețurilor și cursul schimbului valutar și dobânzi urcate. Cauzele se datoresc, firește, mai mult depresiunii și crizei mondiale.

*

* *

Economiștii se unesc în păreri, că între circulația fiduciară, nivelul prețurilor și volumul afacerilor există o strânsă legătură. În jurul raportului dintre acești factori sunt însă controverse, care se dezbat de multă vreme de reprezentanții științei economice. Unii cred – cum sunt Irving Fisher și G. Cassel – că volumul unităților monetare în circulație determină nivelul general al prețurilor și volumul tranzacțiilor, iar alții – cum e Ch. Rist – înclină a crede că volumul monetar e în funcție de ceilalți doi factori, moneda restrângându-se la rolul de slugă credincioasă, care lichidează datoriile născute din balanța conturilor dintre părți. Moneda e așadar mai degrabă o consecință, decât o cauză a fluctuației nivelului general al prețurilor și a ritmului cu sușuri și coborâșuri în mersul afacerilor. Noi împărtășim părerea celor dintâi, fiindcă, în economia de schimb capitalistă, circulația valorilor e condiționată de volumul circulației fiduciare în formă de monede, de bilete și de credite.

aur e mai insistentă tocmai în țările unde dobânda e mai scăzută”. În Elveția adaugă *Argus* din 10 decembrie 1930, scontul e de 1/4, iar la depozite zero. Totuși aurul, capitalul străin, continuă să afleaze.

²¹⁰ Conform Société de Banque de Suisse, Bulletin mensuel nr. 2, 1930, articolul „*Les fluctuations du taux d'intérêt*”, p. 38.

²¹¹ Când punem sub tipar aceste rânduri o criză financiară, fără precedent, s-a dezlănțuit în Europa. Franța e singura țară care nu o simte încă. Circumspecția băncii naționale se pare că e justificată. E numai în aparență. În realitate nu o apără de primejdii, care încep să fie tot mai îngrijorătoare.

²¹² Prof. G. Cassel, *Das Geldproblem der Welt*, Erste Denkschrift, Drei Masken Verlag, München, 1922 și *op. cit.*

Sistemul circulației fiduciare întemeiat pe *Gold Standard* are la bază o masă monetară limitată de un metal, de stocul de aur disponibil. Nivelul general al prețurilor și volumul afacerilor sunt deci determinate și de suficiența sau insuficiența metalului de la care atârână volumul circulației fiduciare. Masa circulației fiduciare fiind prionită de credința într-un suveran internațional, într-un împărat al lumii ce-și are tronul în pivnițele băncilor de emisiune, nu mai poate ține pas cu progresul economic, care aproape în toate ramurile de activitate e într-o continuă creștere. Posibilitățile dezvoltării economice sunt înfrânate de suveranitatea aurului, tiranul al cărui scaun domnesc n-a putut fi încă uzurpat, deși împiedică omenirea de la o producție și consumație mai intensă și deși o condamnă la inerție și la sărăcie.

Nivelul general al prețurilor, bineînțeles, nu e numai un fenomen monetar, ci atârână și de factori economici, supraproducție, mecanizarea și raționalizarea producției, tarife vamale, etc., de care nu avem să ne ocupăm în această parte a studiului nostru. Pentru precizie mai amintim, că sub nivelul general al prețurilor înțelegem prețurile mondiale, nu prețurile naționale.

Societatea Națiunilor, prin comitetul ei financiar, de la 1928 a început să „examineze cauzele fluctuațiilor puterii de cumpărare a aurului precum și efectele lor asupra vieții economice a națiunilor”. Rezultatele acestor studii nu sunt încă definitive, dar rapoartele și documentele publicate²¹³, au aruncat o lumină nouă asupra problemei monetare și ea a devenit pasiunea științei economice a veacului al XX-lea, întrucât e în legătură cu circulația și repartizarea bogățiilor în continuă creștere, în urma perfecționării metodelor tehnice și raționale întrebuințate în procesul producției.

Profesorul G. Cassel și I. Kitchin au făcut calcule amănunțite, adoptate de delegația aurului a S. N., asupra coeficientului anual al dezvoltării economice, stabilindu-l la circa 3%. Societatea Națiunilor, fără să expună o doctrină monetară și fără să arate legătura dintre oferta numerarului și nivelul general al prețurilor, a luat de bază cifrele din memoriile ce i s-au prezentat și a constatat că producția aurului e deficitară față de volumul producției și al comerțului și că stabilitatea prețurilor e amenințată de diminuarea circulației monetare întemeiată pe *Gold Standard*. Pentru a demonstra acest pericol a întocmit tabloul ce urmează²¹⁴, care înregistrează situația de la 1930-1940 în diferite ipoteze. Societatea Națiunilor a studiat patru ipoteze: 1) rezerva de aur 33% și augmentarea cererii de 2% pe an; 2) rezerva de 33% și augmentarea de 3% pe an; 3) rezerva de 40% și augmentarea de 2% pe an; și 4) rezerva de 40% și augmentarea de 3% pe an.

Diferențele între minimul și maximul cererii de aur în 1930 e de 136 milioane de dolari, iar în 1940 e de 204 milioane dolari. În toate ipotezele, cu excepția celei dintâi, în 1934 disponibilitățile monetare întemeiate pe etalonul aur vor fi insuficiente și o scădere a prețurilor și mai accentuată e ușor de prevăzut. Dacă Banca Națională a României și-ar fi dat seama de aceste realități, ar fi inaugurat o altă politică monetară și de credite, deși efectele ei asupra stabilității generale a prețurilor ar fi rămas în funcție de o acțiune concertată a principalelor țări cu etalon aur.

„Presupunând că producția mondială crește cu 3% pe an și că rezervele de aur monetar ale tuturor țărilor cu etalon aur cresc în aceeași proporție, nivelul general al prețurilor nu rămâne stabil numai dacă fiecare membru al mării colectivități de state cu etalon de aur întemeiază efectiv, pe rezervele de aur de care

²¹³ Société des Nations, I. *Rapport provisoire de la délégation de l'or du Comité financier*, 1930, – II. *Documents sélectionnés soumis à la Délégation de l'or du C. f.*, 1930. – III. *Législation sur l'or*, 1930. – *Deuxième rapport provisoire de la Délégation de l'or du C. f.* 1931. – *Documents sélectionnés sur la Distribution de l'or soumis à la Délégation de l'or du C. f.* 1931.

G. Boris, *Problème de l'or et Crise mondiale*, Librairie Valois, Paris, 1931. – Ch. Rist, *La question de l'or*, Sirey, Paris, 1931. În această brușură Ch. Rist polemizează cu banca Angliei și cu unele studii prezentate S. N. – Ch. Rist, într-un articol „*Les mouvements d'or et la crise*”, publicat în revista *L'Europe Nouvelle*, 18 aprilie 1931, care consacră un număr întreg problemei aurului, afirmă că aurul nu a avut niciun rol în criza mondială.

²¹⁴ *Rapport provisoire de la délégation de l'or du Comité financier*, p. 16.

dispune și pe cele de care va putea dispune în viitor, un sistem rațional al circulației monetare și de credit potrivit, ținându-se seama de gradul de dezvoltare al organizației de credit în fiecare țară, luată în particular.

În măsura în care o țară nu se conformează acestei reguli, privează totalitatea țărilor cu etalon aur de suplimentul în monedă și în credit de care acestea au nevoie pentru a schimba produsele lor mărite și, prin urmare, contribuie la sporirea valorii aurului, adică la provocarea scăderii nivelului general al prețurilor mărfurilor. Aurul care, în aceste împrejurări, nu a putut servi la întemeierea unui sistem monetar potrivit, încetează de a juca un rol monetar, nu numai în dauna țării responsabile, ci a tuturor națiunilor care au adoptat etalonul aur. Constatăm, cu surprindere că mulți oameni persistă încă a crede, că o țară, prin faptul adoptării etalonului aur, se găsește într-o situație independentă și că se poate bucura de avantajele astfel câștigate, fără să-și asume și obligații. Cu greu se întrevede adevărul, că adoptând etalonul aur, lumea civilizată s-a constituit irevocabil în una din cele mai mari asociații internaționale, cum n-a cunoscut istoria, că această asociație, conferind avantaje fiecărui asociat, îi impune și datorii imperioase, și că orice transgresiune din partea unui asociat lezează interesele tuturor celorlalți²¹⁵.

TABLOU

cuprinzând estimația cererii de aur în viitor pentru scopuri monetare, dacă nu se face nicio economie în întrebuințarea lui (în milioane de dolari)

Anul	Estimarea producției totale de aur	Cererea pentru scopuri nemonetare ²¹⁶	Disponibil pentru scopuri monetare	Creșterea necesară pentru acoperirea în proporție de				Excedentul sau deficitul sporirii aurului nou disponibil pentru scopuri monetare în raport cu creșterea necesară pentru a avea o acoperire de			
				33% a unei augmentații mijlocii a circulației biletelor și a angajamentelor la vedere		40% a unei augmentații mijlocii a circulației biletelor și a angajamentelor la vedere		33% în cazul când biletele și angajamentele la vedere augumentează cu		44% în cazul când biletele și angajamentele la vedere augumentează cu	
				2%	3%	2%	3%	2%	3%	2%	3%
1930	404	180	224	167	253	200	303	+57	-29	+22	-79
1931	402	182	220	170	260	204	313	+50	-40	+16	-93
1932	410	184	226	174	269	209	323	+52	-43	+17	-97
1933	407	186	221	178	276	213	332	+43	-55	-8	-111
1934	403	188	215	180	285	217	341	+35	-70	-2	-126
1935	398	190	208	184	294	221	352	+24	-86	-13	-144
1936	397	192	205	188	302	226	363	+17	-97	-21	-158
1937	392	194	198	192	311	230	373	-6	-113	-32	-175
1938	384	196	188	196	321	235	385	-8	-133	-47	-197
1939	370	198	172	200	330	240	396	-28	-158	-68	-224
1940	370	200	170	204	340	244	408	-34	-170	-74	-238

²¹⁵ Henry Strakosch, *Conséquences des changements de valeur de l'or*, Documents sélectionnés soumis à la Délégation de l'or du Comité financier, 1930, p. 24.

²¹⁶ Admițând că cererea de aur pentru scopuri nemonetare crește cu 1% pe an.

Toate discuțiile asupra aurului ca etalon monetar și a distribuției aurului se grupează în jurul unei probleme vaste și fundamentale: stabilizarea prețurilor mondiale. Prețurile călăuzesc destinele umanității și îndrumă evoluția economică a universului din zilele noastre. Stabilitatea și echilibrul prețurilor dintre diferitele ramuri ale producției pot rupe lanțurile rușinoase ale iobăgiei moderne și pot crea legături echitabile de solidaritate între oameni și națiuni. Nivelul general al prețurilor din diferitele țări, întemeiat pe indicii de gros al prețurilor – care nu sunt cifre absolute ci raportate la un an de bază $X = 100$ – nu se poate uniformiza. Nivelul general al prețurilor în lăuntrul fiecărei țări și pe piața mondială se poate însă stabili pe anumite perioade cu ușoare fluctuații, dacă se elimină instabilitatea puterii de cumpărare a aurului. Ritmul producției și al buneii stări colective nu poate fi împiedicat de aurul monetar, de fetișul moștenit, incapabil să-și îndeplinească rolul de slujitor al omenirii²¹⁷. Sistemul etalonului aur trebuie revizuit.

Concluzii:

Politica monetară trebuie să aibă în vedere stabilitatea prețurilor, urmărită și de armonizarea cursului schimburilor valutare. Stabilizarea leului n-a realizat prevederile legiitorului de a menține constant nivelul prețurilor, a schimburilor valutare și de a scădea dobânzile. Statul și banca națională n-au luat nicio măsură pentru a neutraliza sau a ușura pierderile suferite de economia națională prin scăderea catastrofală a prețurilor și prin stagnarea schimbului de mărfuri, a capitalurilor flotante, cu străinătatea.

Stabilitatea prețurilor mondiale e problema fundamentală a veacului nostru.

Etalonul monetar. Legea monetară din 1929 spune în art. 3: „Biletele băncii naționale sunt convertibile la purtător și la vedere, la sediul central al băncii și la alegerea acesteia, fie în monede de aur având curs legal, fie în lingouri de aur, fie în devize străine convertibile în aur. Banca asigură convertibilitatea biletelor fără a limita cantitatea, totuși nimeni nu-i poate prezenta spre rambursare mai puțin de 100 000 lei deodată”.

Art. 4. „Banca națională este ținută să aibă o acoperire în aur sau devize eliberate în monede convertibile în mod legal și practic în aur exportabil, egal cu cel puțin 35% din suma totală a angajamentelor la vedere. Cel puțin 25% din angajamentele sale la vedere trebuie să fie acoperite cu aur în casă sau în depozit liber în străinătate”. Devizele sunt deci limitate la cel puțin 10%. Am citat aceste dispoziții ale legii monetare pentru a arăta puterea statului în materie monetară. El este creatorul monedei și mandatarul dreptului regalian de a reglementa sistemul monetar, care stabilește instrumentul de schimb și de măsură al valorilor. În constituție se spune laconic, art. 88: „El (regele) are dreptul de a bate monedă conform unei legi speciale”. Jurisprudența în materie monetară e destul de săracă²¹⁸.

Un *statut monetar* ar trebui să fixeze drepturile și datoriile statului și a organelor sale, ca să nu mai poată abuza de putere monetară ce o are, în baza căreia a decretat cursul legal forțat al unui

²¹⁷ Conform G. Boris, *op. cit.*, Conclusion.

²¹⁸ Fr. Geny, *Quelques observations sur le rôle et les pouvoirs de l'Etat en matière de monnaie et de papier-monnaie*. (Etude de droit public et de morale sociale), Extrait des Mélanges Maurice Hauriou, Sirey, Paris, 1929. Asupra drepturilor și datoriilor statului în materie monetară... „on ne trouve, à peu près, aucun développement chez nos publicistes modernes” (p. 393). O lucrare specială, cu o bogată bibliografie, e a profesorului Bertrand Nogaro, *Les principes fondamentaux du droit monétaire français*, Libr. Sirey, Paris, 1930. Aici se găsesc deslușiri și asupra terminologiei *curs legal* și *curs forțat*. Pentru cunoașterea teoriilor monetare conform I. Bolgras, *Les théories monétaires allemandes contemporaines*, Les Presses-Modernes, Paris, 1930. N-am controlat tratatele de jurisprudență română în materie. Pentru specialiști indic următoarea bibliografie: F. –Ch. V. Savigny, *Le Droit des obligations* (Obligationenrecht) trad. C. Gérardin et P. Jozon, Paris, 1873. G. Jèze, *Cours de science des finances et de législation financière. Les Dépenses publique, Théorie général sur le crédit public*, 6-e ed. 1922; Idem *La Technique du crédit publique*, 6-e ed. 1925.– J. Wasilowski, *Contribution à l'étude de la valorisation dans le domaine du droit privé*, Varsovie, 1927. Poate se va găsi cineva să adune și bibliografia jurisprudenței românești, în vederea întocmirii unui *statut monetar*. Toate statele membre ale S. N. ar trebui să aibă un *statut monetar unitar*.

bilet de bancă fără nicio valoare și fără garanție, ruinând averea publică și privată. În cercetarea noastră am învinuit statul și Banca Națională a României de catastrofalele greșeli – atingând uneori hotarele inconștienței – în politica monetară, fiindcă, în concepția noastră, banca națională trebuie scoasă de sub influența statului, trebuie să fie complet independentă, având chiar garanții constituționale, și deci, răspunzătoare de regimul instrumentului de schimb, de credit, al măsurii, și al acumulării de valori în economia națională și internațională. După experiența făcută, statul nu mai poate rămâna „stăpânul monedei” și lăsat liber să facă, în baza dreptului de autoritate publică, împrumuturi forțate, prin inflații de monedă hârtie, justificându-le cu necesități superioare naționale²¹⁹. În vederea războaielor, statul să-și creeze, din vreme, un tezaur de război, și să organizeze țara pentru război. Un stat, conștient de destinul și de misiunea sa, nu se lasă surprins de evenimente și nici nu le așteaptă cu brațele încrucișate, lăsându-se pradă fatalității oarbe și norocului șăgalnic.

Legea monetară din 1929 reintroduce etalonul aur. România e între cele din urmă țări care au legiferat restaurarea monetară, deși îndemnurile și prilejurile nu i-au lipsit. Cea dintâi „Conferință financiară internațională”, întrunită, la Bruxelles, în toamna anului 1920, recomanda tuturor țărilor întoarcerea la etalonul aur, cu toată opoziția economiștilor anglo-saxoni, care proclamau falimentul aurului și recomandau „moneda dirijată”, întemeiată pe volumul creditului. Conferința economică din Geneva, întrunită în primăvara anului 1922, a votat rezoluții categorice: Stabilizarea monedei în țările europene; cooperarea între băncile de emisiune; adoptarea aurului ca etalon comun; un sistem de compensații internaționale întemeiat pe „gold exchange standard”.

În aceeași vreme, Comitetul Cunliffe studia posibilitățile Angliei de a se întoarce la etalonul aur, pe care n-a reușit să-l realizeze decât în 1925, prin *Gold Standard Act*, pe baza parității dinainte de război. Orgoliul britanic de a nu lăsa lira să fie distanțată de parvenitul dolar a sacrificat producția schimbului monetar. Puterea de cumpărare a lirei e cu mult mai ridicată pe piața internațională decât în interior, ceea ce înseamnă o primă la import și o frână pentru export.

Anglia a restabilit echilibrul financiar, dar nu și echilibrul economic. În special industria engleză plătește prestigiul lirei²²⁰. La noi, țară cu zăcăminte de aur, s-a dat, tot atunci, o luptă întetită pentru stabilizarea leului și întoarcerea la etalonul aur. În lucrarea *Producția*, am reprodus propunerile ce le făceam, încă în 1920, pentru crearea stocului de aur necesar emisiunilor băncii naționale. România, țară producătoare de aur, n-avea niciun motiv să întârzie cu stabilizarea și cu adoptarea etalonului aur. Totuși a realizat-o abia de doi ani. Explicația e una singură: ignoranța în materie monetară, ignoranță care nu și-a risipit încă toate șlepurile de umbre de pe pământul țării noastre plină de poeți financiari și de imitatori ai Franței.

Sistemele care încearcă să dea monedei de aur o stabilitate relativă, sunt: 1. etalonul aur propriu zis (*Gold Specie Standard*), care asigură nu numai acoperirea circulației fiduciare, ci și circulația în formă de monedă. Azi circulația efectivă a monedei aur există numai în Statele Unite ale Americii și Elveția. Legea noastră monetară din 1929 o restrânge. Nimeni nu poate ridica aur de

²¹⁹ Nu e admisibil niciun control străin impus la Banca Națională a României nu numai din punct de vedere politic al suveranității financiare, ci mai ales din punct de vedere politic. Statul român poate încheia alianțe cu puterile străine dar, nu se poate înfeuda niciuneia dintre ele. Interdependența financiară și acțiunea concertată nu e legată și de umilințe. Cu prilejul ultimului împrumut, s-a practicat o teorie pe care o găsim formulate în *Argus* (11 martie 1931): „Politica monetară a statului e încredințată băncii naționale. Dar e, de fapt, o politică a guvernului. Banca națională înfăptuiește politica monetară a guvernului”. În cercetarea noastră se arată ce periculoasă și dăunătoare e această teorie, împotriva căreia ne ridicăm cu toată energia. Ne surprinde că e susținută tocmai de ziarul *Argus*, chemat să apere interesele economice ale țării. Completa independență a băncii naționale, suportând răspunderi și sancțiuni, e singura apărare împotriva politicii abuzive a statului în materie monetară.

²²⁰ André Siegfried, *La crise britannique au XX-e Siècle*, Colin, Paris, 1931, p. 37 și urm.

la banca națională decât cel puțin de 100 000 lei, adică 1 kg aur. Banca națională e liberă să plătească aurul fie în monedă, fie în lingouri, fie în devize străine convertibile în aur. 2. alt sistem e *Gold Bullion Standard* sau etalonul aur-lingouri. Biletele nu sunt convertibile în monedă aur, ci în lingouri de aur. Acesta nu e propriu-zis etalon aur, totuși câștigă teren din cauza insuficienței aurului. Legea noastră monetară adoptă și acest sistem, practicat de pildă de Anglia și Danemarca. 3. cele mai multe țări au adoptat sistemul *Gold Exchange Standard*, etalonul aur de schimb, recomandat de conferința de la Geneva, în virtutea căruia băncile de emisiune schimbă biletele cu devize străine aur. Acest sistem suplinește lipsa stocului de aur. După cum vedem legea noastră monetară din 1929 cuprinde toate trei sistemele.

Reîntoarcerea monedelor la etalonul aur a fost precedată aproape în toate țările de o bancrută monetară, care a contribuit, în largă măsură, la cea mai cumplită criză mondială în viața omenirii și care n-a cruțat nici organismele economice și financiare cu o structură solidă ca Anglia și Statele Unite ale Americii. Statele cu o structură economică plăpândă, ca cele agricole, sunt amenințate de o completă dezorganizare și de robia economică, urmată de prăbușirea suveranității naționale. Acest dezechilibru economic profund a ridicat problema „*Statelor Unite ale Europei*”, ca o salvare de pieire a continentului în care au ars neîntrerupt candelile civilizației umane. Stabilizarea monedei cu etalon metalic, ca să fie efectivă ar trebui ca valoarea aurului să rămână invariabilă. Numai în acest caz moneda de aur ar fi o unitate de măsură fixă în raport cu schimbul dintre mărfuri, cum e metrul sau derivatul său kilogramul. Aurul e, însă, și el o marfă supusă fluctuațiilor după legea cererii și a ofertei. De aceea puterea de cumpărare a monedei aur e schimbătoare și a fost întotdeauna.

H. Strakosch²²¹, pentru a măsura puterea de cumpărare a aurului, a întocmit următorul tablou:

		Indicele Economist Prețul de gros al mărfurilor 1913 = 100	Puterea de cumpărare corespunzătoare a aurului 1913 = 100
Sfârșitul lui decembrie	1925	153,0	65,4
Sfârșitul lui decembrie	1926	145,1	68,9
Sfârșitul lui decembrie	1927	141,9	70,5
Sfârșitul lui decembrie	1928	136,5	73,3
Sfârșitul lui decembrie	1929	126,9	78,8
Sfârșitul lui martie	1930	119,4	83,8

Nivelul general al prețurilor a avut înclinări moderate de la 1925-1928, iar pe urmă scăderile amenință să se transforme într-o adevărată prăbușire. Valoarea aurului s-a augmentat:

În cursul anului sfârșind în 1926 cu 5,4%
În cursul anului sfârșind în 1927 cu 2,3%
În cursul anului sfârșind în 1928 cu 4,0%
În cursul anului sfârșind în 1929 cu 7,6%
În cursul primului trimestru în 1930 cu 6,1%
Adică în perioada de la 1925-1930 cu 28%

Iluzia că moneda are o valoare fixă provine din intervenția statului, care-i dă un nume: leu, franc, marcă, etc. Dacă i s-ar spune de toată lumea gram aur cum face Banca Reglementărilor Internaționale din Basel²²², nu ar mai fi atâtea confuzii. Toți ar ști că statul dă monedei nu o

²²¹ Documents sélectionnés soumis à la délégation de l'or du c. f. 1930, p. 21.

²²² Conform Pierre Mendès-France, *La Banque Internationale*, Contribution à l'étude du problème des États-Unis d' Europe. Libr. Valois, Paris, 1930.

valoare, ci numele unei greutate de aur, cu titlu liberator. Dacă, de pildă, la 100 de lei de azi i s-ar zice gram aur sau numai *1 aur* și tot așa la celelalte monede din alte țări, s-ar simplifica întreaga măiestrie a schimburilor valutare. Bugetele, bilanțurile, conturile, emisiunile și statisticile s-ar întocmi în *aur* și ar dispărea babilonia de astăzi. Gramul aur 9/10 adoptat ca monedă internațională, adică de toate statele, și denumită *1 aur*, în limba fiecărei națiuni, ar contribui la înlăturarea multor speculații și chiar la atenuarea crizelor economice²²³.

Aceeași greutate de aur nu are o putere de cumpărare egală în toate țările. Indicele prețurilor aur, la sfârșitul anului 1929, după *Anuarul Statistic al Societății Națiunilor*, era următorul: în Statele Unite ale Americii – 135; în Anglia – 133; în Germania – 134; în Elveția – 139; în Olanda – 135; în Franța – 117; în Belgia – 120; în Danemarca – 146; în Italia – 125; în Polonia – 109; în Iugoslavia – 94 (România lipsește din anuar). Pentru a face din monedă o unitate de măsură fixă²²⁴, au propus abandonarea aurului ca etalon monetar, considerându-l un sistem învechit²²⁵, care are la

²²³ 1 gr. aur fin este egal cu 100 lei stabilizați, 0,287 lire sterline, 16,96 franci francezi, 3,44 franci elvețieni. *Aurul*, ca unitate monetară europeană, dacă nu universală, ar fi destul de ușor de introdus. Lira sterlină, în loc de 7,322 gr., ar conține 10 gr. aur fin și ar fi egală cu *10 aur*. *1 aur* sau *galben*, ca să păstrăm o denumire veche, ar fi subîmpărțit în 100 lei, franci, mărci, dinari, zloți, leva, etc. Monedele naționale s-ar păstra ca monede divizionare și ar fi bătute dintr-un aliaj metalic (argint, aluminiu, cupru sau nichel, după alegere. Noi avem argint și-l putem întrebuința fără a ne întoarce la bimetalism). S-ar putea bate monede aur, în piese de *1 aur*, *5 aur*, (500 lei), *10 aur* (1 000 lei). Biletele de bancă ar fi corespunzătoare și s-ar mai putea tipări eventual de 100 aur (10 000 lei, franci, etc.) și de *1000 aur* (100 000 lei, franci, etc. = 1 kg gr. aur).

La noi această reformă monetară n-ar schimba, în esență, nimic și s-ar putea introduce cu începerea anului 1932, când se împlinesc cei trei ani prevăzuți în planul de stabilizare. Circulația noastră fiduciară ar trebui să fie de 600 milioane aur (adică 60 miliarde lei de astăzi). Pentru acoperirea acestei circulații, 35%, s-ar cere 210 milioane *aur* sau 210 000 kg aur. Banca națională dispune de un stoc de aur (fără devize) de circa 10 miliarde lei adică 100 000 kg aur. I-ar lipsi deci 110 000 kg aur, pe care vom arăta cum și-i poate procura succesiv, fiindcă și circulația fiduciară va crește succesiv. Deodată cu *aurul*, ca monedă națională, s-ar introduce contabilitatea aur în această monedă și cei ce se joacă astăzi cu milioanele s-ar trezi la realitate. Asupra monedei internaționale s-a scris mult în ultimul timp conform Brocard, *op. cit.*, III, p. 221 și 225 notele.

²²⁴ Autorul legii de stabilizare din 1929, fostul Ministru de Finanțe dl M. Popovici era convins, că „țara are, în fine, un etalon fix al valorilor” (scrisoarea dlui M. Popovici către dl Charles Rist, *Dreptatea* din 9 februarie 1930). În discursul rostit la discuția generală a bugetului pe 1931, d-sa afirmă că moneda noastră „astăzi are o valoare fixă”. (*Dreptatea*, 2 ianuarie 1931). Ce relativă e „valoarea fixă” a tuturor monedelor stabilizate se poate vedea în cartea *L'illusion de la monnaie stable* de Irving Fisher, Payot, Paris, 1929, una dintre cele mai instructive lucrări, în care se arată rolul nefast al monedei instabile în economia mondială. Greutatea fixă de aur a dolarului nu e echivalentă cu o valoare fixă, căci de la 1865-1920, și-a împătrit valoarea pentru a reveni de unde a plecat (p. 137). Variațiile valorii dolarului reprezintă numai pentru Statele Unite ale Americii în curs de 6 ani, o pierdere de 50 milioane dolari (p. 138). – Asupra variației valorii aurului în cursul veacurilor conform Nitti, *Principes de science des finances*, Paris, 1928, I. p. 77 sq.– I. Fisher, *Le pouvoir d'achat de la monnaie*, Paris, 1926, p. 275 sq.– Reținem variațiile din cursul secolului XIX. Baza, valoarea mijlocie a unei unități de metal fin între 1901-1914:

1800	235
1850	107
1873	148
1896	80
1910	104
1913	115

Date noi în *Rapport provisoire de la Delegation de l'or du c. f. 1930*. În special studiile dlor G. Cassel și H. Kitchin.

²²⁵ Și prim-ministrul României dl N. Iorga, într-un interviu acordat lui *Manchester Guardian*, găsește că etalonul aur e învechit. „Soarta Europei depinde de ce va face capitalismul modern, de faptul dacă se va putea ridica la înălțimea situației și să dea un cuprins nou doctrinelor vechi. Luați, de pildă, etalonul aur și vedeți cât e de

bază concepții primitive, și înlocuirea monedei aur cu monedă socială dirijată, întemeiată pe nivelul stabil al prețurilor și pe politica de scont a băncilor de emisiune.

Cea mai ingenioasă propunere e a lui Irving Fisher: în loc să varieze prețurile mărfurilor față de aceeași greutate de aur considerată ca unitate monetară, prețurile mărfurilor să rămână fixe și să varieze în plus sau minus greutatea de aur a monedei. Deși *moneda dirijată* e socotită ca falimentată de reprezentanții clasicismului economic, ea e singura spre care se îndreaptă privirile celor ce-și dau seama de urmările sociale ale fluctuațiilor provocate în domeniul valorilor de unitățile monetare. Chrisolatrii, care vor să salveze și interesele industriei aurifere, se străduiesc să reducă la minimum fluctuațiile valorii aurului pentru a-l menține ca etalon monetar și pentru a elimina acest factor din variația prețurilor. După stabilizarea biletului de bancă față de aur, vor să stabilizeze valoarea aurului față de mărfuri, valoare care, după război, scăzuse cu 30-40% și care acum e într-o continuă urcare, din cauza reîntoarcerii tuturor țărilor la etalonul aur.

Cererea scumpește valoarea aurului, adică îi mărește capacitatea de cumpărare. Urcarea prețului aurului provoacă o nouă fluctuație în nivelul prețurilor. După ce aurul își va redobânda în întregime puterea de cumpărare pierdută se prevede că nu va rămâne nici atunci un etalon fix al valorilor. Chrisolatrii își dau seama de acest pericol ce amenință etalonul aur.

„Conferința financiară internațională” întrunită la Bruxelles în 1920, declara că nu poate recomanda stabilizarea valorii aurului și orice încercare în această direcție nu crede că va da rezultate. „Conferința economică” din Geneva, ținută în 1922, în baza diferitelor memorii și lucrări propune o convenție internațională pentru a centraliza și coordona cererea de aur și, astfel, a evita variațiile în puterea de cumpărare a aurului. De atunci, în sânul Societății Națiunilor, conferințele „Comitetului financiar” se țin lanț. În cursul dezbaterilor s-a cercetat și următoarea problemă interesantă: Ce raport există între puterea de producție a minelor de aur și între necesitățile mondiale ale băncilor de emisiune? Profesorul Cassel atrăsese de mult atenția asupra acestei probleme²²⁶, iar R. A. Lehfeldt în lucrarea sa *Restaurarea monedelor din lume*, propunea un sindicat al națiunilor, sub conducerea Imperiului Britanic, cel mai mare producător de aur, care să controleze și să repartizeze²²⁷ producția metalului prețios, adoptat ca etalon monetar.

învechit. Capitalismul modern trebuie să elaboreze idei noi și metode noi. Dacă nu va fi în stare să o facă, se va putea vorbi de pericolul galben”. Adevărul, 29 iulie, 1931.

²²⁶ G. Cassel, *Das Geldproblem der Welt, Erste Denkschrift*, 1920, p. 72 și urm. – *La monnaie et le change*, p. 308.

²²⁷ Asupra repartizării aurului vezi C. A. Pandele, *La répartition de l'or dans le monde après l'assainissement des monnaies européennes*, Libr. gen. de droit et de jurisprudence, Paris, 1928. Lucrarea dă o atenție deosebită problemei monetare. După ancheta întreprinsă de Marcel Bereux.

Repartiția mondială a aurului

(după rezerva băncilor de emisiune la sfârșitul anului 1929), în milioane lei

Europa			
Franța	268607	Norvegia	6425
Anglia (Regat Unit)	117137	Cehoslovacia	6096
Germania	92260	Ungaria	4778
Spania	81541	Austria	3954
Italia	44977	Iugoslavia	2906
Olanda	29655	Bulgaria	1648
Belgia	26854	Portugalia	1478
U. R. S. S.	24218	Grecia	1318
Elveția	18946	Finlanda	1318
Polonia	13646	Letonia	824
Suedia	10083	Lituania	659
România	9912	Estonia	330
Danemarca	7579	Total general	777149

După reîntoarcerea la etalonul aur, insuficiența producției de aur provoacă insuficiența mijloacelor de plată, rărirea monedei. Într-adevăr, în ultimii ani producția mondială de aur, după datele adunate de H. Kitchin²²⁸, e următoarea:

Producția mondială de aur de la 1915-1929.

În milioane de lire sterline unciă fină (31 gr. 1) 84 sh. 11½ d.

An	Total	Din care pentru uzul monetar	Restul pentru arte industriale, apoi consumația în Indochina și Egipt
1915	96,4	80,6	15,8
1916	93,5	68,1	25,4
1917	86,3	48,2	38,1
1918	79,0	64,9	14,1
1919	75,0	12,6	62,4
1920	69,0	46,5	22,5
1921	68,0	54,5	13,5
1922	65,5	20,6	44,9
1923	75,5	36,8	38,7
1924	81,0	12,3	68,7
1925	81,0	36,9	44,1
1926	82,0	50,4	31,6
1927	82,5	52,0	30,5
1928	83,5	50,1	33,4
1929 (est)	83,5	54,5	29,0

Producția de aur a urmat cererea. De la 1925, când s-a adoptat etalonul aur de principalele țări, producția a început să crească, dar n-a atins media antebelică de 93,9 mil. lire sterline între

Statele Unite		Asia	
America de Nord	642525	Japonia	89294
Canada	24877	India	22088
America de Sud		India olandeză	9226
Argentina	66724	Turcia	2471
Brazilia	24712	Filipine	404
Uruguay	11203	Stab. strămt.	330
Columbia	3625	Africa	
Peru	3462	Egipt	3130
Venezuela	2081	Africa de Sud	7745
Bolivia	2307	Rest. Africii	330
Chile	1318	Oceania	
Paraguay	494	Australia	14663
Ecuador	165	Noua Zeelandă	4013
America Centrală și Cuba	2966	Total general	940873

²²⁸ H. Kitchin, *Production et consommation de l'or dans le passé et dans l'avenir*, S. de N. Rapport provisoire de la Délégation de l'or du c. f. 1930, p. 57 și tabloul I, II și III.

1910-1914. Cea mai mare producție de aur a fost în 1915. Creșterea necesităților de aur e socotită la 2,8% pe an, pe care producția minelor de aur – după cum am văzut – nu o poate satisface²²⁹.

„Delegația aurului” aleasă de comitetul financiar al Societății Națiunilor, în primul său raport, constată și ea insuficiența stocurilor de aur, din care cauză nu se poate stabiliza nici prețul aurului și nu se pot spori nici circulațiile fiduciare necesare schimburilor de mărfuri.

Delegația pentru a înlesni circulația monetară face următoarele sugestii: 1) menținerea și răspândirea *Gold Exchange Standard-ului* pentru a evita punerea aurului în circulație și pentru a-l putea păstra numai în vederea asigurării convertibilității exterioare a biletelor, așa cum propusese de mult economistul J.- M. Keynes; 2) substituirea monedelor divizionare prin bilete, chiar pentru micile fracțiuni. Noi nu avem niciun motiv să adoptăm acest sistem, fiind țară producătoare de metale; 3) garantarea împotriva oricărui risc de confiscare a bunurilor din străinătate care asigură convertibilitatea exterioară a biletelor; 4) revizuirea statutelor băncilor de emisiune, în sens mai liberal, în ceea ce privește acoperirea cu aur metalic, fiindcă acoperirile din trecut imobilizau o cantitate prea mare de stoc metalic aur, care conform legii, nu era disponibil și nu putea servi pentru reglementarea plăților și convertibilităților externe.

Delegația stăruie asupra menținerii sistemului *Gold Exchange Standard*, fiindcă în vremea din urmă băncile de emisiune a multor țări (Germania, Franța, Italia, Belgia, etc.) abandonaseră etalonul aur de schimb și au transformat în aur efectiv devizele. Etalonul aur de schimb are inconveniențe. Același stoc de aur servește pentru două emisiuni de bilete ceea ce în realitate constituie o inflație. Pe urmă restrânge autonomia financiară, întrucât convertibilitatea biletelor străine poate fi oricând suspendată. Etalonul aur de schimb suplinește, însă, insuficiența aurului.

Delegația aurului recomandă și revizuirea statutelor băncilor de emisiune. În legătură cu această propunere, ținem să aducem aminte băncii naționale, care e așa de hobotnică în politica de credite, că întreaga ei organizație se întemeiază pe credit, pe creditul ce i-l acordă cetățenii, când îi primesc moneda hârtie, din care numai 35% e acoperită. Restul de 65% e credit. Hârtia monedă e o promisiune de plată, dar la un termen nedefinit, e o monedă marfă în expectativă²³⁰. Cetățenii, după experiența recentă, când pentru hârtia monedă de 100 lei în loc de 100 lei aur li s-a asigurat (prin legea de stabilizare), nu plătit efectiv, 3 lei aur vechi, ar avea și ei dreptul să refuze băncii naționale, creditul, fiindcă până acum nu au nicio *garanție*, că nu vor fi iarăși păcăliți.

Aceste garanții trebuiesc luate în viitor, ca banca națională numai cu 2/3 din votul corpurilor legiuitoare, să poată fi autorizată a spori circulația fiduciară și, în acest caz, nu pe simple bonuri de tezaur, ci pe alte garanții reale. Moneda este un bon tras asupra activului social²³¹ și banca națională ori statul nu pot avea dreptul să abuzeze de ignoranța cetățenilor, sporind moneda hârtie și confiscând averea națională.

²²⁹ China, cu cele 400 milioane de locuitori, a rămas cu etalonul argint. Dacă va adopta și ea etalonul aur, insuficiența metalului galben va fi și mai accentuată. Metalul alb, de când a fost detronat de Europa, de Japonia, de India și de Indochina, ca etalon monetar, e în abundență. Prețul argintului din această cauză a scăzut catastrofal, de la 89½ d. uncia cât a fost în 1920 la 18½ în 1930. Din această cauză puterea de cumpărare a Chinei nu mai contează pe piața mondială. Deprecierea și abundența argintului e cauza sărăciei din China, după cum insuficiența și scumpirea aurului e pentru restul lumii. Problema argintului s-a discutat nu demult în Washington și s-a propus convocarea – în cadrele S. N., – unei conferințe a argintului care să-l stabilizeze pentru a redeschide piața Imperiului Ceresc pe seama comerțului mondial. Noi am făcut o greșală că am eliminat argintul din monedele noastre divizionare. Prețul argintului la noi e fixat la 1 393 lei kg, ceea ce revine la circa 72 kg argint 1 kg aur.

²³⁰ R. Gonnard, *op. cit.*, p. 35.

²³¹ *Idem, ibidem*, p. 24

Niciun caz de necesitate de stat și niciun drept de autoritate publică în materie de taxație, nu poate fi exercitat fără o frână și fără limite²³². În *Statutul monetar* se vor prevedea aceste limite.

Se vor prevedea și normele unei politici monetare raționale și concertate, asigurând băncii de emisiune libertatea necesară pentru adeziuni la un sistem monetar internațional. În raportul al doilea delegația aurului spune: „*e de dorit ca autoritățile monetare să fie investite cu puterile necesare care să le permită a urma o politică de credit cerută de împrejurări*”. Refacerea economică a României atârână de politica de credite ce o va urma banca națională. Revenim asupra acestei politici de credit, care într-o țară agricolă, cum e a noastră, e temelia întregii construcții a statului.

Am accentuat completa independență a institutului nostru de emisiune și nu ne gândim că această politică să-i fie dictată sau impusă de cineva. Trebuie să și-o impună singură, fiindcă principala ei misiune, este, pe lângă apărarea și procurarea unității de măsură a valorilor, să conducă piața financiară printr-o politică de credite, care să facă rentabilă producția și să permită acumularea de noi capitaluri. Creditul a devenit o marfă – cum spune un autor – și finanța nu este altceva decât comerțul de credit. O economie monetară sub un regim capitalist nu se poate închipui fără economia de credit. *Primul pas pe care trebuie să-l facă banca națională în politica de credite este reducerea simțitoare a reescontului, ca să respire întreaga economie a țării roasă de cancerul dobânzilor uzurare*. Reducerea dobânzilor legale trebuie să le facă întâi statul deodată cu votarea legii cametei. Prin reducerea dobânzilor nu ar suferi marile institute financiare, ci numai măruntele băncușițe, care aleargă după depozite, ca să speculeze mizeria obștească. Acestea sunt lipitorile satelor²³³.

Dobânzile pe care le plătește azi poporul nostru băncilor sunt mai grele decât toate angaralele din vremea fanarioșilor. Dobânda legală trebuie să fie egală cu dobânda efectelor de stat, în niciun caz nu poate întrece scontul băncii naționale. Dobânda încasată de bănci, împreună cu comisioanele și alte taxe sub orice titlu, nu poate fi mai mare decât îndoitul scontului băncii naționale, sub regimul actual al impozitelor, iar dacă cotele de impunere vor scădea o dobândă 2% peste scontul băncii naționale, sub cea normală. Nu ne atingem de elasticitatea scontului băncii naționale, fiindcă știm importanța lui. Această elasticitate nu poate fi determinată, însă, nici de politica de dividende a acționarilor băncii naționale, nici de sporirea fondurilor ei de rezervă și nici de investițiile de lux, ci numai de situația pieței financiare interne și externe. Împotriva politicii de scont abuzive a băncii naționale trebuiesc prevăzute sancțiuni în „Statutul monetar”, fiindcă Institutul de emisiune e numai concesionarul unui „drept regalian” al statului. Dacă băncii naționale i se asigură completă libertate de acțiune în politica monetară, trebuie să suporte răspunderi și sancțiuni, când abuzează de această libertate sau greșește. A pune în sarcina statului greșelile săvârșite e foarte comod, cum a fost cazul cu portofoliul de 7 miliarde lei din prilejul stabilizării. Asemenea cazuri nu se mai pot repeta.

Banca națională, în raportul său către adunarea generală din 1930, susține că „*taxa scontului este regulatorul intrării și ieșirii devizelor din țară*” și că între urcarea taxei scontului și dobânzile comerciale nu este nicio legătură, întrucât din „*totalul capitalurilor proprii și depunerilor băncilor din țară, portofoliul lor la Banca Națională a României nu reprezintă decât 20% din acest total*”. Această argumentare nu poate justifica rigiditatea taxei scontului²³⁴.

În timpul din urmă se cere stăruitor Băncii Naționale a României să reducă taxa de scont și să sprijine economia națională printr-o politică de credit mai largă, ceea ce cerem, și noi. Apărătorii băncii

²³² Suveranitatea statului trebuie să se adapteze intereselor generale. Ea are deci o limită. Conform Brocard, *op. cit.*, III, p. 361, nota.

²³³ Legea cametei s-a votat de corpurile legiuitoare la sfârșitul lui martie 1931, fără să rezolve integral problema. În sesiunea iunie-iulie 1931, guvernul Iorga a revizuit-o, fixând dobânda la 15%, independent de scontul băncii naționale. A făcut o greșeală.

²³⁴ În raportul B. N., către adunarea generală din 1931 se spune: „*Taxa actuală nu jenează tranzacțiile, după cum o dovedesc disponibilitățile de numerar și de credit ale băncilor*” (p. 5). Taxa urcată a reescontului în realitate împiedică producția și comerțul. Interesele economice și bugetare ale țării se sacrifică pe altarul politicii monetare.

naționale susțin că acești solicitanți vreau să o abată de la funcționarea ei firească de bancă de circulație și să o prefacă într-o bancă de investiții, silind-o să consimtă a acorda credite pe termen lung, care să servească întreprinderilor drept capital de fondare. Concepția și argumentarea apărătorilor băncii naționale e injustă și greșită. *Rolul băncilor de emisiune e asigurarea circulației bunurilor, prin instrumentul de schimb, deci principala lor misiune e politica de credit și, în vederea acestui scop, se stabilesc înțelegeri tot mai strânse între băncile de emisiune și chiar între „Banca Reglementărilor Internaționale”. Banca Națională a României a și modificat art. 20 din statute în vederea unor astfel de operațiuni.*

Printr-o nouă politică de credite nu înțelege nimeni să angajeze banca națională direct în operațiuni de investiții, ci să reesconteze portofoliul întreprinderilor fie direct fie prin intermediul băncilor comerciale, a Creditului Industrial, după ce acesta din urmă va fi reorganizat și pus pe alte baze sau a Creditului Agricol, care e vorba să ia ființă, sau a Institutului de Finanțare a regiilor publice. Nu-i cere nimeni băncii naționale să facă o nouă inflație în formă de credite, ci să normalizeze creditul, luând toate măsurile pentru garantarea operațiunilor și pentru acoperirea angajamentelor sale. Numai printr-o nouă politică de credit în vederea producției poate să ajungă banca națională la o adevărată stabilizare a monedei și la normalizarea circulației fiduciare²³⁵. *Refacerea economiei naționale a României trebuie să înceapă cu refacerea economiei sale monetare.*

Temelia refacerii economiei monetare e aurul. Cu ajutorul mijloacelor tehnice moderne, mai ales în unele ramuri ale industriei, producția e ilimitată. Posibilitățile de credit nu țin pas cu posibilitățile procesului de producție. Creditul e limitat de o frână, de cantitatea aurului disponibil. Creșterea bogăției cu ajutorul creditului rămâne deci în funcție de stocul metalic. Substituețele monedei uzurpează numai în aparență rolul monedei metalice. Normalizarea creditului asupra căruia stăruim, atârnă de aur, de aceea spuneam că temelia refacerii economice e aurul.

România e cea mai mare producătoare de aur din Europa, deși exploatarea din ultimii 10 ani nu a fost sistematică. Iată tabloul²³⁶ producției de aur fin, pe ultimii 10 ani, în kg.

1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
707	1104	1337	1342	1311	1245	1731	2006	1806	2213

În total în 10 ani, s-a extras din minele noastre 14 802 kg aur fin. Producția minelor noastre a fost în continuă creștere și organizată pe alte baze, ea s-ar putea tripla și quadrupla ca să ajungă la 8-10 000 kg anual²³⁷, și în curs de 10 ani să putem avea la dispoziție cantitatea de 100-120 000 kg aur fin, cantitatea care ne lipsește pentru a dubla și normaliza circulația fiduciară de astăzi.

Dacă propunerea ce am făcut-o în lucrarea noastră *Producția s-ar fi luat în seamă*, azi am fi avut o producție cu mult mai ridicată și n-am fi nevoiți să importăm aurul din străinătate, plătindu-l cu devize, pe care le-am fi întrebuințat și le-am putea întrebuința numai pentru anuitățile datoriilor externe, profitând, bineînțeles, și de variația prețului aurului în străinătate.

Dar noi, când avem cheia pentru soluția politicii monetare în țară, o căutăm peste graniță, cerșind împrumuturi de consumație bugetară și compromițând creditul țării. ***Noi putem înlătura insuficiența aurului prin exploatarea mai intensivă a zăcămintelor noastre aurifere.***

S-ar concesiona minele și instalațiile statului unei singure sau mai multor societăți românești existente, care s-ar angaja să găsească în țară sau străinătate capitalul necesar pentru investiții în vederea sporirii producției. Banca națională le-ar deschide credite suficiente numai

²³⁵ În raportul băncii naționale către adunarea generală din 1931 se afirmă: „Greutățile actuale nu sunt datorită lipsei de numerar” (p. 5). Banca Națională a României, hotărât, trăiește în nori – Dl C. Argetoianu, într-un memoriu școlăresc, adresat Coroanei, publicat în *Epoca*, cerea sporirea circulației monetare. Suntem curioși cum își va răscumpăra promisiunea ca Ministru de Finanțe.

²³⁶ Vezi Buletinul Statistic al României nr. 3 iulie-septembrie 1930, p. 21.

²³⁷ A. P. Ianculescu, *Les richesses minières de la nouvelle Roumanie*. Gamber, Paris, 1928, p. 242-243.

pentru fondul de rulment, credite garantate prin producție. N-ar face deci nicio investiție, ci o operațiune pur financiară. Întreaga producție ar fi cumpărată de banca națională pe prețul mondial, fără nicio reținere. La prețul mondial ar mai adăuga 1% pentru crearea unui fond de prospecțiuni. Statului, în schimbul concesiunii, i s-ar da o redevență din brut, pe care statul n-ar vărsa-o băncii naționale, ci ar destina-o pentru începutul constituirii tezaurului de război. Pentru a mări rentabilitatea exploatării minelor, banca națională ar întrebuința și argintul, în aliaj cu alt metal, pentru moneda divizionară, fără să stabilească niciun raport între aur și argint.

Amănuntele organizației acestor exploatări nu pot fi înșirate aici. Ele sunt cuprinse într-un proiect de lege special ca urmare a „Statutului monetar”, care împreună alcătuiesc noua reformă monetară. Prin aceste exploatări regiunile din Munții Apuseni, cele mai sărace, ar deveni iar înfloritoare. Economia națională ar profita, banca națională și-ar crea stocul metalic de aur de care are nevoie, ar spori încrederea internă și externă în moneda românească și ar mări volumul circulației fiduciare și ar repara in justiția ce s-a săvârșit în curs de 10 ani. Populația din regiunile exploatărilor aurifere și-ar ridica nivelul de viață, și-ar spori capacitatea de cumpărare și de consumație. Chiar după satisfacerea tuturor nevoilor interne de aur, exploătările miniere ale aurului n-ar fi amenințate de lipsa de deșee, fiindcă, după toate prevederile și socotelile omenești, cererea metalului prețios va fi greu satisfăcută de ofertă. De încheiere amintim, că tot așa de important ca etalonul metalic e și etalonul încrederii. Valoarea unității monetare e în funcție de bogăția unei țări, de balanța ei comercială și de puterea ei de cumpărare, dar și de încrederea ce o are în ea publicul. Încrederea în monedă și în banca de emisiune, îndeamnă la producție și la economii, la crearea de noi capitaluri, necesare unei țări în avânt spre progres.

Concluzii:

România, ca și celelalte țări europene, e lipsită de un statut monetar, care să reglementeze drepturile, datoriile și limitele puterii de stat în materie monetară. România a revenit printre cele din urmă țări la etalonul aur, deși e țară producătoare de aur. România trebuie să facă uz de sistemul Gold Exchange Standard, care-i permite să sporească circulația fiduciară până când își va crea stocul de aur necesar unei circulații fiduciare normale. Moneda cu etalon aur nu e o unitate de măsură fixă și nu va fi până când nu se va stabiliza prețul aurului prin reglementarea producției și vânzării aurului din partea unui sindicat internațional.

Propunem introducerea monedei denumită *aur*, conținând 1 gram aur fin 9/10, în toate țările europene, păstrând actualele monede naționale ca subdiviziuni ale *aurului*. Denumirea *aur* ar fi și o garanție, că băncile de emisiune nu vor mai putea devaloriza moneda prin inflația biletelor fără acoperire.

Insuficiența producției de aur provoacă rărirea monedei cu etalon aur, care are ca urmare scăderea puterii de cumpărare a consumatorilor și scăderea generală a prețurilor. România își poate procura stocul de aur necesar circulației sale fiduciare prin sporirea exploatării minelor de pe teritoriul propriu, rezervând devizele numai pentru plata anuităților datoriei externe. În România, trebuie restabilită încrederea publicului în moneda națională prin garanții legale, că nu se va mai repeta inflația, iar păgubiților care au subscris la origine efecte de stat în lei aur, trebuie să li se dea o compensație. Între aceste efecte de stat va intra și renta împrumutării, care constituie cea mai mare injusție.

Soluții

Expunerile de până acum le putem rezuma în câteva cuvinte. Statul și organele sale, în cei 10 ani din urmă, au avut o politică monetară greșită și abuzivă, care, conștient sau inconștient, au risipit în vânt o imensă avere națională și au confiscat, în beneficiul finanțelor publice, o mare parte a bunurilor private. Cu toate acestea, finanțele publice nu au fost consolidate. În interiorul țării au recurs la o fiscalitate excesivă, iar peste frontieră la împrumuturi externe care grevează

datoria publică cu peste 5% miliarde lei vechi aur. Bugetele, la sfârșitul celor 10 ani, sunt deficitare, contribuabilii insolvabili și întreg organismul de stat paralizat în funcțiile sale vitale.

Opera politicii monetare e deci secătuirea economiei publice și private, slăbirea procesului de producție și relațiile de schimb cu străinătatea anormale. La aceasta din urmă a contribuit, bineînțeles, și criza mondială și dumpingul rusesc din 1930. Greșelile și abuzurile din trecut ne indică soluțiile, înainte de a le formula sunt necesare câteva lămuriri. Soluțiile problemei monetare fac parte din întreg programul de refacere al țării. Ele trebuiesc, deci, coordonate și întregite cu soluțiile ce le propunem în toate ramurile de activitate ale economiei publice și private.

Soluțiile parțiale nu duc la rezultatele dorite. Acest program de refacere e conceput pe o perioadă mai lungă, a cărei durată nu se poate prevedea, fiindcă pot interveni factori ce răstoarnă socotelile omenești. Programele, oricât de strălucite și de ispititoare pe hârtie, nu refac o țară.

Cei ce o refac sunt oamenii de ispravă, energiile umane. Aceste energii au nevoie, însă, de un îndemn, de o îndrumare, de o instruire și, mai ales, de o forță ce coordonează și armonizează munca desfășurată în diversele ramuri de activitate. Un consiliu economic restrâns ar putea fi această forță. El ar supraveghea și controla, an cu an, executarea metodică și consecventă a programului până la realizarea lui, care țintește refacerea și înflorirea economică a țării.

În soluțiile ce le dăm, urmărim sporirea capacității de consumație înlăuntrul țării, cu alte cuvinte ridicarea nivelului de viață al populației. Aceasta e temelia pe care trebuie să se rezeme orice unitate economică sănătoasă. Relațiile de schimb cu străinătatea, când târgul internațional e vitreg cu produsele naționale, cum este acum, trebuiesc reduse la strictul necesar și astfel reglementate ca să tulbure cât mai puțin posibil târgul din interiorul țării. Prisosul muncii naționale, destinat comerțului exterior, trebuie să aibă la bază o astfel de organizație economică, încât să poată aștepta conjuncturile favorabile, fără să zguduie până în temelii gospodăria țării sau chiar să poată da lupte cu cei ce se dedau la dumpinguri ori recurg la alte mijloace de concurență. Cum, după toate probabilitățile, relațiile de schimb internaționale nu se vor normaliza decât după o perioadă de adaptare la noile condiții de viață economică, a cărei durată nu se poate prevedea, fiecare unitate economică trebuie să conteze, o serie de ani, cu balanțe comerciale și cu balanțe de plăți deficitare, deși, prin înțelegeri de compensații parțiale și regionale, deficitele se vor putea diminua sau chiar înlătura.

Dacă ritmul vieții comerciale internaționale s-ar intensifica și dacă schimbul de mărfuri ar reintra în normal, unitățile economice, deci și România, n-ar putea decât să câștige și întreg procesul lor de refacere ar urma un tempo mai accelerat. Politica națională a unităților economice nu exclude nici realizarea, în anumite condiții, a Paneuropei, care se dezbate în sânul Societății Națiunilor, deși noi stăruim pentru „*Statele Unite ale Orientului*”. În soluțiile ce le dăm nu contăm, dar nu excludem împrumutul extern, înțelegem un mare împrumut extern de 200 000 kg aur în devize, pe care l-am replăti tot în aur și l-am garanta cu exploatarea zăcămintelor noastre aurifere, împrumuturile mici cum se discută astăzi, chiar dacă s-ar realiza, compromit numai creditul țării și nu ne scot din impas²³⁸. Un împrumut mare de 50-60 miliarde lei actuali, deși ne-ar spori datoria publică cu noi sarcini, ne-ar permite să atacăm programul refacerii cu realizări mai îndrăznețe. Asupra împrumutului extern vom reveni în capitolul II și III, în care ne vom ocupa de politica fiscală și de datoria publică. După aceste lămuriri să trecem la soluțiile propriu zise.

Întreaga refacere a țării o întemeiem pe crearea, organizarea și reorganizarea întreprinderilor industriale, care n-au nevoie de export, ca să înflorească. În partea a treia a lucrării noastre, în care vom vorbi de politica industrială, vom stărui și asupra principiilor ce ne călăuzesc și asupra realizărilor practicate. La acest loc ne vom opri numai asupra ramurii industriale, care e în cea mai strânsă legătură cu politica monetară.

²³⁸ Împrumutul s-a încheiat la începutul anului 1931, la Paris, în condiții umilitoare, fără să ajute economia țării să respire.

Din studiile publicate de Societatea Națiunilor rezultă că disponibilitățile zăcămintelor de aur azi cunoscute, sunt insuficiente pentru a satisface cererea de aur. Se publică studii amănunțite cu date statistice întocmite de specialiști în care se arată că producția de aur până la 1935 se va menține în jurul cifrei de 20 milioane de uncii, iar pe urmă va începe un declin care în anul 1940 se va sfârși cu o producție de 15 milioane de uncii. Descoperirile de noi zăcăminte aurifere sunt puțin probabile – deși nu sunt excluse mai ales în America de Sud – ceea ce face pe specialiști să se gândească la aurul mărilor, evaluat la 0,3 mgr de tonă. În aceste studii România nici nu e amintită, deși e cea mai mare producătoare de aur din Europa. E trecută la rubrica „autres pays”.

Zăcămintele de aur pe care le avem, pentru politica noastră monetară, sunt însă de o importanță covârșitoare, cărora nu li s-a dat atenția cuvenită, fiindcă noi nu ne știm gospodări țara și nu suntem învățați să gândim cu capul nostru propriu. Primim consilieri străini, care, după o independență financiară de o jumătate de veac, ne dau povețe trimestriale, un fel de notă la purtare. Minele noastre aurifere sunt cele din Munții Apuseni, întreg ținutul dintre Vârful Caraciului, de lângă Brad, în linie dreaptă peste Stănița și Roșia până la Baia Arieșului și de acolo la Zlatna și Săcărâmb e plin de fire de aur, care se exploatează de pe vremea tracilor. Vechile spirale de aur își au originea în Ardeal, de unde – după Carl Schuchhardt²³⁹ – s-au răspândit spre Occident, spre Troia și Mycene, apoi de-a lungul coastei nordice a Mării Negre până în Caucaz.

În vechea civilizație europeană, strălucita cultură tracă din regiunea dunăreană era admirată chiar și de grecii lui Homer. Minele de aur din Ardeal au fost intermitent exploatate în cursul vremii. Cele mai frumoase pepite cu aur cristalizat, care se pot vedea în colecțiile mineralogice din lume, sunt din Roșia Munților Apuseni. Una din preocupările noastre de căpetenie îndată după întregirea neamului ar fi trebuit să fie exploatarea acestor mine.

Aurul munților vulcanici din inima Ardealului trebuia să constituie temelia economiei noastre naționale. Din bunăstarea materială urma să odrăslească avânturile spirituale pentru reînvierea și desăvârșirea vechii culturi dunărene a tracilor. Scriitorul acestor rânduri, de acum 10 ani, a atras luarea aminte asupra industriei minelor de aur. Lui i se datorește că cele mai bine utilizate exploatare de la Brad au trecut în proprietatea *Societății Mica*, căreia guvernele ce au urmat i-au făcut tot felul de neajunsuri, în loc să o încurajeze, prin sprijin oficial, spre a-și spori și lărgi câmpul de activitate. În ultima guvernare național-țărănistă, minele de aur s-au constituit într-o regie publică, dar nu au dat rezultatele așteptate²⁴⁰. Fără să intrăm în amănunte, indicăm soluția ducătoare la scop: *organizarea tuturor minelor de aur din Ardeal în una sau mai multe societăți pe acțiuni, a căror producție să o cumpere Banca Națională a României*, chiar când aurul românesc ar costa mai scump, decât cel străin. Intensificarea producției de aur ar pune banca națională la adăpost de grijile insuficienței aurului din viitor și i-ar înlesni o acoperire metalică peste cea legală, cum trebuie să o aibă o bancă de emisiune într-o țară agricolă. Politica de credite pe termene lungi și cu o organizație economică plâpândă impune băncii naționale un stoc metalic până la 40-50%.

Punerea în valoare a regiunilor aurifere înseamnă un real câștig pentru economia națională, chiar când rentabilitatea și înflorirea întreprinderilor ne-ar costa bani mai mulți. Toți acești bani ar rămâne în țară în loc să treacă peste graniță pentru cumpărarea aurului mai ieftin²⁴¹.

²³⁹ *Alteuropa in seiner Kultur-und Stilentwicklung*, Verl. Karl I. Trübner, Strassburg u. Berlin, 1919, p. 210-211.

²⁴⁰ Au și fost desființate de guvernul N. Iorga.

²⁴¹ Adoptăm principiul cuprins în planul economic național: „În politica industrială, criteriul decisiv va fi realizarea maximului de venit național, indiferent dacă acest venit se concretizează sub formă de salarii, de venituri ale capitalului, de impozite sau altă formă”. Prin organizarea industriei minelor de aur s-ar spori venitul național și sub formă de salarii și sub formă de venituri ale capitalului indigen. Industria aurului fiind ocupația locuitorilor din Munții Apuseni, ar profita și aceștia.

Când încurajăm cu tarife protecționiste atâtea întreprinderi industriale, în contul consumatorilor, putem încuraja și industria minelor de aur, care ar revărsa belșug într-o regiune în care se tânguie și azi, ca o mustrare, cântecul moșilor:

Munții noștri aur poartă,
Noi cerșim din poartă-n poartă.

Cântecul moșilor, azi, e al țării întregi. Aurul Munților Apuseni e singurul care ne poate mântui din ghearele crizei în care ne zbatem. *Întreg programul de refacere al țării ca să se realizeze, banca națională trebuie să inaugureze o nouă politică de credite.* Iar banca națională nu-și poate construi politica de credite, decât pe aur, pe aurul munților noștri. Credem că am reușit să dovedim rătăcirile politicii monetare de 10 ani împliniți și că, în viitor, banca națională nu va mai fi un azil al neputincioșilor, care fac experiențe pe spinarea economiei naționale.

CAPITOLUL II

POLITICA BUGETARĂ

Politica bugetară a oricărui stat modern trebuie să fie călăuzită de două principii fundamentale:

1. Sarcinile fiscale să corespundă necesităților statului, care e în continuă dezvoltare;

2. Sarcinile fiscale să tulbure cât mai puțin producția, circulația, repartiția și consumația bunurilor. Acest din urmă principiu se referă mai ales la impozitele indirecte.

În anii postbelici nu s-a ținut seama în România de niciunul din aceste principii. Sarcinile fiscale n-au corespuns necesităților statului și au ruinat economia națională. Bugetele statului au fost comprimate, deși sarcinile fiscale au fost excesive. În cercetarea noastră vom arăta că organizația de stat, în toate domeniile, a regresat, deoarece datoria publică și cheltuielile inutile ce s-au făcut au consumat sumele ce ar fi putut servi la noi investiții și la întreținerea vechiului utilaj al serviciilor publice. Sarcinile fiscale au fost excesive în raport cu puterea contributivă a economiei private, întrucât diferitele categorii de dări îi luau până la 50% din venit și uneori atacau însuși capitalul avuției naționale.

Politica bugetară a României după război avea să învingă dificultăți enorme, să acopere toate creditele de război, datoriile contractate după încheierea păcii pentru aprovizionarea țării secătuită de ocupația străină, să facă față cheltuielilor pentru organizarea noului stat mărit, cu regimuri diferite și să-și apere și granițele primejduite dinspre Nistru și Tisa. Problema ce se punea Ministerului de Finanțe era nu numai greu de rezolvat, dar trecea peste facultățile de prevedere ale multor oameni politici, deprinși cu soluții împrumutate. Problema restaurării finanțelor publice nu trecea, însă, peste puterea națiunii. Dacă nu s-ar fi risipit averea națională cu dezordinea monetară pe care am arătat-o în capitolul precedent, sarcinile fiscale nu ar fi avut repercusiuni așa de dezastruoase asupra economiei private și ele ar fi fost suportate cu mai multă ușurință, mai ales dacă prin împrumuturi externe consolidate s-ar fi repartizat pe o perioadă mai lungă de ani. Dreptatea ar fi cerut această măsură. Greșelile din trecut, azi sunt greu de reparat. Dar începutul trebuie făcut conștient, energic și metodic, fără dibuiri și bâjbâieli empirice, care nu îndreaptă nimic, ci numai încurcă situația. Vom încerca să arătăm, în liniamente generale, politica financiară a statului nostru în ultimii 10 ani. Vom încerca să găsim pentru viitor norme de impuneri dictate de realitățile din Țara Românească, deosebite de ale altor țări.

Reformele financiare. Întregirea României cu provinciile eliberate cerea o reformă fiscală unitară, întrucât după Unire aveam patru regimuri fiscale și patru organizații de administrații financiare puse sub controlul guvernelor provizorii ale provinciilor eliberate.

Cea dintâi încercare de unificare financiară s-a făcut, în 1920, printr-un proiect de lege din inițiativă parlamentară, lucrat, la repezeală, de prof. I. N. Angelescu, proiect care cuprinde: 1) impozitul cedular pe venitul special și impozitul mic progresiv pe venitul global; 2) impozitul asupra schimburilor de mărfuri, valori și servicii și asupra consumului de lux; 3) impozitul asupra plus-valutei imobiliare; 4) monopolul alcoolului; 5) monopolul zahărului; 6) impozitul excepțional progresiv pe capital; 7) proiect de lege asupra plății despăgubirilor de război, amortizării datoriei publice și ameliorării valutei naționale. Aceste proiecte de legi erau completate de alte două: 1) impozitul asupra câștigurilor de război și 2) monopolul desfacerii petrolului în interior²⁴².

²⁴² Proiectul de lege privitor la comerțul produselor de petrol în România a fost depus de autorul acestor rânduri. Prof. I. N. Angelescu, în expunerea de motive a reformei sale financiare (p. 12), afirmă, că concepția de monopol din proiect a fost modificată, introducându-se dispoziții care fac din lege o eroare financiară. Toate aceste afirmații sunt gratuite și neîntemeiate.

Autorul proiectului, în expunerea de motive, spunea: „Am încurajat la sfârșitul războiului nostru o politică economică originală, nechibzuită, dezastruoasă”. Caracterizarea e actuală și în 1930.

Nu vrem să intrăm în analiza acestei reforme financiare, fiindcă ea a rămas îngropată în arhiva Adunării Deputaților. A doua încercare a fost a dlui N. Titulescu, în 1921, care a studiat legislația mondială pentru a înzestra România cu o reformă fiscală modernă. E interesant să reproducem câteva afirmații din „Reforma contribuțiilor directe”, care a fost impusă de „dreptatea socială”, și anume: „Impozitele noi nu sunt de loc exagerate, în raport cu trebuințele la care, dacă nu ne hotărâm să facem față prin jertfe imediate, sacrificăm un viitor sigur și lung, unui prezent scurt și nesigur” (p. 205). Alta. „Va veni să sperăm, ziua când prosperitatea generală ne va permite să ușurăm sarcinile contribuabililor” (ibidem). Tocmai contrariul e mai firesc.

Despre reformele financiare ale dlui Titulescu, în lucrarea mea *Producția* scriam următoarele: „A fost o lovitură grea dată producției, prin cotele exagerate ce s-au fixat și prin zdruncinarea încrederii în dreptul de proprietate și în produsul muncii. Reforma financiară a dlui Titulescu nu se preocupă decât de interesele fiscale ale statului. Ea a lovit greu în averea acumulată, zguduind întreaga organizație capitalistă a țării. În loc să fi încurajat dezvoltarea capitalismului, legea urmărea o nivelare a averilor, care e un principiu de spoliere a democrației calicilor și invidioșilor neputincioși”, (p. 103). Mențin și astăzi aceste păreri. Mai adaug, că reformele financiare ale dlui Titulescu, oricât de savant concepute, nu corespundeau realităților românești.

A treia reformă financiară a fost a lui Vintilă Brătianu din 1923, care a revizuit opera dlui Titulescu și care e în vigoare și astăzi. Cetățenii României o cunosc și o suportă cu toate consecințele ei. Reforma financiară cuprinde următoarele legi: legea pentru unificarea contribuțiilor directe și a impozitului global pe venit; legea pensiilor, cu organizarea Casei de pensii; statutul funcționarilor; tariful vamal; reorganizarea băncii naționale; legea băuturilor spirtoase; legea timbrului și de înregistrare; legea contabilității statului; legea cifrei de afaceri, etc.

Seria întreagă de legi fiscale nu se preocupă decât de sporirea veniturilor statului, fără a ține seama dacă ele pot fi sau nu suportate de economia națională. Cu toată fiscalitatea excesivă, cheltuielile statului, în curs de 10 ani, au fost comprimate, iar, după 10 ani, întreg bugetul ordinar a fost redus la limita „strictului necesar”. Așa că „viitorul sigur” al dlui N. Titulescu, după 10 ani de

O contribuție la biografia prof. I. N. Angelescu. L-am cunoscut pe front, la Onești, unde discutam împreună cu dl I. Mihalache, necesitatea înființării Partidului Țărănesc. La București, l-am găsit director al comerțului. La stăruința mea, a declarat că se înscrie în Liga Poporului și l-am prezentat dlui general Averescu. Când am ajuns ministru, i-am încredințat secretariatul general împotriva intervențiilor potrivnice ale membrilor influenți din guvern. Ca secretar general, și-a exprimat dorința să intre în parlament. I-am făcut un loc în Banat. Mi se tânguia, însă, că nu-i sigur de reușită, necunoscând pe nimeni. Atunci i-am cedat locul meu de la Botoșani. A fost deci candidat de mine în două locuri. După ce a intrat în parlament mi-a întors spatele, parcă nici nu m-ar fi cunoscut și se îndeletnicea cu intrigi împotriva mea. După căderea Partidului Poporului de la putere a trecut la liberali, pe care, de altfel, nu-i părăsise decât de formă, pentru un portofoliu ministerial, pe care nu l-a putut obține în guvernul Averescu din 1920-1921. – Ca ministru am dat pentru Palatul Academiei Comerciale 8 milioane lei din sumele realizate din comisionul de 2%. Donația de sub ministeriatul meu a fost desființată de Vintilă Brătianu, care, mai târziu, a plătit-o, totuși, cu târâita.

La inaugurarea Palatului Academiei Comerciale nici nu m-a invitat, deși era Rectorul Academiei și știa bine că fără donația făcută de mine nu s-ar fi clădit palatul din Piața Catargiu. Și acest fost secretar general al meu a lăsat în urmă o frumoasă avere, a cărei origine nu o cunosc. – Era un om cu știință de carte, dar cu suflet hain. Întrebuița știința ca să susțină teze ce se băteau în capete. A susținut falimentul aurului ca etalon monetar și revalorizarea leului legiferat de Vintilă Brătianu, în 1925. Știința era la îndemâna intereselor sale personale. A fost tipul arivistului prin orice mijloace, tip ce, din nenorocire, se întâlnește atât de des la noi. Era de origine, dacă nu mă înșel, din Topoloveni, ridicat deci de jos, dar omenia o uitase în tinda casei de la țară, când a plecat la școlile înalte.

„jertfe”, de jaf fiscal – zicem noi – e mai nesigur ca oricând. Construcțiile artificiale, oricât de savante, se răzbună.

Concluzii: Reformele financiare nu s-au alcătuit ținând seama de realitățile Țării Românești. Fiscalitatea excesivă a tulburat economia națională, fără să corespundă necesităților statului. După 10 ani economia națională se zbate într-o cumplită criză, iar bugetul statului e redus la strictul necesar.

Bugetul pe anul 1931. Pentru a avea un reazem în analiza politicii fiscale, vom pleca de la bugetul pe 1931. Trebuie să spunem din capul locului că bugetele diferitelor ministere și a bunurilor comercializate sunt o harababură. Nu e nicio normă, niciun sistem și nicio metodă în întocmirea lor. Lipsa de claritate îți face impresia că e intenționată. Tainele labirintul bugetar, darnic pentru cei ce dețin firul Ariadnei, nu sunt pentru priceperea vulgului.

Veniturile caselor autonome și regiilor publice comerciale pe 1931²⁴³

1. Regia autonomă C. F. R.	11 748 600 000 lei
2. Casa autonomă a monopolurilor	7 129 205 000 lei
3. Regia autonomă P. T. T.	2 016 000 000 lei
4. Casa generală de pensii	3 053 227 524 lei
5. Casa autonomă pentru ocrotirea și ajut. pers. C. F. R.	778 600 000 lei
6. Casa autonomă a drumurilor de stat	415 000 000 lei
7. Casa autonomă a porturilor și căilor de comunicație pe apă	691 000 000 lei
8. Casa autonomă a pădurilor statului	838 900 000 lei
9. Administrația P. A. R. I. D	175 700 000 lei
10. Regia publică a Monitorului Oficial	273 000 000 lei
11. Regia publică a conductelor de petrol ale statului	218 000 000 lei
12. Regia publică a exploatărilor agricole și zootehnice	102 300 000 lei
13. Regia publică a redevențelor și impozitelor miniere	370 403 250 lei
14. Oficiul național al colonizărilor	70 120 000 lei
15. Regia penitenciarelor și institutelor de prevenție	15 000 000 lei
16. Regia Băilor Herculane	9 910 000 lei
17. Regia Ocna Sibiului	1 866 000 lei
18. Casa autonomă a construcțiilor	36 374 200 lei
19. Regiile publice comerciale din Ardeal	247 136 330 lei
20. Regia autonomă a fondului sanitar și de ocrotire	60 000 000 lei
Total	27 251 343 304 lei

La care dacă adăugăm bugetul net al statului, minus produsul caselor autonome de	26 402 035 824 lei,
avem un total de	53 653 379 128 lei
Reducerea salariilor	3 426 000 000 lei
Total general	57 079 397 128 lei

Cu un program minimal de investiții bugetul normal al statului ar trebui să fie circa 64 miliarde de lei hârtie sau 2 miliarde lei aur vechi, așa cum am arătat în capitolul I, când am vorbit de monedă și buget. Nu știm de ce s-au scos Casele autonome și regiile publice din bugetul statului, când deficitele lor grevează tot visteria publică. De altfel întreaga tehnică bugetară ar trebui întocmită pe baza altor principii, după cum vom încerca să arătam mai la vale.

Deocamdată pentru a avea o orientare sumară și impresionantă împărțim cheltuielile statului în următoarele categorii:

²⁴³ Din veniturile caselor autonome și regiilor s-au scăzut subvențiile cuprinse în bugetul statului.

Datoria publică	6 670 000 000 lei
Apărarea națională	10 204 029 661 lei
Administrația civilă	18 151 924 010 lei
Casele autonome și regiile	22 773 425 557 lei

Din bugetul ordinar 50% e consumat de datoria publică și de apărarea națională, unde nu se pot face reduceri. Dimpotrivă anuitățile datoriei publice sporesc în fiecare an, iar apărarea națională cere mărirea cheltuielilor în vederea completării și perfecționării armamentelor și echipamentelor. Reduceri importante se pot face în administrația civilă și casele autonome.

Întreg mecanismul administrației de stat trebuie pus pe alte baze, trebuie *raționalizat*, eliminându-se birocratismul leneș, incapabil și abuziv. Opera e grea, fiindcă guvernul ce s-ar hotărî să o facă va avea să lupte cu un obicei al pământului vechi de secole. Dar fără reorganizarea administrației de stat e cu neputință să ținem piept cu potopul de crize ce amenință să ne surpe temeliiile statului. Raționalizarea trebuie introdusă întâi în administrațiile publice.

Din reducerile realizate la administrația civilă și casele autonome o parte a sumelor trebuie destinate investițiilor în lucrări publice, care aproape n-au existat în cei 10 ani ai României Întregite. Statul care nu e în continuă dezvoltare se dezorganizează.

Concluzii: Bugetul real al României pe 1931 e în cifră rotundă de 57 miliarde de lei, deși e redus la strictul necesar. Dacă statul ar fi avut în vedere un program minimal de investiții, bugetul s-ar urca la 64 miliarde lei sau 2 miliarde lei aur vechi. Disproporția dintre circulația fiduciară și bugetul real nu mai e nevoie să fie relevată; ea explică chinuitoarea criză în care se zbate țara.

Bilanțul de stat. Acum când creditul țării este zdruncinat, credem că ar fi util să se introducă bilanțurile de stat, în care să se treacă întreg activul și pasivul statului, cu situații recapitulative la sfârșitul exercițiului. Sistemul bugetelor, cum se întocmesc astăzi, nu mai corespund exigențelor științei financiare și cerințelor gestiunii economice a statului, care e într-o continuă sporire și care câștigă o importanță tot mai preponderentă. După legea comercializării, o parte din bunurile statului au o administrație autonomă, dar nicăieri n-am văzut un inventar al acestui patrimoniu obștesc, nici felul cum se administrează.

În bugetele caselor autonome și a regiilor publice comerciale, nu se arată decât veniturile și cheltuielile, dar nu se face un bilanț, ca la societățile comerciale. Așa că nu se poate ști, dacă administrațiile autonome sunt în avantajul sau în dezavantajul statului. Vom reveni asupra caselor autonome și regiilor publice comerciale și vom arăta cum trebuie reorganizate. Credem că trecându-se toate în bilanțul de stat, după o metodă științifică și după contabilitatea în partidă dublă, ar înlesni înregistrarea gestiunii economice și financiare a statului. Dintre metodele și modelele după care se întocmesc bilanțurile de stat s-ar alege cel mai practic și mai potrivit cu statul nostru agrar²⁴⁴.

Regimul impozitelor. Când se stabilește regimul impozitelor, trebuie avute în vedere povețele științei financiare, dar și realitatea ce trebuie să suporte acest regim. Din populația României de 18 milioane, marea majoritate – 15 milioane – e rurală, cu gospodării familiale aproape închise sau semicapitaliste, care produc prea puțin pentru economia de schimb.

Construcția fiscală a României trebuie să se rezeme pe această realitate. Toate străduințele de a moderniza regimul impozitelor, imitând alte state, nu pot da rezultate până când nu se schimbă caracterul rural al țării noastre. Agricultură țărănească nu suportă statul modern clădit artificial în ultimii 50 de ani, iar economia urbană – cu cele trei milioane de locuitori – e prea slabă ca să ducă pe umerii ei sarcinile publice ce se cer de bugetul țării.

²⁴⁴ Indicăm C. Terrier, *Le bilan d'Etat*, Payot, Genève, 1928, care cuprinde și o bogată bibliografie.

BUGETUL GENERAL AL STATULUI PE EXERCITIUL 1931

De la 1 ianuarie 1931 până la 31 decembrie 1931

Evaluarea veniturilor pe exercițiul 1931

VENITURI	Evaluări bugetare pe exercițiul 1931	CHELTUIELI	Credite acordate pe exercițiul 1931
Impozite directe	931000000	Ministerul de Finanțe	12289590039
Impozite indirecte			
a) Vămi	457500000	Ministerul de Interne	1716234526
b) Taxe pe spirt și băuturi spirtoase	125000000	Ministerul de Justiție	1314876270
c) Taxe pe alte articole de consumație	2589960546	Ministerul de Externe	262140000
d) Cifra de afaceri	200000000	Ministerul Agric. și Domeniilor	919680116
e) Spectacole	100000000	Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale	1267659541
Timbru și înregistrare	415000000	Ministerul de Industrie și Comerț	405028771
Excedentele Caselor Autonome și Regiilor Publice Comerciale	5477917747	Ministerul Armatei	10204029661
Exploatarea bunurilor statului	767500522	Ministerul Lucrărilor Publice și al Comunicațiilor	131857420
Ministerul de Finanțe	850583674	Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor	6419666327
Ministerul de Interne	37988000	Președinția Consiliului de Miniștri	75191000
Ministerul de Justiție	146950000		
Ministerul de Externe	70000000		
Ministerul Agriculturii și Domeniilor	196490000		
Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale	24262476		
Ministerul de Industrie și Comerț	167370000		
Ministerul Armatei	124269352		
Ministerul Lucrărilor Publice și al Comunicațiilor	12650000		
Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor	29011354		
Total	31879953671	Total	35005953671
Sumă rezultată din reducerea salariilor funcționarilor din Administrațiile Ministerelor, Caselor Autonome și Regiilor Publice Comerciale	3426000000	Fond pentru deschideri de credite suplimentare și extraordinare	300000000
Total general	35305953671	Total general ²⁴⁶	35305953671

Dacă prin politica monetară greșită și abuzivă nu s-ar fi distrus 97% din capitalul mobilier și dacă reforma agrară n-ar fi ruinat capitalul funciar rural, întreaga economie privată nu ar fi ajuns în neputința de astăzi și ar fi făcut față mai ușor „jertfelor” pe care i le cereau finanțele publice. Deprecierea monedei și exproprierea forțată a pământului sunt cele două cauze primordiale ale crizei interne în care ne zbatem și care are o înrâurire dezastruoasă asupra întregii organizații de stat.

Legea impozitelor de după război, deși în expunerea de motive se vorbește de justiția și de egalitatea fiscală și deși se susține, că izvoarele de venit ale statului trebuie să fie o urmare firească a propășirii generale, au inaugurat o politică fiscală de istovire și cu toate acestea prevederile bugetare pe 1931, e întrebare dacă se vor realiza. Din analiza ce o vom face se va vedea că situația

²⁴⁶ În cifra totală de 35 305 953 671 lei, se cuprinde și suma ce va rezulta din aplicarea curbei asupra salariilor funcționarilor din administrațiile ministerelor, sumă care, prin statele de salarii și ordonanțele de salarii, se va face venit la stat.

economică a țării cere o revizuire fundamentală a așezării impozitelor, ținând seama de realitățile românești. Vom înșira categoriile de impozite după bugetul pe 1931.

Impozite directe

Prevederi 1931

1. Impozitul pe veniturile proprietăților agricole	1 425 000 000 lei
2. Impozitul pe veniturile proprietăților clădite	800 000 000 lei
3. Impozitul asupra valorilor mobiliare	1 000 000 000 lei
4. Cote de 3% asupra valorilor mobiliare (art. 72 din legea contr. dir.)	120 000 000 lei
5. Impozitul pe venitul din comerț și industrie	1 600 000 000 lei
6. Impozite pe salarii	2 000 000 000 lei
7. Impozite pe venituri profesionale	300 000 000 lei
8. Impozitul pe venitul global	1 600 000 000 lei
9. Altele	465 000 000 lei
Total:	9 310 000 000 lei

Impozitul agricol în 1931 a fost scăzut numai cu 25 milioane lei față de 1930. Dacă cercetăm natura proprietăților agricole, constatăm că marea proprietate deține 1 486 745 ha din suprafața terenurilor arabile, iar restul de 11 525 664 ha (88,58%) e al micii proprietăți, adică e proprietate țărănească, care nu lucrează în vederea profitului în sens capitalist. Venitul gospodăriei țărănești, care e un domeniu familiar aproape închis, cu tradiții conservatoare, se socotește de obicei la 1 500 lei de ha în medie, care devine impozabil. În situația de astăzi, atât exploatările marii cât și ale micii proprietăți nu mai prezintă nicio rentabilitate și deci niciun venit, ca și exploatările forestiere a pădurilor particulare, care se taxează tot la impozitul agricol. De aceea prevederile bugetare pe 1931 de 1 425 000 000 lei, agricultura nu le mai poate plăti din venit, ci din fondul proprietății.

Impozitul pe venit într-un stat în care majoritatea covârșitoare a populației se îndeletnicește cu economia rurală, care diferă fundamental de economia capitalistă urbană, e o reformă nepotrivită. Într-o țară de plugari, fiscalitatea trebuie să ocrotească propășirea satelor prin reducerea la minimum a dărilor. Un impozit fix pe ha și pe proprietățile clădite – de la 2 ha în sus – credem că ar fi mai ușor suportat de locuitorii satelor, iar impozitul pe venit, în plus, să se aplice numai proprietăților de la 50 ha în sus. Majoritatea proprietarilor, 84,2%, au sub 5 ha. Aceasta e marea masă țărănească, pe care se reazemă construcția modernă a statului. De la 5-50 ha numărul proprietarilor e de 15,2%, iar peste 50 ha, 0,6%. Prin urmare proprietarii care pot avea un venit după proprietățile lor reprezintă abia 15,8% din totalitatea proprietarilor agricoli. În criza actuală toate proprietățile agricole sunt deficitare, deci neimpozabile.

Pe ce venituri ale proprietăților agricole contează fiscalul, când în bugetul pe 1931 le impune cu 1 425 milioane lei? De la intrarea în vigoare a reformei impozitelor, proprietățile agricole au plătit fiscalul:

1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	Total
305	419	423	457	1351	1186	1310	5451 milioane lei hârtie

ceea ce revine, media celor șapte ani, circa 7 000 lei de ha, aproape prețul de astăzi al hectareului de pământ arabil.

Impozitul pe venitul agricol astăzi atacă însăși avuția națională cea mai prețioasă, pământul, care e temelia de existență a statului român. Cam în aceeași situație se găsesc – cu excepția salariaților de sat și a instituțiilor publice – și celelalte categorii de venituri ce alimentează impozitele directe. La impozitele directe pe 1931, deși reprezintă o diferență de 277 milioane lei în minus față de 1930, e puțin probabil ca încasările să corespundă evaluărilor. Cele 9 miliarde de lei prevăzute la

impozitele directe, care în statele democratice moderne sunt temelia bugetelor, chiar dacă s-ar realiza integral reprezintă abia $\frac{1}{4}$ parte din totalitatea cheltuielilor. Dacă aceste sarcini fiscale n-ar tulbura economia națională și dacă debitul contribuabililor ar corespunde unor venituri reale, nu s-ar putea ridica nicio obiecție împotriva prevederilor bugetare, deși noi le credem optimiste.

Dar când cele 9 miliarde urmează să fie încasate din fondul aviației naționale, impozitele directe devin dezastruoase. Din această cauză o revizuire a așezării impozitelor directe e cerută nu numai din punct de vedere economic, ci și politic. Noua reformă fiscală trebuie să aibă în vedere realitățile românești și să încaseze numai o cotă suportabilă din veniturile existente și să nu tolereze inchișiția arbitrară a comisioanelor de impunere. Dacă urmărim sistemul fiscal de azi, după categoriile de proprietate arătate de statistica oficială a Ministerului de Finanțe, vedem că:

3 408 mii proprietari cu proprietăți – 5 ha, cu un venit – 3 000 lei plătesc 42% din impozitul agricol
 594 mii proprietari cu proprietăți de la 5-50 ha, cu un venit de la 3 000-30 000 plătesc 35% din impozitul agricol
 14 800 mii proprietari cu proprietăți peste 50 ha, cu un venit de la 30 000 la peste 150 000 lei plătesc 23% din impozitul agricol

Această impunere pe venit într-o economie rurală dă prilej la o serie întreagă de abuzuri și de nedreptăți. Fără să formulăm ceva definitiv, credem, că impozitul pe hectar ar fi cu mult mai potrivit cu realitățile și cu moravurile țării noastre. Dacă proprietățile până la 5 ha, care au o suprafață totală de 6 280 993 ha, ar fi impuse cu 1 leu aur (= 32,25) de hectar, ele ar plăti fiscoului 142 526 024 lei hârtie; iar cele de la 5 ha până la 50 ha, cu o suprafață totală de 5 312 542 ha cu 2 lei aur de hectar, fiscoul ar încasa 242 658 959 lei hârtie. Proprietățile agricole peste 50 ha, cu o suprafață totală de 2 810 927 ha, ar plăti 2 lei aur de ha, ceea ce ar da fiscoului 181 304 791 lei hârtie, plus ar mai plăti 5% din venitul net, când îl au. La aceste proprietăți se poate vorbi de un venit. S-ar reînființa deci impozitul funciar și s-ar completa cu impozitul pe venit. Categoriile de proprietate ar fi împărțite și după regiuni, fiindcă 1 ha de pământ arabil din Banat nu poate fi impus la fel cu hectarul de la munte.

Acest sistem ar putea aduce fiscoului de la impozitul agricol, împreună cu pădurile, 800 milioane până la 1 miliard lei hârtie și ar înceta abuzurile ce se fac astăzi la sate. Fiecare plugar ar ști ce are de plătit. Această reformă a impozitelor poate fi considerată retrogradă, dar se înșeală cei ce cred că au modernizat viața patriarhală a satelor noastre prin legea contribuțiilor pe venit. Le-au tulburat numai liniștea cu zbirii fiscali. La fel trebuie revizuit impozitul pe venit din proprietățile clădite și venitul din industrie și comerț, precum și impozitul pe venitul global, micșorându-se cotele și făcându-se o nouă repartizare. Întreaga lege a contribuțiilor directe trebuie pusă pe alte baze, care să corespundă economiei noastre naționale în curs de dezvoltare. De la intrarea în vigoare a legii contribuțiilor directe, s-au încasat următoarele impozite directe:

1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
2236	3207	4224	4901	7504	7554	8885

În șapte ani, sumele încasate de stat ca impozite directe s-au împătrit. După prevederile pe 1931 sunt încincit mai mari decât înainte cu nouă ani. Acest spor de venituri ale fiscoului n-a rezultat dintr-o prosperitate a economiei naționale sau dintr-o creștere a capacității de plată a contribuabililor, ci dintr-o adevărată spoliație a cetățenilor năpăstuiți de cea mai cumplită criză din câte s-au abătut peste România contemporană. După toate calculele ce s-au făcut, venitul potențial anual al avuției naționale, evaluată la circa 65 miliarde lei aur, variază între circa 160-170 miliarde lei hârtie. Venitul impozabil e de circa 70-80 miliarde lei din care bugetul statului cheltuiește aproape 50%. Cum, însă, rentabilitatea ramurilor de producție nu mai există decât excepțional,

impozitele, în realitate, se încasează din averea națională. Raportul care trebuie să existe între cheltuielile statului și venitul național s-a rupt și astăzi se risipește însăși averea națională.

Impozitele indirecte

Vămi	4 575 000 000 lei
Taxe pe spirt și băuturi spirtoase	1 250 000 000 lei
Taxe pe alte articole de consum	2 589 960 546 lei
Cifra de afaceri	2 000 000 000 lei
Spectacole	100 000 000 lei
Total	10 414 960 546 lei

Vom urmări evaluările și încasările impozitelor indirecte de la 1923-1929.

	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Evaluări	5885	8445	9635	10359	13379	15297	11992
Încasări	8193	11241	10668	12907	14888	10974	10859

Pe 1930 evaluările au fost de 13 606 milioane lei și încasările pe 10 luni abia 7 597 milioane lei. De la 1928-1929 deficitul impozitelor indirecte sunt de 5 456 milioane lei, la care mai trebuie adăugate deficitul probabil de circa 3 miliarde lei pe 1930, ceea ce dovedește că economia națională nu mai suportă nici aceste dări. Dintre veniturile impozitelor indirecte trebuie desființată cifra de afaceri, care a fost un impozit excepțional, și care astăzi tulbură viața economică.

La vămi s-a prevăzut, la export, 900 milioane lei, iar la import 3 800 milioane lei. Taxele de export urmează să fie desființate, iar politica tarifelor vamale nu mai poate fi lăsată în grija fiscoi și nici nu poate fi călăuzită de nevoile bugetului. Protecționismul a fost adeseori dictat de necesitățile fiscale, în loc să fi avut în vedere numai interesele consumatorilor și ale industriilor sănătoase. Tarifele vamale în viitor nu pot fi întocmite de Ministerul de Finanțe, ci de Ministerul Industriei și Comerțului și de Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Ministerul de Finanțe trebuie să se mărginească numai la încasarea taxelor vamale. Taxele pe spirt și pe băuturile spirtoase pot fi sporite prin monopolizarea acestui articol de consumație. La alte articole, cum e de ex. zahărul, din care statul încasează 45% din întreaga valoare a zahărului (1 700 milioane lei, după o producție de 12 000 vagoane), taxa de consumație trebuie scăzută, dacă nu desființată. Impozitele directe și indirecte de astăzi de peste 20 miliarde, trebuiesc reduse la cel mult 15 miliarde lei.

Concluzii: Veniturile de drept public ale statului se rezumă pe o populație țărănească, cu o economie rurală patriarhală care nu poate suporta construcția artificială a statului modern. Politica fiscală de după război a României e o politică de istovire și de irosire a economiei și averii naționale. Cheltuielile statului nu sunt în raport cu venitul național, care a fost diminuat din cauza politicii monetare greșite, a fiscalității excesive și a crizei mondiale. Legea contribuțiilor directe și legile contribuțiilor indirecte trebuiesc revizuite și acordate cu realitățile țării noastre. Veniturile de drept public ale României urmează să fie reduse la limita capacității contributive a gospodăriei naționale.

Casele autonome și regiile publice comerciale. Pe lângă veniturile de drept public, statul mai are o serie de venituri de drept privat după bunurile sale mobiliare și imobiliare.

Nu cunoaștem un inventar amănunțit al acestor bunuri și nu știm dacă el există²⁴⁷. Deoarece veniturile de drept public ale statului, în urma situației precare a economiei naționale, au un debit diminuat, statul nu se poate gândi decât la sporirea veniturilor sale de drept privat. Aceasta e tendința, de altfel, în toate statele moderne. De aceea, în special, veniturile caselor autonome și a regiilor publice comerciale trebuie să aibă ca scop acoperirea unei bune părți din cheltuielile statului. Altfel ele nu au nicio îndreptățire să existe. Regiile publice fără venituri trebuiesc desființate și menținute, sub controlul statului, numai acelea care sporesc, în fiecare an, veniturile bugetului general, din care trebuie să facă parte bugetele tuturor regiilor publice. În acest sens trebuie modificată „*Legea pentru organizarea și administrarea pe baze comerciale a întreprinderilor și avuțiilor publice*” din 16 martie 1929.

Regiile publice sunt o inovație care, principiar și din punct de vedere al politicii bugetare, nu se pot excepționa. Ele nici n-au avut vreme să se organizeze și să dea rezultatele în temeiul cărora s-ar putea formula o judecată asupra activității lor. De altfel, ca în orice întreprindere, oamenii ce sunt puși să o conducă îi dau viață. O parte din regiile publice s-au dat pe mâna unor oameni nu îndeajuns de pregătiți și lipsiți de râvna de a se devota intereselor obștești. Împotriva regiilor publice s-au adus o serie de critici de oameni chemați și nechemați, care au căutat să descopere abuzurile și jafurile ce s-au săvârșit, înșirând adeseori cifre pe care nu le-au priceput, deși unii dintre acești critici nu sunt simpli ziariști, ci foști înalți demnitari ai statului.

Fără să ne facem apărătorii abuzurilor ce s-au săvârșit²⁴⁸, nu putem condamna principiul regiilor publice, fiindcă ele au încăput pe mâini nepricepute și lacome. Dintre regiile publice sunt unele care îndeplinesc servicii publice industriale – C. F. R., P. T. T. – de la care nu se așteaptă niciun venit. Dacă prin organizarea și funcționarea lor promptă și ieftină promovează interesele economiei naționale, și-au îndeplinit misiunea. Regiile publice trebuiesc încorporate în bugetul statului, fiindcă veniturile de drept public nu se pot despărți de cele de drept privat.

Unitatea bugetară nu poate fi știrbită de principiul autonomiei financiare și administrative a regiilor publice. Nu e suficient să se introducă numai excedentele și subvențiile regiilor în bugetul general, ci întreaga lor gestiune. Numai așa bugetul general va fi o oglindă fidelă a activității statului. În vederea acestui scop, regiile vor întocmi un bilanț tip și funcționarii lor nu vor putea fi retribuiți mai mult decât funcționarii statului, iar membrilor din consiliile de administrație – în cele mai multe cazuri sinecuriști – li se vor limita jetoanele și participațiile la beneficiu. Înființarea unui institut special pentru finanțarea regiilor publice, credem că le-ar înlesni operațiunile și ar exercita un control mai sever asupra activității și gestiunii lor. Casele autonome și regiile publice, organizate pe aceste baze, sunt chemate să fie mântuitoare pentru veniturile bugetare ale statului, care nu poate începe cu lichidarea patrimoniului național, ca să facă față cheltuielilor. Portofoliul băncii regiilor publice s-ar reesconta la banca națională, înlesnind acesteia din urmă normalizarea circulației fiduciare.

Rectificarea bugetului pe 1931. Facem un adaos cercetării noastre asupra bugetului, întrucât guvernul Iorga, la mijlocul anului, s-a hotărât să facă o reducere a cheltuielilor. În situația economică mondială care a avut repercusiuni dezastruoase și asupra României, nu e de mirare, că prevederile finanțelor publice simt nevoia unei revizuiri. E probabil că nici aceste revizuirii nu vor corespunde realităților până la sfârșitul anului.

Am spus de la început că bugetul României, așa cum e întocmit, e un labirint și că nu redă situația reală a finanțelor publice. Expunerea de motive a proiectului de buget rectificat o confirmă.

²⁴⁷ În *Darea de seamă asupra activității regiilor publice comerciale, regiilor mixte și concesiunilor*, București, 1930, p. 12 se spune: „Unele din aceste regii nu și-au alcătuit încă inventarele”.

²⁴⁸ Dl deputat M. Ghelmegeanu, în discursul rostit cu ocazia rectificării bugetului pe 1931, a arătat la ce se reduc aceste abuzuri.

Recunoaște că însăși rectificarea este un simplu paliativ. Echilibrarea bugetului pe 1931 și a bugetelor viitoare, guvernul de tehnicieni, prezidat de dl N. Iorga, avea să o obțină prin reducerea cheltuielilor, întrucât este o disproporție între regimul economic și cheltuielile publice.

Politica monetară și politica fiscală din cei din urmă 10 ani se răzbuună. Regimul impozitelor trebuie să fie revizuit, cheltuielile de stat se comprimă, în lipsa veniturilor, și întreaga organizație de stat stagnează sau regresează în loc să fie într-o continuă dezvoltare. A reduce cheltuielile și a paraliza funcțiile esențiale ale vieții de stat nu e nicio măiestrie și nu e nevoie de tehnicieni, înzestrați cu „un spirit realist robust”, ca să săvârșească o asemenea operă negativă.

Măiestria politicii finanțelor publice e să dai un „ritm nou” ascendent vieții de stat și economiei țării, găsim izvoarele de venit în cadrele realităților date. Pentru dezlegarea unor asemenea probleme se cer cunoștințe temeinice și vederi largi, cuprinzătoare, în toate domeniile.

Bugetul rectificat pe 1931 prezintă un total general de 38 345 777 659 lei la cheltuieli și 36 094 851 304 lei la venituri, deci un deficit de 2 250 926 355 lei. Dar nici acest buget nu e „oglinza sinceră a finanțelor statului” – cum se afirmă în expunerea de motive, – deoarece în acest buget nu sunt cuprinse casele și regiile autonome în curs de desființare. Serviciile acestor case și regii autonome ce se vor desființa și reîntoarce la stat, vor spori cheltuielile și deci și deficitul. Ar fi o pierdere de vreme inutilă să intrăm în amănunte, întrucât situația nu se poate cunoaște până la sfârșitul anului. Atunci vom vedea deficitele reale, nu cele profetite de buget. Desființarea caselor și regiilor publice autonome, înseamnă o renunțare la veniturile statului de drept privat, a căror importanță am arătat-o. Credem că soluția mai ducătoare la scop ar fi fost reorganizarea acestor regii comerciale, desființând numai pe acelea care nu sunt în stare să aducă un venit vistieriei statului.

După desființarea regiilor, veniturile de drept privat ale statului nu se vor putea spori decât prin concesiuni, care nu asigură maximul de beneficii. Remarcăm substanțiala expunere a raportorului, dl Andrei Corteanu, care iese din comun și care dovedește nu numai talent, ci și cunoștințe. *„Bugetul, cu toată înfățișarea lui de operă pozitivă, așezată pe cifre și pe materialitatea banului, este, de fapt, expresia sistemului moral al statului, mijlocul de executare a unor scopuri ideale”.*

Dacă este așa – și așa este – atunci mijloacele eroice ale comprimării cheltuielilor nu servesc scopurile ideale ale statului, care tind spre o neîntreruptă dezvoltare și desăvârșire. A pune ordine în cheltuielile publice, da, e o cerință a civilizației, dar a reduce aceste cheltuieli până la paralizarea funcțiilor normale ale statului, înseamnă a-l împiedica să-și îndeplinească rolul de creator de viață colectivă. Raportorul se ocupă și de dezordinea monetară și financiară postbelică, pe larg tratată de noi. Nu spune, însă, că autorul acestei dezordini e statul, care a ruinat și economia publică și pe cea privată. Deși bun cunoscător al problemelor economice, raportorul afirmă: *„În războiul economic ce se duce de la încheierea păcii și până astăzi, moneda de aur joacă un rol hotărâtor. Aurul nivelând prețurile, el asigură succesul pe piața mondială numai a țărilor care produc mai ieftin”.*

Aurul nu nivelează prețurile, ci schimbul valutar, ceea ce nu este totuna. Aurul, prin insuficiența lui, împiedică circulația bunurilor și contribuie la scăderea, deci la fluctuația prețurilor. O nivelare a prețurilor ar provoca-o numai în cazul când puterea lui de cumpărare ar rămâne invariabilă. Asupra rolului pe care-l are aurul în economia capitalistă am stăruit în capitolul I. Suplimentul de inflație – de care vorbește raportorul în legătură cu stabilizarea leului, – deși termenul e periculos, se poate face prin lărgirea creditului, așa cum am arătat. În acest caz nu se poate vorbi de o inflație a creditului, ci numai de normalizarea lui. Reținem, ca încheiere, declarațiile raportorului. *„Rectificarea bugetului nu s-a întins la evaluarea veniturilor și nici la revizuirea cheltuielilor pentru personal. Așa fiind, au rămas asupra bugetului anului acesta, puncte de întrebare la care un răspuns ar fi cu neputință să se dea astăzi”.* Un guvern de tehnicieni, când ia frâiele puterii în mână ca să scape țara de dezastru, trebuia să aibă soluțiile gata studiate. Nu încape scuza, că n-a avut timp să întocmească un nou buget. Când nu ești pregătit, nu poți avea pretenția de tehnician și nici nu-ți iei răspunderea unei situații ca cea de astăzi.

CAPITOLUL III

DATORIA PUBLICĂ A ROMÂNIEI

Creditul e o armă de cucerire și de prestigiu a vremurilor noastre. În toate biruințele politice, creditul e decisiv. Statele debitoare sunt satelitele economice și politice ale celor debitoare. Neatârnarea țărilor datoare e controlată și adeseori exploatată de creditorii. Imperialismul de astăzi e un imperialism financiar, practicat de statele industriale. Diplomația puterii financiare e greu de urmărit în toate calculele sale. Ea scapă observatorilor care nu-și dau seama de mecanismul expansiunii forțelor economice. Exemplul Statelor Unite ale Americii, după război, e pilduitor; ele au exercitat asupra Europei o influență politică, începând de la Societatea Națiunilor a lui Wilson până la pactul Kellogg²⁴⁹. Întreaga civilizație europeană, în cei din urmă 10 ani, e sub înrâurirea americanismului. Chiar și Sovietele, cu planul lor cvincvenal, nu fac altceva decât încearcă să introducă în organizația lor comunistă spiritul și metodele capitalismului american, care se caracterizează prin raționalizarea, mecanizarea și uniformizarea formelor vieții.

Expansiunea financiară, sub aspectul creditului, provoacă curente economice diferite în statele creditoare și cele debitoare. Primele își limitează activitatea și trăiesc ca rentiere – cum face azi Anglia – din munca debitoarelor. Acestea din urmă se străduiesc să-și sporească mijloacele de producție și venitul pentru a remunera și garanta beneficiile împrumutătorilor. Statele debitoare trebuie să muncească și pentru cele creditoare. Statele agricole, ca să-și poată spori productivitatea muncii, sunt silit să recurgă la industrii și la protecționism, căci altfel numai cu materii prime nu ajung să-și echilibreze balanța de plăți. Când crizele economice generale – cum e cea din vremurile noastre – le stânjenește posibilitățile de a-și potența activitatea, ajung în impasul de a nu mai putea face față angajamentelor. În asemenea împrejurări încep pericolele politice pentru neatârnarea statelor debitoare. Datoria publică a României, la 1 aprilie 1914, era de 1 735 008 329 lei aur, din care 133 862 452 lei aur datoria internă consolidată, 45 000 000 lei aur datorie internă flotantă și 1 552 147 887 lei aur datorie externă consolidată. Anuitatea anuală ce se plătea pentru această datorie, era de 112 853 873 lei aur, adică 1/6 din totalul bugetului.

În cursul neutralității, de la 1914-1916, datoria publică s-a sporit cu 1 112 652 500 lei aur, urcându-se în total la 2 843 660 829 lei aur. În aprilie 1916, s-a lansat cel dintâi împrumut intern de 400 000 000 lei care s-a acoperit de patru ori, acoperire de care guvernul n-a știut profita pentru a-și crea o rezervă în vederea războiului pentru care se pregătea România. Lipsa de prevedere l-a făcut să se mulțumească cu restituirea celor 400 de milioane împrumutate, pe bonuri de tezaur, de la banca națională. De la intrarea în război până în anul 1921, împrumuturile de stat se fac prin sporirea circulației monetare, adică prin confiscarea averii mobiliare naționale, așa că la 31 decembrie 1921, statul datora băncii naționale 12 355 milioane lei²⁵⁰. Pe lângă împrumuturile interne de la banca națională, statul a apelat și la străinătate. În 1918 face un împrumut în Anglia, în 1921 altul în Franța și la diferite bănci străine. În 1921 se începe și chestiunea reparațiilor, lichidarea angajamentelor rezultate din tratatele de pace, care s-a încheiat prin acordurile de la Haga, semnate abia la 20 ianuarie 1930. La 1 ianuarie 1931, situația datoriei publice a României, după datele oficiale, e următoarea²⁵¹:

²⁴⁹ În timpul din urmă hegemonia Franței în Europa se datorește situației ei financiare. Franța a ajuns creditoarea statelor europene. Politica de credite e dictată de Ministerul de Externe.

²⁵⁰ Informații amănunțite asupra împrumuturilor statului la banca națională se găsesc în lucrarea dlui Victor Slăvescu, *Istoricul Băncii Naționale a României*.

²⁵¹ Expunerea de motive a proiectului de buget pe 1931, pp. 80-81.

Datoria publică în		Monedă străină	Lei
	Lei	-	12978613190
	Lire sterline	82556393	67167055781
	Dolari St. –U. A.	189594521	31696412021
	Franci aur	1229900662	39674135555
	Lei aur	682890590	22028684652
	Lire italiene	373844942	3289087800
	Franci elvețieni	233310	7526114
	Franci belgieni	17566666	81586624
	Cor. sued. norv. și daneze	360178	16138005
	Coroane aur	28098102	951707005
	Fl. aur	47482009	3829186616
	Franci francezi	581121818	3806347908
	Totalul datoriei publice în lei: 185526481269		
sau în lei vechi aur: 185526481269: 32258 = 5751332418			

Această datorie, într-o situație economică normală, nu ar fi prea urcată. Anuitatea pe 1931 e de 6 597 210 495 lei, adică circa tot 1/6 din totalul bugetului, dacă admitem că încasările reale vor acoperi prevederile. Ceea ce nu se va întâmpla. Când România a apelat la împrumuturi nu putea să prevadă criza economică mondială, deși unele simptome o puteau face mai precaută. Împrumuturile externe ale României din 1929 și 1931 au acceptat condiții umiltoare: controlul creditorilor asupra finanțelor publice ale țării. Înainte de război, România mică și-a păstrat cu mândrie și demnitate neatârnamarea economică, deși tentativele capitaliștilor de a o stăpâni, prin institutele de credit, n-au lipsit. Germania, de care eram legați economic și politic după proclamarea Regatului, n-a reușit să ne impună o vasalitate financiară, cum s-a făcut cu prilejul celor din urmă două împrumuturi. Franța controlează azi finanțele României. Datoria consilierului tehnic ar fi fost să împiedice contractarea ultimului împrumut din 1931, fiindcă împrumuturile de acest fel, prin faptul că nu pot reorganiza întreaga economie națională, agravează numai situația financiară a țării și distrug și stabilitatea monedei²⁵².

Împrumuturile externe sunt un expedient excepțional în politica financiară a unei țări, care, dacă se reazemă în socotelile ei pe credit, e pierdută. Activul imediat ce-l reprezintă împrumuturile e o ipotecă asupra activului bilanțelor viitoare, care dacă se soldează cu pasiv, statul e nevoit să apeleze la noi împrumuturi, care îi agravează situația și-i periclitează existența. Balanța de plăți e lămuritoare. Împrumuturile constituie, în esență, noi impozite asupra contribuabililor. În situația de astăzi a României, când nu se pot încasa nici prevederile bugetare normale, a spori impozitele, înseamnă a pregăti falimentul statului și a împiedica orice posibilitate de refacere a economiei publice și private. România trebuie să renunțe să-și sporească datoria publică, destul de încărcată pentru o țară agrară, cu împrumuturi mărunte, care îi agravează numai situația financiară, fără să o ajute să procedeze la reorganizarea producției sale naționale. Cum am spus, dacă o conjunctură favorabilă, i-ar face posibilă contractarea pe piața internațională a unui împrumut mare, de 50-60 miliarde lei, în condiții avantajoase și pe termen lung, ar putea să-și încarce activul viitoarelor bilanțe.

²⁵² Ulterior ne vine o lămurire a împrumutului de pe piața Parisului. În adunarea generală a Băncii de Paris et Pays-Bas, ținută la 14 aprilie 1931, președintele băncii, fost guvernator al băncii Franței, a spus: „Suntem partizani convinși ai necesității împrumuturilor externe pe piața Parisului. Împrumuturile acestea servesc în același timp politicii noastre monetare și politicii noastre economice. De altfel, nu facem niciodată un împrumut străin fără a fi obținut în prealabil avizul favorabil al Ministerului de Externe, al Ministerului de Finanțe și al Băncii Franței”.

Comentariile sunt de prisos.

Un asemenea împrumut i-ar permite întâi să scape de angajamentele oneroase de până acum, care îi stânjenesc libertatea inițiativei în cadrele independenței sale de stat; să atace metodic un întreg program de refacere economică de pure investiții productive, deci să utilizeze împrumutul deschis numai în măsura nevoilor și, în sfârșit, să normalizeze circulația fiduciară a țării. Aceasta e singura politică de împrumuturi la care se mai poate gândi România.

Soluții la partea I-a: Politica financiară

Politica monetară a României trebuie legiferată și cuprinsă într-un statut monetar, care să reglementeze drepturile, datoriile și limitele puterii de stat și a Institutului de Emisiune, concesiunea dreptului regal al statului în materie monetară. Refacerea economică a României trebuie să înceapă cu refacerea economiei sale monetare, a cărei temelie e aurul. Exploatarea mai intensivă a zăcămintelor noastre aurifere ne poate procura stocul metalic necesar pentru normalizarea circulației monetare. Circulația monetară nu e un mijloc de a provoca refacerea economică, ea e chemată să secondeze, să nu împiedice progresul de intensificare al producției și al circulației bunurilor. Refacerea economiei monetare trebuie să țină pas cu complexul refacerii economiei naționale, așa cum arătăm în cele trei părți ale lucrării noastre. Revizuirea legii impozitelor directe și adaptarea ei la realitatea din România, în care economia capitalistă urbană e restrânsă la 6% din populație, iar restul de 94% e o populație rurală, în majoritatea ei covârșitoare neintrată încă în ritmul economiei capitaliste de schimb.

Veniturile de drept public ale statului nu pot întrece 20-25% din venitul național. Impozitele directe și indirecte trebuiesc reduse la această cotă. Veniturile de drept privat trebuiesc sporite prin punerea în valoare rațională a tuturor bunurilor de stat. Regiile autonome deficitare desființate, iar la celelalte reduse cheltuielile administrative de prisos și eventual concentrate la un nou minister al economiei naționale. O bancă a regiilor publice le-ar finanța. Raționalizarea trebuie începută prin administrația de stat, eliminând balastul birocratic inutil și abuziv și reducând cheltuielile de prisos. Crearea de noi monopoluri pentru sporirea veniturilor statului. Bugetul redus la capacitatea de debit a contribuabililor și pentru evidențierea precisă a activului și pasivului statului, introduse bilanțurile de stat, întocmite pe bază științifică. Datoria publică a României, trebuie să fie limitată la angajamentele actuale²⁵³.

ADAOS

Această lucrare a fost terminată la începutul anului 1931. Tipărirea ei a întârziat din cauza lipsei de mijloace, întrucât în fericita noastră țară nu se găsesc editori pentru asemenea lucrări, chiar când autorul renunță la orice beneficiu, dăruindu-le munca. Între timp ne-am străduit să o ținem la curent, prin intercalări și adaosuri, cu studiile apărute și cu evenimentele.

În zilele când ultimele pagini ies din teasc, Anglia a suspendat convertibilitatea lirei sterline. Sistemul monetar întemeiat pe *Gold Standard* a fost, deci, înlăturat de vechiul centru financiar al lumii și de țara care produce cel mai mult aur. Economisții englezi, în frunte cu Keynes, care au luptat împotriva sistemului monetar cu etalon aur, au triumfat. Anglia s-a pogorât de pe crucea de aur pe care a fost răstignită – cum spune Keynes – lăsând-o întreagă cu aurul ei cu tot celor doi lotri între care fusese așezată, adică între Franța și Statele Unite ale Americii.

²⁵³ Soluțiile părții I trebuiesc completate cu soluțiile părții a II-a, care tratează politica agrară și cu soluțiile părții a III-a, cea mai importantă, care îmbrățișează politica industrială. La sfârșitul lucrării sintetizăm cercetarea noastră și dăm, în liniamente generale, întreaga construcție a refacerii economice a României.

Măsura luată de Anglia e o eliberare de lanțurile solidarității internaționale, e încercarea de a constrânge lumea să revizuiască sistemul monetar al etalonului aur și de a găsi o nouă bază pentru volumul circulației monetare și a creditului în legătură cu criza economică și financiară.

Repercusiunea ce o va avea hotărârea Angliei precum și rezultatele ce le va obține nu se pot prevedea. Pot interveni atâția factori necunoscuți care să răstoarne orice profeție. De ex. un război al Oceanului Pacific, judecând după preluțiile încă timide și cu ezitări din Mancuria. Un lucru e cert, că puterea Angliei e la o mare răspântie a istoriei și a civilizației. La noi se vorbește cu ușurință de „declinul” și de „tragedia” Angliei, fiindcă nu se cunoaște tenacitatea ei. Când se primenește, noi credem că moare, ceea ce nu este adevărat, cum spune André Siegfried un temeinic cunoscător al Angliei. Spiritul englez are o putere ilimitată de adaptare și de viață.

Noi credem că criza monetară provocată de Anglia nu va înlătura etalonul aur. Rolul aurului va fi restrâns, poate chiar în sensul propus de Delegația Aurului a Societății Națiunilor, adaptând circulațiile fiduciare nevoilor producției și consumației, cum am stăruit și noi pentru România. De aceea propunerile noastre din studiul de față rămân valabile.

BALANȚA PLĂȚILOR ROMÂNIEI²⁵⁴

ACTIV în milioane lei	1928	1929	1930
A. Exportul de mărfuri	Milioane lei	Milioane lei	Milioane lei
1. Valoarea exportului conform statisticii oficiale	26900	28900	28500
Balanța comercială A-A'	-5200	-500	+6000
B. Servicii efectuate străinătății			
2. Voiajurile străinilor în România	500	500	450
3. Transporturile navigației noastre	300	280	250
4. Transporturile tranzit România	150	160	170
5. Delegațiile străine în România	350	320	300
6. Onorarii profesioniști în cont străin	200	120	150
Total servicii	1500	1380	1320
Balanța serviciilor B-B'	-500	-1020	-1403
Balanța economică (A+B)-(A'+B')	-5700	-1520	+4570
C. Importul de capital			
7. Investiții noi de capital străin în țară	2500	1800	2400
8. Credite noi de capital străin	8500	20500	5600
9. Economiiile transmise de emigranți	350	300	250
10. Lichidări de creanțe în favoarea țării	300	2350	350
Total import capital	11650	24950	8600
Balanța mișcării capitalurilor C-C'	-3310	-9530	-14750
BALANȚA PLĂȚILOR (A+B+C) – (A'+B'+C')	-9010	-11050	-10180

²⁵⁴ În legătură cu politica financiară a României trebuie să pomenim de balanța plăților, care e oglinda situației economice a țării. Dl ing. Eugen Lotru a întocmit alăturata balanță de plăți, pe care o reproducem cu autorizația d-sale. Cifrele sunt de o elocvență uluitoare. Deficitele balanței de plăți nu se pot înlătura decât prin contingentarea articolelor de import și prin activarea produselor industriale.

PASIV în milioane lei	1928	1929	1930
A. Importul de mărfuri	Milioane lei	Milioane lei	Milioane lei
1. Valoarea importului conform statisticii oficiale	32100	29400	22500
B. Servicii primite din străinătate			
2. Voiajurile românilor în străinătate	1500	1800	2100
3. Delegațiile noastre în străinătate	400	450	500
4. Primele societăți de asigurare și reasigurare	100	150	150
Total servicii	2000	2400	2750
C. Exportul de capital			
5. Dividendele capitalului străin investit în România	4000	3000	1800
6. Dobânzile conturilor străine	3500	6000	5500
7. Anuități la datoria publică consolidată	4260	5300	5800
8. Anuități la datoriile particulare consolidate	1600	2100	2700
9. Economiiile străinilor trimise în străinătate	100	80	50
10. Lichidări de creanțe străine din România:			
a) Retrageri de capital din investiții	1000	7500	3500
b) Retrageri de depozite și credite bancare	-	3500	1000
c) Retrageri de credite industriale	500	4000	2000
d) Retrageri de credite comerciale	-	3000	1000
Total export de capital	14960	34480	23350

BALANȚA PLĂȚILOR ROMÂNIEI a fost în: - 1928 deficitară cu cca 9 miliarde lei
- 1929 deficitară cu cca 11 miliarde lei
- 1930 deficitară cu cca 10 miliarde lei

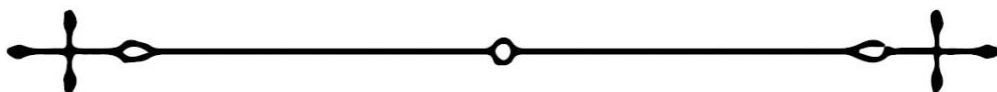

POLITICA ECONOMICĂ A ROMÂNIEI, 1930
-CONTRIBUȚII LA REZOLVAREA CRIZEI-

PARTEA a II-a

POLITICA AGRARĂ

REVOLUȚIA MECANICĂ ÎN AGRICULTURĂ-PRODUCȚIA AGRICOLĂ
A ROMÂNIEI-COMERȚUL DE CEREALE-CREDITUL AGRICOL

CAPITOLUL I

CULTURA AGRICOLĂ

Agricultura nu e numai temelia economiei naționale din statele agrare, ci e baza întregii existențe umane. Cum majoritatea populației pământului se ocupă cu agricultura, ea constituie problema fundamentală și cardinală, care se impune atât economiștilor cât și bărbaților de stat. Aceștia nu pot uita că agricultura e mama întregii culturi economice și întemeietoarea statelor naționale și a imperiilor.

Astăzi se vorbește de *Două Europe*, de Europa industrială și de cea agricolă, dar înainte cu 100 de ani, pe vremea revoluției franceze și la începutul mașinismului, această deosebire nu era așa de frapantă. Apusul, în ultimul veac, a luat un uriaș avânt industrial, care a fost urmat de Statele Unite ale Americii, și într-un timp scurt, au aglomerat bogății imense, tulburând echilibrul dintre producția agricolă și cea industrială. Criza mondială actuală își are originea în acest dezzechilibru și vinovată este numai industria. Politica oficială a jertfit agricultura industriei, cum s-a făcut și la noi până de curând. Problema fundamentală de astăzi este restabilirea echilibrului între forțele care produc materii prime și alimente și între forțele întrebuințate în industrie. Agricultura și industria trebuie să se sprijine reciproc, ca economia națională și cea mondială să fie înfloritoare.

Ridicarea nivelului de viață, mărirea puterii de cumpărare a muncitorilor agricoli și a muncitorilor industriali, înseamnă un avânt a schimbului de mărfuri, prin comerțul național și internațional, o prosperare și stabilitate economică, apoi o diminuare a oscilațiilor în nivelul general al prețurilor. Ar fi interesant de întocmit un tablou comparativ între cantitățile și valorile produselor mondiale agricole și cele industriale, arătându-se numărul muncitorilor și capitalurilor investite în cele două ramuri de activitate economică. Știința statisticii n-a ajuns încă în stadiul să poată întocmi asemenea tablouri, deși încercările nu lipsesc²⁵⁵.

Politica agrară a unei țări nu se restrânge numai la problema agricolă, ci ea se încadrează în întreaga politică economică națională și în cea mondială. În cercetarea noastră ne limităm la problemele de actualitate lăsând la o parte o serie de chestiuni de specialitate, secundare pentru scopul pe care-l urmărim. Literatura noastră, deși destul de bogată în lucrări privitoare la agricultură și la ramurile ei, ne-a servit prea puțin, întrucât pe noi ne interesează complexul politicii agrare.

De aceea am recurs mai mult la lucrări străine²⁵⁶, dar am ținut seama de realitățile românești.

Revoluția mecanică în agricultură. Era de prevăzut că mașina, forța mecanică, după ce a revoluționat industria, va revoluționa și agricultura. Ca experiență în ferme și în câteva exploatări se practica demult²⁵⁷, dar abia după război a fost introdusă întâi în țările transoceanice, iar de curând în Rusia, vecina noastră de la Nistru. Agricultura mecanizată și raționalizată din America și Australia, nu ne-a prea impresionat și nici nu ne prea temeam de ea – deși de acolo a fost

²⁵⁵ Semnalăm Woytinski, *Die Welt in Zahlen, Production*, întocmită de Biroul Internațional al Muncii și Statisticile Societății Națiunilor.

²⁵⁶ Am utilizat: Friedrich Aereboe, *Agrar politik*, Verlagsbuchhandlung Paul Parey, Berlin, 1928, Karl Kautsky, *Die Agrarfrage*, Stuttgart, 1899. Dr. Eduard David, *Sozialismus und Landvirtschaft*, II Aufl, Leipzig, 1922.

Emil Vanderveld, *Socialismul și Agricultura*, Cultura Națională, 1922. Const. Garoflid, *Chestia Agrară în România*, București, 1920. M. Constantinescu, *L' evolution de la propriété rurale en Roumanie*, Cultura Națională, București, 1925. Apoi lucrările apărute cu ocazia Congresului Internațional de Agricultură ținut în București în 1929. Dr. G. Ionescu-Sisești, *Rumäniens bäuerliche Landvirtschaft*, Gutenberg, București, 1912.

²⁵⁷ F. E. Tapernoux, *L' organisation scientifique du travail agricole*, publicat în XIV-ème Congrès International d' Agriculture, *Actes*, Deuxième volume, Bucharest, p. 379 sq. Indică încercările făcute, arată problemele în legătură cu agricultura și mijloacele de îndreptare.

provocată catastrofa prețurilor – dar când am prins de veste că Rusia a început să are cu tractoare șesurile întinse, că aruncă pe piață cereale cu preturi de nimic și că exportul nostru se înăbușă, era firesc să ne pună pe gânduri²⁵⁸. Reacționarii credeau că a sosit momentul să-și reediteze vechile atitudini împotriva reformei agrare, atribuind catastrofa economică a țării, desființării latifundiilor și fărâmițării lor în proprietăți țărănești, iar cei ușurei, care umblă cu capul în norii teoriilor, s-au luat la întrecere, întocmind planuri economice, proiecte de asanare, etc., pe care, fiecare în parte, s-au grăbit să le aștearnă augustei atenții a monarhului. În aceste planuri a triumfat spiritul rusesc din faza bolșevică: economia îndrumată de stat.

Împroprietărirea țărănimii era firesc să tulbure economia Țării Românești, fiindcă vechea cultură agricolă latifundiară se întemeia pe exploatarea muncii țărănești. Cultura extensivă veche, cerea o prea neînsemnată investiție de capital, avea la dispoziție o mână de lucru ieftină și obținea pe valorile produse un preț ridicat. Vechile exploatare agricole erau cele mai rentabile întreprinderi. Averile ce s-au acumulat de particulari, în scurtă vreme, au fost baza organizării capitaliste a Vechiului Regat. Reforma agrară a avut însă un viciu, a atacat principiul proprietății. Nu a avut în vedere atât împroprietărirea țărănimii cât distrugerea marii proprietăți, fără nicio utilitate socială sau economică. A fost atacat proprietarul, nu proprietatea, necesară țărănimii. Nimeni nu avea dreptul să aibă peste un număr fix de hectare. Se expropria deci capitalistul agrar, fără nicio considerație la funcția economică și socială ce o îndeplinea în sânul națiunii.

Această concepție era de esență socialistă. Nu ar fi nicio mirare dacă exproprierea capitalului ar trece de la bunurile imobiliare rurale la bunurile mobiliare²⁵⁹, decretându-se că nimeni nu poate avea un capital peste o sumă fixă. Principiul utilității publice sau sociale nu vedem de ce s-ar aplica numai proprietății funciare rurale și nu tuturor categoriilor de proprietate, fiindcă toate îndeplinesc funcții ce se resfrâng asupra colectivității. Când puterea publică, suveranitatea națională încorporată în stat, intervine cu forța pentru a restabili un echilibru între cei tari și cei slabi, între marii proprietari și țărani sau între proletari și capitaliști, săvârșește un act al cărui izvor de drept nu derivă nici din legăturile de solidaritate sau interdependență socială și nici din primatul spiritului de justiție. Intervențiile celor ce dețin puterea pot ușor degenera în tiranii, în dictaturi de dreaptă ori de stângă, fiindcă regula de drept nu pune nicio limită statului în exercitarea atribuțiilor sale.

Dacă exproprierea marilor proprietari și împroprietărirea țăranilor ar fi fost un act de conștiință consimțită a solidarității sociale, întreaga situație economică și politică a României ar fi alta. Împroprietărirea țăranilor a fost, totuși, din punct de vedere economic și social, o reformă

²⁵⁸ Asupra supraproducției în urma mecanizării agriculturii conform analizei amănunțite a lui N. Iasny, *Die Neuzeitliche Umstellung der überseeischen Getreideproduktion und ihr Einfluss auf den Weltmarkt*, Vierteljahrsskette zur Konjunkturforschung, Sonderheft 16/1930, cu o bogată literatură. E un studiu amănunțit și conștiincios. „Die Einführung von Traktoren erfolgte erst in der allerjüngsten Zeit”. Chiar în Statele Unite înainte de război erau necunoscute și ele nici nu rentau. Tractoarele s-au introdus în cursul războiului. Statele Unite de la 29 700 tractoare, în 1916, au ajuns să fabrice, în 1920, 203 200 bucăți.

În Canada s-au introdus și mai târziu. În Argentina și Australia, s-au introdus după război. Introducerea tractoarelor se datorește ieftinirii și perfecționării lor. Prețul unui tractor de 10/20 P. S. loco fabrică a scăzut de la 1 162 dolari în 1913 la 680 dolari în 1927 adică cu 37,7%. Combinatele au fost introduse în regiunile uscate și prezintă o rentabilitate ca și tractoarele în cultura extensivă. Mașinismul e lupta culturii extensive împotriva celei intensive. Numărul tractoarelor din România, în 1927, era de 3 257.

²⁵⁹ Exproprierea capitalului mobil de fapt s-a făcut prin inflația monedei hârtie, deodată cu a celui imobiliar, prin reforma agrară, dar exproprierea prin devalorizarea monedei, de care ne-am ocupat în cap. I al părții întâi al studiului de față, s-a făcut în speranța revalorizării și a fost suportată de întreaga națiune. Nu s-a făcut deci împotriva unei categorii de proprietate și în favoarea unei pătri sociale. Puterea publică, după cum am arătat, a săvârșit un abuz de ale cărui consecințe nu și-a dat pe deplin seama.

necesară. Prin difuziunea proprietății funciare latifundiare s-a creat o proprietate țărănească mică și mijlocie, care permite majorității locuitorilor României să-și ridice nivelul general de viață.

Criza agricolă a anihilat, pentru moment, efectele reformei agrare, ceea ce nu înseamnă că vechii latifundiari au dreptate. Fărămișarea proprietății rurale constituie desigur o piedică în calea mecanizării agriculturii în România, fiindcă mașinismul presupune unități întinse de exploatare, singurele care permit o reducere însemnată a costului de producție și aplicarea metodelor de raționalizare. Chiar și în exploatările întinse, mașinismul are dezavantajul că nu e într-o funcție neîntreruptă. Procesul de producție în agricultură e organic și intermitent, nu mecanic și continuu ca în industrie. Acest fapt limitează producția agricolă oricâte raționalizări i s-ar aplica.

Întreprinderile întinse agricole, cu concentrări mari de capitaluri de pe piața mondială micile întreprinderi, ca și în industrie. Așa se explică faptul că exportul țărilor agricole din Europa s-a redus cu 90%, față de exportul dinainte de război, și că a scăzut și importul lor din țările industriale europene, unde pierderea acestor debușee a provocat lipsa de lucru pentru muncitorii industriali. Concurența produselor agricole transoceanice și rusești a creat criza economică europeană. În ultimul timp se vorbește tot mai mult și tot mai stăruitor despre raționalizarea agriculturii europene, deci și a agriculturii din România. Să analizăm situația reală din țara noastră și să vedem dacă industrializarea agriculturii se poate înlăptui sau nu.

România e un stat rural. – De ce directive economice trebuie să fie călăuzit statul nostru, ca cetățenii lui să poată înainta pe calea propășirii și ca civilizația românească să îmbogățească cu străluciri noi templul civilizației umane? Aceasta este marea și greaua întrebare la care încearcă să răspundă și pe care se străduiesc să o dezlege cei care se perindă la cârma țării și în inima cărora arde făclia de veghe a iubirii de neam. Chestiunea a mai fost tratată de noi²⁶⁰. Reluăm problema politicii economice a României, cercetând-o din alte puncte de vedere.

Din suprafața României de 29 496 700 ha, 13 012 400 ha, (44,11%) e terenul arabil, 4 054 475 ha (13,74%) sunt fânețe și pășuni, 613 614 ha (2,08%) culturi arborescente și arbuști, 7 134 200 ha (24,18%) sunt păduri și 4 682 002 ha alte terenuri²⁶¹. Din aceste date rezultă că 60% din solul României impune o ocupație agricolă locuitorilor ei. Populația României e de 18 176 757 locuitori, ceea ce reprezintă o mijlocie de 63 locuitori pe km². Din această populație 3 085 363 trăiesc la orașe, iar restul de 15 091 394 la sate²⁶².

Majoritatea covârșitoare a populației din România e o populație rurală, care se ocupă cu agricultura și cu ramurile ei (creșterea vitelor, viticultura, etc). Natura solului și ocupația locuitorilor determină, așadar, caracterul de stat agricol al României. Să vedem dacă și repartitia proprietății sprijină dezvoltarea agricolă a statului român. În urma reformei agrare, înlăptuită după realizarea idealului național politic, latifundiile au fost împărțite între țărani. S-au expropriat în total 6 313 460 ha. Din acest teritoriu 3 760 372 ha au fost împărțite la 1 393 353 țărani.

Rezerve pentru stat, islazuri și păduri comunale, au rămas 2 416 800 ha și 612 124 țărani încă neîmproprietăriți. Reforma agrară din România, ca orice revoluție, a tulburat structura economică a satelor și procesul producției agricole. Scopul urmărit de reforma agrară a fost dispersia proprietății, adică evoluția ei în spațiu. Fenomenul nu e restrâns la România, ci e aproape

²⁶⁰ Oct. C. Tăslăuanu, *Producția. Un program economic*. Epoca guvernului Averescu 1920, Institutul Ardealul, Cluj, 1924. În această lucrare s-a analizat pentru întâia oară, după război, complexul problemelor economice ale țării noastre. O serie de idei și de fapte sunt și azi de actualitate, deși atunci când au fost expuse nu li s-a dat atenția cuvenită, nici chiar din partea partidului din care autorul face parte.

²⁶¹ Datele sunt oficiale din *Anuarul Statistic al României pe 1929*.

²⁶² După datele Recensământului din 1930, numărul locuitorilor României e 18 025 237, din care 3 623 044 locuiesc în 170 comune urbane, iar restul de 14 405 193 la sate.

general în întreaga Europă Centrală și Orientală²⁶³. La țară în locul latifundiarului, ce-și lucra ogorul cu iobagi țărani, reduși de cele mai multe ori la simple instrumente agricole, apare roiul de mici proprietari țărani, care trebuie să se străduiască să scoată maximum de producție din loturile obținute. În faza mașinismului agricol aceste străduințe se izbesc, însă, de dificultăți mari, aproape de neînving. Vom arata pentru ce. Repartizarea proprietății funciare rurale din România, după aplicarea reformei agrare, e următoarea²⁶⁴:

3 231 463 (84,2%) proprietari dețin 6 280 993 ha (43,6%) în parcele sub 5 ha
435 715 (11,5%) proprietari dețin 2 919 853 ha (20,2%) între 5-10 ha
148 860 (3,9%) proprietari dețin 2 392 689 ha (16,6%) între 10-50 ha
18 122 (0,5%) proprietari dețin 1 505 257 ha (10,4%) între 50-250 ha
2 597 (0,1%) proprietari dețin 1,305 670 ha (9,1%) peste 250 ha

Această repartizare dovedește că 99,4% din proprietari dețin 80,4% din suprafața cultivabilă a țării. Cei 3 816 038 mici proprietari (socotind fiecare familie de cinci membri) corespund cifrei de 15 milioane a locuitorilor de la sate. Proprietatea mijlocie între 50-250 ha și marea proprietate, peste 250 ha e repartizată între 20 719 proprietari. Realitatea e deci că majoritatea covârșitoare din suprafața cultivabilă a țării e în mâna țăranilor, a gospodăriilor călăuzite de economia rurală, care nu lucrează după principiile economiei capitaliste în vederea profitului, ci a traiului de toate zilele²⁶⁵. Agricultură, în statele Europei apusene, a intrat și ea în faza capitalistă, dacă nu în întregime, dar în bună parte, introducând cultura rațională în vederea beneficiului optim și maxim. La noi și în întreaga Europă răsăriteană, cultura agricolă a rămas în faza patriarhală și primitivă. De aceea, România are caracterul unui stat rural. Raționalizarea și mecanizarea exploatărilor agricole presupune unități mari de la 500 ha în sus.

Exploatarea agricolă rațională se poate face prin întreprinderi individuale, societăți pe acțiuni sau cooperative. Raționalizarea și mecanizarea agriculturii prin cooperative, care se recomandă la noi, e în majoritatea cazurilor un diletantism empiric, care are puțini sorți de izbândă, deoarece firea individualistă milenară a țărănimii noastre se opune spiritului de asociație. De aceea, cei ce-și pun nădejdea în soluționarea problemei agricole cu ajutorul cooperației credem că se leagă în iluzii. Cele 11 milioane ha deținute de micile gospodării țărănești desigur că vor fi tot mai bine cultivate în viitor, dar despre introducerea unei culturi raționale în aceste gospodării, ca să producă marfă standardizată nu se poate vorbi serios. Producția de calitate inferioară a micilor exploatări va fi sortită să fie consumată numai pe piața internă. Nu credem că ea va ajunge vreodată să țină piept cu concurența de pe piața mondială.

²⁶³ Dr. M. Serin, *Die Umwälzung der Osteuropäischen Agrarverfassung*, Berlin, 1921. M. T. Bouroff, *La réforme agraire en Pologne*, Varsovie, 1929. Heinz Haushofer, *Die Agrarreformen der österreichisch-ungarischen Nachfolgestaaten*, Süd-Ost Verlag, München, 1929. Apoi publicația de sub direcția lui dr. M. Sering: *Die Agrarischen Umwälzungen im ausserrussischen Osteuropa*, Berlin, 1930. O bibliografie mai bogată asupra reformei agrare conform E. Grinzenco, *Le problème du redressement agricole en Roumanie*, Göbl., București, 1931, p. 96 nota 2 și în text.

²⁶⁴ După *l' Agriculture en Roumanie*, Album Statistique publié à l'occasion du XIV-ème Congrès International d' Agriculture. Edit. Ministère de l' Agriculture et des Domaines, Bucarest, 1929, p. 70. Datele sunt din 1928. Schimbările de atunci încoace nu pot fi prea importante. Marea proprietate peste 100 ha reprezintă 2 100 750 ha (10,4%), iar mica proprietate sub 100 ha 18 033 911 ha (89,6%). Date oficiale prezentate de dl I. Răducanu comitetului economic al S. N., în noiembrie 1930, cf. *Ind. Econ.* an. XIV nr. 2.

²⁶⁵ Pentru precizarea noțiunilor spunem, că din punct de vedere al circulației bunurilor, economia rurală țărănească intră în cadrele economiei monetare, adică a economiei de schimb capitaliste, deși într-o măsură restrânsă. Din punct de vedere al producției, ea nu poate fi însă înglobată în economia capitalistă. O precizare teoretică mai amănunțită ne-ar duce prea departe, într-o lucrare care urmărește mai mult scopuri practice.

Cele mai multe sortii de izbândă pentru introducerea culturii raționale o au exploatarea mari individuale. Statul va trebui să sprijine prin toate mijloacele posibilitățile de sporire a marii proprietăți. Legea circulației pământului votată de guvernul național-țărănesc, înlesnește reconstituirea marilor unități de exploatare agricolă. Trebuie, însă, definitiv încheiată executarea reformei agrare, ca situația proprietăților să fie clară, și ca întreprinderile mari individuale să aibă deplina siguranță a proprietății și să nu mai fie amenințate cu o nouă expropriere. Revoluția săvârșită prin reforma agrară nu poate fi permanentizată, dacă statul vrea să rezolve criza agricolă.

Prin societățile pe acțiuni s-ar putea exploata rațional terenurile inundabile, care cer investiții mai mari de capitaluri. În Insula Borcea, de pildă, se poate crea o unitate de exploatare agricolă în întindere de 50 000 ha. Ne gândeam că și fermele statului ar putea introduce raționalizarea. Cercetând mai de aproape situația lor, ni s-au pus la dispoziție următoarele date asupra întinderii și culturii lor.

Fermele și punctele agronomice

BANAT

1. *Ferma Izvin*. Județul Timiș Torontal, gara Recaș (Tamaslâc). Suprafața 387,28 ha.

a) Creșterea de taurine – Simmenthal; b) Creșterea de porci – York Mare; c) Exploatarea agricolă – sistem cerealier.

2. *Ferma Drașina*. Jud. Timiș-Torontal, gara Sacoș Turcesc (stațiunea de cercetări agricole). Trece la institutul de cercetări agronomice. Suprafața 201,69 ha.

ARDEAL

3. *Ferma Mariște*. Județul Sălaj, gara Sărmășag (Tamaslâc) cu secția Gorăslău. Suprafața 375,93 ha.

a) Creștere de taurine – Algau; b) Creștere de oi – țurcane; c) Creștere de porci – mangalița; d) Exploatare agricolă – sistem cerealier.

4. *Ferma Cojocna*. Județul Cluj, gara Cojocna (herghelie). Suprafața 1 303,13 ha.

a) Creștere de cai ½ sânge; b) Creștere de oi țurcane; c) Creștere de porci mangalița; d) Exploatare agricolă – sistem cereal cu bază de furaje.

5. *Ferma Ceanu Grind*. Județul Turda, gara Câmpia Turzii, (secția la Cojocna). Suprafața 670,37 ha.

a) Creștere de taurine – transilvănene; b) Creștere de oi – țurcane; c) Creștere de porci – mangalița; d) Exploatare agricolă – sistem cereal cu bază de furaje.

6. *Ferma Boiu*. Jud. Târnava-Mare (fermă avicolă). Gara Hașfalău. Suprafața 72 ha.

a) Creștere de găini – Rodt – Island; b) Creștere de rațe – Peking; c) Creștere de găște – Emden; d) Creștere de curci – bronzate; e) Albine; exploatare agricolă specială.

7. *Ferma Cuciulata*. Secția la Șercaia jud. Târnava-Mare, gara Homorod. Suprafața 151,29 ha.

a) Creștere de taurine – Pinzgau; b) Exploatare agricolă – sistem cereal.

8. *Ferma Șercaia*. Jud. Făgăraș, gara Șercaia. Suprafața 186,40 ha.

a) Creștere de taurine – bivoli; b) Creștere de porci – Bazna; c) Exploatare agricolă – sistem cereal.

MUNTENIA

9. *Ferma Studina*. Jud. Romanați, gara Frâsinet. Suprafața 905,80 ha, cu secțiile: *Ocolna*, jud. Romanați, gara Caracal, suprafața 510 ha și *Lița*, jud. Teleorman, gara Turnu-Măgurele, suprafața 366 ha.

a) Creștere de cai – Ardez; b) Creștere de taurine – moldovenești; c) Creștere de oi – țigăi bucălăi; d) Creștere de porci – mangalița; e) Exploatare agricolă – sistem cereal; f) Școala de ucenici agricoli.

10. *Ferma Pitaru*. Jud. Dâmbovița, gara Titu, suprafața 100 ha. Fermă agricolă.

a) Culturi irigate; b) Creștere de porci – York mijlociu.

11. *Ferma Cornești*. Jud. Dâmbovița, gara Crivina. Suprafața 45,90 ha. Fermă avicolă.

a) Creștere de albine; b) Creștere de porci – York mijlociu; c) Exploatare agricolă specială; d) Școală de ucenici agricoli.

12. *Ferma Pietroșani*. Jud. Vlașca, gara Giurgiu. Fermă agricolă. Suprafața 852,99 ha.

a) Exploatare agricolă – sistem cereal; b) Creștere de taurine – moldovenești; c) Creștere de porci – mangalița; d) Școală de motocultură.

13. *Ferma Cliniciu-Spanțov*. Jud. Ilfov, gara Oltenița, fermă agricolă. Secția Ulmul, jud. Ialomița. Suprafața 3 036 ha, cu supr. 386,50 ha.

a) Exploatare agricolă – sistem cereal; b) Creștere de oi – țigăi-bucălăi; c) Creștere de porci – mangalița și York mijlociu.

14. *Ferma Fetești*. Jud. Ialomița, gara Fetești. Suprafața 5 254,73 ha.

a) Creștere de cai – Ardenezi; b) Creștere de taurine – moldovenești; c) Creștere de oi – țigăi – bucălăi; d) Creștere de porci – mangalița; e) Exploatare agricolă – sistem cereal.

15. *Ferma Călărași*. Jud. Ialomița, gara Călărași. Suprafața 523 ha. Fermă apicolă cu secția Silistra, jud. Durostor, gara Călărași. Suprafața 301,25 ha.

a) Exploatare agricolă, sistem cereal; b) Creștere de taurine – Simmenthal; c) Creștere de oi – țigăi – bucălăi; d) Creștere de porci – mangalița; e) Producție de pomi altoiți.

16. *Ferma Domnița*. Jud. Brăila, gara Urleasca, (Tamaslâc). Suprafața 908,20 ha.

a) Creștere de taurine – moldovenești; b) Creștere de oi – merinos; c) Creștere de porci – mangalița; d) Exploatare agricolă – sistem cereal; e) Școală de motocultură – 30 elevi.

MOLDOVA

17. *Ferma Vameș*. Jud. Covurlui, gara Vameș. Suprafața 842,38 ha. Fermă agricolă.

a) Exploatare agricolă – sistem cereal; b) Creștere de oi – țigăi – bucălăi; c) Creștere de porci – York mijlociu; d) Creștere de albine.

18. *Ferma Brateș*. Jud. Covurlui, gara Frumușița. Suprafața 6 367 ha. Fermă agricolă.

a) Exploatare agricolă – sistem cereal; b) Creștere de oi – țigăi – bucălăi; c) creștere de porci – mangalița; d) Stațiune de pășunat.

19. *Ferma Zorleni*. Jud. Tutova, fermă agricolă. Suprafața 1 830,52 ha, cu secțiile Tecuci, jud. Tecuci, gara Tecuci. Suprafața 233,27 ha și Bârlad, jud. Tutova.

a) Exploatare agricolă – sistem cereal; b) Exploatare de păduri; c) Crescătorie de oi – țigăi – bucălăi; d) Crescătorie de porci – York mijlociu; e) Producție de pomi altoiți; f) Școală de ucenici agricoli – 20 elevi.

20. *Ferma Laza*. Jud. Vaslui, gara Vaslui, fermă agricolă. Suprafața 552,83 ha, cu secția Dorovăț, jud. Vaslui, gara Bârnava. Suprafața 217,88 ha.

a) Exploatare agricolă – sistem cereal; b) Creștere de taurine – moldovenești; c) creștere de oi – Karakul; d) Creștere de porci – York mare; e) Școală de ucenici agricoli – 30 elevi.

21. *Ferma Trestiana*. Jud. Dorohoi, gara Dorohoi, fermă agricolă. Suprafața 398 ha.

a) Exploatare agricolă – sistem cereal; b) Creștere de taurine – moldovenești; c) Creștere de oi – Karakul; d) Creștere de porci mangalița.

22. *Curățătorie de semințe Cernăuți*. Jud. Cernăuți.

a) Curățătorie de semințe; b) Depozit de mașini și instrumente agricole.

BASARABIA

23. *Ferma Fitești*. Jud. Hotin. Suprafața 258 ha. Exploatare agricolă cu secțiile *Briceni*, jud. Soroca, gara Volcineuți, suprafața 52,60 ha și *Corjeuți*, jud. Hotin, gara Lipcani, suprafața 97,62 ha.

a) Exploatare agricolă – sistem cereal; b) Creștere de taurine – Simmenthal; c) Creștere de porci – Berk.

24. *Ferma Vasolcău-Trifăuți*, jud. Soroca, gara Florești. Suprafața 450 ha. Fermă agricolă.

a) Exploatare agricolă – sistem cereal; b) crescătorie de oi – Karakul; c) crescătorie de porci – Berk.

25. *Ferma Biliceni*. Jud. Bălți. Suprafața 684,93 ha cu secțiile *Pompa* și *Hajdeu*, jud. Bălți.

a) Exploatare agricolă – sistem cereal; b) crescătorie de porci Berk.

26. *Ferma Costiugeni*. Jud. Lăpușna, gara Chișinău, suprafața 374,85 ha, cu secțiile *Chișinău*, jud. Lăpușna, gara Chișinău, suprafața 216 ha. *Lăpușna*, gara Chișinău, suprafața 188,38 ha, jud. Lăpușna și *Orhei*, județul Orhei, gara Chișinău (suprafața de la Orhei este de 134 ha).

a) Exploatare agricolă – sistem cereal; b) Creștere de taurine – Simmenthal; c) Creștere de oi – Karakul; d) Creștere de porci – Berk.

27. *Punctul Agricol Todirești*. Jud. Tighina, gara Mereni, suprafața 46 ha. A se cere Camerei de Agricultură Tighina.

28. *Ferma Cazangic*. Jud. Cahul gara Huși. Suprafața 684,70 ha, cu secția Sadâc, jud. Cahul.

a) Exploatare agricolă; b) Creștere de porci – mangalița.

29. *Ferma Aluatu*. Jud. Cahul, gara Taraclia, suprafața 1 190 ha, cu secția *Bolgrad* și *Ciumani*.

a) Exploatare agricolă; b) Creștere de oi – țigăi – bucălăi; c) Creștere de porci – mangalița.

30. *Ferma Bairamcea*. Jud. Cetatea Albă, gara Culevcea, suprafața 572,50 ha, cu secțiile *Cârlova* și *Codăești*.

a) Exploatarea agricolă; b) Creștere de taurine – Angeln; c) Creștere de porci – York mijlociu.

31. *Ferma Saharna*. Jud. Orhei, gara Mateuți, suprafața 225 ha.

a) Exploatare agricolă; b) Creștere de taurine Simmenthal; c) Creștere de oi – Karakul; d) Creștere de porci – Berk.

32. *Punctul agronomic Dănuțeni*, jud. Iași, gara Vasile Lupu, suprafața 146 ha, secția la pepiniera Bucovăț.

DOBROGEA

33. *Ferma Potur Hamangia*. Jud. Constanta, gara Hamangia, suprafața 808,17 ha.

a) Exploatare agricolă; b) Creștere de vaci – Angeln; c) Creștere de porci – mangalița.

34. *Ferma Bazargic*. Jud. Caliacra, gara Bazargic, supr. 340 ha.

a) Exploatare agricolă; b) Creștere de taurine – Simmenthal; c) Creștere de oi – Canabat; d) Creștere de porci – mangalița.

În 1930, în aceste ferme, s-au lucrat 2 257 ha cu tracțiune mecanică, iar 2 981 ha cu tracțiune animală. Aceste exploatare ale statului față de sovhozurile Sovietelor sau exploatarea transoceanice sunt disparente. Fermele astăzi se exploatează sub regimul regiilor publice cu denumirea *Regia publică a exploatărilor agricole și zootehnice*. Totuși sunt deficitare, întrucât în bugetul pe 1931, Ministerul de Agricultură le subvenționează cu 33 milioane lei. În loc ca aceste bunuri să producă un venit statului, sunt cliente ale bietelor încasări bugetare.

*

* *

Industrializarea agriculturii la noi se izbește de dificultăți greu de învins. Unitățile mari de exploatare, baza oricărei concentrări de capitaluri și a raționalizării, lipsesc, iar crearea lor nu se va putea face de azi pe mâine. De aceea, după părerea noastră, România e sortită să rămână încă multă vreme un stat rural, ceea ce nu constituie de altfel o nenorocire. Dimpotrivă. Dar întreaga organizație de stat trebuie să se rezeme pe această realitate. Toate partidele politice mărturisesc, că temelia așezării noastre de stat e agricultura și toate au făcut nu numai promisiuni, dar și încercări de a ameliora cultura agricolă prin fel și fel de programe și de legi. Ele nu au dat și nu au putut da rezultatele dorite, deoarece realitatea e mai tare decât voința și intervenția legiuitorilor. Fiindcă la noi de câțiva ani se propovăduiește cu o retorică grandilocventă evanghelia mecanizării și a raționalizării, să ne fie îngăduit a întâmpina pe apostolii doctrinelor americane cu o întrebare: Cu ce parale? Întrebarea e îndreptățită deoarece condiția oricărei modernizării e înainte de toate consolidarea financiară. A predica reorganizări în cultura agricolă, când plugăria e sleită de vlagă și când Țara Românească e bântuită de o cumplită secetă monetară și de credite, înseamnă să-ți bați joc de lume. Raționalizarea cu monedă scumpă, mai înseamnă a lucra în beneficiul băncilor.

Pe urmă să precizăm înțelesul cuvintelor. *Raționalizarea vrea să obțină un rezultat economic optim și maxim, într-o perioadă de timp cât mai lungă, cu cea mai redusă cheltuială de energie (vie sau mecanică) și de capital.*

Când se vorbește deci de introducerea mașinismului în bietele gospodării țărănești, care-și lucrează pământul cu membrii familiei hrăniți cu mămăligă, cu ceapă și cu varză, se cheamă că apostolii mecanizării sunt sau niște demagogi sau niște vizionari certați cu realitatea²⁶⁶. Introducerea mașinilor începe să fie rentabilă de la 100 ha în sus. Câte gospodării țărănești se compun din 100 ha de pământ arabil? Să asociezi gospodăriile pentru lucrarea în comun a pământului cu tractoare, cu semințe selecționate, cu secerătoare, etc., e să faci o revoluție în mentalitatea și deprinderea țăranilor. De aceea, rămânând pe terenul realităților, noi nu credem în această prefacere a plugăriei noastre țărănești în vremuri de criză. Poate mai târziu, când întreaga atmosfera a Țării Românești va impune, prin pilde de sus, raționalizarea. Mecanizarea și raționalizarea culturii agricole țărănești, chiar dacă am dispune de capitalurile necesare, nu s-ar putea realiza acum, decât cu ajutorul unei dictaturi brutale, cum s-a făcut în Rusia. De aceea apostolii raționalizărilor și planurilor cvincvenale să lase în pace țăranimea.

Valorile agricole și valorile industriale. Am amintit că valorile produse de agricultură sunt mult inferioare valorilor produse de industrie, că economiile naționale care se reazemă în comerțul mondial pe agricultură sunt subordonate economiilor naționale ce au la baza lor industria. Am amintit și de tendința țărilor agricole de a se elibera de feudalismul țărilor industriale, precum și de străduința țărilor rămase în urmă de a-și crea industrii proprii și de a-și raționaliza producția. Restabilirea echilibrului dintre valorile țărilor agricole și a celor industriale e problema fundamentală a zilelor noastre. De rezolvarea acestei probleme nu atârnă numai atenuarea actualei crize mondiale, ci și soarta regimului capitalist.

Economia rurală, (păstoritul și plugăria) există de când lumea și e temelia întregii vieți economice. Economia rurală a satelor, cu proprietățile țărănești mici și mijlocii, e deosebită de economia capitalistă²⁶⁷, fiindcă nu se întemeiază nici pe salarii și nici pe profit, ci e compusă din

²⁶⁶ Seminarul de Sociologie al dlui prof. Gusti, anul acesta (1931), a lucrat în Basarabia. Un corespondent comunică următoarele constatări asupra satelor basarabene.

„Așezările sătești din Basarabia au o structură socială care păstrează încă urmele din vremea Evului Mediu, respectiv a lui Ștefan de Mare. Populația din sat este împărțită în clase sociale medievale – ca tradiție, conștiință, mentalitate și chiar împărțire a pământului pe spițe, pe delnițe (după butuc), deși economiceste nu diferă azi unii de alții, toți fiind țărani agricultori”, Dimineața, 14 august 1931. Același seminar descoperise, în anii trecuți, un plug de lemn în Bucovina. Pentru noi, care cunoșteam realitatea primitivă și patriarhală a satelor, raționalizarea și mecanizarea aplicate economiei rurale sunt vorbe goale.

²⁶⁷ Pe economia rurală au clădit fiziocrații bogăția, renta, valoarea și raportul dintre capital și muncă. Toate au evoluat deodată cu întreprinderile mari comerciale, industriale și financiare. Teoriile economice întemeiate pe activitatea industrială nu pot fi aplicate economiei rurale fiindcă procesul economic al vieții rurale diferă de cel al economiei capitaliste urbane. Economistul rus Alexandru Ciaianov încearcă să și clădească o teorie a economiei rurale țărănești, conform Alexander Tschajanov, *Die Lehre von der bäuerlichen Wirtschaft, Versuch einer Theorie der Familienwirtschaft in Landbau*, Verlag Paul Parey, Berlin, 1923. – *Zur Frage einer Theorie der nichtkapitalistischen Wirtschaftssysteme* (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, Tübingen, 51 Bd. 1923/4, p. 577 și urm. – *Zur Frage der Bedeutung der Familienwirtschaft im Gesamtaufbau der Volkswirtschaft* (Weltwirtschaftliches Archiv, XXII, 1925, II). Teoria lui Ciaianov a trezit o întreagă literatură.

După terminarea acestei lucrări, am găsit cartea dlui C. Zane, *Economia de schimb în Principatele Române*, Edit. Casei Școlilor, București, 1930, cu bogate informații asupra evoluției economiei de schimb în special în Moldova. „O deosebire profundă stă, astfel, între evoluția generală a economiei Principatelor Române și aceea a țărilor apusene”) p. 11). „Principiul câștigului pentru câștig socotit ca normă a activității economice

gospodării familiare care produc mai mult pentru consumație, pentru traiul de toate zilele și numai prisosul îl întrebuințează pentru schimb, tot în vederea satisfacerii nevoilor gospodăriei. Cruțările (economiile) sunt rare la micii proprietari țărani și mai frecvente numai la gospodarii chiaburi.

Satele alcătuiesc o autarhie în mijlocul lumii capitaliste și a economiei mondiale. Chiar dacă economiile naționale s-ar prăbuși, cu organizația de stat cu tot, satele trăiesc mai departe. Ele sunt înfrățite cu eternitatea. V-ați întrebat vreodată ce au satele de la organizația de stat în schimbul tuturor angaralelor ce li se cer? Siguranța păzită și reprezentată de jandarmi? Căile de comunicație? Școala care-i învață cu totul altceva decât au ei nevoie? Justiția pe care n-au cu ce o plăti?

Institutul Social a întreprins o serie de monografii asupra satelor noastre din diferite regiuni. Până acum n-am citit decât prea puține fragmente din cercetările membrilor Seminarului de Sociologie. Suntem singuri – deoarece cunoaștem și ne-am ocupat și noi cu studiul satelor noastre – că după publicarea monografiilor se va descoperi o lume nouă, de sine stătătoare, care nu e încadrată în viața de stat, decât prin legi. Interesul lumii capitaliste e să atragă satele, în vârtejul economiei de schimb, transformându-le în consumatoare de mărfuri industriale. În vederea acestui scop vrea să le silească să producă cantități mai mari și de calitate superioară pentru a le spori veniturile, fără a mări și prețurile produselor lor, care pe piața mondială sunt dictate de exploatarea mari mecanizate. Propaganda de a raționaliza producția gospodăriilor țărănești, adică de a le spori venitul prin reducerea cheltuielilor de cost e o iluzie cărturărească, străină de viața reală. Întreprinderile mari agricole, prin ieftinirea produselor, paralizează propășirea satelor cu gospodăriile lor țărănești. În Rusia Sovietică țărănimea se desființează și se preface în proletariat agricol. E o urmare firească a mecanizării agriculturii. *Crearea exploatărilor mari, prin obștii țărănești, e un paliativ, nu o soluție. Proprietatea individuală și munca colectivă e un compromis între capitalism și comunism, care poate fi o stare de tranziție, dar nu un sistem permanent.*

Statele capitaliste industriale nu fac și nu pot face nimic pentru apărarea țăranimii cu proprietăți și exploatare individuale, fiindcă latura socială a problemei rămâne pe planul al doilea. Legea lor fundamentală e cererea și oferta. Cumpără unde li se oferă marfă mai bună și mai ieftină. Anumite produse țărănești, oricât s-ar raționaliza, nu pot suporta concurența, pe piața mondială, cu produsele întreprinderilor mari. De aceea satele ascultă neîncrezătoare pe cei ce le vorbesc de mirajul raționalizării. Experiența milenară a satelor le îndeamnă să creadă că și domnia mașinilor va fi trecătoare, cum au fost atâtea altele.

Mașinismul abia a împlinit 100 de ani, iar raționalizarea e numai de câteva decenii. Rezultatele amândurora nu sunt deloc ademenitoare din punct de vedere social. Nu poate fi un ideal pentru o țară să ajungă a avea milioane de oameni fără de lucru, care să se hrănească cu pomana ce le-o face statul din munca altora. Țăranii, cu gospodării cât de primitive, n-au trăit niciodată pe spinarea statului. Traiul lor nu e în funcție de stat. Neîncrederea țăranilor față de fericirea civilizației mecanice și științifice e îndreptățită și are un înțeles profund. Au auzit că producția, cu ajutorul mașinilor, se sporește așa de mult, încât oamenii n-au ce face cu ea și o aruncă în mare. A înnebunit lumea, zice bunul simț al satelor.

Suta de ani a mașinismului în viața multimilenară a țăranimii e un răstimp prea scurt spre a o determina să-și părăsească vechile deprinderi și să se ia după povețele orașelor. Când se analizează raportul dintre valorile agricole și cele industriale nu se poate trece peste aceste realități. Valorile agricole țărănești nu se pot cântări după criteriul valorilor agricole produse de marile întreprinderi. Rentabilitatea gospodăriilor țărănești se judecă după produsul muncii în vederea nevoilor familiei, iar rentabilitatea întreprinderilor agricole capitaliste după venitul net. Astăzi ambele sunt deficitare.

contemporane era necunoscut” până la începutul veacului al XIX (p. 8). Lucrarea cuprinde contribuții prețioase la politica monetară din trecut.

Criza agricolă, cu scăderea prețului cerealelor până peste 50%, în curs de doi ani (1928-1930), nu atinge în aceeași măsură, mica proprietate țărănească familiară ca marea proprietate capitalistă. Cum statul nostru, după cum am arătat, se reazemă pe gospodăriile țărănești, nu resimte criza agricolă din punct de vedere social, așa de adânc. Țărănimea își restrânge cheltuielile, în așteptarea zilelor mai bune, dar marea proprietate e paralizată. Exploatatorii micilor gospodării găsesc o serie întreagă de câștiguri laterale, pe care exploatarea mari nu le pot avea. După aceste considerații prealabile, putem lămuri fondul problemei valorilor agricole și a celor industriale, adică a raportului dintre ele. La schimbul de valori pe piețele târgului național și târgului internațional nu ia parte întreaga națiune în aceeași măsură. Fiecare individ consumă în raport cu venitul muncii pe care o prestează. Când o națiune e alcătuită în covârșitoarea ei majoritate din gospodării rurale, care lucrează într-o măsură restrânsă în vederea schimbului de valori, nu putem trage concluzii asupra venitului național, repartizându-l pe cap de locuitor sau pe munca individuală prezentată într-un timp determinat, fără să ne lăsăm răpiți de o iluzie statistică.

Economia rurală contează aproape numai pe piața târgului național și într-o proporție prea neînsemnată, pentru târgul internațional. Datele statistice în această privință lipsesc. Când vorbim de schimbul de valori în comerțul mondial trebuie să facem o distincție între economia rurală țărănească pe deoparte și între întreprinderile agricole capitaliste și economia urbană pe de altă parte. Pentru a înlătura disproporția dintre valorile agricole și cele industriale, procesul de raționalizare, în vederea reducerii cheltuielilor de cost, se poate aplica numai întreprinderilor capitaliste și mai greu celor țărănești. Dacă România actuală ar avea o populație mai redusă și o agricultură mecanizată și raționalizată, în unități mari de exploatare, coeficientul schimbului de valori cu străinătatea ar fi mult mai urcat decât este astăzi. Inferioritatea României în balanța schimbului de valori, se datorește micilor gospodării țărănești, care nu se pot nici desființa și nici raționaliza. Exploatarea mari sunt prea reduse și prea slab utilizate pentru a lupta pe piața mondială cu concurența din alte părți. Reconstituirea marii proprietăți agricole în România va fi un proces fatal, dictat de necesitățile și legile economice²⁶⁸. Șarlatanii democrației demagogice oricât ar urla împotriva strigoilor latifundiarilor, ei vor fi reînviați de ogoarele conservatoare. Unitățile mari de exploatare agricolă nu urmează să se facă în dauna proprietății țărănești. România dispune încă de suficiente terenuri ce pot fi puse în valoare agricolă. Acesta ar fi cel dintâi mijloc de a îndrepta situația de astăzi. Realizarea cere, însă, timp și bani. Pentru a mări productivitatea agriculturii și venitul național, trebuie să ne străduim a vinde pe piața mondială marfă industrializată sau marfă a cărei concurență e mai grea, cum ar fi produsele animale. Creșterea soiurilor bune de animale credem că ar fi mai rentabilă decât grâul. Gospodăriile țărănești – mai ales din Ardeal și Bucovina – ar putea participa într-o măsură largă la acest fel de producție. Specializarea în cultura animalelor e mai ușoară ca în cultura agricolă. Dar și aceasta cere timp și bani.

În cultura animalelor, statul – fără să recurgă la intervenționism, poate da un sprijin efectiv și real. În regiunile de munte s-ar putea spori fermele statului cu animale de soi care să înlocuiască actualele animale. Rasele perfecționate Simmenthal, Pinzgau și Schweiz să se generalizeze. Exportul de unt și de carne ar avea deosebite mai sigure. Creșterea porcilor din rasa York, cu o dezvoltare timpurie, ne-ar putea deschide piața Poloniei pentru untură și slănină, care se aprovizionează azi din Statele Unite ale Americii. Creșterea păsărilor din rasele Leghorn, Wyandotte, Rodt și Island, cum se face în ferma statului Boiu (Târnava Mare) ne-ar spori exportul de ouă. Legea standardizării ouălor e foarte necesară.

Un institut financiar care ar finanța creșterea și răspândirea animalelor de soi, credem că ar da rezultate practice. În creșterea animalelor are un larg teren și cooperația, întrucât e în spiritul și tradiția poporului nostru.

²⁶⁸ „La noi trebuie să reintegrăm marea proprietate agricolă fărâmițată prin împroprietărire, păstrând însă, proprietatea individual țărănească”. G. Mladenatz în articolul *Cooperația în anul 1930*, *Argus*, 4 ianuarie 1931. Dl Mladenatz crede că se poate rezolva problema cu ajutorul cooperației.

Producția agricolă a României. Dacă urmărim producția agricolă a României în ultimii 10 ani, constatăm o creștere continuă a suprafețelor însămânțate și a cantităților produse. Câteva date privitoare la cereale comparate cu producția mondială vor fi lămuritoare.

Cereale
(grâu, orz, secară, porumb)

	Suprafața cultivată în ha	Producția totală în chintale	Media la ha
1921	9067276	104782192	11,6
1922	9380993	136795061	15,3
1923	9592042	133411182	13,6
1924	10152321	106142383	9,7
1925	10391056	129786894	12,1
1926	10312528	120471614	10,9
1927	10450499	85325306	8,1
1928	10823492	86841729	8,6
1929	11111174	135377407	11,7
1930	10936467	112871799	10,8

Mijlocirea exportului acestor cereale de la 1923-1927 (pe 5 ani), când se simțea încă criza, era de 16 425 360 chintale. Ceea ce corespunde aproximativ la cantitatea de cereale produse de exploatarea agricole peste 100 ha. Exploatarea noastră țărănești aproape nu participă la comerțul mondial de cereale²⁶⁹.

Animale vii, 1929

Boi	Oi	Porci
4334441	12406428	2412498

din care, 1929, s-au exportat:

Boi, 92 516 capete în valoare de 1 256 058 000 lei

Oi, 8 180 capete în valoare de 6 094 000 lei

Porci, 112 823 capete în valoare de 568 405 000 lei

Total: 1 830 557 000 lei, care e o cifră modestă în balanța comerțului nostru exterior.

Dacă luăm aceeași perioadă de 5 ani, 1923-1927, pentru exportul animalelor vii și a produselor de origine animală în valori, obținem:

	1923	1924	1925	1926	1927
Mii lei	1982470	3565609	5594705	5013238	3461721

²⁶⁹ În 1928 din aceleași cereale s-au exportat 9 649 840 chintale, iar în 1929, 15 941 290 chintale. Proportia în raport cu producția se menține. Exploatarea peste 100 ha, au o suprafață de 2 100 750 ha (10,4%). Media producției de cereale pe 5 ani de la 1923-1927, e 115 027 476 chintale. Datele sunt luate din anexele bugetului pe 1931. Ele nu se potrivesc în ceea ce privește anii 1923-1927 cu datele cuprinse în lucrarea *La Roumanie agricole*, publicată cu prilejul Congresului Internațional de Agricultură în 1929 conform și dr. N. O. Popovici Lupa, *Considerations sur les systèmes de culture dans leurs rapports avec la répartition des animaux domestiques, avec la température et les précipitation atmospheriques, par regions agricoles naturelles*, Bucarest, 1929.

Media anuală a acestor 5 ani reprezintă circa 4 miliarde lei, adică 12,50% din media valorii întregului export anual²⁷⁰. Carnea nu se exportă decât în cantități neînsemnate.

Gospodăriile țărănești dacă ar fi îndrumate să crească anumite soiuri de vite, care dau cantități și calități de carne mai superioară decât a vitelor obișnuite, ar găsi cea mai rentabilă ramură de ocupație. Produsele gospodăriilor ar intra, suportând mai ușor concurența, pe piața mondială și ar contribui cu valori urcate la balanța comercială și la balanța de plăți. Spre această cultură trebuie îndrumate gospodăriile țărănești în loc să li se vorbească de mașinism în agricultură. Statul, bineînțeles, că va trebui să se îngrijească de abatoare și de mijloace speciale de transport (trenuri frigorifere). Produsele transoceanice și cele rusești nu ar putea să ne facă concurență în aceeași măsură ca la produsele agricole, deoarece produsele transoceanice au să se lupte cu distanțele, iar cele rusești nu mai pot întrebuița procesul mecanic și comunist în această ramură, de activitate pentru a ține piept cu avantajele culturii individuale.

Problema culturii vitelor merită să fie studiată în cele mai mici amănunte și să fie îmbrățișată ca o salvare a țăranimii noastre din regiunile de deal și de munte²⁷¹.

Fiindcă, în trecut, grâul a fost bogăția Vechiului Regat și el a fost chiar și etalonul monetar – după cum spun unii economiști – și fiindcă se crede că recurgând la tarifele preferențiale țările dunărene mai pot recuceri debușeele pierdute, vom examina și problema grâului.

Europa a fost întotdeauna o mare consumatoare de grâu. Înainte de război importul european de grâu se acoperea cu 78% din țările europene. După război această cotă a scăzut și până la 18%, restul importului fiind de proveniență extraeuropeană. Cultura grâului după război s-a sporit cam cu 33% cantitativ și s-a îmbunătățit calitativ. Noi am urmat calea racului, am dat înapoi și în calitate și în cantitate.

La sfârșitul anului 1929 – după Anuarul Statisticii Naționale – suprafața însămânțată cu grâu pe întregul glob, era de 127 700 000 ha, cu o producție, în 1930, de 11 200 000 vagoane și anume:

²⁷⁰ În anii din urmă media a scăzut la circa 2 miliarde anual. Dacă s-ar reduce taxele către stat și tarifele de transport, s-ar putea realiza beneficii mari și de producători și de stat.

²⁷¹ După datele oficiale, valoarea totală în lei hârtie a capitalului animal din România atinge peste 78 miliarde. Pentru stabilirea acestei cifre s-au realizat prețuri mijlocii modeste. Din totalul de 78 miliarde lei mai mult de jumătate e investit în vite cornute și un sfert în cai. Repartizarea sumei totale pe specii este următoarea:

Denumirea speciilor	Valoarea în mii lei
Cai	17392048
Boi	42929264
Bivoli	1586940
Oi	6073548
Capre	298509
Porci	7967341
Măgari	31480
Albine	800000
Păsări	1012700
Total	78061831

În același timp valoarea totală a producției animale din țară atinge 58,6 miliarde lei. Din acestea 12,5 miliarde reprezintă carne, 23,4 mil. reprezintă lapte și brânzeturi (3,2 miliarde litre lapte, anual) 11,3 miliarde munca animalelor, 3 miliarde ouă, 1,4 miliarde piei, 1,3 miliarde lână, 2,5 miliarde animale exportate.

Europa cu Rusia	57159000 ha	5887000 vag.
America de Nord	33343000 ha	3010160 vag.
America Centrală	527000 ha	31870 vag.
America de Sud	9611000 ha	535070 vag.
Asia	16700000 ha	1002000 vag.
Africa	4525000 ha	355000 vag.
Oceania	5703000 ha	359520 vag.
Total	127703000 ha	11180620 vag²⁷³.

Partea României din această producție mondială de grâu e de 271 480 vagoane. Rusia participă cu 2 011 000 vagoane. După război, patru state transoceanice și anume: Canada, Statele Unite, Argentina și Australia și-au sporit suprafața însămânțată cu 142 milioane hectare și producția de grâu cu 211 milioane chintale, cam cât produce Europa Centrală și Orientală, fără Rusia. Micii producători europeni nu pot ține piept cu producătorii transoceanici, care cu ajutorul „combinelor” adună recolta unui hectar în două ore. Suprafața însămânțată cu grâu în Europa, de la 1913-1929 a scăzut cu 6%, iar producția a sporit cu 6%. În același timp cele patru state transoceanice și-au mărit suprafața însămânțată cu grâu cu 51%, iar producția cu 73%. Cauza acestei mutații în procesul producției de grâu a fost războiul mondial și reformele agrare din Europa, reforme care au scos țările danubiene și Rusia de pe piața Apusului european.

În ce privește nevoile de consumație ale Europei, înainte de război, 11 state industriale aveau nevoie, în medie, în anii 1909-1913 de 413 milioane de chintale de grâu. Ele produceau 280 milioane chintale și importau restul de 133 milioane de chintale. În 1927-1928, consumația a fost de 454 milioane chintale de grâu, producția de 282 milioane chintale și importul de 172 milioane chintale. În 1909-1913 țările industriale europene își acopereau importul de 133 milioane chintale de grâu cu 61 milioane chintale din țările dunărene și Rusia, iar 73 milioane chintale le aduceau de peste ocean. În 1927-1928, din 172 milioane chintale de grâu importate, s-au aprovizionat din țările dunărene și Rusia numai cu 5-6 milioane chintale, iar restul de 162 milioane chintale au fost cumpărate pe piețele transoceanice. Astăzi Europa are nevoie de 150 milioane chintale de grâu.

Țările agricole europene dispun de 35 milioane chintale și anume țările dunărene de 15 milioane chintale, iar Rusia de 20 milioane chintale²⁷⁴. România, în 1930, din producția de 35 500 000 chintale grâu a consumat în interior 26 000 000 chintale și avea disponibil pentru export 9 500 000 chintale (95 000 vagoane). Europa consumă 80% din grâul destinat exportului, cifră care corespunde la disponibilitățile de grâu ale țărilor de peste ocean.

²⁷³ *Argus* din 17 aprilie 1931 publică următoarele informații asupra producției agricole mondiale: Institutul Internațional de Agricultură de la Roma a întocmit un tablou despre producția agricolă mondială. Cifrele tabelului au fost obținute prin adunarea datelor publicate pentru fiecare produs în ianuarie, – date completate ulterior. Alături de fiecare cultură s-a arătat numărul țărilor ale căror date pe 1930 sunt disponibile și procentul pe care totalul producției lor le-a prezentat în 1929, față de producția mondială din același an, menționată în Anuarul Institutului de Agricultură pe 1929-1930, în care se cuprind în general aproape toate țările cu excepția Chinei.

²⁷⁴ C. Fr. Delaisi, *Argus*, 1 și 26 martie 1931.

PRODUCȚIA AGRICOLĂ MONDIALĂ

Numărul țărilor la care se referă datele și procentele	SUPRAFAȚA					PRODUCȚIE				
	1930 și 1930-1931	1929 și 1929-1930	Media 1924-1928 și 1924-1923 până la 1928-1929	% 1930 și 1930-1931		1930 și 1930-1931	1929 și 1929-1930	Media 1924-1928 și 1924-1925 până la 1928-1929	% 1930 și 1930-1931	
				1929 și 1929-1930 = 100	Media = 100				1929 și 1929-1930 = 100	Media = 100
	mii de hectare			%	%	mii de chintale			%	%
Grâu (40 țări, 99,0%) a)	99460	96781	93013	102,8	106,9	1003647	932008	851851	107,7	105,4
Secară (30 țări, 100%) a)	19675	19136	18997	102,8	103,7	253106	255192	225805	90,2	112,0
Orz (42 țări, 2,0%) a)	24702	25406	21891	97,2	112,8	315907	328978	272450	96,0	116,0
Ovăz (38 țări, 9,0%) a)	41984	41472	42260	101,2	99,3	528908	540450	530831	97,9	99,9
Porumb (20 țări 81,0%) a)	57265	57215	56810	100,1	100,8	705781	878836	864458	80,3	81,6
Orez (brut) (10 țări 83,0%) a)	44391	43310	43457	102,5	102,1	764819	722492	718463	105,9	106,7
Cartofi (82 țări 96%) a)	12108	12223	11866	99,1	102,0	1466809	1514040	1313159	95,5	110,2
Sfeclă de zahăr: (32 țări) a)	2226	2112	2054	105,4	108,4	613708	501326	492395	122,4	124,6
(23 țări, 94%) a)	3251	2877	2631	113,0	123,6	765404	564004	571136	135,7	134,0
Bumbac: (11 țări) a)	29068	29895	29518	97,2	98,5	44079	45804	47280	96,2	95,2
12 țări, 87,0%) a)	30593	30931	30203	98,9	101,3	48529	48642	49225	99,8	98,6
În (grăunțe) (17 țări 96,0%) a)	6355	5188	5838	122,5	108,9	31162	23081	32061	135,0	97,2
În (fir) (14 țări, 66,0%) a)	282	309	301	91,3	93,7	1327	1553	1565	85,4	84,8
Câneapă (6 țări, 50,0%) a)	108	113	114	95,6	94,7	1075	1060	1169	100,6	92,0
Tutun (13 țări, 75,0%) a)	1224	187	1049	103,1	116,7	11471	10934	10310	104,9	111,3
Mei (16 țări, 80,0%) b)	51	51	58	87,9	100,0	499	677	524	73,7	95,2
Măsline (5 țări, 70,0%) b)	-	-	-	-	-	2430	8326	4880	29,4	50,2
Viță (14 țări, 87,0%) b)	-	-	-	-	-	125240	⁽¹⁾ 155782	⁽¹⁾ 143555	80,4	87,2
Sericicultură (6 țări, 99,0%) b)	⁽²⁾ 2160	⁽²⁾ 2221	⁽²⁾ 2006	97,3	103,1	⁽³⁾ 477295	⁽³⁾ 459817	⁽³⁾ 390930	103,8	122,1

Notă: a) fără Rusia; b) cu Rusia; ⁽¹⁾ Mii de hectolitri; ⁽²⁾ Mii de kilograme de grăunțe; ⁽³⁾ Mii de kilograme de gogoșe de mătase.

Europa agricolă exportatoare participă la exportul mondial cu următoarele cote de cereale²⁷⁵: grâu 5%; secară 10%, orz 37%, ovăz 45%, porumb 25%, iar Europa industrială din producția mondială de cereale importă: grâu 80%, secară 100%, orz 98%, ovăz 95%, porumb 92%.

Aceste date lămuresc pe deplin problema crizei agricole din Europa Orientală și, firește, ridică în întregime problema solidarității europene. Țările agrare din Europa, nemaiputând vinde produsele lor, nu mai pot cumpăra nici mărfurile țărilor industriale europene. Muncitorii din Apus rămân fără de lucru, iar, țăranii din Răsărit sărăcesc. Intercalăm câteva date oficiale privitoare la rentabilitatea agriculturii. În situația actuală, exploatațiile agricole – mari și mici – lucrează în pierdere. Cheltuielile de producție la hectar sunt evaluate pentru exploatarea mare, la:

4 840 lei (£ 518,45) pentru grâu
4 620 lei (£ 514) pentru orz
3 800 lei (£ 414,1) pentru porumb

Producătorul realizează astăzi în cel mai bun caz:

3 000 lei (£ 313,3) pentru tona grâu
1 500 lei (£ 116,75) pentru tona orz
1 800 lei (£ 246) pentru tona porumb

Venitul brut al unei hectare considerat ca având o producție mijlocie de 12 chintale este de:

3 600 lei (£ 470) pentru grâu
1 440 lei (£ 115,3) pentru orz
2160 lei (£ 212,9) pentru porumb

Marele producător pierde așadar în mijlociu:

1 240 lei la hectarul de grâu
3 180 lei la hectarul de orz
1 640 lei la hectarul de porumb

Micul producător pierde cel puțin jumătate²⁷⁶. Se studiază remediul tarifelor preferențiale între statele europene. Dar interesele economice sunt așa de complexe, încât soluționarea practică a tarifelor preferențiale se izbește de o serie de dificultăți. Pentru a ilustra situația grâului românesc pe piața mondială, credem interesant și instructiv să reproducem următorul tablou dintr-o publicație franceză²⁷⁷. Prețurile grâului la sfârșitul anului 1930, în franci francezi, în medie, în diferite țări, de chintal, la gara cea mai apropiată: Elveția 205,01; Italia 153,14; Franța 151,90; Germania 136,83; Austria 82; Anglia 76,07; Polonia 69,90; Ungaria 66,93; Iugoslavia 57,79; Argentina 51,87; Canada 51,62; Statele Unite 51,62; România 30,38.

Comentariile sunt de prisos²⁷⁸. Totuși vom reține câteva cifre privitoare la raportul dintre costul producției și prețurile mondiale. Costul de producție cel mai redus e în Canada și România în medie 72 franci francezi pro chintal. Cel mai ridicat preț de pe piața mondială e cel de la

²⁷⁵ Conform T. Mândru, *Agricultura în 1930*, *Argus*, 4 ianuarie 1931.

²⁷⁶ Conform I. Răducanu, *Criza în agricultura românească*, raport prezentat Comitetului economic al S. N. în noiembrie 1930. *Independența Economică*, an XIV, nr. 2 p. 105.

²⁷⁷ *Journal de l' Agriculture*, nr. din 24 ianuarie 1931. *Cronica Agricolă*, *Le prix doublé par blé* Ad. J. Charon.

²⁷⁸ Conform M. André Borel, *La situation de l' agriculture en 1927 et 1928 comparée a celle d' avant guerre et celle de 1925 et 1926*, Bucurest, 1929.

Liverpool, 77 franci francezi pro chintal. Dacă se scade asigurarea, cheltuielile de transport, etc., producătorul din Canada sau România primește 50-55 franci de chintal, care nu-i acoperă nici costul minimal de producție.

*
* *

Țara noastră e o veche și vestită cultivatoare de grâu din vremea geților²⁷⁹. Ea nu poate renunța așa de ușor la cultura milenară a grâului, care, oricâtă concurență ar avea pe piața mondială, va rămâne principalul articol de hrană. Grâul românesc, alături de cel rusesc și unguresc, a fost întotdeauna cel mai căutat pentru puterea lui de panificație. Solul și clima României sunt cele mai potrivite pentru cultura grâului de calitate superioară în special șesul Olteniei, Munteniei și Dobrogei, apoi regiunile Prutului din Moldova și Basarabia, unde marile proprietăți ar putea produce marfă standardizată, care ar bate grâul canadian, *Manitoba*.

Studiile ce se fac la noi în această direcție sunt vrednice de laudă și merită cea mai largă încurajare din partea statului și a Camerelor agricole²⁸⁰. Populațiile noastre de grâu, în ceea ce privește proporția de gluten, sunt superioare multor grâne străine care adeseori au un procent de gluten de 8% față de 18,48% a grânelor românești. Cultura grâului trebuie îndrumată spre producția calitativă, cu marfă standardizată pe regiuni²⁸¹. Calitatea produselor contribuie mai mult la ridicarea nivelului prețurilor decât cantitatea atât pe piața națională cât și pe cea internațională.

Se vorbește de înființarea unui cartel mondial al grâului după modelul cartelului internațional al oțelului, încheiat la 30 septembrie 1926, cu scopul de a urca și stabiliza prețul acestui produs și de a-l face rentabil. Limitarea producției ar apăra interesele tuturor. Ar rezolva și criza grâului din America, de natură pur economică, și criza grâului din țările dunărene, cu un caracter social, întrucât sunt interesate masele țărănești. În calea cartelului mondial al grâului vedem piedici de neînving. Limitarea suprafețelor însămânțate adică a producției se poate face la întreprinderile capitaliste cum e industria oțelului. La grâu, însă, care poate fi produs de orice gospodar, nu vedem cum s-ar putea impune o reorganizare a producției. Numai o uniune vamală europeană ar rezolva problema grâului dunărean în întregimea ei. Dar asemenea visuri ale viitorului nu ne pot mângâia. De aceea noi va trebui să intrăm în înțelegeri cu clauze preferențiale chiar numai cu Germania, oricât ne-ar împinge inima spre Franța. Realitățile economice și fatalitățile geografice sunt mai tari decât sentimentele. Memorandul constructiv al guvernului francez, prezentat comisiei europene în mai 1931, încearcă să se apropie de regimul tarifelor preferențiale, dar pe o cale așa de lungă încât noi putem pieri până se va realiza.

²⁷⁹ Dr. Constant Nitzesco, *Aperçu rétrospectif sur l' évolution historique de la culture du blé en Roumanie*, comunicare făcută Congresului Internațional de Agricultură din București, 1929.

²⁸⁰ Dintre studiile mai vechi cităm pe a lui dr. Al. Zaharia, *Grâul românesc*, București, 1911. Dintre cele mai noi dr. D. I. Andronescu, *Selecția grâului*, publicat de Stațiunea centrală de ameliorare a plantelor, București, 1929, în care se dau rezultatele cercetărilor la fermele Studina, Petroșani, Domnița și Potur – Popescu, Șt. *Contribuții la cunoașterea sistematică a grâului din România*, în *Analele Inst. de Cercetări Agronomice ale României*, An I, vol. II, septembrie 1930, p. 173.

²⁸¹ Publicațiile de specialitate ar trebui să aibă o răspândire mai mare, iar semințele selecționate să fie la îndemâna tuturor. Camerele agricole au datoria să îndeplinească acest serviciu. În ce privește *calitatea grâului românesc*, vezi și articolul cu acest titlu în *Argus*, 21 decembrie 1930, de dl dr. D. Andronescu, directorul laboratorului de morărit și panificație, care arată că grâul nostru suportă comparația cu grânele de renume mondial.

*
* *

Agricultura noastră, în legătură cu creșterea animalelor de soi ar trebui să dea o atenție tot mai mare plantelor de nutreț. Alte ramuri care ar merita o dezvoltare pe o scară mai întinsă sunt leguminoasele (mazăre, fasole) și plantele industriale (în, cânepă, rapiță, sfeclă, floarea-soarelui, etc). Statistica mondială nu a constatat o supraproducție de leguminoase și plante industriale. Aceste culturi sunt proprii și pentru micii exportatori și au o rentabilitate pe care nu o găsesc în alte ramuri agricole. Importul de bumbac (vată nelucrată, tort, țesături și împletituri), se urcă la 6 miliarde lei pe an. Prin intensificarea culturii inului și a cânepii, am putea diminua importul de bumbac. Plantele de nutreț și plantele industriale vor trebui să ia o bună parte din pământul destinat până acum cerealelor: secară, ovăz și porumb. Agricultorii numai îndreptându-se în această direcție vor putea înlătura pierderile ce le au azi la hectarul cultivat. Firește și aceasta e un proces lent.

*
* *

Situația producției noastre agricole și a valorificării ei ar fi cu totul alta dacă un destin bun ar ajuta prăbușirea Rusiei sovietice din vecinătatea noastră. Socolile noastre le tulbură vecina de peste Nistru care oferă marfă pe orice preț și cu care nu ne vom putea înțelege niciodată, în oricâte conferințe internaționale am sta de vorbă cu ea²⁸². Sovietele în prima jumătate a anului 1929 au vândut cereale de 2,3 milioane ruble, iar, în 1930, în aceeași perioadă de timp, au vândut de 50,4 milioane ruble sau în cantități, în 1929 – 53,50 vagoane, iar în 1930 – 99,400 vagoane.

După un deceniu de existență, Sovietele au găsit arma adevărată pentru a lupta împotriva capitalismului: concurența economică organizată după metodele americane. Nicio propagandă, oricât de asiduă și oricât de costisitoare, nu a putut atrage atenția lumii întregi asupra experienței comuniste din Rusia ca dumpingul economic. Planul cvinvenal, piatiletka, e ingenios conceput. Bugetul Sovietelor pe 1931, pe care-l dăm pe pagina ce urmează, ne poate da o idee precisă despre măreția și îndrăzneala planurilor rusești. E o operă în spiritul capitalismului de stat cum n-a conceput-o încă nimeni și peste care nu se mai poate trece cu ironii ușoare. Dacă ar izbuti planurile Sovietelor, ar dărâma nu numai Europa agricolă ci și pe cea industrială. Rusia are teritorii și material de oameni suficient pentru a încerca orice experiență. Lumea civilizată a capitalismului nu poate privi cu o curiozitate științifică sau cu o resemnare neputincioasă ceea ce vrea să realizeze mesianismul rusesc sub teroarea sălbăticiei moștenită de la mongolii asiatici. Dacă lumea capitalistă, în loc de a bloca economică Rusia, o va invita la conferințe, sorții de izbândă vor înclina spre comunism, mai curând sau mai târziu, sub o formă sau alta. Crizele economice rod ca

²⁸² După o lucrare recentă a prof. S. N. Prokopovicz, *Der Oekonomische Sinn der landwirtschaftlichen Ausfuhr der Soviet-Union*, situația agriculturii din Rusia e următoarea: În 1930 s-a însămânțat cu cereale 103,4 milioane ha față de 102,7 milioane în 1913. Ceea ce înseamnă că abia acum a ajuns la însămânțările dinainte de război. Suprafețele însămânțate raportate la numărul locuitorilor, în 1930, sunt cu 12,8% mai reduse ca în 1913.

În ceea ce privește producția, recolta din 1913, în medie, era de 816 mil. chintale din care 710 mil. chintale se consumau în interior, iar 106,6 mil. chintale se exportau. În 1930 recolta a fost de 874 mil. chintale, iar necesitățile interioare ale Rusiei, raportate la sporul populației, trebuiau să fie de 957 mil. chintale; ar fi rămas deci, disponibil pentru export: 17 mil. chintale. Totuși exportul rusesc s-a sporit în dauna consumului intern. După Prokopovicz, monopolizarea producției și a comerțului exterior nu a redus cheltuielile generale, ci le-a mărit. Dumpingul rusesc nu are deci un caracter economic, ci pur politic. În conferința internațională a grâului, ținută la Roma, la începutul lunii aprilie 1931, Sovietele au refuzat să colaboreze cu statele capitaliste. În mai 1931, la Geneva, a apărut însuși Litvinov, care a oferit Europei colaborarea Rusiei pentru a o mântui de criză. Europa a fost încântată că a putut discuta cu Sovietele.

un cancer organizația socială a lumii, catapeteasma templelor cu dogmele învechite se surpă și milioane de oameni fără de lucru sporesc mereu și devin agenți de descompunere și colaboratori firești ai bolșevismului. Sărăcia ispitește și mintea cumpătată a țăranilor cu gânduri negre, care se pot ușor înfrăți cu flamurile roșii.

Căderea Rusiei sovietice nu e numai singura soluție a crizei economice din România și din Europa întregă, ci e mântuirea civilizației umane de barbaria modernă. Ca să nu se creadă că ne plângem numai noi împotriva procedeelelor economice ale Sovietelor, ne referim la Anglia care spune că dumpingul rusesc i-a ruinat agricultura²⁸³. Anglia apărătoarea de pe vremuri a liberului schimb, declara mai anii trecuți de pe banca ministerială, că nu poate lua nicio măsură împotriva comerțului rusesc, – deși în realitate a luat – iar acum se plânge că i-a distrus agricultura și începe să ceară protecționismul în frunte cu celebrul economist J. M. Keynes. Asupra curentului protecționist din Anglia vom reveni în partea a treia a lucrării noastre.

Prăbușirea Rusiei sovietice se profețește mereu. Unii cântă chiar prohodul planului cvincvenal. Nici noi nu credem în reușita planurilor bolșevice, fiindcă sufletul omului nu se poate transforma în mașină. Dar prăbușirea poate să întârzie, poate să fie chiar altfel de cum sperăm noi și atunci? Pierim! Precipitarea căderii regimului sovietic, cu toate proiectele lui, se poate provoca numai prin blocarea economică a Rusiei. O va face lumea capitalistă? Se pare că nu, deși a luat unele măsuri parțiale, cu ezitări și cu sfială²⁸⁴. Teama de un conflict armat și alte rivalități lasă timp Sovietelor să poarte împotriva lumii întregi un război crâncen de subminare și de anarhizare. Subminează organismele economice și anarhizează masele. În același timp se înarmează. Europa Orientală, direct interesată și amenințată, stă și ea cu brațele încrucișate, mulțumindu-se să țină trena politicii pacifismului retoric de la Geneva.

Sarcinile agriculturii în România. Am arătat în altă parte că impozitele ce apasă proprietățile agricole de la aplicarea legii din 1923 s-au sporit continuu și astăzi au ajuns să se perceapă nu din veniturile exploatărilor, ci din însuși fondul proprietăților agricole. Am indicat și revizuirea ce credem că trebuie să se facă acestor impozite. Asupra agriculturii s-a aruncat și o dare specială sub forma taxelor de export. Aceste taxe s-au introdus în 1915, în timpul neutralității, pentru a spori veniturile statului ce se pregătea să intre în Războiul de Întregire a neamului. Îndată după război, taxele de export s-au menținut din alte motive și anume pentru satisfacerea consumației interne. Ele aveau un caracter prohibitiv și exportul se făcea în baza faimoaselor permise moștenite din timpul neutralității de la guvernarea Partidului Liberal.

În iulie 1920, autorul acestor rânduri, fiind Ministru al Industriei și Comerțului, pentru a curma regimul permiselor cu toate abuzurile lui, a alcătuit și depus legile privitoare la libertatea exportului și a importului, care urmăreau completa desființare a taxelor de export.

²⁸³ Conform *Le Temps*, 28/XII/1930, darea de seamă despre cartea *The Agricultural Crisis and the Way Out*, by Cloudesley – Brereton, prefațată de Lord Ernle, fost Ministru al Agriculturii în Anglia.

²⁸⁴ Dl Emil Vandervelde, cunoscutul socialist din Belgia, fost Ministru de Externe, într-un articol scrie: „... puterile care au înconjurat Rusia cu un gard de sârmă ghimpată, se gândesc din ce în ce mai mult că se poate ca planul de 5 ani să nu fie o himeră și că poate peste câțiva ani capitalismul de stat sovietic să aibă șanse serioase de a deveni un factor deosebit de primejdios pe terenul concurenței mondiale. Aici e tot secretul eforturilor care se manifestă aproape pretutindeni, în cercurile conservatoare și reacționare, de a boicota, de a încarcera, cum se exprimă dl Caillaux, Rusia...” (*Adevărul*, 30 iunie 1931). Dl Vandervelde e pentru reluarea relațiilor normale cu Rusia.

Fruntașul marxist Karl Kautsky în *Der Bolshevismus in der Sackgasse*, Berlin, J. H. W. Dietz 1930, afirmă cu certitudine că experiența bolșevică nu va reuși, deoarece o mare întreprindere întemeiată pe muncă silnică și pe robie nu poate da rezultate.

BUGETUL UNIUNII SOVIETICE PE ANUL 1931

VENITURI (milioane ruble)			CHELTUIELI (în milioane ruble)		
<i>I. Economia națională</i>			<i>I. Finanțarea gospodăriei naționale</i>		
1. Industria	4076		1. Industria	7991	
2. Gospodăria electrificată	140		2. Electrificarea	865	
3. Agricultură	1094		3. Agricultură	4833	
4. Industria forestieră	70		4. Construcții comunale și de locuințe	815	
5. Gospodăria comunală	773		5. Cooperația de construcție	100	
6. Comerțul de stat	1480		6. Comerțul de stat	2183	
7. Cooperativele de consum	779		7. Cooperația de consum	525	
8. Transportul	3381		8. Transportul	5310	
9. Legătura	136		9. Transportul civil aerian	150	
10. Instituțiile de credit	932		10. Legătura	260	
11. Organele gospodărești ale comisariatului poporului pentru finanțe	61		11. Organe gospodărești ale comisariatului poporului pentru finanțe	30	
12. Fonduri speciale ale instituțiilor având buget de stat și local	106		12. Diverse măsuri pentru gospodăria națională	37	
13. Diverse venituri	365		Total	21099	
Total	13393		<i>II. Finanțarea social-culturală</i>		
<i>II. Impozite</i>			1. Instrucțiunea publică	3516	
1. De stat	10843		2. Sănătatea publică	1189	
2. Locale	435		3. Apărarea muncii și ocrotirii sociale	1012	
Total	11278		4. Cheltuieli administrative pentru activitatea socială și culturală	68	
<i>III. Fondurile organizațiilor de asigurare</i>			Total	5785	
1. Asigurări sociale	2174		<i>III. Comisariatul poporului pentru război și marină</i>		
2. Asigurări de stat	490		IV. Administrația internă	696	696
Total	2664		V. Fonduri de rezervă	430	430
<i>IV. Fonduri impuse populației</i>			VI. Plăți asupra împrumuturilor	382	382
1. Împrumuturi	1300		VII. Asigurările de stat	286	286
2. Impozite	400		VIII. Cheltuieli diverse	430	430
3. Cotizații și depuneri în cooperație	921		Rezervă specială	1500	1500
4. Casa de depuneri și economii	400		Total general la cheltuieli	31918	
5. Obligațiile centrelor de tractoare	160				
6. Achitarea împrumuturilor băncii de stat	700				
Total	3881				
<i>V. Fondurile uniunilor profesionale</i>					
	400	400			
<i>VI. Diverse fonduri</i>					
	302	302			
Total general al veniturilor	31918				

Pentru a nu scumpi brusc viața și pentru a lăsa o epocă de tranziție, în care producția avea să se adapteze necesităților consumației, s-a rezervat consiliului de miniștri facultatea de a reglementa exportul și importul²⁸⁵. Mai târziu taxele de export s-au menținut din motive fiscale și pentru a nu scumpi viața. Era epoca în care conducătorii țării se legănau în iluzia revalorizării leului.

În realitate aceste taxe de export au fost un impozit asupra agriculturii, din care statul a încasat de la 1921-1930 circa 14 miliarde lei. Au fost ani (1923-1924) în care statul a încasat peste 3 miliarde și jumătate lei din taxele de export²⁸⁶. Cum însă producția agricolă întregă a suportat efectele acestor taxe care au comprimat prețurile în interior, pierderile ei din 1919-1929 se urcă la circa 115 miliarde lei²⁸⁷. Cifra acestor pierderi se reoglindește în datoriile ce grevează astăzi proprietățile agricole și pe agricultori. Datoriile agricole sunt problema cea mai grea a statului român, fiindcă de la soluționarea ei atârână posibilitățile de refacere a gospodăriilor țărănești pentru care s-a consimțit la jertfa reformei agrare acum 10 ani. S-au întocmit memorii pripite²⁸⁸ și s-a întocmit chiar și o lege pentru înființarea *Băncii Agriculturii Românești*, al cărui scop este asanarea financiară și economică a agricultorilor îndatorați. Capitalul social al băncii e de 650 milioane lei. Banca va emite obligațiuni în valoare maximă de trei ori capitalul social. Adică banca vrea să asaneze datoriile agricultorilor de zeci de miliarde lei cu 2,6 miliarde lei. Unele guverne își permit să facă glume din cele mai serioase și mai primejdioase probleme. Răspunderea cade asupra tuturor care au căderea și puterea să le împiedice de a se juca cu focul.

Datoriile agricole trebuie despărțite în două mari categorii fundamentale deosebite una de alta: datoriile marilor proprietari expropriați și datoriile restului de proprietari mari, mijlocii și mici. Prima categorie de proprietari au suferit o spoliație din partea autorității publice. Li s-a expropriat pământul într-un mod volnic, fără să se țină seama de legile evoluției economice. S-a distrus marea proprietate, fără ca statul și organele sale să se îngrijească de soarta proprietăților transferate noilor stăpâni, în majoritatea lor lipsiți de mijloace și chiar de pregătire pentru a o cultiva. La expropriere, marilor proprietari li s-a dat un preț, în rentă de stat, pe care toată lumea l-a înțeles în aur. Prin politică monetară inconștientă acest preț de expropriere a fost odată redus cu 97%, adică cu 100 lei vechi aur la 100 lei hârtie, iar rentele de expropriere în lei hârtie, din cauza politicii bugetare, au scăzut cu peste 50%. Așa că mia de lei vechi aur făgăduită

²⁸⁵ E de mirare că dl C. Garoflid poate să afirme următoarele: „Cu destulă greutate, în anul 1920, făcând parte ca Ministru al Agriculturii, în guvernul Averescu, am reușit cu ajutorul colegului Greceanu, să obțin libertatea exportului de cereale, iar, în anul următor, al vitelor”. *Convoorbiri literare*, nr. pe ianuarie 1931, p. 12. Dl Garoflid nu a avut niciun rol în întocmirea legilor privitoare la libertatea exportului în 1920.

²⁸⁶ Raportul asupra proiectului de buget al veniturilor și cheltuielilor statului pe 1931 prezentat Adunării Deputaților.

²⁸⁷ Conform expunerii de motive a legii pentru valorificarea produselor agricole 1930, semnată V. Madgearu, M. Manoilescu și M. Popovici.

²⁸⁸ S-au alcătuit trei memorii. Cel dintâi care a văzut lumina zilei a fost, bineînțeles, al dlui V. Madgearu, Ministrul Industriei și Comerțului și ad-interim la Finanțe, apărut în ziarele din 19 august 1930, în care polemiza cu un proiect al dlui Manoilescu. Ziarele din 21 august 1930 s-au grăbit să publice propunerile dlor Manoilescu-Pienescu. Dl Madgearu a răspuns cu al doilea memoriu lămuritor, la care a ripostat dl Manoilescu cu trei proiecte: Tehnica conversiei, mijloacele care favorizează plasarea titlurilor de conversie, și administrarea portofoliului. Al treilea memoriu a fost întocmit de dl Mihai Popovici, care le critică pe amândouă. Memoriul dlui Popovici a apărut în expunerea de motive a Proiectului de lege „Banca Agriculturii Românești”.

Cea mai serioasă cercetare asupra chestiunii e a dlui dr. Nicolae Cornăteanu, *Problema datoriilor agricole*, Extras din Analele Institutului de Cercetări Agronomice al României, București, 1931. Observații interesante se găsesc și la A. Corteanu, *Datoriile agricole, Planuri și reforme*. Edit. Ziarului *Argus*, București, 1930. În Anexe se găsesc și memoriile citate mai sus, în plus planul dlui C. Argetoianu, care propune ca statul să ia asupra sa 1 miliard lei aur (32 miliarde de azi) din datoriile agricultorilor.

proprietarilor expropriați, a ajuns la 15 lei aur vechi. Proprietarii au primit pentru 1 hectar de pământ abia 1 000 lei de astăzi, ceea ce constituie una dintre cele mai mari nedreptăți din câte s-au săvârșit în cuprinsul Țării Românești. S-a distrus un capital curat românesc (6 000 000 ha expropriate a 30 000 lei ha) de circa 180 milioane lei hârtie din care n-a profitat nimeni, nici țărani.

Marii proprietari au contractat datorii înainte de război pentru investiții pe care bineînțeles, că nu le-au mai putut plăti din venitul restului de pământ ce le-a rămas după expropriere.

O justiție elementară dictează că acești proprietari să se bucure de un regim special din partea statului. De exemplu să fie scutiți (proprietarii și moștenitorii lor deci nu proprietățile înstrăinate) timp de 30 de ani de orice impozit agricol, chiar dacă prin noi achiziții și-ar mări proprietatea. După rentele de expropriere deținute de proprietari și moștenitorii lor – deci nu și după cele înstrăinate – să se plătească dobânda de 5% în lei vechi aur. Aceste rente să înceapă a fi trase la sortii numai după 10 ani (1941). Despăgubirile de război să li se plătească integral și cu precădere. Astfel statul le-ar da minimul de compensație pentru nedreptatea ce au suferit-o.

Asanarea datoriilor proprietarilor ruinați de reforma agrară trebuie să fie cea dintâi preocupare a statului, fiindcă proprietățile lor au fost temelia pe care s-a clădit România de astăzi.

A doua categorie de datorii agricole se împart, la rândul lor, în mai multe subcategorii:

- a) Marii proprietari care au cumpărat moșii după expropriere;
- b) Proprietarii mijlocii și mici care au beneficiat de reforma agrară;
- c) Mici proprietari care au cumpărat pământ.

Proprietarii care au o datorie mai mare de 5 000 lei la ha sunt excluși de la asanare. Cei cu o datorie de 5 000 lei la ha, vor fi selecționați după natura și rentabilitatea proprietății. Proprietarii cu o datorie de 1-5 000 lei la ha vor fi toți asanați cu excepția gospodarilor țărani, care trebuie să fie supuși unor cercetări amănunțite. *Banca Agriculturii Românești* s-ar ocupa exclusiv de asanarea datoriilor de investiții și de consumație. Datoriile provenite din cumpărări de pământ s-ar trece toate la *Casa rurală*, iar finanțarea exploatărilor viitoare ar face-o *Creditul agricol*. Aceste trei instituții ar lucra mână în mână, împreună cu *Creditul funciar rural*, care trebuie să rămână mai departe un așezământ la dispoziția marii proprietăți. Interesele micilor proprietari ar fi îmbrățișate de cooperative. Problema acestor credite se reduce la mijloacele financiare ale țării. În jurul posibilității de a procura aceste mijloace se învârtă întreaga soluționare a problemei. Se contează pe emisiuni de obligații și pe plasarea lor pe piețele străine. Socotim că șansele plasării acestor obligații în străinătate nu sunt prea trandafirii. Mai curând trebuie să ne gândim la o rezolvare internă a problemei. Fără să intrăm în amănunte, credem că banca națională ar putea spori, în baza acestor obligații, care ar avea un etalon al rentei pământului, circulația fiduciară cu 20 miliarde lei.

Banca națională, pentru a-și procura acoperirea metalică, ar putea mai ușor plasa obligațiile în străinătate contra devize aur. Tehnica operațiunilor o arătăm în altă parte. Acesta ar fi unul din mijloacele de a spori circulația fiduciară prin credite, de care ne-am ocupat în partea întâi a lucrării noastre, capitolul I: *Politica monetară*.

În încheierea lucrării noastre revenim asupra problemei și arătăm că banca națională trebuie să rămână credincioasă sistemului etalonului aur, adică să nu-și sporească angajamentele fără acoperire metalică. În partea I a cercetării noastre am stăruit asupra exploatării zăcămintelor noastre de aur și a sporirii stocului metalic al băncii noastre de emisiune. Obligațiile emise de institutele speciale de credit agricol nu se vor putea lombarda la banca națională decât în măsura sporirii stocului metalic. Etalonul pământului de care vorbim ar acoperi emisiunea obligațiilor de către institutele de credit agricol. Datoriile agricole din trecut trebuiesc lichidate prin titluri de conversie, de aceea *Banca Agriculturii Românești* trebuie autorizată să emită titluri până la 10-12 miliarde lei, indiferent de capitalul ei social. Titlurile, pe lângă garanțiile ipotecare vor avea garanția statului. Suma de 10-12 miliarde lei ar corespunde aproximativ sumei încasate de stat din taxele de export. Restul de 10 miliarde lei s-ar întrebuița pentru obligațiile emise de *Creditul*

ipotecar agricol. În încheierea lucrării arătăm întreaga operațiune, în legătură cu problema refacerii economice. Scăderea prețului cerealelor, principalul nostru articol de export, a provocat o diminuare a venitului național cu 40-45 miliarde lei. S-ar părea că a cere sporirea circulației fiduciare tocmai în epoca când volumul afacerilor e scăzut, înseamnă a provoca o inflație.

În realitate nu este decât o lărgire a creditului în vederea apărării celui mai scump patrimoniu național: *pământul*. Am spus-o și altă dată: cine stăpânește pământul, stăpânește statul. Păstrarea ogoarelor străbune în proprietatea românilor nu e numai o frază ieftină naționalistă, ci o problemă fundamentală de stat, care merită orice jertfe. Nu suntem pentru conversia datoriilor agricole din partea statului, fiindcă dacă statul ar lua asupra sa datoriile va ajunge, fatal, la confiscarea în favorul său a creanțelor creditorilor, adică a capitalului particular.

Alunecarea statului pe acest povârniș, l-ar împinge spre metodele bolșevice. Reglarea datoriilor dintre creditori și debitori trebuie să rămână o chestiune civilă în care nu trebuie să intervină decât justiția. Capitalul și o parte a dobânzilor legale vor fi obligatorii pentru părți, care sunt libere să facă orice tranzacții²⁸⁹. Statul totuși va trebui să fixeze condițiile și să limiteze timpul pentru încheierea acestor tranzacții. O lege specială e necesară. Statul e dator să se îngrijească de credit suficient pentru agricultură prin instituțiile speciale. Ca pământul țării să nu ajungă în mâini străine, se poate îngriji să fie cumpărat cu ocazia vânzărilor silite, de un așezământ special, care să-l distribuie tot românilor. Datoriile agricole se pot consolida pe termen lung și pământul poate fi salvat pentru români, dacă statul va rezolva problema Creditului agricol, căruia îi închinăm un capitol întreg²⁹⁰.

²⁸⁹ Politica de stabilizare a monedei a impus statului o echilibrare a bugetului, o completă desființare a cheltuielilor neacoperite și oprirea oricăror angajamente de ordin financiar care ar greva datoria publică. Fără această ordine severă în gospodăria statului, opera de stabilizare a monedei rămâne iluzorie. Statul totuși face abateri, ia asupra sa portofolii dubii de ale întreprinderilor particulare, în special de ale băncilor. Debitorii agricoli ar avea și ei dreptul de a cere să-și consolideze datoriile la stat pe termen lung și cu o dobândă minimală, sub scontul băncii naționale. Ceea ce nu se refuză băncilor, nu s-ar putea refuza producătorilor agricoli. Această practică duce la un capitalism de stat, la substituirea statului economiei private, care e primejdioasă, fiindcă împinge statul sau la confiscări sau la faliment.

²⁹⁰ Datoriile agricole, la sfârșitul anului 1928, se evaluează: plasamente agricole la bănci, 17,50 miliarde lei; plasamente agricole la bănci populare, 2,25 miliarde lei, plasamente agricole la creditul funciar rural, 2,25 miliarde lei; și datoriile agricole la particulari, 8 miliarde lei, totalizând 30 miliarde.

Cf. P. M. Sîtescu, *Băncile și conversia datoriilor agricole* în *Analele Băncilor* nr. 11/1930. De la 1928-1930 și în cursul anului 1931, situația s-a înrăutățit, datoriile au sporit și capacitatea de plată a debitorilor, în urma scăderii prețurilor, s-a diminuat. Hectarul de pământ cultivabil nu mai are puterea de plată ca înainte cu 2 ani.

Creanțele sunt deci mai dubii și mai nelichidabile. Creditorii trebuie să consimtă la jertfe, dacă, se asanează datoriile agricole. Date precise asupra datoriilor agricole nu avem nici azi. Fără a cunoaște volumul datoriilor agricole e greu și periculos să se ia măsuri legislative. Înseamnă să mergem la dibuiri și la noroc, într-o problemă de socoteli precise, în care trebuie să se calculeze amortizarea și putința de plată a debitorului.

Ceea ce știm mai precis sunt următoarele: 1) Banca Națională a României a avansat agricultorilor prin Creditul Funciar Rural, prin mijlocirea Caselor de credit a agricultorilor și prin Casele de împrumut pe gaj până la 30 septembrie 1930, suma totală de 1 192 041 395 lei; 2) Creditul Funciar Rural a împrumutat, în obligații și numerar, până la 1 iulie 1930, suma totală de 2 488 604 644 lei; 3) Casele de credit ale agricultorilor, de pe lângă Creditul Funciar Rural, până la 1 iulie 1930, 150 685 500 lei; 4) Banca Centrală Cooperativă, de la 1 aprilie 1930 până la 30 noiembrie 1930 suma de 402 227 604 lei. Cu celelalte instituții desființate, împrumutul agricultorilor la cooperative se urcă la 3 999 730 921 lei la aceeași dată. Deci la toate patru instituțiile suma datoriilor se urcă la 7 830 000 000 lei. La băncile private datoriile agricole ar fi aproximativ de 20 miliarde lei, iar la particularii de 8-10 miliarde lei. Totalul datoriilor agricole ar varia deci între 35-40 miliarde lei, ceea ce la 12 milioane ha de pământ cultivabil ar reveni aproximativ la 3 000-3 350 lei de hectar cultivabil.

Comerțul produselor agricole. Înainte de război, temelia economică și politică a României a fost comerțul cu produse agricole. Țara noastră era a doua – cea dintâi fiind Rusia – din Europa și a cincea din lume în comerțul internațional de cereale. Cum spuneam altădată, din spicul de grâu a Vechiului Regat s-a dospit ofensiva pentru întregirea neamului. Țărănimea din vremea latifundiară a suferit umilințele iobăgiei pentru întruparea unui vis. Fără prosperitatea economică a României Vechi nu s-ar fi putut înfăptui România Mare și fără botezul de sânge nici țărănimea nu ar fi ajuns stăpână pe pământul țării. În cei 10 ani de după război, așezarea noului stat românesc a avut să lupte cu multe greutăți, care în loc să se împuțineze, se sporesc mereu. Zbuciumul sufletului românesc nu s-a sfârșit încă. Trebuie să facă noi și mari încordări pentru a ieși biruitor. Cununa de spini a pătimirilor și a jertfelor nu s-a luat încă de pe creștetul generației războiului și a Unirii. Lupta grea pentru viață continuă aspră și crâncenă.

De peste ocean s-au ridicat țări producătoare de cereale multe și ieftine, care au inundat piețele pe care înainte vreme le stăpânea România, iar dincolo de Nistru, rușii au început să are stepele întinse cu mașini, ca și americanii, să prefacă țărănimea în proletari și să trimită, în târgurile Apusului, marfa cu preț de nimic. În asemenea împrejurări, negoțului nostru de cereale i s-au închis piețele din străinătate și plugarii de pe șesul Dunării au început să cârtească împotriva stăpânirii, zicând că ea-i de vină, dacă nu-și pot scoate din ogoare nici cheltuiala muncii și dacă toată hărnicia lor se duce în vânt și în buzunarele visteriei și a cămătarilor. Am arătat că o parte din dreptate e în ograda judecății lor. Dar cu dreptatea nu se îmbogățește omul, nu i se umple chimirul. Pricina crizei agricole e mai adâncă și mai întortochiată de cum se bănuiește. De aceea e și greu de lecuit. Iată dovada.

Americanii din Statele Unite s-au organizat, cu sprijinul statului, în *Federal Farm Board*, cu scopul de a veni în ajutorul agricultorilor prin susținerea prețului grâului, iar în Canada agricultorii s-au constituit în *Wheat Pool*, cu aceeași intenție și tot sub ocrotirea statului.

Grânele americane sunt standardizate în 6-12 tipuri, așa că vânzarea lor se face cu ușurință, deoarece cumpărătorul știe ce cumpără, fără să fi văzut marfa. La noi grânele se vând sub numele de *grâu de Dunăre*, care e, însă, o amestecătură de diferite specii. Până la standardizare mai avem de străbătut o cale lungă. Americanii, ca să scape de scăderea prețurilor, au început să acumuleze mari stocuri de grâne cu banii statului. În 1929 s-a votat o lege în Statele Unite prin care se pune la dispoziția *Farm Boardului* 500 milioane de dolari pentru a le distribui cooperativelor agricole, ca să-și depoziteze recolta și să-și perfecționeze mijloacele de desfacere a grânelor. La început, 1929-1930, li s-au împărțit 150 milioane de dolari. Pe urmă alte 100 milioane dolari.

În Canada *Wheat Pool*-ul a făcut același lucru cu ajutorul băncilor ipotecare, care, cu garanția statului, au împrumutat cooperativele agricole până la 82 de cenți de bushel de grâu (1 chintal corespunde la 3,67 bushels²⁹¹). În Australia un oficiu central cumpăra de la țărani grâul pe un preț „normal”. În țările de peste ocean s-a încercat, așadar, cu ajutorul sau garanția statului să se cumpere excedentele producției de grâu, să le înmagazineze și astfel să se provoace urcarea prețurilor. Prețurile în loc să se urce au scăzut și mai mult. Canadienii care au împrumutat 82 cenți de bushel de grâu nu-l mai pot vinde decât cu 55 cenți. Întreaga agricultură canadiană cu *Wheat Pool*-ul și cu băncile ipotecare sunt falimentare. În Statele Unite s-a menținut prețul grâului, în

După datele *Institutului de cercetări agronomice* care a cercetat 368 comune, cu 63 917 exploatări, având 360 726 ha suprafețe cultivate și 307 234 ha teren propriu, totalul datoriiilor agricole e de 1 026 863 505 lei, ceea ce revine câte 16 965 lei de exploatare, 2 848 lei de ha cultivat și 3 342 lei de ha teren propriu. Datele *Institutului de cercetări agronomice* se referă circa la 1½% de totalul exploatărilor agricole, de aceea nu se pot trage concluzii pentru totalul exploatărilor de peste 4 milioane.

²⁹¹ Conform A. J. Mac Phall, *Le Pool canadien du blé*, Actes du XIV-ème Congrès International d' Agriculture, deuxième volume, Cultura Națională, București, p. 181 sq., Asher Hobson, *Mesures législatives proposées pour utiliser de façon rationnelle les excédents de la production agricole aux Etats Unis*, Ibidem, p. 191 sq.

Chicago, la 73 cenți de bushel, pe socoteala și cu banii contribuabililor. Pe piața mondială nu se pot obține însă prețuri mult mai ridicate decât pentru grânele canadiene.

Atât în Statele Unite cât și în Canada s-a încercat să se organizeze comerțul grâului. În Statele Unite s-a înființat un organ special *Grain Stabilisation Corporation*, care cumpăra și vindea grâu, iar în Canada a organizat negoțul *Wheat Pool*-ul. Piețele cumpărătoare au fost inundate de agenții lor și totuși n-au reușit să urce prețul grâului.

Iată de ce.

Organizațiile oficiale, unde e amestecat statul, sunt totdeauna învinse de organizațiile comerciale particulare. În comerțul de grâu există companii internaționale, cu sediul în Londra, Anvers și Amsterdam, care domină piața mondială și care fac pe intermediarii între producători și morari. Ele cumpără și vând *ferm*, suportând toate riscurile de transport și de pierderi. Încheie așa numitele contracte C. A. F. (Coût-Assurance-Fret). Producătorului i se dă pentru marfă un preț fix, iar morarul cumpără cu alt preț fix, fără să aibă vreo bătaie de cap și vreun risc niciunul nici altul. Companiile internaționale lucrează pe cont propriu și au la dispoziție orice marfă, pe când Statele Unite ori Canada nu-și puteau vinde decât grâul lor propriu. Din această cauză societățile internaționale, perfect organizate și specializate, domină piața mondială și dictează prețurile.

Ele cumpără unde găsesc mai ieftin, fără se se sinchisească de proveniența grâului. Nu le interesează decât calitatea și prețul. De aceea au rămas singurele stăpâne pe comerțul de cereale.

Care e situația actuală a pieții grâului? După datele întocmite de *Institutul Internațional de Agricultură din Roma*, balanța grâului, în 1930-1931, e următoarea:

Stocuri restante din 1929-1930	114 mil. chintale
De exportat din recolta 1930-1931	223 mil. chintale
Total disponibil 337 mil. chintale	
Necesitățile țărilor importatoare	227 mil. chintale
Rest nevândut la 1 iulie 1931 110	110 mil. chintale

Acest stoc va apăsa asupra producției din 1931-1932. Dacă nu se scade producția de grâu sau nu se deschid piețe noi de consumație – amândouă cazurile irealizabile – producătorii de grâu sunt amenințați, ani de-a rândul, să nu spere în nicio urcare a prețurilor²⁹². În Brazilia, un expert englez, Sir Niemayer, invitat de guvern pentru a urca prețul cafelei, a găsit următoarea soluție eroică și simplă. A stabilit o taxă vamală ridicată pentru exportul cafelei braziliene. Taxele se încasau de la producători, dar nu se vărsau în visteria statului, ci cu ele se cumpărau cantități mari de cafea în interior. Taxele se întorceau așadar tot în buzunarele cultivatorilor.

Cantitățile cumpărate din taxele încasate s-au aruncat în apele oceanului, ca să bea și peștii cafea. Sir Niemayer a reușit astfel să urce prețul cafelei pe piața mondială. E o experiență, care dovedește absurditatea raționalizării și a mașinismului, căci cultivatorii de cafea nu-și vor limita producția și, peste un an sau doi, iar vor ospăta peștii oceanului cu cafea. Brazilia contribuie cam cu 80% la producția mondială de cafea, de aceea minunea lui Sir Niemayer a fost ușoară. Americanii dacă s-ar hotărî să arunce și ei cele 100 milioane de chintale (1 mil. de vagoane) cu grâu de prisos în fundul oceanului, ar reuși să urce prețurile mondiale ale grâului, deși Sovietele s-ar îngriji să le coboare repede, sporind producția.

La noi se vorbește mereu de raționalizare și de mașinism, de organizări cu ajutorul statului, de încurajarea agriculturii, pierzându-se din vedere realitățile naționale și mondiale. Ce reprezintă România în comerțul mondial de cereale? Cu tot ce produce, cota ei din comerțul mondial e 0,54%.

²⁹² Această expunere se întemeiază în parte pe studiile dlui Fr. Delaisi, care stăruie pentru organizația internațională a desfacerii grâului. Conform *Le marché mondial du blé*, Documents franco-roumaines, nr. 1, mai 1931.

Producția ei de cereale nu contează. Suta de mii de vagoane de grâu cât are pentru export nu poate avea nicio înrâurire asupra prețurilor mondiale, chiar dacă ar avea marfă standardizată de calitate superioară. Să presupunem că România ar reuși să-și sporească producția de grâu și că ar oferi calități alese. Cine le-ar cumpăra când 1 milion de vagoane de grâu rămân nevândute pe piața mondială? Apostolii raționalizărilor și mecanizărilor prin cooperative agricole țărănești, cum spuneam, sau nu știu ce vorbesc sau maimuțăresc pe alții ca să se găsească și ei în treabă. Se țin de modă, ca femeile. *Noi înclinăm spre părerea celor ce dau sfatul să nu se amestece administrația publică, statul, nici în producție, nici în comerț, nici în industrie. Unde se amestecă statul ucide inițiativa particulară, care e întotdeauna mai pricepută și mai dibace. Statul să nu se substituie cetățeanului, ci să-l sprijine și ocrotească în drumul său ce duce la prosperitatea țării. Legile naturale economice nu ascultă nici de planuri pe 5 ani ori pe 10 ani, de sindicalizări forțate, nici de concordate. Acolo unde legile economice sunt tulburate de ingerințe etatiste, ele se răzbună. Bunul simț, interesul și libertatea sunt cele mai bune îndrumătoare ale activității economice*²⁹³.

Lecuirea crizei agricole nu e după cum se vede – așa de simplă²⁹⁴. Părerea noastră este că prețul cerealelor pe care le producem nu se pot ameliora prin prime de export sau la producători. Prima cea mai bună și mai cuminte e ca statul să nu se amestece în legea economică a cererii și a ofertei pe care nu o poate reglementa prin nicio altă lege izvorâtă din domeniul rațiunii sau a sentimentului. Statul poate crea cadre pentru organizarea desfacerii produselor agricole în interiorul țării și pe piețele străine. Pe piața internă, cooperația poate avea un rol important.

Dacă nu credem în reușita obștilor de producție – careucid inițiativa particulară și slăbesc principiul proprietății individuale – socotim că în desfacerea produselor agricole cooperația are un teren larg și binefăcător de activitate. Cooperația poate crea în interior o piață cu prețuri uniforme pentru cereale și alte produse agricole. Am spus că producția de cereale a gospodăriilor țărănești rămâne să fie consumată pe piața internă. Această consumație va fi într-o continuă creștere, așa că organizațiile cooperative de desfacere vor avea un teren larg de activitate. Cooperativele cu cereale țărănești n-au, însă, ce căuta pe piața externă. Piața externă rămâne pe seama produselor întreprinderilor mari și a comerțului privat, singurele care se pot încadra în companiile internaționale de cereale. Pentru alte produse agricole, cum sunt păsările, ouăle, vitele, etc., se pot organiza cooperative și pentru export. După cât știm mișcarea cooperativă din România e în curs de reorganizare în baza legii din 1929 și ea e chemată să ridice nivelul de viață a satelor²⁹⁵.

*

* *

Pentru remedierea crizei agricole din Europa Orientală se dezbat cu pasiune tarifele preferențiale, care – după cum spune dl M. Manoilescu în discursul său ținut la Conferința economică pentru acțiunea economică concertată, convocată de Societatea Națiunilor în noiembrie 1930 – ar fi o idee sănătoasă și binefăcătoare, care nu poate fi respinsă numai pentru păcatul de a fi

²⁹³ Dl Ernest Grintzesco, într-o lucrare intitulată *Le problème du redressement agricole en Roumanie*, Göbl, Bucarest, 1931, cere intervenționismul de stat în agricultură, „*L' interventionisme doit s' exercer d' un façon énergique et immédiate*” (p. 164). Cere chiar și „jandarmi agricoli” care vor executa *manu militari* practicile agricole cerute de „solidaritatea națională” și de „proprietatea funcție socială”. Cu excepția acestor aberații, cartea cuprinde câteva informații utile privitoare la problema agrară.

²⁹⁴ Rezultatele urmărite de legea Ionescu-Sisești, privitoare la primele de export ale grâului, sunt îndoielnice. Asemenea măsuri nu folosesc la nimic. Sunt, însă, caracteristice pentru o țară agricolă, care până acum încasa taxe din exportul cerealelor.

²⁹⁵ După terminarea acestui studiu găsim informații în Gr. Mladenatz și I. Tatos, *Vânzarea cerealelor prin cooperație*, Oficiul Național al Cooperăției Românești, București, 1931. Lucrarea vrea să stabilească programul de activitate al mișcării cooperative românești. Ea cuprinde date prețioase, dar și unele idei pe care nu le aprobăm: „mecanizarea producției țărănești”, „capitalism de stat” și „cooperative în străinătate”.

relativ nouă²⁹⁶. Mai întâi să vedem dacă ideea e nouă. Pe urmă vom vedea dacă e realizabilă și în ce formă. Tarifele preferențiale – renunțând la orice expuneri istorice – sunt practicate în sânul Imperiului Britanic, deci ideea nu e nouă. Cercetarea lor, pe scurt, e necesară, fiind extrem de instructivă tocmai în legătură cu problema cerealelor care ne preocupă.

Se știe că Imperiul Britanic după război a trecut prin transformări radicale. A triumfat ideea: „Statul trebuie creat din voința liberă a cetățenilor” propovăduită de *The Round Table*. În 1917 s-a decretat suveranitatea dominionurilor. Imperiul din pactul colonial al veacului XIX-lea s-a transformat într-o confederație a națiunilor britanice. „Noi suntem un sistem de națiuni – spunea Generalul Smits din Africa de Sud. Noi nu suntem un stat, ci o comunitate de state și de națiuni”. Dominionurile în sânul imperiului sunt „comunități autonome, egale prin statutul lor, întru nimic subordonate unele altora în ceea ce privește afacerile lor externe sau interne” cum precizează raportul conferinței imperiale din 1926. Unitatea Imperiului Britanic a rămas mai mult sentimentală decât reală. Toate încercările de a-i da o unitate politică sau economică s-a izbit de refuzul dominionurilor. Ministrul Australiei, Hughes, declara, în 1921: „Cel mai bun mijloc de a distruge acest imperiu puternic este de a-i da o constituție. Completa autonomie a părților lui e fundamentul unității sale. Asigurarea desăvârșitei libertăți pentru fiecare parte asigură unitatea spirituală ce ne leagă pe toți... Principiul relațiilor dintre Marea Britanie și dominionurile sale este libertatea de acțiune”.

În ce privește raporturile economice dintre patria mamă și dominionuri, sistemul închis propovăduit încă de *Liga Federației Britanice* și dezbătut în cea dintâi conferință colonială, sub guvernul Salisbury, în 1887, n-a fost adoptat de Imperiul Britanic, deși azi îl cer *Trade Unions Congres* – în ședința din 26 iunie 1930 – și chiar bancherii din City – în manifestul lor din 4 iulie 1930 – cu tot mai multă stăruință. Dominionurile au dat un privilegiu de tarife preferențiale metropolei. Tarifele preferențiale au fost introduse de *Uniunea Sud Africană* în 1903, de Canada în 1904, de Australia în 1906 și de Noua Zeelandă în 1907. Regimul vamal imperial cu tarife preferențiale, în raport cu regimul vamal al tarifului general aplicat străinilor ce nu oferă avantaje reciproce, acordă produselor britanice o reducere de 30-40%, cum e Canada și Noua Zeelandă.

Alte dominionuri sunt mai zgârcite. Tarifal preferențial, în medie, se poate socoti la 25%, ceea ce e foarte mult, întrucât dominionurile sunt geloase de neatârnamarea lor economică și sunt cele mai protecționiste din lume față de mărfurile altor țări. Tinerele națiuni din sfera Imperiului Britanic, exportatoare de materii prime, au cerut și ele privilegiile din partea patriei mame.

Anglia liber schimbistă, al cărei comerț se întemeiază pe țările străine de Imperiul Britanic, nu a putut ceda cererilor dominionurilor. Discuția între metropolă și țările imperiului durează de la 1887, dar până acum nu s-a ajuns la niciun rezultat în ceea ce privește articolele de mare consumație, cum e grâul și carnea. Regimul liber schimbist a fost intact până la 1914. Guvernele engleze în cursul războiului și după război au început să introducă îngrădiri protecționiste. De la 1919 au făcut oarecare concesii dominionurilor, așa că azi tarifele preferențiale sunt reciproce. Anglia liber schimbistă a pus taxe pentru unele articole de ordin secundar, cum e zahărul, vinul și fructele uscate, etc., protejând produsele imperiale.

La Conferința Imperială din 1930, Canada, cu producția ei de grâu falimentară, a vorbit cum vorbește Europa Orientală, Europei Apusene. Primul ministru al Canadei, dl Benett, în discuția generală din 8 octombrie 1930, spunea: „Grija primordială a Canadei e să-și vândă grâul... ofer patriei mame și tuturor țărilor imperiului, în schimbul unui avantaj corelativ, obținerea unei preferințe de 10% asupra tarifelor existente sau a celor ce se vor stabili în viitor”.

²⁹⁶ Conform M. Manoilescu, *Le régime preferential*, Extrait de la revue „Independența economică”, Nr. 4/1930. Promotorul *Paneuropei*, dl R. N. Coudenhove-Kalergi propusese de mult: „O altă cale pentru înfăptuirea Uniunii Vamale Europene ar fi primirea generală a unei clauze preferențiale europene în tratatele comerciale”. *Adevărul*, 11 decembrie 1929. Tarifele preferențiale se practică și între Statele din America și chiar în Europa. Conform Eugène Grossmann, *Systèmes de rapprochement économique*, S. D. N., Genève, 1926.

Prim-ministrul MacDonald a răspuns: „Să nu taxăm grâul! Nu, asta nu o putem face”. Conferința Imperială din 1930 s-a încheiat, ca și Conferința internațională a grâului din mai 1931, ținută la Londra, fără niciun rezultat practic²⁹⁷. Dificultățile de care s-au izbit tarifele preferențiale a cerealelor în sânul Imperiului Britanic, ne lasă puține speranțe că ele vor duce la un rezultat practic în dezbaterile Societății Națiunilor. Dacă s-ar încheia un zollverein european, problema cerealelor țărilor agrare de la Marea Neagră până la Marea Mediterană s-ar soluționa de la sine. Ori, Uniunea Europeană e încă un vis, iar noi trebuie să rămânem pe terenul realităților. Pentru a păstra deplină obiectivitate a cercetărilor noastre, vom spune, că la noi inițiatorul tarifelor preferențiale a fost dl V. Madgearu. După încheierea manuscrisului nostru, am găsit rezumată activitatea d-sale într-o conferință ținută la radio, din care intercalăm, textual, câteva pasaje sub titlul de documente:

„Convingerea, că izolați nu putem rezolva nici problema desfacerii cerealelor, nici problema finanțării agriculturii noastre, ne-a împins către ideea unei acțiuni comune împreună cu celelalte state agrare din centrul și Răsăritul Europei. Prilejul ni s-a oferit în martie 1930, când toate țările s-au adunat într-o conferință convocată de Societatea Națiunilor de la Geneva, ca să vadă, dacă n-ar putea să încheie între ele un armistițiu vamal, adică să se angajeze să nu mai ridice barierele vamale unele față de altele.

Delegat al României am înfățișat atunci următorul punct de vedere:

- 1. România este singura țară, care a coborât taxele vamale prin noul ei tarif vamal din iunie 1929;*
- 2. În schimb ca să apere pe agricultorii lor, în fața concurenței țărilor de peste ocean, țările industriale din Europa Centrală, au ridicat atât de sus taxele pe cereale, încât noi, care trăim mai ales din exportul de cereale, suntem loviți în existența noastră, fiind siliți să vindem în pagubă;*
- 3. Singura soluție practică a crizei în care se zbate Europa sleită de șomajul din țările industriale și economia rurală deficitară din țările agrare este colaborarea între ele pentru a-și asigura piețe de desfacere pentru produsele lor;*
- 4. În acest scop, pentru a se asigura remunerarea suficientă a muncii agricultorilor din țările danubiene, să se acorde un tratament preferențial pentru cerealele danubiene, reducându-se taxele vamale de import în țările industriale europene.*

Pentru a duce la biruință acest punct de vedere, care a găsit adeziunea reprezentanților țărilor agrare din centrul și orientul Europei, am luat inițiativa convocării unor conferințe speciale ale țărilor agricole, chiar în cursul Conferinței pentru Armistițiu Vamal de la Geneva. Primul succes obținut a fost despărțirea acelei conferințe în două comisii din care una s-a ocupat de problema ridicată de noi: organizarea colaborării dintre țările industriale și țările agricole și a ajuns la formularea unui program pe baza căruia urma să se înceapă negocieri între cele două grupe de state. Acțiunea statelor agrare era astfel începută. Trebuind să răspundem câtva timp în urmă la o serie de întrebări puse de Societatea Națiunilor în legătură cu organizarea schimbului de mărfuri între țările agricole și țările industriale, am socotit folositor să convocăm la București, în iulie 1930, o conferință a experților agricoli din principalele țări exportatoare: România, Ungaria și Iugoslavia.

Rezultatul a fost că s-a reușit să se fixeze o atitudine comună și să se dea același răspuns la chestionarul Societății Națiunilor. În acest răspuns s-a cerut în primul rând tratamentul preferențial din partea țărilor europene importatoare în favoarea produselor agricole de origine europeană și suprimarea tuturor restricțiilor, care limitează în mod artificial importul produselor agricole; iar în al doilea rând s-a decis organizarea vinderii concertate a cerealelor din cele trei țări pentru a nu mai contribui la scăderea prețului prin concurența forțată dintre ele.

²⁹⁷ Conform A. Siegfried, *op. cit.*, Cap. III. La préférence imperial, p. 148. Câteva studii mai noi confirmă și completează informațiile. Conform E. Pollet, *La conférence impériale britannique* și T. Findlay Mackenzie, *Le tariff australien et la preference impériale britannique* în *Revue économique internationale* 23 année, vol. I, nr. 3 Mars 1931. În acest studiu renunțăm la expuneri istorice. Amintim că Anglia a fost și exportatoare de grâne. Taxa de import asupra grâului a fost desființată la 1864, când Anglia trece la liber schimbism, conform Zeletin, *Burghazia română*, p. 122.

În acest scop s-a recomandat să se creeze în fiecare țară câte o rețea de silozuri, magazii, în care să se înmagazineze produsele și să se ușureze finanțarea lor; să se organizeze creditul agricol pentru finanțarea recoltei și să se creeze un organ central de desfacere care să asigure unitatea și controlul politicii de vânzare a cerealelor. A urmat apoi a doua conferință de la Sinaia, unde s-au adunat miniștrii de Finanțe, Industrie și Comerț, Agricultură, și Comunicații din cele două țări amice: Iugoslavia și România și, consfințind necesitatea apropierei economice a țărilor agricole danubiene, au fixat un program de acțiune comună.

În august 1930, a avut loc la Varșovia, Conferința Agricolă Internațională, la care au participat Bulgaria, Estonia, Ungaria, Letonia, Polonia, România, Cehoslovacia și Iugoslavia. Această conferință a lărgit cadrul acțiunii țărilor agricole și a elaborat un program complet de soluții pentru asanarea situației economice a țărilor agricole europene. Programul de la Varșovia a fost supus în dezbaterea celei de a XI-a Adunări a Societății Națiunilor în septembrie 1930, care a apreciat că propunerile țărilor agricole intră în cadrul reorganizării economice a Europei. Nu e mai puțin adevărat însă că ideea fundamentală, tratamentul preferențial al cerealelor noastre, a întâmpinat, în septembrie trecut, la Geneva, opoziția statelor transoceanice și a câtorva state importante din Europa: Anglia, Franța, Italia, Olanda, Belgia, Scandinavia și Norvegia. Țările agrare nu s-au descurajat și au continuat acțiunea lor solidară la conferințele experților ce au urmat la București, Belgrad și Varșovia. Cu prilejul unei noi conferințe economice, ce a avut loc la Geneva în noiembrie 1930, ideea tratamentului preferențial acordat cerealelor noastre a fost concretizată într-o formulare juridică, ceea ce a contribuit la lămurirea ei. Când s-a adunat în decembrie, la Geneva, Comitetul de studii pentru Uniunea Europeană, examinând situația economică a Europei, a recunoscut că îndreptarea ei nu se poate aștepta decât de la asanarea stărilor de mizerie din țările danubiene. În acest scop s-a hotărât crearea unui institut internațional de Credit Agricol care să alimenteze cu bani ieftini pe agricultorii noștri și s-a dat în sarcina conferinței, care a avut loc în ianuarie, la Paris, să rezolve chestiunea scurgerii stocurilor de cereale aflate în țările danubiene din recolta 1930 și Conferința grâului care a avut loc la Roma, în martie, să găsească soluția generală a crizei agricole mondiale.

La Conferința grâului frontul țărilor agrare s-a manifestat și a reușit să obțină recunoașterea unanimă că pe calea obișnuită diplomatică se poate introduce în convenții de comerț tratamentul preferențial pentru cerealele noastre. Între timp Germania ne-a oferit să încheiem o convenție de comerț pe baza tratamentului preferențial a cerealelor noastre. Cum această propunere a coincis cu încercarea de a se realiza o uniune vamală austro-germană, tratativele noastre au fost întrerupte, pentru a se aștepta rezultatele Conferinței Comitetului de Studii pentru Uniunea Europeană care avea să se întrunească la Geneva în mai.

Ce s-a întâmplat la Geneva se cunoaște. Opoziția contra tratamentului preferențial al cerealelor a încetat. Toate statele europene au căzut de acord. Aceasta constituie o biruință definitivă a acțiunii țărilor agricole. Dacă amintim că în același timp s-a decis constituirea Institutului Internațional de Credit Agricol, putem spera într-o ușurare a situației agricultorilor noștri în viitorul apropiat, cu atât mai mult cu cât noi am pus bazele creării unui Institut Național de Credit Agricol Ipotecar, pentru care în urma recentului împrumut s-au pus la dispoziție peste 1 miliard jumătate lei. Succesul acesta este cu atât mai mare, cu cât coincide cu eșecul conferinței tuturor țărilor agricole exportatoare din lume, care s-a adunat zilele trecute la Londra. Adversarii ideii tratamentului preferențial pentru cerealele noastre credeau că îndreptarea crizei agricole nu se poate realiza decât printr-o înțelegere a tuturor țărilor agricole exportatoare de cereale din lume, fie pentru a scădea producția, fie pentru a limita exportul prin fixarea pentru fiecare țară a unei cote de export și prin evitarea concurenței dintre ele. Conferința de la Londra a dovedit că nu se poate ajunge la înțelegere, cel puțin acum pentru scurgerea stocurilor existente și pentru recolta viitoare. N-am crezut niciodată într-o astfel de soluție practică mondială. De aceea am luptat pentru tratamentul preferențial timp de un an la toate conferințele agricole și la Societatea Națiunilor, deși am întâmpinat rezistența chiar de la țări prietene, ca Cehoslovacia, care abia în octombrie trecut a aderat la ideea noastră fără rezervă”²⁹⁸.

²⁹⁸ Argus, 29 mai 1931. Toate documentele conferințelor în care s-au dezbătut tarifele preferențiale ar merita întrunite într-un volum.

Triumful ideii în sânul Societății Națiunilor, datorit așa numitului *Anschluss* austro-german, nu înseamnă și realizarea practică a tarifelor preferențiale. Germaniei fără colonii îi convine să încheie cu noi o convenție comercială pe baze de tarife preferențiale, dar Franței, care este un imperiu colonial, mai puțin. Protestările coloniilor franceze au și început. Franța însăși e o mare producătoare de grâne și protecționistă. Totuși cu Franța ne-am putea înțelege. Anglia, dacă se va hotărî să taxeze grâul, va da preferință dominionurile sale²⁹⁹, iar Belgia și Olanda, interesate în companiile internaționale de cereale, nu se vor putea învoi să lucreze împotriva intereselor lor proprii. Așa că drumul deschis ne rămâne numai spre Germania, care e stânjenită, însă în mișcările ei.

*
* *

Interesele noastre economice ridică o problemă delicată de o covârșitoare importanță pentru viitorul României. În sistemul de alianțe politice pe care le-am încheiat după război nu am putut încă încadra și interesele noastre economice. Sistemul de alianțe politice în care ne găsim se reazemă pe Franța, care deține azi hegemonia în Europa. După ce și-a consolidat situația economică și financiară a luat inițiativa realizării Statelor Unite ale Europei, pentru a pacifica și pentru a transforma „lumea veche” într-o putere continentală, singura în stare să țină piept cu marile formațiuni politice, cum sunt Statele Unite ale Americii, Imperiul Britanic și Republica Sovietelor. La acest sistem de alianțe nu putem renunța, dar nici nu ne putem solidariza cu el până la sacrificarea existenței noastre materiale. Alianțele politice nu ne pot încătușa și suprima inițiativa și libertatea mișcărilor pentru apărarea intereselor noastre comerciale.

Dacă Germania ne-a oferit tratamentul tarifelor preferențiale, nu ne era îngăduit să întrerupem tratativele la sugestia Franței, după cum nici Franța nu ne cere avizul de câte ori face încheieri cu Germania. Puteam să încheiem convenția comercială, făcând rezervele cuvenite în ceea ce privește aplicarea ei. Convenția cu Germania nu excludea propunerile Franței de la conferința din mai 1931 a Comisiei Europene, ținută la Geneva, și anume: a) Statele industriale să acorde un regim preferențial produselor agricole ale statelor sud-est europene; b) Statele agricole să organizeze un oficiu comun de vânzare al produselor lor; c) De avantajele acordate statelor agricole, să beneficieze, în măsură egală, toate statele industriale. Propunerile Briand, dacă se vor realiza, presupun organizații care lipsesc statelor agricole și care cer timp pentru a se înfăptui. Convențiile plurilaterale sunt cu mult mai complicate decât cele bilaterale.

Convenția cu Germania nu exclude acceptarea propunerilor Briand. Pentru noi ar avea însă avantajul de a ne putea scurge prisosul de cereale fără întârziere. România credem că ar servi interesele Franței, salvând și interesele economiei sale, apropiindu-se de Germania.

Relațiile noastre comerciale cu Reichul sunt impuse de legi economice pe care Franța nu le poate desființa, după cum convențiile economice cu Germania nu pot slăbi alianța noastră politică, pecetluită cu sânge, încheiată cu Franța. Înțelegerile în baza regimului preferențial, fie cu Germania, fie cu statele industriale din Apus, nu se pot face cu sacrificarea industriilor noastre, după cum nici țările industriale nu-și vor sacrifica agricultura. Avantajele nu se pot acorda decât pentru articolele care nu se fabrică la noi în țară³⁰⁰.

Dezvoltarea industrială a României va rezolva cu timpul și problema agriculturii noastre, fără sprijinul străinătății. Statul român trebuie să-și apere neatârnamarea economică în oricâte alianțe

²⁹⁹ La rezoluțiile conferinței din Paris din ianuarie 1931, Anglia a răspuns: „Guvernul Majestății Sale britanice are toată simpatia pentru țările dunărene, în situația grea de astăzi, dar regretă că nu poate adera la rezoluțiile conferinței din Paris, din pricina stării critice a unor țări transoceanice, în special Canada, Australia și India de care depinde Marea Britanie în mod normal, pentru aprovizionarea ei cu cereale”.

³⁰⁰ Convenția comercială cu Germania s-a încheiat după scrierea acestor rânduri pe bază de tarife preferențiale. Textul convenției nu-l cunoaștem.

politice ar intra. Această neatârnamare e o realitate a ființei noastre naționale, necesară și în cazul înfăptuirii confederației statelor europene. Interesele agricole ale Europei Sud-Estice s-ar putea să apară printr-o confederație a Statelor Orientului, așa cum am propus-o noi încă din 1924³⁰¹, înainte de încheierea pactului de la Locarno și înainte de intrarea Germaniei în Societatea Națiunilor. E o satisfacție intelectuală pentru noi că statele Europei Orientale s-au prezentat încheiate într-un bloc în fața Societăților Națiunilor și a conferințelor internaționale. Ne permitem să accentuăm și acum necesitatea *Statelor Unite ale Orientului*, cu centrul în Constantinopol. Politica externă românească și a celorlalte state interesate ar trebui să se smulgă de sub tutela statelor mari din Apus, să renunțe la rolul umilitor de satelite docile, lipsite de voință și să-și croiască o politică proprie a lor. Strângându-se într-o confederație, cu păstrarea integrală a independenței lor naționale, s-ar putea apăra împotriva tuturor pericolelor ce le amenință pe fiecare în parte și ar scăpa mai repede de criza economică în care se zbat și care le ține într-o dependență de vasalitate față de orgoliosul Apus.

Europa Orientală de la Marea Baltică până la Marea Egee a fost râvnită de atâtea imperii, de cel rusesc, de cel otoman, de imperiul german și de cel austro-ungar. De ce nu ar avea popoarele din această regiune un imperiu al lor propriu, un imperiu federativ cu centrul în vechiul Bizanț? Acest imperiu le-ar apăra împotriva tuturor poftelor de cuceriri și ar reînvia o veche civilizație, cea a Orientului. Imperiul federativ al Orientului ar rezolva o serie de rivalități și ar fi o cheazășie pentru pacea lumii.

Tehnica și țărănimea. După terminarea acestui studiu ne-am hotărât să intercalăm un adaos privitor la problema mecanizării și raționalizării agriculturii țărănești, pe care am amintit-o în trecut în paginile anterioare. Asupra suveranității despotice și cu consecințe absurde a „majestății sale mașinii” stăruim în partea a treia a lucrării noastre în care ne ocupăm de „raționalizarea industriilor”. Tehnica a ajuns să fie așa de la modă, încât ne-a dăruit până și un guvern de tehnicieni. Azi totul s-a tehnicizat. Problema merită, deci o analiză lămuritoare.

Cei ce cântă imnuri de slavă tehnicii, ar fi bine să adâncească problema înainte de a face pe papagalii Apusului și a Americii. Dacă nu o pot face singuri să citească cea mai nouă lucrare a unui filosof german, care nu se sfiește să spună răspicat: „*Mecanizarea lumii a ajuns într-un stadiu de încordare periculoasă*” și că „*Tehnica mașinilor se sfârșește cu omul faustian și într-o zi va fi distrusă și uitată*” – „*Istoria acestei tehnici se apropie repede de un sfârșit inevitabil. Pericolul a devenit așa de mare pentru fiecare ins, pentru fiecare pătură socială, pentru fiecare popor, încât ar fi jalnic să încercăm a ne minții. Timpul nu poate fi oprit pe loc; nu exista nicio cale întoarsă înțeleaptă, nicio renunțare cuminte*”³⁰².

³⁰¹ Oct. C. Tăslăuanu, *Statele Unite ale Orientului. O confederație a Statelor Europei Orientale și a Asiei-Minore*. Tg. Mureș, 1924. Propunerea noastră trebuie, bineînțeles, revizuită și apropiată de posibilitățile de realizare.

Dovada că această propunere a noastră se întemeia pe o necesitate o face și cartea dlui Lucien Romier, *Le carrefour des empires morts – du Danube au Dniester* – Hachette, Paris, 1931, care se încheie cu următoarele cuvinte: „*C'est que l' Europe Orientale est bâti d' éléments juxtaposés, mais non liés. Lier ces éléments, d' abord négativement par un Locarno de l' Est, puis par une fédération allant des intérêts économiques aux intérêts politiques, telle est l' oeuvre difficile, mais urgente à poursuivre*”.

O colecție a Orientului, ca membră a Societății Națiunilor ar putea ridica și problema mandatelor asupra Siriei, Transiordaniei, Palestinei și Irakului. În *Curentul* din 8 august 1931 se spunea că Partidul Național-Țărănesc și în special dl Iuliu Maniu e pentru înjgheburarea unui bloc al statelor sud-est europene. Conferințele agricole care s-au ținut în cursul anului 1930 au fost un preludiu. În planul economic național, întocmit sub guvernarea național-țărănească, se spune: „*Pentru a avea un instrument puternic de apărare în politica comercială se va consolida blocul statelor agrare din Europa Centrală și Sud-Estică*”.

³⁰² Oswald Spengler, *Der Mensch und die Technik*, Beitrag zu einer Philosophie des Lebens, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1931, p. 78 și 88.

Profețiile de Cassandra ale filosofului german, pe care îl cunoaștem din lucrarea sa *Amurgul Occidentului* (*Der Untergang des Abendlandes*³⁰³) sunt într-adevăr impresionante și originale.

Nu sunt însă izolate. În Apus se cântă de mult și de mulți prohodul industrialismului și chiar a rasei albe. Cine n-a citit *Le crépuscule des nations blanches* de M. Muret³⁰⁴ sau *Le flot montant des peuples de couleur contre la suprématie mondiale des blancs* de Lothrop Stoddard³⁰⁵ sau *Le déclin de la grande race* de Madison Grant³⁰⁶, care se teme de Finis Americae?

Oswald Spengler atribuie decăderea Apusului și tragedia rasei albe, precum și întreaga criză de astăzi, care nu e numai o criză, ci începutul unei catastrofe, *trădării tainelor tehnicii*. Europa apuseană, în loc să exporte numai fabricate industriale, a început să-și vândă secretele, procedeele și metodele tehnice; a exportat ingineri și organizatori, ba chiar și inventatori. Tehnica s-a născut dintr-o misterioasă și satanică necesitate creatoare a sufletului, dornic de a se elibera de cătușele făurite de natură; dintr-o revoltă împotriva naturii pe care spiritul inventiv al omului s-a străduit să o supună și să o stăpânească. Nitzscheana „Wille zur Macht” nu s-a mulțumit să despoaie natura de materii pentru nevoile vieții omenești, ci nu s-a astâmpărat până când nu i-a înjugat forțele silind-o să îndeplinească servicii de sclav pentru potențarea puterii omenești. Omul a vrut să-și creeze singur o lume a lui proprie, să devină el însuși Dumnezeu. Natura e, însă, întotdeauna mai tare. Tehnica e tragedia Apusului, care a devenit sclavul mașinii, fără să rămână stăpânul lumii. De pretutindeni neamurile înapoiate se înarmează cu metodele tehnicii pentru a dărâma supremația Apusului. Aceste popoare „colorate”, după ce vor dărâma civilizația occidentului, se vor lepăda de tehnică fiindcă pentru ele nu este o necesitate sufletească, ci numai o armă de luptă. Astfel și civilizația creată de nordicii cu suflet faustian – încheie Spengler – ca toate marile civilizații, se va sfârși cu o înfrângere, cu o catastrofă inevitabilă.

Aceste sinistre perspective zugrăvite de filosoful german nu ne privesc, fiindcă noi suntem catalogați între „Farbige”, adică alături de rasa galbenă și neagră care luptă împotriva exploataților lumii, a popoarelor cu sânge nordic, cum sunt englezii, germanii, francezii și anglo-saxonii din America. Puterea politică a acestor popoare se reazemă pe *bogăție*, iar izvorul bogăției lor e *industria*. Ne oprim asupra ideilor vulcanice ale învățatului Spengler, fiindcă se străduiește să dea o tălmăcire nouă și profundă fenomenelor vieții haotice de astăzi, pe care mințile obișnuite să pască iarba livezilor presei și să-și astâmpere setea curiozității cu limonada ieftină a declarațiilor oamenilor politici desigur nu le vor admira, deși cuprind mult adevăr. Gândirea filosofului german brăzdează adânc în ogorul tainic al sufletului uman, când face deosebirea dintre tehnica speței atribuită *instinctului* animalelor și tehnica omului, independentă de cătușele speței umane. Personalitatea și creația individuală e pur omenească și constituie o biruință asupra lui Dumnezeu și a naturii – *deus sive natura*. Tehnica animalelor e neschimbătoare și impersonală, pe când tehnica omului e într-o neîncetată înnoire și perfecțiune, creată de indivizi și limitată de semenii speței.

Darul tehnic nu e o însușire sufletească a tuturor popoarelor, ci, după Spengler, e privilegiul rasei nordice, răspândită în întreaga Europă. Nordicii sunt creatorii civilizației urbane și mecanice, a economiei capitaliste cuceritoare. Împotriva teoriei lui Spengler desigur că se pot aduce atâtea obiecții. Ne mărginim la două.

Indoeuropenii, din care facem și noi parte, alături de germani și anglo-saxoni, după unii cercetători sunt nordici³⁰⁷. Geto-dacii, tracii nordici – după Pârvan³⁰⁸ – aparțin rasei nordice. De ce

³⁰³ Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte, Oscar Beck, München vol. I, 1923, vol. II, 1922.

³⁰⁴ Payot, Paris, 1926.

³⁰⁵ Payot, Paris, 1925.

³⁰⁶ Payot, Paris, 1926.

³⁰⁷ M. Boule, *Les homes fossils*, *Éléments de paléontologie humanine*, Masson et C-ie, Paris, 1923, p. 352.

³⁰⁸ *Getica*, Cult. Naț., București, 1926, pp. 168 și 661.

ne exclude atunci filosoful german din familia popoarelor cu suflet faustian? Tracii au creat o civilizație vestită și urmașii lor o pot reînvia și continua.

A doua obiecție și cea principală. Amestecul de rase în Europa e așa de mare, încât nu se mai pot stabili raporturi demarcaționale între caracterele antropologice și cele psihice ale popoarelor. „Indicele cefalic dacă e un caracter fundamental pentru clasificarea raselor, nu are nicio semnificație psihologică și socială”. În craniul care nu se schimbă, creierul se modifică³⁰⁹.

Expunerile de mai sus într-un studiu economic asupra agriculturii pot părea ciudate, dar își au rostul lor. România e țara satelor. Locuitorii trăiesc din păstorit și agricultură. Târgurile, intermediarele între sate și orașe, sunt vechi, dar nu prea numeroase. Orașele, care merită acest nume sunt recente și puține. În Vechiul Regat, cam de la 1880, ele au început să intre în faza industrialismului, iar cam de la 1900 fac un salt spre așa numitul „imperialism financiar”, adică spre stăpânirea întregii economii naționale de către marea finanță a orașelor și în special a capitalei București. Cu întregirea României Mari – opera mării finanțe și a burgheziei urbane – caracterul industrial al țării s-a accentuat și mai mult adăugându-se o serie de întreprinderi din teritoriile eliberate. În studiul nostru (partea I) am așezat la temelia refacerii noastre economice organizarea și reorganizarea industriilor care n-au nevoie de export ca să înflorească. În partea a III-a a lucrării de față tratăm pe larg problema industrializării României, arătând cum se poate și cum trebuie realizată. La acest loc stăruim asupra tehnicii în agricultură, a raționalizării și mecanizării producției agricole cu ajutorul obștiilor cooperative, cu care ne asurzesc reformatorii tuturor partidelor și tuturor guvernelor, fără să se gândească la consecințele practice ale acestor reforme, care, dacă s-ar înfăptui, ar tulbura ordinea de drept și ordinea socială a satelor noastre, ordine care sunt mai vechi decât legile parlamentelor și chiar decât statul român.

Tehnica și mașinismul nu sunt creațiile satelor, ci a orașelor, a indivizilor inventatori și întreprinzători din aglomerațiile urbane, întemeiate pe comerț. *Homo faber* desigur că și-a fabricat singur uneltele necesare pentru traiul primitiv, dar acest *homo faber* a avut nevoie de viața și mijloacele orașelor ca să ajungă la civilizația tehnicii și a mașinismului de astăzi. Civilizația mecanică e legată de orașe, singurele care alcătuiesc capitolele istoriei. Satele se pierd în negura necunoscutului. Istoria lor e o taină pentru istorie. Satul și orașul sunt două lumi, care ne-au atras atenția încă în tinerețele noastre și n-am renunțat nici acum la intenția de a trata într-o lucrare cele două culturi, cultura satelor și cultura orașelor de la originea lor, deși la cele dintâi se aștern atâtea dificultăți ale obscurului în calea cercetării.

Spuneam că satul e etern, ca și țărâtimea, și că viața lui nu e în funcție nici de stat, nici de soarta culturii orașelor. Satele și orașele chiar dacă s-ar prăbuși, satele trăiesc mai departe, fiindcă ele nu participă nici la viața statelor, cu tot regimul democratic, nici la cultura orașelor. Satele și țărâtimea pretutindenea e la fel. Țăranul din Europa apuseană – scrie Spengler – a primit numai în aparență învățăturile conciliilor ca și cuceririle tehnicii mașinilor și a revoluției franceze.

În realitate a rămas ceea ce a fost pe vremea lui Carol cel Mare. Dacă ar scăpa de constrângerile statului și a marilor orașe, s-ar întoarce fără ezitare la viața naturală primitivă³¹⁰. Civilizația mecanică a orașelor întemeiată pe regimul capitalist e adevărata și profunda cauză a crizei din zilele noastre. Dacă ea e opera nordicilor, nu o plătesc numai ei, ci omenirea întregă.

Cei ce au exploatat lumea, cu armele tehnicii aplicată în toate domeniile, au înlocuit scavajul și iobăgia cu mașinismul, fără să poată desființa mizeria umană. Milioane de oameni mor de foame în centrele urbane ale Apusului ca în vechea Romă. Sufletul faustian s-a închinat forței și materialismului, uitând și disprețuind sufletul magic al armoniei și al frumuseții plastice, întrupat

³⁰⁹ Cornejo, *Sociologie générale*, I, p. 358, apud Henri Berr, *L' évolution de l' humanité*, Avant-propos, Première section, vol. V, p. VII și nota 2. Conform și N. Iorga, *Ce e rasa?* Neamul Românesc, An XX, nr. 17 din 22 ianuarie 1925; apoi Revista Istorică, An XI, nr. 4-6, aprilie-iunie, 1925, p. 127.

³¹⁰ Untergang des Abendlandes, II, p. 113.

în Apollo. Noul ideal al umanității nu poate fi decât echilibrul dintre energie și formă, dintre idealism și materialism. Dacă lumea materialismului rezemat pe tehnică se va prăbuși, cum o profetește filosoful Spengler, omenirea nu va părăsi tehnica, ci o va pune în serviciul tuturor, nu ca o armă de luptă împotriva celor slabi, ci ca un mijloc pentru o organizație socială mai armonioasă. Tehnica se va răspândi și la sate, nu pentru a desființa principiul proprietății individuale și a sili pe țărani la munca socialistă colectivă, ci ca servicii publice și ca unelte ajutătoare a muncii individuale a fiecărei gospodării.

Viitorul nu e nici a americanismului nici a comunismului sub forma capitalismului de stat, ci a liberalismului ce va asigura omenirii minimul de existență și maximul de existență, după energia și valoarea ce o reprezintă fiecare individ. Acest individualism e în spiritul și tradiția poporului nostru. Orașele și satele trebuie să înceteze de a mai constitui două lumi între care se așterne prăpastia urii și a dușmăniei. Satele urmează să fie ridicate și să devină centre cu o populație țărănească conștientă, care să beneficieze de toate cuceririle tehnicii. Bunăstarea și bogăția materială a satelor trebuie să fie temelia culturală și a organizației de stat a României.

Iată cum vedem noi problema tehnicii și a țărănimii. Cei ce vorbesc de munca forțată, de raționalizarea și de mecanizarea agriculturii țărănești prin obști de producție vreau să introducă teorii străine în țara noastră, vreau să anarhizeze satele, cum le-a anarhizat și capitalismul bancar cu dobânzile uzurare. Tehnica nu e îngăduit să robească, ci să elibereze satele. Când țărani se vor convinge că tehnica e o slujitoare credincioasă a intereselor lor, nu va fi nevoie de nicio silnicie ca să o primească în gospodăriile lor și să-i dea cinstea cuvenită.

CONCLUZII

Agricultura, temelia vieții noastre economice, e amenințată de două primejdii: de concurența produselor transoceanice și de dumpingul rusesc; amândouă se reazemă pe cultura rațională mecanică și pe unități de exploatare cu suprafețe întinse, care fac posibilă sporirea producției la hectar și reducerea cheltuielilor de cost. La noi suprafața cultivabilă a țării e fărâmițată în proprietăți mici țărănești, improprii pentru cultura rațională. Unitățile mari de exploatare aproape lipsesc. Industrializarea agriculturii la noi se izbește de dificultăți greu de învins. Dispersia proprietății funciare rurale săvârșită prin reforma agrară s-a făcut sub impulsul împrejurărilor în vederea unor necesități sociale. Asupra acestei reforme nu se mai poate reveni pe calea legislativă. Legile economice o vor revizui singure, în virtutea principiului de liberă circulație a bunurilor și de adaptare a proprietății agrare la procesul de producție cerut de concurența târgului internațional.

Mecanizarea producției agricole nu se poate forța într-un stat cu majoritatea populației compusă din țărani. În America și Australia, mașinismul, tractoarele și combinele (secerătoare-treierătoare) s-au introdus în regiunile cu populație foarte rară, lipsite de mână de lucru. Într-o țară cu populație deasă țărănească, în continuă creștere, mecanizarea și raționalizarea agriculturii e și o problemă socială, peste care conducerea de stat nu poate trece cu ușurință. În Rusia mecanizarea agriculturii fie în exploatările de stat (sovhozuri) fie în cele particulare (kolhozuri), s-a făcut în regiunile cu populație deasă, sacrificându-se țărănimea, fiindcă se urmărea, proletarizarea ei de regimul sovietic.

România care a fost întotdeauna un stat de țărani, de la originile Principatelor până în zilele noastre, nu-și poate desființa țărănimea fără să-și dărâme tradiționalele temelii de existență. Gospodăriile țărănești, care produc pentru satisfacerea nevoilor lor proprii, imprimă României caracterul de stat rural, ceea ce constituie o fericire pentru ea, întrucât nu e silită să întrețină din buget milioane de oameni fără de lucru. Economiiile țărănești vor evolua și vor reuși să sporească venitul național, dacă vor fi îndrumate și ajutate să se specializeze în cultura plantelor de nutreț, a plantelor industriale și mai ales în creșterea vitelor și a produselor lor.

A stărui să se mecanizeze agricultura gospodăriilor țărănești prin cooperative de exploatare, credem că nu e o soluție fericită, fiindcă un compromis între proprietatea individuală capitalistă și munca colectivă

comunistă nu poate reuși. Chiar dacă s-ar experimenta ele nu ar da rezultatele dorite, fiindcă produsele țărănești nu vor putea concura cu produsele întreprinderilor mari agricole. Economia națională românească va câștiga, dacă supraproducția de cereale a gospodăriilor țărănești va fi destinată consumului intern și dacă din produsele țărănești se vor exporta numai produsele plantelor industriale și a animalelor, care vor contribui la echilibrarea balanței schimbului de valori cu străinătatea. Mecanizarea și raționalizarea agriculturii se poate face numai în întreprinderile mari de la 500 ha în sus. Crearea lor și amenajarea celor existente cere timp și credit. Statul român trebuie să încurajeze, prin toate mijloacele, refacerea întreprinderilor mari agricole, care vor participa la târgul internațional cu marfă standardizată, capabilă să suporte orice concurență normală. Trebuie să mărite și sporite fermele statului, care vor fi astfel organizate ca să contribuie la veniturile bugetare și să fie îndrumătoare și sprijinitoare efective ale culturii agricole raționalizate.

Aceste întreprinderi pot relua tradiționala cultură a grâului de Dunăre, care în materii nutritive nu e întrecut de niciunul de pe suprafața pământului. Agricultură noastră, oricum ar fi organizată, nu poate lupta cu dumpingul rusesc al Sovietelor. Ori înving Sovietele ori statele agrare din Răsăritul Europei. O înțelegere nu credem că e posibilă, după cum nu credem că e posibil un cartel internațional al grâului, tot din cauza Sovietelor. Mai curând credem într-o Uniune a Statelor Europene, care dacă s-ar realiza, ar rezolva în parte problema dezechilibrului dintre valorile agricole și cele industriale din Europa.

Pentru ameliorarea situației agriculturii românești trebuie desființate toate taxele ce o apasă, create institute care să-i procure credite ieftine pe termen lung și să-i consolideze datoriile din trecut după categoriile de proprietăți. Politica agrară trebuie să rămână în viitor o preocupare esențială a statului român. Armonizarea politicii agrare cu cea industrială, pe care o vom cerceta în partea a treia a lucrării noastre, e calea cea mai bună pe care trebuie îndrumată politica economică a României. Statul român nu-și poate sacrifica economia națională pe altarul alianțelor sale politice. Stăruim pentru înfăptuirea „Statelor Unite ale Orientului” propuse de noi încă din 1924.

CAPITOLUL II

CREDITUL AGRICOL

Istoric – Creditul agricol n-a atras niciodată și nicăieri capitalurile financiare, deoarece nu a oferit nici teren de speculații și nicio rentabilitate ispititoare. Institulele de credit funciar rural s-au și înființat târziu în Europa, abia pe la mijlocul veacului trecut și pretutindeni au luptat cu greutate. Întreprinderile rurale au fost lipsite întotdeauna de capitaluri și de credit, fiindcă nu suportau decât credite ieftine pe termen lung și cu garanții greu de lichidat. Toate acestea nu erau și nu sunt în măsură să atragă capitalurile și să le determine a părăsi afacerile speculative și mănoase din întreprinderile financiare, industriale și comerciale. De aceea aproape în toate țările, așezămintele de credit agricol s-au creat prin intervenția și ocrotirea statului³¹¹.

Criza de credit agricol și dobânzile grele de care ne plângem astăzi în România nu sunt noi. Într-o adresă prezentată Adunării Deputaților, în 3 iulie 1859, îndată după Unirea Principatelor și semnată de 37 deputați se spunea: „*Subsemnații având în vedere grelele datorii, în care se află căzuți proprietarii de moșii din lipsa unei bănci, și a evenimentelor ce se petrecură până azi în țară, și a căror dobânzi absorb nu numai venitul, ci și chiar fondul, dacă nu s-ar lua cât mai în grabă niște măsuri mai serioase din partea guvernului. Propunem ca guvernul să vină în ajutorul proprietarilor și la viitoare sesie, dacă nu se va putea chiar în aceasta, să înfățișeze Camerei un proiect pentru aceasta, prin instituirea unei bănci de credit funciar*”³¹². Aceeași jelanie și dorință o auzim și astăzi după 70 de ani.

Prima Societate de credit funciar român s-a înființat abia în 1897 pe baza de răspundere mutuală între asociați. Creditul funciar rural a venit în ajutorul marilor proprietari, pe care i-a scăpat de datorii oneroase și de dobânzi uzuare. A mai finanțat marile exploatari agricole. Serviciile ce le-a făcut creditul funciar rural agriculturii au fost reale și titlul lui de mândrie este, că a lucrat cu bani românești, apărând neatârnamarea noastră financiară. Capitaliștii străini au încercat și înainte cu 50 de ani să li se concesioneze lor înființarea creditului funciar, dar cei ce au făcut Unirea Principatelor își dădeau seama de consecințele concesiunilor economice. Ei știau că stăpânirile economice sunt premergătoarele stăpânirilor politice și de aceea au preferat să lupte cu mari dificultăți, dar să se sprijine pe puterile lor proprii³¹³. În cursul războiului și după expropriere, situația creditului rural s-a zdruncinat, curmându-i-se posibilitatea de funcționare în condițiile din trecut. De aceea, în 1923, s-a făcut o nouă lege a Societăților civile de credit funciar rural și a Societății de Credit Agricol, care s-a modificat prin „*Legea pentru organizarea creditului funciar rural și a creditului agricol*” din 1929, astăzi în vigoare³¹⁴.

Criza de credit agricol în România. Înainte de război, în toate provinciile României întregite se dădea mai multă atenție politicii agrare, deoarece marii proprietari rurali erau deținătorii puterii în stat. Pentru finanța bancară înlesnirea producției și desfacerii agricole era un însemnat izvor de venit. Așa se explică organizațiile speciale de credit agricol atât în Vechiul Regat cât și în provinciile alipite. După război și după expropriere, centrul de activitate a celor ce dețineau puterea politică s-a îndreptat spre întreprinderile industriale și financiare. De soarta

³¹¹ Conform *Hypothekenbanken, Landeskreditkassen și Bodencredit-Institute* în *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*.

³¹² Istoricul zbuciumărilor pentru înființarea *Creditului funciar rural* se găsește în „*Lucrări pregătitoare cu privire la înființarea creditelor funciare în România*”, – apărut în 3 volume. Citatul e făcut după această lucrare.

³¹³ Asupra activității *Creditului funciar rural* se găsesc suficiente informații în Victor Slăvescu, *Creditul funciar din România*, Cartea Românească, 1924. Rolul ce l-a îndeplinit *Creditul rural* e rezumat la p. 36-37.

³¹⁴ Împotriva acestei legi s-au ridicat societarii *Creditului rural*. Conform Cuvântării dlui C. Brătianu în *Viitorul*, 3 decembrie, 1929, în care se găsește o expunere asupra activității *Creditului rural*.

noilor și micilor proprietari nu s-a îngrijit nimeni. Singure băncile populare le veneau în ajutor cu credite neînsemnate. Chiar în rapoartele băncii naționale către adunările ei generale se recunoaște, că creditul pe seama agriculturii a fost uitat după război. În darea de seamă către adunarea generală a băncii naționale din 1925, se spune: „Ceea ce lasă însă mult de dorit este situația creditului agricultorilor și în general, apoi, creditul mic, așa numit creditul popular. În adevăr țară încă agricolă, am pus la îndemâna comerțului o instituție ca banca națională, am pus la îndemână industriei o instituție de forță deja crescută a Creditului industriei, și nu s-a făcut același lucru pentru agricultură, deși principala ocupație a locuitorilor României este agricultura”.

Ușoare vorbe!

În darea de seamă pe 1926 (Monit. Of. nr. 31 din 11 februarie 1927) revine, făcând următoarele constatări: „Credem că este locul aici să relevăm, că atunci când circa o treime din creditele date de banca națională au fost acordate agricultorilor și când avem în țară atâtea instituții chemate a veni în sprijinul lor, ca Societatea de Credit Rural, Casele județene de credit pentru agricultură (numărul era de 38), Casele de împrumut pe gaj ale agricultorilor (numărul lor e de 48), Casa Rurală, în fine Băncile Populare și Cooperativele sătești și dacă cu toate acestea sunt încă multe de făcut pentru sprijinirea acestei prime ramuri de activitate a țării, nu înseamnă că până acum agricultura a fost lipsită complet de credit sau de instituții menite a o susține și dezvolta. Esențiala lipsă o vedem în aceea a unui organism central, care să coordoneze și să sistematizeze activitatea tuturor acestor instituții, după un plan de ansamblu, care să facă o repartitie potrivită și gradată a creditelor între toate instituțiile-organism constituit, în principal (sic!) din chiar reprezentanții lor”.

Noul guvernator Burillianu, în declarația din 11 ianuarie 1927, constată, că „creditul agricol e cu totul insuficient” și că „fără acest credit agricol reforma agrară va fi fost o risipă inconștientă”.

Prin noile statute ale băncii naționale, cuprinse în legea monetară din 7 februarie 1929, totuși se limitează scontul efectelor agricole la 25% din portofoliul băncii. Această dispoziție nu ține seamă de realitatea economiei naționale. Toate tânguiriile băncii naționale în jurul lipsei de credit agricol au fost așa de ochii lumii, fiindcă în realitate nu a făcut nimic pentru a veni în ajutorul agriculturii, deși spunea că are bani, dar n-are cui îi da (raportul către adunarea generală din 1930). Legea pentru procurarea creditelor agricole votată de Partidul Liberal în 1923 nu a înlăturat criza de credit. Partidul Național-Țărănesc a modificat legea, la mijlocul anului 1929, prevăzând dispoziții pentru desființarea Creditului funciar rural, cea mai veche instituție de credit a țării, fiindcă era condusă de liberali, dar n-a reușit să dea ființă noilor societăți de credit agricol. Băncile comerciale au restrâns și ele operațiunile așa că criza de credit, la sfârșitul anului 1930, a fost mai acută ca oricând și ea face cu neputință orice silință de a îndrepta situația agriculturii.

Politica de credit în agricultură. Condiția fundamentală a creditului agricol e economia de schimb, care să garanteze împrumutătorului nu numai plata dobânzilor ci și restituirea capitalului. O economie rurală familiară ce lucrează numai pentru nevoile ei proprii nici nu simte nevoia împrumuturilor și nici nu interesează pe deținătorii de capitaluri³¹⁵. Am arătat că economia noastră rurală, în majoritatea ei, e o economie parcelară țărănească care lucrează prea puțin pentru schimb.

Am stăruit și asupra rezervei ce o are țărănimea față de mașinism și față de raționalizare.

Să nu uităm că 95,5% din agricultorii țării dețin 63,8% din pământul cultivabil, împărțit în loturi sub 10 hectare. Când 9 200 886 ha sunt în stăpânire a 3 667 176 gospodării țărănești, înseamnă că operațiunile de credit agricol se întemeiază pe ele sau trebuie să țină seamă de ele. În realitate aceste gospodării, în majoritatea lor, prezintă cele mai slabe și nesigure garanții. O parte a gospodăriilor țărănești sunt grevate de datorii și așteaptă să fie asanate.

³¹⁵ Asupra politicii de credit în agricultură scrie pe larg Fr. Aereboe în *op. cit.*, capitolul V: Kreditpolitik in der Landwirtschaft.

Despre un credit agricol mai poate fi vorba la gospodăriile mari țărănești de la 10-50 ha. Asemenea gospodării sunt 148 860 și dețin 2 392 689 ha din pământul cultivabil. Proprietarii lor formează mica burghezie a satelor. Creditul Agricol propriu-zis are în vedere întreprinderile capitaliste, cele mijlocii, între 50-250 ha și cele mari peste 250 ha. Legea în vigoare face o distincție clară și precisă între cele trei categorii de credit agricol: creditul de asanare a datoriilor din trecut de orice origine ar fi; creditul de investiții și ameliorări și creditul pentru cumpărările de pământ. Toate legile care privesc creditul agricol trebuiesc armonizate, iar operațiunile institutelor create prin aceste legi determinate pentru a evita conflictele de atribuții. *Creditul ipotecar al României* trebuie să devină instituția centrală, prin mijlocirea căreia se vor reesconta portofoliile celorlalte instituții de credit agricol și se vor plasa obligațiile emise de acestea. El va fi instituția cu care va lucra creditul ipotecar internațional, proiectat de Societatea Națiunilor. O instituție de sine stătătoare se va ocupa cu asanarea datoriilor agricole din trecut a tuturor categoriilor de proprietăți. *Banca Agriculturii Românești* e destinată să facă aceste operațiuni, deși nu dispune de capital suficient și deși denumirea nu e potrivită.

A doua instituție care există *Casa rurală* se va ocupa exclusiv cu creditele pentru cumpărări de pământ. Rolul acestei instituții, în vremurile de azi, este extrem de important. Ea e chemată să supravegheze și să înlesnească, prin finanțări, ca transmisiunile de pământ să se facă în favoarea românilor. Spre acest scop ea trebuie să-și constituie în fiecare capitală de județ sucursale. Legea de reorganizare a *Casei rurale* din mai 1930 e destul de bine alcătuită. *Casei rurale* trebuie să i se pună la dispoziție un capital cu mult mai important pentru a putea face față numeroaselor transmisiuni de pământ ce sunt în perspectivă. Câte moșii nu sunt azi de vânzare în România pe preț de nimic. *Creditul funciar rural*, cu toate drepturile lui trebuie menținut pentru finanțarea mării proprietăți, căreia a rezervat încă un rol important în economia națională. Institutele de credit mutual trebuie sprijinite și temeinic organizate.

Creditul ipotecar al României, fie prin sucursalele sale, fie prin băncile cooperative, fie prin celelalte instituții ar îmbrățișa întreaga problemă a creditului agricol. Întreaga organizație a creditului agricol în România atârna de mijloacele financiare. După 50 de ani de independență politică și economică, spre rușinea țării noastre, s-a găsit un guvern ce pretindea că reprezintă interesele țărănimii, care a primit controlul străin la Banca Națională a României și la Creditul agricol ipotecar al României. Ceea ce n-au făcut înaintașii noștri în România Mică, înainte cu 50 de ani, am tolerat noi generația Unirii să se săvârșească în România Mare. Acest control nu ne este de niciun folos real. E numai o umilință pe care nu o merităm. Politica creditului agricol în România trebuie să se reazeme pe realități, adică pe întreprinderile agricole conduse și organizate în spirit capitalist. Creditul pentru economia rurală țărănească e mai mult o acțiune filantropică și prezintă un interes din punct de vedere social, nu financiar. Stăruim din toată inima pentru sprijinirea economiei țărănești și pentru ridicarea nivelului de viață a satelor, dar nu prin tutele și prin desconsiderarea principiilor de proprietate adânc înrădăcinate și în sufletul țăranilor.

Munca, vrednicia va selecționa și la sate pe cei capabili să triumfe în lupta vieții. Cei slabi și leneși nu pot constitui o preocupare pentru politica de stat și nici nu-i pot inspira directive.

De aceea, în economia rurală viitorul nu e a acelor ce se mulțumesc să scoată din lotul lor pâinea cea de toate zilele, ci a acelor ce vor intra în ritmul economiei capitaliste de schimb. Mijloacele financiare pentru a satisface nevoile de credit ale agriculturii care merită să fie împrumutată, le putem găsi în țară. Dacă transformăm politica de credit a agriculturii într-un mijloc demagogic de propagandă electorală a unuia sau altuia dintre partidele politice, orice organizație a creditului agricol e din capul locului condamnată la faliment. În *statutul monetar* se fixează politica institutului nostru de emisiune și se arată rolul ce trebuie să-l aibă în politica de credit agricol. Aici ne mărginim a indica soluțiile privitoare la problema creditului agricol.

Conversia datoriilor agricole preocupă azi politica de stat. N-am citit și nu cunoaștem nicio propunere care să soluționeze mulțumitor problema și să armonizeze interesele creditorilor cu ale debitorilor, încadrându-le în politica de stat, fără să arunce sarcini asupra visteriei noastre deficitare. Am spus mai sus că Banca Agriculturii Românești e chemată să soluționeze această problemă în baza unei legi speciale prin care se va stabili că creditorii vor reprimi capitalul împrumutat cu o dobândă de 10% până la sfârșitul anului 1927, iar de la 1928-1931, fără nicio dobândă. De acest regim se vor bucura toate datoriile agricole chiar și cele cu sentințe definitive, dar nelichidate. Se vor suspenda pe trei luni toate execuțiile silite. Nu se vor asana decât datoriile care nu trec peste 5 000 de lei de hectar. Se va da prin lege un termen de o lună ca părțile să cadă de acord prin bună învoială, încheind o tranzacție autentificată, în care creditorii vor declara că renunță la orice altă pretenție față de debitori în afară de cea cuprinsă în tranzacție și că se învoiesc a primi ca pretenția lor să fie răscumpărată de către Banca Agriculturii Românești, care îi va plăti cu titluri de conversie după ce se va substitui în drepturile lor ipotecare. Autoritățile locale vor supraveghea și controla operațiunea conversiei.

Banca Agriculturii Românești se va înființa cu orice capital. Titlurile de conversie emise de dânsa pe 30 de ani, vor fi garantate de stat, se vor emite al pari, cu o dobândă de 6% pe an până la concurența sumei de 10-12 miliarde lei, sumă la care credem că se vor reduce datoriile agricole asanabile. Statul va garanta și plata cuponului, prevăzând în buget, spre acest scop 500-600 milioane lei. În caz când părțile nu ar vrea să cadă de acord prin bună învoială, oricare din părți după o lună, va cere intervenția justiției care se va pronunța, conform legii, în curs de două luni. Sentințele primei instanțe devin executorii. După expirarea celor trei luni debitorii neasanabili vor fi executați, dacă nu au putut cădea de acord cu creditorii pentru reducerea datoriei la 5 000 lei de hectar. La licitație se va prezenta și *Casa rurală*, care va avea dreptul de a plăti prețul ieșit la licitație cu bonuri emise pe un an fără dobândă, cu garanția statului. După un an bonurile *Casei rurale* vor fi achitate, fie în numerar, fie cu titluri de conversie de ale Băncii Agriculturii Românești.

Datoriile agricole din trecut care nu se vor aranja, în baza legii speciale, se anulează. Legea va specifica în amănunte procedura după speța cazurilor. În acest fel credem că se pot aranja datoriile agricole. Pentru activarea agriculturii se va recurge la emisiunea de obligații din partea Creditului ipotecar agricol și de scrisuri din partea *Creditului funciar rural*. Asupra tuturor operațiunilor în legătură cu politica de credite a băncii naționale revenim în *încheierea* lucrării noastre, în care arătăm complexul construcției financiare în vederea refacerii economice a României.

*

* *

Facem un adaos. Înainte de a pune sub tipar această lucrare s-a încins o discuție aprinsă în jurul datoriilor agricole. Într-un fragment publicat în ziarul *Lupta* din 17 septembrie 1931 am condensat câteva propuneri, cuprinse și în studiul de față. Partidele politice au început și ele să-și precizeze atitudinea față de problema datoriilor agricole. Guvernul, prin graiul dlui Argetoianu, promite conversia lor și anume: „*Ideea mea este că e nevoie să facem o conversie a datoriilor prin emiterea unor obligații garantate de stat*”. Dobânda circa 8½% din care 5% va fi plătită de stat și restul de 3½ de debitori. Operațiunea e complicată. Părerile sunt împărțite. Nouă ni se pare că propunerea noastră e cea mai rațională, cea mai justă și cea mai practică, nu fiindcă ne aparține, ci fiindcă până acum nu am auzit sau citit una mai bună. Obiecții principiare se pot ridica trei: 1) că nu se respectă ordinea de drept a convențiilor private încheiate între părți; 2) că intervenționismul de stat pentru conversia forțată a acestor datorii nu se întemeiază pe un interes general și 3) atât nerespectarea ordinii de drept cât și intervenționismul sunt în dauna creditului public și privat din viitor. Vom răspunde acestor obiecțiuni.

Ordinea de drept a convențiilor private sunt subordonate ordinii economice și sociale pe care autoritatea statului e datoare să o păzească cu orice sacrificii. Datoriile agricole tulbură ordinea economică și amenință să se transforme într-o rebeliune socială a satelor împotriva cămătarilor de la orașe. Datoriile agricole s-au agravat în cele mai frecvente cazuri, nu din cauza capitalurilor împrumutate, ci din cauza dobânzilor uzurare, tolerate de stat, așa încât ele au devenit sarcini istovitoare mai ales în urma deprecierei produselor agricole și a valorii pământului. Nicio ordine de drept și de echitate nu poate sili la sacrificii o clasă producătoare, ocrotind capitalismul financiar, care e numai o funcție a producției și a circulației mărfurilor.

Dacă dobânzile ar fi scăzut în proporția diminuării prețurilor produselor agricole și a fondului funciar s-ar mai putea vorbi de o ordine de drept a convențiilor particulare. Când am vorbit de expropriere am arătat punctul nostru de vedere în ceea ce privește intervenționismul puterii publice pentru restabilirea unui echilibru între diferitele categorii de cetățeni. Regula de drept în exercitarea atribuțiilor statului e limitată de interesele generale. În cazul datoriilor agricole interesele generale primează, cărora nu li se poate opune ordinea de drept secundară și subordonată a convențiilor dintre părți. Majoritatea debitorilor agricoli sunt țărani, care nu pot fi sacrificați institutelor bancare uzurare. În ceea ce privește creditul public și privat care s-ar distruge prin această intervenție a autorității de stat, credem, că nici nu merită să mai stăruim.

S-a apelat la un moratoriu forțat pentru aranjarea datoriilor private externe și tot nu s-a distrus creditul. De altfel am arătat, că creditul agricol a fost tratat cu neîncredere. În propunerile noastre, de altfel, nu atacăm dreptul creditorilor. Dimpotrivă apărăm mai mult interesele lor. Credem că pentru ei e mult mai avantajos să dețină titluri de conversie, garantate de stat și cu o dobândă fixă, decât o creanță dubie. *Banca Agriculturii Românești* s-a constituit legal la Tribunalul Ilfov la 18 mai 1931. Din capitalul subscris de stat de 650 milioane lei s-au vărsat numai 42 milioane, iar din 400 milioane subscrise de bănci 30%. Banca are deci un capital vărsat de 162 milioane lei. Legea Băncii Agriculturii Românești urmează să fie modificată în sensul indicat de noi și pusă în funcțiune. Între timp s-a constituit și *Creditul ipotecar agricol*, deși legea în baza căreia ființează nu poate rămâne nici ea nemodificată. Toate institutele prevăzute de noi pentru operațiunile de credit agricol există. Mai rămâne ca activitatea lor să fie precis determinată și armonizată.

Comasarea și cadastrarea proprietății, unificarea parcelelor împrăștiate printr-o procedură de comasare expeditivă așteaptă de 10 ani înfăptuirea. Ca să se poată face trebuie definitivată împrăștierea. Ni se spune, că lucrările de cadastrare sunt înaintate. Evidențierea proprietății e una din condițiile fundamentale ale creditului agricol. Din lipsa de mijloace materiale lucrările de cadastrare nu au putut fi terminate în Vechiul Regat și Basarabia. Nu știm dacă s-a întocmit vreun proiect de lege a cărților funciare și a cadastrului. Întârzierea comasării și cadastrării e dăunătoare economiei agricole.

Concluzii: *Creditul agricol cere garanții pe care nu le oferă decât economia de schimb, organizată în spirit capitalist. Institutele de credit agricol trebuie împărțite după natura operațiunilor și după natura întreprinderilor agricole. Pentru organizarea creditului agricol nu e nevoie să ne umilim, primind condiții de vasalitate economică, întrucât putem găsi mijloace de finanțare și în interiorul țării. Comasarea și cadastrarea proprietății sunt indispensabile operațiunilor de credit³¹⁶.*

³¹⁶ După terminarea acestei lucrări am găsit: *Propuneri pentru ușurarea crizei agricole și viticole*, prezentate guvernului și corpurilor legiuitoare de Liga Agrară, Uniunea centrală a sindicatelor agricole și Uniunea generală a sindicatelor viticole, București, 1931, – Broșura confirmă unele din expunerile noastre și înșiră o serie de doleanțe.

CAPITOLUL III

DOCUMENTE

În legătură cu problemele cercetate de noi, reținem câteva documente: Societatea Națiunilor a convocat prima conferință economică internațională în mai 1927, care s-a ocupat de situația agriculturii³¹⁷. Conferința a subliniat importanța agriculturii în comerțul mondial și interdependența dintre activitățile agricole, industriale și comerciale. Au urmat pe urmă conferințele din România, care s-au încheiat cu conferința din Varșovia (august 1930), la care au participat reprezentanți ai Bulgariei, Ungariei, Poloniei, Estoniei, Cehoslovaciei, României și Iugoslaviei³¹⁸. Conferința mondială a grâului ținută la Roma în martie 1931, a adus rezoluții importante pe care le reținem. Prin actul final al conferinței, reprezentanții statelor participante au convenit la stabilirea următoarelor puncte în cele trei mari chestiuni dezbătute la Roma pentru remedierea crizelor agricole europene:

În chestiunea producției și comerțului de grâu

1. Conferința recomandă ca în țările unde grâul se consumă în mod obișnuit să se examineze posibilitatea de a spori consumația. Mai recomandă ca să se facă eforturi de publicitate pentru a populariza consumația grâului în țările unde acesta nu este încă răspândit. În acest scop, socotește că ar fi folositor să se desfacă, pe prețuri scăzute, în acele țări neconsumatoare de grâu, o parte din recoltele vechi ce apasă asupra pieței mondiale;

2. Conferința constată că țările europene nu pot renunța la cultura grâului și nici nu pot primi primejduirea acestei culturi din nenumărate cauze economice, sociale și politice;

3. Conferința recunoaște neputința de a se obține o reducere generală a suprafețelor semănate cu grâu în lume, pe calea directă a unei rânduiei obligatorii, fie că aceasta ar fi hotărâtă de un organ internațional sau de cele naționale. O asemenea reducere nu se poate obține decât pe cale firească de către agricultorii sub influența condițiilor pieței comerciale și prin studiul faptelor și a datelor statistice internaționale. Recomandă ca în țările unde s-ar socoti de folos, influența aceasta să fie sporită printr-o propagandă profesională pe lângă producători;

4. Conferința socotește că pentru lecuirea crizei este nevoie de o mai bună rânduială a comerțului grâului. Rânduiala aceasta trebuie să fie obținută mai curând printr-o acțiune gradată și progresivă inspirându-se treptat-treptat din rezultatele obținute, decât printr-o acțiune mare ce ar avea pretenția să îmbrățișeze întreaga problemă în complexul ei. Cu un prim și imediat pas în direcția aceasta, se recomandă țările interesate să-și concentreze deocamdată toate eforturile asupra unui obiect limitat și precis: desfacerea rămășițelor din precedentele recolte;

5. Conferința a luat cu mulțumire act de hotărârea țărilor exportatoare de peste ocean și din Europa de a se întruni la 18 mai, la Londra, sub președinția Comisarului Canadei dl Ferguson, pentru stabilirea în comun a unui program de export de grâu în campania anului 1931-1932, cât și pentru desfacerea cantităților de grâu disponibile din precedentele recolte;

6. Conferința recomandă, în același timp, diferiților cumpărători, din țările importatoare, să binevoiască a face o efort organizatoric pentru cumpărarea grâului importat. Evident eforturile acestea urmează să se facă în forme variate potrivit condițiilor particulare ale fiecărei țări;

7. Conferința reține că Institutul Internațional de Agricultură și organizația economică a Societății Națiunilor vor trebui să urmărească eforturile ce vor fi de făcut în deosebite țări în

³¹⁷ Lucrările conferinței se găsesc la Elemér Hautos, *L' économie mondiale et la S. des N.*, Paris, 1930.

³¹⁸ Conform V. Madgearu, *L' Europe agricole devant la S. de N.*, cu rezoluțiile conferințelor din București și Varșovia.

câmpul producției și comerțului de grâu, cu scopul de a lua în deplin acord inițiativele ce li s-ar sugera prin experiența în curs;

8. Conferința socotește că ameliorarea condițiilor pentru producția și comerțul grâului pe piața lumii atârână în bună parte de perfecționarea aparatului de informații și prevederi statistice. Ea încredințează Institutului Internațional de Agricultură sarcina de a coordona în acest scop datele statistice din diferite țări, de a verifica și interpreta cifrele, de a completa documentația de proveniență oficială cu date din izvor profesional sau comercial, capabile să lumineze chestiunea, de a face practică întrebuintarea datelor statistice și în sfârșit de a le pune la dispoziția celor interesați.

Chestiunea creditului agricol

1. Conferința cercetând de aproape influența pe care organizarea metodică a creditului agricol o poate avea pentru ameliorarea condițiilor agriculturii și în special pentru remediarea crizei cerealelor, socotește mai mult decât necesar să se procure ieftin agricultorilor și în special producătorilor de grâu, capitalurile de care au nevoie, și că este bine să cerceteze în cadru internațional problema creditului agricol, deosebit de creditul comercial prin modalitățile lui speciale decurgând din condițiile producției agricole;

2. În privința creditului pe termen mijlociu și lung, care să permită agricultorilor cumpărarea de materiale și vite, dobândirea sau sporirea unei proprietăți, ameliorări de fond și transformarea sistemelor de cultură spre o restrângere pe cât ar fi util și posibil suprafețele destinate cerealelor și a promova culturile ce le pot înlocui. Conferința a luat cunoștință cu mulțumire că Societatea Națiunilor, prin Comitetul Financiar, ținând seamă de studiile Institutului Internațional de Agricultură, pregătește acum înființarea unui organism internațional de credit ipotecar.

Conferința consideră că instituția creditului agricol pe termen mijlociu și lung, este folositoare colectivităților ca și simplilor particulari și că ea trebuie să ușureze construcția de elevatoare, silozuri, magazine cooperative și la alcătuirea cooperativelor pentru vânzarea cerealelor și altor produse agricole. Acest credit mai poate fi folositor și conducătorilor de întreprinderi rurale, neproprietari, care, în lipsă de ipotecă, vor oferi alte garanții efective precum warante, privilegii, cauțiuni, etc.;

3. În actuala criză, creditul agricol pe termen scurt având mare importanță, conferința crede că acesta trebuie să fie cât mai încurajat de guvernele diferitelor țări. Prin asemenea credit, agricultorii și în special producătorii de cereale vor fi scăpați de vânzările grăbite imediat după recoltă, vânzări care fac să se deprecieze prețurile în paguba producătorilor și fără niciun folos pentru consumatori. Conferința socotește că se pot îndeplini, cu folos, transferuri de capitaluri între țările cu abundență de capitaluri și cele care duc lipsă și că, în acest scop, este nevoie să se studieze mijloacele pentru ușurarea acestor transferuri, în cadru internațional, pentru promovarea creditului agricol pe termen scurt în toate țările;

4. Conferința exprimă în plus, părerea că este bine să se acorde exportatorilor credite necesare pentru a grăbi scurgerea recoltelor nevândute și că, în acest scop, întreprinderile de transporturi, magazinele generale și companiile de navigație ar putea interveni cu folos pe calea creditului de care dispun ele însăși;

5. Conferința roagă Institutul Internațional de Agricultură să continue studiile în problema creditorului agricol și să se silească a generaliza organizarea creditului pe termen scurt.

Conferința a luat notă că dezbateră regimului preferențial a avut drept bază un document la raportul conferinței a doua pentru o acțiune economică ținută la Geneva în noiembrie 1930. Discuția a fost continuată până unde era cu putință, astăzi, pe terenul convorbirilor multilaterale.

Piedica principală în fața căreia s-a oprit discuția a fost că delegații câtorva țări mari exportatoare de cereale au declarat că n-au încă elementele necesare spre a-și da seama de

pagubele sau foloasele eventuale ce le-ar trage din zisul regim preferențial. Prin urmare, dacă țările interesate sunt dispuse de a încheia acorduri comerciale pe bază preferențială și doresc să continue discuția vor trebuie să urmeze calea diplomatică. Deosebit de aceasta, conferința a constatat că toate țările exportatoare au un interes comun întrucât doresc să se consolideze piața europeană cu scopul de a obține prețuri remuneratorii la cereale. Actul final se termină cu observația că această conferință a înțeles, pe deoparte să dea cercurilor interesate ale lumii o indicație asupra căilor de urmat și a mijloacelor de aplicat pentru îmbunătățirea condițiilor pieței grâului și pe de alta să ofere Institutului Internațional de Agricultură o orientare pentru pregătirea celei de-a doua conferințe mondiale a grâului, a cărei convocare a fost hotărâtă pentru anul 1932.

În sfârșit, consideră foarte fericită împrejurarea că la cele mai delicate și însemnate chestiuni s-au făcut discuții cu participarea unui număr mare de reprezentanți autorizați ai țărilor exportatoare din cele cinci continente, toate pătrunse de urgenta nevoie de a se remedia îngrijorătoarea stare de lucruri. (*Argus*, 19 aprilie 1931).

*
* *

Conferința internațională a grâului ținută la Londra, în mai 1931, s-a încheiat cu următorul comunicat: „Statele reprezentate la conferință, după ce au examinat în amănunțime situația, își exprimă convingerea că scăderea prețului grâului se atribuie mai ales următoarelor cauze: 1) influenței depresiunii economice mondiale; 2) faptul că producția nu poate să fie vândută cu beneficii; 3) absenței informațiilor adecvate și suficiente, relativ la transporturile de grâu, precum și asupra cererii și ofertei în această materie; 4) starea nesigură a pieții grâului. Conferința consideră că este imposibil să se reducă însămânțările de grâu, pe baza informațiilor concrete asupra disponibilităților de grâu și a celorlalte condiții ce influențează comerțul de cereale. Comunicatul oficial, prevede în fine înființarea comitetului conferinței, destinat să mențină contactul între diferitele țări exportatoare și importatoare de grâu, precum și să prezideze înființarea unei organizații centrale „Clearing House”, care ar fi un fel de „Casă de compensații consultativă și pentru informații”.

Conferința de la Londra, n-a dat rezultate practice din cauza americanilor, care cereau restrângerea suprafețelor însămânțate, iar restul statelor pledau pentru contingentarea exportului.

*
* *

Între 5-8 iunie 1931, s-a ținut la Praga la al XV-lea Congres Internațional de Agricultură – al XIV-lea congres fusese la București în iunie 1929, – care, ocupându-se de politica agrară, a adoptat următoarea rezoluție ce prevede și regimul preferențial: având în vedere necesitatea de a asigura prețuri rentabile pentru grâu și în acest scop, de a scurge excedentele exportabile care apasă sau pot să apese asupra pieței mondiale. Având în vedere pe de altă parte că pentru a ajunge la aceste scopuri pot fi luate în considerare trei metode și anume:

1. Reducerea momentană a producției;
2. Mărirea consumației;
3. Organizarea pieței grâului.

Congresul socotește:

1. Că restrângerea producției, oricât ar fi de dorită mai ales în țările care au sporit producția de la 1913 încoace, e foarte greu de realizat, dat fiindcă agricultorii europeni, mai ales în țările unde agricultura este baza structurei sociale și a independenței economice, nu pot lăsa necultivate ogoarele lor, și nici să le utilizeze pentru alte producții fără a risca să deplaseze răul, adică:

a) Sau să ruineze pe agricultorii copleșiți de impozite și sarcini locative, obligați să repartizeze asupra unui venit redus cheltuielile de întreținere a clădirilor și ustensilelor lor (mașini, animale, etc.);

b) Sau să creeze excedente și la alte produse, care suferă sau vor suferi de aici înainte efectele unei crize economice analoage aceleia care apasă atât de greu asupra grâului.

2. Că sporirea consumației prin vânzări la un preț redus sau distribuiri gratuite unor țări în suferință, oricât ar părea de dorit din punct de vedere uman, este greu de aplicat din cauza obișnuințelor alimentare a țărilor care nu consumă decât în mod excepțional pâinea de grâu;

3. Că, consumația animală sau industrială a grâului nu poate să fie extinsă într-un chip satisfăcător. În consecință congresul socoate deci: că în aceste condiții trebuiesc căutate și aplicate metode mai bune de vânzare.

a) Că acestea să pornească sau din inițiativa agricultorilor organizați din punct de vedere profesional;

b) Sau ca ele să fie lăsate intervenției guvernelor fiecărui stat, care vor regla regimul importurilor și exporturilor astfel ca să garanteze fiecărei țări un preț rentabil.

Și aceasta până când producătorii mondiali de grâu, inspirându-se de la exemplul dat de producătorii de zahăr, se vor fi organizat astfel încât să poată aplica metode raționale de vânzare, care vor face să înceteze mizeria, mai ales în țările agricole din Europa. Din aceste motive congresul este de părere că soluționarea problemei cerealelor constituie cea mai importantă problemă ce trebuie rezolvată cât mai curând pentru a stabili echilibrul necesar între oferta și cererea produselor agricole și recomandă:

1. Ca discuțiile ce au fost începute la Geneva, la Paris, la Roma și la Londra să fie continuate, cu scopul de a stabili pentru comerțul mondial de cereale o organizație generală de vânzare;

2. Ca până atunci, țările europene importatoare să facă tot posibilul pentru a se înțelege cu țările exportatoare, prin acordarea de avantaje speciale, adoptând de exemplu regimul preferențial;

3. Ca protecția instituită de țările europene importatoare de cereale și alte produse agricole să nu fie micșorată decât pe măsură ce țările exportatoare, vor fi reușit să obțină ca printr-o organizație potrivită comerțul mondial să se facă la prețuri rentabile.

*

* *

Societatea Națiunilor a publicat de curând rezultatele unor numeroase anchete, întreprinse de mai mulți ani, în diverse țări, cu privire la criza agricolă. În prefața acestei lucrări, datorită comitetului economic al Societății Națiunilor, se lămurește în mod limpede situația actuală a agriculturii și soluțiile, care ar putea aduce vreo ameliorare. În această prefață se afirmă următoarele:

1. Criza agricolă marchează o tendință de agravare în urma unor circumstanțe provocate de chiar această criză. Agravarea vine din faptul că s-a recurs în multe țări la prime și subsidii destinate încurajării exportului produselor agricole;

2. Starea cu adevărat anarhică a pieții produselor agricole comportă serioase pericole de viitor. Este absolut necesară o înțelegere pentru organizarea pieții internaționale;

3. Comitetul economic recomandă între altele constituirea de grupuri de producători, însărcinați cu vânzarea produselor agricole;

4. Pe măsură ce situația pieții mondiale va permite, trebuie să se lichideze protecționismul agricol;

5. Primele și subsidiile constituie un pericol atât pentru țările exportatoare cât și pentru cele importatoare; e necesar însă să li se substituie tratate bilaterale;

6. Problema diferenței dintre prețul de vânzare realizat de producător și cel de cumpărare, plătit de consumator cere o deosebită aprofundare și soluții cât mai grabnice;

7. Situația dificilă a agriculturii este încă agravată în unele țări de lipsa de credite. Ar fi deci necesar să se creeze un institut internațional de credit agricol.

Lucrarea e intitulată: *La crise agricole*, vol. I, pe care noi n-am putut-o utiliza în cercetarea noastră. Vom reveni asupra ei cu altă ocazie.

*
* *

Camera de Comerț Internațională, în conferința de la Washington a adoptat următoarea rezoluție privitor la criza economică: „Criza comercială, care bântuie în toate țările și ale cărei repercusiuni au fost resimțite de toate popoarele, nu e decât o repetiție a procesului economic, căruia lumea a trebuit să-i facă față, în mod periodic”. Depresiunea actuală e, totuși, mărită prin consecințele războiului. Evenimentele din ultimii doi ani, au avut ca rezultat o scădere a încrederii. Faptul acesta nu e îndreptățit, dacă ne gândim la capacitatea de înălțare care a caracterizat, totdeauna, comerțul și finanțele, – capacitate care, desigur, nu va întârzia să apară, odată mai mult, în mod vădit.

Crimele economice au stimulat totdeauna, perfecționarea metodelor. Ele au servit ca lecție salutară și au dus la progrese întemeiate pe o bază mai solidă. Suntem convinși că istoria se va repeta. Datoria cercurilor comerciale și financiare de pretutindeni este de a grăbi și de a stimula această evoluție. Camera socotește că, după cum a arătat în rezoluțiile de la Roma din 1923 și în cele de la congresele din Bruxelles, Stockholm și Amsterdam, ea trebuie, astăzi, să arate în toată sinceritatea, convingerile cercurilor comerciale în ceea ce privește mijloacele pentru a dezlega unele probleme importante care au profunde repercusiuni asupra comerțului mondial și asupra prosperității popoarelor. Camera de Comerț Internațională a arătat în mod constant că războiul e cea mai mare piedică pentru progresul social și economic și că fixarea unui nivel mai bun de viață atârnă direct de menținerea păcii. Camera aprobă eforturile guvernelor în vederea reducerii la minimum a armamentelor. Ea stăruie asupra nevoii nu numai de a continua aceste eforturi, fără întrerupere, dar chiar de a le intensifica. Înfăptuirea acestui obiect ar duce la o ușurare simțitoare a sarcinilor fiscale care apasă, azi toate popoarele.

Totalul și condițiile obligațiilor internaționale au fost fixate cu precizie de state. Menținerea integrală a acestor obligații e un lucru esențial pentru păstrarea creditului internațional și pentru dezvoltarea comerțului și a industriei. Observarea acestui principiu fundamental nu e totuși, incompatibil cu un examen nepărtinitor al urmărilor acestor obligații asupra comerțului internațional. Totuși, un astfel de examen trebuie să fie justificat prin schimbări în condițiile economice și bazate pe principiile formulate de Camera de Comerț Internațională în diversele sale congrese. Comerțul interior și internațional ar trebui să fie stimulat, pe cât posibil, prin îndepărtarea piedicilor la schimburi. Tarifele vamale nu trebuie să ducă la discriminări nedrepte între diversele țări. Nu ar trebui să fie aplicate decât ca mijloc de apărare împotriva dumpingului sau alte practici neloiale. Procedura prevăzută de unele state pentru reducerea inegalităților vamale ar trebui să fie folosită, fără întârziere, și țările ar trebui să se unească pentru a îndepărta toate restricțiile arbitrare. Inițiativa individuală și gestiunea privată a întreprinderilor comerciale și financiare sunt mijlocul cel mai eficace pentru a asigura dezvoltarea industriei și sporirea prosperității generale.

Tendința guvernelor de a depăși la cheltueli veniturile de care dispun amenință din nou echilibrul bugetelor naționale. Un buget, pe baze sănătoase, e o condiție absolută de neînlăturat pentru menținerea creditului național și stabilitatea schimburilor. Întocmirea acestui buget ar trebui să țină seama de toate formele posibile de economie și ar trebui să nu impună sarcini fiscale susceptibile să dăuneze întreprinderile producătoare și să sporească șomajul.

*
* *

DI M. Constantinescu, publică în *Viitorul* din 29 august 1951, următoarele informații demne de reținut: „Cel ce examinează îndeaproape, datele statistice publicate, în ultimul timp, de Anuarul Internațional Statistic de Agricultură, de lucrările Institutului Internațional de Agricultură din Roma și de Liga Națiunilor (comitetului economic), poate găsi o orientare și o explicație obiectivă

și indiscutabilă, a fenomenului prăbușirii prețurilor la cereale care ține sub teroarea lui întregă viața mondială.

Preferând cifrele oricăror considerații teoretice, din graiul lor se desprinde următoarea structură și cauzalitate a fenomenului. Iată cum se înfățișează producția mondială a grâului după date extrase din izvoarele de mai sus:

Țări	Media 1909-1913	1925	1926	1927	1928	Milioane chintale
Europa	371	582	331	347	382	
Canada	54	108	111	131	154	
Statele Unite ale Americii	188	184	226	239	249	
Argentina	40	52	62	77	95	
Australia	25	31	44	32	43	

Se înregistrează deci, în Europa, o ușoară sporire a producției grâului, iar în celelalte țări producătoare, o vertiginoasă urcare a producției, mai ales în Canada. Față de această producție uriașă, consumația, deși sporită față de nivelul din 1909-1915, este inferioară totuși ca putere de absorbție a stocurilor produse și micșorată ca, consumare pe cap de locuitor, precum se vede din următorul tablou:

Țări	Consumație totală		Pe cap de locuitor	
	1909-1913	1925-1930	1909-1913	1925-1930
Europa	449	474	129,9	128,7
Statele Unite ale Americii	139	149	147,3	124,6
Argentina	12	16	170,6	149,1
Australia	8	9	160,3	146,0
India	74	79	23,6	23,7
Alte țări	60	82	15,5	15,6
Total	764 q. m.	828 q. m.	65,9 kg	63,2 kg

La acest fenomen al subconsumației, se adaugă cel demografic al disproporției între creșterea populației, care a avut după război un ritm mult mai lent față de creșterea producției cerealelor, care a avut un tempo mult mai accelerat. Astfel, volumul producției a crescut, în ultimii 5 ani, cu 18%, în medie, iar populația numai cu 14,40%. Dezechilibrul dintre producție-ofertă și consumație-cerere, datorită împrejurărilor de mai sus, a avut ca reflex și ecou fatal, prăbușirea prețurilor, în perioada de la 1928-1930 și mai ales de la 1930 până azi. Iată oglinda statistică a concluziei acestui silogism economic, în acest tablou al prețului grâului cum rezultă din datele Buletinului mensual de statistică agricolă și comercială din Roma.

Concluzie: datele problemei, după statisticile producției, anul acesta, nu s-a schimbat decât foarte puțin, dezechilibrul dintre producție și consumația mondială continuând a fi semnul sub care se desfășoară și astăzi fenomenul schimbului mondial al cerealelor. Mai mult încă, criza creditului bancar, foarte accentuată în ultimul timp și în celelalte țări, va avea repercusiuni noi asupra tranzacțiilor agricole internaționale.

Anul	Manitoba Nartheru 1 Winnipeg	Winter 2 Chicago	Barletta Buenos-Aires	Australian Liverpool Londra
	Centți Pe 60 lb.	Centți Pe 60 lb.	Pesos pe chintal	Lire sterline și dolari pe 480 lb
1913	88	90,¼	8,65	36/7
1922	123,¾	121,½	12,52	53/3
1924	127,¾	155,¼	14,69	53/2
1926	149,⅝	131	11,05	57/2
1928	135	131	11,05	49/9
1929	133,¾	122,⅞	10,13	69/4
1930				
VI	103,⅝	98,⅞	10,35	39/5
XI	64,⅛	74,¾	7,02	27/8
XII	55,⅛	78,⅝	6,49	26/7

*
* *

În sesiunea din septembrie 1931 a S. N., comisia de studii pentru Uniunea Europeană, s-a discutat un memorand al guvernului francez, privitor la tarifele preferențiale și problema agricolă.

Guvernul francez, ocupându-se în raportul său cu sistemul preferențial, observă că acest sistem trebuie să fie provizoriu, putând fi întrebuințat numai în timpul cât Europa va trece prin greaua criză. Memorandul francez constată că sistemul preferențial dintre statele europene nu poate dăuna deloc intereselor Americii, din următorul motiv: dacă se ia în considerație media din ultimii ani a surplusului de export de grâu și făină al celor nouă state principale, se va constata că acest surplus se cifrează la 209 mii. q. Din această cantitate revine țărilor dunărene numai 9 milioane q., adică 4,3%. Acest raport permite a se lua tot felul de măsuri în folosul țărilor dunărene fără a se dăuna interesele exportatorilor de grâu de dincolo de ocean.

Cât privește modul acordării preferințelor, proiectul francez propune ca cerealele să fie importate pe baza tarifului normal și ca taxele să fie apoi întoarse statului care a exportat cerealele.

Pentru realizarea practică a proiectului lor, francezii propun următoarele mijloace:

1. Statele din Europa Centrală și de Est înființează un birou comun pentru desfacerea grâului;
2. Comisia specială din care vor face parte reprezentanți ai țărilor exportatoare cât și ai țărilor importatoare, va stabili în mod periodic, contingentele de cereale care au a se bucura de tarif preferențial;
3. Aceeași comisie va împărți contingentele și va stabili nivelul preferințelor;
4. Preferințele vor fi retrocedate biroului central al statelor exportatoare;
5. Biroul central va repartiza sumele sosite printre diferitele organe ale statelor exportatoare, organe care la rândul lor vor împărți sumele obținute printre agricultorii lor. Contingentele și preferințele pot fi supuse unui control și revizuirii în caz de necesitate.

Mai departe memorandul francez, tratează amănunțit chestiunea extinderii avantajelor, acordate statelor importatoare industriale în schimbul preferințelor și asupra celorlalți contractanți.

Planul francez, care este cercetat la Geneva în comisia studiilor europene, se lovește în practică de mari dificultăți. Deosebit de dificilă ar fi în practică organizarea unui birou central comun pentru vânzarea cerealelor, în care să intre toate statele agricole. Aceste dificultăți se explică prin faptul că toate acestea concurează între ele și nu pot ajunge atât de ușor la o înțelegere.

Un mare avantaj prezintă planul francez prin aceea că vrea să rezolve chestiunea de la rădăcină la completa raționalizare și controlare a întregului export de cereale ale statelor agricole. În același timp înființarea organizațiilor centrale monopolare de export îngrădesc sau înlătură

comerțul liber de cereale. Ca orice plan de soluționare presupune și planul francez o largă înțelegere internațională, care nu este ușor realizabilă. Acestui plan i se acordă în toate cercurile o deosebită atenție, deoarece prezintă unul din puținele mijloace de a se ajuta statele agricole în situația lor economică dificilă.

*
* *

Textul memorandumului întocmit de Franța, cu privire la problema agricolă, e următorul: „Comisia de studii pentru Uniunea Europeană, pusă în fața acestei probleme, a și intrat imediat pe calea realizărilor, ocupându-se mai întâi de situația țărilor agricole. Pentru cine vrea să încerce în Europa o ieșire din greutățile crizei, trebuie să-și îndrepte primele eforturi către țările agricole. Puterea lor de cumpărare a fost astfel slăbită, încât restaurarea și creșterea ei ar oferi țărilor, mai ales celor industriale, stimulentele unei numeroase clientele active. Lucrările prevăzute de comisia de studii au fost îndeplinite de mai multe conferințe și subcomisii. S-a emis, e drept, unele îndoieli asupra rezultatelor acestor lucrări. Acestor îndoieli le răspund faptele. E suficient să ne referim la rapoartele prezentate comisiei de studii pentru Uniunea Europeană, pentru a vedea că cele două conferințe din Paris (februarie 1931) și conferința internațională din Roma (martie 1931), au îndeplinit o operă foarte utilă, conducând la sugestii și soluții practice. Paralel, au continuat în vederea elaborării unui proiect practic de credit ipotecar agricol, lucrările încredințate de Comisia de studii pentru Uniunea Europeană, în ianuarie trecut, Comitetul financiar al Ligii Națiunilor. Acest proiect este actualmente gata. Dacă Comisia de studii și Consiliul Ligii vor da sancțiunea lor, noul institut ipotecar agricol va putea intra în activitate la începutul toamnei viitoare. Se vede deci că departe de a fi sterile, eforturile realizate, nu numai în trei luni de Uniunea Europeană, au fost, dimpotrivă, eficiente. Este dovada că metoda întrebuintată n-a fost rea. Ea furnizează un exemplu de cooperare internațională din care e bine să se inspire și merită să fie continuată până la sfârșit”.

Convins că mizeria populațiilor din Europa Centrală și Orientală provine în mare parte din insuficiența prețurilor, la care trebuie să vândă cerealele lor, guvernul francez crede că trebuiesc completate măsurile, de acum preconizate, instituind, după părerea interesaiților, un sistem de preferință europeană în beneficiul grâului lor. Acest sistem preferențial, așa cum îl concepe, nu infirmă clauza națiunii celei mai favorizate. Într-adevăr, „preferința” trebuie să aibe în ochii săi un caracter excepțional, caracterul unei derogări justificate de circumstanțe anormale și deci variabile cu ele, și temporar, și de altfel limitate de fixarea unui contingent determinat, el însuși revizibil.

Astfel concepută, nu pare ca preferința să îngrijoreze întrucâtva țările, care au combătut-o până acum. Țările transoceanice, în particular, par să-și fi dat seama la Roma că ea nu se referă decât la cantități neglijabile pentru ele. Luând ca bază media celor trei ani din urmă, excedentele de grâu și făină de care dispun pentru export cele nouă țări principale producătoare ale lumii, sunt evaluate la 209 milioane chintale. Din acest total țările dunărene nu figurează decât cu 9 milioane chintale, adică 4,3%. Mai mult, aceste grâne nu intră în concurență cu cele canadiene, australiene, argentinene și americane; ele sunt de altă calitate și ele n-au aceiași cumpărători. E vorba mai puțin de-a le găsi noi debușee decât de-a obține pentru ele, pe piețele obișnuite, un preț mai bun.

Dacă totuși acordarea unei preferințe antrenează un sacrificiu, acest sacrificiu nu va fi făcut nici în detrimentul altor țări exportatoare, nici în detrimentul țărilor care nu cumpără grâne dunărene. Recurgerea la sistemul preferențial nu cere decât introducerea unei discriminări în tarifele vamale ale țărilor cumpărătoare, așa cum există. La intrarea lor pe teritoriile protejate, grânele, oricare ar fi și ori de unde ar veni, plătesc taxele în vigoare și astfel regimul prețurilor în interiorul țării respective nu suferă nicio tulburare. Dar, o anumită proporție a taxelor achitate, calculată ca să asigure, pe cât posibil, producătorilor o remunerație suficientă, se întoarce la aceștia.

La drept vorbind, pentru statele care efectuează această remiză, nu este deci o prelevare pe cheltuiala contribuabililor lor, asupra veniturilor regulate ale bugetului lor; este numai o lipsă de câștig, de altfel puțin urcată, asupra unei categorii de venituri, care n-a fost considerată niciodată ca un mijloc

regulat de-a procura venituri bugetelor. Se poate întreba dacă țările cumpărătoare care acordă pentru un contingent determinat beneficiu preferinței țărilor vânzătoare îl vor acorda în mod gratuit sau dacă au drept, în schimb, la o contra parte. Unele țări, dispuse preferinței vor pretexta criza, prin care trece propria lor industrie pentru a reclama, în vedere de-a asigura scurgerea produselor lor fabricate, un avantaj vamal corespunzând celui pe care îl vor acorda țărilor agricole. Această concepție poate ridica obiecții din partea statelor, care nu vor fi în măsură să acorde o preferință grânelor țărilor exportatoare ale Europei. Pentru a face să cadă aceste obiecții se va decide ca avantajele recunoscute țărilor cumpărătoare de cereale dunărene în contrapartea preferinței concedate de ele să fie extinse în mod automat tuturor statelor, care pot evoca clauza națiunii celei mai favorizate.

Între aceste două concepții, guvernul francez nu vrea să aleagă pentru moment. În orice caz, ele cred că esențialul este de a reduce la minimum încărcăturile făcute clauzei națiunii celei mai favorizate și deci că-i mai bine sau de a nu se da la nimeni contrapartea, sau de a o acorda în mod egal tuturor. Astfel, el consideră că chestiunea este complexă și că ea merită să fie dezbătută; el nu va lua parte definitiv decât după această discuție. E suficient azi de a se angaja, în condițiile definite, pe principiul unui sistem preferențial temporar, variabil și limitat, aplicabil grânelor exportate de țările Europei Centrale și Orientale. Guvernul francez este convins că acest sistem adăugat înființării unui institut internațional de credit ipotecar, la adaptarea măsurilor sugerate de conferințele din Paris și Roma și acțiunii concertate a exportatorilor, pentru a regla scurgerea stocurilor, este de natură a aduce o ușurare imediată, ale cărei binefaceri vor crește cu timpul crizei prin care trec statele agricole din centrul și estul european. Mai mult lucrând la ameliorarea situației locuitorilor acestor țări, statele industriale din Apus nu fac un sacrificiu zadarnic; reconstituirea puterii de cumpărare a agricultorilor dunăreni se va traduce, într-adevăr, printr-o creștere a nevoilor de produse fabricate și cumpărările, pe care le făceau altădată în țările occidentale și care de când cu criza au scăzut la jumătate, își vor regăsi și depăși vechiul lor nivel.

Soluții la partea a II-a: Politica agrară

Din expunerea noastră se vede limpede că criza agricolă are cauze interne și externe.

Între acestea din urmă cea principală e scăderea prețurilor la articole produse de agricultură. Nici cauzele de ordin intern, nici cele de ordin extern nu se pot înlătura prin măsuri care să dea rezultate de îndreptare imediate. Numai hazardul, neprevăzutul poate face minuni. Cei ce prescriu rețete magice, sau se leagă în iluziile unui optimism trivial sau înșeală lumea neavând curajul să spună adevărul. Politica agrară din cei 10 ani de existență a României întregite a fost lipsită de orice soi de directive și de cel mai elementar simț de prevedere. Statul s-a dovedit un tată vitreg pentru agricultură, deși ea e vestala ce păzește cu credință vatra economiei noastre naționale.

Agricultura a fost tratată ca o cenușotcă, în vremea când statul înzestra cu toate privilegiile pe cealaltă soră mai mică, industria. După război, s-a sfâșiat în bucățele trupul mării proprietăți agricole și s-a aruncat, ca pradă, în gura flămândă de pământ a țărănimii pentru a potoli talazurile dreptei nemulțumiri a norodului ce putea să-și îndrepte privirile spre flăcările roșii ale revoluției de peste Nistru. Tot ea a fost exploatată, prin fel și fel de impozite și taxe vamale, pentru a hrăni pânțele bugetelor deficitare. Pe umerii ei s-a construit întreaga organizație de stat modern a României, fără ca înțelepții oameni politici să-și dea seama, că gospodăriile țărănești și marile proprietăți mutilate nu pot suporta artificialitatea luxoasă a statului modern. Astăzi agricultura e greu bolnavă și soborul de doctori specialiști nu-i poate găsi leacul. Noi credem că boala agriculturii e de durată lungă și trebuie întâi lăsată să respire, ca să înceapă să-și vină în fire.

Pe urmă se va întrema încetul cu încetul din propriile ei puteri. De aceea lucrul cel dintâi ce trebuie făcut este:

1. Degrevarea agriculturii de toate categoriile de taxe ce o apasă (taxe de export, cifra de afaceri, timbru și înregistrare etc.), ceea ce în sfârșit, a și început să se facă de la 1 mai 1931;

2. Reducerea impozitelor pe proprietățile agricole și repartizarea lor după natura proprietăților;

3. Reducerea tarifelor de transport pentru produsele agricole;

4. Definitivarea reformei agrare și stabilitatea dreptului de proprietate. De multă vreme se vorbește de un credit agricol, dar nu s-a luat nicio măsură să se creeze evidența proprietății. Nu sunt legiferate nici cadrele ei juridice, de aceea e necesară;

5. Legiferarea cadastrării și comasării proprietății funciare, cărțile funciare fiind baza oricărui credit agricol. Executarea urgentă pe teren cu orice jertfe și înființarea cărților funciare în Vechiul Regat și în Basarabia. Cei din urmă ani de criză cu scăderea prețurilor și deprecierea pământului au ridicat o problemă nouă: datoriile agricole, care amenință să aprindă torțele unei convulsii sociale. De aceea:

6. Pentru degrevarea agriculturii de datoriile din trecut să se facă o conversie a lor în sensul propus de noi sau să se dea altă soluție dacă se va găsi una mai bună; În același timp.

7. Să se pună în funcțiune *Creditul ipotecar agricol* și să se revizuiască legea așa cum propunem noi, adică determinând atribuțiile și sfera de activitate a institutelor ce se vor ocupa cu operațiuni de credit agricol. Ca aceste așezăminte de credit să devină organisme vii și utile economiei agricole, trebuie alimentate de banca națională prin sporirea circulației fiduciare, așa cum se va prevedea în noul *statut monetar*. Deoarece înflorirea agriculturii noi o condiționăm pe de o parte de industrializarea țării, deci de sporirea consumului intern, pe de altă parte de refacerea marilor întreprinderi agricole;

8. Produsele agricole țărănești vor fi destinate numai pentru piața internă, fiind de o calitate inferioară. În vederea exportului, proprietatea țărănească va fi îndrumată și sprijinită efectiv spre creșterea vitelor, cultura plantelor industriale și de nutreț – după regiuni – de Camerele agricole, de fermele statului și de alte organe ce s-ar înființa. Nu suntem pentru obștile de producție agricolă și pentru comerțul cooperativ cu cereale țărănești pe piețele externe;

9. Întreprinderile agricole mari, individuale, vor fi sprijinite ca să-și sporească unitățile de exploatare. Ele vor putea introduce, astfel, o cultură rațională și mecanizată pentru a produce marfă calitativă și standardizată destinată exportului;

10. Mărirea fermelor statului, care vor fi îndrumătoarele și sprijinitoarele practice ale culturilor pe regiuni. Toate aceste măsuri cer timp, bani și o muncă încordată. De aceea cei ce vorbesc de tutelarea sau încurajarea agriculturii, cu prime de export sau la producători, recurg la paliative lipsite de seriozitate. În vederea ameliorării producției agricole și a valorificării ei, syndicatele existente se pot spori și se pot perfecționa, în ele nu pot intra, însă, decât marii producători. În ceea ce privește desfacerea produselor gospodăriilor țărănești în interior, ea se poate perfecționa prin cooperative. Soluțiile în politica agrară a unei țări trebuie să aibă în vedere ridicarea și întărirea satelor, dar nu cu făgăduieli demagogice, ci cu un program de stat, studiat în amănunte și aplicat metodic, care să fie în armonie cu celelalte ramuri de activitate economică.

Orice constrângere în domeniul economic nu a dat și nu va da nicăiri rezultate. Ființa umană nu iubește munca, nu e zămisliță pentru a fi înjugată la robota muncii. Munca e o pedeapsă de sus: *in sudore vultus tui vesceris pane*, din robia căreia omul s-a străduit să se elibereze cu ajutorul tehnicii. Pentru această revoltă împotriva poruncilor dumnezeiești ale firii a primit o nouă osândă: omul a devenit robul propriei sale invenții, care îl silește să nu se poată întoarce din drumul ce-l duce la catastrofă, ale cărei preludii le trăim în zilele noastre. Cei ce vreau să înăsprescă pedeapsa originară cu silnicia muncii, îngredind libertatea de acțiune a individului cu obligații derivate din așa numita „funcțiune socială” umblă pe căi greșite, făurite de teoriile omului-Dumnezeu. Viața își are legile ei proprii, destul de brutale. Conducătorii politici au chemarea să nu le facă și mai brutale, ci dacă pot să le îndulcească.

POLITICA ECONOMICĂ A ROMÂNIEI, 1930

-CONTRIBUȚII LA REZOLVAREA CRIZEI-

PARTEA a III-a

POLITICA INDUSTRIALĂ

**INDUSTRIALIZAREA ROMÂNIEI-PUNEREA ÎN VALOARE A
BOGĂȚIILOR MINIERE-RAȚIONALIZAREA ȘI
SINDICALIZAREA INDUSTRIILOR-PROTECȚIONISMUL**

CAPITOLUL I

INDUSTRIALIZAREA ROMÂNIEI

Industria și agricultura. Spuneam, că întreaga refacere a țării o întemeiem pe crearea, organizarea și reorganizarea întreprinderilor industriale, care n-au nevoie de export ca să înflorească. Problema pe care o așezăm la temelia economiei noastre naționale merită câteva lămuriri.

Statele industriale – după expresia unui economist – sunt state aristocratice față de statele agricole, socotite ca plebeiene. Feudalismul, așadar, n-a murit, a îmbrăcat numai alte haine, croite de financiarul Plutus și Vulcan tehnicianul. Stăruim pentru industrializarea României, nu îndemnați de un aristocratism economic, ci de un principiu mai înalt și de o valoare permanentă, de principiul național. Între membrii aceleiași națiuni e o solidaritate și o interdependență economică mai strânsă decât între oamenii ce aparțin diferitelor națiuni. Națiunea încheagă interesele producătorilor, comercianților și consumatorilor într-o unitate organică ce activează sub porunca aceleiași legi și toți sunt legați între dânșii de același teritoriu, de același grai și de aceleași deprinderi cuprinse în coduri scrise sau nescrise. Economia națională e o realitate, în cadrele căreia, prin diviziunea muncii și prin integrarea ei, forțele colective se manifestă armonios, în virtutea legii minimumului de efort, în toate ramurile de activitate: intelectuale, economice și politice. România nu e încă pe deplin încheagată într-o unitate, întrucât nu toate regiunile ei au intrat în ritmul vieții generale. De aceea opera concepției naționale nu e încă împlinită.

Economia națională și cea internațională nu numai că nu se exclud, ci sunt forme de colaborare care se întregesc una pe alta. Statul național de astăzi e o coordonare a activităților individuale și colective, care colaborează între ele prin intermediul statului, cu statul și în stat, transformat și el din organism politic ce a fost altădată în organism economic, integrat în economia națională, care trăiește pentru el și, în același timp, el pentru ea. Națiunea modernă identificată cu economia națională, intră în legături de colaborare cu alte națiuni și astfel economiile naționale li se suprapune economia internațională³¹⁹. Când stăruim să între și România în rândul statelor aristocratice, nu ne gândim deci la o economie națională îngrădită, la o autarhie, la „statul închis” a lui Fichte, ci la crearea unei baze largi de colaborare cu străinătatea. Statele industriale au o putere de cumpărare cu mult mai mare ca statele agricole. Industrializarea României înseamnă deci sporirea coeficientului de participare la schimbul de mărfuri de pe piața mondială și o contribuție reală la rezolvarea problemei circulației și repartiției bunurilor produse cu ajutorul metodelor tehnice și raționale de astăzi.

Chiar și în cazul ipotetic al înfăptuirii Statelor Unite ale Europei, România nu ar rămâne o țară agricolă. Ea întrunește toate condițiile de a deveni o țară industrială: materii prime, izvoare de energie, căi de comunicație, mână de lucru ieftină și iscusită, apoi o piață capabilă să absoarbă încă multe mărfuri, dacă va scăpa de frigurile crizei. În special combustibilul ieftin și ideal, gazul metan – pe care noi nu l-am știut utiliza – ar atrage o serie de întreprinderi industriale. Am spus-o acum 10 ani, că gazul metan poate transforma bazinul Ardealului într-o uzină. Condiții favorabile dezvoltării industriilor oferă și regiunile petrolifere de pe versantul sud-estic al Carpaților.

Unora li se va părea curioasă străduința noastră de a înzestra România cu industria, când am arătat că ea nu-și poate industrializa nici agricultura, principala ramură de activitate a majorității locuitorilor, decât într-o măsură destul de restrânsă. Pasul de la statul rural la statul industrial e și nefiresc și greu de făcut. În Vechiul Regat, de la întemeierea lui, și în cei 10 ani de la război încoace, politica economică a statului român s-a concentrat în jurul încurajării industriei dând uitării agricultura, și totuși rezultatele obținute nu sunt mulțumitoare. Criza actuală clatină

³¹⁹ Brocard, *op. cit.* III, p. 475.

din temelii cele mai solide și mai mari întreprinderi industriale. Nu se poate prevedea câte dintre ele vor izbuti să scape tefere din purgatoriul de purificare a vremurilor de astăzi. Atunci ce sens mai are industrializarea României?

Nedumerirea e firească și logică. Ea cere un răspuns categoric și convingător, astfel cheltuiala de energie de a pleda pentru industrii se risipește în vorbe de clacă. Mai întâi criza de astăzi nu o resimt numai plăpândecele noastre organizații industriale, ci și cele cu un trecut de un secol, cum sunt cele din Anglia. Iată un tablou lămuritor:

Profitul capitalului în diverse industrii³²⁰ 1926-1929

Industrii foarte prospere (%)	1926	1927	1928	1929
Petrol	20,7	17,4	11,3	13,6
Cauciuc	35,0	22,7	8,5	7,9
Tutun	19,4	19,7	19,2	18,7
Braserii	15,7	15,3	16,6	15,6
Ceai	42,1	34,8	30,5	27,4
Industrii prospere (%)				
Automobile	10,9	14,2	7,1	21,7
Ciclete	13,7	12,7	10,7	12,6
Marina comercială	13,1	10,1	9,6	9,3
Magazine mari	10,6	11,9	12,5	13,6
Industrii puțin prospere (%)				
Mecanică	5,8	3,3	7,1	8,4
Bumbac	6,5	8,5	11,4	10,7
Industrii în stare de criză gravă (%)				
Cărbunele și industria metalurgică	1,2	0,4	0,8	1,3

Despre rentabilitatea industriilor din România vom vorbi în altă parte.

Criza industrială din Apus, în special din Anglia și Germania, a otrăvit întreg organismul de stat cu „șomajul”, cu lipsa de lucru. Această otrăvă n-a atins statul nostru de țărani, dar, în regiunile industriale, a lăsat familii numeroase de lucrători pe drumuri. Industriile noastre atinse de criză și-au redus activitatea și cheltuielile, până se va însenina iar cerul comenzilor. Starea de criză prin care trec cele mai multe ramuri industriale din lumea întreagă nu poate constitui un criteriu de judecată și de critică asupra însăși activității industriale. Dacă ar fi să ne lăsăm călăuziți în economia națională de stările anormale provocate de crize, ar trebui să renunțăm și la agricultură. În politica industrială de stat de până acum nu s-a lucrat după un plan bine chibzuit, pe care să-l respecte și să-l execute, desăvârșindu-l, toate guvernele. De aceea, când vorbim de industrializarea României, trebuie să fixăm câteva principii călăuzitoare:

1. La temelia orientării noastre în politica industrială trebuie să fie principiul încurajării industriilor care n-au nevoie de export ca să prospereze, adică acelea a căror producție au asigurată o piață internă de desfacere;

2. Dintre industriile ce au nevoie de export, ca să trăiască, se vor bucura de un larg sprijin de stat, chiar cu jertfe, cele în strânsă legătură cu apărarea națională;

³²⁰ După *Times Trade Supplement* din 29 martie 1930, apud A. Siegfried, *op. cit.*, pp. 106-107. Profitul e socotit după scăderea cheltuielilor generale și a amortizărilor statutare. Industria cărbunelui și cea metalurgică e în pierdere, 18 societăți metalurgice, reprezentând un capital de 70 milioane lire sterline, au pierdut în 1927, 2½ milioane lire sterline.

3. Ambele categorii de industrii se vor concentra în unități de producție, neacordându-se niciun avantaj noilor fundații similare. Unitățile mari de producție să fie descentralizate în uzine dispersate pe spații întinse, întrucât permit procedeele tehnice moderne;

4. În toate ramurile de activitate industrială, capitalului străin i se vor deschide porți largi, fiindcă numai astfel vor fi puse în valoare bogățiile naturale ale țării și munca românească. „*La început trebuie să ne mulțumim cu funcția națională a capitalului, fără să-i invidiem veniturile*”, cum spuneam în lucrarea noastră *Producția*;

5. În ceea ce privește localizarea industriilor, ele se vor îndruma spre regiunile rurale, unde găsesc o populație cu aptitudini și îndemnări pentru mâna de operă necesară întreprinderilor. Întrucât e posibil, activitatea industrială se va completa cu activitatea agricolă.

Dacă privim industrializarea României prin prisma acestor principii nu găsim niciun dezacord între statul rural și industrie, dimpotrivă vedem o solidaritate între agricultura satelor și marea industrie, solidaritate care sporește venitul național și ridică nivelul de viață al populației³²¹.

³²¹ Sub guvernul național-țărănesc s-a întocmit un plan economic-național, apărut, după terminarea lucrării noastre, în *Adevărul* din 29 și 30 aprilie, 1 și 3 mai 1931. În ce privește *Orientarea producției industriale* găsim următoarele puncte: 1. Industria țării va fi încurajată prin politica de stat și anume cu scopul principal de a satisface consumul intern. Când între agricultură și industrie va apare un conflict de interese, se va decide în favoarea acelei soluții care reprezintă cel mai mare spor de venit național; 2. În politica industrială, criteriul decisiv va fi realizarea maximumului de venit național, indiferent dacă acest venit se concretizează sub formă de salarii, de venituri ale capitalului, de impozite sau în altă formă. Apartenența capitalului va fi considerată de importanță secundară, atunci când beneficiul național realizat prin salarii, impozite, etc., va fi considerabil. În acest sens profitul muncii naționale va avea totdeauna precădere asupra profitului capitalului național; 3. În conflictul dintre două industrii, se va da precădere aceleia care reprezintă maximum de venit național și care realizează maximum de productivitate, adică maximum de producție netă pe lucrător; 4. Sarcinile sociale care apasă astăzi producția industrială nu vor mai fi mărite, urmărindu-se o participare a claselor muncitoare la beneficiul social, în loc de oprirea producției însăși prin prea grele sarcini sociale; 5. Se va urmări raționalizarea industriei, sindicalizarea sau orice altă formă de cooperare industrială în acele ramuri de producție, în care se poate realiza o concentrare a producției în fabricile cele mai perfecte și în care este necesar să se oprească investițiile în noi fabrici ce s-ar dovedi inutile și în care se impune un control al prețurilor. Acordarea pe viitor a avantajelor acordate (sic!) de stat va fi legată de un program minimal de raționalizare; 6. Se va da stabilitate activității industriale prin modificarea regimului furniturilor publice; 7. Pentru utilizarea rațională a rezervelor de minereu și izvoarelor de forță motrice, se va întocmi un program de raționalizare a industriilor de bază: cărbunele și fierul, în raport cu nevoile generale ale economiei naționale și cu necesitățile speciale ale căilor ferate și apărării naționale.

Acest program va fi astfel întocmit, încât să creeze o bază economică industriei naționale de război, combinând producția de materiale și muniții cu producția articolelor de comerț. Acest program va prevedea punerea în funcțiune a uzinelor de la Cugir și dezvoltarea lor ca fabrici de armament și muniții; 8. În același mod se va rezolva și problema dezvoltării unei industrii chimice, necesare apărării naționale, integrând-o – pe cât condițiile tehnice îngăduie – într-un sistem de industrii de îngreșăminte agricole sau alte industrii de pace; 9. Industria petrolului se va dezvolta pentru mărirea de bușeului intern prin perfecționarea distribuției asigurate cu colaborarea tuturor rafinăriilor sindicalizate; 10. Se va intensifica exploatarea gazului metan organizată legal sub forma unui monopol de stat favorizând crearea de industrii noi. În acest sens, se vor atrage capitaliștii străini, asigurându-li-se prin contracte lungi prețuri coborâte mult sub paritatea celorlalte combustibile. Fabricile existente se vor bucura de un regim special de prețuri pentru cantitățile de gaz aferente producției pentru export; 11. Programul de electrificare a României va fi alcătuit pe baza principiului actual al concesiunilor regionale exclusive, a distribuției către comună și, eventual, în cadrul unei noi legi în care exclusivitatea s-ar întinde până la distribuția la consumator. Se va activa acordarea acestor concesiuni și începerea lucrărilor. Acest plan economic privitor la industrii e cuprins aproape în întregime în lucrarea noastră *Producția*, apărută în 1924. În programul de față accentuam câteva puncte noi. Criteriul venitului național și al productivității nu pot fi exclusive nici între agricultură și industrie nici între ramurile de industrie. Trebuie aplicat adeseori și criteriul social, care are primatul asupra celorlalte două,

Asupra solidarității dintre agricultură și industrie vom stăruii mai pe larg, deoarece e singura cale bună spre care trebuie îndrumată economia noastră națională. Agricultură e legată de legi biologice, care nu pot fi înlăturate, ci numai ameliorate. Ciclul producției agricole atârână de anotimpuri, deci de perioade intermitente, pe când ciclul producției industriale e continuu.

Din această cauză productivitatea agriculturii nu va atinge niciodată pe cea a industriei. Munca agricolă a câtorva luni trebuie să asigure existența producătorului pe un an întreg. Producătorii agricoli, ca să trăiască, ca să acumuleze averi și ca să fie într-o neîntreruptă activitate, au nevoie de o muncă suplimentară. Munca suplimentară cea mai rentabilă o găsesc în industrii. Aceasta e adevărata problemă de colaborare între agricultură și industrie. Producătorul agricol sporindu-și veniturile cu munca industrială, devine nu numai un mai mare consumator al produselor industriale, ci se deprinde cu spiritul industrial, adică învață să-și întrebuițeze timpul și să se deprindă cu mașinile. Aceasta e calea de a introduce mașinismul în agricultură chiar și la țărani noștri. De la colaborarea între agricultură și industrie atârână întreaga bunăstare a țării.

Industria – după experiențele făcute – tinde spre o descentralizare, spre o difuziune rurală, întemeiată pe fabricația dezarticulată și în serii. Acest proces de producție reduce și costul fabricației, fără să-i diminueze calitatea. Unitățile mari de producție, de care pomeneam, nu trebuie să se înțeleagă că presupun uzine mari și concentrarea lor la orașe, ci numai o conducere unitară a ramurilor industriale. Astăzi întreprinderile industriale, în ce privește localizarea lor, se îndreaptă spre regiunile cu mână de lucru, spre sate sau târguri, unde găsesc avantaje. Multe din industriile ce au fost concentrate în uzine mari la orașe se refugiază la țară, unde se împraștie în fabrici mai mici și întrebuițează populația locală la muncă, fără să o despartă complet de ocupațiile ei de mai înainte. Unele din ramurile industriale se străduiesc să introducă munca la domiciliu, mulțumindu-se cu integrarea articolelor astfel fabricate. În unele părți muncitorii industriali săvârșesc și munci agricole, îndrumați de patronii lor. Am văzut, la noi, întreprinderi industriale cu domenii întinse, care au clădit locuințe pentru muncitori, dar, în loc să le fi dat pământ, ca membrii familiei lor să poată face și agricultură cât de restrânsă, i-a îngrămădit unii într-alții, limitând venitul lor numai la salariul celui angajat în întreprindere. Am văzut în alte părți, mai ales în regiunile petrolifere, țărani lucrând la întreprinderi, fără să-și părăsească îngrijirea gospodăriei. Industrializarea României o înțelegem în acest sens, fiindcă numai așa munca agricolă se va putea completa cu munca industrială și invers.

Bineînțeles că aceste norme nu sunt table de legi, fără excepții. Sunt cazuri unde ele nu pot fi aplicate. Pentru stabilirea unui echilibru între agricultură și industrie se cere înainte de toate o nouă politică a energiei. La noi se vorbește de introducerea mașinismului în agricultura țărănească și de raționalizare, dar se uită că, condiția fundamentală a acestora este energia. Mașina eliberează popoarele de sclavie și de mizerie, le sporește productivitatea dacă au la dispoziție energie rațional distribuită și ieftină. Consumul anual de energie al României este de circa 58,527 miliarde KWh. Generatorii de energie sunt:

Lemnul	15,660 miliarde KWh sau 26,76%
Cărbuni indigeni	18,881 miliarde KWh sau 32,26%
Derivate petrolifere	12,426 miliarde KWh sau 29,77%
Gaze naturale	4,810 miliarde KWh sau 8,22%
Cărbuni importați	1,620 miliarde KWh sau 2,77%
Energie hidrolică	0,130 miliarde KWh sau 0,22%
Total	58,527 miliarde KWh sau 100%

întrucât atât venitul național cât și productivitatea sunt subordonate progresului și armoniei sociale. Asupra acestei laturi a activității industriale stăruim în cercetarea noastră.

Statul român, propovăduitorul din oficiu al mașinismului, aruncă taxe exorbitante asupra derivatelor petrolifere ce pun în funcțiune mașinile. Pe altarul de jertfă al bugetelor deficitare se prefac în scrum toate evangheliile planurilor de îndreptare. În ceea ce privește energia electrică, statul n-a întocmit și n-a acceptat niciun plan sistematic de a înzestra țara cu uzine electrice, care să permită descentralizarea și difuziunea rurală a industriilor³²². În prefața lucrării noastre *Producția*, spuneam că cercetătorii noștri în domeniul economic, în cele mai multe cazuri sunt niște imitatori ai străinilor, fără să caute a aplica rezultatele investigațiilor la realitățile românești. Același lucru l-am putea spune și despre cei ce întemeiază întreprinderi, precum și despre cei ce alcătuiesc legile privitoare la industrii. Când se întemeiază o industrie, cei mai mulți se gândesc, cum e și firesc, la rentabilitatea capitalului investit pe care o asigură printr-o producție maximă. Dacă conjunctura pieții le este favorabilă și beneficiile acoperă prevederile, sunt convingși că au rezolvat problema.

Spiritul capitalist obișnuit nici nu le cere să depășească, în calculele lor, hotarele *profitului*, scopul final al oricărei întreprinderi. Când la acest profit participă prin salarii omenesți și lucrătorii, prosperitatea se resfrânge asupra unui cerc mai larg și întreprinderile industriale nu rezolvă numai o problemă economică, ci și una socială. Sporirea venitului național privită în acest sens poate servi ca criteriu la încurajarea industriilor. La profitul capitalului trebuie să se adauge profitul muncii. Întreprinderile industriale dacă au posibilitatea să ridice nivelul de viață și puterea de consumație a lucrătorilor contribuie la înflorirea lor proprie. Când întreprinderile se bucură și de regimul protecționist și de comenzi de stat, obligațiilor lor, în ce privește retribuția muncii, urmează să fie și mai mari. E greșită, însă, credința că prin legi importate din alte țări sau recomandate de biroul internațional al muncii, se pot crea condiții favorabile fie capitalului, fie muncii din întreprinderi. Legea nu reușește să creeze în realitate, nimic. Sarcinile sociale pe care trebuie să le suporte industriile, nu trebuie să rezulte din legi, ci din spiritul rațional și din prosperitatea întreprinderilor. Echilibrul dintre agricultură și industrie trebuie urmărit și din punct de vedere al numărului persoanelor ocupate în diversele ramuri de activitate pentru satisfacerea nevoilor vieții.

Scara acestor nevoi ale vieții caracterizează bunăstarea unei țări și începe cu trei elemente de bază: hrana, îmbrăcămintea și locuința fiecărui individ, ca într-un stadiu de civilizație mai înaintată să sporească la infinit, atât în ce privește viața materială, cât și cea spirituală. Cantitatea ce o produce fiecare individ determină prosperitatea. Fiecare individ participă la repartitia bunurilor în măsura excedentelor producției. De aceea se socotește producția pe cap de locuitor.

Cu cât sunt mai mulți indivizi ocupați în producția alimentară, cu atât bunăstarea și gradul de civilizație al unei țări sunt mai reduse. Datele statistice asupra profesiilor în România lipsesc, dar ca o orientare, putem întrebuința datele din Vechiul Regat pe 1913, care trebuiesc privite cu aproximație și provizoriu. Numai în agricultură – după Anuarul S. N. – erau ocupați 79,5% din populația țării. Ceea ce înseamnă, că factorul bunăstării poate fi socotit:

$$\frac{100}{79,5} = 1,25$$

Situația nu credem că s-a schimbat simțitor nici în România Întregită. Ca termen de comparație, amintim că în Statele Unite ale Americii, factorul bunăstării e 3,45, în Germania, 2,31, iar în Franța, 2,43.

³²² Asupra întrebuințării diferitelor categorii de energie, conform dr. Wilhelm Leisse, *Die Energie Wirtschaft der Welt in Zahlen*, Vierteljahrshefte zur Konjunkturforschung, Sonderheft 19/1930. La noi există de vreo 5 ani Institutul național român pentru studiul amenajării și folosirii izvoarelor de energie (I. R. E.) sub conducerea dlui ing. C. Bușilă. Publică o serie de lucrări dintre care cităm: *L' électrication de la Roumanie*, Bucarest, 1931, cuprinzând o serie de rapoarte și programe privitoare la electrificarea României. Apoi Ion G. Rarincescu, *Electrificarea României*, București, 1930. O lucrare excelentă, din care am citat și noi datele privitoare la consumul de energie.

Datele sunt din diferite epoci și trebuie luate cu multă aproximație. Putem să constatăm totuși că în România 80% din venit se consacră alimentației, pe când în Statele Unite ale Americii numai 29%, în Germania 43,3% și în Franța 41%. Alimentația populației din România e totuși mult inferioară celei din țările amintite. Când 80% a venitului e destinat pentru alimentație, pentru traiul de toate zilele, înseamnă că structura economică a țării e încă într-o stare primitivă și că nivelul de viață e scăzut. Într-o asemenea țară numai industria, care absoarbe abia 8% din activitatea populației, poate să-i sporească factorul bunăstării. Când proporția dintre indivizii ocupați în agricultură și industrie se va echilibra, abia atunci se vor lumina zorile prosperării și în România.

„Istoria economică arată limpede... că... într-un stat, singurul mijloc de a ridica starea țărănimii, e de a grăbi progresul industriei”³²³. Prosperitatea unei țări atâră de productivitatea ramurilor de activitate economică. Comparată din acest punct de vedere, agricultura ca exploatare capitalistă cu industria, constatăm că agricultura e inferioară, în medie, de 4,35 ori decât celelalte activități productive. Sau cu alte cuvinte, raportul dintre valorile muncii agricole și valorile muncii industriale este de 1: 4 până la 1: 5, la aceleași unități de producție într-un timp determinat³²⁴.

Raportul dintre agricultură și industrie trebuie privit și din punct de vedere al schimbului de valori în interiorul țării și cu străinătatea. Pe piața internă schimbul de valori cu cât e mai intensiv și mai răspândit, cu atât indică o activitate economică mai vie. Cu cât capacitatea de consumație a populației în cercuri largi absoarbe un coeficient cantitativ mai urcat al valorilor produse, cu atât procesul de activitate economică e în continuă ascendență. Schimbul de valori în interior atâră de mijloacele de comunicație ce cad în sarcina statului și de organizarea comerțului, opera inițiativei particulare. Fără o utilare tehnică a mijloacelor de comunicație e cu neputință intensificarea și difuziunea schimbului de valori. Industria serviciilor publice, a comunicațiilor, e deci o condiție fundamentală a prosperității economice a țării.

Schimbul de valori cu străinătatea, în esență se reduce la schimbul de valoare egală contra valoare egală, adică a muncii contra muncă. În introducerea lucrării noastre arătăm diferența de apreciere a muncii românești și a celei străine pe piața internațională. Mai scoteam în evidență (capitolul *Moneda și volumul afacerilor*) că tona pe care o importăm costă 1 102 franci elvețieni, iar tona exportată de noi ni se plătește cu 159 franci elvețieni. Produsele unui lucrător din țările industriale trebuie să le plătim cu produsele a 7 lucrători români sau mărfurile pe care le importăm sunt de 7 ori mai scumpe decât cele pe care le exportăm. Apreciem factorul calitativ al muncii și tocmai de aceea credem că e necesar să-l introducem și noi în raporturile de schimb cu străinătatea. Valoarea muncii noastre nu o poate spori decât industria. Pe lângă produsele agricole și miniere trebuie să exportăm și marfă industrială pentru a compensa balanța schimbului de muncă cu străinătatea. Industrializarea României e cerută atât de raporturile de schimb cu străinătatea, cât și de schimbul în interiorul țării. După aceste lămuriri, vom trece la analiza ramurilor industriale. Dintre industrii vom alege întâi pe acelea care n-au nevoie de export ca să prospereze, întrucât producția lor e absorbită de consumația internă, iar pe urmă vom examina industriile necesare apărării noastre naționale și punerii în valoare a bogățiilor țării.

³²³ St. Zeletm, *Burghazia română*, originea și rolul ei istoric. Cult. Naț. București, 1925, p. 118. Dl Zeletin stăruie asupra legăturii organice dintre agricultură și industrie.

³²⁴ Conform lucrării noastre *Producția*, p. 37. Chestiunea e pe larg tratată de dl M. Manoilescu, *Théorie du protectionnisme et de l' échange internațional*, Giard, Paris, 1929. Partea I-III, *Etude sur la productivité*. Cifra de productivitate de 4,35 e la p. 61. Altădată dl M. Manoilescu o socotea la 22, conform *Politica producției naționale*, Cult Naț., București, 1923, p. 56. „Industria are rolul de a compensa încetineala fatală a producției agricole, randamentul său fiind de cap de om, cum arătăm în capitolul următor, de 22 ori mai mare în mediu decât al agriculturii”. – Chestiunea nu o socotim rezolvată nici de dl Manoilescu. În lipsa datelor statistice, renunțăm să o cercetăm mai de aproape. De altfel o asemenea problemă specială nu și-ar găsi locul în cadrul acestui studiu. O latură a problemei a fost subliniată de noi în partea a II-a, la capitolul: *Valorile agricole și valorile industriale*.

Industria alimentară. E cea mai bine reprezentată dintre toate industriile. După Anuarul Statistic ai României, în 1928, aveam 1 133 de fabrici alimentare, cu un capital investit de 11 710 459 000 lei, cu o forță motrică de 129 888 HP. Industria alimentară reprezintă 46% din activitatea mării industrii a țării (fără industria minieră și industria serviciilor publice, care intră în altă categorie). Majoritatea covârșitoare a țărănimii muncește în ramurile agricole pentru traiul de toate zilele, în care alimentația e principală. În activitatea industrială descoperim că ramurile de căpetenie sunt destinate tot pentru alimentație, ceea ce indică o bunăstare și o civilizație înapoiată. Când raportul dintre industria alimentară și celelalte industrii se va echilibra, abia atunci se va îmbunătăți situația economică a României. Industria alimentară găsește un târg interior favorabil, care-i absoarbe aproape întreaga producție, așa că nu e avizată la piața externă. Industria alimentară descompusă în categorii de producție e următoarea:

	Fabrici	Capital	HP	Valoarea producției
Zahăr	13	3422206373	29945	4356246729
Mori categ. I	110	2233655659	38014	5236628872
Mori categ. II	318	1218493606	26714	3159100000
Spirt	199	1388671148	8280	569631333
Ulei vegetal	139	633087866	5991	924190131
Bere	46	1384049148	9344	1303523571
Malț	5	9356950	37	12747973
Produse zaharoase	62	401287933	3678	863842431
Băuturi spirtoase	45	230427380	207	421307398
Mezeluri	40	122769929	909	263625502
Conserve	16	103600235	533	175518036
Brânzeturi	11	33844421	319	127004917
Paste făinoase	18	44651534	420	96836066
Biscuiți	9	23678131	137	85229938
Surogat de cafea	6	32909184	159	119962936
Oțet	21	42199744	81	74399011
Brutării mecanice	22	133639668	570	368650460
Curățătorii de cereale	20	105411079	1968	381780109
Gheață artificială	24	117351961	1938	24093551
Diverse	9	29157049	642	41035040
Total	1333	11710459000	129888	18605354000

Dintre industriile alimentare trei sunt mai importante: industria zahărului, industria morăritului și industria alcoolului și a berii.

Industria zahărului lucrează pentru consumația internă, care poate fi sporită cu mult peste cea actuală. Sporirea consumației atâră de ieftinirea producției, care e în funcție de cultivatorii de sfeclă, de raționalizarea fabricilor de zahăr și de regimul fiscal. Concurența străină care întrebunțează dumpingul nu poate fi luată în considerare întrucât ea poate fi înlăturată cu ajutorul taxelor vamale. Regimul zahărului preocupă politica economică de stat, fără să se fi ajuns până acum la o orânduire definitivă a lui. De aceea îl vom analiza mai amănunțit. În partea a II-a a cercetării noastre am stărui ca gospodăriile țărănești să fie îndrumate spre cultura plantelor industriale. Sfecla de zahăr e cultivată de țărani și e una dintre cele mai rentabile culturi, întrucât producătorul poate încasa 15-25 lei de hectar, rămânându-i și nutreț pentru animale. Gospodăriile țărănești mai pot profita și de borhotul fabricilor de zahăr pentru îngrășatul vitelor destinate fie consumației interne, fie exportului. E un interes economic obștesc ca sfecla de zahăr să fie lăsată în seama micilor cultivatori și de a-i face pe cât mai mulți părtași la această cultură remuneratorie,

menită a spori venitul gospodăriilor țărănești și a le ridica nivelul de viață, făcându-i și consumatori ai producției de zahăr.

Capitalul fabricilor de zahăr din România, fiind aproape în întregime străin, cultura sfecei dată micilor proprietari e mijlocul cel mai nimerit pentru a spori venitul național. Nu toate fabricile de zahăr sunt localizate rațional și nici nu sunt utilizate cu instalațiile tehnice moderne, ca să poată contribui într-o mai largă măsură la reducerea costului de fabricație. În vremuri de depresiune economică nu li se poate cere nici raționalizarea producției și nicio nouă repartitie geografică. Aceste măsuri trebuiesc avute însă în vedere la eventuala înființare a noilor fabrici.

Producția sfecei de zahăr și a zahărului, în ultimii 10 ani e următoarea:

Sfecla de zahăr

	Suprafața însămânțată în ha	Media la ha în kg	Producția totală în vagoane	Producția de zahăr în vagoane
1921	23060	15220	35164	3000
1922	21803	15180	33112	4174
1923	37231	17270	64286	7254
1924	53712	16260	87311	8764
1925	64310	15860	98780	10360
1926	82390	15590	128482	14750
1927	84503	14850	125477	13670
1928	57133	18470	105534	14580
1929	49305	18100	89267	8220
1930	48945	21030	106115	16421

Fiindcă la noi s-a vorbit de limitarea producției de zahăr și de sindicalizarea forțată a fabricilor de zahăr – s-a și întocmit și publicat un anteproiect de lege în *Argus* din 6 martie 1931 – se impune o cercetare mai de aproape a interesului producătorilor de sfeclă, a rentabilității fabricației de zahăr, a contribuției la care e supus consumatorul și, în fine, a beneficiilor fiscale ale statului. Toate interesele mai sus înșirate fiind în funcție de rentabilitatea fabricației de zahăr, o vom examina întâi pe aceasta, după datele ce ne stau la dispoziție. Costul fabricației unui kg de zahăr e următorul:

6 600 kg sfeclă a 1,10 lei kg	7 260 lei
Transportul acestei sfece	0,726 lei
0,530 kg țiței a 0,56 lei kg	0,296 lei
0,070 kg piatră de var nearsă a 1 lei kg	0,070 lei
0,017 kg cocs a 3 lei kg	0,051 lei
0,002 kg diferite materiale la preț mediu de 20 lei kg	0,040 lei
1/120 zi mâna de lucru a 55 lei ziua	0,458 lei
Total	8 901 lei
Administrația, amortizarea etc., socotită 3,3% asupra totalului de mai sus	0,293 lei
Taxa de stat	10 000 lei
Total general	19 194 lei

Fabricile de zahăr mai obțin în afară de 1 kg zahăr, din materialele înșirate, 0,03 kg melasă în valoare de 0,36 lei și 8,184 kg borhot în valoare de 1 637 lei. Fabricarea unui kg de zahăr costă deci 7 201 lei, la care trebuie adăugată taxa de 10 lei către stat. Cifrele de mai sus, chiar când ar prezenta ușoare variații în plus sau în minus, se pot lua de bază pentru a trage concluziile urmărite de cercetarea noastră. Dacă la prețul de cost al unui kilogram de zahăr de circa 8 lei adăugăm un beneficiu al fabricilor de 50%, adică 4 lei, kilogramul de zahăr s-ar putea vinde pe piață, în detail cu circa 12-14 lei – fără taxele către stat

– cam cât ar costa 1 kilogram de zahăr adus din străinătate, în caz când am lăsa importul liber. Fabricile de zahăr sunt însă, lacome și încasează un beneficiu de 20 lei de kg de zahăr, adică întreitul prețului de cost, ceea ce la o producție medie de zahăr, pe ultimii zece ani, de 101 193 000 kg pe an, reprezintă un beneficiu de 2 023 860 000 lei pe an. La același rezultat ajungem dacă luăm de bază cifrele din Anuarul Statistic al României, referitoare la anul 1928.

Valoarea materiei prime	1 600 943 084 lei
Valoarea combustibilului	21 632 875 lei
Salarii	231 062 080 lei
Taxe către stat	441 534 376 lei
Total	2 485 172 425 lei

Valoarea producției pe 1928 e arătată	4 336 426 729 lei
Don care scăzând cheltuielile de mai sus	2 485 172 415 lei
Rezultă un beneficiu de	1 871 074 314 lei

Capitalul investit în fabricile de zahăr e de 3 422 206 373 lei. Socotind un beneficiu de circa 2 miliarde anual, înseamnă că rentabilitatea capitalului e de circa 70%, ceea ce este exagerat.

Dacă fabricile de zahăr s-ar mulțumi cu un beneficiu de 30%, zahărul s-ar putea vinde cu 20 lei kg, menținând prețul de astăzi al sfeclii și taxele către stat, ceea ce ar contribui la sporirea consumației și deci a fabricației. Fabricile nu s-ar mai plânde că le rămân stocuri nevândute, pe care trebuie să le desfacă pe preturi derizorii în străinătate. Zahărul se poate deci ieftini cu 50%, fără să se scadă prețurile de astăzi ale sfeclii, fără să se diminueze veniturile bugetare, degrevându-se numai consumatorii de un impozit pe care-l plătesc fabricile de zahăr apărute de protecționism. Regimul zahărului nu e practic reglementat. Comisia mixtă, compusă din reprezentanții cultivatorilor de sfeclă și reprezentanții fabricilor de zahăr, care fixează prețurile sfeclii și condițiile contractului tip și prețul zahărului, e investită numai cu puteri consultative. Deciziile ei nu sunt obligatorii și nerespectarea lor nu e urmată de nici o sancțiune.

Regimul zahărului în realitate e la discreția fabricilor sindicalizate. Fabricile nu recunosc autoritatea comisiei, cultivă singure sfecla, îi dictează prețul prin bună învoială și fixează și prețul zahărului. Fabricile au de fapt privilegiul unui monopol. Din punctul de vedere al economiei naționale această situație nu e tolerabilă. Capitalul fabricilor de zahăr, față de alte țări, se poate mulțumi cu un beneficiu de 30%. Lucrătorii în număr de 8 615 – în care sunt cuprinși și salariații superiori, mulți străini – cu 231 062 080 lei salarii contribuie prea puțin (cu 7% din capital) la venitul național. Compensația o dau cei vreo 300 000 de săteni ocupați cu cultura sfeclii, care încasează peste 1 miliard lei. Prețul de circa 11 000 lei vagonul de sfeclă e ridicat, deoarece cultura unui hectar de sfeclă nu costă mai mult de 5 000-6 000 lei, iar un hectar bine îngrijit produce 2-3 vagoane de sfeclă, deci o valoare de 22-33 000 lei. Cu irigații s-ar putea spori producția unui hectar la dublu și la triplu. E în interesul economiei naționale, ca prețurile sfeclii să fie menținute și veniturile gospodăriilor țărănești sporite, bineînțeles impunându-li-se condiții în ce privește calitatea produselor. Fabricilor nu li se poate da voie să cultive sfeclă. Trebuie să li se impună, însă, obligația ca prin agenți specializați să îndrume pe micii proprietari din regiunea fiecărei fabrici.

E în interesul fabricilor, a cultivatorilor și a economiei agricole, ca inițiativa particulară să îndrume cultura sfeclii. O economie îndrumată în acest sens credem că ar da cele mai bune rezultate. Criza industriei zahărului nu se poate rezolva decât prin sporirea actualei consumații, cam de 6 kg pe cap de locuitori, prin ieftinirea zahărului. Nu e admisibil ca, consumatorul să plătească 41 lei kg de zahăr, când pe piața mondială se vinde cu 10 lei. Am arătat că vânzându-se cu 20 lei kg interesele tuturor sunt apărute. Și în acest caz consumatorul plătește dublu prețului mondial, ceea ce e suportabil. Un tablou al consumației pe cap de locuitor într-un an e instructiv (anul 1925-1926):

EUROPA

Danemarca	54,0	Ungaria	11,0
Anglia	41,6	Spania	10,8
Elveția	37,9	Portugalia	10,5
Suedia	34,7	Grecia	10,4
Țările de Jos	34,7	Polonia	10,1
Austria	29,8	Italia	8,8
Norvegia	29,5	Rusia	7,3
Cehoslovacia	28,6	Iugoslavia	7,2
Belgia	24,2	România	6,6
Franța	24,2	Bulgaria	5,7
Germania	22,6	Turcia	3,7
Finlanda	20,1		

A spori consumația în România la 10 kg pe cap de locuitor într-un an e o problemă ușor de rezolvat. Regimul zahărului trebuie încredințat unei uniuni a zahărului, investită cu atribuții legale, care să fie organul de îndrumare și de control în toate chestiunile privitoare la zahăr. Industria zahărului e una dintre industriile care n-au nevoie de export ca să trăiască și să prospereze. Reorganizată și reglementată, fără ingerințe de stat, ar deveni unul din factorii meniji să contribuie la rezolvarea crizei de care pătimizește România și să înfăptuiască colaborarea dintre agricultură și industrie³²⁵.

*

* *

A doua ramură importantă din grupul industriei alimentare e morăritul, care trebuie privit și tratat din alte puncte de vedere. Morăritul în Vechiul Regat era înfloritor. După război și după reforma agrară a stagnat, iar în timpul din urmă tânjește. Cauzele sunt multiple, dintre care merită subliniate: măsurile prohibitive luate de țările importatoare de făină, concurența transoceanică și rusească, apoi calitatea inferioară a făinei produse de morile noastre. Morile țărănești și morile mixte sunt destinate să lucreze pentru consumul intern, iar morile mari sistematice, reorganizate, pentru o nouă cucerire a pieței externe pierdute. S-a încercat, în cursul guvernării național-țărăniste, o sindicalizare forțată și o reglementare a industriei morăritului și a industriei pâinii, în legătură cu problema capitală a valorificării cerealelor. Proiectul de lege are la bază concepția economiei îndrumate de stat, ca reprezentant al intereselor colectivității. Acest proiect de lege mai avea în vedere raționalizarea exportului de cereale și derivatelor lor în legătură cu regimul preferențial propus de Europa Orientală în frunte cu România. S-a proiectat înființarea unei societăți naționale pentru comerțul de produse agricole S. A., și o uniune a exportatorilor de cereale. Noi ne-am declarat împotriva intervenționismului de stat în economia privată. Statul, prin legi, poate înlesni sindicalizări și uniuni de orice fel, dar fără participație de capital și fără a se amesteca în conducerea lor. Experiențele au dovedit că statul prin funcționari și prin măsuri coercitive nu reușește să înlocuiască libertatea inițiativei particulare. Statul trebuie să se mărginească la un control și la măsuri care sprijină inițiativa particulară. Dacă statul și-ar lua angajamente de a schimba mărfuri în baza unei contingentări preferențiale, nu se poate gândi nici să le producă el însuși, nici să facă comerț cu aceste mărfuri. Executarea acestor angajamente rămân în sarcina societăților particulare. Morăritul și industria pâinii trebui să rămână

³²⁵ Asupra industriei zahărului, vezi comunicările făcute la Congresul Internațional de Agricultură și publicate sub titlul: *La situation actuelle et l'avenir de l'industrie sucrière* și în special comunicarea făcută de ing. A. Theodoroff și A. Frundienescu, *L'industrie sucrière et son état actuel en Roumanie*. Apoi excelentul studiu făcut de dr. ing. Vladislav Brdlik, *La crise de production du sucre et ses effets sur la culture de la betterave*. Asupra crizei mondiale a zahărului e o literatură întregă.

libere. Morile care lucrează pentru consumația internă își găsesc rentabilitatea și îndeplinesc o funcție indispensabilă în economia națională. Ele sunt repartizate în întreaga țară și contribuie la colaborarea dintre agricultură și industrie. Industria marilor mori sistematice ar putea avea un rol important în caz când s-ar realiza tarifele preferențiale și în convențiile comerciale s-ar prevedea exportul de făină de grâu. În acest caz exportul făinii s-ar putea încredința morilor sistematice. Chestiunea nu e imposibil de realizat deși e grea. Morile noastre nu produc marfă calitativă care să poată suporta concurența. Obiceiul românesc de a păcăli lumea, vânzând o calitate și livrând alta, ne-a făcut să pierdem piețele externe. Dacă morile nu-și apără singure interesele, e o iluzie credința că intervenționismul de stat le poate mântui.

*
* *

A treia ramură importantă a industriei alimentare e industria spirtului, a berii și a băuturilor spirtoase, în care e investit un capital de peste 5 miliarde lei. Industria alcoolului are și o latură socială. Consumația alcoolului nu e de dorit, întrucât alcoolismul e o plagă a satelor noastre și împotriva lui s-au ridicat atâtea glasuri autorizate. Înainte de 1925, consumul de alcool era circa de 5000 vagoane pe an. După reformele introduse de atunci încoace a scăzut uimitor, până la 200 vagoane pe an. Industria spirtului astăzi aproape nu mai există. Se discută rezolvarea problemei printr-un monopol al fabricației și al vânzării alcoolului. Monopolul fabricației credem că nu e posibil din cauză că cere prea mari investiții de capital și din cauza celor 300 000 de producători rurali, așa numiții țuicari. Monopolul vânzării s-ar putea introduce și concesiona unei societăți particulare, care să garanteze statului un minimum de venit și o participare progresivă la beneficii. În bugetul pe 1931, la taxele pe spirt și pe băuturile spirtoase, s-a prevăzut 1 250 000 000 lei. Dacă societatea concesionară ar garanta acest venit minim pentru visteria statului, credem că, concesiunea monopolului ar îmbunătăți și calitatea produselor alcoolice. Spirtul se întrebuințează și ca energie. Consumația în această direcție merită încurajare. Nu stăruim asupra industriei spirtului fiindcă ea interesează din nenorocire mai mult din punct de vedere fiscal. Dacă n-ar trebui să acopere nevoile visteriei, producția de spirt ar putea fi redusă simțitor. Reținem, după Anuarul Statistic al României pe 1929, următoarele date statistice:

Industria spirtului și a berii

	Spirt		Bere	
	Litri	Taxe încasate Lei	Litri	Taxe încasate Lei
1920-1921	11001194	197898202	16933299	8476621
1921-1922	13738575	291931428	31423668	15711906
1922-1923	33046260	693722642	79214084	39607042
1923*	32858950	720136167	78563352	39281676
1924	48540244	1225597802	73665414	36832707
1925	47512658	1264408004	64213094	32106546
1926	40147934	1248212782	87232767	77984171
1927	24173525	1729645672	92854287	139281432
1928	6328562	400556349	98483302	146605337
1929	4725884	348782322	77088162	265711176

* pe 9 luni.

În cursul acestor ani, 1920-1929, industria spirtului și a berii a întrebuințat următoarele materii prime: 50 611 vagoane porumb, 312 vagoane grâu, 4 896 vagoane orz, 764 vagoane secară, 42 637 vagoane cartofi, 426 vagoane făină de secară, 18 796 vagoane melasă, 19 199 vagoane sladuri

și 2 133 vagoane hamei. Din aceste date se vede clar importanța industriei de spirt pentru producția agricolă, precum și evoluția acestei industrii în România Întregită.

*
* *

Restul industriilor alimentare vor prospera în măsura creșterii puterii de cumpărare a populației.

Industria textilă și a pielăriei. Aceste industrii satisfac a doua nevoie fundamentală a vieții: îmbrăcăminte. Populația noastră de țărani cultivă industria casnică textilă într-o largă măsură din vremuri bătrâne. Țesăturile de tot felul sunt foarte răspândite la sate. Gospodăriile țărănești produc singure aproape toate articolele de îmbrăcăminte. Despre această bogată industrie nu ține nimeni nicio evidență, poate ar fi și cu neputință a culege date statistice, deși ar fi interesante.

În timpul din urmă, în unele regiuni, a început să se cultive industria textilă țărănească în vederea comerțului. Cu modernizarea vieții rurale, această ramură industrială va fi tot mai înfloritoare. Din cauza populației de la sate, care consumă într-o măsură restrânsă articolele de țesătorie, marea industrie textilă e destul de slab reprezentată: 530 de fabrici, cu un capital investit de 5 235 788 000 lei, în 1928 capacitatea de producție a acestor fabrici acoperă sau chiar întrec nevoile consumului intern. E una din ramurile industriale, care n-are nevoie de export ca să trăiască, deși avem convingerea că în regiunea gazului metan, cu forță motrică și mână de lucru ieftină, s-ar putea instala și o industrie textilă, care să poată concura produsele străine pe piața Europei Centrale. Situația mării industrii textile, în 1928, era următoarea pe categorii de producție:

	Fabrici	Capital investit Lei	HP	Val. producției Lei
Țesături de lână	103	2427165000	19033	3275863000
Țesături de bumbac și in	99	1495612000	12164	2712338000
Țesătorii de mătase	34	139310000	505	350898000
Tricotaje	115	532495000	2549	1099248000
Frânghii, sfoară, etc.	26	167604000	1572	2022970000
Pălării	28	138788000	1178	418713000
Confecții	14	34125000	143	187171000
Vată și pansamente	13	66952000	926	102555000
Diverse produse textile	98	203737000	1073	376147000
Total	530	5235788000	39413	8725230000

În ultimii ani, 1928-1930, din cauza crizei de consumație s-a redus și capacitatea de producție a fabricilor textile. Din materiile prime pe care le întrebuințează industria textilă suntem tributari străinătății cu bumbacul care se importă în valoare de miliarde de lei, deși în bună parte s-ar putea înlocui cu inul, a cărui cultură nu a luat la noi dezvoltarea pe care o merită. Inul ar spori și veniturile gospodăriilor țărănești și ar aduce un beneficiu mai mare și industriilor.

Dintre industriile textile, țesătoriile de mătase au o piață internă bună și ar procura un venit și gospodăriilor țărănești prin cultura viermilor de mătase. Protecționismul de care se bucură mătăsurile – fiind socotite ca articole de lux – ar fi putut da un avânt mai mare industriei indigene. Investițiile de capital în industria mătăsii ar fi remunerate de beneficii permanente.

*
* *

Industria pielăriei are o situație relativ precară în întreaga Europă din cauza materiei prime, care e un produs secundar al măcelăriei. În industria pielăriei 60% din cheltuielile de cost le consumă materia primă. Europa consumă anual circa 1 milion de tone de piei brute, din care numai 600 000 tone sunt acoperite de producția europeană. Restul se importă, în special din Argentina, care e cea mai mare producătoare și exportatoare de piei brute grele. Principalele țări europene care au nevoie de import sunt: Germania, Franța, Anglia, Belgia, Rusia și Cehoslovacia. Țările exportatoare de piei brute sunt: Elveția, Olanda, Danemarca, Grecia, Lituania și Norvegia. Restul țărilor europene își acoperă aproape consumația cu producția proprie³²⁶. Industria pielăriei a luat un avânt în întreaga Europă. Țări care înainte vreme exportau piei brute și le importau prelucrate, acum le prepară singure. Între ele se găsește și România³²⁷. Industria pielăriei la noi, în 1928, prezintă următoarea situație:

	Fabrici	Capital investit Lei	HP	Val. producției Lei
Tăbăcării	175	1221397000	13736	1981877000
Confecții de piele	53	349826000	1449	1066140000

Populația satelor e o mare consumatoare a articolelor produse de industria pielăriei, care are, prin urmare, cele mai bune sortii de a prospera. E una dintre ramurile industriale care merită cea mai largă încurajare din partea statului³²⁸.

Industria lemnului și a materialelor de construcție. Aceste ramuri industriale satisfac a treia nevoie fundamentală a vieții: *locuința*. Industria lemnului e una din industriile de bază ale României destinată exportului, în care erau investiți 3 657 613 000 lei în 1929, dintre care 2 838 446 000 lei în 484 fabrici de cherestea cu 61 573 HP, iar restul în tâmplărie, mobile, etc. Capitalul din această industrie e străin, dar munca e națională și din tăierea pădurilor beneficiază locuitorii regiunilor muntoase. Venitul național din această ramură industrială e destul de important și iarăși e una din industriile care se armonizează cu agricultura, întrucât țărani care sunt angajați iarna la doborârea pădurilor, nu-și părăsesc ocupațiile agricole. Lucrătorii angajați în industria lemnului, în 1928, erau 39 742. Statul beneficiază într-o largă măsură din industria lemnului, atât ca venituri

³²⁶ O lucrare amănunțită, cu date statistice și cu o literatură bogată e scrisă de dr. Rolf Wagenführ, *Bestimmungsgründe der Häute- und Lederpreise* în *Vierteljahrshefte zur Konjunkturforschung*, Sonderheft, 23/1931.

³²⁷ După datele cuprinse în lucrarea dlui I. C. Băicoianu, *Istoria politicii noastre vamale și comerciale*, înainte de 1886 pieile brute din România se trimiteau în Austro-Ungaria, de unde ne veneau înapoi, ca fabricate. După 1886 importul pieilor tăbăcite scade cu aproape o treime și la fel a articolelor confecționate din piele. *Apud Zeletin, Burghazia română*.

³²⁸ În *Adevărul* cu data 13 septembrie 1931, sub titlul: *Situația industriei de pielărie și încălțăminte*, citim prețioasele declarații ale dlui D. Mociorniță, care confirmă informațiile noastre. Reținem din aceste declarații următoarele: „Nu mai importăm, decât în mică cantitate lac subțire și piei de reptile veritabile. Încolo restul pieilor lucrate și a încălțăminte ce se livrează consumului, constituie producție indigenă. Folosim acum, numai în fabricile de pielărie 10 000 de lucrători și forță motrică de peste 10 000 HP. De altfel, această industrie este una din puținele, care scutește țara de nevoia importului. Nu mai aducem deloc, de peste graniță nici piei străine brute, așa cum se făcea altădată. Ne limităm exclusiv la consumul pieilor crude aflătoare în interior, al căror preț a scăzut cu aproape 20%”. Dl D. Mociorniță mai afirmă că fabricanții de pielărie au micșorat, de la 1929 încoace, prețul produselor lor cu 30%, iar cei de încălțăminte cu 50%, că statul „de 2 ani încoace a încetat aproape de tot cu comenzile pentru nevoile instituțiilor sale”, că oficiul de licitație pune tot felul de piedici industriei indigene și că tehnica producției industriei de pielărie nu suportă regimul actual al creditelor trimestriale. Avem deci o nouă confirmare că suntem lipsiți de o politică industrială.

fiscale de drept public, cât și ca proprietar de păduri, asigurându-și venituri de drept privat. Statul a făcut o greșală când a înființat Casa autonomă a pădurilor, care face exploatări în regie, întrucât statul nu e chemat să facă concurență întreprinderilor particulare³²⁹. De aceea această casă autonomă trebuie desființată.

Vechea Casă a pădurilor reorganizată îndeplinește destul de bine rolul de îndrumătoare a valorificării pădurilor de toate categoriile. Regimul silvic și mai ales formalitățile trebuie simplificate, iar controlul exploatărilor intensificat pentru a evita fraudele. Întreprinderile care prelucrează lemnul au nevoie să fie degrevate de sarcinile fiscale exagerate de astăzi. Ele trebuie reduse cu 50%. Pădurile statului, în situația financiară grea în care ne găsim, pot salva visteria, dacă masive întinse s-ar concesiona grupurilor străine, care nu cer decât garanții de siguranță și de stabilitate. Industria lemnului e una dintre cele mai importante din câte avem³³⁰. Producția anuală normală, care corespunde creșterii anuale a pădurilor (în medie 3 m³ pe an și hectar) României ar fi de circa 16 milioane m³ și anume lemne de lucru circa 7 milioane m³ și lemn de foc 9 milioane m³.

În realitate se taie o cantitate de lemne cu mult superioară (25 mil. m³ creșterii normale a pădurilor, așa că pădurile de brad și molid în 10 ani vor fi epuizate). Prin concesionarea pădurilor s-ar putea introduce și exploatarea mai rațională. În cursul anilor 1921-1929 s-au exportat următoarele cantități, în mii de tone:

1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
570,8	1968,6	2225	2541,7	2507	2220,9	1776	1844,5	1623

În 1930 a început să se accentueze criza în industria lemnului, care s-a agravat mereu, înregistrând o scădere a prețurilor până la 40%. Din această cauză producătorii s-au gândit la sindicalizare, la limitarea producției și întărirea prețurilor. În 1931 s-a înființat un sindicat româno-iugoslav pentru aprovizionarea statelor mediteraneene. Se tratează sindicalizarea producătorilor din Polonia, Cehoslovacia și România. E vorba să se înființeze chiar un sindicat european al lemnului. Sindicalizarea peste frontierele statelor e singura scăpare din vârtoarea crizei.

*

* *

Cu industria materialelor de construcții, în 1928, se ocupau 293 de fabrici, cu un capital investit de 3 693 911 000 lei, cu 38 742 HP, și cu o producție în valoare de 1 661 575 000 lei. Industria construcțiilor e o industrie urbană. Ea are nevoie de încurajare pentru ca să poată da alt aspect orașelor noastre și pentru a spori locuințele în proporția creșterii populației din aceste centre.

*

* *

Ar urma să facem o comparație între industriile care satisfac nevoile fundamentale ale vieții cu celelalte industrii, să stabilim cu cât contribuie fiecare la venitul național și câți lucrători participă în grupurile de industrii, precum și ce raport există între ele și agricultură. În lipsa datelor statistice suntem siliți să renunțăm la această cercetare. La noi oficialitatea nu dă destulă atenție serviciului statistic, deși fără statistică dibuim pe întuneric. Reținem, însă, câteva încheieri rezumative. Dintre ramurile industriale care satisfac cele trei nevoi fundamentale ale vieții: hrana, îmbrăcămintea și locuința, numai două lucrează mai intensiv în vederea exportului: morăritul și cheresteaua, care transformă în semifabricate materiile prime, lemnul și grâul. Celelalte au mai mult în vedere

³²⁹ Casa autonomă a pădurilor statului s-a înființat la 1 mai 1930. În bilanțul pe care-l publică pe 8 luni se arată un beneficiu net de 65 932 525 lei la un capital de 17 522 764 178 lei, prin urmare nici ½%.

³³⁰ Asupra industriei lemnului a apărut o lucrare a dlui H. Brauner, intitulată *Lemnul românesc în fața concurenței rusești pe piața Orientului Apropiat*.

consumația de pe piața internă, lucrează deci pentru a face față traiului de toate zilele. Aceste industrii au un rol în ceea ce privește schimbul de valori pe piața mondială, scutind piața internă să apeleze la piața străină, adică la import. Din punct de vedere al venitului național ele îndeplinesc o funcție economică și socială utilă, contribuind la ridicarea nivelului de viață al populației. Cele mai multe dintre aceste industrii fac parte din categoria industriilor care n-au nevoie de export ca să înflorească, de aceea sprijinirea lor intră în politica economică preconizată de noi.

Industria chimică. În 1928 erau 330 de fabrici, cu un capital de 6 393 218 000 lei, cu 64 745 HP, întrebuițând 19 728 lucrători și valoarea producției ajungând la 11 346 702 000 lei.

Din capitalul integral, 3 117 976 000 lei erau investiți în distilării de țitei. Industria chimică are o deosebită importanță din punct de vedere al apărării naționale. După instalarea fabricii de explozibili la Făgăraș, făcută în baza unei legi speciale alcătuită de scriitorul acestor rânduri încă în 1920, modificată ulterior, avem posibilitatea de a produce în țară materialul necesar exploatărilor noastre miniere și armatei. Fabrica *Nitrogen* din Dicosânmartin, cu o instalație pentru producerea acidului azotic monohidrat, – cum s-a proiectat cu ocazia naționalizării ei – ar completa, materialele necesare apărării militare. Industriile chimice au un coeficient de productivitate important, așa că dau o contribuție însemnată venitului național.

Un viitor și perspective noi de dezvoltare au industriile chimice întemeiate pe prelucrarea gazului metan, ca materie primă. Prin piroliză, la o temperatură ridicată de 1 000-1 100° C, metanul se descompune în hidrogen și carbon. Hidrogenul e un gaz important și din metan se poate produce foarte ieftin. Hidrogenul se întrebuițează la încărcarea baloanelor și la sinteza amoniacului cu acidul nitric, așa de important pentru apărarea națională, servind la prepararea explozivilor și pentru îngrășămintele chimice. Al doilea element constitutiv al metanului, carbonul, se întrebuițează la negru de fum pentru cernelile tipografice. În America negrul de fum preparat din metan a luat un avânt nebănuț. De la 23 280 tone în 1920 a crescut la 166 000 tone în 1929.

La o temperatură mai scăzută elementele descompuse ale metanului se unesc din nou formând noi produse: acetilen, etilen propile, etc., parte din hidrogen rămânând liberă. Acetilene (CH_2), se întrebuițează la iluminat și la producerea de noi substanțe organice, din care derivă de exemplu acetone, important pentru apărarea națională. Etilenele servesc pentru extragerea unor substanțe importante, dintre care amintim etilenglicolul, superior glicerinei; se întrebuițează la producerea dinamitei. Prin oxidație încălzind cu aburi metanul la 900° C în prezența unui catalizator potrivit, rezultă un amestec de monoxid carbonic și hidrogen, din care, la o presiune de 50-200 atmosfere și la o temperatură de 200-400° C se obține alcool metilic, metanolul, a cărui consumație este în continuă urcare. Din alcool metilic se produce formaldehidul, întrebuițat în prepararea gazelor de război. Prin clorurare, din metan se obține metilcloridul, cu același efect ca și cloroformul, apoi carbonul tetraclor din care se prepară fosgenul, cel mai puternic gaz asfixiant, întrebuițat în război. Numai înșirarea fugitivă și pe scurt – pe care o facem după studiul unui specialist – a câtorva produse principale ne dovedește marea importanță a metanului ca materie primă în industria chimică. Iată o ramură de activitate industrială cu care ne putem prezenta pe piața mondială, având ca, concurentă numai America, înzestrată cu un gaz metan inferior celui de la noi. O astfel de marfă ar trage greu în balanța schimburilor de valori cu străinătatea în favoarea României. Statul care găsește fonduri pentru atâtea întreprinderi dubioase și uneori inutile ar fi putut găsi căi și mijloace ca să organizeze industriile chimice având la bază gazul metan.

Industriile chimice sunt destinate ca să lucreze pentru cererea nevoilor consumației din interiorul țării, să lucreze pentru export. Ele trebuiesc întreținute și sprijinite, fiindcă în vremurile de astăzi sunt indispensabile pentru apărarea națională, oricâte conferințe de dezarmare s-ar ținea. Industriile chimice ar merita un studiu amănunțit și regretăm că nu-l putem face în lipsa informațiilor suficiente. Vom căuta, însă, să aducem aceste informații și să tratăm importanța

industrii chimice în legătură cu problemele fundamentale ale economiei noastre naționale. Dar și din cele câteva rânduri pe care le-am putut închina acestei ramuri de activitate, credem că am izbutit să atragem atenția asupra importanței ce o are, atât din punct de vedere al apărării naționale, cât și al economiei de schimb.

Industria metalurgică. Altădată spuneam că industria metalurgică trebuie să fie industria de bază a României³³¹. Unul dintre cei mai de seamă cercetători ai noștri³³², scrie: „*Metalurgia în faza actuală alcătuiește coloana vertebrală a dezvoltării industriale*”. Industria metalurgică e departe de a acoperi nevoile consumației interne, totuși nu lucrează cu întreaga ei capacitate de producție. Economia României pătimizește de astfel de paradoxuri, fiindcă, la noi se lucrează la întâmplare, fără niciun program precis de mai înainte stabilit. Imperativul național de a nu comanda din străinătate numai ceea ce nu se poate produce în țară nu a fost respectat nici de stat, care este principalul consumator.

În cursul anilor 1929-1930 s-au adus din Germania 100 locomotive, s-au comandat 9 000 tone poduri metalice din Polonia și Germania și numai 6 000 tone în țară. Întreaga cantitate s-ar fi putut fabrica în țară. Apoi 20 000 tone șini de cale ferată importate din Franța și Belgia și vreo 20 000 proiectile aduse din Cehoslovacia. O politică de stat a fierului ar trebui să se îngrijească de comenzi permanente pe o perioadă mai lungă la fabricile indigene și tarifele vamale de încurajare să fie invariabile pe un timp determinat. Statul, din cauza dificultăților financiare și din cauza legii contabilității n-a inaugurat o politică de continuitate a furniturilor de la întreprinderile din țară, deși s-ar fi putut găsi mijloace și modalități de plată. Tarifele vamale, în ceea ce privește mai ales uneltele agricole, au fost mereu revizuite în vederea aprovizionării agricultorilor cu marfă mai ieftină de pe piața străină. Dacă se cercetează rezultatele acestei politici greșite, care a jertfit principiul apărării muncii naționale și principiul maximului de productivitate, se constată că industria metalurgică se dezorganizează, iar agricultura a devenit deficitară, deci incapabilă să mai beneficieze de concurența mărfurilor străine față de cele indigene deschisă de generozitatea tarifelor vamale³³³.

Industria metalurgică nu s-a bucurat de atenția ce o merită, fiindcă nici economiștii nici oamenii de stat nu au privit-o prin prisma intereselor superioare de stat și n-au căutat să-i determine activitatea pe specialități, căutând să o încadreze în politica europeană a fierului, cum începusem noi să o facem în 1920. După cum aurul este temelia întregii politici monetare și financiare și condiția fundamentală a refacerii noastre economice, tot așa fierul, industria metalurgică este baza întregii politici industriale și a apărării naționale. Dacă ne este îngăduită o comparație, fierul e osatura, iar aurul sângele ființei economice a statului. De la întemeierea României Întregite, am preconizat atât politica aurului cât și a fierului, fără să se țină seamă de ele, deși au fost stabilite într-un consiliu de miniștri prezidat de Regele Ferdinand. Nu găsim necesar să repetăm ceea ce am spus mai bine de 10 ani, dar vom stărui asupra câtorva probleme în strânsă legătură cu cercetarea de față. Nu e admisibil ca într-o țară agricolă uneltele și mașinile agricole să fie importate din străinătate, cu excepția acelor care n-ar fi rentabile să se fabrice în țară. Dacă cercetăm tabloul mașinilor importate din Germania în cursul celor 4 ani din urmă, constatăm următoarele:

³³¹ *Producția*, p. 44.

³³² St. Zeletin, *Burghezia română*, p. 131.

³³³ Industria metalurgică a fost pretutindeni ocrotită de protecționism întrucât ea asigură independența națională. În cursul veacului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea, statele practică un protecționism militar pentru a organiza în permanentă țara în vederea conflictelor posibile. Protecția industriei grele, adeseori „*se face pe socoteala agriculturii, cum e în țările mediteranene*”. Conform I. Morini-Comby, *Mercantilisme et protectionnisme*, p. 127.

	1927		1928		1929		1930	
	100 kg	1000 m.	100 kg	1000 m.	100 kg	1000 m.	100 kg	1000 m.
Mașini textile	20107	5468	25708	6082	17798	4286	12356	3505
Locomotive	59228	7277	1120	132	1163	149	92897	14220
Mașini p. instrumente	19519	2390	25487	4568	16978	2474	15841	2158
Mașini agricole	8712	773	11683	1025	19627	1799	6998	741
Mașini diverse și electrice (motoare, pompe, mărarit, tipografice, industria lemnului, etc.)	49132	11607	79545	13810	74082	13891	54140	9923
Cazane și piese de mașini	40221	5816	36171	6380	43034	6497	28574	5078
Total	216919	33331	179715	32002	172682	29096	210806	35625

Mașinile agricole reprezintă la import numai din Germania, în cei din urmă 4 ani, 173 520 000 lei care puteau rămâne în țară. O țară agricolă trebuie să-și fabrice singură uneltele: pluguri, grape, sape, coase, etc. Desigur că tractoarele, combinele și alte mașini vor fi importate din străinătate bucurându-se de toate avantajele. Materialul de cale ferată, șini, locomotive, etc., precum și podurile metalice, se vor cumpăra exclusiv de la fabricile indigene, rămânând să se comande din străinătate, numai ceea ce nu se produce în țară. Dificultățile financiare se pot înlătura cu ajutorul băncilor sau se poate crea o bancă a căilor ferate, care ar administra toate fondurile și ar face toate încasările și toate plățile. Această bancă de stat ar ține în evidență și onora obligațiile emise de regia autonomă C. F. R. Banca Căilor Ferate s-ar putea înființa cu un capital de 100 milioane lei în întregime vărsat de stat. Ea ar finanța toate lucrările în legătură cu programul de refacere al drumurilor noastre de fier. Banca Căilor Ferate ar fi organul de control al întregii gestiuni financiare a C. F. R. Ar plasa obligațiile emise de regia autonomă a C. F. R., cu garanția statului, și în baza lor ar prezenta un portofoliu de reescont băncii naționale pentru plata tuturor furniturilor și lucrărilor executate, ca industriile și întreprinderile particulare să nu aștepte cu anii până când sunt achitate. Aceeași operație s-ar putea face și cu ajutorul băncilor comerciale, deși e mai grea și mai dezavantajoasă atât pentru C. F. R. cât și pentru banca națională. Banca Căilor Ferate ar ajuta banca națională să normalizeze circulația fiduciară deoarece creditele acordate pe această cale ar fi credite de investiții productive, care s-ar amortiza. Iată o cale de a lucra prin noi înșine, fără a recurge mereu la ajutorul străinătății.

Politica industriei metalurgice trebuie integrată în problema apărării naționale, trebuie legată de toate ramurile industriei de război: armament, muniții, construcții navale, aeroplane, industrii chimice, etc., așa cum începusem noi să le organizăm în 1920. Proiectele noastre de atunci au fost înlăturate de nepricepuți sau de interesați, fără să se pună nimic în loc. Fabrica de armament și muniții, în care interesasem cele mai mari case de specialitate din Europa, nu există, fabrica de tuburi pentru industria de petrol, a cărei instalare era proiectată cu ajutorul firmei Mannesmann, pe câmpul de lângă gara Alba-Iulia, a fost zădărnicită, lăsându-ne tributari străinilor. Conjuncturile pentru a organiza azi aceste serii de industrii nu mai sunt cele din 1920. Iată o adevărată crimă națională săvârșită de luptele dintre partidele politice.

În legătură cu industria metalurgică s-au făcut o serie de rapoarte și de memorii amănunțite pe care nu le mai reproducem, deși oficialitatea nu a ținut seama îndeajuns de ele. Menționăm numai câteva deziderate. Se cere revizuirea regimului transporturilor. Frahtul reprezintă până la 19% din valoarea mărfii transportate. E necesară și revizuirea impozitelor și a sarcinilor sociale, ca să se poată începe raționalizarea producției și ieftinirea prețurilor. În unul din memorii se spune: „Raționalizarea tehnică, singură și comercială, nu poate avea succes dacă simultan nu începe raționalizarea

administrativă și fiscală a statului, raționalizarea mijloacelor de transport și a tuturor mijloacelor de comunicație, cuprinse fiind și circulația bunurilor, a monedei și a mijloacelor de credit”.

Pentru a inaugura o politică de stat a fierului, noi am întemeiat Societatea Reșița. Toate bunurile și uzinele, proprietate particulară austriacă, deci conform tratatelor de pace nelichidabile, au fost aduse ca aport în Societatea Reșița pe un preț de nimic (circa 70 milioane lei), iar societatea pusă sub controlul și influența de stat. Aceasta e opera noastră pentru care am fost insultați și calomniați în 1920, făcându-ne jefuitorii patrimoniului public și trădători ai intereselor naționale.

Reșița n-a avut, însă, noroc. Politica industriei fierului nu s-a împlinit, după cum am arătat. La Reșița s-au instalat oameni străini de problemele superioare de stat. Reșița, după 10 ani de existență, e grevată cu peste 1 miliard de lei datorie și lucrează cu un sfert din capacitatea ei de producție. Cu favoritisme, firește, că nu se poate conduce o industrie și nici politica de stat a fierului. Favoritismele parazitare care tund și mulg industriile de beneficii, în paguba muncitorilor, deci a economiei naționale, trebuiesc curmate oricât de mari supărări ar provoca. Raționalizarea trebuie să înceapă de sus.

Concluzii: *Industrializarea României e cerută de economia națională, care e o realitate și o parte componentă a economiei internaționale. Bogățiile naturale și izvoarele de energie ar industrializa România chiar și în cazul ipotetic al realizării federației statelor europene.*

Industrializarea României va urmări crearea de industrii a căror producție poate fi absorbită de consumația internă. Dintre industriile ce lucrează pentru export, se vor încuraja acelea care au o strânsă legătură în apărarea națională, în special industriile chimice care întrebuințează gazul metan ca materie primă. Pentru industrializarea României se vor deschide porți largi capitalului străin, abrogând toate îngrădirile cuprinse în legislația noastră. Localizarea industriilor se va îndruma spre regiunile rurale, cu mână de lucru ieftină și aptă. Industria va căuta să colaboreze cu agricultura, completându-se una pe alta. Prin industrializarea României va crește nivelul de viață al populației, se va intensifica circulația bunurilor în interior și schimbul de valori cu străinătatea.

Dintre industriile care satisfac cele trei nevoi fundamentale ale vieții: alimentația, îmbrăcămintea și locuința, cele mai multe lucrează pentru consumația internă, îndeplinesc, deci, o funcție economică și socială utilă. Industria chimică și cea metalurgică sunt industriile pe care se reazemă apărarea națională. Prin urmare trebuie să li se dea o largă dezvoltare. Amândouă ramurile industriale vor căuta să se încadreze în întreprinderile similare europene. Aceasta e calea de a pregăti România să intre ca factor potențial în economia europeană și cea mondială.

CAPITOLUL II

PUNEREA ÎN VALOARE A BOGĂȚILOR MINIERE

Dintre bogățiile miniere ale României, unele sunt destinate numai pentru consumația internă, cum sunt metalele prețioase, gazul metan și cărbunii, iar altele și, în special petrolul nu pot fi exploatare dacă nu au un debruș extern. Dintre bogățiile miniere ne vom ocupa numai cu cele mai de seamă, lăsând la o parte o serie întreagă de o importanță secundară pentru economia națională.

Industria aurului. Asupra rolului pe care îl are aurul în economia națională am stăruit în partea I-a a cercetării noastre. Aurul a avut întotdeauna o deosebită importanță în istoria economică a omenirii, ceea ce ne-a îndemnat să-i închinăm o vastă lucrare, pe care sperăm să o putem termina și publica. La acest loc ne vom restrânge la câteva indicații privitoare la exploatarea aurifere de la noi. Regiunile mai importante unde se exploatează aurul și argintul sunt trei: 1) Baia-Mare; 2) Zlatna-Roșia și 3) Brad-Săcărâmb. Rezervele de minereu aurifer sunt foarte bogate și rentabilitatea exploatărilor asigurată³³⁴. Din cele trei regiuni ar trebui să se creeze trei unități de exploatare, ca societăți pe acțiuni, cărora li s-ar concesiona și minele statului. Eventual pot funcționa mai multe societăți. În penuria de aur de astăzi, dacă producția de aur a acestor exploatări ar fi cumpărată de banca națională, cu un preț mai urcat decât cel mondial, s-ar găsi capitaluri și în țară ca să dea un avânt industriei miniere de aur, introducând sistemele de extragere cele mai raționale și cele mai moderne (flotația).

În Munții Apuseni, locuitorii români trăiesc din vechime din exploatarea aurului. Se împart în trei categorii: *băieși*, *hurcași* și *gozari*. Cei dintâi au drepturi miniere (șurfuri) și *șteampuri*, în număr de vreo 600, care ne întind pe văile ce se scurg spre Valea Abrudului. Cele două categorii din urmă sunt minerii săraci, care culeg aurul de prin văi și din resturile de nisip rămase în ierugile șteampurilor³³⁵. Industria minieră a aurului e o industrie țărăneasă, cu drepturi moștenite din bătrâni. Au fost vremuri, când câte un moș mai fudul purta cizme cu potcoave de aur, când se ducea la biserică sau ieșea în lume. A concentra toate aceste întreprinderi țărănești într-o unitate de exploatare, socotim că nu e nici ușor și nici cuminte. Aceste mici exploatări ar trebui mai curând încurajate și ajutate ca să-și perfecționeze instalațiile și să poată lucra mai intensiv. Pe lângă drepturile lor din mine, li s-ar mai rezerva, spre exploatare, anumite părți din minele statului și li s-ar pune la dispoziție explozibile ieftine. Acești mici exploatare nu ar putea tulbura unitatea de exploatare pe care o propunem.

Spre a completa cele susținute când ne-am ocupat de politica monetară, vom arăta că în România Întregită – deși s-a atras atenția asupra ei la timp – n-a existat o politică a aurului. Sub vechiul regim austro-ungar toată producția de aur a întreprinderilor particulare se cumpăra de stat pe prețul mondial și se plătea, la prezentare, în numerar. Predările se făceau la oficiile de schimb o dată pe săptămână, sâmbăta. Statul reținea din prețul mondial 0,35%, cheltuieli pentru topirea și rafinarea aurului. Oficiul de schimb există de pe vremea Mariei Tereza.

³³⁴ Zăcămintele noastre de aur nici după 10 ani nu sunt temeinic studiate. Nu se știe precis – e și greu de constatat – bogăția zăcămintelor noastre aurifere. După o evaluare austriacă dinaintea războiului – reprodusă în cartea noastră *Producția* – putem admite 45 milioane tone de minereu, care, cu 7 grame la tonă, ne-ar da 315 000 kg de aur fin. Am arătat că noi avem nevoie numai de 120 000 kg aur pentru normalizarea circulației noastre fiduciare. În realitate, zăcămintele noastre de aur sunt mult mai bogate.

³³⁵ Aceștia par a fi adevărați urmași ai dacilor, care după Pârvan, n-ajunseseră să extragă aurul prin procedee tehnice, spărgând minereul din stâncă și apoi măcinându-l, ci spălându-l din nisipul râurilor, *Getica*, p. 596.

Același regim s-a urmat până la desființarea Consiliului dirigent, oficiile de plată fiind finanțate de Banca Albina din Sibiu, care a predat aurul astfel achiziționat băncii naționale a României. După aceea statul a fixat prețul aurului întâi la 27 000 lei, iar pe urmă, în 1922, la 70 000 lei de kg, deci mult sub prețul mondial. Timp de 2 ani aproape tot aurul produs de minele noastre a trecut granița prin contrabandă. Era tocmai în epoca încetării împrumuturilor de stat prin sporirea circulației biletului de bancă și a creșterii portofoliului particular la banca națională, deci epoca în care banca națională trebuia să cumpere cât mai mult aur.

De la 1925-1927 aurul s-a plătit cu prețul mondial, dar se reținea 3,5% pentru topirea și rafinarea aurului. La 1927 s-a rectificat greșeala și producția de aur a sporit mereu. Banca națională a fixat o sumă de 2 milioane pentru cumpărarea aurului și când prețul aurului oferit de producători oficiilor de schimb întrecea această sumă, oficiile de schimb nu aveau cu ce plăti.

Cu alte cuvinte banca națională limita cumpărarea stocului de aur din minele noastre proprii. E încă una din multele chinezării ale băncii naționale în materie monetară. La topitoriile statului din Zlatna și Baia-Mare nu se plătesc producătorilor așa numitele *șlicuri* cu lunile. Părerea noastră este că și aceste topitorii trebuiesc concesionate. Pulberăria de la Bistra, care aproviziona minele cu explozibil ieftin, s-a desființat și statul – inconștient – a impus minerilor un explozibil scump. Iată câteva dovezi că statul român n-a avut niciun soi de directive în politica aurului.

Nici astăzi, când problema aurului s-a pus la ordinea zilei de criza mondială, statul român nu s-a gândit să inaugureze o politică a aurului, care cade în sarcina Ministerului de Industrie și Comerț, a Ministerului de Finanțe și a băncii naționale. Dacă banca națională, ca singurul cumpărător de aur și de argint, s-ar hotărî să tipărească bilete de bancă pentru a putea cumpăra din minele noastre în loc de circa 2 500 kg aur pe an, 8-10 000 kg pe an, cu un preț mai urcat decât cel mondial, întreaga industrie minieră a aurului ar învia³³⁶. Capitalurile lichide din băncile noastre sau cele teaurizate s-ar grăbi să-și găsească o rentabilitate în întreprinderile pentru extragerea aurului. N-ar fi nevoie de capitaluri străine, ca societățile concesionare să poată face cele mai moderne instalații. Ne-ar trebui vreo 50-60 de milioane lei. Banca națională s-ar obliga, prin contract, ca timp de 10 ani să cumpere, cu același preț, orice cantitate de aur extras din minele noastre, iar după 10 ani ar reveni din nou la prețul mondial al aurului, așa ca întreprinderile să poată continua normal extragerea metalului prețios. Societățile exploatoare de aur n-ar fi tulburate în activitatea lor de regimul fiscal sălbatic de astăzi. Li s-ar putea crea chiar un regim fiscal special. Trebuie revizuit și regimul minier privitor la explorarea și exploatarea zăcămintelor de aur, făcând toate înlesnirile societăților concesionare.

Statul după minele sale concesionate societăților particulare, pe timp de 25 sau 30 de ani, ar primi o redevență din brut sau din beneficiu, ceea ce pe întreaga perioadă a concesiunii ar reprezenta un stoc important de aur, care s-ar păstra în visteria statului ca „teaur de război”. Pentru a nu steriliza acest stoc metalic s-ar putea împrumuta băncii naționale până la stingerea completă a datoriei de stat către banca de emisiune. Iată în liniamente generale politica aurului pe care trebuie să o inaugureze România. E simplă și ușoară, totuși nu s-a făcut³³⁷.

³³⁶ Această industrie a fost vestită pe vremuri. Dacia a avut vârsta ei de aur, în epoca de bronz, când aproviziona cu aur Europa Centrală, Germania și Scandinavia. Arta aurului în Dacia între 1200 și 700 a. Chr., era de o perfecție tehnică și de o distincție stilistică apreciată. Dacia umplea cu produsele ei de aur centrul și nordul Europei, concurând arta etruscă a bronzului și argintului. Pârvan, *Getica*, pp. 341-341, 558-559 și 597.

Ca să se vadă bogăția aurului în Dacia mai spunem că Traian a ridicat și dus la Roma 165 000 kg de aur și 331 000 kg de argint, primul în valoare de 555 900 000 franci aur și al doilea în valoare de 62 200 000 franci aur. Conform Iérôme Carcopino, *Le richesses des Daces et le redressement de l'empire romain sous Trajan, Dacia*, I, p. 33.

³³⁷ Intenționăm să lămurim într-un adaos criza etalonului aur după căderea lirei sterline. Adaosul pe care l-am fi putut intitula *morbus numericus*, adică un soi de ciumă monetară, a luat proporții prea vaste, de aceea l-am rezervat pentru alt studiu. Spunem însă, pentru cei mai puțin orientați, că aurul nu va putea fi înlăturat ca etalon monetar. Aurul va rămâne și mai departe stăpânul lumii. După apariția părții întâi a

Industria gazului metan. E industria căreia îi dăm o deosebită importanță și o socotim temelia industrializării României. În vederea acestui scop statul, proprietarul terenurilor de gaz metan din bazinul Ardealului, trebuie să aibă o politică precisă a metanului. Timp de 10 ani, după cum vom dovedi, nu a avut nicio politică, iar de câțva vreme se dă o luptă sterilă și dăunătoare în jurul gazului metan din Ardeal. Asupra gazului metan avem pregătită o întinsă lucrare, cu istoricul și documentele de sub regimul ungar și cu ceea ce s-a făcut sub regimul românesc.

În această lucrare se face descrierea geologică a zăcămintelor și se arată importanța și viitorul acestui combustibil ideal. La acest loc ne mărginim să dăm câteva indicații și să stăruim asupra problemei din punct de vedere practic. Suprafața câmpurilor de gaz e evaluată la 515,5 km², iar cantitatea de gaz la 140 milioane m³ de km², ceea ce reprezintă o cantitate de gaz totală echivalentă cu 20 milioane de vagoane cărbune de Petroșani. În realitate cantitatea de gaz din bazinul Ardealului e cu mult superioară, întrucât nici sarmațianul și nici complexul mediteranean, la adâncimi de peste 1 000 m, n-a fost încă perforat. Se știe că numai America mai posedă câmpuri de gaz metan, unde adâncimea sondelor e de 1 000-1 500 m, față de 200-500 m, la noi, și debitul lor e de 12-15 ori mai sărac ca al sondelor noastre. În America, centrele consumatoare de gaz sunt situate la 500-700 km de câmpurile de gaz, pe când ale noastre sunt așezate în mijlocul centrelor urbane și industriale din Ardeal. Gazul metan se poate întrebuința ca și combustibil și ca materie primă în industria chimică. Noi îi dăm o deosebită importanță ca și combustibil, deși recunoaștem că valorificarea cea mai rentabilă o găsește în industria chimică. Încă în 1920 spuneam că gazul metan poate scuti țara noastră de un protecționism exagerat și poate împăca agricultura cu industria³³⁸. Reluăm problema și stăruim asupra ei.

Gazul metan ca și combustibil se întrebuințează în întreprinderile industriale la cuptoarele cu temperatură înaltă și ca forță motrică, iar în gospodăria pentru încălzit și iluminat. E cel mai ideal combustibil, întrucât conține 99% metan de 8 500 calorii, arde complet fără reziduuri. Întrebuințarea lui cu ajutorul conductelor e tot așa de ușoară ca și a electricității. În Ardeal se întrebuințează și de săteni. Exploatarea gazului metan nu trebuie să urmărească beneficii directe. El trebuie să se pună la dispoziția consumatorilor pe prețul de cost, în mod regulat și pe o perioadă de timp mai lungă. Numai o astfel de politică a gazului metan va înlesni crearea de întreprinderi industriale bazate pe un combustibil ieftin și permanent. Gazul metan se poate vinde cu 10 (zece) bani m³, preț în care sunt cuprinse: amortizarea capitalului, regia și un mic beneficiu, destinat pentru acoperirea eventualelor pierderi neprevăzute. Acest preț ar constitui un avantaj, care ar permite diminuarea tarifelor protecționiste și s-ar putea utiliza la încheierea convențiilor comerciale. Din aceste motive, statul trebuie să aibă un cuvânt decisiv în politica gazului metan, care nu se poate lăsa la discreția vânzătorilor de monopoluri private și de câștiguri ilicite, care vând azi m³ de gaz cu 80 bani. Exploatarea gazului metan trebuie să fie un monopol de stat și la dispoziția economiei naționale. Industriile ce s-ar crea în baza gazului metan ieftin ar spori venitul național și ar ridica nivelul de viață a populației din întreg bazinul Ardealului. Statul care ar livra gazul metan pe prețul de cost, ar putea participa la industriile ce s-ar crea cu acțiuni de preferință, purtătoare de dobânzi, pe care le-ar primi gratuit de pildă 10% din capitalul social al întreprinderii. În acest fel s-ar compensa indirect pentru livrarea metanului pe prețul de cost. Statul ar mai beneficia din impozitele asupra întreprinderilor nou create și din exportul produselor fabricate.

lucrării noastre, în care propuneam monetizarea argintului, banca națională a găsit că propunerea noastră e bună și a adoptat-o, bătând piese de argint. În același timp Camera Internațională de Comerț a propus întrebuințarea argintului pentru certificate de argint acceptate pentru plățile făcute către stat, păstrând raportul de 1: 3 față de aur. Baza creditului astfel ar putea fi lărgită. La noi aceste certificate de argint ar putea servi și pentru plata de către banca națională a obligațiilor ce i s-ar lombarda. Certificatele de argint ar fi emise de banca națională, care ar cumpăra stocurile de argint pe un preț antebelic 1 kg aur = 15 kg argint. În acest fel minele de aur ar avea o rentabilitate mult mai mare decât cea de astăzi.

³³⁸ *Producția*, p. 100.

Anumite ramuri industriale de care țara are neapărat nevoie, mai ales în legătură cu agricultura, s-ar bucura de protecționismul combustibilului ieftin, fără să fie nevoie a recurge la tarifele vamale, întrucât produsele străine nu ar putea ține concurența cu industriile indigene chiar dacă ar recurge la dumping. Gazul metan din această cauză e temelia industrializării României așa cum o concepem noi și cum am arătat-o în capitolul precedent al acestei lucrări.

Un specialist a întocmit un program amănunțit al punerii în valoare a gazului metan. Reproducem după memoriul acestui specialist părțile privitoare la utilizarea gazului metan în vederea industrializării României. Din cele 36 câmpuri de gaz, constatate de cercetările geologice, până în 1913, au fost explorate, prin sondaje, cele de la Șarmășel, Moinești, Șincai, Șaroș, Bazna și Copșa Mică, iar de curând se explorează câmpul de la Nadeș. Actualmente sunt în exploatare câmpurile de la Șarmășel, Șaroș și Bazna. Din Șarmășel se aprovizionează Turda și Ocna-Mureșului, din Șaroș, Diciosânmartinul și Târgu-Mureș, iar din Bazna, Mediașul. În afară de aceste exploatări, în viitor se pot aproviziona cu gaz metan localitățile Cluj, Sibiu și Brașov. Localitățile: Copșa-Mică, Sighișoara, Blajul și Ludușul de Mureș, care sunt situate pe linii principale de comunicație, lângă râuri și fiind în apropiere de câmpuri de gaz, necesită conducte scurte cu investiții mici, deci prețul de cost al gazului ar fi redus. Aceste localități sunt menite în primul rând să devină centre de dezvoltare pentru diferite industrii chimice, care au la bază gazul metan ca materie primă. Investițiile necesare pentru exproprierea societăților existente și dezvoltările proiectate, ar fi aproximativ următoarele:

I. Soc. SONAMETAN, prețul de răscumpărare	70 000 000 lei
II. Soc. U. E. G., prețul de răscumpărare	150 000 000 lei
III. Completarea conductei de distribuție Tg.-Mureș	20 000 000 lei
IV. Pentru orașul Cluj câmpul de gaz cel mai potrivit este Moinești, la o distanță de 50 km. Investiții necesare ar fi:	
a) Șantierul Moinești cu 5 sonde și clădiri	25 000 000 lei
b) Conducta Moinești-Cluj	75 000 000 lei
c) Conducta de distribuție	120 000 000 lei
d) Diverse alte cheltuieli	10 000 000 lei
Total	230 000 000 lei
V. Orașul Sibiu, aprovizionat din câmpul de gaz de la ruși:	
a) Șantierul Ruși	25 000 000 lei
b) Conducta Ruși-Sibiu, 30 km	40 000 000 lei
c) Conducte de distribuție	60 000 000 lei
d) Diverse cheltuieli	7 000 000 lei
Total	132 000 000 lei
VI. Orașul Brașov, aprovizionat din câmpul de la Daia:	
a) Șantierul Daia	25 000 000 lei
b) Conducta Daia-Brașov, 95 km	200 000 000 lei
c) Conducta de distribuție	70 000 000 lei
d) Diverse cheltuieli	10 000 000 lei
Total	305 000 000 lei
VII. Orașul Sighișoara aprovizionat din câmpul de gaz de la Nadeș:	
a) Șantierul Nadeș	25 000 000 lei
b) Conducta Nadeș-Sighișoara, 15 km	15 000 000 lei
c) Conducta de distribuție	20 000 000 lei
d) Diferite cheltuieli	4 000 000 lei
Total	64 000 000 lei

VIII. Copșa Mică:

a) Șantierul Copșa Mică	25 000 000 lei
b) Conducta 3 km	2 000 000 lei
c) Diverse	2 000 000 lei
Total	29 000 000 lei

IX. Orașul Blaj, aprovizionat din câmpul de gaz de la Sânmiclăuș:

a) Șantierul Sânmiclăuș	25 000 000 lei
b) Conducta Sânmiclăuș-Blaj 13 km	13 000 000 lei
c) Conducta de distribuție	7 000 000 lei
d) Diferite cheltuieli	3 000 000 lei
Total	48 000 000 lei

X. Orașul Ludușul de Mureș, aprovizionat din câmpul de gaze de la Bogata:

a) Șantierul Bogata	25 000 000 lei
b) Conducta Bogata-Luduș 5 km	3 000 000 lei
c) Conducta de distribuție	7 000 000 lei
Total	38 000 000 lei

Totalul investițiilor 1 086 000 000 lei

La calcularea rentabilității pentru societățile existente *Sonametan* și *U. E. G.*, luăm de bază ca an normal anul 1927, când prețul de vânzare al gazului corespundea prețurilor prevăzute în Legea monopolului de gaz metan și fiindcă consumația era la fel ca în anii 1926 și 1928, deci se poate considera normală, pe când în anii 1929 și 1930 consumul de gaz, în urma crizei economice era mult mai scăzut față de anii precedenți.

Din cantitățile de 250 000 000 m³ la ambele societăți, gazul folosit de industrie este de: 200 000 000 m³, iar în gospodărie de 50 000 000 m³. După datele statistice, un locuitor consumă pe an între 900 și 1 000 m³ de gaz. În localitățile, unde se proiectează introducerea gazului metan și unde gazul urmează să fie întrebuințat numai în combustie, ne vom folosi de cifrele statistice de mai sus și de prețurile reduse prin Legea monopolului gazului metan, care prețuri vor fi cu 20% mai scăzute față de prețurile aplicate în trecut de Societățile *U. E. G.* și *Sonametan*. În ce privește localitățile Sighișoara, Copșa Mică, Blajul și Ludușul de Mureș, chemate să devină centre pentru industrie, întrebuințând gazul metan ca materie primă, vom lua o consumație anuală de 300 milioane m³ de gaz cu prețul de 10 bani m³. Astfel vom avea următoarele încasări.

I. SONAMETAN a vândut circa 120 milioane m³ de gaz și a realizat un beneficiu net fără amortismente de 60 000 000 lei;

II. *U. E. G.*, a vândut circa 130 milioane m³, realizând un beneficiu de (diferență față de SONAMETAN din cauza prețurilor scăzute la fabrica Nitrogen) 48 000 000 lei;

III. Orașul Târgu-Mureș cu 35 000 locuitori:

a) gaz de menaj 51 milioane m ³ a 1,10	34 500 000 lei
b) gaz industrial 15 milioane m ³ a 0,70 lei	10 500 000 lei
Total	45 000 000 lei

IV. Orașul Cluj cu 93 000 locuitori:

a) gaz de menaj 85 milioane m ³ a 1,10 lei	93 000 000 lei
b) gaz industrial 5 milioane m ³ a 0,70 lei	3 500 000 lei
Total	96 500 000 lei

V. Orașul Sibiu cu 50 000 locuitori:

a) gaz de menaj 45 milioane m ³	49 000 000 lei
b) gaz industrial 10 milioane m ³	7 000 000 lei
Total	56 000 000 lei

VI. Orașul Brașov cu 60 000 locuitori:

a) gaz de menaj	59 500 000 lei
b) gaz industrial 50 milioane m ³	35 000 000 lei
Total	94 500 000 lei

VII. Orașul Sighișoara cu 15 000 locuitori

a) gaz de menaj 13,5 milioane m ³	14 000 000 lei
b) gaz industrial 300 milioane m ³ a 0,10 lei	30 000 000 lei
Total	44 000 000 lei

VIII. Copșa Mică:

a) Uzinele Copșa Mică-Cugir 300 000 milioane m ³	30 000 000 lei
b) gaz industrial 10 milioane m ³	7 000 000 lei

IX. Orașul Blaj cu 5 000 locuitori:

a) gaz de menaj 4,5 milioane m ³ a 1,10 lei	5 000 000 lei
b) gaz industrial 300 milioane m ³ a 0,10 lei	30 000 000 lei
Total	35 000 000 lei

X. Orașul Ludușul de Mureș cu 5 000 locuitori:

ca sub poziția IX	35 000 000 lei
Totalul încasărilor	554 000 000 lei

Pentru a stabili venitul net aproximativ, trebuiesc scăzute cheltuielile generale și de exploatare. La Societățile U. E. G și Sonametan, în poz. I și II, am arătat numai venitul net, care rezultă după acoperirea cheltuielilor generale și de exploatare. Extinzându-se exploatarea asupra localităților proiectate, cheltuielile generale se pot considera aproape pe deplin acoperite prin sumele actualelor cheltuieli generale. Cu toate acestea, pentru siguranță vom calcula un plus de:

	20 000 000 lei –
Cheltuieli de exploatare, luând de fiecare șantier anual o sondă ar fi 9 sonde a 3 milioane ar fi	27 000 000 lei
Cheltuieli de întreținere a conductelor, 3% la valoarea conductelor de 652 milioane ar fi	20 000 000 lei
Cheltuieli totale	67 000 000 lei
Deci beneficiul net, fără amortismente, la noile investiții ar fi	487 000 000 lei

Dacă capitalul necesar ar sta la dispoziție, toate lucrările mai sus arătate s-ar putea executa într-un termen de 5-7 ani. Durata instalațiilor se poate socoti la cel puțin 20 de ani, avându-se în vedere că am calculat anual cu 1 sondă de șantier și 3% cheltuieli de întreținere la valoarea conductelor. În consecință și planul de amortizare poate fi întocmit pe această durată.

Instalațiile exploatarelor existente care au o vechime de 17 ani, se află în bună stare de funcționare, deși nu cheltuiesc pentru lucrări de întreținere și de exploatare sumele prevăzute de noi. Recapitulând cifrele de mai sus, rezultă, că pe lângă îndeplinirea aproape integrală a programului de punere în valoare a zăcămintelor de gaz metan s-ar necesita investirea unei sume

totale de circa 1 086 milioane lei, care ar produce un venit de 487 milioane lei anual, în care sumă nu intră amortismentele ce trebuiesc făcute și care anual ar atinge cifra de circa 50 milioane lei.

Rentabilitatea rezultând din executarea acestui program apare în lumina ei adevărată. Statul nu-și asigură în acest caz numai un spor de venituri directe și indirecte, dar va contribui la dezvoltarea unei ramuri de activitate omenească de cea mai mare importanță atât din punct de vedere al economiei naționale, cât și din punct de vedere al apărării naționale și sociale și ar însemna un pas gigantic pe calea emancipării noastre industriale. Am reprodus în întregime aceste calcule întocmite de cel mai bun cunoscător a problemei gazului metan, fiindcă le socotim realizabile³³⁹. Prin legea regiei monopolului gazului metan din 1930, modificată în 1931, s-au așezat bazele monopolului de stat pentru punerea în valoare a acestui bun minier. Monopolul privat de astăzi e anticonstituțional (art. 112) și nu e nicio rațiune de a-l menține. Situația Societății U. E. G., nu e încă lichidată. Gazul metan fiind de o importanță capitală pentru industrializarea României trebuie pus în valoare cu orice jertfe, ca monopol de stat.

Industria cărbunilor. Calitatea cărbunilor pe care îi posedă România fiind de o calitate inferioară, cu excepția câtorva zăcăminte neimportante, ei sunt utilizabili numai pentru consumul intern. Pentru export abia contează. Cele mai importante exploatări sunt cele din Valea Jiului, pe care încă din 1920 am voit să le constituim într-o singură unitate de exploatare pentru a raționaliza și ieftini producția. Lăcomia unor întreprinderi financiare și îngustimea orizonturilor de care s-au lăsat călăuzite în opera de naționalizare a unora dintre minele de pe Valea Jiului, a zădărnicit proiectul nostru, ca acum, după 10 ani pierduți pe care i-a plătit statul, adică C. F. R., ca principalul consumator de cărbuni, să recunoască justetea principiilor de care am fost călăuziți și să le pună în practică prin înțelegeri de cartelare, cărora sperăm că le vor urma și fuziunile.

Producția de cărbuni, în 1929, a fost:

În Vechiul Regat	538 205 tone
În Ardeal	2 181 785 tone
În Banat	326 037 tone
Total	3 046 027 tone

față de 1 587 575 tone, înainte cu 10 ani în 1920.

Exploătarile de cărbuni își reazemă existența pe consumația căilor ferate, care reprezintă circa 70% din producția totală. Fără această consumație, producția industriei miniere ar fi mult mai redusă. Cărbunii au deci, o strânsă legătură cu politica transporturilor. Ei pot scumpi sau ieftini tarifele pe căile ferate, au deci o înrâurire asupra întregii economii naționale. Din această cauză producția cărbunilor nu poate fi lăsată nici la voia întâmplării, nici la cheremul societăților exploatoare. Interesul economiei naționale e ca industria cărbunilor să trăiască, dar fără să constituie o sarcină pentru stat. Rentabilitatea ei nu poate fi plătită de economia națională prin tarife urcate de transport. Societățile exploatoare trebuie silit să livreze un combustibil ieftin căilor ferate, a cărui preț să fie în proporție cu a celorlalți combustibili. Sindicalizarea și raționalizarea sunt singurele mijloace de a ieftini producția. În cazul exploatării cărbunilor, intervenționismul de stat are o rațiune. S-ar putea încheia și convenții speciale în vederea exportului, îndeosebi spre Ungaria. Căile ferate să acorde tarife reduse pentru cărbunii destinați

³³⁹ O lucrare recentă de Maria Ciortea, *Contribuții la studiul valorizării gazului metan*, I. R. E., București, 1931, confirm cele de mai sus, cu oarecare variante. În acest studiu se face o comparație între prețul gazului metan și celelalte combustibile. Autorul, fiind inginer la Societatea Națională de gaz metan, pledează pentru stabilirea prețului de 1,35 lei m³ de gaz, asimilându-l cu prețul păcurii, deși recunoaște importanța economică a acestui combustibil.

exportului pentru a face și mai rentabile exploatarea. Industria minieră a cărbunilor, în interesul economiei naționale, trebuie să fie organizată pe unități mari de producție, asigurându-le pe un timp mai îndelungat o consumație statornică din partea statului. Societățile de exploatare, în baza unui stoc fix anual, pot începe raționalizarea și ieftinirea producției. Rezervele bogate de cărbuni, evaluate la 2 469 miliarde tone vizibile și probabile, permit o exploatare intensivă, care poate contribui la sporirea venitului național.

Industria petrolului. E principala ramură a industriei miniere, care contribuie cu 35% din întreg exportul țării. Producția de petrol brut, în curs de 10 ani s-a încincit, de la 1 168 414 tone în 1921, a ajuns la 5 744 000 tone în 1930. Valoarea producției s-a urcat de la 1 021 296 259 în 1921 la 13 miliarde în 1930. Din întreaga producție trei sferturi se exportă. Încasările statului din industria petrolului sunt vreo 6 miliarde lei. E, deci, o industrie de o deosebită importanță pentru economia națională. Cu toate acestea statul nu a avut o politică a petrolului în cei 10 ani din urmă. Principiile fundamentale ale acestei politici de stat trebuiau să fie două, pe care noi am încercat să le realizăm încă în 1920 și anume:

1. Ca țară producătoare de petrol trebuia să ieftinim acest combustibil pe piața internă, sub prețul mondial. În vederea acestui scop și a sporirii consumației, în 1920 am alcătuit proiectul de lege privitor la comerțul produselor de petrol în România, care a trecut numai prin Adunarea Deputaților, rămânând îngropat în cartoanele senatului, după cum mi-o profetise regretatul Take Ionescu. Prin acel proiect se desființa un monopol privat și se înlocuia cu un monopol de stat, concesionat unei societăți, în care statul participa cu 20%, întreprinderile de petrol cu 50% și consumatorii cu 30%. După 10 ani trecuți, distribuția internă a petrolului și a derivatelor sale, nu se poate soluționa decât așa cum o proiectasem noi, ceea ce, s-a recunoscut în diferite conferințe compuse din specialiști. Din nenorocire politica de stat a petrolului, în cursul celor 10 ani trecuți, a urmat tocmai calea întoarsă. Produsele petrolifere erau mai scumpe în interior, decât pe piața mondială. E și asta o dovadă, ca și în politica monetară, că cei chemați să conducă politica de stat sau nu cunosc problemele economice fundamentale pe care trebuie să le îndrume sau sunt orbiți de interese egoiste înguste;

2. Prin politica de stat a petrolului trebuia să ne asigurăm debușee, care ar fi permis industriei noastre de petrol să înflorească și să nu simtă crizele cum sunt cele de astăzi. În vederea acestui scop am creat *I. R. D. P.*, am întărit situația *Creditului minier* și tot în vederea acestui scop s-a ridicat sechestrul de pe acțiunile *Stelei române*, pe care dl ing. Osiceanu a vândut-o străinilor, ca să saboteze politica inaugurată de noi, în loc să o susțină după cum se angajase solemn pe vremuri, când cerea favoruri de la senat. Astăzi firește că e greu să se repare greșeala din cursul celor 10 ani din urmă, fiindcă am ajuns la legi de încurajare a întreprinderilor producătoare de țiței.

Câteva date lămuritoare înainte de a preciza politica de stat în materie de petrol, care are atâtea laturi și care trebuie să aibă în vedere atâtea interese.

Producția mondială de petrol e în descreștere în cursul anului 1930, din cauza subconsumației. A fost numai de 199,78 milioane de tone, față de 211,05 milioane tone în 1929. Scăderea se datorește aproape în întregime Statelor Unite ale Americii, care și-au restrâns producția de la 141,9 milioane tone în 1929 la 126,6 în 1930. Deși producția a scăzut cu circa 6% în cursul anului 1930, prețurile în loc să se îmbunătățească s-au înrăutățit, provocând o grea criză în industria de petrol. Singurele țări, care, în loc să-și restrângă producția mărită, sunt Rusia și România. Rusia de la 14,70 milioane tone, în 1929, a ajuns la 18,70 milioane tone în 1930, depășind cota prevăzută în planul cvincvenal. Concurența rusească a silit România să țină pasul, deși cele două trusturi mondiale reprezentate prin Astra și Româno-Americană au făcut intervenții pentru „conservarea petrolului”. Producția României cu toate că a crescut cu 916,722 tone în 1930, adică

cu 19% față de 1929, nu reprezintă decât 3% din producția mondială, pe când în 1913 reprezenta 3,72%. E, deci, în regres.

România cu toată sporirea producției n-a reușit să țină pasul cu Rusia. În 1926 România producea 40% din totalul producției rusești, în 1930 a produs numai 33%. Rusia extrage 30 tone pe metru săpat, România numai 20 de tone. Iată câteva cifre concludente. Mai amintim că sporirea producției românești se datorește descoperirii unui zăcământ foarte bogat în meoticul Morenilor, după cum prevedeam în lucrarea noastră *Producția*. În ceea ce privește ieftinirea produselor petrolifere în interior normele de care trebuie să fim călăuziți sunt următoarele: prețurile pe care se desfac în interior să prezinte o rentabilitate pentru întreprinderile de toate categoriile, să nu fie superioare prețurilor mondiale și, întrucât e posibil, să prezinte fluctuații cât mai rare și cât mai mici. Desfacerea produselor petrolifere în interior trebuie să fie un monopol, ca trusturile mondiale să nu poată face o concurență micilor întreprinderi românești și să nu fie nevoie de legi de contingentare.

În situația de astăzi, când, după declarațiile oficiale, benzina ușoară revine la 1,70 lei de litru, iar taxele către stat peste 6,70 lei la litru, logic ar fi, ca statul să renunțe la fiscalitatea excesivă, în loc să sporească taxele de consumație asupra derivatelor rezultate din prelucrarea țițeiului. Statul nu-și poate crea venituri din taxe asupra consumației unui combustibil ca petrolul, care are un rol așa de important în viața economică. Dacă prețul benzinei, de pildă, s-ar scădea la 4 lei pe litru pe piața internă și statul ar renunța la orice taxe – mulțumindu-se cu impozitul pe venit – n-ar mai fi nevoie de nicio lege de încurajare a întreprinderilor producătoare de țiței. Cu prețul de 4 lei la litru, producătorii, și-ar găsi o rentabilitate și consumatorii ar scăpa de un impozit. Dintre cei trei factori interesați, producători, consumatori și stat, acesta din urmă trebuie să renunțe la taxe, deoarece nu poate fi un agent tulburător în procesul economic al producției și circulației bunurilor. E elementar. Totuși la noi s-a procedat invers. Statul și-a menținut drepturile fiscale și ca să salveze pe producători, a pus noi sarcini asupra consumatorilor. E un procedeu antieconomic. Consumul interior reprezintă circa 30% din producția totală de petrol. Statul nu a avut o politică a petrolului nici pentru cucerirea și asigurarea piețelor externe. În convențiile comerciale petrolul a ocupat un loc puțin însemnat, deși cum e Franța amică ar putea cumpăra petrol din România în loc să-l cumpere din Texas. Vom înșira țările care au cumpărat petrol din România în anul 1930, precum și procentul din totalul importului de petrol în aceste țări.

	Tone din România	% din total importului
Anglia	469523	5,2
Italia	354823	24,7
Egipt	275308	49,2
Austria	252073	82,9
Franța	226259	6,4
Germania	219752	6,6
Ungaria	204749	78,9
Iugoslavia	174335	94,9
Bulgaria	132356	89,4
Cehoslovacia	124180	30,8
Grecia	87447	54,6
Spania	49249	7,3
Belgia	46439	8,6

Austria, Ungaria, Iugoslavia și Bulgaria își acoperă aproape întreg importul cu produse din România, iar Egiptul, Grecia și Cehoslovacia circa jumătate din import. Franța și Germania, mari consumatoare de produse petrolifere, importă o cotă neînsemnată. Peninsula Balcanică și țările din

Europa Centrală de pe Valea Dunării pot să fie aprovizionate exclusiv de România. E o piață de desfacere întinsă, care în 1930 a consumat aproape 1 milion de tone produse românești. În industria petrolului, ca și în alte industrii, statul nu poate fi călăuzit numai de sporirea veniturilor fiscale, ci de principii economice care asigură prosperitatea industriilor și sprijină producția în ramurile de activitate în legătură cu consumația de petrol. Politica de petrol a statului așteaptă să fie inaugurată, îmbrățișând întreaga problemă a energiei, despre care s-a vorbit așa de mult și s-a făcut așa de puțin.

*
* *

Nu mai vorbim de alte bunuri miniere, cum e sarea, bauxita, etc., fiindcă scopul nostru este să stăruim numai asupra industriilor miniere mai importante, apte să fie activate în vederea sporirii venitului național și a ridicării nivelului de viață a populației.

Concluzii: *Bunurile miniere, ca aurul, gazul metan, cărbunii și petrolul, sunt menite să contribuie la refacerea economică a României, dacă statul va inaugura o politică conștientă în aceste ramuri de activitate industrială.*

CAPITOLUL III

SINDICALIZAREA ȘI RAȚIONALIZAREA INDUSTRIILOR

Sindicalizarea și raționalizarea industriilor urmăresc organizarea procesului de producție și ieftinirea mărfurilor. Vor să rezolve așadar problema fundamentală a unui echilibru între valorile produse de agricultură și cele fabricate de industrie. Guvernul român, prin Ministrul de Industrie și Comerț, s-a ocupat de această problemă, trimițând, la 11 decembrie 1930, o adresă Uniunii Industriașilor, în care se spunea: „Printre efectele crizei economice de acum, care se dezlănțuie, în cadrul mondial și pe toate terenurile de activitate, este și micșorarea îngrijitoare a puterii de consumație. În fața acestei situații și care are ca efect direct îngreunarea până la încetare a instalațiilor de producție, am găsit de datoria noastră să luăm inițiativa unei acțiuni de examinare a actualelor condiții de producție industrială, precum și a posibilităților de ieftinire a produselor ei”.

Caracteristic și just e răspunsul dat de Uniunea industriașilor, din care reținem un pasaj mai lung: „Aceste consultări vă vor da ocazie, Domnule Ministru să faceți constatarea, că marea majoritate a industriilor, în ultimi doi ani, a redus în mod considerabil prețul produselor lor, deși condițiile de producție nu numai că nu s-au îmbunătățit, ci din contră, au devenit și mai nefavorabile. Noile sarcini fiscale, urcările de tarife de transport, acoperirea unei părți considerabile a necesităților statului prin mărfuri importante, înlesnirea prin noul tarif vamal, precum și prin convențiile comerciale a importului unor anumite mărfuri (bere, hârtie, textile, etc.), unele dispoziții de ordin sanitar, au contribuit cu atât mai mult la înrăutățirea condițiilor de producție industrială, întrucât toate aceste măsuri au fost luate într-o perioadă, când diminuarea puterii de cumpărare a agricultorilor a provocat o scădere continuă a consumului de produse industriale. Din aceste motive, uniunea noastră socotește, că o ieftinire mai accentuată a produselor industriale în marea majoritate a cazurilor nu va fi posibilă, fără o revizuire parțială sau totală a măsurilor de ordin economic, sus arătate”. Statul a ajuns în conflict cu industriașii din capul locului. Dreptatea e pe partea industriașilor, după cum am dovedit și noi în expunerile de până acum.

Rentabilitatea industriilor. Înainte de problema ieftinirii mărfurilor industriale, trebuie să cercetăm rentabilitatea capitalurilor investite în întreprinderile industriale, ca să vedem întrucât suportă o ieftinire. Următorul tablou cuprinde evoluția capitlului, beneficiului, rentabilității și numărul societăților industriale în anii 1920-1929, adică pe 10 ani³⁴⁰.

Anii	N-rul societăților	Sporul societăților	Capitalul în 1000 lei	Sporul capitalului în 1000 lei	Beneficiul net în 1000 lei	Rentabilitatea %	Media cincinală
1920	447	-	2767129	-	644476	23,29	21,74
1921	529	82	5106690	2339562	1217381	23,84	
1922	720	191	7549070	2442380	1819187	24,09	
1923	874	154	11934834	4385763	2698766	22,61	
1924	1014	140	15632415	3697582	2326855	14,88	
1925	1108	94	19106446	3474031	2599351	13,60	10,69
1926	1171	63	24818627	5712181	3204393	12,91	
1927	1168	-3	27892605	3073978	2649940	9,50	
1928	1123	-45	29962889	2070284	2627846	8,77	
1929	1078	-45	31435240	1472351	2729791	8,68	

³⁴⁰ Datele sunt din *Buletinul Statistic al României*, nr. 1, ianuarie-aprilie 1931.

Din acest tablou rezultă că până în 1926 – aproximativ până la decretarea plafonului emisiunilor de bilete a băncii naționale – numărul și capitalul industriilor e în continuă sporire, iar după această dată, când se accentuează tot mai mult fiscalitatea și răirirea circulației fiduciare, încep să scadă. În ultimii ani numărul industriilor scade cu 90, iar capitalul, în 1929, abia sporește cu 1,472 milioane lei, ceea ce reprezintă a 30-a parte din totalitatea capitalului social.

Beneficiul urmează și el aceeași cale descendentă, dar din 1923, adică de la introducerea noilor legi fiscale, de la 1920-1923, rentabilitatea industriilor trecea de 20%, ele erau deci foarte prospere. Față de primii 3 ani (1920-1923) cu media rentabilității de 23,74%, ultimii 3 ani (1927-1929) prezintă o rentabilitate medie de 8,98%. În aceste condiții societățile industriale din înfloritoare au devenit puțin prospere. Cele care n-au găsit credite și-au încetat activitatea, iar celelalte, plătind dobânzi scumpe, și-au diminuat veniturile. Iată rezultatul economic al politicii de credit și a taxei de scont a băncii naționale. Când conturile creditoare ale societăților industriale, în 1929, se urcă la 46,086 milioane lei, adică la dublul circulației monetare, banca națională se plânge că n-are cui împrumuta bani și că volumul afacerilor sănătoase, nu întrece volumul circulației monetare.

Dacă comparăm industriile românești cu cele engleze, amintite la începutul acestui studiu, în perioada de la 1926-1929, ajungem la următoarele rezultate:

	1926	1927	1928	1929
<i>Industrii foarte prospere</i>				
Var și ciment	24,59	25,11	14,68	13,06
Transporturi	14,60	13,83	15,11	14,60
Gaz și electricitate	18,03	18,96	21,29	13,22
Mine și foraj	16,23	15,39	11,07	10,31
<i>Industrii prospere</i>				
Hârtie	11,29	10,57	12,50	11,19
Metalurgie	12,42	10,64	10,90	9,10
Arte grafice	10,64	10,61	10,81	6,48
Textile	10,68	11,68	9,12	8,03
Construcții	12,71	14,10	14,15	11,02
Alimentară	12,86	9,67	7,74	8,61
Chimică	14,78	15,51	9,80	9,93
<i>Industrii puțin prospere</i>				
Petrol	12,75	5,08	4,04	7,34
Sticlărie	9,93	12,50	10,14	5,75
Tăbăcărie	12,25	11,85	7,91	4,71
<i>Industrii în stare de criză</i>				
Morăritul	6,08	4,92	5,17	3,90
Ceramica	8,21	4,96	4,67	4,25

Industriile tinere românești, în ce privește rentabilitatea, țin piept cu vechile industrii engleze. Statul român n-a ajuns să întrețină oameni fără de lucru din cauza crizei producției industriale, cum întreține statul englez, care astăzi trăiește din renta banilor împrumutați străinilor, adică din munca altora. Dacă s-ar reduce sarcinile fiscale, dacă s-ar revizui tarifele vamale pentru unele mărfuri și dacă s-ar ieftini transporturile, situația industriilor românești s-ar îmbunătăți și întreaga economie națională ar ieși mai ușor din umbrele eclipsei în care a fost împinsă de criză.

Raționalizarea industriilor. Când am vorbit de agricultură, am arătat că mecanizarea și raționalizarea, în gospodăriile țărănești, nu au mulți sorți de izbândă. Raționalizarea e o

deprindere spirituală, o mentalitate economică care organizează o întreprindere în vederea celei mai mari rentabilități.

Țăranul, cu gospodăria lui, – după cum am spus – nu lucrează pentru câștig în sens capitalist, ci pentru a-și asigura pâinea cea de toate zilele, care țăranimii noastre nu i-a lipsit niciodată. Marea majoritate a populației noastre a avut și va avea pâine. Nu e amenințată deci de foame. Neamul nostru de țărani nu trebuie să muncească pentru export, ca să-și cumpere pâinea din străinătate. I-a dăruit-o pământul țării din belșug, chiar când s-ar spori și ar deveni încă o dată așa de numeros. Pâinea, simbolul hranei trupești, dă țăranimii de pe plaiurile noastre echilibrul, armonia și bogăția sufletească pe care nu o întâlnim la multe popoare. Sunt regiuni unde populația noastră nu are hrană suficientă. Unor străini li se pare că poporul nostru e subalimentat de veacuri și că din această cauză e lipsit de energie. Faptul nu se poate tăgădui pentru unele ținuturi. El se datorește unei greșite organizații și stări de iobăgie care a durat până de curând. Dar aceste fenomene izolate ne pot remedia.

Vijeliile crizelor economice nu pot întuneca orizontul viitorului nostru. Țărănimea e înzestrată cu o putere nesecată de rezistență și ea n-a fost biruită în cursul veacurilor de nicio furtună, deși s-au dezlănțuit potop asupra pământului Țării Românești. Acest optimism nu vrea să justifice nici inerția și nici primitivitatea. Nu vrea să pledeze împotriva spiritului vremii, care se caracterizează prin tehnică și știință cu ajutorul cărora omenirea se emancipează sub robia naturii. Optimismul nostru e o simplă credință în însușirile de adaptare a neamului nostru la noile condiții de viață dictată de primatul spiritualității și de legile evoluției progresive. În activitatea industrială, raționalizarea și mecanizarea nu sunt numai un postulat al rentabilității, ci și al echilibrului între valorile agricole și cele industriale. Cu ajutorul lor țărănimea se va deprinde cu noua mentalitate economică și, cu vremea, tot ele vor armoniza viața satelor cu cea a orașelor.

În cursul cercetării noastre am arătat greșelile pe care le-a făcut conducerea de stat în politica economică a țării. Am stăruit și asupra câtorva reforme care trebuiesc introduse în organizația de stat pentru a o așeza pe temelii durabile ale realității românești și pentru a-i da posibilitatea să se dezvolte organic în spiritul însușirilor noastre naționale. Pe o clasă țărănească de săteni, cu gospodării familiale sau semicapitaliste, nu se poate clădi o organizație de stat copiată după modele străine. Artificialitatea alcătuirii noastre de stat o observase și geniul lui Eminescu. Poetul s-a ridicat cu strășnicie împotriva ei, nu inspirat de un tradiționalism conservator și romantic, ci de glasul realității. Raționalizarea trebuie începută de la stat. Când statul va fi călăuzit în funcțiile sale de spiritul capitalist al raționalizării, adică să presteze, cu minimum de energie umană și de cheltuieli bugetare, maximum și optimul de servicii publice, abia atunci va putea începe și intrarea economiei noastre naționale în faza raționalizării, a reorganizării pe baze științifice. Străduințele cetățenilor pentru împământarea raționalizării, la noi trebuie să se concentreze întâi în jurul organizării serviciilor publice și a administrării țării. Fără această condiție fundamentală orice încercare de raționalizare a întreprinderilor în vederea ieftinirii mărfurilor se izbește de inerția statului, cum a arătat și Uniunea industriașilor din România.

Opera de raționalizare a statului e o muncă grea și întâmpină mari dificultăți, deoarece deprinderile colective cer o intervenție neîntreruptă a voinței cârmuită de rațiunea obișnuită cu gândirea științifică, apanajul celor puțini. Raționalizarea e o *metodă*, care începe cu o disciplină sufletească, îndrumată de simțul vieții practice. Împotriva raționalizării funcțiilor de stat luptă și fatalele intervenții ale organizațiilor politice, care guvernează țara sprijinite de o clientelă ce așteaptă răsplata serviciilor prestate în opoziție. Aceste organizații politice se încadrează tot mai mult în realitate și devin organizații profesionale, apărătoare ale intereselor obștești. Din aceste cauze procesul de raționalizare, în toate ramurile de activitate, va fi lent în Țara Românească.

Raționalizarea e încă un cuvânt vag. Dacă sub raționalizare se înțelege concentrarea întreprinderilor în organisme puternice sau dezvoltarea procedeelor mecanice sau economia

materiilor prime, a mâinii de lucru, a timpului și a cheltuielilor de producție, putem afirma că întreprinderile industriale particulare din România au început să introducă această metodă de lucru și de gospodărie.

Raționalizarea are însă limite, mai ales în utilizarea procedeelor mecanice. Vom arata aspectul economic și aspectul social al raționalizării mecanice, care urmărește ieftinirea mărfurilor fabricate și care duce sistemul producției industriale la absurd și la catastrofe. Când se urmărește ieftinirea mărfurilor industriale, capitalurile investite pentru a-și asigura rentabilitatea contează pe o desfacere în masă. Câștigul crește într-o progresie geometrică la producția și vânzarea mărfurilor în masă. Cu cât câștigul e mai mic la unitatea produsă, cu atât e nevoie de o producție mai mare și de o desfacere mai largă. Prin mijloacele tehnice producția e relativ ilimitată, pe când puterea de absorbție a consumației e limitată. De aceea ieftinirea vieții prin raționalizarea mecanică duce fatal la prăbușirea industriilor, ori metoda raționalizării nu poate urmări acest rezultat antieconomic și absurd.

Problema mai are o latură socială. Desfacerea în masă a mărfurilor se reazemă pe puterea de cumpărare a consumatorilor. Mașinismul perfecționat și mecanizat reduce însă, numărul muncitorilor, deci a consumatorilor. Cu cât producția e mai mecanizată, mai automată, cu atât sporește stocul de mărfuri și scade puterea de absorbție a populației înlăturată de la beneficiul procesului de producție în formă de salariu. E un paradox. Raționalizarea nu poate urmări ieftinirea continuă a mărfurilor prin mijloace tehnice, lăsând munca umană neutilizată și nesalarizată. O astfel de raționalizare a industriilor ar diminua venitul național nu numai în formă de salarii, ci și în formă de beneficii a capitalului și în formă de impozite. O asemenea raționalizare ar însemna falimentul industriilor și a organizației de stat capitalistă. Raționalizarea și mecanizarea trebuie să aibă limite, ca tot ce e omenesc. Spiritul uman nu a inventat știința, ca să distrugă omenirea, ci ca să o ducă pe calea progresului, înlăturând inegalitățile naturale dintre diferitele regiuni ale globului, deosebiri etnice și culturale dintre popoare și creând bazele unei colaborări între cei slabi și cei tari. Cu un cuvânt pentru a coborî pacea și justiția pe pământ, propovăduite de sufletele de Mesia cărora li s-a revelat tainele cerului. Viața economică trebuie să țină seama și de postulate etice. Limitele raționalizării industriale sunt impuse de echilibrul între produsele celor două ramuri principale ale activității umane, între agricultură și industrie, și de capacitatea de consumație a piețelor naționale și internaționale. Aceste limite nu se vor putea fixa decât printr-o colaborare și cooperare internațională.

Sindicalizarea industriilor. Pentru a asigura regularitatea și stabilitatea producției se practică înțelegeri internaționale sub diferite forme. Cele mai cunoscute sunt cartelurile și trusturile. Aceste asociații particulare sunt, de fapt, monopoluri cu caracter privat, împotriva cărora, într-o vreme, s-au luat măsuri din partea politicii de stat. Acest monopol pe piața națională de regulă e o condiție esențială pentru a intra în asociații internaționale. Formațiunile cartelurilor și trusturilor continentale sau internaționale, conduse de institutele financiare, pot mai ușor reglementa, raționaliza și distribui producția, pot deci stabili un echilibru între producție și consumație, apărând atât rentabilitatea întreprinderilor cât și interesele consumatorilor.

În unele ramuri industriale s-au stabilit asemenea înțelegeri și au dat rezultate satisfăcătoare. Cooperarea dintre producătorii aceleiași industrii simplifică tratativele convențiilor comerciale. Înainte de război erau o serie de carteluri internaționale³⁴¹ care au fost zădărnice de război. Încetul cu încetul, după restabilirea păcii, au început din nou să se înjghebeze, în industria aluminiului, a petrolului, a cuprului, a fierului, a fontei, a porțelanului, a chibriturilor, a potasei, a culorilor, a filaturilor de lână și de in, a lămpilor incandescente, a transporturilor maritime și fluviale, etc.³⁴²

³⁴¹ C. Bernhard Harms, *Volkswirtschaft und Weltwirtschaft: Versuch der Begründung: einer Weltwirtschaftslehre*, Iena, 1912.

³⁴² E. Grossmann, *Systèmes de rapprochement économique*, Genève, 1926, p. 53.

Cartelurile sunt călăuzite de ideea de a crea prețuri îndrumate, care să permită a feri industriile de fluctuații prea mari³⁴³. Când industriile de aceeași categorie fuzionează – cum s-a făcut în Statele Unite ale Americii – se nasc trusturile, care reglementează producția și dictează și prețurile.

În criza actuală, organizarea sindicatelor de producție și de desfacere a mărfurilor a devenit actuală și cele mai autorizate glasuri pledează pentru constituirea unui număr cât mai mare de carteluri internaționale, care corespund principiului concentrării. Înlăturarea rivalităților și concurenței dintre industriile diferitelor țări, cu alte cuvinte pacificarea economică a lumii, nu se poate obține decât prin organizarea internațională a producției și a desfacerii mărfurilor. Sindicatele constituie o limitare a liberei concurențe și reglementarea ei. Se impune însă, și un control public al lor la fixarea prețurilor. *România numai organizând ramurile industriale în unități mari de producție și căutând înțelegeri cu industriile similare europene, va putea să intre ca factor potențial în economia mondială.*

Sindicalele de producție și de vânzare constituie baza noii politici economice spre care trebuie îndrumată și România. Nu împărtășim, însă, metoda de a crea asemenea sindicate prin constrângere, cum s-a încercat, ci prin avantaje și prin persuasiune. Asemenea sindicate nu se pot constitui decât în anumite ramuri de producție, în care cooperarea dintre producători e ușoară și posibilă. Într-un proiect de lege privitor la sindicalizarea forțată a industriilor³⁴⁴ se preciza scopul sindicatelor precum urmează:

a) De a opri risipa capitalului național prin investiții care nu s-ar putea utiliza pentru producție; b) de a raționaliza producția articolelor industriale, împărțind cantitatea articolelor, care urmează a fi fabricate pentru consumul intern în cote de participare, denumite contingente; c) de a favoriza specializarea fabricilor în anumite articole industriale și concentrarea producției în anumite fabrici, în scopul realizării producției în serie cu minimum de cost; d) de a standardiza producția, reducând la minimum tipurile de articole industriale; e) de a favoriza atunci când materiile prime respective sunt plante industriale, dezvoltarea și ameliorarea culturii acestora, adaptarea suprafețelor cultivate la capacitatea de producție reală a industriilor respective, precum și îmbunătățirea prețului produselor agricole respective; f) de a organiza aprovizionarea în comun a materiilor prime, evitând cumpărările inoportune și a transporturilor neraționale; g) de a distribui în mod rațional articolele industriale pe piața internă, organizând desfacerea lor la consumatori, cu minimum de cheltuieli și minimum de beneficii în vederea realizării unui preț de vânzare cât mai mic la consumator; h) de a împiedica înmulțirea nerațională a fabricilor și risipa produsă prin suprainvestiții inutile; i) de a înlesni aprovizionarea regulată și ieftină a tuturor instituțiilor publice; j) de a facilita încasarea tuturor impozitelor indirecte, taxe de consumație, impozitul pe cifra de afaceri, etc., datorită statului și instituțiilor publice; k) de a organiza și înlesni finanțarea în comun, prin credite ieftine, aprovizionarea fabricilor și a desfacerii articolelor fabricate; l) de a uniformiza condițiile de plată și de credit, acrodate cumpărătorilor articolelor industriale; m) de a încuraja în comun cercetările științifice și tehnice, menite să îmbunătățească producția atât a articolelor industriale cât și a materiilor prime agricole sau miniere respective.

În scopul urmărit de sindicalizarea industriilor înțelegerea cu sindicatele similare străine nu e prevăzut, deși e un punct esențial. Sindicalizarea în unele ramuri de producție, cum e de pildă în industria zahărului, e realizată, dar cum am arătat în dauna consumatorilor și chiar a economiei naționale. Producția și desfacerea zahărului în România e un monopol privat, care nu poate fi tolerat, dacă nu se încadrează în politica economică urmărită de stat. Aupra necesității unei legi a sindicatelor, noi am stăruit încă în 1920³⁴⁵. Au trecut 10 ani fără ca să se realizeze, ceea ce e o

³⁴³ Conform D. H. Mac Greffor, *Les cartels internationaux*, S. N. Genève, 1927.

³⁴⁴ *Argus*, 6 februarie 1931.

³⁴⁵ *Producția*, pp. 37-38, și p. 213 sq.

dovadă că am dibuit în neștire. Abia când a năvălit valul crizei mondiale peste noi am făcut câteva încercări neizbutite.

Concluzii: *Sindicalizarea industriilor naționale în vederea colaborării lor cu industriile similare continentale sau mondiale, e singura soluție pentru realizarea echilibrului dintre producție și consumație, între cerere și ofertă. Numai prin sindicalizare se poate ajunge la o raționalizare, la o rentabilitate permanentă și la o colaborare între agricultură și industrie. Capitalismul trebuie să devină un mijloc pentru organizarea cât mai bună și mai dreaptă a societății umane, înlăturând inegalitățile, nivelând deosebirile și uniformizând formele vieții. Capitalismul nu mai poate avea alt scop decât colaborarea dintre sat și oraș, dintre țări și popoare.*

CAPITOLUL IV

PROTEȚIONISMUL

În calea înțelegerilor continentale sau mondiale se așterne politica vamală protecționistă, care în cursul veacului nostru în loc să fie tot mai atenuată a devenit tot mai accentuată. Nu e numai o întâmplare, că în ultimii ani s-a dat din partea științei economice o atenție specială protecționismului, căutând să-l înalțe la rangul de doctrină economică.

Asistăm la un fenomen paradoxal de la încheierea păcii încoace. Începând de la vestitele porunci ale lui Wilson și până la cele din urmă conferințe și convenții ale Societății Națiunilor, se predică libertatea comerțului, libera circulație a mărfurilor și a bunurilor între popoare și, în realitate se practică cele mai exagerate restricții protecționiste din partea tuturor. Națiunile când se întrunesc la Geneva pledează pentru dezarmare, dar întoarse acasă continuă războiul, căci protecționismul și prohibițiile întrețin războiul economic dintre națiuni. Dacă acest război e îndreptățit sau nu, e o altă chestiune. Fapt este că întreaga planetă azi e pe picior de război economic, rupând și destrămând firele solidarității umane și a interdependenței internaționale. Gesturile de colaborare, de sprijin mutual, sunt acte de disperare, făcute în ceasul al doisprezecelea, prin urmare aproape prea târziu.

Îndată după încheierea păcii, în 1920, I. M. Keynes atrăgea atenția lumii asupra consecințelor economice ale tratatelor de pace³⁴⁶. După economistul englez au stăruit și alții asupra imposibilității de a face față reparațiilor prevăzute de tratate. Statele Unite ale Americii, care au propus înființarea Societății Națiunilor, n-au voit să participe la ea, izolându-se în mantaua orgolioasă și calculată a vechii doctrine Manroe. Totuși s-a amestecat în treburile europene, cu planul Dawes și Young, cu pactul Kellogg, iar acum însuși președintele Hoover – după krachul financiar american – a încercat să sară în ajutorul Europei, gata să se prăbușească sub povara datoriilor de război. Criza economică și războiul economic, purtat cu vrăjmășie crâncenă după încheierea păcii, au izolat națiunile unele de altele și au distrus încrederea reciprocă, temelia oricărei colaborări omenești. De aceea unele dintre marile națiuni s-au gândit la o autarhie, la o economie închisă. În fruntea lor sunt Statele Unite ale Americii și Rusia Sovietică, cele mai protecționiste din lume. În Rusia, unde s-a stratificat și economia, comerțul cu străinătatea e monopol de stat.

Statele Unite ale Americii absorb aproape tot ce produc și au avantajul că procesul producției e neatârnat de alte țări. După cele două mari națiuni, s-au îngădit și celelalte națiuni, străduindu-se fiecare să încurajeze fie industria, fie agricultura, fie pe amândouă prin tarife vamale tot mai urcate. În această epocă de protecționism exagerat, România a făcut greșeala, în 1920, sub guvernul național-țărănesc, de a reduce tariful vamal pentru o serie de articole industriale, fără să fi înlesnit agricultura. Greșeala a fost cu atât mai mare, cu cât tarifele reduse pentru importul articolelor industriale nu se mai puteau bucura de compensații în tratativele pentru încheierea convențiilor comerciale cu statele industriale, care aveau tarife urcate la importul produselor agricole. Astăzi, în realitate, nu mai e nicio țară liber schimbistă. În Statele Unite ale Americii protecționismul e un obicei, o pază față de necunoscut, cum spune un autor³⁴⁷. La unele articole, de pildă la textile, America se apără cu tarife de la 40-60% ad valorem.

În Anglia, liber schimbismul avea și are o rațiune, deoarece ea e avizată la restul lumii, ea nu poate trăi singură ca Statele Unite ale Americii. Baza de existență a Angliei e internațională. Trei

³⁴⁶ Conform *Les conséquences économiques de la Paix*, Nouvelle Revue Française, Paris, 1920. Există și o traducere în românește. Apoi *Nouvelles considérations sur les conséquences de la Paix*. Librairie Stock, Paris, 1922.

³⁴⁷ André Siegfried, *Les Etats-Unis d' Aujourd' hui*, Colin, Paris, 1929. „C'est surtout enfin parce que l' on préfère toujours être protégé, même si cela ne fait pas bien, quand cela ne fait pas ou ne paraît pas faire de mal”, p. 183.

pătrimi din traficul ei comercial e legat de țările în afară de cadrele imperiului. Totuși protecționismul s-a infiltrat și în structura Imperiului Britanic³⁴⁸. În timpul din urmă s-a propus iar *Imperial free trade*, un Zollverein imperial, un liber schimbism imperial, sinonim cu o uniune vamală. Protecționismul britanic e prea interesant ca să nu stăruim asupra lui.

Liber schimbismul, în 1914 – după cum am spus – era încă intact. În 1915 se taxează automobilele, ciclotele, instrumentele muzicale, ceasornicile, filmele de cinematograf, nu cu scop protecționist împotriva concurenței străine, ci pentru a restrânge importul articolelor de lux și pentru a apăra lira sterlină de o balanță comercială anormal deficitară. Acesta a fost primul pas serios spre un protecționism nemărturisit, căruia i-au urmat, în 1921 și 1925, alte măsuri de apărare împotriva dumpingului. Principiul salvagădării industriilor naționale împotriva concurenței „injuste” a țărilor cu valută depreciată și cu salarii scăzute s-a completat în mentalitatea engleză, mai ales a tinerelor generații, cu principiul intervenționist. Ambele constituie un omagiu oferit de viciul protecționist virtuții liberale.

Spiritul protecționist ia, însă, forme și mai concrete în Anglia. *Trade-Unions Congress*, în ședința din 26 iunie 1930 a consiliului său s-a pronunțat pe față pentru o politică imperială care să renunțe la liber schimbism. *Federation of British Industries*, printr-un referendum, în octombrie 1930, a cerut, cu o majoritate de 96%, o schimbare a actualei politici vamale, adică introducerea unui tarif oarecare. Niciun grup industrial din sânul federației nu s-a pronunțat în majoritate pentru continuarea liberului schimb. Camera de comerț din Manchester, metropola liberalismului economic, în iulie 1930, a întrunit 1 736 voturi protecționiste, 607 voturi liber schimbiste și 1 600 abțineri. Manifestul bancherilor din City, fortăreața libertății schimbului, din 4 iulie 1930, stăruie ca Anglia să pună taxe vamale asupra tuturor produselor de proveniență străină. Ideile lui Iosif Chamberlain din 1903, autorul ideii unității economice și politice a Imperiului Britanic, încep să cucerească teren în Anglia. În viața politică cei care susțin protecționismul sunt conservatorii. Baldwin ezită să ia o atitudine categorică și fățișă, din cauza scumpirii vieții, dar Neville Chamberlain³⁴⁹ e un protecționist hotărât, gata să ferece Anglia într-un sistem închis. A. Siegfried crede, că imperiul închis e o utopie. Anglia probabil nu se va închide în limitele largi ale Imperiului Britanic. Spiritul englez s-a caracterizat întotdeauna printr-o putere nesecată de adaptare și de viață. Regimul vamal britanic astăzi se prezintă sub forma unui tarif cu trei etaje: imperial pentru Anglia și imperiu intermediar pentru țările care îi dau avantaje pe bază de reciprocitate și general pentru ceilalți³⁵⁰.

*

* *

Economia națională e liber schimbistă în interior și apărată de tarifele vamale protecționiste față de celelalte economii naționale. Azi e unanim recunoscut, că libertatea comercială e un privilegiu a celor tari. O economie națională cu cât e mai tânără, cu atât e mai sensibilă concurenței internaționale. În special statele agrare au nevoie să fie protejate împotriva superiorității zdrobitoare a lumii industriale. Protecționismul apără industria și munca națională împotriva concurenței străine. În vremea din urmă și agricultura se bucură de ocrotirea regimului protecționist în toate țările industriale. E tendința de îngrădire a economiilor naționale despre care am amintit. Protecționismul nu e practicat numai de interese economice, ci adeseori și de nevoi

³⁴⁸ După A. Siegfried, *La crise britannique au XX-e Siècle*, Colin, Paris, 1931, capitolul II: Laissez – faire ou intérvention, libre – échange ou protection.

³⁴⁹ În guvernul de concentrare sub președenția domnului MacDonald a deținut la început portofoliul igienei, iar, după alegeri, a luat portofoliul finanțelor.

³⁵⁰ Sigfried, *op. cit.*, p. 159.

fiscale. Uneori tarifele de import sau de export – cum am văzut la noi în România – nu puteau avea altă justificare decât fiscalizarea.

Protecționismul mai are și o lătură politică. Majoritatea unei națiuni din care e alcătuită și masa electorală, în regimul democratic, nu poate fi sacrificată unei minorități de consumatori puri care sunt sau funcționari sau rentieri. Producătorii au nevoie de un regim protecționist și între ei se numără proletarii socialiști, care cer o ocrotire a muncii. Se poate spune chiar, că armătura protecționistă a epocii noastre, rezistența la tendințele liberale, care se susțin la Geneva, sunt mai mult de esență socialistă decât naționalistă³⁵¹. Protecționismul, după cum am arătat, nu e îmbrățișat numai de națiunile mici și tinere, ci de imperii uriașe, ca cel britanic și ca cel american. Și iată de ce.

Producția în mare cere o bază solidă, care e târgul național. Cu cât clientela interioară e mai puternică, cu atât producția și progresul economic e mai asigurat. Exportul nu e decât o supapă, un regulator și la, nevoie, se poate face și cu pierdere. Protecționismul apără procesul producției naționale de concurență străină și stocurile ce prisosesc, ca să nu apese asupra beneficiilor și, ca să nu împiedice sporirea progresivă și perfecționată a producției, se vând cu pierdere. Dumpingul e decretat ca practică economică. Proporția dintre vânzările pe piețele naționale și cele străine se poate vedea din următoarele cifre: vânzările în străinătate sunt de 38% din total în Norvegia, 29%-30% în Cehoslovacia și Canada, de 24-25% în Franța și în Marea Britanie, de 20-21% în Japonia, Germania și în Italia, de 14-17% în Polonia, România și în Ungaria, de 7% în Statele Unite ale Americii și de 4% în Rusia. Pentru țările cu teritorii restrânse, cum e Belgia și Danemarca, vânzările în străinătate ating cifra de 51%. Oricât ar fi de aproximative aceste calcule, ele sunt caracteristice³⁵².

În legătură cu volumul afacerilor și circulația monetară de care ne-am ocupat în prima parte a lucrării noastre, reținem o constatare a lui Lucien Brocard: cea mai mare parte a produselor naționale livrate consumatorilor naționali dau naștere la o serie de operațiuni de schimb între producătorii și comercianții naționali, operațiuni de schimb care nu se pot demonstra cu ajutorul statisticii, pe când fiecare produs vândut, în străinătate trece printr-o singură operațiune de schimb³⁵³. Din punct de vedere al venitului național operațiunile de schimb dintre naționali sunt mult mai importante ca cele cu străinătatea. Protecționismul se datorește și monometalismului aur, al cărui părinte este însuși liberalismul economic practicat de Anglia. Propovăduitorii liberului schimb au pregătit fără să-și dea seama, prăbușirea sistemului manchesterian. Înlăturarea argintului ca etalon monetar din epoca deflației, ca și emisiunile biletelor de hârtie fără acoperire metalică din vremea inflației au sprijinit protecționismul și au împins la economiile închise³⁵⁴. Iată cauzele pentru care a triumfat pretutindeni protecționismul.

Doctrinarul protecționismului, la noi, dl M. Manoilescu, ajunge la următoarele concluzii: „Protecționismul, favorizând procesul de descentralizare industrială, împinge la industrializarea progresivă a lumii și această industrializare progresivă accelerează tendința spre egalizare. Marele merit, a protecționii este, așadar, această dublă operă de nivelare pe care o săvârșește în lume. Pe de o parte răspândește geograficește binefacerea dezvoltării industriale asupra tuturor țărilor din lume; pe de altă parte ajută să se astupe prăpastia care mai există între productivitatea industriei și cea a agriculturii. Această din urmă nivelare reprezintă, în același timp, și o nivelare a „Standard of Life” și „nivelarea plăcerilor” pentru diferite națiuni. Liberul schimb dimpotrivă, întârziind acest proces, accentuează diferențele între nivelul de viață a diferitelor țări. Iată pentru ce protecționismul apare, într-o privință, ca un fel de socialism al națiunilor”³⁵⁵.

³⁵¹ Marini-Comby, *op. cit.*, pp. 94, 108 și 109, nota 3, pp. 106 și 113.

³⁵² *Les forces productives du monde*, Ed. fr. Berlin, 1930, tableau no. 3, *apud* Brocard, *op. cit.* III, p. 6.

³⁵³ *Op. cit.*, III, p. 7, nota.

³⁵⁴ Conform R. Gonnard, *op. cit.*, pp. 184 și 186.

³⁵⁵ M. Manoilescu, *Théorie du protectionnisme et de l' échange international*, Giard, Paris, 1929, pp. 318-319. Părerea dlui Manoilescu e confirmată și în Apus. În prefața cărții *Empire britannique et Société des Nations* de A. Zimmern, dl B. Lavergne scrie: „Protecția vamală, întrucât a reușit să dea de lucru populațiilor naționale, să

Protecționismul fără îndoială că a fost și mai este util omenirii grupată în națiuni. Cearta dintre protecționism și liberul schimb e învechită, cum spune dl A. Zimmern în prefața cărții dlui J. Morini-Comby. Ea și-a dat duhul ca și individualismul din epoca victoriană sau ca și primul socialism care a fost o reacție exagerată împotriva acestui individualism. Înrudirea dintre mercantilism și protecționism e luminos și savant arătată de dl J. Morini-Comby. Doctrina amândurora se întemeiază pe productivism și pe industrializare. Doctrina protecționistă se rezumă: „*Națiunea este intermediară între individ și umanitate. Economia schimburilor trebuie privită prin unghiul național, națiunea fiind cadrul tip a diviziunii muncii. Națiunea este un fapt politic și considerațiile de acest ordin au firește întâietate asupra preceptelor rezultate dintr-o viziune pur economică în ceea ce privește raporturile de schimb între oameni. Mai mult, există factori morali cărora uneori trebuie jertfite interesele materiale, statul are așadar dreptul de a interveni în schimbul internațional. Economia națională este o devenire, acțiunea sa este utilă pentru orientarea activității spre o dezvoltare complexă, garanția temeiniciei și neatârării politice. Ea e necesară țărilor în care industrializarea e întârziată chiar în interesul bogăției agricole. Activitatea comerțului interior primează asupra schimburilor cu străinătatea. Intensificarea schimburilor nu e utilă și nu poate fi lăsată liberă numai când cei ce fac schimburile au ajuns la același grad de dezvoltare economică, altfel ar consolida inegalitățile istorice și tehnice, pe care o sforțare le poate înlătura*”³⁵⁶. Economia națională fiind o realitate rămâne temelia economiei internaționale. Problema capitală, care preocupă astăzi omenirea, e stabilirea normelor de colaborare între națiuni, e înlăturarea războiului vama dintre ele prin diminuarea tarifelor și prin încheierea de convenții contractuale plurilaterale pe regiuni. Sindicalizarea despre care am vorbit pregătește și netezește terenul spre încheierea acestor convenții de colaborare.

În cercetarea noastră, la temelia refacerii noastre economice am așezat activitatea industrială, menită să intensifice operațiunile de schimb în interiorul țării. Am dovedit că această activitate o putem organiza în covârșitoarea ei majoritate cu puterile noastre proprii, fără să apelăm prea stăruitor la colaborarea capitalului din afară. Când am preconizat aceste directive în activitatea economică am rămas pe terenul realităților date și în spiritul vremii în care trăim. Nici realitățile nici spiritul vremii nu le putem schimba noi. Ceea ce putem și suntem datori să facem e să ne adaptăm lor și să pregătim terenul pentru colaborarea economică europeană, care se dezbată cu atâta pasiune și generozitate în sânul Societății Națiunilor. List spunea, că cea mai bună carte asupra politicii economice este viața. Realitățile vieții ne povățuiesc să nu ne priponim activitatea de rigiditatea unui sistem, ci să fim mlădioși, să urmăm căile care ne duc mai repede la scop. Scopul activității economice e bunăstarea, e răsplătirea muncii de orice categorie. Înflorirea economiilor particulare și a gospodăriei de stat e ținta pe care o urmărește orice economie națională.

Economia noastră națională nu poate trăi, dacă nu e apărată de granițe vamale protecționiste. Am amintit greșeala pe care am făcut-o când am redus tarifele la anumite articole. Un partid politic, cel Național-Țărănesc, care se intitulează democrat, a crezut că face o faptă țărănească înlesnind importul unor mașini pe care le fabricau la noi industriile burgheze ale orașenilor. A uitat însă, că tarifele vamale protecționiste apără și munca națională, munca celor fără de pământ sau cu pământ puțin. Apărarea acestei munci e cea dintâi poruncă a democrației.

Am indicat cu ajutorul căror mijloace putem ieftini produsele industriale în interior și cum putem modera însuși protecționismul, activând mecanismul producției capitaliste, respectând, dar controlând și îndrumând inițiativa particulară și limitând rolul statului ca factor component al economiei naționale. Nu împărtășim părerea celor ce cred că economia viitorului e economia capitalistă de stat. Astăzi economia națională se identifică cu statul și statul cu economia națională.

mântuiască popoarele de marile suferințe colective, este, cu condiția să fie moderată, un puternic factor de echilibru și de pace... Invers, liberul schimb, întrucât aduce popoarele la o situație economică inferioară, la mizerie și la depopulare, chiar la supușenie politică, le împinge la disperare, la revoltă, scurt la război” Brocard, op. cit. III, p. 528.

³⁵⁶ Morini-Comby, op. cit., pp. 191-192.

Rolul statului credem, că nu trebuie înțeles în sensul ca el să se substituie inițiativei private în activitatea de producție, de circulație și de repartizare a bunurilor, ci ca regulator al raportului dintre forțele economice și sociale în funcția lor creatoare. Cum spuneam, în 1920, în lucrarea *Producția: „Intervenționismul de stat nu trebuie conceput ca o înfrânare a libertății forțelor individuale productive, ci ca o armonizare a intereselor individuale cu cele colective, ca o înlănțuire undulatorie ascendentă a activității generațiilor cu viața eternă a națiunii”*. Etatismul economic, în timpul din urmă, a fost practicat și la noi, dar nicio încercare nu a dat rezultate. Pățim de boala reformelor și reorganizărilor prin măsuri legislative. Avem răul obicei de a nu respecta nici realitatea și nici trecutul, închipuindu-ne, că prin legi putem crea o viață nouă. La noi se lansează orice idee cu o ușurință vinovată și uneori se încearcă a pune în practică ideile ori teoriile, de obicei importate, făcând experiențe pe spinarea țării.

În epoca federațiilor, nu putem să nu accentuăm și la acest loc necesitatea înțelegerilor regionale. Revenim la propunerea noastră privitoare la Confederația Statelor Orientului, care s-ar compune din Polonia cu țările baltice (Lituania, Letonia, Estonia), țările dunărene: Austria, Cehoslovacia, Ungaria și România, țările Peninsulei Balcanice: Iugoslavia, Albania, Bulgaria, Grecia și, în Asia Minoră, Turcia. Pe un teritoriu de 2½ milioane km², cu o populație de circa 120 milioane locuitori, s-ar crea o unitate politică și economică puternică, având suficiente materii prime, articole alimentare și industriale, ca să constituie o forță de sine stătătoare. Ar reînvia viața în strâmtoarele Dardanelor și pe Dunăre, reluând traficul cu Apusul, cu Rusia și cu Asia. Protecționismul de astăzi între țările confederației ar dispărea, oficiile vamale naționale reducându-se la simple birouri statistice. În sânul confederației ar fi liberul schimb de mărfuri și de oameni, s-ar constitui puternice sindicate de producție și de desfacere a produselor, și astfel criza de care suferim ar înceta, fără să ne sacrificăm economia națională. Una din viitoarele noastre lucrări va relua problema Statelor Unite ale Orientului, tratată de noi, în 1924, făcând propuneri concrete pentru realizarea lor, fiindcă astăzi a încetat să mai fie o utopie, oricâte dificultăți s-ar așterne în calea constituirii lor.

*
* *

În legătură cu protecționismul trebuie să amintim și de politica comercială a României, fără să intrăm în amănunte, deși ar merita să fie pe larg tratată.

În partea a doua a studiului nostru spuneam, că politica economică a României nu e încă încadrată în sistemul de alianțe politice încheiate după război. Nu e nevoie să recurgem la date statistice ca să dovedim, că nu țările aliate politicește sunt acelea cu care avem schimbul de mărfuri cel mai frecvent și cel mai intensiv. Agravarea crizei economice de la noi se datorește și acestui fapt, asupra căruia nu s-au oprit nici guvernele ce s-au perindat de la unire încoace, nici presa și nici asociațiile profesionale interesate. Și încă unui fapt, tot atât de important. Piețele financiare aliate, înțelegem pe marii aliați, au ridicat în calea împrumuturilor românești barierele unor condiții coloniale. Țările învinse s-au bucurat de ocrotirea generoasă chiar a Societății Națiunilor, pe când României îi se puneau tot felul de piedici în calea colaborării capitalurilor din Apus.

Desigur purtăm și noi o vină că nu am deschis larg porțile capitalurilor străine. Adevărul e, însă, că adeseori aceste capitaluri ne considerau ca o țară de haram. Am avut prilejul să auzim personal oferte pentru cumpărarea întregului subsol al Ardealului, iar când le-am atras atenția ofertanților, care erau bancheri și parlamentari, că poate îi interesează numai anumite bogății miniere, ca de pildă: aurul, cărbunii sau gazul metan, ne-au răspuns cu o trufie de cuceritori: „Nu, întreg subsolul”. Cea mai elementară și cea mai modestă mândrie și demnitate națională e greu să colaboreze cu capitalurile ce au o astfel de mentalitate. De altfel împărțirea României în zone de influențe (San Remo, 1920), era o indicație precisă, că la spatele amicitiei politice se intenționa exploatarea noastră colonială.

În asemenea împrejurări era și greu să încadrăm interesele noastre economice în sistemul de alianțe politice. La primul gest care s-a făcut de a lucra independent pentru îndrumarea politicii

noastre economice s-a dezlănțuit o campanie de ponegrire în presa marilor state care ne bănuiau că vrem să dăm altă orientare politicii noastre externe. Vina cea mare a politicii noastre economice este că a pierdut 10 ani, înfeudată la jugul leal al politicii noastre externe, pe care – cum am spus – nu o putem părăsi nici în viitor, dar nici nu ne putem sinucide economic din cauza ei. Nu e în interesul marilor noștri aliați, ca aici, la marginea civilizației capitaliste europene și în vecinătatea comunismului, să se rezeme pe o țară ruinată economic. Ce forță mai reprezintă o asemenea țară și ce valoare mai are alianța ei? Cu modesta noastră pricepere, n-am înțeles cum au putut marii aliați neglija, timp de 10 ani, o țară ca România, oricâte păcate ar avea? România și Polonia, întărite și alimentate cu capitaluri, în condiții normale sau chiar de favoare, reprezintă digul de apărare al Europei împotriva bolșevismului ofensiv pe toate fronturile. Slăbirea acestui front oriental european înseamnă slăbirea marilor aliați, reprezentanții forței capitaliste în bătrânul nostru continent.

Lăsați fără sprijinul aliaților politici din Apus, noi am stat cu brațele încrucișate, pierzându-ne rând pe rând, debușeele pe care le-am avut înainte de război și care au dat un avânt economic țării noastre. Greșeala de neiertat ce am făcut-o este că nu ne-am asigurat prin convenții comerciale desfacerea principalelor noastre articole de export, cum sunt cerealele, lemnul și petrolul.

Piața Orientului Apropiat era o bună consumatoare a lemnului și a derivatelor noastre petrolifere. Pentru acestea din urmă, după război, puteam cuceri întreaga piață a Europei Centrale. În 1920, noi făcusem un modest început, încheind cu Austria un contract de schimburi de mărfuri pentru care am fost atacați chiar de oameni care erau datori să vadă mai departe în viitor. Ne referim mereu la activitatea noastră din 1920, ca Ministru de Industrie și Comerț, fiindcă acea activitate n-a fost recunoscută decât de foarte puțină lume competentă. A fost criticată chiar de cei ce au profitat pe urma ei. Am fost acuzați și calomniați, că am făcut afaceri. Ținem să spunem încă odată, că afacerile le-au făcut alții, uneori abuzând de încrederea noastră, iar alții de situația pe care o aveau, cum a fost cazul cu contractul încheiat cu Austria, după cum am aflat ulterior. Dovada o face de altfel faptul, că foștii colaboratori din timpul ministeriatului nostru, din oameni săraci sunt toți cu palate, pe când cel calomniat colindă și astăzi, ca un nomad, din chirie în chirie, luptând cu cele mai grele nevoi ale vieții de toate zilele.

Politica comercială a unei țări nu poate fi lăsată la voia întâmplării, și nici nu poate fi călăuzită numai de forța inerției. Ea s-a activat din partea statului abia în anii din urmă, când norii de primejdie ai crizei au început să întunece și cerul economic al României. În situația de astăzi, firește, încheierea tuturor convențiilor comerciale întâmpină dificultăți, create de vremurile anormale prin care trecem. Cu țările cu care avem interese speciale de a ne plasa principalele noastre mărfuri trebuie să încheiem convenții pe termene lungi, singurele care pot garanta o stabilitate. Ne mărginim la aceste câteva constatări, deși în legătură cu politica comercială ar trebui să tratăm și politica tarifelor vamale, care, în curs de 10 ani, s-a schimbat de vreo patru ori.

Sperăm, însă, să revenim asupra acestei părți a economiei noastre naționale cu altă ocazie.

***Concluzii:** În războiul economic de astăzi protecționismul e o necesitate pentru statul nostru agricol și pentru tânăra noastră economie națională, până când vom ajunge și noi la același grad de dezvoltare ca țările industriale. Baza refacerii noastre economice fiind industrializarea țării, protecționismul e o condiție fundamentală pentru apărarea muncii naționale și pentru ridicarea nivelului general de viață. Protecționismul nu l-am putea sacrifica decât pe altarul „Statelor Unite ale Orientului”. În legătură cu protecționismul trebuie să inaugurăm o nouă politică comercială.*

ÎNCHEIERE

I

1. În cele trei părți ale cercetării noastre am analizat complexul problemelor economice din punct de vedere național și internațional. O serie de probleme au rămas neatinse, fiindcă nu putem da o întindere prea mare lucrării noastre. Unele aspecte teoretice ale problemelor tratate au rămas în penumbră, deoarece nu se puteau încadra în metoda noastră descriptivă ce urmărea realizări practice într-un domeniu în care nici știința nu e încă cristalizată în legi definitive, după cum se poate vedea din lucrarea recentă a economistului Werner Sombart³⁵⁷. Cercetările pe care le-am făcut sunt suficiente pentru a le înmănușia în câteva concluzii generale.

Mai întâi reținem două fapte îmbucurătoare: 1) criza din România e un fenomen general pentru toate țările de pe suprafața pământului; 2) criza din România nu e mai acută decât în alte țări. Poporul nostru de țărani, mici proprietari rurali, o suportă mai ușor decât popoarele industriale, bătute de molima lipsei de lucru, de șomaj. Aceste constatări nu e îngăduit să ne adoarmă sufletul cu morfina optimismului și să ne întunece vederea în fața realității, care cere o acțiune încordată, conștientă și metodică pentru a preîntâmpina greutățile ce se pot transforma ușor în dezastre, cu tot alaiul lor de suferințe.

2. În faza de astăzi a vieții economice, unitățile mari cu teritorii compacte, cum sunt Statele Unite ale Americii și Rusia, conduc politica economică a omenirii, fiecare după concepții deosebite, plămădite de cultura europeană transplantată și adaptate mentalității și condițiilor specifice din cele două părți ale lumii. Atât americanismul cât și bolșevismul ce nu au ieșit încă din stadiul experienței.

Americanismul sacrifică personalitatea pe care civilizația europeană o cultivă, cu grijă aristocratică, de la greci până în zilele noastre. Privilegiile și autonomia individului sunt jertfite pe altarul dinamismului social, care prefăce individul într-o unealtă auxiliară a mașinii, în vederea unei producții în masă, în serii și standardizată. Omul e standardizat ca și marfa pe care o produce. Viața e uniformizată și automatizată. Aceste jertfe ale personalității individuale sunt compensate prin participarea tuturor la consumație. E concepție pur materială a vieții. Bogăția e scopul ei.

În locul individului creator din Europa, în America apare societatea admirabil organizată în vederea celui mai mare randament material. Tirania colectivă e suportată fără cârtiri. Omul nu mai e un scop în sine, ci un agent al producției și al progresului. Cei ce propagă în Europa americanismul se pare că uită partea spirituală a vieții, care a fost și este mândria vechiului continent. Bolșevismul e o încercare de a introduce într-o societate patriarhală și primitivă americanismul printr-o organizație capitalistă de stat. Tirania, care colectivizează cu forța procesul producției, e exercitată de o mână de oameni adăpați la teoriile învechite ale lui Karl Marx.

În Rusia individul e atrofiat și înjugat cu de-a sila la carul vieții comuniste, fără să aibă cel puțin avantajele materiale ale individului american. Între capitalismul Statelor Unite și cel din Rusia e o deosebire fundamentală: proprietatea privată și inițiativa particulară. În America, producția socializată e a întreprinderilor particulare, organizate în carteluri sau trusturi, în Rusia întreaga economie e o întreprindere a statului. În America națiunea admite ierarhii plutocratice, în Rusia, întreaga națiune e proletarizată.

Care din cele două concepții va învinge?

Între aceste două unități mari, cu teritorii compacte, se așterne uriașul Imperiu Britanic, dispersat pe întreaga suprafață a pământului, care a scăpat din mână frâiele hegemoniei financiare și maritime a lumii. Comunitatea națiunilor britanice nu are decât slabe legături economice și politice.

³⁵⁷ *Die drei Nationalökonomien*, Düncker & Humblot, München, 1930.

Coeziunea națiunilor e mai mult de ordin tradițional și sentimental. Singura forță reală care le ține împreună e flota. Imperiul britanic trece printr-o grea criză, lovit de concurența americană și subminat de propaganda bolșevică. Europa, vechea vatră a civilizației umane, e fărâmițată în state mărunte, despărțite de ziduri vamale, de dușmănie și de revanșe. În loc să prospere, coboară încet spre sărăcie. Nu i-a mai rămas, decât aureola prestigiului cultural, cultul personalității și al libertății spirituale. Asia apare ca un haos și ca o enigmă, redusă la neagra mizerie.

3. În asemenea împrejurări mondiale, o țară mică aruncată de soartă în vecinătatea Rusiei comuniste, ce poate face? Ce puncte de orientare poate găsi România noastră, locuită de țărani și de o minoritate de orașeni? Agricultură, principala ei ramură de export sub regimul marii proprietăți, azi e distrusă de întinsele culturi transoceanice și rusești, iar industriile miniere și de manufactură abia rentează. Pentru cei înzestrați cu luminile discernământului e clar că organizația socială a lumii, întemeiată pe capitalismul de origine europeană, trece printr-o perioadă de prefacere și nimeni nu poate prevedea ce forme va lua și pe ce căi va apuca viitoarea organizație a societății umane. Cine poate profetii, dacă va triumfa vechea concepție europeană a autonomiei spirituale a personalității, încadrată și restrânsă poate ca factor funcțional în legi sociale, sau concepția tânără americană a societății organizate în vederea progresului și a bogăției materiale sau concepția rusească de a organiza lumea pe bază comunistă sau, în sfârșit, concepția britanică de a organiza națiunile într-o comunitate, cu depline libertăți, care își găsește un început de realizare în Societatea Națiunilor? Sau, poate, nu va reuși niciuna, ci se vor găsi forme noi care vor stabili un echilibru între concepția spirituală și cea materială, între plutocrați și muncitori, între agricultură și industrie și între producție și consumație.

Fără să fim înfrânați de spiritul conservator și fără să fim refractarii ideilor chiar revoluționare în evoluția progresivă a omenirii, credem că o țară mică, cum e România, trebuie să se ferească de salturi, de experiențe care îi pot mai mult strica decât folosi. Nici economia îndrumată și nici capitalismul de stat sau alte formule care circulă prin aer nu pot fi adoptate de oamenii politici cu scaun la cap. Noi nu ne putem șterge nici trecutul milenar, nu putem reforma, prin legi și prin silnicie, nici deprinderile majorității covârșitoare a populației noastre de țărani. Trebuie să rămânem pe tărâmul solid al realităților noastre. Arta de a governa se reduce să știi lega trecutul de prezent în vederea viitorului, fără să năpăstuiești țara cu grindini de reforme împrumutate din toate colțurile lumii.

4. Iată ce scrie un învățat, ce sfaturi dă:

„La lumina experienței și a istoriei, ceea ce vedem limpede e că nu știm nimic absolut cert. Călătorim în noapte sau în penumbră, împinși de necesități tehnice ineluctabile, călăuziți de aspirații ideale, sănătoase sau nesănătoase, de stele sau de flăcări pâlpâitoare, pe care nu le distingem întotdeauna bine una de alta. Lipsiți de o lumină completă pentru a ne călăuzi, trebuie să ne adaptăm eforturile noastre semiobscurității în care trăim, adică să renunțăm la scopurile noastre ambițioase, la concepțiile doctrinare, la construcțiile sistematice, să nu distrugem și nici să nu dăm foc edificiului pe care îl locuim, în nădejdea, poate înșelătoare, de a-l înlocui cu altul mult mai confortabil, să nu dărâmăm decât construind sau după ce am construit, să progresăm treaptă cu treaptă...”³⁵⁸.

³⁵⁸ Brocard, *op. cit.*, III, p. 495.

DI N. Titulescu în discursul cu care și-a ocupat scaunul prezidențial la Societatea Națiunilor, în septembrie 1931, a spus ceva asemănător. Reținem pasajul: *„Trecem printr-o epocă dificilă. Tranziția, de la o formă de viață colectivă la alta, este manifestă. Multe din adevărurile vechi sunt moarte. Cele noi nu sunt destul de clare ca să se poată transforma în forțe sesizante. În aceste condiții, nu putem rămâne înfiți în formulele trecutului, dar nu am putea nici face un salt în necunoscut, în numele viitorului. În actuala situație, să părsim, cu gelozie, tot ce*

Rar se pot citi vorbe mai înțelepte ca ale economistului care a analizat pentru întâia oară în mod științific, în trei volume mari, aspectele economiei naționale și internaționale. Ce deosebire între această minte așezată și modestă și între reformatorii noștri care sunt convinși că au furat focul din cer, ca să mântuiască Țara Românească, de câte ori au plagiat sau au pastişat vreo reformă din lumea largă.

5. Fiindcă trăim în epoca unităților mari cu teritorii compacte, ne-am lăsat și noi ispitiți de o aspirație ideală: *Statele Unite ale Orientului*, în care România ar putea avea un rol important nu numai economic, ci și politic. Această construcție federativă ar avea și o temelie istorică, Imperiul Bizantin și Otoman. Un imperiu federativ al Orientului ar constitui o forță nouă, de echilibru, între Rusia Sovietică și Imperiul Britanic, între Asia haotică și Europa apuseană. Dar acestea sunt visuri, nu realități, de aceea nu putem construi nimic durabil rezemându-ne pe ele. Criza în care ne zbatem ne cheamă la realitatea noastră îngustă și modestă.

II

6. Din cercetarea noastră destul de întinsă și destul de amănunțită rezultă că statul românesc e un stat rural, alcătuit în covârșitoarea lui majoritate din gospodării țărănești, care lucrează prea puțin pentru economia de schimb, națională și internațională. Aceasta e realitatea primordială, pe care se reazemă întreaga economie națională și întreg edificiul de stat. Pe lângă gospodăriile țărănești familiale mai avem marile întreprinderi agricole capitaliste, într-un număr destul de restrâns, care produc marfă pentru export. Atât gospodăriile țărănești cât și cele ale marilor proprietari sunt deficitare și grevate de datorii. Întreaga economie rurală nu mai prezintă nicio rentabilitate și însuși fondul funciar al proprietății e depreciat și ruinat. Alături de această economie rurală agricolă există industriile miniere, alimentare și de manufactură, care lucrează pentru consumația internă și pentru export. Starea lor din înfloritoare a ajuns să fie puțin prosperă.

În vârful piramidei economiei particulare rezemată pe baza largă a agriculturii sunt instituttele financiare, în frunte cu Banca centrală de emisiune, care cu ajutorul capitalurilor în formă de monedă și substituttele ei, pe lângă stimularea producției, înlesnesc, prin intermediul comerțului, să pună în circulație bunurile fie pe piața internă, fie pe cea externă. Aceste organe leagă economia națională de cea internațională prin mișcarea capitalurilor. Atât institutul de emisiune, cât și instituttele bancare particulare sunt într-o strânsă colaborare cu instituttele similare din străinătate. În situația actuală organizațiile financiare sunt cele mai expuse catastrofelor rezultate din perpetuarea crizei economice. Prăbușirea lor zguduie întreg edificiul capitalist al țării.

7. Cauzele acestei stări economice și financiare a României se pot reduce la trei mai principale – după un economist, tipice pentru toate țările – și anume:

a) Produsele cu care ne prezentăm pe piața mondială au suferit o importantă scădere a prețurilor din cauza augmentării producției corespunzătoare a altor țări, augmentare datorită tehnicii introdusă în procesul producției și sporirii suprafețelor de cultură;

b) Îngrădirea economiilor naționale cu tarife protecționiste și restrângerea liberului schimb al mărfurilor; instabilitatea și nesiguranța angajamentelor;

c) Legislația fiscală și socială internă care a scumpit producția, a slăbit puterea de concurență a țării pe piața externă și a împiedicat formarea capitalurilor naționale; instabilitatea și nesiguranța politică, factor de o importanță primordială. Cele două dintâi, de ordin extern, nu stă

a fost încercat de experiența trecutului și să preparăm, cu grijă, cu răbdare, viitoarele noastre poziții, pe care să nu le ocupăm decât în mod gradat și cu bună știință”.

în puterea noastră să le înlăturăm, ci trebuie să căutăm a ne adapta lor. Instabilitatea și nesiguranța angajamentelor se pot remedia.

E cea dintâi poruncă a legilor economice în raporturile de schimb cu străinătatea. Cea din urmă e în funcție de situația finanțelor publice ale țării, de gospodăria statului, care ea însăși e deficitară și silită să-și reducă încontinuu cheltuielile, slăbind întreaga organizație de stat, fără să reușească a ajunge, cu toate acestea, la bugetele echilibrate. Pentru ușurarea situației finanțelor publice s-a recurs la expedientul împrumuturilor, care a împovărat economia națională cu noi sarcini, cu plata intereselor și a amortismentelor. Reducerea sarcinilor fiscale se izbește de această dificultate. Instabilitatea și nesiguranța politică numai iubitorii de aventuri nu le apreciază.

8. În asemenea situație ce putem face? Ce măsuri să luăm ca să putem ieși din vâltoarele crizei care ne flutură pe dinaintea ochilor umbrele pieirii?

În astfel de împrejurări grele și tulburi, oamenii își pierd ușor capul și încep să recurgă la cele mai abracadabrante soluții date de specialiști, de tehnicieni și de dictatori. Se uită că viața e fragmentată numai în cabinetele de lucru ale specialiștilor și că nu se lasă terorizată de dorințele cesariene ale dictatorilor, fie ei cu cămăși negre, fie cu bonete roșii. Viața e o unitate, care în diferitele ei aspecte poate fi scindată de cercetările specialiștilor, dar soluțiile lor urmează să fie integrate în sinteza faptelor reale, care nu cunosc liniile de demarcație ale disciplinelor specializate.

Dacă măsurile ce se iau rămân acte izolate și nu se completează și nu se coordonează între ele, nu sunt ducătoare la scop. Ele accentuează în loc să ușureze starea de criză. Guvernele României, dacă vreau să părăsească politica empirică a antreului lui Arvinte, trebuie să se hotărască să ia un complex de măsuri, care să se sprijine și să se întregească una pe alta. Sistemul de a legifera pe rând în materie economică e cel mai dăunător, întrucât cu toate ședințele delegației economice, ale consiliului de miniștri și ale comisiilor parlamentare, legile prezentate de diferitele departamente nu se armonizează între ele și nu au la bază o concepție unitară, iar fără această condiție esențială efectele în viața practică sau se pierd sau se anihilează. Cel ce conduce politica economică a unui guvern, pe lângă cunoștințe în diferitele specialități, trebuie să aibă vederi de ansamblu și să prevadă până în cele mai mici amănunte rezultatele la care vrea să ajungă. Legile economice, menite să ușureze și să înlătore criza trebuie să formeze un tot și să fie deodată depuse pe birourile corpurilor legiuitoare, votate în aceeași sesiune și aplicate în același timp. Vom înșira legile principale care credem că ar trebui să facă parte din acest cod economic, în ordinea pe care le-am tratat în studiul de față: statutul monetar cu anexele privitoare la sporirea stocului de aur; legea regimului bancar; legile privitoare la impozitele directe și indirecte; legile privitoare la monopoluri; legile privitoare la exploatarea bunurilor statului; legile privitoare la încurajarea agriculturii; legile privitoare la sindicalizarea producătorilor și a comercianților; legile privitoare la încurajarea industriilor naționale; legea energiei; legile privitoare la regimul creditelor agricole și industriale; tariful vamal. Unele dintre legile existente trebuiesc revizuite, iar altele abrogate. Aceste legiuri au nevoie să fie completate prin unele măsuri administrative.

9. După crearea cadrului juridic al activității economice, care e o muncă uriașă și care trebuie să aibă la bază concepția unitară de a ridica nivelul de viață în interiorul țării, de a spori capacitatea de consumație a populației, de a intensifica volumul afacerilor înlăuntrul țării, de a reduce la minimum importul și de a trimite pe piața externă, pe lângă materii prime, marfă industrializată, urmează munca și mai grea a organizării acestei activități, cu ajutorul specialiștilor – aici începe rolul specialiștilor și al tehnicienilor – și cu ajutorul creditelor.

În practică poate că, concepția noastră apare ca o economie închisă, care vrea să trăiască din puterile ei proprii și să reducă la minimum relațiile de schimb cu străinătatea. Realitatea de astăzi este că schimbul de mărfuri dintre națiuni stagnează și că fiecare gospodărie națională trebuie să

confeze pe puterile ei proprii. Noi nu facem altceva decât ne adaptăm realităților date, căutând să ne plătim, cu munca noastră, datoriile contractate și să ne refacem și gospodăria. La temelia refacerii noastre economice am așezat industrializarea țării și anume începând cu ramurile industriale care nu au nevoie de export ca să înflorească. E singurul mijloc de a activa viața economică. Cum o putem face fără capitaluri, fără împrumuturi? Iată întrebarea chinuitoare de care se izbesc toate planurile de refacere.

III

10. În partea privitoare la politica monetară a cercetării noastre am arătat pe larg necesitatea și posibilitatea de a inaugura o nouă politică de credite cu puterile noastre proprii. Temelia acestei politici de credit e aurul pe care trebuie să-l scoatem din munții noștri. Aurul va rămâne etalonul sistemelor monetare oricât ar fi de învechit și oricâte scăderi ar avea. Se vor face desigur revizuiți în ceea ce privește proporția acoperirii metalice a circulației fiduciare și a volumului de credit și se va revizui și organizarea băncilor de emisiune, fiindcă creditul și moneda unei țări nu sunt determinate și măsurate numai de stocul de aur disponibil.

Țările agricole, a căror produse exportabile sunt expuse la variații, îndeosebi când aceste țări mai sunt împovărate și cu importante datorii, au nevoie de o cantitate mai importantă de aur, decât țările industriale care, de regulă, sunt și creditoarele altora. Țările care sunt într-un declin economic, a căror produse sunt depreciate și a căror putere de cumpărare e slăbită au o balanță de plăți defavorabilă, cu solduri deficitare. Trebuind să facă față obligațiilor fixe ce le au în străinătate, fie sub forma anuităților împrumuturilor contractate fie sub formă de comenzi de mărfuri din trecut, fie sub formă de servicii, aceste țări sunt silită să exporte devize și aur. Vânzarea de devize și de aur impune diminuarea volumului monedei în circulație și restrângerea forțată a creditului. Aceasta e legea etalonului aur și e o condiție fundamentală pentru întoarcerea țărilor la bună stare și la înflorire economică. Soldul balanțelor de plăți e hotărâtor în raporturile de internațional. Credem că acum înțelege toată lumea, de ce Banca Națională a României, când își vede stocul de devize scăzut cu câteva miliarde, diminuează volumul monedei în circulație și restrânge creditele, provocând crizele bancare. Dacă banca națională ar menține neschimbat volumul monedei și volumul creditului și după diminuarea stocului de devize sau de aur, s-ar abate de la sistemul etalonului aur și ar recurge la măsuri artificiale echivalente cu inflația, iar moneda națională ar cădea sub limitele „gold point”-ului și stabilitatea ei ar fi periclitată.

Când o țară, cum e România, poate produce aur și își poate crea rezerve de aur peste minimul de acoperire, pe care în cazuri de criză îl poate exporta, fără să fie silită a reduce volumul monetar și volumul de credit, credem că e elementar să ne gândim, înainte de toate, la exploatarea mai intensivă a zăcămintelor noastre de aur. Iată de ce am așezat aurul munților noștri la temelia refacerii economice a României. Exploatarea intensivă a aurului ne pune la adăpost de criza de numerar și de credit, contribuie la îndreptarea și echilibrarea balanței de plăți, ieftinește reescontul, deci și producția, remunerează munca și capitalul, ajută formarea de noi capitaluri și deci dă noi posibilități de avânt economic, care, la rândul lui, sporește veniturile statului și echilibrează bugetele. Aurul e temelia pe care se clădește noul edificiu economic și care ridică nivelul de viață al populației.

11. Unii caută izvorul refacerii noastre economice în împrumuturi pe piețele financiare din străinătate. Când am vorbit de datoria publică a României, am arătat că am ajuns la limita împrumuturilor mărunte și oneroase. Admiteam un mare împrumut pe termen lung și în condiții ușoare, care să ne permită realizarea unui program de ansamblu. De atunci situația financiară

mondială s-a înrăutățit așa de mult, încât devine tot mai problematic, poate chiar imposibil de realizat în scurtă vreme. Nu vedem decât o singură posibilitate asupra căreia vom stăru.

Însuși planul economic național, întocmit sub guvernul național-țărănesc, conta pe un mare împrumut; „se bazează în întregime pe creditul României și pe colaborarea capitalurilor externe”.

Ca să vedem de ce sume am avea nevoie pentru activarea economiei noastre naționale vom utiliza cifrele din planul național.

Agricultură:

1. Investiții în curs de la 2-10 ani	1 582 000 000 lei
Irigații pentru 100 000 ha dacă e posibil	1 000 000 000 lei
2. Instituțiile de credit agricol și banca centr. coop.	5 600 000 000 lei
3. Pentru utilajul tehnic necesar valorificării producției agricole	827 000 000 lei
Total	9 009 000 000 lei

Industrie:

1. Investiții de la 2-10 ani	1 135 000 000 lei
2. Creditul industrial	1 000 000 000 lei
Total	2 135 000 000 lei

Transporturi:

1. Drumuri de stat	9 313 000 000 lei
2. Porturi și navigație	2 900 000 000 lei
3. Căi ferate (program minimal)	7 600 000 000 lei
Total	19 813 000 000 lei

Acesta e un program minimal, pentru a cărui realizare e nevoie în total de suma rotundă de 31 miliarde de lei. Planul economic național era întocmit cu intenția de a-l supune dezbaterii Societății Națiunilor spre a-i cere sprijinul material, de aceea se dă o deosebită atenție specializării în agricultură, neglijând industria. Noi dăm aceeași atenție și industriei, întemeiem chiar întreaga refacere economică pe industrializarea țării, de aceea trebuie să prevedem în special pentru crearea industriilor chimice, întemeiate pe gazul metan, cel puțin 1 miliard lei, iar pentru începutul electrificării țării cel puțin 2 miliarde lei. Prin urmare avem nevoie de circa 34 miliarde de lei în total, cât bugetul României. De această sumă nu putem dispune și de altfel nici nu avem nevoie de ea, decât succesiv, în măsura realizării programului. Programul de realizări se poate împărți pe 10 ani, prevăzând în fiecare an câte 3 miliarde de lei, care eventual dacă situația s-ar îmbunătăți s-ar putea spori din alte surse decât cele pe care le vom indica noi.

12. Dacă s-ar contracta un împrumut pe piața externă ar intra devize, adică aur în țară, pe care ne-am obliga să-l restituim împreună cu dobânzile stabilite. Aceste devize ar spori stocul metalic de acoperire al băncii naționale, în baza căruia s-ar mări volumul monedei în circulație și volumul creditului. Aceeași operație se poate face intensificând producția minelor noastre de aur. În loc de 3 000 de kg pe an cât producem astăzi putem ajunge la o producție anuală de 10 000 kg. Presupunând că am reuși să atingem și să menținem producția anuală de 10 000 kg, în curs de 10 ani am avea un stoc de 100 000 kg, care ne-ar permite o sporire a circulației monetare cu 50 miliarde, aproximativ suma prevăzută de planul economic național.

Banca națională ar cumpăra aur din țară cu bilete. Devizele care ar intra din exportul de mărfuri, le-ar întrebuința pentru plățile externe. Dacă schimbul de mărfuri cu străinătatea s-ar intensifica și ne-ar da balanțe comerciale și de plăți excedentare, excedentele s-ar adăuga la aurul extras din minele noastre, în baza cărora s-ar putea face un nou spor de monede în circulație și de

credite. Dacă schimbul de mărfuri cu străinătatea ar stagna sau s-ar diminua, aurul munților noștri, ne-ar apăra de catastrofe.

Industria minieră a aurului ar face să înflorească și o regiune întreagă a țării și am spori veniturile și puterea ei de cumpărare. Extragerea aurului, oricât ne-ar costa, rămâne un beneficiu pentru economia noastră națională. Banca națională, nemaivând niciun interes de a atrage aurul străin în țară, neavând teamă de evadarea capitalurilor indigene în străinătate și nefiind silită să comprime creditele, ar putea să reducă reescontul și să ieftinească chiria banului. Prin reducerea reescontului ar face mai ieftină și mai rentabilă producția și întreaga economie ar lua un avânt, cum am spus la punctul 10. Ar ieftini și viața. Reducerea reescontului băncii naționale e o condiție fundamentală a refacerii economice.

Dar de unde și-ar procura industria minieră a aurului capitalurile necesare pentru intensificare producției? Capitalul necesar investițiilor – care reprezintă o sumă destul de modestă – s-ar subscrie cu ușurință chiar și în actuala criză, întrucât e vorba de o industrie rentabilă, iar fondul de rulment l-ar pune la dispoziție banca națională. Producția firește că nu s-ar putea spori din primul an de la 3 la 10 000 kg. În curs de trei ani însă cantitatea de 10 000 kg pe an ar putea fi atinsă sau chiar întrecută. În cei dintâi 3 ani se poate conta pe o extracție anuală medie de 6 000 kg, în baza cărora banca națională ar putea spori volumul creditului cu 2 miliarde lei pe an³⁵⁹.

Cui s-ar da aceste credite?

Numai institutelor bancare sau întreprinderilor particulare solide, institutelor de credit agricol și industrial, apoi institutului de finanțare a regiilor publice comerciale. Nu și statului. Acesta își va crea venituri din concesiuni. Cu sumele realizate din concesiuni va participa la realizarea planului economic național. Iată cum își poate crea România mijloacele de credit necesare pentru refacerea economiei sale fără împrumuturi. Refacerea va fi, firește, mai lentă, dar cu atât mai sănătoasă. Dacă situația economică și financiară mondială s-ar ameliora – ceea ce nu e de așteptat în scurtă vreme – și ni s-ar oferi colaborări de capitaluri străine, li se vor deschide porțile mari și largi, asigurându-le o ocrotire frățască.

13. Ca banca națională să poată realiza politica de credite, în baza producției noastre de aur, se impune un nou regim al băncilor comerciale, al institutelor de credit privat care înlesnesc și activează crearea și circulația bunurilor. Asociația băncilor române a și adunat materialul necesar pentru întocmirea legislației bancare³⁶⁰, care trebuie să cuprindă condițiile întemeierii și funcționării băncilor și anume: minimul de capital în raport cu numărul locuitorilor unde funcționează, fixarea unei proporții între capitalul social și depozite, limitarea operațiunilor, lichiditatea fondurilor de rezervă, etc. În legătură cu aceste dispoziții trebuie revizuit și unificat codul comercial și în special capitolul privitor la obligații.

Se mai cere revizuirea legilor privitoare la întemeierea și funcționarea institutelor ipotecare, Creditul ipotecar agricol, Creditele funciare rurale, Casa rurală, Banca Agriculturii Românești, Creditele urbane și Creditul industrial. Institutele de credit ipotecar agricol se vor specializa după natura operațiunilor. Banca Agriculturii Românești va lichida datoriile din trecut, Casa rurală se va ocupa cu transferările de pământ, Creditele funciare rurale își vor restrânge operațiunile la marea proprietate, iar Creditul ipotecar agricol va fi instituția centrală, care va îmbrățișa întreaga problemă agricolă și, prin Banca Centrală Cooperativă și prin alte institute speciale (Banca pentru

³⁵⁹ Dl ing. I. Gigârțu, directorul general al Societății Mica, în niște lămuriri apărute în *Îndreptarea* din 12 septembrie 1931, susține: „Intensificarea lucrărilor pe baza investițiilor actuale va duce ușor la o producție de 5 000 kg anual”. Proiectul și calculele noastre sunt deci confirmate de un specialist. Dacă s-ar face noi investiții, dublarea celor 5 000 kg e ușor de realizat. Zăcămintele noastre de aur sunt cu mult mai bogate decât se evaluează. Dovada o fac exploatarea Societății Mica.

³⁶⁰ Conform Gheron Netta, *Regimul bancar în Europa*, Cart. Rom., București, 1928.

creșterea animalelor, Banca viticolă, etc.), va face finanțarea micilor cultivatori. Creditul ipotecar agricol se va încadra în cel inițiat de Societatea Națiunilor și astfel va asigura plasarea unor importante stocuri de obligații ipotecare.

Se va revizui și legea privitoare la Creditul industrial, înființându-se secții pentru industriile mărunte, cum e de pildă industria casnică. Din sumele azi disponibile, deodată cu promulgarea legilor privitoare la aceste credite, se vor pune în funcțiune institutele mai sus înșirate, care sunt numai în stare de proiect.

14. Refacerea economiei noastre naționale s-ar face cu mult mai ușor, dacă am reuși să contractăm un mare împrumut, chiar și prin mijlocirea Societății Națiunilor, idee susținută de dl Titulescu și respinsă de conducătorii statului român dintr-un orgoliu național. Marele împrumut ne-ar pune la adăpost de surprize, la care, în situația tulbure de astăzi, ne putem aștepta și ne-ar permite să atacăm programul refacerii noastre economice în ansamblul lui și într-un ritm mai accelerat. Împrumutul s-ar putea face în bare de aur. Dacă amica noastră Franța ar veni, ar putea să ne pună la dispoziție 100 000 (una sută mii) kg aur, în baza cărora Banca Națională a României ar putea spori circulația fiduciară cu 30 de miliarde lei, fără să facă inflație. Aurul împrumutat efectiv de Franța ar fi garantat de exploatările minelor de aur pe care le avem, iar dobânzile de 3% după acest aur împrumutat s-ar plăti tot în aur. Împrumutul s-ar face pe 20 de ani. Anuitatea anuală ce ar trebui să o plătim după acest împrumut ar fi de 6 720 kg aur anual. În acest fel s-ar rezolva și distribuția aurului destinat etalonului monetar.

Împrumutul nu atârână, însă, numai de noi, de aceea în socotelile noastre nu putem clădi pe el. Aceasta e greșeala planului economic național întocmit de Partidul Național-Țărănesc. Dacă nu reușim să facem marele împrumut, nu urmează să stăm cu brațele încrucișate și să ne așteptăm pieirea. Propunerea susținută de noi arată calea de mântuire prin noi înșine, care e mai spinoasă, mai înceată și mai modestă, dar posibilă de realizat printr-o încordare a energiilor naționale.

15. Am accentuat dorința de a colabora cu capitalul străin, care până acum nu s-a prea revărsat asupra României din cauze pe care nu mai e necesar să le pomenim. În expunerea noastră am arătat că o parte din vină o poartă și mentalitatea capitalului străin. Astăzi situația e cu desăvârșire schimbată. Naționalismul nostru economic, cu metodele fățarniciei xenofile, s-a dovedit că a fost o rătăcire. Astăzi trebuie, suntem siliți să primim capitalul străin care ar vrea să lucreze la noi cu brațele deschise, încadrându-l în sfera de interese vitale a însăși economiei noastre naționale și aplicându-i același regim și același tratament ca și capitalului național. Toate legile care i-ar stânjeni libertatea de mișcare urmează să fie abrogate.

Țara noastră oferă un imens teren investițiilor și punerilor în valoare a bunurilor naturale, asigurând o rentabilitate indiscutabilă capitalului străin, iar noi trebuie să ne mulțumim cu funcțiunea națională a acestui capital. În întreaga Europă Orientală se pot face întreprinderi și lucrări de ansamblu, care să scape cele două Europe – s-a numit cea apuseană și cea răsăriteană – de criză. Nu lipsește decât îndrăzneala inițiativei și curajul încrederii. Concepția economiei închise de care pomeneam în punctul 9, nu e izvorâtă deci dintr-o xenofobie, ci dintr-o realitate care am dori să nu dăinuiască.

IV

16. Politica stabilității monetare și noua politică de credite a băncii naționale, care urmărește activarea producției și a circulației bunurilor în interior, nu poate avea rezultate fără o revizuire radicală a politicii fiscale. O reformă fiscală trebuie să reducă veniturile de drept public ale statului, mai ales acelea care împiedică producția și circulația bunurilor. Veniturile de drept public ale statului nu vor întrece 20% din venitul național. Noua reformă fiscală va lichida și restanțele impozitelor din

trecut. Taxele de export și cele care apasă circulația internă a mărfurilor vor fi complet desființate. Taxele de import vor avea în vedere numai interesele economice, nu și cele fiscale.

Cum își va acoperi atunci statul cheltuielile?

Prin sporirea simțitoare a veniturilor de drept privat, prin concesiuni și prin monopoluri.

Casele și regiile publice comerciale se vor organiza așa fel ca să producă venituri, cu excepția celor ce îndeplinesc servicii publice. Nu se va menține nicio regie publică pe baze comerciale neproducătoare de venit. Nu se va admite ca regiile publice să facă concurență întreprinderilor particulare, cum e de pildă C. A. P. S. Bunurile care nu se pot comercializa, se vor concesiona fie întreprinderilor naționale, fie celor străine. Concesiunile în limitele constituției, vor urmări realizări de venituri imediate. Desfacerea alcoolului, a zahărului și a derivatelor petrolifere se vor monopoliza. Casa autonomă a monopolurilor împreună cu acestea trei vor asigura, cu veniturile lor, în primul rând plata anuităților datoriiilor externe. Serviciile statului se vor raționaliza și se vor reduce la strictul necesar, făcându-se economii importante la personal. Elementele bune concediate se vor plasa fie la regiile comerciale, fie la întreprinderile particulare. Statul va face, prin regiile comerciale sau societății concesionare, noi investiții pentru întreținerea și desăvârșirea serviciilor publice, reducând tarifele. Fără această condiție procesul producției și circulației bunurilor în interior și, deci a refacerii noastre economice e cu neputință.

Statul nu va mai lua asupra sa nicio sarcină nouă, fie sub formă de împrumuturi mărunte externe, fie de degrevări a portofoliilor imobilizate ale întreprinderilor particulare. Tot ce a luat până acum asupra sa din aceste portofolii va fi triat și trecut asupra institutelor speciale de credit înșirate la punctul 13. Statul va da, însă, în anumite cazuri și în anumite condiții, garanția sa pentru emiterea obligațiilor destinate să degrezeze economia privată de sarcinile care o apasă. Grija de căpetenie a statului trebuie să fie echilibrarea bugetului. Într-o perioadă de tranziție, mai ales în primul an cu reducerile importante a impozitelor, nu va atinge acest scop. Deficitele rezultate din datorii către economia privată le va înlătura prin emiterea unei rente speciale, pe dobânda scontului băncii naționale. După refacerea economiei private va apela la împrumuturi interne pentru a repartiza acoperirea pierderilor bugetare pe o serie mai lungă de ani.

17. Acum trebuie să lămurim tehnica operațiunilor financiare, cheia întregii noastre construcții întemeiată pe noua politică de credit a băncii naționale și pe puterile proprii. Fără a intra în amănunte, vom spune esențialul. Problema se prezintă sub trei aspecte: *a)* degrevările trecutului, atât ale statului cât și ale particularilor; *b)* activarea economiei naționale în prezent fără pierdere de timp și *c)* lichidarea angajamentelor luate. Le vom trata pe rând.

a) Cel dintâi care trebuie degrevat e statul, întrucât economia particulară e în strânsă colaborare cu economia publică; ele trebuie să meargă mână în mână. Am amintit că statul pentru toate datoriile lui către întreprinderile particulare va emite o rentă sau bonuri pe 5 ani, care vor avea o dobândă egală cu media anuală a scontului băncii naționale. Aceste bonuri la purtător se vor putea lombarda la Casa de depuneri cu 50% din valoarea lor nominală, vor fi primite, cu valoarea nominală, la plata impozitelor de orice natură și ca garanții la licitații.

Statul trebuie să lichideze definitiv și despăgubirile de război. Sumele mici până la 100 000 lei se vor plăti toate în numerar. Pentru sumele peste 100 000 lei se vor emite bonuri în condițiile amintite mai sus. Pe urmă se va face degrevarea economiei particulare. La punctul 13 am înșirat instituttele care vor fi puse în funcțiune cu orice capital inițial pe lângă cele existente.

Chinuitoarea problemă a datoriilor agricole e cea dintâi care cere o soluționare. Statul călăuzit de datoria de a păzi ordinea publică și cea socială va interveni pentru a le aranja. Printr-o lege se va stabili că: *a)* nu se va consolida nicio datorie agricolă care trece peste 5 000 lei de hectar, capital inițial împrumutat; *b)* creditorii vor fi obligați să renunțe la dobânzi pe anii 1928, 1929, 1930 și 1931, iar dobânzile până la 1928 se vor reduce la 10% pe an. De acest regim vor beneficia și

datoriile în curs de urmărire sau cu sentințe definitive neexecutate. Se vor suspenda pe 3 luni toate execuțiile silită. Pentru a simplifica și accelera procedura, se va da un termen de o lună, ca debitorii și creditorii să cadă de acord prin bună învoială, încheind o tranzacție autenticată, privitoare la aranjarea datoriei. În baza acestei tranzacții debitorii vor plăti pe creditori cu titluri de conversie emise de Banca Agriculturii Românești, care se va substitui în drepturile ipotecare ale creditorilor. Operațiunea va fi supravegheată și controlată de autorități.

Datoriile agricole sunt evaluate la circa 30-40 miliarde lei, dintre care vreo 60% sunt la bănci. După scăderea dobânzilor și după eliminarea datoriilor neasanabile, credem că cifra datoriilor asanabile nu va întrece suma de 10-12 miliarde lei. Banca Agriculturii Românești, care va funcționa în fiecare capitală de județ, va emite titluri de conversie în valoare de 10-12 miliarde lei, titluri care vor fi acoperite cu o ipotecă maximă de 5 000 de lei de hectar. Titlurile fiind garantate de stat nu vor avea niciun raport cu capitalul social al Băncii Agriculturii. Titlurile se vor emite pe 30 de ani al pari, cu o dobândă de 6% pe an. Statul va garanta plata efectivă a cuponului. Portofoliul agricol imobilizat va fi trecut de la stat la Banca Agriculturii Românești.

Titlurile de conversie emise de Banca Agriculturii Românești se vor putea lombarda la banca națională și la Creditul ipotecar agricol, primind 50% din valoarea lor nominală cu o dobândă de 3½% pe an. În ce măsură va face banca națională operațiunea de lombardare vom arăta mai la vale. Creditul ipotecar agricol, în baza acestor titluri, va putea emite obligații, așa că operațiunea de lombardare va fi în funcție de posibilitățile de plasare a acestor obligații în străinătate. În caz când debitorii și creditorii nu vor cădea de acord prin bună învoială, oricare din părți va putea cere, după o lună, intervenția justiției, care se va pronunța, în curs de două luni, conform legii. Sentința primei instanțe devine executorie, fără a împiedica asupra dreptului de apel și recurs.

După expirarea celor trei luni debitorii neasanabile, vor fi executați, dar la licitație se va prezenta obligatoriu și din oficiu și Casa rurală, reprezentată fie de consilierul agricol, fie de alt organ al său. Casa rurală va avea dreptul de a plăti prețul ieșit la licitație cu bonuri, fără dobândă, emise de dânsa pe un an, cu garanția statului. Scopul urmărit este de a se reda, în marginile posibilității, pământul scos în licitație foștilor proprietari și de a forța pe creditori să renunțe la execuția silită, alegând calea tranzacției și asanării prin Banca Agriculturii Românești. După un an bonurile Casei rurale vor fi înlocuite fie prin numerar, fie prin titluri de ale Băncii Agriculturii Românești, fie parte în numerar, parte în titluri. Datoriile agricole din trecut care nu se vor aranja, în baza legii speciale, devin nule. Scopul este să se lichideze trecutul. În acest fel credem că se pot aranja mai ușor datoriile agricole care trebuie odată lichidate. Legea va specifica procedura operațiunilor în amănunte și după speța cazurilor.

Deodată cu agricultura se va asana și industria. Creditul industrial reorganizat va selecționa industriile vrednice de asanat, respectând condițiile stabilite de părți. Obligațiile emise pe 10 ani de Creditul industrial, pe lângă garanția întregului activ al întreprinderilor, se vor bucura și de garanția statului. Obligațiile vor purta o dobândă de 8% pe an. Lombardarea la banca națională se va face cu 50% din valoarea lor nominală și cu o dobândă de 4½% pe an. Scopul urmărit de deosebirea dintre titlurile agricole și obligațiile industriale este absorbirea capitalului particular din partea acestora din urmă și reducerea la minimum a lombardării lor la banca națională. Statul va trece asupra Creditului industrial întreg portofoliul industrial imobilizat pe care l-a luat asupra sa. Aceste degrevări ale datoriilor din trecut sunt necesare ca economia privată să poată respira și să poată începe o nouă activitate. Creditorii trebuie să facă un sacrificiu, fiindcă altfel își riscă și capitalul împrumutat și împing la ruină economia națională. Sacrificiul de a renunța la dobânzi pe ultimii patru ani e cerut de spiritul de justiție. Dobânzile uzurare din cei 10 ani din urmă au contribuit și ele la starea de anemie letargică a economiei naționale.

b) Activarea economiei naționale va urmări, în primul rând, îndrumarea producției în vederea consumației interne și a ridicării nivelului de viață a populației. Cel dintâi care trebuie să

ajute activarea economiei naționale e statul. Pe lângă măsurile amintite la punctul 16, statul va căuta să obțină o amânare a plăților externe pe 5 ani, adică până la 1937, în cadrele propunerilor Hoover și a raportului Sir Walter Layton. Trebuie cerută și amânarea plății anuităților pentru Statele Europei Orientale nu numai a Germaniei. Problema moratoriului și a reducerii datoriilor de război e de ordin mondial. Nu o punem noi, ci o cer imperativ realitățile economice internaționale.

Dacă se obține amânarea și eventual diminuarea anuităților după datoria noastră externă – și va trebui să se obțină – miliardele rămase disponibile nu se vor întrebuița numai pentru acoperirea golurilor bugetare, pentru plata datoriilor interne, ci 50% din sumele disponibile se vor destina pentru investiții și pentru lucrări publice. Dar și fără această amânare de plăți, statul nu poate rămâne pasiv față de activarea economiei naționale. Prin Casele autonome va deschide conturi curente la banca națională pentru investiții și lucrări producătoare de venit. Casele autonome vor emite și obligații garantate de stat mai ales pentru comenzile de mașini și de materiale aduse din străinătate. Investițiile și lucrările făcute de Casele autonome vor privi îndeosebi căile și mijloacele de comunicație, apoi utilarea tehnică a valorificării producției. Pentru activarea economiei private se cer noi mijloace financiare. După degrevarea agriculturii de datoriile din trecut, ea va respira și cu toată conjunctura defavorabilă a prețurilor de pe piața mondială, va începe o nouă activitate.

În partea a II-a a lucrării noastre am arătat că gospodăriile țărănești vor lucra mai ales pentru consumația internă și numai unele regiuni, specializate în creșterea animalelor, și pentru export. Aceste gospodării vor fi finanțate prin Banca Centrală Cooperativă. Spre acest scop statul le va pune la dispoziție un credit până la 1 miliard lei. Întreprinderile capitaliste agricole, marea proprietate va fi finanțată de *Creditul funciar rural* prin emisia de noi scrisuri, pe care banca națională va fi obligată a le primi în lombard, cu 75% din cursul pieței și cu dobânda scontului, până la suma de 500 milioane lei anual. Aceste scrisuri vor căuta plasamente și în străinătate fie direct, fie prin intermediul Creditului ipotecar agricol. Creditul ipotecar agricol, ca institut central, va îmbrățișa complexul ramurilor de activitate agricolă, dar în special va finanța însămânțările și exportul marilor întreprinderi agricole. În caz când cu ajutorul obligațiilor nu-și va putea procura sumele necesare, statul îi va pune la dispoziție un credit până la concurența sumei de 2 miliarde lei. Nu se vor acorda credite proprietăților grevate cu 5 000 lei de hectar. Scopul urmărit este constrângerea proprietarilor asanați să plătească parțial datoriile la Banca Agriculturii Românești.

Obligațiile emise de institutul central, adică de Creditul ipotecar agricol, cu garanția statului, se vor plasa prin institutul similar creat de Societatea Națiunilor. Din sumele realizate, fie din aceste obligații, fie din creditul obținut de la stat, o parte vor servi pentru a înlăsa lombardarea titlurilor Băncii Agriculturii Românești în condițiile arătate la punctul a). Deodată cu activarea agriculturii se vor lua măsuri și pentru activarea industriei, care se poate face tot în cadrele Creditului industrial cu ajutorul băncii naționale. Creditul industrial va emite o nouă serie de obligații pe 10 ani, garantate cu averea întreprinderilor și de stat și cu o dobândă de 8% pe an. Aceste obligații vor putea fi lombardate la banca națională cu 70% din valoarea lor nominală. Vor fi sprijinite numai industriile menite să ridice nivelul de viață al populației. Industriile mari vor deschide direct conturi curente la banca națională. Industriile sindicalizate vor căuta mijloace financiare și în străinătate. Toate obligațiile, atât cele agricole cât și cele industriale, vor fi primite la Casele statului, la fondurile județelor și comunelor. Vor fi scutite de orice impozit. Cupoanele vor fi plătite prin banca națională, Creditul ipotecar agricol și Creditul industrial.

c) Lichidarea acestor angajamente se va face treptat. Bonurile sau rentele de stat emise pe 5 ani se vor amortiza în majoritatea lor singure, fiind primite ca impozite. Dobânzile nu vor conta pentru bugetul statului, urcându-se numai la câteva sute de milioane. Titlurile de conversie ale Băncii Agriculturii Românești urmează să fie amortizate de debitori. Presupunând că Banca Agriculturii Românești nu ar putea plăti cupoanele în primii ani, urmează să le achite statul, ceea

ce ar greva bugetul cu o sumă de circa 500 milioane lei. Titlurile fiind emise pe 30 de ani, amortizarea lor prin tragere la sorti, nu va începe decât după 5 ani. În acest timp Banca Agriculturii Românești va putea încasa sume suficiente ca să poată face față plății cuponului și să scutească statul de sacrificii. Deținătorii de titluri, putându-le lombarda la banca națională până la 50% din valoarea lor nominală, vor reuși să dispună de numerar în vederea unei noi activități. Obligațiile agricole și industriale își vor urma calea normală de amortizare.

Din titlurile și obligațiile trase la sorti, se vor reține 10% pentru sporirea capitalului institutelor de credit, eliberându-se deținătorilor contra valoarea în acțiuni. Excepție fac, bineînțeles, obligațiile plasate pe piețele din străinătate. Dacă statul va reuși să facă împrumuturi în străinătate sau va realiza sume mai importante din concesiuni, își va consolida situația, achitându-și datoriile către banca națională și rentele sau bonurile emise pentru amânarea plăților către întreprinderile particulare. În cazul unui împrumut va mai executa o serie de lucrări care să înlesnească întreprinderilor particulare o intensificare a muncii și o sporire a beneficiilor. În legătură cu tehnica acestor operațiuni mai sunt o seamă de chestiuni de amănunt importante, care nu pot fi înșirate aici.

18. *Ca aceste operațiuni să reușească trebuie organizată piața internă pentru scrisuri funciare și industriale.* Banca națională nemaivând interes să atragă aurul din străinătate, să se mai teamă de evadarea capitalurilor în străinătate, și să comprime creditul, va scădea scontul la 5-6%. *Aceasta este condiția fundamentală ca emisiunile de titluri și de obligații să-și găsească cumpărători.* Prin scăderea scontului băncii naționale, vor scădea dobânzile la depuneri și capitalul lichid va căuta plasamente în obligațiile rentabile. Prin scăderea scontului băncii naționale se menține și cursul emisiunilor în jurul valorii nominale. Fără această condiție operațiunea întemeiată pe obligații nu poate reuși.

Astăzi circulă pe piață diferite titluri cu 5%, 10%, etc. Institutele ce emit obligații noi trebuie să creeze un singur tip de obligații cu aceeași dobândă. Emisiunile de obligații, în fond, se reduc la un împrumut. La titlurile de conversie se face sub presiunea autorității de stat ca legiuitor, derivată din primatul spiritului de justiție și din imperativul de a restabili un echilibru între forțele economice și sociale. Deținătorii titlurilor de conversie vor reuși să le lichideze mai ușor pe acestea, decât creanțele dubii de astăzi, care sugrumă orice posibilitate de respirație economică.

Obligațiile și bonurile vor întregii volumul circulației fiduciare anormale până când volumul afacerilor și acoperirea metalică vor permite băncii naționale să normalizeze volumul monetar. Am prevăzut că o parte a obligațiilor, titlurilor, etc., vor putea fi lombardate la banca națională, adică vor putea fi făcute lichide în proporția de 50%-70% din valoarea lor nominală, cu scop de a servi la noi operațiuni și investiții. Banca națională nu va putea face aceste operațiuni de lombardare, decât în proporția în care va putea spori circulația fiduciară în baza stocului metalic disponibil, rezultat fie din exploatarea minelor noastre de aur, fie din devizele procurate de schimbul de mărfuri cu străinătatea. La început, pentru a înlesni operațiunile financiare, banca națională va putea coborî acoperirea metalică până la limita prevăzută de legea monetară.

Banca națională, în urma modificării art. 20 din statutele sale, poate intra în înțelegeri cu băncile de emisiune și cu Banca reglementărilor internaționale, fie pentru a plasa un stoc de obligații din portofoliul său, fie pentru deschiderea unor conturi curente în vederea operațiunilor de finanțare a economiei naționale. Banca națională nu va face inflație de credite, prin operațiunile ce le propunem, deoarece nu va depăși volumul circulației fiduciare impus de stocul metalic. Va rămâne deci credincioasă sistemului etalonului aur.

19. Statul nu se va încărca cu nicio datorie nouă, întrucât garanția ce o dă pentru obligații va fi acoperită de active reale. Statul nu pune la dispoziția economiei particulare decât creditul său, îndeplinindu-și rolul de regulator al raportului dintre forțele economice și sociale în funcțiunea lor

creatoare. Încercările de a amesteca direct statul în procesul de producție și de circulație a bunurilor – cu excepția monopolurilor și a serviciilor publice – au dat greș. Etatismul economic n-a cules nicăieri roade.

Dar nici economia particulară nu poate avea pretenția de a se pune la adăpostul intervenției de stat de câte ori se ruinează. Statul reprezintă principiul conservării intereselor colective ale națiunii, de aceea trebuie identificat cu interesele vitale ale tuturor ramurilor de activitate economică. Intervenționismul de stat, în anumite cazuri și în anumite condiții, nu e numai admisibil, ci imperativ pentru îndrumarea economiei naționale. Obiecțiile ce se vor ridica împotriva acestor propuneri, le prevedem. De aceea vom răspunde la ele chiar înainte de a se formula. Obligațiile ce se emit creează valori fictive, inexistente, din această cauză ele nu pot avea o înrâurire sănătoasă asupra economiei naționale. Pletora de obligații ce se vor arunca pe piață, nu vor găsi cumpărători și vor deprecia obligațiile existente. Garanția statului nu le va putea salva, fiindcă statul nu poate face față nici cheltuielilor actuale și e silit mereu să reducă bugetul și aparatul administrativ. Obiecția că obligațiile ce s-ar emite ar constitui valori fictive o credem neîndreptățită, întrucât pământul și activul întreprinderilor ce ar garanta aceste obligații reprezintă valori producătoare de venit. Dacă aceste valori astăzi sunt depreciate nu urmează că în viitorul apropiat nu-și vor redobândi valoarea pierdută și că nu-și vor spori și veniturile. Emiterea obligațiilor au în vedere tocmai acest scop.

Am arătat în studiul nostru, că insuficiența instrumentului de schimb, a monedei, împiedică circulația bunurilor și normalizarea vieții economice. Obligațiile îndeplinesc rolul de a activa capitalurile leneșe și de a spori circulația fiduciară a băncii naționale prin volumul afacerilor și nivelarea prețurilor. Lipsa de încredere în stat nu e o obiecție admisibilă, fiindcă în acest caz ne declarăm incapabili de o activitate colectivă. Ne subscriem singuri actul de deces. Fără încredere în puterile proprii și în viitorul nostru național, constituit în stat, firește că e greu să ieșim din impas. În acest caz ar urma să renunțăm de bunăvoie la suveranitatea și independența noastră națională.

V

20. Deodată cu măsurile privitoare la asanarea monetară, a creditului și a finanțelor publice, se vor lua măsuri pentru activarea armonică a celor două ramuri de producție: agricultura și industria. În partea a II-a a acestei lucrări am arătat amănunțit cum vedem noi problema agricolă. Ne mărginim a da aici câteva scurte indicații.

Gospodăriile țărănești vor spori venitul național dacă vor li îndrumate și ajutate să se specializeze în cultura plantelor de nutreț, a plantelor industriale și mai ales în creșterea vitelor și a produselor lor. Prisosul producției agricole țărănești va fi destinat consumației interne. Mecanizarea și raționalizarea agriculturii se va aplica numai proprietăților mari și fermelor statului. Ele sunt chemate să participe pe piața internațională cu marfă standardizată și de calitate superioară. În vederea acestui scop se vor face utilitățile tehnice necesare. Sindicalizarea marilor producători agricoli pe regiuni, în vederea standardizării producției și a organizării desfacerii succesive a produselor agricole, cu ajutorul financiar al institutelor de credit agricol, e singura salvare a exportului de cereale a Țării Românești. Sindicatele marilor producători, sprijiniți de stat, trebuie să lupte pentru recucerirea situației de altădată.

21. Statul român nu-și poate sacrifica economia națională pe altarul alianțelor politice. Printr-o politică comercială chibzuită va căuta să-și recucerească debușeele pierdute pentru produsele agricole.

22. Închegarea Statelor Europei Centrale și sud-estice într-un bloc economic, le-ar apăra pe toate de concurența transoceanică și sovietică.

23. Agricultură noastră se va rezema în viitor pe sporirea consumației interne, care nu se poate obține decât prin industrializarea țării, singura în stare să ridice nivelul general de viață al populației. Exportul va întâmpina dificultăți tot mai mari, dacă nu va fi pus pe bazele indicate la punctul 20.

VI

24. Refacerea economică o întemeiem pe industrializarea țării, călăuzită de următoarele norme: se vor încuraja industriile a căror producție n-au nevoie de export ca să înflorească; dintre cele avizate la export se vor sprijini, chiar cu jertfe, cele în strânsă legătură cu apărarea națională; ambele categorii se vor concentra în unități mari de producție dispersate pe spații întinse și localizate în regiunile rurale; întrucât e posibil activitatea industrială a muncitorilor se va completa cu activitatea agricolă. Aceasta e calea de a pregăti România să intre ca factor potențial în economia europeană și cea mondială.

25. Bunurile miniere, ca aurul, gazul metan, cărbunii și petrolul vor completa activitatea industrială și refacerea economică. Exploatarea aurului am așezat-o la temelie economiei monetare și de credit.

26. Una din condițiile fundamentale pentru industrializarea țării e energia rațional distribuită și ieftină. Gazul metan trebuie să fie exploatat ca monopol de stat și vândut pe prețul de cost. O nouă politică a energiei electrice va sprijini difuziunea rurală a industriilor. Investițiile de stat vor avea în vedere gazul metan și instalațiile de uzine electrice.

27. Sindicalizarea industriilor naționale în vederea colaborării lor cu industriile similare continentale sau mondiale poate contribui la realizarea echilibrului dintre producție și consumație. Sindicalizarea trebuie extinsă și asupra agriculturii și mai ales a comerțului, căci numai cu ajutorul ei se poate ajunge la o raționalizare, la o rentabilitate permanentă și la o colaborare între agricultură și industrie. Echilibrul dintre aceste două ramuri de producție impun și limitele raționalizării și mecanizării. Sindicalizarea e mijlocul de pacificare a lumii.

28. În războiul economic de astăzi, statul nostru agricol și tânără noastră economie națională nu poate trăi fără protecționism, cerut îndeosebi de industrializarea țării de la care atârână refacerea noastră economică.

29. Capitalismul trebuie să devină un mijloc pentru organizarea cât mai bună și cât mai dreaptă a societății umane, înlăturând inegalitățile, nivelând deosebirile și uniformizând formele vieții, respectând însă ierarhia valorilor individuale. Capitalismul nu poate urmări alt scop decât colaborarea dintre sat și oraș, dintre țări și popoare.

VII

30. În punctele 12 și 17 am indicat finanțarea refacerii noastre economice și credem că nu am depășit limitele posibilităților. Am arătat că măsurile ce se vor lua trebuie să fie concomitente și

să se sprijine una pe alta, ca să ducă la rezultatele dorite. Mai este un factor de o covârșitoare importanță asupra căruia am vrea să stăruim de încheiere.

Toate planurile și toate străduințele cele mai frumoase și cele mai generoase se risipesc în vânt dacă lipsește *încrederea*. *Încrederea e etalonul sistemului economic capitalist*. Spiritul de criticism ieftin și nechemat de la noi, precum și alarmismul primitiv ce trage în neștire clopotele într-o dungă, la ivirea celui mai mic noraș de primejdie, zădărnicesc adeseori inițiativele bine studiate și cu adevărat utile. *Încrederea individuală* dă un prestigiu și o autoritate statului, chemat să supravegheze și să sprijinească activitatea economică a naționalilor.

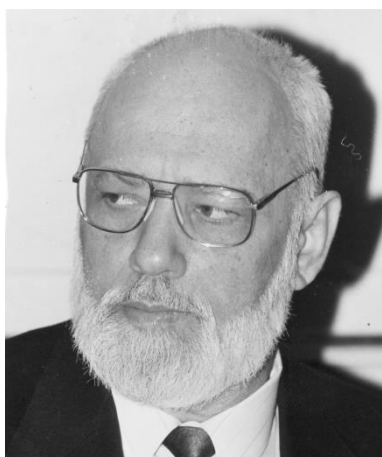
31. Ca un organism economic național să fie sănătos, diferitele ramuri de activitate trebuie să se armonizeze. Același principiu e valabil și pentru economia mondială. La noi s-au făcut greșeli mari când s-au ocrotit, pe rând, fie industria, fie agricultura, fie organizația bancară, fie nevoile fiscale ale statului, lezând unele interesele celorlalte. Din această cauză întreaga armătură economică a țării a slăbit până la extenuare. După expropriere și după inflație, cea dintâi confiscând capitalul imobiliar, iar cea de a doua capitalul mobil, politica economică a României se caracterizează prin lipsa de directive, fiind prada unui empirism dibuitor. Astăzi, printr-o muncă încordată și metodică, se mai pot repara multe din greșelile trecutului.

32. Am spus că criza economică se datorește mai mult dezordinilor politice. Acest factor a fost indicat de noi, fără să fie cercetat după importanța primordială pe care o are. Recunoaștem că e o lacună fundamentală a acestei lucrări, ca a tuturor cercetărilor care despart politica economică a unei țări și politica economică mondială de ritmul vieții sub toate aspectele ei. Dacă cercetarea noastră cuprindea și analiza evenimentelor politice propriu-zise, lucrarea ar fi luat proporții prea întinse. Am evitat să stăruim și asupra vieții politice interne, deoarece ar fi trebuit să spunem adevăruri crude și supărătoare, a căror pleasnă de foc ar fi atins fețe simandicoase. Am preferat să nu tulburăm cu umbre și cu văpăi icoana vieții economice, pe care am încercat să o zugrăvim cu migăloasa grija de seninătate.

La noi s-au adus învinuiri partidelor politice și, într-un regim democratic tânăr, e firesc ca aceste instrumente de guvernare să fie imperfecte. Imperfecțiunea, cu întreaga ei suită de scăderi, nu explică și nu justifică o serie de fapte, care urmăresc desființarea și nu desăvârșirea partidelor politice. Când uzanțele și prescripțiile constituționale nu sunt păzite cu sfințenie de autoritatea monarhică, deschizându-se drum liber experiențelor, firește că nu suferă numai viața politică propriu-zisă, ci și viața economică. Criza economică din România s-a accentuat în cursul anului 1931, cum s-a agravat în toate părțile lumii, dar politica internă în loc să se fi consolidat pentru întâmpinarea dificultăților, a alunecat spre povârnișul arbitrarului, sporind dificultățile.

În asemenea situație soluțiile, oricât ar fi de ingenioase și de ducătoare la o îmbunătățire, devin problematice. Temelia oricărei acțiuni economice e stabilitatea politică. Fluctuațiile politice dau naștere haosului economic.

33. Ne-am străduit să dăm nu numai o icoană reală situației economice a României la sfârșitul anului 1930, care încheie un deceniu de existență a statului nostru întregit, dar am căutat să indicăm și o serie de soluții de îndreptare. Le-am formulat având adâncă convingere că ele, aplicate de energii pricepute și îndemnatice, vor ajuta țara noastră să iasă din atmosfera sufocantă a crizelor. Expunerea noastră poate să aibă insuficiențe sau chiar greșeli, dar cine poate avea pretenția de a trona în împărăția perfecțiunii. Ca în toată viața, ne-am îndeplinit o simplă datorie. În puterea noastră nu stă să facem mai mult.

Este ciudat ce sentiment te încearcă atunci când întorci ultima filă a unei cărți. Cât ești prins de text, n-ai timp să te gândești că va veni și o ultimă pagină, care se va încheia cu o ultimă frază, sfârșită la rândul ei, cu un ultim cuvânt. Nici nu te aștepți. Și totuși, ea vine, nechemată, și închide o lume, întrerupând brusc contactul cu ea, impunând o liniște stranie, care, de multe ori, îți pare nedreaptă, fiindcă taie legăturile, împiedică accesul și te lasă pradă năvalei de gânduri, copleșit de întrebări. O simți închizându-se pentru a lăsa deschis câmpul încețoșat al necunoașterii sau, în cel mai bun caz, îți conturează limitele.

Soarta unui manuscris

Cu adevărat, fiecare manuscris își are destinul său. Din lucrarea *Sub flamurile naționale*, care urma după *Sub flamurile habsburgice*, doar volumul I a apucat să fie tipărit, în 1935, într-o modestă editură din Sighișoara. Subintitulată *Note și documente din istoria de reîntregire a neamului*, cartea înmănușiază deopotrivă mărturia directă a autorului, cu documente inedite, servind astfel, istoriografiei Primului Război Mondial din România. Pe lângă memorialistica de război, constând din note zilnice și selecții de articole din presa vremii, cercetarea istorică este ajutată de grupajul de documente care, altfel, ar fi rămas împrăștiate în noianul diverselor arhive. Deși atunci, ar fi fost de mai multă actualitate, celelalte trei volume n-au mai putut fi publicate, datorită cenzurii „Voevodului culturii”...

Au urmat al Doilea Război Mondial și moartea lui Octavian C. Tăslăuanu în 1942. Lăzile cu întreaga sa arhivă au cunoscut peregrinările „dispersării”, ajungând tocmai lângă Caracal, la Dioști, satul natal al tatălui meu. Revenite în București, prin anii '50, manuscrisele au nimerit în atmosfera unei și mai cumplite cenzuri, cea a dictaturii proletariatului, cu tot cortegiul ei de descinderi, percheziții și arestări. Dintr-un nedeslușit respect față de slova scrisă, copilul de 11 ani carele eram pe atunci, a sfidat panica și lașitatea celor vârstnici care, grijulii să-și apere pielea, n-au pregetat să pună pe foc vrafuri întregi de cărți din biblioteca lui Tăslăuanu, precum și orice fel de hârtii considerate compromițătoare. Fără să-mi dau prea bine seama despre ce tratau, am avut curajul și cuminența să ascund grosul manuscriselor bunicului meu în pivniță, ambalându-le cu grijă pentru a le feri de umezeală. Unele lucrări erau gata terminate, altele, doar începute, plus diverse ciorne sau acte de arhivă. Din păcate, n-am putut salva de la distrugere manuscrisul *Viața politică (Spovedanii XII)*, o adevărată cronică a evenimentelor politice din anii '20 și '30, și *Contemporanii*³⁶² (*Spovedanii XIII*), o suită de portrete ale cărturarilor și oamenilor politici din epocă.

Paradoxal, nu se înțelegea atunci, în anii '50, că orice precauții erau inutile, întrucât, menite să semene teroarea, arestările tot se făceau, cu sau fără pretextul deținerii unor cărți sau manuscrise „compromițătoare”. Totul se afla sub semnul celui mai hain arbitrar, autoritățile

³⁶¹ Cu acordul dlui Gelu Voican Voiculescu, acest text a fost preluat aproape în întregime din postfața celui de-al treilea volum al subciclului *Din vârtejul războiului*, Editura Rao, București, 2001, pp. 339-358.

³⁶² Într-un dosar răzleț am mai găsit o corespondență a lui Tăslăuanu cu o editură, în care-și prezenta pe scurt aceste două lucrări. Din manuscrisul *Contemporanii*, au mai rămas totuși, câteva fragmente, considerate inofensive de „oamenii adulți”, pe care le-am inclus în ediția *Minerva*, 1976.

comuniste urmărind să se ajungă la stadiul în care fiecare om nevinovat să se constituie oricând în vinovat... De unde și cumplita spaimă atunci când se auzea sunetul soneriei de la intrare, deși majoritatea familiilor respective duceau o viață cât se poate de plată, departe de orice intenție sau faptă subversivă...

După ce au zăcut ani buni, manuscrisele au ajuns, în 1959, din pivniță în pod. În prima parte a acelui an, când abia împlinisem 18 ani, s-au petrecut în viața mea, la un interval de o lună, două evenimente brutale: am fost evacuați cu silnicie din cartierul care devenise „perimetrul zero” și am fost exmatriculat de la facultate, ca „*exponent al reacțiunii interne mână în mână cu reacțiunea externă*”, în cadrul unei cumplite campanii de reprimare a studențimii, orchestrată în toate instituțiile de învățământ superior. (Explicația era că pe fondul retragerii trupelor sovietice, consimțită de Hrușciiov în 1958, autoritățile comuniste au vrut, preventiv, să timoreze studențimea – aflată întotdeauna în avangarda contestatarilor, dovedind astfel Moscovei că dețin controlul cu o neclintită vigilență). După câteva interogatorii la Securitate (primele...), unde eram calificat „*agitator periculos în rândurile tineretului*”, familia îngrijorată mi-a impus să nu mai ies din casă, ca și cum aș fi fost plecat din oraș. Astfel, timp de vreo două luni, până când am „intrat în producție”, angajându-mă ca sondor, pentru „purificare” în mediul muncitoresc, am stat sechestrat acasă, cât mai izolat, și am triat, verificat, îndosariat etc. manuscrisele dosite în lăzi, pe când eram copil, în vremea urgiei din anii '51-'52. Clasate și puse în ordine, textele inedite ale lui Tăslăuanu au stat într-o lungă gestație până în anii '70, în saci de hârtie, puși în pod.

În toamna lui 1970, devenisem corector la *Viața Românească*, fiindcă – scos de curând de sub urmărire penală, după câteva luni de reclusiune și anchetă la proaspătul Consiliu al Securității Statului, nu mai putusem găsi de lucru în meseria mea de geolog. În aceeași clădire cu această revistă lunară a Uniunii Scriitorilor, se aflau și redacțiile *României literare* și ale *Luceafărului*. Cu toată leafa modică pe care o aveam, am reușit încet-încet, să dau la dactilografiat aici – între 1971-1972, rând pe rând, toate manuscrisele inedite ale lui Tăslăuanu. A venit apoi rândul textelor dactilografiate s-aștepte, până când, cu sprijinul istoricului Vasile Netea, în 1976, Octavian C. Tăslăuanu a fost reconsiderat și, astfel, i s-a putut publica, alcătuit cu multe precauții, volumul de memorialistică literară – *SPOVEDANII*, apărut în editura Minerva, sub îndrumarea lui Zigu Ornea. Mai mult, prin râvna profesorului Ilie Șandru din Toplița, tot în 1976, s-a sărbătorit *Centenarul nașterii lui Octavian Codru Tăslăuanu*. E drept, manifestarea n-a fost aprobată decât la nivel județean, în timp ce la nivel național a fost aniversată împlinirea a 75 de ani de la primul spectacol de teatru din Odorheiu Secuiesc...

De publicarea memorialisticii de război, nici nu putea fi vorba atunci. Chiar apariția *Spovedaniilor* așa betegită și trunchiată cum a ieșit până la urmă, ediția *Minerva*, a stârnit protestul *Comitetului oamenilor muncii maghiari* din România, care a cerut retragerea ei, considerând că reactualizarea unor autori precum Tăslăuanu sau Ghibu ar dăuna armoniei relației cu minoritatea maghiară. (Să nu uităm că Tăslăuanu, în Ungaria, a rămas condamnat la moarte în contumacie, până când a murit în 1942, învinuit că a dezertat din Armata Austro-Ungară, în 1915, pe vremea când Ungaria nici nu exista ca stat aparte...)

Am putut totuși, să tratez contribuția lui Tăslăuanu la istoriografia Primului Război Mondial din România, într-o „comunicare științifică” prezentată în acea sesiune omagială ținută la Bilbor, cu prilejul sărbătoririi *Centenarului nașterii lui Octavian C. Tăslăuanu*. Textul, împreună cu celelalte comunicări³⁶³, au fost reunite, grație strădaniei lui Nicolae Bucur, într-un volum omagial, care, după numeroase obstrucții locale, a apărut la Miercurea-Ciuc, abia în mai 1979³⁶⁴. Decât de loc...

³⁶³ Scrisă atunci (când aveam 35 de ani), cu decență și fără concesi, chiar în condițiile acelea restrictive, lucrarea și-a păstrat valabilitatea, încât am republicat-o fără reținere, drept studiu introductiv în vol. I al subciclului *Din vârtejul războiului*, apărut în 2001, Edit. Rao, București, pp. 7-21.

³⁶⁴ Cartea a rămas datată 1978, când ar fi trebuit să apară.

În 1978, la 60 de ani de la Marea Unire, am vrut să public manuscristele despre Primul Război Mondial în România, dar, după primele discuții exploratorii, văzând că amploarea amputărilor și modificărilor, ar fi denaturat întreaga ediție, n-am cedat, renunțând la publicare.

În 1988, alt moment aniversar, prin intermediul unor cunoscuți comuni, primisem asigurări că maiorul dr. Ion Talpeș, redactor, șef de secție la *Editura Militară* și istoric de profesie, ar fi fost favorabil editării integrale a manuscristelor, existând și o conjunctură mai propice. Dar, fiind ieșit de curând din pușcărie (de data asta, după o condamnare efectivă) și aflat sub supravegherea Securității, un incident cu vigilenta instituție, a compromis și acest demers. Cineva mă „turnase” că dețin un document cu semnătura olografă a lui Iuliu Maniu. În realitate, era șpaltul unui memoriu, pe care Maniu îl adresase, într-adevăr, Marilor Puteri, după Dictatul de la Viena, și care, la însărcinarea acestuia, fusese în realitate, redactat de către Tăslăuanu. Exemplarul de probă, pe care-l dețineam din arhiva acestuia, conținea corecturi și adaosuri făcute de acesta, dar și de alte „mâini”. Numele lui Iuliu Maniu, președintele Partidului Național Țărănesc (pe atunci, fără *c. d.* ...) era scris de mână, cu o cerneală diferită. Presupunând că e chiar iscălitura lui Maniu, (ceea ce eu nu cred), Securitatea mi-a confiscat abuziv documentul.

Cu prilejul discuțiilor aprige, mi-au fost răscolite toate manuscristele dactilografiate de mult, eu argumentând că exemplarul acela de probă tipografică al memoriului, îl posedam pentru că bunicul meu îl elaborase, dovadă că grosul corecturilor și modificărilor erau făcute cu scrisul lui. Bineînțeles că am fost disuadat de a mai îngriji vreo ediție, persoana mea compromițând orice tentativă. Au urmat alte două percheziții (în octombrie '88 și în august '89), legate de alte „subiecte”, dar terminate – de data asta, – cu masive confiscări de cărți, xerocopii și înscrisuri din biblioteca mea. Soarta, în ironia ei a făcut ca imediat după Revoluție, în ianuarie '90, fără să-mi fi trecut prin minte, în vâlmășagul acela, să fac vreun gest de recuperare, zeloșii „vegheatori” de altădată s-au grăbit să-mi restituie toate volumele, aducându-mi-le la guvern, cu spășită timorare, în două valize mari... (Reversurile de situație au hazul lor intrinsec!).

Și iată, furat fără voie de amintirile legate de soarta acestor manuscriste, am ajuns la momentul actual, când – în sfârșit, – publicarea lor nestingerită a devenit posibilă și asta, sub semnul celui mai obișnuit firesc. Abia la începutul unui nou secol și în prag de mileniu, la prestigioasa editură *RAO*, am reușit să restituie circuitului public întregul subciclu *Din vârtejul războiului*, așa cum și-a dorit autorul său, Octavian C. Tăslăuanu, ediție apărută în condiții grafice excepționale. Dacă au apărut atât de târziu, dar într-o ținută editorială exemplară, pe măsura valorii lor, înseamnă că asta le-a fost ursita... *Libri sua fata habent!*

Meandrele istoriei

Pregătirea pentru tipar și îngrijirea acestei ediții mi-au prilejuit nebănuite trăiri și reflecții asupra istoriei ca atare. Priveam retrospectiv, cu avantajul distanțării în timp, asupra frământărilor care agitau spiritele într-o anumită epocă. Toate motivele specifice și toate marile teme care au generat atâtea dezbinări și atâtea înfruntări, au fost inutile, inadecvate și, până la urmă, zadarnice.

Acest examen retroactiv îmi dezvăluia un aspect tragic al istoriei. Toate aspirațiile diverselor grupuri umane, categorii sociale, toate tendințele ideologice, toate curentele de opinie, deși exprimau niște deziderate arzătoare, au rămas simple speranțe neîmplinite. Istoria, așa cum s-a desfășurat efectiv, n-a răspuns năzuințelor care au consumat atâtea pasiuni și care au frământat gratuit pe cei de atunci, ci a oferit alte rezolvări, imprimând un curs diferit și neașteptat evenimentelor. E ca și cum ea ar fi răspuns altora, unor necunoscuți, satisfăcând astfel, niște *speranțe neștiute*. Desigur, obiectivele majore se întâmplă uneori, să fie împlinite în mare, dar e vorba de diferențele dintre ceea ce animau obsesiv oamenii epocii și deznodământul imprimat de istorie. E suficient să evoc doar cazul perioadei interbelice, în care, de altfel,

Tăslăuanu a și redactat întreaga sa operă. Atunci, deși se înființase *Liga Națiunilor*, s-au avansat atâtea proiecte generoase, vizând Uniunea Paneuropeană, s-a ajuns inexorabil la cel de-al Doilea Război Mondial, cu toate recordurile sinistre cunoscute.

E drept că după nenumărate variante, mai mult sau mai puțin utopice, precum *Pan-Europa* lui Coudenhove-Kalergi, *Confederația Europei Centrale* a lui Naumann, *Confederația dunăreană*, *Confederația balcanică* etc. (chiar și Tăslăuanu scrisese în 1924, o broșură, *Statele Unite ale Orientului*³⁶⁵ în care propunea o confederație de națiuni libere din sud-estul Europei), unificarea europeană susținută de Jean Monnet s-a împlinit abia acum câțiva ani. Ideea europeană a triumfat, după o gestație îndelungată, dar unitatea deplină a apendicelui care prelungește Asia spre vest printr-o peninsulă exiguă, dar agitată, este încă departe de a fi desăvârșită. Cine știe, în raport cu actualele tendințe și aspirații, cum va arăta în final, ca entitate politică coerentă, Europa unită? Ce va însemna cetățenia europeană? Care va fi sensul și conținutul identității europene?...

Revenind după această exemplificare la întrebarea-capcană: *Care e motorul istoriei?*, îmi vine să cred că ea nu-i făcută de oameni, fie ei personalități conducătoare harismatice, fie mase populare informate. De altfel, dacă ea ar fi fost la cheremul vrierii omenești, lumea ar fi fost demult adusă în pragul nimicirii totale... Istoria li se întâmplă oamenilor; aceștia doar o îndură, oferindu-și apoi iluzia că ei îi sunt făuritorii. Aparențe deșarte și fantasme auto-măgulitoare...

Istoria vizibilă e doar reziduală și „semnificată”, adevăratele evenimente majore petrecându-se în planuri cauzale, invizibile. În devenirea omenirii se răsfrâng doar consecințele, istoria ei nefiind decât repercutarea epifenomenelor. Țesătura evenimentelor marilor desfășurări din care ea este alcătuită, nu e inteligibilă fără a admite că, prin acea câtime din om care aparține lui Dumnezeu, El intervine miraculos în istorie care, astfel, continuă să rămână domeniul lucrării divine, nefiind făcută de oameni, ci prin ei. În ciuda acestor reflecții, ce-mi lasă un gust amarui, n-am pregetat totuși în a stărui, indiferent câte decenii s-au scurs, să fiu de acord cu publicarea întregului ciclu al *SPOVEDANIILOR* lui Octavian Codru Tăslăuanu, chiar dacă astăzi ele pot părea desuete sau anacronice. Dacă editarea n-a fost posibilă atunci când amintirea evenimentelor era proaspătă, întrucât majoritatea combatanților încă mai trăiau, contribuția lui Tăslăuanu, atâta cât a fost, merită făcută cunoscută măcar acum. Deși trăim într-o epocă tulbură, dezabuzată, glasul său trebuia odată auzit, cu atât mai mult cu cât în esența lor, experiențele avute de autor, pot reprezenta adevărate lecții de viață pentru urmași. Editarea atât de tardivă a memorialisticii sale are și o valență reparatorie. Cum îndeobște societatea îi nedreptățește pe eroii săi, Tăslăuanu a trăit drama idealistului sfârtecat în mecanismul necruțător al politicii, precum și cea a marginalizării sociale, tocmai în epoca glorioasă a României Mari, pe care a visat-o atât. În mod miraculos, în 1918, românii au beneficiat de șansa de a-și vedea împlinit idealul de unitate națională, pentru ca după două decenii, datorită iresponsabilității clasei politice, dar și a fatalității istoriei aceleia supraumane la care făceam aluzie mai sus, țara a fost sfâșiată din nou, în 1940, constrânsă fiind la dureroase cesiuni teritoriale – de pe urma cărora, parțial, suferim și astăzi.

Semnificativ este că atunci în epocă, vocea lui Tăslăuanu a răsunit profetic, chiar prin aceste texte, avertizând cu luciditate asupra primejdiilor la care ne expuneau miopia și incuria factorilor politici, aflați sub fascinația unui rege scelerat, al cărui dezmăț morbid și incontinent ne-a

³⁶⁵ Proiectul a fost prezentat în octombrie 1926, Congresului paneuropean de la Viena. Din păcate, Tăslăuanu, deși senator și inițiator al propunerii, a fost împiedicat să participe la această manifestare, unde România a fost reprezentată de Leon Ghika-Dumbrăveni, în realitate, Leon Gheoca (1861-1929), fiul lui Leondari Gheoca (1831-1881), aromân, și al Ecaterinei Balș (1835-1913), căsătoriți după divorțul acesteia, în 1860, de beizadea Constantin Ghyka (1826-1874), fiul lui Grigore V. Ghyka Vodă. Pe lângă faptul că și-a luat abuziv numele princiar de Ghyka, și-a mai adăugat Dumbrăveni, după proprietatea familiei Balș – zestrea Ecaterinei – din județul Botoșani. (Impostorul a fost dat în judecată de către familia Ghyka, pentru uzurpare de nume...).

contaminat, ducându-ne la dezastrul știut. Dacă atunci glasul său s-a pierdut în deșert, astăzi ne poate preveni de ceea ce ne paște iarăși, în virtutea recurențelor necruțătoare ale istoriei. De aceea, chiar dacă multe documente, multe mărturii personale sau din presa vremii pot părea superflue și plicticoase, prin detaliile lor – astăzi, neinteresante, – fondul analizelor lui Tăslăuanu rămâne instructiv și actual. Adevărurile spuse răspicat și fără menajamente luminează altfel resorturile reale ale evenimentelor petrecute în preajma momentului-reper al Marii Uniri.

Întâlnirea cu autorul

Octavian C. Tăslăuanu nu poate fi simplificat prin etichetări comune. Ca bunic, a fost pentru mine o abstracție, el murind când aveam un an și jumătate. Puținele fotografii și unele palide relatări ale celor câtorva persoane din jurul meu care-l cunoscuseră, nu mi-au oferit decât indicii vagi asupra omului carele fusese. L-am cunoscut mai temeinic prin cărțile care mi-au rămas de la el, chiar după atâtea epurări, constituind prima mea bibliotecă și contribuind la îndemnul de-a o completa, ceea ce fac și în prezent. Fără să înțeleg prea deslușit, încă din adolescență, am dedus că acest om nu adunase cărți de dragul colecționării, ci pentru desăvârșirea cunoașterii, urmărind câteva direcții tematice bine trasate. Era un multilateral, animat de un spirit deschis problematicei generale, universale chiar, nepreocupat de aspectele particulare, individuale ale realității (ceea ce Dinu Noica, diagnostică drept *atodetie...*³⁶⁶). Crescut în mentalitatea pozitivistă, dar limitativă, a secolului al XIX-lea, deși de formație umanistă, era un scientist, metodic și riguros.

Dincolo de această vocație pentru cunoaștere, pe care i-am perceput-o de timpuriu, am bănuțit că se mai afla ceva; parcurgând manuscrisele lui, am cerut, mai târziu, acestor scrieri niște răspunsuri. Am înțeles repede că, elevul – care organizase la Blaj, în primăvara lui 1894, o vibrantă manifestație pentru părintele Vasile Lucaciu, *Leul din Sisești*, aflat în trecere spre Cluj, unde urma să fie judecat în renumitul proces al *memorandiștilor*, gest reiterat la scurt timp, și pentru dr. Ion Rațiu, care venea cu trenul de la Sibiu, – era un răzvrătit, iubitor împătimit de libertate, atitudine care izvora din firea sa independentă și contestatară. Cel care, un an mai târziu, în 1895, a fost eliminat de la examenul de maturitate în urma unei anchete a Ministerului Învățământului din Budapesta, pentru că la absolvire, pe tabloul fotografic al clasei sale a înscris drept motto: „*Venin vom lua, în foc ne vom scâlta pentru idealul național!*”, nu putea să-și continue viața decât ca un luptător neobosit, dublat de un idealist incurabil. Asprimea și duritatea oamenilor căliți în viața de la munte au fost trăsăturile lui dominante. Destinul său, mulat pe tălăzuirile începutului de secol, era străbătut de zbuțium, de neliniște și de amărăciune.

Ici-colo, câte un suspin îndârjit, urmat de un nou avânt într-o luptă pe care, cu luciditate, o știa crâncenă și neîncetată. Desigur, un destin de excepție, pentru că la începuturile sale, ar fi putut deveni un tihnit preot de țară, urmând tradiția paternă, sau un modest notar la Bicz...

Cu siguranță că, deschizând ochii de timpuriu asupra realităților vieții de la țară din imperiul dualist: sărăcia, disprețul, intoleranța, opresiunea străină, tânărul Octavian nu putea să nu se răzvrătească, devenind un aprig luptător pentru libertatea națională. Prima sa revoltă, cea împotriva autorității paterne care-l îndrepta spre preoție, l-a făcut să-și ia lumea în cap cu îndrăzneala tinereții, trecând munții și ajungând la București, unde s-a înscris ca student la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității. S-a întreținut singur, lucrând ca pedagog prin licee particulare. Amprenta decisivă a unei pleiade de mari profesori, eminenți patrioți, precum și

³⁶⁶ Confer Constantin Noica, *Șase maladii ale spiritului contemporan*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1978, reeditată la Edit. Humanitas, în 1997 și în 2012.

contactul cu intelectualii ardeleni stabiliți în Vechiul Regat, a fost determinantă, dând un crez concret idealului național al fostului elev rebel: *Unirea cu restul românilor de peste munți*.

Absolvent universitar la București, în loc să se căpătuiască aici, în vreo molcomă carieră didactică, s-a întors la Budapesta, în 1902, ocupând postul de secretar al Consulatului General Român. Dar și aici, deși putea să se complacă în comoditatea vieții diplomatice, a acceptat propunerea unui grup de studenți români entuziaști (printre care, Octavian Goga) de a se îngriji, în paralel cu slujba sa, de apariția unei proaspete publicații a tinerimii universitare, intitulată *Luceafărul*. Descoperind între tineri talente latente (dintre care, cel al lui Goga era cel mai promițător), animat de convingeri limpezi și ferme, Tăslăuanu s-a angajat cu toată forța și autoritatea unui tânăr de 26 de ani, cu studiile absolvite de curând în Regat. În câteva luni, a făcut – dintr-o plăpândă publicație tinerească, lipsită de orientare programatică și sortită unei existențe efemere, o prestigioasă revistă culturală, care apărea sfidător la Budapesta, reunind în paginile sale, energiile intelectuale ale întregii Români încă nereîntregite. Apărând până în 1914 (din 1906, la Sibiu), *Luceafărul*, adevărată oglindă a frământărilor românești, a devenit una din cele mai importante reviste culturale din epocă, atât pentru Transilvania, cât și pentru Regat. (Reamintesc că în afară de Octavian Goga și Ion Agârbiceanu, care au fost lansați la *Luceafărul*, aici a debutat și Liviu Rebreanu, descoperit de Tăslăuanu, iar în 1907, tot acesta a semnat o cronică, însoțită de multe reproduceri, despre un tânăr sculptor gorjan, căruia îi prevedea un strălucit viitor, Constantin Brâncuși...). Se poate spune că *Luceafărul* a înfăptuit Unirea în cuget, înaintea celei politice. Prin participarea și contribuția sa, el a dovedit că patriotismul nu e numai literatură...

După război, 1919 poate fi considerat anul marilor înfăptuiri: este ales deputat de Tulgheș și vicepreședinte al Societății Scriitorilor Români, înființează la București, *Institutul de Arte Grafice Luceafărul*, în care, începând cu 1 ianuarie 1919, reeditează revista *Luceafărul – Revistă pentru literatură și artă*, continuatoare a celei întrerupte în 1914. Tot în acest an trăiește însă, suprema împlinire: i se naște un băiat, *Radu Ioan* (zis Cărăbuș), din căsătoria cu *Fatma Alisa Sturdza* – bunica mea – nepoata lui Costache Negri și a lui Vasile Sturdza, caimacam al Moldovei, înainte de Unire, la rândul său descendent direct din Bălașa Cantacuzino, fiica lui Șerban Vodă Cantacuzino.

În schimb, anul următor – 1920 – i-a fost extrem de nefast: *Luceafărul* își va înceta apariția, intrând ca ministru în primul guvern Averescu, va fi obligat să demisioneze, datorită unei virulente campanii denigratoare orchestrată de liberali, iar în plan personal, ca o culme a nenorocirii, suferă șocul morții copilului născut cu un an înainte – un medicament contraindicat, îi fusese administrat dintr-o eroare farmaceutică. Durerea îi va fi întrucâtva atenuată de nașterea, în 1921, a unei fetițe, *Dafina Maria*, mama mea. Fiindcă lezase interesele liberalilor, campania de calomnie a continuat până la compromiterea carierei sale politice. Acțiunea concertată a liberalilor de ponegrire a ardelenilor nu-l viza numai pe el, ci pe mai mulți fruntași: Aurel Vlad, Ion. I. Lapedatu, Ion Lupaș, Victor Bontescu, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Dobrescu, Sever Bocu, Gheorghe Crișan, Mihai Popovici, Vasile Osvadă, și chiar vârstnicul Vasile Lucaciu). În 1926, deși trebuia să participe la noul guvern Averescu, n-a mai intrat datorită disensiunilor cu prietenul său de altă dată, Octavian Goga. Acesta, aureolat de succes, având o personalitate strălucitoare, dar individualistă și egocentrică, va evolua spre dreapta, ba chiar către extrema dreaptă. (Cei doi nu se vor reconcilia decât în 1938, cu puțin înainte de moartea lui Goga).

În 1926-1927, a fost senator de Târgu-Mureș, dar s-a retras din ce în ce mai mult din viața politică, atât de otrăvită de abjecte intrigi politicianiste. Abia în 1932, s-a alăturat lui Iuliu Maniu, înscriindu-se în Partidul Național Țărănesc, dar n-a mai jucat un rol important, mai ales că această formațiune politică a rămas mereu în opoziție. S-a dedicat scrisului, organizându-și opera în amplul ciclu *SPOVEDANII*. În timpul vieții însă, Tăslăuanu a reușit să publice doar nouă cărți.

Activitatea publicistică i-a fost mult stânjenită de abuzurile cenzurii carliste, care paradoxal, era mai cruntă decât cea din Regatul Ungar la începutul secolului. Asta l-a și împiedicat să mai

reînvieze *Lucafărul*. Viața publică desfășurându-se într-o atmosferă îmbâcsită de miazmele unui politicianism sordid, agravat de racilele cronice ale clientelismului, a atins apogeul degradării cu instaurarea dictaturii regale, care s-a sfârșit cu dezastrul din 1940. Cu o sănătate șubredă, dar ocolit de melancoliile senectuții, a înființat în aprilie 1941, cu un ultim avânt, revista *Dacia*, pe care a condus-o împreună cu mai tinerii Dan Botta și Emil Giurgiuca. (Printre colaboratori: Vasile Voiculescu, Emil Botta, Ion Lupaș, Mihai Beniuc). Cenzura antonesciană a amuțit însă curând, acest cântec de lebedă...

În vara anului 1942, a apucat să mai scrie un ultim articol cu ocazia aniversării a 40 de ani de la apariția revistei *Lucafărul*, publicat în seria nouă cu același nume, scoasă de Olimpiu Boitoș, la Sibiu, începând din toamna anului 1941. La 23 octombrie 1942, Octavian C. Tăslăuanu a murit răpus de boală, nemângâiat că nu va putea fi înmormântat în satul său natal, Bilbor, aflat în teritoriul cedat vremelnice Ungariei. Murind la aproape 67 de ani, a avut privilegiul de a fi evitat coșmarul temnițelor comuniste, care l-ar fi așteptat inevitabil...

Tăslăuanu a trăit dezamăgirea profundă a nedreptății și uitării în țara pentru a cărei unitate a militat cu prețul a numeroase sacrificii și renunțări. După înfrângerile în planul politicii, a fost contestat și de istoriografia literară, care nu i-a recunoscut meritul esențial în succesul *Lucafărului*. După decenii de minimalizare, adevărul despre rolul său a fost restabilit abia în anii '70. Deși scrierile lui cuprinse în al doilea volum al ediției de față reprezintă începuturile reportajului și prozei de război în literatura noastră, Tăslăuanu continuă să fie ignorat și neomologat ca atare, în acest sens. Considerând că mai întâi trebuia să se dedice temelor politico-economice, care frământau societatea românească, el și-a refuzat sau și-a amânat neconținut tentația literaturii de creație, deși era în mod evident înzestrat cu talent literar, după cum se vede din calitatea scriiturii sale. Acest sacrificiu programatic reprezintă încă un tribut plătit angajării sale militante. În afară de proza scurtă de război publicată în volumul al II-lea al acestei ediții, au mai rămas doar câteva încercări incipiente de roman; tentative neduse până la capăt, fiind mereu amânate...

N-am putut să-l cunosc altfel, decât din scrierile sale în care se consemnau pașii pe care i-a făcut într-o viață cu o traiectorie destul de singulară, dacă ținem seamă că băiatul de la țară, fiul preotului din Bilbor, a ajuns – după ce jucase un rol important în viața culturală, – în fruntea treburilor statului. Dincolo de accentele de frustrare, inerente unui nedreptățit, se degajă o constanță a atitudinii sale, izvorâtă tot din firea sa independentă: *a fost în permanentă omul unor convingeri consecvente, întemeiate pe libertatea individului și pe demnitatea cetățeanului, în sensul propriu de om al cetății, respectiv, de membru deplin autonom al societății*. N-a fost nici oportunist și nici profitor, într-o epocă în care pervertirea moravurilor sociale și politice ar fi justificat drept firești asemenea opțiuni. După cum n-a ezitat să înfrunte îngustimea și închistarea oamenilor din conducerea *Asociațiunii (ASTRA)* din Sibiu, al cărei secretar administrativ a fost între 1906–1914, tot această constantă a conduitei sale l-a determinat să nu se împace cu abuzurile oligarhiei liberale, cu toate carențele sistemului ei clientelar, cu voluntarismul despotice al unor lideri etc. Tarele acestea perpetuate în România Mare, în prelungirea metehnelor politice ale Vechiului Regat, făceau ca în perioada interbelică societatea românească să se complacă într-o pseudodemocrație haotică și bezmetică, simulacru cu care Tăslăuanu nu s-a putut acomoda niciodată.

Pătruns prin căsătorie în mediul înaltei aristocrații românești și deci, în contact cu cercuri foarte influente, el n-a pregetat cu toate astea – de câte ori era cazul, – să disprețuiască și să stigmatizeze inconsistența și înstrăinarea acestei clase evanescente, care odată cu destrămarea Partidului Conservator, intrase într-o confuză derivă politică. Acuzațiile sale tăioase vizau indiferența față de valorile autohtone (era oripilat de faptul că această elită crepusculară vorbea mai mult franțuzește...). În multe ocazii, în relațiile cu acești reprezentanți suspuși, deseori nuliți cu ifose, se impunea prin ținuta sa fermă și prin erudiția-i temeinică. Tăslăuanu credea cu

convingere în perenitatea lumii sătești și în superioritatea culturii tradiționale a țăranilor, pe care-i considera nu primitivi, ci primordiali.

Merită amintit că în 1908, publicase în *Lucașfărușul*, un articol fulminant – *Două culturi – Cultura domnilor și cultura țăranilor*, care a declanșat un imens scandal, stârnind un val de proteste din partea lui A. C. Popovici, Ion Scurtu, Titu Maiorescu, I. A. Bassarabescu care l-au acuzat în pripă, de contaminare socialistă. Doar *Viața românească* din Iași, a salutat eseul în schimb, sub semnătura lui Garabet Ibrăileanu. Dovadă că n-a fost o simplă opinie de moment este faptul că după ce a răspuns atunci, tuturor atacurilor din presă, Tăslăuanu a consacrat în 1930, un întreg capitol, intitulat *Două culturi*, în lucrarea *Drumul spre biruință* (rămasă inedită), reluând și dezvoltând la maturitate, aceleași idei. Comic este că – întrucât eseul său din 1908, devansa cu câțiva ani tezele lui Lenin asupra celor două culturi, accentuând caracterul dual, de clasă, al culturii³⁶⁷, – tocmai acest articol era piesa de rezistență pe care ne bazam atunci când încercam să argumentăm necesitatea „reconsiderării” lui Tăslăuanu, urmată de publicarea cărților sale. Or, paradoxal, chiar acesta a fost cel mai drastic cenzurat din ediția *Minerva*, în 1976, deoarece contravenea stereotipiilor momentului în legătură cu unitatea culturală a societății românești. Propaganda oficială, tributară unor șabloane rigide, nu putea îngădui existența vreunui clivaj în cultura noastră, respectiv, distincția dintre cultura țărănească și cea a orașelor.

Și intrat în P. N. Ț., Tăslăuanu n-a devenit mai obedient: nu s-a prosternat niciodată în fața lui Maniu, limitându-se cu demnitate, la deferența cuvenită respectabilului lider, căruia nu-i ierta rătăcirea regionalistă din trecut, când Maniu nu fusese favorabil unirii³⁶⁸ cu România independentă de dincolo de munți, precum și fatala eroare de a fi caționat reîntoarcerea frauduloasă a lui Carol al II-lea, mutare greșită pentru care s-a căit amarnic, curând după „Restaurație”. De asemenea, în ciuda naționalismului său intransigent, n-a apreciat deloc mișcarea legionară, chiar dacă în proximitatea familială erau vârfuri ale acesteia (în casa sa, pe când luau masa, a fost arestat în ianuarie '41, cumnatul său Mihail Sturdza, ministrul de externe în scurta epocă a statului național legionar (mai exact până în decembrie 1940, deci, înainte de „rebeliune”), și chiar propria nevăastă, Fatma, împreună cu sora ei, Zulnia, cochetau cu organizația femeilor legionare, animată de Zoe Sturdza-Mavrocordat – nevasta fratelui ei, Mihail Sturdza – și de arhitecta Henrieta (*Riri*) Delavrancea-Gibory, fiica lui Barbu Delavrancea). Mai mult decât reticentă și ostilă, atitudinea sa este grăitoare în timpul rebeliunii legionare (la care am fost martor în stare intrauterină...), având curajul – așa în vârstă cum era, – să reacționeze cu violență împotriva unui grup de tineri legionari înarmați, care-i pătrunseseră în casa în care locuia atunci, pe strada Bruxelles 11 bis (în care, la numai două săptămâni după aceea, m-am născut...), cu scopul de a instala o mitralieră pe terasa clădirii, pentru a acoperi cu foc strada Roma, unde se afla pe aproape, sediul central legionar (devenit apoi, căminul studentesc al ISEP, iar azi, Policlinica SRI...). Pur și simplu, a scos din teacă vechea sabie din Primul Război Mondial și i-a alungat cu vehemență, apostrofându-i cu calificativul de *mucoși* și de *golani*...

Nici față de persecutorul lor – automareșalul Antonescu, n-a fost prea admirativ, fiind nemulțumit de regimul militarist-dictatorial pe care l-a instituit și din care n-a apucat decât doi ani, având astfel norocul de a fi murit la timp, fără să mai ajungă deținut la Sighet...

*

Astăzi, Tăslăuanu este cunoscut vag, poate ceva mai mult în mediile intelectuale transilvănene. Destinul său vitregit de uitare reiterează o istorie paralelă celei prinse între scoarțele rigide ale manualelor. Într-un fel, povestea sa este o paradigmă a poporului român.

³⁶⁷ A se vedea în V. I. Lenin, *Opere*, vol. XX: *Note critice în problema națională*, 1913.

³⁶⁸ Conflictul dintre „tinerii oțeliți”, cărora li se alăturase Octavian C. Tăslăuanu, și conducerea Partidului Național Român era pe lângă un conflict de generații, și unul de mentalități.

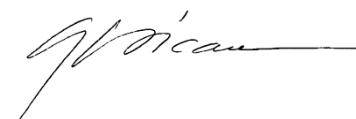
M-am reîntâlnit cu el, cu lumea manuscriselor sale, tocmai acum, când am 79 de ani. Recitindu-le, cu coatele sprijinite de biroul său, m-am lăsat din nou cuprins de înfrigurarea neliniștii lui. Am încercat să înțeleg ce l-a făcut să ne lase „spovedaniile” unei vieți, în loc să fi plecat dintre noi într-o tăcere mahnită, fără niciun suspin, fără nicio lacrimă ascunsă. Așa cum rezultă – atât din întreaga sa operă, – Octavian C. Tăslăuanu a vrut să ne lase pe lângă o mărturie, un sever avertisment, care din păcate, s-a și adevărit la scurt timp după 1935.

Cu prilejul pregătirii ediției de față, reîntâlnirea cu bunicul meu m-a marcat mult mai aparte decât în tinerețe. L-am simțit purtătorul propriilor mele gânduri, sufocat fiind de neputința pe care a resimțit-o de zeci de ori, aidoma cu cea pe care la rândul meu am trăit-o adesea, în propria mea viață. Practic, de nenumărate ori m-am simțit el, iar pe el, l-am simțit eu...

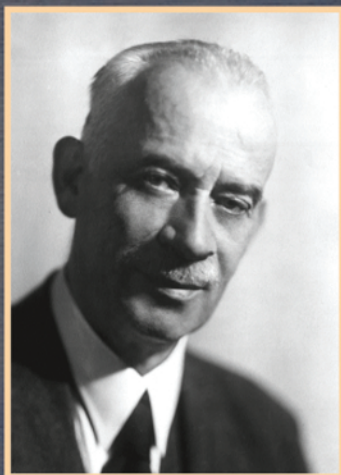
Această oglindă întoarsă către mine m-a înfiorat, deoarece, tulburătoare mi se părea senzația de suspendare a timpului. Desele substituții și inversări reciproce au sfârșit într-un amestec indistinct de trăiri și de amintiri. Jocul similitudinilor și analogiilor a făcut ca evenimentele istorice să nu mai aibă nimic specific. Detemporalizarea lor, fuga timpului s-au îngemănat aieva cu accelerația gravitațională, dând senzația că totul se prăvălește entropic pe un povârniș inevitabil, nouă nerămânându-ne decât să ne agățăm de vieți trecute, pentru a ne înțelege pe noi. Am avut impresia intrării într-o ucronie³⁶⁹, trăind evenimentul de nicidecum sau de oricând. Pornind de la istoricitatea sa fără încetare prezentă, am conștientizat existența unei repetiții a situațiilor. Or, tocmai atemporalitatea evenimentului în așteptare este ucronia. Acest proces asigură veșnicul viitor al trecutului...

Am preferat această explicitare – oricât de dificilă pare a fi exprimarea sa în cuvinte, trecând sub tăcere detaliile intime, prea personalizate, ale comparației dintre destinul meu și cel al lui Tăslăuanu, oricum complicată și de ereditate. Mult mai preocupantă este însă pentru mine întâlnirea dintre cititorii de astăzi și gândurile lui Octavian Codru Tăslăuanu, pe care, descoperindu-l neliniștit și receptiv la frământările care tulbură neconținutul omenirii, sper să-l percepă ca pe *contemporanul nostru*...

Gelu Voican Voiculescu

³⁶⁹ *Ucronia* = epoca de nicidecum/oricând/ este pandantul *utopiei* = locul de nicidecum, de nicidecum care însă datorită acestui termen creat de Thomas Morus (1478-1535) în 1516, a devenit mult mai cunoscut publicului cititor, decât acest neologism inventat de Charles Bernard Renouvier (1815-1903), pentru lucrarea sa *Uchronie (Utopie dans l’Histoire)*, 1857; ediția a doua revăzută și adăugită, 1876.

„[...] Octavian Tăslăuanu, ctitor al «*Luceafărului!*» Octavian Tăslăuanu, autentic scriitor! Octavian Tăslăuanu, luptător cu pana și cu spada, pentru cauza neamului său! Octavian Tăslăuanu, reputat economist! Octavian Tăslăuanu, fost ministru... Dar deasupra tuturor acestor însușiri, care toate se rezolvă în randamente concrete și în perioade agitate și zgomotoase, se găsesc mari răstimpuri de tăcere în care contemporanii grăbiți, interesați sau indiferenți, nu recunosc decât înfrângeri sau sleire. [...] În viața lui atât de zbuciumată pentru cauza românismului integral, Oct. Tăslăuanu a trebuit să se învăluie de tăcere. Dar în fața mormântului lui proaspăt, noi cei de la «*Luceafărul*» de azi ne mărturisim crezul nostru sfânt. Tăcerea poate deveni gând și faptă,

creând valori ce depășesc cotidianul, – tăcere ce întărește și dă puteri viziune marii simțiri. Oct. Tăslăuanu a vorbit mult și a tăcut mult. Va rămâne fără îndoială pentru istoria literară ceea ce el a vorbit, va rămâne pentru noi, pentru marea obște română, mai ales acea risipă de avânt nescrisă, nevorbită, nemărturisită, care va încălzi poate anonim întreaga obște română, avânt pe care marea lui simțire l-a elaborat în reclusiunile tăcerii. Pentru noi tăcerile lui Oct. Tăslăuanu rămân un perpetuum mobile în care, fără să vrem, suntem prinși”.

(Victor Papilian, *Octavian Tăslăuanu și drama tăcerii*, *Luceafărul*, serie nouă, anul II, nr. 12, decembrie 1942, Sibiu, p. 457).

„Dacă nu s-a realizat plenar în spațiul beletristicii, omul de la munte, transilvăneanul Oct. C. Tăslăuanu a devenit, în schimb, un însemnat animator cultural și literar, contribuind la realizarea idealului de unitate națională prin mijlocirea virtuților literaturii. O sănătate fizică, de atlet desăvârșit, i-a asigurat rezistența la intemperii vremii, iar configurația morală intransigentă i-a alimentat manifestările de ordin civic și național. [...] Biografia și destinul său se afirmă paralele cu creșterea ideii de libertate națională. [...] Mult mai interesantă e activitatea memorialistică a lui Oct. C. Tăslăuanu, fie că este vorba de oamenii pe care i-a cunoscut sau de vâltoarea primului război mondial. Redactorul «*Luceafărului*» și al «*Transilvaniei*» se înscrie firesc în șirul neîntrerupt al cărturarilor români, care au luptat cu arma și scrisul pentru biruința finală a poporului nostru. [...] În ultima parte a vieții lui, Oct. C. Tăslăuanu n-a avut răgazul și dispoziția sufletească necesară să închege armonice aceste memorii. Mereu persecutat și respins de la posturile de conducere, la care în secret năzuia, criticat vehement pentru anumite erori de politică economică, el însuși fiind apoi o fire irascibilă, repede la mânie și neiertător cu alții, în gând tot cu frica persecuției, Oct. C. Tăslăuanu încearcă întreaga scară a amărăciunii și a dezamăgirii. A murit aproape singur și îmi amintesc că la înhumarea lui din cimitirul Bellu, în acel mohorât octombrie 1942, eram atât de puțini încât se părea că a plecat dintre noi doar un ins oarecare și nu militantul literar și cultural de altădată, cărturarul și neostenitul luptător pentru realizarea idealului de unitate națională. Un destin tragic pe care vremea noastră îl repară, aducându-i în actualitate personalitatea”.

(Nae Antonescu, *Octavian Tăslăuanu*, *Steaua*, anul XXVII, nr. 2, februarie 1976, Cluj-Napoca, pp. 35-36).